СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНИҢ КОММУНИСТИГ ПАРТИЯЗЫНЫҢ XXVI СЪЕЗДИЗИ

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 52 (11551) | 1981 чылдың март 1, воскресенье | 1925 чылда үнделип эдилеттингеш | Өртээ 2 көп.

Л. И. БРЕЖНЕВТИҢ МЕНГИСТУ ХАЙЛЕ МАРИАМ-БИЛЕ УЖУРАШКАНЫ

Февраль 26-да СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң XXVI съездизиниң аалчызы болуп Москвада келген Эфиопияның Ажылчы чоннар партиязын организастаар талазыбиле комиссияның Даргазы, Социалистиг Эфиопияның Түр шериг административтиг чөвүлелиниң Даргазы Менгисту Хайле Мариам-биле ужуражыышкыны болган.

Съездиге СЭКП ТК-ның Отчёт илеткели-даа, оон болуп эртип * турары ажыл-херекчи байдалы-даа сагыш-сеткилин хайныктырган дээрзин чылыг болгаш чүректиң ханызындан болуп эрткен ол беселага Менгисту Хайле Мариам чугаалаан. Тайбыкны быжыглаары, дүшкүүрлүг чорукту чавырыдырары болгаш чепсекти эңдере бүдүрерин соксадыры дээш демисел бүгү улустарның болгаш делегейде күрүнелериниң богунгу херээ дээрзинге эштер Л. И. Брежнев болгаш Менгисту Хайле Мариам бижыг бүзүрелин илереткеннер.

Совет Эвилели биле Социалистиг Эфиопияның, СЭКП биле Эфиопияның Ажылчы чоннар партиязы организастаар талазы-биле комиссияның аразында калы ажылдажылганың байдалынга кайы-даа тала тааржып турарын илергейлээн.

Делегейге тайбыкның эргежыктарынга, Совет Эвилелиниң улустарының аас-кежиин болгаш чечектелишкинин дээш чеднишкиннерлиг болгаш үреткүшнелдиг ажылдаарын съездиниң делегаттарынга болгаш бүгү совет коммунистерге Менгисту Хайле Мариам күзээн.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң ажылын бедии-биле үнелээнин дээш Менгисту Хайле Мариамга өөрүп четтиргенин Л. И. Брежнев илереткен болгаш Социалистиг Эфиопияның чону национал-демократтыг революциянның программазында тодаратпыган соруглаарны шинтпиралээринге Эфиопияның Ажылчы чоннар партиязы организастаар талазы-биле комиссияның удуртулгазы-биле чаа-чаа чеднишкиннерни чедип алыр дээрзинге бүзүрелин илергейлээн.

(СЭТА).

ИНФОРМАСТЫГ ДЫҢКАДЫГ

Февраль 27-де Москвага, Кремльдиң Съездилер ордузунга, Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XXVI съездизиниң ажылы үргүлчүлээн.

Эртенги хуралга СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП Москва хооркомунуң бирги секретары В. В. Гришин даргалаан.

«1981—1985 чылдарда болгаш 1990 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң кол угланыышкынналары» деп илеткелди съездиниң делегаттарынга болгаш аалчыларынга чылыы-биле уткуттурган ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы эш Н. А. Тихонов кылган.

Эш Н. А. Тихоновтуң илеткелиниң талазы-биле санал бергеннер болза: В. И. Конотоп — СЭКП Москва обкомунуң бирги секретары, Л. А. Горшков — СЭКП Кемерово обкомунуң бирги секретары, А. П. Ляшко — Украин ССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы, В. Н. Поляков — ССРЭ-ниң автомобиль үлетпүр министри.

Делегаттарга болгаш аалчыларга чылыы-биле уткуттуруп, съездиге байыр чедирген эштер: Луис Корвалан — Чилиниң Коммунистиг партиязының Бирги секретары, Герберт Мис — Герман Коммунистиг партияның Даргазы, Али Насер Мухаммед — Йемен Социалистиг партияның Төп Комитединиң Чиңгине секретары, Улустуң Дээди Соведининиң Президиумунуң Даргазы, Йемен Улус-демократтыг Республиканың Премьер-Министри.

* * *

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң кежээни хуралынга СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары М. С. Горбачев даргалаан.

«1981—1985 чылдарда болгаш 1990 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң кол угланыышкынналары» деп илеткелди чугаалажыры уламчылаан. Ол талазы-биле санал берген эштер: Л. И. Тихомирова —Калининниң пос-таавы бүдүрүлге каттыжыышкынының директору, Б. А. Ашимов — Казах ССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы, А. П. Осокина — Оренбург областың СЭКП Сорочинск райкомунуң бирги секретары, А. И. Шибаев—ВЦСПС-тиң даргазы.

СЭКП ТК-ның «1981—1985 чылдарда болгаш 1990 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң кол угланыышкынналарының» төлевилелингге здиглер болгаш чазалгалар киирер база ол айтырыг дугайында доктаал төлевилелин белеткээр комиссияны съезд соңгаан.

Делегаттар болгаш аалчылар адыш часкап турда, совет аныяктарның төлээлекчилери болгаш аныяк ленинчилер залга кирип келгеннер. Аялгалар диңмиттиг чаңгыланып турган. Комсомолчулар болгаш пионерлер Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XXVI съездизинге үреткиң ханызындан байыр чедириишкининиң чылыг сөстерин чугаалап, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежневке ленинчи комсомолдуң рапортун тывыснан.

Делегаттарга болгаш аалчыларга чылыы-биле уткуттуруп, съездиге байыр чедирген эштер: Хариласс Флоракис — Грецияның Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Чиңгине секретары, Абдалла Аль-Ахмар—Сирияның Араб катап тургузуушкун партиязының Чиңгине секретарының оралакчызы, Аарне Сааринен—Финляндияның Коммунистиг партиязының Даргазы, Марселину Душ Сантуш—ТК-ның Политиктиг доктаамал комитединиң кежигүнү, Фрелимо партияның Төп Комитединиң секретары.

* * *

Февраль 28-те Москвага, Кремльдиң Съездилер ордузунга, СЭКП-ниң XXVI съездизи эжылын уламчылаан.

Эртенги хуралга СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП Ленинград обкомунуң бирги секретары Г. В. Романов даргалаан.

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы эш Н. А. Тихоновтуң «1981—1985 чылдарда болгаш 1990 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң кол угланыышкынналары» деп илеткелин чугаалажыры үргүлчүлээн. Санал берген эштер: В. К. Гусев—СЭКП Саратов обкомунуң бирги секретары, С. А. Оруджев — ССРЭ-ниң газ үлетпүрүнүң министри, Л. И. Дьячкова—Белгород областың Ракитян район эмнелгезиниң эмчизи, В. К. Месяц — ССРЭ-ниң көдээ ажыл-агый министри.

Делегаттарга болгаш аалчыларга чылыы-биле уткуттурган дараазында эштер съездиге байыр чедирген: Мохамед Саид Мазуэи—Алжирниң Национал хосталга фронтузу партиязының Политбюро кежигүнү, Родней Арисменди—Уругвайның Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Чиңгине секретары, Гордан Макленнан—Великобританияның Коммунистиг партиязының Чиңгине секретары, Пен Сован—Кампучия Улус Республиканың Улусчу-революстуг чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы, Халед Багдаш — Сирияның Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Чиңгине секретары, Карлос Нуньес Тельес—Никарагуаның Национал хосталыышкынының Сандиночу фронтузунуң Национал удуртулгазының кежигүнү, Никарагуа Республиканың Күрүне чөвүлелиниң Даргазы.

Л. И. БРЕЖНЕВТИҢ БАБРАК КАРМАЛЬ-БИЛЕ УЖУРАШКАНЫ

Февраль 27-де, Кремльге СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң Афганистанның Улус-демократтыг партиязының ТК-зының Чиңгине секретары, АДР-ниң Революстуг чөвүлелиниң Даргазы болгаш Премьер-Министри Б. Кармаль-биле беселазы болган. СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, СЭКП ТК-ның секретары Б. Н. Пономарёв беседага киришкен.

Чылыг болгаш аңы-дүңмалышкы байдалга эрткен ол беседага СЭКП-ниң болгаш Афганистанның Улус-демократтыг партиязының аразында харылзааларның улам хөгжүдеринге совет-афган кады ажылдажылганы бүгү талалыг ханыладыының айтырыгларын чугаалажыкан.

Ийи партияларның удуртукчулары делегей байдалының чамдык айтырыгларының талазы-биле санал-онаалдарын солушкан. Афган революцияга удур империалистерниң тергиндекчи үзеладыг күштеринге болгаш регионалдыг реакциянның уламчылап турар ыйыышкыннарын шинтпиралын-биле бүрүү шапкан болгаш Афганистанның хамаарышпас чорүүн, бот-эргезин камгалап алырынга бижыг шинтпирлинии олар илергейлээннер.

АДР-ниң чазааның 1980 чылдың май 14-те медеглелинде болгаш 1980 чылдың октябрь 16-да совет-афган медеглелде айыттынган принциптерни ёзугаар Афганистанда байдалды политиктиг таарыштыр түргүзарынга чайгылыш чогун демдеглээннер.

Тайбыкны болгаш улустарның айыыл чок чорүүн бижыглаар талазы-биле эш Л. И. Брежневтиң СЭКП-ниң XXVI съездизинге илеткелинде айыттынган үүлдерге бүрүн каттыжып турарын эш Б. Кармаль Афганистанның Улус-демократтыг партиязының өөрүнээзинден илергейлээн.

(СЭТА).

КРЕМЛЬГЕ УЖУРАЖЫЫШКЫННАР

Февраль 26-да Кремльге СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң Күш-ажыл партиязы — МПЛА-ның СЭКП-ниң XXVI съездизинде делегациязын баштап Москвада келген Күш-ажыл партиязы —МПЛА-ның Даргазы, Ангола Улус Республиканың Президентизи Жозе Эдуарду Душ Сантуш-биле ужуражыышкыны болган.

Л. И. Брежнев Жозе Эдуарду Душ Сантушка үреткиң ханызындан байыр чедирген. Совет Эвилели биле Ангола Улус Республиканың, СЭКП биле Күш-ажыл партиязы — МПЛА-ның аразында аңы-дүңмалыышкынның харылзааларның бижыгып туралын ол демдеглээн болгаш ССРЭ, муриундагы ышкаш, Ангола Улус Республика-биле найыралдың болгаш эң-сеткил каттыштырылгазының ленинчи политиказын бижыы-биле чорулар дээрзин медеглээн.

СЭКП-ниң XXVI съездизин Күш-ажыл партиязы — МПЛА делегей ужур-дузалыг чугула болуушкун кыллыр көрүн турар дээрзин Жозе Эдуарду Душ Сантуш чугаалаан. Совет улустуң коммунистиг тургузуушкунда чеднишкиннерни, Советтер чуртуң улам хөгжүдеринин талазы-биле съездиниң тодаратпыган улуг перспективалары империализмге удур, кижи төрелгетеннің чырыткылыг келир үези дээш бүгү демиселчилерни сорук киирип турар.

Тайбыкның болгаш дүшүүрлүг чоруктуң чавырыдыраарының херээнге совет-ангола кады ажылдажылганы бүгү талалыг улам калбартырыкче ийи таланың чүткүлү бадыткаттырган, делегей байдалын дүшкүүредир дээн империалистиг бөлүктерни чимзеништкиннерниге сагыыспыралын илергейлээн. Африканың мурнуу талазында болуушкуннарга хамаарыштыр болалдар солчуушкуну болган, Намибияның болгаш Мурнуу Африканың улустарының колониализмге, расизмге болгаш апартеидке удур хосталгалыг, чептүг демиселинге СЭКП-ниң болгаш Күш-ажыл партиязы—МПЛА-ның чайгылыш чок эң-сеткил каттыштырылгазы медеглеттингеп.

Ужуражыышкын чылыг, эң хүүнүң байдалынга эрткен.

(СЭТА).

СЪЕЗДИНИҢ ХҮН ДЕМДЕГЛЕЛИ

Коммунистиг партияның XXVI съездизиниң документилери дыка чөп чылдарда тургузуушкунувуң бүгү улус-чу программазы болу бээр. Партияның бедик шидириндеп чүве чугаалаан делегаттарның ниитизи-биле санап турарын ёзугаар алырга, бо съезд бистиң өндүр улуг алыс соруглаывысче — коммунизмче орукка чаа чугула үе-чада болур. Партияның херээнии, чонуң херээнии чеднишкинниг болурунга бижыг бүзүрел ораторларның сөстериниден чаңгыланып турар. Ол бүзүрел —бистиң планнарывыстың боттуунуи, партияның айтыышкынарын амыдыралга чеднишкинниг боттандырар дээш харысалганы ханы медереп билириниң түңнели-дир.

Бүгү күштү, бүгү курлавырларны коммунизмниң материал-техниктиг баазазын улам ынай бижыглаарынче, коммунистиг тургузуушкунуун өндүр улуг программазын күүседиринче мөөнүүр дээр совет кижилериниң чүткүлүн делегаттар — бүлүг ажыл-херекчи күзел-биле илергейлеп турар.

Чедип аллынган чүүлдериниң түңнелдерин аналзтевишаан, совет коммунистериң 17 миллион кижилиг отрядының төлээлекчилери чурттуң келир үезиниң дугайын ажаок улуг соңуургал-биле угаан, боттарының ажыл-чорудулгазын бот-шүгүмчүлекчи, негелделиг болур ёзу-биле үнелеп турар.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП Москва хооркомунуң бирги секретары эш **В. В. Гришин** даргалаан эртенги хуралга делегаттар хүн чурумунуң дараазындагы айтырыны көөрүнче шилгээн.

«1981—1985 чылдарда болгаш 1990 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң кол угланыышкынналары» деп илеткелди съездиниң делегаттарынга болгаш аалчыларынга чылыы-биле уткуттурган ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы эш **Н. А. Тихоновка** сөс берген. Съездиниң делегаттары болгаш аалчылары оңу чылыы-биле уткаан.

Эш Н. А. Тихоновтуң илеткелин улуг кичээнгей-биле дыңнаан болгаш үргүлчүледдинг **адыш часкаашкынары** хөй удаа үзе кирип турган.

Оон соонда илеткелди чугаалажып киришкен. Санал бериишкинин СЭКП Москва обкомунуң бирги секретары эш **В. И. Конотоп** ажыткан. Ködээ ажыл-агыйга, экономикага областың ажыл-ишчилериниң чеднишкиннерни чугаалаан, ниитилел секторун, чонуң боттарының дузалал ажылагыйларын улам хөгжүдеринде чедир ажылаттынмайн турар курлавырларны оратор айыткан.

Москва чоогунуң ажыл-ишчилери он бирги беш чылда үлетпүр будүрүүшкүнүүн хемчээлиниң бүгү немей өзүлдезин хандырарын, а көдээ ажылагыйга ажылдап турар кижи бүрүзүнге онаштыр ажылдаашкынны дыка көдүрерин шинтпирлээн деп делегат чугаалаан.

СЭКП Кемерово обкомунуң секретары эш **Л. А. Горшков** областың коммунистери, бүгү ажыл-ишчилери областың будүрүлгелериңге болгаш тудугларыңга одаар үүлдү, энергияны камнаар талазы-биле СЭКП Кемерово обкомунуң организаккы болгаш политиктиг ажылын көрген. СЭКП ТК-ның доктаалын күүседир дээш аажок улуг көдүрүүшкүнүүг, күүсенишкиниг ажылдап турарын онзалап демдеглээн.

Одаар чүүл-энергетиканың курлавырларынга чурттуң улам өзүп орар хереглелдерн Кузбассче улам улуг кичээнгейни салырын планнаар органнардан болгаш хамаарышкан министерстволардан чүткүлдүг негеп турар деп, оратор онзалап демдеглээн.

Украин ССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы эш **А. П. Ляшко** республиканың хөмүр-даш болгаш металлургия үлетпүрүнүң ажыл-ишчилериниң муриунда турар соруглаларга доктааган. Планнарны балансылашкак кылыры будүрүлгелерни чиг-эт болгаш материалдар-биле хандырарындан ангыда, будүрүлгениң кол фондуларын план ёзугаар чаартырын база негеп турарын онзалап демдеглээн.

Көдээ ажыл-агый ажыл-ишчилериниң шинтпирлээр апаар соруглаларын чугаалаан, кукурузаны, чигир свёклазыны, таварымал тооруктү болгаш өскедээ культураларны тарып өстүрерин оң бирги беш чылда индустриалдыг технологияже шилчидер идепкейлиг ажыл республикада чорун турарын делегат дыңнаткан.

Ьтомобиль үлетпүрүнүң министри эш **В. Н. Поляков** эртем-техниктиг дешилгени дүргедедириниң айтырыгларының дугайында тодаргай чугаалаан. Сезен чылдарда машина тудуушкунуига ыңдыг дешилгени, адырны улам ыңай комплекстиг чаартырыынче, чамдык машиналарга болгаш деригелерге дыка хөй металл база энергия үнер, оларның техниктиг деннели ооржум бедип орар дээн чергелиг ыңдыг четпестерни чайладырыынче угланыр.

Сөөлгү чылдарда автомобиль үлетпүрүнге чаа заводтарны тутканы-биле чергелештир, ажылдап турар будүрүлгелерни үндезинин-биле чаартыкан. Адырда ажыглаттынмайн турар курлавырларга, ам шинтпирлээр апаар айтырыгларга министр доктааган.

Чилиниң коммунистиг партиязының Чиңгине секретары **Луис Корвалан**, Герман коммунистиг партияның Даргазы **Г. Мис**, Йемен социалистиг, партияның ТК-зының Чиңгине секретары, Йемен Улус-Демократтыг Республиканың Дээди улусчу чөвүлелиниң Даргазы, Премьер-министри **Али Насер Мухаммед** олар съездиге байыр чедирерге чылганнар чылыы-биле уткаан.

* * *

Кежээки хуралды даргалаан СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары эш **М. С. Горбачев** Калининниң трикотаж будүрүлге каттыжыышкынының директору эш **Л. И. Тихомировага** сөс берген. Ажыл-агый механизмин болгаш будүрүлгелерни эргелеп башкарарын сайзырангайжыдың тургаш, үлетпүрүнүң ол адырын улам ыңай сайзырадырының кайгамчык улуг курлавырларын чедип ап болуруң пос-таавыжылар будунуң будүрүлгезиниң чижээнге бадыткап көргүскен. Каттыжып турар.

(Төнчүзү 3-кү арыында).

ЛЕНИННИҢ, ПАРТИЯНЫҢ ХЕРЭЭНГЕ ШЫНЧЫ БИС

Совет аныяктарның болгаш пионерлерниң съездиге байыр чедириишкини

Февраль 27-нии кежээнде Кремльдиң Съездилер ордузу хөлбеңнээн туктарын, пионержи кызыл галстуктарның, айыраң-чайт чечектериниң онуубиле каастаанган, СЭКП-ниң XXVI съездизиниң делегаттарынга болгаш аалчыларынга совет аныяктарның төлээлекчилери байыр чедирип келгени ол.

Байырлыг марштың алаабиле оолдар болгаш кыстар—үлетпүрүнүң база көдээ ажыл-агыйның аныяк ажыл-ишчилери, эртемденнер болгаш спецнализстер, чогаалдыкчы аныяктарның төлээлекчилери, студентилер, үстүкү класстарның өөренүкчилери, профессионал-техниктиг училищелериниң сургуулдары, спортчулар, пионерлер колонналары залга кирип келген. «Онгу беш чылды шалыпчы доозар! СЭКП-ниң XXVI съездизин төлептиг үткүүр!» деп комсомолчу херектериниң бүгү-эвилел эстафетазының тиилекчилериң делегаттар диңмиттиг алыш часкаашкыныары-биле уткаан.

Ленинчи комсомолдуң, Бүгү-эвилелдиң В. И. Ленин аттыг пионер организациязының туктарын, РКП(б)-ның, ТК-ның СЭКП ТК-ның Турасхаал туктарын, найысылалдың болгаш Москва областың комсомол организацияларының туктарын залга кирип келгеп. Сценада — горнистер болгаш барабанчылар.

Чурттуң чалчы назыны партия чыжыының делегаттарынга байыр чедирип, СЭКП-ниң XXV съездизинии шинтпирлерин күүселиринге киржилгезиниң, күш-ажылга, өөредилгеге чеднишкиннериниң дугайын рапорттаан:

— Төрээн Коммунистиг партияның XXVI съездизинге совет аныяктарың ажыл-херектериниң болгаш чеднишкиннериниң дугайында илеткээри бедик алдар-хүндү болгаш кызыгаар чок улуг харысалга. Коммунистерге деңнешпишаан. Советтер чуртунуң чалыы назыны улуг салгалдарының революстуг, дайынчы болгаш күш-ажылчы маадырлыг херектерин төлептиг уламчылап, Владимир Ильич Ленининии айыткан оруу-биле бүзүрелдиг чорун орар.

Партияның херээнге долузубиле бердинген 40 миллион хүрээлениг ленинчи комсомол аныяк оолдарга болгаш кыстарга, пионерлерге болгаш школачыларга билиглерже чүткүлдүү, коммунистиг бүзүрелди, идепкейлиг амыдыралчы турушту, коммунизм тургузарыга соруктуун. Улуг Октябрьның чаалап алышкынарын камгалаарынга кижизидип турар.

СЭКП-ниң XXV съездизиниң шинтпирлерии күүсетпишаан, комсомолчулар, аныяктар бүгү күжүн, чогаалдыгазын ажыктыг чорук болгаш шынар дээш демиселче, шалыпчы тудугларже, партияның аграр политиказын боттандырарынче, эртем-техниктиг депшилгени дүргедедиринче угландырган.

Чалгыныалган күзелиис,
Чаагай ажыл-херээвисти
Сагыш-сеткил хөлзеп дойлуп,
Чалыы салгал өөренээзинден
Байырладыгыр шак бо шакта
Партияжи шуулганга сөглеп
тур бис.

(Адыш часкаашкыныары).

«Уренгойгазпромстрой» трестиң бригалири, ВЛКСМ-ниң XVIII съездизи аттыг бүгү-эвилелдиң шалыпчы комсомолчу отрядының командири ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң депутады, ВЛКСМ ТК-ның кежигүнү **Павел Баряев** мынчаар чугаалаан:

— Меңээ — Павел Баряевке, Уренгойда бригалирге, ажылчын дугының аныяк салгалының бөдүүн ишчизинге, онгу беш чылдың тудугларынга комсомолчу путёвка-биле баргаң 500 мүң эки турачыларның одуруунга кирер улуг бүзүрел онаашкан.

Бүгү-эвилелдиң шалыпчы 180 тудугларынга, цехтерге, шахталарга, нефть суургаларынга, электростанцияларга мээң үечергелеримниң күш-ажылы-биле коммунистериң съездизинге комсомолчу рапортун оңуругларын бижиттинип турган. Ленинчи комсомолдуң сеткилүрээ — ажылчын аныякгар, стахановчуларның, беш чылдарның шалыпчыларының чанчылдарынга шынчы боон артынаан, кандыг-даа бергелерни ажып эртер, тинлээр пролетаржы эртемни моон соңгаар-даа шудургу пландээдир.

Индирде — «Единдыкуль» деп казах совхозтуң механизатору Казах ССР-ниң Дээди Соведининиң депутады **Дина Бабекова:**

— Социализмниң кайгамчык чаалап алышкынналарының ачызында мен, Дина Баубековна, казах уруг, эртем-билигин, ынак мергежилли чедип алыр, чонунуң депутазы болур аргалыг болган мен. Мээң күш-ажылчы өөрүм — чер болгаш мал ажылынын 10 миллион аныяк ажыл-ишчилери — шелдерде болгаш фермаларда кызымак ажылдап турар. Бис, Казахстанның күр чөрчинин ажы-төлдери, боттарывыстың ада-өгбелеривистиң херээн уламчылап турар бис! Силерден, эргим Леонид Ильич, бис төрээн черге ынак болурун, оон хумагалыг ээлери болурунга өөренип турар бис деп, Совет кодээнии келир үези идегелдир холдарда деп партияга болгаш чонга бүзүредип тур бис! **(Үргүлчүледдинг адыш часкаашкыны).**

Ростовта күрүненің башкы институдунуң студентизи, XXII Олимпиада оюннарының чемпиону **Людмила Кондратьева** сөс алган:

— Совет студентилерге, сургуул аныяктарга өөредилге дээрге кол ажылы-дыр. Езулуг спецнализтер болурунга белеткенмишаан, амлан эгелээш, чонга бараан болуруиче чүткүп турар бис. Студент отрядтарның онгу беш чылдың объектилериниге күш-ажылчы салыышкыны чедип ажыг миллиард рубль болган.

Партия болгаш чон биске өөренир, салым-чаяанывысты сайзырадыр, спортчу оюнларга киржир, аас-кежиктиг, өөрүшкүлүг чурттаар эргени берген.

Москва Олимпиадазының үттүндүрбас хүнеринде, Төрээн чурттуң гимни чоргаар чаңгыланып, Төрээн чурттуң тугу кинсизин турда бис, олимпийжи чемпионнар, Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң хамаатызы деп бедик аттың чоргааралын болгаш харысалгазын онза ханы мередеп билириңе! **(Адыш часкаашкыны).**

ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы Совет Эвилелиниң ийи дакпыр Маадыры, ВЛКСМ ТК-ның кежигүнү **Юрий Климук** мынча дээн:

— Бистиң чуртувус кижи бүрүзүнге кандыг-даа ажылхерекке чогаалдыкчы көдүрлүүшкүнге делгемнерни ажыдып, улам улуг, чаа-чаа бедиктерже орукту берип турары-биле онзагай, өндүр чаагай. Коммунист, ленинчи комсомолдуң кижизидикчизи Юрий Гагарин чээрби чыл бурунгаар космосче бир-ле дугаар ужуткан. Онгу беш чыл эртемниң болгаш техниканың чаа шыдгарангай чеднишкиннериниң чылдары, космоска чурттар аразының беш чылы болган. Ол херектерге аныяктар төлептиг үлүүн киргенинге чоргаарлаган турар бис.

Космоска ажыллаары-биле ужудуп үкүп турз, ракетаның даап-дынмирээжинин артында ажылдап турар ставоктарның, комбайннарның, санакчы машиналарының, тудугжу кранларның кыйгы-даажын, башкайты башкывыстың ээлдек үкүн, патриотчу ырның аялгазын, комиссарның чалбыштыг кыйгызын болгаш тиилеге салюдуңуң даапташкыныарын дыңнап орар бис. **(Адыш часкаашкыны).**

Белорус шүлүкчү, Ленинчи комсомолдуң шаңналының лауреады **Владимир Неклаев** шүлүүн көдүрлүүшкүнүүг номчаан:

Аас-кежиин дарганнаар дээш
Ажыл-ишке, демиселге белеп
бис!
Ада-чурттуң келир ойу—

(Төнчүзү 3-кү арыында).

Л. И. БРЕЖНЕВТИҢ Я. КАДАР-БИЛЕ УЖУРАШКАНЫ

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң ВСАП ТК-ның Бирги секретары Я. Кадар-биле ужуражыышкыны февраль 28-те болган.

Совет-венгр харылзааларның, а ол ышкаш делегейниң чугула айтырыгларының талазы-биле санал-онаал солчулгазы аңаа болган.

Эш Л. И. Брежневке Я. Кадар СЭКП-ниң XXVI съездизинге кылган кайгамчык уткалыг илеткели дээш байыр чедирген. Чавырлыышкынны уламчылаар, улустар аразынга кады ажылдажылганы, тайбыкны быжыглап хөгжүдеринг талазы-биле илеткелде кирген саналдарны бүрүн чүүлдүгүнүп база деткип турарын ол илереткен. СЭКП-биле кады хөделип тура, ВСАП социалистиг дем каттыжылгазының чангыс эвни быжыглаарынга, делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкининиң, империализмге удур бүгү күштериң каттыжарынга ачы-дузалыг болуурунга долу шинтпирлиг деп, Я. Кадар чугаалаан.

Эштер Л. И. Брежнев биле Я. Кадар чоокку каш чылдар дайын айылын күштелдиреринге удур, боо-чепсектерни эңдере будүреринге удур демиселге онзагай ужур-дузалыг болуруп демдеглээннер. Акыдүңма социалистиг чурттар чер кырынга тайбыкга эң чугула чөлегиниг болуп келген болгаш ыңдыг бооп артар-даа деп, олар демдеглээннер.

Л. И. Брежнев биле Я. Кадарның ужуражыышкыны чүректиң ханызындан эң-хуузукуң байдалынга эрткен.

Л. И. БРЕЖНЕВТИҢ Э. ХОНЕККЕР-БИЛЕ УЖУРАШКАНЫ

Февральдың 28-те СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев ГСЧП ТК-зының Чиңгине секретары, ГДР-ниң Күрүне Чөвүлелиниң Даргазы Э. Хонеккер-биле ужурашкан.

Э. Хонеккер Герман Демократтыг Республиканың коммунистериниң, бүгү ажылчы чонунуң мурнундан СЭКП-ниң XXVI съездизинии чеднишкининг чорун турарын, республиканың аңыдыралынга чугула болуушкун болуру чугаажок ГСЧП-ниң X съездизиниг бүгү чонунуң белеткенин турарын совет коммунистер улуг соңуургал-биле хайгаарап турар деп, Л. И. Брежнев чугаалаан.

Эштер Л. И. Брежнев биле Э. Хонеккер акы-дүңмалыышкыныи партияларның болгаш чурттарның аразында кады ажылдажылга, Совет Эвилели биле Герман Демократтыг Республиканың улустарының найыралы моон соңгаар-даа улам хамыладыр болгаш бижыгар дээрзинге бижыг бүзүрелдии илереткеп.

Ужуражылга чүректиң ханызындан найыралдың, бот-боттарын долу билчириниң байдалынга эрткен.

(СЭТА).

БЕДИК ШАҢНАЛ

Эштер Л. И. Брежнев болгаш Н. А. Тихонов Вьетнамның Коммунистиг партиязының Политбюро кежигүнү, Вьетнам Социалистиг Республиканың чазааның премьер-министри Фам Ван Донгка чедеп харлаан юбилейи-биле холбаштыр байыр чедирген телеграмманы чоруткан.

Революстуг шимчээшкинге идепкейлиг киришкени, Вьетнам Социалистиг Республика биле Совет Эвилелиниң аңы-дүңмалыышкы найыралын бижыглаарынга болгаш кады ажылдажылганынга улуг улугхууну киирген дээш база төрүттүнген хүнүнден бээр чедеп харлааны-биле холбаштыр ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң Президиумуу эш Фам Ван Донгту Ленин орден-биле шаңнаан.

(СЭТА).

Национально-краеведческий отдел

ПАРТИЯНЫҢ САЛГАН СОРУЛГАЛАРЫН БОТТАНДЫРААЛ

Совет Тываның ажыл-ишчилери СЭКП-ниҢ иштики болгаш даштыкы политиказын изии-биле чүүлдүгүнүп, деткип турар

Кызылдың «Саян» универмагының коллективи бо чылдың ийи айының планын СЭКП-ниң XXVI съездиниң ажыттынар хүнүнде 102 хуу күүсеткен.

Ол коллективке партияның XXVI съездизинге тураскаткан байырлыг митинг болган. Садыгжылар күш-ажылчы чедиишкинниринiң дугайын аңаа рапорттаннар.

ЧУРУКТА: «Саян» универмагының мурнакчы садыгжылары (солагай таладан) А. А. Магера, Д. Д. Иргит, Л. Б. Кыргыс, Г. С. Домовских, Л. С. Клеванская болгаш К. М. Тюренева олар съездиниң материалдарын номчуп турлар.

ДЕТКЭЭНИН ИЛЕРГЕЙЛЭЭН

«Тывасельхозхимия» каттыжыышкынының Чадаана салбырының коллективинге СЭКП-ниң XXVI съездизининң материалдарын танышкан митинг улуг көдүрлүүшкүннүг байдалга эрткен. Аңаа санал берип, чүве чугаалааннар СЭКП-ниң Совет чазактың иштики болгаш даштыкы политиказынга, чурттуң келир үеде хөгжүлдезининң өндүр чаагай перспективазынга сеткил ханыышкынын, ону бүрүн чүүлдүгүнүп, деткип турарын илергейлээннер.

Ажыл-ишчи коллектив съезд мурнунуң чарыжынга идепкейлиг киришкеш, 52 муң рубльдиң продукциязын сайгарар хүлээлгезин 58 муң рубльге азы 111 хуу күүсеткен. Ам бирги кварталдың планныг даалгаларын хуусаа бетинде, март 25-ке чедир бүрүн күүседирин хүлээнген.

БИСТИҢ КОРР.

БЕДИК КӨДҮРЛҮҮШКҮННҮГ

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XXVI съездизи бодунуң ажылын бистин чүртүвүстүң найысылалы — Москва хоорайда ам-даа үргүлчүлеп турар. Съездиниң материалдары бүгү совет улустуң сагыш-сеткилин хайныктырган. Ылангыя СЭКП Төп Комитединиң Чингине секретары Леонид Ильич Брежневтиң кылганы партияның XXVI съездизинге ТК-ның Отчёт иletкелин Бай-Тайга районнуң ажыл-ишчилери баштай радиодан дыңнаннар. Иletкелге ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезининң херии базымнары, тайбын, күш-ажыл, чаңгыс демнин калы ажыллажылга дугайында ханы политиктиг утка сиңиккен одуруглар оларны чаа-чаа бедиктерже кыйгырып турар. Тээли суурга, совхозтар төптеринге болгулаан митингилерге дерт муң чыгаа кижи кириишкен. Партия райкомунуң бюро кежигүннери болгаш эске-даа харыысалгалыг ажылдакчылар СЭКП-ниң XXVI съездизининң материалдарын 18 кезек черге таныштырган. Митингилер болуп турда, партияның иштики болгаш даштыкы политиказын деткип, орта 58 кижи саналын берип, чүве чугаалааннар.

«Тээли» совхозтуң мурнакчы механизатору Ногай Бухгалтыр сөс алгаш, мынча дээн:

— Өске эштерим-биле бир дөмей, төрээн партиямның тайбынга ынак политиказын бүрүн деткип тур мен, Аңаа бистин харыысыс билдингир. Ол болза, коммунистиг келир үе дээш могаг-шылаг чок ажылдаарывыс болур. Мен бодум тракторумну март 15-тиң бетинде эки, шынарлыг кылдыр септеп алгаш, часкы хөөрү ажылдарынга идепкейлиг киржир мен.

«Тээли» совхозтуң Найырал салбырының байырлыг митингиге киришкен хойжулары бо чылын 100 хойдан-на 85-тен эвээш эвес хураганнарны камгалап алырын хүлээнгеннер.

Партияның XXVI съездизинге алдар болдурган социалистиг чарышка киришкеш, бирги кварталда алган планныг онаалдаларын хуусаа бетинде ажыр күүсеткен коллективтер районда бар. Чижээ, район төвүнде тудуг-септелге участогу бирги кварталда 59 муң рубльдиң тудуг ажылдарын кылыр планын 60 муң рубль кылдыр боттандырган. Оларның партийжи күш-ажылчы белээ ыдыг болган. Саанчылар, хойжулар, тудугжулар съездиге алдар болдуруп, улам кызымак ажылданыышаан, бедиткен хүлээлгелерин база ап турар.

С. ХЕРТЕК,
СЭКП Бай-Тайга райкомунуң пропаганда болгаш агитация килдизининң эргелекчизи.

ҮЛҮҮН КИИРЕР

Төрээн чүртүвүстүң найысылалы — Москвада Съездилер ордузунда болуп турар партияныңээлчеглиг съездизинге СЭКП Төп Комитединиң Отчёдун бистин бедик сорттуг рудалдан даг-дүгү арыглаар цехтиң ажыл-ишчилери улуг соңуургал-биле номчуп танчыып турар. Мээң удуртуп турар ээлүзэмниң ажылчынары СЭКП-ниң XXVI съездизин төлептиг үткүүр дээш чарлаттыган социалистиг чарышка идепкейлиг киришкеш, коммунистерниң улуг шуулганының ажыттынган хүнүнге чедир пландан ажыр 15 тонна «даг хөвениң» арыглаар хүлээлгезин ажыр күүсеткеннер. Февральдың он сеске чедир планга немештир 25 тонна сорттуг даг-дүгүн бердивис. Бо күш-ажылчы чедиишкиннер чүрттүп политиктиг амыдыралывыс үне улуг болгаш төөгүлүг болуушкун — коммунистиниң улуг шуулганынга тураскаттынган.

Бистиң ээлчээвис партийжи съездиниң төлептиг үткүүр дээш калбарган социалистиг чарыштың мурнуку одуруунга чоруп, январь айда бараанның продукция бүдүрер даалгазы 103,8 хуу, даг-дүгүн арыглаарын 100,7 хуу боттандыргаш, ээлчеглер аразының чарыжынга тиилекчи боон шылгараан. Бистиң № 1 ээлчээвистиң мурнакчы ажылчыннарының бирээзи — коммунист Үйнүкпан Түлүшовна Монгуш СЭКП-ниң XXVI съездизинин делегады болуп, оон ажылынга киржип турары биске канчаар-даа аңжок улуг өөрүшкү болгаш чоргаарал.

Бистиң коллективтиң кежигүннери партияның ээлчеглиг съездизининң ажылы-биле таныжылганы хүн бүрү чоруптуушаан, аңаа тураскаттынган күш-ажылчы чедиишкиннерни ээлчег санында чедип ап турар. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн белидип тургаш, планга немей хөй тонна сорттуг даг-дүгүн бистин ээлчээвистиң ажылчынары берип келген.

Бистиң төрээн Коммунистиг партиявыстың ээлчеглиг XXVI съездизининң төөгүлүг шийтпирлерин амыдыралга боттандырарынга ээлчегиниң ажылчынары төлептиг үлүүн киирерлер.

Д.-М. ОНДАР,
№ 1 ээлчегниң удуртукчузу. Ак-Довурак хоорай.

ТЫВАНЫҢ ХЕРЕГЛЕКЧИЛЕР ИНИТИЛЕЛИНИҢ ДИЛГИ ФЕРМАЗЫ ОҢГУ БЕШ ЧЫЛДЫҢ ДООЗУКЧУ ЧЫЛЫНДА БҮДҮРҮЛГЕНИҢ ПРОДУКЦИЯЗЫН КӨВҮДЕДИРИП БАЗА ОНУ САЙГАРАРЫНЫҢ ПЛАНЫН АЖЫР КҮҮСЕТКЕШ, УК ИНИТИЛЕЛДИҢ БОЛГАШ КООПЕРАЦИЯ БОЛГАШ КҮРҮНЕ САДЫНЫҢ АЖЫЛДАКЧЫЛАРЫНЫҢ ПРОФЭВИЛЕЛ ОБКОМУНУҢ ШИЛЧИИР

Кызыл тугу-биле шаңнаткан. Коллектив эрткен чылда 6500 санныг кара дилги кежин күрүнеге дужаар планныг тургаш, ону херек кырында 6829 кылдыр күүсеткен. Ол планныг онаалдадан 100 муң рубль ажып турар.

Бо хүннерде ажыл-агыйда 1186 баш дилги бар. Оларны ажаан-тежээри-биле 18 кижини ийи бригадага үскеш тургускан. Оларның аразында кызымаккай ажылдап, бедик шынарлыг кештиг дилгилерни өстүргеш, дужаап турар мурнакчылар эвээш эвес. Ындыгларга хоочун ажылчыннар Валентина Михайловна Усова, Зоя Шандароловна Чалбак, Ольга Ивановна Загвоздкина, аныяктар Татьяна Ивановна, Валентина Быкова дээш өскелер-даа 60-дан ору дилгилерни ажаап, онаашкан ажылынга ээ-харыысалгалыг чоруун көргүзүп, социалистиг чарыштың мурнуку одуруун доктаамал эзлеп турарлар.

ЧУРУКТА: аныяк ажылчын Татьяна Усова.

В. КАРА-САЛ.

Авторнуң фотозу.

ТАЙЫЛБЫР АЖЫЛДАРЫ КАЛБАРГАН

Амгы хүннерде партияның XXVI съездизининң материалдарын ажылчы чонга калбаа-биле пропагандалаар улуг сорулга партия организацияларының мурнунда туруп турар. Бо чугула ажылды Барыын-Хемчик районнуң партия организациялары канчаар организастап турарын чугаалап бээрин СЭКП райкомунуң секретары Биче-оол Сундуевич Шыыраптан бистин корреспондентивис Х. Монгуш дилээн, Ам оон харыызын мооң адаанда парладывыс.

— Бистиң чүртүвүста эң чугула болуушкун — партияның XXVI съездизи бодунуң ажылын үргүлчүлеп турар. Съездиниң материалдарын ажылчы чонга калбаа-биле пропагандалаар ажылды партия райкому февраль айның эгезинден эгелеп чорудуп келген. Бо чугула ажыл-херекке бистин даянныр күжүвүс, дайынчы активчилеривис болза: лекторлар, агитаторлар, политинформаторлар, пропагандистер. Ынчангаш оларның ортузунга сурталаал ажылынаан эгелээн бис. Черчерлерге активчилерниң семинар-хуралдары болган. Районнуң «Билиг» нинитилелиниң пленумуун эрттирип, орта лекторларның кылган ажылын түнеп, моон соңгаарга сорулганы база салган.

Съездиниң ажылының үезинде болгаш оон соонда чоп ортузунга чорудар масса-политиктиг ажылдың план-хемчегларын ажылдап кылгаш, партия райкомунуң бюрозунга бадылаткан.

Амгы хүннерде күш-ажылчы коллективтерни, түс-түс мурнакчыларның алган социалистиг хүлээлгелерин партия организациялары түнеп үндүрүп турар. Партияның съездизин төлептиг үткүүр талазы-биле районнуң 44 күш-ажылчы коллективи, 2034 мурнакчы бедиткен социалистиг хүлээлгени алган турган. Олар алган хүлээлгезин күүсеткен дугайындаа рапортту киирип турар. Кызыл-Мажалыкта № 741 КМК-да коммунистиг күш-ажылдың бригадазы деп бедик аттыг Күжүгет Шойдар-оолдуң комплекстиг бригадазындан, № 3 орук-тудуут участогунуң коллективинден, хойжулар Содунам Данзычымдан, Күжүгет Оюпан-оолдан («Барлык» совхозта), бирги кварталда эът дужаар планын күүсеткен «Дек-Терезин», «Барлык», «Шекпээр» совхозтардан, он бирги беш чылдың баштайгы ийи айының планын күүсеткен «Хемчик» совхозтуң Ыйгылак сүт-бараан фермазының коллективиниден баштайгы рапорттар келгилээн. Ниитизи-биле район бирги кварталда эът садар планын ажыр күүсеткен.

Съезд мурнунуң социалистиг чарыжының тиилекчилеригe күш-ажылдың алдар тугун көдүрүп, көргүзүг, хүндүлел самбыраларынга көскүзүг-биле чырыдып турар.

Район төвүнүң болгаш ажыл-агыйларының, оларның салбырларында бүгү кеска агитацияны чаартып, дерип кылган. Оон кол темазы партияның XXVI съездизининң шийтпирлерин амыдыралга боттандырарынче угланган.

Съездиниң ажылының үезинде бүгү-ле культура бажыңнарында, клубтарга, кызыл-булуннарга, бүдүрүлге коллективтеринге митингилерни эрттирип, съезд материалдарын чоңга таныштырып турар. Оон аңгыла хойжу бригадаларже, сүтбараан фермаларынче, ыракта малчынпарже лекторлар, эмчилер, амыдырал хандырылгачы, культураның ажылдакчылары комплекстиг үнүүшкүннерни организастап чорудар. Микрорайонварга, агитквартираларга съезд материалдарын номчуп таныштырар.

Культура бажыңнарында, клубтарда хоочун коммунистер-биле, күш-ажылдың мурнакчылары-биле ужуражылгаларын эрттирип, В. И. Ленин, партия дугайында киноларны көргүзүп эгелээн.

СЭКП райкомунуң бюро кежигүннери, районнуң удуртуу ажыллакчылары ажылчы чоңчүле ужуражылгаларын эрттирип, оңгу беш чылдың түңнелдерин болгаш он бирги беш чылда районнуң мурнунда турар социал-экономиктиг сорулганы чугаалап берип турар. Бо талазы-биле тускай графикпланны тургускан.

Съездиге тураскаатткан боттавынгыр коллективтерниң концерттери дыштанып хүннерде болуп турар. Ол шыкаш спортчу маргылдааларны организастап эгелээн.

Төөгүлүг, чугула улуг документ — партияның XXVI съездизининң материалдарын бистиң идеологтуг фронтувуун дайынчылары ажылы чоңга долузубиле тайылбырлап чедирер дээш ажыллап турар.

ХАРЫЫВЫС — ЭКИ КҮШ-АЖЫЛ

Тываның хоочун будүрүлгелериниң бирээзи — республика типографиязының коллективиниң ажылчыннары, инженер-техниктиг ажылдакчылары, бүгү совет улус-биле бир дөмей, Советтер чүртүнүң коммунистериниң улуг шуулганының ажылын улуг соңуургал, кичээнгей-биле хайгаарап турар болгаш оон материалдары-биле таныжып эгелээн. СЭКП Төп Комитединиң Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң иletкелин улуг соңуургал-биле дыңнадым. Бистиң партиявыстың моок мурнунда чылдарда кылган ажылы, келир үеде сорулгалары улугдур. Солун-дур! Магалыг-дыр!

СЭКП-ниң болгаш Совет күрүнениң иштики база даштыкы политиказы бүгү дедегейге бижыг тайбынны тургузарынче, эндере чепсегленир чорукка удур демиселди калбартырынче бурунгаар депшилгелиг кижи бүрүүн кыйгырып турарынга бүрүн каттыжар мен. Чырык чер кырынга боттоттарын билчип, тайбың болгаш чаңгыс эп-найыралдын байдалынга чурттаары, тудугсууржулганы кылыры дег аас-кежик кайда деп. Эш Л. И. Брежневтиң иletкелинде айыткан чедиишкиннер чогум-на чогаадыкчы болгаш тургузукчу иштин түңнелинде чедип алдынганынга бистер, совет кижилер, чоргаарланыр бис. Шынап-ла, эрткен он чылдарның дургузунда магадап хан-маас улуг үүле кылдынган-дыр. Он-он заводтар, комбинаттар, школаларны адаваска безин, бистин чүртүвүс картазында чаа суурлар көстүп келгилээн болгай. Ол бүгүнү Совет Тываның амыдыралы-биле деңнеп көрүп ордум. Бодум мергежилим чоллачы кижи мен. Тываның автотранспортунуң шугумунга 40 чыл ажылладым. Төрээн чүртүм мээң күш-ажылымны бедии-биле үнелээн. Ленин болгаш «Хүндүлелдиң демдээ» орденнер-биле, Ленинчи юбилей медалы-биле шаңнаттым, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутадынга соңгудуп чордум. Назы-харым улгаткаш, персонадлыг пенсия ап олурар кежиктиг мен. Үргүлчү-ле Кызыл хоорайга чүрттап келген болгаш оон шапкын сайзыралын көрүп келдим. Бүдүн-бүдүн кварталдарның немежин турарынга ким чоргаарланмас боор. Мээң чүрттап турарым Кочетов күваңазында күүсеттинген. Бо хүнүнерде ажылывыстың темпизи улам бедээн. Ындыг болбастың аргазы чок. Бистиң үреттүнелдиг күш-ажылывыстан Төрээн чүртүвүстүң улам ыңайгы сайзыралы чугула хамаарыжыр болгай.

Совет кижилерниң амыдыралының деннези хүн келген тудум-на бедип турар. Ол даярге бистиң төрээн партиявыстың кижи дээш ада-сагыш алышкынының ачызы. Аңаа бистиң харыывыс — үре-түнелдиг, кызымак күш-ажыл.

В. ДОРЖУ,
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады.

ЧАА ХҮЛЭЭЛГЕЛЕРНИ АЛДЫВЫС

«Тыва көдээ тудуг» трестиң № 741 КМК-зының коллективи партияның XXVI съездизинге уткуштур чарышка бедик көдүрүүшкүнүүр ажылдаан. Ол КМК-дан Шойдар-оол Санчытович Күжүгеттиң удуртканы коммунистиг күш-ажылдың бригадазы съездиниң ажыттынар хүнүнге таварыштыр 1981 чылдың бирги кварталының планныг онаалдазын күүседир хүлээлгени чыл эгезинде алган. Мурнакчы бригада бедиткен социалистиг хүлээлгезин хуусаа бетинде алдарлыы-биле күүсеткен. Бригаданың ажыл-херээниң дугайында Ш. С. КҮЖҮГЕТ «Шын» солун редакциязынче мынчаар бижээн.

Планныг онаалдаларны хуусаа бетинде күүседир деп хүлээлгени алгаш, бистиң бригаданың кежигүннери онгу беш чылда күжениишкинниг ажылдаан. Беш чыл планын хуусаа бетинде, 4 чыл иштинде күүседип, 1 млн. 105 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылып бүдүрдүвүс.

1980 чылдың тудуг-монтаж ажылдарының планын 124 хуу күүсеткен бис. 10 санныг чурттарга бажыңнарны, кайызынгаа 500 баш хой кирер ийи кажаанны тудуп, ажыглакчыларга хүлээткен. Ол объектилер шупту «эки» демдектерге лужаттынган.

1979 чылдан эгелеп бригаданың керээлиг ажылдаар аргазынче шилчээн бис. Бригадада 12 кижи шупту холушкак мергежилдерни чедип алган, тудугжуларның ортумак разрядты бедик, 4,9 чедип турар.

Бүдүрүлгечи, доктаамал бедик көргүзүглери, эки сагылгачурумнуу дээш бригадавыска Коммунистиг күш-ажылдың бригадазы деп атты тывыскан, бригадада 12 кижи шупту коммунистиг күш-ажылдың шалыпчылары деп бедик атты эдилеп турар. Олардан 7 кижи «Онгу беш чылдың шалыпчызы» деп херек демдээ-биле шаңнаткан. В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 110 чыл оюн таварыштыр бистиң бригада Ленинчи Хүндүлел бижик-биле шаңнаткаңы бүгү КМК-ның коллективинге улуг өөрүшкү болган. Хоочун тудугжулар Ленин орденниң эдилекчизи Кызыл-оол Бүрүпович Ооржак, Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу Кувиксаалчы Докпак-оолович Ооржак олар боттарының арга-мергежилинге аныяктарны өөредип, ажыл-ишке төлептинбиле эки үлегер-чижекти көргүзүп турарлар.

Коммунистиг партияның XXVI съездизинге алдар болдуруп алган хүлээлгевисти күүседип, чыл эгезинден тура 55,3 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылгаш, бо чылдың бирги кварталының планы хуусаа бетинде күүсеткенивис ол. Күш-ажылчы чедиишкиннеривисти төрээн партиявыстың съездизинге тураскаттывыс.

Коммунистиг партиявыс, Төрээ чурт дээш сагыш-сеткиливис чоргаарал-биле долдунган, улам сорук киргеп ажылдап тур бис. Ынчангаш чаа хүлээлгени ап, 1981 чылда 226,5 муң рубль түңнүг тудуг-монтаж ажылдарын кылыр чыл планын чогуур хуусаадан эрте, Улуг Октябрьның 64 чыл ооңга таварыштыр күүседир болгаш чыл планындаа ажыр 36 муң рубльдиң ажылдарын кылырын шийтпиреливис.

АНЫЯКТАРНЫ КЫЙГЫРДЫМ

Ленинчи партиянын XXVI съездизининң ажыттынар хүнүн четтикпейн маңаа келдим. СЭКП Төп Комитединиң Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң иletкелин улуг соңуургал-биле дыңнадым. Бистиң партиявыстың моок мурнунда чылдарда кылган ажылы, келир үеде сорулгалары улугдур. Солун-дур! Магалыг-дыр!

СЭКП-ниң болгаш Совет күрүнениң иштики база даштыкы политиказы бүгү дедегейге бижыг тайбынны тургузарынче, эндере чепсегленир чорукка удур демиселди калбартырынче бурунгаар депшилгелиг кижи бүрүүн кыйгырып турарынга бүрүн каттыжар мен. Чырык чер кырынга боттоттарын билчип, тайбың болгаш чаңгыс эп-найыралдын байдалынга чурттаары, тудугсууржулганы кылыры дег аас-кежик кайда деп. Эш Л. И. Брежневтиң иletкелинде айыткан чедиишкиннер чогум-на чогаадыкчы болгаш тургузукчу иштин түңнелинде чедип алдынганынга бистер, совет кижилер, чоргаарланыр бис. Шынап-ла, эрткен он чылдарның дургузунда магадап хан-маас улуг үүле кылдынган-дыр. Он-он заводтар, комбинаттар, школаларны адаваска безин, бистин чүртүвүс картазында чаа суурлар көстүп келгилээн болгай. Ол бүгүнү Совет Тываның амыдыралы-биле деңнеп көрүп ордум. Бодум мергежилим чоллачы кижи мен. Тываның автотранспортунуң шугумунга 40 чыл ажылладым. Төрээн чүртүм мээң күш-ажылымны бедии-биле үнелээн. Ленин болгаш «Хүндүлелдиң демдээ» орденнер-биле, Ленинчи юбилей медалы-биле шаңнаттым, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутадынга соңгудуп чордум. Назы-харым улгаткаш, персонадлыг пенсия ап олурар кежиктиг мен. Үргүлчү-ле Кызыл хоорайга чүрттап келген болгаш оон шапкын сайзыралын көрүп келдим. Бүдүн-бүдүн кварталдарның немежин турарынга ким чоргаарланмас боор. Мээң чүрттап турарым Кочетов күваңазында күүсеттинген. Бо хүнүнерде ажылывыстың темпизи улам бедээн. Ындыг болбастың аргазы чок. Бистиң үреттүнелдиг күш-ажылывыстан Төрээн чүртүвүстүң улам ыңайгы сайзыралы чугула хамаарыжыр болгай.

Совет кижилерниң амыдыралының деннези хүн келген тудум-на бедип турар. Ол даярге бистиң төрээн партиявыстың кижи дээш ада-сагыш алышкынының ачызы. Аңаа бистиң харыывыс — үре-түнелдиг, кызымак күш-ажыл.

В. ДОРЖУ,
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады.

АНЫЯКТАРНЫ КЫЙГЫРДЫМ

Ленинчи партиянын XXVI съездизининң ажыттынар хүнүн четтикпейн маңаа келдим. СЭКП Төп Комитединиң Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң иletкелин улуг соңуургал-биле дыңнадым. Бистиң партиявыстың моок мурнунда чылдарда кылган ажылы, келир үеде сорулгалары улугдур. Солун-дур! Магалыг-дыр!

СЭКП-ниң болгаш Совет күрүнениң иштики база даштыкы политиказы бүгү дедегейге бижыг тайбынны тургузарынче, эндере чепсегленир чорукка удур демиселди калбартырынче бурунгаар депшилгелиг кижи бүрүүн кыйгырып турарынга бүрүн каттыжар мен. Чырык чер кырынга боттоттарын билчип, тайбың болгаш чаңгыс эп-найыралдын байдалынга чурттаары, тудугсууржулганы кылыры дег аас-кежик кайда деп. Эш Л. И. Брежневтиң иletкелинде айыткан чедиишкиннер чогум-на чогаадыкчы болгаш тургузукчу иштин түңнелинде чедип алдынганынга бистер, совет кижилер, чоргаарланыр бис. Шынап-ла, эрткен он чылдарның дургузунда магадап хан-маас улуг үүле кылдынган-дыр. Он-он заводтар, комбинаттар, школаларны адаваска безин, бистин чүртүвүс картазында чаа суурлар көстүп келгилээн болгай. Ол бүгүнү Совет Тываның амыдыралы-биле деңнеп көрүп ордум. Бодум мергежилим чоллачы кижи мен. Тываның автотранспортунуң шугумунга 40 чыл ажылладым. Төрээн чүртүм мээң күш-ажылымны бедии-биле үнелээн. Ленин болгаш «Хүндүлелдиң демдээ» орденнер-биле, Ленинчи юбилей медалы-биле шаңнаттым, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутадынга соңгудуп чордум. Назы-харым улгаткаш, персонадлыг пенсия ап олурар кежиктиг мен. Үргүлчү-ле Кызыл хоорайга чүрттап келген болгаш оон шапкын сайзыралын көрүп келдим. Бүдүн-бүдүн кварталдарның немежин турарынга ким чоргаарланмас боор. Мээң чүрттап турарым Кочетов күваңазында күүсеттинген. Бо хүнүнерде ажылывыстың темпизи улам бедээн. Ындыг болбастың аргазы чок. Бистиң үреттүнелдиг күш-ажылывыстан Төрээн чүртүвүстүң улам ыңайгы сайзыралы чугула хамаарыжыр болгай.

Совет кижилерниң амыдыралының деннези хүн келген тудум-на бедип турар. Ол даярге бистиң төрээн партиявыстың кижи дээш ада-сагыш алышкынының ачызы. Аңаа бистиң харыывыс — үре-түнелдиг, кызымак күш-ажыл.

В. ДОРЖУ,
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады.

ХАЖЫДЫЫШКЫННАРНЫ БОЛДУРБАС

Күш-ажылга таарымчалыг байдалдарны тургузарын, ону камгалаарын улам экижидерин, будүрүлгенин хоралыг факторлары болур дээш-шимээн болгаш еске-даа чүүлдер-биле демисежириниң аргаларын база дериг-керекселдерин тургузар талазы-биле ажылдарны боттандырарынче партия болгаш чазак улуг кичээнгейни салып турар.

Бо талазы-биле күш-ажыл камгалалының стандарттар системазын тургусканы улуг ужур-дузалыг. Ук системаны машина тудуунга чаңгыс аай негелдерниң системазын ажылдан кылыр Бүгү-эвилелдии болгаш Күш-ажыл камгалалының талазы-биле эртем-шинчилел институттары үндезилеп кылган. Ук системада күш-ажылга озал-ондакты болдурбазынга, долгандыр турар бойдусту болгаш кижилерниң кадыын камгалаарынга хамаарышкан мооң мурнунда чедип алдынган бүгү-ле эки чүүлдерни киирип турар.

1970 чылга чедир аңгы-аңгы үелерде дыка хөй организацияларның ажылдап кылганы 100 ажыг нормативтиг документилери ажыглаттынып келген. Амгы үеде күш-ажылга озал-ондак болдурбазының стандартының системазында күрүнениң 200 ажыг база 150 ажыг адырлар стандарттары ажылдап кылдынган. Ол системаны 1977 чылдың июль 1-ден эгелеп, түс-түс будүрүлгелерге нептеретткен. Аңаа профэвилел органнары идепкейлиг киржип келген. Ынчалза-даа бо талазы-биле ажылдар ам-даа чөгүүр деңнелге чедир тургустуунмаан.

Стандарттар болгаш хемчээр техника талазы-биле Тываның күрхайгаарал лабораториязының ажылдакчылары «Тыва көдээ тудуг» трестиң Кызылда демир-бетон кылыгдар заводунга, Кызылдың сайгарылга базазынга, «Тыва даг-дүгү» комбинатка хынаалдаларны кылган. Ук будүрүлгелерниң кол инженерлери, инженер-техниктиг ажылдакчылары күш-ажылга озал-ондак болдурбазының стандартының системазын будүрүлгелерге нептередиринче кошкак кичээнгейни салып келгени хынаалда үезинде илереэн. Ындыг чоруктуң кол чылдагааны — ол будүрүлгелерниң удуртулгазының талазындан директивтиг айтыышкыннар чок болгаш чогуур стандарттарны доктаатынган хуусаазында нептередиринiң организастехниктиг планнарын ажылдап кылбаанында болур.

Күш-ажылга озал-ондак болдурбазының стандартын будүрүлгелерге ыяап-ла нептередири база ону хажык чокка күүседири — доктаатынган дурум. Ол дугайын Күрүне стандартының болгаш ВЦСПС-тиң Президиумунуң 1977 чылдың август 23-те, 1979 чылдың апрель 13-те хүлээп алгылаан доктаалдарында тодаргай айыткан. Аңаа холбаштыр профобшөвүлел республиканың будүрүлгелеринге болгаш организацияларынга күш-ажылгы озал-ондак болдурбазының стандартының системазын нептередириниң дугайында доктаалды база хүлээп алган. Будүрүлгелерде бар дерилгелерин болгаш будүрүлге чорудулгазын күш-ажылга озал-ондак болдурбазының стандартының системазының негелделеринге дүүштүр тургузарын ол доктаалда айыткан.

Ук стандарттың системазы көдээ ажыл-агыйда болгаш тудугла кошкак нептерээн. Ында четпестер республиканың будүрүлгелериниң база бар боон турарын хынаалдаар бадыткан турар. Күрхайгаарал лабораториязының ажылдакчылары Кызылдың сайгарылга базазының комбикорм белеткээр цехинге база демир-бетон кылыглар заводунуң хептээр цехинге хынаалдаларны кылган. Ол цехтерде даяш-шимээн чогуур хемчээлинден 4—5 болгаш 10 децибел улуг болганын тодараткан. Даяш-шимээн кижинин кадыынга багай салдарны чедирер. Ынчангаш күш-ажылга озал-ондак болдурбазының стандартында артык даяш-шимээнни баш удур болдурбазын база ону эвээжедир талазы-биле демиселди чорударын көрген ужуру-даа ында. Бо чугула айтырыгны улусчу контролёрлар база кичээнгейге алыр болза чогуур. Ук стандарт ажылдаар черлерге кандыг хевирнин, кайы хире хемчээлдин даяш-шимээнни туруп болуруун база ону эвээжедириниң, оон камгаларының тускай аргаларын сүмелеп турар.

Л. ГОРОХОВА,
Стандарттар болгаш хемчээр техника талазы-биле күрхайгаарал лабораториязының инженери.

СЪЕЗДИНИҢ ХҮН ДЕМДЕГЛЕЛИ

(Төнчүзү: Эгези 1-ги арында).

жыышкынны тургускан чорук специалистериҥ күштерин мөөнәээр, чаңгыс аай техниктиг политиканы боттандырар, фабрикаларны специализастаар болгаш техника-биле эде дериир арганы берген. Ажылдап турарларның санын кызырбышаан, продукция будүрерин ийиден ажыг катап көвүдедирип, күш-ажылдың будүрүкчүлүүн бедидерин чедип алган. Коллективтиҥ бө чеднишкиниерингe хамаарыштыр каттыжмышкынының коммунистериҥ ачы-хавыязы улуг.

Казах ССР-ниҥ Министрлер Төвүлелиниҥ Даргазы эш **Б. А. Ашимов** республиканың хөгжүлдезинин планнарын тодаргайлап айыткан болгаш үлетпүр продукциязын будүрерин 22—25 хуу көвүдеп көрдүнгенин чугаалаан. Одалга-энергетика базазын быжыглаарынга, кара, өнүг металлургияны, көдээ ажыл-агый машина тудуушкунун, химия болгаш нефть химиязының, чиик, аъш-чем үлетпүрүн хөгжүдеринге Казахстанның ролю улам белеп турар. Республика моон соңгаар-даа Совет Эвилелиниҥ улуг тараалаҥ болгаш мал ажылдыг базазы болур. Курлавырларны улам-на ажыктыг кылдыр ажыглаарының айтырыгларына делегат доктаараан болгаш. Барыын Казахстанның районнарынга нефтиниҥ база газты шинчилеп тывар ажылдарны калбартырын, чердең казып алыр байлактарны комплексилиг ажылгаарыңче киҥээгейин күштелдирин саналдаан.

Будүрүлгенин организастаарының эки дуржулгазын, күш-ажылдың мурнакчы методтарын бүгү ажыл-агыйларга идепкейлиг шингээдип неперединче угланган күжениишкиниерин партия райкому доктаамал боттандырып турарын Оренбург области СЭКП-ниҥ Сорочинск райкомуның бирги секретары эш **А. П. Осокина** чугаалаан. Оон түннелинде дүжүт ажаап алыр ажылдарның будүрүкчүлүүн бедидер, хуусаазын кызырар, шынарын экижидер аргалыг болган.

«Бүгү өг-бүлези-биле кады— дүжүт ажаалдазыңче!» деп лозунгнуг шимчээшкин элээн каш чылдар мурнында калбарып эгелээн. Амгы үеде дүжүт дээш демиселде 80 ажыг өг-бүлелериҥ 80 ажыг экипаждары болгаш звениолары киржип турар. А ындыг коллективтерде күш-ажылдың сагылга-чуруму быжыг, бот-боттарынга дузалажылга сайзыраан, ынчангаш күш-ажылдың будүрүкчүлүүн бедик болгаш ажылдың шынары эки болуп турар. Чогум-на өг-бүле экипаждарындан дуржулгалыг механизаторлар, бедик мергежилдиг тараажылардың аныяк салгалының хөйү-биле өзүп турарын дуржулга бадыткаан.

СЭКП ТК-ниҥ Отчёт илеткелиниҥ түннелдерин болгаш бүгү чүүлдерин, чонның чаагай байдалын улам ынай бедидеринче угланган партиязының ленинчи угланыышкынын болгаш экономиктиг стратегиязын совет профэвилелдерин бир эп-сеткилдиг бүрүнү-биле чүүлдүг деп санаан турарын ВЦСПС-тиҥ даргазы **А. И. Шибаев** чугаалаан. Ленинниҥ херээниҥ шылгарангай улампылакчызы эш Л. И. Брежнее баштаан партия Төп Комитединиҥ, оон Политбюрозүүнүҥ эвес сорулгалыг иштинки болган даштыкы политиказын совет профэвилелдерин бир эп-сеткилдиг деткип турар.

Социалистиг ниитилелдиҥ байдалдарында профэвилел тургузуунуҥ эң чугула принцивинге — Коммунистиг партияның удуртукчу ролүн профэвилелдериниҥ хүлээп көөрүнге удур согуушкунну таварыштырарын социализминиҥ идея талазы-биле дайзыннарны чаңгыс эвес удаа оралдажып келген болгаш ам-даа оралдажып турар деп, оратор демдеглээн. Ниитилел будүрүлгенинiҥ системазынга ажылчын аңгының байдалын социализм үндезинибиле чаартып, ажылчы чонларны бодунуҥ чуртунуҥ ээлери болдуруп турар төөгүлүг фактыны аңгының дайзыннары хүлээп көрбейн турарлар.

Профэвилел ажылында четпестерин дугайын делегат база тодаргай чугаалаан. Боттарының делгем эргелерин ажыглаар талазы-биле инициатива чамдыкта профэвилелдеринде четпес болуп турар.

«1981—1985 чылдарда болгаш 1990 чылга чедир үеле ССРЭ-ниҥ экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезинiҥ кол угланыышкынары» деп Совет Эвилелиниҥ Коммунистиг партиязының XXVI съездизинге СЭКП ТК-ниҥ төлевилелиниге элиглелериҥ болгаш немелдерни чугаалажып көөр база бо айтырыг талазы-биле съездиниҥ доктаалының төлевилелиҥ белеткээр комиссияны делегаттар оон соонда бир үнбиле соңгаан.

Съездиниҥ делегаттарынга болгаш аалчыларынга байыр чедирери-биле совет аныяктар төлээлекчилери келген, «Онгу беш чылды шалыпчы доозар, СЭКП-ниҥ XXVI съездизин төлептиг үткүүр!» деп комсомолчу ажыл-херектериҥ Бүгүэвилел эстафезының тиилекчилерин, пионерлерин болгаш октябряттарны диҥмиттиг алыш часкаашкыннары-биле уткаан. Ленинчи комсомолдуҥ рапортун СЭКП ТК-ниҥ Чиигине секретары эш Л. И. Брежневке байырлалдыг байдалбиле тывыскан. Совет Эвилелиниҥ Коммунистиг партиязынга шынчы болур деп чурттуң чалыы назының даңгыраа Кремльдиҥ Съездилер ордузунга чаңгыланып турган.

Грециняның Коммунистиг партиязының ТК-зының Чиигине секретары эш **Х. Флоракис**, Сириняның Араб социалистиг чаартылга партиязының Чиигине секретарының оралакчызы эш **Абдалла аль-Ахмар**, Финляндияның Коммунистиг партиязының Даргазы эш **А. Сааринен**, Мозамбиктиҥ ФРЕЛИМО партиязының ТК-зының Политиктиг доктаамал кежигүнү, секретары эш **М. Душ Сантуш** съездиге байыр чедирерге чыыланнар чылыы-биле уткаан.

СЭКП-ниҥ XXVI съездизи февраль 28-те ажылын уламчылаан.

* * *

Советтер чуртунуҥ коммунистери бодунуҥ съездизинде совет чонның чаагай чоруунуҥ, төрээн күрүнезиниҥ улам ынайгы чечектелишкинниҥ база быжыглаашкынының дугайында бодал-биле 1981—1985 чылдарда болгаш 1990 чылга чедир үеде ССРЭ-ниҥ экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниҥ кол угланыышкынарын чугаалажып турар.

Кол угланыышкыннарның төлевилелиҥ бүгү чонның чугаалажыры колдуунда-ла үш ай хире үргүлүвүлээн. Партийжи ажылдың база ажыл-агый органнарының ажыл-чорудулгазын болбаазыралырынче, культураның деңнелиҥ улам көдүрериҥче угланган чугула, үнелиг саналдар болгаш немелдер киргеп. Чурттуң экономиктиг болгаш социалыг хөгжүлдезиниҥ тодаратказ чугула документ дугайында шиитпирлиг сөстү съездиниҥ делегаттары чугаалаар үжүрлүг. Кажан улуг болгаш нарын айтырыгларны шиитпирлээр апаргында партия чон-биле сүмележип турар деп олар демдеглеп турар. Ынчангаш ооң политиказы бүгү улустуң деткимчезинде, бүгү совет улустуң ажыл-херээ база сагыш-човаашкыны болуп турар.

Даштыкы Коммунистиг, Ажылчын, Национал-демократтыг партияларның төлөөлери СЭКП-ге болгаш совет улуска байыр чедирип, съездиге түвө чугаалаан. Олар чаа ниитилелди тургузарынга совет улустуң чедиишкиннерин улуг сеткил ханыышкыны-биле демдеглеп, чаа беш чылда ССРЭ-ниҥ экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниҥ перспективаларын магадал-биле үнелеп турар. Бүгү делегейге тайбың дээш СЭКП-ниҥ болгаш Совет күрүнеҥ чайгылыш чок чорудуп турар ажыл-чорудулгазын даштыкы аалчылар демдеглеп турар.

Февраль 28-те болгаш эртенги хуралды СЭКП ТК-ниҥ Политбюро кежигүнү, СЭКП-ниҥ Ленинград обкомунуҥ бирги секретары эш **Г. В. Романов** даргалаан.

СЭКП Саратов обкомунуҥ бирги секретары эш **В. К. Гусев** ССРЭ-ниҥ экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниҥ кол угланыышкыннарының төлевилелиниҥ дугайын чугаалап тура, улус ажыл-агыйының партийжи удуртулгазының, социалистиг чарышты организастаарының база будүрүлгеге коммунистериҥ авангардчы ролюнүң айтырыгларынче оңза киҥээгейни угландырган. Областың ховуларлыг черледиринде кандаашкын болдурар хаттарга удур суггатты ажыглаан деп, ол демдеглээн. Суггаттыг черлерде чулуктуг мал чемнериниҥ 40 хуузун, сигенниҥ 80 хуузун будүрүп турар. Ол чорук малдың баш санын, мал ажылының продуктулуун доктаамал өтсүрер арганы бергеп. Ногаа будүрери база өскен.

Суггарылга — чүгле тараа, мал чемнери, ногаа эвес. Оон социал салдары дыка улуг. Ында суурлар база өске. Оларның чурттакчы чону көвүдээн, ховуларлыг черледен чурттакчы чонның көжер чоруу соксаан, механизаторларның саны бол,

Чалгаапайлар эвес бис ийин.
(Адыш часкаашкыны).

Ава болган чуртувуска
Ажык-дуза чедирер дээш,
Дегийт-дүрген өзүп кээрин
Дендин күзеп бодап чор бис.
(Адыш часкаашкыны).

Аас-кежиктиг, чырык чаагай чаш назын дээш чүректин хаңыышкан өөрүп четтиришкинниҥ сөстери чаңгыланган:

Харап келир алдын хүннү
Катыы-хөлүг үткүп аар
дээш,
Өөрүшкүлүг чылдарны-ла
Өскен-төрээн чуртувустуң
Биче чашка шупту-зугига,
Биске өргүп турары дээш,
Улуг Октябрь алдыналган
херелиҥе
Улуг, биче кады чурттаан
кежиивис дээш,
Чырык чаагай Төрээн
чуртка,
Шынчы, ынак партияга
Сеткиливис ханызындан
Четтирдивис, четтирдивис!
(Адыш часкаашкыны).
Эжим-өөрүм мурнундан мен
Эргим ынак Леонид
Ильичиге
Кан дег бижыг
Кадыкшылды күзеп тур
мен!..
(Адыш часкаашкыны).
Чараш кызыл чечектерни
Саглаңнадыр сунып тура,
Амыраштың эргеленип,
Ачамга дег куспактандым!
(Үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны).

Пионерлер съездиниҥ президиум кежигүниерине чечектерни барып тудускан.

Чурттуң чалыы назыны Ленинниҥ чагыларынга, Коммунистиг партияның херээнге кызыгаар чор бердинген. Ол дугайын ленинчи комсомолдуң мурнундан Л. И. Брежневке өскен. Оон бодап турары-биле алырга, амыдыралга боттандырар болза суггаттыг чер ажылының ажыктыын бедидер чамдык саналдарны оратор киирген.

Беш чыл планының төнчүзүнде газ тывыжының адакы деннели 1979 чылда, а үстүкү деннели—1980 чылда-ла ажыр күүсеттингеп, деп ССРЭ-ниҥ газ үлетпүрүнүҥ министри эш **С. А. Оруджев** дыннаткан. Бойдус газы техниктиг депшиллгенин болгаш ниитииниҥ күш-ажылының будүрүкчүлүүн бедидериниҥ күүлүг быразы апарган.

Газ тывыкчылары чедип алган чедиишкиннерин үнелевишаан, четпестерни, ажыглаттынмаан аргаларны болгаш шиитпирлеттиимээн айтырыгларны тодаргайы-биле көрүп турар. Тургустунган канчаарлаа ажжок улуг күүлүг уламна долузу-биле ажыглаарының, капитал салыышкынарының ажыктыг чоруун шиитпирлиниҥбиле бедидериниҥ, ийиги чергениҥ энергокурлавырларын база энергия камнаар технологияны калбаа-биле ажыглаарының айтырыглары министерстволуң кичээнгейинии төвүде турун турар. Ажыл-ишчилериҥ чуртталга байдалын экижидер талазы-биле ам-даа улуг ажылды кылыр апаар.

Он бирги беш чылда күүгүзүнүң талазы-биле амгы деннелин ийи чартык катап ажып турар шак ындыг газ тывыжының комплекстиг баазазын, Барыын Сибирьге тургузар сорулганы салган деп, оратор чугаалаан.

Белгород областың Ракитянск район эмнелгезиниҥ эмчизи эш **Л. И. Дьячкова** уругларның комплекстиг кижиздилгезийиҥ үнелиг дуржулгазын мөөннеп алган Белгород областың көдээ школаларының ажылынга доктааган. Көдээ ажыл-ишчилериҥ өзүп орар салгалының бүгү талалыг сайзыралының дугайында сагыш салыышкынның ол хевирин болбаазыралыры чугула деп, ол саналдаан.

Кол угланыышкыннарның төлевилелиниҥ чурттакчы чонның медицина хандырылгазының деңнелин база шынарын улам бедилери көрдүнген, кадык камгалал албан черлериҥ чаа техника, транспорт, бедик шынарлыг эмнер-биле хандырарын экижидериниҥ хемчеглери айыттынган деп, депутат сеткил ханыышкын-биле демдеглээн. Медицина ажылдакчылары съездиниҥ салган сорулгаларын чедиишкиниҥ күүседир дээш бүгү күжүн салыр дээрзин ол делегаттарга бүзүреткен.

Агаар-бойдустуң нарын, таарымча чок чүүлдери турзажок, көдээ ажыл-агый будүрүлгезиниҥ продукциязының ниити хемчээли онгу беш чылда 618 миллиард рубль болуп, тоску, беш чылдаазындан 50 миллиард рубль хөй болган. Тарааның, хөвеҥниҥ, ногааларның, кат-чимистиҥ, виноградтың ниити чыылдазы өскен. Мал ажылының продуктуларын будүрери көвүдээн деп, ССРЭниҥ көдээ ажыл-агый министри эш **В. К. Месяц** медеглээн.

Он бирги беш чылда көдээ ажыл-агыйның онаалдалары улуг, күжениишкиниҥ дээрзин оратор айыткан. Оларны боттандырарының үндезини болза көдээдө тургускан будүрүлге күүгүзүн экн ажыглаары болур. Аъш-чем программазын шиитпирлээриҥе тараа будүрерин улам ынай ыяк өстүрери болгаш ниитиниҥ мал ажылынга база чурттакчы чонның хууда дузалал ажыл-агыйында турар малынга-даа чем белеткелин бүгү хемчеглер-биле көвүдедири бирги чергениҥ ужур-дузалыг болур.

Чыылганнарга изии-биле уткуттурган—Алжириҥ Национал хосталга фронтузу партиязының Политбюро кежигүнү эш **М. С. Мазузи**, Уругвайның Коммунистиг партиязының ТК-зының Бирги секретары эш **Р. Арисменди**, Великобританияның Коммунистиг партиязының Чиигине секретары эш **Г. Макленнан**, Кампучия Улус Республиказының Улусчу-революстуг төвүлелиниҥ даргазының оралакчызы эш **Пен Сован**, Сириняның Коммунистиг партиязының ТК-зының Чиигине секретары эш **Х. Багдаш**, Никарагуаның Национал хосталгазының Сандиночу фронтузунуң Национал удуртулгазының кежигүнү Никарагуа Республиканың Күрүне төвүлелиниҥ даргазы эш **К. Нуньес** олар съездиге байыр чедиргеннер.

Март 2-де съезд бодунуң ажылын үргүлчүлээр.

(СЭТА).

Кремльдиҥ Съездилер ордузунга концерт

Хөй националдыг совет ураң чүүлдүң чедиишкиннериниҥ кайгамчыктыг хереченгизи, культура ажылдакчыларының чогаадыкчы рапорту СЭКП-ниҥ XXVI съездизиниҥ делегаттарынга болгаш аалчыларынга көргүскен концерт болган. Ук концерт февраль 28-те Кремльдиҥ Съездилер ордузунга болуп эрткен.

Концертти көргеннер болза: Л. И. Брежнев, Ю. В. Андропов, М. С. Горбачев, В. В. Гришин, А. А. Громыко, А. П. Кириленко, Д. А. Кунаев, А. Я. Пельше, Г. В. Романов, М. А. Суслов, Н. А. Тихонов, Д. Ф. Устинов, К. У. Черненко, В. В. Щербицкий, Г. А. Алиев, П. Н. Демичев, Т. Я. Киселев, В. В. Кузнецов, Б. Н. Пономарев, Ш. Р. Рашидов, М. С. Соломенцев, Э. А. Шеварднадзе, И. В. Капитонов, В. И. Долгих, М. В. Зимянин, К. В. Русаков.

Коммунистиг, ажылчын, национал-демократтыг партияларның делегацияларының залга база олургулаанар.

Съездиниҥ делегаттарынга болгаш аалчыларынга концерт улуг чедиишкин-биле эрткен.

(СЭТА).

СЪЕЗДИГЕ ТУРАСКААЛ БЕЛЕКТЕР

Акы-дунма коммунистиг болгаш ажылчын партиялардан СЭКП-ниҥ XXVI съездизинге кээп турар белектерни ам-даа шуушпушаан. Ол дээрге, пролетаржы интернационализминиҥ болгаш Тайбыныҥ тугун бедик туткан СЭКП-ге ханы хүндүткелдиҥ бадыткалы болур.

Советтер чуртунуҥ коммунистериҥ шүүлганының болуп эртип турары Съездилер ордузунга эрте час дүшкени-биле дөмей апарган: вьетнам коммунистер съездиге диҥир чечектерни эккеп сөниээнер.

Съездилер ордузунуҥ стенделериниҥ бирээзинде вьетнам чурукчунуҥ чуруу бар. Ында 1935 чылда Москвага болган Коминтерниҥ VII конгрезиниге Н. К. Крупская биле Вьетнамга коммунистиг шимчээшкининиҥ удуртукчуларының биргээзи Нгуен Тхи Миҥь Кхайны көргүскен.

Кубаның Компартиязының делегациязының эккелгени хөй өңнүг панно— тайбыныҥ херээниҥ өлүм чогун хереченип турар. Кампучияның камгалаарының Чаңгыс аай национал фронтузунуҥ мастерлериниҥ кылыгларын база съездиге белек кылдыр берген.

Ордунуҥ стендилеринде тураскаалдыг белектер-ле хөй. Оларның аразында Киприниҥ Депшиллгелиг Күш-ажыл партиязының болгаш Мали улустуҥ Демократтыг Эвилелиниҥ делегацияларының, Танзанияның Революстуг партиязының болгаш профэвилелдериҥ Бүге-делегей федерациязының, Барыын Берлиниҥ Социалистиг Чаңгыс аай партиязының болгаш Бенининҥ Улусчу Революсчу партиязының делегацияларының белектери база бар.

(СЭТА).

МАРН-ның 60 чылынга

АЛДАРЫГ БОЛГАШ ДАЙЫНЧЫ ОРУК

БИСТИҢ ниитилелдиҥ удуртукчу болгаш башкарыкчы күжү, моол улустуң дайынчы авангарды — Моолдуң Араттың революстуг намының тургустунганындан бээр бөгүн 60 чыл болур.

Улуг Октябрьның достакчы идеяларының салдары-биле 1919 чылда Ургага (амгы Улан-Батор) ийи ажык эвес революсчу бөлүм тургустунган, сөөлүнде баргаш, Моолдуң намының эге дозу ол болган. Оон тургузукчуларының бирээзи— клвы араттың оглу, патриот Д. Сухэ-Батор.

Революция мурнунда Моолга үлетпүр сайзыраваанындал национал ажылчын аңгы турбаан. Чурттакчы чонның көл массазы күш-ажылчы араттар турган. МАРН—шак мындыг байдалга тывылган, баштай малчын араттарның партиязы турган. Ынчалза-даа Октябрьның социалистиг Улуг революциязының тиилелгезиниҥ соонда таарымчалыг байдалдарның ачызында Моолдуң Араттың революстуг намы тургустунганының баштайгы хүнелеринден эгелээш, делегейниҥ коммунистиг шимчээшкинибиле, хамыктың мурнунда В. И. Ленинниҥ баштааны Россияның Коммунистиг партиязы-биле сырый харылзажып, кады ажылдап турган.

Моол революсчулар Совет Россияга баргаш, Коминтерниҥ төлөөлери болгаш орус коммунистер-биле ужуражып, Октябрьның социалистиг Улуг революциязының дуржулгазыбиле хуудa танышкан соонда, революцияның сорулгаларының дугайын тодаргай билип алганнар. В. И. Ленин 1920 болгаш 1921 чылдарда МАРНның болгаш улусчу күрүнениҥ үндезилекчизи Д. Сухэ-Батор баштаан революсчу Моолдуң төлөөлерин хүлээп алган, оларның-биле сеткилиниҥ хамыышдан чугаалажып, үнелиг сүмелерин берген.

МООЛДУҢ чаа амыдыралын тургузарынга революсчу намның удуртукчу ролюн чугулаан демдеглевишаан, В. И. Ленин чүрттүн экономиктиг болгаш культура хөгжүлдезин дээш демиселге араттарны сырый каттыштырар ажылды күштелдирин айыткан. Капиталистиг эвес оруктан хөгжүлдениҥ аргаларының болгаш эргежок чугулазының идеяларын В. И. Ленин Моолдуң делегациязынга чугаалап турган.

Моол революсчулар Совет Россияга чораап, 1920 чылдың ноябрь төнчүзүнде ээп келген. Моолга национал-хосталгалыг шимчээшкинни Д. Сухэ-Батор баштап алгаш, өске эштери-биле кады намны тургузарының белеткелин калбартып чоруткан.

Моолдуң Араттың намының бирги съездизи 1921 чылдың март 1-де болган. Анаа бирги программаны хүлээп алган. намның Төп Комитедин соңгаан.

Намның баштайгы программазы национал хамаарышпас чорукту чаалап алырын, улусчу эрге-чагырганы тургузарын МАРН-ниҥ кол сорулгалары кылдыр тодаратказ.

МАРН-ның тургустуганы (1925 чылдан эгелеп Моолдуң Араттың революстуг намы деп адаар апарган) МАР-ның чонунуң хөй чылдарда үргүлчүлээн хосталга дээш демиселиниҥе улуг эргилдени болдурган.

МАРН бодунуң бирги программазын боттандырбышаан, ажылчын араттарны, ниитилелдиҥ бурунгаар деңшилгелиг күштерин бодун долгандыр даштыкы база иштики күштерге удур шиитпирлиг демиселче организастаан. Оон удуртулгазы-биле 1921 чылдың июль 11-де Улусчу революция Моолга тиилээн.

МАРН — моол чонуң хосталга дээш демиселин башташ, бүгү делегейниҥ коммунистиг шимчээшкининиҥ теориязын болгаш практиказын бодуңун чүрттүүң байдалыга тааруштыр ажыглаар сорулганы боттандырып турар Чөөн үүктүң революстуг партияларының бирээзи болган.

Ам МАРН бодунуң дөртүү программазын амыдыралга боттандырбышаан, социализминиҥ материал-техниктиг базазын тургузарының, социалистиг ниитилелдиҥ хамаарылгаларын, ажылчы чонуң коммунистиг киҥизидилгезиниҥ сорулгаларын комплекстиг шиитпирлеп турар. Социализм тургузуушкуҥ калбарганының, шиитпирлеп турар сорулгаларның хамылаанының хемчээли-биле МАРН-ниҥ удуртукчу, углакчы ролю өзүп, оон политиказының, экономиказының мобилизакчы, киҥизидикчи дээштиг, идей-организастыг ажылы күштелип турар.

Намның съездилеринiҥ болгаш ТК-ниҥ пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга чедиишкиниҥ боттандырарынче, ниитилел амыдыралынга намның удуртукчу болгаш башкарыкчы ролюн доктаамал бедидеринче, удуртулганың арга-методтарын сайзырангайжыдарынче, ниитилел будүрүлгезиниҥ ажыктыының чайгылыш чок өзүлдезинче, ажылдың шынарын экижидеринче, мурнакчы дуржулганы өөренип, оңу неперединче, массаларның коммунистиг киҥизидилгезинче эш Ю. Цеденбалга баштаткан МАРН-ниҥ Төп Комитеди улуг күүгү угландырып турар.

Капиталызмни оюп эрткеш, феодализмден социализмче шилчинирде моол улус МАРНның удуртулгазы-биле төөгүлүг ужур-дузалыг коҥчуг чугула орукту эрткен. Амгы үеде социализминиҥ долу тиилелгезин чедип алыр дээш демиселге улуг чедиишкиннерлиг болуп турар. МАРН-га удуртукан моол улус эрткен 60 чылдарның дургузуунда эрги тургузугнуң үезинде үүс-даа чыл иштинде кылдыыш шыдаттынмас хире материалдыг болдаштыкы база иштики күштерге удур шиитпирлиг демиселче организастаан. Оон удуртулгазы-биле 1921 чылдың июль 11-де Улусчу революция Моолга тиилээн.

МАРН — моол чонуң хосталга дээш демиселин башташ, бүгү делегейниҥ коммунистиг шимчээшкининиҥ теориязын болгаш практиказын бодуңун чүрттүүң байдалыга тааруштыр ажыглаар сорулганы боттандырып турар Чөөн үүктүң революстуг партияларының бирээзи болган. Оон тургузукчуларының бирээзи— клвы араттың оглу, патриот Д. Сухэ-Батор.

Революция мурнунда Моолга үлетпүр сайзыраваанындал национал ажылчын аңгы турбаан. Чурттакчы чонның көл массазы күш-ажылчы араттар турган. МАРН—шак мындыг байдалга тывылган, баштай малчын араттарның партиязы турган. Ынчалза-даа Октябрьның социалистиг Улуг революциязының тиилелгезиниҥ соонда таарымчалыг байдалдарның ачызында Моолдуң Араттың революстуг намы тургустунганының баштайгы хүнелеринден эгелээш, делегейниҥ коммунистиг шимчээшкинибиле, хамыктың мурнунда В. И. Ленинниҥ баштааны Россияның Коммунистиг партиязы-биле сырый харылзажып, кады ажылдап турган.

Моол революсчулар Совет Россияга баргаш, Коминтерниҥ төлөөлери болгаш орус коммунистер-биле ужуражып, Октябрьның социалистиг Улуг революциязының дуржулгазыбиле хуудa танышкан соонда, революцияның сорулгаларының дугайын тодаргай билип алганнар. В. И. Ленин 1920 болгаш 1921 чылдарда МАРНның болгаш улусчу күрүнениҥ үндезилекчизи Д. Сухэ-Батор баштаан революсчу Моолдуң төлөөлерин хүлээп алган, оларның-биле сеткилиниҥ хамыышдан чугаалажып, үнелиг сүмелерин берген.

МООЛДУҢ чаа амыдыралын тургузарынга революсчу намның удуртукчу ролюн чугулаан демдеглевишаан, В. И. Ленин чүрттүн экономиктиг болгаш культура хөгжүлдезин дээш демиселге араттарны сырый каттыштырар ажылды күштелдирин айыткан. Капиталистиг эвес оруктан хөгжүлдениҥ аргаларының болгаш эргежок чугулазының идеяларын В. И. Ленин Моолдуң делегациязынга чугаалап турган.

Моол революсчулар Совет Россияга чораап, 1920 чылдың ноябрь төнчүзүнде ээп келген. Моолга национал-хосталгалыг шимчээшкинни Д. Сухэ-Батор баштап алгаш, өске эштери-биле кады намны тургузарының белеткелин калбартып чоруткан.

Моолдуң Араттың намының бирги съездизи 1921 чылдың март 1-де болган. Анаа бирги программаны хүлээп алган. намның Төп Комитедин соңгаан.

Намның баштайгы программазы национал хамаарышпас чорукту чаалап алырын, улусчу эрге-чагырганы тургузарын МАРН-ниҥ кол сорулгалары кылдыр тодаратказ.

МАРН-ның тургустуганы (1925 чылдан эгелеп Моолдуң Араттың революстуг намы деп адаар апарган) МАР-ның чонунуң хөй чылдарда үргүлчүлээн хосталга дээш демиселиниҥе улуг эргилдени болдурган.

МАРН бодунуң бирги программазын боттандырбышаан, ажылчын араттарны, ниитилелдиҥ бурунгаар деңшилгелиг күштерин бодун долгандыр каттыштырып, оларны

Моол революсчулар Совет Россияга баргаш, Коминтерниҥ төлөөлери болгаш орус коммунистер-биле ужуражып, Октябрьның социалистиг Улуг революциязының дуржулгазыбиле хуудa танышкан соонда, революцияның сорулгаларының дугайын тодаргай билип алганнар. В. И. Ленин 1920 болгаш 1921 чылдарда МАРНның болгаш улусчу күрүнениҥ үндезилекчизи Д. Сухэ-Батор баштаан революсчу Моолдуң төлөөлерин хүлээп алган, оларның-биле сеткилиниҥ хамыышдан чугаалажып, үнелиг сүмелерин берген.

МООЛДУҢ чаа амыдыралын тургузарынга революсчу намның удуртукчу ролюн чугулаан демдеглевишаан, В. И. Ленин чүрттүн экономиктиг болгаш культура хөгжүлдезин дээш демиселге араттарны сырый каттыштырар ажылды күштелдирин айыткан. Капиталистиг эвес оруктан хөгжүлдениҥ аргаларының болгаш эргежок чугулазының идеяларын В. И. Ленин Моолдуң делегациязынга чугаалап турган.

Моол революсчулар Совет Россияга чораап, 1920 чылдың ноябрь төнчүзүнде ээп келген. Моолга национал-хосталгалыг шимчээшкинни Д. Сухэ-Батор баштап алгаш, өске эштери-биле кады намны тургузарының белеткелин калбартып чоруткан.

Моолдуң Араттың намының бирги съездизи 1921 чылдың март 1-де болган. Анаа бирги программаны хүлээп алган. намның Төп Комитедин соңгаан.

Намның баштайгы программазы национал хамаарышпас чорукту чаалап алырын, улусчу эрге-чагырганы тургузарын МАРН-ниҥ кол сорулгалары кылдыр тодаратказ.

МАРН-ның тургустуганы (1925 чылдан эгелеп Моолдуң Араттың революстуг намы деп адаар апарган) МАР-ның чонунуң хөй чылдарда үргүлчүлээн хосталга дээш демиселиниҥе улуг эргилдени болдурган.

МАРН бодунуң бирги программазын боттандырбышаан, ажылчын араттарны, ниитилелдиҥ бурунгаар деңшилгелиг күштерин бодун долгандыр каттыштырып, оларны

ЛЕНИННИҢ, ПАРТИЯНЫҢ ХЕРЭЭНГЕ ШЫНЧЫ БИС

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

Ажы-төлүү — бистерлерде.
Сайзыра-ла, Төрээн чурт,
Чаартыя-на, чаартыя-на!
Бадыы шынчы рапортту
Партияга берип тур бис.

Димитттиг адыш часкаашкынарының адаа-биле ленинчи комсомолдуң рапортун эш Л. И. Брежневке тудускан. Ол хүндүлүг эргени Москвадың Ленинчи комсомол аттыг автозаводунуң токары РСФСРниҥ Дээди Совединиҥ депутады, ВЛКСМ ТК-ниҥ кежигүнү **Николай Махонинге** тывыскан.

Комсомолчулардан сөстү пионерлер алган:

Бистер мында хөлзеп тур
бис,
Черле бо шак уттундурбас!
Съездиге—кайгамчыктыг
шуулганга
Пионержи изиг байыр!
(Адыш часкаашкыны).
Солуп алыр салгалынарга
Чоргаарланып чорзуп дигеш,
Алган билиг, ажыл-биле
Ада-чуртуң шимезин дээш,
Эргим ынак школада
Эки кызып өөренип,
Эрес сорук кирип тур бис.
Ленин дег чурттаар болгаш
ажылдаар деп
Идегелдиг, хажыш дивес
девизтиг бис.
Пионержи ажыл-ишчи
үлүүвүстү
Бистер шупту беш чылга
бараалгаар бис.
Чүглеттинген күзелиивис —
Чүткүлүвүс бөгүн ыкыт.
(Адыш часкаашкыны).
Бичии оолдуң үнү залга чаңгыланган:

— Мен—Урал ажылчыныҥ оглу мен. Мээң ачам—Фёдор Васильевич Шиплов Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, XXVI съездиниҥ делегады. Ачам болганчок мынча дээр: «Мээң заводум, мээң цегим, мээң бригадам!» Элээн үе эртер, мен база заводка ажылдай бээр мен, чоргаарал-биле»: «Бис, Шишловтар—ажылчын киҥилер бис!» деп чугаалаар мен. **(Адыш часкаашкыны).**

Адаларывыстың херээнге шынчы болур бис! Шынчы пионержи сөзүүс! **(Адыш часкаашкыны).**

Аныяк ленинчилер боттарының ажыл-херектерин, күзелдерин чугаалааннар:

— Мени Хилола дээр, очулдурарга «Бичии уруг» дээн ол. Тергиин эки өөренип турар мен. Хөвең өстүрер уругларның школазынга кириксээр мен. Оңу мээң авам—Турсуна Ахунова удуртуп турар. **(Адыш часкаашкыны).** Анда белеткенип-даа турар мен. Эрткен чылын мээң чыгган хөвеңимбиле бистиҥ дружинаның бүгү пионерлериҥе форманы даарап кедирип болур. **(Адыш часкаашкыны).**

Эргим делегаттар, мээң шүлүктеримни дыннаңар:

Школада өөреникчи мен,
Удавас-ла өзе бергеш,
Авам Турсунаны
Ажыл-ижин салган аар мен!
(Адыш часкаашкыны. Залга чаптаан үнүер).

Дараазында съездиниҥ делегаттарынга октябряттар байыр чедирген.

Амдыызында октябрят бис,
А чүгле бирги класс
бичиилер бис.
Съездиде бир-ле дугаар
Чедип келген йөрээп тур
бис.
(Адыш часкаашкыны. Чаптаан үнүер).

Ажы-төлүнер бистер малаа
Айыткаар дээш келдивис:
Шала кыска сыныг-даа

Чалгаапайлар эвес бис ийин.
(Адыш часкаашкыны).

Ава болган чуртувуска
Ажык-дуза чедирер дээш,
Дегийт-дүрген өзүп кээрин
Дендин күзеп бодап чор бис.
(Адыш часкаашкыны).

Аас-кежиктиг, чырык чаагай чаш назын дээш чүректин хаңыышкан өөрүп четтиришкинниҥ сөстери чаңгыланган:

Харап келир алдын хүннү
Катыы-хөлүг үткүп аар
дээш,
Өөрүшкүлүг чылдарны-ла
Өскен-төрээн чуртувустуң
Биче чашка шупту-зугига,
Биске өргүп турары дээш,
Улуг Октябрь алдыналган
херелиҥе
Улуг, биче кады чурттаан
кежиивис дээш,
Чырык чаагай Төрээн
чуртка,
Шынчы, ынак партияга
Сеткиливис ханызындан
Четтирдивис, четтирдивис!
(Адыш часкаашкыны).
Эжим-өөрүм мурнундан мен
Эргим ынак Леонид
Ильичиге
Кан дег бижыг
Кадыкшылды күзеп тур
мен!..
(Адыш часкаашкыны).
Чараш кызыл чечектерни
Саглаңнадыр сунып тура,
Амыраштың эргеленип,
Ачамга дег куспактандым!
(Үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны).

Пионерлер съездиниҥ президиум кежигүниерине чечектерни барып тудускан.

Чурттуң чалыы назыны Ленинниҥ чагыларынга, Коммунистиг партияның херээнге кызыгаар чор бердинген. Ол дугайын ленинчи комсомолдуң мурнундан Л. И. Брежневке Днепропетровскиниҥ № 2 профессионал-техниктиг училищезиниҥ сургуулу **Анатолий Грицан** болгаш «Ленфильм» киностудиязының артизи Ленинчи комсомолдуң шанналының лауреады **Елена Дропеко** илеткээн:

— Эргим Леонид Ильич!

Ажылчыннын күш-ажылы болгаш солдаттың дайынчы ажылгерлери, дайын соонда чылдарның маадырлыг хүннери болгаш кур черлерни шиигээткеин Силерге эргим болгаш чоок деп чүвени совет аныяктар билир. **(Адыш часкаашкыны).**

Күш-ажылчы кижилерниҥ аас-кежии дээш, пролетаржы интернационализминиҥ идеяларының тиилелгези дээш, Силер боттарынарның бүгү бүзүрелиҥерни, революсчу энергияларны, хөй талалыг салымчаяаныңарны салып турар сиилер. Бөмбүрзектиҥ чалыы назыны Силерни, амгы үениҥ шылгарангай политиктиг ажылдакчызын, чавырлыышкынының сорук киирикчизин, тайбыныҥ болгаш тургузуушкунуҥ тук тудукчузу деп адап турар. **(Адыш часкаашкыны).**

Хүн бүрүде, чүрээниҥ согуг бүрүзүндe партияның херээнге, чонның херээнге бараан болуруң, ленинчи ёзу-биле, коммунистиг ёзу-биле

Өңнүктерниң үнү

Д. НАЦАГДОРЖ

ОКТЯБРЬ

Он чеди чылдың ноябрьда
Октябрьның хувискаалы
Өртемчейге эң-не баштай
Өөскүп үнгеш тииледи.

Ажылчын-даа, тараачын-даа
Алыс чуртун эзелеп алган,
Магалыг хүн херелинге
Маска, кадыыр чайнап
бедээн.

Кызыл тук-даа Урал ажыр
Кызаңнадыр киискил
үнгеш,
Талыгырны чырыткылап,
Дарлатканнар чүүзээн
өөрткен.

Делегейниң нулаа-даа
Хосталганың чырыын
көргеш,
Делегейниң караа-даа
Хувискаалдың чырыын
көрген.

Ачы башкы Ленинниң
Өөредиининң херели ол,
Ажылчы чон холуңуң
Өөскүткен үүлези ол.

Европаның Чөөн кеэзэн,
Азиянның Соңгу чүгүн
Эң-не баштай хостаткаштың
Амыраттың, Октябрь!

Дүжүлгеден каргыстарны
Дүжүр октап чайлаткаш,
Орус чоннуң изи-биле
Оруувусту тыптывыс-даа.

Змеглежир эки холун
Эштеривис бисче сунган:
Кинчи-дөңгү буступ дүшкен,
Хилинчек-даа арлы берген.

Сорук күштүг Октябрьның
Тугун тутказ, базып ор
бис.
Соңгу чүктүң мөңге Хүнү,
Туяланып чырып турзун!

Л. ХҮҮШААН

БОДАНЫГ

Бүгү чырык өртемчейде
Бүдүмелиг кызыгаар чок.
Улуг чүве кайдал дээрге,
Улус шупту мынча димир:
Ак-көк дээрден
улуг чүве
Ам черле
кайда-даа чок.
Дээрден-даа артык улуг,

Деңнеп сөглээр чүве
турбас.
Кызыгаар чок улуг угаан
Кымдал диген айтырыгга:
Улуг Ленин
башында деп
Улус шупту
шынын сөглээр.

ӨГ-БҮЛЕНИҢ ААС-КЕЖИИ

Чөөн аймактың Дашбалбар сумузунуң чурттакчызы 72 харлыг Б. Буяндэлгэр эрги-даа шагны көрген, чаа үеде чурттап чоруур дириг хереči.

— Революция мурнунда мээн ада-ием бай феодал кижилерге чалчалап чорааннар. Оларга чангыс мунар аът, чангыс саар инек турган — байгы өнчүзү ол. Бодум үжүк-бижикке үгле 12 харлыымда өөренген мен. 1939 болган 1945 чылдарда дайынларга киржип, төрөөн чуртумну дайынчыдан камгалаар улуг менээ база оналашкан. Тайбың үеде мал кадарын келдим. Ада-чуртум менээ бодумнуң чонумнуң чаагай чоруу дээш ажылдаар эргени берди —деп. Б. Буяндэлгэр чугаалаар.

Ам Б. Буяндэлгэр пенсияда. Ол өөнүң ээли Г. Жамзма-биле тос уругну өстүрүп кижизиткеннер. Олар ада-иезинин изин салган, күш-ажылга ынак кижилер апарганнар. Амгы үеде хоочуннарның ажы-төлү улус ажыл-агыйының янзы-бүрү адырларында ажылдап, моол чоннуң амыдыралынга чаа-чаа чедиишкиннерни немеп турарлар. Улуг оглу Дашцэрэн— харылзаа черинде инженер, Гэндэн— «Улаз» кодээ ажыл-агый каттыжышкында малчын, Бөрхөндэй — МАР-ның культура министриниң оралакчызы, Доноров —телевидениеде, Тумурбатар — типографияда парлакчы, уруу Цэцэгэ — экономист, Мэдрэ — Дашалбар сумузунда сес чыл школазының директору, Жанлавцогэл — Чойбалсан хоорайда төп электри станцизының кол инженери, эң хеймери Баяндурэн — төрөөн «Улаз» кодээ ажыл-агый каттыжышкында чолаачы.

Оларның ажы-төлү амыдыралга ынак, аас-кежиктиг кижилер болганнар, боттарының шилип алган мергежилдериге тергиин ынактар. Чижээ Гэндэнни көрээлинер. Ол будуруге планнарын үргүлчажыр күүседип келгениниң күш-ажылдың рекордсменя деп үнеледип, чазактың шанналарын чаалап ап келген. Ооң уруглары безин сес кижи. шупгузу школада өөренип турарлар. Чайын чаштар аладынга улуг күзелдин-биле дузалажып турарлар.

Шаандакы чалча чораан кырганнар Буяндэлгэр биле Жамзма ам шак мынду аас-кежиктиг өг-бүле болган. Улусчу революцияның Моолга тиилелгези ыңдыг аас-кежиин өг-бүле бүргүнге хайыраан.

Ш. ДОЛГОР.

«Новости Монголии» деп солундан.

РАЗЛИВ ХӨЛДҮҢ ЧООГУНГА

«Ленин дугайында чүректиң ханызындан беседалар» деп номдан

Ленинград чоогунда Разлив деп станция турар. Оон ырак эвесте улуг эвес хөл бар. Чазын хар эрип эгелей бээрге, хөл тереңнеп эриин ашкаш, чанында шынааларны шыва алы бээр. Ынчангаш ол черни Разлив (үерлээр чер) деп адаан чадавас. Чайын июль айда анаа сиген дыка терең апаар. Оларны кезип эгелээр.

1917 чылдың ыңдыг үезинде Разливке В. И. Ленин чедип келгей. Июль хүннериниң соонда, чонга удур буржуаз түр чазактың шивишкиннеринден ол анаа чаштынып турган.

Владимир Ильич хөлдүң ыңдыы талазынга турлагжып алган. Анаа чурттаар черни баш удур белеткээн: сараат сигенинің иштин ап каапкаш, чаъстан чагластаныры-биле чадыр кылып берген.

Чурттаары-биле кылган ол чадыр Владимир Ильичиге ыңдыг кончуг таарымча чок болган. Ынчангаш ол арыг иштинден быжыг шетчигештерин, бүрүлерлиг ногаан будуктарны кескеш, чадырны боду тудуп эгелээн: улуг хадыңдан ырак эвес черге ужуи сувүртүп каан шетчигештерни черже киир каккаш, кырын ногаан будуктар-биле, а хажыыларын көк сиген биле шып алган. Ынчангаш чадырның иштн делгем, таарымчалыг болган.

Владимир Ильичиниң анаа эдилел-херекселдери шоолуг эвес: демир көнектиг, бичии паштыг, балдыыт, хирээлиг болгаш сиген кезер кадыырлыг гурган.

Чадырга В. И. Ленин чурттап эгелээн.

Ооң эң ынак черн шырыштар аразында аянда ажок улуг төжек чоогу. Ленин ооң кырынга калбак амз саазынарга бижээш олуруптар. Ол аың кайы-даа талаларындан дуглалчак.

Кежээликтей болу бээрге-ле, Разлив хөл-биле хемелиг кижилер чедип кээр. Ленинге эң ыңчы ол кижилер Петроградтан (амгы Ленинград) чаа солуннарны база чагааларны аңаа чедирип берип турган. Владимир Ильич ол бүгүнү кончуг кичээнгейлиг номчуп, сонуургап, ак-көк карандашбиле демдеглеп ап турган.

Дайзыннар ол-ла үеде Ленинни дилээш, тып ыңдаваанар. Олар боттарының солуннарынга Ленин ужар-хеме-биле дштыкыже ужуп чоруй барган, азы далай дүвүнде хемеде чаштып чыдар деп ңүгүлдеп бижип келген.

Ленин оларны номчааш, аажок каттыргаш:

— Кончуг хөгледикчи четкерлерин!— дээр турган.

Ол үеде чем кончуг берге. Ынчалзажок Владимир Ильич чемнеңирин шуут уттуптар, чүгле аңаа станцияда эртенги чемни эккелгенде, ынчан чемнеңирш сактып кээр.

Бир катап чоок кавызының ооллары хөлден аажок улуг шортан тудуп алгаш, ооң чадырынга эккелген. Ооллар дораан-ва Ленинге шортан биле мүн хайындырар дей бергенер. Владимир Ильич оолдарны соксаткаш:

— А-а-дыр, ооллар, бөгүн мээң хлевим-даа, шайым-даа бар. А ол шортанны даарта дүштеки чемге белеткээр-дир—дээш, арттыртып алган.

Владимир Ильич калыырбиле сигенни кезип база курдуй алы берген. Владимир Ильичке кескен сигенни сараттаар дээш далажы берген. Чаңнык кызанайнып, дээр дынмирел турган. Чаъс кудуп эгелээр мурнуу чарыында Владимир Ильич сигенни сараттап четтингикен.

Чаъс соонда чечек, сигенниң чаагай чыды думчукка айдызалып келген. Хөлдүң кырынга хүн база катап хереледнип чырый берген.

А кежээликтей эрикке бир хеме чоокшулап келгей. Оонбиле анаа эш Орджоникидзенин чедип келгени ол. Чалап үнүштер аразында кокпа оруквиле чоруп олура, ол Ленинлаа эскербээн. Кажан Владимир Ильич арыг иштиден үнүп кээрге, Орджоникидзе элдепсине берген: анаа уткуштур кандыг-ла-бир танывазы кижи кел чораан... Кайын келген, чүү кижил? Ленинни чурттап турар черинің чоогунга чүге мынчап тояан чоруурул ол моон?— деп болаан.

Шынап-ла, ынчан Владимир Ильичнин дораан танывры берге турган. Эрвинин болгаш сегел салын үүлүп каапкаш, бергүн хавааче хавыктай тыптып алган.

Ленин-биле мендилешкеп соонда безин Орджоникидзе оны танывсаваан. Оон эктинче Ленин часкагылаваш:

— Эш Серго, танывайн тур силер бе?— деп айтырган.

Чүгле оон соонда Орджоникидзе Ленинни танып каан.

Олар чалырже чорупканнар. Ленинге чүгүлө дыңналыглар чедирери биле Петроградтан Серго чедип келгени ол. Бүгү чүүлдерни шупгузуи чагаага бижип болбас турган. Чүге дээрге ындыг чагаа дайынларның азы өскерликчилерниң холунга кире бериз болган.

Владимир Ильич ол дүне эш Серго-биле дыка үр хөөрешкен. Келген аалчы Ленинниң харыыларын база айтышкынынарын алгаш, эртеңинде чорупкан.

Августу бөөлүүредир чаъс улажып турар апарган. Шырыштар аразында Ленинниң ынак черн ажылдаарынга тавырымча чок болу берген. Чүге бижиттинер төжээ өл суг апарган, харын-даа тайгыры аажок, кыдыгларындан бичинбичии мөөгүлер үнгүлээш, хөөп келген.

Агаар-бойдус сооң берген. Партия Төп Комитедн Владимир Ильичиин Разливтеи Финляндияже чорударын организастаан.

Ынчангаш чадыр ээн калган. Ленин чорупкан.

Ол черде ам маны даштап хоюглап турган, тураскаал чадыр тургузуп каан.

* * *

Арга-ыяш өзүп үнген. Чүгле ынчангы кырган хадың чок, оон дазылындан үш чаш хадынар өзүп үнүлеп келген.

Ынчаарга совет кижилериң чүрээнге эң эргим бо черлерниң өскези ол-ла хевээр артган.

ЧУРУКТУ «Ленин дугайында беседалар» деп номдан дүжүрүп чураан.

ЧАГААНЫ ЛЕНИНГЕ ЧЕДИРГЕНИ

**Очаладан кедилерин
Орус арат айтып берген.
Октябрьның хувискаалын
Ол-ла черден делгереткен.**

**Чеди чаанын хувискаалы
ССРЭ-ден өөскээн-нейин
Черлик чораан арат-ла чоп
Чер-ле черде хувискаады.**

Бо ыры Октябрь революциязы тиилээн үеде тывылган. Орус ажылчын анты чүгле боттары дарлаашкындан хосталып үнер деп бодап чорбаан, олар дарлаткан өске улустарны база улуг демиселче көдүрүп үндүрүп, кыйгырып чораан.

Алдан-Маадыр аттыг чурт шинчилел музейинде, тывэ улустуң хосталгазы дээш тулчуп турган партизан шеринниң командирлери А. Д. Кравченко биле П. Е. Щетинкин оларның чуруктарын көскү черде аскылаан. Оларның дугайын бистин номчукчуларывыс болгаш көрүкчүлериивис эки билир. Олардан аңгыда тыва улустуң хосталгазы дээш тулчуп чораанларны аразында база бир чурук бар. Ол болза партизан шеринниң политажылдакчызы С. К. Сургуладзениң чуруудур.

Сергей Константинович Сургуладзе 1879 чылда Кутанси губерниязының Очурчетск можунуң Аскон дээр көдээ суурунга тараачын кижинин өгбүлезинге төрүттүнген. Сургуладзе 1905—1907 чылдарда чорудуп турганы революсчу ажыл-чорудулгазы дээш Одесаның суд палатазының шинтпири-биле бүгү назынында Сибирьге турар кылдыр шинттирген болгаш Ангара хемде Кежму суурда кара-бажыңга хоруглаттырган. 1917 чылдың февраль революциязы хаан чазакты дүжүр октагыже чедир аңаа турган. 1917 чылдың апрель 17-де Енисейскинин губерния эргелели хосталган дугайында шыңзылганы Сургуладзеге тывыскан.

Партияның Енисей губерния комитедн Сургуладзени кызыл гвардейжилерниң политиктиг удуртукчузу кылдыр Каиск хоорайже чоруткан. Ол аңаа 1917 чылдың майдан 1918 чылдың июньга чедир турган. Ынчазарда даштыкы эжелекчилер Сибирьге тургускан Совет эрге-чагырганы дүжүргүлээш, кара туразында аажылап, калчаарап турганнар. Сургуладзенин политажылдакчы болуп турганы Камала станция ынай-бээр эртер поездилерге кывар чүүл кудуп бээр кончуг хөлдуг чер турган. Ынчангаш ол Каиск уездизинин Уяр можузунуң Сушанка дээр кыдыг көдээ суурже чоруткаш, чажыт байдалга ажылдаар ужуруг апарган. Ол аңаа турган Совет эрге-чагырга дээш демисежир кызыл шеригжи отрядты организастаан болгаш соңдуңде ол отряд-биле Щетинкин биле Кравченконуң кызыл партизан отрядтарынга каттышкан.

1919 чылдың апрель төнчүүйде Каиск партизаннарының съездизи болуп эрткен болгаш шылгарангай большевик С. К. Сургуладзе баштаан Шериг нөвүлелни аңаа тургускан. Сургуладзе аңаа турган Александр Кравченконуң, Петр Щетинкиннин, Василий Улановтуң, Александр Ивановтуң, Кузьма Логиновтуң, Василий Гусевтиң болгаш өске-даа командирлериниң шериг-стратегиг ажыл-чорудулгазынга улуг үлүүн киирген.

1919 чылдың июнь 14-те партизан армиязы дайзынның улуг артык күжүн чылча шапкаш, Баджейни каггаш, Минусинскиге келген, оон соонда Ус хеминиң кызыы аът оруу-биле Тываже келген. 1919 чылдың апрель 19-та партизаннар атаман Бологовтуң өлүрүкчү шериг кезектерни чылча шапкаш, 1920 чылдың январьда Кызыл Шеригниң мурнакчы кезектери-биле каттыжып берген.

С. К. Сургуладзениң калайы Евлокия Степановна Сургуладзе революция мурнунда шөлүлге үезинде аңаа-биле калы чоруп турган болгаш Минусинскиге турган, барын воскресенье санында оон В. И. Ленин-биле барып ужуражыр турганы сактып чугаалаан.

Сургуладзе Минусинскиге большевик алышкылар Ефим болгаш Федор Брагинner-биле база таныжа берген. Сергей Константинович революсчулар Кржижановский база Старков олар-биле харылзаалыг турган.

1921 чылдың март 13-те Сургуладзе Минусинскиден чорун турда, Брагин алышкылар баштынчыга чедер чагааны аңаа берип кааннар.

Е. С. Сургуладзенин сактышкыны-биле алырга, Сургуладзенин өг-бүлези Москвага чедип келген, баштайгы хүнде В. И. Ленин чай чок дээрзин коменданг аңаа дынаткан. Ынчалза-даа Сургуладзе В. И. Ленинге чүве бижээш чорузупкан. Удаваанда даарта 12 шакта келзин дээш В. И. Ленинниң харамызым Сургуладзеге дынаткан. Даартазында Сургуладзе Кремльге чедип келген. В. И. Ленинниң кабинединге 12 шакта киргеш, оорган-ийи шак турда үнүп келген.

В. И. Ленин Сургуладзеден партизан шимчээшкинин кайын эгелээнин болгаш Минусинск хоорайны база Шушенское суурну канчаар хостаанын ылавылап айтырган.

Ужуражышкынның түңнелинде В. И. Ленинге С. К. Сургуладзе Минусинск большевиктериниң чагаазын ламчылап берген. В. И. Ленин аажок өөрээн болгаш Грузияга совет эрге-чагырга бызыга бээри билек, С. К. Сургуладзени келдиртири аазаан. Ол ужуражылга болбайн барган. Баштыңчы-биле ужурашкан соонда, үр болбаанда, Сергей Константинович Сургуладзе Хевсуретск эзимнере дээрбечилер-биле аткылажышкын үезинде амы-тынынган чарлыр кыптыр балыгладыпкан.

Шетинкин биле Кравченконуң партизан шеринниң Тывэта чоругкан лайынчы ажылчорудулгазының киржикчизи ырак Грузия чурттуг С. К. Сургуладзенин дугайында бисте билдинип турары мындыр.

С. ТАМБА.

**Хоюг үннүг сыгытчы эр
Хомус алгаш ойнай берди.
Зал долдур көрүкчүлер
Ылым-чылым дыңнай берди.**

**Сценада хоюг сыгыт
Сеткилдерни хөлзедиптер:
Малдыг, аңныг, тудугларлыг
Байлак Тыва нөстүп келир.**

Агаар

Бөгүн республикага көжер булуттаар, чамдык черлерге быскан хар чаар. Соңгу-барын чүк угланышкынынгы хаттын дүргени секундала 5—10 метр чедер. Агаарның температуразы 10—15, чамдык районнарга 15—20 градус соор.

Кызылга онзагай өскерлиишкин болбас. Хаттын күжү коштаак. Агаар дүне 31—33, хүндүс 16—18 градус соор.

телевидение

МАРТ 1-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00—**«Ye».** Информастыг программа. 9.05—Воронежтин уран чүүлдүн Күрүне институдунуң улустун хөгжүм хереселдерининң концерти. Воронежтен дамчыдылга. 9.30—**«Будильник».** 10.00—**«Совет Эвилелинге бараан боол тур мен!».** 11.00—**«Съездиниң делегаттары чугаалап тур».** 11.45—**«Эртенги почта».** Музыкалыг программа. 12.20—**Бөгүн делегейде.** 12.35—**«Көдээден дамчыдылга».** 13.35 **«Совет Эвилели-биле».** 13.45—**«Музыкалыг киоск».** 14.15—**РСФСР биле Афганистаның аразынга найыралдыг харылзаалар дугайында дугуржулганы кылганының 60 чылынга. «Бабрак Кармальның ССРЭ-ге найыралдыг аян-чоруу».** Документалдыг фильм. 14.35—В. Билль-Белоцерковский—**«Шторм».** Күрүненин Моссовет аттыг академиктиг театрының фильм-шинзи. 16.45—**«Делегей панорамазы».** 17.30—**«Кино аян-чоруктар клуву».** 18.30—Медээлер. 18.50—**«Хөглүг аатқыыш».** Мультфильм. 19.00—СЭКП-ниң XXVI съездизинин делегаттарынга концерт. Кремльдиң съездилер орулузидан дамчыдылга. 21.00—**«Ye».** Информастыг программа. 21.45—Күрүненин М. Пятницкий аттыг академиктиг хорунун концерти. 22.25—23.05— **«Футбол тайылбыры».** Төнгенде—Медээлер.

МАРТ 2-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00—**«Ye».** Информастыг программа. 8.50 — **«Улустун аялгалары».** 9.05 —Уругларга фильм. **«Мандат».** Уран-чечен фильм. 10.30 — Н. Римский-Корсаковтуң чогаалдары. 10.55—Медээлер. 11.00—14.30 —Чапсар. 14.30 — **СЭКП-ниң XXVI съездизинде.** 15.00 — **«Ленинниң ады өлүм чок».** Композиция. 15.30 — **«Аныяк спортчунуң улуг ареназы».** 16.00 — **«Чурукчулар дугайында чугаа». «Скульптор Вера Мухина».** 16.25 — **«Кылып биз».** Аныяк техниктерге дамчыдылга.

КЫЗЫЛДАН

17.10—**«Чер ажылының техниказының келир үези».** Документалдыг фильм. 17.25—**«Чогаалчы болгаш үе».** Дамчыдылга. 18.10 — Мультфильм. 18.20 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН

18.30—СЭКП-ниң XXVI съездизинде. 19.00 — **«Беш чыл болгаш коллектив».** СЭКП-ниң XXVI съездизинин чамдык делегаттары киржир. 19.30—СЭКП-ниң XXVI съездизинин делегаттарынга тураскаатқан концерт. Останкинө концерт студиязынга кежээ. 21.00 — **«Ye».** Информастыг программа. 21.45—00.00 —Останкино концерт студиязынга кежээнин уланчызы. Чапсарда —**Бөгүн делегейде.** Информастыг программа.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

17.10 — **«Аныяктарның адрестери».** 18.10 — А. Хачатурян — **«Спартак»** балеттиң музыказының фрагментилери.

КЫЗЫЛДАН

18.30 — **«Хамааты камгалалының билиглерин кижи бүрүзүнге».** Дамчыдылга. 18.50—Чарлалдар. 18.55 — **«Мээн черим—мээн салымхуум».** Документалдыг фильм. 19.55 — 20.20 — **«Кымныц-даа эвес».** Уран-чечен телефильм.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

Кино

МАРТ 1-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, **Кинолар дончулалы** 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: **«Савойну оорлааны»** 9.30, 11.20, **Киночыындыы** 13.10, **«Онза чугула даалга»** (2 серияллыг) 14.40, 17.30, 20.20 шактарда.

«ВОСТОК»: **«Улуг, бичe дайын»** 10.00, 12.00, 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 (узатқан) шактарда.

«КАА-ХЕМ»: **«Кара илбичиниң белээ»** 11.40, **«Онза кижиниң хөөнгейнин зоказында»** 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

МАРТ 2-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: **«Ог-буле сүмележишкинин»** 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40 (узатқан), 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: **«Огарева-6»** 10.50, 12.50, 17.20, 19.10, 21.00 (узатқан), **«Онза чугула даалга»** (2 серияллыг) 14.40 шактарда.

«ВОСТОК»: **«Москва карак чажыңга бүзүревес»** 14.00, 17.00, 20.00 шактарда.

Частың байырлалы Март 8 удавас келир. Ол хүнде эр улус херээженнерге байырлалдың белектерни өргүүру чанчыл апарган. База бир эки белектерни бирээзи— **байырлалдың лотерея билеттери** болур.

1981 чылда үнген болгаш үнер байырлал билеттерининң нийти түңү 24,3 миллион рубль болур.

Бо тиражта «Москвич-2140» деп 81, «Жигули» ВАС-21011 деп 81 автомобильдер, янзыбүру марканың 486 телевизорлары, 324 магнитофон болгаш өске-даа өртектиг үүлдер бар. Оон аңгыда 1-ден 250 рубль чедир акша база киргеп.

Ойнаашкын тиражы март 10-да болур.

Байырлал үндүрүлгезининң билеттерни садыл алырын утпанар.

Сонуургактарга

ЧАЗАГЛЫГ ОРУККА ХЫРБАЛАНГАН

Милан—Венеция аразының автооруунга аңаа эвес болуушкун болган. Чазаглыг орукка шуут чыпшыр хырбаланы берген хөй санныг автомобильдер оң-ла черинден шимчеп чадап каапнар.

Оон чылдагаанны пластмасс хырбалаарынга хереглээр суук чүүл өөртүп чораан тускай цистернанын аңдырылганындан болган. Оон иштинде куткан суук чүүл автоорукка төгүлген болгаш болуушкунуун болган черниге полиция тускай эзилдиргилерни эккелгиже чедир-ле, хырбаланган автомобильдер оруктан шимчеп шыдавааннар.

ШИЛЕННЕР ЭМНЕЛГЕЗИ

Магдебург (ГДР) округтуң Лобург хоорайда шиленнерге бараан болуп турар тускай эмнелге бар. Чанар ужугуушкун үезинде деңгели кошкап, балыгланган азы шын оруулдан аскан куштарга дузалаар соругла-биле ону тургускан.

Ол эмнелгеде 40 оргнитологтар эки тура-биле ажылдап, аймыгга таварышкан куштарны эмнеп, оларның дугайында сагыш салып турар. Сегий берген куштарның агаарже катап ужугуп үнерниге таарымчалыг хөлүүгеш база ында бар. Шиленнер аналдагызы дег амыдыралынга дүрген чанчыксыннар дээш бажын крышазында уяларны база тутқан.

(«Труд»—СЭТА).

БИР ИНЕКТЕН ДӨРТ БЫЗАА

Симментал үксаалыг бир инек—ийи кыс, ийи эр бызаалар төрээн. Оон чаш төлдери шупту кадык, менди-чаагай өзүп, доругуп турар.

Специалистернин санап турары-биле алырга, бир инектен дөрт бызаа төрүттүнери—эң-не ховар болуушкун. Ол инектиң бо чылгы «рекордуң чаңгыс удаа эвес. Новоселиик районнуң Редковец суурунуң чурттакчызы В. Савчуктуң ол инээ ийи чыл бурунгаар хары үгда үш бызааны, а оон-даа мурнунда — ийи бызаалы төрээн.

В. ДАВЫДЕНКО.

Черновцы.

КЕНГУРУ-БИЛЕ БИЛЛЬЯРДТАНАР

Мурнуу-Чөөн Австралияның Джиисн-Пойнт деп курорт хоорайда 11 харлыг Джой деп кенгуру бильярд ойнаарынга тергиин ынак.

Иези чок арткан кенгуру отлун улус тудуп эккелген, ол курорттуң отельдериниң бирээзинде доктаамал чурттап турар. Бильярд ойнаар ыяш тудуп алгажа чүгле чурукка тыртгырар. Шарны думчуу-биле какпышаан, бильярдты ол часпас ойнаар. Чамдыкта хоорайдан дашкаар селүүгеп, черлик кенгуруларга аалдап четкилээр. Ынчалза-даа Джой курортче ыяап-ла дедир ээп келир. Кенгуру кежээ телевизорну дыка сонуурган көөр, оон соонда аңаа бир дашка пиво сунарга, хөйге көзүлдүр-ле ижиттер. Курорттун ээлери бо бүгүде хүнүнде чарыгдалды үндүрүп турар. Дыштанныкчыларга оон солун үүве кайда боор деп Чехословакиянын «Люд» солун бижээн.

ХОПТАКТАНГАШ...

Омск областың соңгу чүгүнде ыяш кезикчилериниң ажылдаар суурунга адыг аалдап келген. Баштай суурнуң кудумчуларын ол ээлээн үр кезээн. Кажан ыяш кезикчилери бажыннарынче чаңгылай бергенде, адыг-дораан-на ээн бажыннарже аалдап эгелээн.

Чиир чем-не дилээни ол боор, бир бажыңга кирген. үүве тыпнаан. Оон ийиги, үшкү бажыңнарже... Ийи бажыңнын эжини үрээш, а өскелеринче соңга дамчыштыр кирген. Кирерде, үнерде рамаларны бузга таваразн. Мишка шак мидыг чурум чок аалчы болган.

Бүгү бажыңнарны кезээш (шупгузунда орунларны үргедеп, матрацтарны ора соп каапкан), Топтыгин суурнуң меднцина пунктузунга четкен. Анаа серемчилелни ол оскуйуп, оон аажылдакчыларының кышкы үеде курлавырлап алганы тун-даа, суук-даа эмнерни хары угда четтирикеп. Хоштак чоруу Мишканы айыылга чедирген.

П. УФИМЦЕВ.

Омск область, Усть-Ишим суур.

Редакциянын адреси: Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажын № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнун 2-24-63, редакторнун оралакчыларының 2-35-24, 2-31-75, харылсаалгалыг секретарының 2-23-35, секретарнатның 2-23-35, партийлиг эчнырга болгаш совет тургузут киллистериниң 2-37-13, пропаганда киллизинин 2-31-75, культура киллизинин 2-23-54, нөлээ ажыл-агый киллизинин 2-21-47, улетөөр киллизинин 2-31-75, чагаа киллизинин 2-41-27, информация киллизинин 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Тираж 17866. Чагыы № 434.

СОЛУН НЕДЕЛЯЗЫ 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 1)

ТС—00481

СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНИҢ КОММУНИСТИГ ПАРТИЯЗЫНЫҢ XXVI СЪЕЗДИЗИ

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 53 (11552) | 1981 чылдың март 3, вторник | 1925 чылда үндезилеттингеш | Өртээ 2 көп.

ЧУРУКТА: СЭКП ТК-ның Отчёт илеткелин съездиниң делегаттары сагыш-сеткилдин хаҥызындан бүрүн чүүлдүзүнгеш.
В. ЕГОРОВ биле В. КОШЕВОЙНУҢ фотозу. СЭТА-ныҥ фотохрониказы.

„1981—1985 чылдарда болгаш 1990 чылга чедир үеде ССРЭ-ниҥ экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниҥ кол угланыышкыннары“ деп СЭКП ТК-ныҥ төлевилелиниҥ талазы-биле Совет Эвилелиниҥ Коммунистиг партиязыныҥ XXVI съездизиниҥ

ДОКТААЛЫ

1981—1985 чылдарда болгаш 1990 чылга чедир үеде ССРЭ-ниҥ экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниҥ кол угланыышкыннарыныҥ дугайында ССРЭ-ниҥ Министрлер Чөвүлелиниҥ Даргазы эш Н. А. Тихоновтуҥ илеткелин дыҥнап болгаш чугаалажып көргеш, Совет Эвилелиниҥ Коммунистиг партиязыныҥ XXVI съездизиниҥ доктаадыры болза:

1981—1985 чылдарда болгаш 1990 чылга чедир үеде ССРЭ-ниҥ экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниҥ кол угланыышкыннарын бадылаар.

ССРЭ-ниҥ Министрлер Чөвүлели Кол угланыышкыннарны ёзугаар ССРЭ-ниҥ 1981—1985 чылдарда экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниҥ Күрүне планыныҥ төлевилелин беш чылдыҥ тус-тус чылдарыныҥ, ССРЭ-ниҥ министерстволарыныҥ, ведомстволарыныҥ болгаш эвилелдешкен республикаларныҥ аайы-биле ажылдап кылгаш, ону ССРЭ-ниҥ Дээди Совединге 1981 чылдыҥ октябрьда чугаалажып көөрүгбиле киирер.

Он бирги беш чыл планын тургузарда СЭКП-ниҥ XXVI съездизинге, эвилелдешкен республикаларныҥ компартияларыныҥ съездилеринге, партияныҥ крайлар болгаш областар конференцияларынга, районнарныҥ, хоорайларныҥ болгаш округтарныҥ партия комитеттериниҥ актив хуралдарынга база пленумнарынга, күш-ажылчы коллективтерге болгаш парлалгага, а ол ышкаш ажылчыннарныҥ, колхозчуларныҥ, специалистерниҥ болгаш эртемденнерниҥ чагааларынга киирген санал-оналдарны барымдаалап көөр.

Чаа беш чылда чурттуҥ экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниҥ калбак программазын боттандырып чорудары бүгү-ле партия, совет, профэвилелдер, комсомол болгаш ажыл-агый организацияларыныҥ эҥ чугула ажыл-агыйжы-политиктиг сорулгазы болур деп СЭКП-ниҥ XXVI съездизи санап тур. Улус ажыл-агыйыныҥ бүгү адырларыныҥ ажылчы чоннары ленинчи партияныҥ удуртулгазы-биле социалистиг чарышты улам калбартып чорудар, боттарыныҥ чогаадыкчы күжүн, билиин болгаш дуржулгазын коммунистиг тургузуушкуннуҥ сорулгаларын чедиишкинниг шиитпирлээринге бээр дээрзинге бүзүрелин съезд илергейлеп тур.

СЭКП-ниҥ XXVI съездизинге ажылчы чоннарныҥ чоруткан чагааларыныҥ болгаш билдириишкиннериниҥ, коммунистерниҥ апелляцияларыныҥ дугайында Совет Эвилелиниҥ Коммунистиг партиязыныҥ XXVI съездизиниҥ

ДОКТААЛЫ

1. СЭКП-ниҥ XXVI съездизинге ажылчы чоннарныҥ чоруткан чагааларыныҥ болгаш билдириишкиннериҥ, коммунистерниҥ апелляцияларыныҥ хөй кезиин съездиниҥ Секретариады көргенин болгаш эргежок чугула хемчеглерни алганын кичээнгейге алыр.

2. Ажылчы чоннарныҥ съездиге чоруткан чагааларын болгаш билдириишкиннерин база коммунистерниҥ апелляцияларын көөрүн доозарын, оларныҥ талазы-биле чогуур шиитпирлерни хүлээп алырын СЭКП Төп Комитединге дагзыр.

ИНФОРМАСТЫГ ДЫҢНАДЫГ

Совет Эвилелиниҥ Коммунистиг партиязыныҥ XXVI съездизи март 2-де Москвага, Кремльдиҥ Съездилер ордузунга ажылын үргүлчүлээн.

СЭКП ТК-ныҥ Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниҥ камгалал министри эш Д. Ф. Устинов эртенги хуралга даргалаан.

«1981—1985 чылдарда болгаш 1990 чылга чедир үеде ССРЭ-ниҥ экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниҥ кол угланыышкыннары» деп ССРЭ-ниҥ Министрлер Чөвүлелиниҥ Даргазы эш Н. А. Тихоновтуҥ илеткелин чугаалажып көөрүүргүлчүлээн. Санал берген эштер: И. Г. Павловский — ССРЭ-ниҥ орук харылзаа министри, А. П. Филатов — СЭКП-ниҥ Новосибирск обкомунуҥ бирги секретары.

«1981—1985 чылдарга болгаш 1990 чылга чедир үеде ССРЭ-ниҥ экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниҥ кол угланыышкыннарын» съезд бир үн-биле бадылаан. Бо айтырыг талазы-биле доктаал төлевилелин комиссияныҥ даасказын ёзугаар СЭКП-ниҥ Ленинград обкомунуҥ бирги секретары эш Г. В. Романов киирген.

«СЭКП-ниҥ XXVI съездизинге ажылчы чоннарныҥ чоруткан чагааларыныҥ болгаш билдириишкиннериниҥ, коммунистерниҥ апелляцияларыныҥ дугайында» доктаалды съезд хүлээп алган.

Колумбияныҥ Коммунистиг партиязыныҥ Төп Комитединиҥ Чиҥгине секретары эш Хильберто Виейра, Израильдиҥ Коммунистиг партиязыныҥ Төп Комитединиҥ Чиҥгине секретары эш Меир Вильнер, Аргентинаныҥ Коммунистиг партиязыныҥ Чиҥгине секретары эш Атос Фава, Конгонуҥ Күш-ажыл партиязыныҥ Төп Комитединиҥ Политбюро кежигүнү, партия ТК-ныҥ даштыкы харылзаалар килдизиниҥ эргелекчизи, Конго Улус Республиканыҥ даштыкы херектер министри эш Пьер Нзе олар съездиге байыр чедирип чүве чугаалаан болгаш делегаттар база аалчылар оларны чылыг-биле уткаан.

Хүн чурумунуҥ дараазында айтырыын чугаалажып көөрүнче — партияныҥ төп органнарын соҥгуурунче съезд кежээки хуралынга эгелеп киргеп.

СЪЕЗДИНИҢ ХҮН ДЕМДЕГЛЕЛИ

Октябрь чурттуҥ коммунизмче күүлүг базымы ленинчи партияныҥ төөгүлүг хүлээлгезин бүгү-ле өйдүр чаагайбиле илередип турар. Тайбың болгаш депшилге дугайында ооц чырыткылыг идеалдары, ооц өскерлиг чок программа негелдези—СЭКП-ниҥ Кремльде эртип турар XXVI съездизинден чырыткыладыр илергейлеттинип турар, ол бүгү үүлдер кижи дээш, кижиниҥ чаагай чоруу дээш болуп турар.

Партияныҥ экономиктиг стратегиязының салгалын кел чыдары алыс тудуш үргүлчүлеллиг болгаш сайзыралдыг сьезлиден көзүлген. Санал бергенер оны хамыктың мурнунда совет улустуң чаагай байдалын бедидеринин хөй янзы сорулгаларынче улүс ажылагыйының улам хаяы эргилдези-биле холбаштырып турган.

Он бирги беш чылда болгаш 1990 чылга чедир үеде чурттуң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниҥ кол угланыышкыннарын олар харын ыңдыг турушка анализтээннер. Экономиктиг өзүлдениҥ интенсивтиг факторларынче шилчишкин демдеглеттингеп, ажылдың ажыктыын болгаш шынарын бедидеринин аргаларын чугаалашкан. Экономиканың тургустунган күүлүг күжүн, оон бүгү курлавырларын — күш-ажылды, кол фондуларны, олаар чүүлдү болгаш чигээрги, шөлдериниҥ болгаш фермаларның продукциязын ажыглаарын санал бергенер улуг үжүр-дүзалыг кылдыр көргеп. Ораторлар шиитпирлеттинмээн айтырыгларны бүгү талалыг анализтеп, четпестерниҥ чылдагаанарын илередип, оларны чайладырының оруктарын саналдап турганнар.

Март 2-де эртенги хуралды СЭКП ТК-ныҥ Политбюро кежигүнү. ССРЭ-ниҥ камгалал министри эш Д. Ф. Устинов даргалаан.

Орук харылзаазының министри эш И. Г. Павловскийге сөс бергеп.

Тоску беш чылдыынга болгаарга эрткен беш чылдың тургузунда демир-оруктап 2 миллиард тонна хөй чүүкту сөөртken. Пассажирлер аргыштыры база өскеп.

Чаа беш чыл демир-оруктарга улуг хемчээлдиг тудуушкуннуҥ болгаш техниктиг дүргеп депшилгениҥ үези болур. Ыланғыя Сибирьже, Ыраккы Чөөн чүкке, Казахстанга болгаш Ортаакы Азияга чүктер сөөртүрүү өзер. Кузбасстан, Канск-Ачинск бассейниндеп болгаш Экибастуэтэн хөмүрдашты сөөртүп үнүрериниҥ. Барлыы Сибирьниҥ болгаш өске-даа бүдүрүлге девискээр комплекстериниҥ транспорт хандырылгазының. ЭДЧ кежигүннери чурттар-биле улам өзүп орар харылзааларны хандырар талазы-биле улуг сорулгаларны шиитпирлээри төлевилеттингеп.

Эрткен беш чылдыынга деҥнээрге демир-оруктар немей мүн-мүн электровоозтарны болгаш тепловоозтарны, миллион миллион тонна рельстерни алыр. Алырның ажыл-ишчилеринге чуртталга бажыңнарын ажыглалга киирери көвүдээр.

Демир-оруктарны электрификадери, бүдүрүлге ажылдарын механизастаары болгаш автоматчыдары эртем-техниктиг депшилгениҥ кол угланыышкыны болу бээр. Пассажирлер аргыштырарын экижидер дээш хөй чүүлдерни кылыр. Ачы-дузалга чедирери калбарар, демир-оруктар пассажирлерниҥ оруска чоруурунга эптиг каш-каш мүн вагонизарны алыр. Дыка хөй вокзалдарны тудар болгаш чаартыр, метронуҥ 112 километр шугумизарын тудар. Ам ажыллап турарларынга немештер Минскиге, Ереванга, Горькийге, Новосибирскиге метрополитеннер ажыглалга киирер.

Байкал-Амур магистралыныҥ тудуунуҥ канчаар чоруп турарынга, адырлыг техниктиг баазазын болгаш ыштыкы күрлавырларын улам ажыктыг кылдыр ажыглаарының, чурттуң хемчээллериге сөөртүлгелерни планнаарын сайзырангайжыдарының айтырыгларынга оратор тодаргай доктаган.

СЭКП Новосибирск обкомунуң бирги секретары эш А. П. Филатов бодунуң чугаазынга күш-ажылдың будурукчулуун бар-ла арга-биле бедидеринин, эртем-техниктиг депшилгенин чедишкиннерин практикага шингээдириниҥ айтырыларынче улуг кичээнгейни угландырган. Кедилиг планнаашкын область аажок нептерен турар. «Сибирь» деп улуг хемчээлдиг программаны эртемденнер ажылдап кылган. Тараазы болгаш мал чемин будурериниҥ беш чылда программазын өзугаар тараазы чыл бүрүде будурерин 3,5—4 миллион тонна чедирери көрүүнген. Сүт болгаш эт будуерин ковудедир арганы бээр программаны чогаадып доозуп турар.

Оон-биле кады эртемниҥ идеяларын боттандырарының туруп турар системазы оларны дүргеп ажылгаарын ам-даа четче хандырбайн турар. Эртемге үндезилеп ажылдаҥ кыдаа чүүлдерни шингээдириниҥ аргазын хамыктың мурнунда адырлар аразында болгаш девискээрлер деҥнелиҥге чедир амдыгаа чедир-ле ужылдан кылбаан.

Соок черлерге болгаш улуг девискээрлерге ажылдарыңга таарышкан чаа техниканы чогаадып кылыр талазы-биле аажок улуг ажылдарны чорударының эргежок чүгүлазының дугайын делегат чугаалаан.

1981—1985 чылдарда болгаш 1990 чылга чедир үениҥ дургузунда ССРЭ-ниҥ экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниҥ кол угланыышкыннары» деп СЭКП ТК-ныҥ төлевилелиниҥ талазы-биле Совет Эвилелиниҥ Коммунистиг партиязыныҥ XXVI съездизиниҥ доктаалыч хүлээп алыр деп санал киргеп.

СЭКП ТК-ныҥ Политбюро кежигүнү, СЭКП Ленинград обкомунуҥ бирги секретары эш Г. В. Романов доктаалдың төлевилелин номчаан.

Делегаттар ол доктаалды бир үн-биле хүлээп алган.

1981—1985 чылдарда болгаш 1990 чылга чедир үеде ССРЭ-ниҥ экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниҥ кол угланыышкыннарын бадылаттыгнаан.

СЭКП-ниҥ XXVI съездизинге ажылчы чоннарныҥ чоруткан чагааларының болгаш билдириишкиннериниҥ, коммунистерниҥ апелляцияларының дугайында съездиниҥ доктаалының төлевилелин – даргалакчы эш Д. Ф. Устинов номчаан.

Делегаттар ол доктаалды бир үн-биле хүлээп алган.

Колумбияның Коммунистиг партиязының Төп Комитединиҥ Чиҥгине секретары эш Х. Виейра, Израильдиҥ Коммунистиг партиязының Төп Комитединиҥ Чиҥгине секретары эш М. Вильнер, Аргентинаның Коммунистиг партиязының Чиҥгине секретары эш А. Фава, Конгонуҥ Күш-ажыл партиязының Төп Комитединиҥ Политбюро кежигүнү, партия ТК-ныҥ даштыкы харылзаалар килдизиниҥ эргелекчизи, Конго Улус Республиканыҥ даштыкы херектер министри эш П. Нзе олар съездиге байыр чедирген болгаш делегаттар база аалчылар оларны чылыг-биле уткаан.

Хүн чурумунуҥ дараазында айтырыын чугаалажып көөрүнче — партияныҥ төп органнарын соҥгуурунче съезд кежээки хуралынга эгелеп киргеп.

БАЙЫРЛЫГ ХУРАЛ

Дүүн, СЭКП-ниҥ Кызыл хоорай комитединиҥ хуралдаар залынга Моолдуҥ Арат-тын революстуг памыныҥ 60 чыл болган ойунга тураскаадыкан совет-моол найыралдың хуралы болуп эрткен. Анаа хоорайның хөй-ниитизиниҥ төлээлекчилери киришкеннер.

Байырлыг хуралды СЭКП Кызыл хооркомунуҥ секретары Г. Ш. Монгуш ажыткан. МАРН-ның 60 чыл болган ойунуң болгаш совет моол найыралдың дугайында илеткелди Совет-моол найыралдың нииттилелиниҥ Тыва салбырының президиум кежигүнү, төөгү эртемериниҥ кандыдады Ю. А. Аранчын кылган.

Кадык камгалал министерствозунда партия эге организациязының секретары Я. В. Клятт, республиканың Пушкин аттыг библиотеказының улуг библиографы Н. С. Хертек олар база ол хуралга чүве чугаалааннар.

(Бистиҥ корр).

Туранинск
ерод ...я
Биб ...ка
им. А. С. Пушкина

Национально-краеведческий отдел

Партийжи амыдырал

МУРНУКУ ОДУРУГДА

Бистин совхозта партия организациязының үчёдунда турар коммунист, ажыл-агыйның директору И. П. Гончарюк Москвага, СЭКП-ниң XXVI съездизиниң делегады болуп, оон ажылына киржин турар. Ол дээрге совхозтуң коммунистеринге база бүгү ажыл-ишчилеринге аажок улуг өөрүшкү бооп турар. Делегатты съездиже үдеп турувуста болган митингиге ажыл-ишчилерниң кодурлуушкуңу-даа кайгамчык бедик болган. Делегадывыс-даа, аңаа чүве чугаалаан эштер-даа съездиниң үндүрер шиитпирлерин, он бирги беш чылдың, оон баштайгы чылының планныг даалгаларын күүседир дээш ийи дакпыр күжениишкин-биле ажылдаарын аазап турганнар.

Съезд мурнуңуң чарыжынга совхозтуң коммунистери болгаш ажыл-ишчилери бедик көргүзүглерни чедип алган. Төөгүлүг улуг ол шуулган ажыттынар хүнүнге чедир курүнеге сүт садарының ийи айлар планын, эът садарының бирги кварталдың күүседир деп хүлээлгени алгаш ажыл-ишчилер боттарының сезүн эзлеп шыдаан. Тодаргайларга айыттынган үеде сүттү 100 тоннаны садар тургаш, 102,7 тонна чедирген, а эттиң планы—180 тонна турда 198,2 тонна чедирген.

Ажыл-агыйның кайы-даа адырларын алыр болза, ында ажыл-ишчилерниң мурнуку одуруунда коммунистер чоруп турар. Маңаа чамдык чижектерден көрээл. Коммунист Полит-оол Кыргысович Шаңмак тергиин эки ажылдаан. Онгу беш чылдың сөөлгү чылында ол төрүүр чүс хойдан-на 112 хураганны дорукторуп, өстүрген. Ол ышкаш Очур Бильчей, Очур-оол Мунзук, Докур-оол Дөпен ышкаш эштер кезээде социалистиг чарыштың мурнуку одуруунга туржуп келгеннер. Олар төрүүр чүс хойга онаалтыр хураган, бир баштан-на дүк алыр талазы-биле онгу беш чылдың планын дөрт чартык чыл дургузунда-ла күүседипкеи турган.

Коммунистерниң шудургу чоруунуң база инициативазының талазы-биле өске бир чижекти көрээли. Арыскан сүт-бараан фермазы онгу беш чылда күрүнеге сүт садарының планын арткеи чылдың августа-та рапорттаан. Ол чедишкин боду чайгаар-ла чедип келбээн. Мында партболук социалистиг чарыштың түнелин ай санында үндүрүп, коллективтиң хуралынга бүгү талалыг сайгарылганы кылын, хожудап турарларга дээштиг салдарны чедирип келген. Ындыглар дараазында айларда хожудаашкынынан үштүнгаш, мурнакчыларга деңнежип турарлар. Партболуктуң саналыбиле ферманың коллективи бо чылдың ийи айларында күрүнеге-сүт садар планын съезд ажыттынар хүнүнде күүседир деп хүлээлгени алгаш, сөзүн алдарлыы-биле ээлеп шыдааннар.

Парткомнуң-даа, оон составында турар алды бригада парторганизацияларның - даа, дөрт партболуктериниң-даа кол кичээнгейи бүдүрүлге планнарын күүседиринче, ажыл-агыйжы кампанияларны чедишкинниг чорударынче ажыл-ишчилериниң күжүн мобилизастаарының, идеологтуг, политмассалыг ажылды күштелдиреринин, социалистиг чарышты дээштиг кылдыр организастаарының айтырыглары кирип турар. Коммунистерниң саналы-биле совхозтуң малчыннары СЭКП-ниң XXVI съездизинге алдар болдуруп, бо кыштың хүр-чаагай эрттирер талазы-биле инициативаны эрткен чылдың төнчүзүнде үндүрген болгай.

Амгы үеде бисте кыштаглаашкының байдалы өй-тавында. Оон чоруп турарының дугайында специалистерниң информацияларын парткомга өй-өйде ап, четпестерни чайладыр талазы-биле хемчеглерни дирекция чери шалыпкын ап турар. Февраль төнчүзүнге чедир төрүүр ужурлуг 8 муң хире хойнуң хөй нуруузу төрээн, а оларның хураганнары онча-менди.

Ажыл-агыйның өске-даа участоктарында коммунистер база ажыл-херекке идепкейин көргүзүп турар. Ылангыя хаван фермазында, СЭКП обкомунуң кежигүнү Борбай Долгар кончуг эки ажылдап. чыл бүрүде-ле план-норманы ажыр күүседип келген. Бо фермада беш муң хире хаван бар. Ниитизи-биле хаван ажылы оруглалыг адыр болуп кел чыдар. Машина-трактор станциязында партия организациязы (секретары В. И. Неволин) Бии-Хемниң механизаторларының кыйгырыы-биле он бирги беш чылдың часкы тарылгазынга техниканы чогуур өйүнде бүрүн белеткээр дээш чарышты калбарткан. Мында ажыл-херек багай эвес чорун турар.

Коммунистерниң болгаш ажыл-ишчилерниң шудургу күш-ажылының ачызында эрткен беш чылда совхоз кодээ ажыл-агый продукциязын бүдүрер талазы-биле эки көргүзүглерни чедип ап, күрүнеге 3300 ажыг тонна эътти, 4000 тонна сүттү, 434 тонна дүктү сатkан. Бо беш чылда од саннар оон-даа көвүдээр. Ынчангаш ажыл-ишчи бүрүзүнге харыысалга улам бедик болур.

Бүгү чурттаазында ышкаш, бистиң совхозтуң коммунистери, ажыл-ишчилери «СЭКПниң XXVI съездизинге СЭКП ТК-ның Отчеду болгаш иштики база даштыкы политика талазы-биле партияның ээлчеглиг сорулгалары» деп СЭКП ТК-ның Чингине секретары эш Л. И. Брежневтиң илеткелин бүрүн-долу чүүлдүгээнүүшкүнбиле хүлээп ап, кайгамчык улуг соңуургал-биле таныжып турарлар. Съезд кодээ ажыл-ишчилериниң мурнунга базала кайгамчык улуг сорулгаларны салган. Мал болгаш чер ажылының продуктуларын бүдүрерин улам ынай көвүдедиринин эргежок чугулазын аңаа демдеглээш: «Бүгү планнарның, бүгү программаларның чедишкини ажыл-херекке хамаарылгадан, кодээ ажыл-ишчилерниң ак сеткилдиг ажылындан... хамаржыр аңаар» дээрзин айыткан. Бо дээрге хамыктың мурнунда кодээ коммунист бүрүзүнден ажыл-херекке авангардчы ролюн көргүзүп, бедик харыысалга-биле ажылдаарын пеген турар-дыр.

Бистиң совхозта СЭКП-ниң 86 кежигүнүнери бар. Оларның 65 хүүзу ажылчыннар. Коммунистер кодээ ажыл бүдүрүлгезиниң бүгү участоктарының авангарды болуп, совхозтуң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң планын боттандырарынга боттарының үлүүн киирип келген.

Төөгүлүг улуг болуушкун—СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин база он бирги беш чылдың планныг даалгаларын күүседир талазы-биле бүгү ажыл-херектерин авангардынга кажан кезээдеги ышкаш бистин коммунистериве туржур, ажылчы чоннарны олар боттарының үлегер-чижээ-биле идертпишаан, чонун үүле-херээнге төлептиг үлүүн киирерлер.

С. ДОЛГАР,
«УТКА 25 чылы» совхозта партком секретары.

МОСКВА БӨГҮН. ОКТЯБРЬНЫҢ 50 ЧЫЛЫ АТТЫГ ШӨЛДҮҢ БОЛГАШ ТӨӨГҮ МУЗЕЙИНИҢ ХЕВИРИ.

В. ЗУБАРЕВТИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

БАШТАЙГЫ ТҮҢНЕЛ

Улуг-Хем районнуң үлетпүр будүрүлгелериниң, транспорттуң, харылзааның, садыгның болгаш коммунал болгаш амыдырал хандырылгазының коллективтери СЭКП-ниң XXVI съездизинге төлептиг ужуражыр дээш онгу беш чылдың баштайгы айында күжениишкининг ажылдаан. Күш-ажылчы коллективтериниң кол-кол көргүзүглери эрткен чылдың чогуур үезинге деңнээрге, өзүлделиг боон турар. Чижээ, районнуң садыг организациялары, үлетпүр комбинады, автобудүрүлгези, чүрттелга-коммунал ажыл-агый эргелели болгаш өске-даа коллективтер январь айның планнаттынган даалгаларын чедишкининг күүсеткен.

Ниити районга үлетпүр продукциязы будүрелиниң планы 107,4 хуу күүсеттинген болгаш күш-ажылдың будүрүкчүлүү эрткен чылдың чогуур үезинге деңнээрге 10,2 хуу бедээн. Хереглел кооперациязының ажылдакчылары ниитиниң чеменилгези-биле кады үүрмектеп садар бараан саарылгазының планын 101,7 хуу күүседип, чөнга планнан ажыр 20,2 муң рубльдың барааннарын саткан.

Районнуң автобудүрүлгезиниң коллективинге съезд мурнуңуң социалистиг чарыжын бедик деннелге организастап, кижилерниң ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузуп, шанналмактал системазын төп ажыттаанының түнелинде январь айның планы база чедишкининг күүсеттинген. Транспортчулар ниитизи-биле 29,3 муң тонна улус ажыл-агыйының чүгүн соөрткен. Ол болза эрткен чылдың баштайгы айында соөрткен чүктүң хемчээлинден 24,1 хуу хөй-дүр. Ынчангаш планның бо талазыбиле даалгазы 108,6 хуу күүсеттинген.

Үлетпүр комбинадының болгаш саржаг заводунуң коллективтери база-ла продукция будүрерин өстүрүп, оон шынарын бедидерин чедип алганын демдеглээр херек. Ынчалза-даа ыяш ажыл-агыйы, Сельхозтехкүркомунуң районнар араазының каттыжышкыны, амыдырал-хандырылга комбинады дээш оон-даа өске коллективтер чамдык көргүзүглер талазы-биле планныг даалганың күүсеттинерин чедип албазының демдеглээр херек.

Улуг-Хем районнуң күш-ажылчы коллективтери СЭКПниң XXVI съездизинин хүлээп алыры шиитпирлерин болгаш он бирги беш чылдың даалгаларын амыдыралга боттандырар талазы-биле хемчеглерни ажылдап кылгаш, херек кырында боттандырарынга шиитпирлиг.

А.-Д. КАРА-САЛ,
райплан даргазы.

Идеология фронтузунуң

Дайынчызы

ПАРТИЙЖИ ДААЛГА

«Идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылды улам экижидер дугайында» СЭКП Төп Комитединиң докладаалын амыдыралга боттандырар дээш Өвүрүңүң амыдырал хандырылга комбинадында партия эге организациязы коммунистерни, комсомолчуларны, ажылчынарны бо өөредилге чылында экономиктиг билиглерниң үндезиннерин өөренир школада хаара туткан. Ол школада дуржулгалыг пропагандист Сара Андреевна Балдан кичээлдерин эрттирип турар. Партия ажылдакчызы кижиниң кылыр ажылы-ла хөй. Шак-уе аңаа чедишпес. Ол хире бачым чай чок-даа болза С. А. Балдан хөй-ниити даалгазын ак сеткилдиг күүседип чоруур. Кичээллерге канчаар белеткенип база оларны эрттирип турарын сонуургаарымга Сара Андреевна мынаар харыылаар болду:

— Кичээллерге баш удур белеткенир чанчылдыг мен. Пропагандист кижи хөйнү-ле номчуур апаар. Яңзы-бүрү журналларны, хүн бүрүле үнүп турар солуннарны болгаш радио, телевиденне дамчыдылгаларын ажыглаар-дыр мен. Өөредип турар темаларым биллингир, солуп болзуу дээш республиканың, районнуң, ол коллективтиң амыдыралындан чижектерни ажыглап тур мен.

Дуржулгалыг пропагандистин кичээлинге олурушкаш, оон үстүнде чугаазының ажыл-херек-биле карышпайн турарын билип алдым.

Экономиктиг билиглерниң үндезиннерин өөренир школада 19 кижи өөренип турар. Өөредилге чылының эгезинден бээр 16 кичээл эрткен. Экономиктиг өөредилге даараныкчыларга амыдыралчы билиглерни берип, планныг даалгаларын күүседиринге улуг салдарлыг болганын демдеглээр аңаар. Өөренип алган билиин ажылыбиле холбап билир чорук коллективте мурнакчыларның саны көвүдеткен. Кичээллерге эки белеткеллиг кээп, идепкейлиг чоруун көргүзүп турар Зоя Хомушку, Александра Монгуш, Чучай Алыгжы, Вера Сат, Александра Макар-оол болгаш өскелер-даа будүрүлгениң мурнакчылары, социалистиг чарыштың тиилекчилери хамааржыр. Комбинаттың ажылчыннарынга экономиктиг өөредилгени организастаанды оларның мергежилин бедиеринге ужур-дузалыг болган. 1980 чылдың декабрьда чеди даараныкчыга бирги болгаш ийги разрядты тывыскан. Беш өөренекчилерден үш кижини хуусаа бетинде даараныкчы кылдыр шилчиткенин пропагандист сеткил ханыышкынбиле чугаалап олурду. Ол ышкаш комбинаттың даараныкчылары-бо чылдың январьда 2,7 муң рубльдиң продукциязын будүрер планын 3,7 муң рубль чедирип, азы планын 114 хуу күүсеткеи.

Комбинаттың коллективи СЭКП-ниң XXVI съездизинге СЭКП ТК-ның Төлевилелин улуг сорук кириишкин-биле үүлдүгзүүнүп хүлээп алган болгаш Төлевилелин коллективтиң ажыл-ижи-биле холбап өөренгеш, ийи айның планныг даалгаларын февраль 20-де күүсеттир деп хүлээлгени алган. Планныг онаалдаларын чедишкининг күүсеттир, социалистиг чарышты калбартырынга, оон дээштийн бедидеринге дуржулгалыг пропагандист С. А. Балданың кирип турар үлүг-хуузу улуг деп чүве билдингир.

Пропагандист С. А. Балдан хууда чогаадыкчы планны тургузуп алгаш, ону херек кырынга боттандырар дээш ажылдап турар. Дыынакчыларның билиинин деңнелин, ниити белеткелин, сонуургалын барымдаалап тургаш, бижимел онаалгаларны берип, чамдыкта практиктиг кичээллерин эрттирип келген. «Онгу беш чылшынарның болгаш ажыктыг чоруктуң беш чылы» деп теманы өөренип тургаш, «Онгу беш чылда амыдырал хандырылга комбинадының материалдыг баазазының, продукциязының үнезинин болгаш ажылчынарның шалын төлевирининг өскерлиишкиннери» деп бижимел информацияны дыынакчы Вера Монгуш кылырга, оон сайгарылгазын кылганы солун болган. «Техниктиг деңнилге болгаш техниканы ажыглаары» деп теманы өөренип тургаш, эш Л. И. Брежневтиң «Катап тургузуушкун» деп номуига конференциязын чоокку үеде эрттирерин планда киирип, дыынакчыларга түстүс айтырыгларны берген. Күш-ажылдың будүрүкчүлүүн белидериниң, экономиктиг үжүр-үтказын дыынакчылар хандыр билип алзын дээш дуржулгалыг мастерлериниң киржилгези-биле аныяк даараныкчыларга хепти бижарыының болгаш даараарының технологиязының бөлүмүн организастап, практиктиг өөредилгени эрттирип турары будүрүлге чорудулгазынга дыка ажыктыг дээрзин комбинаттың директору С. Э. Куулар чугаалап турар.

С. А. Балданың эрттирген кичээл бүрүзү солун, ажыктыг, дыынакчылар оон хейну билип, шингээлип ап келген. Дыынакчы бүрүзүнүң өөренген темага конспектини кылырын, өөредилгенің чогуур номнары-биле хандыртынган турарын, идепкейлиг чоруун шынгыы негээр чанчылдыг. Кичээллерге дыынакчыларның сонуургалын бедидер дээш тайылбырлап турар темазынга хамаарышкан диафильмнерни, схемаларны болгаш өске-даа көргүзүг материалларын ол биилиг ажылап турар.

Экономиктиг өөредилгенин дыынакчылары хөй-ниити ажылдарынга, бот-тывынгыр уран чүүл бөлүмнеринге идепкейлиг киржип, партия эге организациязының харылаан турар № 9 микрорайонда агитаторлар болуп ажылдап турарлар.

Пропагандист болуру берге болгаш харыысалгалыг. Оон ханы биилгин, байлак аргадуржулганы негээр. Кандыдаа ажылга эки түнелдолуп келбес, аңаа хөй күштү үндүрер болгай. Дыынакчыларны чечен болгаш кижизидикчи өөзүү-биле хөй-аът киирип чоруур экономиктиг школаның пропагандизи С. А. Балдан партийжи пропагандаанын теориязының болгаш методиказының талазы-биле бодуңуң биилин доктаамал бедидип чоруур.

М. ШАГДЫР.
Өвүр район.

Хойдан-на хураган

ОНЧА-МЕНДИ

«Чаа орук» совхозтуң хойжулары бо хүннерде эрес-шудургу ажылдап турарлар. Совхозта ниитизи-биле төрүүр 11978 хойнуң 4283-үү оолдаткан. Малдың чаш төлүү бүрүнүбиле камгалаттынган, менди доругуп турар.

Хоочун хойжу Д. Дамчайның, М. Чамзын-оолдуң, Д. Бадының, Е. Кызыл-оолдуң болгаш өскелерниң-даа коданнарында хөй хой оолдаан, хураганнары онча-менди доругуп турар. Мурнакчы сакманчылар Д. Балдар, Н. Көкей, А. Севилбаа, М. Бады олар 80—150 чедир хураганнарны эки ажаап, доруктуруп, кызымакай күш-ажылы дээш мактадып турарлар.

Совхоз дирекциязы, партком, комсомол комитеди малчыннарга бүгү-ле таарымчалыг байдалды тургузарының хемчеглерин ап чорудуп турар. Солун-сеткүүлдү, комнарны, чугула хереглелдин чамдык барааннарын, аъш-чем аймаан мракта, чедер оруу багай кыштагларже совхоз директорунуң машиназы-биле чедирип турар. Зоотехниктер, мал эмчилери хойжуларга үргүлчү барып, боттуг дузаны чедирип турарлар.

О. БОТТУГ-ООЛ.
Эрзин район.

СЭКП-НИҢ XXVI СЪЕЗДИЗИНГЕ БАЙЫР ЧЕДИРИИШКИН НЕРИ, ЧАГААЛАР, РАПОРТТАР

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң адрезинге кээп турар хөй санныг телеграммалар, чагаалар, рапорттар — Советтер чуртунуң кайгамчык хөгжүлдезиниң чаа-чаа арыннары — маадырлыг чорукту болгаш күш-ажылчы бедик кодурлуушкуну, хоочун салгалдың алдарлыг чанчылдарынга шынчы чорукту херечилеп турар.

Үлетпүрүнүң болгаш кодээ ажыл-агыйның ажыл-ишчилери, улусчу интеллигенциязының төлээлери болгаш ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштериниң дайынчылары Төрээн чуртуң күчүкүжүн бижыглаары, бөмбүрзекке бижыг тайбын дээш могаг-шылаг чок демисели дээш Ленинчи Коммунистиг партияга, оон Төп Комитединге, ТКның эш Л. И. Брежнев баштаан Политбюрозунга чүректиң ханызындан өөрүп четтириишкинин илергейлеп турарлар. Октябрьның Төрээн чуртунуң чедиишкиннериниң дугайын олар сеткил ханыышкын-биле чугаалап, күш-ажылчы чедиишкиннериниң, моон соңгаргы сорулгаларының дугайын чугаалажып турарлар.

Партияның ленинчи курузунуң шынныын, келирлин болгаш эртемге үндезилеттингенин бөгүнгү кайгамчык хөгжүлдеден көрүп тур бис дээрзин СЭКП-ниң Ленинград чурттуг хоочуннары бижээн.

СЭКП-ниң болгаш совет улустуң сорулгаларының, бодалдарының болгаш ажыл-херектериниң чаңгыс аай дөмейлешкек чоруу. Ол—партийжи шуулганның ажылының хүннеринде улам тодазы-биле көзүлген. Чогаадыкчы планнарны экономиканың байдалынче шилчиткен хөй-хөй мелээлер Кремльдин Съездилер ордузунче чурттуң булун бүрүзүнден кээп турар.

«Ростовуголь» будүрүлге каттыжышкынының «Майская» шахтазында Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры М. П. Чихтиң удурткан бригадазы стахановчу чанчылдарны улам сайыраткышаан, онгу беш чылдың планныг онаалдаларын хуусаа бетинде, үш чартык чылда, күүседкен. 6454 муң тонна хөмүр-дашты, азы тоскы беш чылдаазында 2400 муң тонна хөйну казып тыптывыс дээрзин коллективтиң дааскаызы-биле бригадир дыынатты. Ынаыт бедик көргүзүглер эдырда бир дугаарында чедип алтынган.

Баштайгыларның, баштайгы беш чылдарның маадырларының эстафетазы идегелдинг холдарда.

Атомнуг «Ленин» ледокол онгу беш чылда Арктиканың доштут куржаанга 112 муң мильди эрткен. Арктикага эжимдиришкинниң хуусаазын үзалыр талазы-биле СЭКП-ниң XXV съездизиниң шиитпирлерин күүсеткениниң дугайын оон экипажы рапорттаан. Улус ажыл-агыйының чүктерин сөөрткен 588 транспорт судноларынга беш чыл дургузунда орукту ол изеп берген. Судноның бортундан съезлиниң адрезинге келген радиограммала ол дугайын дыынадып турар.

Кострома областың «XII Октябрь» колхозтуң даргазы Социалистиг Күш-ажылдың ийи дакпыр Маадыры П. А. Малининаның бижээни болза онгу беш чылда ол ажыл-агый курүнеге чылда-ла ортумаабиле тараа дужаары тоскы беш чылдыынга деңнээрге ийи катап улгаткан, сүт будүрери 21 хуу, эът—44 хуу улгаткан. «Колхозчу тараачыннарның алдарлыг чанчылдарын уламлавышаан, бир аргаларны болгаш курлавырларны санап көргеш, онгу беш чылдың планныг онаалдаларын хуусаа бетинде күүседирин хүлээнгеи бис»— деп, ол демдеглээн.

«1981 чылдың планныг онаалдаларын СЭКП-ниң XXVI съездизиниң ажыттынарынга чедир хуусаа бетинде күүсеттим—деп, Бакунуң курган трансформаторлар заводунуң эптечи-слесары А. Г. Алиев рапортунда мелээлээн.— Партияның улуг планнарын амыдыралга чедиишкинниг боттанылырарынга бүгү күжүмүң болгаш билиимни бээр мен.»

Чуртувустуң камгалалынга боттарының улуг-хуузун киништирер — бүгү совет кижилер ыныг күзел-биле чурттап чоруурлар. Чоннуң ылгай коруулан бедик соруга СЭКП-де чок дээрзин олар билир болгаш партияга долу бүдүрел болгаш бүрүн деткиме-биле харылаан турарлар. Оларның күш-ажылы бижыбиле камгалаттынган дээрзин олар эки билир. Аларның маадырлыг чанчылдарын ламнавышаан. Советтер чуртунуң Чепсектиг Күштериниң дайынчылары төөгүнүң болгаш социализмниң камгалалында серемиселдин-биле туржуп турар. Ол дугайын съездиниң адрезинге шерии келектиилеп кээп турар хөй санныг байыр чедириишкиннери, рапорттар хереглеп турар.

(СЭТА-ның тускай корр.).

Редакцияга чагаалар

АЖЫГЛААЛГА КАЖАН КИРЕРИЛ?

Бай-Тайга районнуң «Бай-Тал» совхозтуң девискээринде Кызыл-Мажалык деп кыштагда бир аал ишти чурттаар бажыңын тудуун кылып эгелээнден бээр алды чыл эрте берген. Ажыглаага кирбейн чыткаш элекке «кыраш» берген чурталга бажыңының чүгле дээвиирни дуглап каан боордан башка эжин, соңгалары кылдынмаан, шалазын маңзалаваан. Ук кыштагга ниитиниң малын кадарган хойжулар Х. Дамдын, Х. Дамбаа олар эълчежип кыштап келгеннер.

Малчыннар чурттазын дээн бажыңның тудуу ара соксаттынган. Амгы үеде тудуг материалдары чок. Ону сөөртүп эккелгеш, ук бажыңның тудуун шапкычыдын чорударынче совхозтуң удуртукчулары (директор С. Ооржак), ында тудугжулар бригадазы сагыш салбайн келген.

Даамай хөөнүнүң уржуундан хойжулар соок өглерде чурттавышаан, а оларның маңзан бажыңы элекке «кыраш» туруп берген. Совхозтуң удуртукчулары ук бажыңны кажан ажыглаага киирер бодап турар ирге?!

Х. КАРА-ООЛ.

«ХООЧУРААН» ТУДУГ

Бистиң Өвүр районнуң төвү Хандагайты суур чыл келген тудум-на сайзырап, чаартының орар. Амгы үеде 800 олуттуг үш каът школаны тудуп турар. Суурнуң ортузунда делгем, чырык, чараш Культура бажыңының чанында спорт залының тудуу база удавас ажыглаага кирер. Оон-биле кады суурувустуң үстүү талазында автостанция тудуу үш чыл бурунгаар эгелээн. Оны районнуң септелге-тудуг участогунук тудугжулары кылып турган.

Баштайгы үеде чер ажылдары щалыпкын чоруп, автостанцияның таваз салдынган. Оон соонда ук тудуг ара кагдынган. Автостанция тудуунга хереглээрибиле эжиктер, соңгалар блоктары, манзалар, цемент, шлак дээш чижектиг тудуг материалдары база дүжүртүнген турган. Ара кагдынган тудугга тудугжулар көзүлбестей бергенинден ол материалдар чоорту чидип эгелээн. Оон чанынга чыткан манзаларның база бир автомашина иштиң цементиниң кайнаар эсти бергени билдинмес. «Хоочураашъ туруп берген тудугже септелге-тудуг участогу (начальныгы А. А. Хертек) сагыш салбастаан.

Ук автостанцияның тудуу ажыглаага кирген болза өвүржүлерге дыка-ла өөрүнчүг болур ийик. Чайның изиинде, кыштың соогунда аргыжылга хөлгезин манап, ажык дээр адаанга турары кымга-даа таалынчыг эвес дээрзи билдингир.

«Тыва септелге-тудуг» трестиң, районнуң септелге-тудуг участогунуң удуртукчулары бо «чугула» тудугну бо чылын кәтап кылдыртып эгелээр ирги бе база кажан ажыглаага киирер ирги дээн чижектиг бодалдар өвүржүлерни дүвүредип турар.

С. ДОНГАК.
Хандагайты суур.

МАЛ ЧИВИШААН

1979—80 чылдың кыжы «Кара-Хөл» совхозтуң девискээринге бергедээшкин чок, хүр эрткенинден Көжелиг-Хову деп черде көк-суланың 4-5 сараазды (40—50 тонна) хевээр яртkан. 1980 чылдың дүжүдүнден база элээн каш сараатларны ында тургускулаан.

Совхозтуң тудуг бригадазының ажылчыннары ол сараатларны долгандыр кажаалаан, үнер-кирер эжиктерин багай кылган. Ноябрь айдан малчын коданнарже мал чеми сөөргүп эгелээн чолдачылар кажаалардың эжиктерин эки хаглайн, чадагай хевээр арттырып турганындан чоогунда залдарның малы сараатталын көк-суланың чип, хамаанчок саза базып туруп берген. Ам ында хуңүү-не 30—40 хире ивек, чылгы мал турар-дыр.

Ниитиниң малынга белеткээн чемнерни эки шыгаан кадагалаар, камнаг ажыглаар дугайында партия, совет, кодээ ажыл-агый органнарының үндүрген доктаал-шиитпирин бистиң «Кара-Хөл» совхозтуң удуртулгазы (директору Д. Хертек, партком секретары К. Адыгбай) чүге күүсеткейн турарыл? Көк-сула сараатларын мал чип, саза базары кажанга чедир уламчылаарыл?

Х. САМДАНЧАП

ХҮНДҮТКЕЛДИГ ҮДЭЭШКИН

Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу, Ленин орден хавыралыг Августа Ивановна Ельшованы «Тыва тудуг» трестиң 48-ки тудуг эргелелиниң ажылчыннары байырлыг байдал-биле пенсияже удээнинер. Августа Ивановна республиканың набысылалыының чаа тудулгаларынга 25 чылла ажылдап келген. Бо хүннерде оон өөренекчилери — штукатурлар болган малярлар — дыка хөй кижи боттары безин дуржулгалыг мастерлер апарган. Төрээн чуртуң бедик шаңналдарыы — орденнер болган медальдар-биле шаңналткан, оон бирги беш чылдың мурнакчылары боон тураралар. Оларның аразында Е. С. Бизиева, В. Б. Борбак-оол, М. В. Сафронова, Н. Б. Оюн болгаш өскелер-даа бар.

Августа Ивановна тудуг эргелелиниже эң-не улуг дуржулгалыг болгаш хүндүлүг кижи. Ол СЭКП-ниң XXV съездизиниң делегадынга болгаш партия обкомунуң кежигүнүге каш улаа соңгудуп турган. А. И. Ельшова чылыг сөстер дээш эш-өөрүнге улуу-биле өөрүп четтиргенин илереткен.

ХООЧУННУҢ ҮЛҮҮ

Анна Жулинаның алыс чурту — Воронеж областың Больше-Троицкий районунуң Булановка сууру. Ынчалзажок амыдырал-чурталгазының хөй чылдары аныяк Совет Тывабиле сырый холбашкан. Маңаа, тодаргайларга, Улуг-Хемниң Арыг-Үзүү суурга хып дээн аныяк кыс тургаш-ла келген. Ынчан өгүүн эр ээзи Дмитрий Жулин В. И. Ленининиң Сибирь шөлүглезиниң үезинде турганы, бөгүн бүгү делегейге сураглаан Шушенскоениң көдээ ажыл-агый техникумун доозакшаан, хүннээректиг Тывага ажыллаары-биле келген. Ак-көк хемнериниң, хөлдериниң, «дээр шашкан» сүвүр дагларының чурту бүрүм тыва чер оларының сеткилиге кедергей таарымчакан болгаш олар маңаа ажыллап, чурттаарын кезээле шиитпирлээн. Аныяк өг-бүлениң эрге-чассыг дун төлү—Петязы ынчан чүгле атпаннадыр ийи-бир-ле базар турган. Ам ол Петр Дмитриевич Жулин апарган. Боду безин ажытөлдүг. Ленинчи Коммунистиг партияның кежигүнү. Сибирьниң база бир улуг хоорайларының бирээзи — Томскиде заводта белик мергежилдиг ажылчын диртип мактадып турар.

Оон бээр чеже кыш-чай солчуп, оларның уруун чурттаан Улуг-Хеми-биле чеже суг акпаан дээр силер. Дмитрий бодунуң мергежилиниң аайы-биле үргүлүү агроиомнап, ховуда бригадирлеп ажылдап келген. База демги-ле «УТКА 25 чылы» совхозка. Ажыл-агыйның Арыг-Үзүү, Иштии-Хем, Арыскан салбырларында ангы-ангы чылдарда ажылдап, чурттап, белик дүжүт дээш демисежип, черниң беримчезин чедип ап келген. Анна Тимофеевна өөнүң ээзиниң аайы-биле көжүп-дүжүп пат чаңчыгып калган. Чүгле тускай мергежил бар эвес, бодунуң сонуургалының аайы-биле, «самбың тутса—санакчы, саазын тутса—бижээчи» дээри ышкаш, колдай күчеткиктеп, кассирлеп дээш эгезинде элээн каш мергежилдерни солаан. Ынчап тура-ла чоорту садыгжының мергежилин амыдыралының судалы кылдыр шүүт шилип ап, Арысканга школа буфедин хүлээп алган. Орта 2 чыл ажылдап чорда оон түткүлүн, ажыл-ишке кызымаан көргеш, райовнуң хереглекчилер инстилелиниң баштаар чери холушкак бараннар магазинин эргелекчилээри-биле хүлээткен. Чоннуң, хөйүүн бүзүрелиң шынзыдып, ол аңаа база 2 чыл ажыр ажылдаан.

1964 чыл. Ай, квартал планнарын доктаамал ажыр күүседип келген садыгжы чүгле Арыг-Үзүү ажылчын кооперацизынга эвес, а бүгү Улуг-Хем райпозуңуң садыгжыларының аразынга калбарган социалистиг чарыжының чангыс эвес удаа тинлекчизи апарган. Ынчангаш райпоңуң удуртулгазы оңу Шагаан-Арыгга ажылдаары-биле келдирген. Баштай келгеш, 4 чылдар иштинде үлетпүр биле аъш-чем баразаларын катай садар бир магазинге салыгжылаан. Аргадуржулгазының бедээнии, садыг шугумунуң кайы-даа адырынга ажылдап шыдаптарын, негелделиин, мергежилиңге бердингенин барымдаалап көргеш, баштаар чер үлетпүр бараанарының складын эргелекчилеп каан. Ам харыысалгага каш катап улгаткан. Мурнуида чаңгыс магазин дээш харыысалгалыг турган болза, ам районнуң булуң бүрүзүнде садыг четкилерин бараанар-биле бир дең-дески хандырар дээш туржур апаар. Чок бараанарны чагыдар, тывар, сураглаар. Удур келгенерин таарыштыр үлээр. Кандыг-бир эргежок чугула бараан бир черде ховар, а өскезинде ováaланы берген чыпас ужурлуг. Ажылдың хүн чуруму аңаа чагырткан турган. Анна Тимофеевна Жулина шак ынчаар чаңгыс склад эргелекчилеп безин 12 чыл чедир ажылдаан. Оңу коллективи, эш-өөрү оон хүндүлүг дыштанылгаже эрткен чылын чаз үдээн.

Ынчалза-даа ол аңаа үр олуруп шыдаваан. Болдуңуң кадыкшылының быжыын, мергежилиниң чугулазын, арга-дуржулгалыг, белик мергежилдиг садыгжы кадрларның кажаңдаа чугула хереғии өөренип көргеш, туружунга катап ээп келген. Ол ам раймагта трахотаж салбырының садыгжызы. Адаттынган коллектив чүгле эрткен ай дургузунда 40 мун рубль түңге баразаны садып сайгарар турган, үк хүлээлгезин 57 мун кылдыр, азы 113 хуу күүсеткекинге хоочунуң улуг-хуузу база кирген. «Социалистиг чарыштың тинлекчизи» деп хөрек демлектериниң, респотребсоюзтуң, районнуң удуртур органнарының хөй санныг хүндүлел бижиктериниң эдилекчизи. Мурнакчы ажыл-ишчи не кижи 4 үргүлү төлепкиг совет хамаатылар кылдыр өстүрүп кижизиткен. Урутларының эң улуу, бо чүүлдүң эгезинде алы үнген Пётрдан бичe үжүү шуптузу—«тывалар», Борта, Тывага—күчүлүг Улуг-Хемниң унугга төрүттүнген боорга, оларны аваазы мынча дээр. Улуундан удаазы Анатолий төрээн Тывазы-биле кожа-хелбээ хоорай —Красноярскиниң радиотехниктиг училищезин доозакшаш, ам Ыраккы Чөөн чүкте ыдыктыг албан-хүлээлгезин эрттиирерии уламчылап турар. Ортуну Лидия Кызылда күрүнеңиң педагогика институдунга башкының дээди эртемии чедип алгаш, Шагаан-Арыгның 2 дугаар тыва ортумак школазының үстүкү класстарында математика башкылай берген. Эң хеймерэ Рая база-ла математика эртеминге салым-чаяанныг. Ортумак школаның 8-ки классынга өөренип тура-ла Новосибирскиниң дээди математика школазынче өөреннири-биле аътталган. Ам Новосибирскиниң күрүне университединиң бирги курузунда ол өөренип турар.

С. МОНГАЛ.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: КЫСКА ДЫҢНАДЫГЛАР, ТАЙЫЛБЫРЛАР

ТАЙБЫҢНЫҢ БОЛГАШ ДЕПШИЛГЕНИҢ ТУГУНУҢ АДАА-БИЛЕ

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң ажылыңче бүгү делегей улуг кичээнгейни угландырып турар. Бистиң ленинчи партиябыстың XXVI съездизиң 80 чылдарының эң чугула политиктиг болуушкуну кылдыр төөгүге киреринден бүгү диптерден алдынган үнелээшкиннер бүзүрелдиг баштыкап турар. СЭКП ТК-ның Чиигиие секретары эш Л. И. Брежневтиң съездиге кылганы Төп Комитеттиң Отчет илеткелии бүгү-ле диптерге кайгамчык улуг соңуургалбиле уткаан.

Амгы үениң эң-не чиңгис хөй айтырыгларынга харыыларны ол илеткелде ханызы-биле бүрүн берген болгаш чүгле бистиң чуртувустуң эвес, харыыдаа бүгү делегейниң улустарының амыдыралчы эрге-ажыктарынга дүүшкен улуг хемчээлдиг соруглаларны тодаргайлаан. СЭКП ТК-ның Отчёт илеткели — чогаадыкчы марксизм-ленинизмниң шылгаранган документизи, эртемниг коммунизмниң теориязынга болгаш практиказынга чаа улуг салыышкын-дыр деп, даштыкыда хөй тайылбырларда онзалап демдеглээн.

Тайбының быжыглаар, дүшкүүрлүг чорукту чавырылдырар дээш Совет Эвилелиниң чайгылыш чок шиитпирлиг демиселии делегейниң хөй-ниитизинии калбак бөлүктери изии-биле деткип турар. Бо чаагай херекке Совет улус бодунуң чогумчалыг салыышкыны кинрбишаан, бүгү делегейге төөгүлүг үжүр-дүзалыг айтырыгны шиитпирлеп турар деп, хөй-хөй тайылбырлакчылар онзалап демдеглээн.

«Тайбының камгалаары, кижи бүрүзүниң бирги эң чугула эргезии — чурттаар эргезиин хандырары шыкаш, ындыг эң-не боттуг, эң-не чугула айтырыг чаңгыс-даа чонга хамаарыштыр чок» деп, Л. И. Брежнев демдеглээн. Дайын кыжачыышкыны чайлаар болгаш делегейниң аймыл чок чоруунчугаазы бүгү делегейге онза быжыглаар сорулга-биле бистиң чуртувустуң шиитпирлиг кылып турар күжениишкиннерииге немелде болур сорулгалыг чүгула чаз хөй инициативаларны Л. И. Брежнев съездиге идип үндүрген. НАТО чурттарының болгаш ССРЭниин ортумак мракшылдыг чаа ракета-ядролуг боо-чепсектерии Европага, иептерединиң хоруглаарынга Совет Эвилелиниң белеңии ол илергейлээ болгаш ядролуг халапты болдурбазының эргежок чугулазын баштыкап көргүзер делегейниң ат-алдарлыг комитединиң тургузарын, ККЮ-ның Аймыл чок чорук Чөвүлелиниң кежигүннери күрүнелериниң дээди удурткакчыларының киржилгази-биле Аймыл чок чорук Чөвүлелиниң гускай хуралы чыындырарының идеязын санаадаан.

Совет-америк харылзаалар-ның байдалының дугайында Л. И. Брежневтиң илергейлээн бужуза парлалга безин хүлээп көөр үжүрга таварышкан. Чижээ, Францияның «Монд» солуну съездиниң ажылының дугайында отчетка мынча деп бижээн: «Бүгү чүүлдер талазы-биле дугуржуп ап болур-дур». Ынчаарга АКШның «Нью-Йорк таймс» солуиуң бижээни: «Л. И. Брежневтиң кол кичээнгейии удур туржуушкунче эвес, а тайбынче угландырган-дыр».

«Совет дайын кижаныышкыны» дээр хоозуң чүлүруушкунну чыллаж кылгаш, боо-чепсекти эдерер бүдүрериниң бүдүш чогун болгаш өлүмнүг айымылдың Бармын чүкте, оон иштинде Американың Каттыышкан Штаттарының болуза байдалды сарыылдыг көөр улам-на хөй ажылдакчылар хамызы-биле биилип турар апарган.

Совет чаа саналдарны бүгү диптериин ийи-сыалалдарында кичээнгейлиг көрелиң кол кичээнгейии удур туружуушкунче эвес, а тайбынче угландырган-дыр».

«Совет дайын кижаныышкыны» дээр хоозуң чүлүруушкунну чыллаж кылгаш, боо-чепсекти эдерер бүдүрериниң бүдүш чогун болгаш өлүмнүг айымылдың Бармын чүкте, оон иштинде Американың Каттыышкан Штаттарының болуза байдалды сарыылдыг көөр улам-на хөй ажылдакчылар хамызы-биле биилип турар апарган.

Совет чаа саналдарны бүгү диптериин ийи-сыалалдарында кичээнгейлиг көрелиң кол кичээнгейии удур туружуушкунче эвес, а тайбынче угландырган-дыр».

«Совет дайын кижаныышкыны» дээр хоозуң чүлүруушкунну чыллаж кылгаш, боо-чепсекти эдерер бүдүрериниң бүдүш чогун болгаш өлүмнүг айымылдың Бармын чүкте, оон иштинде Американың Каттыышкан Штаттарының болуза байдалды сарыылдыг көөр улам-на хөй ажылдакчылар хамызы-биле биилип турар апарган.

Совет чаа саналдарны бүгү диптериин ийи-сыалалдарында кичээнгейлиг көрелиң кол кичээнгейии удур туружуушкунче эвес, а тайбынче угландырган-дыр».

«Совет дайын кижаныышкыны» дээр хоозуң чүлүруушкунну чыллаж кылгаш, боо-чепсекти эдерер бүдүрериниң бүдүш чогун болгаш өлүмнүг айымылдың Бармын чүкте, оон иштинде Американың Каттыышкан Штаттарының болуза байдалды сарыылдыг көөр улам-на хөй ажылдакчылар хамызы-биле биилип турар апарган.

Совет чаа саналдарны бүгү диптериин ийи-сыалалдарында кичээнгейлиг көрелиң кол кичээнгейии удур туружуушкунче эвес, а тайбынче угландырган-дыр».

«Совет дайын кижаныышкыны» дээр хоозуң чүлүруушкунну чыллаж кылгаш, боо-чепсекти эдерер бүдүрериниң бүдүш чогун болгаш өлүмнүг айымылдың Бармын чүкте, оон иштинде Американың Каттыышкан Штаттарының болуза байдалды сарыылдыг көөр улам-на хөй ажылдакчылар хамызы-биле биилип турар апарган.

Совет чаа саналдарны бүгү диптериин ийи-сыалалдарында кичээнгейлиг көрелиң кол кичээнгейии удур туружуушкунче эвес, а тайбынче угландырган-дыр».

«Совет дайын кижаныышкыны» дээр хоозуң чүлүруушкунну чыллаж кылгаш, боо-чепсекти эдерер бүдүрериниң бүдүш чогун болгаш өлүмнүг айымылдың Бармын чүкте, оон иштинде Американың Каттыышкан Штаттарының болуза байдалды сарыылдыг көөр улам-на хөй ажылдакчылар хамызы-биле биилип турар апарган.

Совет чаа саналдарны бүгү диптериин ийи-сыалалдарында кичээнгейлиг көрелиң кол кичээнгейии удур туружуушкунче эвес, а тайбынче угландырган-дыр».

ССРЭ — АНЫЯК БҮГҮ КҮРҮНЕЛЕРНИҢ ИДЕГЕЛДИГ ӨҢНҮҮ

Бангладештиң Коммунистиг партиязының делегациязы СЭКП-ниң XXVI съездизиниң базга келген. БКП-ниң Даргазының хүлээлгезин күүседип турар Сайбуддин Ахмедтиң ПМА-ның корреспондентизи-биле беседазынга чугаалааны болза:—Социализмниң болгаш капитализмниң аразында политиктиг демиселдиң чидигленгеинии, а ол ышкаш Азияның, Африканың болгаш Латин Американың чурттарында улустарның, национал-хосталгалыг шимчээшкинии божаңнадыр дээн кыдат гегемоинистерниң оралдажыышкыннарының байдалдарында коммунистиг партияларның ролю улам бедип турар. Чавырлыышкынның чорудулгазын улам ханыладыр, бистиң өртемчейивиске быжыг тайбынны хандырар талазы-биле СЭКПниң күжениишкиннерин делегейниң депшилгелиг бүгү күштери, оон иштинде бистиң партиявыс бүрүн деткип турар.

Аныяк күрүнелер-биле Совет күрүнеиин харылзааларынче эш Л. И. Брежнев СЭКП-ниң XXVI съездизиниге онза кичээнгейии угландырган. Ынчаарга ССРЭ — ол аныяк күрүнелериниң болгаш тайбынга ынак бүгү улустарның идегелдиг өңнүү-дүр.

Бангладештиң улузу он чылдар бурунгаар национал-хосталгалыг демиселче кажаи кедүрүп үнген үеде Совет Эвилелиниң дузаламчызын-каждаа утпас бис деп, С. Ахмед медеглээн. Бистиң аныяк күрүнеиистиң быжыглырига ССРЭ-ниң деткимчези дыка улуг рольду ойнаан. Совет Эвилелииия дузаламчызы чокка бистиң хамаарышпас чоруувус камгалаттынмас турган.

Империалистер болгаш кыдат гегемоинистер Азияның чурттарыига ожээтен хөделиишкиннерии үргүлүү чорудуп келген болгаш сөөлгү үеде улам күштелдирип эгелээн. 1971 чылда бистиң чөптүг демиселивиске моондак кылырын Пекин оралдашкан. Азияның хөй күрүнелериидe өскерликчи болгаш чарылдырыкчы дээрбечилерге маоистер амгы үеде дузалап, улустарның национал-хосталгалыг шимчээшкииниге, олариий политиктиг болгаш социал-экоиомиктиг депшилгезиниге шыигы моондакты таварыштырып турар.

Делегейиiң хөй чурттарында улустарның национал-хосталгалыг шимчээшкииниiң күштелгениiiдеи Барын чүктүң империалистиг күрүнелери, бирги ээлчегде АКШ корткаш, аныяк күрүнелерге хамаарыштыр күш дөгээрииии, коргударының политиказын чорудуп турар. Делегейiiiң хөй чурттарынга шериг баазаларын америк империалистер тургузуп турар. Индий океанының Диего-Гарсия ортулуунда, Омаида, Сомалиде, Кенияда америк шериг баазалары тайбынын болгаш улустарның национал хамаарышпас чоруунуң херээиге дорт кыжаныышкын болуп турар. Азияга тепкиишти тургузуп алыр дээш империалистер боттарының чимзеиниишкиннерии улам күштелдирип турар.

СЭКП ТК-ның Чиигиие секретары, ССРЭ-ниң Дээди Соведииiң Президиумуиуң Даргазы эш Л. И. Брежневтиң Индияга аяи-чоруунуң үезиiде киигеии Перси мугулдурунда байдалды экижидериiче угланган саналдары Совет Эвилелиниң чаагай сеткилдииiiң дугайында херечилеп турар. СЭКП-ниң болгаш Совет күрүнеиiң тайбын ол чаа инициативаларын бүрүн деткип турар бис.

Бүгү улустарның аас-кежии болгаш аймыл чок чоруу дээш өртемчейге быжыг тайбынны тургузарының өндүр-чаагай херээиге улуг салыышкыны СЭКП XXVI съездизи киирер дээрзиiге быжыг бүзүрелди эш Сайбуддин Ахмед беседаның түнелиiде илергейлээн.

ЧУГУЛА ИНИЦИАТИВАЛАР

МАДРИД. (СЭТА). Дайын хоочуннарының, фашизмге удурлажыышкын шимчээшкиниң демиселчилериниң болгаш дайында качыгланнарның Делегей организацияларының комитединиң Мадридке болган хуралының киржикчилери Европага аймыл чок чорук болгаш кадыг ажылдажылга талазы-биле Нииги-Европа човулел хуралының киржикчилери күрүнелериниң төлээлекчилериниң Мадрид ужуражмышкынынга Совет делегация-биле ужурашкан.

Удурланыышкын демиселчилериниң Делегей федерациязының чиигиие секретары А. Лот СЭКП-ниң XXVI съездизиiiге СЭКП ТК-ның Чиигиие секретары Л. И. Брежневтиң Отчёт илеткелиiге киирген ССРЭ-ниң даштыкы политиктиг чаа инициативаларының чугулазын онзалап демдеглээн.

Делегейиiiң улустарының аразынга кадыг ажылдажылганы калбартырынга, боо-чепсекти эдерер бүдүрериң кызыгаарлаарынга, дайын аймылын чаңгыдырынга эргежок чугула дээштиг хемчеглерии Мадрид ужуражмышкынының киржикчилери боттандырар дээрзиiге идегелди А. Лот илергейлээн.

Шериг херектериниң талазы-биле чавырлыышкынның болгаш чепсегленишаанарын дужүреринiң айтырыглары чугаалаашкан көөр болгаш шиитпирлээр талазы-биле Нииги-Европа конференциязын чылдагаар дугайында дугуржуушкуну Мадрид ужуражмышкынынга чедип алырынче углаган идепкейлиг ажылды ССРЭ-ниң делегациязы ескe чурттарның делегациялары-биле кады чорудуп турарын Мадрид ужуражмышкынында совет делегациiiiiң удурукчузуну оралакчызы, ССРЭниң Испанияда элчиин Ю. В. Дубинии онзалап демдеглээн.

АҢГЫ-АҢГЫ ДИПТЕРДЕН

БЕРЛИН. Штральзундуңуң кораоль тудукчулары СЭКПниң XXVI съездизиниг турасказыл алган хүлээлгезин күүседишкен. Олар совет чагыышчыларга «Атлантик» хевириниң эвлечглиг супертраулерии планнаанындан дөрт хонук эрте дамчыдып бергеннер. Судно тудукчулары оон-оюле айның бүдүрүлге планын хуусеа бетинде күүседипкеинери ол. «Сылдыс Оруу» деп ат алган ол эштии чоруур балык заводу Ыраккы Чөөн чүкке ажык-ыышкы чорудар. ССРЭ-ниң чагыы-биле ол хевириң балыктаар 130 ажыг судноларын Штральзундуга тудуп кылган.

ЛОНДОН. Британ экономиказының кол ажылраының бирээзи — металлургия үлетпүрүзы кризиске таваржып турар. Ланеди хоорайда бодуунуң кан шуткуур бүдүрүлгезиниң хагдыганының дугайын «Дюпорт» концерн чарлаан. Оон түнелиiде 1200 чыгыы металлургтар ажыл чок арткан.

Пресс Ассошиэйшн агентиллдиң дыңнадымынган алырга, ам хоорайның он дөрт дугаар чурттакчы бүрүзү ажыл чок.

НЬЮ-ЙОРК. Америк эргечагыргаларның расписчи болган неофашисчи болүктерии амдажыдып турарының политиказын Өңнүг кештиг чурттакчы чоннуң бурунгаар хөжүүрүнге деткимче көргүзериниң национал ассоциациязының удуртукчуларының бирээзи Джо Мэдисон шынгыы буруу шапкан. Чазак сөөк-язы ылгаарының кижиин көөр хөөн чок идеяларын суртаалаан, чурттуң элээп националдыг улустарынга хамаарыштыр террорисчи үүгелиглерии кылып турар организацияларның ажыл-чорудулгазын доп-дораан ястеи эгелээр ужурлуг деп, ол радио дамчыштыр чугаалаан. Терроризмге удур демисел дугайын Вашиигтонда мелеглеп турар чүве болганда, ол демиселдя маңаа. АКШ-ка эгелээр херек деп, Дж. Мэдисон демдеглээн.

САН-ХОСЕ. Кижиниң эргелерии камгалаарының Төп Америка комителииiң үшкү ассамблеязы «Каттыышкан Штаттарының Төп Америкажe интервенциязын доктадывы» деп лозуиуиуң адаа-биле Коста-Риканың найысылалыында ажыттынган. Оон кижикчилери Гватемаланың, Белизтиң, Сальвадорлуң, Гоидурастың, Никарагуакың, Коста-Риканың болган Панамаиии төлээлери ретиоиуң сальвалор болган өскe-даа улустарының хосталга дээш демиселии боо-чепсектии дузазы-биле базар дээн Каттыышкан Штаттарының планнарын шиитпирлиг буруу шапкаиар.

АЛЖИР. Алжир Улус Демократтыг Республиканың мохраттыг мурауу-чөөн девискээриидe чаа магистральдың тудуу эгелээн. Ол 1-ассилии — Ахаггар даглариида Ин-Аменас болгаш Джанет дээр чурттакчылыг черлерии тудуштурар. Тудугжулар 630 километр чазаглыг оруктуг даглыг берге черлерии таварты тудуп чорудар. Ол магистраль экономиктиг чугула ужур-дузалыг болур. Алжирниң мурнуу-чөөн девискээриидe хөй-хөй казымал байлактарының улуг кураавирлары тывылган.

ДЕЛИ. Пакистаниы тургузар дээш шимчээшкиң дугайын чаңгыс талаланчак кылдыр тоожуп, индустар биле мусульманнар аразында өжээшкиижир чоруктуң хөрлээледип турар «Маңзыл» деп фильмии пакистан телевидение дамчыштыр көргүскeиии шыңгыы идеологтуг диверсия деп, индий хөй-ниити савгаан. Ол фильмии Индия-биле кызыгаарлаар, чүгле 25 километр черде турар Лахорда телестанция көргүскeи.

Пакистан эрге-чагыргалар база бир антииидий пропагандисчи кампаниязыи ынчаар эгелээн деп, ПТИ мелээлер агентилели бижип турар.

ТОКИО. Совгулдалар дугаймында дүрүмнү чазак болүктериниң чагырыкчы либерал-демократтыг партиязының (ЛДП) эрге-ажыктарынга дүүштүр эде көөр дээн оралдажыышкыннарынга удурланган, Япониянның конституциязыи камгалаан митинггe 6 мун ажыг кижи кирипшкeн. Аңаа чүве чугаалаан ораторлар Япониянны милитаризмнии болгаш агрессиянын оруунче катап эгидерии оралдажып турар реакциянның сүлчээлерии үзе шаварынга демократтыг хөй-ниитиниң шиитпирлиии демдеглээнiiер. Митинг соонда оон кидижикчилери парламентиниң, премьер-министриниң резигнязыының болгаш ЛДПниң штаб-квартиразының бажыңнарының чанынга демонстрация кылгашнар.

ЛУАНДА. Мурнуу-барыын Африканың улусчу организациязынга (СВАПО) удур демисел чорудары-биле дэштыкы хөлезиленикчилерни күжениишкиниг элеидерии АКШ-та, ГФР-де, Барыын Европаның өскe-даа чурттарында, Австралияда болгаш Латин Америкаиың элээн каш чурттарында чорудуп турар. Ол дугайын СВАПО-иуң мында тараткан коммюникезиниде чугаалап турар. Ол кемниг кампаниига шиитпирлии-биле удурланыырынче болгаш оиу дүрген совсадырыи челии алырынче делегейиiң хөй-ниитизии ол докумеитиде кыйгырган.

(СЭТА).

КЫЙГЫРЫГ

АДДИС-АБЕБА. (СЭТА). Африканың хамаарышпас 50 күрүнелериниң төлээлекчилери Мурнуу-Африка республиканың кеш-сөөк ылгаар ёзу-чурумуи Намибияны эжелевишаан турары дээш, ол айтырыг дугайты ҚНО-иуң резолюциязыи күүсединиден ойталап, Намибия талазы-биле Женева конференциязын кара өжегзэр үскени дээш шиитпирлиг буруу шапкан. Ол күрүнелер Африка чаңгыс эп организациязының министрлер чөвүлелиниң Аддис-Абебада эртип турар сессиязы гускай резолюциязынга барыын талакы күрүнелерии ол дерзии ёзу-чурумиу деткип турарыи дээш база килеңеп, буруу шапкан.

КЕМНИГ ҮҮЛГЕДИГЛЕР

МАДРИД. (СЭТА). Испанияның кедергей барыын үзелдиг организациялары массалыг чыскаал киржикчилерии коргударының оралдажыышкыиы кылдыр кашдаа өлүрүкчү үүлгединиңкиннерии кылган. Фашистиг үймээи кылырының оралдажыышкыныига удурланыышкын кылдыр ол чыскаалды чурттуң демократтыг күштери организастаан. «Хосталга, демократия болгаш конституция дээш» лозуи-биле митинг болур ужурлуг турган шөлге ол өлүрүкчүлер кашдаа бомбаларын чазылдырган. Чазылдырыышкынар чыскаалдың мурнуу чарында болган.

АНЫЫ

ССРЭ—АФГАНИСТАН: найырал, эп-сеткил каттыштырылгазы

Афган улус февраль 28-те РСФСР биле Афганистанның аразынга найыралдыг харылзааларны тургузарының дугайында Керээге ат салаан хүнден бээр 60 чыл болганын дедеглээн.

Афган улустуң төөгүзүү аарберге, өлүм-чидимниг болуушкыннар-биле долдуңган. Олар хөй чылдарның иштинде хосталга болгаш хамадрыштас чорук дээш ойтшежип турган. 1919 чылдың майда афган патриоттар Балагиссар шивээнии чанынга англи эжелекчилериң аг-шериин чылча шапкан болгаш Афганистан хосталганы быжыы-биле чедип алган. Май 27-де Кабулга В. И. Ленинниң ат салганы телеграмма чеде берген. Ында аныяк Совет күрүне хостуг Афганистан-биле дипломаттыг харылзаанын тургузарынга белен деп дыңнаткан. Совёттиг Россияның тайбың күүзүн политиказын, оон бодуунуң кожалары-биле дең эргелиг харылзаанын тударынче чүткүлүн ол чурттуң чаа чазаа чүүлдүгзунуп деткээн. Совет-афган чоокшулажыышкын ийи күрүнениң, үнделип эрге-ажыктарының дүжүүрүнге үндезилеттинген. Ындыг чоокшулажыышкынның дүрүм ёзугаар түңнели 1921 чылдың февраль 28-де Москвага ат салган Керээ болган. Оон таймбырында ийи тала бо керээни «Россия биле Афганистанның аразынга найыралдыг харылзааларны быжыглап, Афганистанның ёзулуг хамаарышпас чорунун калгаларыбиле чаргап» деп бижээн.

Эртken 60 чылдар дургузунда совет-афган харылзаалардың калбарып, хөжээнии—1921 чылдың Керээзинде айыттынган принциптерниң тодаргай базыдыкталы бооп турар. Ийи кожа чурттуң аразында харылзаалардың чаа үе-чадазының эгези 1978 чылдың апрель революциязының Афганистанга тиилелгези ол болган. Найырал, чаагай кожа-хелбээ догуунаашкын, кадыг ажылдажылга дугаймында 1978 чылдың декабрь 5-теги керээ оларның быжыг үндезини болу берген.

Афганистан Демократтыг Республикага шериг дузалажызы-биле кадыг бүгү талалыг экономиктиг, сан-хөө болгаш өске-даа дузалажыны Совет Эвилели көргүзүп турар. Афган күрүнеиң удуртукчуларының чаңгыс эвес удаа демдеглээни-биле алырга, ындыг дузалажы национал кадрларны белеткээр талазы-биле улуг чедишкиннерии чедип алырынга, улус ажыл-агыйын хөжүдеринге, а ол ышкаш ону демегейге хүлээп көөрүнге дузалаан.

Америк империализмниң, кыдат гегемоистерниң, араб реаксыдыг идегеттерниң чалчаларының болгаш кожа чурттарда хоргадап турар афган контрреволюсуларбөдүүн афганнарның тайбың амыдыралчуртталгазын буза шавар оралдажып турза-даа, олар сөөлгү чылдың планын чедишкиннии күүсеткеннер.

Улустар аразының айтырыгларының талазы-биле АДР тайбының талалакчызы болгаш мөлүгдел-дарлалдың кандыг-даа хевирлериңе удурлажыышкын бооп турар. 1980 чылдың май 14-те парлаттынган «АДР-ниң дашты-ыы политиказының принциптериниң дугайында» документиде Афганистанның дашты-ыы политика талазы-биле сорулгаларын тодаргай айтып турар.

АУДП ТК-ның Чиигиие секретары, АДР-ниң Революстуг Чөвүлелиниң Даргазы болган Премьер-министри Бабрак Кармальның эрткен чылдың күзүнүнде ССРЭ-ге албан ужуруида найыралдыг аза-чорук үезиiде ат салган документ — Совет Эвилелиниң болгаш Афганистан Демократтыг Республиканың медеглелиiде «ёзулуңма ёзузунуң найыралынга, революстуг эп-сеткил каттыштырылгазынга болгаш интернационализмниң принциптериiге үндезилээш, ийи чурт аразында харылзааларны моон-даа сөлгаар улам быжыглап, калбартырынга талаларның шиитпирлиин» база катап бадыткаан.

Ол ышкаш Афганистанның Улус-Демократтыг партиязының делегациязының СЭКПниң XXVI съездиниң ажылынга киржип турары ийи чурттуң найыралдыг кадыг ажылдажылганын калбартырынга чаа чүгула базым болган.

Л. БИРЮКОВ,
СЭТА-ның корр.

ЧУРУКТА: күрүнеиың «Банаи» компаниязының тудуунуң удуртукчузу Х. Коргар Совет культурлуг төптүң ажылданчызы В. Царьков-биле Кабулда Совет эртеминиң болгаш культураның тудуунда турары.

Г. НАДЕЖДИННИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

СЪЕЗДИГЕ ТУРАСКААТКАН

Партияның XXVI съездизинге тураскаатқан патриоттуг ырлар болгаш уран номчулгаларның конкурузун Тыва АССР-ниң Культура министерствозунуң эртем-методиктиг тевү болгаш Композиторлар авилели база ыраажылар ниитилели эрттирген.

Конкурсқа районнардан болгаш Кызыл хоорайның албан организацияларындан ыраажылар, номчукчулар келген.

Көрүлде бедик негелделиг болгаш солун, патриоттуг сеткил-сагыш кедүрүлүшкүнүбиле эрткен. Патриоттуг ырларны күүседир талазы-биле бирги черни Шагаан-Арыгла Культура бажыңының методизи Сергей Донгак бирги черни алган. Эрзинниң төлээзи Вера Күнчүн ийиги черни, шериг кезээнден Вячеслав Климов үшкү черни алганнар. Олар дипломнар болгаш өртектиг барааннар-биле демделгеткеннер. Оон аңгыда Кызыл райондан Зоя Айыжың, Өвүрден Николай Монгуш, Барыын-Хемчиктен Чойганмаа Көгел олар хүндүлел бижиктер болгаш өртектиг барааннар-биле шаңнатканнар.

Уран номчулга талазы-биле бирги черни Өвүрден Наталья Тюлюш алган. Семён Бухтуевтиң баянга үделгези-биле шүлүкчү Светлана Козлованың музыка-литературалыг композициязы, оон уран, мерген номчуп, хөөр чымчак үн-биле ырлап турганы сагыш-сеткилге үлүг дээштиг болган. Ынчангаш С. В. Козлова ийиги, «Геолог» Культура бажыңындан Марина Ненашева үшкү черлерни алгылаан. Ол ышкаш Бин-Хемден Марк Оюн, Каа-Хемден Андрей Моргун, Барыын-Хемчиктен Ольга Амыр-ыт олар хүндүлел бижиктер болгаш шаңналдарны алганнар.

Оон аңгыда патриоттуг ырларны эки күүсеткен ыры ансамбльдерин илереткен. Бо талазы-биле бирги черни Кызылдың «Геолог» Культура бажыңының дөрт кижиниң ыры-зынга, ийиги черни Барыын-Хемчиктиң, үшкү черни Кызылдың кедээ ажыл-агый техникумунуң ыраажыларынга тывыскан. Эрзинниң, «Сукпак» совхозтуң ыры ансамбльдерин база демделгээн.

Уран номчулгага чижек кылдыр бүгү-эвилелдиң бирги бог-тывынгыр уран үүл көрүлдезиниң дипломантызы А. Серен пианист Евгений Гудиновтуң фортепианога үделгезиби-ле «Экспромт» деп композиция-ны уран номчукчуларга тускай көргүзүү кылган. Киржикчилер болгаш көрүкчүлер үлүг сонуургал-биле көрүп, оон өөренип алырын күзээннер.

Көрүлдеге ниитизи-биле 105 кижи киришкен. Жюриниң даргазы РСФСР-ниң уран үүлүнүң алдарлыг ажылдакчызы, Тыва АССР-ниң улустуң артизи композитор А. Б. Чыргал-оол болгаш өскелээ-лэштер конкурстуң киржикчилериниң уран мергежилин, талантызын шыны-биле илередип тывары дээш үлүг ажылдарны кылганнар.

С. БЮРБЕ,
жюри даргазының орлакчызы.

ЧУРУКТА: Сергей Донгак ырлап тур.
В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

«Идегелдиң көрүжү» деп үүлге хамаарыштыр

КИЖИГЕ БҮЗҮРЭЭР ХЕРЕК

А. Арапчорнуң «Шында» бижээн «Идегелдиң көрүжү» деп артыс үүлүн, болум база чартык өскүс уруг-дарыглыг кижи болгаш сагыш-сеткил талазы-биле дыка бергелеп номчаан мен. Бо үүлдү бижир мурнунда башкы чамдык эш-өөрүм-биле-даа сүмелешкен мен.

Автор бо чугула айтырыг кедүртүнген үүлдү номчукчуларның мурнунга ажыы-биле тургускаш кончуг шын-дыр. Амгы сайзырангай педагогтуг угаан-бодаллың үезинде аныяк салгалды кижизидер хуу-салымны хүлээнген башкы кижиниң ажы-чаңында иле четпестиң. оон ат-алдарыга чыллак какпайн, кедүрүп үндүргенинге элдепсинген херээ бар деп бе? Башкы Сан Сановичиниң өөреникчи Ваня Мөңтеге хамаарылгазы педагогтуң психологтуг угаан көрүжү четтей. ыракшылдыг эвес кылдыр менээ сагындырар-дыр. Өөреникчиниң, ылаңгыя өскүс кижиниң, сагыш-сеткилин билбес азы биликсевес өөредикчи коммунист кижизидикчиниң шугумунга бактаап турары болдунмас, оон чайлап бергени дээре деп түнелге келир болдум. Мээң бо бодалым, арай донгуи-даа болза, болунуп ажылын үнелеп, хүндүлеп билир башкы бүрүзү мээң-биле чөпшээрежир боор деп бодайдыр мен. Өөреникчи Ваня Мөңге аваазынга, өскүс дунмазынга хамаарыштыр, Сан Сановичиге бодазарга, харын-даа чагай сеткилдиг, угааның оол-дур деп билдим.

Оон Блатной деп шолалыг оол-биле харылзазы аргажоктан албадаттырган боорда башка, шуут-ла ершээвейи, олчаан эттинмейн базар хире эвес ышкыдырыг-дыр. Сарыны ап көөр болза, хуу-салымы база-ла Ванядан улугла ылгалбас, чаа ег-бүлениң шын эвес хамаарылгазынга мунчулуп чоруур оол ышкаштыр. Мен бодаарымга, Ваняның-даа, Блатнойның-даа эки-багыл сураарында эвес, харын оларны өөреникчилериниң коллективиниче улам чоокшуладыры чугула-дыр. Блатной Сан Сановичиниң сегирип айгап, Ваняның сөзүн дыннап, «бүрүүлүг болдум» деп чугаалаан, ону салыпкан, арын-нүүрүн шуут оскунмаан, кижизиг мөзүнүнь-ня барын чугаалап турар. Ваня школазын кагбас ужур-луг. Чүге дээрге, класстың коллективи, ылаңгыя үүлдар, оон өскүс-чавыс байдалын билип, болчуп турар шыңажыл. Сан Сановичиде ол хире өттүр көрүүшкүн, кээргээр сеткил-ле-рээвейи, харын-даа директорга, чаш үүлдар ышкаш, чашпаалаш, хоптанып турарын кижизиг эвес деп үнелээриниң өске, сес тыппас кижи-дир мен. Ваняның аваазы Сержиңмаа Оюновна база-ла шуут «кагдынган» арагачы эвес, болүүрга шын түңнелдээ үндүрүп шыдаар, аңаа бүзүреп болур ие кылдыр биллинип турар-дыр. Шынап-ла авторнуң үүлдү алааны ышкаш, кижилерге хамаарыштыр соок карак-биле эвес, а идегелдиң көрүжү-биле бүзүрээринден артык үүл турар боор!

А. Арапчорнуң тургускан бо айтырыы кончуг чогуур өйүнде парлаттырган. Ону электен хаап кааптайн, башкылар, төрелдер коллективтеринге, комсомол, партия организациларынга чедир хандыр чугаалажып көөр болза, үлүг ажыкты бүзүр деп бодаар мен.

М. САЛЧАКОВ.
Мөңгүн-Тайга район.

БАГАЙ ЧАҢЧЫЛ

Мурнуку үеде араңаны чүгле улуг кижилер ижип чораан. Ол ижерде кандыг-бир ажыл-үүле бүдүргенде, куда дүшкенде азы аалчы келгенде алгап-йөрээп, бог-боттарын хүндүлежип ижер, а аныяктар болгаш элээди чүруг-дарыг чүгле делген салган аъш-чемни чиир чораан деп улуг кижилер чугаалаар.

Кижилер шаандан тура арга-дарының, таакпының хоралының билип, аңаа удур турганы оларның үлегер домактарындан безин көрүп болур. Чижээлээрге, «Ыт ишпес ажыг суг» дээш арага ишпес кижилер база эвээш эвес тургулаан.

Ам кээп, мындыг магалыг үеде, улуг, бичө кижилер хөйү-биле арагалаар, таакпылаар болу бергенин кижи кайгаар-дыр. Ол ижерде кудумчуга, автовокзалга — таварышкан-на черинге, кандыг-даа чылдагаан чокка ишкеп турар. Оон кедерезе, эзирип алган идик-леви хир-бок апарган, ушкан-турган, уш-баш чок сес эткен чоруурлар. Кудумчуга эзирик херээжен кижи чүдеп көскү.

Чамдык кижилерниң талазындан арагаже хандыкшаш ажылче үнмес, ег-бүлезинден чарлыг, уруг-дарыының кижизидилгезинче кичээнгей салбас, кем-херек үүлгедир чоруктарның бар боон турары үенин негелдезинге, совет кижиниң күүрүнге копчуг таарышпас.

Мурнуку үеде араңаны чүгле улуг кижилер ижип чораан. Ол ижерде кандыг-бир ажыл-үүле бүдүргенде, куда дүшкенде азы аалчы келгенде алгап-йөрээп, бог-боттарын хүндүлежип ижер, а аныяктар болгаш элээди чүруг-дарыг чүгле делген салган аъш-чемни чиир чораан деп улуг кижилер чугаалаар.

Кижилер шаандан тура арга-дарының, таакпының хоралының билип, аңаа удур турганы оларның үлегер домактарындан безин көрүп болур. Чижээлээрге, «Ыт ишпес ажыг суг» дээш арага ишпес кижилер база эвээш эвес тургулаан.

Ам кээп, мындыг магалыг үеде, улуг, бичө кижилер хөйү-биле арагалаар, таакпылаар болу бергенин кижи кайгаар-дыр. Ол ижерде кудумчуга, автовокзалга — таварышкан-на черинге, кандыг-даа чылдагаан чокка ишкеп турар. Оон кедерезе, эзирип алган идик-леви хир-бок апарган, ушкан-турган, уш-баш чок сес эткен чоруурлар. Кудумчуга эзирик херээжен кижи чүдеп көскү.

Чамдык кижилерниң талазындан арагаже хандыкшаш ажылче үнмес, ег-бүлезинден чарлыг, уруг-дарыының кижизидилгезинче кичээнгей салбас, кем-херек үүлгедир чоруктарның бар боон турары үенин негелдезинге, совет кижиниң күүрүнге копчуг таарышпас.

Мен бодаарымга ындыг ниитилелдер тургустуна берзе, оон оргүзүнга организастыг-даа, тайылбыр-даа ажылдарны олар хөйну кылып, арагалаар, таакпылаар чоруккa удур демиселге бичө эвес үүлүн киирер хире.

Ш. ДЕВЕК.

ТҮҢНЕЛ ОЮННАР

Тыва АССР-ниң XIII кышкы спартакиадазы

Россия Федерациязының улустарының VII кышкы спартакиадазының түңнел оюннары шахтёрларның болгаш металлургтарның, химиктериң болгаш энергетиктериң улуг үлетпүрүүнү чери—Кемерово области эгелээн. Россияның спортчуларының ол улуг байырладынга тураскаатқан болгаш оон түңнелдериңге кириштир Тыва АССР-ниң XIII кышкы спартакиадазы база бистиң республиканың найысылалында эгелээн. Оон программазында хаак, биатлон болгаш мячилиг хоккей маргылдаалары киргеи.

Хаакка республика спартакиадазының түңнел оюннары февраль 27-ден марттың 1-ге чедир Тайга станциязынга болган. Аңаа шилиндек 12 командалардан 140 хире спортчулар киришкеи. Ол дээрге шилиндектерниң шилиндектери болган. Чүге дээрге республика спартакиадазының баштайгы старттары эрткен чылын-на күш-культура коллективтеринге, үлетпүр бүдүүлгелерге, совхозтарга, тус-тус коллективтерге болгулаан.

А оон тиилекчилери районнуң, хоорайларның болгаш спорт ниитилелдериниң чемпиону ат дээш солун маргылдаларга киришкеннер. Спартакиаданың кол-ла сорулгазы — күш-культураны болгаш спортту чоннуң амыдыралынга эргежок чугула үүл болдурары, ажылчы чоннуң дыштанылгазын организастаарынга ону калбаа-биле ажыглаары болур. Ынчангаш республика спартакиадазының баштайгы этаптарының үезинде аңаа ниитизи-биле 12 муң ажыг кижи киржип, оларның 7 муң хирези ГТО-нуң нормаларын дузаалаганнар.

А бо үеде Тываның эң шыырак спортчулары чыглып келгеш, спартакиаданың тулгаи чемпионнарын илереткеннер. Бо-йүк хемчээлдиң кайызынга-даа Тываның эң шыырак спортчулары шупту киришкеи. 15 километрниң чарыжынга дугаар тырттынгыныңың үезинде республиканың эң шыырак дээн хаакчыларының бирээзи Николай Пономарёвка арай-ла таарымча чок дугаар таварышкан. Ол чеди дугаарында хаак оруунче үнер. Оон кол-ла удурланыкчылары — Тываның каш дакпыр чемпионнары биатлонга ССРЭ-ниң спорт мастери Сергей Бабкин, мастерге кандидаттар Леонид Чуруто, Владимир Ковадёв. Владимир Чуруто, аныяк өзүл орар таланттыг хаакчылар Геннадий Евдокимов, Виктор Золотухин олар шупту оон соонда хаак оруунче үнер.

А хаак спортунга ол база улуг ужур-дузалыг. Чүге дээрге оелеткелиниң талазы-биле оарык дең чыгыы шыырак хаакчылар мурнунда үнген спортчуларның 3 азы 5 километрни каяа хире үеде эрткенин билип албышаан, болунуп үезин база көөр. Бир эвес оңнадып турар оолза темпизин улам дүргедедир, а мурнунда үнген хаакчы оон соондан чоруп орар спортчунуң үезин билбес-ле болгай.

Ынчангаш Николай Пономарёв старттан эгелээш-ле эң бедик темпини алгаш, маннап үнүпкен. 5 километрни ол 15 минута бичии-ле ажыг үеде эрткен. А оңң кол удурланыкчылары айыткан хемчээлди 16 минутада эрткеннер. 10 километрниң соонда Н. Пономарёвтуң үези 32 минута болган. А эң сөөлгү беш километрни Николай 17 минута 39 секундада эрткен. Ынчангаш ол 15 километрни шинтизи-биле 49 минута 29 секундада эрткен. Ам чүгле кол удурланыкчыларының үезин маназар. Үр-даа болбаанда Леонид Чуруто даянгыштары-биле күштүг-күштүг иттинмишаан, финиште келди. Оон ырыг үези 50 минута 35 секунда болган. Н. Пономарёвтуң үезин оон соонда ким-даа экижидип шыдаваан.

Республика спартакиадазының дүрүмүн ёзугаар хемчээл бүрүзүнге бирээден үш дугаар шаңналдыг черлерни алган спортчуларга мастерге кандидат атты тыпсыр. Ынчангаш Николай Пономарёвтуң чангыс чер чурттуу Бай-Хаактан келген аныяк хаакчы Виктор Золотухин шаңналдыг үшкү черже киргеш, хаакка ССРЭ-ниң спорт мастерине кандидат атты чедип алган.

А херээжен хаакчыларның 5 километрге чарыжынга Тандыда Сосновка школазының тоску классчызы Людмила Адаева айыткан хемчээлди 20 минута 53 секундада эрткеш, бо хемчээлге спартакиаданың чемпиону болган. Оон командада эжи Екатерина Иргит — ийиги, Бин-Хем районнан келген Ольга Желтобрюхова—үшкү черлерни эзэлээннер. Олар шупту мастерге кандидат атты чедип алганнар.

ФЕВРАЛЬ 28. Эр улус 3 кижи киржикчилиг 10 километрниң, а херээжен спортчулар 3 кижи киржикчилиг 5 километрниң эстафетазынга чарышканнар. Маңаа эр-даа, херээжен-даа хаакчыларның аразынга Тандың районнуң шилиндек командазының спортчулары кымны-даа мурнунче эртирбейн, бирги черни эзэлээннер.

Эр улустуң аразынга республика найысылалының шилиндек командазының хаакчылары — ийиги, Тандың районнуң ийи командазы — үшкү черлерни алганнар. А херээжен хаакчылардан Бин-Хемниң командазы — ийиги, Чөөн-Хемчиктен келген спортчулар—үшкү черлерде болганнар.

МАРТ 1. Спартакиаданың сөөлгү хүнүнде эр улус 30 километрге, а херээжен хаакчылар 10 километрге чемпионнарны илереткеннер. Бо удаада Людмила Адаева база катап эки белеткелдиин көргүзүп, 10 километрни 39 минута 11 секундада эрткеш, спартакиаданың тулгаи чемпиону болган. Бин-Хемден Руслана Донгак-оол — ийиги, Тандыдан Екатерина Иргит — үшкү черлерни алганнар.

А 30 километрге Бай-Хаактан келген аныяк хаакчы Виктор Золотухин эң эки үезин коргускен. Ол айыткан хемчээлди 1 шак 22 минута 58 секундада эрткеи. Леонид Чуруто бо удаада база ийиги черни алган. Бин-Хемден келген аныяк хаакчы Геннадий Евдокимов үшкү шаңналдың эзилеммээн болган.

Спартакиаданың түңнелинде Тандың районнуң шилиндек командазы бирги черже үнгеш, шилчиир кубокту чаалап алган. Бин-Хем районнуң командазы—ийиги, Кызылдың кедээ ажыл-агый техникумунуң спортчулары — үшкү черлерни эзэлээннер.

В. ЧАДАМБА.

ЧУРУКТАРДА: спартакиаданың байырлыг ажыдыышкыны; 15 километрге чемпионнаан Н. Пономарев.

МАРТ 3-ТЕН 8-КЕ ЧЕДИР ТЕЛЕВИДЕНИЕ

МАРТ 3-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — **«Ye».** Информастыг программа. 9.05 —**«Чайгы дикмирээшкиннин үези».** Уран-чечен телефильм. 1-ги болгаш 2-ги сериялары. 11.10 — Медээлер. 11.15 — 14.30 — Чапсар. 14.30 —Медээлер. 14.45 — **«Литературлуг номчулгалар».** М. Горький — **«Хартыга дугайында ыр», «Буревестник дугайында ыр».** 15.10 — **«Орус хөөлер».** Күрүненин академиктиг **«Березка»** ансамблинин киржилгези-биле фильм-концерт. 16.00 — **СЭКП-нин XXVI съездизинде.**

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН

18.45 — **Бөгүн делегейде.**

КЫЗЫЛДАН

19.00 — **«Шынар болгаш ажыктыг чорук дээш».** 19.30— Телемедээлер.

МОСКВАДАН

19.40 — Ленинградтың Күрүненин А. С. Пушкин аттыг академиктиг шин театрының **«Чурттаргаже чалаага»** деп фильм-шинзи. Л. Леоновтуң **«Орус арыг»** деп романы-биле. 21.00 — **«Ye».** Информастыг программа. 21.35 — **«Чурттаргаже чалаага»** деп фильм-шинин улаштыы. 22.45 — **Бүгүн делегейде.** 23.00—Концерт. 23.30 — 01.15 — Мячилиг хоккейге ССРЭ чемпионадың **«Динамо»** (Москва) — **«Енисей»** (Красноярск). **«Олимпий»** спорт комплекизинден дамчыдылга.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

18.30 — **«Чаштар самнап турлар».**

КЫЗЫЛДАН

18.45 — **«Этези».** Документалдыг телефильм.

МОСКВАДАН

19.00 — П. И. Чайковскийниң чогаалдарындан концерт.

КЫЗЫЛДАН

19.40 — Чарлалдар. 19.45— **«Сылдысчыгаш».** 20.15—20.40— **«Таңдыже чалаага».** Фильм-концерт.

МАРТ 4-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — **«Ye».** Информастыг программа. 9.05 — **«Чурттаргаже чалаага».** Фильм-шин. 11.35 — Медээлер. 11.40 — 12.00— Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

12.00 — **«Орус дыл өөренип тур бис».** Телекичээл. 12.15 — 14.30—Чапсар.

МОСКВАДАН

14.30 — Медээлер. 14.50 — **Абхаз АССР-ниң 60 чылынга.** Документалдыг телефильмнер программазы: **«Абхазия», «Найырал».** 15.35 — Абхазиянның Күрүненин ыры болгаш танцы ансамблиниң концерти. 16.05— РСФСР-ниң улустарының VII кышкы Спартакиадазы. Коньки спорту. Эр болгаш херээжен улус. 500 м. Кемероводан дамчыдылга. 16.45 — **«Орленок»** телестудиязының концерт залы. С. Виноградова эртирер. 17.25 — **«Владислав Пахомовичиниң командировказы».** Документалдыг телефильм.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — **«Малышок».**

МОСКВАДАН

18.45 — **Бөгүн делегейде.**

КЫЗЫЛДАН

19.00 — Телемедээлер. 19.25 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

19.30 — **«Партияның XXVI съездизиниң шиитпирлерин — амыдыралга».** 19.45—**«Москваның электрилиг лампа заводу»** бүдүрүлге каттыжымышкынынга аныяктар кежээри. 21.00 — **«Ye».** Информастыг программа. 21.35 — ССРЭ-ниң улустуң артизи О. Бардина ырлаар. 22.00 — 23.45 — Футболга Европа чемпионнарының кубогу дээш. **«Спартак»— «Реал»** (Мадрид). Тбилисиден дамчыдылга. Чапсарда — **Бөгүн делегейде.** Информастыг үндүрүлге.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

18.15 — **«Горнистер, харыланар».**

КЫЗЫЛДАН

18.45 — **«Бэла Руденко ырлаар».** Фильм-концерт.

МОСКВАДАН

19.00 — Төп телевидениениң болгаш Бүгү-эвилел радиозунуң симфониктиг болгаш эстрадалыг музыканың оркестриниң күүселдези.

КЫЗЫЛДАН

19.30—20.35 — **«Оорлаашкын».** Уран-чечен телефильм. 1-ги сериязы.

МАРТ 5-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — **«Ye».** Информастыг программа. 8.40 — Эртенги сула шимчээшкин. 9.05 — **«Төрээн чуртка дангырак»** деп кантата. Н. Песковтуң музыказы. Төп телевидениениң болгаш Бүгү-эвилел радиозунуң үругларының улус хору күүседир. 9.30 — **«Сылдысчыгаш».** Үругларга киноальманах. 10.20 — **«Билдингир-даа бол, элдептиг».** 11.20 — Медээлер. 11.25 —14.30 — Чапсар. 14.30—Медээлер. 14.50 — **«Даартагы хүннүң тараазы».** Документалдыг телефильм. СЭКП-ниң Тамбов райкомунуң секретары К. И. Сабетовтуң дугайында. 15.20 — **«Орус чугаа».** 15.50— РСФСР-ниң улустарының VII кышкы Спартакиадазы. Конькиге шуулдуруу. 500 м. Кемероводан дамчыдылга. 16.20— Аныяктарга музыка кежээлери. Л. Бетховен— № 9 симфония. 18.00 — **«Миллионнарның ленинчи университединде». «Ажылчын ангыга төлептиг салгал».** Ленинград хоорайның СЭКП Василеостровский райкомунуң дуржулгазында. Ажылчын салгалды кижизидериниң дугайында.

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН

18.45 — **Бөгүн делегейде.**

КЫЗЫЛДАН

19.00 — **«Чечек».** Республиканың херээжеңнер өөвүлелиниң даргазы Т. Ч. Норбу дамчыдылгага киржир.

МОСКВАДАН

19.30 — Фигурлуг чугулаашкынга делегей чемпионаты. Эжеш чүүлдээшкин. Хостуг программа. АКШ-тан дамчыдылга. 21.00 — **«Ye».** Информастыг программа. 21.35—23.50 — **«Ырлажылы, өөнүк-тер!».** Музыкалыг программа. Чапсарда — **Бөгүн делегейде.** Информастыг үндүрүлге.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

18.30 — **«Чурук бүрүзүнде — хүн».**

КЫЗЫЛДАН

18.45 — **«Ленинчи партия— бистиң үенин үгааны, аддары болгаш күүрү».**

МОСКВАДАН

19.00 — Баяншылар оркестриниң концерти. Горький хоорайдан дамчыдылга.

КЫЗЫЛДАН

19.30 — **«Кижи бүрүзүнүң калыкшылы — шупту-зунуң байлаа».** 19.50 — **«Мал кыштаглаашкыны чоруп тур».** Допчылаг. 20.05 — Чарлалдар. 20.10 — 21.10 — **«Оорлаашкын».** Уран-чечен телефильм.

МАРТ 6-ДА

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — **«Ye».** Информастыг программа. 8.40 — Эртенги сула шимчээшкин. 9.05 — **«Бүратинонуң делгелгези».** 9.35— **«Кино аян-чорук-тар клуубу».** Ю. А. Сенкевич эртирер. 10.35 — **«Ыры биле кижи тудуш».** Байкал тоннелиниң тудугжулары-биле ужуражылга. 11.20— Медээлер. 11.25—14.30 —Чапсар. 14.30 — Медээлер. 14.50— **Делегейниң херээжеңнер хүнү Март 8-ке. «Бодумнуң черимге ынак мен».** Документалдыг фильм. 15.30 — **«Шыдыраа школазы».** Разрядчылар класы Оюнчун ортузу. 16.00 — **«Совет чуруга — уран чүүл».** Ленинкана. 16.25 — **«Элээдилерниң чогаадылгазы».** 17.05 — **«Звездочёт».** Тележурнал. 17.55 — «Кинопанорама». ССРЭ-ниң улустуң артизи, кинорежиссёр С. Герасимов эртирер. 19.25— Фигурлуг чугулаашкынга делегей чемпионадың. Эр улус. Хостуг программа. АКШ-тан дамчыдылга. 20.25 —**«Ye».** Информастыг программа. 20.55 — **Делегейниң херээжеңнер хүнү —Март 8-ке турааскаткан байырлыг хурал.** ССР Эвилелиниң Күрүненин академиктиг Улуг театрындан дамчыдылга. 00.00—00.10 — Медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

КЫЗЫЛДАН

18.00 — **«Виванын музыказы».** Фильм-концерт. 18.35— Телемедээлер. 18.50 — **«Сергей Грицевцаның алдын сылдыстары».** Документалдыг фильм. 19.00 — **«Тываның экранында».** 19.15 — Телемедээлер. 19.25 — **«Ханка хөл».** Документалдыг фильм. 19.35 — **«Хөглуг өг».** 20.15 — Чарлалдар. 20.20 — 21.05 — **«Төнчу чок».** Телефильм.

МАРТ 7-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — **«Ye».** Информастыг программа. 8.50 — Эртенги сула шимчээшкин. 9.15 — Р. Глиэр. Оркестрлиг арфага концерт. 9.40 — **«АБВГД-лээр».** 10.10 — **«Силерге, ада-иелер».** 10.40 — **«Концертвальс».** Музыкалыг программа. 11.15 — **«Москвачы».** Телеклуб. 12.55 —**«Спорт-лотонун» 10-гу үндүрүлгези.** 13.05 — **«Музейлер болгаш делегеге залдары-өнүе». «Ленинның музейлериниде шаандакыныы уран чүүлү».** Уран чүрулганың А. С. Пушкин аттыг Күрүне музейинден репортаж. 13.35 — Португалияның Коммунистиг партизазының 60 чылынга. **«Аванте, камарада! Бурунгаар, эштер!».** Документалдыг телефильм. 14.30 — **Бөгүн делегейде.** 14.45 — Үругларга фильм. **«Хек-даваннар».** Уран-чечен телефильм. 15.50 — **«Кады ажылдажылга».** Тележурнал. Композитор А. Шакин эртирер. 16.20 — **«РСФСР-ниң алдарлыг артизи Г. Васильев ырлаар».** 16.35 — **Дириг амыдыралга дүгайында.** 17.35 — Документалдыг телефильм. **«Париж, чүге Маяковский чүвеа?»** 18.35 — Фигурлуг чугулаашкынга делегей чемпионаты. Хөрээжеңнер. Хостуг программа. АКШ-тан дамчыдылга. 19.20 — **«ТТ-ниң экранынга бир дугаар». «Чоруур болзуңза, чоруу!»** Киномелеңге. 21.00 — **«Ye».** Информастыг программа. 21.35 — **«Театрга ужуражылгалар».** ССРЭ-ниң улустуң артизи Р. Д. Нифонтова биле РСФСР-ниң улустуң артизи В. А. Андреев олар эртирерлер. 23.05—23.45—**«Танцы залы».** Төнгенде—медээлер.

МАРТ 8-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — **«Ye».** Информастыг программа. 8.40 — **«Эртенги сула шимчээшкиниче чыскаалашкар».** 9.00 — Таджик ССР-ниң Куртелерадиозунуң танцының **«Зебр»** концерт ансамбли. 9.30 — **«Будильник».** 10.00 — **«Совет Эвилелинге бараан боол тур мен!».** 11.00 —**«Кадыкшыл». Эртем-тайылбырлыг** программа. 11.45 — Музыкалыг программа: **«Эртенги почта».** 12.30—**«Кодээ шак».** 13.30 —**«Музыкалыг киоск».** Дамчыдылганы Э. Беляева эртирер. 14.00 — А. Арбузов.—**«Шаандакы комедия».** Москваның Вл. Маяковский аттыг академиктиг театрының фильм-шизи. 15.35 — **«Ye-биле маргылдашкаш».** СЭКП-ниң XXVI съездизиниң делегады, Социалистиг Күш-ажылдың Маазыры, Костромскиниң хевеен комбинадының аргыкчызы В. Н. Плетневаның дугайында очерк. 16.00 — **«Херээжеңнерге ынакшыл-биле»** деп композиция. 16.30 — **«Кино аян-чорук-тар клуубу».** 17.30— К. Готтун киржилгези-биле концерт. 18.00 — **«Делегей панорамазы».** 18.45— Мультфильмнер программазы: **«Чырык хүндүс болган хайгамчык таварылгалар», «Шындыр, Михазла».** 19.10— Фигурлуг чугулаашкынга делегей чемпионадың. Спортчу танцы. Хостуг программа. АКШ-тан дамчыдылга. 21.00 — **«Ye».** Информастыг программа. 21.35 — 23.35 — **«Ногаан отчугаш».** Төнгенде—медээлер.

Аагаар

Бөгүн республикага бүргеп, аязып каап турар хүн болур. Хар чаар. Чамдык черлерге дүвүлээр. Барыын чүк угланыышкынның хаттың дүргени секундада 5-10 метр чедер, а чамдык черлерге 15-20 метр чедир күштелир. Агаарның температуразы 15—27 градус чедир соор.

Кызылга хүндүс бүргээр. Дүне быскан хар чаар. Соңгубарыын чүк угланыышкынның хаттың дүргени секундада 7-12 метр чедер. Агаарның температуразы хүндүс 10-12, а дүне 24-26 градус соок болур.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

КИНО

МАРТ 3-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Өг-бүле сүмележиишкини» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40 (узаткан), 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Огарев-6» 9.40, 11.30, 13.20, 15.10, 18.50, 20.40 (узаткан), **«Келир үеним дайынчызы»** деп киноклуб 17.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Цыган» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Петровка-38» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 (узаткан) шактарда.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң администрациязы, партия болгаш профэвилел организацияларының Министрлер Чөвүлелиниң аппаразының ажылдакчызы

Чечен Сереновна ДАМБАНЫҢ

үр аар аараанының соонда мөчээнин дыннатпышаан, оон терелдеринге болгаш чоок кижилеринге ханы кажыдалын илергейлеп тур.

Редакциянның адреези: Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторлуң 2-24-63, редакторлуң орлакчыларының 2-35-24, 2-31-75 харылсалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузуг киллистериниң 2-37-13, пропаганда киллизиниң 2-31-75, культура киллизиниң 2-23-54, кедээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, үлетпүр киллизиниң 2-31-75, чагаа киллизиниң 2-41-27 информация киллизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтериянның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Тираж 17866. Чагыг № 435.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1)

ТС—00292

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 54 (11553) | 1981 чылдың март 4, среда | 1925 чылда чидезилеттингеп | Өртээ 2 кеп

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының ээлчеглиг XXVI съездизи бодунуң ажылын дүүн Москвага, Кремльдиң Съездилер ордузунга доозкан

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XXVI съездизиниң дугайында

ИНФОРМАСТЫГ ДЫҢНАДЫГ

Март 3-те Москвага, Кремльдиң Съездилер ордузунга Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XXVI съездизиниң түңнел хуралы болган. Саналга комиссиязының даргазы эш Д. Ф. Устинов партияның төп органнарының соңгулдаларының түңнелдерин номчуп таныштырган.

СЭКП Төп Комитединиң кежигүнүнге эш Л. И. Брежневти чаңгыс эп-сетиил-биле соңгаанын съездиниң делегаттары үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыннары-биле уткааннар. СЭКП ТК-ның кежигүннерин, ТК-ның кежигүнүнге кандидаттарны, СЭКП-ниң Төп ревизия комиссиязының кежигүннерин соңгаан дугайында дыңнадыгны съезд чылыыг-биле утказн.

Оон соонда СЭКП Төп Комитединиң Пленуму болуп эрткен.

Съездиниң катап эгелээн хуралынга даргаланчы эш Л. И. Брежнев СЭКП ТК-ның бирги Пленумунуң түңнелдериниң дугайын делегаттарга дыңнаткан.

Пленумга СЭКП Төп Комитединиң Чиңгине секретарынга эш Л. И. Брежневти чаңгыс эп-сетнил-биле соңгаан. Ол дыңнадыгны үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыннары-биле уткаан. Шупту кижилер туруп келген.

Пленум СЭКП ТК-ның Политбюрозун, СЭКП ТК-ның Секретариадын соңгаан, СЭКП ТК-ның чанында Партийжи контроль комитединиң даргазын бадылаан.

СЭКП-ниң Төп ревизия комиссиязы бодунуң хуралынга комиссияның даргазын соңгаан.

Съездини хаарда Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Чиңгине секретары эш Л. И. Брежнев чүве чугаалаарга, съездиниң делегаттары болгаш аалчыларны оны улуг кичээнгей-биле дыңнаан. Ол чугааны диңмиттиг, үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыннары-биле каш катап үзе кирип турган. Чугаа доозулган соонда залга адыш часкаашкыны үр-ле соксавайн турган. Шупту кижилер туруп келген. «СЭКП делгерезин!», «Ленинчи Төп Комитетке алдар!», «Леонид Ильич Брежневке — «Ура!», «Ура!», «Алдар!» «Алдар!», «Алдар!» деп кыйгылар чаңгыланып турган.

Эш Л. И. Брежнев Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XXVI съездизин хагдынган деп чарлаан.

Делегаттар болгаш аалчылар партийжи гимн «Интернационалды» улуг сорук кириишкинниг ырлаан.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Пленумунуң дугайында

ИНФОРМАСТЫГ ДЫҢНАДЫГ

1981 чылдың март 3-те Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XXVI съездизинден соңгуткан СЭКП Төп Комитединиң Пленуму болган.

Пленум эш Л. И. Брежневти СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарынга чаңгыс эп-сетнил-биле соңгаан.

Пленум СЭКП ТК-ның Политбюрозун дараазында составтыг кылдыр чаңгыс эп-сетнил-биле соңгаан:

Политбюронуң кежигүннери эштер Л. И. Брежнев, Ю. В. Андропов, М. С. Горбачев, В. В. Гришин, А. А. Громыко, А. П. Кириленко, Д. А. Кунаев, А. Я. Пельше, Г. В. Романов, М. А. Суслов, Н. А. Тихонов, Д. Ф. Устинов, К. У. Черненко, В. В. Щербицкий.

Политбюронуң кежигүннеринге кандидаттар эштер Г. А. Алиев, П. Н. Демичев, Т. Я. Киселев, В. В. Кузнецов, Б. Н. Пономарев, Ш. Р. Рашидов, М. С. Соломенцев, Э. А. Шеварднадзе.

СЭКП ТК-ның секретарьларынга эштер Л. И. Брежнев — ТК-ның Чиңгине секретары, М. А. Суслов, А. П. Кириленко, К. У. Черненко, М. С. Горбачев, Б. Н. Пономарев, И. В. Капитонов, В. И. Долгих, М. В. Зимянин, К. В. Русаков соңгуткан.

СЭКП ТК-ның чанында Партийжи контроль комитединиң даргазынга эш А. Я. Пельшени Пленум бадылаан.

СЭКП Төп Комитединиң Политбюрозу

Л. И. БРЕЖНЕВ.
СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары.

Ю. В. АНДРОПОВ.
СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү.

М. С. ГОРБАЧЕВ.
СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары.

В. В. ГРИШИН.
СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү.

А. А. ГРОМЫКО.
СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү.

А. П. КИРИЛЕНКО
СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары.

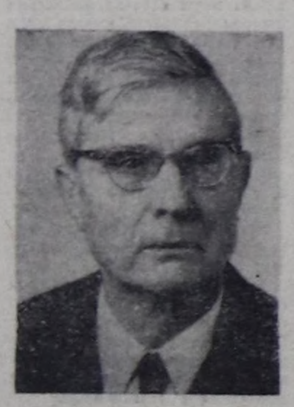
Д. А. КУНАЕВ.
СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү.

А. Я. ПЕЛЬШЕ.
СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның чанында ПКК-ның даргазы.

Г. В. РОМАНОВ.
СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү.

М. А. СУСЛОВ.
СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары.

Н. А. ТИХОНОВ.
СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү.

Д. Ф. УСТИНОВ.
СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү.

К. У. ЧЕРНЕНКО.
СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары.

В. В. ЩЕРБИЦКИЙ.
СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү.

Г. А. АЛИЕВ.
СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат.

П. Н. ДЕМИЧЕВ.
СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат.

Т. Я. КИСЕЛЕВ.
СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат.

В. В. КУЗНЕЦОВ.
СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат.

Б. Н. ПОНОМАРЕВ.
СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, СЭКП ТК-ның секретары.

Ш. Р. РАШИДОВ.
СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат.

М. С. СОЛОМЕНЦЕВ.
СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат.

Э. А. ШЕВАРДНАДЗЕ.
СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат.

И. В. КАПИТОНОВ.
СЭКП ТК-ның секретары.

В. И. ДОЛГИХ.
СЭКП ТК-ның секретары.

СЪЕЗДИНИ ХААРДА ЭШ Л. И. БРЕЖНЕВТИҢ ЧУГААЗЫ

Эштер! Бистиң партиявыстың Төп Комитединиң съездиден соңгуткан чаа составының бирги Пленуму чап-чаа доозулду. Оон түңнелдериниң дугайын илеткен дыңнадырын чөпшээреп көрүңер. Кайгамчык чаңгыс эштиң болгаш сырый каттыжымышкынның байдалынга эрткен ТК-ның бирги Пленумунга бистиң партиявыстың удуртур органнарын чаңгыс үн-биле соңгаан. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарынга эш Л. И. Брежневти Пленум чаңгыс үн-биле соңгаан. (Диңмиттиг, үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны. Шупту туруп келген).

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Чиңгине секретарынга база катап соңгаанын-биле холбаштыр мейээ көргүстүнген ол алдар болгаш бедик бүзүрел дээш сеткилдиң ханызындан өөрүп четтириишкинниң сөстерин чугаалаарын чөпшээреп көрүңер, эштер делегаттар. (Үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны).

ТК-ның Политбюро кежигүннериниге Пленумга чаңгыс үн-биле соңгуттурган эштер: Л. И. Брежнев (адыш часкаашкыны), Ю. В. Андропов (адыш часкаашкыны), М. С. Горбачев (адыш часкаашкыны), В. В. Гришин (адыш часкаашкыны), А. А. Громыко (адыш часкаашкыны), А. П. Кириленко (адыш часкаашкыны), Д. А. Кунаев (адыш часкаашкыны), А. Я. Пельше (адыш часкаашкыны), Г. В. Романов (адыш часкаашкыны), М. А. Суслов (адыш часкаашкыны), Н. А. Тихонов (адыш часкаашкыны), Д. Ф. Устинов (адыш часкаашкыны), К. У. Черненко (адыш часкаашкыны), В. В. Щербицкий (адыш часкаашкыны).

ТК-ның Политбюро кежигүннеринге кандидаттарга соңгуттурган эштер: Г. А. Алиев (адыш часкаашкыны), П. Н. Демичев (адыш часкаашкыны), Т. Я. Киселев (адыш часкаашкыны), В. В. Кузнецов (адыш часкаашкыны), Б. Н. Пономарев (адыш часкаашкыны), Ш. Р. Рашидов (адыш часкаашкыны), М. С. Соломенцев (адыш часкаашкыны). Э. А. Шеварднадзе (адыш часкаашкыны).

ТК-ның секретарьларынга соңгуттурган эштер: Л. И. Брежнев — ТК-ның Чиңгине секретары (адыш часкаашкыны), М. А. Суслов (адыш часкаашкыны), А. П. Кириленко (адыш часкаашкыны), К. У. Черненко (адыш часкаашкыны), М. С. Горбачев (адыш часкаашкыны), Б. Н. Пономарев (адыш часкаашкыны), И. В. Капитонов (адыш часкаашкыны), В. И. Долгих (адыш часкаашкыны), М. В. Зимянин (адыш часкаашкыны), В. К. Русаков (адыш часкаашкыны).

СЭКП ТК-ның чанында Партийжи контроль комитединиң даргазынга эш А. Я. Пельшени бадылаан. (Адыш часкаашкыны).

СЭКП-ниң Төп ревизия комиссиязы бодунуң даргазынга эш Г. Ф. Сизовту соңгаан. (Адыш часкаашкыны).

(Уланчызы 2-ги арында).

М. В. ЗИМЯНИН.
СЭКП ТК-ның секретары.

К. В. РУСАКОВ.
СЭКП ТК-ның секретары.

Г. Ф. СИЗОВ.
СЭКП-ниң Төп ревизия комиссиязының даргазы.

Национально-краеведческий отдел

Съездини хаарда эш Л. И. БРЕЖНЕВТИҢ чугаазы

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

Эштер! СЭКП Төп Комитединиң чаа сонгуткан кежигүннери, ТК-ның кежигүннеринге кандидаттар, Төп ревизия комиссиязының кежигүннери бистерге көргүскен улуг бүзүрел дээш съездиниң делегаттарынга чүректик ханызындан өөрүп четтиришкинни илередим менээ даасхан чүве. **(Үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны).** Ол бүзүрелди бедии-биле үнелээр бис, бистерге онаашкан харыысалганыл бүгү хемчээли эки билир болгаш съездиниң салган төөгүлүг соруулгалары челиишкинниг күүсеттизини дээш бистерден хамаарышкан бүгү чүүлдерни кылырывысты бүзүредим тур бис. Оңу партияның мурнунга, чонуң мурнунга боттарывыстың хүлээлгеэвес кылдыр көрүп турар бис. **(Адыш часкаашкыны).**

Бистиң съездивистиң бүгү ажылы бистиң партиявысты күүлүг болгаш тиилеттирбес кылып турар чаңгыс эттиг болгаш сырый каттыжыышкынның ёзүзүнга эрти. **(Адыш часкаашкыны).** Партияның удуртур органнарының чаа составы бистиң партиявыстың хүрээлениниң чаңгыс эвин, бистиң бүгү тиилелгелеривистиң үнделзинин хумагалалдыг камгалалрывысты болгаш бижыглаарывысты силерге бүзүредирин чөпшээрел көрүнер. **(Үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны).**

Маңаа, бо залга сес хүн хайымышкынныг ажыл чоруп келди. Сөөлгү чылдарда эрткен оруктуң түңнелдерин үндүрдүвүс, чедип алган чүүлдеривисти болгаш четпестеривисти-даа чугаалаштывыс, келир үеле планнарывысты кады төлевилеп-даа алдывыс.

Партияның болгаш чонуң мурнунда турар соруулгаларның бүгү-ле улуг хемчээлдиниң болгаш оон-биле кады — бүгү-ле ырыынын долу хемчээлге база дагыл үнелеп көөр аргалыг болдувус.

Боттарывыстың бүгү күжүвүстү аразында холбаалыг ийи угланышкынларга мөөнүннээр бодалдыг бис. Оларның бирээзи — коммунистиг тургузуушкун, өскези — тайбыны быжыглазы. **(Адыш часкаашкыны).** Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, партия конференцияларының делегаттарынга коммунистерниң, бүгү чонуң чагыы харын ыңдыг болган. Ол чагыгы ам партияның шинтирлериниң дылынче шилчиткен.

Бөгүн дүүгүзүге бодаарга эвиин болгаш хөйүү көрүп турар бис. Бисте чүү эки болуп турарын, а бергелер кайда барын билир бис. Чурттуң чедиишкинниг хөгжүлдезинин байдалы, делегей политиказының нарын чүүллери съездиге бүгү долузу-биле болгаш хөй талалыы-биле тодаргай илереди.

Келир үеге хамаарыштыр приципиалдыг болгаш оон-биле кады тодаргай айтышкынарны съезд бадылады. Ам бүгү күжениишкиннерниң төвүнге оларны күүседирер тургустунар. Боттарының партия организацияларынга эвээ чеде бергеш, съездиниң делегаттары съездиниң шинтирлерин практиктиг ажыл-херектер кылдыр боттандырар талазы-биле аажок улуг ажылче кириптер үжурлуг. Ынангаш чугаа хамыктың мурнунда он бирги бешь чылы чугаажок күүселдирин хандырарының дугайында чоруп турары ол.

Оңу чедип алырда үүг иегетинериял? Бирги эвлчегде — харыысалганы бедии-биле медереп билир чорук болгаш бижыг, ёзулуг коммунистиг, тургузукчу сагылга-чүрүм. Ынчаарга оон дудавас эргежок чугула чүүл болза, оккур угаан, чаа чүвени соксаал чок дилеп тывары, ол чаа чүвени деткиири болбайн аан. Доктаамал инициатива — чер болганга болгаш бүгү-ле чүүлдерге инициатива херек. Съездиниң бергеи чогаадыкчы идиглиг чүүлдери коллектив бүрүзүнүң, район, область, республика бүрүзүнүң, бүгү чурттуң ажылын байлакшыдар. **(Адыш часкаашкыны).**

Совет кижилериң СЭКП-ниң XXVI съездизинге тураскаатакан күш-ажылчы тиилелгелериниң дугайында бо хүннердеги муң-муң рапорттары Ленинниң партиязының съездизинге алдар болдурган күүлүг салют, оон ажылынга күүлүг деткимче кылдыр чаңгыланып турду. Заводтарның болгаш электростанцияларның ажылчыннары, хөвү-шөлдериң ажыл-ишчилери, мал ажылының мастерлери, тудугжулар, транспортчулар, эртем болгаш культура ажылдакчылары Төрээн чуртун чаа-чаа чедиишкиннери-биле, чаа-чаа алдарлыг ажыл-херектери өөрткеннер. **(Адыш часкаашкыны).** Оларның бедик патриотизм дээш, партияның болгаш бүгү чонуң бодалларының, алыс соруулгаларының база ажыл-херектериниң чаңгыс эвиниң ол кайгамчыктыг илерели дээш съезд мурнунуң чарыжының киржикчилеринге бүгү делегаттарның мурнундан шынчы сеткилден өөрүп четтиришкинниң сөстерин бараалгадырын күзээн ийик мен. **(Үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны).**

Ол дугайын организацияларның, күш-ажылчы коллективтериниң болгаш хамаатыларның съездиниң ажылынын чедиишкинниг болуруи ак сеткилдии-биле күзээни чүс-чүс муң чагаалары илередип чугаалап турар. Бир эвес мен: ол чагааларның ээлеринге үүректик ханызындан четтирдим! —деп, чугаалаар болзумза, шуптунар мени деткиир боор силер деп бодап тур мен. **(Үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны).**

Совет кижилер: партияның кыйгырыы — бүгү үүлдерни совет кижиниң чаагай чорууна, бүгү-ле үүлдерни кижиниң эрге-ажыктарынга дээрзин билирлер. Билир болгаш, олар партияның политиказын изни-биле деткип турарлар. Ынчалза-даа бистер: чүү-даа чүве халаска чедип алдынмас дээрзин база билир бис. Амыдырал байдалдарын канчаар-даа экижидери совет кижилериң боттарының чүгле күжениишкиниг ажылжи-биле чедип алдынып болур. Хамааты бүрүзүнүң аргамергежилдерин илередиринге эң калбак аргаларны чедишкен социализм хандырып берип турар. Херектин ужуру чүдел дизе, ындыг аргаларны херек кырында боттандырарында боон турар. А хостуг, мередилдиг күш-ажыл бодунга болгаш бодунуң инитилелиниге чүү-даа кылып шыдаар. **(Адыш часкаашкыны).**

Съездиниң айтканы планнар чүгле долдур эвес, харын база ажыр күүсеттиинер деп быжыы-биле бүзүреп болур деп бодап тур мен! **(Адыш часкаашкыны).**

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы — күүү-шыдаллыг, кадык-чаагай, чедир бышкан коллектив дээрзин чээрби алдыгы съезд база катап көргүскен. Коммунистер дээрге, бистиң инитилелдиң ёзулуг чайгылыш чок өөрө, оон дириг мээ-медерели-дир. Олар — улустуң ёзулуг революсчу авангарды-дыр. **(Үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны).**

Инитилелдиң башкарыкчы күжүнүң ролю боду-ла чедип келбес деп чүвени эрткен-даа болгаш амгы-даа үениң дуржулгазындан эки билир бис. Ол ролдуу ажылчы чоннарның эрге-ажыктары дээш үргүлчүнүң, соксаал чок демисели-биле хеделип, ажылдап тургаш чедий алыр. Партия улус масалары-биле бодунуң харылзааларын үргүлчү ханыладып, оларның негелде-хереглелдерии болгаш сагыш-сеткилин барымдаалап ажылдап тургаш, ол ролдуу быжыглап турар.

Партияның күжү — улус-биле чаңгыс эттиинде! **(Үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны).**

Улустуң күжү — партия-биле чаңгыс эттиинде, оон удуртулгазында! **(Үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны).**

Эштер! Бистиң съездивистиң бүгү чорудулгазы, оон хүлээп алганы бүгү документилер: делегей ареназынга бистиң кол сагыш салыр чүүлүвүс, бистиң күрүнеии дашткы политиктиг кол эчис соруулгазы тайбының камгалалары турган болгаш ыңдыг боон артар-даа дээрзин база катап көргүскен.

Бистиң дашткы политиктиг программавыс — чавырлышкыны үргүлчүлээриниң болгаш ханыладырының программазы, боо-чепсекти эңдере бүдүрериниң аар-берге чүгүндеи чайладыры дээш бистерниң кайы хире кызымакай болгаш могаг чокка демисежип турарывыстың дугайын бистиң съездивистиң чүүлдүг деп көргени чаа чугула тайбын инициативалар тодаргайыбиле көргүзүп турар. Делегейде угаан-медерелдиг болгаш кадык күштер шуптузу ол саналдарны идепкейлии-биле деткиирине бүзүрээр бис.

Эргим өөүктер, түңнелинде силерге бүзүредирим болза: социализмниң ак-дүмэ чурттарының улустары-биле, бүгү чурттарның күш-ажылчы массалары-биле бистерниң холбаштырып турар ийи-талдың база бис. Ленинниң чагыларынга шынчы совет коммуиистер бистиң партияның шилгаттынган интернационалчы курузу-биле чайгылыш чокка ам-даа бурунгаарлаар дээрзинге бүзүреп болур силер, эргим эштер. **(Үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны).**

Тайбының болгаш кижи торелгетениин депшилгезиниң нүүрү дээш чаңгыс аай чорукту эргежок чугулазының дугайында бодал даштыкы эштерниң чагааларының шуптузунда синниккен болду. Бо ийи чүүл бистиң үевисте чарылбас харылзаалыг. Тайбын—кижиниң кандыг-даа ажыл-чорудулгазынга депшилгелиг шинтирлиг негелдеэи болур. Бир эвес коммунистер, революсчулар, бүгү-ле чаагай болгаш угаансарыылдыг күштер оларга онаашкан харыысалганы хандыр медереп билгеш, бир демниг туржур болза, тайбының удурланыкчыларының планнары чугаажок буурап дүжер дээрзинге бистер бүзүредилдиг бис. **(Адыш часкаашкыны).**

Эштер! Улуг Ленин бистиң партиявысты тургускан үеден бээр оон айытканы социализм болгаш коммунизмни тургузарының оруу-биле ол бүзүредиг чоруп олурар. **(Адыш часкаашкыны).**

Ыяап албан буураарывыстың дугайын биске үениң дургузунда чеже катап каргаваан дээр. Салган соруулгаларывыстан бистиң ойталаарывысты албадаарын чеже катап орадашпады дээр. Бисти чаңгыс турар дээрзин, бистиң оруувус шын эвес-тир дээрзинин дугайын бистин дайзынларывыс биске чеже катап бүзүредирин ораллашпады дээр...

Оон чүү болчук?—Ол кижилерниң хөй нуруузу ол дугайын шагда-ла уттугулапкан. А социализм дириг хевээр! **(Адыш часкаашкыны).** Ол хөгжүвүшаан. Ол чайгылыш чокка бурунгаарлавышаан! Бис чүгле аиаа бүзүрээр эвес, а харын бижыы-биле бүзүрээр бис: бистиң дээдн соруулгавыс чедип алдынар, коммунистиг инитилел тургустунар! **(Үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны).**

Бис орта чүге бүзүрелдиг бис дээрге, бистиң идеалдарывыстың ыдыктыг шынныынга бүзүрээр бис. Бис аиаа чүге бүзүрелдиг бис дээрге, бистиң чоннуң эгээртинмес күчүзүн билир бис. Бис орта чүге бүзүрээр бис дээрге, бистиң партиявыстың марксисчи-ленинчи курузу шын күрс дээрзин билир бис. **(Үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны).**

Коммунизмнин оруу-биле улам-на дидим бурунгаарлаалынар! **(Диимиттиг, үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны).**

Коммунистиг партияның болгаш совет улустуң бузулбас чаңгыс эви улам бижыксын! **(Диимиттиг адыш часкаашкыны).**

Социалистиг дем каттыжылгазының бистиң бөмбүразээвистин бүгү революсчу күштериниң чаңгыс эви моон сонгаарда улам бижыксын! **(Диимиттиг адыш часкаашкыны).**

Бистиң Ленинчи партиявыскә алдар! **(Диимиттиг адыш часкаашкыны).**

Улуг совет улус делгерезин! **(Диимиттиг адыш часкаашкыны).**

Тайбын делгерезин! **(Диимиттиг адыш часкаашкыны).**

Коммунизм делгерезин! **(Залга адыш часкаашкынары үзүктел чок чангыланып турган. Шупту туруп келген: «СЭКП делгерезин!», «Ленинчи Төп Комитетке—алдар!», «Леонид Ильич Брежневке — «Ура!» «Партияның болгаш чонуң бузулбас эви делгерезин!» «Алдар!», «Алдар!», «Ура!» деп кыйгылар чангыланып турган).**

Партияның XXVI съездизинден соңгуттурган Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының

Төп Комитединиң составы

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң кежигүннери

Абрасимов П. А.
Авраменко С. С.
Аксенов А. Н.
Аксенов Н. Ф.
Александров А. П.
Александров-Агентов А. М.
Алексеев П. Ф.
Алиев Г. А. Р.
Алтунин А. Т.
Андропов Ю. В.
Антонов А. К.
Антонов С. Ф.
Арбатов Г. А.
Аристов Б. И.
Архипов И. В.
Аскаров А.
Ауельбеков Е. Н.
Аухадиев К. М.
Афанасьев В. Г.
Афанасьев С. А.
Ашимов Б. А.
Баграмян И. Х.
Базовский В. Н.
Байбаков Н. К.
Бакин Б. В.
Баландин А. Н.
Баландин Ю. Н.
Банников Н. В.
Батицкий П. Ф.
Бахирев В. В.
Бектурганов Х. Ш.
Беляк К. Н.
Березин А. И.
Беспалов И. П.
Бирюкова А. П.
Боголюбов К. М.
Богомяков Г. П.
Бодюл И. И.
Бондаренко И. А.
Борисенков В. М.
Бородин А. М.
Бородин Л. А.
Бородин П. Д.
Ботвин А. П.
Братченко Б. Ф.
Брежнев Л. И.
Брахов К. И.
Бровиков В. И.
Бугаев Б. П.
Булганов А. А.
Вайно К. Г.
Васильев Н. Ф.
Ватченко А. Ф.
Вашенко Г. И.
Викторов А. В.
Власов А. В.
Володарский Л. М.
Воронин Л. А.
Воронцов Ю. М.
Воропаев М. Г.
Воротников В. И.
Восс А. Э.
Всеволожский М. Н.
Гапуров М. Г.
Гарбузов В. Ф.
Глушко В. П.
Говоров В. Л.
Голдин Н. В.
Голубева В. Н.
Гончаренко Б. Т.
Горбань Г. Я.
Горбачев М. С.
Горшков Л. А.
Горшков С. Г.
Гостев Б. И.
Греков Л. И.
Грибков А. И.
Гришин В. В.
Гришкявичус П. П.
Громыко А. А.
Гроссу С. К.
Грушин П. Д.
Гудков А. Ф.
Гуженко Т. Б.
Гусев В. К.
Густов И. С.
Дементьева Р. Ф.
Демиденко В. П.
Демирчян К. С.
Демичев П. Н.
Добрик В. Ф.
Добрынин А. Ф.
Долгих В. И.
Дрозденко В. И.
Дрыгин А. С.
Дымшиц В. З.
Егоров А. Г.
Егоров М. В.
Ежевский А. А.
Ельцин Б. Н.
Ельченко Ю. Н.
Елютин В. П.
Елишев А. А.
Ермин Л. Б.
Жигалин В. Ф.
Загладин В. В.
Зайков Л. Н.
Зайцев М. М.
Замятин Л. М.
Затворницкий В. А.
Зимянин М. В.
Золотухин Г. С.
Ивановский Е. Ф.
Игнатов В. Н.
Имашев С. Н.
Иноземцев Н. Н.
Исаев В. Я.
Кавун В. М.
Казаков Л. Д.
Казанец И. П.
Кандренков А. А.
Капитонов И. В.
Караваев Г. А.
Карлов В. А.
Карпова Е. Ф.
Катушев К. Ф.
Качаловский Е. В.
Качин Д. И.
Качура Б. В.
Кириленко А. П.
Кириченко Н. К.
Киселев И. И.
Киселев Т. Я.
Клепиков М. И.
Клименко И. Е.
Климченко Е. И.
Клюев В. Г.
Князев Ф. К.
Коваленко А. В.
Козлов Н. Т.
Колбин Г. В.
Колдунов А. И.
Колесников А. Я.
Коновалов Н. С.
Конотлев Б. В.
Конотоп В. И.
Корниенко Г. М.
Королев А. М.
Косолапов Р. И.
Костандов Л. А.
Кротов В. В.
Круглова З. М.
Кручина Н. Е.
Кудинов И. П.
Кузнецов В. В.
Кузнецов И. М.
Куликов В. Г.
Куликов Ф. М.
Куличенко Л. С.
Кунаев Д. А.
Куркоткин С. К.
Кутахов П. С.
Кэбин И. Г.
Лапин С. Г.
Леин В. П.
Леонов П. А.
Лигачев Е. К.
Ломакин В. П.
Ломако П. Ф.
Лоскутов В. Г.
Лошенков Ф. И.
Лушев П. Г.
Лыкова Л. П.
Ляшко А. П.
Манеев В. Н.
Макеев В. П.
Мальцев В. Ф.
Манякин С. И.
Марисов В. К.
Марков Г. М.
Мартынов Н. В.
Марчук Г. И.
Масленников Н. И.
Медунов С. Ф.
Месяц В. К.
Мешков Ф. С.
Микулич В. А.
Мирошхин О. С.
Модогоев А. У.
Мезговой И. А.
Моргун Ф. Т.
Морозов И. П.
Москаленко К. С.
Муравьев Е. Ф.
Мураховский В. С.
Мусаханов М. М.
Мусин Р. М.
Мысниченко В. П.
Непорожний П. С.
Николаева-Терешкова В. В.
Никонов В. П.
Новиков И. Т.
Нуриев З. Н.
Огарков Н. В.
Орлов В. П.
Оруджев С. А.
Павлов В. Я.
Павлов Г. С.
Павлов Г. П.
Павловский И. Г.
Пастухов Б. Н.
Патоличев Н. С.
Патон Б. Е.
Пегов Н. М.
Пельше А. Я.
Петров В. И.
Петров В. А.
Петровичев Н. А.
Плешаков П. С.
Поляков В. Н.
Поляков И. Е.
Пономарев Б. Н.
Пономарев М. А.
Попов Б. В.
Попов Н. С.
Попова М. Г.
Приезжев Н. С.
Прокопьев И. П.
Прокофьев М. А.
Промыслов В. Ф.
Прохоров В. И.
Птицын В. Н.
Расулов Д.
Рахманин О. Б.
Рашидов Ш. Р.
Ренунков А. М.
Родионов Н. Н.
Романов Г. В.
Рубен В. П.
Русаков К. В.
Рыбаков А. Я.
Рыжков Н. И.
Рыков В. Н.
Рябов Я. П.
Савин С. Н.
Савинкин Н. И.
Салимов Г. И.
Сахнюк И. И.
Семенов В. Г.
Сенькин И. И.
Сизенко Е. И.
Силаев И. С.
Скачков С. А.
Славский Е. П.
Смирнов Л. Н.
Смирнов Л. В.
Смиртюков М. С.
Соколов И. З.
Соколов С. Л.
Соловьев Ю. Ф.
Соломенцев М. С.
Струев А. И.
Стукалин Б. И.
Суслов М. А.
Суслов Н. Я.
Табеев Ф. А.
Талызин Н. В.
Тарасов Н. Н.
Таратута В. Н.
Титаренко А. А.
Тихомиров В. П.
Тихонов Н. А.
Токарев А. М.
Толкунов Л. Н.
Толубеев Н. П.
Толубко В. Ф.
Трапезников С. П.
Третьяк И. М.
Трунов М. П.
Тяжельников Е. М.
Умаханов М.-С. И.
Усманходжаев И. Б.
Устинов Д. Ф.
Усубалиев Т. У.
Уткин В. Ф.
Федирко П. С.
Федоров В. С.
Федосеев П. Н.
Филатов А. П.
Финогенов П. В.
Флоренгьев Л. Я.
Фомин Г. И.
Хитров С. Д.
Хомяков А. А.
Христорадное Ю. Н.
Худайбердыев Н. Д.
Цвигун С. К.
Цинев Г. К.
Цуканов Г. З.
Цыбулько В. М.
Чебриков В. М.
Червоненко С. В.
Черненко К. У.
Черный А. К.
Чиряев Г. И.
Чичеров В. С.
Чуйков В. И.
Шакиров М. З.
Шеварднадзе З. А.
Шибаев А. И.
Шитиков А. П.
Школьников А. М.
Шокин А. И.
Шолохов М. А.
Шелоков Н. А.
Щербина Б. Е.
Щербицкий В. В.
Юнак И. Х.
Яснов М. А.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң кежигүннүнге кандидаттар

Алхимов В. С.
Андреев Г. Н.
Анисимов П. П.
Антонов Н. А.
Ахромеев С. Ф.
Бальмонт Б. В.
Баркаускас А. С.
Башилов С. В.
Баштанюк Г. С.
Блатов А. И.
Бобовиков Р. С.
Бойцов В. В.
Брежнев Ю. Л.
Буренков С. П.
Владыченко И. М.
Воробьев Г. И.
Георгадзе М. П.
Герасимов И. А.
Гиренко А. Н.
Голиков В. А.
Голубева М. А.
Гончар А. Т.
Гордиенко А. Ф.
Горчаков П. А.
Грибачев Н. М.
Гринцов И. Г.
Грушевой К. С.
Демиденко В. С.
Демченко В. А.
Дмитриев В. И.
Дмитриев И. Н.
Дмитриев И. Ф.
Дружинин М. И.
Дуйшеев А.
Дыбенко Н. К.
Ермаш Ф. Т.
Ершова Н. М.
Жуков Г. А.
Зародов К. И.
Засуха М. Я.
Иванова Т. Г.
Иксанов М. Б.
Ильичев Л. Ф.
Кабалоев Б. Е.
Кабков Я. И.
Казаков В. И.
Калашников А. М.
Калин И. П.
Камалов К.
Каменцев В. М.
Капто А. С.
Клаусон В. И.
Клецков Л. Г.
Козлов С. В.
Козловский Е. А.
Коломиец Ю. А.
Колчина О. П.
Комаров Н. Д.
Коркин А. Г.
Костин В. С.
Кочемасов В. И.
Краснова З. И.
Криулин Г. А.
Куанышев О. С.
Кулиджанов Л. А.
Кунаев А. М.
Лебедев К. В.
Лебедева В. С.
Листов В. В.
Логунов А. А.
Луньков Н. М.
Майорец А. И.
Макаренко В. С.
Максимов Ю. П.
Мальбахов Т. К.
Мальков Н. И.
Мальцев Н. А.
Матафонов М. И.
Мережищев Н. В.
Морозов Н. Е.
Мочалин Ф. И.
Ненашев М. Ф.
Никулин В. И.
Образцов И. Ф.
Овчинников Ю. А.
Панов К. Н.
Паршина В. Р.
Пасмарь П. А.
Патаридзе З. А.
Первышин З. К.
Переверзева Н. В.
Пестов В. С.
Петрищев А. Г.
Погребняк Я. П.
Покрышкин А. И.
Полукаров Ю. И.
Попков М. Д.
Поплавский А. М.
Посибеев Г. А.
Протозанов А. К.
Пугачев Ю. Н.
Пятков В. Е.
Радюневич Л. В.
Разумов Е. З.
Рахимов Б. Р.
Рачков А. И.
Романов А. В.
Рубэн Ю. Я.
Рустамова Х.
Рыбаков А. М.
Саркисов Б. Е.
Сеидов Г. Н.
Семенов В. С.
Сидоров В. В.
Симонов К. С.
Скляров Ю. А.
Смирнов А. И.
Смирнов А. А.
Смирнов Г. Л.
Соколов Е. Е.
Сологуб В. А.
Сорокин М. И.
Сосков И. Д.
Теребилов В. И.
Терещенко Н. Д.
Третьяков П. И.
Федоров Е. К.
Фомиченко К. Е.
Фролов В. С.
Хмара И. Г.
Холов М.
Хренников Т. Н.
Чазов Е. И.
Чаковский А. Б.
Чаплин Б. Н.
Чердинцев В. М.
Чернавин В. Н.
Черняев А. С.
Чурбанов Ю. М.
Шабанов В. М.
Шалаев С. А.
Шамшин В. А.
Шапиро Л. Б.
Шауро В. Ф.
Ширшин Г. Ч.
Шитов А. И.
Шкабардня М. С.
Язкулиев Б.
Язов Д. Т.
Ястребов И. П.
Яшин А. И.

КРЕМЛЬГЕ ХҮЛЭЭП АЛЫЫШКЫН

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комители даштыкы коммунистиг, ажылчын болгаш национал-демократтыг партияларның СЭКП-ниң XXVI съездизинге олурушкан делегацияларының аддары дээш март 3-те Кремльге хүлээп алыышкын кылган.

Хүлээп алыышкынга акыдүмэ партияларның толээлекчилери, СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүннери болгаш кежигүнге кандидаттар, СЭКП ТК-ның секретарылары, СЭКП ТК-ның кежигүнери болгаш кежигүнге кандидаттар, СЭКП-ниң Төп ревизия комиссиязының кежигүнилери чораанныр.

СЭКП ТК-ның Чингине секретары Л. И. Брежнев даштыкы аалчыларга байыр чедирген.

Эш Л. И. БРЕЖНЕВТИҢ чугаазы

Эргим эштер болгаш өөүктер!

Бистиң хүндүлүг аалчыларывыс!

Бистиң партияның съездизиниң мырыңай чаа-чаа сонгааны СЭКП Төп Комитединиң болгаш Төп ревизия комиссиязының кежигүннериниң болгаш кежигүнге кандидаттарның өмүнээзинден бо хүлээп алыышкынга силерниң шуптуларга үүректик ханызындан байыр чедирип тур мен!

Бистиң партияның болгаш чурттуң төөгүзүнге кирер сес хүнүер доозулду. Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XXVI съездизиниң күженишкиниг ажылының сес хүннери төнген.

Силер, бистиң хүндүлүг аалчыларывыс, ол ажылга киришкеш, бистиң Совет чуртувус кайы хире хайымышкынныг, байлакшылдыг амыдыралбиле чурттап турарын, коммунистиг тургузуушкунуң чоруп турарының үезинде Ленинниң партиязының шинтирлери турары соруулгалары кайы хире улуг болгаш хөй хевирлиин дорту-биле билип, көөр аргалыг болдуктар.

Эң тоокку беш чылда болгаш оон-даа үргүлчүлеллиг үеле бистиң улустуң оруун хөй талалыг тодарадып турар шинтирлер хүлээп алыпган. Совет коммунистериниң, бүгү совет кижилериниң улус болгаш нарын-даа ажыл-херектер маңап, харыысалганыг болгаш белен эвес соруулгалар маңап турар.

Бистер келир үеге планнарны тургузарда боттарывыстың мурнувуска хамыктың мурнунда бөдүүн болгаш тодаргай ийи кол эчис соруулгаларны: улустуң чаагай чорууиун болгаш быжыг тайбының соруулгаларын салып турар бис. Ону СЭКП-ниң XXVI съездизи база катап бүзүредирбиле бадыткаан.

Эргим эштер, бистиң съездивиске кээп киришкенинерге дыка өөрүп тур бис, ынчангаш съездиниң делегаттарының болгаш бистиң бүдүрүге черлеривистиң ажылчы чоннарыныцдаа мурнунга чүве чугаалаанынар дээш үүректиң ханызындан четтирип тур бис.

Силер ам үдавас боттарынарның чурттарынарже тарап чоруткаш, боттарынарның буянныг-чаагай ажылынарны үргүлчүлээр болгай силер. Ол ажылдың эртип турар байдалдары дыка ыңгы-аңгы боон турар. Ынчалза-даа бистерни шуптувусту шынныг чоруктуп, күш-ажыллыг кижилериниң хосталгазының болгаш аас-кежиктиг идеалдарынга бистиң бердингеннаие сырый каттыштырып турар. Оон-биле кады Чөп кырынга тайбыцчы камгалаарының болгаш бижыглаарының херээнге бердининишкин база бисти каттыштырып турар.

Делегейниң чаа дайынының ыжаныышкынындан улустарны хостаары, боо-чепсекти эңдере бүдүрериниң аар-берге чүгүндеи чайладыры дээш бистерниң кайы хире кызымакай болгаш могаг чокка демисежип турарывыстың дугайын бистиң съездивистиң чүүлдүг деп көргени чаа чугула тайбын инициативалар тодаргайыбиле көргүзүп турар. Делегейде угаан-медерелдиг болгаш кадык күштер шуптузу ол саналдарны идепкейлии-биле деткиирине бүзүрээр бис.

Эргим өөүктер, түңнелинде силерге бүзүредирим болза: социализмниң ак-дүмэ чурттарының улустары-биле, бүгү чурттарның күш-ажылчы массалары-биле бистерниң холбаштырып турар ийи-талдың база бис. Ленинниң чагыларынга шынчы совет коммуиистер бистиң партияның шилгаттынган интернационалчы курузу-биле чайгылыш чокка ам-даа бурунгаарлаар дээрзинге бүзүреп болур силер, эргим эштер. **(Үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны).**

Тайбының болгаш кижи торелгетениин депшилгезиниң нүүрү дээш чаңгыс аай чорукту эргежок чугулазының дугайында бодал даштыкы эштерниң чагааларының шуптузунда синниккен болду. Бо ийи чүүл бистиң үевисте чарылбас харылзаалыг. Тайбын—кижиниң кандыг-даа ажыл-чорудулгазынга депшилгелиг шинтирлиг негелдеэи болур. Бир эвес коммунистер, революсчулар, бүгү-ле чаагай болгаш угаансарыылдыг күштер оларга онаашкан харыысалганы хандыр медереп билгеш, бир демниг туржур болза, тайбының удурланыкчыларының планнары чугаажок буурап дүжер дээрзинге бистер бүзүредилдиг бис. **(Адыш часкаашкыны).**

Эштер! Улуг Ленин бистиң партиявысты тургускан үеден бээр оон айытканы социализм болгаш коммунизмни тургузарының оруу-биле ол бүзүредиг чоруп олурар. **(Адыш часкаашкыны).**

Ыяап албан буураарывыстың дугайын биске үениң дургузунда чеже катап каргаваан дээр. Салган соруулгаларывыстан бистиң ойталаарывысты албадаарын чеже катап орадашпады дээр. Бисти чаңгыс турар дээрзин, бистиң оруувус шын эвес-тир дээрзинин дугайын бистин дайзынларывыс биске чеже катап бүзүредирин ораллашпады дээр...

Оон чүү болчук?—Ол кижилерниң хөй нуруузу ол дугайын шагда-ла уттугулапкан. А социализм дириг хевээр! **(Адыш часкаашкыны).** Ол хөгжүвүшаан. Ол чайгылыш чокка бурунгаарлавышаан! Бис чүгле аиаа бүзүрээр эвес, а харын бижыы-биле бүзүрээр бис: бистиң дээдн соруулгавыс чедип алдынар, коммунистиг инитилел тургустунар! **(Үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны).**

Бистиң партияның болгаш чонуң мурнунда турар соруулгаларның бүгү-ле улуг хемчээлдиниң болгаш оон-биле кады — бүгү-ле ырыынын долу хемчээлге база дагыл үнелеп көөр аргалыг болдувус.

Боттарывыстың бүгү күжүвүстү аразында холбаалыг ийи угланышкынларга мөөнүннээр бодалдыг бис. Оларның бирээзи — коммунистиг тургузуушкун, өскези — тайбыны быжыглазы. **(Адыш часкаашкыны).** Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, партия конференцияларының делегаттарынга коммунистерниң, бүгү чонуң чагыы харын ыңдыг болган. Ол чагыгы ам партияның шинтирлериниң дылынче шилчиткен.

Бөгүн дүүгүзүге бодаарга эвиин болгаш хөйүү көрүп турар бис. Бисте чүү эки болуп турарын, а бергелер кайда барын билир бис. Чурттуң чедиишкиниг хөгжүлдезинин байдалы, делегей политиказының нарын чүүллери съездиге бүгү долузу-биле болгаш хөй талалыы-биле тодаргай илереди.

Келир үеге хамаарыштыр приципиалдыг болгаш оон-биле кады тодаргай айтышкынарны съезд бадылады. Ам бүгү күженишкиниерниң төвүнге оларны күүседирер тургустунар. Боттарының партия организацияларынга эвээ чеде бергеш, съездиниң делегаттары съездиниң шинтирлерин практиктиг ажыл-херектер кылдыр боттандырар талазы-биле аажок улуг ажылче кириптер үжурлуг. Ынангаш чугаа хамыктың мурнунда он бирги бешь чылы чугаажок күүселдирин хандырарының дугайында чоруп турары ол.

Оңу чедип алырда үүг иегетинериял? Бирги эвлчегде — харыысалганы бедии-биле медереп билир чорук болгаш бижыг, ёзулуг коммунистиг, тургузукчу сагылга-чүрүм. Ынчаарга оон дудавас эргежок чугула чүүл болза, оккур угаан, чаа чүвени соксаал чок дилеп тывары, ол чаа чүвени деткиири болбайн аан. Доктаамал инициатива — чер болганга болгаш бүгү-ле чүүлдерге инициатива херек. Съездиниң бергеи чогаадыкчы идиглиг чүүлдери коллектив бүрүзүнүң, район, область, республика бүрүзүнүң, бүгү чурттуң ажылын байлакшыдар. **(Адыш часкаашкыны).**

Совет кижилериң СЭКП-ниң XXVI съездизинге тураскаатакан күш-ажылчы тиилелгелериниң дугайында бо хүннердеги муң-муң рапорттары Ленинниң партиязының съездизинге алдар болдурган күүлүг салют, оон ажылынга күүлүг деткимче кылдыр чаңгыланып турду. Заводтарның болгаш электростанцияларның ажылчыннары, хөвү-шөлдериң ажыл-ишчилери, мал ажылының мастерлери, тудугжулар, транспортчулар, эртем болгаш культура ажылдакчылары Төрээн чуртун чаа-чаа чедиишкиннери-биле, чаа-чаа алдарлыг ажыл-херектери өөрткеннер. **(Адыш часкаашкыны).** Оларның бедик патриотизм дээш, партияның болгаш бүгү чонуң бодалларының, алыс соруулгаларының база ажыл-херектериниң чаңгыс эвиниң ол кайгамчыктыг илерели дээш съезд мурнунуң чарыжының киржикчилеринге бүгү делегаттарның мурнундан шынчы сеткилден өөрүп четтиришкинниң сөстерин бараалгадырын күзээн ийик мен. **(Үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны).**

Ол дугайын организацияларның, күш-ажылчы коллективтериниң болгаш хамаатыларның съездиниң ажылынын чедиишкиниг болуруи ак сеткилдии-биле күзээни чүс-чүс муң чагаалары илередип чугаалап турар. Бир эвес мен: ол чагааларның ээлеринге үүректик ханызындан четтирдим! —деп, чугаалаар болзумза, шуптунар мени деткиир боор силер деп бодап тур мен. **(Үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны).**

Совет кижилер: партияның кыйгырыы — бүгү үүлдерни совет кижиниң чаагай чорууна, бүгү-ле үүлдерни кижиниң эрге-ажыктарынга дээрзин билирлер. Билир болгаш, олар партияның политиказын изни-биле деткип турарлар. Ынчалза-даа бистер: чүү-даа чүве халаска чедип алдынмас дээрзин база билир бис. Амыдырал байдалдарын канчаар-даа экижидери совет кижилериң боттарының чүгле күжениишкиниг ажылжи-биле чедип алдынып болур. Хамааты бүрүзүнүң аргамергежилдерин илередиринге эң калбак аргаларны чедишкен социализм хандырып берип турар. Херектин ужуру чүдел дизе, ындыг аргаларны херек кырында боттандырарында боон турар. А хостуг, мередилдиг күш-ажыл бодунга болгаш бодунуң инитилелиниге чүү-даа кылып шыдаар. **(Адыш часкаашкыны).**

Съездиниң айтканы планнар чүгле долдур эвес, харын база ажыр күүсеттиинер деп быжыы-биле бүзүреп болур деп бодап тур мен! **(Адыш часкаашкыны).**

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы — күүү-шыдаллыг, кадык-чаагай, чедир бышкан коллектив дээрзин чээрби алдыгы съезд база катап көргүскен. Коммунистер дээрге, бистиң инитилелдиң ёзулуг чайгылыш чок өөрө, оон дириг мээ-медерели-дир. Олар — улустуң ёзулуг революсчу авангарды-дыр. **(Үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны).**

Инитилелдиң башкарыкчы күжүнүң ролю боду-ла чедип келбес деп чүвени эрткен-даа болгаш амгы-даа үениң дуржулгазындан эки билир бис.

КРЕМЛЬГЕ ХҮЛЭЭП АЛЫЫШКЫМ

(Төнчүзү. Эгези 2-ги арында).

Съездиниң бүгү ажылында сиңниккен ханы идеялар социализм тургузуушкунуның оруубиле чоруп орар чурттарга дуржулганың байлак дөзү, делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкиниге, улустарның национал-хосталгалыг демиселинге сорук киришкинниң төттүнмес үнер дөзү бооп турар. Эрткен хонуктарда бүгү делегейде коммунистерниң, депшилгелиг болгаш тайбыңга ынакшылдыг бүгү кижилерниң угаанбодалы тайбың үнү улуг күштүү-биле болгаш бүзүрелдии-биле база катап чаңгыланган Москваже угланган турган.

Эргим өөнүктер, съездиниң ажылының чедишкинниг дөзүлгаңы-биле Силерге чүрекимниң ханызындан байыр чедирип тур бис. Эрткен хонуктар бистиң сеткиливиске мөңгеде артар.

Хүндүлүг Леонид Ильич!

СЭКП ТК-ның Чингине секретарынга Силерни катап сонгаганы дээш съездиниң дашткы киржикчилериниң мурнундан байыр чедирерин, Силерге чаагай кадыкшылды, чогаадыкчы чедишкиннерни, ленинчи партияның ажыл-чорудулгазынга, совет улустуң чаагай чорууңга, тайбының болгаш бүгү кижи төрелгетениң эвес-кежиниң херээнге шылгарангай салыышкынны киирип турар Силериң хамсалгалыг ажылынар хөй чылдарда уламчылап турар болуруң күзеп тур мен.

Съездиниң салган өндүр улуг сорулгаларын күүседиринге совет коммунистерге, маадырлыг ажылчын аңгыга, акы-дүнма Советтер чуртунуң бүгү чонунга улуг-улуг чедиишкиннерни күзедивис.

Совет Эвилелиниң алдарлыг Коммунистиг партиязы дээш, ооң чедиишкиннери дээш. Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң улам ынайгы чечектелиишкини дээш!

— СЭКП-ниң ленинчи Төп Комитеди, Чингине секретарь, бистиң эргим өөнүүвүс болгаш эвивис Леонид Ильич Брежнев баштаан ооң Политбюрозу дээш!

— делегейниң коммунистиг болгаш ажылчыл шимчээшкиниң марксизм-ленинизмниң болгаш пролетаржы интернационализмниң принциптеринге үндезилеңген чаңгыс эви дээш!

— бүгү делегейге коммунизмниң, соңнал депшилгениң болгаш тайбының херээниң улам ынайгы тинделгези дээш! дашка көдурерин чаплээрел көрүнер. **(Үргүлүледдиг. диниттиг адыш часкаашкыны).**

* * *

Хүлээп алышкыны чүректиң ханызындан ийыларлыг байдалга эрткен.

Хүлээп алышкының киржикчилериге уран чүүл мастерлери концерт көргүскен.

(СЭТА).

Л. И. БРЕЖНЕВТИҢ Т. ЖИВКОВ-БИЛЕ УЖУРАШКАНЫ

Март 3-те СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев БКП ТК-ның Бирги секретары, БУР-ның Күрүне Чөвүлелиниң Даргазы Т. Живков-биле ужурашкан.

— XXVI съезд хамыктың мурнунда тайбының совет программазын дээди чадазынга чедир боттуу-биле сайзыраткан съезд кыллыр төөгүге кирер— деп, Т. Живков чугаалаан. — СЭКП-ниң XXVI съездизиниң ажылы, ооң боттуг чорукбиле, чогаадыкты ёзу-биле сиңниккен шиитпирлери БКП-ниң эълеглиг XII съездизиниң белеткээр талазы-биле болгар коммунистерге дыка үнелиг дуза бооп турарын Т. Живков онзалап демдеглээн.

Л. И. Брежнев XXVI съездиниң ужур-дузазын бедии-биле үнелээни дээш өөрүн четтириишкинни илереткеш, Совет Эвилелиниң болгаш Болгарияның 80 чылдарда калбак планнары акы-дүнма совет-болгар харылзааларны калбартырынга делгем орукту ажыдып турарын демдеглээн.

Ужуражышкын чүректиң ханызындан байдалга эрткен болгаш чугаалашкан айтырыглар талазы-биле туруштарның долу чаңгыс эптиин бадыткаан.

Ужуражышкынга СЭКП ТК-ның секретары К. В. Русаков киришкен.

(СЭТА).

Л. И. БРЕЖНЕВТИҢ Ю. ЦЕДЕНБАЛ-БИЛЕ УЖУРАШКАНЫ

Март 3-те СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев МАРН ТК-ның Бирги секретары Улустуң Улуг хуралының Президиумунуң Даргазы Ю. Цеденбал-биле ужурашкан.

Беседа үезинде СЭКП биле МАРН-ның, Совет Эвилели биле Моол Арат Республиканың аразында хады ажылдажылгазын улам ынай хөгжүдер болгаш ханылдырының айтырыгларының талазы-биле санал-оналларыны солушкан. Моолга социалистиг ниитилелдиң чедишкинниг тургузарыга бүгү талалыг совет-моол харылзааларның онзагай ужурдузазын демдеглээн.

СЭКП-ниң төөгүлүг XXVI съездизи делегей социализминиң теориязынга болгаш практиказынга шылгарангай салыышкынны киирер дээрзин Ю. Цеденбал чугаалаан.

Совет улус, совет коммунистер боттарының моол акы-дүнмалары-биле үе-шагдагы найыралың болгаш МАР-ның идепкейлиг интернационалчы политиказын бедии-биле үнелээр дээрзин Л. И. Брежнев айткан.

Ужуражышкын чылыг, найыралчы байдалга эртип, чугаалашкан айтырыглар талазы-биле бодаллар бүрүн чаңгыс аайын бадыткаан.

Ужуражышкынга СЭКП ТК-ның секретары К. В. Русаков киришкен.

(СЭТА).

Бомбүрзектиң судалы

СЭТА-ның КОРРЕСПОНДЕНТИЛЕРИ ДЫҢНАДЫП ТУР

ЧАА-ЧАА БЕДИКТЕРЖЕ

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң ажылының дугайында бөмбүрзектиң бүгү булуңнарындан кээп турар үнелээшкиннерде партия Төп Комитединиң ленинчи угланыышкының болгаш практиктиг ажыл-чорудулгазын съезд долу болгаш бүрүн деткээн база СЭКП ТК-ның Отчёт иletкелинде эш Л. И. Брежневтиң идип үндүргени чүүлдерни болгаш сорулгаларны СЭКП бодуңуң ажылынга удуртулга болдурар деп демдеглеп турар.

Л. И. Брежневтиң иletкелинде эрткен орукка бүгү талалыг анализ, ооң мурнунда чылдарның дуржулгазынга үндезилеп кылган ханы түңнелдер, иштики болгаш даштыкы политика талазы-биле чаа үеже сорулгалар съездиниң ажылынга шынап-ла төөгүлүг утка кирип турар деп, польша **«Трибуна люду»** солун бижээн.

Л. И. Брежневтиң иletкелинде кирген чаа совет тайбың инициативаларны боттандыралары делегей амыдыралының чогумчуурунга, анча-анча ниитилел тургузуглуг күрүнелерниң аразынга бүзүрежириниң байдалын тургузарынга салдарлыг деп, ол солун бижээн. Ол саналдар боттуг болгаш тодаргай боол турары-биле чугула ужур-дузалыг. Дээди байдалга совет-америк ужуражышкын боо-чепсекти дүжүреринге, ону кызыгаарлаарынга база кызырарынга кончуг улуг ужур-дузалыг болур ийик. Совет саналдар АКШ-тың хөөнүге уткуштур үнген деп Барыын чүкте демдеглеп турар. Ол дээрге ССРЭ-нин дугуржулгаларга чүткүлдүүн илередип турар, чугаалажышкыннарга улуг делгемнерни ажыдып турар. Тургустунуп келген чөрүлдээлер чугаалажышкыннарны нарыладыпдаа турар болза, ол черле херек апарган. Ден эргеге болгаш ден айыл чок чорукка үндезилеттингеп совет-америк харылзааларыны чогумчударының дугайында саналды хүлээп алыры эргежок чугула. Ону бүгү делегей манап турар.

СЭКП-ниң экономиктиг политиказының эң кол үндезини болза, кижиниң чаагай чоруу дээш сагыш салышкын болур деп, чехословак **«Руде право»** бижээн. Чүл дээрге, совет кижилер боттарының амыдыралын, күш-ажылын дешилгенин херээнге, тайбының херээнге, боттарының социалистиг Төрээн чуртунга бараан болуушкун кылдыр көрүп турарында. Ол чорук бистиң чуртувуска, социалистиг дем каттыштырылгазының бүгү чуруттарынга бирги чергенни ужур-дузалыг ССРЭ-ниң оруу — бистиң күжүү — бистиң күжүвүс-түр.

Барыын чүктүң хөй-хөй күрүне болгаш хөй-ниитти ажылдакчыларының, парлалганың сураглыг органнарының медеглеп турары-биле алырга, чаа совет саналдар улуг кичээнгейни хаара тутткан. Оларны чугула айтырыгларыны шиитпирлээринге боттуг чүүл деп көрүп турар. Америк дипломат чорааан, ам көскү хөй-ниитти ажылдакчы болгаш публицист **Ч. Йост** чаа совет саналдар амгы үеде, Совет Эвилели биле АКШ-тың аразында харылзааларның чидигленгенининиң байдалында чугула ужур-утказыг деп демдеглээн. Боо-чепсекти эңдере бүдүрери кызыгаарлаар, делегей харылзаалар-ның чогумчудар талазы-биле ССРЭ биле АКШ-тың аразында чугаалажышкынларны катап эгелээрининге ол эки үндезин болур.

Дээди деңгелге ужуражышкынны эрттирер дугайында совет саналды шыгыы өөренип көөрү чугула деп, АКШ-тың президентизи **Р. Рейган** Великобританияның премьер-министри М. Тэтчер-биле ужуражышкынының соонда медеглээн.

«Боттарывыстың талавыстан бис Совет Эвилели-биле бисти чарылдырып турар айтырыглар талазы-биле чогумчалыг чугаалажышкынынарны кылырынга сонуургалдыг бис» деп, президент демдеглээн.

Эн-Би-Си телекомпанияның тайылбырлакчызы ында хамаарыштыр мынча дээн: президент «чугаалажышкынынарга үезинкелгеп деп билингеш, белен мен деп турары ол эвес, а бодуңуң барыын талада эвилелчилерни килекиетпес дээш белен мен деп турары ол».

«Л. И. Брежневтиң чугаалажышкынынарыны эгелээр дугайында саналынга боттуг хамы бээрин эвилелчилер негээр» деп америк албан кижилери маныы турар деп, **«Нью-Йорк таймс»** солун бижип турар.

ГФР-ниң чазак бөлүктериңге чоок **«Генераль-анцайгер»** деп солунуун бижээни болза: Л. И. Брежневтиң съездиге отчёт иletкели ышкаш ыңдыг хөй сайгарылгалыг чугаалы даштыкы элчин чөвүлериңге болгаш политиктиг тайылбырлакчылар аразынга ооң даштыкы политика талазы-биле өске канытталаа чугаалары болдурбаан боор. Даштыкы политика талазы-биле ооң чамдык саналдары улуг ужур-утказыны болгаш келир үеге салдарлыбиле хөй-хөй хайгаараксыларны кайгадып турар. Делегейге айыыл чок чорукту эң хөй чурттарның киржилгези-биле коллективтиг чедип алырының талазы-биле ССРЭ-ниң чүткүлү илден көстүп турар. Айыыл чок чоруктуң болгаш боо-чепсекти дүжүреринің айтырыгларын шиитпирлээринге совет-америк харылзаалар эң чугула, түңнелдеринде барып шүүт оңу тодаралып турар ужур-дузалыг деп чүвеге кымдаа чигзинмейн турар.

Айыыл чок чорук Чөвүлелиниң түскай хуралын Чөвүлелдиң кежигүнери чурттарның дээди удуртукчуларының киржилгези-биле эрттирер деп Л. Б. Брежневтиң саналы, Москваның бодалы-биле, совет-америк харылзааларның чидиглеңгенинге үшкү чурттар чүгле хайгаракчы болур эргези бербес, харын чугула айтырыгларны шиитпирлээринге оларның идепкейи көдүрүлүр ужурлуг деп бодалга чедирер.

Ооң-биле кады буржуаз парлалга болгаш Бармың чүктүң чамдык бөлүктери совет саналдарның ужур-утказын кудулаар, ооң утказын хажыдар ораалдажышкынарны кылып, олар ССРЭ-ниң тайбынче чүткүлүн көргүзер эвес, а боттарының сорулгаларын чедип алыр дээн чүүл-дүр дер шынзыдарын бодап турарының чинжектери база бар. Чижээ, **«Лос-Анджелес таймс»** боттарының номчуучуларын совет саналдар дээрге чавырышкынны камгалаар болгаш калбартырынче кыйгырыг эвес, а Барыын чүктүң туружун божаңнадыр дээн ораалдажышкын деп билиндирерин кызыткан. НАТО-ның бөлүктери ортумак ыракшылдың ракета-ядролуг чепсектерин Европага тургузарынга кызыгаарлавышкынны киирер дугайында совет саналы күлээп көрбейн турар деп, **Рейтер** агентилел айыткан. Ол канчыг-даа чаа чүве чеменес санал-дыр деп будуулдарын олар кызыткан.

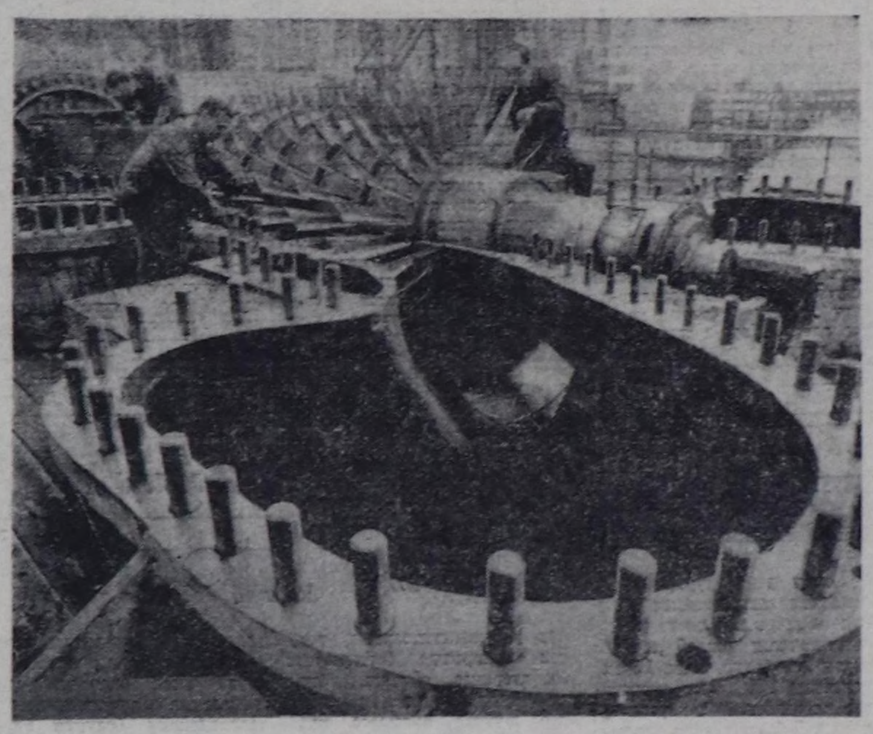
Боо-чепсектерин дүжүреринің талазы-биле саналларны ундуруп тура. Совет Эвилели боттуг сорулгаларны салган деп, аңаа хамаарыштыр шведпар **«Золотурнер цайтунг»** солуп бижээн. Ядролуг аймылдың кыжаныг турда тайбының бажыглар дугайында Совет Эвилелиниң кыйгырыы ол чуруттуң, ийиги делегей дайынының үезинде 20 миллион кижиниң чидирген чурттуң ханы ёзагыш човаашкының хереченнер турар. Совет Эвилели бодуңуң айыыл чок чоруу даэш сагыш салыр бүрүү эргелиг-даа деп, ол солун бижээн.

(СЭТА).

ЧССР. Прагада «ЧКД—Компрессоры» деп заводтуң продукциязы чурт иштинде калбаа-биле ажыглаттыныр, онон чурттарже үндүр саттыныр турар. Ооң продукциязының кол садыл алыкчызы Совет Эвилели. Улам улгадып орар совет чагыглар будүрүлгени чаартыр, калбартыр арганы берип келген.

ЧУРУКТА: «ЧКД—Компрессоры» заводтуң иегинде.

ЧТК—СЭТА-ның фотозу.

АЛДАРЛЫГ ЮБИЛЕЙГЕ БЕЛЕТКЕЛ

КАРАКАС. (СЭТА). Венесуэланың коммунистери бодуңуң партиязының чартык чүс чыл юбилейинге белеткенип турар. Венесуэланың Коммунистиг партиязы (ВКП) Октябрьның социалистиг Улуг революциязының салдары-биле тургустунган деп, ВКП ТК-ның Политбюро кежигүнү Эдуардо Гальегос Мансера парлалга конференциязынга медеглээн. Чурттуң демократтыг бүгү хөй-ниитизи Компартиязының юбилейин бо чылдың март 5-те байырлап, демдеглээр.

Венесуэланың Компартиязы монополиялардың тергинделинге удур, ёзулуг национал болгаш социал хосталыышкыны дээш демиселче калбак улус массаларны эвилелдеп келген болгаш эвилелдеңдээ турар деп, Э. Гальегос Мансера чугаалаан. Ажылчын ангының херээ дээш демиселге хөй коммунистер амы-тынын бергеннер. Венесуэланың пролетариадының дайынчы авангарды — Компартия күш-ажылчы чонунуң үндезин эрге-ажыктарын амгы үеде маадырлыы-биле камгалап, капиталистиг малчыдгеге болгаш күүдээшкинге удур шыдамыккай демисежип турар.

ВКП идея болгаш организас талазы-биле улам быжыккан чоруу-биле бодуңуң алдарлыг 50 чылын үткүп турар. Венесуэланың коммунистери делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкининиң чаңгыс эвин быжыглаар, делегейге быжыг тайбыңны хандырар дээш демисежип, марксизм-ленинизмниң болгаш пролетарлыг интернационализмниң принциптеринге чайгылыш чок шынчызын бадыткан турар деп, Э. Гальегос Мансера медеглээн.

ШУУЛГАН АЖЫЛЫН ДООСКАН

АДДИС-АБЕБА. (СЭТА). Африка чангыс-эп организациязының (АЧО-нуң) министрлер чөвүлелиниң дкаа чаа доозулган сессиязының киржикчилери барыын талакы күрүнелерни кеш-сөөк ылгакчызы Мурнуу-Африка республикабиле «экономиктиг, политиктиг, ядролуг болгаш шериг кадыы ажылдакчылагы» дээш буруу шаңкан. Барыын чүктүң туружу ол республиканың африка чонунга удур чаа дерзилээшкиннерже — Преторияның ёзу-чурумун күткүп, ооң агрессчи чорууның улам өзеригже идиг берип турар дер. Африканың мурнуу чүүнде байдал дугайында резолюцияда айыткан.

АЧО-нуң министрлер чөвүлели Африканың Мурнуу чүгүнүң улустарының хосталга дээш чөптүг, чепсектиг демиселин күштелдирерин деткип, чарылдырып турар айтырыглар талазы-биле чогумчалыг чугаалажышкынынарны кылырынга сонуургалдыг бис» деп, президент демдеглээн.

Эн-Би-Си телекомпанияның тайылбырлакчызы ында хамаарыштыр мынча дээн: президент «чугаалажышкынынарга үезинкелгеп деп билингеш, белен мен деп турары ол эвес, а бодуңуң барыын талада эвилелчилерни килекиетпес дээш белен мен деп турары ол».

«Л. И. Брежневтиң чугаалажышкынынарыны эгелээр дугайында саналынга боттуг хамы бээрин эвилелчилер негээр» деп америк албан кижилери маныы турар деп, **«Нью-Йорк таймс»** солун бижип турар.

ГФР-ниң чазак бөлүктериңге чоок **«Генераль-анцайгер»** деп солунуун бижээни болза: Л. И. Брежневтиң съездиге отчёт иletкели ышкаш ыңдыг хөй сайгарылгалыг чугаалы даштыкы элчин чөвүлериңге болгаш политиктиг тайылбырлакчылар аразынга ооң даштыкы политика талазы-биле өске канытталаа чугаалары болдурбаан боор. Даштыкы политика талазы-биле ооң чамдык саналдары улуг ужур-утказын болгаш келир үеге салдарлыбиле хөй-хөй хайгаараксыларны кайгадып турар. Делегейге айыыл чок чорукту эң хөй чурттарның киржилгези-биле коллективтиг чедип алырының талазы-биле ССРЭ-ниң чүткүлү илден көстүп турар. Айыыл чок чоруктуң болгаш боо-чепсекти дүжүреринің айтырыгларын шиитпирлээринге совет-америк харылзаалар эң чугула, түңнелдеринде барып шүүт оңу тодаралып турар ужур-дузалыг деп чүвеге кымдаа чигзинмейн турар.

Айыыл чок чорук Чөвүлелиниң түскай хуралын Чөвүлелдиң кежигүнери чурттарның дээди удуртукчуларының киржилгези-биле эрттирер деп Л. Б. Брежневтиң саналы, Москваның бодалы-биле, совет-америк харылзааларның чидиглеңгенинге үшкү чурттар чүгле хайгаракчы болур эргези бербес, харын чугула айтырыгларны шиитпирлээринге оларның идепкейи көдүрүлүр ужурлуг деп бодалга чедирер.

Ооң-биле кады буржуаз парлалга болгаш Бармың чүктүң чамдык бөлүктери совет саналдарның ужур-утказын кудулаар, ооң утказын хажыдар ораалдажышкынарны кылып, олар ССРЭ-ниң тайбынче чүткүлүн көргүзер эвес, а боттарының сорулгаларын чедип алыр дээн чүүл-дүр дер шынзыдарын бодап турарының чинжектери база бар. Чижээ, **«Лос-Анджелес таймс»** боттарының номчуучуларын совет саналдар дээрге чавырышкынны камгалаар болгаш калбартырынче кыйгырыг эвес, а Барыын чүктүң туружун божаңнадыр дээн ораалдажышкын деп билиндирерин кызыткан. НАТО-ның бөлүктери ортумак ыракшылдың ракета-ядролуг чепсектерин Европага тургузарынга кызыгаарлавышкынны киирер дугайында совет саналы күлээп көрбейн турар деп, **Рейтер** агентилел айыткан. Ол канчыг-даа чаа чүве чеменес санал-дыр деп будуулдарын олар кызыткан.

Боо-чепсектерин дүжүреринің талазы-биле саналларны ундуруп тура. Совет Эвилели боттуг сорулгаларны салган деп, аңаа хамаарыштыр шведпар **«Золотурнер цайтунг»** солуп бижээн. Ядролуг аймылдың кыжаныг турда тайбының бажыглар дугайында Совет Эвилелиниң кыйгырыы ол чуруттуң, ийиги делегей дайынының үезинде 20 миллион кижиниң чидирген чурттуң ханы ёзагыш човаашкының хереченнер турар. Совет Эвилели бодуңуң айыыл чок чоруу даэш сагыш салыр бүрүү эргелиг-даа деп, ол солун бижээн.

(СЭТА).

АКШ-ТЫҢ КОМПАРТИЯЗЫНЫҢ МЕДЕГЛЕЛИ

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). АКШ-тың Коммунистиг партиязы медеглел кылган болгаш чаа администрацияның экономиктиг политиказын шыңгыы шүгүмүлээн.

Президент Рейганның экономиктиг программазы керек кырында америк улуска удур аңгы дайының чарлазаңы болуп турар деп, Компартияның медеглелинде айыткан. Чүткүлдүг демиселиниң түңнелинде ажылчы чоннарның чедип алган социал-экономиктиг чаалап алышкыларын үзүткаары — АКШ-тың чаа администрациязының сорулгазы болуп турар. Инфляцияны соксадыр деп чыллак-биле президентиниң чарлааны үндүрүлер кызырарының хемчеглери чүгле улуг ярсингитеннерге, миллионерлерге ажыктыг болуп турар. Ол хемчеглерни боттандырар түңнелиниле чоокку алды чыллар дургузунда улуг корпорациялар 164 миллиард долларны немей алыр.

АКШ-тың президентизи Рейганның экономиктиг политиказы америк байларны улам байыдарының, ядыларны улам ядарадырының политиказы болуп турар. Чаа администрацияның экономиктиг хемчеглери АКШ-та биче националдарның социал-экономиктиг байдалынга дыка багай салдарлыг болур.

Чаа администрация хөй миллиард долларны, боо-чепсекти эңдере бүдүреринге чарыгдаар болган турар. Чижээ, 1982 санхөө чылында пентагонуң шериг чарыгдалынга 25 миллиард долларны немей чарыгдаары көрдүнген. Ол сан-хөөчылында АКШ-тың шериг чарыгдалдары 200 миллиард доллар ыракта ажыг болур.

Милитаристиг ол халыыдашкынны «совет дайын кыжаныышкыны» дээр хоозуй нүүлдээшкин-биле агартырын АКШ-тың амгы администрациязы ораалажып турар-дыр деп, Компартиязын медеглелинде айыткан. Рейганның экономиктиг программазының ажык милитаристиг характерин администрациязын дайызырак даштыкы политиказының дөрт илерээшкини болуп турар.

ДҮЖҮТКҮР МАЛ ЧЕМИ КУЛЬТУРАЛАР

КӨК-ТАРАА

Күзүн чажар көк-тараа — чазын эртеги ногаан чемин, витаминниг сиген долганын, силостуг, сенажты алырының бир кол дөзү. Ол культура бүгү-ле хөрзүннерге эки үнер, дүжүткүр.

Тарылга эълчештирилгезинге көк-тарааны куруктурган арыг черге, азы өске үнүштер тараан куруктурган черге чажар. Ону тараап, ажаан алган шөлге кукурузаны, картофельди, бүгү-ле тараа аймаан чаштырып болур.

Ногаан массазының чаагай дүжүдүн алыр төлээде, көк-тарааның бедик шынарлыг, райончуткан үрезиниерин зона бүрүзүнге чаштырар херек. Бистиң республикага «Камалинск-13» деп сорттуң райончуткан. Ооң кышка быжы 95 хүү ажып турар.

Көк-тарааның үрезинин хөрзүнүүң температуразы 1-2 градус чылыг турда-ла өзүп үнүп эгелээр. Ынчалзажок өзүмнер бир дески, эки үнеринге 10-20 градус чылыг херек. Көк-тараа соокка эң-не быжыг культура, ханылап черже кирген дазылы 23 градуе чедир соокка безин тоовас.

Көк-тарааны чаштырарының хуусаалары болгаш нормалары база-ла чугула болуп турар. Тываның үшкү даглыг-ховуң зоназынга көк-тарааның «Камалинск-13» сортуи гектарга 110 килограмм нормалыг кылдыр чаштырза эки. Бии-Хеминиң курсорт участогунуң дуржулгазындан алырга, ынлыг норма-биле чаштырган көк-тарааның ногаан массазының гектардан ортумак дүжүдү үш чыл дургузунда 86 центнер болуп келген.

Бо культураны чаштырарының ой-тап хуусаалары айыткынган зонага августуң 15-тен 29-ка чедир үе болур. Ынчан чаштырып каарга, эң-не хөй саиныг өл-шык дүжүүшкүүнүге таваржыр болгаш эки дазылданың үнер. Чогум-на ол хуусаада чаштырган көк-тараадан ногаан массаның база тараның эң бедик дүжүдү алдыныл турар.

Үшкү даглыг-ховуң зоназының байдалдарынга күстүң элээн узун болур чоруу көк-тараанын эки дазылданың өзеринің болгаш дыка чадыгып алырының аргазын берип турар.

Августуң 10-га чедир элээн эрте чаштырарга, эки болбайн баар. Чүге дээрге, көк-тараа хөлүн эрттир сырыланың үнүп каар, ооң ужурундан хөрзүнде өл-шык чедишпес, ынчангаш соокка быжы кудулаар. Ооң-биле чергелештир, көк-тарааны хөлүн эрттир орайталыр (сентябрь айла) чаштырарга, үнүштүң часкы-чайгы кандаашкынга удур быжыгтуруштуу кудулаар, шоолуг дазылланың, быжыгып шыдавайн базар.

Кулакталып үнүп келген соонда 13-15 хонук эрткенде, көк-тараа ажок сырыланып эгелээр. Сырыланыры колдуунда күзүн барып доостур, чамдыкта ол чазын база сырыланып үнер.

Дазыл системазы эки сайзыраан болгаш, күзүн хөрзүнге өл-шык четпес чорукту белен тоовас, ынчалзажок черге өлшык көвүдээрге база-ла дүрген өзүп үнүп эгелээр.

Чазын чылыгның температуразы 5 градус апаарга, көктараа кулакталып үнүп эгелээр. Хар эриири биле-ле, көк-тараа кулакталып үнер бетинде, амдыызында хөрзүнде микробиологтуг болуушкунаар ооржумнай бергенде, азот-фосфорлуг чемишчидилгелер-биле чемгергеш, эрте часкы илиртээшкинни кылыры эргежок чугула.

Көк-тарааны ногаан масса кылдыр кезерип мургуйланып чорда эгелээр болгаш бажы үштүнүп келгенде доозар. Ооң орайтаанда кезерге, ону мал шоолуг чивес болур, инектин сүткүр продуктулуун белдирип шыдавас. Ногаан чем кылдыр кезеринің үези кончуг кыска— чеди хире-ле хонук. Ынчангаш көк-тарааны ногаан чем кылдыр ажаан алырын үзамдыктырып болбас. Ынчаар ажаан алырга, инда бар протеин хөй болур.

Көк-тараа баш тыртпа бергенинин соонда 16 хонук дургузунда ооң ногаан массазының дүжүдү дүрген өзер, ынчалзажок ол-ла үе дургузунда инда бар протеин, үс-хүл хемчээли дыка кудулаар.

Витаминниг сиген долганы кылырда, көк-тарааны салы үштүнүп үнер бетинде кезип алыр херек. Ынчаарга консервалаар чүүлдер ажыглап турган силос кылыр дээнде, көктарааны башталыр четпээнде кезип алыр ужурлуг. Чүге дээрге, ынчан ацаа кургаг бүдүмел хөй болур, ол чорук силостаарын чингедир апаар. Эки шынарлыг сенаж кылырда, чогуур үезинде кескеш, шала кевирип каан көк-тарааны ажыглаар.

Көк-тараа баш тыртып, чечектелип, чем кирип турар үеде аңаа өл-шык эң-не хөй негеттинер. Ынчангаш каан чылларда эки шынарлыг тараазының чаагай дүжүдүн алыры берге. Үрезинин алырда, көк-тарааны өл-шык-биле эң-не хандыртынган шөлдерге тарыза чогуур.

СУДАН СИГЕН

Судан сиген — чылыгга ынак, ажок сырый үнер, үнү хөй бүрүлерлиг болур үнүш. Дөзү дазылланчак, хөрзүнче хөлчок ханылап кирер, ынчангаш каанга белен алыспас. Температура үш градус чедир сооп бээрге, ук сигенниң өзүмнери өлүр.

Өзүмнери часкы донаттарга таварышпазын дээш, судан сигенниң үрезинин кукуруза тарыыр үеде, тодаргайлаарга майның төнчүзүнде, июньның эгезинде, чаштырза чогуур. Чажарының ханызы 3-4 сантиметр болур.

Үнериниң эгезинде өзүмү ооржум болгаш, судан сиген бок үнүштерге алзыычал болур. Ынчангаш ол культураның чаагай дүжүдүн алыр төлээде, ону бок үнүштерден арыг участоктарга тарыыр.

Ону шүүт күр черге, кукурузулга хевирлиг болбаазыратканн азы эрте андарган ангыс-ка, хөй чылдыг сигеннер, күзүн чажар көк-тараа, ол ышкаш одуруглар аразын болбаазырадыр культуралар ангызынга тарырга чагаай үнер.

Чаштырарының мурнунда база чаштырган соонда судан сиген тараа шөлдү шаанчак бистерлиг каток-биле тырый шаптадыры ыап-ла албан болур.

Судан сиген тарыыр гектар черге 70 килограмм арыг фосфор, 40 килограмм арыг калий онаажыр кылдыр, минералдыг чемишчидилгелерни төгери эргежок чугула.

Соөлүнде барып одуругларының аразын аштап арыглаарын механизастаар соруга-биле судан сигенин аразы 30-45 сантиметр делгем одуруглай гектарга 1,6 миллион үрезин онаажыр нормалыг кылдыр, СТН-16 сеялка-биле чаштырар.

Бажы өртенээринге болган сигенге совет-америк ужуражышкын боо-чепсекти дүжүреринге, ону кызыгаарлаарынга база кызырарынга кончуг улуг ужур-дузалыг болур ийик. Совет саналдар АКШ-тың хөөнүге уткуштур үнген деп Барыын чүкте демдеглеп турар. Ол дээрге ССРЭ-нин дугуржулгаларга чүткүлдүүн илередип турар, чугаалажышкыннарга улуг делгемнерни ажыдып турар. Тургустунуп келген чөрүлдээлер чугаалажышкынынарны нарыладыпдаа турар болза, ол черле херек апарган. Ден эргеге болгаш ден айыл чок чорукка үндезилеттингеп совет-америк харылзааларыны чогумчударының дугайында саналды хүлээп алыры эргежок чугула. Ону бүгү делегей манап турар.

СЭКП-ниң экономиктиг политиказының эң кол үндезини болза, кижиниң чаагай чоруу дээш сагыш салышкын болур деп, чехословак **«Руде право»** бижээн. Чүл дээрге, совет кижилер боттарының амыдыралын, күш-ажылын дешилгенин херээнге, тайбының херээнге, боттарының социалистиг Төрээн чуртунга бараан болуушкун кылдыр көрүп турарында. Ол чорук бистиң чуртувуска, социалистиг дем каттыштырылгазының бүгү чуруттарынга бирги чергенни ужур-дузалыг ССРЭ-ниң оруу — бистиң күжүү — бистиң күжүвүс-түр.

Барыын чүктүң хөй-хөй күрүне болгаш хөй-ниитти ажылдакчыларының, парлалганың сураглыг органнарының медеглеп турары-биле алырга, чаа совет саналдар улуг кичээнгейни хаара тутткан. Оларны чугула айтырыгларыны шиитпирлээринге боттуг чүүл деп көрүп турар. Америк дипломат чорааан, ам көскү хөй-ниитти ажылдакчы болгаш публицист **Ч. Йост** чаа совет саналдар амгы үеде, Совет Эвилели биле АКШ-тың аразында харылзааларның чидиглеңгенининиң байдалында чугула ужур-утказыг деп демдеглээн. Боо-чепсекти эңдере бүдүрери кызыгаарлаар, делегей харылзааларын чогумчудар талазы-биле ССРЭ биле АКШ-тың аразында чугаалажышкынынарны катап эгелээрининге ол эки үндезин болур.

Дээди деңгелге ужуражышкынны эрттирер дугайында совет саналды шыгыы өөренип көөрү чугула деп, АКШ-тың президентизи **Р. Рейган** Великобританияның премьер-министри М. Тэтчер-биле ужуражышкынының соонда медеглээн.

«Боттарывыстың талавыстан бис Совет Эвилели-биле бисти

Амстердамга бажың чоктарның чыскаалын тарады сывырарынче муң хире шагдааларны октаан. Олар чыскаалганнарга удур дубинкаларны ажыглап, суг чаштырып турган. Нидерландыларның эң улут хоорайында коичуг берге байдаллыг чурттарга айтырыын шиитпирлээринге эргечагырганларның ойталаашкынынга киленээн чыскаалчылар баррикадаларын тутканн. Полиция баррикаларны бульдозерлер-биле буза үстүрүп турган.

Мөсилдежишкиннер үезинде балыглатканнар, тудуп хорутатканнар бар.

ЧУРУКТА: мөсилдежишкин үезинде. АП—СЭТА-ның телефотозу.

СЪЕЗД ДООЗУЛГАН

Делегейнин кижи төрелгетенинин кичээнгейи бо хүннерде бистин Төрээн чуртувустун найысылалы Москвазе угланган турган. Чуге дээрге СЭКП-нин XXVI съездизи ында — Кремльдин Съездилер ордузунга болуп эрткен. Совет Армияның дайынчылары залче Кызыл тукту мурнунда чалап алган чараш, бир дески маршпап кирип келгеш, социалистиг Ада-чуртун каракчогу дег камгалаарынга, дайзынның семээшкиннерин кажандаа ойтур шаварынга белеинин-съездиге айыткаан. Ылангыя СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-нин Дээди Совединин Президиумунун Даргазы Л. И. Брежневтин илеткелинде делегейге быжыг тайбын дээш Совет Эвилелинин ап чорудуп турар хемчеглери, совет улустун амыдыралынын чыл бүрү улам чаагайжып орары, партияның ада сагыш салышкыны тодаргай көстүп турар. СЭКП-нин XXV съездизинин шиитпирлерин амыдыралга боттандырарының талазыбиле чедишкиннерни болган четпестерни илеткелде ажыы-биле айыткан. А партияның XXVI съездизи ажылдың кандыг-даа участогунда турар совет кижи бүрүзү күш-ажылдың будурукчулуун бедиделинче, болу чогалдыкчы ёзу-биле ажылдаар ужурлуг деп тодаргай айтып турар. Илеткелде чурттун бойдус байлаан тотчегларын, ону эё ёзу-биле көрбес чорукту база айыткан. Партияның планнары дээрге чонуун планнары дээрзин кайгамчык шын бадыткап чугаалаан.

Илеткелдин ийиги кезээ биске — культураның болган уран чүүлдүн ажылдакчыларынга дорт хамаарышкан. Совет кижилернин эстетиктиг кижизидилгези дээш, ылангыя аныяк салгалдың дең-дееки, бүгү талалыг ёзүн сайзыраары дээш ам-даа улам күжениишкининг ажылдаарын айтып турар. Оон алгаш коорге, культураның болган уран чүүлдүн кижилеринин мурнунга партия болган чазак ам-даа улуг-улуг сорулгаларны салып турар. Телевиденне болган кинофильмнер дамчыштыр уран чүүлдүн эгээртинмес эртинезин-биле чонну таныштырар ужурлуг. Мен бодаарымга, чижээ, Эрмитажта, Третьяков галереязында, уран чүүлдүн Пушкин музейинде чурук-тар ышкаш, азы улусчу ус-шевер мастерлериң чазап кылган кылыгларын эстетиктиг кижизидилгеге ажыглап-даа турар, ажыглаар-даа бис. Бо бүгү чүүлдер тыва чогаалчыларга, чурукчуларга, артистерге, даш чонукчуларынга база хамаарыжыр.

Артист ажылымдан ангыда, мен колдуунда уран чүүл болган литература темаларынга лекцияларны номчуп чоруур мен. Бүгү совет улус-биле бир дөмей, СЭКП-нин XXVI съездизинин ажыттынарын четтикпейн манап турдум. Чаа чылдан бо кайгамчык төөгүлүг хүнге чедир 20 лекцияны чонга номчуп таныштырдым. Ол колдуунда-ла «Тыва шин уран чүүлүнүн хөгжүлдези» деп темалыг лекция чүве. Съезд доозулган, бистин чурттун ажылчы чону, оон иштинде культураның болган уран чүүлдүн ажылдакчыларын оон шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш улам сорукту ажылдан киришкен. А бот дугайты, лектор кижи болганымда, съездиниң документилерин чонга таныштырып, улам хей-аътты ажылдаар сорулгалыг мен.

М. РАМАЗАНОВА,
Национал доматургияның болгаш Совет театр уран чүүлүнүн лауреады.

Партияның XXVI съездизинге тураскаатқан патриоттуг ырларның болгаш уран иомчулганың республика конкурузу болуп эрткен. Анаа районнардан болгаш Кызыл хоорайның албан организацияларындан эвээш эвес коллективтер киржип, бедик патриотчу көдүрүлүшкүнүг сеткилин илереткеннер. Оларның арказыдан Улуг-Хем, Бии-Хем болгаш Кызыл районнарның төлээлери эң идепкейлиг киржип, конкурстуң организакчылары — республиканың Культура министерствозуның эртем-методиктиг төвүнүн, Композиторлар эвилелиниң болгаш ыраажылар ниитилелиниң дипломнары болгаш ертектиг белектери-биле шаңнатканнар.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

ЧУРУКТА: Бии-Хемден ыраажылар күүселеделе.

АНЫЯКТАР ӨӨРЕДИЛГЕЗИНЧЕ КИЧЭЭНГЕЙ

СЭКП Төп Комитединиң болгаш ССРЭ-нин Министрлер Төвүлелинин хүлээп алганы школа дугайында (1977 чыл) доктаалында кежээки школаларның ужур-дузазын айыткан. Ажылдан турар аныяктарның ортумак эртем чедип алырынга бүгү таарымчалыг байдалды тургузуп, кежээки школаларның четкизин калбартып, оон филиалдарынга, бүдүрүлгелерге болгаш совхозтарга тургузуп турар.

Бо талазы-биле Барыын-Хемчик районда аныяк ажылчынчи бүрүзү ортумак эртемни чедип алзын дээш партия, совет, профэвилел, комсомол организациялары улус өөредилгезинин органнары-биле кады хей ажылдарны чорудуп турар.

Амгы уеде районда 1400 хире аныяктар ортумак эртем ам-даа чедип албаан. Оларның аразындан 990 кижи— көдээ суурларда. Моон алгаш көөрге, чоокку 2-3 чылдарда аныяктарны кежээки школаларже хаара тударының планы мурнундаазындан кудулаваас ужурлуг. Эрткен чылын 150 кижи школаны доозкан болза, бо өөредилге чылында 153 кижи доозар.

Бо чылын районнуң школаларының базаларынга 10 өөредилге-консультация пунктулары ажыттынгылаан, оларның удуртулгазында дээди эртемниг башкылар, кол артемнерни хүндүскү школаларның башкылары башкылап турар.

Районнуң кежээки школазының администрациязы өөредилге-консультация пунктуларының эргелекчилери-биле ниити план ёзугаар темалыг педсоветтерни эрттирип, методиктиг болгаш практиктиг дузаны чедирип келген. Ол ышкаш Дөн-Терезин, Хөндлен, Шекпээрнин, Аянгатының өөредилге-консультация пунктуларынче үнүүшкүнүг хыналдаларны кылгылаан. Бот-өөредилгелиглер-биле түскай ажылдарны чорудуп, сүт-бараан фермаларынга консультацияларны, кичээлдерни эрттирип, зачёттарны хүлээп алырын организастап турар.

Кызыл-Мажалыкта аныяктарның бот-өөредилге школазының өөреникчилерининг ажылдап турар албан организацияның удуртукчулары-биле бижыг харылзаалыг. Үнүүшкүнүг кичээлдерни сельхозтехниканың салбырынга «Барлык» совхозтуң Бижиктиг-Хая салбырынга барып эрттирип, консультацияларны кылып, зачёттарны хүлээп алырын организастап турар. Бо ажылдарны башкы Л. Т. Сарыглар кызымаа-биле организастап келген.

Ажылчын аныяктарның өөредилгезинче кичээнгей салып, оларның өөрениринге таарымчалыг байдалдарны «Барлык» совхозтуң Бижиктиг-Хая салбырының эргелекчизи Д. Н.-С. Саая, Шекпээр көдээ Советинин күүсекомунун даргазы Ө. О. Куулар олар тургузуп берип турар.

Чамдык кылдынган ажылдар-биле чергелештир чедир кылдынмаан ажылдар ам-даа бар. Өөредилге-консультация пунктуларының ажылын хынаанындан өөреникчилерниң кичээлдерге кээп турары эвээш, зачёттарны чогуур өйшаанда дужаавас таварылгалар кайы хөй. Чижээ, Аянгаты болгаш Эрга-Барлыкта консультация пунктуларында ындыг таварылгалар хөй. Ол пунктуларның эргелекчилери А. К. Монгуш, Л. С. Сарыглар олар четпес ажылдап турарлар.

Район организацияларының талазындан ажылчын аныяктарның өөредилгезинче кичээнгей салбас, ажылдап турарларның каш класс доозканының үүлдүн тургуспас, өөренип турарларның өөредилгезинче кичээнгей салбас таварылгалар бар. Оларга «Сельхозтехниканың» (эргелекчизи Г. Силкин), харылзаа салбыры (В. Скобелкин), райпо (И. Попов), № 1 КМК (Х. Мамедов), № 741 КМК (Д. Сарыглар), тууйбу заводу (Крейзеров), зът комбинады (Абдульхамитов) хамааржыр.

Үстүнде айытқан организациялардан өөренип, турарлар кичээлге эвээш кээп, а удуртукчулары көрдүнгей чингелдерни хандырбас, оларны школаже чоруткайн-даа баар таварылгалар бар.

Ажылчын аныяктарның өөредилгезин экижидер талазыбиле ажылды кедээ Советтер, партия, комсомол организациялары болгаш совхозтарның, албан организацияларның удуртукчулары кичээнгей салып, кады ажылдаарын ие неген турар.

О. МОНГУШ,
Кызыл-Мажалыкта бот-өөредилгелиг школаның директору.

ЭКИИ, ЧАС!

Частың эртеки — март ай эгелээн. Хүн удавас дээрниң мурнуу чартыындан үзүп келгир. Астрономнуг хайгаараашкыны ёзугаар алырга, частың «амыдыралы» чайдан кыска, ынчалза-даа күстен болгаш кыштан артык үргүлчүлелдиг. Ол 92 хүн болгаш 21 шак иштинде үргүлчүлээр.

Чылыг хүн — частың баштайгы демдээ. Оон чылыынга хар эрип эгелээр. Дендии делгем чурттун девискээринде кышкы харны эргизери индыгла амыр эвес болбайн аан. Ынчалза-даа час күштүг-ле, чуге дээрге оон кол «чепсээ» хүн болгай. Хүн келген тудум-на ол улам күштелип, черже улам хөй чылыгны чорудуп эгелээр.

Март кышты эргизиптер деп чон чугаалап турар. Оон иделедиг дузалакчызы агаар массазының шимчээшкини бо-лур. Чамдыкта сырыпай берген соонда кышкан дудак чок чыварлай бээр болгай. Эртенерде соок чаакты безин шона шаап турар апаар. Хөрек долдур тыныптарга, соок-кара суг ижикпен дег болгулаар.

Ак дептерден баштайгы арыныы ажыдыкканы ышкаш болган соонда, долдандыр-ла бүгү чүүлдер оттуп келген дег апаар. Кара-куштар болгаш күртүлер ойнап эгелээр. Кундустар «кудалажып» чоруптарлар. Долаана сыптарында бора-хөкпештер ырлажып-даа олургулаар. Мурнуу чүктүп чылыг хады-биле кады частың демдээ — кара тааннар четкилеп кээр. Эрээн харның суу дырланайдыр хап бадып чыдар апаарга, хек-даваннар карандылардан көстүгүлеп келгилээр.

Бо удаада час чогум кандыг болурул? Ол дыка хөй чүүлдерден: кыжын чагган харның кылын-чугазындаи-даа, Сибирьнин болгаш Гренландияның агаарының соок-чылыынган-даа, эрткен чайын Атлантиканың суу кайы хире чылаанындан болгаш гольфстрим кайы хире дүрген агып чыдарындан-даа хамаарышкылаар.

Чүс чыл иштинде хайгаараашкының түнелдерни ёзугаар алыр болза, Москваның чоок-кавызынга март айда агаар чизы-бүрү байдалдыг боор. Чамдыкта сооктуң күжү 33-37 градус болгаш чылыг 12-17 градус-даа чедир көдүрүлүп тургулаан. Айда ортумак шыктың хемчээли 35-45 миллиметр болгулаар. Метеорологтарның— агаар шинчээчилерниң баш удур көрүп турарыбиле адыр болза, Москва облазынга чоокку каш хүннерде хүндүс чылыг болгаш дүнеларде соор, колдуунда хүнзээрек агаар болур.

Н. ЗУЕВ,
СЭТА-ның корр.
МОСКВА.

Делегей чемпионунуң дугайында ном

ФРУНЗЕ. (СЭТА)- «А. Карповтун Багиога тиилелгези» деп чаа ном Киргизиянын ном магазиниринде көстүп келген. Ол ном — шыдыраа талазыбиле делегей чемпионунуп ады дээш А. Карповтун тиилелгелиг чидиг демиселиниң дугайында киргиз дыл кырында башпайгы чогаал болуп турар.

Номнуң автолары—шыдыраа талазы-биле сураглыг тайылбырлакчы, РСФСР-нин алдарлыг тренери А. Рошаль болгаш Киргиз ССР-нин шыдыраа федерациязының даргазы, экономика эртемнериниң кандидазы А. Муратбеков.

Багиога тиилелгелиниң соозда делегей чемпиону А. Карповтун Киргизиягa барып чорааның дугайында очерктер номда база кирген. Шыдыраа спортун республикага пропагандалаарынга ол ном улуг ужур-дузалыг болуп турар. Бурунгу шагның оюну—шыдыраа маргылдаалаарынга амгы уеде Киргизияда 40 мун ажыг кижи киржип турар.

РОССИЯНЫҢ СПОРТЧУ БАЙЫРЛААЛЫ

КЕМЕРОВО. (СЭТА-ның корр. Е. Пастушенко). РСФСР-нин улустарының СЭКП-ниң XXVI съездизинге тураскаатқан чедиги кышкы спартакиадазының түнелмаргылдаалары Кемерово области марттың баштайгы хүнүнде эгелээн. Даг хаакчыларының, хоккейжилериң, фигурлут чуңгулаашкыннын мастерлериниң байырлыг парады-биле ол ажыттынган. Россияның дээрде спортчуларын шахтёрлар, металлургтар, химиктер чуртунуң ажылчы чонарының сибирьжи ёзу-биле чыыры болгаш эвилел-ээллек уткаан. Олар стадионнарны, хаак болгаш шанак оруктарын, биатлонга кара адар черлерни, даг хаазынын комплекизин чаартып кылып, белеткээн.

Областың бүгү хоорайларының спортчу чуктар, транспарантылар, эмблемалар-биле шиметтинген. Чүл дээрге кышкы спорттуң он хевирлериниң спартакиадазының түңнел оюнарының бир-ле дугаар чаңгыс областың девискээринге эртерин бо. Кемеровога болгаш оон чоок-кавызынга хаакчылар, шанакчылар, конькижилер, биатлончулар болгаш мячилиг хоккей командалары маргыжар. Шахтёрлар хоорайы Международныкте ийи хевирге маргылдаанын болгаш трамплиндеи халыырынга киржикчилери, Новокузнецкинин металлургтарының стадионнарынга шайбалыг хоккейнин мастерлери, Прокопьескинин чуңгуларынга фигуристер, Таштагол хоорайның болгаш демир рудазы тызыкчыларының сууру Шерегеш хоорунга даг хаакчылары күүжүн шенежирлер.

Спартакиадага келгеннер маргылдааларга эки түнелдерни көргүскен дээш бүгү чүүлдерни кылганыдан ангыда, областың ажыл-ишчилери спортчулар хостуг шактарынга шахталарга, заводтарга, театрларга, дыштанылга бажыңнарынга четкилезин, хөгжүм, шүлүк, аныяктар кежээлериге киришсин дээш хөйүү кылган.

Спартакиаданың түнелмаргылдаалары Кузбастың ажылчы чоннарды улуг соңгуургал-биле көөр: областың беш чурттакчызының бирээзи-ле спорттуң кышкы хевирлеринге хаара туттунган. Хоорайларда болгаш районнарда он-он стадионнар, 122 хаак базалары, биатлонныун хаак спортзуун, хоккейнин ийи муң хире секциялары бар. Сибирьнин улуг үлетпүрүвүн чери күш-культурэжу массалыг шимчээшкининг сураггаан чери апар чылар.

ЧААГАЙ ЧАҢЧЫЛДАРГА

Чурттун дөрт шилиндек шыдыраа командаларының СЭКПнин XXVI съездизинге тураскаатқан маргылдаазында бирги команданың шылыраачылары тиилеп үнген. Делегей чемпиону Анатолий Карповтун баштааны бирги команда 28,5 санны, аныяктар командазы ийиги черже үнүп, 23,5 санны алган. Улуг салгалдың шыдыраачыларының командазы 23 санныг, ийиги шилиндек команда 21 санныг болган.

— Бо маргыллаа совет шыдыраа школазының дээрге чаңчылдарын ёзугаар эрткен—дел, ССРЭ-нин шыдыраа федерациязының даргазы, Совет Эвилелинин ийи дакпыр Маадыры, ССРЭ-нин чужудукчу-космонавтызы Виталий Севастьянов СЭТА-ның корреспондентизиге чугаалаан.— Киржикчилерниң чүге чогаалыкчы намдарынга эвес, а өөренип көөрүге үлегер болур кылдыр түскай ундурүлгелерге кирер салыглар эвээш эвес болду. Аныяктар боттарының эки талаларын база көргүсьен.

КЫЗЫЛ ГАЛСТУКТУГ ШЫДЫРААЧЫЛАР

Чурттун дөрт шилиндек командаларының маргылдаазының соонда хары угда муң хөлге сеанс-оюн болган. Бир талазынга сураглыг совет гроссмейстерлер, шупту дөртеи кижи, өске талазынга школачылар ойнаан. Улуг шыдыраачы бүрүзүнге удур 25 кижи ойнаан.

ЦСКА-ның аар атлетика залынга эрткен ужуражылгалар эң улуг соңгуургалды кывыскан. Маңаа делегей чемпионнары Анатолий Карпов, Майя Чибурданидзе олар ойнаанар. А. Карпов 15 салыгга уткан, бир салыгга уттурган, артканнарын хайымнаан. Делегей чемпионун Рязань чурттуг чели классечы Слава Сысоев уткаи. Чибурданидзе 21 кижини уткан, дөртүнге хайымнаан.

Аныяктар аразында делегей чемпиону Баку-чурттуг Гарри Каспаровка улуг шылгалда таварышкан. Аңаа удур гроссмейстер Ефим Геллерниң шыдыраа школазының кижизидикчилери ойнаан, оларның оңу спорт мастерниге кандидат аттыг деп чүвени чугаалаарга-ла байдал биллингир апаар. Каспаров 15 салыгга удуп алган, алдыны хайымнаан, дөрт салыгга уттурган.

— Чоокка чедир-ле, бодум школачы тура, ыыдыг сеанстарга удурлажыкчымны бергедедир дээш ойнап чордум— деп, Каспаров чугаалаан.— Школачылар-биле, ылангыя шыдырааны хөлчок өөренип туурлар-биле салыры берге деп чүвени ам биллим. Уттуруккы дөрт салыын дээш хомудаавас мен, чүл дээрге ол өзүп орааныяк шыдыраачылар улугларның эзээзин базып кел чыдар, недишкиннериңе меңээргенин бербес кылдыр сагындырып турары ол деп биллим.

Бистиң хоочун гроссмейстерливистиң бирээзи Сало Флор эң эки түнелди—25 салыгга 25 санны алган.

В. КУКУШКИН,
СЭТА-ның корр.

СПОРТ

Тыва АССР-ниң XIII кышкы спартакиадазы

КЫЛАҢ ДОШКА

Болуп эртип турар республика спартакиадазының түнелоюннарының эң-не массалыы мячилиг хоккей маргылдаазы деп болур. Аңаа 13 командадан 150 ажыг спортчулар киришкен. Оон киржикчилери хөй болганындан маргылдааны шыырааның талазы-биле дөрт аңгы болукке үскеш эрттирген.

Кызылдың Хүреш аттыг стадионунда кылган кылаи дошка барык бир неделя дургузунда үргүлчүлеп келген солун ужуражылгаларның түнелоюнарында боттарының болуктеринге ойнаан, бирги черни алган командалар шүүдле оюннарга киржир эргени алган. Ол болза республика найысылаалының «Енисей», Чөөн-Хемчик, Барыын-Хемчик болгаш Бай-Тайга районнарның шилиндек командалары-дыр.

Эрткен чылын болуп эрткен республика маргылдаазының тиилекчизи Кызылдың «Енисей» командазының хоккейжилери түнелоюнарга чедир чаңгыс-даа аштырышкынга таварышпайн бодуунун удурланыкчыларын чиниг-биле удуп ап турган. «Енисейниң» кол составы эрткен чылдыындан барык өскерилбээн. Чүгле үш кижи бо команда дээш бир дугаар ойнап турар.

Аразында пайырадыг, коллективтиг команда орус, тыва, хакас нацилыг өолдарны оюн үезинде көөрге чаңгыс өг-бүленин ажы-төлү дег бот-боттарын эки билчир, чаңгызы шупту дээш, а шупту чаңгызы дээш ойнап, дош кырынга үнүп келгеш чараш дамчыдылгаларны, комбинацияларны кылбышаан, ойнай бээрге хажыызындан көрүп турган кижи магадавас арга чок.

Бо команданың ойнакчылары Кызылдың № 1 автотранспорт будурулгезинде ажылдап турар. Олар ажыл шагынан хостуг үезинде белеткенип, мергежилин бедидип, эш-хүүзүнүн ужуражылгаларын эрттирип турардар. Болуп эрткен республика спартакиадазының түнелоюнарында «Енисейниң» хоккейжилериниден команданың капитаны чолаачы Николай Чалдыкмашев, слесарьлар Борис Күжүгет, Владимир Сёмин команданы халдакчылары Валерий биле Сергей Гапонов алышкылар көрүкчүдерге чараш оюнун бараалгатканнар.

«Енисейнин» хоккейжилери түнелоюнарның баштайгызында Бай-Тайганың командазы-биле ойнаан, далчыларын 8:1 санга уткан. А оон соонда хүн Барыын-Хемчиктин шилиндек командазы-биле ойнаан, оларга 8:1 санга уттурган. Бо ийи команданың бир солун чүвезин чүл дээрге олар эрткен чылын база түнелоюнарга бот-боттарының аразында ойнаан. Ынчан кызылчылар база 2:1 санга уттургаи.

Чөөн-Хемчиктиң спортчулары баштайгы ужуражылгазында Барыын-Хемчик районнуң хоккейжилерин 3:2 санга уткаш, оон соонда хүн бай-тайгажылар-биле хайымнашкан. Оларның оюнунуң түнелі 1:1 болуп төнген. Ынчангаш маргылдааның эң сөөлгү хүнүнге чедир кым чемпионнаары билдинмес турган.

Дүүн болуп эрткен ужуражылгалар тиилекчилерни илереткен. Баштай «Енисей» биле Чөөн-Хемчиктин командазы ойнааннар. Маңаа кызылчылар тиилелгени чедип алган. Ынчангаш ам республика спартакиадазының түлган чемпионун Барыын-Хемчик биле Бай-Тайга районнарның хоккейжилериниң оюну шиитпирлээр апарган. Ол оюнга Барыын-Хемчиктиң спортчулары удурланыкчызын 5:2 санга уткаш, республика спартакиадазының чемпиону атты чедип алган. «Енисей» — ийиги, Чөөн-Хемчик районнуң командазы — үшкү черлерни алгаинар.

В. ЧАДАМБА.

ЧУРУКТА: «Енисей» биле Бай-Тайга районнуң командаларының оюнунуң үезинде.

телевидение

МАРТ 4-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — **«Ye».** Информастыг программа. 9.05 — **«Чуртталгаже чалалга».** Фильм-шин. 11.35 — Медээлер. 11.40 — 12.00— Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

12.00—**«Орус дылды өөренип тур бис».** Телекичээл. 12.15 — 14.30—Чапсар.

МОСКВАДАН

14.30 — Медээлер. 14.50 — **Абхаз АССР-ниң 60 чылынга.** Документалдыг телефильмнер программазы: **«Абхазия», «Найырал».** 15.35 — Абхазияның Күрүненин ыры болгаш таңцы ансамблиниң концерти. 16.05— РСФСР-нин улустарының VII кышкы Спартакиадазы. Коньки спорту. Эр болгаш херээжен улус. 500 м. Кемероводан дамчыдылга. 16.45 — **«Орленок»** телестудиязының концерт залы. С. Виноградова эрттирер. 17.25 — **«Владислав Пахомовичиниң командировказы»** Документалдыг телефильм.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — **«Малышок».**

МОСКВАДАН

18.45 — Бөгүн делегейде.

КЫЗЫЛДАН

19.00 — Телемедээлер. 19.25 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

19.30 — **«Партияның XXVI съездизинин шиитпирлерин — амыдыралга».** 19.45—**«Москваның электрилиг лампа заводу»** бүдүрүлге каттыжымышкынынга аныяктар кежээзи. 21.00 — **«Ye».** Информастыг программа 21.35 — ССРЭ-нин улустуң артизи О. Бардиин ырлаар. 22.00 — 23.45 — Футболгэ Европа чемпионнарының кубогу дээш. **«Спартак»— «Реал»** (Мадрид). Тбилисиден дамчыдылга. Чапсарда — **Бөгүн делегейде.** Информастыг удурулге.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

18.15 — **«Горнистер, харыланар».**

КЫЗЫЛДАН

18.45 — **«Бэла Руденко ырлаар».** Фильм-концерт.

МОСКВАДАН

19.00 — Төп телевиденнеңнин болгаш Бүгү-эвилел радиозүүн симфониктиг болгаш эстралалыг музыканың оркестриниң күүселдези.

КЫЗЫЛДАН

19.30—20.35 — **«Оорлаашкын».** Уран-чечен телефильм. 1-ги сериязы.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

Кино

МАРТ 4-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: **«От-буле сумележиишкини»** 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40 (узаткан), 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: Киночыынды 9.50, **«Огарева-6»** 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40 (узаткан), **«Келир үениң дайынчызы»** деп киноклуб 17.00 шактарда.

«ВОСТОК»: **«Петровка-38»** 15.00, 18.40, **«Бачымнаашкынын бачымы»** 16.50, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: **«Онза чугула даалга»** 15.00, 17.50, 20.30 шактарда.

Агаар

Кызылдың агаар станциязының медээзин ёзугаар алырга, республикага бөгүн бүргээр. Чамдык черлерге быскан хар чаар. Сонгу-барыын чүк угланышкынның хатты секундада дүргени 5-10 метр чедер, чамдыкта 14 метр чедир күштелир. Агаарның температуразы хүндүс 2-18, дүне 13-14 градус соок болур.

Кызылга база-ла бүргээр. Быскан хар чаар. Агаарның температуразы хүндүс 8-10, дүне 19-21 градус соок.

Редакцияның адреези: Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажын № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-31-75 харыслаглыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет гурузуу киллистериниң 2-37-13, пропаганда киллизиниң 2-31-75, культура киллизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, үлегер киллизиниң 2-31-75, чагаа киллизиниң 2-41-27 информация киллизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейи барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Тираж 17666 Чагыг 2/2 436

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Төвүлелинин Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыгың херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы (Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 1)

ТС—00295

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 55 (11554) | 1981 чылдың март 5, четверг | 1925 чылда үдезиллеттингеп | Өртээ 2 көө

Л. И. БРЕЖНЕВТИҢ АЛЖИ НАСЕР МУХАММЕД-БИЛЕ УЖУРАЖЫЫШКЫНЫ

СЭКП ТК-ниң Чигинге секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединин Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң Йеменниң Социалистиг партиязының ТК-зының Чигинге секретары, Йемен Улус-демократтыг Республиканың Дээди хуралының Президиумунуң Даргазы болгаш Премьер-Министри А. Н. Мухаммед-биле ужуражыышкыны март 3-те болган.

СЭКП-ниң XXVI съездизинге Л. И. Брежневтиң көдүргеп тайбыңга ынак инициативалары тайбының болгаш улустарның айыыл чок чорууның херээнге, тайбыңче чүткүлдүг бүгү күштериниң ажыл-чорудулгазынга шылгарангай ужур-дузалыг болуп турарын А. Н. Мухаммед онзалап демделээн. Чоокку Чөөн чүкте чөрүлдээнин чөптүг кылдыр таарыштыр шинтпирлээр. Перси мугулдурунуң болгаш Индий океанның зоназынга айыыл чок чорукту бижыглаар талазы-биле совет саналдарыны ботгандырары ол черлерде айыылдыг байдалды чайладырынга арганы бээр ийик деп, ол чугаалаан.

Йемен Социалистиг партиянның удуртулгазы-биле социалистиг эгелерге экономиканы хөгжүдер болгаш инитилелди чаартыр дээш, национал хамаарышпас чорууп бижыглаар дээш Демократтыг Йеменниң улузунуң демиселин СЭКП-ниң болгаш совет улустуң талазындан деткип турарын Л. И. Брежнев демделээн. Найырал болгаш кады ажылдажылга дугайында керээге үндезилээш, Совет Эвилелиниң болгаш Демократтыг Йеменниң аразынга бүгү талалыг кады ажылдажылга бижыгып, калбарып турар.

СЭКП-ниң болгаш ИСП-ниң аразынга найыралдыг харылзааларның чедиишкинниг хөгжүлдезинге холбаштыр сеткил ханымышкының беседазының үезинде илергейлээн.

Беседа найыралдың эвилең байдалынга болуп эрткен.

(СЭТА).

1981—1985 ЧЫЛДАРДА БОЛГАШ 1990 ЧЫЛГА ЧЕДИР ҮЕДЕ ССРЭ-НИҢ ЭКОНОМИКТИГ БОЛГАШ СОЦИАЛ ХӨГЖҮЛДЕЗИНИҢ КОЛ УГЛАНЫЫШКЫННАРЫ

СЭКП-ниң XXIV болгаш XXV съездилериниң ажылдап кылган экономиктиг стратегиязын амыдыралга боттандырбышаан, ленинчи партияның шылгаттынган удуртулгазы-биле совет улус коммунизминиң материал-техниктиг баазазын тургузарынга болгаш совет кижилериң чаагай байдалын бедидеринге улам ынай чедиишкиннерни чедип алган.

Ажылчын ангының, колхозчу тараачыларның болгаш улусчу интеллигенцияның эвилели бижаан, совет инитилелдиң социал-политиктиг болгаш идейлиг чангыс эви бижыккан, ССРЭ-ниң улустарының найыралы улам сырый апарган. Социалистиг демократия чаа чадаже көдүрүлген, ажылчы чонларның хөй-иннтичи болгаш бүдүрүлгечи идепкейи өскен, улус депутаттарының Советтериниң, профэвилелдериниң болгаш комсомолдуң ролю бедээн. ССРЭ-ниң чаа Конституциязын — сайзырангай социализмниң конституциязын хүлээп алган.

Аксы-дунма социалистиг чурттар-биле ССРЭ-ниң дем каттыжылгазы калбарган болгаш байлакшаан. Тайбың болгаш делегейге кады ажылдажылга дээш, улустарның хосталгазы болгаш хамаарышпас чоруу дээш, делегейниң дүшкүүрлүг чоруун чавырыллыдар дээш демиселдиң Программазын Совет Эвилели чайгылыш чокка боттандырып турар. Делегей болуушкунарының чорудулгазынга оон салдары чайгылыш чок өзүп орар.

I. 1976-1980 чылдарда экономиканың хөгжүлдезинин болгаш чоннуң чаагай байдалының өзүлдезинин кол түннелдери

Онгу беш чылда улус ажыл-агыйы инитилел бүдүрүлгезин бир дески шапкын хөгжүдеринге, оон ажыктыын болгаш ажылдың шынарын бедидеринге үндезилээш, совет улустуң чаагай бәйдалын улам ынай көдүреринче угландыр СЭКП-ниң XXV съездизинин тодаргайлазы угланыышкынга дүүштүр хөгжүп келген. Чурттуң национал байлаа өскен. Экономиктиг болгаш эртем-техниктиг күүүнүң, материалдыг бүдүрүлгенин болгаш бүдүрүлгенин эвес черлерниң бүгү адырларының өзүлдези чедип алдыган, Совет күрүнениң камгаланыр аргашинээзин чогуур деннелге тудуп келген.

Тоску беш чылдынга деннээрге онгу беш чылда национал орулга 400 млрд. рубль, үлетпүр продукциязы — 717 млрд. рубль көдээ ажыл-агый продукциязы—50 млрд. рубль көвүдээн. Национал орулганың бештин дерт кезиин чоннуң шуут хереглелинге, чуртталга болгаш социал-культура тургузуушкунга ажылгаан.

Улус ажыл-агыйынга капитал салыышкыннар 634 млрд. рубль болган. Кол фондулар 1,4 катап улгаткан. 1200 ажыг улуг үлетпүр бүдүрүлгелерин ажыглалга киирген.

Экономиканы үндезинин—аар үлетпүрүң улам ынай өстүрерин хандырган. Техниктиг депшилгениң тодарадып турар адырлар мурнаан темпилер-биле хөгжүп келген. Одаар чүүлду казып тыварыг, электроэнергия ажыллап үндүрери, кара болгаш өөнүг металлдарны бүдүрери көвүдээн. Улустуң, хереглел барааннарын кылып үндүрери 21 хуу, оон иштинде культура-амыдырал болгаш ажыл-агый угланыышкыныг барааннар 41 хуу өскен; кылыгларның ассортиментизи калбарган, оларның шынарын экижиткен.

Эртем-техниктиг депшилгениң темпилери дүргедээн, улус ажыл-агыйынга чаа техниканы пептередириниң хемчээлдери өскеи, бүдүрериниң техниктиг деннели бедээн. Ол орулгаларны шинтпирлээринге совет эртем улуг салыышкынын киирген.

Партияның аграр политиказын чайгылыш чокка чорудуп келген. Улам-на индустриалдыг будуштуг болуп кед чыдар көдээ ажыл-агыйның материал-техниктиг баазазы быжыккан. Ол адырга бүгү комплекс талазы-биле капитал салыышкыннар 170 млрд. ажыг рубль, азы улус ажыл-агыйынга капитал-салыышкынарның инити хемчээдиниң 27 ажыг хуузу болган. Көдээ ажыл-агыйга 1,8 млн. тракторну, 1,3 млн. чүк автомобилин болгаш 540 муң чыгам тараа комбайнын, мал ажылынга болгаш мал чемнерн бүдүрериге дыка хей машиналарны, 390 млн. тонна чыгам минералдыг чемиичидилгелерни берген. Күш-ажылдың энергия хандырылгазы 1,4 катап өскен. Ирригациялыг болгаш мелиоративтиг тудуг талазы-биле ажылларны улуг хемчээлдерге чоруткан. Суггаттыг болган кевирген черлерниң шөлүг барык 35 млн. гектар четкен. РСФСР-ниң Кара эвес хөрзүнүг зоназында көдээ ажыл-агыйны хөгжүдериниң комплекстиг программазын боттандырып келген. Көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезин концентрастарлы болгаш специализастаары, агроүлетпүр интеграциязы улам ханы болгаш янзы-бүрү характерлиг болуп бар чыдар.

Көдээ ажыл-агый продукциязын бүдүрерин өстүрерин хандырган. Беш чыл дургузунда тараанын чылда ортумак инити чыылдазы бир-ле дугаарында 205 млн. тонна ашкан. Эът, сүт, чуурга, хөвен болгаш өске-даа продукция бүдүрери көвүдээн.

Транспорт улам ынай хөгжээн, оон техниктиг чепсегленишкини экижээн. Чүктер сөөртүүнге хоолай дамчыдар, далай болгаш автомобиль транспортунуң, а пассажирлер аргыштырын сөөртүүнге—агаар транспортунуң ролю белеэн. Байкал-Амур демир-орук магистралының тудуун уламчылаан.

ССРЭ-ниң экономиказы чангыс аай улус ажыл-агыйжы комплекс кылдыр хөгжүп келген. Республика бүрүзүнүң экономиктиг күүүзү дыка улгаткан.

Ылангыя чурттуң соңгу болган чоон талакы районнарынга девискээр-бүдүрүлге комплекстери дүрген тургустунгулаан. Барының Сибирьге нефть (газ контенсадын киириштир) тывыжы 2,1 катап, газ 4,3 катап көвүдээн.

Эртем-техниктиг депшилгете, эргелеп башкарарын сайзырангайжыдарынга үндезилээш, бүдүрүлгенин ажыктыг хандырган. Техниктиг депшилгениң тодарадып турар адырлар мурнаан темпилер-биле хөгжүп келген. Одаар чүүлду казып тыварыг, электроэнергия ажыллап үндүрери, кара болгаш өөнүг металлдарны бүдүрери көвүдээн. Улустуң, хереглел барааннарын кылып үндүрери 21 хуу, оон иштинде культура-амыдырал болгаш ажыл-агый угланыышкыныг барааннар 41 хуу өскен; кылыгларның ассортиментизи калбарган, оларның шынарын экижиткен.

Эртем-техниктиг депшилгениң темпилери дүргедээн, улус ажыл-агыйынга чаа техниканы пептередириниң хемчээлдери өскеи, бүдүрериниң техниктиг деннели бедээн. Ол орулгаларны шинтпирлээринге совет эртем улуг салыышкынын киирген.

Партияның аграр политиказын чайгылыш чокка чорудуп келген. Улам-на индустриалдыг будуштуг болуп кед чыдар көдээ ажыл-агыйның материал-техниктиг баазазы быжыккан. Ол адырга бүгү комплекс талазы-биле капитал салыышкын

1981 — 1985 ЧЫЛДАРДА БОЛГАШ 1990 ЧЫЛГА ЧЕДИР ҮЕДЕ ССРЭ-НИҢ ЭКОНОМИКТИГ БОЛГАШ СОЦИАЛ ХӨГЖҮЛДЕЗИНИҢ КОЛ УГЛАНЫЫШКЫННАРЫ

(Уланчызы. Эгези 1-ги арында).

рының бүдүрүлгезининң структуразын сайзырангайжыдар. Казын тывар болгаш болбаазырадыр үлетпүрнү, күш-ажылдың чепсээн бүдүрүп турар болгаш оны ажыглап турар адырларны хөгжүдеримге улуг дүштүрүлгени чедип алыр, ол душта делегейниң социалистиг кооперастаашкынын калбартырын база бүдүрүлгенің специализациязын ханыладырын болдунар шаг-биле барымаалаар.

Үлетпүрге «А» болуктүң продукциязының өзүлдезининң темпилери-биле децнээрге, «Б» болүктүң продукциязың бүдүрелиниң өзүлдезинин элээн бедик темпилерни хандырар.

Аграр-үлетпүр, аъш-чем комплекизни бүгү хемчег-биле хөгжүдерни, көдээ ажыл-агыйны, үлетпүрүнүң оны хандырып турар адырларын, аъш-чем индустризын, ол ышкаш көдээ ажыл-агый продукциязын белеткээри, калгаалавары, соөртүрүү болгаш болбаазырадың кылыры-биле холбашкан бүдүрүлгелерни провоорциялыг болгаш дүшкеж кылдыр өстүрерни баш үдур көөр. Көдээ ажыл-агыйга кол хүжениишкинни тараа болгаш маал чемнери бүдүрерин өөвүдедириниң, мал ажылын хөгжүдеринің, көдээ ажыл-агый продукциязын кадагалаарын хандыраринын, оны эң эки шынар-биле хереглекчиге чедиреринің талазы-биле сорулгаларны шинтпирлээрине салыр. Көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезин индустриалдыг базаже болгаш депшилгелиг технологияларже шилчидерин дүргедедир.

Транспорттуң бүгү хевирлериниң болгаш хамыктың мурыунда демир-орук транспортунуң ажылын экижидер талазы-биле хемчегларни боттандырар болгаш оларны улус ажыл-агыйының база чонуң хереглелдери-биле бүрүн дүштүр хөгжүдеринге улуг дүштүрүлгени чедип алыр, ол душта делегейниң социалистиг кооперастаашкынын калбартырын база бүдүрүлгенің специализациязын ханыладырын болдунар шаг-биле барымаалаар.

Үлетпүрге «А» болуктүң продукциязының өзүлдезининң темпилери-биле децнээрге, «Б» болүктүң продукциязың бүдүрелиниң өзүлдезинин элээн бедик темпилерни хандырар.

Аграр-үлетпүр, аъш-чем комплекизни бүгү хемчег-биле хөгжүдерни, көдээ ажыл-агыйны, үлетпүрүнүң оны хандырып турар адырларын, аъш-чем индустризын, ол ышкаш көдээ ажыл-агый продукциязын белеткээри, калгаалавары, соөртүрүү болгаш болбаазырадың кылыры-биле холбашкан бүдүрүлгелерни провоорциялыг болгаш дүшкеж кылдыр өстүрерни баш үдур көөр. Көдээ ажыл-агыйга кол хүжениишкинни тараа болгаш маал чемнери бүдүрерин өөвүдедириниң, мал ажылын хөгжүдеринің, көдээ ажыл-агый продукциязын кадагалаарын хандыраринын, оны эң эки шынар-биле хереглекчиге чедиреринің талазы-биле сорулгаларны шинтпирлээрине салыр. Көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезин индустриалдыг базаже болгаш депшилгелиг технологияларже шилчидерин дүргедедир.

Материал-техниктиг хандырылганың ынити күрүне системазын бижыглаар болгаш сайзырангайжыдар, материалдыг күрлавырларны чөптүг ажыглары болгаш камнавры база чиг-эт материялдар болгаш дериишкинner, артык кезектер-биле улус ажыл-агыйның үзүктелиишкини чок хандырары дээш оон ролюн болгаш харысалгазын бедидер.

Капитал салыышкыннарын кол угланыышкынларга ажыглалга киирер эң чугула объектилерге, хамыктың мурынга ажылдал турар бүдүрүлгелерни чаарты кылырынга болгаш техника-биле эде дериириге мөөнүзэр. Тудугну дүрген, камналгалыг болгаш бедик техниктиг деннелге кылыр.

Чаа бүдүрүлгелериң тудуп бирги ээлчегде экономиканың структуразынга депшилгелиг чаартылгаларны хандырар, а ол ышкаш чурттуң чөөн болгаш соңгу районнарының одалга-энергетиктиг база минерал-чиг-эт күрлавыларын ажыл-агый эргилдезинге киирерин хандырар ынзы адырларга болгаш бүдүрүлгелерге боттандырар. Чурттуң европа кезээринге чаа бүдүрүлге объектилериниң тудуушкунун кызгаарлаар.

Капитал чүдүгүнүн материал-техниктиг базазын бижыглаар, мергежилдиг кадрлар-биле оон хандыртынарын экижидер, керээлиг организацияларның күүлери боттарының күүседир ажылдарының хемчээлинге дүүшкен турарын чедип алыр.

Эвилелдешкен республикаларның болгаш экономиктиг районнарның ажыл-агыйларын комплекстиг хөгжүдерни боттандырар, күш-ажылдың ынитилел хуваалдазының системазынга оларның специализациязын экижидер.

3. **Бүгү талалыг интенсификациягa үндезилээш, ынитилел бүдүрүлгезиниң ажыктыын бижыг туруштуг бедидер, бүгү-ле адырларга продукциының база ачы-дуза чедиреринің шынарын экижидер.**

Улус ажыл-агыйын хөгжүдерининң дүүштүрүлгелиин экижидериниң, эргежок чугула күрлавырларны тургузарының эң чугула негелдези болур материал, күш-ажыл болгаш сац-хөө күрлавырларын эң чөптүг ажыглаарын база бедик эштиг түнелдерни чедип алырын хандырар.

Ынитилелдин күш-ажылының бүдүрүкчүлүүн 17—20 хуу бедидер, оон күсели-биле национал орулганың немелде өзүлдезинин 85—90 хуудан эвээш эвезин алыр.

Күш-ажылдың техниктиг дераттынышкинин көдүрер; бүдүрүлге чорудулгаларының комплекстиг механизациязын болгаш автоматизациязын бүгү хемчег-биле шингээлээ алыр, бүгү-ле адырларда, ылангыя дузалал болгаш хандырылга ажылдарда хол-биле күш-ажыл кылын турар ажылдакчыларың санын чайгылыы чок кызырар. Ам туруп турар бөлгаш тургустунар деп турар ажылдаар черлерниң, күш-ажыл күрлавырлары-биле дүүшкеж болуруп чедип алырының хемчеглерни алыр. Ылангыя Сибирьниң болгаш Ыраккы Чөөн чүктүң районнарынга чаа ажыглалга киирер бүдүрүлгелерни кадрлар-биле хандырарының чогумчалыг байдалдарын тургузар. Күш-ажылды организастаарын, нормаларын болгаш идиг бээрин экижидер. Күш-ажылды эртемге үндезилел организастаарын шингээдип алыр болгаш оон ажыктыын бедидер.

Бүдүрүп үндүрүп турар продукциянын бүгү хевирлериниң шынарын дыка экижидер, улус ажыл-агыйының хөгжүлдезининң база эртем-техниктиг депшилгениң эмгы үелеги негелделеринге, а ол ышкаш чонуң өзүп турар хереглелдериниң дүүштүр кылыгларының ассортиментизин калбартыр болгаш чаартыр. Бүдүрүп үндүрүп турар продукцияның ынити хемчеглиге шынарын дээди категориязының продукциязының улуг-хуудун хажык чок улгаттырар. Продукциянын шынарын башкарарының комплекстиг системаларын идепкейлиг шингээдип алыр.

Улус ажыл-агыйының адырларынга, каттыжыышкынарга, бүдүрүлгелерге фонд эгидишкинин бедидеринче угланган хемчеглерни боттандырар.

Бүдүрүлге күүлерин эң-не чөө ажыглаар, бедик бүдүрүкчүлүг техниканы калбаа-биле шингээдип алыр, ажыглаттының турар кол фондларының структуразын сайзырангайжыдар болгаш чогуур үезинде чаартыр.

Ажыглалга киргеи бүдүрүлгелериниң болгаш объектилериниң төлеавлел күүлерин шингээдип алырының хуусааларын кызырарынче болгаш өске-даа техника-экономиктиг көргүзүглерни чедип алырынче,эң-не ажыктыг машиналарның болгаш механизмнериин ажылдаарының эвлчег коэффициентизин улгаттырарынче, эргижирээн техниканы саат чок солуурунче оноа кичээнгейни салыр.

Капитал салыышкынарын эвээжедиринге эртем-техниктиг депшилгенің чедиишкинnерин болгаш чогумчалыг чогаадылчы шинтпирлээшкиннерни долузу-биле ажыглаар.

Материалдыг күрлавырларны камналгалыг ажыглаар. 1980 чылга деңээрге, 1985 чылда улус ажыл-агыйынга одалга-энергетиктиг күрлавырларын чижеглеп алган 160—170 млн. тонна одалга кылдыр, оон иштинде 70—80 млн. тоннаны чарыгдал нормаларын бичелединиң күсели-биле камнап алырын; машина тудуунга болгаш металл болбаазырадырынга чарыгдал нормаларын ортумаа-биле; кара металлдар прокадынга — 18—10 хуудан эвээш эвес, кем хоолайларныын — 10—12 хуу, оөнүг металлдар прокадын—9—11 хуу кудуладырын; тудугга кара металлдар прокадынын база ыяш материалларның 7—9 хуузун, цементниң 5—7 хуузун камнап алырын хандыраа.

Катаа ажыглаар материалларны болгаш одалга-энергетиктиг күрлавырларын, амыдырала ажыглаан чүүлдерни, а ол ышкаш холбаалыг продуктуларны ажыл-агый эргилдезинге калбаа-биле ажыглаар талазы-биле ажылды үргүлчүлээр. Катаа ажыглаар чиг-этти белеткеп база болбаазырадың турар организацияларның материал-техниктиг базазын хөгжүдер. Тускайлаттынган бүдүрүлгенің калбартыр, саваларның база сава материалдарының шынарын болгаш дески ажыглаттыларының деңнелни бедидер. Хөй эргилделиг болгаш дедир эгиттинер саваларны ажыглаарын экижидер.

Бүдүрүлгеге, хандырылга база эргелел черлериниге камналганың чурумун күштелдирер. Үлетпүргe, тудугга, транспортка болгаш көдээ ажыл-агыйга база өске-даа адырларга чидириглерни чайладыр талазы-биле хемчеглерни ажылдай кылыр болгаш боттандырар. Экономиканың бүгү-ле звеноларынга ажыл-агыйның бот-орулга-чарылгазын бүгү демчег-биле бижыглаар.

Улус ажыл-агыйынга саарылга хөрөнгилериниң эргилдезин 2—3 хуу дүргедедир.

Продукциянын болгаш ажылдарның бот-үнезин чингедир. Үлетпүрге болгаш тудугга орулганы чижек-биле 1,3 катаа, совхозтарга—1,7 катаа көвүдедир.

4. **Эртем-техниктиг депшилгени улам ынай дүргедедирин хандырар.**

Бүдүрүлгени эң дүрген техниктиг чаарты дериниче, күш-ажылдың байдалдарын экижидериниң база оон бүдүрүкчүлүүн бедидериниң, материал курлавырларын камнап алырының аргазын берип турар машиналарны болгаш дериишкинерни тургузарынче база бүдүрүп үндүреринче шугумну улус ажыл-агыйының бүгү-ле адырларынга чайгылыш чок чорудар. Дузалал болгаш хандырылга бүдүрүлгелериниң техниктиг деңнелиг бедидер.

Принциптиг чаа техниканы болгаш материалдарны, депшилгелиг технологияны тургузар болгаш бүдүрүлгеге шингээдип алыр. Чангыс бодунуң күчүзү улуг болгаш бүдүрүкчүлүү бедик машиналарны база агрегаттарны, бедик камналгалыг дериишкиннерниң, бүдүрүлгени механизастаарынга болгаш автоматчыдарынга хереглээр машиналарның бүрүн системаларын бүдүрүп үндүрериниң өзүлдезин хандырар.

Стандарттарны болгаш хереглекчилериниң негелделеринге дүүштүр белеп продукцинга, четчелээр кылыгларга, саваларга, материялдарга, чиг-этке болгаш ачы-дузага техниктиг негелделерин сайзырангайжыдар.

Эртем шинчилелдериниң ажыктыын бедидер, эртемнич болгаш техниканы чедиишкиннерин бүдүрүлгеге шингээлип алырының хуусааларын дыка кызырар. Эртем албан черлериниң ажыл-чорудулгазын аайлап башкарарын сайзырангайжылар, үндезин эртем шинчилеллерин мурнады хөгжүдерни хандырар, дузалал шинчилеллериниң түнелдиин бедидер. Эртем-шинчидел төлевилел шинчилээр, конструктор организацияларының болгаш дээди өөредилге черлериниң материал-техниктиг базазын бижыглаар.

5. **Бойдустуң, черниң болгаш оон казар байлактарының, атмосфер агаарының, суглардың, дириг амытаннарның болгаш үнүттерини камгалалын күштелдирер.** Бойдус курлавырларын чөп ажыглаарын болгаш катаа тургузарын хандырар.

6. **Экономиканың бүгү-ле звеноларынга эргелел башкарарын сайзырангайжыдар болгаш ажыл-агыйны чорударының деңнелин көдүрер, — эң эки улус ажыл-агый түнелдерин чедип алырынче уг-шигин күштелдирер.**

Улус ажыл-агыйының бүгү-ле адырларынга ажылдың организастыын болгаш бир деминиң бедидер. Планнавашкынны чайгылыш чок экижидер, планның, экономиктиг быраларның болгаш идиг бериишкиннериниң тудуш харыдзаа-салдарлыг болурун хандырар, эргелел башкарарының организастыг тургузуун болгаш методтарын сайзырангайжыдар.

Инициативаны, ажыл-херекчи чорукту, бүдүрүлгенің өзүлдезининң күрлавырларын чогаадыкчы дилеп тыварын бүгү хемчег-биле хөгжүдер, бүдүрүлге участогу бүрүзүнге бедик организастыг чорукту болгаш күүседикчи сагылга-чүрүмну хандырар.

Ажылдың түңнелдери болгаш шынары, планныг онаалдаларны база керээлиг хүлээлгелерни күүселдирер, ажыл-агыйның бот-орулга-чарылгазының принциптерин сагыры, бүдүрүлгенің орулгалыг чоруун хандырары, ажыл төлевирининң фондузун чарыгдазары болгаш саарылга хөрөнгилериниң эргилдезин дүргедедирн дээш ажыл-агый үдуртукчуларының харысалгазын күштелдирер. Ведомствоүн болгаш түе черниң эрге-ажыын барымдаалаар чоруктарның илерээшкиннерни-биле, планнарны кудуладыр чоруктар-биле шинтпирлиг демиселди чорудар, планныг онаалдаларны үндезин-сарымдаа чөө черге өскертирин болдурбас. Эргелел башкарарынга болгаш планнаарынга, күш-ажылын мелеределг, чогаадыкчы ёзу-биле көөрүнге, бедик бүдүрүлгечи болгаш хөй-ниитчи идепкейге ажылдакчыларны кижизидеринге күш-ажылды коллективтериниң ролюн болгаш инициативазын бедидер.

7. **Даштыкы экономиктиг харылзаалларның ажыктыын бедидер.** ЭДЧ-нин кежигүнери чүрттар-биле социалистиг экономиктиг интеграцияны ханыладырын хандырар. Хөгжүп орар чүрттар-биле кадың ажылдажылганы болгаш капиталистиг күрүнелер-биле бот-боттарынга ажыктыг сазылгажыышкынны калбартыр.

III. Эртемни хөгжүдери болгаш техниктиг депшилгени дүргедедири

Оң бирги беш чылда эртем болгаш техниканың хөгжүлдези совет ынитилелдиг экономиктиг база социал сорулгаларын шинтпирлээрине, интенсивтиг хөгжүлдезинн орузунче экономиканы шилчидерин дүргедедириге, ынитилел бүдүрүлгезининң ажыктыын бедидеринге улам улуг хемчээлге чагыртқан турар ужурлуг.

Ону барымдаалаары:

эртем-техниктиг депшилгениң комплекстиг программазын, эртем-техниктиг эң чугула айтырыгларны шинтпирлээр талазы-биле тускай сорулгалыг программаларны ажылдап кылырын болгаш боттандыраарын хандырар;

эртемнин болгаш бүдүрүлгенин араазында харылзаалардың күштелдирер. Эртем албан черлериниге шинчилелдериниң дейнели дээш, доозулган эртем ажылдарының болгаш чогаадылгаларның түңнелдерини бүдүрүлгеге дүрген ажыглаары дээш министерстволарның болгаш ведомстволарның харысалгазын бедидер. Чогаадыл база үндүрүп турар кылыгларның техника-экономиктиг деннелни үнелеп көөрүүн системазын экижидер, эргижирээн продукцияны бүдүрүлгеден чогуур үезинде үштүр. Чаа техниканы чогаадын тургузарының болгаш шингээдип алырының хуусааларын боттуу-биле кызырар;

эртем шинчилелдерин чорударынга хереглээр приборларны дериг-херекселдерни, автоматизациянын чепсек-херекселдерин, реактивтерни болгаш препараттарны бүдүрүп көвүдедир. Электроника-саналга техниказын ажыглавышаан, төлевилел-конструктор болгаш эртем-шинчилел ажылдарын автоматчыдарын калбартыр;

эртем-техниктиг революцияның негелделеринге дүүштүр шинчилелдерниң болгаш чогаадын кылыышкынарын углануышкынын, эртем албан черлерниң организастыг тургузуун чогуур үезинде тодаргайлаар болгаш чаартыр. Ынитилел, бойдус болгаш техниктиг эртемнериниң харылзаалларын күштелдирер;

улус ажыл-агый сорулгаларын шинтпирлээрине дээди өөредилге черлериниң эртем күүл-шыдалын ажыглаарының дээштиин бедидер. Эртем болгаш эртем-педагогика кадрларын белеткээри, мергежилин бедидерин база аттестациязын кылырын сайзырангайжыдар;

эртем-техниктиг информацияның системазын болгаш патент-лицензия ажылын экижидер;

чогаадыкчыларның болгаш чаартыкчыларның мәсеалыг чогаадылгазын улам ынай сайзырадырына бүгү тала-биле идигин бээр. Бүдүрүлгени сайзырангайжыдарынга эртем-техниктиг ынитилелдерниң ролюн күштелдирер.

Эртем болгаш техниканың чедиишкиннерин ажыглаарынга үндезилээш:

автоматтыг манипуляторларны (үлетпүр роботтарын), бичe процессорларны болгаш бичежек электроникаг саналга машиналарын кадың ажыглаар автоматтыг башкарылганың бүгү талалыг системаларының бүдүрүлгезин хөгжүдер болгаш оларны калбаа-биле ажыглаарын хандырар, автоматчыткан цехтерни болгаш заводтарны тургузар;

технологтуг чорудулгаларның тудуш кезээ болур продукцияны шенээринге болгаш оон шынарын контрольдаарының автоматчыткан методтарын база чепсек-херекселдерни шингээдип неперединин дүргедедир;

машиналарның болгаш дериг-херекселдериң хемчээлин, металл киреин, энергия хереглелин харын үгда эвээжедин, бирээзин-не бүрүн бүдүрериниң ортек-чарыгдалдарын чингедип турган, оларның кайызының-даа бирээзининң күүзүн болдунар-ла хемчээлинге бедидер;

технологтуг чорудулгаларның, бүдүрүп үндүрер кылыгларның болгаш боттандырар ажылдарның хевирлериниң өскерлир үезинде эде дериириге эптиг база хөй ажылдарны кылырынга ажыглаар машиналарны болгаш дериг-херекселдерни бүдүрер;

чаа машиналарны, дериг-херекселдерни, аппаратураны болгаш приборларны бүдүрерде чаңгыс аай белдирлерни база агрегаттарны, ажыглаар модуль принципин калбаа-биле иепередир;

транспорт чепсек-херекселдериниң эң чаа хевирлерин, а ол ышкаш оларга чүүл болгаш энергия чарыгдалын боттуг кызырарын хандырар энергия күүзүлүг транспорт установкаларын чогаадып тургузар;

металлдарның болгаш эзилдирген демирлериниң, демир конструкцияларның болгаш хоолайларның бижыг бүдүш-шынарларын, даларышкындай, изигден болгаш сооктан бижыын бедидеринин эң-не ажыктыг методтарын чогаадыр болгаш шингээдип неперединр; металл порошоктарынга, порошоктуг эзилдиргелерге болгаш дыгый кылыр эзилдирген каттыжыышкынарга үндезилээш, чаа конструкция материалдарын, шынарларын база кылыгларны бүдүрерин көвүдедир;

кедергей арыг, чартык дамчыдыкчы, дыка дүрген дамчыдар чаа полимериг болгаш композициялыг материалларның база кылыгларның, оларның иштинден чогуур шынарлыг комплекстиг болгаш изиген база химия талазы-биле бижыг болгаш металлдан кылбаан органиктиг эвес материалдарның, а ол ышкаш шуткулга кылыгларын белеткээриге эргежок чугула кезектерниң бүдүрүлгезин хөгжүдер;

эвээш кылыгларлыг, эвээш артынчылыг болгаш артынчызы чок технологтуг чорудулгаларны калбаа-биле ажыглаар, бүдүмелдиг бижыг болгаш аар суук одаар чүүлдерни комплекстиг ажыглаарының база эде болбаазырадырының, а ол ышкаш синтетиктиг одаар чүүлдерни алырының ажыктыг методтарын чогаадып тургузар болгаш шингээдип неперединр;

металларның, материалларның болгаш кылыгларның бүдүш-шынарын улам-на экижидер сорулга-биле оларны ажылдап кылырының электри химиялыг, плазмалыг, лазерлиг, радиациялыг болгаш өске-даа дыка ажыктыг методтарын ажыглаар;

рудалардан ажыктыг кезектерни комплекстиг болгаш улам долу алырынга, кызар байлаа чегей болгаш нарын черлерни ажыглаарынга херектиг техниктиг чепсек-херекселдерни болгаш технологияларны чогаадып тургузарын база калбаа-биле ажыглаарын хандырар;

энергияның катаптаар үнер дөстерин (гидравликаның, хүүнүң, хаттың, геотермиканың) улус ажыл-агыйынга ажыглаарының хемчээлдерин улгаттырар.

Ынитилел эртемнериниң талазы-биле күжениишкиннерни дараазында угланышкынарга мөөнүзэр:

СЭКП-нің революөчүү чаартыкчы ажыл-чорудулгазының, делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкининиң дүржулгазын түңнээри, диалектиктиг болгаш төөгү материализемнин, эртемниг коммунизминиң болгаш политиктиг экономиянын айтырыгларын ажылдап кылыры;

сайзырангай социализмнин, коммунизминиң материал-техниктиг баазазын тургузарының болгаш бүдүрүлге харылзаалларын сайзырангайжыдарының, ынитилел бүдүрүлгезининң ажыктыын бедидеринин; эртем-техниктиг депшилгенин болгаш күш-ажылдың социал-экономиктиг айтырыгларының, улус ажыл-агыйын эргелел башкарарын сайзырангайжыдарының, адырларның болгаш районнарның экономиказының, аграр теорязының, демографиянын теоретиктиг айтырыгларын шинчилээри;

бышкан социализмнин социал тургузуунун, политиктиг системазының хөгжүдезининң, күүне болгаш ынитилел амыдыралының эрге-дүүм үндезинин бижыыларының, кижинин коммунистиг кижизидилгезининң, бүгү талалыг болгаш дендеки сайзыралынын, амыдырадың социалистиг хевиримин айтырыгларын ажылдап кылыры;

делегейниң социалистиг системазының хөгжүлдезининң дүүм өзүлдер чүүлдерни, социалистиг экономиктиг интеграциянын болгаш экономиктиг даштыкы харылзаалларның айтырыгларын шинчилээри;

капиталистиг болгаш хөгжүп орар чүрттарның экономиказының база политиказының айтырыгларын өөренири; антикоммунизмни, ынитилел хөгжүлдезни бүрүзаатыг болгаш ревизионистиг ёзу-биле көөрүн шүгүмүлээри, марксизм-ленинизминиң үгүлдекчилерин сойгалап илередири болур.

Бойдус болгаш техниктиг эртемнериниң талазы-биле дараазында эң чугула айтырыгларны шинтпирлээрине күжениишкиннерни мөөнүзэр:

математика теориязын хөгжүдери, дузалал сорулгаларга ону ажыглаарының дээштиин бедидери;

элементарлыг частицаларның болгаш атомнуг ядронуң физиказын, бижыг бүдүмелдериниң, оптиканың, квантылыг электрониканың физиказын болгаш радиофизиканы хөгжүдери;

ядролуг энергетиканың хөгжүдери болгаш термоядролуг энергетиканың үндезиннерин тургузары, энергияны солуттур чаартырының база дамчыдарының методтарын сайзырангайжыдары;

чогуур бүдүш-шынарлыг чаа бүдүмелдерни болгаш материалдарны алырының химия-технологтуг чорудулгаларын, хаалчак технологтуг цикларге ажыглаар болгаш энергетиктиг база күш-ажыл курлавырларынга камналгалыг чиг-этти болгаш кадың келир продуктуларны комплекстиг ажыглаарының эртемниг үндезиннерин тургузары;

машиналарның, дериг-херекселдерниң болгаш машина тудуунун өске-даа кылыгларының шынарын, бижыг ынаныштыын, камналгалыын болгаш бүдүрүкчүлүүн бедидери, оларның шимээн-даажын база сиргилээшкинин эвээжедири, хөй материалдар киреин база энергия чарыгдалын кызырары;

саналга техниказын, оон элементтиг базазын болгаш математиктиг хандырылгазын, информацияны чыырының, дамчыдарының болгаш сайзырадырының чепсек-херекселдерни база системаларын сайзырангайжыдары;

кижинин мага-бодунуң ажыл-чорудулгазының физиологтуг, биохимиктиг, генетиктиг болгаш иммунологтуг болуушкуннарының механизмин билип алыры, эң-не неперегиий аарыгларны баш бүрүнгаар болдурбазының, шинчилээрининң база эмнээринин методтарын сайзырангайжыдары, чаа эм чүүлдерни, препараттарны болгаш эмнелге техниказын чогаадып кылыры;

үнүттерниң бедик сорттарын, малдың болгаш ажыктыг микроорганизмнериниң культураларының эң хөй продуктулар бээр уксаларын өстүрери, физиология талазы-биле идепкейлиг чаа бүдүмелдерни, оон иштинде үрезинерни тургузары;

эмнелгеге, көдээ ажыл-агыйга болгаш үлетпүрге ажыглаар продукцияны бүдүрериге биотехнологтуг чорудулгаларны ажылдап кылыры;

эртемни, техниканы болгаш улус ажыл-агыйын хөгжүдер сорулгаларга ажыглаары-биле космос делгемнерни улам ынай шинчилээри болгаш шингээдип алыры;

Черниң тургузуун, составын болгаш оожум хөгжүлдезин, биосфераны, агаарны, Делегей океанын, оон дүвүн, оларның курлавырларын боттуг ажыглаар, агаарны болгаш бойдустуң өске-даа болуушкуннарын баш бүрүнгаар билип алырының методтарын сайзырангайжыдар, долгандыр турар чүүлдерни камгалаарының дээштиин бедидер сорулга-биле шинчилээри, экологияны сайзырадыры.

IV. Үлетпүрнү хөгжүдери

Бүдүрүлгениң чепсек-херекселдериге улус ажыл-агыйының, а чонуң хереглел барааннарынга—чурттакчы чонуң хереглелдерин улам долу хандырары, бүдүрүлгени интенсификастаары, эртем-техниктиг депшилгенин чедиишкиннерин бүгү талалыг ажыглаарынга үндезилээш, продукцияның шынарын бедидери үлетпүрүнүң эң чугула сорулгалары болуп турар.

Чонуң хереглел барааннарын бүдүрерин көвүдедириң болгаш шынарын бедидерин үлетпүрүнүң бүгү азырларының, бүгү бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларының бирги чергенин чугула ужур-дузалыг сорулгазы, бүгү партия, совет, ажыл-агый органнарының болгаш профэвилелдериниң оноа сагыш салыышкынының чүүлү деп санаар.

Ол сорулгаларны шинтпирлээр төлээле:

үлетпүр продукциязын бүдүрерин беш чылда 26—28 хуу, оон иштинде бүдүрүлгенин чепсек-херекселдерин—26—28 хуу, хереглелдин чүүлдерин—27—29 хуу көвүдедир;

үлетпүрге күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 23—25 хуу бедидер, продукцияның немей өзүлдезининң 90 ажыг хуузун оон күсели-биле чедип алыр;

үлетпүр бүдүрүлгезининн тургузуун сайзырангайжыдар; казын тывар болгаш болбаазырадыр адырларының хөгжүлдезиниге балансылыг болуруп, улус ажыл-агыйынга техниктиг депшилгени годаргайлаар продукцияны бүдүрүп үндүрерин дүрген көвүдедирин хандырар;

күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүн өзүлдезин, хереглээр материалдарның болгаш энергияның хемчээлин эвээжедирин, продукцияның шынарын экижидерин, дашткы салыгга оон адаанажыр аргазын бедидерин хандырар эң бедик бүдүрүкчүлүүт чаа техниканы чогаадып тургузарының, шингээлип алырының болгаш бүдүрүлгеге неперединрининң хемчээлдерин дыка улгаттырар;

конструкция материялдарының номенклатуразын болгаш ассортиментизин калбартыр болгаш үргүлчү чаартыр, оларның техника-экономиктиг характеристиказын экижидер. Кара болгаш өөнүг металлдарны солуур депшилгелиг материалдарны бүдүрүп үндүрерин көвүдедир;

одалга-энергетиктиг күрлавырларны ажыглаарын экижидер, хотел-суугуларга одаарынга нефтини болгаш нефть продуктуларын хереглээрин кызырар, атомнуг энергетиканы муриатқан темпилер-биле сайзырадыр;

материалдыг күрлавырларның камналгазын хандырар. Бүдүрүп турар продукцияның чангыстын хемчээлинге чарыгдалдың депшилгелиг нормаларын ажыглап неперединр. Чиг-этти комплекстиг эде болбаазырадырын, күрлавырларга камналгалыг техниканы, эвээш артынчыкчыны, энергия камнаар болгаш артынчыкчы чок болур технологияны калбаа-биле ажыглаар, чиг-этти болгаш материалдарның чер-черде хевирлерин бүдүрүлгете бүгү талалыг киириштирер, катаа ажыглап болур күрлавырларны эде кылын болбаазырадыр. Аъш-чем чиг-эдин болгаш өске-даа көдээ ажыл-агый продукциязын техниктиг сорулгаларга ажыглаарын дыка кызырар;

үлетпүр продукциязының бот-үнезин чингедир, оон орулганың деңнелин;

үлетпүр бүдүрүлгезин организастаарының хевирлерин сайзырангайжыдар, үлетпүрүнүң аарыларының болгаш түс-түс бүдүрүлгелерниң аразында бүдүрүлге харылзааларын экижидер. Бүдүрүлгени специализастаарының, кооперастаарының болгаш концентрастаарының деннелин бедидер;

ажылдап турар бүдүрүлгелерниң техниктиг эде дериишкинининн болгаш чаартылгазының хемчээлдерин элээн калбартыр, эң-не ажыктыг чаа техника-биле оларны эде дериир, депшилгелиг технологияны, күш-ажылды болгаш бүдүрүлгени эртемге үндезилел организастаарын шингээдип неперединр; оргтехниканы бүдүрүп үндүрерин көвүдедир;

бүдүрүлге күүлерин болгаш кол фондуларны ажыглаарын экижидер, машиналарның болгаш дериг-херекселдериниң ажылдаарының эвлчег коэффициентизин бедидер. Чамдык адырларның болгаш бүдүрүлгелериниң онзагай байдалдарын барымаалавышаан, сепителгени организастаарының болгаш техниканы чаартып сайзырадырының деңнелгелиг системаларын чогаадып тургузар болгаш ажыглаар.

Үлетпүр адырларын хөгжүдерининң дараазында кол угланышкынарын доктаадыр.

Электроэнергетиканга 1985 чылда электроэнергияны ажылдап кылырын 1550—1600 млрд. киловатт-шак, оон иштинде атомнуг электростанцияларга 220—225 млрд. киловатт-шак, гидроэлектростанцияларга 230—235 млрд. киловатт-шак чедирер. ССРЭ-нин Европа кезээринге электроэнергияны бүдүрериниң немей өзүлдезинн колдуунда атомнуг болгаш гидроэлектростанцияларга хандырар.

Атомнуг электростанцияларга 24—25 млн. киловатт чаа күүлерни ажыглага киирер. Дүрген нейтроннарга ажылдаар реакторларны шингээдип алыр болгаш чылызылга энергизын ажылдап кылырына ядролуг одаар үүлдүг ажыглаар талазы-биле ажылдарны уламчылаар.

Суг курлавырларын комплекстиг ажыгларын барымаалавышаан, Сибирьниң, Ыраккы Чөөн үүктүң болгаш Ортаакы Азияның хемнеринге улуг гидроэлектростанцияларны, а ол ышкаш ССРЭ-нин Европа кезээринге гидроаккумуляциялыг электростанцияларны тударын боттандырар. Далай чылгыларының күжү-биле ажылдаар электростанцияларын тударының шинчилел болгаш төлевилел тывар ажылдарны уламчылаар. Бичe хемнерниң гидроэнергетиктиг курлавырларын долузу-биле ажыглаар.

Экибастузтуң болгаш Канск-Ачинскиниң хөмүр-даажы, а ол ышкаш Барыын Сибирьде бар бойдус болгаш немелде газты ажыглаар чылызылга-биле ажылдаар электростанцияларны тударын дүрген темпилер-биле боттандырар. Экибастуз—Төө аразында 1500 киловатт күүлүг доктамал токтуң электри дамчыдар шугумунун болгаш Экибастуз—Урал аразынга 1150 киловатт күүлүг солчуп турар токтуң электри дамчыдар шугумунун баштайгы ээлчээн ажыглалга киирер.

Чурттуң чаңгыс дай энергетика системазын улам ынай хөгжүдер, улус ажыл-агыйының электри-биле хандырылгазының идегелдиг болгаш шынарын бедилер талазы-биле ажылдарны уламчылаар.

Чылызылга-биле ажылдаар электростанцияларны болгаш районнарның улуг котельныларын тударының аргазы-биле хереглекчилериниң төпчүткен чылызылга хандырылгазын улам ынай хөгжүдерни, одаар үүлдүн деңзигүүр чарыгдалдарын болгаш электри база чылызылга энергизының ботүнезин чингедирни хандырар.

Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 18—20 хуу бедидер.

Нефть үлетпүрүнге 1985 чылда нефть тывыжын (газ конденсазы-биле кады) 620—645 млн. тонна хемчээлдиг болуруп хандырар.

Барыын Сибирьниң районнарынга, Казах ССР-те болгаш чүрттуң Европа кезээниң соңгу талазынга нефть тывыжының үлетпүрүн дүрген темпилер-биле хөгжүдер, заводка бедик шынарлыг кылдыр белеткээн блок-комплекстиг дериг-херекселдерни тударының болгаш ажыглаарының индустриалдыг методтарын калбаа-биле ажыглаарынга үндезилээш, нефть баз чаа черлерни үлетпүрге комплекстиг дүрген болбаазырадың эгелээр.

Нефтилиг куржагларга салдар чедиреринің чаа методтарын калбаа-биле ажыглаар болгаш черден нефть алырын оон күсели-биле улгаттырар. Скважиналарның газлифтиглиг ажыглалының депшилгелиг аргазын болгаш бедик бүдүрүкчүлүг чер иштинден сордурар электронасостарны шингээдип неперединр. хоюг болгаш битумнуг нефть тывыжының технологиязын сайзырангайжыдар.

Комплекстиг автоматчыткан тывыш черлериниге 1985 чылда нефть тывыжының деңзигүүр хемчээлин 85—90 хуу чедирер. Бир скважинаны хандырарынга күш-ажыл чарыгдалдарын 15—18 хуу кызырар.

Техниктиг дүрген эде дериишкининн болгаш өрүмнээшкин ажылдарының технологиязын болгаш оларны организастаарын улам ынай сайзырангайжыдарының күсели-биле ол ажылдарның техника-экономиктиг көргүзүглерни экижидер.

Нефть болбаазырадыр үлетпүрге нефтини ажыглаарының ажыктыын бедидер, ону болбаазырадып кылыры улам ынай ханыладыр, нефтинни болгаш нефть продуктуларының чидирини кызырарын хандырар.

Ароматтыг углеводородтарны, суук парафиннерни, этиленни, нефтинни электродтуг кокуузун улуг хемчээлге будурерни шингээдип алыр. Одаар үүлге болгаш чаар үскe немээ эң-не ажыктыг холуксааларны будурерни көвүдедир.

Будурүп үндүрүп турар нефть продуктуларының шынарын бедидер. Болбаазырадып кылыр чаар үстерини, чашкынарны, моторнуң болгаш котел-суугуның одаар үүлдерининн сорттарын улам ынай чангыс аай болдурарын боттандырар.

Будурүлгенин планнаттынган турар немей өзүлдезин колдуунда күш-ажылдың будурүкчүлүүн бедидеринің күселибиле хандырар.

Газ үлетпүрүнге газтың тывыжын дүрген хөгжүдеринин программазын боттандырарын эң чугула сорулга деп санаар. Оон хемчээлни 1985 чылда 600—640 млрд. куб. метр чедирер. Ол адырны улам ынай дүрген хөгжүдерининге байдалдарны тургузар.

Газты белеткээр талазы-биле автоматчыткан бедик будурүкчүлүг блок уст

1981—1985 ЧЫЛДАРДА БОЛГАШ 1990 ЧЫЛГА ЧЕДИР ҮЕДЕ ССРЭ-НИҢ ЭКОНОМИКТИГ БОЛГАШ СӨЦИАЛ ХӨГЖҮЛДЕЗИНИҢ КОЛ УГЛАНЫЫШКЫННАРЫ

(Уланчызы. Эгези 1-ги, 2-ги арыннарда).

Хөмүр-дашты чер иштинге, ылангыя кокстаар болгаш амыдыралга хереглээри-биле казып белеткээрии, ону суг күжү-биле казып тыварын, а ол ышкаш хөмүр-даштыхооразалар-биле ырак черлерже дамчыдарын улам калбартып, хөгжүдерии боттандырып чорудар.

Хөмүр-даштың шынарын бедидер. Коммунал-амыдырал хереглелинге сорттуг хөмүр-даштың болгаш хөмүр-даш брикеттерин бээрин көвүдедир.

Шахта тудуп тургузар организацияларның күчүзүн улгаттырар.

Нарын даг-даш-геологтуг байдалдарда хөмүр-даштың казып тывар болгаш белеткел ажылдарын чорудар дериг-хереккелдериниң бедик бүдүрүкчүлүг комплекстерин тургузар ажылды болгаш оларны калбаа-биле кылып үндүрери эгелээрии дүргедедир. Хөмүр-даштың шахталардан кижилер-ниң уургайларга доктаамал турбазының үезинде казып тыварының автоматтыг дериг-хереккелдерии тургускаш, ажыглаарын калбартыр.

Бедик бүдүрүкчүлүг база идегелдиг даг-шахта дериг-хереккеллеринге болгаш оларның артык кезектеринге улус ажыл-агыйының хереглелии бүрүнү-биле хандырар даэш хөмүр-даш машиналары кылыр үлетпүрүң бүдүрүлге күчүлерии улгаттырар.

Ажылдаарының байдалын болгаш айыл чок чоруктуң арга-техниказын экижидер.

Хөмүр-даштың казып тыварының болгаш болбаазырадылгазының продукциязын кылып үндүрерии 1,4 катаптаң эвээш эвес көвүдедир.

Бедик бүдүрүкчүлүг, энергия болгаш материалдарны камнаар технологияны ажыглаар арганы бээр машиналарны, дериг-хереккелдерии, автоматизация хереккелдериин болгаш приборларың чаа хевирлерин мөөңү-биле кылып үндүрерии, а ол ышкаш үрттүң язы-бүрү районнарның оизагай байдалдарыңга таажыр эргежок чугула техниканы бүдүрүп үндүрүп, кыска хуусалда шингээдип ап, кылып эгелээрии хандырар.

Машина тудуушкунуның, автоматизация хереккелдериин продукциязының, приборларың техниктиг деңнелии болгаш шынарын бедидер, кылып үндүрүп турар техниканың камналгалының болгаш бүдүрүкчүлүүн, оон идегелдиин болгаш үр үеде ажыглаттынарын дыка бедидер. Ол сорулга-биле машиналарны болгаш дериг-хереккелдерии бэшкарарын автоматчыдарының дериг-хереккелдерии, тиристорлуг шилчиднячилерлиг болгаш микропроцессорларлыг мөөң-мөөң электри шимчедикчилерии, суг болгаш хөй-биле хөделдер дериг-хереккелдерии бүдүрүп үндүрерии дүрген хөгжүдерии хандырар. Машиналарга, дериг-хереккелдерге, транспорт чүүлдерииге, приборларга артык кезектерии кылып үндүрерии дыка калбартыр.

Машина тудуушкунуның кылып үндүрүп турар продукциязының шынарын болгаш техниктиг деңнелии контрольдаар системаларың дээштиин бедидер. Талазы-биле хемчеглерии ажылдап кылгаш, боттандырып чорудар.

Куду мергежилдиг болгаш чаңгыс аай, шагзырашчыг ажылдарны, кижиге аар-берге болгаш хоралыг байдалдарда холбиле кылыр ажылды бодлурбас аргалыг машиналарың системаларын болгаш дериг-хереккелдерии, ылангыя программныг башкарылгалыг, автоматтыг манипуляторларны бүдүрерии үндезиии-биле көвүдедир.

Оон технологиязың сайзырангайжыдың база организастаарын экижидип тургаш, машина тудуушкунуның бүдүрүлгезиниң ажыктыг чорууи бедидер, кезектериин, белдирлериин болгаш технологтуг чорудулгаларың, адырлар иштиинң болгаш адырлар аразының ханы болбаазырадылгазын хандырар.

Машина тудуушкунуның бүдүрүлгезин улам ыңай-ханыладырын болгаш калбартырын, адырларга болгаш адырлар аразынга хереглээр белен моң дёмирлерии, кезектерии, белдирлерии болгаш агрегаттарны кылыр чаа түскайжыттынган будурулгелерии тургузарын болгаш эргилерии алгыдарын үргүлүлээр.

Универсалдыг станоктарны болгаш машиналарны бүдүрерии кызырып, бедик бүдүрүкчүлүг түскай база агрегаттыг станоктарны, дешилгелиг дарганнаар-прессгээр дериг-хереккелдерии болгаш автоматтыг шугумнарны база комплекстерии бүдүрүп үндүрерии көвүдедип тургаш, машина тудуушкунунда металл болбаазырадыр дериг-хереккелдериин парыгының тургузуун экижидер.

Машина кылыр бүдүрүлгелерии металл болбаазырадыр чаа дериг-хереккелдер-биле бирги ээлчегде эде дерииpии хандырар.

Машиналарның болгаш дериг-хереккеллериин ниити металл деңзиин чингедириниң база металл продукциязының артынчыларын болгаш чидирии дыка кызырар талазы-биле хемчеглер системазын ажылдап кылгаш, боттандырып чорудары-биле дараазында чүүлдерии кылыр:

машиналарның болгаш дериг-хереккелдериң конструкцияларын сайзырангайжыдар, эң бажыг металлды, фасонныг хевирлерии, эң бажыг прокатты, изитге дыка шыдамык конструкциялыг пластмассаларны болгаш изоляция материалдарын калбаа-биле ажыглаар;

металлдардан аваа-ла кезеринге үндезилеттинген технологтуг ажылдарын кезектерии сомнап белеткээрииң камналгалыг аргалары-биле солуур;

шуткулга бүдүрүлгезинге электрилиг суугуларын болгаш дарганнаар бүдүрүлгеге — металлды ажыктыг чокка изидериин аргазын калбаа-биле ажыглаар.

Металл прокадын эң эвээш артынчылыг кылдыр ажыглаар арганы бээр кезектер прокаттарын кылыр станоктарны белеткеп кылгаш, машина тудуушкунуның будурулгелеринге ажыглалга киирер.

Машина тудуушкунуның будурулгелерии эргежок чугула сортаментилиг прокат-биле улам долдур хандырар сорулга-биле прокаттың эвээш деңзилиг түскай камналгалыг хевирлерии будурер күчүлерии машина тудуушкунуның улуг-улуг будурулге черлериинге тургузар.

Хереглекчилериин негелдезин ёзугаар заводка бедик деннелдиг кылдыр белеткеп кылган комплектилиг дериг-хереккелдерии чорудуп бээрии, ындыг дериг-хереккелдерии машина тудуушкунуның будурулгелериинiң болгаш каттыжышкынарының монтаж, эдиктир хөделдирер ажылдарны чоруткаш, оларны чагыкчыларга дужаарын турарын хандырар.

Машина тудуушкунуның болгаш металл болбаазырадырының адырларында күш-ажылдың будурүкчүлүүн 31-35 хуу бедидер.

Энергетиктиг машина тудуушкунунга атомнуг, суг болгаш чылыг-биле ажылдаар электри станцияларга тургузар дериг-хереккелдерии, оларның-биле кады 1-1,5 млн. квт күштүг атомнуг реакторларны болгаш куду сорттуг хөмүр-даштар-биле хөделир чылыг-биле ажылдаар электри станцияларга тургузар 500-800 мүң квт. күштүг энергия блоктарын будурүп үндүрерии дыка көвүдедирин хандырар. Улуг-улуг хоорайларны чылыг-биле хандырарының баштайгы атомнуг реакторларын белеткээш, чорудар. Дүрген нейтроннар-биле ажылдаар 800-1600 мүң квт. күштүг энергоблоктарның чаа хевирлерии, 500 мүң квт. күштүг дыка эптиг энергоблоктарның дериг-хереккелдерии ажылдап кылыр. Кадыг оттуглар чүүлдүң пштики цикл-биле газчыдар 250 мүң квт. күштүг үлетпүрге дуржулга хевираар бус болгаш газ-биле ажылдаар машинаны тургузар.

Металлургияга болгаш үлетпүрүүн өске-даа адырларыңга ийиги энергия курлавырларын ажыглаар арганы бээр дериг-хереккелдерии кылып үндүрерии көвүдедир. 100 атмосфера базымнакыныг магистралдыг газ дамчыдыкчыларыңга тургузар газ сорулгар агрегаттарны моөңү-биле будурерии организастаар.

Аар болгаш транспорт машина тудуушкунунга белеткээн темирлерии үзүктелишкин чокка шуткуп кудар машиналар-биле кады металлургияның комплектилиг дериг-хереккелдерии, үзүктелишкин чок ажылдаар хөй будурүкчүлүг, болуушмээр даг-дериг-хереккелдериин болгаш даг-транспорт машиналарының чаа хевирлерии кылып үндүрерии дыка көвүдедир. Нарын даг-геология байдалдарының үеиниле датжыларын ажылын комплекстиг механизастаар машиналарын системаларын тургузарының ажылын боттандырып чорудар.

Бедик техник-экономиктиг коргүзүтлерлиг дизель шимчедиктилерии будурерии көвүдедир болгаш орук кылыр улуг күштүг машиналарга шимчедикчилерии чогаадып тургузар.

Улам улуг күштүг магистраль болгаш маневрлуг тепловозтарны будурүп үндүрерии организастаар, түскай чүзк вагонпарын, демир-орук цистерналарын, электровозтар вагонпарын, а ол ышкаш орук машиналарын кылып үндүрерии көвүдедир.

Кодүрер-шимчедир, чүдурер-дүжүрер болгаш склад ажылдарын механизастээрииң болгаш автоматчыдарының хереккелдерии белеткээрииң будурүлге күчүлерии хөгжүдерии шапкынчыдар.

Электротехниктиг үлетпүрге 1-1,5 млн. квт. күштүг турбогенераторларны, доктаамал эвес токтуг 1150 киловольт болгаш доктаамал токтуг 1500 киловольт күчүлүг электри дериг-хереккелдерииң комплекстерии, магистральдыг күчүлүг электровозтарны, 200 тонна чедир ишкир каң эзилдирер электри суугуларын, прокат станоктарының болгаш нефть-газ сорлуурар станцияларын комплектилиг электри шимчедикчилерии, чартык "проводниктиг күштүг шилчидилге техниказын, демир тудуштурарының автоматтыг шугумун болгаш демир кезип, чондурар инструментилерии, элевес кылдыр белеткээр дериглерии будурүп үндүрерии дыка көвүдедир.

Өнүүг металлдар болгаш өске-даа материалдарының ниити чарыгдалы ээвээш үнер ажыктыг чоруунуң коэффициентизи эң-не бедик электротехника дерииpикиннерии чогаадыпкынче болгаш ажылгалга киирериңе оиза кичээнгей салыр. Хөй чырык бээр болгаш ажыглаттынар хуусаазы узун, экономика талазы-биле ажыктыг чырык дөстери болуур чаа-чаа дерииpикиннерии будурүп үндүрерии хандырар.

Материалдарның лазерлиг болбаазырадылгазынга ажыглаар дерииpикиннерии болгаш плазма-биле доозуиналдырар порошоктарны калбаа-биле будурүп үндүрерии чурумчудуп тургузар.

Химияның болгаш нефтиниң машина тудуушкунунга бедик будурүкчүлүг дерииpикиннерии, оон иштинде химия, нефть, газ, нефть-газ ажылдан кылыр, нефтехимия, медицина, микробиология, целлюлоза-сазының үлетпүрүнге болгаш геология-шинчилеа ажылдарынга шуут чаа технологтуг чорудулгаларга ажыглаар, бедик будурүкчүлүг дерииpикиннерии тургузарын база будурүп үндүрерии хандырар.

Минералдыг чемиичидилгелерии, үнүп камгалалының чепсектерии, химиктиг волокноларын болгаш пластмасстарны будурүп үндүрерииге ажыглаар дерииpикиннерии база үлуг күчүлүг агрегаттарны, белок-витаминниг концентраттарны, мал чемиңе хереглээр дрожжилерии болгаш фурфуролду, аминокислота—лизинии будурүп үндүрерииң технологтуг шугумнарын будурерии элээп көвүдедир. Мал чемиңе хереглээр B_2 витаминии болгаш ксилитти белеткээр талазы-биле комплектилиг, технологтуг шугумнарны тургузар болгаш оларны будурүп үндүрерии шингээдир.

Универсалдыг монтаж кылыр аргалыг болгаш чаңгыс черге өрүмнээр дерииpикиннерии, скважиналарны механизастыг ажыглалга ажыглаарының болгаш септээрииң дерилгерии, нефть болгаш газ тывыжының автоматчыткан болгаш блок-комплект дерииpикиннерии будурүп үндүрерии хандырар.

Улуг хемчээлдиг чүзк чүдурер автосамосвалдарга улуг хемчээлдиг дугуйлар белеткээр бедик будурүкчүлүг техниканы, формалаттынган болгаш форма чок резинотехниктиг кылыгларны, полимерлиг плёнкаларны болгаш чер иштиңе салыр хоолайларны будурүп үндүрерии организастаар.

Газталымшкыны арыглаар, доозуи арыглаар дерииpикиннерии болгаш үлетпүр будурүлгелериңе агыл чыдар суун арыглаарына ажыглаар дерииpикиннерии будурерии калбартыр.

Станок тудуушкунунга болгаш инструмент үлетпүрүнге белеткеп турар техниканың болгаш хереккелдериин техниктиг деннелии элээп бедилер болгаш шынарын экижидер. Демир кезер станоктарың; дарганнага-пресс машиналарының, шүткүлга болгаш ыңай болбаазырадыр дерииpикиннерии будурүп үндүрерии көвүдедир.

Энергия хереглелиниң башкарылгазының системазын автоматчыдарынга ажыглаар хемчээшкин-информация техниказын, а ол ышкаш көдээ ажыл-агыйының болгаш өске-даа адырларның продукцияларының шынарын контрольдаарынга ажыглаар автоматизация приборларын болгаш чепсээн будурерии организастаар.

Нефть, газ болгаш өске-даа казар байлактарын шинчилээр талазы-биле геофизиктиг ажылдар чорударынга хереглээр саналыглыг сейсмохайгаарал комплекстерии тургузарын болгаш будурүп үндүрерии хандырар. Эртем шинчилеллеринге, одалга энергия курлавырларының чарыгдалын, күш-ажылдың таарымчалыг байдалының тургустунгаын, бойдустуң байдалын хайгаарап көөр, амгы үениң медицина приборларының болгаш аппаратураларының, а ол ышкаш хемчээр техникаларын болгаш класса аппаратгарының хемчээшкин дериглерии будурерии калбартыр.

Автомобиль үлетпүрүнге дизельдиг шимчедикчилерлиг чүзк автомобильдерии будурерии шаптынын-биле хогжүдер. Онзагай улуг чүзк чүдурер бедик будурүкчүлүг чаа карьер автосамосвалдарын, ниити ажыглал самосвалдарын болгаш дизельдиг шимчедикчилерлиг автобустарны будурерии шингээдир, автопоездилерге прицептер болгаш чартык прицептер будурерии көвүдедир. Оларның конструкцияларын сайзырангайжыдарының күсели-биле кывар чүүл-биле моторларын оттузар чүүлге камналгалыг бедидер.

Чүдурер-дүжүрер дериглерлиг чүзк автомобильдерии, а ол ышкаш 20 болгаш 30 тонна чүзк чүдурер контейнеровозтарны, рефрижераторларны, нефть продуктуларының автоцистерналарын мал, куш, дириг балык болгаш комплекстиг суук чемиичидилгелер сөөртүр 9—13,5 тонна чүзк чүдурер хереккелдерии чоннуң хереглел барааннарын чедиреринге ажыглаар автолавкаларны болгаш специализастаан транспортту будурерии калбартыр.

Көдээ ажыл-агыйга, ыяш үлетпүрүнге болгаш тудутта ажыглаар берге оруктарын эртип шыдаар түскай автомобильдерииң болгаш автопоездилерииң конструкцияларын чогаадырын ханыдырар болгаш будурүп эгелээр.

Ток бээр ажыктыг дөстүг, хоорай иштинге чүзк сөөртүр биче тонналыг чүзк электромобильдерии тургузарын болгаш будурүп эгелээрин хандырар.

Подшипник үлетпүрүн, ылангыя станок тудуушкунунга болгаш прибор тудуушкунунга хөй хемчээлдиг чүзк сөөртүр болгаш нарын машиналарга хереглээр подшипниктер будурерии улам ыңай хөгжүдерии боттандырар.

Тракторлар болгаш көдээ ажыл-агыйның машина тудуушкунунга К-700, Т-150 болгаш өске-даа хевирииң күчүлүг тракторларын, а ол ышкаш оларга ажыглаар машиналарның болгаш чепсек-хереккелдериин бүгү, комплекизин будурерии улам ыңай көвүдедирин хандырар.

Чер ажылынга индустриалдыг технологияны нептередиринге ажыглаар бедик будурүкчүлүг машиналарның күчүзүн улгаттырар болгаш эргежок чугула өөр-өөр машиналарны белеткээрии организастаар.

Боду чоруур жатказларны будурүп үндүрерии организастаар. Хөрзүнге болбаазырадыр болгаш тарылга чорудар таарыштыр кошкан машиналарны, а ол ышкаш чер ажылдарын кылырына эң-не таарымчалыг машиналарны болгаш чепсек-хереккелдерии будурүп үндүрерии организастаар.

Хөрзүнге кадыг болгаш суук минералдыг чемиичидилгелерии, үнүп камгалалының химиктиг чепсээн чаштырар бедик будурүкчүлүг чаа машиналарны, а ол ышкаш үрезии арыглаар, үрезинии арыглап-кургадыр агрегаттарны болгаш бедик будурүкчүлүг комплекстерии белеткээрии чурумчудар.

Мал ажылынга болгаш мал чемиң белеткээрииге ажыглаар машина тудуушкунунга мал чемиң белеткээрии болгаш болбаазырадырынга база малга чемнер каап бээрииге, малды болгаш куштарны ажаап, өстүрериинге деңнилгелиг технологтуг чорудулгаларны нептередирии хандырып турар бедик шынарлыг машиналар болгаш дерииpикиннер комплекстерии, а ол ышкаш дус чок сутга балык өстүрер балык ажыл-агыйынга хереглээр дерииpикиннерии будурүп үндүрерии көвүдедир.

Мал чемиң ажаап алыр боду чоруур машиналар будурерии элээп халбартыр. Бедик будурүкчүлүг, хөй чүзк сөөртүр болгаш орукка чоруур арганыг машиналарны, органиктиг чемиичидилгелерии хөрзүнге чаштырарынга ажыглаар аар чүзк сөөртүр машиналарны, мал чемиңе иогаан массазын сөөртүр ишкир хазаржактыг транспортту, чүзк чүдурер бедик будурүкчүлүг хереккелдерии, а ол ышкаш фермаларга сүттү баштай ажылдап кылырынга, сооларынга болгаш кадагаларынга ажыглаар дерииpикиннерии будурерии көвүдедирии болгаш будурүкчү күчүлерии хөгжүдерии көрдүнгеи.

Тудуг, орук болгаш коммунал машина тудуушкунунга тудуг будурүлгезиниң бүгү чорудулгаларына кол ажылдарны комплекстиг механизастаар бедик будурүкчүлүг машиналарны тургузар болгаш оларны будурүп үндүрерии шингээдип алыр.

Боду чоруур күчүлүг чер казар транспорт машиналарын, ыяш белеткээр ажылдарны механизастаарынга, келиоратив тудуушкунунга болгаш коммунал ажыл-агыйга ажыглаар техниканың чаа хевирлерии будурүп үндүрерии шапкынчыдар.

Ажылдап турар будурүлгениң байдалынга тудуг ажылын кылырынга ажыглаар машиналарны будурүп үндүрерии көвүдедир.

Механизастаттынган, хол-биле кылыр ажылдың тудуг-моятаж хереккелдерии болгаш тудуг-шеверлел машиналарының техниктиг деннелии бедидер, номенклатуразын калбартыр болгаш будурерии көвүдедир. Деңнилгелиг тудуг материалдарын, кылыгларны болгаш чыып эптээр конструкцияларны белеткээрииге хереглээр комплектилиг технологтуг шугумнарны болгаш дерииpикиннерии тургузарын болгаш түзүбиле будурүп үндүрерии шингээдирии дүргедедир. Цементиин кургаг арга-биле кылыр бедик будурүкчүлүг автоматтыг шугумнарны будурерии көвүдедир.

Чиик болгаш аъш-чем үлетпүрүнүң машина тудуушкунунга технологтуг чорудулгаларны механизастаарын болгаш автоматчыдарын, көдээ ажыл-агыйның чиг-эдии комплекстиг ажыглаарын, ону болбаазырадып, кадагалап база хереглекчилерге чедиррде оон чидирии кызырарын, ол ышкаш будурүп турар продукцияның шынарын экижидерии, ассортиментизин калбартырын хандырып турар ажыктыг бедик машиналарны болгаш дерииpикиннерии чогаадып кылыр болгаш будурүп эгелээр.

Үр үеде кадагалаттынар аъш-чем продуктуларый болгаш чартык фабрикаттар белеткээрииге, аъш-чем болгаш үлетпүр барааннарын савалаарынга болгаш шарырынга, а ол ышкаш салгынын, инитиинң чеменилгезиин, амыдырал хандырылгазының будурүлгелерии дерииpиринге хереглээр дерииpикиннер будурерии көвүдедир. Хөвеңии болгаш ленну баштай арыглап кылырынга, волокноларны эзрииш чок орүүрүнге аргылыг кылыгларны болгаш пестерии даараарының, артываан материалдарның болгаш ядих-хептерии кылырының бедик будурүкчүлүг шуушгурулга шугумнарын болгаш дериг-хереккелдер комплектилерии кылып үндүрерии хандырар.

Электрониканың чепсээн ажыглаан, чүүлдерии ажылдап кылыр болгаш каастаар талазы-биле ажылга ажыктыг машиналар болгаш дерииpикиннер системаларын полиграфия үлетпүрүнге хереглээр машиналарга, бедик шынарлыг парлалгага ажыглаар автоматчыттынган дерииpикиннерии будурерии көвүдедир.

Хүн бүрүүн амыдыралынга ажыглаар электрониканы будурерии көвүдедир болгаш ассортиментизин бүгү талалыг калбартыр. Оон иманыштыын, экономика талазы-биле ажыкчыын, эптиин болгаш чараш шынарын бедидер.

Тудуг материалдарының, тудуг конструкцияларының болгаш кезектериниң үлетпүрүнге продукция будурерииниң хемчээлин 17—19 хуу көвүдедир. Тудутга хөй металл болгаш куш кирер чорукту, оон өртээн, бажыңнын, тудугнуң деңзиин кудуладырын база оларның чылыг өттүрбес чорууи бедидер.

(Уланчызы 4-ку арында).

1981—1985 ЧЫЛДАРДА БОЛГАШ 1990 ЧЫЛГА ЧЕДИР ҮЕДЕ ССРЭ-НИҢ ЭКОНОМИКТИГ БОЛГАШ СОЦИАЛ ХӨГЖҮЛДЕЗИНИҢ КОЛ УГЛАНЫЫШКЫННАРЫ

(Уланчызы. Эгези 1-2-3 арыннарда).

Эң чаа техникага даянган туулбу бүдүрүлгезиниң эде чепсегленишкинин боттандырар.

Кужурлуг хөрзүнге чугай төгеринге ажыглаар чугай болган доломит далганын көдээ ажыл-агыйже чорудуп бээрин калбартыр.

Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 16—19 хуу бедидер.

Арга-ыяш, целлюлоза-саазын болгаш ыяш болбаазырадыр үлетпүрге продукцияның хемчээлин 17-19 хуу көвүдедир.

Ыяш белеткел үлетпүрүнүң улам ынай хөгжүлдезин хандырар, бүдүрүлгелерни ыяш белеткээринге болгаш орук тудуунга, чүдүрер-дүжүрер ажылларга ажыглаар бедик бүдүрүкчүлүг машиналар-биле хандырар. Ыяш белеткелинге күш-ажылдың болгаш амыралдың байдалдарын экижидер. Чүрттүн Европа кезээнде арга-ыяштың чиг-эт курлавырларын долганыдыр турар бойдус чүүлдериниге когарал болдурбайн долузу-биле ажыглаар. Арга-арыг өстүрер, ыяш белеткээр болган болбаазырадыр талазы-биле комплекстиг бүдүрүлгелерни организастаар.

Ыяштың чиг-эдин комплекстиг болбаазырадырын элээп бедидер. Ыяш болгаш саазын продукциязының депшилгелиг хевирлерин бүдүрүнүн мурнады хөгжүдер, хирээндиден кылган плиталар бүдүрерин 1,5 хире катап, ыяш-волокнодан кылган плиталарны болгаш картонну—1,3—1,5 катап, целлюлозаны 1,3—1,4 катап, саазынны бүдүрерин 20—25 хуу көвүдедир. Парлалгага ажыглаар саазынның ассортиментизин калбартырын болгаш ооң шынарын элээп экижидерин хандырып турар технологтуг чаа чорудулгаларны болгаш материалдарны тургузар база шингээдип алыр. Амыдыралга хереглээр саазынны болгаш иштики шеверлелге ажыглаар кылыгларын бүдүрерин көвүдедир. Макулатураны хөй-биле ажыглаар. Мебель бүдүрерин калбартыр, ооң ассортиментизин, шынарын болгаш эптиг-чараш чорууп экижидер.

Көдээде чүрттала тудуунга ажыглаары-биле панельден ыяш бажыңнар бүдүрүп үндүрериниң күүзүүн улгаттырар болгаш көвүдедир.

Ыяштың чиг-эдинден целлюлоза болгаш өске-даа чартык фабрикаттар үндүрүп алырын көвүдедир. Целлюлоза болбаазырадырынга дыт аймааның ыяштарын калбаа-биле ажыглаар.

Күш-ажылдың бүдүркүчүлүүн 16—18 хуу бедидер.

Чоннуң хереглел барааннарын бүдүрерин мурнады хөгжүдер.

Чоннуң хереглел барааннарын бүдүрүп турар адырларны, бүдүрүлгелерни болгаш цехтерни бедик бүдүрүкчүлүг техника, мурнакчы технология-биле хандырар болгаш оларны бедик шынарлыг чиг-эт база материалдар-биле улам долу ханыырар талазы-биле хемчегларни ажылдап кылыр болгаш боттандырар. Совет кижилерниң өзүп орар хереглелдерините дүүштүр барааннарның ассортиментизин улам ынай калбартыры болгаш сайзырангайжыдары база шынарын бедидерн көрдүнген. Чоннуң хереглел барааннарының бүдүрүлгезинге таарыштыр башкарылганы болгаш специализацияны, а ол ышкаш шынарга контрольду сайзырацгайжыдар.

Чиик үлетпүрге продукцияның хемчээлин 18-20 хуу көвүдедир. Хөй-биле хереглеттинер бедик шынарлыг барааннарны, хамыктың мурнуңда хевен-саазындан, дүктен, торгудан левдан кылган пөс аймаан болгаш олардан кылган хептн, иштинден база даштындан кедер трикотаж аймаан, уктарны, тюльдерден кылгыларны, идяктерни, алгы бөрттерни, кылымал алгы болгаш булгаар бүдүрерин көвүдедир. Бичии уруглаарга херектиг барааннарны бүдүрерин көвүдедиринче база оларның шынарын белидеринче улуг кичээнгейни салыр. Түскай хептн болгаш түскай идякти, ыланғыя херээженнерге, бүдүрериниң ассортиментизин болгаш шынарын экижидер.

Бедик бүдүрүкчүлүг пневмомеханиктиг, роторлуг болгаш боду долгаар, аргыыр машиналарны, хеме чок пөс аргыыр станоктарны, пөс-таавыны үзүктел чок шуудар хөй удазын долгаар машиналарны, үлетпүрүнүң хөвен-саазындан, дүктен, трикотаж болгаш даараныла адырларына комплекстиг механизастаттынган болгаш автоматчыктан шугумнарны, пөс-таавы, трикотаж-хаастан бүдүүрүнүң, аргывас материалдарны кылырының үзүктел чок технологтуг чорудулгаларын улам калбаа-биле шинээдиринге үндезилээш, чиик үлетпүрүн бүдүрүлгелериниң техниктиг дерилгезин калбартырын уламчылаар.

Бүдүрер пөс-таавы материалдарының структураын экижидер, ол соруга-биле трикотаж кылыгларын болгаш аргывас материалдарны кылырының санын көвүдедир. Техниктиг хереглелдерге ажыглаар натуралдыг волокноларны — химиктиг, а пөс-таавы аймаан аргывас материалдар-биле болдунар шаа-биле солуур.

Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 16-20 хуу бедидер.

Культура-амыдыралга болгаш ажыл-агыйга хереглеттинер барааннарның бүдүрүлгезин 1,4 катаптан эвээш эвес көвүдедир, барааннарның шынарын дыка бедидер, ассортиментизин үргүлчү чаартып, экижидер. Үр хуусаада ажыглаар эдилелиниң хевири чаа, быжыг болгаш камнэлгалыг, хереглелининң мөзүүн болгаш даштыкы шынарын экижиткеп, ажыглаарда эптиг, техника талазы-биле болбаазыранғай кылыгларны бүдүрерин шапкын сайзырадыр, ол кылыгларны бүдүрерде эртемнин болгаш техниканың амгы чедиишкиннерин ажыглаар.

Калбаз-биле ажыглаттынып турар ажыл-агый хереглелиниң амыдыралга херек химиянын барааннарын, санитар-техниктиг кылыгларын, узаныр, чазаныр, огород-садка хереглээр херекселдерни, көдээ ажыл-агый ажылдарынга үүрмек механизация чепсектерин, ол ышкаш ойнаарактарны, уран чурулгага болгаш техниктиг чогаадылгага, спорт болгаш туризмге херек барааннарны бүдүрерин дыка калбартыр. Хамаатыларның эдилеп турары амыдыралга ажыглаттынар машиналарның, эт-сеттнң болгаш транспорт херекселдерииге, артык кезектерииге негелделарин бүрүн хандырар.

Культура-амыдыралга болгаш ажыл-агыйга хереглеттинер барааннарны өстүрер талазы-биле үлетпүр адырларынга даразында онаалдарны доктаадыр: радио үлетпүрүнге 1,7—1,9 катап, харылзаа херекселдериниң үлетпүрүнге —1,5—1,8 катап, электроника үлетпүрүнге—1,8—1,9 катап, химия үлетпүрүнге—1,4—1,6 катап, авиация, автомобиль үлетпүрүнге, кара металлургияга, чиик болгаш аъш-чем үлетпүрүнге база электротехника үлетпүрүнге хереглээр машина тудуунга—1,4—1,5 катап, прибор тудуунга, тудуг материалдарының үлетпүрүнге 1,3—1,4 катап, ыяш, целлюлоза-саазын болгаш ыяш болбаазырадыр үлетпүрге 1,2—1,3 катап өстүрер.

Балык үлетпүрүнге бараанныг балык продукцилзының хемчээлин (консервалар-биле катай) 10—12 хуу көвүдедир.

Балык продукцилзының ассортиментизин улам ынай калбартырын, шынарын бедидерин, дириг болгаш донуруп каан Салыктың, балыктан кылган кулинария кылыгларын, кадырын, дузап каан балыктың, балык филезин болгаш чартык фабрикаттарның бүдүрүлгезин көвүдедин хандырар.

Чурт иштинде болгаш ССРЭ-нин эриктеринин чоогунда далайлардан балык тударын көвүдедир, балык курлавырларын камгалаарын күштелдирер. Хөөлбектерге, садоктарга, хөлдерге болгаш өске-даа балык өстүрер ажыл-агыйларга балык бүдүрерин дүргедеткен темп-биле хөгжүдер, ол ажыл-агыйларга продукция бүдүрерин 1,8—2 катап өстүрерин хандырар. Делегей океанының ажык кезээнге шинчилел кылырының болгаш ооң биологиялыг курлавырларын ажыктыг кыллыр ажылгаарының аргаларын калбартыр.

Судноларны техника талазы-биле чаарты дерип, оларны эки шынарлыг балык дилээр, эжиндирилге башкарар, балык тудар хереккелдер-биле, балыктаар база технологтуг дерилгелер-биле дерип, балык шыгжаар база өске-даа материалдар-биле, ол ышкаш одаар чүүл-биле чогуур өйүүде хандырып, порттарга судноларны септээрининг хуусаазын кызырып турган, балык тудар флотту бедик бүдүрүкчүлүг судноларбиле хандырар болгаш оларны ажыгларын экижидер.

Бүдүрүлгенин өзүлдезин колдуунда күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидип турган, чедип алыр.

Чурт үлетпүрүнүн продукция хемчээлин 1,4 хире катап өстүрерин, барааннарның база кылыгларның шынарын болгаш ассортиментизин экижидерин хандырар.

Уран ус-тывыш бүдүрүлгелерни хөгжүдер.

Түс черниң чиг-эдинден болгаш материалдарындан, үлетпүр база көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелериниң артыкшылдарындан чоңга хереглеттинер бараанларның болгаш үлетпүр кылыгларының үндүрүлгезин, түс черниң минералдыг чиг-эдин тывырын, лозаның, соргонуң болгаш үнүштен алыр чиг-этгиң өске-даа хевирлериниң культурлуг сорттарын өстүрерин көвүдедир.

Бирги эзлчегде пивалидтерниң, пенсионерлериниң, ол ышкаш сезоннар аразындагы үеде көдээ чоннуң күш-ажылын ажыглап тура, бажыңынга ажылдаар чорукту калбартыр.

V. Агроүлетпүр комплекизин хөгжүдери

Агроүлетпүр комплекизиниң кол соругазы болза, чүрттү аъш-чем болгаш көдээ ажыл-агыйның чиг-эдн-биле идегелдиг хандырары болур.

Аъш-чем программазын чедиишкининг боттандырар соруга-биле чангыс аай планнаашкынны, агроүлетпүр комплекизиниң адырларын пропорциналдыг болгаш дең-лески хөгжүдерин, ооң материал-техниктиг баазазын дыка бижыглаарын, адырлар аразында экономиктиг харылзааларны сайзырангайжыдарын, көдээ ажыл-агый продукциязын бүдүрерин өстүрер, ооң камгалал шыгжалдазын, дажыглаарын, арыглап-савааларын болгаш хереглекчилерге чедирерин экижидер талазы-биле оларның аразында харылзааларын ылаптыг организастаарын хандырар.

Көдээ ажыл-агыйга бүгү адырларны улам шапкын хөгжүдерин, ооң ажыктыг чоруун өстүрерин, продукция бүдүрерин көвүдедирин болгаш шынарын бедидерин чедип алыр. Көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезин бүгү тала-биле интенсификастаар угланышкыны уламчылаар.

Колхозтарга болгаш совхозтарга мурнакчы дүржулганы кызымак неппередир, күш-ажылды болгаш бүдүрүлгени организастаарын сайзырангайжыдар. Черни, бүдүрүлге фондуларын, материалдыг, сан-хөө болгаш ажылчын курлавырларны ажыглаарының ажыктыын дыка бедидер.

Көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрерин болгаш белеткээрин планнаарын, экономиктиг идиг бээрин экижидер, бот-оруга-чарылганы быжыглаар, продукцияны бот-үнезин чигедир, көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң орулгалын бедидер болгаш ажыл-агыйларның сан-хөө- экономиктиг байдалын экижидер талазы-биле чогуур хемчегларни алыр.

Чүрттүн зоналарынга болгаш районнарынга көдээ ажылагый бүдүрүлгезиниң структураын сайзырангайжыдар, сайгара тургузарын экижидер, ооң специализациязының болгаш мөөнүээшкиниинің деңнелин бедидер талазы-биле ажылды үргүлчүлээр. Аъш-чемниң бүгү-эвилел фондузун тургузарыга, ол ышкаш аъш-чемге чоннуң негелдезин хандырарынга республикаларның, крайларның, областарның болгаш районнарының ролюн база харыысалгазын күштелдирер.

Көдээ ажыл-агый продукциязының беш чылдың бир чылында ортумак бүдүрүлгезин 12—14 хуу, иннтилел ажыл-агыйныга күш-ажылдың бүдүркүчүлүүн 22—24 хуу көвүдедир.

Чер ажылынга эң чугула соруга болза, хөрзүнүүн чемиштиин болгаш дүжүттүүн бүгү тала-биле бедидери, ажыл-агыйны чорударының зона аайы-биле эртемге үндезилеттинген бадыткалдыг системаларын ажыглап тургаш, тараанын, мал чемнин база өске-даа продукциянын бүдүрүлгезин улам ынай өстүрери болур.

Тараану чылда ортумаа-биле бүдүрерин 238—243 млн. тонна, ооң иштинде тараа-бобы культураларын 12—13 млн. тонна чедирер. Чинге-тараану, гречиханы, көк-тараану, ристи, быжыг болгаш туруштуг сорттарлыг кызыл-тасты, шиво кылырынга тааржыр арбайны, кукурузаны база мал чеми тараану бүдүрерин болгаш садарын көвүдедир.

Мал чеми бүдүрерин үндезиин-биле экижидери болгаш циитинин малын болгаш хамаатыларның хууда өнчүүнде маллы болгаш күштү чем-биле хандырары сонгаарлаттының болбас соруга. Малдың чинр чеминин ынаныыштыг, четчир баазазын тургузар талазы-биле комплекетиг программаны ажыллап кылгаш, боттандырын эгелээр. Колхозтарга болгаш совхозтарга мал чеми бүдүрерин түскай адыр болдурар. Ажыл-агыйлар боттары мал чеми-биле хандыртынган турарын оюглап көөр. Аъш-чем артыышкынарын улам долу ажыглаар.

Мал чеминиң бүгү хевирлериниң шынарын экижидер, мал чеминиң белоктуг болуруи, хамыктың мурнунда чочак-тараалы, люцерианы, клеверни люпинни, сояны, рапсты база өскеда белогу хөй культураларны тарыырын калбартып, оларны бүдүрерин дыка көвүдедир айтырыгны шнитпирлээриниче күженишкинни моонээр. Мал чеми культураларның дүжүттүү болгаш мал чемя сиген кезер черлериңи продуктулуун бедидер. Мал чеминиң чемгир шынарын ажаан, шыгжан тура чидирер чорукту дыка кызырарын чедип алыр. Силос, сенаж, сиген далганы, дазыл-чемиштиг болгаш өске-даа мал чемнерин шыгжаар оран-савааларны ажыл-агыйларга чангыс аай төлевилел ёзугаар тударын дүргедедир.

Хөвенин чылда ортумаа-биле бүдүрерин 9,2—9,3 млн. тонна чедирерин хандырар, ооң волокнозуңун шынарын экижидер. Хөвеннің эң-не үнелиг чиигге волокнолуг сорттарын тарып өстүрерин калбартыр бедик технологтуг шынарлыг хөвеннии ортумак волокнолуг сорттарын бүдүрерин сайзырангайжыдар. Лён культураларның дүжүткүүрүн болгаш шынарын, ол ышкаш оларны кадагаларын экижидер, лён-долгунецти болгаш тарымал хендирии үлетпүрге баштай дырадырының хемчээлин көвүдедир.

Чигир свёклазын чылда бүдүрерин ортумаа-биле 100—103 млн. тонна чедирер. Чигир свёклазын тараан гектар бүрүзүнден чигир алырын көвүдедир.

Тарымал тооруктуң, дыдыраш лёпнун, клешевинканың, үс бээр болгаш өске-даа техниктиг культураларның, ол ышкаш эм үнүштериниң дүжүттүүн улгаттырар болгаш үрезиннерининг шынарын экижидер.

Картофельдин ногааның болгаш бахчи культураларының бүдүрүлгезин улам көвүдедирин, ассортиментизин калбартырын база шынарын экижидерин чедип алыр, оларны шыгжаарын экижидип, үрелирин дыка эвээжедир.

Кат-чимис продукциязын болгаш картофельдн бүдүрерин, белеткээрин, шыгжаарын, болбаазырадырын болгаш сайгарарын сайзырангайжыдар. Кат-чимис аймаан бүдүрүп турар черлерге соодукчуларны, шыгжаар оран-саваны, хүлээп алыр база белеткел пунктуларын, ажаап-арыглаар бүдүрүлгелерни болгаш цехтерни тударын көвүдедир.

Ылаигыя үлетпүр бүдүрүлгелериниң төп турар чылыг суун болгаш изиг аржааннарны ажыглап тургаш, теплица ажылагыйлары тударын калбартыр.

Чимистериин, каттарның, виноградтың, шайның болгаш субтропиктиг культураларның бүдүрүлгезин көвүдедир. Үлетпүржүткен чаа садтарны болгаш виноградниктерни тарыыр болгаш бар тарымалдарны чаартыр ажылды үргүлчүлээр. Тарымалдарның сорт болгаш уксаалыг шынарын экижидии, чимис культураларының кышкы сорттарын көвүдеди тарыыр. Чаа ногаа аймаан, кат-чимисти хереглекчилер кооперацияларын дамчыштыр болгаш колхоз рыноктарынга садыглаарын улам калбартыр.

Көдээ ажыл-агый культураларының үрезиичидилге ажылының системазын экижидер, ону үлетпүр үндезилеринче шилчидерин дүргедедир, чаа-чаа бедик продуктулуг сорттарны, гибридтерни бүдүрүлгеге дүрген шингээдип, үрезиннерининг шынарын белидер. Дүжүттүн хоралакчылардан, аарыгдан болгаш бок үнүштерден чидирнин кудуладыр, үнүштер каигаладынын биологтуг аргаларын калбаа-биле ажыглаар. Кукурузаны, чигир свеклазын, тарымал тоорукту, сояны, картофельди болгаш өске-даа культураларны өстүрериин индустриялыг технологиязын неппередир.

Мал ажылын көдээге шалыпчы фронт деп санаар. Ол адырның продукциязын улам ынай өстүрерин, мал ажыл-агыйга салыышкынның ниити деңзигүүрү чедип алынган деңнелден эвээш эвес болуур ужурлуг. Бүдүрүлге угланышкыының капитал салыышкыларының, ажыктыг чоруун каяа-даа бедидер, оларны чүүл-даа мурнунда черниң үнүштүжүткүр чоруун бедидерине, мал ажылынга быжыг чем бааззын тургузарынга, продукцияның биргң болбаазырадылгазының талазы-биле күүлерин, складтар болгаш шыгжамырлар тударынга, мал кажаалары болгаш өске-даа объектилерни эде дерип калбартырынга ажыглаар.

Көдээге мал болгаш күш өстүрүп ажаарынга чугула ажылагый тудугларлыг чаагайжыды туттуунган чурттала бажыңнарын, школа назыны четпээн уруглар албан черлерин, клубтарны болгаш культура-амыдырал ужур-дузалыг өске-даа объектилерни тударын дүрген темп-биле боттандырар. Ук соругаларга капитал салыышкыннарын 39 хуу көвүдедир. Көдээде чурттакчылыг пунктуларның төлчүттүнген чылыг, газ хандырылгазы, водопровод болгаш канализация-биле хандыртынарын көвүдедир. Ажыл-агыйларның иштики кадыг шывыглыг оруктарының тудуунун хемчээлин калбартыр.

Көдээ тудугнун индустриалдыг баазазының хөгжүлдезин дүргедедир. Заводка бедик белеткелдиг чиик индустриалдыг конструкцияларны, үндүрүлгезин көвүдедир.

Чаа техника баазазынга үндезилээш, көдээ ажыл-агыйынын техниктиг эде дерилгезин уламчылаар. Беш чылда көдээ ажыл-агыйга 1870 муң тракторларны, 1450 муң чүк автомобильдерин, 600 мун тараа ажаар комбайнарны, өске-даа көдээ ажыл-агый техниказын бээр. Чигир свёклазын, чиг-эт хөвенин, лен-долгунецти бүдүрерин комплекстиг механизастаарын, органиктиг болгаш минералдыг чемшчидилгелерни хөрзүнге төгерин болгаш үнүштер камгалалының чүүлдерни ажыглаарын доозар. Ногаалар, картофель, чимистер, мал чемнери болгаш мал ажылының продукциязын бүдүрериинии механизациязының деңнелин бедидер.

Тракторларны, автомобильдерни, ажаалда болгаш өске-даа машиналарны ажыглаарын көскүзү-биле экижидер, хуусаазындан эрте үнүүр бижиирин болдурбас. Техниканың эдилелин болгаш септээр шынарын бедидер, ооң кадагалалын экижидер. Септелге-хандырылга баазазын быжыглаарын болгаш специализастаарын доозар. Техниканы ажыглаарын организастаарының дешилгелиг аргаларын шингээдирин калбартыр.

Көдээ ажыл-агыйга күш-ажылдың электри хандырылгазын 1,4—1,5 катап бедидер.

Көдээ ажыл-агыйны чорударының эртемге үндезилеттингеп системазын бүдүрүлгеге шингээдирп дээш ажыл-агыйлар удуртукчуларының, болгаш специалистерин, эртем-шинчилел албан черлериниң, партия, совет болгаш көдээ ажыл-агый организацияларының ажылдакчыларының харыысалгазын күштелдирер. Көдээ ажыл-агый эртеминиң ажыктыг чоруун бедидер, ооң чедиишкиннерин бүдүрүлгеге шингээдириниң хуусаалары, кызырар, эртем-биле бүдүрүлгенің харылзаазын быжыглаар.

Ажыл-агыйлар аразының кооперациязынга болгаш агроүлетпүр интеграциязынга үндезилээш, көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң специализациязын болгаш концентрациязын чайгылыш чокка хөгжүдер.

Көдээ ажыл-агый продукциязын болбаазырадырының талазы-биле колхозтарга болгаш совхозтарга дузалал үлетпүр бүдүрүлгелерин болгаш тывыштарын, ол ышкаш тудуг материалдарын белеткээрин болгаш колдуунда-ла тус черниң чиг-эдинден болгаш үлетпүр артынчыларындан улустуң хереглеп баранныарын бүдүрерин улам ынай хөгжүдерин хандырар.

Көдээ ажыл-агыйга массалыг профессияларның кадрларын белеткээрин экижидер, колхозтарга болгаш совхозтарга эргелеп башкарылганың ортумак звеноузун мергежилдиг специалистер-биле быжыглаар.

Колхозтарның, совхозтарның болгаш ажыл-агыйлар аразының бүдүрүлгелериниң ажыл-агыйжы бот-тускайлаң чорууп бүгү талалыг хөгжүдер.

Ыяш ажыл-агыйын ыяш ажыглалының доктаамал болгаш рационалдыг принциптеринге үндезилеп чорударынче чоорту шилчиирин, ыяштарның шынар составын экижидерин хандырар. Үнелиг ыяш породаларының өзүмнерин 8 млн. гектардан эвээш эвес шеллге өстүрер, ыяш тарып өстүрериин үлетпүр адрыларын шингээдир. ССРЭ-ниң Европа-Урал зоназынга түскай плантацияларга ыяшты өстүрериниң күселн-биле целлюлоза-саазын үлетпүрүнге доктаамал ыяш чиг-эт баазазын тургузар талазы-биле түскай комплекстиг программаны боттандырарын эгелээр.

Хой ажылының чем баазазын калбартып быжыглаар соругаге-биле Ортаа Азияның болгаш Казахстанның чөртык элезининг районнарында одарларга ыяш тарып олуртур ажылдарның хемчээлин улгаттырар.

Аъш-чем үлетпүрүнүн адыраарынга продукция бүдүрерин 23—26 хуу улгаттырар. Ажыглаарынга белен продуктуларны, чартык фабрикаттарны, кулинар кылыгларын, картофельдеп, чаазы-биле доиурган чимистерден болгаш ногаалардан продуктуларны бүдүрерин бедик темп-биле хөгжүдер. Уруглариың болгаш диета чемнеиилгезининк продуктуларын бүдүрерин мурнады хөгжүдер.

Белоктар, витаминнер болгаш өске-даа ажыктыг компоненттилер-биле байлак аъш-чем продуктуларын бүдүрерин көвүдедир, оларның шынарын болгаш ассортиментизин экижидер. Белеткеп шарын каан бараанкарны үндүрерин көвүдедир, чем продукциязының чидиргилерин эвээжедир болгаш оларны үр үеде кадагалап шыгжаарын хандырып турар чаа хевирлик шарылга материалдарын ажыглаарын көвүдедир.

(Төнчүзү дараазында номерге үвер).

телевидение

МАРТ 5-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — **«Ут».** Информастыг программа. 8.40 — Эртенги сула шимчээшкин. 9.05 — **«Төрээн чуртка дангырак»** деп кантата. Н. Песковтуң музыказы. Төп телевидениеннн болгаш Бүгү-эвилел радиозунун уругларның улуг хору күүседир. 9.30 — **«Сыдысчыгаш».** Уругларга киноальманах. 10.20 — **«Билдингир-даа бол, элдептиг».** 11.20 — Медээлер. 11.25—14.30 — Чапсар. 14.30—Медээлер. 14.50 — **«Даартагы хүннүн тараазы».** Документалдыг телефильм. СЭКП-нин Тамбов райкомунун секретары К. И. Сабетовтун дугайында. 15.20 — **«Орус чугаа».** 15.50—РСФСР-нин улустарынын VII кышкы Спартакиадазы. Кемероводан дамчыдылга. 16.20—Аныяктарга музыка кежээлери. Л. Бетховен— № 9 симфония. 18.00 — **«Миллионнарның ленинчи университеди».** **«Ажылчын ажыга төлептиг салгал».** Ленинград хоорайның СЭКП Василеостровский райкомунун дуржулгазындан. Ажылчын салгалды кижизилериниң дугайында.

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН

18.45 — **Бөгүн делегейде.**

КЫЗЫЛДАН

19.00 — **«Чечек».** Республиканың херээженнер чөвүлелиниң даргазы Т. Ч. Норбу дамчыдылгага киржир.

МОСКВАДАН

19.30 — Фигурлуг чүнгулаашкынга делегей чемпионады. Эжеш чүнгулаашкын. Хостуг программа. АКШ-тан дамчыдылга. 21.00 — **«Ут».** Информастыг программа. 21.35—23.50 — **«Ырлажыылы, өөнүктер!».** Музыкалыг программа. Чапсарда — **Бөгүн делегейде.** Информастыг үндүрүлге.

ИЛИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

18.30 — **«Чурук бүрүзүнде—хүн».**

КЫЗЫЛДАН

18.45 — **«Ленинчи партия—бистин үеним угааны, алдары болгаш нүүрү».**

МОСКВАДАН

19.00 — Баянистер оркестриниң концерти. Горький хоорайдан дамчыдылга.

КЫЗЫЛДАН

19.20 — **«Кижи бүрүзүнүн калыкшылы — шүптүзүнүн байлаа».** 19.50 — **«Мал кыштаглашкыны чорун тур».** Доп-нудал. 20.05 — Чаалаллар. 20.10 — 21.10 — **«Оорлаашкын».** Уран-чечен телефильм.

Аагаар

Бөгүн республикага көжер булуттаар, чагбас. Сөңгу-барыын чүкче угланышкынын хаттын дүргени секундала 3—8 метр чедер. Агаарның температуразы 3—8, чамдык районнарга 10—15 градус соок болур.

Кызылга онзагай өскерлиишкин болбас. Хаттын күжү кошкак. Агаар дүне 25—27, хүндүс 6—8 градус соор.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

Кино

МАРТ 5-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: **«Чээрби чыл соөлүнде бир катап»** 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40 (узаткан) 21.10 шактарда.

«ПИОНЕР»: Киночылыңды 10.10. **«Чапайның эзирлеря»** 11.40, 15.10. **«Ог-бүле сүмележишкиня»** 13.30, 16.50, 18.40, 20.30 (узаткан) шактарда.

«ВОСТОК»: **«Петровка-38»** 15.00, 20.30, **«Шерги»** 16.50, 18.40 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: **«Онза чугула даалга»** 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 (узаткан) шактарда.

К Ы З Ы Л Д Ы Ң

ПАССАЖИРЛЕР АТБ-ЗИ

автобустар чолаачыларының нурузунга өөренирин күзээннерни чалап тур. Өөренир хуусаазы 5 ай. Бир айда-ла 90 рубль стипендия төлээр. Дээд киреринн күзээннер хоорайда хнир бижидилгеиг болгуун дыннатты. Назыны 20,5 хардан, эртемн 8 классган кулу эвес хамаатыларны хүлээп алыр.

АЙТЫРАР ЧЕРИ: Кызыл хоорай, Дружба кудумчузу 55. Кадрлар киллизи.

Редакциянын адреси: Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажын № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнун 2-24-63, редакторнун оралакчыларының 2-35-24, 2-31-75 харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттын 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузуг киллистериниң 2-37-13, пропаганда киллизинин 2-31-75, культура киллизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, үлетпүр киллизиниң 2-31-75, чагаа киллизиниң 2-41-27 информация киллизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтериянын 2-12-45, солун келбейи барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Тираж 17866 Чагыг № 436.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының керектериниң талазы-биле эргелелинин типографиязы (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 1)

ТС—00200.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 56 (11554) | 1981 чылдың март 6, пятница | 1925 чылда үндезилеттингеп | Өртээ 2 коп.

ПАРТИЯНЫҢ XXVI СЪЕЗДИЗИНИҢ ДЕЛЕГАТТАРЫН УТКААНЫ

СЭКП-ниң XXVI съездизинге партияның Тыва область организациязының делегаттары — СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидат, СЭКП обкомунуң бирги секретары Г. Ч. Ширшин, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Ч-Д. Б. Ондар, «Тыва даг-дүгү» комбинаттың арыглал фабриказының дерилгелер машинизи У. Т. Монгуш болгаш Улуг-Хем районда «УТКА-ның 25 чылы» совхозтуң директору И. П. Гончарюк олар дүүн ээп чанып келгеннер. СЭКП обкомунуң бюро кежигүннери, партия, совет, ажыл-агый ажылдакчылары болгаш хөй-ниитиниң төлээлекчилери Кызыл аэропортунга оларны чылыы-биле уткаан.

Уткуп келгеннерге Г. Ч. Ширшиниң чугаалаавы болза:

— СЭКП-ниң XXVI съездизи бистиң партиявыстың болгаш чурттувустуң төөгүзүүге шылгарангай болуушкун боон кирер. Коммунистерниң бижыг сырый каттышканын, партия биле чонуң бузулбас чаңгыс эвин съезд тодаргай бадыткап көргүскен. Коммунистиг, ажылчын болгаш революстуг өске-даа партияларның эң хөй санныг делегациялары СЭКП-ниң бүгү төөгүзүнүң дургузунда съездиге олурушкан. Ол чорук, бистиң партиявыстың, бистиң чурттувустуң ат-алдарының эң бедиин база катап бадыткап турар-дыр.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежневтиң кылганы СЭКП ТК-ның эртемге ханы үндезилеттингеп, кайгамчык утка-шынарлыг Отчёт илеткелинде чурттуң экономиктиг болгаш культура хөгжүлдезинде, ажылчы чоннарның материалдыг чаагай байдалын бедидер херекте чедиишкиннерни, делегей амыдыралының болгаш делегейниң коммунистиг база ажылчын шимчээшкинниниң байдалын бүгү талабиле анализтеп көргүскен. Коммунизм тургузуушкунунуң талазы-биле бистиң чонувустуң чоокку беш чылда болгаш оон-даа узун хуусаада соруглаларын тодаргайлаан шиитпирлерни съезд хүлээп алган. Ол дээрге, бистиң чаа-чаа чедиишкиннеривистиң чылдары болур. Совет коммунистерниң, бүгү совет кижилерниң мурнунда улуг болгаш харыы салгалыг соруглалар туруп турар. Аразында харылзаалыг ийи утланыышкыннарга боттарывыстың күжениишкиннеривисти ам мөөнүүр ужурлуг бис деп, эш Л. И. Брежнев онзалап демдеглээн болгай. Оларның бирээзи— коммунистиг тургузуушкун, ийнгизи — тайбыңны бижыглаары-дыр.

Партияның область организациязының бедик идегелин шызыктырганывысты СЭКП-ниң область организациязынга илеткээринге өөрүүр бис, ынчаарга партияның төөгүлүг XXVI съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга идепкейлиг боттандырарын ам бодувустун хүлээлгевис кылдыр санап турар бис.

СЭКП-ниң XXVI съездизинге алдар кылдыр боттарынга алган хүлээлгелерин күш-ажылчы коллективтер, хөй ажылчыннар күүсеткенин СЭКП обкомунуң ийиги секретары **П. И. Кравченко** делегаттарга дыннаткан. Республиканың коммунистери, бүгү ажылчы чоннары съездиниң ажылын кайгамчык улуг киҥээнгей-биле хайгаарап келген болгаш оон төөгүүлүг шиитпирлерин, партияның иштики болгаш даштыкы политиказын митингилерге, хуралдарга бир эп-сеткилдиг деткип, үүлдүгзүүген. Он бирги беш чылдың планнарын чедиишкинниг күүседиринге бүгү күжениишкиннерин киирерин Тываның ажыл-ишчилери СЭКП Төп Комитединге бүзүретткен.

Партияның съездизиниң ажылының дугайында боттарының бодалдарын чугаалап бээрин бистиң корреспондентивис делегаттардан дилээн.

У. Т. Монгуш:

— Съездиниң бүгү ажылы,

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежневтиң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы эш Н. А. Тихоновтуң ханы уткалыг илеткелдери бистиң ленинчи партиявыс дээш, бистиң Төрээн чурттувус дээш мээн сагыш-сеткилимнин кайгамчык улуг чоргаарланыышкыны хайыыктырган. Чонның чаагай чоруун бедидериндең, тайбыңны бижыглаарындан артык чугула сагыш салыышкын партияда чок дээрзин база катап бүзүреп көрдүвүс. Ол чорук Төрээн чурттуң улам ынай чечектелиринің херээнге бүгү күжүвүстү болгаш билиивисти бээр кылдыр бистерни сорук киирип, биске хүлээндирип турар.

И. П. Гончарюк:

— Партияның съездизиниң кужениишкинниг ажылының сес хүннери кажан-даа уттуңдурбас. Бистиң партиявыстың кол соруглазы — совет кижилериниң амыдыралын бүгү тала-биле белидери, өртемчейге тайбыңны бижыглаары дээрзин съездиниң хүлээп алганы чурттуң улам ынай экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң программазы бүгү делегейге база катап көргүскен. Партияның ол кол соруглаларының боттанышкынынга бодувустуң ажылывыс-биле, ажыл-херектеривис-биле бистер шуптувус идигни бээр ужурлуг бис.

ЧУРУКТА: СЭКП-ниң XXVI съездизиниң делегаттарын аэропортка уткааны.

СОВЕТ-ПОЛЬША УЖУРАЖЫЫШКЫН

Совет Эвилелиниң болгаш Польша Улус Республиканың удуртукчуларының найыралчы ужураажыышкыны март 4-те Кремльге болган. Анаа киришкеннер болза:

совет таладан — СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-нин Күрүненин айыыл чок чорук комитединиң даргазы Ю. В. Андропов, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-нин даштыкы херектер министри А. А. Громыко, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары М. А. Суслов, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. А. Тихонов, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-нин камгалал министри Д. Ф. Устинов, СЭКП ТК-ның секретары К. В. Русаков;

польша таладан — ПКАП ТК-нын Бирги секретары С. Кана, ПКАП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ПҮР-нүң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы болгаш камгалал министри В. Ярузельский, ПКАП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ПКАП-тың Катовице воеводство комитединиң бирги секретары А. Жабиньский, ПКАП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, ПКАП ТК-ның секретары Э. Войташек.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң чедиишкинниг доозулганы-биле холбаштыр совет удуртукчуларга ПКАП-тың болгаш ПҮР-нүң удуртукчулары байыр чедирген, оларның бүзүрели-биле алырга, ол съезд интернационалчы шылгарангай ужур-дузалыг. Боттарының совет өөнүктериниң чедиишкиннеринге польша коммунистер, польша ажылчы чоннар чоргаарланыр турарын олар онзалап демдеглээн.

Чуртунда байдалдың дугаймы, польша улустуң социалистиг чаалап алышкынналарының кырында дургелип келген улуг кыжанышкынны ажып әртер талазы-биле алдының турар хемчеглериниң дугайын польша эштер дыннаткан. ПКАП ТК-ның VIII пленумунуң шиитпирлериниң дүүштүр, ажылчын аңгыга. ажылчы чоннарга, ниитилелдин бүгү медерелдиг күштеринге даянгаш, Польшаның Каттышкан ажылчын партиязы болгаш ПҮР-нүң чазаа анархияны болгаш сандараашкынны бүрүү ажып әртерин, социалистиг тургузугну быжыглаарын чайгылыш чок чедип алыр.

Империализм, иштики реакция Польшада экономиктиг болгаш политиктиг кризис делегейде күштер деңзигүүрүн ескертвиринге, социалистиг дем каттыштырылгазын, делегейниң коммунистиг шимчээшкинин болгаш бүгү хосталгалыг шимчээшкинни кошкадырынга чедирер деп кордал салып турарын беседаның киржикчилери демдеглээн. Ол чорук ындыг янзылыг айыылдыг оралдажыышкынынарга быжыг болгаш шиитпирлиг ойтур шавыышкын бөөрин онза чугула кылып турар. Социалистиг дем каттыштырылгазы —чарылбас тудуш холбаалыг, ону камгалаары чугле чаңгыс күрүненин эвес, харын бүгү социалистиг эвилелдиң херээ болуп турар.

Чуртунда байдалды үндезининден кадыкшылдар талазыбиле социалистиг Польшаның, польша коммунистерниң хайныышкынныг ажылынга бүгүле эргежок чугула деткимчени социалистиг акы-дүмдалышкы өске чурттар-биле кады ССРЭ көргүзүп келген болгаш көргүзер-даа деп, совет удуртукчулар медеглээн. Ындыг деткиишкинни СЭКП-ниң XXVI съездизи бүрүнү-биле чүүдүг деп көрген, бүгү совет коммунистер, совет улус аңаа каттышкан. Болуушкуннарның чорудулгазын ээлдирип, польша улустуң социалистиг чаалап алышкыннарының кырында диргелип келген айыылды чайладып шыдаар аргалар болгаш күштер польша улуста бар деп бүзүреп илергейлеттинген.

Ужуражыышкын үезинде польша удуртукчуларның база катап бадыткааны ышкаш, Польша социалистиг дем каттыштырылгазының идегелдиг звенозу болуп келген болгаш болур-даа дээрзинге совет кижилер бүзүреп турар.

Ужуражыышкын чүректин ханызындан байдалга эрткен болгаш чугаалашкан айтырыгларны талаларның бир дөмей көрүп турарын бадыткаан.

Ужуражыышкынга СЭКП ТК-ның кежигүнү, ССРЭ-нин Польшада элчини Б. И. Аристов, СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидат, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарының дузалакчызы А. И. Блатов, ПҮР-нүң Совет Эвилелинде элчини К. Ольшевский, ПКАП ТК-ның Секретариадызының канцелярязының начальныгы З. Регуцкий олар база киришкен.

(СЭТА).

1981 — 1985 ЧЫЛДАРДА БОЛГАШ 1990 ЧЫЛГА ЧЕДИР ҮЕДЕ ССРЭ-НИҢ ЭКОНОМИКТИГ БОЛГАШ СОЦИАЛ ХӨГЖҮЛДЕЗИНИҢ КОЛ УГЛАНЫЫШКЫННАРЫ

Көдээ ажыл-агыйның чиг-эдин болбаазырадып кылырының комплекстиг чоруун элээп бедидер, ону ажыглаарын экижидер. Бүдүрүлгениң үзүк чок схемаларын болгаш интенсивтиг турумнарын шиитээдир. Үнүш үзүнүң бүдүрүлгезинге дорт ылгаарының аргаларын ажыглаарын, чимистерни болгаш возаларны консервалаарының үрелбес аргазын, эът болгаш сүт үлетпүрүнге комплекстиг-механизастаттынган шугумнарны, чиг-эттиг болгаш продукцияны сава чок болгаш контейнерлиг сөөртүрүнүң аргаларын кәлбаа-биле ажыглаарын боттандырар.

Болбаазырадып кылыр үлетпүрүнүң малды, сүттү, чимистерни болгаш возааларны оларны бүдүрүп турар черинге хүлээп алырынче шилчилгезин болгаш белеткелчилерин транспортуубиле чүктү сөөртүрүнүң чер болганга калбартырыр.

Соодулга үлетпүрүнүң комплекстиг хөгжүлдезин, көдээ ажыл-агый продукциязын болбаазырадырда база шыгжарда кылымал сооктуу ажыглаарын калбартырын хандырар.

Аъш-чем үлетпүрүнге күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 21—23 хуу, эът болгаш сүт үлетпүрүнге 27—29 хуу улгаттырар.

Далгай дээрбелээр, крупа болгаш комбикорм үлетпүрүнге дээди сорттун далганың бүдүрелин 24—27 хуу, күрүненин үлетпүр бүдүрүлгелеринге комбикормнарны бүдүрелин 13—15 хуу, белок-витаминниг немелделерни 2 катап көвүдедир. Комплектилиг бедик бүдүрүкчүлүг дээрбе дериглези-биле хандырылгага үндезилээш, далган дээрбелээр үлетпүрүнүң техниктиг эде дериглезин дүргедедир.

Нииги ишкири 20 млн. тонна тараа элеваторларын, бирги эвлүгде кол тараалап районнарга ажыглалга киирер.

Тарымал тооруктү, кукурузаны болгаш ристи ажылдап кылып турар районнарга тараа кургадыр күүлерни дүргеп темп-биле көвүдедир.

Микробиология үлетпүрүнге микробиологтуг синтезке үндезилээш, бүдүрүлгелерни дүргеп темп-биле хөгжүдиринің хемчеглерни боттандырар, продукция бүдүрелинин өзүлдезин 1,8—1,9 катап улгаттырар.

Мал чеминиң барааныг микробиологтуг белогун болгаш лизинни, ол ышкаш мал чеми болгаш мал эмнээринге антибиотиктерни, мал чеми витаминнерни, үнүштер камгалалыныг микробиологтуг чүүлдерни, фермент препараттарны, премикстерни, бактерялыг чеми-чемелгелерни болгаш микробиологтуг синтезтин өске-даа продукцияларын бүдүрелин элээп көвүдедир.

Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 38—42 хуу бедидер.

VI. Транспортту болгаш харылзааны хөгжүдери

Транспорттуң кол соруглазы болза улус ажыл-агыйының болгаш чурттакчы чонуң чүк сөөртүлгелеринге хереглелдерин бүрүн болгаш өй-шаанда хандырары, транспорт системазының ажылының ажыктыг чоруун болгаш шынарын белидери болур. Үк соруглаларга дүүштүр:

чүк сөөртүлгезинин чорудулгазын организастаарын болгаш ону башкарарын сайзырангайжыдар;

транспорттуң техниктиг херекселдерин ажыглаарының болгаш оон ажылының идегелдиг болур деңнелин бедидер;

транспорттуң бүгү хевирлериниң ажылын болгаш улус ажыл-агыйының өске эдырлары-биле оларның аразында харылзаазын таарыштыр тургузарын экижидер, холушкак харылзажылгага чүк сөөртүлгелериниң улам сайзырангай технологиязын шиитээдир;

транспорттуң ажылын планнаарын улам экижидерин хандырар, уткуштур, дыка ырак болгаш өске-даа ажыктыг эвес чүк сөөртүлгелерни чайладыр, транспорттуң чогуур чарыгдалдарын эвээжедир, чүктер болгаш пассажирлер сөөртүрүнге курлавырлар чарыгдалдарын эвээжедир;

транспорттуң материал-техниктиг баазазын быжыглаар, чаа техниканы, депшилгелиг технологияны болгаш башкарылганың автоматчыттынган системазын шиҥээдир, үдүрүлге-дүжүрүлге болгаш септелге ажылдарының комплекстиг механизациязының деңнелин бедидер;

шимчээр составтың болгаш флоттуң структуразын оларның улам калбак специализациязын хандырбышаан экижидер;

чурттуң соңгу чүк районнарынга чүк сөөртүлгезинин, ол ышкаш хоорайның болгаш хоорай чоогунуң пассажир аргыжылгазынга чаа транспорт херекселдерин ажыглаарын калбартыр;

контейнер транспорт системазының хөгжүлдезин дүргедедир, пакетчиткен-контейнер аргазы-биле савалап кезектээн чүктерни сөөртүрүн калбартыр болгаш контейнерлерин болгаш пакеттерни ажылдап кылыр дерилгелер-биле хандыртынган тускай пунктуларның четкизин көвүдедир;

транспорттуң бүгү хевирлериниң пассажирлерни хандырарын улам экижидер;

шимчээшкинниң айыыл чок чоруун бедидер болгаш долгандыр турар хүрээлелге транспорттуң хоралыг салдарын эвээжедирин хандырар;

улустар аразының харылзажылгаларынга чүктер сөөртүрүн организастаарын сайзырангайжыдар;

чүктерни чедирер хуусааларын кызырар болгаш оларны кадагалаарын экижидер хемчеглерни боттандырар.

Демир-орук транспортуга техниктиг эде дериишкинни боттандырар, хөй чүк сөөртүлгелиг угланыышкынынарга чүк сөөртүр болгаш ажылдап кылыр арга-шинээни улам улгаттырарын, ол ышкаш демир-орук станцияларының болгаш белдирлериниң күүлерин бедидеран хандырар.

Чүктер сөөртүлгезинге маршрутчудулганың деңнелин болгаш ажыктыын база поездилер шимчээшкинин организастаарынга графиктин ролюн бедидер. Локомотивтерин болгаш вагоннарны ажыглаарын экижидер. Вагоннар парыгын роликтиг подшипниктерже шилчилерин дүргедедир.

1981—1985 чылдарда 5 муң ажыг километр ийнги оруктарны ажыглалга киирер, 6 муң ажыг километрни электрижидер болгаш 15 муң километр ажыг демир-орукту автоматчыттынган блокировка болгаш диспетчер төпчүдүлгези-биле дериир, 3,6 муң километр чаа демир-орук шугумнарын тудар. Байкал-Амур демир-орук магистралының бүгү дургузунга поездилерниң-шимчээшкинин ажыдар.

Демир-орук транспортунуң септелге болгаш тудуг баазазын быжыглаар.

Демир-орук транспортунуң чүк эргилдезин 14—15 хуу болгаш пассажир эргилдезин 9 хуу көвүдедир, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 10—12 хуу бедидер.

Далай транспортунга флотту, порттарны болгаш судно септээр заводтарны ажыглаарын, чүктер болгаш пассажирлер сөөртүрүн организастаарын экижидер, транспорт ачы-дузазының экспортунга ажыктыг чорукту бедидер.

Флотту тускай суднолар-биле—контейнеровозтар, лихтеровозтар-биле, демир-орук паромнары-биле, Арктика эжиндиришкинниң суднолары болгаш ледоколдар-биле четчелзээр. Транспорт суднолары атомнуг күштүг установкалар-биле дериирин эгелээр.

Соңгу далай оруунуң барын талакы кезээнге бүдүн чыл дургузунда эжиндиришкинни болгаш Ыраккы Соңгу чүктүң болгаш Ыраккы Чөөн чүктүң районнарынга чугула чүктерни өй-шаанда чедирерин хандырар.

Далай порттарының болгаш судно септээр бүдүрүлгелерниң күүлерин улгаттырар.

Далай транспортунуң чүк эргилдезин 8—9 хуу улгаттырар.

Хем транспортунга материал-техниктиг баазаны, чүкүн-даа мурнунда Сибирьниң, Ыраккы Чөөн чүктүң болгаш Соңгу чүктүң районнарынга чүктер сөөртүлгезин хандырар дээш үндезинин-биле бижыглаар. Каяа чогумчалыг болдур, чүктерни демир-оруктан хем транспортунче эң хөйү-биле шилчидер, магистралдыг хем оруктарынга эжиндиришкинни хуусазын узадыр.

Хем порттарының чүк сайгарып ажылдап кылыр шиҥээзин улгаттырар. Хөй чүк кирер теплоходтар-биле, «хемдалай» деп холушкак эжиндиришкинниң суднолары-биле, чүк сөөртүр буксирлер-биле, хөй чүктүг составтарлыг баржалар-биле, ледоколдар болгаш комфортабельдиг пассажир суднолары-биле хем флодун четчелээр. Хем флодунун септелге баазазын сайзырадыр.

Хем транспортунуң чүк эргилдезин 19—20 хуу улгаттырар.

Хоолайлар дамчыдылгалыг транспортту, ылангыя нефть продуктулар, нефть болгаш газ дамчыдар кылдыр дүрген хөгжүдер.

Хоолайлар дамчыдылгалыг транспорттуң объектилериниң тудуунун шынарын бедидер болгаш оларның бүзүрелдиг ажылын хандырар. Чаа тудуп турар газ дамчыдылгаларының будүрүкчүлүүн көскүзү-биле белдирериниң, компрессор станцияларын автоматчыдарының талазы-биле хемчеглерни боттандырар. Агаар-бойдус байдалы нарын, чедери берге районнарга хоолай дамчыдылгаларын чылдын кайы-даа үезинде тударының технологиязын ажылдап кылыр болгаш шиҥээдир.

Автомобиль транспортунга материал-техниктиг баазаны улам ынай хөгжүдерин болгаш ниити ажыгладың транспортун колдады сайзырадырын хандырар. Улуг автомобиль ажыл-агыйларынга транспорт дериг-херекселдерин мөөнүүрин уламчылаар, оларның техниктиг хандырылгазының болгаш септелгезинин системазын экижидер. Автотранспорт дериг-херекселдериниң септелге баазазын быжыглаар болгаш оон ажылының системазын экижидер.

Автомобильдер парыгының структуразын сайзырангайжыдар, аңаа улуг чүк машиналарының, специализастаттынган болгаш биче тоннажыг автомобильдериниң үлүүн бедидер. Төпчүткен чүк сөөртүлгезин улам ынай көвүдедирин, кожуглуг болгаш чартык кожуглуг автопоездилерин, хамыктың мурнунда хоорайлар аразынга чүк сөөртүрүнге калбаа-биле ажыглаарын хандырар.

Хоорайларга болгаш көдээ черлерге пассажирлер аргыштырар автомобиль транспортунуң ажылын организастаарын экижидер, автобустарның шимчээшкинин доктаамал болгаш удаа-дараа болдурун бедидер.

Ниити ажыгладың автомобиль транспортунуң чүк сөөртүлгезин 1,3—1,4 катап база ниити ажыгладың автобустарынга пассажирлер аргыштырылгазын 16—18 хуу көвүдедир.

Автомобильдерниң магистральдыг оруктарының дузалал четкизин дүргедеди хөгжүдерин көөр. Көдээ черлерге автомобиль оруктарының, районнар төптерин, колхоздарның болгаш совхоздарның төп суурларын ниити ажыгладың автомобиль оруктары-биле харылзаштырып турар оруктарның тудуун кәлбартыр. Шимчээшкинниң озал-ондактыг чоруун болдурбазынче онза кичээнгейин салбышаан, оруктарны тударының, септээрининң база-ажыглаарының шынарын экижидер.

Агаар транспортунуң магистральдыг болгаш чер-черниң агаар оруктарынга аэропорттар четкизин чүк сөөртүрүнүң болгаш самолеттарны ажаап-тежээринин амгы үеник механизастаашкын база автоматчыдылгазының чепсек-херекселдер-биле хандырбышаан калбартырын, хамааты ужар чүүлдүн, септелге заводтарын болгаш авиация-техниктиг баазаларын, ылаңгыя Соңгу чүктүн, Сибирьниң болгаш Ыраккы Чөөн чүктүн районнарынга тударын база чаартып кылырын үргүлүлээр.

Ужар чүүл техниказын чөп ажыглаарынга, кызыл чүүл чидиринин эвээжедиринге, а ол ышкаш самолеттарның болгаш вертолеттарның шимчеликчилериниң канналгалыын бедидеринге, деңзи болгаш аэродинамиктиг характеристиказын экижидериңге үндезилээш, кызыл чүүл чарыгдалын дыка эвээжедир талазы-биле хемчеглерни боттандырар.

Агаарга шимчээшкинниң, самолеттарның ужуп үнериниң болгаш черге хонарының башкарылгазын автоматчыдарын хандырып турар болгаш ужудушкуннарнын доктаамал болгаш айыыл чок болурун бедидип турар навигация база радиотехника дериглериниң бортка болгаш черге турар системаларын кәлбаа-биле нептередирин көөр.

Пассажирлер аргыштырылгазын барык-ла 1,3 катап көвүдедир.

Үлетпүр транспортунга чаарты дерип кылыышкынның болгаш техниктиг эде дериишкиннериң темпилерни бедидер, ажылдап турар составты ажыглаарын экижидер, чүктерни деңдеэки чүдүрерин болгаш дүжүрерин чедип алыр.

Адырлар аразының үлетпүр демир-орук транспортунун ажылдап турар бүдүрүлгелерин кәлбартырын болгаш чаа бүдүрүлгелерни организастаарын боттандырар.

Транспорттуң үзүктел чок болгаш специализастаттынган чаа конвейерлиг, пневмоконтейнерлиг, гидравликтиг болгаш өске-даа хевирлерин, ылангыя даг рудазы база химия үлетпүрүнге болгаш тудуг материалдарының үлетпүрүнүн бүдүрүлгелериниң неитередирин дүргедедир.

Улус ажыл-агыйынга болгаш чонга **харылзаа** ачы-дуза чедирилгезинин талазы-биле хереглелдерин улам долу хандырарын боттандырар, оларның шынарын бедидер.

Информация дамчыдарының эң чаа системаларынга үндезилеп, чурттуң харылзаазының чаңгыс аай автоматчыткан четкизин тургузарын үргүлүлээр, өөнүг телевиденнени болгаш стереофониктиг радио дамчыдылгазын сайзырадыр. Черниң кылымал эдиричилерин хөй программалыг телевиденнени болгаш радио дамчыдылгазын организастаарынга, ырак районнар-биле телефон харылзаазынга, төп солуннарның аринналарын фототелеграф аргазы-биле дамчыдың бөөрине кәлбаа-биле ажыглаар.

Беш чыл дургузунда хоорайлар аразында телефоннар шугумнарының узунун барык-ла 1,8 катап, хоорайларга болгаш көдээ черлерге телефоннар санын 1,3 катап, оон иштинде чурттакчыларга тургузуп бээрин 1,4 катап көвүдедир.

Почта харылзаазының бүдүрүлгелериниге бүдүрүлге чорудулгаларын механизастаарының болгаш автоматчыдарының деңнелин бедидер, почтаны болгаш парлалга продукциязын, а ол ышкаш посылкалап садыглаар бараанняры контейнерлиг сөөртүрүнүн хемчээлдерни дыка улгаттырар.

VII. Капитал тудуг

Капитал тудугнун кол соруглазы болза чаа техниктиг үндезинге чурттуң бүдүрүлге талазы-биле күүү-күжүн улам ынай калбартыры, чурттагланың болгаш коммунал-амыдыралдың база социал-культураның объектилерин тудуп тургузары болур.

Тудугну үндезини-биле экижидерин, капитал салыышкынынарының ажыктыын бедидерин чедип алыр. Кол фондуларны болгаш бүдүрүлге күүлерин чогуур өйүнде ажыглалга киирерин хандырарынче кол кичээнгейни салыр. Капитал салыышкынынарын болгаш материалдыг курлавырларны эң чугула тудугларга мөөнүүр, харын утта тудар объектилериниң санын эвээжедир, тудугларның хуусазын кызырар, бүдүрүлге күүлерин болгаш бүдүрүлгениң эвес объектилерни чыл дургузунда деп-дески база комплекстиг ажыглалга киирер. Доозулбаан тудугларның хемчээлин болгаш тургустунмаан дериглелериниң курлавырларын чоокчу чылдарда нормативтерге чедирер.

Улус ажыл-агыйынга беш чылда капитал салыышкынналарын акшаландырыышкынның бүгү дөстериниң күсели-биле 12—15 хуу көвүдедир.

Капитал салыышкынналарын бирги эвлүгде бүдүрүлгелериниң чаартырынче болгаш техника талазы-биле эде дерииринче база мурнунда эгелээн тудугларны доозарынче угландырар. Чаз

(Уланчызы. Эгези № 55 «Шында).

(Уланчызы 2-ги арында).

1981—1985 ЧЫЛДАРДА БОЛГАШ 1990 ЧЫЛГА ЧЕДИР ҮЕДЕ ССРЭ-НИҢ ЭКОНОМИКТИГ БОЛГАШ СОЦИАЛ ХӨГЖҮЛДЕЗИНИҢ КОЛ УГЛАНЫЫШКЫННАРЫ

(Уланчызы. Эгези 1-ги арында).

Тудуг ажылларын керээлиг база ажыл-агыйжы арга-биле чорударын сайзырангайжыдыл. Тудугну организэстаарының депшилгелиг хевирлерин: комплект-блоктуг, вахталыг, белдирлер аайы-биле болгаш өске-даа хевирлерни бүгү тала-биле сайзыраткыр. Инженер ажылының белеткелиниң болгаш бүдүрүлге-технологтуг четчелээшкиниң деңнелин бедидерингө үндезилээш дорт, шууштурулгалыг ажыллаар бригада керээзин чер бүрүзүнге нептередир талазы-биле таарымчалыг байдалларны тургузар.

Хол-биле кылыр күш-ажыл чарыгдалдарын дыка кызырар, тудуг организацияларын белик бүдүрүкчүлүг машиналар, механизмнер, автотранспорт, оон иштинде биче тонналыг транспорт-биле хандырар, ажылдың эзлчеглиин бедидип турган, оларны бүрүн ажыглаар хемчеглерни боттандырар. Тудуг организацияларын биче механизацияның чепсектери-биле, механизастаттынган, электрижиткен болгаш хол-биле ажылдадыр херекселдер, а ол ышкаш чурттаар көжүп чоруур бажыңнар-биле хандырарын экижидер.

Тудуг бүдүрүлгезин индустриализэстаарының деңнели база конструкцияларының болгаш кезектерииниң заводка белеткеп каанының чадазын бедидер, ажыктыг чаа конструкцияларны ажыглаарын калбартыр, көдээ районнарга түс черинең тудуг материалдарын улам долузу-биле ажыглаар.

Тудуглар мөөнеттинген районнарга девискээр аайы-биле тудуг-монтаж организацияларының күчүзүн улгаттырар. Шимченгир керээлиг организацияларының болгаш көжүп чоруур инвентарь баазаларының четкизин калбартыр.

Бажың болгаш завод тудуглары кылыр, а ол ышкаш көдээ тудуг чорудар комбинаттарны улам ынай калбартырын база техниктиг чаартылгазын хандырар, оларның күчүзүн долу ажыглаар. Чурталга тудуунуң ниити хемчээлинге улуг панельдиг болгаш хемчээли улуг блоктарлыг чурталга бажыңнары тударының үлүг-хуузун көвүдедир.

Чагыкчы чүгле ажылын кирер кылдыр бүрүн белен болдурган, объектиниң сметада көрлүнген бүрүн өртээнге дүгжүп турар, керээлиг организацияларга тывыскан банкы чээлизиниң күсели-биле бүдүрүлгени тударын практикалаар.

Тудутта күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 15—17 хуу бедидер.

VIII. Социал хөгжүлде болгаш чоннуң чаагай чоруун бедидери

Экономиканың көдүрлүүшкүнүне, ниитилел бүдүрүлгезиниң ажыктыын бедидерине үндезилээш, чоннуң чаагай чоруунуң улам ынай өзүлдезин амыдыралдың социалистиг хевирин, ниитилел харылзааларының бүгү системазын хөгжүдерин хандырар.

Ол соруглга-биле дараазында түүлдер көрдүүн турар:

бедик бүдүрүкчүлүг күш-ажылга, оон чогаадыкчы харакгерин күштелдиреринге эң-не таарымчалыг байдалдарны тургузары; хол-биле кылыр, эвээш квалификациялыг болгаш аар күш-ажылдың бүгү талазы-биле кызырары; күш-ажыл камгалалың болгаш техниканың айыыл чок чоруун экижидери; күш-ажылдың хемчээлин болгаш хереглелдиң хемчээлин контрольдаарын күштелдирери;

материалдыг чаагай кежиктериниң болгаш ачы-дуза чедиреринің деңнелин бедидери болгаш структуразын сайзырангайжыдары, оларның шынарын экижидери база ассортиментизин калбартыры;

чурттакчы чоннуң, ылангыя көдээ чоннуң чурталга болгаш амыдырал байдалын экижидери, бажың ажылына күш-ажылды чингелдери, хандырылганың бүгү хевирлериниң культуразын бедидери;

өг-бүленің быжыглаар байдалдарны тургузары, ургларлыг өг-бүлелерге болгаш ажылдап турар иелерге артык эргелерни болгаш чингелдиерни көргүзерин калбартыры;

чоннуң эртем-биликиниң болгаш культуразының деңнелин өстүрери, совет кижилериң медицина хандырылгазын болгаш дыштанылгазын экижидери, кижиниң идепкейлиг күш-ажылчы ажыл-чорудулгазынга улам-на таарымчалыг байдалдарны тургузары.

социалистиг демократияны улам ынай хөгжүдери, ажылчы чоннарның инициативазын бедидери, эргелеп башкарылгаза оларның киржилгезин калбартыры, социалистиг чарышты, күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөрү дээш шимчээшкинин бүгү талалыг калбартыры;

экономиканы өзүлдезиниң социал факторларын ажыктыг ажыглаары, күш-ажылга материалдыг болгаш моральдыг идиг бериишкиннерни дүүштүрери, бүдүрүлгени хөгжүдерииге болгаш бедик эчис үре-түнелдерни чедип алырынга оларның саллар чедиришкинин күштелдирери.

Чоннуң кижи санынга онаштыр **боттуг орулгаларын** 16—18 хуу бедидер.

Янзы-бүрү барааннар болгаш ачы-дуза чедиреринің талазы-биле чоннуң хереглелдерин улам долу хандырарын эң чугула соругза деп санаар.

Күрүне болгаш кооператив **садыының үүрмектеп садар бараан саарылгазын** 22—25 хуу көвүдедир.

Аъш-чем айтырыын хажык чокка шинтирлээрииге үндезилээш, хоолулуг чемнер талазы-биле эң үнелиг чемнерни хереглээрии көвүдетпишаан, чоннуң чемненилгезин улам ынай экижидерин хандырар.

Культура амыдыралынга болгаш ажыл-агыйга хереглээр үүлдер базэ өске-даа аъш-чемге хамаарышпас барааннарга хереглелди улам долу хандырар. Тудуг материалдарын, а ол ышкаш септелгере болгаш бажың ажылының өске-даа хереглелдерин хандырарынга кондициялыг эвес материалдарны база кылыгларны чоига садарын дыка көвүдедир.

Бараанналрын ассортиментизин калбартыр база чаартыр, шынарын экижидер, чаа, аян-хевирлиг, а ол ышкаш чон хөйү-биле хереглээр өртээ чиик, эки бараанналрны садарын көвүдедир. Чоннуң чөптүг хереглелдерин болгаш эстетиктиг шилип алышкынын тургузарынга идепкейлиг дузаны чедирер.

Ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның айда өртумак ажыл төлевирии 13—16 хуу көвүдедир болгаш оон деңнелии беш чылдың төөчүзүнде айда 190—195 рубль чедирер.

Колхозтарның ниити ажыл-агыйынга **колхозчуларның күш-ажылының төлевирии** 20—22 хуу бедидер.

Ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның ажыл төлевириниң талазы-биле хандырар үүлдер:

коллективтиң ажылының алыс түнелдериидеи болгаш ажылдакчы бүрүзүнүң хүүда күш-ажылчы салыышкынындаи ажыл төлевирииии база шаңнал-мактадың хамаарылгалыын күштелдирери, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң көдүрлүүшкүнүнге, продукцияның шынарын экижидерииге, бүгү хевирлериң курлавыраарының камналгазынга оон идиг бериктии ролюн бедидери;

тариф системазын болгаш күш-ажылды нормалаарын сайзырангайжыдары;

күүседир ажылдарның нарыиын болгаш хапысалгалыын, күш-ажылдың байдалларын база интенсиатиин барымдаалап, а ол ышкаш улус ажыл-агыйының адырларының база чурттуң районнарының аайы-биле ажылчы чоннарның янзы-бүрү категорияларының ажыл төлевирии сайзырангайжыдары.

Хол-биле кылыр, эвээш квалификациялыг күш-ажылды кызырарынга, квалификацияны бедидерииге, профессияларны законнаарынга болгаш күш-ажылчы бедик чедиишкиннерии чедип алырынга үндезилээш, ажылдакчыларын, а оон иштинде эвээш шалыңныг ажылдакчыларын ажыл төлевирииң өөрүдезин хандырар.

Байдалдарның тургустугаиының болгаш курлавырларның мөөнеттингеиийин хире-шаа-биле бирги ээлчегде улус ажыл-агыйының бүдүрүлге адырларында ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның эң биче хемчээлдиг ажыл төлевирии, шалыңын болгаш ставкаларын айда 80 рубль чедир бедиерииче чоорту кирер. Ол соруглга-биле каттыжымышкынарга, бүдүрүлгелерге болгаш организацияларга база адырларга күш-ажылының бүдүрүкчүлүүнүң өзүлдезиниң бар турар курлавырларын бүгү талалыг ажыглаар.

Ажыл төлевириниң райончуткан таарыштырылгазын сайзырангайжыдар.

Уралга болгаш Казахстанның чамдык районнарынга база Вологда болгаш Киров областарның соңгу районнарынга мурнуда оларга ажыглаттынмайн турган районнар коэффициентилерин ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның ажыл төлевириинге киирер.

Ыракым Чөөн чүгүн болгаш Чөөн Сибирьиин мурнуу районнарынга ажылдаанының үзүктел чок стажы дээш ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның ажыл төлевириинге немелдерии тургузар.

Дүнеки үеле ажылдааны дээш немелле ажыл төлевирииң хемчээлии бедидерии чамдык адырларга уламчылаар.

Колхозчуларның ажыл төлевириниң талазы-биле хандырар чүүлдер:

ажылдың алыс түнелдериидеи, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнден болгаш продукциияның шынарындаи ажыл төлевирииң хемчээлдериниң хамаарылгалыын күштелдирери;

ниитилел бүдүрүлгезиинге колхозчуларның киржии турарының, оларның квалификациязының болгаш күш-ажылының бүдүрүкчүлүүнүң өзүлдезиниң хире-шаа-биле оларның күш-ажылының төлевирииң деңнелии күрүненің көдээ ажыл-агыйы бүдүрүлгелериниң ажыллакчыларының күш-ажыл төлевириинии деңнелиинге чоокшулаштырары.

Кемчээки болгаш бот-өөредилгелиг өөредилгени хөгжүдер база экижидер.

Школага күш-ажылчы, мөзү-шынар болгаш эстетиктиг кижиаидылгенің хевираерии база методтарын сайзырангайжыдар. Аныяк салгалдың мергежил шилип алырының талазы-биле ажылды күштелдирер. Ниити биликт школаларының белеткел класстарынга уруглары 6 харлыыңдаи эгелеп өөредириичө чоорту шилчириниің байдалдарын тургузар.

Улус ажыл-агыйын ажылчын кадрлар-биле четчелээринии үү чугула үндезиин болур профессионал-техниктиг өөредилге черлериниң четкизин улам ынай хөгжүдер. 1981—1985 чылдарда ол өөредилге черлерии 13 млн. чедир саныг мергежилдиг ажылчыннар доосхан турарын чедип алыр; ортумак эртемниг мергежилдиг ажылчыннарны доостурарын 1,6 катал көвүдедир.

Кадрларны бүдүрүлгеге белеткээрии болгаш оларның мергежилии белдилерии сайзырангайжыдар.

Дээди болгаш тускай ортумак эртемниг 10 млн. хире специалистерни белеткээр. Специалистерни белеткээрииің шынарын белидер болгаш улус ажыл-агыйынга оларны ажыглаарын экижидер талазы-биле хемчеглерни боттандырар.

Социалистиг культураны болгаш уран чүүлду хөгжүдер, марксисчи-ленинчи үзел-бодалды хевирлээрииге, совет кижилерииң хөй талалыг угаан-бодал хереглелдерии үлам долу хандырарынга оларның ролюн бедидер.

Чоннуң кино хандырылгазын экижидер, кижизидилге болгаш өөредилге ажылынга киноиу улам калбаа-биле ажыглаар.

Культура-чырыдыышкың албан черлериниң ажыл-чорудулгазын сайзырангайжыдар, оларның материалдыг базазын хамааржын турар организациязы хамаан чөвка эң чедимчелиг ажыглаар. Массалыг библиотекалар болгаш клубтар четкилерии калбартыр, коммунистиг кижизидилге талазы-биле ажылга, ажылчы чоннарның бот-тывынгар чогаадылгазын организастаарынга болгаш дыштанылгазын эрттиреринге оларның ролюн бедидер. Парктарның, ээопарктарның, музейлерии ажылын, төөгү, культура болгаш -бойдус турасскаалларын камгалаарын база пропагандаларын экижидер.

Ном үндүрүлгезиниң хереэн хөгжүдер. Парлалга продукциязынга, ылангыя уругларга болгаш улуг улуска чечен чогаалды парлап үндүреринге хереглелди улам долу хандырар. Ном парлалгазының полиграфтыг күүселдезиниң шынарын бедидер.

Телевиденнеиің болгаш радио дамчыдылгазының улам ынай хөгжүдезин боттандырар. Телевиденнеиің ийнги ниити эвилел программазын ажыглалга киирер.

Кадык камгалал системазының хогжүлдезиниң дугайында доктаамал сагыш салыр. Чоннуң медицина хандырылгазының деңнелии болгаш шынарын бедидер. Кадык камгалал албан черлерин улам ынай калбартырын, оларның тургузуун болгаш чогумчалыг хуваалдазын баш удур көөр. Кадык камгалал албан черлерии эмнер-биле, хереселлер-биле, медицина техникаы болгаш дерилгелер-биле, инвентарь-биле, транспорт болгаш харылзаа хереселдери-биле хандырарын экижидер.

Медицина практиказынга эртем-техниктиг чедиишкиннерии дүрген болгаш калбаа-биле шинтээдириниң, медицина болгаш фармацеэт ажылдакчыларының ажылын организастаарының депшилгелиг хевирлерии болгаш методтарны ажыглаарының хемчеглерии алыр. Эмнелге орунарының ниити санын 8—10 хуу көвүдедир.

Аарыларны болдурбазыкың баш удур хемчеглерии алыр талазы-биле ажылды күштелдирер, диспансеризацияның ажыктыын бедидер болгаш чурттакчы чоннуң, хамыктың мурнунда, уругларны оон-биле хаара тударын калбартыр.

Медицина үлегүүрүүн продукциязын бүдүрүн үндүрерии барык 1,4 катаи көвүдедир. Ылангыя чүрек-хан-дамыр база онкология аарыларын, эндокрин (бес) системазының аарыларын эмнээр онза дээштиг эмнерии, ол ышкаш чартык синтетиктиг антибиотиктерии белеткеп кылырын болгаш бүдүрерии хандырар. Амгы үеиниң медицина техниказын бүдүрерии калбартыр.

Ажылчы чоннарның дыштанылгазын организастаарын болгаш **туризмни** бүгү талазы-биле хөгжүдер болгаш сайзырадыр. Ада-иелериің уругларынга-биле кады дыштанырының болгаш эмненириниң арганаары калбартыр. Экскурсия хандырылгазын экижидер. Ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның сад база ногаа эштежилгелерии организастарынга болгаш хөгжүдерииге бүгү тала-биле идиг бээр. Садтарга бажыңчыгаштарны, инвентарьны, дыштанылгага болгаш туризмге эргежок чугула бараанналрны бүдүрерии көвүдедир.

Массалыг күш-культураны болгаш спортту идепкейлиг хөгжүдер, оларны совет улустуң хүн бүрүдүгеи амыдырал-чурталгазынга улам калбаа-биле нептередириигө идиг бээр. Уруглар болгаш аныяктар ортузунга күш-культура болгаш спорт ажылын күштелдирер. Спорт тудугларын улам эки ажыглаар.

Хоорай болгаш көдээ чурттакчыларның почта, телефон болгаш телеграф **харылзаазынга** хереглелдерии улам долу хандырар.

Чоннуң **транспорт хандырылгазын** улам экижидер, хоорайлар аразының, хоорай иштинии, хоорай чоогуның транспорттун улам ынай хөгжүдер. Көдээ чурттакчыларны транспорттун янзы-бүрү хевирлери-биле хандырарын калбартырынче онза кичээнгей салыр.

Чурттакчы чоига хамаарыкыр транспорт хереселдериинің көвүдеп турары-биле чергелештир оларга ачы-дуза чедиреринің хемчээлии база хевирлерии көвүдедир. Техниктиг хандырылга станцияларының, кывар-чаар чүүлдер станцияларының чүүшкүн черлериниң четкизин, ол ышкаш ук транспорт хереселдериигө кооперативтиг гаражтарны болгаш чаагайжыды туттунган машина турар черлерни тударын калбартыр.

IX. Бойдус камгалалы

Бойдус камгалалын экижидер, көдээ ажыл-агыйга таарымчалыг черлерии камгалаар талазы-биле ажылды, хөрүүнүң эрозиязы-биле демиселди күштелдирер, черлерии экижидер талазы-биле ажылдарның темпизин бедидер, оларның сөктүр, кежер, көшкеленир, кужурланыр, малгаштыр, сугга алзыр болгаш кадып-кургаар чоруктардан камгалалын хандырар.

Ажыктыг казар байлактарның чылар черлерии комплекстиг шинтээдир, казыл тыва болгаш ажылдан кылыр үеде оларның чидиришин болдурбас.

Кара, Азов, Балтий, Каспий далайларның бассейниериидеи болгаш чурттуң үлетпүрлүг чугула районнарында суг камгалаар объектилериин тудугларын дүргедедир. Далайларны, хемиерии болгаш арктика бассейниниң өске-даа сугларын хирленир чоруктардан камгалаарын күштелдирер талазы-биле хемчеглерии боттандырар. Сугларны эргилдир болгаш кэтап ажыглаарының системаларының күүчүлерии улгаттырар, бүдүрүлгелерге суг ажыглалының хаагдыг системаларын ажылдап кылыр болгаш ажыглалга киирер. Суглар баштарын, — оон иштиидe биичии хемнерии болгаш хөлдерии сыыгаар база хирленир чоруктардан камгалаарын экижидер. Бойдустуң эң ховар комплексилерии болгаш хамыктың мурнунда Байкалды камгалаар база чөп ажыглаар талазы-биле ажылды уламчылаар.

Чурттуң Европа кезээиде болгаш Ортаакы Азияда эң чугула хемнериниң бассейниериидеи суг ажыл-агыйын комплексилеринге автоматтыткан башкарылга системаларын тургузар.

Агаарже хоралыг чүүлдерии үндүрерии кызырар болгаш хоралыг колумалдардан үнеген хейлерии арыглаарын экижидер сорулга-биле технологтуг чорудулгаларны болгаш транспорт чепсектерии сайзырангайжыдар. Хоралыг хей-доозунарны сордурар бедик шынарлыг аппараттарны, суг арыглаар дериглерии, ол ышкаш агаар-бойдустуң арыг-силиг байдалын контрольдаар хереселдерии болгаш автоматтыг станцияларны үндүрерии көвүдедир. Чылыг-биле ажылдаар электри станцияларынга торфту одалга кылдыр ажыглаарын кызырар.

Арга-ыяштарның өртеен болгаш хоралыг курттардан база зарыглардан камгалалын күштелдирер.

Чер камгалалыныи ыяш тарылгазын калбартыр. Хоорайларны болгаш ёуурларны долгандыр чаа ногаан зоналарны тургузар, бар турарларын чаагайжыдар.

Камгалалдыг девискээрлериің болгаш национал парктарның эртемге үндезилээн четкилерии тургузарын уламчылаар болгаш оларның бааэазынга бойдустуң курлавырларын чөп ажыглаарының талазы-биле сүмелерии ажылдап кылыр сорулга-биле бойдустуң системаларын болгаш объектилерии өөренирин организастаар. Чөрлик дириг амытаннарның санын балансылаштыр көвүдедир болгаш чайгаар бүткеи сугларга база суг шыгжамырларынга балыктарның үнелиг хевирлерии өстүрер талазы-биле хемчеглерии боттандырар.

Бойдус курлавырларының данзы-майык системазын тургузар болгаш сайзырангайжыдар талазы-биле ажылды идепкейлиг чорудар. Бойдус ажыглалының болгаш долгандыр турар чүүлдерии камгалаарының күрүне эргелерии сайзырангайжыдар база аңаа контрольду күштелдирер. Бойдус камгалалынга хөй-ниитиин калбаа-биле киириштирер.

X. Бүдүрүкчү күштерни таарыштыр тургузары. Эвилелдешкен республикаларның экономиктиг болгаш социал хөгжүлдези

Чурттуң чаңгыс аай улус ажыл-агый комплекизинге эвилелдешкен республикаларның болгаш экономиктиг районнарның ажыл-агыйларын улам ынай специализастаарынга болгаш пропорционалдыг хөгжүдериге үндезилээш ниитиниң бүдүрүлгезиниң ажыктыын бедидер сорулга-биле бүдүрүкчү күштерии таарыштыр тургузуушкунуя экижидерии хандырар.

Чөөн районнарның экономиктиг күүзүн өстүрерии дүргедедир. Оларның бойдус курлавырларын шинтээдип алыр база Сибирьде болгаш Казахстанда одалга-энергетиктиг болгаш чиг-эт базаларын хөгжүдер талазы-биле улус ажылларны боттандырар. Хөй энергия чериглээр бүдүрүлгелеэнин тудугларын аңаа мөөнеэр. Тудуг базаларыныи, коммунал-чурталга болгаш культура-амыдырал тудугларының, көдээ ажыл-агыйның чөөн районнарның кол-кол адырларынга машина болгаш дериглер бүдүрүлгезиң хөгжүлдезиниң комплекстиг чорууи болгаш оларның казрбиле хандырылгазын бедидер.

Орталаы Азияның республикаларынга күш-ажыл болгаш бойдус курлавырларын, бүдүрүкчү күүлерии улам долузубиле ажыглаар, хөөен бүдүрүлгезиниң оон ынайгы өзүлдезин калдырар. оон шынарын дыка бедидер, мал ажылының, көдээ ажыл-агыйның хөй күш негеттинер өске-даа адырларының, чиик үлетпүрүн болгаш машина тудуунуң хөгжүлдезиниң (Уланчызы 3-кү арында).

1981 — 1985 ЧЫЛДАРДА БОЛГАШ 1990 ЧЫЛГА ЧЕДИР ҮЕДЕ ССРЭ-НИҢ ЭКОНОМИКТИГ БОЛГАШ СОЦИАЛ ХӨГЖҮЛДЕЗИНИҢ КОЛ УГЛАНЫЫШКЫННАРЫ

(Уланчызы. Эгези 1-ги, 2-ги арыннарда).

дезии дүргедедир. Суггаттыг черлеряик мелиоративиг байдалын болгаш суг-биле хандырылгазын экижидер. Тус черии чонундан, ылангыя көдээ аныяктардан мергежилдиг ажылчын кадрларның белеткелин калбартыр.

Чуртгун Европа кезээнге болгаш Уралга үлетпүрүн улам ынайгы өзүлдезии колдуунда тургустунган будүрүлге потенциалын эки ажыглаарының, ажылдап турар будүрүлгелерни чаартып, техниктиг эде чепсеглээриниң күсели-биле ажылдап турар кижилер санын көвүдетпейн тургаш боттаандырар. Европа районнарынга хөй энергия болгаш элбек суг хереглээр чаа будүрүлгелерни тургузарын база ынаыг эрги будүрүлгелерни калбартырын болдурбас. Атомнуг энергетиканы калбаз-биле хөгжүдер. Сонгу Кавказтын болгаш Закавказьеиин суг энергия курлавырларын шингээдирии уламчылаар.

Девискээр-будүрүлге комплексилерииии болгаш үлетпүр белдирлериниң, ылангыя чаа ажыглалда кирип турар районнарга улам ынайгы хөгжүлдези база тургустунары көрдүнген.

Транспорт-экономиктиг харылзааларны экижидер. Язызбүрү ведомстволарның будүрүлге болгаш будүрүлгечи эвес дөмей объектилерни чергелештир база түүлештир тургузарын болдурбайн тургаш, чангыс девискээрде турар будүрүлгелерниң адырлар аразында кооперациязын калбаз-биле хөгжүдер.

Боттарының девискээрлериие комплексиниг экономиктиг болгаш социал хөгжүлдеии хандырар талазы-биле улус депутаттар Советтериниң ролюн бедидер болгаш ажыл-чорудулгазын сайзырангайжылзр.

Экономиканың болгаш ниитилел будүрүлгезиниң ажыктыгыиың өзүлдезиие үидезилээш эвилелдешкен республикаларның шүптүзүнга чонунуң чаагай чоруун оон ынай бедидери көрдүнер. Оон-биле чергелештир берге бойдус байлалдыг чаа шингээттиниң турар районнарда чонуиң хереглелдерии улам долузу-биле хандырарын чедип алыр.

Эвилелдешкен республиканың 1981—1985 чылларда экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң дараазында кол угланыышкыннарын доктаадыр:

Россияның Совет Федеративтиг Социалистиг Республиказынга үлетпүр продукциязының будүрүлгезин 24—27 хуу улгаттырар. Машина тудуун, газ, химия болгаш нефть-химия үлетпүрлерии дүргедедир хөгжүдер. Чиик, аъш-чем болгаш балык үлетпүрүнүң оон ынайгы хөгжүлдези көрдүнген.

1985 чылда электри энергиязын ажылдап кылырын 950—970 миллиард киловатт-шакка, нефть тывыжын газ конденсады-биле калы 560—580 миллиои тоннага, газ тывыжын 420—460 миллиард куб. метрге чедирер. Кара металлдарның белеп прокадының будүрүлгезин 12—14 хуу, минералдыг чемиишчидилгезии 1,6 катап, пөс-таавыны 13 хуу, трикотаж кылыгларыны 1,2 катап, чигирии 1,5 катап, мал саржаан 13—15 хуу улгаттырар.

Көдээ ажыл-агыйның ниити продукциязының чылда ортумак хемчээлии 12—14 хуу көвүдедир. Тараанын чылда ортумак будүрүлгезин 134—136 миллион тонна, чигир свеклазыны—33—34 миллион тонна, виноградты 1 миллион тоннадан эвээш эвести, эътти (коң эът) 8,4—8,7 миллион тонна, суттү—50—52 миллион тонна, дүктү—235—240 мүн тонна кылдыр будүрүлгии хандырар, тарымал тооруктуң үрезиинин будүрүлгезин 1,3 катап, ногаалларны—1,2 катап, картофельди 10—12 хуу улгаттырар. 1550—1650 мүн га суггаттыг черлерни ажыглалга киирер болгаш 1720—1820 мүн га малгашталган болгаш шалбаа черлерни кургадыр.

РСФСР-ниң кара хөрзүнүүр эвес зоиазынга оиу бедик продуктулуг чер болгаш мал ажылының райоиу кылдыр хуулдурар болгаш оларның-биле холбаалыг үлетпүр адырларын хөгжүдер талазы-биле комплексилиг программаның боттандырылгазын уламчылаар. Чурттапга бажыңнарының, автомобиль оруктарының, социал-культураның болгаш коммунал-амыдырал объектилериинии тудугларын дүргедеткен темп-биле чорудар.

Москвага болгаш Ленинградка будүрүлгелерни чаартып, техниктиг эде чепсеглээриите кичээнгейии мөөнээр, бедик техниктиг деиилдиг болгаш шынарлыг кылыгларны будүрер кылыр оларны специализастаарын күштелирер, будүрүлге күүлерии долузу-биле ажыглаарын, будүрүлгенни хемчээлиинң өзүлдези-биле деиизээрге күш-ажылдың будүрүкчүлүүн белидериниң темпизин мурнаарын хандырар. Хоорай ажыл-агыйының оон ынайгы комплекстилиг хөгжүлдези көрдүнген.

Коломнаның тепловоз тудар, Брянскиинң машина тудуунуң болгаш Пензаның дизель заводтарын чаартырын болгаш калбартырын боттандырар.

Череповецтин металлургия заводунга чаа күүлерии ажыглалга киирер, Коми АССР-ге болгаш Ненец автономиуг округка одалга-энергетиктиг, руда болгаш ыяш чиг-эт курлавырларының баазазынга Тиман-Печора девискээр-будүрүлге комплекизин хевирлеп тургузарын уламчылаар. Европа сонгу түүнүң ыяш курлавырларын ажыглаарын экижидер. Сыктывкарның ыяш үлетпүр комплекизиите саазын будүрер талазы-биле немелде күүлерии тургузар.

Смолевскиинң, Калининиың, Курскиинң АЭС-териите күүлерии ажыглалга киирер.

Төп-кара хөрзүнүүр районга көдээ ажыл-агыйның болгаш оон-биле холбаалыг адырларның оов ынайгы хөгжүлдезии хандырар. Курскиинң магниттиг аномалиязының баазазынга девискээр-будүрүлге комплекизин сайгара тургузарын уламчылаар. Осколдуң электри металлургия комбинадының баштайгы эзлчээн ажыглалга киирер.

Поволжьеге машина тудуунуң автомобиль, трактор болгаш өске-даа хевирлерии хөгжүдерии уламчылаар, нефть болгаш газ тывыжының деннелии чавызаптас талазы-биле хемчеглерии боттандырар. Газ болгаш конденсатты казып тывар болгаш сайзыралын кылыр талазы-биле үлетпүр белдирии, а ол ышкаш Астраханның газ-конденсатты черииің баазазынга күүрү будүрүлгезиин тургузарын эгелээр. Чеболсарының болгаш Нижнекамскиинң ГЭС-териите база Балаково АЭС-иите күүлерии ажыглалче киирер.

Сонгу Кавказка интенсивтиг чер ажылын, бедик продуктулуг мал ажылын, аъш-чем үлетпүрүн хөгжүдер. Улуг Ставрополь каналдың дөртку эзлчээн тударын эгелээр, черлерии суггарар болгаш оларны көдээ ажыл-агыйга шингээдир база суг энергиязының курлавырларын ажыглаар талазы-биле ажылды уламчылаар. Ростов АЭС-тиң, «Атоммаш» заводтуң, Новочеркасскиниң электровоз будүрер заводунуң күүлерии ажыглалга киирер. «Россельмаш» будүрүлге каттыжышкыныига болгаш Таганроггуң комбайи заводунга тараа ажаар бедик будүрүкчүлүг комбайинар кылырының күүлерии хөгжүдер.

Уралга кара болгаш өиүг металлургияның, машина тудуушкуиуиуң, химиктиг болгаш нефть химиктиг үлетпүрүнүң будүрүлгелерии чаартыр болгаш техниктиг эде дерилгезии уламчылаар. Өиүг металлургияның чиг-эт баазазын быжыглаар. Пермь ГРЭС-тиң күүлүн ажыглалга киирер.

Сибирьге одалга үлетпүрүиүң, электроэнергетиканың, өиүг металлургияның, химия, нефть-химия, арга-ыяш, целлюлоза-саазын кылыр, ыяштан кылыглар кылыр болгаш микрогазтыын 330—370 млрд. куб. метр чедирер. Тобольдуң нефтьдезии баш удур планнаар. Көдээ ажыл-агыйны хөгжүдер болгаш көдээ ажыл-агый чиг-эдии болбаазырадыр адырларны сайзырадын тургаш, аъш-чем баазазын бүгү тала-биле быжыглаар.

Барыын Сибирьиің будүрүлге-девискээр комплекизиииң улам ынайгы хөгжүдезии хандырар. Маиза 1985 чылда газ конденсадын киириштир нефть тывыжын 385—395 мли. тонна, газтыын 330—370 млрд. куб. метр чедирер. Тобольдуң нефть-химия комбинадының, Томскиинң химия заводунуң болгаш Сургут ГРЭС-тиң будүрүлге күүлерии ажыглалга киирер. Химия болгаш нефть болбаазырадыр дерилгелер будүрер заводтуң тудуун калбартыр. Тудуг баазазын быжыглаар, чурталга, социал-культура болгаш орук тудуун күштелдирер. Сургут-Уренгой демир-орууи ажыглалга киирер.

Кузбасска энергетиктиг болгаш коксту хөмүр-даштың тывыжын көвүдедир. Кулунда ховуларынга суггарылга ажылдарын үргүлчүлээр.

Канск—Ачинск девискээр-будүрүлге комплекизин тургузарын уламчылаар. Березовскиниң № 1 хөмүр-даш разрезин болгаш Красноярскиниң улуг экскаваторлар заводунуң бирги эзлчээн, Березовскиниң № 1 ГРЭС-тиң күүгүн ажыглалга киирер. Саяиның девискээр-будүрүлге комплекизиниң улам ынайгы хөгжүлдезии хандырар. Саян-Шушенек ГЭС-тиң тудуун колдуунда доозар, Абаканның вагон тудуушкуиуиуң болгаш Саяиның алюминий заводтарының күүлерии ажыглалга киирер, Минусинск хоорайга электротехниктиг будүрүлгелериин тудуушкуиун уламчылаар.

Красноярскиниң тараа комбайиары кылыр будүрүлге каттыжышкынынга тараа ажаар бедик будүрүкчүлүг комбайиар кылырын көвүдедир талазы-биле күүлерии хөгжүдер.

Богучан ГЭС-тиң тудуун калбартыр, Харанор ГРЭС-тиң баштайгы агрегаттарын ажыглалга киирер, Гусино-Озерск ГРЭС-тиң тудуун доозар. Озериің полиметалл бар черлерии шингээдип алыр талазы-биле белеткел ажылдарын чорудар.

Ыраккы Чөөн чүкке өиүг металлургияның, нефть болбаазырадырының, балык, ыяш, ыяш болбаазырадыр болгаш целлюлоза-саазын үлетпүрлериин улам ынайгы хөгжүлдезии хандырар. Соя, рис болгаш көдээ ажыл-агыйның өске-даа продукциязын будүрерии көвүдедир.

Байкал-Амур демир-орук магистралының чоогүида турар зоналарны ажыл-агыйга шингээдириин талазы-биле ажылды калбартыр. Удоканның чес-хола бар черлериин талазы-биле төлевилел ажылдарын доозар. Мурнуу Якутск девискээр-будүрүлге комплекизии тургузарын уламчылаар, хөмүр-даш разрезин, руда байлакшыдар фабрикаиың болгаш Нерюнгрии ГРЭС-тиң баштайгы эзлчээнин тудуун доозар.

Мурнуу Якутияда демир рудалыг черлерии шингээдип алырының, а ол ышкаш Берликакит—Томмот—Якутск аразының демир-орууи тударының техника-экономиктиг үидезилээшкиини ажылдап кылыр.

Бурей ГЭС-тиң тудуун уламчылаар, Примор ГРЭС-тиң болгаш Колым ГЭС-тиң тудуун доозар.

Эде шуткуур металлургия заводун тудар. Туруп турар порттарның моон ынайгы хөгжүлдезии болгаш эде дерииишкиии боттандырар. Терең суглуг Восточный порттуң бирги эзлчээнин тудуун эгелээр.

Сибирьге болгаш Ыраккы Чөөн чүкке, ылангыя тус черлериин аржаан сугларынга үидезилеп, санаторий-курорт херээн улам калбаз-биле сайзырадыр.

Украин ССР-ге үлетпүр продукциязының будүрүлгезин 20—23 хуу көвүдедир.

1985 чылда электри энергиязын ажылдап кылырын 280—290 млрд. киловатт-шак чедирер, оон кол немелде өзүлдезии атомнуг электри станцияларының күсели-биле алыр. Мурнуу Украинаның, Хмельницкиниң, Запорожьеиин, Крымның, Чернобыльдың, Ровноиуң АЭС-териинң болгаш Одессаның атомнуг ТЭЦ-иниң күүлерии ажыглалга киирер. Хөмүрдаш үлетпүрүнүң будүрүлгелериин тудуун, техниктиг чаартылгазын болгаш эде дерилгезии дүргедедир, хөмүр-даш тывыжын көвүдедир. Коксохимия заводтарының, минералдыг чемиишчидилгелериің болгаш автомобиль дугуйлары будүрер будүрүлгелериии күүлерии ажыглалга киирер. Кара металлдарның белеп прокаттарын будүрерии 14—16 хуу көвүдедир.

Энергетика болгаш химия машина тудуушкуиуи, электротехника үлетпүрүи, станок болгаш приборлар тудуун, мал ажылыига болгаш мал чемииің будүрүлгезиите хереглээр машиналарны будүрерии мурнаар темп-биле хөгжүдер. Ужгород хоорайда электри шимчедикчилериниң заводунуи баштайгы эзлчээн ажыглалга киирер. Ворошиловградтың тепловозтар кылыр заводунуң болгаш база чиик болгаш аъш-чем үлетпүрүнүң ажылдап турар будүрүлгелериниң чаартылгазын болгаш техниктиг эде дерилгезии боттандырар. Мал саржаан будүрерии 1,2—1,3 катап көвүдедир. 1985 чылда чигир будүрүлгезин 6,6—6,8 млн. тонна, ногаа аймаандан консервааларны 3—3,3 млрд. чижек банкага чедирер.

Көдээ ажыл-агыйның ниити продукциязының чылда ортумак хемчээлии 12—14 хуу, тарымал тооруктуң үрезиин чыырын — 1,2 катап көвүдедир. Тараанын чылда ортумак будүрүлгезин 51—52 млн. тонна, чигир свеклазыныи — 56—57 млн. тонна, виноградтыын 1 млн. тоннадан эвээш эвести, эътти (коң эът) — 3,9—4,1 млн. тонна, суттү — 22,5—23 млн. тонна чедир будүрерии хандырар. Дунай — Днестрии болгаш Каховканың суггарылга системаларының, Днепр—Донбасс каналдың ийнги эзлчээнин тудуун уламчылаар. Сонгу-Крым каналдыч үшкү эзлчээи болгаш Азов тоогуиун суггарылга системазының биргн эзлчээи тударын эгелээр. 500—510 мүн гектар суггаттыг черлерии ажыглалга киирер болгаш 640—680 мүн гектар малгашталчак черлерии кургадыр.

Курорттарның болгаш туристиң баазаларның улам ынайгы хөгжүлдезии боттандырар.

Белорус ССР-ге үлетпүр продукциязын будүрерии 26—29 хуу, машина тудуунуң продукциязын 1,5 катап, минералдыг чемиишчидилгелерии 1,3 катап, оон иштинде калийлиг чемиишчидилгезии 1,4 катап, пөстерии болгаш мал саржаан 1,2 катап көвүдедир. Радиотехника, электроиика болгаш прибор тудуушкуиуиуң үлетпүрлерии муриаар темп-биле хөгжүдер.

Гомель хоорайда көдээ ажыл-агый машиналарының заводун болгаш Брестиң хевис-сукно комбинадын улгаттырарын доозар. Новополоцкиде «Полимер» будүрүлге каттыжышкыныиың чаа күүлерии ажыглалга киирер. Эде шуткулга металлургия заводун тудар.

Көдээ ажыл-агый продукциязының чылда ортумак ниити хемчээлии 10—12 хуу көвүдедир. Тараа будүрерии чылда ортумаа-биле 7,8—8,1 миллион тонна, картофельди 12,5—13,5 миллион тонна, эътти (коң эът) 950—1000 мүн тонна, суттү 6,5—6,7 миллион тонна чедир будүрерии хандырар. 480—520 мүн гектар тулаалыг болгаш малгаштарлыг черлерии кургадыр.

Узбек ССР-ге үлетпүр продукциязын будүрерии 28—31 хуугга көвүдедир. 1985 чылда электри ажылдап кылырын 44—45 млрд. киловатт-шак чедирер, минералдыг чемиишчидилгелер будүрерии 1,4 катап көвүдедир.

Алмалыктың даг-металлургия комбинадынга чес будүрерииин болгаш коргүлүн-циик тывыжының, Бекабад заводунга кан балс прокат будүрерииин күүгүзүн улгаттырар. Ташкентиниң трактор заводунуң, Ангрен ГРЭС-2, Андижан болгаш Нукус хоорайларда хевеи-саазын комбинаттарынга, чиик үлетпүрүнүң трикотаж база ол ышкаш аъш-чем үлетпүрүнүң өске-даа будүрүлгелериите чаа-чаа күүлерии ажыглалга киирер.

1985 чылда хевеи-саазын болгаш торгу пөс аймаан 560—570 млн. дөрбелчии метр, 480—485 мүн тонна үүүн үзүн, 1—1,1 млрд. банка кат-чимис, ногаа консервалары будүрер.

Көдээ ажыл-агыйның ниити продукциязының чылда ортумак хемчээлии 17—19 хуугга көвүдедир. Хевеиниң чылда будүрүлгезин 5,9 млн. тоннадан эвээш эвес, оон иштинде карын волокнолуг хевеини 400—420 мүн тонна, тарааны 2,8—3 млн. тонна, ногаа аймаан 2,4—2,5 млн. тонна, эътти (коң эът) 400—110 мүн тонна, суттү 2,5—2,7 млн. тонна, дүктү 20—21 мүн тонна, караһуль хураган кештерии 2,25 млн. чедирерии, виноград, бахча болгаш кат-чимис ажыл-агыйларының хөгжүлдезии дүргедедирин хандырар. Карша болгаш Джизак ховуларын шингээдип алырын үргүлчүлээр. 450—465 мүн гектар суггаттыг черлерии ажыглалга киирер, 1,5 млн. гектар одар-белчиирии суггарар.

Казах ССР-ге үлетпүр будүрүлгезин 22—25 хуу көвүдедир. Электроэнергетиканың, өиүг болгаш кара металлургияның, машина тудуунуң, хөмүр-даш, химия, нефть-химия, чиик болгаш аъш-чем үлетпүрүнүң хөгжүлдезии уламчылаар. 1985 чылда хөмүр-даш казарын 134 млн. тонна, электроэнергия ажылдап кылырын 90—95 млрд. киловатт-шак, кара металлдарның белеп прокаттарын 5,1—5,3 млн. тонна, пөс-таавыны 208—210 млн. дөрбелчии метр чедирер. Нефтиниң баштайгы арыглаашкынын 2,1 катап, минералдыг чемиишчидилгелер будүрерии 1,3 катап көвүдедир.

Өиүг болгаш кара металлургияның чиг-эт баазазын быжыглаар. Качарның даг-болбаазырадылга комбинадында демир рудазын казып тывар күүлерии ажыглалга киирер. Жайремниң полиметалл байлаанын тывыжын-улам көвүдедир. Барыын Казахстандан нефть биле газ дилээр геология шинчилел ажылдарын калбартыр, Бузачи чартык оргудуктуи нефталыг черлерии шингээдип алырын дүргедедир.

Каратау бассейниидe болгаш Актюбиик облазында фосфорит казарының, сарыг фосфор биле минералдыг чемиишчидилгелер будүрер чаа-чаа күүлерии ажыглалга киирер. Чимкентиини нефть кылыр заводунуң тудуун доозар.

Павлодар—Экибастуздуң будүрүлге-девискээр комплекизиите хөмүр-даш казарын, глинозем будүрерии көвүдедир, 4 млн. киловатт күүгүлүг элээн улуг ГРЭС-тер тударын үргүлчүлээр, нефть ариглаар заводтуң ийнги эзлчээн ажыглалга киирер. Павлодарның трактор заводунуң чаартылгазын колдуунда доозар.

Көдээ ажыл-агый продукциязының чылда ортумак хемчээлии 11—13 хуу көвүдедир. Тараа будүрерииин чылда ортумак хемчээлии 28—29 млн. тонна, эътти (коң эът) 1,2—1,3 млн. тонна, суттү 4,9—5 млн. тонна, дүктү 110—115 мүн тонна, каракуль кештерии 2,5 млн. санныг будүрерии хандырар. Тараа будүрерии, ылангыя кызыл-тастың быжыг болгаш туруштуг сорттарын, ирупа культураларын будүрерии доктаамал болдурар талазы-биле хемчеглерии алыр. Ылангыя эътхир малды болгаш нарын дүктүг хойларны остүрүп тургаш, мал ажылының улам ынай хөгжүлдезии хандырар. Көдээ ажыл-агыйга хереглеттинер суг даичыдылгаларының болуктээи четкизии тударын үргүлчүлээр. 400—420 мүн гектар суггаттыг черлерии ажыглалга киирер. Кургаг болгаш чартык кургаг районнарга 15 млн. гектар одар-белчиирии суг-биле хандырар.

Грузин ССР-ге үлетпүр продукциязының будүрүлгезин 30—33 хуу, электроэнергия ажылдап кылырын 1,2 катап, машина тудуунуң продукциязын 1,6 катап, химия үлетпүрүи 1,5 катап, чиик болгаш аъш-чем үлетпүрүи 1,3 катап, оок иштиидe кат-ногаа консерваларын 1,7 катап көвүдедир. Электротехника, электроиика, радиотехника үлетпүрүиүң, прибор тудуун мурнады хөгжүүрү көрдүнгел.

Живаадың гидробелдириниң тудуун доозар, Худоп ГЭС-тиң тудуун үргүлчүлээр болгаш Намахван ГЭС-тиң тудуун эгелээр.

Шай, виноград болбаазырадыр болгаш минералдыг суглар савалаар чаа-чаа күүлерии ажыглалга киирер.

Көдээ ажыл-агыйның продукциязының чылда ортумак хемчээлии 22—24 хуу көвүдедир, виноград, шай, субтропиктиг кат-чимис өстүрер ажыл-агыйны специализастаарын үргүлчүлээр. Тараны будүрерии чылда ортумаа-биле 740 мүн тонна чедирер. Соггуг шай бүрүзүи 466 мүн тоннадан хойну, виноградты 1—1,1 млн. тонна чедир будүрерии, эътти (коң эът) 160 мүн тоннадан эвээш эвеске, суттү 710 мүн тоннадан эвээш эвеске чедир будүрер. Колхида чавызаажыкын 35 мүн гектар шөлүн кургадыр болгаш шингээдир, 60 мүн гектар черии суггарар ажылдарны боттандырар.

Кара далайның эриктерии быжыглаар ажылдарны чорудар. Кавказ сыныи ажылдыр автомобиль оруунуи тудуун доозар. Марабда—Ахалкалаки аразында демир-орук шугумун тударын үргүлчүлээр.

Курорт зоналарын болгаш туристер баззаларын хөгжүдер.

Азербайджан ССР-ге үлетпүр продукциязын 29—32 хуу, машина тудуунуң продукциязын барык 1,6 катап көвүдедир.

Күш-ажылчы курлавырларны долузу-биле хандырып болур электротехника, прибор тудуун, радиотехника, электроиика болгаш үлетпүрүи өске-даа адырларын мурнады хөгжүдүп тургаш, үлетпүрүи структуразын сайзырангайжыдарын үргүлчүлээр. Ээрем дүвүге туттунар база автоматикаиың болгаш телемеханиканың заводтарын тудар. «Азерэлектртерм» каттыжышкынының заводтарын болгаш тускайжыттынган автомобильдер заводунуң тудуун доозар.

Нефть биле газ тывыжың доктаамалчыдары-биле оларның курлавырын көвүдедир. Бакуиуи нефть тывар жерекселдер заводтарының чаартылгазын боттандырар.

Шамхор ГЭС-ти база Азербайджан ГРЭС-ти, Сумгаит хоорайда химия будүрүлгезиниң чаа күүлерии ажыглап киирер, Евлах—Белоканы аразында демир-орукту тудар.

1985 чылда электроэнергия ажылдап кылырын 20 млрд. киловатт-шак чедирер. Чиик болгаш аъш-чем үлетпүрүиүң продукциязын будүрерииин хемчээлии барык 1,3 катап көвүдедир, ол адырларның продукциязының ассортиментизин калбартып, шынарын бедидер. Пөс-таавы, хевистер болгаш хевис кылыгларын, консервааларны, чем концентраттарын будүрериің күүлерии улгаттырар, виноград болбаазырадыр чаа заводтарны ажыглалга киирер.

Көдээ ажыл-агыйның продукциязының чылда ниити хемчээлии 15—17 хуу көвүдедир. Хөвеиии чылда ортумаа-биле будүрерии 600 мүн тоннадан эвээш эвести, виноградты—1,3—1,4 млн. тонна, тарааны—1,1 млн. тонна, ногаа аймаан—850—900 мүн тонна, эътти (коң эът)—150 мүн тоннадан эвээш эвести, суттү — 850—860 мүн тоиианы будүрерии хандырар. 80 мүн гектар суггаттыг черлерии ажыглалга киирер.

Литва ССР-ге үлетпүр продукциязын будүрерии 21—24 хуу, электроэнергияны 2 катап, нефть арыглаарын 4 катап, эът болгаш сүт консервааларын 2,5 катап көвүдедир. Электроиика болгаш радиотехниктиг үлетпүрүиүң мурнады хөгжүдер. Самаашкы техниказыи, пөс-таавыиы, бажың хереселдерии будүрерии калбартыр. Чемге хереглээр балык продукциязының шынарын болгаш ассортиментизин экижидер.

Игнали АЭС-тиң биргн эзлчээи, Вильнюс ТЭЦ-3-тү, Мажейктин нефть арыглаар заводунуң ийнги эзлчээн ажыглалга киирерии хандырар. Лен дыраар үлетпүрүиүң будүрүлгелерии чаартырын боттандырар.

Көдээ ажыл-агый продукциязының чылда ортумак чыылдазын 8—10 хуу көвүдедир. Чылда тараа будүрерии ортумаабиле 3,2—3,4 млн. тонна, картофельди 2,3—2,5 млн. тонна, эътти (коң эът) 500—520 мүн тонна, суттү 2,8—2,9 млн. тонна чедирерии хандырар. 440—460 мүн гектар тулаалыг болгаш малгаш-болдарлыг черлерии кургадыр.

Молдаа ССР-ге үлетпүр продукциязын 30—33 хуу улгаттырар. Аграр-үлетпүр комплекизиниң улам ынай хөгжүлдезии хандырар. Өиүг телевизорларның болгаш Резинскиниң цемент заводунуң тудуун доозар. Томаттар ажаар, садтарга азы виноградниктерге ажылды механизастаарына херек машиналарны будүрер талазы-биле заводтарны тудуп эгелээр.

Көдээ ажыл-агый продукциязының чылда ортумак хемчээлии 20—22 хуу улгаттырар. Тарааны чылда ортумаа-биле будүрерии 3,6—3,8 млн., чигир свеклазыи—4,1—4,2 млн. тонна, тарымал тоорук үрезиини —310—320 мүн тонна, чимне болгаш кат аймаан—1,4—1,6 млн. тонна, ногаа аймаан—1,3—1,4 млн. тонна, виноградты—1,5—1,6 млн. тонна, эътти (коң эът)—300—310 мүн тоннадан эвээш эвести, суттү—1250—1350 мүн тоннаны будүрерии хандырар. 120 мүн гектар суггаттыг черлерии ажыглалга киирер.

Латви ССР-ге үлетпүр продукциязының будүрүлгезин 15—18 хуу улгаттырар. Электроиика будүрүлгезин, прибор тудуун болгаш харылзаа хереселдерии будүрерии мурнаалы хөгжүдерии, балык продукциязының шынарын бедидерии, ассортиментизин калбартырын хандырар.

Ажылыралга ажылаар тергиин болгаш бирги чергеиин радиоаппаратуразын үидүрерии көвүдедир. Адырлар аразынга ажыглаар продукциязы топчүүл белеткээр-күүлерии улгатгырар. Чиик үлетпүрүиүң технактиг эде дерилгезии боттандырар. Даугавпилс ГЭС-тиң тудуун калбартыр. Далай порттарын алгыларын уламчылаар.

Көдээ ажыл-агыйның ниити продукциязының чылда ортумак хемчээлии 12—14 хуу улгаттырар, тарааны чылда ортумаа-биле будүрерии 2—2,1 млн-дан эвээш эвес тонна, картофельди — 1,7—1,8 млн. тонна, эътти (коң деизи-биле) — 300—310 мүн тонна, суттү — 1,8—1,9 млн. тонна чедирер. Шыкталган черлерге мелиорация талазы-биле ажылдарны 280—290 мүн гектар шөлге чорудар.

Кыргыс ССР-ге үлетпүр продукциязын будүрерии 21—24 хуу көвүдедир. Курпсай ГЭС-тиң тудуун доозар, Таш-Кумыр ГЭС-ти ажыглалга киирер. Ак-коргулчуи рудалыг будүрүлгезиин тудуун эгелээр, алдыи рудалыг комбинатты ажыглалга киирер. Электрон үлетпүрүи хөгжүдер. Пөс-таавы будүрерии 1,2 катап өстүрерии хандырар. Хевис кылыр комбинаттың тудуун доозар.

Көдээ ажыл-агыйның ниити продукциязының чылда ортумак хемчээлии 8—10 хуу көвүдедир. Нарын дүктүг болгаш чартык нарын дүктүг хой ажылын улам ынай хөгжүдерии, бедик даглар одырларын ажыглаарының көсели-биле мал ажылының чем баазазын быжыглаарын баш удур көөр. Тараның чылда ортумак будүрүлгезин 1,4—1,6 млн. тонна, эътти (коң деизи-биле)—170 мүн тоииа, суттү—700 мүн тоннадан эвээш эвести, дүктү—33—35 мүн тоииа чедирер. 75 мүн гектардан эвээш эвес суггаттыг черлерии ажыглалга киирер. Панаевскиинң сут шыгжамарының тудуун доозар. 500 мүн гектар одарларны суглуг болдурар.

Иссык-Куль область болгаш Чүй шыиаазының райоиларында минерал-чиг-эт, чер, суг болгаш энергетика курлавырларын комплекстиг ажыглаар талазы-биле эртем-шинчилел болгаш төлевилел шинчилээр ажылларны чорудар.

Таджик ССР-ге үлетпүр продукциязын будүрерии 24—27 хуу көвүдедир.

Мурнуу-Таджик девискээр-будүрүлге комплекизиите Яваның электрохимиктиг заводунуң дерииишкиии үргүлчүлээр болгаш алюминий заводунга чаа күүлерии ажыглалга киирер. Рогун ГЭС-тиң тудуун калбартыр болгаш Байпазин ГЭС-ти ажыглалга киирер. Электроэнергия ажылдап үидүрерии 16 млрд. киловатт-шак чедирер.

Душанбе хоорайда хевис комбинадының болгаш Ленинабад хоорайда торгу комбинадының техниктиг чаарты дерииишкиии боттандырар. Хевеи-саазын пөстерии будүрерии 1,3 катап, чимис-ногаа консервааларын 1,2 катап көвүдедирии хандырар.

Көдээ ажыл-агыйның ниити продукциязының чылда ортумак хемчээлии 14—16 хуу көвүдедир. Тараның чылда ортумак будүрүлгезин 380 мүн тоннадан эвээш эвес, чигхевеини—1210—1230 мүн тоииа, оок иштиидe чиигe удазыиналчак сорттуи—290—300 мүн тоииа, эъттии (коң деизи-биле)—90 мүн тоннадан эвээш эвес, суттү—325 мүн тоннадан эвээш эвес, караһуль кежии 1,25 млн. кезек болуруи хандырар. Виноградтың, ылангыя столовая болгаш кишмишгир сорттарның будүрүлгезин калбартыр.

Каракум бугазының тудуун үргүлчүлээр. 90—93 мүн гектар суггаттыг черлерии ажыглалга киирер. 6,9 млн. гектар одарларны суглуг болдурар.

Эстон ССР-ге үлетпүр продукциязын будүрерии 14—17 хуу көвүдедир. Сланец-химиияның, электроп, прибор тудуунуң, электротехниканың үлетпүрүи мурнаар турар темпилер-биле хөгжүдер.

Мебель, чалаң сүт продукциязын будүрерии көвүдедир, балык ажыл-агыйын болгаш далай транспортуи хөгжүдерии үргүлчүлээр. Сланец болбаазырадыр үлетпүрүи техниктиг чаарты дерииришии, «Кренгольмская мануфактура» дээр хевеи-саазын комбинадын болгаш чиик база аъш-чем үлетпүрүиүң өске-даа будүрүлгелерии чаарты кылырының талазы-биле ажылдарны калбартып чорудар.

Көдээ ажыл-агыйның ниити продукциязының чылда ортумак хемчээлии 10—12 хуу көвүдедир. Тараның чылда ортумак будүрүлгезин 310 мүн тоннадан эвээш эвес, виноградтын — 240—260 мүн тоииа, ногаалларның — 400—430 мүн тоииа, эъттии (коң деизи-биле) — 95 мүн тоииа, суттүи — 520 мүн тоииа болуруи хандырар. Чимистер, каттар болгаш эфир үстүг культуралар будүрүлгезин калбартыр. 30 мүн гектар суггаттыг черлерии ажыглалга киирер.

Туркмен ССР-ге үлетпүр продукциязын будүрерии 21—24 хуу улгаттырар, электроэнергияны 1,8 катап көвүдедир. Химия, чиик, аъш-чем үлетпүрүиүң болгаш машина тудууиуң дүрген хөгжүлдезии хандырар.

Нефтяи болгаш газты тывариың база ажыглап орумээриниң талазы-биле ажылды калбартыр. Газ тывыжын 81—83 млрд. кубометр чедирер. Чарджоуиуи нефть болбаазыралыр заводун, Туркменниң азоттуг чемиишчидилгелер заводун ажыглалга киирер. Марый ГРЭС-тиң күүгүлерии улгаттырарын уламчылаар. Нефть болбаазырадырын 2 катап, минералдыг чемиишчидилгелер будүрерии 2,8 катап көвүдедир. Ташауз хоорайга графиттээн электродтар заводунуң тудуун эгелээр.

Безмеин хоорайда хевис комбинадының болгаш Чарджоу хоорайда аргывааи материалдар фабриказының тудуун доозар, Ашхабад хоорайда хевеи-саазын комбинадының техниктиг чаарты дерииишкиии боттандырар. Үиүш үзүи будүрерии 1,7 катап өстүрерии хандырар.

Көдээ ажыл-агыйның ниити продукциязының чылда ортумак хемчээлии 14—16 хуу көвүдедир. Тараның чылда ортумак будүрүлгезин 380 мүн тоннадан эвээш эвес, чигхевеини—1210—1230 мүн тоииа, оок иштиидe чиигe удазыиналчак сорттуи—290—300 мүн тоииа, эъттии (коң деизи-биле)—90 мүн тоннадан эвээш эвес, суттү—325 мүн тоннадан эвээш эвес, караһуль кежии 1,25 млн. кезек болуруи хандырар. Виноградтың, ылангыя столовая болгаш кишмишгир сорттарның будүрүлгезин калбартыр.

Каракум бугазының тудуун үргүлчүлээр. 90—93 мүн гектар суггаттыг черлерии ажыглалга киирер. 6,9 млн. гектар одарларны суглуг болдурар.

Эстон ССР-ге үлетпүр продукциязын будүрерии 14—17 хуу көвүдедир. Сланец-химиияның, электроп, прибор тудуунуң, электротехниканың үлетпүрүи мурнаар турар темпилер-биле хөгжүдер.

Мебель, чалаң сүт продукциязын будүрерии көвүдедир, балык ажыл-агыйын болгаш далай транспортуи хөгжүдерии үргүлчүлээр. Сланец болбаазырадыр үлетпүрүи техниктиг чаарты дерииришии, «Кренгольмская мануфактура» дээр хевеи-саазын комбинадын болгаш чиик база аъш-чем үлетпүрүиүң өске-даа будүрүлгелерии чаарты кылырының талазы-биле ажылдарны калбартып чорудар.

Көдээ ажыл-агыйның ниити продукциязының чылда ортумак хемчээлии 11—13 хуу көвүдедир. Тараның чылда ортумак будүрүлгезин 1400—1450 мүн тоииа, картофельди — 1300—1400 мүн тоииа, эътти (коң деизи-биле) — 210—215 мүн тоииа, суттү—1,2—1,3 млн. тоииа чедирер. 100—110 мүн гектар шыкталган черлерии кевирер.

XI. Даштыкы экономиктиг харылзааларны хөгжүдери

Даштыкы садыгны, даштыкы чурттар-биле экономиктиг болгаш эртем-техниктиг кадры ажылдажылганы улам ынай хөгжүдерии боттандырар. Күш-ажылдың делегей хувааллазының артык күштүг чоруктарын болгаш даштыкы экономиктиг харылзааларның болдурар аргаларын ниитилел будүрүлгезиниң ажыктыгын бедидериите чогумчалыг ажылдар.

Социалистиг чурттар-биле бот-боттарынга ажыктыг садыг, экономиктиг болгаш эртем-техниктиг харылзааларны бүгү хемчет-биле хөгжүдер. ЭДЧ-ниң кежигүннери чурттарның социалистиг экономика интеграциязын

1981—1985 ЧЫЛДАРДА БОЛГАШ 1990 ЧЫЛГА ЧЕДИР ҮЕДЕ ССРЭ-НИҢ ЭКОНОМИКТИГ БОЛГАШ СОЦИАЛ ХӨГЖҮЛДЕЗИНИҢ КОЛ УГЛАНЫЫШКЫННАРЫ

(Төнчүзү. Эгези 1—2—3-кү арыннарда).

Экспорт барааннарын бүдүрерин хөгжүдер. Хамыктың мурнунда даштыкы рынокту негелделериниг дүгжүп турар машина тудуунуң продукциязын бүдүрерин болгаш өске-даа белен кылыгларны көвүдедириниң аргазы-биле экспорттуң структуразын экижидер, ол үүлдерниң техниктиг деңнелин болгаш шынарын доктаамал бедидер, эң-не эки кылып белеткээн барааннарны экспортка чорудуп бээрин калбартыр.

Эртем-техниктиг депшилгени дүргедедир, депшилгелиг дериишкиннерге, эң чаа технологтуг чорудулгаларга, чиг-этке болгаш материалдарга улус ажыл-агыйының хереглеллерин, а ол ышкаш улустуң хереглел бараанчарынга чоонуң негелделерин эң долу хандырар дээш, импорт талазы-биле делегейниң күш-ажыл хуваалдазыныи болдунар аргаларын чогумчалыг ажыглаар.

XII. Экономиканың бүгү звеноларынга эргелеп башкарарын сайзыраңгайжыдары, ажыл-агыйны чорударының деңнелин бедидери

Бышкан социализмниң экономиказының болдунар аргаларын болгаш артык күштерин эң-не долу ажыглаар соруглабиле бүдүрүлгениң өзүп турар хемчээлдерин, нарыядан турар экономиктиг харылзааларны, эртем-техниктиг революцияның негелделерин барымдаалап тургаш, улус ажыл-агыйын эргелеп башкарарын чайгылыш чок экижидер.

Ажыл-агый механизмнин сайзыраңгайжыдар болгаш ажыктыг чорукту база шынарны бедидериниг оон салдарын күштелдирер талазы-биле ажылдап кылган хемчегленин комплекизин он бирги беш чыда боттандырар, эргелеп башкарарының организастыг тургузуун, ажылдың стилин база методун экижидер. Улус ажыл-агыйын эргелеп башкарарын чурттуң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезинин талазы-биле партияның шиитпирлерин күүседияринче, экономиканы интенсивтиг хөгжүлдениң орууниче кинрерин дүргедедириниче, чоонуң амыдырал деңнелин бедидериниче угландырар.

Улус ажыл-агыйын эргелеп башкарарында төп звено болур планнаашкынның ролюн бедидер. Партияның экономиктиг политиказын боттандырарының кол чепсээ болур беш чыл планының ужур-дузазын, планнарын социал угланыышкынның күштелдирер. Төнчүттүүген планнаашкынның деңнелин көдүрер, бүдүрүлгениң иштики курлавырларын болгаш эртемтехниктиг депшилгениң амгы үеде чедиишкиннерин планнарга эң долузу-биле барымдаалап көөр.

Бирги эвлечиниң сорулгаларын шын тодарадырын, улус ажыл-агыйының бедик түнелдерин чедип алырының эң-не ажыктыг аргаларын шилип алырын планнаашкынга хандырар.

Экономиктиг болгаш социал хөгжүлдениң перспективтиг күүне планнарының тудуш кезектерин болур тускай комплекстиг программаларны калбаа-биле ажыглаар, оларның үндезилеттинигнин, эчис түнелдерже болгаш тодаргай эртем-техниктиг, экономиктиг база социал айтырыгларны шиитпирлээрииче угланыышкынының бедидер. Программаларны башкарарының таарымчалыг системаларын тургузар болгаш ажыглаар.

Чурттуң улус ажыл-агыйының бот-боттарының аразында харылзашкак адырларын болгаш экономиктиг районнарын хөгжүдерин планнарын комплекстиг арга-биле боттандырар. Бүгү көргүзүглер талазы-биле балансылаттынган планның онаалдаларны ажылдап кылырын хандырар. Депшилгелиг техника-экономиктиг нормативтерни ол сорулгаларга ажыглаар.

Бүдүрүлгениң өзүлдезин, оон ажыктыын, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн, продукцияның шынарын бедидерин, ажыл үезинин, металлдың, энергияның болгаш өске-даа курлавырларның камналгазын эң-не долузу-биле көргүзүп база аңаа идиг берип турар эң-не сайзыраңгай, адырларын онзагай байдалын барымдаалап таарыштыр кылган планның көргүзүглерин экономиканы удуртурунуң бүгү-ле деңнелдериниге шиңгээлип алыр.

Девискээр аайы-биле планнаашкынның дээштинин болгаш районнарны хөгжүдериниге оон ролюн бедидер. Девискээр-бүдүрүлге комплекстерин планнарын болгаш удуртурун сайзыраңгайжыдар. Бүдүрүлге-девискээр комплекстерин болгаш үлетпүр белдирлерин тургузарының база оларны ведомстволар аразынга эргелеп башкарарының чаңгыс аай эрге үндезиннерин ажылдап кылыр.

Планнаашкынны организастаарын, план органнарының ажылының структуразын, хевирин болгаш методтарын экижидер. План саналашкыннарының автоматчыттынган системазын шиңгээлип алыр болгаш ажыктыг кылдыр ажыглаар. Планнарның үндезилеттингени болгаш оларны күүседиктилерге чогуур үезинде чедирери дээш ССРЭ-нин министерстволарының болгаш ведомстволарының, эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдериниң, а ол ышкаш каттыжышкыннарның харысалгазын бедидер.

Камналганың чурумун күштелдирер, ажыл-агыйның бот-орулга-чарылгазын быжыглаар. Чурттуң экономиказын улам ынай өстүрер болгаш совет кижилерин чаагай амыдыралын бедидер дээш социалистиг өнчүнү өстүрүп көвүдедир болгаш ажыктыг кылдыр ажыглаар. Улус ажыл-агыйының бүгү звеноларынга камналганың болгаш хумагалыг чоруктуң шынгыы чурумун хандырар, үенин факторун барымдаалаар, салган сорулганы эң кыска хуусааларда күүседяр, ажыл-агыйжы эвес болгаш төтчеглекчи чоруктар-биле шиитпирлиг демисселди чорудар. Ол талазы-биле министерстволарның, ведомстволарның болгаш эргелеп башкарарының еске-даа органнарының ролюн болгаш харысалгазын бедидер.

Курлавырларның бүгү-ле хевирлерин—күш-ажылды, энергияны, чиг-этти болгаш материалдарны, деривглерин база бүдүрүлге күүлерин эң-не долузу-биле ажыглаарынче, янзы-бүрү чидириглери болгаш артынчыларны кызырарынче, бүдүрүлгечи эвес чарыгдалдарны узуткаарыниче угланган хемчеглерин системазын ажыл-агыйны чорударының бүгү-ле деңнелдеринге боттандырар.

Беш чыл планының онаалдаларынга болгаш үр үенин экономиктиг нормативтеринге үндезилээп, ажыл-агыйның боторулга-чарылгазын бүгү хемчег-биле хөгжүдер болгаш быжыглаар. Фонд эгиилгезин бедидеринге, продукцияның боттүнезин чиигедиринче онза кичээнгейни салыр, бүдүрүлгелер болгаш каттыжышкыннар коллективтеринің ажыл-чорудулгазын үнелээриге база вдиг бээрине ол көргүзүгүнүң ролюн боттуу-биле күштелдирер. Бүдүрүлгениң орулгалыын бедидерин, карылгалыын узуткаарын, хамыктың мурнунда бот-үнени чиигедиринин, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн өстүрениниң күсели-биле орулгалыы көвүдедирин чедип алыр.

Ажыл-агыйның бот-орулга-чарылгалыг харылзааларының болгаш планныг онаалдаларны база хандырыкчылар биле хереглекчилерниң, а ол ышкаш чагыкчылар биле күүседиктилериң аразында керээлиг үлээлгелерни күүседириге кайы-кайызының экономиктиг сонуургалының болгаш харысалгазының хевирлерин сайзыраңгайжыдар.

Эртем-шинчилел, төлевилел, конструктор болгаш технологтуг организацияларның, каттыжышкыннарның болгаш бүдүрүлгелериниң чаа техниканы тургузар, шиңгээдип алыр болгаш неперединр талазы-биле ажылын чагыг-парядтарга үндезилеп организастаарынга бот-орулга-чарылга системазының дээштинин бедидер.

Чаа техниканың болгаш продукцияның, чаа тудугнун ажыктыынга болгаш өртээнин бедик эгидиишкинниге негелдезини чидиглендирер.

Бүдүрүлгенин бүгү курлавырларын нормалаарын боттуу-биле экижидер, эргижирээн нормаларны доктаамал эде көөр болгаш техниканың, технологияның, бүдүрүлгенің, күш-ажылды организастаарының амгы деңнелинге дүгжүп турар депшилгелиг нормаларны шиңгээдир. Камналга чурумун боттандырарынга болгаш бот-орулга-чарылганы быжыглаарынга техника талазы-биле үндезилеттинген нормаларның мобилизакчы ролюн күштелдирер.

Материалдыг шаннал-мактал системазын күш-ажылчы коллектив бүдүрүнүн болгаш ажылдакчы бүдүрүүнүң чедип алдынган түнелдерге киирген боттуг салыышкының барымдаалап сайзыраңгайжыдарын үргүлчүлээр. Ажыл төлевирининг фондузукун камналгазын күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн өстүрелинге болгаш ажылдың шынарын экижидерине идиг бээринге ажыглап тура, планның даалгаларны эвээш саныг ажылчыннарлыг болгаш албан-хаакчыларлыг күүседири болгаш ажыр күүседири дээш коллективтерни шаннап-мактаарының ажыктыг хевирлерин хөгжүдер.

Бүдүрүлгени интенсификастаарынга, бот-орулга-чарылганы быжыглаарынга, камналга чурумун күштелдирерине сан-хөөчээли быраларының ролюн бедидер. Оларны бедик ажыктыг чаа техниканы тургузарын болгаш шиңгээдип алырын дүргедедир, а ол ышкаш эргижирээнин бүдүрүлгеден уштур, чоонуң хереглел бараанчарын бүдүрүн үндүрерин болгаш чурттакчы чонга ачы-дуза чедирерин көвүдедир, ажыл-агыйның иштики курлавырларын мобилизастаар, бүдүрүлгечи эвес чарыгдалдарны болгаш чидириглерни узуткаар сорулгаларын шиитпирлээрииге идепкейлиг ажыглаар.

Улус ажыл-агыйының адырларынга өртектер тургустуларын планныг башкарылганың чугула чепсээ кылдыр сайзыраңгайжыдар. Мөөнчен садар өртектиг кылыгларның шынарын экижидерине, чаа бедик ажыктыг техниканы шиңгээдип алырын болгаш эргижирээнни солуурун дүргедедириниге, бүдүрүлге курлавырларын улам өөн ажылаарынга болгаш продукцияның бот-үнезини чиигедиринге идиг бээр салдарын күштелдирер. Күрүненің өртек чурумун быжыглаар.

Учеттуң болгаш статистиканың шынарын база оперативтиин бедидер, улус ажыл-агыйының бүгү звеноларынга учёт документациязын болгаш отчёттү эргелеп башкарарының амгы негелделериниге дүүштүр ажыглаарынга, ажыл-агый чорудулгазын планнаарынга болгаш анализтээриниге электрон-саналга техниказын ажыктыг кылдыр ажыглаарын сайзыраңгайжыдар.

Ажыл-агыйны удуртурунуң стилин болгаш методтарын эргелеп башкарарының ленинчи принциптериниге үндезилеп экижидер. Негелделиг чорукту бедидер, улам-на ажыктыг кылдыр ажылдап, ажыл-агыйны улам-на ажыктыг кылдыр чорудуп өөренир.

Бүгү звеноларга организакчы ажылдың деңнелин, ажыл-хереечи болгаш оперативтиг чоруктарны көдүрер. Эргелеп башкарылганың депшилгелиг методтарын болгаш мурнакчы дурзулгазын байыдар болгаш идепкейлиг шиңгээдир. Кадрларның инициативазын болгаш социалистиг ажыл-инчизин, перспективаны көрүп база ажылчы чонларның коллективтерин туруп турар сорулгаларны шиитпирлээрииче мобилизастап билирин бүгү хемчеглер-биле хөгжүдер. Каттыжышкыннарның болгаш бүдүрүлгелериниң эргелерин хажыдарын, оларның удуртукчуларынга болгаш специалистеринге хамаарыштыр үүрмек тежээлдени болгаш чагырын дужаар чоруктуң болдурбас. Ажыл-иишчи бүрүзүн коллективизминин өзүзунга болгаш улустуң байлаң хумагалыг көөр чорукка кижизидер, кадрларның экономиктиг белеткелин сайзыраңгайжыдар. Ажыл-агыйжы харылзааларга социалистиг хоойлу-дүрүмнү шынгыы сагыыр. Эрге талазы-биле ажылды экижидер.

Бюрократизмниң болгаш ёзу барымдаалаар чоруктуп, ведомствоның болгаш тус черинің ажыын хараар чоруктарның илерээшкиннери-биле эптеш чок демисселди чорудар. Даандырган ажыл-херек болгаш ажылдың түнелдери дээш, планнарның, директивтиг органнарның шиитпирлериниң чугаажок күүсеттинген турары болгаш күрүненің план болгаш сан-хөө чурумун чайгылыш чок сагыыр дээш министерстволарның, ведомстволарның, каттыжышкыннарның, бүдүрүлгелериң болгаш оларның удуртукчуларының харысалгазын бедидер. Планныг даалгаларны болгаш керээлиг хүлээлгелерни күүсетпээни, материалдыг болгаш сан-хөө курлавырларын чөптүг эвес чарыгдаяы дээш экономиктиг санкцияларын дээштинин күштелдирер.

Экономиктиг болгаш социал хөгжүлдениң планнарын чедишкинниг күүседириниң, совет улустуң чаагай чоруунун улам ынай өзүлдезинин чайлаш чок негелдези—күш-ажыл чурумун, корум-чурумну болгаш бүдүрүлгеге организастыг чорукту дыка экижидерни чедип алыр. Бүдүрүлге участогу бүрүзүнге болгаш хандырылга талазынга ажыл шагын долу болгаш чөп ажылаарын хандырар. Кадрларны быжыглаар болгаш ажылчын күжүнүң үнер-кирер чоруун кызырар талазы-биле хемчеглерни боттандырар.

Чурум үрекчилериниге хамаарыштыр материал болгаш моральталазы-биле салдар чедирериин хевирлерин калбаа-биле ажыглаар, корум-чурум болгаш социалистиг ниити чурттагланың дүрүмүн үрээр кижилерни, ниитилелге ажыктыг күш-ажылдан ойталаар болгаш күрүненің күсели-биле, ак сеткилдиг ажыл-ишчилериң күсели-биле байыр чоруур кижилерни эптежикчи, либералдыг ёзу-биле көөр фактыларны дазылындан тура узуткаар.

Экономиканың бүгү звеноларынга ажыл-агыйны чорударының түнелдери дээш контрольду күштелдирер. Контроль-ревизия ажылын сайзыраңгайжыдар. Улусчу контроль органнарының, бухгалтер үчёдунун, ведомство контролюнун күрүне чурумун, социалистиг өнчүнүң кадагалалын болгаш камналга чурумун сагыырын хандырарынга ролюн бедидер.

Эргелеп аппарадының ажылын экижидер, оон чарыгдалдарын кызырар, артык болгаш дакыралап турар звеноларны шиитпирлиг чайладыр.

Эргелеп ажылының шынарын болгаш ажыктыын бедидер. Ажылдың ажыктыг аргаларын идепкейлиг неперединр, херек эмгелелин сайзыраңгайжыдар, саналга болгаш өске-даа организастаар техниканы улам долу ажыглаар. Эргелеп башкарарының автоматчыткан системаларының четкилериниң болгаш коллективтиг ажыглалдың саналга төптеринің улам ынай хөгжүлдезин болгаш ажыктыының бедидерин хандырар, оларны учётка, планнаашкынга болгаш эргелеп башкарылгага херектиг информациялар чыыр болгаш сайгарып кылыр ниити күрүненің чаңгыс аай системазы кылдыр каттыштырарын үргүлчүлээр.

Эргелеп башкарарының организастыг тургузуун сайзыраңгайжыдар. Ведомство аайы-биле башкаланчак чоруктуң ажыл эртериче, адырлар болгаш девискээр аайы-биле эргелеп башкарарын улам долу дүүштүреринче угланган хемчеглерни боттандырар. Улус ажыл-агыйының хөгжүлдезинің кол айтырыгларын ажыктыг шиитпирлээриниң эрге-ажыктарынга үндезилеп эргелелдиң төп, адырлар болгаш чер-чер органнарының ажылын таарыштырын дүүштүрерин экижидер.

Эртем-техниктиг депшилгени эргелеп башкарарын сайзыраңгайжыдар. Эртем-бүдүрүлге каттыжышкынизарының четкизин хөгжүдерин үргүлчүлээр.

Үлетпүрде ажылдап кылдынган адырлар эргелеп башкарарының кол схемаларын он бирги беш чылдың сорулгаларынга таарыштыр тодарадыр. Улам ынай концентрастаарының, специализастаарының болгаш кооперастаарының базазынга бүдүрүлге болгаш үлетпүр каттыжышкынларының организастыг тургузуун планныг экижидер болгаш ажылының ажыктыын бедидер.

Капитал тудугга эргелеп башкарылганың кол схемаларын ажылдап кылырын болгаш боттандырарын доозар, тудуг министерстволарының ажыл-чорудулгазын ылап тодарадыр, эргелелге звенолуг чорукту болгаш тускайлаң үүрмек организацияларның санын кызырар, күүлерин болгаш объектилерни тударын база ажыглалга дужаарын комплекстиг чорудуп турар тудуг-монтаж бүдүрүлге каттыжышкынарының четкизин хөгжүдер.

Көдээ ажыл-агыйны эргелеп башкарарын сайзыраңгайжыдар талазы-биле ажылды үргүлчүлээр. Күрүне-кооператив, колхозтар аразының, совхозтар аразының болгаш колхоз-совхозтарның каттыжышкынарын болгаш өске-даа агроүлетпүр организацияларны хөгжүдер.

Планныг көргүзүглериниң болгаш материалдыг деткимченин системазын сайзыраңгайжытпышаан, чаңгыс аай аъш-чем комплекизин ажыктыг удуртурун хандырар. Көдээ ажылагый продукцияларын бүдүрериң, кадагалаарын, ажылдап кылырын, бээрин болгаш сайгарарын эргелеп башкарарын ол звенолар бүрүзүнүң ажылдакчылары бедик шынарлыг продуктуларны хереглекчилерге чедиреринге сонуургалдыг болур кылдыр ынчаар организастаар.

Материал-техниктиг хандырылганы эргелеп башкарарын сайзыраңгайжыдар. Каттыжышкынларның болгаш бүдүрүлгелериниң, материал-техниктиг хандырылганың органнарының, транспорт болгаш өске-даа организацияларын бүдүрүлгеэкономиктиг харылзааларынын депшилгелиг хевирлерин болгаш методтарын хөгжүдер, хереглекчилерни чагырларынга болгаш үр хуусаалыг керээлерге дүүштүр продукцияларны бээрининн болгаш сөөртүнүн планныг даалгаларын болгаш хүлээлгелерни чогуур үезинде болгаш шынарлыг күүседири дээш оларның бот-боттарының аразында материалдыг харылсалгазын күштелдирер.

Садыгны, культураның, чонның амыдырал хандырылгазының адырларын болгаш чурталга-коммунал ажыл-агыйын, бойдус камгалаар ажыл-чорудулганы эргелеп башкарарының организастыг тургузуун экижидер. Ону кылырда совет улустуң материалдыг болгаш угаан-бодал хереглелдерин улам долу хандырарының эргежок чугулазын барымдаалаар. Ол адырларны хөгжүдерине болгаш ажылын организастаарынга улус депутаттарының Советтериниң ролюн бедидер.

Даштыкы экономиктиг ажыл-чорудулганы эргелеп башкарарын сайзыраңгайжыдар.

Ажыл-агыйны эргелеп башкарарынга ажылчы чонларның инициативазын, чогаадыкчы идепкейин хөгжүдер. Бүдүрүлгени эргелеп башкарарынга болгаш планнаарынга, кадрлар белеткээринге, ажылдакчыларның ажылдаарының болгаш амыдыралының байдалын экижидерининң, сагыылгачурумну быжыглаарының болгаш күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөрүнге кижизидерининң айтырыгларын шиитпирлээрииге күш-ажылчы коллективтерниң ролюн бедидер. Доктаамал ажылдаар бүдүрүлге чөвүлел хуралдарының болгаш күш-ажылчы коллективтерииң ниити хуралдарының ужур-дузазын көдүрер. Күш-ажылды организастаарының болгаш төлээринин бригада хевирин улам ынай неперединр болгаш ажыктыын бедидер талазы-биле хемчеглерни чорудар. Хандырылга зоназын калбартыры, холушкак мергежилдерни шиңгээдип алыры дээш шимчээшкинни калбартыр.

Социалистиг чарышты организастаарын экижидер болгаш дээштинин бедидер, ону планнарны долдур болгаш ажыр күүседириниче, ажылдың бедик шынарын хандырарынче, бүдүрүкчүлүг чорукту өстүрериче, камналга чурумун боттандырарынче угландырар. Күш-ажылга маргылдаа-чарыштыр, эң хуузунун кады ажылдажылгазын болгаш бот-боттарынга дузалажылганы хөгжүдер.

Чогуур чылга доктаатқан беш чыл планының даалгаларындаи ажыл турар уткуштур планнарны ажылдап кылыры болгаш күүседири дээш шимчээшкинни калбак неперединр. Уткуштур планнарны чедишкинниг күүседириниге эргежок чугула байдалдарны тургузарынга министерстволарның болгаш ведомстволарның ролюн бедидер. Чиг-этти, материалдарны болгаш четчелээшкин кылыгларын берип турар бүдүрүлгелерниң продукцияны белеп кылып турар заводтарның болгаш фабрикаларның харылзашкак коллективтери-биле чарыжыи организастаарын сайзыраңгайжыдар. Ажылчынарның хууда (бригада) бүдүрүлге планнарынга үндезилээп чарыжын хөгжүдер. Материалдыг шаннал-мактаалың бүдүрүлгенин ажыктыын болгаш ажылдың шынарын бедидер дээш социалистиг чарыштың түнелдери-биле харылзаазын күштелдирер.

Чарыштың ажык болурун бедидер, бүдүрүлге мурнакчыларын алдар болгаш хүндүткел-биле көөр. Дагдыныышкынны хөгжүдер. Мурнакчы дуржулганы чогуур үезинде мөөнгээрии болгаш планныг неперединрин хандырар.

Партияның он бирги беш чылда болгаш сезен чылдарда идип үндүрүп турар экономиктиг политиказы совет улустуң үндезин, амыдыралчы эрге-ажыктарын илергейлеп турар. Ол болза бистиң ниитилелливистиң ажылчы чонларның чаагай чоруун өстүрериин, коммунизмниң материал-техниктиг базазын тургузарының оруу-биле чайгылыш чок бурунгаарлаарын хандырып турар.

Совет улустуң бүрүн чүүлдүгзүүлүкүнүн болгаш деткимчезин алган 1981—1985 чылдарда болгаш 1990 чылга чедир үеде ССРЭ-нин экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезинин кол угланыышкыннары он бирги беш чылда Күрүне планын тургузарынга базаза болур. Салдынган сорулгаларны боттандырарынче совет тургузугнун төттүмес күштерин, чурттуң аажок улуг бүдүрүлге болгаш эртем-техниктиг потенциалын, байлак бойдус курлавырларын билдилиг ажыглаары эргежок чугула. Бүдүрүлгенің ажыктыын шингээ бедидери, бүгү курлавырларны улус ажыл-агыйынга бараан болдурары—партия, күрүне болгаш ажыл-агый органнарының, бүгү хойнинги организацияларының, күш-ажылчы коллективтериниң, совет кижи бүрүзүнүң хүлээлгези.

Материалдыг болгаш угаан-бодалдың үнелиг чүүлдери ажылчыннарның, колхозчуларның, интеллитенциякың күш-ажылы-биле тургустуун, чурттуң национал байлаа көвүдээр. Ниитилел болза чүү бүдүртүгеи болдур, чүгле ону хуваап болур. Моон ужурунда күш-ажылдың түнелдери бедик болган тудум-на, социалистиг төрээн чурттуң күүзүү улам быжыгар, кижиниң болгаш ниитилел хереглелдери улам долу хандыртынар, совет кижилериин амыдыралының деңнели улам бедиир.

Он бирги беш чылдың даалгаларын күүседири организастыг болгаш политиктиг ажылды сайзыраңгайжыдарын негелтурар. Доктааттынган даалгаларның күүселдези дээш, ажылга бедик организастыг болгаш ылаптыг чорук дээш, бүгү звеноларга—бүдүрүлгеден министерствога чедир—план чүрүмүн шыңгыы сагыыры дээш кадрлардан негелдени күштелдирген турар ужурлуг. Бүдүрүлге чедишкиннерин чедип алырының чайлаш чок негелдези болза ажыл-агыйны чорударының деңнелин бедидери, кадрларны ажыл-херекчи, харылсалгалыг болгаш инициативтиг чорукка кижизидери болур.

Эвилелдешкен республикаларның Компартияларының ТК-лары, партияның крайкомнары, обкомнары, округкомнары, хооркомнары болгаш райкомнары, партияның эге организациялары ажылчы чонларны планның даалгаларының бүдүрүлге коллектив бүрүзүнге беш чылдың баштайгы хүнеринден-не чугаажокка күүсеттинериче мобилизастаар, бюрократизмге болгаш ажыл чылзыр чорукка эптеш чок болбушаан, ажылының стилин болгаш методун сайзыраңгайжыдар хүлээлгелиг. Даандырган ажылхерек дээш бедик медередлиг болгаш харысалгалыг чоруктун, бүдүрүлгенин ажыктыын бедидериин болгаш улус ажыл-агыйынга бедик эчис түнелдерин чедип алырының сорулгаларын шиитпирлээриге кижи бүрүзүнүң салыышкынының чугулазын ханы билириниң өзүзунга ажылдакчыларны кижизидери чугула. Ажыктыын бедидерин хандырарынче угланыышкынны күш-ажылчы коллективтер шупгузу болунуң хан-дамырындан хереэ кылдыр, чедишкинниг бурунгаарлаарының ыяап-ла негелдези кылдыр хүлээп көөр ужурлуг. Он бирги беш чылдың даалгаларын күүседири, бүдүрүлгенин курлавырларын долузубиле мобилизастаары, эртемнин болгаш техниканың чедишкиннерин эң дүрген шиңгээдири, улустуң күш-ажылы-биле тургускан бүгү-ле үүлдерни төп ажыглаары дээш бүгү улустуң социалистиг чарыжын чаа күш-биле калбак неперединр апаар. Ажыл-агыйны чорударының мурнакчы дүржулгазы бүгү черлерде бар, ынчангаш ону бүгү бүдүрүлгелер болгаш организациялар чедип алыр аргалыг кылдыр кылыр херек.

Партияның төлевилээн планнарын боттандырарынга харысалгалыг роль улус депутаттарының Советтеринге хамаарыжыр, олар ССРЭ Конституциязынга дүүштүр улуг эргелерни эдилеп турар. Хөй миллион депутаттар, калбак актив — чогаадыкчы улуг күш, оларны бүгү хемчег-биле ажыглаар херек. Планнар тургузарынга болгаш оларның күүселдези дээш, совет хоойлуларыны хажык чокка сагыыр дээш контрольду боттандырарынга Советтерниң киржилгези улам идепкейлиг болган турар ужурлуг. Олар ниитилел бүдүрүлгезининң хөгжүлдезинге болунун салдарын күштелдирер, чурттакчы чонга бараанар бүдүрүн үндүрерин көвүдедириниче, улус өөредилгезин, кадык камгалалын, чурталга болгаш социал-культура тудугларын, садыгны, амыдырал хандырылгазын болгаш ниити чемненилгени хөгжүдериниче улуг кичээнгейни салыр ужурлуг.

Бышкан социализмниң үе-чадазында профессионалдар эвилелдериниң эргелеп башкарылганың школазы, ажылагый чорударының школазы, коммунизмниң школазы болур ужур-утказы бедиир. Олар беш чыл планын күүседиринге боттарының төлептиг салыышкынын киирер, ажылчы чонларны бүдүрүлгени эргелеп башкарарынче, экономиктиг болгаш социал хөй янзы айтырыгларны шиитпирлээриниче калбаа-биле киришпирер, оларны бүдүрүлгенин ээзи болур медереллге кижизидер, социалистиг чарыштын дээштинин бедидер, кижилериин күш-ажылының, амыдыралының болгаш дыштанылгазының байдалдарының дугайында доктаамал сагыш салыр, күш-ажыл хоойлужудулгазын болгаш коллективтиг керээлерни сагыш турары дээш шиитпы контрольду боттандырар хүлээлгелиг.

Он бирги беш чылда партияның шынчы дузалакчызы — Ленинчи комсомолдуң мурнунда, бүгү совет аныяктарның мурнунда улуг сорулгалар туруп турар. Заводка, тудугга болгаш хозу-шөлге, эртемнин болгаш культураның, чырыдыышкынның болгаш кадык камгалалының талазынга, коммунистиг тургузуушкунун бүгү участоктарынга комсомол аныяктарны планныг даалгаларны күүседири болгаш ажыр күүседири дээш демисселге баштаар, оларны совет патриотизмге, социалистиг Төрээн чурттуга ынак болурунун ёзузунга, билиглерин, эртемнин, техниканың болгаш культураның чедишкиннерин шиңгээлип алырынга бүдүрүлгеде бүгү-ле чаа болгаш депшилгелиг чүүлдерни неперединр чүткүлге кижизидер хүлээлгелиг.

Беш чылды чедишкинниг күүседири чурттуң экономиктиг потенциалының улам ынай өзөрин болгаш улустуң чаагай чоруунун бедиирин, Совет күрүненин камгаланыр күчүзүн чогуур деңнелге тургузарын хандырар, делегейге оон ат-алдарын улам бедидер, социализмниң делегей системазының быжыгарынга болгаш тайбың болгаш социал депшилге дээш демисежин турар бүгү күштерни сырый каттыштырарынга идиглиг болур.

Совет улус Ленининн партиязының удуртулгазы-биле коммунистиг тургузуушкунга, бистиң Төрээн чуртувустуң күүшүлдалын быжыгларынга чаа-чаа чедишкиннерни чедип алыр дээрзинге СЭКП-ниң XXVI съездизин быжыг бүзүрелиин илергейлеп тур.

телевидение

МАРТ 6-ДА

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — **«Ye».** Информастыг программа. 8.40 — Эртенги сула шимчээшкин. 9.05 — **«Буратинонун делгелгези».** 9.35— **«Кино аян-чоруктар клуву».** Ю. А. Сенкевич эрттирер. 10.35 — **«Ыры биле кижи тудуш».** Байкал тоннелиниң тудугжулары-биле ужуражылга. 11.20— Медээлер. 11.25—14.30 —Чапсар. 14.30 — Медээлер. 14.50— **Делегейниң херээженнер хүнү Март 8-ке. «Бодумнун черимге ынак мен».** Документалдыг фильм. 15.30 — **«Шыдыраа школазы».** Разрядчылар класы. Оюнчуп ортузу. 16.00 — **«Совет чурулга урав үүлү».** Лениннана. 16.25 — **«Элээдилериниң чогаадылгазы».** 17.05 — **«Звездочёт».** Тележурнал. 17.55 — «Кинопанорама». ССРЭ-ниң улустуң артизи, кинорежиссёр С. Герасимов эрттирер. 19.25— Фигурлуг чуңгулаашкынга делегей чемпионады. Эр улус. Хостуг программа. АКШ-таң дамчыдылга. 20.25 —**«Ye».** Информастыг программа. 20.55 — **Делегейниң херээженнер хүнү —Март 8-ке тураскаатқан байырлыг хурал.** ССР Эвилелиниң Күрүненин академиктиг Улуг театрындан дамчыдылга. 60.00—00.10 — Медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

КЫЗЫЛДАН

18.00 — **«Виваның музыказы».** Фильм-концерт. 18.35— Телемедээлер. 18.50 — **«Сергей Грицевцаның алдын сылдыстары».** Документалдыг фильм. 19.00 — **«Тываның экранарында».** 19.15 — Телемедээлер. 19.25 — **«Ханка хөл».** Документалдыг фильм. 19.35 — **«Хөглүг өг».** 20.15 — Чарлалдар. 20.20 — 21.05 — **«Төнчү чок».** Телефильм.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

КИНО

МАРТ 6-ДА

«НАИЫРАЛ»: «Чээрби чыл соолуиде бир катап» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40 (узаткан), 21.10 шактарда.

«ПИОНЕР»: Киночыыды 10.10, **«Чапайның эзирлери»** 11.40, 15.10, **«Өг-бүле сүмележишкини»** 13.20, 16.50, 18.40, 20.30 (узаткан) шактарда.

«ВОСТОК»: «Онза чугула даалга» 14.50, 17.30, 20.10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: Киночыыды 10.00, 13.10, **«Огарева-6»** 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 (узаткан) шактарда.

Аагаар

Бөгүн республикага шокар бүлүттаар, чагбас. Мурнуу-барын чүк угланыышкынның хаттың дүргени сөкүндада 2—7 метр чедер. Агаарның температуразы барыйн талакы районнарга 10—15, еске артканнарынга 3—8 градус соок болур.

Кызылга эдир булуттаар, чагбас. Янзы-бүрү угланыышкынның хаттың күжү кошкак. Агаарның температуразы 6—8 градус соор.

Авиабудурүлгенин хооруу ажылдакчызы. Тываның баштайгы ужудукчуларының бирээзи, Ада-чурттуң Улуг дайынының киржиктизи, пенсионер

Алексей Буянович ЕНЗАКТЫҢ

үр болгаш аар ааранының соонда мөчээнин Тываның авиабудурүлгезининң коман дылал чери, партия организациязы дыннатпышаан, мөчээн кижиниң төрелдеринге болгаш чоок кижилеринге ханы кажыдалын илергейлеп тур.

Редакциянын адреси: Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажын № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнун 2-24-63, редакторнун оралакчыларының 2-35-24, 2-31-75 харысалгалыг секретарының 2-23-35, секретарыттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузуг киллистеринин 2-37-13, пропаганда киллизинин 2-31-75, культура киллизинин 2-23-54, көдээ ажыл-агый киллизинин 2-21-47, үлетпүр киллизинин 2-31-75, чагаа киллизинин 2-41-27 информация киллизинин 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтериянын 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Тираж 17866. Чагыг № 437

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 1) ТС—00301

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 57 (11555) | 1981 чылдың март 7, суббота | 1925 чылда үндезилеттингеш | Өртээ 2 кап

ШАЛЫПЧЫ ЭЭЛЧЕГДЕ

Элезиннер адаанда эртине. Каракумнарга ол хүн динмиттиг «ура» чаңгыланып турган. «Туркменгазпром» бүдүрүлге каттыжышкынының Юрий Леонтьевке удурткан бригадазының кежигүннери мында ак-көк олалга — газтың байлак черин ажыткан. Бригаданың кежигүннери ол ажыдышкынын кылыры-биле белен эвес ажылды кылыр үжурга таварышкан. Олар газты тывары-биле 4,5 километр ханы черни өрүмнээр үжурга таварышканнар.

* * *

Дагестанның электротермиктиг дериг-херекселдер кылыр заводунда М. Гасановтуң, Г. Алиевтиң, А. Велиметовтуң, В. Мамедовтуң удуртканы слесарлар бригадалары партияның XXVI съездизинин алдары дээш бо чылдың бирги кварталының планыг даалгаларын күүседир дээн хүлээлгезин күүседкеннер. Ол коллективтер XXVI съездиниң материаллары-биле танышкаш, немелде хүлээлгени алган. Олар он бирги беш чылдың планныг даалгазын 1981 чылдың ноябрь 7-де күүседир деп сөзүп бергеи. Мурнакчыларның ол эгелээшкинин заводтуң 25 бригадаларының коллективтери деткээн.

* * *

Москва областын Дедовода техниктиг пөстер кылыр будүрүлге каттыжышкынының ажылчыннары бо хүннерде база-ла сорук киришкинниг ажылдап турарлар. Олар онгу беш чылда ёзулуг-ла шалыпчы ажылдаавнар. Каттыжышкынының коллективи онгу беш чылдың программазын хүсаалап эрте күүсеткеп. Бо чылын каттыжышкынның ажылчыннары планга немештир 50 тонна аргыларны кылып үндүрерин шинтпирлээн. Ол ышкаш олар 120 муң метр техниктиг пөсту немештир будүрер болгаш 500 муң рубльлиг продукциязын планнап ажыр кылып үндүрерин хүлээнип турар.

ЛЕНИНЧИ ТУКТУҢ АДАА-БИЛЕ — КОММУНИЗМЧЕ

1981 чылдың февраль 23-тен март 3-ке чедир Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының ээлчеглиг XXVI съездизи болуп эрткен.

СЭКП Улуг Октябрьның херээн бүзүрелдиг уламчылап, Ленинниң өзүм чок идеяларын амыдыралда чайгылыш чок боттандырып, ажылчын аңгының, бүгү совет улустуң политиктиг баштынчызының ролюн төлептиг күүседип турарын съезд бүзүрелдиг бадыткап. Партия-биле бузулбас чаңгыс эпке, оон удуртулгазы-биле бистиң улузувус Төрээн чурттуң экономиктиг болгаш камгалал күчүзүн боттарының ажылнажи-биле улгаттырып, нинтилел харылзааларының системазын сайзырангайжыдып, угаан-бодал культуразының улам ынайгы өзүлдезин хандырып турар. Дээди эпис соруглазы болгаш угланышкыны чонуң чаагай байдалын өстүрери. Черге тайбыңы камгалаары болгаш бижыглаары болуп турар партияның политиказын совет кижилер ханы билип, деткип турар.

Совет нинтилелдиң доктаамал бижыгып орар социал-политиктиг болгаш идейлиг чаңгыс эвин, ажылчын аңгының, колхозчу тараачыннарның болгаш интеллигенцияның бузулбас эвилелдиин, бистиң улустарывыстың аксы-дүмелыштың найыралдың съезд чырыткыландыр көргүскен. Совет нинтилелдиң күүлүг күжүнүң үнер дөзү—оон чаңгыс эптиинде.

Партияның съездизи—пролетаржы интернационализмниң чогаадыкчы идеяларының чаа тиилелгези, тайбың болгаш улустарның хосталгазы, социал депшиирге болгаш социализм дээш демиселчилериин бүгү отрядтары-биле СЭКП-ниң харылзааларының улам ынай калбарганының болгаш бижыкканының херечизи-дир. 109 чурттан коммунистер, ажылчын, национал-демократтыг база өске-даа партияларның болгаш организацияларның 123 делегациязы съездиге олурушкан. Бистиң моон мурнунда партийжи шуулганывыска ынча хөй санныг даштыкы өнүктер кажан-даа киржип көрбээн.

СЭКП ТК-ның Чиигине секретары эш Л. И. Брежневтиң—«Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XXVI съездизиге СЭКП Төп Комитединиң Отчёду болгаш иштики база даштыкы политиканың талазы-биле партияның ээлчеглиг соруглалары» деп илеткелин съезд дыннап, чугаалашкан. Нинтилел амыдыралының бүгү-ле—экономиктиг, социал-политиктиг болгаш угаан-бодал талааларында бистиң чуртувустуң хөгжүлдезиниң түннелдерин, партияның политиктиг, организакчы, идей-кижизидилгелиг ажылының байдалын, делегейде амгы байдалды хаңы болгаш бүгү талалыг анализтээн. ССРЭ-ге коммунизмнин улам ынайгы тургузуушкунуун калбак программазы илеткелде бердинген. СЭКП-ниң иштики болгаш даштыкы политиказының көл угланышкынары тодаргайлаттынган, шинтпирлээр апаар көл айтырылар илереттинген, оларны шинтпирлээриниң оруктары айыттынган.

Партияның съездизинге СЭКП ТК-ның Отчет илеткели—теоретиктиг болгаш практиктиг улуг ужур-дузалыг документ-тир, марксизм-ленинизмниң чогаадыкчы хөгжүлдезинда партияның болгаш чонтуң мурнунда турар чугула соруглаларны айтып тургузарынга дүгжүп турар. Нинтилел хөгжүлдезинин амгы үеде байдалын болгаш перспективзларын ылавылап билип ажыр кылдыр коммунистерни, бүгү совет кижилерни ол чепсеглеп турар.

Съездиниң делегаттары, бүгү партия эш Л. И. Брежневтин илеткелин улуг сорук киришкин-биле уткаан, ону съездиниң Резолюциязында мынчаар илергейлээн:

1. «Партия Төп Комитединиң декинчи угланышкынын база практиктиг ажыл-чорудулгазын бүрүн болгаш долузубиле күүлдүг деп көөр.

2. СЭКП Төп Комитединиң Отчёт илеткелин күүлдүг деп көөр болгаш эш Л. И. Брежневтиң илеткелинде айткаништики база даштыкы политика талазы-биле күүлдерни болгаш соруглаларны боттарының ажылынга удуртулга болдурарын бүгү партия организацияларынга саналдаар».

СЭКП-ниң Программазының чаа редакциязын белеткээр дугайында доктаалды съезд хүлээп алган. Программаны хүлээп алган үезинден бээр 20 чыл эрткенин болгаш ол үенин дургузунда социализм болгаш коммунизм тургузуушкунуун улуг дуржулгазы чедип алдынганын база делегей ареназынга чаа өскерилгелер болгаш чорудулгалар болганын барымдаалаш, партияның күштүг болуп турар Программазынга делегейниң нинтилел хөгжүлдезинин дүрүм ёзугаарын, партияның болгаш совет улустуң коммунизм дээш демиселинин эпис болгаш кол соруглаларын нинтизи-биле шын тодарадып турар эргежок чугула немелделарни болгаш өскерилгелерни киирерин съезд СЭКП ТК-га дааскан деп доктаалда чугаалаан. Оон-биле кады совет нинтилелиң амыдыралында болгаш делегейниң нинтилел хөгжүлдезинде эң чугула өскерлиишкиннер, коммунизм тургузуушкунуун эң кол соруглалары эртемге үндезилээш, Программага ханы илерейлеттинген турар ужурлуг.

1981—1985 чылдарда болгаш 1990 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезинин Кол угланышкыннарын чаңгыс үн-биле бадылаан. Ол айтырыг талазы-биле илеткелди ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы эш Н. А. Тихонов кылган. Съезд СЭКП-ниң Төп Ревизия комиссиязының отчёдун база бадылаан. Партияның удуртур органнарын сонгаан.

Совет улус боттарының төрээн партиязының съездизин политиктиг аажок улуг көдүрлүүшкүн-биле уткаан. Бүдүрүлгечи чедиишкиннери-биле, хөй санныг күш-ажылчы ралорттарынга, байырлыг чагааларынга болгаш телеграммаларынга, бистиң Төрээн чуртувустуң бүгү булуунарынга болган митингилерге болгаш хуралдарга совет кижилер боттарының патриотчу сагыш-сеткилин, партияга ынакшылын болгаш кызыгаар чок бүзүрелин, оон иштики болгаш даштыкы политиказын, Төп Комитеттин, Ленинниң херээнчи шылгарангай уламчылакчызы, тайбың болгаш социал депшилге дээш могаг билбес демиселчи эш Л. И. Брежнев баштаан ТК-ның Политбюрозунуң шинтпирлиг болгаш үретүннелдиг ажыл-чорудулгазын бүрүн күүлдүгзүнүп турарын чаа күш-биле илергейлээн.

XXV съездиниң соонда эрткен чылдар аңаа көдүрүлгеп соруглалар нинтизи-биле чедиишкинниг күүсеттингенин, партияның ленинчи чингине шугуму амыдырала чедиишкинниг боттанып турарын көргүскен.

Делегейниң нарын болгаш дүшкүүрлүг байдалы турзажок, тайбыны камгалап арттырар арганы болган. Бистин партиявыстың сөөлгү чылдарда оруу хамыктың мурнунда чогум-на харын оон-биле—тайбыны камгалап алганы-биле демдеглеттинген. Тайбыны камгалап алганы бодунуң ээлчээнде тургузукчу ажыл-ишти чедиишкинниг чорудар, коммунизмниң материал-техниктиг баазазын тургузарынга чаа-чаа чедиишкиннерни чедип алыр арганы Советтер чуртунга берген. Ол чылдарның дургузунда чурттуң национал байлаа, оон будүрүлгечи болгаш эртем-техниктиг күчүзү дыка өскен. Совет Эвилелиниң камгаланыр арга-шинээзи быжыккан, чонуң чаагай байдалының болгаш культуразының деңнели бедээн.

Улус ажыл-агыйынга удуртулга партия болгаш күрүнеиин бүгү ажыл-чорудулгазының өзээ болуп турар. Ынчаарга «Бүгү чүвени кижи дээш, кижиниң чаагай чоруу дээш» деп өскерилге чок программалыг негелде экономиканы партийжи, политиктиг ёзу-биле көөрүнүн үндезини болуп келген болгаш болуп-даа турар. «Чонуң чаагай чоруун бедидери-биле холбашкан хөй янзы соруглаларже улус ажыл-бодап турган будүрген чүвезин билдилиг, бүрүн болгаш ажыктыг кылдыр ажыглары — партияның экономиктиг политиказының үндезини болуп турар чүүл ол-дур. «Экономика камналгалыг болур ужурлуг — үенин негелдези ындыг» — деп, эш Л. И. Брежнев демдеглээн.

Бистин улуг курлавырывыс болза массаларның күш-ажылчы идепкейин болгаш эгелекчи чоруун улам ынай көдүрери, социалистиг чарышты хөгжүдери, мурнакчы дуржулганы нептередири болур.

Будүрүлге материалдыг болгаш угаан-бодал кежиктерин хуваары-биле үзүктел чок холбашкан. Социализм үезинде хуваалданың кол барымдаалаар чүүлү чүгле күш-ажыл — оон хемчээли болгаш шынары болур. Ол принцип барымдаа чок деңнештирилге-биле, нинтилелге ажыктыг күш-ажылындан ойталаар чоруктар-биле эптешпес. Эки чурттаар төлээде, хөй болгаш эки ажылдаар херек. Хуваалданы сайзырангайжыдары — чонуң чаагай амыдыралын бедидеринин күүлүг үнер дөзү.

Бистин бүгү ажылывыстың ажыктыын база шынарын бедиерин хандырар төлээде, улус ажыл-агыйының бүгү адырларын эртемнин болгаш техниканы мурнуку туруштарынче үндүрери эргежок чугула. Ол, бирээде ындыг. А ийиде, экономиканы, нинтилел амыдыралының өске бүгү талаларын эргелеп башкарарының методтарын база системазын сайзырангайжыдар. Эртемнин эң чаа идеялары эң-не кыска хуусаада база эң-не эвээш чарыгал-биле бүдүрүлгее, техниката болгаш технологияга херек кырында боттанган турзун дээш эртемнин база техниканы ыяк каттыжылгазын хандырары чугула. План ажылы, орранностыг ажыл, шинтпирлериин күүседези дээш контроль амгы үенин негелделеринге бүрүнүбиле дүүшкен турзун дээш ажыл-агыйны социалистиг ёзу-биле чорударының механизмин бижыг туруштуу-биле болгаш хажык чокка экижидери база оон дудак чок чугула.

Эргелеп башкарары — чүгле ажыл-агыйжы эвес, харын партийжи, политиктиг херек, чүге дээрге, партийжи лозунгнары болгаш программаларны боттандырарына калбак массаларның киржилгези ук эргелеп башкарылга кайы хире сайзырангай, дээштиг, ажыктыг болурундан шинтпирлиг чергебиле хамаарыжыр апаар. Соруглга чүл дээрге, эш Л. И. Брежневтиң чугаазында ышкаш, ажыладың шак ындыг стилин ажылдап кылыры болур, «ындыг стильге күүседикчи, сагыглачурумнуг чорук дидим эгелээшкин-биле болгаш сагынгыр тывингыр чорук-биле тудуш холбашкан турар. Практиктиин болгаш ажыл-херекпизи—улуг эпис соруглаларже чүткүлбиле холбашкан болур. Четпестерни шүгүмчүлекчи ёзу-биле көөр чорук бистиң шилип алган оруувустуң төөгүлүг артыш күштүүнге чайгылыш чок бүзүрел-биле холбашкан болур».

СЭКП-ниң XXVI съездизи совет политиктиг системаның улам ынай хөгжүлдезинин өйү келген айтырыгларны чугаазында көргеп, оон ханы демократизмни ССРЭ-ниң чаа Конституциязында бүрүнү-биле илереттингенин демдеглээн. Социалистиг күрүнеи, демократтыг болгаш эрге чүрүмүн, улусчу контрольдуун системазын моон соңгаар-даа сайзырангайжыдар, нинтилелдин херектерин эргелеп башкарарынга ажылчы чоннарны улам-на калбак-биле хаара тудар дээш шинтпирлээн. Үенин негелделеринге дүгжүп турар соруглаларны профээлилелдериин, комсомолдуң болгаш өске-даа хөй-ниитн организацияларының мурнунга салган.

Хоойлу-дүрүмнү болгаш эрге чүрүмүн быжыглаарынга юстиция, суд болгаш прокуратура органнарының, совет милицияның бедик харыысалгазы база демдеглеттингеп, делегей ареназынга ынгы демиселиннің чидиглеңгенинің байдалдарынга бедик негелде салдынып турар күрүенеин айыыл чок чоруунун органнарынга ханы өөрүп четтириишкин илереттингеп.

Чурттуң камгалал күчүзүн, совет улустуң тайбың күш-ажылының ынаныштыг камгалакчызы. Чер кырынга бүгүниити тайбының чоленгижи — оон Чепсектиг Күштерин улам ынай бижыглаарынче партияның болгаш күрүенеиин шугумун съезд чүүлдүг деп көрген.

Социал талазы-биле хөй чүүлдер кылдынган болгаш кылдынып турар. Совет нинтилелдин бүгү аңгыларының болгаш социал бөлүктериин чоокшулажырышы чорудулгазы үргүлчүлеп турар. Бистин эпис соруглавыс — кижилерни аңгылар кылдыр ылгавас нинтилелди тургузары.

Нинтилелдин амыдыралынга ажылчын аңгының ролю бедип турар, ол чорук оон идей-политиктиг бижыышкынының, эртем-билиглиниин, профессионал деңнелиниң өзүлдези-биле холбашканы чугаажок. Ажылчының күш-ажылы интеллектуалдыг утка-шынар-биле улам-на долдунуп турар. Көдээ ажыл-агыйның индустриализациязының хире-чергези-биле ханы чазыртылгалар тараачыннарның амыдыралында болуп турар. Ажылчын биле тараачының социал байдалында ылгалдар ажып эртинип турар, ол чорук хамыктың мурнунда оларның күш-ажылының чоокшулашканы-биле, социалистиг өөрүнүн ийи хевириниң чоокшулашканы-биле, составында колхозтар-даа, күрүне будүрүлгелери-даа кирип турар ажылагыйлар аразының организацияларының хөгжөэни-биле холбашкан. Саны дүрген өзүп турар интеллигенция чүгле эртемге, өөредилгеге, культурага эвес, харын будүрүлгеге-даа дыка улуг рольду ойнап турар апарган.

Совет нацияларның болгаш улустарның чаңгыс эви ам кажангызындан-да артык бижыг. Ынчалзажок ол дээрге, национал харылзаалар талазында бүгү-ле айтырыглар шинтпирлеттинген дээни ол эвес-тир. Национал онзагай чоруктарны өжегээр арылдырарынче угланган чүткүлдерге партия удур туржуп турар. Ынчалзажок национал онзагай чоруктарны өжегээр көөргедири база-ла таарышпас деп ол санап турар. Ажылчы чоннарны совет патриотизмнин болгаш социалистиг интернационализмнин ёзузунга, чаңгыс аай улуг Совет Төрээн чуртка хамаажыл турарының чоргаар медерелинге кижизидери — партияның ыдыктыг хүлээлгези.

Амыдыралдың социалистиг хевириниң материалдыг болгаш угаан-бодал үндезиннерин быжыглаарынга, чаа кижиин кижизидеринге съезд эң-не шыңгыы кичээнгейни салган. Совет кижилерин күш-ажылының база амыдыралының байдалдарын, садыгның болгаш нинтинин чемненилгезинин будүрүлгелериниң ажылын эжижидеринин дугайында, улус өөредилгезинин, кадык камгалалының системазын, күш-культурезны болгаш спортту улам ынай сайзырангайжыдарының дугайында доктаамал сагыш салырының эргежок чугулазы демдеглеттинген.

Совет нинтилелдин угаан-бодал амыдыралы улам-на байлак болгаш хөй талалыг болуп турар, аңаа культураның, литератураның болгаш уран чүүлдүн ажылдакчыларының ачы-хавыяазы маргыш чок. Чогаадыкчы ажылдахчыларнын литература, театр, кино болгаш музыка, чурулга база скульптура талазы-биле чедиишкиннери улуг болгаш маргыш чок. Оон-биле чергелештир идея чок, үзел-бодалы тодаргай эвес; тус-тус төөгүлүг болуушкуннарны болгаш кижилерни аңгы талазы-биле үнелеп көөрүнден хажыыр чоруктарның илереэшкиннери мында ам-даа бар болуп турар. «Маңаа бис эптеш чок болур ужурлуг бис. Бистиң уран чүүлдүвүстүн идейлиг угланышкыны партияга хамаан чок эвес болгаш ындыг болуп шыдавас-даа» деп, эш Л. И. Брежнев чугаалаан.

Совет чуртта чаа кижи—бедик политиктиг культуралыг, патриот болгаш интернационалист, ак сеткилдиг ажыл-ишчи кижи өзүп келген. Оон-биле чергелештир нинтилелге эвээш-ти бергеш, оон хөйну алырын бодаар кижилер бистиң аразыста ам-даа чок эвес. Этоизм болгаш хуузун бодзар, байыыр, чоннун хереглелии тоомчага албас, арага-дарыга хандыыр чоруктар оон үлүп турар. Коммунистерниң, хөй-ниитн организацияларының, күш-ажылчы коллективтериин күжениишкиннери ол чүдек-бужар чоруктарга удур демиселче угланган турар ужурлуг.

Ол бүгү айтырыгларны шинтпирлээри—чүгле он бирги эвес, харын дараазындагы беш чылдарның херээ.

Совет чурттуң амыдыралының бүгү адырларынга чедиишкиннерни коммунистер партиязының удуртукчу болгаш организакчы ролю-биле тудуш холбаалыг.

Мурнудагы съездиниң соонда эрткен чылдарда СЭКП бодунун хүрээлениин 1,8 миллион кижиге көвүдеткен. Чаа немешкен кижилерниң 59 хуузу—ажылчыннар боон турар. Ол таварылга эвес: ол бүгү улустуң партиязы апарган-даа болза, бодунун аңгы талазы-биле ылгалын чидирбээн, ол бодунун бүдүжүнүн талазы-биле ажылчын аңгының партиязы боон турган болгаш ындыг болур-даа ужурлуг.

Сайзырангай социалистиг нинтилелде партияның ролюнүн өзүп турарын эрткен чылдар база катап көргүскен. Партия экономиканы, нинтилел амыдыралычын өске-дээ адырларын удургурунун арга-методтарын үргүлчү сайзырангайжыдып, партияның иштики демократизмин хөгжүдүп, демократтыг централизмниң ленинчи принцивин чайгылыш чок барымдаалап турар. Ол ажылчы чоннарның чагаалары болгаш саналоиаллары-биле ажылче, партияның иштики информациязын хөгжүдеринче, шүгүмчүлелди болгаш бот-шүгүмчүлелдин улам калбартырынче улуг кичээнгейни салып турар. Съезд бүгү-ле партиа организацияларынга моон-даа соңгаар бот-шүгүмчүлелдин, четпестерге эптешпезинин ёзузун хөвээр арттырарыны соруглазын салган. Шүгүмчүлел дээш кызып-кыяр чоруктун- кандыг-даа ораалдажылышкынына шинтпирлиг ойтур шавышкынны бээр ужурлуг. Хүлээп алдынган шинтпирлеринин күүселдезинге контрольду чайгылыш чок, кызымаккай боттандырып чорудар херек.

Партийжи удуртулганың күчүлүг быразы — партияның кадр политиказы боон турар. Кадрларны таарыштыр тургузарының, белеткелиниң болгаш билиг бедидерининг системазын улам ынай сайзырангайжыдарынче съезд кичээнгейни угландырган.

Совет нинтилел массаларның бедик медерелдин-биле күштүг. Чогум-на оон ужурупдан партияның доктаамал сагыш салыр чүүлү идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылды эжижидери боон турар. ТК-ның үргүлчүлелдиг ге иштинде күштүг боон турар 1979 чылдың апрель 26-дагы доктаалында ол талазы-биле ажылды эжижидерининг хемчеглерин айыткан. Чугаа херек кырында идеологтуг ажылдың хей-хей участоктарын болгаш хевирлерни чаартып тургузарының дугайында боон турар. «Ооч утка-шынары улам чугула, а хевирлерни кижилерниң амгы үеде негелде-хереглелеринге дүүшкен турарын чедип алыр херек»—деп, эш Л. И. Брежнев чугаалаан.

Пропагандаын чугула темаларны оюп эртпези, идей-кижизидилгелиг бүгү ажылдарның амыдыралчы болгаш солун кыадынары, шээжилел сөстерниң болгаш белеп формулаларның чок болуру, идеологтуг ажылдакчыларның чаа чүүлду эң бедии-биле үнелээри чугула боон турар. Партияның идей-теоретиктиг, политика-кижизидилгелиг, организакчы болгаш ажыл-агыйның ажылдарының чаңгыс аай чоруун херек кырында чедип алыры эргежок чугула.

Марксизм-ленинизм дээрге политиканың, стратегияның болгаш тактиканың кара чаңгыс теоретиктиг болгаш методологтуг үндезини дээрзин барымдаалап көргеш, марксизм-ленинчи теориины чогаадыкчы ёзу-биле улам-на хөгжүдери эң чугула сорулга деп партия санавышаан, ол соруглганы күүседири дээш хөй сагыш салышкынны болгаш күштерни үндүрүп турар.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң ажылынга улуг болгаш чугула черии партияның делегейге политиказының айтырыглары ээлээн. Делегейниин социалистиг системазының болгаш социализм чурттарының кады ажылдажылгазының, хосталган чурттар-биле харылзааларның, капиталистиг чурттар-биле харылзааларның айтырыглары, делегейниң коммунистиг шимчээшкинниин херээнин байдалы съездиниң кол кичээнгейинге турган. Делегей амыдыралының айтырыгларынын талазы-биле съездиниң материаллыранда тайбыны быжыглаары дээш, делегейниин дүшкүүрлүг чоруун чавырылдырарын хаңыладыры дээш чайгылыш чок демиселди моон-даа соңгаар чоруктарын чугулалап айтып турар. Совет улуска оларның мурнунда салдынган соруглазарны шинтпирлээринге даштыкы таарымчалыг байдалдарны хандырары, чер кырында кижи бүрүзүнге оон эң кол эргезин—амыдырап-чурттаар эргезин хандырып бээрн — бистин партияның даштыкы политиказының бедик гуманныг эпис соруглазы ол боон турар.

«Делегей амыдыралынга хамаарыштыр бистиң партиявыска, бистиң чонувуска болгаш делегейниин бүгү улустарынга тайбыны камгалаларындан артык чугула соруглга чок» —деп, эш Л. И. Брежнев онзалап демдеглээн.

СЭКП-ниң XXVI съездизи партияның, совет нинтилелдиң төөгүзүнде чугула үе-чада, делегей төөгүзүнге улуг ужурдузалыг болуушкун-дур. Оон ажылы болгаш түннелдерни бүгү партияның болгаш улустуң, делегейниң бурунгаар депшилгелиг кижилериниң кичээнгейнинин төвүнде туруп турар.

Съездиниң бүгү ажылы чаңгыс эптин болгаш сырый каттыжышкынның байдалынга эртип, ол байдал СЭКП-ни күчүлүг болгаш тиилеттирбес болдуруп, бистин бүгү тиилелгеривистин үндезини боон турар. Партия моон-даа соңгаар бодунун хүрээлениниң чаңгыс эвин камины-биле камгалап, бижыглаар апаар. Ол бодунун бүгү-ле күжүн бот-боттарынга холбаалыг ийи угланышкын: коммунистиг тургузуушкунче болгаш тайбыны бижыглаарынче мөөнээр соруглалыг.

Совет кижилер съездиниң шинтпирлерин, эш Л. И. Брежневтин илеткелинде болгаш чугаазында чүүлдерни болгаш түннелдерни изин-биле чүүлдүзүнүп, партияга ынакшылын болгаш бүзүрелин илергейлеп, съездиниң айтышкыннары херек кырында күүсеттинген турзун дээш кызымаккай, чогаадыкчы болгаш инициативтиг ёзу-биле ажылдаарынга белеиин бадыткап турар. Съездиниң шинтпирлери, материалдары — чаа-чаа чедиишкиннерни, чаа-чаа тиилелгелерни чедип алырынга күүлүг идиг бериишкини боон турар.

Бөгүнгү соруглга болза, съездиниң шинтпирлерин партия организациязы бүрүзүнге, коммунист бүрүзүнге, совет кижи бүрүзүнге чедирери, оларны чугаа чокка күүседирин тодаргай организастаары боон турар. Массаларның ажыл-ишнин болгаш демиселин, партияның планнарын күүседиринче оларның чүткүлүн удуртуп баштаар ужурлуг партия организацияларынга бо талазы-биле шинтпирлиг ролдуг болур ужурлуг. Съездиниң шинтпирлерин пропагандааларынга, тайылбырлаарынга болгаш оларны күүседирин организастаарынга дузалаары— массалыг пропаганда болгаш информация чепсектериниң, бистиң парлалгавыстың, телевиденииеиин, радионуң бирги чергелиг соруглазы болур.

Коммунистерниң алдарлыг партиязы — ленинчи партияның удуртулгазы-биле совет улус коммунистиг тургузуушкунуң чаа-чаа тиилелгелеринче бүзүрелдиг бар чоруур.

(«ПРАВДА» СОЛУННУҢ МАРТ 6-ДА МУРНУКУ ЧҮҮЛҮ).

Национально-краеведческий отдел

ТӨРӘӘН ЧУРТТУҢ БЕДИК ШАҢНАЛДАРЫН ТЫВЫСКАНЫ

СЭКП ТК-ның Чиңгиие секретары, ССРЭ-ның Дээди Соведининиң Президиумуның Даргазы Л. И. Брежнев март 5-те Кремльге партияның болгаш күрүениң харыысалгалыг ажылдакчыларынга Төрээн чурттуң бедик шаңналдарын тывыскан.

Эш Л. И. БРЕЖНЕВТИҢ чугаазы

Эргим эштер!

Съезд үезинде дараазында чылдарже ырак бурунгаар көөр аргалыг болдувус. Улуг хемчээлдиг, бөдүүн эвес сорулгалар салдынган. Ынчаарга бистиң XXVI съездивистиң айыткан бүгү-ле сорулгалары херек кырында бүрүн боттанып дээрзинге бижыы-биле бүзүрээр бис. Бистиң бүзүреливистиң кол үндезини — ажылдан шыдаар, канчаар кылза чогуур дээрзин эки билир кижилер-дир.

Бөгүн мен бөлүк эштерге шаңналдарны тыпсыр кижи мен, оларның ажыл-чорудулгазын Төрээн чурт, совет улус эм-не бедин-биле үнелеп көрген.

Василий Васильевич Кузнецов «Кадыыр болгаш Маска» деп ийиги Алдын медаль-биле болгаш Ленин орден-биле шаңнаткан. Ону бистер шүптүвүс эки билир болгаш профэвилелдерин оон баштап турган үезинде ажылын сактып чоруур бис. Василий Васильевич хөй чылдарның дургузунда даштыкы политиктиг ажыл-херектерни кылып келген болгаш элээн каш чылдар дургузунда Политбюро кежигүнүнге кандидат, ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң Даргазының Бирги оралакчызы болуп турар. Оон дуржулгазы дыка улуг. Ынчалзажок хамык ужур дуржулгада эвес-ле болгай. Василий Васильевич кайгамчык чүткүл-соруктуг болгаш күш-ажылга ынак кижи. Ол кижилерни чагай, сеткилдиг көөр, найыралдыг ажылче оларны эвилелдеп шыдаар кижи. ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң ажыл-чорудулгазында бижыы-биле бадыткаттынган ажыл-ишчи байдалда ооң ачы-хавыязы эвээш эвес.

Эдуард Амвросиевич Шеварднадзеге Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры атты тывыскан болгай. Ол грузин коммунистерниң бышкан удуртукчузу болуп турар. Четпестерге эптеш чок чоруу, салдынган сорулгаларны шиитпирлээр таласы-биле дидимни, инициативтин, чаа түүлдерни бодап тывары, принципиалдыы болгаш ак сеткилдиг ооң авторитедин республикага болгаш бүгү чуртка бедик көдүргеп. Грузияның ажыл-херектери коңчуг эки чоруп турар болгаш Грузияның Компартиязы он бирги беш чылда чаа-чаа сорулгаларны шиитпирлээрине белеп.

Эш Джабар Расулович Расулов ам Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры болган. Ооң ажылдап турары Таджикистан даг черниң республиказы болгай. Чуртта эң-не бедик даглар Таджикистанның дээриниң ададында туруп турар. Ажыл-херектериниң хемчээлиниң болгаш келир үеде планнарының талазы-биле республика бодунуң бедик даглырынга деннежир-дир. Беш чылдың даалгаларың Таджикистан кончуг эки күүсеткен. Бо талазы-биле Таджикистанның Коммунистиг партиязының, ооң Төп Комитединиң болгаш эш Расуловтуң ачы-хавыязы эвээш эвес. Ийи ол чылдарның дургузунда ол республиканың партия организациязының бирги секретары болуп турар.

СЭКП-ниң Башкир обкомунуң бирги секретары Мидхат Закирович Шакировтуң ачы-хавыяларын Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры атты тывыскан болгай. Ол грузин коммунистерниң бышкан удуртукчузу болуп турар. Четпестерге эптеш чок чоруу, салдынган сорулгаларны шиитпирлээр таласы-биле дидимни, инициативтин, чаа түүлдерни бодап тывары, принципиалдыы болгаш ак сеткилдиг ооң авторитедин республикага болгаш бүгү чуртка бедик көдүргеп. Грузияның ажыл-херектери коңчуг эки чоруп турар болгаш Грузияның Компартиязы он бирги беш чылда чаа-чаа сорулгаларны шиитпирлээрине белеп.

Эш Джабар Расулович Расулов ам Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры болган. Ооң ажылдап турары Таджикистан даг черниң республиказы болгай. Чуртта эң-не бедик даглар Таджикистанның дээриниң ададында туруп турар. Ажыл-херектериниң хемчээлиниң болгаш келир үеде планнарының талазы-биле республика бодунуң бедик даглырынга деннежир-дир. Беш чылдың даалгаларың Таджикистан кончуг эки күүсеткен. Бо талазы-биле Таджикистанның Коммунистиг партиязының, ооң Төп Комитединиң болгаш эш Расуловтуң ачы-хавыязы эвээш эвес. Ийи ол чылдарның дургузунда ол республиканың партия организациязының бирги секретары болуп турар.

Ынчаарга Политбюроның аңаа даасканы партийжи удуртулганың участогу улуг күжениишкинии, инициативаны дээштиг шиитпирлерни дилеп тыварын негеп турар. Көдээ ажыл-агый дугайында, инициязи-биле аграр-үлетпүр комплекизиниң дугайында чугаа болуп турар-дыр.

Бедик шаңналдар-биле холбаштыр сагыш-сеткиламнин ханызындан силерге байыр чедирип тур мен, эштер. СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерни күүседир талазы-биле улуг чеднишкиннерни күзеп тур мен. Кадыкшылды болгаш аас-кежикти силерге күзеп тур мен!

Шаңнатканнарның ажыл-чорудулгазын бедик-биле үнелеп көргени дээш олар ханызы-биле өөрүп четтиргенни СЭКП Төп Комитединге, ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң Президиумунга, Совет чазакка болгаш Леонид Ильич Брежневке илергейлээнивер. Коммунизмни тургузар дээш, делегейге тайбынны камгалаар дээш ленинчи партияның, бүгү совет улустуң сорук киирикчи дайынчы программазын бадылаан СЭКП-ниң XXVI съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерни амыдыралга боттандырарынга бүгү күжүн, билинн болгаш дуржулгазын бээрин олар боттарының чугааларынга бүзүретккенивер.

Съездиниң ажылы челиишкиниг доозулганы-биле болгаш СЭКП ТК-ның Чиңгиие секретарынга бир эп-сеткилдиг сонгутканы-биле холбаштыр эш Л. И. Брежневке олар чүректиң ханызындан изиг байырны чедиргеннивер. Партияның мурнакчы эртем бодалы болгаш төөгүлүг дуржулгазы, үебиле болгаш чурттуң хогжүлдези-биле тургустунган кол айтырыгларны ханызы-биле анализтээнин база оларны практиктиг шиитпирлээрининң аргалары Леонид Ильич Брежневтиң съездиге Отчёт илеткелинде тудуш харылзаайлыг кылдыр демделеттинген.

Амгы үениң шылгаранигай политиктиг болгаш күрүне ажылдакчызы эш Л. И. Брежнев баштаан Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының, ооң ленинчи ТК-зының, Политбюрозуның иштики болгаш даштыкы политиказын совет кижилер бүрүү-биле болгаш долузу-биле үүлдүгүлүүп турарын чүве чугаалаваннар демделээн.

Шаңналдарны тыпсырыгга келген СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары К. У. Черненко, СЭКП ТК-ның Чиңгиие секретарының дузалакчызы А. И. Блатов, ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң секретары М. П. Георгадзе болгаш ооң-даа эштер шаңнаткандарга чүректиң ханызындан байыр чедирген болгаш Совет Төрээн чурттуң чаагай чоруузуга эки үре-түнелдиг ажыл-чорудулганы оларга күзээнивер.

(СЭТА).

КУЛЬТУРА МАСТЕРЛЕРИНИҢ ДАЙЫНЧЫ СОРУЛГАЛАРЫ

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң төөгүлүг шиитпирлеринден төрүттүнер маадырлыг ажыл-херектерниң, күш-ажылчы чогаалдарны тургузары — хөй националдыг совет литератураның ажылдакчыларының хүндүлүг хүлээлгези болур. Партийжи шуулганның үезинде эш Л. И. Брежневтиң кылган илеткели чогаадыкчы кадрулүүшкүнүү болдурган.

Съездиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырарының талазы-биле улуг чугаа ССРЭ-ниң Чогаалчылар эвилелиниң баштаар черинiң март 5-те эрткен хуралынга болган. ССРЭ-ниң Чогаалчылар эвилелиниң баштаар черинiң бирги секретары Г. М. Марков болган хуралга сөс алганнар съездиниң индиринден литература болгаш уран чүүл дугайында чагыланган сөстер, үнелээшкиннер чогаалчыларны моон соңгаар бодунуң ажыл-херектерин партия болгаш чон биле сырый холбаштырарын, амыдырал-биле улам быжыг харылзаалыг болурун, буржуаз идеология-биле чайгылыш чок демисежирин кыйгырып турар үезинде чугаалаваннар.

Съездиниң материалдарын пропагандалаар сорулга-биле Совет литературазының хүннерни Узбекистанга, Москвага, ол ышкаш Россия Федерациязының хөй-хөй областарынга болгаш крайларынга эрттирерин, Волгоградка болгаш Владивостокка Бүгү-эвилелдиң чогаадыкчы конференциядарын болгаш өске-даа ажылдарны организастаарын шиитпирлээнивер.

ССРЭ-ниң Кинематографистер эвилелиниң баштаар черинiң секретариадының хуралынга экран мастерлериниң мурнунда кол-кол сорулгаларның дугайында партийжи чугааны кылган. Ук эвилелдиң баштаар черинiң бирги секретары Л. А. Кулиджановтун болгаш баштаар черниң секретары С. А. Герасимовтун дыңнадыларын чугаалашкан.

Партийжи шуулганның шиитпирлерин амыдыралга боттандырар талазы-биле кылыр чүүлдериниң тодаргай планнары база ажылдан кылдынган. Байкал-Амур магистралынга болгаш «Атоммашка», Уралдың чаа бүдүрүлге комплекстеринге, Сибирьге, Ыракы Чөөн чүкке, РСФСР-ниң Кара хөрзүннүг, эвес зонадыга кинофестивальдарны, кинонун, агиткинорейстеринин сураглыг мастерлериниң чогаадыкчы отчёттарын дыңнаары көрдүнген.

(СЭТА-ның корр.).

СЪЕЗДИНИҢ МАТЕРИАЛДАРЫН ӨӨРЕНИП ТУРАР

Совет кижилер амгы үени хандыр аналиэтеп, коммунистиг тургузуушкуннуң моон соңгаргы өруктарын тодарадып турар съездиниң материалдары-биле таныжып база ону кичээнгейлиг өөренип турар.

Москваның Владимир Ильич аттыг электромеханика заводунуң токарь-чондурукчузу, съездиниң делегады В. Тихомиров ажыл хүнүнүң эгезинде-ле төрээн **будүрүлгезиниге** баар. Эртенги кыска үелерде ол коммунистерниң шуулганының хүн демдеглели-биле таныжып, санал-оналдарын солчуп турарлар. Ындыг агитпунктулар күш-ажылдың дыка хөй хоочунарының, будүрүлгейин мурнакчыларының бажыннарында ажылдап турар.

Тюмень область нефть тып турар черлеринiң аразында агаар орүүнда агитация вертолеттары ужуп турар. Олар суурларже, чер өрүмнекчилериче съездиниң материалдарын парлаан солунналары чедирип турар. Үренгой—Челябинск аразында газ оруун кылып турар, ССРЭ-ниң Күрүне шаңналының лауреады В. Каленовтуң удурткан бригадазының агитатор В. Чихачев ужудуп келген. Тудугжулар-биле беседазында ол Барыын Сибирьниң ажыл-ишчилериниң мурнунда салдының турар сорулгаларга доктаагаан В. Каленовтуң бригадазы неделя санында даалгада кордүнгенинден бир километр хөй хоолайны дүзээлээрин хүлээнгей.

Казахстанда Ленин аттыг колхозтуң парткомунуң тургусканы көжүп чоруур агитпункт Кэроӥ деп черде малчыннарның кыштаанга чедип келген. Оон кызыл-булуңунда «Төрээн чурттуң улуг тиилелгези» деп экспозиция ажыттынган. Аңаа чыглып келген малчыннар агитатор А. Ажимуратовту кичээнгейлиг дыңнаннар. Ооң чугаазының кол темазы — съездиниң төлевилээни **көдээ** ажыл-агыйның кол сорулгалары. Партияның шиитпирни чонга чедирерде энияк коммунист төрээн колхозунуң ажыл-херектери-биле холбаштырып шыдаан. Ук ажыл-агый эрткен беш чылда тараа, сүт болгаш эт будүрүлгезиниң планын ажыр күүсеткен.

(СЭТА).

Молдав совхоз «Костулеңы» бригадир, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры И. Корнелякты бажыында агитпункт ажылдап турар. Кежээнии-не ооң чаңгыс суур чурттулары аңаа чыглып, коммунистерниң шуулганының хүн демдеглели-биле таныжып, санал-оналдарын солчуп турарлар. Ындыг агитпунктулар күш-ажылдың дыка хөй хоочунарының, будүрүлгейин мурнакчыларының бажыннарында ажылдап турар.

Тюмень область нефть тып турар черлеринiң аразында агаар орүүнда агитация вертолеттары ужуп турар. Олар суурларже, чер өрүмнекчилериче съездиниң материалдарын парлаан солунналары чедирип турар. Үренгой—Челябинск аразында газ оруун кылып турар, ССРЭ-ниң Күрүне шаңналының лауреады В. Каленовтуң удурткан бригадазының агитатор В. Чихачев ужудуп келген. Тудугжулар-биле беседазында ол Барыын Сибирьниң ажыл-ишчилериниң мурнунда салдының турар сорулгаларга доктаагаан В. Каленовтуң бригадазы неделя санында даалгада кордүнгенинден бир километр хөй хоолайны дүзээлээрин хүлээнгей.

Казахстанда Ленин аттыг колхозтуң парткомунуң тургусканы көжүп чоруур агитпункт Кэроӥ деп черде малчыннарның кыштаанга чедип келген. Оон кызыл-булуңунда «Төрээн чурттуң улуг тиилелгези» деп экспозиция ажыттынган. Аңаа чыглып келген малчыннар агитатор А. Ажимуратовту кичээнгейлиг дыңнаннар. Ооң чугаазының кол темазы — съездиниң төлевилээни **көдээ** ажыл-агыйның кол сорулгалары. Партияның шиитпирни чонга чедирерде энияк коммунист төрээн колхозунуң ажыл-херектери-биле холбаштырып шыдаан. Ук ажыл-агый эрткен беш чылда тараа, сүт болгаш эт будүрүлгезиниң планын ажыр күүсеткен.

(СЭТА).

Донецкиниң Засядко аттыг шахтазының коллективинин съездиге алдар болдурган шалыпчы ижинге тураскаатканы делегите ажыттынган. Хөмүр-даш тывыжында дагжылар-биле аңаа пропагандистер беседалажып турарлар. Коммунистерниң шуулганы ажыттынган хүндеп бээр шахтёрлар планнан ажыр бөш эшелон хөмүр-даштыг казып тыпканнар. Съездиниң делегады, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры П. Негрушаның удурткан бригадазы эң бедик көргүзүүлүг болган. Бо хүннерде боттарының хүлээлгелерин коллектив эде көрүп, даалгага немей 50 муң тонна хөмүр-даштыг бээрин хүлээнгей.

ХОЙДАН-НА ХУРАГАН ДЭЭШ

Чагаалар допчулалы

Ындыг лозун ам республиканың хойжуларының ортузунда нептерээн. Оон эгелекчилери мурнакчы ажылагыйлар — Эрзин районда «Нарын» болгаш Улуг-Хем районда «УТКА 25 чылы» совхозтарның хойжулары болган. Олар СЭКП-ниң XXVI съездизиниң төлептиг утккуру-биле республиканың бүгү хойжуларынга кыйгырыг үндүргеш, хой бүрүзүнден-не хураганны менди дорүктурары дээш бижыг турушгуг демисежирин хүлээнгеген. Оон түңнелинде хойжуларның ортузунга чарыш калбарган болгаш «Хойдан-на хураган!» дээш демиселе бүгү хойжулар хаара туттунган.

Чер-черде хойжуларның алган хүлээлгелерин канчаар күүседип турарының дугайын бо допчулалда кирген чагаалариның авторлары чугаалап турар.

«Ак-Туруг» совхоз иниитизиниң бирги беш чылдың баштайгы чылында төрүүр 100 хойга онаашты 85 хураганы камгалап алырын хүлээнгеген. Тус-тус хойжуларның хүлээлгезин оон-даа бедик. Ам совхозта 6576 хой оолдаан. Ол болза совхозтуң төрүүр хоюнуң 50 хуузу. Төрүттүнген хураганнар онча-менди дорүгүп турар. Кыштаглашкынга эки белеткенген, малы хүр кыш ажып, төрүттүнген хураганнарны менди дорүктурүп турар хойжулар совхозта эвээш эвес. Мурнакчы хойжулар Анай-оол Опай 274, Петр Кудер — 300, Чычаан-оол Кенен — 243, Чапай Сенди — 280, Владимир Калын — 255 хойнуң хураганнарын менди алган. Малчыннарга сакманчылар дузалажып турар. Олардан Радэ Доспан 80, Марина Байлак-оол 107, Любовь Сүгежик 60 хураганнарны эки дорүктурүп турар. Бо одуругларны **Л. Начын-оол** Улуг-Хемден бижип чоруткан.

Улуг-Хем районнуң «Улуг-Хая» совхозтан **К. Натпий-оол** мынчаар бижээн: «Эҗжиминиң хойжу бригадазының малчыннары съезд мурнунуң чарыжына эки түңнелдерни чедип алган. Бригадада 6000 ажыг төрүүр хой бар. Оон 2365 хой ооллаан. Чаш төлүү бүрүнүбиле менди. Хойжулар Кызыл-оол Буянчык, Серээдар Дадай-оол, Дүгжү Байыр-оол, Сергей Шактар-оол олар 240—280 хураганны менди ап, социалистиг чарыштын мурнуку одурууңда чоруп турар. Хой бүрүзүнден-не хураган дээш чарыш хойжулар ортузунда калбарган. Хойжу бүрүзү-ле төрүттүнген хураганны менди алырынче түткүп, болдунар бүгү чүүлдерни кылып турар. Оларның чымыштыг ажылынжиге сакманчылар улуг дузаны чедирип турар. Олардан Ажы Кара-кыты, Кара-оол Долчанмааны, Мария Кызыл-ооллу, Серээдар Шилимаанын мактаары күзенчиг».

Бай-Тайга районнуң «Мурнакчы» совхозу ангор уксаалыг өшкүлерни өстүрүп эгелээн. Ам совхозта 3358 баш ындыг өшкү бар. Ангор өшкүлер эвээш чарыгаллыг, улуг оруглыг дээрзин баштайгы чылларның түңнеллери көргүзүп турар. Ынчангаш бо оруглыг малды совхоз он бирги беш чылдың төңүзүнге чедир 12 муң баш ажыр өстүрериң планнаан. Оны барымдаалаан, өшкүге тааржыр одарлыг Дустут-Хем, Шуй баштарынга амдаа кыштаглар немей тударын көрдүнген. Дуржулгалыг өшкү кадарчылары Салчак Балчыр, Калзан Алдын-оол, Кыргыс Оолак олар СЭКП-ниң XXVI съездизиниге төлептиг ужуражыр дээш, төрүүр 100 өшкүге онаашты 105 чедир ашайны, өшкүден-не 900 грамм чөөк дүктү алырын хүлээнген, кежээ, кыымак ажыллап турар. Совхозтуң өшкүлери хүр кыштап турар. Бо одуругларны **К. Арбай-ооллуң** чоруткан чагаазында бижээн.

Кызыл районнуң Баян-Кол суурдан **С. Дуваанның** бижээни болза: «Х Улуг хурал» совхозтуң малчыннары он бирги беш чылдың баштайгы чылының кыштаглашкынын чеднишкиниг эрттирер дээш күжениишкиниг ажылдап турар. Олар съезд мурнунда алган хүлээлгелерни күүседкен. 22 муң ажыг баш шээр мал үш бригадала хуваттынган. Мал хүр кыштап турар. Амга-чедир 3214 баш хой ооллаан, оон 3239 хураганны менди камгалап алган. № 1 хойжу бригадала Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң депутады А. Содунамның коланында 330 хойнуң 286-зы төрээн, оон 301 хураган алдынган. № 2 бригадада А. Кара-оол, С. Доөжекпен, № 3 бригадада О. Карашпай олар хойжуларның чарыжының мурнуку одуруунда чоруп турар».

— Чөөн-Хемчик районнуң «Чыраа-Бажы» совхозунуң хойжулары кыштаглаашкыныы организастыг эрттирип турар — деп, **О Мунзук** бодунуң чагаазында бижээн. — Кодан бүрүүнде хойлар хүр. Совхозта төрүүр 10 муң ажыг хой бар. Бо хүннерге чедир 6516 хой төрээн, ол ам-даа түлүктеп турар. Тус-тус хойжулардан Хорум-Дагда О. Дүрбүлек 353 хойдан 355 хураганны, Чыраа-кыда К. Белек-оол 282 хойдан 282 хураганны, Чыраа-Бажында М. Чаш-оол 230 хойдан база ынча хураганны менди дорүктүрүп турар.

Тес-Хем районнуң «Чодураа» совхозунуң малчыннарының чымыштыг ажыл-ижинин дугайын Белдир-Арыг суурдан **И. Комбу**, Эрзин районнуң совхозтарынга хой ооллаашкынының мелээзин Эрзин суурдан **А. Тава**, Чөөн-Хемчик районнуң «Чыраа-Бажы» совхозунуң Чыргакы салбырында мал кыштаглаашкыны эки эртип турарының дугайын **М. Алдын-оол**, ол-ла районнуң «Искра» совхозунда кыштаглаашкынын байдалын **А. Монгуш**. Таңды районнуң ССРЭ-ниң 50 чыл аттыг совхозунуң хойжуларында хой ооллаашкыны түлүктеп турарының дугайын Межегей суурдан **Д. Седип** редакциняже бижип чоруткан.

Чер болганда мал кыштаглаашкыны организастыг эки эртип, малдың чаш төлүү менди алдынып, он бирги беш чылдың баштайгы чылында бедик коргүзүглерни чедип алыр дээш малчыннарның хаш даклып күжениишкиниг ажылдап турарының дугайын редакцияга келген чагаа бүрүзүнде дыңнадып турар. Оң өөрүнчүлүр, харын. Ынчалзажок кыштын бергелери ам-даа элек. Нииткинин малының улуг бодун, чаш төлүн менди камгалап алыр төлээде, ам-даа хөй чүүлдерни кылыр, улуг күжениишкиннерни үндүрер апаар бис. Ынчангаш күжениишкинии бичии-даа кошкадып болбас ужуралуг.

ОЛЧА

Галя Комбу-Сүрүн школа доосканнан бээр ийи чыл ашкан. Ол үениң дургузунда аныяк кыс үргүлүү-ле ада-иезинге дузалажып келген. Ынчангаш хойжунуң нарын, чымыштыг болгаш буянныг мергежилии, нургулайында, шингээдип апкан. Эрткен чылын сакманчылаан 160 хураганны оон мурнунда 120 хураганны доруктурган. Ам бөгүн ол 142-ги хураганны алган. Чемнеп чоруур хойлар ам-даа бар. оларның та кажыын хураганын ол доруктурар?

Достак-оол биле Кара-кыс Комбу-Сүрүннериниң аалында Сүүр-сүүр кожагарларның хөлегези чоорту үзап эгелээн. Ону Галя дораан эскерзе-даа хойлар тоттур оңтпан чоруур боорга, ам-даа элээн кадарар бодаан. Мындаагы кыржан соок база намдаан, кежээки чывар арай элек, черге төрүлкү дег хой база чок шыкаан.

Кадарарда, хойм чараш
Харап көөрде, тейнм бедик
Үидүрерде хөюм чараш.
Үнүп көөрде, тейим бедик.

Кыстың ырызыдан оон чуртунга ынаа, ажыл-ижинге бердингени илдең болган. Хире-хире хоюн дайгырып каап, өткүт болгаш хоюг үиүн харам чокка салып орган:

Хоолуда, Ирбитейде
Коңчуг ынак чүвем-не чок.
Хойлар оңттаар оңттуг
боорга.
Чурттаксаанын арга-ла чок.

Лиза Балчыр база сакманчылап турар. Ийи комсомолчу кыстың үележири ажжок, артында-ла, аразында социалистиг чарыш салып алган де. Оларның кол дагдыныкчызы Кара-кыс.

Комбу-Сүрүннер — Тес-Хемде «О. Шында» совхозтуң онгу беш чылдың планын хүүсаа бетинде доосканы малчын өтбүлелериниң бирээзи. Олар 1980 чылда чүс хойга онаашты 101 хураганны, хойдан-на 2,1 килограмм дүктү алган. Бо хүннерде оларның хоюнуң денгези эки, мал чеми четчир, кажаа-хораазы чылыг, күргаг. Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, бүгү байдал таарымчалыг.

Хойжуның аалы Серлик хемниң үнүнда Сарыг-Баалык деп черде турар. Ол коданда төрээн 337 хойдан 342 хураган бүрүн алдынган болгаш менди доругуп турар. Бо дээрге эрткен чылгы түңнелден харын-даа дээреден турар көргүзүг-дүр. Он бирги беш чылдың баштайгы чылында алган хүлээлгезинин (планы шагда ашкан) күүсеттинге бергени ол.

Галя бөрүл орарга, хамык хою коданче чоорту шуужүнкан. Оон аттангаш кудургайны куду углаптарга, карааның үжүда бир чүве шимчеш кылган шыкаш болган. Аъдының аксын тырткаш, ынаар элээн чортарга, шынап-ла хая баарында, хөлөгелиг черде, хой ооллап алган турган. Галяның 143-кү хурагаиы—база бир олчазы ол болган.

С. АРТЫНА,
К. ЧООДУ.

ХҮЛЭЭНГЕНИН КҮҮСЕТКЕН

Мөңгүн-Тайга райпозуның коллективи, СЭКП-ниң XXVI съездизинге алдар болдурган бүгү улустуң социалистиг чарыжына киржип тура, үүрмектеп садар бараан саарылгазының болгаш иниткин чеменилгезинiң ийи айларда саарылга планнарын болгаш өске-даа чамдык чугула көргүзүглер талазы-биле даалгаларын съездиниң ажыттынар хүнүнге чедир күүселир деп бедиткен социалистиг хүлээлгени алгаи.

Районнуң хереглекчилер иниилелиниң ажылдакчылары, съезд мурнунуң шалыпчы ээлчээнге идепкейлиг киржип турган, партияның улуг шуулганынга үткүштүр хүлээнген күүлдерин челиишкиниг күүсеткенин СЭКП Тыва обкомунга, Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң Президиумунга болгаш Министрлер Чөвүлелинге айыткаан.

Райпо коллективи 1981 чылдың ийи айларының үүрмектеп садар бараан саарылгазының планы 105,3 хуу, иниткиниң чеменилгезинiң саарылга планы 102,5 хуу күүсеткеп. Ол ышкаш ийи айларда кооперацияга хуучу кежигүннер хүлээп алырын 160 хуу, дадывыр чыылдазын 104,4 хуу күүсеткен.

СЭКП-ниң XXVI съездизинге алдар болдурган коллективтиң социалистиг чарыжының мурнуку одуруун автомагазинниң чолаачы-салыгжызы Мандараа Салчак, садыгжылар Фанна Даржаа, Бораш Салчак, Тамара Кула олар эвилеп, 1981 чылдың бирги кварталының планныг даалгаларын партияның XXVI съездизинии ажыттынган хүнүнде чедир күүсеткенивер.

Мөңгүн-Тайганың кооператорлары, СЭКП-ниң XXVI съездизинiң түңнелдерни улуг өөрүшкү-биле сеткил ханып үнелевишаан, ооң документилеринде айыткан өндүр улуг сорулгаларга улам сорук киргеш, он бирги беш чылдың бирги чылының планныг даалгаларын Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 64 чыл оюн таварыштыр күүседирин бүзүредип турар.

Техника септелгези

ЧЫЛДАГААН ЭВЕС-ТИР

Чөөн-Хемчик районнуң «Хөндергей» совхозу бо чылыш часкы тарылганы 1880 гектар черге чорудар планныг. Аңаа хереглээр 200 тонна ийиги класстың үрезинин бедеткен алган болгаш 100 тоннаны ам арыглап турар.

Совхозта часкы тарылгага кирер илчирбе дугуйлуг 9 трактордан 6-ны, а аңаа дугуйлуг база 9 трактордан 7-ни септээн. ДТ-75 маркалыг бир трактор тоймагларттынган. Арганнарын ам септеп турар.

Часкы тарылгага хереглээр бүгү техника совхоз төвүнде МТМ чанында болгаш Ак-Баалыкта хову турлаанда турар. Күрүненiң улуг өртектиг хөреңгизи: комбайннарның, тракторларның болгаш кожуг машиналарының кадагалалынче кичээнгей салбаан, оларны таварышкан-на черинде чурумчыскаал чок тургузуп каан.

Совхозта 10 комбайн бар. Оларның ийизин МТМ-ниң девискээринге эрткен күзүн эккеп каан олчаан, септеттинмейн турар. Оон чылдагаанын кол инженер Н. М. Ооржактан айтырарга, мынча деп турар:

— Бирээзин эрткен чылын эккел чыткан андарган, өскезинин чамдык кезектери чок болганындан ажыглаттынмазын. Сельхозтехника каттыжыышкыны четпес-дудуулуг машиналарны бээр боор-дур.

Шак ындыг четпес-дудуу машинаны хүлээп ап турганы алдептиг.

Ак-Баалыкта төп шаңда часкы тарылгага хереглээр машиналарның хөй кезинiң тургускан. Ында база-ла чурум-чыскаал чок.

Тракторлардан өске машиналарның септелгезинче ам-даа өгедеп кирбээн. Андазыннар, илиирлер, сеялкалар эрткен чылын тургузуп каан хевээр. Чамдык машиналарның артык кезектери чогунга сылдаглап алгаш, оларны септээрин совхозта чоруттайн турар. Ында ам трактолар септээринде 2 тракторист, 4 курсант ажылдап турар.

Хөрзүн болбаазыладыр болган чаштырар машиналарның септелгезини чорударының график-планын безин тургуспаан, анда ажылдаар кижилер тодараттынмаан.

— Механизаторлар чедиштезинiден септелге кылыр кижилер чок-тур—деп, кол инженер Н. М. Ооржак, кол агроном К. Б. Монгуш олар чугаалап турар. Совхозта хереп кырында механизаторлар бедеткээр тускай курсту ажыглып алган. Ында 27 кижи өөренип турар. Оларны чүге көжүг машиналары септээрине ажыглап болбазыл? Механизаторлар чедиишпес дээш септелге кылбайн турары шын эвес. Ол чүгле ажыл-агыйжы эвес чоруктуң үржүү-дүр.

Совхозка ам-даа 70 тонна сула, 50 тонна арбай үрезинii четпес. Ону тыптынып, сөөртүп алырын организаставайн турар. Ол ышкаш 170 тонна картофель үрезинiи белеткеп алыр тургаш, 110 тоннаны шыгжаан. Ооң кадагалалы мун-не эки. Складты чылыыы одап турар. Арткан 60 тонна үрезинii кайыын садып алыры ам-даа билдинмес.

Тарылга шалын чемишчидери-биле бо чылыы 2500 тонна органиктиг, 100 ажыг тонна минералдыг чемишчидилгени төгери планнаттынган. Органиктиг чемишчидилгенiң сөөртүлгезiн ам-даа эгелевээн. Агрономуун чугаазы-биле алырга, өдек алыр чер совхоз девискээринде чок болуп турар.

Ак-Баалыкта шаңда 34 тонна минералдыг чемишчидилге дүжүртүнген. Оон кадагалалы багай. 6 тонназын аңаа хар кырында төп каан чыдар. Ону шыгжаар тускай склад, сарай ында чок, чалагай черде төп турар. Хар ярнирге эстип үрелири чугаажок.

Ол дугайында совхозтуң кол агроному К. Б. Монгуш мынчаар чугаалап турар:

— Минералдыг чемишчидилге шыгжаар склад азы сарай туттуруп бээриниң дугайында айтырыгны совхоз директорунга каш-даа катап тургузарымга, ону тулар акша-хөреңги көрдүнмээн, материал база чок деп харылаар кижи-дир. Ынчангаш чадагай черде төп тур бис.

Тракторларны болгаш кожуг машинадарын механизаторларга тускай акт ёзугаар быжыглаваан. Оон уламындан ол машиналарны кайы-хамаан чок тургузуп каан, оларны хайгаараар кижи чок. Ылангыя резин дугуйлуг машиналарны ол олчаан тургузуп кланындан соокка дугую үрелгеш, ажыглаар арга чок апаргылаан.

Совхозтуң кол инженери Н. М. Ооржак техниканың кадагалалынче, септелгезинче кошкак кичээнгей салын, бодунуң онаашкан ажылынга эзхарыысалга чок болуп, механизаторларга негелде салбайн турар.

Совхозтуң директору М. С. Саттын ында кедээ ажылагыйның тускай эртемниглеринден негелдеп кошкатканындан, оларның ажылынга контрольду четпес тургускавындан ындыг байдал тургустуун келген.

Н. ДАЖИНМАЙ,
«Шынның» корр.
Чөөн-Хемчик район.

«Тере-Хөл» совхозтуң мурнакчы иви надарчызы Диизей Иванович Билинейниң коданында ниитизи-биле 234 баш иви бар. Эртиен онгу беш чылдың доозукчу чылында ол ивиден анай алыр планын 109 хуу күүседип, районда эң эки көргүзүглүг малчыннарның санынга кирген.

Онгу беш чылда планныг онаалдаларын чедиишкинниг күүсеткени дээш Д. И. Билиней «Күш-ажылчы шылгарал дээш» деп медаль-биле шаңнаткан. Ол—Шыналар кедээ Соведининиң депутады. Мурнакчы малчын бо чылын 100 ивиден ынча анайны менди алыр деп хүлээнгеш, социалистиг чарышка кожазы Ш. Ч. Чурукту кыйгырган.

ЧУРУКТА: Д. И. Билиней.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

Республиканың чурт үлетпүрүнүң эргелелиниң кичээнгейинге

МАНАП ТУРАР

Шаанда шагда, машина-техника ховар үеде безин Мөңгүн-Тайга районига аът, шарыының дузазы-биле саман-туйбуну будургеш, малташ суутуларны, бажыннарны тудуп турганын хооүнаар сактып чугаалажып орар. Амгы үебиле ол шагны деңнээр арга чок. Чүге дээрге районнуң чурттакчылыг суурлары каракка көзүлдүр-ле өзүп сайзыраан. Ук суурларда чырыдымшкын, культура албан черлериниң, үлетпүр будүрүлгелериниң болгаш оон-даа өске чаа-чаа тудуглар хүн бүрү немежин турар. Аңаа холбаштыр туйбуга хереглел база үлгатканын.

Бо чүгүла тудуг материалдын ырак-узак оруктарны эртип чораан, Чадаананың туйбу заводундан сөөртүп эккеп турар. Ол туйбулар районнуң иниин хереглелинге чедиишпес. Оон уламыдан Мугур-Аксы суурга туйбу заводун тудар дээш чамдык дериг-хереселдерни эккелген. Ук заводтуң тудуу кылдынмастаанындан ол дериг-хереселдерниң чамдызы тоймагларттынып, бир чамдыктары дадарып, элей берген чыдар.

Республиканың чурт үлетпүр эргелелинде тускай эртеминг специалистер, мастерлер хөй дээрзи билдингир. Туйбу кылыр тускай станоктар база бар деп сураа үнүп турар. Ындыг болза-даа чурт үлетпүр эргелелиниң удуртукчулары, районнуң удуртур органнарының ажылдакчылары туйбу заводунуң тудуун дарый кылырынче кичээнгей сайбайн келген.

Район ырак-узак, аргызылга оруу база берге. Ынчангаш туйбу заводумуң тудуун дарый эгелээрин чурттакчылар четтиктейн манап турар.

Х. МАНДАН-ООЛ.

Кырында **ЧУРУКТА:** Тайбычның Бүгү-делегей Чөвүлелинин Президентизи Ромеш Чандранын СЭКП-ниң XXVI съездизининң делегаттары-биле чугаалажып турган үези.

Адаанда ЧУРУКТА: Никарагуаның Национал хосталгазының Сандиночу фронтузунуң делегациязының кежигүннери СЭКП-ниң XXVI съездизининң делегаттарының аразында.

СЭТА-ның фотохрониказы.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: КЫСКА ДЫҢНАДЫГЛАР, ТАЙЫЛБЫРЛАР

ТАЙБЫҢНЫҢ ЧӨЛЕҢГИИЖИ, КИЖИЛЕРНИҢ ИДЕГЕЛИ

СЭКП-ниң XXVI съездизи эрткен ол байдалды делегейниң хей-нитизи кодурлүүшкүн болгаш бүзүрел кылдыр үнелеп турар. Янзы-бүрү чурттарның политиктиг болгаш хей-нитичи кескү ажылдакчылары, парлалгазы съездинин ажылын, СЭКП ТК-ниң Отчёт илеткелинде кодурулген тайбыңга - ынак болгаш тодаргай боттуг чаа совет саналларны калбаа-биле чугаалажып болгаш тайылбырлавышаан. Партияның дээди шуулганы Советтер чуртунуң коммунизмче бурунгаарлаашкынының чаа өндүр улуг перспективаларын ажыдып, тайбыны болгаш делегейге айыыл чок чоруукту быжыглаарынче СЭКП-ниң, бүгү совет улустуң чайгылыш чок тура-соруун аажок улуг күшбиле кергүскен дээрзин онзалап демдеглеп турар.

Бистин орнывыста миллион-миллион кижилер Советтер чуртунуң чедиишкиннеринге байыр чедирип турар деп, ГДР-ниң «Нойес Дойчланд» солуну бижээн. Ол чедиишкиннер социалистиг дем каттыштырылгазынга, тайбын болгаш социал депшилге дээш бүгү улустарның демиселинге төөгүлүг ужур-дузалыг. Л. И. Брежневтиң илеткелинде совет улустуң мурнунда салдынган аажок улуг соруглалар ССРЭ-де коммунистиг тургузуушкунга чаа-чаа перепективаларны ажыдып турар. Социализмниң чедиишкиннери болгаш тиилелгелери капиталистиг делегейни силгий берген чидиг кризистиг болуушкунларны барымдаалап алырга, сагыш-сеткилди онза магададып келир-дир.

Коммунизмнин материал-техниктиг баазазын тургузарынга, чонмун амыдыралының материалдыг болгаш угаан-бодал деннелин бедидеринин бүгү талаларынга Совет чурттун ажылчы чоннары шылгарангай чедиишкиннерни чедип алган деп. Румыниянын «Сиынтейя» солуну бижээн. Совет коммунистернин шуулганы дуржулганы калбаа-биле солчурунун байдалынга эрткенин демдеглевишаан, партияның салган чаа соруглаларын күүседир деп совет коммунистернин, чурттун бүгү ажылчы чоннарының шиитпирлиин делегаттар бадыткаан. Совет ажылчын ангы, бүгү совет улус боттарының чуртунуң социал-экономиктиг улам ынайгы хөгжүделиве, коммунизм тургузуушкунунга чаа-чаа чедиишкиннерни чедип алыр деп шиитпирлиг сорук киргенер.

Чепсегленишкинни дужуринин бүгү талаларынга хамаарыштыр чугаалажышкынарга ССРЭ-нин белении кергүспүшаан, Югославияның «Борба» солуну стратегтиг боо-чепсекти кызыгаарларының айтырыындан эгелээш, амгы үеним эң чугула айтырыгларының талазы-биле чугаалажышкыннарга идиг бээр соруглалыг калбак инициативаларны СЭКП ТК-ниң Чингине секретары айтып, дээди деннелге совет-америк ужуражышкын дугайында тодаргай саналды кодурген деп бижээн. Тайбынче оол кыйгырыы бүгү делегейде эң тода үнелээшкинни алган.

Барыын чүкте чамдык белүктериниң чаа совет тайбын инициативаларының ужур-дузазын бичеделир дээр ораладажышкыннары турбажоп, чүвени чоптуг бодаар күрүне болгаш политиктиг ажылдакчылар Совет Эвилелиинин тайбын дугайында бүзүлүг сагыш чораашкыны синниккен дашткы политиктиг чаа базымнарының боттуун, тодартайын болгаш улуг хемчээлдиин демдеглеп турар.

Л. И. Брежневтиң илеткелин тайбынны быжыглаарынче, боо-чепсекти эндере бүзүрелин болдурбазынче углаган орукка бурунгаар улуг базын-дыр деп, Франциянын депшилгелиг голлистер федерациязының национал секретары **Ж. Блаш** медеглээн. Ортумак ыраккылдыг ракета-ядролуг чаа чепсектерни Европага тургузар дээр чорукка НАТО чурттары болгаш ССРЭ хоруушкүнүну доктаадын тургузарының дугайында ССРЭ-нин кодурген эки идеязын кичээнгейлиг көрзе чогуур. Чугаалажышкыннарны эгелээри, а оны чедип алыр төлээде башгайгы үе-чада кылдыр — боо-чепсекти эндере бүзүрер чорукту ара соксазыры эргежок чугула. Шериг херээнге хамаарыштыр бүзүрежилгелиг калбартырынга ССРЭ-нин белен болуп турары - кончуг чүүлдүг-дүр, ынчыг болганда барыын талакы күрүнелериин талазындан база бүзүрежир хемчеглериин зоназын калбарткан турары негеттинери билдингир. Чоптуг бодал сиинниккен ол болгаш - эске-даа совет инициативаларны чугаалашкан турар ужурлуг, оонбиле холбаштыр изенкейлиг совет-америк харылзааларны харын-даа дээди деннелге дагын эгелээринин онза чугулазын демдеглезе чогуур.

СЭКП-ниң XXVI съездизиннге Л. И. Брежневтиң илеткелинде кодурулген болгаш боо-чепсекти эндере бүзүрерин болдурбазынче, Чер бомбүрзээнде «низит» точкаларны узуткаарынче болгаш бүзүрежир хемчеглериин зоналарын калбартырынче углаган инициативалар делегейниң дүмүкүүрлүг чоруун чавырыылыгарының база быжыглаарының херээн уламчылаарынга эки үндезин боор болур-дур деп, боо-чепсекке контроль талалакчыларының америк Эвилелиинин президентизи **Г. Сиовилл** онзалап демдеглээн. Боо-чепсекке контроль тургузарынга дешилге Совет Эвилелиинин саналдан турары боттуг бүлүштүг чугаалажышкыннарның түннелинде харын болдунар аргалыг.

Дүшкүүрлүг чоруукту чавырылдырар болгаш совет улустун амыдырал деннелин бедидер — СЭКП-ниң XXVI съездизининң бүгү ажылының кол киржээнгейинге турган айтырыглар ол-дур деп, Франциянын «**Юманите диманш**» солуну бижээн. Л. И. Брежневтин илеткелинде дашткы политиктиг инициативалар амгы делегейге маргылдаалыг бүгү-ле айтырыгларны сегирджип ажышкын шөлүнге авес, харын чугаалажышкыннар етөлүнге шиитпирлеп болур болгаш ыныыт болур-даа ужурлуг мен бүзүрелге үндезилеттинген. Боо-чепсекти эндере бүзүрерин соксадырының оруунда бүгү моондактарны чайлатса чогуур, ону чедип алырда кайы-даа талаын чаагай тура-соруу эргежок чугула. А ССРЭ-нин талазындан ынныг тура-соруг илеп-дир деп ук солун демдеглээн.

(СЭТА).

В. БРАНДТЫНЫҢ ИНТЕРВЬЮЗУ

БОНН. (СЭТА). Германияның Социал-демократтыг партиязының даргазы В. Брандтбиле интервьюну «Гамбургер моргенпост» солун парлаан. Л. И. Брежнев бодунуң ооварымчалыг чоруу-биле болгаш чугаалажышкынар кылырынга белени-биле. Барыын чүкте магадатказ болгай. Ынчаарга Барыын чүк чугаалажышкынар кылырынга далашпайн турар болгаш чугаалажышкынар чорударынга бодунуң шинээ чок кылдыр санаанын Р. Рейганның болгаш М. Тэтчерниң ужуражышкынының соолгүнде билдинге берген. Чепсегленишкиннерни дужуринге болгаш боо-чепсекти контроллаарынга кандыг-бир арга бар ирги бе? деп В. Брандтыдан ол солун айтырыг салган.

СЭКП-ниң съездизинге Л. И. Брежневтин илеткелинге хамаарыштыр мынчаар харыылаар ийик чем: ол илеткелги ханызы-биле номчуруунун орнунга, ону дораан-на тайылбырлап эгелээр кижилер ам-даа бар-дыр ийин деп, В. Брандт демдеглээн. Барыын чүк ол саналдарны баштай өөренип көрбес болза, чугаалажышкынарның аргаларын бүрүнү-биле ажыглап шыдавас ийик деп, ол харыылаан.

Р. Рейган болгаш М. Тэтчер бир эвес боттарын эки билчир болза, ында черле бир-ле утка бар. Ынчалзажок ол утканын Европага таарымчалыг болуру албан эвес ыйнаан. Бис идегелдиг эвилелчи болуп турар бис, ынчалзажок ол эвилелдежилгенин хүрээлелининге бодувустун европейжи, барыын-германчы хууда эргеажыктарывысты барымдаалаар ужурлуг бис деп, В. Брандт айыткан.

Тайбыңга ынак совет инициативаларга хамаарыштыр Германияның политиктиг удуртукчу бөлүктеринде ийи угланышкынарның барын фактылар бадыткап турар. Чижээ, ГФР-нин дашткы херектер министри Г.-Д. Геншер СЭКП-ниң XXVI съездизиниг хамаарыштыр барыын-герман солуннарның айтырыынга харыылавышаан, «Советтерниң ракеталар-биле дүрген чепсегленишкининиң» дугайында, Совет Эвилелиинин талазындан улам дыныткан «артык күштүг чоруктун» дугайында дээр империалистиг пропаганданың хоозун чулчуруушкуннарын база катап ажыглаарын орадлашкан.

Америк администрацияның удуртукчулары-биле Г.-Д. Геншер удаваа чугаалажышкынар кылыр болгаш АКШ-тың администрациязының болгаш бодунуң туружунун «чаңгыс эвин» онзалап демдеглээр бодааны ийлеп болган.

ҮНДЕЗИН ЭРГЕ-АЖЫКТАРЫНГА

ТОКИО. (СЭТА). «Япония — — ССРЭ» ниитилелдин федерациязы Аомори префектураның демократтыг хей-нитизинин инициативазы-биле ында тургустунган. Префектураның янзы-бүрү хоорайларында ниитилелдин бар салбырларын ол федерация каттыштырып турар. Тайбын чугула чаа совет инициативаларны бодунуң индиринден кодурген СЭКП-ниң XXVI съездизининң ажылының үезинде федерациянын тургустунгакының чугула ужур-дузазын оңу тургусканынга тураскаатказ байырлыг хуралдың киржикчилери демдеглээн.

«Япония — ССРЭ» ниитилелдин баштаар черинин даргазы К. Хидзиката байырлыг хуралга чүве чугаалаан болгаш Японияның база Совет Эвилелиинин аралыында найыралды болгаш каны ажылдажылганы калбартыры, быжыглаары янон улустуң үндезин эрге-ажыктарынга дүгжүр болгаш Азияга тайбынны база чаагай кожа-хелбээ чоруктун херээнге идиглиг болур деп демдеглээн.

Совет Эвилели-биле культурлуг солчулгаларны калбартырын, совет улустуң амыдыралын чонга таныштырар соруглалыг янзы-бүрү хемчеглерни организастаарын, Совет Эвилелиинге япон туристерниң аян-чоруктарын кылырын федерациянын ажыл-чорудулгазының программазында айыткан.

Бистин чурттарывыстың аразынга кожа-хелбээ чаагай харылзааларны калбартырын моондактаарын күзээн чамдык белүктериин ораладажышкыннары тура-даа, Японияның хей улус массалары ССРЭ-биле ажыктыг харылзааларны калбартырынга ханы сонуургалдыг дээрзин бистин ниитилелбистин база бир чаа федерациязының тургустунганы хереглиг турар-дыр деп, «Япония — ССРЭ» ниитилелдиң секретариадының директору К. Фурухаси СЭТА-ның корреспондентизинге медеглээн.

ПАКИСТАН САМОЛЁТКА БОЛГАН ТАВАРЫЛГА

КАБУЛ. (СЭТА). Барачы болгаш Пешавар хоорайларның аразынга ужудушкун үезинде чепсектиг кижилерге хунаатыгаш. Кабулдун делегей аэропортунга хонуушкун кылыр ужурга тавариышкан «Боинг-720» деп пакистан самолеттун айтырыын таарыштыр шиитпирлээр талазы-биле бүгү хемчеглерни Афганистанның арге-чагыргалары ап турар. Олар пассажирлерни болгаш самолеттун экипажын эмнер-биле, аъш-чем болгаш эргежок чугула өске-даа чүүлдер-биле хандырып турар.

Самолетту хунаап алган кижилер март 4-түн эртеининде 27 пассажирлерни хосталаа. Дуза чедиргени дээш Афганистан Демократтыг Республикамын чазаанга ханызы-биле өөрүп четтиргенин хосталган пассажирлер илергейлээнин журналистер дамчыткан. Олардың чугаалазының ёзугаар алырга, ол самолетта ам-даа чүс ажыг пассажирлер бар.

Пакистанның АДР-де херектеринге тур бүзүреттирген төлээлекчизи, а ол ышкаш Пакистанның хамааты ужар чүүл эргелелинин начальныгы пассажирлерни база экипажты хостаар дугайында чугаалажышкынарны кылыр соруглага-биле Кабудда чедип келген.

Чепсектиг кижилер март 2-де ол самолетту хунаап алган болган Пакистанның президентизи Зия-Уль-Хактың дужаалын ёзугаар чоокта чаа политика талазы-биле хоруглаткан кижилерни хостаарын негеп турардар.

Бистер — өлүрүкчүлер авес, а Зия-Уль-Хактың эргечагыргазынга удур организацияның төлээлекчилери бис деп, чепсектиг ол кижилерниң бирээзи медеглээн. Премьер-министр турган З. А. Бхуттонун баштап чорааны Пакистанның Улусчу партиязы-биле оларның организациязы каныыг-даа харылзаа чок деп, ол кижи онзалап демдеглээн.

ӨӨРҮП ЧЕТТИРГЕН

КАБУЛ. (СЭТА). Март 4-те Афганистанның найысылалынга чедип келген пакистан төлээлекчилер «Боинг-720» самолетту эжелеп алган кижилер-биле чугаалажышкынарны бүдүн чартык шактын дургузунда кылган. Кабул аэропортунуң бедик суургазынлап диспетчер харылзаазын дамчыштыр үүгаалажышкынарны боттандырган.

Политика талазы-биле хоруглаттыргаш, Пакистанның карабажынарында чылдар 90 кижини хостаарын самолётту хунаап алган кижилерни негеп турары биле бергеп. Ол негелдеги Исламабадче дамчыдарын Пакистанның төлээлекчилери аазап.

Самолётту хунаап алган кижилер херээженнерии болгаш бичии уругларын хостаанын Кабулдун телевидениези көргүскей. Амы-тынын камгалап, хостаарынга дузалаанын дээш Афганистанның эрге-чагыргаларынга өөрүп четтиргенин илергейлээнин Кабулдун телевидениези болгаш радиозу дамчыткан.

ПАРЛАЛГА ТӨВҮНҮҢ АЖЫЛЫНЫҢ ТҮҢНЕЛДЕРИ

СЭКП-ниң XXVI съездизининң парлалга төвү ажылын дооскан. Совет коммунистерниң дээди шуулганы калбак хей-нитининг аажок улуг сонуургалын хайныктырган, массалыг информацияның чепсеитери ону калбаа-биле чырыткан деп, парлалга төвүнүң удуртукчузу Л. М. Замятин совет болгаш даштыкы журналистер-биле түңнел ужуражышкынга чүве чугаалап тура демдеглээн. СЭКП ТК-ниң Чиңгине секретары Л. И. Брежневтиң Отчёт илеткелин ниити тиражы 4 миллион чыгам экземпляр кылдыр 64 дылдарда ам бээин тускай номнар кылдыр парлап үндүрген. Программа болур ол документининг допчупалын даштыкы 700 ажыг солуннар болгаш журналдар парлаан, оларның тиражы 50 миллион экземпляр ажыл турар.

Европаның, Азияның, Африканың, Соңгу болгаш Латин Американың 60 чурттарындан муң ажыг корреспондентилер съездиниң ажылын чырыткан. Парлалга төвүнүң ажылдап келген 15 хүннериниң дургузунда СЭКП-ниң дээди шуулганының делегаттары-биле болгаш даштыкы азылчылары-биле ужуражышкыннарны киириштир 31 удаа парлалга конференциязын эрттирген. Съездиниң делегаттары-биле, министерстволарның болгаш ведомстволарның удуртукчулары-биле, космонавтылар-биле, хей-ниити организацияларының төлээлекчилери-биле, ол ышкаш даштыкы делегациялар-биле беседалажып чугаалажыр калбак аргаларны даштыкы журналистерге тывысхан турган. Корреспондентилер 200 хире интервьюларны алган.

ССРЭ-ниң Төп телевидениези совет коммунистерниң дээди шуулганының ажылын калбаа-биле чырыткан, оон дамчыдылгаларын Совет Эвилелиниң бүгү девискээринде 120 телеттептер дамчыткан. Съезд дугайында хүн бүрү телевизия репортажтарын делегейниң 87 чурттарынче дамчыдып келген, оларны ийи миллиард чыгам телекөрүкчүлер көрген.

Парлалга төвүнге СЭТА-ның телетайпыларын тургускаш, оларны дамчыштыр Кремльдиң Съездилер ордузундан орус, англи болгаш француз, немец болгаш испан дылдарга оперативтиг информацияларны дамчыдып берип турган. Бистиң чуртувустуң амыдыралының дугайында Парлалга медээлериниң агентилелиниң белетказын янзы-бүрү материалдар дашткы журналистерге калбак сурагжып нептерзэн.

Информация агентилелдериниң, телевидениениң, радионуң, солуннарның болгаш журналдарның корреспондентилериниң чаңгыс эп-сеткилдиг бодал-онзалын ёзугаар алырга, партияның XXVI съездизиниң парлалга төвүнге ажылдаарынга тергиин эки байдалдарны тургускан турган. Харылзааның делегей белдири тодаргай болгаш онза шалыпкын ажылдаан. Делегейниң он-он чурттарында редакциялар-биле телефоннажыр беш чүс ажыг чугаалажышкынчнарны ол хандырган. Бодунуң журналист өөрүнүң мурнундан түңнел парлалга конференциязынга чүве чугаалааш, индий корреспондент Масуд али-Хан СЭКП-ниң XXVI съездизин чырыдар дээш Москвага чыылган журналистерниң ажылдаарынга найгамчык эки байдалдарны тургусканы дээш парлалга төвүнүң удуртукчуларынга сеткилдиң ханызындан өөрүп четтиришкинни илергейлээн.

(СЭТА).

ВЫМПЕЛИН ЧААЛАП АЛГАН

Сүт бүдүрериг көвүдетпишаан, сүттүң шынарын экижидери-биле «Коммунизмче орук» совхозтуң Кужур-Чыраа сүтбараан фермазының саанчылары, инек кадарчылары эки ажылдап турар. Ферма коллективининг күш-ажылчы чедиишкининиң түңнелинде совхоз эрткен чылын ниитизи-биле 68 тонна сүттү бүдүрүп, күрүнеге 81,7 тонна сүттү салып, планныг онаалдазын 102 хуудга күүседткен.

Ында мурнакчы саанчыларга коллектив болгаш совхозтуң дирекциязы чоргаарланыр. Оларның иштинден Күш-ажылдың Кызыл Тук орденинин эдилекчизи, коммунист Иргит Норбуп өскелерни мурнаан. Коллектив 1980 чылдың дөртку кварталында районнуң сүтбараан фермаларының ортузунда калбарган социалистиг чарышка тиилекчи боор, СЭКП райкомунуң, улус депутаттарының Өөрү район Советининиң шилчип чоруур-вымпелин чаалап алган.

К. ХОВАЛЫГ.

ДЕЛЕГЕЙНИҢ ХЕРЭЭЖЕННЕР ХҮНҮНГЕ УТКУШТУР

Унтер-Ден-Линден кудумчузу, бажың № 13

Берлинде Унтер-Ден-Линден кудумчуда бо эрги бажын ГДР-ден дашкаар сураглыг. Маңаа кирип келген кижи бүрүзү ында хей-хей чечектерни эскерип каар. Столдар кырында салгылаан янзы-бүрү чечектер ажылчын кабинеттерни бир онзагай аян кирип турар. Ынчалзажок оон-даа артык онзагай билдинер чүве — хүлүмзүрүт. Маңаа, Делегей херээженнериниң демократтыг федерациязының штаб-квартиразынга кирип келген аалчыларга кезээде өөрүшкүлүг болур.

Секретарнатта ханада улуг календарының саазынарында янзы-бүрү дылдар кырында бижиглээн демлектер салдынган. Ол ышкаш корилорларга база янзы-бүрү дылдар кырынга чугаа-соот дыннаар. Бижик машиналарының шакылаан шимээнин телефон медээлери үзе киргилээр. Бүгү делегейниң чурттарындан почта келир. Болгариядан, Венгриядан, Чехословакиядан, Совет Эвилелиидеи, социалистиг өске-даа чурттардан күш-ажылчы чедиишкиннер болгаш дыштаныла дугайында, хүн бүрү өөрүшкүлүг амыдырал дугайында, уруглар дугайында бижээн чагаалар шуужуп келир. А оон өске чагаалардан одурүглар бо: НАТО-нуң боо-чепсектерни эндере бүдүрер дээн политиказынга удур угуулгага баштайгы мук-муң ат салыышкыны Парижте чыгданган, боттарының эрге-шөлээзи дээш кара кештиг америк херээженнериниң демиселин деткээн массалыг чыскаал Нью-Йоркка болган...

Гитлержи фашизмни 1945 чылда ажып тиилээнинин соонда тургустунган Делегей херээженнериниң демократтыг федерациязы (ДХДФ) болза тайбын, хосталга, национал хамаарышпас чорук болгаш социал депшилге дээш идепкейлиг туружур организация кылдыр бодун дораан-на ынчан чарлап медеглээн. «Бистиң өг-бүделивистиң болгаш ажы-төлдеривистиң аас-кежиниин кара чаңгыс магадылалы болур бүгү делегейге быжыг тайбыны хандырар дээш могаг-шылаг чок демисежир бис» — деп, ук федерацияны бактаадын тургускан Делегейниң херээженнериниң бир дугаар конгрезинин киржикчилери дангыраглазынар. Оон эгелээш ДХДФ-ниң ат-алдары өскен: бүгү дүптерниң 130 хире чурттарының төлээлекчи херээженнерин ол бөгүнде бодуңуң хүрээлелининге хаара тудуп турар, янзы-бүрү националдыг болгаш политиктиг үзел-бодалдыг миллион-миллион херээженнерни сырый каттыштырган, тайбың талалакчыларының калбак шимчээшкининге ролюн болгаш туружун оларның медереп билип алырынга дузалаан.

ДХДФ-ниң бөгүнде чүүн кылып турарының дугайында, келир үеде оон планнарының дугайында Федерацияның чиңгине секретары Мирьям Вире-Туоминен-биле беседа үезинде чугаалаштывыс.

— Чаагай сеткилдиг бүгү кижилер-биле бир дөмей, делегейниң херээженнери СЭКП-ниң XXVI съездизининг шиитпирлерин улуг сорук киришкин-биле хүлээп алганнар — деп, ол чугаалады. — Совет коммунистерниң шуулганы болза депшилгелиг хей-нитининг маныжын шынзыткан, тайбын дээш демиселди уламчылаарынче, улустар аразынга кадыажылдажылганы калбартырынче ССРЭ-нин угланышкынын балыткаан. СЭКП ТК-ниң Чиңгине секретары Л. И. Брежневтиң илеткелинде делегей байдалынга ханы анализ берлиниген, совет инициативаларны көгжүлдезинин, совет кижилерниң чаагай чоруунун өөрүлдезининг канчаар-даа аажок улуг перспективалары айыттынгандыр. Кижи төрелгетениин кедир үезинге хамаарыштыр ылгекел оптимизм-биле сиинниккен. ССРЭ-ниң күжениишкиннериин ачызында тайбын камгалаттыңар болгаш бодаран быжыглар дээрзинге бүзүрээр бис — деп, М. Вире-Туоминен демдегледи.

—Амгы үеде ДХДФ-ниң кол сорулгазы болза Херээженнериниң бүгү-делегей конгрезинге бөлөткел болур. Ол бо чылдың октябрь айда Прагага болуп эртер. Чаа күштерни хүрээлелининге хаара тудар дээш бүгү-ле аргаларны ажыглаар, ажыл-херектиг инитизи-биле улам ынай кадыа чоруларының тодаргай программазын ажылдап кылыр ужурлуг бис. Бөгүн, кажан капиталистиг чурттарны хаара тутканы экономиктиг кризис херээженнерниң керек кырында деп эвес эргезин ханылаалып, ёзулуг деп эргезин чедип алырының оруунга немелде шаптыктарны таварыштырып турар үеде, сырый каттыжышкын болгаш чаңгыс эп кончуг чугула — деп, ол удамчылады.

Эптиг таварылганы ажыглап алгаш, түңнелинде М. Вире-Туоминен Делегейниң херээженнер хүнү-биле холбаштыр бүгү совет херээженнерге сеткилиниң ханызындан байыр четирип, күш-ажылга чаа-даа чедиишкиннерни болгаш удуг аас-кежиин оларга күүсээн чүве.

Аас-кежиктиг келир үе дээш, дайынга болгаш боо-чепсекти эндере бүдүрериге удур демиселди уламчылаар дээн изиг чүткүл ол хүн Унтер-Ден-Линден кудумчузунда № 13 бажынга ужуражыр аргалыг болганым киижи бүрүзү-биле чугаа үезинде билдинчи турду.

Чаа ракета-ядролуг чепсектии, оон иштинде нейтроныг бомбаны Барыын Европага америк администрациязының тургузар деп турарынга ханы сагышсырап турарын Англияның херээженнериниң национал ассамблеязының төлээлекчизи Э. Симпсон демдегледи.

Индиядан неген С. Каур база ол дугайын чугаалады. Чепсегленишкинни дужурер болгаш дүшкүүрлүг чоруктуң чавырылышкынын улустар аразында харылзааларга кол угланышкыны болдурар дээш чайгылыш чок туржуп турар совет кижилерге ажок өөрүп четтирип турар бис. Тайбынны күзеп турар улустарым, оларның иштинде мээн чурттумнуң улузун ССРЭ келээде деткип келген. Индий океанының тайбынның зоназы болдурар дугайында эртеен чылын Делиге безин деннелге эткен совет-индий ужуражышкынының үезинде ийин үндурген санаалды сактып келиргеле-ле четчир деп, ол чугаалады.

Африканың чамдык чурттарында кара кештиг херээженнериин эрге-шөлээ чок байдалының дугайында Мурнуу Африканың ДХДФ-де африкан национал конгрезин төлээлээн С. Ламу мунгарап чугаалады. Ак кештиг кижилериин ээзээш үезинин тергиилелиинге удур, сөөк-язы ылгай көөр кем-бурууллуг политикага удур демисел — кара кижилерлиг диптин чурттарында ажылчы чоннарның кол сорулгазы деп, ол демдегледи. Ол чоптуг демиселге үелеп четпес дуза-ламчыны оларга ССРЭ, социалистиг өске-даа чурттары, делегейниң бүгү депшилгелиг күштери келирип турар. Чугле америк империализминиң болгаш реакциянын деткимчезинин ачызында ызыртының турар расизм аштырылышкынга таварыжыр.

...Унтер-Ден-Линден кудумчуда ол эрги бажындан үнүп чоруур үем чалып келген. Оон өөлдек-өөлдек өөлөп-бише эртеп-бырлажып чоруурда, блокнодум-биле калы чечектер ап албайн барганымга хомудаан мен.

В. СМЕЛОВ,
СЭТА-ның корр.

Берлин.

ИЕНИҢ БОДАЛДАРЫ

Пароход үзүн, дүвүренчаг кылыр мелээлекеш, Волганы куду далаш чок бадыпкан. Волганың делгемн аажок чамдыкта акпайн, шимчеш дивейн чыткан ышкаш сагындырар. Чайкалар пароходту үдээн чүве дег, бөлдүччүн келгеш, дээскиндир кылыйткылаш, сугга дээр-дегбес кылдыр чавызап келгилээш, катап-ла дээржебедип үнгүлей бээр. Удавашкла Нижний Новгород ыракта чылып калган. Үргүлчү-ле ногаан шыктыг чыдар Откос, Кремльдин ханалары, кемнин эрии каастап чыдар озат-ситеннит, чадан ыштарлыг черлер база-ла ыракта артып калгылаан. Ол-ла бүгүнү көргеш, Мария Александровнаны сагыш-сеткили хөлзеп, дойлуп чораан.

Мария Александровна ол хоорайны утпас, бо-ла сактып кээр. Ынчан, 1763 чылда, ол Нижний Новгородка чедип келген. Өг-бүле, чок турда оны Маша Бланк дээр турган. Ам ол Мария Александровна Ульянова апарган. Илья Николаевич, оон ашаа, гимназиятта физика башкызы болуп ажылдап турган. Аныяк улустуң өг-бүле амыдыралының башгайы хүннери оок. Нижний Новгород хоорайдан, ынчаар эгелээн.

Оон амыдырал-чуртталгазы иштики сагыш-сеткиллин байлаа-биле долган болгаш аажок негелделиг кижи чораан. Бажың иштин үргүлчү арыг-силиг тудар, идик-хеп, ном-дептер бүрүзү чыдар черляг болурун күзээр, черле шевергин кижи турган болгаш хүн чурумун лыпа сагып билир. А чоок кижилеринге ынакшыл, номнар, ураи үүдл, хөгжүм, күш-ажыл — оон амыдыралчы соруунун хереңгизи ол. Бажың иштин арыг-силиг болгаш чараш турзун дээш Мария Александровна сагыш салып, хол куруг орбас, үргүлчү ажылдаар турган. Чоорту ажы-төлдүг болуп, өг-бүлеге чаа кижилер немешкен. Баштайгы уруглары Нижний Новгородка төрүттүнген. Улуг оглу Сашаның төрүттүнген чери база ол.

Амыдырал чаа дүвүрелдер, сорулгалар-биле долган. Уруглары бичии өзе бээрге Мария Александровна оларны Откосче аппаарырга ынак чораан. Оларның аңаа барганда хөлүү дам баар. Кежээлерде бичизинде-ле утказын билир номнарын урулгарынга номчуп берип, катап-катап тайылбырлап бээр турган. Ынчалзадаа улгадып, созуп келгеш-биле оларның сонуургалы чүгле номнар-биле кызыгаарлаттынмайн турарын ол эскерип, билип каапкан. Ынчан ол рояльга ойнаш олуруптар. Аларзы ышкаш, уруглары музыканы кончуг күзелдиг, хандыкшылдыг дыннаарга. Мария Александровна амырап, аңаа сеткилинин ханызындан өөрүп чораан. Чамдыкта ол уруглары-биле ацгы-аңгы оюнар ойнап эгелээр. Ынчаар ойнап турган, кайызының ажы-чаңы канчаар хевирлеттинип, эскерилгелел чылдарын кичээнгейлиг хайгаарап, билип алыр чанчылдыг.

...Мария Александровна өг-бүлезинин дугайын бодап, сактып чораан, кайда келгенин, ону долгандыр чүү болуп турарын шуут үттупкан. Салонда аяк-сава даажы дыннаган. Элээн каш пассажир палубага үүнүп келгилээн. Эрик чоогунда шөлдерден чаа кескен оттсигеннин чыды кээп турган. Сугнун өңү каразымаар, оон серии салгын кээрге экизи кончуг болган.

Ындыг-ла улуг эвес суур көстүп келген. Ону көрүп каапш, чаш болгаш аныяк чылдарының сууру — Казаньдан ырак эвесте Кокушкинону сактып келген. Аңаа чаш болгаш аныяк чылдары, чечектиг сад, ийи каът ыяш бажың ынлыпда хадыңныг парк. Ушна хемниң эриинде терең, белик сигеннер эвес, а көңгүс өске чүве дугайын бодап турган.

Илья Николаевич мөчээн. Оон сооала оон-даа коргунчуг айыыл келген. Амыдырал 1887 чылдың март 1-ге чедир болгаш март 1-ден ынай кылдыр ийи кезекке чарлы берген. Ол кыжын Кокушкино суурга дыка-ла берге болган: кыш соок, хар улуг. Мун тос чүс сезен чедиг чылдын майда Сашаны хаан чазаа азып өлүрген. Өг-бүлеге ол дугайын чугаалашпас турган. Аня акызын сактып, бодаар дээш хөлчок арыпкан. Ол кала-даа — тургаидаа, чыткан-даа болза шимчевейн дыка үр ишкиринигип ыглаар апарган.

Сашаны шаажылап өлүрген соонда Аняны Кокушкино суурже шелүпкен. Ол полицияның хайгаралының адаанга турган. Кажан Володя бодунуң революсчу ажыл-чорудулгазы дээш аңаа чеде бергенде Аня чүгээртээн, өске бодалдарга алыспас болу бергеп.

Аңаа-ла өг-бүле чурттап турган. Интеллигент, эки, чайыралдыг. Көңгүс аңаа. Чүгле революсчуларның дээрден башка. «А бодуң ким сен? Бажында улуг кижи-дир сен. Ачавыс чок тур. Сен не кижи-дир сен. Олар — сээң уруглары-дыр». Ынчаар болавышаан, Мария Александровиз уруглары улуг ынакшыл-биле хүндүлеэр турган. Оларның күш-ажылын мактаар, үнелээр чораан. Ынчалза-даа дүвүрел чок чурттаваан чангыс хүн-даа турган бе ынчаш?

...Пароход Новгородтан улам ыран бар-ла чытkан. Хемниң эрии база-ла өскерлип, чайның каас, чараш өңнери солчуп чораан. Бажының дүктери агара бергеп кырган херээжен кижи ырак эвесте турган. Карызымаар өңнүг платьелиг, шилгедек мага-боттуг кижи чорганы кончуг көзүлгеп. Артында-ла, ол хире кырый бергеп-даа болза, оон оорганы безин хөнү болган. Мария Александровна агаарны херек доллур тыныш, шөлээн турган. Хире-хире кезип каан өзүп-сигенниң чыды келгилээн. Хостуг, шөлээн сырыччыгаш серии-деди хадың кээрге экизи кончуг болган. «Экии, мээң Волгам, сээң-биле үр-ле көрүшпээн бис. Мээң уругларым шупту-зу сээң эриктерии чоогунга төрүттүнген болгаш маңаа өскеннер ышкажыгай». Ынчаар бодап келгеш, уругларынче хая көрүп келген: «Мен дүш дүжеведим, бистер кады бис, мурнувуста ам-даа хөй хүннер бар».

Уруглары узун сандай кырынга олурганнар. Ол, каттырбышаан, оларның чанынга чедип келгеш, оглунуң эктинин кырынга бир холун салган.

— Бээр, бистин чанывыска олуруп ал. Кандыг чоруп чор сен, авай? — деп, Владимир Ильич айтырган.

— Шуптувус кады, сен база бистин-биле деп чүвеге ам-даа бүзүреевейн чор мен — деп, авазы харыылаан.

Авазының бичежек холун Володя ыыт чок сүйбап каан.

«Ленин дугайында тоожулар» деп номаан очулдурган.

Авамга боодал чечээм

(Сонет чечээ)

1.

Ыржым дүннүң шыксыг, серии, тааланчыын!
Ынай чашта кавайымны чайгаан ышкаш,
Өртемчейнин кайы-бир-ле сылдызындан
Өпей ырын куттулуп чор, ынак авай.
Өрээлимнин чырык, чылыы дедидей берди—
Өөрүшкүм, белек алган хензиг чаш-ла.
Каранғы дүн ханызындан дириг хевээр
Караам орта хүлүмзүрүп көстүп келдии.
Ыржым өттүр чедип келген овурунну
Ынакшылдыг кайган ор мен, эргим авай.
Сеткилимнин он беш янзы чечектерин
Сеңээ сунайн, оон ады—Сонет чечээ.
Ындын алып, кынгырт кылдыр бадырыптайн,
Ырлыг чечээм аялгазын дынна, авай.

2.

Ырлыг чечээм аялгазын дынна, авай,
Ынак шынаам делгемнери чыырлып келзин.
Чашкы шаамнын кокпазынга кирип алгаш,
Сактышкынның оруу-биле челзип орайн.
«Эртежиге өзерлиг аът таваржыр!»— деп,
Эргим оглуң оттурарда сөглээр чордун.
Ону ынчаи таптыг угаар харыым кайдал,
Оястап кадап, хөөннүг хөөн чок турар чордум.
Эзгилендир, өзин үндүр челзип турар
Эвес оглаа аътка черле чедиимээн мен.
Чайын, кыжын холуум иштиг—олут орбайн,
Чашкы шаамдан «Ажыл» деп аът өзертээн мен.
«Өзерлиг аът»—ажыл-ишти дыңнаандан бээр
Эки адын хирге-чамга бораваан мен.

3.

Эки адың хирге-чамга бораваан мен,
Эчис соруум ажык чырык оглун-дур мен.
Ынай чашта кылган чүүлүм амдыгаа дээр,
Ырны тода билирим дег, сактыр-дыр мен.
Кожавыстың оглу-биле аравыста
Кончуг эптиг, чаңгыс баг дег, өөнүктер бис.
Чайырлап каан ойнаар боолуг; мениде куруг.
Часкап алгаш, бажынымга экклелген мен.
Чараш кылаң ойнаарактыг эскерип каашаа,
Чорук кылып, чүс-чүс чуртка четсимзе-даа,
Төрүттүүген ынай шынаам эргимчелиг
Төлү мени ыракта бээр кыйгырып кээр.
Суун ижип, довурааңга ойнап өскен
Чуртун канчап багай-дыр деп сөглээр чүвел.
«Аваң биле Төрээн чуртуң каавыт!»—дизе,
«Амым баштай үзүңер!»—деп сөглээр ийик мен.
Авам биле Ада-чуртум—тыныш чоруур
Айдыс чыттыг арыг чаагай агаарым-дыр.
Амыдырал-чуртталгамның чулукталып,
Чуртум каастаан агар-сандан ыяжы-дыр.
Караам чыраан, холум дыңзаан, утаан кирген
Хайыралыг Ада-чуртум каарым чок.

7.

Хайыралыг Ада-чуртум каарым чок,
Кара чаштан ойнап өскен олбук шыгым,
Кынгырт кылдыр ырлаар саарыым, хараар тейим,
Кылан дээрим—халбактанган дазылым ол.
Дазылымдан турулзумза, кадың каар мен,
Дашталдыр-ла көжээ болуп хууда бээр мен,
Кускун-сааскан—элден куштар олут чазаар
Куу сыра—адагашка дөмей боор мен.
Ада-өгбем тараа тарыыр байлак шөлүм,
Авайым сээн мөңге удаан чевег-хөөрүң,
Улуг орук кирип каан чиңге кокпам
Уттупсумза, эр бооп чораан дүжүүм чүү боор
Казыргыга улчуду-ла сывыртадыр
Каймыыл эвес, дазыл-дөстүг оглуң-дур мен.

8.

Каймыыл эвес, дазыл-дөстүг оглуң-дур мен,
Хатка удур хөрээм дөгеп чоруп ор мен,
Шүлүкчүге хамаажы бээр чүве-ле хөй,
Чүзктээн чүзүг хүнден хүнче аартап орар.
Ынчалзажок, күжүр авай, харыысалга
Ынай хензиг эвес дээрзин билир чордун.
Харыы ону кымны мурнай чангыс-ла сен
Кара чаштан угаанымга сиңирген сен.
«Чүү-даа чүве эге-баштыг, уре-түнүг,
Чүнү кылын турарынны дөгерезин
Шүтдүнүп чор, туружун көр, тодаргай-ла.
Чүгле ынчан меге-шынын көстүр!»—дээн сен.
Онгул-чиңгил оруктарны оваарып көөр—
Отка-көске дүшпезин-не кызын чор мен.

А. ДАРЖАЙ.

(Уланчылыг).

«ЭҢ ТЕРГИИН» УНИВЕРСИАДА ДЭЭШ

Бүгү-делегейнин студентилериниң Испаниянын соңгу чүгүнде улуг эвес курорт хоорай Хакага болуп эрткен кышкы оюнарынга совет командаңын оюнуң чүгле «Эң тергиин» деп демдек-биле үнелээнер. Ындыг маргылдааларының төөгүзүнге бир дугаарында хөй санныг медальдарны бистин төлөэлеривисе ынчан чаалап алган. Совет командаңын кежигүннери тос алдын, алды мөңгүн болгаш дөрт хүлер медальдыг чаңын келгеннер. Ийнги болгаш үшкү черлерни Чехословакияның спортчулары эзлээннер. Оларның шаңналдары мындыг: 3 алдын, 4 мөңгүн, 2 хүлер, а үшкү черни Италияның командазы чаалап алган. Франциянын, Болгарияның, Канаданың спортчуларын базы тиилекчилеринң одурүүнга киргеннер. Ниитизи-биле он чурттуң спортчулары янзыбүрү шаңналдарны алгаш, чаңгылаан.

Аңаа ниитизи-биле он тос комплект медаль дээш 28 чурттуң спортчу студентилери күжүн шенешкеннер. Маргылдааларның программазында дагга хаактаары, хаакка чаржыры, трамплинден халыыры, конькиге фигурлуг чүнгүлаашкын болгаш хоккей киргеп. Бистин студентилериве хоккейден аңгыда бүгү хевирдерге киришкен.

ССРЭ-нин спортчу делегацизы эң-не хөй санныг болган. Аңаа чурттуң 18 хоорайларының төлөэлери киргеннер.

Муриукү чылларда болгулаан кышкы универсиадалар үезинде совет студентилер бүгүлде маргылдааларга киржип келгеннер. Черле ынчаш универсиада чүгле дээди өөредилге черлериниң студентилериниң спортка хандыкшылын идепкейжидер эвес, янзы-бүрү диптернин студентилериниң бот-боттары-биле эки таныжып алырынга база дузалаар. Ынчан тайбың дээш улустар аразынга пайыралды бижыглаарынга база дөгүм болур.

Ам спортчулар бо чылдың июльда Бухарестиге болур чайгы оюннарга белеткенип эгелээннер. Дараазындагы кышкы универсиада 1983 чылда Болгарияга болур.

(СЭТА-ның корр).

ШҮЛҮКТҮҢ МААДЫРЫ—АРТИСТ

Элдеп салым-чолдуг болгаш бүдүштүг кижилер бистиң аравыста чурттап чоруур. Эки кижини чурукчу чуруптар, шүлүкчү ырлаптар, ынчалзажок ол аажок ховар болгулаар. Степан Шипачевтүң Тыва дугайында «Кызылда», «Депутатка», «Москва ыракта», «Улуг-Хем», «Хүргүлек», «Тыва өөнүктеримге» болгаш «М. Р.» деп хураангай атка тураскаатkан «Ырап калдың» деп шүлүктери бар. Ынчалза-даа «М. Р.» деп кымыл дээрзи сөөлзүредир билдинген.

1974 чылдың январь. Бистиң чурт-шинчилел музейинге алдарлыг артист Марьям Алексеевна Рамазанова мооргап келген. Ол чыылганнарже одуртур көргеш, шуут-ла тывалап чугаалап бадыргы. Музейнин хуралдаар залынга тыва школаның өөреникчилери болгаш көдээдеп келген малчыннар бар чүве болгай.

Марьям Алексеевна бодунуң эш-өөрүнүң дугайын чугаалап турду. Тываның ураи чүүлүнүң төөгүзүнде бир-ле дугаар Владимир Ильич Ленинниң ролюнга ойнаан кайгамчыктыг алдарлыг артист Олег Намдараның дугайын дыка солун чугаалады. Кижиниң эрезин, угаанныын, эрес-дидимин илередип турар бир мындыг домакты ол ынчан чугаалаан чүве:

— 1944 чыл. Дайын үезин. Бистин эң эки кижилеривис Совет чурт дээш тулчуп-даа, маадырлыы-биле өлүп-даа турганнар. Ол чайын мен дажыммөөрээн Дерзиг суушка биче-ле болза дүже бер часкаң мен. Бистин Тыва театрның бөлүк артистеря Каа-Хемнин, Хараал алдын уургайының, Тожунун, Хам-Сыраның чонунга оюн көргүзүп чоруп бис. Дерзиг хеминг ортузунга чорумда, азер бажындан чалгылар ажыр шуран, мунган аъдым, аар чудукка моңкадыкан чүве дег, тырыкыланы берди. Бир онгарлып кээримге, чалгыг мени чээргенгилештир бөөлдеп, ырак черже алгаш чорупту. «Кижиниң тыны кестин кырында» деп чүгаа бар. Карак чивеш дээр аразында бир-ле кижинин мөге-шынырак холу мени сегирип алган. Ол кижи мени эрик кырынче үндүрүп эккелген. Мээң амы-тыным алган кижи болза Олег Донгукович Намдараа ол ийин!

Бо домак артистерниң ажылынга сундулуун, ийнырал дыын болгаш эки кижилериин бот-бодунга хайыралыын херечилеп турар-дыр.

Музейниң залчылары артистиң солун чугааларын маңхандыр дыннап-ла олурганнар. Степан Сарыг-оолдун «Хорлуу кадай» деп шүлүүн көрүкчүлерниң диледиин ёзугаар катап номчуп бараалгатты. Тыва сес бүрүзү тода болгаш билдингир дыңналып турду. Марьям Алексеевна чугаазын ынчаар доозу:

— Тоолчулар чурттап чораан. Тоолдарын дынап өстүм. Тоолчулар «кызыл-дус таза-даа», тооддары артын калган. Шүлүкчүлер чурттап чораан, шүлүктеп чораан маадырлары оларның соонда бези чүс-чүс чылдарда чурттап артын калыр дээрзин билип чоруур мен. Мени база-ла бир шүлүкчү бир шүлүүнге алгаан чүве. Бо-ла бажың бо-дур. Ынчан маңаа театр турган Шүлүкчү Степан Петрович Шипачев-биле бир-ле дугаарында театр артистери ужу-рашкан бис. «Ырап калдың» деп шүлүүн Степан Шипачев меңээ тураскаатkан чүве. «М. Р.» деп чажыра хураангайлаан ат болза «Марьям Рамазанова» дээн чүве-дир ийин. Ол шүлүктү М. С. Монгуш тергии-не очулдурган ийин.

Ырап калдың.
Станция, чад оруктар,
Ында-хаая Сибирь арыы
көстүг-дүр.
Азий уктуг каректарын арай
Астыгыр-даа бол, хамаан эвес
Демир-орук кырында көк ыш
Дедир—кешкен хемни шыпчоруг
Кастыктарын элээн дөстек-даа бол
Карыы оон өскээр күзевес мен.
Каректарын одунда
сыллыстер
Каая-чаагай хереллеңнп турар.
Улус сени чараш дивезе-даа,
Улуг дыка ону тоол дыннава.

Азия уктуг кыстың каректары арай астыгыр-даа бол, ол каректарда ышакшылдың сыгыстары хереллеңдир хып турар-дээрзин Степан Шипачев бо шүлүүнде дыка йөрээлдит бижээн. Марьям Алексеевна Рамазанованың чазык-чаагай ажы-чаңын көргеш, ынчаалдың шүлүкчүүң демиргүжүү чогаадыкпаны ол-дур. Шүлүкчү болгаш шүлүкчүүң маадыры деп чүве ол-дур.

М. КЕНИН-ЛОПСАН.

С. УЙНУКЭЙНИҢ «Даглыг черде чаз» деп чуруу.

КЫМ МУРНААРЫЛ

Алды ак фигуралыг артып калгаш, каш көштен кара ноянны мадап болуруп? Чажыды-биле чугаалаал: ийи!

Фокус уламчылап тур: бирээ, ийи, үш... 7-ги көзенекте ак теве шыдыраа көжүнден чиде бээр. Беш ак фигуралыг артып калгаш, каш көштен кара ноянны мадап болуруп? Чажыды-биле чугаалаал: бээ катап ийи!

Фокус уламчылап тур: дөрт, беш алды... Ак талазын чангыс аъды шыдыраа хөлүүдеп

чиде бээр. Дөрт ак фигуралыг артып калгаш, каш көштен кара ноянны мадап болуруп? Ам база-ла ийи көшкеш удуп ап болур.

Фокус уламчылап тур: чеди, сес, тос... Ам ийи дугаар ак теве чиде берген дижик. Үш ак фигуралыг артып калгаш, каш көштен кара ноянны мадап болуруп? Бо таварылга да база-ла ийи көштен удуп алыр аргалыг!

Кара ноянны улаштыр дөрт катап матка катар аргазын тып көрүнерем. Кым мурнаарыл?

КОДАНМАА БИЛЕ ЧОЙГАНМАА

Ынчан Тожуга бот-тывынгыр ураи үүлдүң район көрүлдези эртип турган чүве. «Совет Тыва» совхозтуң Адыр-Кежиг суурнуң клубувга чыылган чон-даа хөй болган. Башкылар коллективиниң ооллар ансамбли ол черге тывылган кожамыс ырыны бадырыптылар:

Өдүгенден каккан чывар
Окпе, чүрээм сергедипти.
Олук, диңнииг дүшкен уруг
Өзүм, чүрээм хөлзедипти.
Артыштыгдан каккан салгын
Арнам, бажым суйбай
каапты,
Алды, киштиг дүшкен уруг
Аңаа чүрээм хөлзедипти.

Залда олурганнар ыраажылар ырызын хөөктүрүп, «Оощ» лижип кагдылдар.

«Адрестиг ыры боор аа?» деп аңаа-ла чугаалаңып кагдым. Ашак апарган кижи олургаш: «Чугаажок болдурам, улус хей черге ырлажы бербес»—деп кагды. Оюн доосту бергенде кежээ Толбул чүттүг Далзас Долдаевич демги ырга кирген уруг дугайында чугаазын кончуг таваар ыдып берди:

— Ынчаарда немец фашизмге удур Ада-чурттуң Улуг дайынының үшкү чылы. Бо-ла Адыр-Кежиге фронтуга белек чыып чорудар дугайында хурал чоруп турган. Улус белектерин бижидип, чамдык кижилерниң белектерин ол-ла дораан туда ап-даа турган. Хурал орту кирип чорда, бо чер чүттүг Чойганмаа дээр аныяк уруг турун келгеш. «Белек кылдыр 50 диңнү чорудар мен» дээн. Дараазында калай апарган Коданмаа дээр угбай база бежен диңнү аазаан.

Коданмаа биле Чойганмаа ол-ла дүне диннеп аъттанып-каннар. Олар Өдүгенниң Ортаа хонашка келгеннер. Дүне шайлап, чемненип алганда Коданмаа ам диннеп үнер-дир дээп Чойганмаа кайгаваан-даа. Олар ай чырыынга арга иштин чидип чоруурга, аажок улуг ун турган. Чойганмаа кашпагай болгаш ыяшче үне берген. Баргаш, уяны аргамчы-биле авыйшавый шараап, черже дүжүр шиирген. Черде дүшкен уя өрү шуран эгелээн, ачылар уяны чон-биле хаптарга мөөрү читкен. Салап көөрге чангыс уяда 50 диңнү чыткан. Олар ланггаар эртен база бир мыдыг уядан бежен диңнү ужулганнар.

Салчак ТАМБА.

Сонуургактарга

ОЗАЛДАП ТӨРУТТУНГЕН

Намибиланың Виндхукка африк өг-бүлеге хары угда алды ийистер төрүттүнген. Оларның дөрту оол, ийизи кыс болган. Рейтер агентствозунуң дыңнадып турарын үзүгаар алырга, он чеди харлыг аваазы Крейтиң болгаш оон уругларының кадыының байдалы эки.

Уругларның ада-иези өг-бүлеге алды кижи немежи бергенин аазап ор кеде чажырып чорупкан. Ол-ла дээрге, бир уруг аазап болгаш төрүттүнген. Баштайгы бежи эрткен чылдың октябрь 15-те, а эң сөөлгүзү ноябрь 7-де төрүттүнгек.

ХЕРЭЭЖЕННЕР ХҮРЕЖИ

Эки деп швейцар хоорайга аңаа эвес спортчу маргылдаалар бола болгулаар. Аныяк херээженнер таравчыннарның «Швинга» дээр хүрежинге маргылдаанын эрттирип турар. Ол хүреш Швейцарилга чүс-чүс чыл бурунгаар билдингир турган. Ынчалза-даа орта херээженнериң киржирин чөпшээреевейн турган. Ол маргылдаага киржир эргени олар чоокта чаа чедип алганнар. Аныяк херээженнер шөлге үнүп келгеш, боттарын үжүр октаарын кыпсын, аңгы-аңгы аргаларны ажыглап турганнар. Аңаа тиилээн кижини инек-биле шаңнаан.

ХОРАННЫГ ЧЫЛАННАР-БИЛЕ

Чаңгыс черге хоранныг чылаңнар-биле чурттап болур бе? Орта харыыны 27 харлыг индий Том Нажби берген. Ол шил өрээл ишкинге хоранныг 152 чылаң-биле дөрт ай дургузунда чурттаваш, кандыгда аймылга таварышпаан.

ЭЛДЕПТИГ АЯН-ЧОРУКЧУ

Семаранг хоорай (Төп Ява) чурттуг Хартоко дээр аныяк эр элдептиг аян-чорук кылган. Калчаа варыг ыттан ол дескеш, аэродромга турган самолеттуң үжүп чоруур үеде дүгүй суп аар хос черинче кире бергеп. Ынчан самолет үжүп үнеринге белеткенип турган. Үжүдүкчү епассажирлерни аңгыда ишкинге хоранныг эскербейн барган. Самолет дээрже көдүрүлүп үнгеш, 3,5 муң метр бедикке бүдүп чартык шак дургузунда ушкан. Кажан самолет Джакарта аэродромунга хонупканда элдептиг аян-чорукчуның шуут кожуп, чожуй берген олурда техниктиг хынала кылып турган ажылчыннар көрүп каан.

Редакцияның адреси: Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажын № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ. Редакторлуң 2-24-63, редакторлуң орлакчыларының 2-35-24, 2-31-75 харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи эмгыдырел болгаш совет тургузуг киллистериниң 2-37-13, пропаганда киллизиниң 2-31-75, культура киллизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, үлетпүр киллизиниң 2-31-75, чагаа киллизиниң 2-41-27 информация киллизиниң 2-20-60, корректорларының 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн бартанда 2-32-75 телефонче долгаар.

Тираж 17866. Чагыг № 441

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

телевидение

МАРТ 7-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». Информастыг программа. 8.50 — Эртенги сула шимчээшкин. 9.15 — Р. Глиэр. Оркестрлиг арфага концерт. 9.40 — «АБВГД-лээр». 10.10 — «Силерге, ада-иелер». 10.40 — «Концертвальс». Музыкалыг программа. 11.15 — «Москвачы». Телеклуб. 12.55 —«Спортлотонун» 10-гу үндүрүлгезин. 13.05 — «Музейлер болгаш делгелге залдары-биле». «Грецияның музейлеринде шаандакының уран чүүлү». Уран чурулганыя А. С. Пушкин аттыг Күрүне музейиндеп репортаж. 13.35 — Португалиянын Коммунистиг партиязының 60 чылына. «Аванте, камаранда! Бурунгаар, эштер!». Документалдыг телефильм. 14.30 — Бөгүн делегейде. 14.45 — Уругларга фильм. «Хек-даваннар». Уран-чечеп телефильм. 15.50 — «Кады ажылдажылга». Тележурнал. Композитор А. Шакин эрттирер. 16.20 — «РСФСР-нин алдарлыг артизи Г. Васильев ырлаар». 16.35 — Дириг амытаннар дугайында. 17.35 —Документалдыг телефильм. «Париж, чүге Маяковский чүвел?» 18.35 — Фигурлуг чүнгүлаашкынга делегей чемпионады. Херээженнер. Хостуг программа. АКШ-тан дамчыдылга. 19.20 — «ТТ-нин экранынга бир дугаар». «Чоруур болзунза, чоруу!» Кинокомедия. 21.00 — «Ye». Информастыг программа. 21.35 — «Театрга ужуражылгалаар».

23.05—23.45—«Танцы залы». Төвгеизде—медээлер.

ДААРТА — МАРТ 8

Даарта частың байырлалы, Делегейнин херээженнер хүнү. Бо байырлал хүнүнде эр кижилер кадайларынга авалаарынга, кырган-аваларынга, угба-дунмаларынга суй белектерни өргүп турарлар.

Кызылдың үлетпүр барааннар садыының магазиннери силерниң дилээнер ёзугаар белектерни шилип база савалап берип турар. Ынчангаш, белек садып алырын утпанар.

Агаар

Кызылдың агаар станцизының медээзин ёзугаар алырга, бөгүн республиканга бүргээр, чамдык черлерге быскан хар чаар. Соңгу-барыын чүк угланыышкынның хаттың дүргеин секундала 5—10 метр чедер. Хүндүс агаарның температуразы 2—7 градус соор, чамдык черлерге сооктуң дызыны 9—14 градус чедер.

Кызылга база-ла бүргеп, аяыр, дүне быскан хар чаар. Соңгу-барыын чүк угланыышкынның хат секундала 5—10 метр дүргедээр. Дүне—16—18, хүндүс 5—7 градус соок болур.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

КИНО

МАРТ 7-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Чээрби чыл сөөлүнде бир катап» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40 (узаткан), 21.10 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Өлүм кашпалыңга ужуражылга» 10.15, 13.00, 15.15, 17.00 (узаткан), 19.15, 21.00. Кичочыынды 12.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Окза чугула даалга» 14.50, 17.30, 20.10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Өг-бүле сумележишкини» 15.00, 20.30 (узаткан). «Огарев 6» 16.50, 18.40 шактарда.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 1)

ТС—00308

СОВЕТ ХЕРЭЭЖЕННЕРГЕ АЛДАР!

Бүгү чурттарның пролетарийлери. каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 58 (11556) | 1981 чылдың март 8, воскресенье | 1925 чылда үндезилеттингеп | Өртээ 2 кеп.

А. Зайцев биле С. Б. Уйнуңэйниң «Март 8» деп фотомонтажы.

СОВЕТ ХЕРЭЭЖЕННЕРГЕ

Эргим херээженнер!

Бистиң алдарлыг ажыл-ишчилеривис, иелеривис, надайларывыс, угба-дуңмаларывыс болгаш уругларывыс!

Бүгү делегейниң ажылчы херээженнериниң интернационалчы эп-сеткил каттыштыргылгазының хүнү—Делегейниң херээженнер хүнү Март 8-биле силерге чүректиң ханызындан изиг байыр чедирип тур бис!

Амгы байырлал—онза өөрүнчүг болгаш байырлалдыг. СЭКП-ниң XXVI съездизи чаа доозулган. Совет улустуң төөгүлүг чедиишкиннерин, партияның бузулбас чаңгыс эвин, массалар-биле оң харылзаазын ол өөргүскен. Эш Л. И. Брежневтиң илеткелинде совет кижи дугайында, экономиканы болгаш культураны улам ыңай хөгжүдер, Чер кырынга тайыңны камгалаар болгаш бижыглаар дугайында ленинчи сагыш салыышкыны сиңниккен. Партия съездизиниң шиитпирлерин коммунистер, бүгү ажылчы чоннар боттарының төрээн, хан-дамырындан тудуш херээ кылдыр хүлээп алган. Леонид Ильич Брежнев баштаан СЭКП Төп Комитедин долгандыр сырый каттышкан совет кижилер бүдүрүлгениң ажыктыын болгаш ажылдың шынарын бедидер дээш, камналга болгаш хумагалал дээш, беш чылдың онаалдаларын хуусаа бетиндэ күүседири дээш чарышта идепкейлиг киржип турар.

Социалистиг ниитилелдиң мурнунга херээженнерниң ачы-авыралы аажок улуг. Советтерниң эрге-чагыргазы дээш херээженнер эр улус-биле кады демисешкен, индустрияның кайгамчыктыг улуг бүдүрүлгелерин тудушкан, совхозтарны болгаш колхозтарны тургусчуп келген. Фашизмге удур дайынның кадыг-дошкун чылдарында совет патриотчу херээженнер угаан-бодалының аңдур чаагайын, эрес-дидимин болгаш маадырлыын, күш-ажылга эрес-шудургузуун көргүскен. Фронтуже чоруткан ашактарын болгаш оолдарын солаап, херээженнер чурт дугайында, дайылдажып турар армия дугайында сагыш човашкыннарның хемчээл чок улуг аар үүргезин боттарынга алганнар. Совет херээженнерниң күш-ажылчы болгаш дайынчы эрес-маадыр чоруун Төрээн чурт кажан-даа утпас!

Дайын соондагы катап тургузуушкунга, кур черлерни шиңгээдип алырынга, чурттуң экономиктиг күчүг-шыдалын бижыглаарынга, оң эртеминиң болгаш культуразының чечектелиишкинингe, өзүп турар салгалды кижизидеринге совет херээженнериң салыышкынын партия бедии-биле үнелеп турар. Беш муң херээженнерге Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры бедик атты тывыскан, а чээрби чеди херээженнерге ону ийи дакпыр тывыскан. Бистиң хөй националдыг чуртувустуң ийи миллион ажыг херээженнерин орденнер болгаш медальдар-биле демдеглээн.

Совет херээженнериң хөй-ниитичи болгаш политиктиг идепкейлии, ниитилелди болгаш күрүнени эргелеп башкарарынга оларның киржилгези улгадып турар. Ленинчи партияның хүрээленинде дөрт миллион чартыктан ажыг, партияның XXVI съездизиниң делегаттарының аразында 1329 херээженнер бар. Миллион ажыг херээженнер улусчу депутаттарга соңгуткан, он-он муң херээженнер бүдүрүлгелерни, албан черлерин удуртуп, партия, профэвилел болгаш комсомол организацияларын баштап турар.

Ада-чурттуң чаагай чоруунга сорук киргеи күш-ажылыңар, могаг-шылаг чок хөй-ниитичи ажыл-чорудулгаңар дээш, силерге чүректиң ханызындан өөрүп четтирдивис, эргим хүндүлүг херээженнер!

Иелерни болгаш бичии чаштарны камгалаары — амыдыралдың совет хевириниң онзагай чүүлү, социалистиг ниитилелдиң хоойлузу болуп турар. Херээжен кижиниң сагыш-сеткилиниң буянныы, чүрээниң чылыы болгаш байлаа совет өг-бүлени чечектелдир чырыдып турар. Күрүнениң онзагай шаңналдарын херээженнерге тургузуп берген. «Маадыр-ие» деп хүндүлүг атты 305 муң херээженнер чоргаарал-биле эдилеп чоруур. Иениң маадырлыг чоруу дээш, ажы-төлүңерни кадык-шыырак, күш-ажылга ынак, амыдыралга өөрүшкүлүг, коммунизминиң херээнге бердинген кылдыр кижизидип турарыңар дээш силерге сагыш-сеткилдиң ханызындан өөрүп четтирдивис, эргим хүндүлүг херээженнер!

Иелерниң болгаш чаш уругларның дугайында партияның болгаш Совет күрүнениң улам күштелген сагыш салыышкынын СЭКП-ниң XXVI съездизиниң документилеринде айыткан. Үре-түңнелдиг күш-ажылды кылырынга, ажы-төлүн кижизидеринге, өөренириинге болгаш дыштанырынга, культураның байлактарын халбаа-биле ажыглаарынга чаа аргаларны херээженнер ап турар.

Совет Эвилели тайбыңның болгаш улустар аразында найыралдың политиказын шиитпирлиг болгаш чайгылыш чок чорудуп, боо-чепсекти эңдере бүдүрерин сонсадыр дээш, бүгү күрүнелер-биле дең эргелиг, бот-боттарынга ажыктыг кады амылдажылга дээш туржуп турар. Бистиң чаңгыс ада-чурттуң херээженнеривис социалистиг өске чурттарның херээженнери-биле демнежип элгаш, тайбың болгаш хосталга дээш, хамаарышпас чорук болгаш социал депшилге дээш демиселчилерниң мурнуку одуруунда туржуп турар. Термоядролуг дайынның хүюкталыышкыны өртемчей кырында тайбың хүннү кажан-даа дуглавас дээрзинге олар бажыы-биле бүзүреп турар.

Эргим херээженнер! Март 8-тиң байырлалы-биле бүгү чурт силерге байыр чедирип тур! Күш-ажылга, өөредилгеге, чогаадылгага чаа-чаа чедиишкиннерни, чаагай кадыкшылды, аас-кежикти, өг-бүлежи чаагай чорукту силерге күзедивис! Бо часкы хүннерде ышкаш силерге чечектерни болгаш катыы-хүлүмзуругну кезээде белекке берип турзун!

Коммунизминиң идепкейлиг тургузуучулары — совет херээженнерге алдар!

Бүгү делегейниң ажылчы херээженнеринге изиг байыр!

Бистиң социалистиг улуг Төрээн чурттувус бижыглып, чечектелип турзун!

Коммунизм делгерезин!

СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНИҢ КОММУНИСТИГ ПАРТИЯЗЫНЫҢ ТӨП КОМИТЕДИ

ПАРТИЯНЫҢ СОРУК КИИРИКЧИ СӨЗҮ

Тываның ажылчы чоннары СЭКП-ниң XXVI съездизиниң ажылын эң-не улуг сонуургалбиле хайгаарап турганнар. Оон ажылдап турган хүннеринде республиканың партия организациялары масса-политиктиг калбак ажылды чоруткан. Бүдүрүлге, албан организация черлеринге, совхозтарга хөй санныг хуралдар болгаш митингилер, өөредилге черлеринге болгаш школаларга байырлыг шугум чыскаалдары, класстар кичээлдери болгулаан. Ол бүгү чүүлдерге ажылчы чоннар, аныяктар болгаш сургууулдар төрээн Коммунистиг партизының иштики болгаш даштыкы политиказын изии-биле деткип турарын илередип, улустуң чаагай чоруу дээш, бүгү делегейге тайбынны камгалаары болгаш чавырлышкыны ханыладыры дээш, хүн бүрүнүң могаг чок ажылы дээш аажок өөрүп четтиргенин илередип турганнар. Съездиниң ажылдап турган хүннеринде республиканың хоорайларында болгаш районнарында, күш-ажылчы коллективтеринге 1136 митингилер, хуралдар, беседалар боол, оларга 80 муң ажыг кижи киришкен болгаш олардан 3516 кижи сөс ап чүве чугаалааннар.

Лекторлар, политинформаторлар, агитаторлар, илеткелчилер СЭКП-ниң XXVI съездизинге партия Төп Комитединиң Отчёт илеткелиниде түңнелдерин болгаш айтышкынынарны, «1981—1985 чылларда болгаш 1990 чылга чедир уеле ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң кол угланышкынынарын» чедиңгир тайылбырлап, партияның салгаи соруглагарын күүседир талазы-биле ажылчы чоннарның мурнунда соруглагарын тодарадып турганнар. СЭКП хооркому, райкомнары, парткомнары февраль 27-де чаңгыс аай политхүнүң эрттирген болгаш аңаа партия, совет, профэвилел, комсомол, ажыл-агый ажылдакчылары эң-не идепкейлии-биле киришкен.

Каа-Хем, Танды, Барыын-Хемчик районнарга съездиниң материалдарын пропагандалап, тайылбырлаар талазы-биле ажыл эң идепкейлиг чоруттуурган. Ол районнарга лекторларның, илеткелчилерниң, политинформаторларның болгаш агитаторларың семинарлары болгулаан. Семинарларга СЭКП райкомнарының секретарьлары съездиниң материалдарына холбаштыр илеткелдерни кылганнар.

Партийжи, комсомол болгаш экономиктиг өөредилге системаларының ажылында XXVI съездиниң материалдарын ханызы-биле өөрениринче улуг кичээнгей садыңып турар. Күш-ажылчы коллективтерде съездиниң материалдарын амыдырал-биле сырый холбап, ажыл-херекчи ёзу-биле өөренип көрүп турар. СЭКП-ниң Бии-Хем райкому пропагандистерниң бөлүктер аайы-биле семинарын эрттирген. Амгы үеде ол районнуң политиктиг болгаш экономиктиг бүгү-ле школаларында база семинарларында СЭКП-ниң XXVI съездизиниң материалдарын дынакчыларга тайылбырлап, өөредип турар. Ол районнуң эң хоочун пропагандистериниң бирээзи И. А. Беспалов кичээлдерни эң бедик деңнелге, ханызы-биле эрттирип турарын демдеглээр херек. Амыдырал-хандырылгазының бүдүрүлге эргелелиниң даараныкчылары СЭКП-ниң XXVI съездизинге эш Л. И. Брежневтиң илеткелиниң. СЭКП-ниң делегейге чорудуп турар политиказының дугайында кезээге холбаштыр ол пропагандистиң беседазын улуг сонуургал-биле дыңнаанар.

«Тыва кобальт» комбинаттың парткому партия организацияларының секретарьларының СЭКП-ниң XXVI съездизиниң материалдарын өөренир дугайында айтырыг талазы-биле чөвүлел хуралын эрттирген. Комбинаттың цехтеринде, суурнуң албан организация черлеринде, школаларында съездиниң материалдарын өөренип кичээлдер доктаамал чоруп турар.

Партияга болгаш Ленинге, коммунистиг тургузуушкунга совет улустуң чедиишкиннерине тураскаатқан массалыг күш-культура болгаш спорт хемчеглери, агитбригадаларның концерттери, бот-тывыштыг уран чүүлдүн киржикчилериниң көргүзүглери, кинофильмнер Тываның бүгү-ле чурттакчылыг черлеринге болгулаан. Коммунистиг партияга тураскаатқан темалыг кежээлер культура бажыңнарыга болгаш клубтарга болган. Ак-Довурак хоорайның чурттакчылары съездиниң ажылдап турган хүннеринде хаак кросунга идепкейлиг киришкеннер. Дагдугу хоорайның хоккейжилери, хол бөмбүкчүлери, шыдыраачылары болгаш өске-даа спортчулары боттарының чаңгыс чер чурттугларына бедик эрга-мергежилин көргүскеннер. Будурүлге мурнакчыларының слёду аңаа улуг кодурлүүшкүнүг боол эрткен.

Съездиниң ажыттынар хүнүнде республиканың дыка хөй мурнакчы коллективтери, съезд мурнунуң социалистиг чарыжының мурнакчылары СЭКП-ниң XXVI съездизинге, партия обкомунга болгаш республиканың Министрлер Чөвүлелинге, партия райкомнарынга болгаш райкүүскомнарга боттарының күш-ажылчы чедиишкиннерин дугайында рапорттарны кылган. Будурүлге черлериниң 62 коллективтери, 406 цехтери, бригадалары, фермалары, 7124 мурнакчылар 1981 чылдың баштайгы ийи айларының болгаш бирги кварталының планныг даалгаларын съездиниң ажыттынар хүнүге чедир чедиишкиниг күүсеткеннер. Күш-ажылчы коллективтерде съездиниң материалдарын ханызыбиле өөренири үргүлчүлеп турар. Республиканың ажылчы чоннары партияның XXVI съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга чедиишкиниг күүседириче чүткүдүп илередип, боттарынга белиткен хүлээлгелерин ап турарлар. Чижээ, «Чаа орук» совхозтуң хойжулары Сагаан Седип болгаш Севилбаа Анай олар төрүүр 100 хойдан-на 98 хураганы алыр дээш хүлээлгезин эде корүп, 105 хураганы менди камгалап алырын база катап хүлээнгеинер. Республиканың өске-даа күш-ажылчы коллективтеринде ыдыг патриоттуг эгелээшкиннер боол турар.

Бо хүннерде республиканың партия организациялары болгаш идеологтуг активи-даа СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин, 1981 чылдың болгаш бүтүг он бирги беш чылдың-даа планнарын база социалистиг хүлээлгелерин ыяап-ла күүседиринче угланган тодаргай пропаганда болгаш масса-политиктиг ажылдарны кылып турар. Күш-ажылчы коллективтерде съездиниң материалдарын ханызыбиле өөренири үргүлчүлеп турар. Республиканың ажылчы чоннары партияның XXVI съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга бижыы-биле боттандырар дээрзин СЭКП-ге, оон Төп Комитединге, эш Л. И. Брежневке баштаткан Полнтбюрозунга бижыы-биле бүзүредип турарлар.

МОСКВАГА БАЙЫРЛЫГ ХУРАЛ

Чөвүлелиниң Даргаларының оралакчылары, партия, совет болгаш хөй-ниитн организацияларының төлөлекчилери, шериг начальниктери, үлетпүрүүн болгаш көдээ ажыл-агыйның мурнакчылары, эртемденцер, культураның ажылдакчылары орган.

Хуралды Москва хоорай Совединиң күүскомунуң даргазының оралакчызы П. А. Воронина ажыткан.

Совет херээженнерге СЭКП ТК-ниң байыр чедиришкиннин СЭКП Москва хооркомунуң секретары Р. Ф. Дементьева номчуурга, чыылганнар оңу диимиттиг адыш часкаашкыннары-биле уткаал. Байыр чедиришкиннин чүректиң ханызындан чылыг сөстери, коммунистиг тургузуушкунга ада-чурттуң алдарлыг кыстарының ачы-дузазын бедии-биле үнелээни СЭКП-ниң ленинчи Төп Комитединге, оон Политбюрозунга, Леонид Ильич Брежневтин бодунга совет улустуң чаагай чоруу болгаш аас-кежии, чер кырынга тайбың дээш сагыш салыышкынынга өөрүп четтиргенинң ханы болалын база катап доюлдуруп турар деп, илеткелчи чугаалаан. Ленинчи партияның тодаратқанга планнарны болгаш соруглагарны күүседиргине бүгү совет херээженнер дег, найысылалдың ажыл-ишчи херээженнерн боттарының төлептиг үлүүн киирер деп чүвеге чигзиниг турбас.

Делегейниң херээженнер хүнү Март 8 бо чылын СЭКП-ниң XXVI съездизиниң хайыкгырганы бүгү-ниити политиктиг болгаш күш-ажылчы көдүрлүүшкүнүң байдалында эртип турар деп, Р. Ф. Дементьева илеткелинге демдеглээн. Совет херээженнер, бүгү совет улус дег, даартагы хүнче бүзүрелдиг көрүп турар, ленинчи партияга кызыгаар чок бүзүреп, СЭКП-ниң съездизиниң шиитпирлерин бүрүн чүүлдүгзүнүп, деткип турар.

Партияның кайгамчык улуг ажыл-чорудулгазы дээш СЭКП Төп Комитединге, амгы үениң шылгарангай политиктиг болгаш күрүне ажылдакчызы, Ленинниң херээнин шынчы уламчылакчызы, тайбың база коммунизм дээш чалбыыштыг демисевии эш Л. И. Брежневке баштаткан оон Политбюрозунга чүректиң ханызындан өөрүп четтиргинниң сөстерин илеткелчи илереткен. Леонид Ильичиин СЭКП ТК-ниң Чингине секретарыга база катап соңгааны-биле холбаштыр совет херээженнер аңаа чүректиң ханызындан байырны чедирбишаан, чаагай кадыкшылды, бистиң улуг Төрээн чурттувустуң чаагай чоруу дээш, совет кижилериниң аас-кежии дээш, коммунизминиң болгаш тайбынның тинлелгези дээш улуг чогаадыкчы чедиишкиннерни, үр чылларда чурттаарын аңаа күзеп турар.

Эрес-шудургу күш-ажылы найысылалдың экономиказын хөгжүлеринге. Советтер чурттуның улам ыңай чечектелиишкинингe оларның бүгү кылып турар-чүүлдери дээш, бүгү херээженнерге өөрүп четтиргинниң сестерин хуралга чугаалаан.

Делегейниң херээженнер хүнү—Март 8 херээженнерниң дең эргези, тайбың болгаш социал депшилге, улустарның хосталгазы болгаш хамаарышпас чоруу дээш демиселге депшилгелиг күштерниң эп-сеткил каттыштырылгазының болгаш чаңгыс эвиниң хүнү кылдыр демдеглеттинип турар. Херээженнерниң аңгы демиселинге, антиимпериалистиг демиселге, тайбың дээш демиселге калбак киржилгези боченн тодарадып турар чүүл болгаш деп илеткелге демдеглээн. Пролетарлы интернационализмниң ленинчи өөредиңге шынчы совет херээженнер социал депшилге, хосталга болгаш демократия, боттарының эргелери, чер кырынга тайбың дээш демисежип турар делегейниң депшилгелиг херээженнериниң талазынга туруп келген болгаш туруп турар-дааа.

Найысылалдың пионерлери чылганнарга байыр чедирген.

Хуралдың киржикчилери СЭКП Төп Комитединге, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинге байырлыг чагааны чорудуп, аңаа СЭКП-ниң XXVI съездизинге ажылдап кылдыңган партияның кол угланышкынынын, ол бирги беш чылдың планнарын амыдыралга боттандырар дээш бүгү күжүн салырын бүзүреткен.

(СЭТА).

РСФСР-де хөй уругларлыг иелерге «Маадыр-ие» атты тыпсыр дугайында

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Он болгаш оон-даа хөй уругларны божаан болгаш киржизиткен иелерге «Маадыр-ие» атты тывыспышаан, «Маадыр-ие» орден-биле шаңнаары болза:

ТЫВА АССР-ДЕН

Анна Оюновна **Дажисан** — ажылчын, Танды район.

Бускелмаа Дембиловна **Долгар** — «Чодураа» совхозтуң ажылчыны, Тес-Хем район.

Кара-кыс Мунзуковна **Донмут**— «О. Шынаа» совхозтуң ажылчыны, Тес-Хем район.

Дастай Эренчиновна **Карыма** — «Барлык» совхозтуң ажылчыны, Барыын-Хемчик район.

Кунчуваа Курутаевна **Ондар** — ажылчын, Чөөн-Хемчик район.

Анай Дамдын-ооловна **Оюн**— өг-бүле эзи, Танды район.

Зоя Монгушевна **Ямбиль** – ажылчын, Тес-Хем район.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы
Л. БРЕЖНЕВ.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары
М. ГЕОРГАДЗЕ.

Москва, Бремль.
1981 чылдың февраль 26.

КЫЗЫЛГА ДЕМДЕГЛЭЭН

Кызылдың ажылчы чоннар төлөлекчилериниң Делегейниң херээженнер хүнү Март 8-ке тураскаатқан байырлыг хуралы республиканың хөгжүм-шинн театрынга март 6-да болган. Аңаа илеткелди СЭКП Кызыл хооркомунуң секретары Г. Ш. Монгуш кылган. Совет улустуң ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунга херээженнерниң киржилгезиниң улам идепкейлиг апар чыдарын, даштыкыда херээженнерниң байдалынын, оларның дең эргелиг, хосталга дээш демиселинин дугайын илеткелге чугаалаан. Республиканың болгаш Кызылдың экономиктиг база социал хөгжүлдезинге Совет Тываның херээженнериниң киржилгезин аңаа база демдеглеп көргүскен.

СЭКП ТК-ниң кежигүнүнге кандидат, СЭКП обкомунуң бирги секретары, партияның XXVI съездизиниң делегады Г. Ч. Ширшин хоорайның херээженнериниге байыр чедирген болгаш чаа эрткен съездиниң, Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың херээженнер дугайында улуг сагыш салыышкынының дугайын чугаалаан.

Кызылдың школаларының эге класстарының өөреникчилери болгаш уруглар садтарының чаштары аваларга байыр чедиргеп.

Кызылдың бот-тывыңгыр уран чүүл коллективтери чылганнарга концертти бараалгаткан.

Бистиң корр.

УЛАМ ЧААГАЙЖЫЫР

Бистиң чуртувустуң амыдыралында онзагай болуушкун — партияның XXVI съездизи болунун ажылып доосхан. СЭКП ТК-ниң Чингине секретары эш Л. И. Брежневтиң съездиге кылган Отчёт илеткелин улуг сонуургал-биле номчуп таныштывыс. Партияның иштики болгаш даштыкы политиказының өндүр улуунга, мерген угаанныынга кижи чоргаарланмас аргажок-тур.

СЭКП Төп Комитеди бистин чуртувустун бурунгаар хөгжүүрүнге хөй-ле чүүлдерни кылып турарын илеткелден сеткил ханыышкын-биле номчудум. Делегейге бижыг тайбынны тургузар дээш чаа эгелекчи саналдарны СЭКП. оон Төп Комитеди идип үндүрген-дир. Ону бистер изиг-биле деткинир бис.

Малчын кижи болганымда, бистин көдээ ажыл-агыйда чедип алган чедиишкиннеривисти, мурнувуста салдынган соруглагарны сонуургап көрүм.

—Ындагыя «Мал ажылы—көдээге бөгүнгү шалыпчы фронт» деп бүгү коммунистерни, көдээниң бүгү ажыл-ишчилерин СЭКП Төп Комитединиң кыйгырганы чүүлдүгүр. Шынап-ла, малдың баш санын көвүдедип, оон продуктулуун бедиткенинден бистин амыдыралывыс улам чаагайжыыр.

С. САРЫГЛАР,
«Барлык» совхозтуң Бижиктиг-Хая салбырының хойжузу, СЭКП Тыва обкомунуң кежигүнү.

Тувинская республиканская БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

Национально-краеведческий отдел

КАЖАН-ДАА УТПАС МЕН

Делегей херээженнериниң хүнү — Марттың 8-зи бо чылын онзагай байдалда демдеглеттинип турар. Ол болза, мырынай чаа доозулган СЭКП-ниң XXVI съездизинин хүлээп алганы төөгүлүг шиитпирлери-биле холбаштыр ынчаар үнелеттинип турарын баштай чугаалаксадым. Съездиге СЭКП ТК-ның Чиргиче секретары, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Даргазы эш Л. И. Брежневтиң кылганы Төп Комитеттиң Отчёдунда болгаш 1981—1985 чылдарда болгаш 1990 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезинин хол угланышкынарында-даа совет херээженнер дугайында айтып турар чүүлдерни онзалап чугаалаза чугула.

Бир-ле дугаарында амгы үениң шылгарангай политиктиг ажылдакчызы, шынчы, ленинчи эш Л. И. Брежневтиң кылганы чаа тайбың эгелээшкиннери чер кырының бүгү-ле херээженнериниң тайбың дээр алданга аас-кежиктиг чүрттап, амыдталун амыр-шөлээн остүрериңге улуг ужур-дузалыг боол турарын бантай чугаалаксадым. Съездиге эш Л. И. Брежневтиң илеткелин болгаш оон шиитпирлерин, бүгү чон-биле бир дөмей, совет Тываның ажыл-ишчи херээженнери бүрүнү-биле чүүлдүгүүмүшаан, ажыл-чорудулгага дайынчы программа кылдыр хүлээп ап турар.

Бистин улуг башкывыс болгаш баштыңчывыс В. И. Ленин херээженнериниң революстуг шимчээшкинге идепкейлиг киржилгезинин, хостуг эргелөлээзинин, ниитилел амыдыралыга ролюнуң, херээжен болгаш эр кижилериң ниитилелге база өг-бүлеге херек кырында дең эргезинин дугайында өөредигини ажыллап кылган болгаш ол бүгүнү амыдыралга боттандырарынче улуг кичээнгейни салып чораан.

Ол ленинчи айтыышкынынары удуртулга болдургаш, коммунистиг партия бистин чүрттувуска херээженнер дугайында айтырыгны бүрүн шиитпирлээн. Олар ниитилел болгаш ниитини амыдыралының бүгү адырларынга, бүдүрүлгеге, ажы-төлдү кижизидип, өстүреринге ажоок улуг рольду ойнап турар. Совет улус коммунизмниң эң идепкейлиг тургузукчулары ие бээ күшажылчы херээженнерни кызыгаар чок хүндүлеп база үнелеп турар. ССРЭ Конституциязының 35 чүүлүнде мынча дээн: «ССРЭ-де херээжен болгаш эр кижилер дең эргелиг. Эртем-билигни болгаш профессионал белеткелди чедип алырда, күш-ажылга, ол дээш шанчадып-мактадырда болгаш ажылга дешпилерде-даа, эр кижилер-биле бир дөмей херэгларны херээженнерге тыпсырын магадылап турар». Үндезин Хоойлу херээжен кижиниң дугайында онза сагыш салышкынын ылеретпишаан, оон күш-ажыл кылырын ие болуру-биле холбаштырар арганы бээр чигелделерни болгаш артык эргелерни, чүүлдерни оларга бернп турар. Ындыг соруглга-биле херээженнерниң күш-ажылын болгаш калыкшылын камгалалар талазы-биле тускай хемчегларни ап, саатгыт херээженнерге болгаш иелерге төлевирлиг шөлээлерни тыпсыры болгаш өске-даа чигелделерни көргүзери-биле катай ие-чаштарның камгалалын, оларга материалдыг болгаш моральдыг деткимчеп хандырып турар.

Улуг башкы В. И. Ленин херээженнерниң күрүнеги эргелеп башкарарынга база хөй-ниити ажыл-чорудулгага эң иделкейлиг кирицкен турарыиче улуг кичээнгейни салып чораан. Владимир Ильич мынчаар бижээн: «...Херээженнерни политикаже хаара тутпайн чон-массаны политикаже долузу-биле хаара тудары болдунмас...»

Херээженнерни күрүнеги болгаш бүдүрүлгеги эргелеп башкарарынга база ниитилелдиң бүгү хөй-ниити ажылынга хаара тударының ленинчи принцини бистиң чүрттувуста амыдыралда чайгылыш чок боттанып турар. Амгы үеде ажылчын болгаш албан-хаакчыларның 51 хуузу херээженнер, үлетпүрде ажыллап турарларның 50 хуузу херээженнер. Салгыда болгаш ниитиниң чемненилге черлеринде ажылдап турарларның 84 хуузу, кадык камгалалында, күш-культурала болгаш социал-хандырылгада — 83 хуузу, культурала—72 хуузу херээженнер.

Амгы үениң шапкын хөгжүлдезинин азыы-биле совет херээженнериниң эртем-билигнин деңнели бедик, олар янзы-бүрү ховар болгаш нарын мергежилдерлиг болуп турар. Чижээ, чүртта приборлар кылыр база электроникада ажылдап турарларның 45—47 хуузу, а машина тудуунун бүдүрүлгелеринде болгаш радиоүлетпүрүнде — 65—67 хуузу база херээженнер. Бүдүрүлге планнарын ажыр күүседир дээш социалистиг чарышты калбартырынга, коммунистиг күш-ажылдың шалыпчыларының шимчээшкинин массалыг болдурарынга, күш-ажылдың мурнакы арга-дүржүлгазын нептередирниге херээженнериниң кирип турар ролю кайгамчык улуг.

Совет херээженнериниң идепкейлиг ажыл-ишчилер

ИДЕПКЕЙЛИГ АЖЫЛ-ИШЧИЛЕР

болгаш идепкейлиг хөй-ниити ажылынга хаара тударының ленинчи принцини бистиң чүрттувуста амыдыралда чайгылыш чок боттанып турар. Амгы үеде ажылчын болгаш албан-хаакчыларның 51 хуузу херээженнер, үлетпүрде ажыллап турарларның 50 хуузу херээженнер. Салгыда болгаш ниитиниң чемненилге черлеринде ажылдап турарларның 84 хуузу, кадык камгалалында, күш-культурала болгаш социал-хандырылгада — 83 хуузу, культурала—72 хуузу херээженнер.

Амгы үениң шапкын хөгжүлдезинин азыы-биле совет херээженнериниң эртем-билигнин деңнели бедик, олар янзы-бүрү ховар болгаш нарын мергежилдерлиг болуп турар. Чижээ, чүртта приборлар кылыр база электроникада ажылдап турарларның 45—47 хуузу, а машина тудуунун бүдүрүлгелеринде болгаш радиоүлетпүрүнде — 65—67 хуузу база херээженнер. Бүдүрүлге планнарын ажыр күүседир дээш социалистиг чарышты калбартырынга, коммунистиг күш-ажылдың шалыпчыларының шимчээшкинин массалыг болдурарынга, күш-ажылдың мурнакы арга-дүржүлгазын нептередирниге херээженнериниң кирип турар ролю кайгамчык улуг.

Совет херээженнериниң идепкейлиг ажыл-ишчилер хөй-ниити ажылынга хаара тударының ленинчи принцини бистиң чүрттувуста амыдыралда чайгылыш чок боттанып турар. Амгы үеде ажылчын болгаш албан-хаакчыларның 51 хуузу херээженнер, үлетпүрде ажыллап турарларның 50 хуузу херээженнер. Салгыда болгаш ниитиниң чемненилге черлеринде ажылдап турарларның 84 хуузу, кадык камгалалында, күш-культурала болгаш социал-хандырылгада — 83 хуузу, культурала—72 хуузу херээженнер.

Амгы үениң шапкын хөгжүлдезинин азыы-биле совет херээженнериниң эртем-билигнин деңнели бедик, олар янзы-бүрү ховар болгаш нарын мергежилдерлиг болуп турар. Чижээ, чүртта приборлар кылыр база электроникада ажылдап турарларның 45—47 хуузу, а машина тудуунун бүдүрүлгелеринде болгаш радиоүлетпүрүнде — 65—67 хуузу база херээженнер. Бүдүрүлге планнарын ажыр күүседир дээш социалистиг чарышты калбартырынга, коммунистиг күш-ажылдың шалыпчыларының шимчээшкинин массалыг болдурарынга, күш-ажылдың мурнакы арга-дүржүлгазын нептередирниге херээженнериниң кирип турар ролю кайгамчык улуг.

Совет херээженнериниң идепкейлиг ажыл-ишчилер хөй-ниити ажылынга хаара тударының ленинчи принцини бистиң чүрттувуста амыдыралда чайгылыш чок боттанып турар. Амгы үеде ажылчын болгаш албан-хаакчыларның 51 хуузу херээженнер, үлетпүрде ажыллап турарларның 50 хуузу херээженнер. Салгыда болгаш ниитиниң чемненилге черлеринде ажылдап турарларның 84 хуузу, кадык камгалалында, күш-культурала болгаш социал-хандырылгада — 83 хуузу, культурала—72 хуузу херээженнер.

Амгы үениң шапкын хөгжүлдезинин азыы-биле совет херээженнериниң эртем-билигнин деңнели бедик, олар янзы-бүрү ховар болгаш нарын мергежилдерлиг болуп турар. Чижээ, чүртта приборлар кылыр база электроникада ажылдап турарларның 45—47 хуузу, а машина тудуунун бүдүрүлгелеринде болгаш радиоүлетпүрүнде — 65—67 хуузу база херээженнер. Бүдүрүлге планнарын ажыр күүседир дээш социалистиг чарышты калбартырынга, коммунистиг күш-ажылдың шалыпчыларының шимчээшкинин массалыг болдурарынга, күш-ажылдың мурнакы арга-дүржүлгазын нептередирниге херээженнериниң кирип турар ролю кайгамчык улуг.

Совет херээженнериниң идепкейлиг ажыл-ишчилер хөй-ниити ажылынга хаара тударының ленинчи принцини бистиң чүрттувуста амыдыралда чайгылыш чок боттанып турар. Амгы үеде ажылчын болгаш албан-хаакчыларның 51 хуузу херээженнер, үлетпүрде ажыллап турарларның 50 хуузу херээженнер. Салгыда болгаш ниитиниң чемненилге черлеринде ажылдап турарларның 84 хуузу, кадык камгалалында, күш-культурала болгаш социал-хандырылгада — 83 хуузу, культурала—72 хуузу херээженнер.

Амгы үениң шапкын хөгжүлдезинин азыы-биле совет херээженнериниң эртем-билигнин деңнели бедик, олар янзы-бүрү ховар болгаш нарын мергежилдерлиг болуп турар. Чижээ, чүртта приборлар кылыр база электроникада ажылдап турарларның 45—47 хуузу, а машина тудуунун бүдүрүлгелеринде болгаш радиоүлетпүрүнде — 65—67 хуузу база херээженнер. Бүдүрүлге планнарын ажыр күүседир дээш социалистиг чарышты калбартырынга, коммунистиг күш-ажылдың шалыпчыларының шимчээшкинин массалыг болдурарынга, күш-ажылдың мурнакы арга-дүржүлгазын нептередирниге херээженнериниң кирип турар ролю кайгамчык улуг.

Совет херээженнериниң идепкейлиг ажыл-ишчилер хөй-ниити ажылынга хаара тударының ленинчи принцини бистиң чүрттувуста амыдыралда чайгылыш чок боттанып турар. Амгы үеде ажылчын болгаш албан-хаакчыларның 51 хуузу херээженнер, үлетпүрде ажыллап турарларның 50 хуузу херээженнер. Салгыда болгаш ниитиниң чемненилге черлеринде ажылдап турарларның 84 хуузу, кадык камгалалында, күш-культурала болгаш социал-хандырылгада — 83 хуузу, культурала—72 хуузу херээженнер.

Амгы үениң шапкын хөгжүлдезинин азыы-биле совет херээженнериниң эртем-билигнин деңнели бедик, олар янзы-бүрү ховар болгаш нарын мергежилдерлиг болуп турар. Чижээ, чүртта приборлар кылыр база электроникада ажылдап турарларның 45—47 хуузу, а машина тудуунун бүдүрүлгелеринде болгаш радиоүлетпүрүнде — 65—67 хуузу база херээженнер. Бүдүрүлге планнарын ажыр күүседир дээш социалистиг чарышты калбартырынга, коммунистиг күш-ажылдың шалыпчыларының шимчээшкинин массалыг болдурарынга, күш-ажылдың мурнакы арга-дүржүлгазын нептередирниге херээженнериниң кирип турар ролю кайгамчык улуг.

Совет херээженнериниң идепкейлиг ажыл-ишчилер

Олар боттарының күш-ажылы болгаш идепкейлиг хөй-ниити чи чорууу-биле чангыс чүрттүүлерлиниң бедик хүндүткелик база чоргааралын чедип алган. Оларга он бирги беш чылдың дөрт дутаар чылында ажылдап турар даараныкчы Р. Т. Сумбаана, Кызылда № 48 тудуг эргелеликиниң шеверлекчилер бригадазының бригадири В. Б. Борбак-оолду, сөөлгү хаш чылдарда республикамның саанчыларының социалистиг чарыжын баштап келген, чылда саар бир инектеп-не 3500 литр сүттү саап ап турар «Большевик» совхоотуң саанчызы Лекпи, Күш-ажылдың Кызыл Тук орденнериниң эдилекчизи Т. Д. Кара-Салды, Ак-Довурак хоорайда № 2 ортумак школаның өөредилге эргелекчизи, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры С. С. Тамдың-оолду, Ада-чүрттүк улуг дайынының киржикчилери күш-ажылның хоюглуунары Кызылдың харылзаа белдирээниң телефонизи, Ленин орденниң эдилекчизи М. Т. Мамзеваны, СЭКП-ниң XXII съездиниң аттыг совхозта хойжу В. Ч. Байлакты, СЭКП-ниң XXVI съездизинин делегады, В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгүү» комбинаттың арыглал фабриказының дерилгелер машинизи У. Т. Монгушту, башкылап турар эртемниге өөренирикчилерниң хөй нуруузу «дөрт» болгаш «беш» темдектерге өөренип турар Кызылдың школа-интернатының орус дыл башкызы А. Фо-

мининг болгаш өске-даа хөй эштерни хамаарыштырып болур.

СЭКП-ниң XXVI съездизин хаарла чугаазынга эш Л. И. Брежнев мынча дээн: «Боттарывыстың бүгү күжүвүстү арамызда холбадыр ийи угланышкынарга мөөнизер ужурлуг бис. Оларның бирээзи — коммунистиг тургузуушкун, өскези — тайбының быжыглавры. Бистиң чогаадыкчы, тургузукчу ажыл-ишиниң, чыргалдыг амыдырал-чүрттүлгавыс үүле тайбының ачы-дузазы. Бистиң үлүзүвүстүң эң чырык чаагай күзел-соруу—тайбың. Ынчангаш делегейге бүгү-ниити тайбың база айыл чок чорук дээш, улустарның хосталгазы болгаш хамаарышпас чоруу дээш, чайгылыш чок демиселчи — төрээн Коммунистиг партиязының ленинчи дашты политиказын совет херээженнер бүрүн чүүлдүгүнүп, ынчыбиле деткип турар.

Бүгү совет чон-биле бир дөмей, Совет Тываның ажыл-ишчи херээженнери СЭКП-ниң XXVI съездизинин шиитпирлериниң улам хөй-аът киргеш, он бирги беш чыл планын күүседиринге боттарының энергиязын, шудургу ажылын база кызымаккай чоруун болгаш талантызын харам чокка бээринге долуу шиитпирлиглер.

А. ОЙДАН-ООЛ.
Совет херээженнер комитединиң кежигүнү, Тыва АССР-ниң школаларының алдарлыг башкызы.

Чаа фасоннар ёзугаар аяның чараш кылдыр даараан тоннарны херээженнериниң кедип алган чоруурун бо-ла көөр бис. Оны Кызылдың «Чечек» ательезинде В. М. Кудряшеванын бригадазының кежигүнери база даарап турар. Бригаданы ам кышкы херээжен тоннар даараар кылдыр специализастаан. Бо ажылга Анна Хүрен-ооловна Содунам шыкаш, хоочун даараныкчыларның кирип турар үлүү улуг. Үзэрби чеди чыл иштинде даараныкчылап келген бо хоочун мастер он-он аныяктарны мергежилдиң чажыттарынга өөреткен.

ЧУРУКТА: (солагай таладан) даараныкчылар Е. Костылева, Г. Пономарева олар боттарының дагдыныкчызы, Ленинчи юбилей медалының эдилекчизи А. Х. Содунам-биле ажыл үезинде.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотозу.

БҮДҮШТҮГ-ДАА, ТӨЛЕПТИГ-ДАА

СУРАГЖААН хоочун мурнакчылар Кызылдың даараныла фабриказында хөй. Оларның бирээзи — Оржуннаа Монгуш онгу беш чылды хуусаа бетинде күүседиринин бирээзи. Мурнакчы даараныкчы 1982 чылдың үлүүнде ам ажылдап турар.

Фабриканың улуг, делгем цеги. Даараныла машиналарының болгаш моторларның даваш-шимээни ону долган. Цехтиң бир үжүдан өскезинче одуруглар аайы-биле шөйүлгеп даараныла машиналарының чанында өң-баазын шокар пестерден даараан кылытлар, даараныкчыларның ажылдаар черин улам аян кирип турган. Электри-биле ажылдаар машина соксаал чок ажылдап, чараш, шокар халаттың моюндуруун Оржуннаа Доржуевна бажын көлүрбейдээ, хала чокка даарап олур. Оон холдарының шимчээшкини дүрген, эптиг. Операция үезинде даараан кылыглар чоорту көвүдеп, оон чанынга немежип бар-ла чылар болду. Ажылды дүрген, эки шынарлыг кылыры хоочун даараныкчының чедимнигиннериниң бир чажыды ында.

— Оржуннаа Доржуевна фабрикада эң бедик — дөртку разрядтың даараныкчызы. Кандыг-даа кезектерни ол эки шынарлыг кылып билир. Ажылга үрей кылыышкын болгай таваарылга черле турбаан—деп, фабрикада парторганизацияның секретары В. Брюханова ону мактады.

Хоочун даараныкчы кылыгларны үүле эки шынарлыг даараш, холук чокка дужаал. Шынар демдектиг кылыгларны бүдүрүүн, хөй-хөй садыг алыкчыларның аянныг, чараш хепти кедеринге үлүүн киирип чоруур.

Чаа модельдер, даа ажылдарны шиңгээлиринге улуг күжениишкин, мергежил негеттинер. Фабрикада ону чогаадыкчы ёзу-биле көрүп турар. Ылаңгы сөөлгү чаа модалар, чаа фасоннар ёзугаар хептин эктин аянныг кылыр шилип алырынче кичээнгей улгатканы болганда, бо ажылга негелле улуг. Ынчангаш платьелериниң, халаттарының чеңнери, моюндуруун олуртуру чергелиг нарын, берге ажылларны мастер Н. С. Макарованың бригадазында Оржуннаа Монгуш, Таисья Доктуева, Раиса Сумбаа олар ышкаш хоочуннар кылып турар. Олар фасоннар аайы-биле чаа ажылдарны бүдүрүлгеге иептеретканда чиик дүргенибиле шиңгээлип алырлар. Мергежилги арай чавыс аныяктарны хоочуннар дагдынып ап, оларга шала чиик ажылларны даарадып турар.

Оржуннаа Доржуевна бүдүштүг болгаш ээллек, болдуун үе-чергелериниден ылгалбас кижи болду. Эш-өөрүүн дүтайында харын хөйү чугаалаксаар. Коллективи кижите черле үнелиг. Чаңгыс ол-ла коллективте ам барык 26 чыл ажылдап, коммунист даараныкчы дыка хөй кижини мергежилге өөредип, арга-сүмеп берген. Амгы үеде оон ажылдап турары хоочун мастер Надежда Степановна Макарованың бригадазында 50 хире кижиниң колдуу аныяктар. Олар тускай мергежилдя, арга-дүржүлганы хоочуннардан өөренип ап турар. Чаа келген аныяктар үш ай өөреникчилээн разряд дужаар, мергежилин оон-даа ынай бедидер. Оржуннаа Доржуевна он-он аныяктарны мергежилдин чажыттарынга өөреткен. Чижээ, бир чыл бүрүнгаар даараныкчының өөреникчизи болуп кирген Балчыр Калыгны ол үлүзүнип ап, даараныкчының эптиг, ураа шевер арганын хүн бүрү айтып берип турган. Ам аныяк кыс моюндурукту, ченни-даа олуртуп билир, бүгү-ле ажылларын эки шынарлыг күүселип турар. Ол — идепкейлиг хөй ниитичи, коллективте хана солуунун чурукчузу.

...Февральдың ааскы, арыг эртен. Найысылалдың бир теп кудумчузунда Монгуштарның бажыңынга чедип, хостуг шактарында хоочун даараныкчыбиле элээн чугаалаштывыс. Оон ийи өөрээл бажыңының иштинең эмге-секселип, арыг-силин база-ла дейлү чугаалап турар.

Шаанда ол бичии турда бодуу болгаш оон дарт дүмээлары бичиизинде-ле авазы чок арткан. Үгбазы дүмээларының яндк-хевин болу быжып, даарап, септеп берип, даараныкчыга бичиизинден-не сундулуг чораан. Ол он ийи харлыында-ла национал кадыг кампгга бышкаш, оон улдунун чараштыр сырый даарап, улдуруп билир турган. Авалар аразында нораанда безин холдан; ине, чүскүүн салбас, бир-ле түвеш даараан чоруур.

Ынчан болунуң өскен-төрөөн чери Чөөн-Хемчиктиң Алдан-Маадырга школага поваралап ажылдап тура, республика найысылалынга цөлээлеп келгени аныяк кыстың бодаалдарын доюлдурупкан. Оон ёзулуг даараныкчы болуксаан күзели чэрби алды ыыл бүрүнгаар ынчар төрүттүнүп. Кызылдың даараныкчыга комбинадының ынчангы директорунга бараш биллириишкинин сунган.

Аныяк кыс баштайгы үеле шериг хептерни, фуфайкаларны, чоорганнарны, өске-даа кылыгларны даарап, ажылынга чоорту мергежээн. Оон бээр хөй чылдар эрткен түдүм, бүдүргелгиниң технологиязы улам чаартынып, күмүзү улгадып, чаа-чаа дериишкинер кемешкен. Оон эрги бажыңы, бичии кызыы цехтери чазагайжыттынган чаа бажың, делгем, улуг цех-биле, а электри күжү-биле даараныр машиналар бүт машиналарын солаан. Даараныганың мурнакы аргаларын чеперелип турар апаргаан. Амгы үеде Кызылдың даараныгга фабриказында продукциянын элээн хөй хевирлеринге күрүнеминиң Шынар демдээн тывыскаа. Бо бүгү ажылдарга коммунист Оржуннаа Доржуевна Монгуштуң кирип турар улуг-хүзүзү биче эвес. Оон бир херечиза —хоочун даараныкчының Ленинчи Хүндүлел бижик. Ленинчи юбилей медалы болгаш хөй санныг хүндүлел бижиктер-биле шаннаапы болуур.

Оржуннаа Доржуевна хөй үргулуг ие болгаш сагыш човаңгыр кырган-ава. Ол бодуунуң өөнүн эези. Кызылдың № 1 АТБ-зинин мурнакчы слесары Көрген-оол Монгушбиле кады хөй ургулары өстүрүп, кижизидип чоруур. Улуг уруу — Зоя Москванын күүне университединге дөртку курска чедир өөренеш, кадыынын байдалы-биле Кызылда ажылдай берген. Оон биче кызы Светлана Читаның садыгтехникумуун удавас доозун келир. Оон бичези — Юра Совет Армиязын хүрээленнинде. Мергеи — сеспи классчы. Эң хеймер уруу Оля биле уруунун уруу садикте өөүп доругул турар.

В. МААДЫР.

АГИТБАЖЫҢНАР

Номнар, кыдыраактар тутка кижилер бистиң суурувуста агитбажыңнарга айда ийи удаа чыглыр. Олар аңаа политкичээлдерге кээп, партияның болгаш чазактың чугула документилерин өөренип, политбилиин бедидип келгеннер.

Бо хүннерде ында ажыл улам хайныышкынныг. Төөгүлүг улуг болуушкун — СЭКП-ниң XXVI съездизинин материалдарын ханызы-биле өөренип турар. Бо ажылга пропагандистерни, агитбажыңнар даргаларының, херээженнер чөвүлелиниң активчилериниң киржилгези улуг.

Школа назылыг уругларны өөредилгеге бүрүн хаара тудар, оларның өөредилге-кижизидилгезин экижидер талазы-биле ажыл агитбажыңнарда кол черни эвлээн. Хүнүгүн-не бир агитбажыңга хамаарышкан чурттакчылар школага дежурныйлаар, олар тускай демдеглелди кылгаш, даразында агитбажыңга хүлээдип бээр. Түнелдерин херээженнер чөвүлелиниң «Ширбиил» деп шүгүмүүлелдиг хана солуунуга чырыдып бижип турар. Оон редактору С. Чуруклап бо даалганы ак сеткилдиг күүседип келгеп.

Совхозта шупту 12 агитбажыңнар аразында социалистиг чарыштыг. Оларның 9-зу суурда. Боттарынга хамаарышкан ажыл кылып шыдаар чурттакчыларны салбырның янзы-бүрү участоктарында күш-ажылче хаара тудуп, агитбажыңнарны кыщкы үеде хойжуларга хуваагап. Олар чымыштыг иштин үезинде малчыннарга бичевес дузаны чедирген. Совхозтуң экономиказының кол адыры — мал ажылынга херээженнериниң кирген үлүүн партияның съездизинин хүннеринде онзалап демдеглеп, мурнакчыларны шаңнап-мактап турар бис. Кадарчылар Херелмаа Сандуу, Анна Хертек, Соктай Оолакай олар ышкаш мурнакчылар чыл бүрүде төрүүр чүс хойдан 90—100 аңай, хураганнарны ап, онгу беш чылда шалынчы ажылдаан. Чылдың-на хойжу коданнарже хөй херээженнер сакманчылап үнүп, төрээн совхозуна 70—90 аңай, хураганны өстүрүп берип келгеннер.

Суурда албан организация черлериниң ураң чүүл фестивалын чарлаан. Оны партияның ээлчеглиг съездизинге тураскаатканы.

Херээженнер чөвүлелиниң ажыл планын ёзугаар суурга аъш-чем кылыгларының, агитбажыңнар булуунуун долгелгелерин, кадыкшылга кежээзин, «Таакпының хоразы» деп эмчиниң беседазын организастаан. Агитбажыңнарга, клубка шагаа кежээзин солуп, уткашынарлыг эрттирген.

№ 5 «Хемчик» (даргазы Лида Кочаа) аттыг агитбажыңга шагаа кежээзин чон дыка сонуургаан. Хоочуннар Ак-оол Очур-оол, Ойдуң Ондар олар шаанда тыва улус шагаанын каңчаар эрттирип турганыг чылганнарга чугаалап берген. Кежээниң түнелинде чурттакчылар тевектеп, кажыктап, ак-ыяш октажып ойнап, хөглүг дыштанганнар.

Чөнүүн чурттап турар черинин айы-биле политкижизидилгелиг ажылдың өске-даа хевирлерин ажыглавышаан, херээженнериниң ниитъ культуразының деңнелин бедидер дээш ажылды чорудуп келдинис. Суурда № 1, 2, 4 агитбажыңнарга хамаарышкан чурттакчылар дуузунда малдыг, огородка ногааларны өстүрүп ап, херим, кажааларын көрүштүг кылдыр септеп, чугайлап алгылаан. Бажың девискээринге кат-чимистп, ногааларны тарып өстүрүп келген үлегерлиг өг-бүлелер бисте хөй. Бо ажылга херээженнер чөвүлелиниң активчилериниң киирип турар үлүү база бар.

Агитбажыңнар — чон ортузунга политмассалыг ажылды чорударының бир чугула хевири апарган. Чоокта чаа биске «Тээли» совхозтуң төвүүн болгаш Найырал салбырының херээженнер чөвүлелдериниң активчилери аалдап кээп, арга-дүржүлгавысты солуштувус. Ажылывысты улам чогаадыкчы ёзу-биле көрүп турар бис, четпестерни эдип алырынга ол иднгни бээр.

О. МОНГУШ.
Бай-Тайга районнуң Кызыл-Даг суурда херээженнер чөвүлелиниң даргазы.

Бии-Хем районда «Кызыл тараачын» совхозтуң Туран сүтбараан фермазында 23 саанчы 566 инекти ажаар кылдыр хүлээнип алган ажылдан, кышкы үеде оларның ажаалда-чемгерилгезин күштелдирбишаан, продуктулуун бедидер дээш чарышта хаара туттунган. Ында аныяктарның дагдыныкчызы, республиканың мурнакчы саанчыларының бирээзи коммунист З. А. Седипей бодунуң инектериниң бирээзинден-не 2459 кг сүтту саап, инектерни машина-биле саарының арга-дүржүлгазын аныяктарга дамчыдып берип турар.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотолары.

„УРАН-ШЕВЕР МЕРГЕН“

Херээженнериниң ындыг аттыг клубу Сарыг-Септе ам үш чыл ажыг ажылдап келген. Ам ол элээн дүржүлганы чедип ап, херээженнериниң сонуургалын хайныктыра берген. Клубтуң ажылын үш кол угланышкынга чорудуп келген. Ол дээрге кежээлерни, солуп кижилер-биле ужуражылгаларны эрттирери, аныяк өг-бүлелериниң мурнукка чугула айтырыгларны сайгарары чижектиг культура-массалыг хемчеглер-дир. Ол шыкаш «Билиг» ниитилел организациязы, янзы-бүрү адырларның удуртукчулары, специалистер-биле кады өөдээже үүүшкүнүүр вас журналларын организастаары. Оон ынай аргыыр, хепти бижып, даараар, кулинария, косметика, огород ажылы болгаш чечектер өстүрер талазы-биле школаларның кичээлдерин эрттирип, аңаа чыылганнарга консультацияларыны, аныяк келерге ажыктыг сүмелерин бээри.

Бүгү ажылды херээженнер клубунуң тос кижи составтыг чөвүлели (даргазы библиотекарь Л. М. Разыгреева) бэшкарып, херэ[illegible] кичээлериниң идепкейлиг көдүргеп. Активчилериниң аразында лектор, башкы, повар, эмчи дээш кымны чок дээр. Чижээ, фармацевт А. Г. Горинзиың косметика, эм үнүштер дугайында солуп лекция, беседаларын дынналаннар ховар. Чечектер өстүрер болгаш огород ажылының талазы-биле школаның удуртукчузу Л. И. Скосоревапың ажылы база идепкейлиг. Даараныла комбинадында цех начальныгы Ш. С. Даваакай база идепкейлиин көргүзүп, херээженнерге беседаларны кылып, хептин чаа моделиниң делгезин организастаан.

Бо клуб эрткен чылын элээн идепкейлиг ажылдаан. «Ашаккадай улустуң өг-бүле этиказы» деп темалыг бирги кичээлди столованга эрттирген. Аңаа чаа өглеңгеннерни, аныяк өг-бүлелерни чалаан. Аллын болгаш мөңгүн кудазын эрттирген өг-бүлелер — кежээниң хүндүлүг залчылары. 4—6 чедир уруглар өстүрген Кривоножкиннерниң, Фотьяновтарның, Глушковтарның өг-бүлелери кежээге хүндүткелдиг столга органнар. Херээженнер клубунуң бүгү-ле школалары кежээге ыяк белеткелдиг киришкен. Күлүмөлдөр — столованың шефергин кафе кылдыр дерип, аъш-чемниг столдарны белеткээн, амданныг чемнерни делгээн. Клубтуң өске активчилери бажыңга өстүрер чечектерни, кежээ кедер платьелериниң чаа фасоннарын, баш дүгүн аяның-чараш эдериниң талазы-биле делгелгелерни кылган. Идепкейлиг дузалакчыларывыстың бирээзи — чүрүкка тырттырарынга хандыкшылдыг А. Т. Балгуковтуң чүгаазын, «Каа-Хемниң бойдузу», «Туристчи маршруттар мында тур» деп өөнүг чуруктарын кежээге чыылганнар сонуургаан.

Кежээлерге, бөлгүмнерге херээженнериниң хандыкшылы, идепкейи черле элээн белээн. Амгы үеде аңаа кээп кирипкеннериниң саны 2000 хире кижи четкен. Кодээде 40 ажыг херээженнер аргып, хеп даарап, амданныг чем белеткеп өөренип алганнар.

«Не дугайында сөс» деп темалыг кежээ. Уруглар камгалалының хүнүгине тураскаттынып. көдүрлүүшкүнүг эрткен. Р. Гамзатовтуң «Нелерни кампанар» деп шүлүглели-биле ол кежээни эгелээн. Ульяновтарның өг-бүлезинге уругларын музыка кижизидилгезинин, суураглыг кижилерни кижизиткен авааларның дугайын кежээнин башкарыкчылары солун, уткашынарлыг кылдыр чыылганнарга таныштырган. Хоочун бэшкы Г. М. Дорофеева, электрилиг машина-биле сүт саарының оператору О.-С. А. Салчак олар ышкаш хөй чаштарны өстүрүп, кижизиткен хоочуннарны ол кежээге хүндүткеп, чүректин ханызындан байыр чедиргеп бис. Авалар аңаа арга-дүржүлгазын солчуп, бир хар чедир уругларны ажаап-тежээр талазы-биле сүмелерни ап, делгелгелерни чыылганнар сонуургаан.

«Өг-бүле болгаш музыка» деп кежээни Тиилелгениң 35 чыл оюнга тураскаадың эртиртген бис. «Чечектер — чер кырынга тайбының, найырадың, аас-кежиниң символу» деп кежээни чечек өстүрериңге хандыкшылдыгларга тураскаадың организастаан. Ындыг активчилериниң бажыңнар чанынга өстүрген айыран-чайт чечектерни эмчи Ю. А. Чүхров өөнүг фильмге тыртыргаан болгаш кежээниң киржикчилериңе көргүскени магалыг. Кежээге бүгү-ле столларны өөбазын чечектер-биле шимээнин утка-шынарлыг. Делгелге соонда чечектер сатканындан чыылган акшаны Тайбының совет фондузунуң агар санынче шилчиткен. Үстүнде чугаалаанывыс херээженнер клубунуң активчилериниң хүлээнген ажыл-херээнге харыысалгалыы. чаа чүүлдерже, хөй-ниитичи даалгазын чогаадыкчы ёзу-биле көөрүңге чүткүлдүү— олардың бир онзагай талазы болуп турар.

«Уран-шевер Мерген» клуб бодунуң ажылын школалар дамчыштыр чорудуп, культурамассалыг хемчегларни Сарыг-Сеп суурга организастаарынаан ангыда, районнуң өске-даа суурларында херээжеи ажылишчилерге үүүшкүнүүр аас журналдарын база эрттирип эгелээн. Ол аас журналынга лекторлар, специалистер херээженнер клубунуң активчилери, уран-шевер мастерлер киржип турар. Мерген СБФ-зинге, Бүрен-Аксы суурга аас журналдарын каш удаа эрттирген. Моон түнелинде районда херээженнериниң нйити клуву — «Подружка» Бүрен-Аксы суурда тургустунган. Херээженнерниң ол ийи клубтарының активчилериниң үжуражылгазын эрттирген.

Чыл төөчүзүнде «Күш-ажылдаа, дыштанылга-даа— өөрүңкүлө» деп аас журналын эртирип, аңаа чогаадыкчы ужуражылгага тыва шулукчу Екатерина Танованы чалаан бис. Бо удаала херээженнер клуву бир янзы делгелгени районнуң Культура бажыңынга белеткээн. 1980 чылда оларның чоруткан ажылының түнели ол болган.

Херээженнер клубтары — культура-массалыг ажылды чорударының бир төөү болуп, бо талазы-биле чедип алган дуржүлгавысты улам байдып, районнуң суурларында херээженнер чөвүлелдерниге оюу иептерелир сорулга-биле семинарларга чугаалажып, методиктиг сүмелерни ажылдан кылыры-биле белеткеп турар бис. Ажылды улам эжиидер, оон арга-методтарын сайзыраңгайжыдары-биле херээженнер клубтарының кежигүнелериңе, аңаа чыылганнарга аиксталарны таралып, оларның санал-оналын, сүмелерин база кичээнгейге ап турар бис. Бистиң клубтарывыс — бүгү чүүлдерге сүмелекчилер болгаш дузалакчылар болуп турар.

И. ТОВУУ,
СЭКП Каа-Хем райкомунуң херээженнер ортузунга ажыл чорудар кылдызинин эргелекчизи.

ДАЙЫН ЧОК КЕЛИР ҮЕ ДЭЭШ

114 чурттардан 129 организациялар Делегейнин херээженнериинин демократтыг федерациязынын (ДХДФ) кежигүннери болуп турар. Оларның ажылын ГДР-нин найысылалында туруп турар ДХДФ-ниң бюрозу таарыштыр организастап турар. ПМА-ның Берлинде корреспондентизи Игорь Кузьмин ДХДФ-ниң президентизи ФРИДА БРАУН-биле ужурашкаш, бөмбүрзектиң херээженнериниң тайбың дээш демиселге киржилгезиниң дугайын чугаалап бээрин дилээн.

— Делегей херээженнериниң хүнү Март 8—бүгү херээженнерниң байырлалы. ДХДФ-ниң бюрозунуң кыйгырыын ёзугаар бо чылын ону херээженнер тайбың дээш деминг демиселиниң адаа-биле эртиер—деп, Фрида Браун чугаалаан.

Ол демиселге бистиң чедип алган ледиишкиннериве барган болза, кылыр үүлдериве хөй. Чүү дээрге делегей амдаа айыылыын кыдында, «кызыгаарлаан» ядролуг дайын дугайында хоозун үүлдү Барыын чүк үзүктүг пропагандалап турар. Делегейниң улустары, херээженнер болгаш оларның өг-бүлелери дайынга чарыгдалдарны чүктеп эртип турарлар. Шериг бюджединиң өзүлдези ажылчы чонларның кирип алыр орулгазын эвээжедир, социал хереглелдерге чарыгдалдарны кызырарыга, үндүрүглерин аартадырыга, амыдыралды бергедедиринге чедип турар. Хлеб кескиндизи-биле, стакан ишти сүт-биле азы адыш ишти рис-биле оларның тыныш камгалап ап болур ужурлуг чаштар хүнүң-не өлүп турар. Ынчалзажок хөй-хөй акша-хөреңгини чепсекти эндере бүдүрериге чарыгдап турар.

Бо чыл — херээженнериниң «Дең эрге, тайбың хөгжүлде» деп сорулгалыг шимчээшкинин деткир талазы-биле КНО-нуң он чылының яйыгы чартыының эге чылы. Тайбың дээрге херээженнериин амыдыра байдалын экижидеринге кол үүл болур дээрзин КНО-нуң ол үеде чорудары-биле хүлээп алганы программазында чугаалап турар. Ол талазы-биле кылдыынган ажылдар эвээш эвес. Миллион-миллион херээженнериң угаан-бодалы чылдан чылче улам сайзырап, нинтилел хөгжүлдезинге оларын киржилгези өзүп орар. Ынчалзажок делегейде үжүк-бижик билбес 800 миллион кижиниң 60 хуузу херээженнер болуп турар. Капиталистиг күрүнелерде ажыл чок чоруккa бир-ле дугаарында олар таваржып турар. Херээженнериң нинтилеледе деп эргелиг эвес чоруунуң талазы-биле айтырыг хөй-хөй чурттарда чидиг болуп артпышаан.

Делегейниң херээженнер шимчээшкининге кол чериң Херээженнериин бүгү-делегей конгрези эзлээр. Бо чылдың октябрь айда бодунуң ажылын ол ЧССР-ниң найысылалынга эгелээр. Херээженнериин яңзыбүрү национал, политиктиг болгаш шажыңчы организацияларының делегацияларының символу болган Африканың мурнуу үүгүнүң херээженнеринге болгаш уругларыга, кара-бажыңнарда хилиичектеттиргеи чили патриоттарның оолдарынга болгаш кыстарынга улуг дузаны болгаш деткимчени чедирип турар бис. Фашистиг дарлалдың өр, херээжен кижилерни, уруглары хүнүң-не бастып, дорамчылап турары Сальвадорнуң чону-биле эп-сеткил катташтырылгазының Делегей ужуражылгазы бүронуң шиитпири-биле бо чылын Барселонга болуп эртер.

Составынга ДХДФ-ниң чиигине секретары Мирьям Вире-Туоминеннин киржип чорааны ДХДФ-ниң делегациязы Афганистанның херээженнериниң бирги конференциязының ажылынга чоокта чаа киржип чораан. Афган херээженнериң чангыс эвиинг быжыккааныын, апрель революциязының чаазалап алышкыларын камгалаарынга шиитпирлиинин олар хереченин болганнар.

Делегейниң херээженнери келир үеже идегелдиг көрүп турарлар. Оларның идегелиинин кол үндезини, «ДХДФ-ниң бюрозунуң эп-сеткил катташтырылгазының медеглелинде» бижээни ышкаш, боттарының тазактарының тайбың политиказынга төлептиг үлүг-хуузун киништирип турар социалистиг чурттарның херээженнериниң сорук киирикти үлегерчижээ болур.

(ПМА).

Берлин.

КӨДЭЭ ФЕЛЬДШЕР

Бичии Фика билип хээрге-ле ада-иези район эмнелгезиниң кедээзинде өгде чурттап орар болганнар. Бодунуң үе-чергези-биле сайзанактап, боттарының кода-суурларын тургузуп, эмчи-домчу, башкы, тудугжу болуп ойнап өскен. Ынчан школага өөренип тура, элээн апарган кыс утладып келгеш, чогум кым болурун тодаргай шиитпирлеп албаан. Ындыг болзажок, уругну дылдын, төөгүнүң, бойдустуң эртем далайынче чедип кирип келген башкылары дег бүзүнүг, мергеи угаанныг кижилер ол өйде чок дег кылдыр сагындырып, башкының мергежилиг күзелин чаа баскаш турар болу берген.

Бир хүн клазының удуртукчу башкызы Финаны эрте чандырыпкан. Бичии кижи чүнү билир, маңнап чаңын келген. Ол өйде ортумак школаны доозупкан акызы дукмазын чедип алгаш, эмчиде чыдар аарыг ачазынга эккелгеп. Үргүлчүлелдиг аар ааран ада уругларынга чагыг-сүмезин бээр болааны ол. Алышкылар, оон уругларының ийи улуглары, ынчангаш оларга чугаалаар чүве хөй. Шак-мнинута тудум харыксырап бар чыткан ачазынче уруг ниге көрүп чалаакан. Характырының чаштары бадып тура, ол үүлдү-чүрээниң хамыынган даңгыраглаан: «Улуг, биче кижилериң халапты аарыглардан чарып алыр эмчи болур мен!».

Найысылал Кызыл. 1971 чылдың чайының ортан үезин. Каш хонук бурунгаар 10-гу классты дооскан Фина чаңгыс классчы оолдар, кыстар-биле кады чурттуң дээди өөредилге черлериче киреринин шылгалдаларын дужаар дээш хап келген. Улуг совет шүлүкчүнүң, «Ажыл бисте шупту дөмей—амданын ап, шилип ап чор» дээни ышкаш яңзы-бүрү мергежилдериң кайызын ол дээр. Хоорайлар безин аңгы-аңгы: Москва, Ленинград, Новосибирск, Иркутск, Улан-Удэ... Баш удур шиитпирлеп алганда чүү деп. Ол анкетаны, билдиришкинии-даа саат чокка бир аай доллургап, бижип каан: «Красноярскиниң медицина институду». Совет чурттуң кадык камгалал шүгүмүнга хөй чылдарның дургузунда муң-муң эмчи кадрларны чедиишкинниг белеткеп берип келгеи база Тыва Автономнуг Республикаиын кожазында туруп турар бо хоочун эмчи институдунче өөренип кирер күзелин илереткен абитуриентилер хөй болган. Кирзе чогуур 18 кижиниң бирээзи болур дээш барык 100 чыгам кижи маргыллашкан. Барык шупту шылгалдаларыны чүгле «5»-терге дужаганнар үк эргени чаалап алган. Фина оларның аразынга кирбейн барган. Балл четпээн. Анаа ол кударан ундаравааи. Күзел күштүг. Ол документилерин Кызылдың медицина училищезинче дужаккан.

Сургуул хөглүг чылдар улай-улай шуужуп, барык дөрт чылдар дургузунда чедии алган теоретиктиг билиглерни ам амыдырал-биле холбап ажылдаар баштайгы базымны кылыр үениң келгени бо. Өөрүшкүлүг, оок-биле кады сүртенчин-даа кончуг. Арга-сүме ону үк районче ажылдалып чоруткан бижин, Кызылдың медицина училищезинче дужаккан.

— Бистиң совхозтарывыс шупту-зуу эмнелге пунктуларыбиле четче хандыртынган. Район төвү Эрзин суурдан ырак, районда хөй дээн чурттакчылыг суур Нарында участок эмнелгези турун турар. Ындыг-даа болза чер-черлерде

Ак халаттыг кижилер

айтып берип, үргүлчүнүң-кожа турар башкылары ам кайза боор. Базым бүрүзүн боду кылыр, хынаттынар-шилиттинер апаар. Бичии-даа чандыр базып, алдаглалды кылып болбас. Шилип алган мергежил чырык делегейде эң-не буянныг чүүл — кижиниң кадыкшылы-биле холбашкан болгай. Доктаамал ажылдап-чурттаары-биле келген аныяк фельдшер үргүлү Эрзин район эмнелгезиниң кол эмчизи, РСФСР-ниң алдарлыг эмчизи Роман Имажапович Калдарооп эптиг-ээлдек хүлээп алган. Тыва АССР-ниң Кадык камгалал министерствозунуң эмчи кадрлар хандырылгазы бисте арай четпес тургустуганың борта демдеглээри артык эвес. Өөренип турган эртемнериниң шингээдип ап турганыкарының үнелели — демдектеринер эки-дир. Ол ышкаш бистиң бүзүреливисти шыңзылып ажылдап болурукарыны мурнунда биске күрүне практиказы эртирип тургаш көргускен болгай силер. Будуш-Бажында эмнелге пунктузуун хүлээп алынарза кандыгыл?

Шак мынаар Фина Балдановна Хангай адаттыгаи районнуң мурнакчы ажылагыйларының бирээзи. Владимир Ильич Ленининиң адын элилээн совхозтуң төвүнде эмнелге пунктузуп эргелекчилээрия-биле 6 чыл бурунгаар борта келген. Баштай-ла эмнелгениң иштики-даштыкы байдалын ажыл-ишке таарымчалыг болдуруп алырындаи эгелээн. Эмнелгезиниң дериг-херекселиин четчелээн, өрөөлдерин агартыр чугаалаан, доозулаан. Дараазында хамаарышкан кедээ Советтиниң девискээринде бүгү-ле улуг, биче чурттакчыларны учетка ап, профилактиктиг хемчегларин ап чорудуп эгелээн. Неперелболур халлавырлыг аарыгларның дугайында лекция, беседаларны кылып, иланган бичии чаштарга тарымыкыннарны өй-шаанда чорудуп, манаа хамаарыштыр санбюллетеньнерни доктаамал үндүрүп келген. Ол үүле шинчилге-биле кызыгаарлаамас. Кедээ фельдшер херек болза хирург, терапевт, педиатр, акушер-гинеколог-даа болган турар. Ынаңгыя бо бүгү шынарлар суурдан озалаап чурттап чоруур малчыннар, оларның ажы-төлүү аарып-аржып, озал-ондакка таваржы бергенде хынаашы-биле илереттинер. Ынчангаш оларга боттуг дузалыг чедирериие ол кажан-даа чажам дивейн келген. Ооң кадыында район төвү чеде албас хире байдалдыг келерии бозудар тускай өрөөлди дерип алган. Борта ооң киниң кескен аас-кежиктиг чаштарының-даа саны хөй.

Фина Балдановна үүле чаңгыс чер-чурттуларына казыкшылды, өөрүшкүлүг шаннап келген эвес, а аны-хуудаакысының кежиин база маңнап тыпкан. Дөрт чыл бурунгаар ол бодунуң үе-чергези, агроном мергежилдиг аныяк кижи-биле база бир чаа социалистиг өг-бүленин тутkан. Эргежассыг баштайгы кызыы база борта божаан. Ажыл-ижин дээш могаг-шылаг билбес, амыдырал-чуртталгазынга үлегер-чижектиг эмчизинге совхозтуң коммунистери белиг бүзүрелии көргүзүп, боттарының хүрээленнинге киирип алган. Бүлүн-Бажы суурну бедик чурум-сагыылгалыг, ырыгшевер, үлегерлиг суур болдуурар талазы-биле ажыл чорудар партийжи даалгазын база эки күүселии турар. Коммунист эмчи бо хүнжерле болуунуң кол ажылы-биле чергелештир чаа эрткен СЭКП-ниң XXVI съездининиң төөгүлүг шиитпирлерин чоңга халбалбиле танышгырып эгелээн. База төөгүлүг шүүлгаанның үезинде ол бодунуң эрткен күш-ажылчы базымнарынче хая көрүп, хынаттынган-шылгаттынган, чаа сорулгаларны салгаш улам шудургүзүу-биле ажылдап киришкен.

С. МОНГАЛ.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: КЫСКА ДЫҢНАДЫГЛАР, ТАЙЫЛБЫРЛАР

Тайбың болгаш тургузуушкун угланыышкыны-биле

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң ажылының түңнелдери делегейниң хөй-нинтилиниң, даштыкы чурттарның массалыг информация органнарының кичээнгейиниң төвүнде туруп турар. Съезд хагдынарда эш Л. И. Брежневтиң чугаазын делегейниң солуннары болгаш журналдары бүрүү-биле азы ооң делгеренгей, дончулалын парлаан. Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы улуг Ленининиң айтканы социализм болгаш коммунизм тургузуушкуунуң оруу-биле чорбушаан, ийи угланыышкынарже: коммунистиг тургузуушкунче болгаш тайбыңны быжыглаарынче бодунуң бүгү күжениишкиннерин угландырып турарын бүгү делегейниң парлалгазы онзалап демдеглеп турар. Партиияның девизи — бүгү чүвени совет кижи дээш, кижиниң чаагай чоруу дээш! Делегей ареназынга СЭКП-ниң кол сагыш салыышкыны, Совет күрүнеиниң кол сорулгазы — тайбыны камгалаары болуп турар. Л. И. Брежневтиң съездиге кодургени чавырлыышкынны улам чүлгаларының болгаш ханыладырының программазы, боо-чепсекти эндере бүдүрерин соксадыр дээш демиселдиң программазы бүгү делегейге кайгамчык улуг сонуургалы болдурган.

СЭКП-ниң XXVI съездизи делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкининиң төөгүзүнге, социалистир дем каттыштырылгазының төөгүзүнге алдарлыг черни эзлээр деп, Польшаның «Трибина люду» солуну бижээн. Съездиниң делегейге улуг ужур-дузазы хамыктың мурнуунда чүдел дизе, ССРЭ-ниң тайбың чаа инициативаларының дугайында шиитпирии оон хүлээп алганында болур.

СЭКП-ниң XXVI съездизи делегейниң революстуг болгаш дешилгелиг бүгү күштериниң улуг байырлалы болган деп, Чехословакиязының «Руде право» солуну онзалап демдеглээн. Коммунистиг, ажылчыл, революстуу-демократтыг партияларның болгаш шимчээшкиннериин хөй санныг делегацияларының съездиге кээп олурушканы — ленинчи партияның шүүлганынга делегейниң революстуг болгаш дешилгелиг хөй-нинтизининг, күш-ажыл кижилериниң кайгамчык улуг сонуургалының тодаргай херечизи-дир. Мөлүкчү тургузугну дүжүрер, социализм дээш, национал хамаарышпас чорук, демократия болгаш тайбың дээш бистиң нинти демиселивиске интернационализм бүгү революстуучуларның теориязының болгаш практиктиг ажыл-чорудулгазының чарылбас кезээ болуп турарын совет коммунистериин съездизи база катап бадыткаан деп, ол солун бижээн.

Марксизм-ленинизмниң болгаш пролетаржы интернационализмниң идеалдарынга, ажылчын ангының болгаш бүгү ажылчы чоннарның хөрээге СЭКП-ниң шинчыыын ленинчи партияның төөгүлүг XXVI съездизи база катап көргүскен деп, Герман Демократтыг Республиканың «Нойес дойчланд» солуну демдеглээн. Совет Эвилелиниң ажылчы чоннарының амыдырал деңнелин белидеринче СЭКП-ниң чайгылыш чок угланыышкыныи совет коммунистериин шүүлганы балыткаан. Бүгү үүвени кижиниң чаагай чорууну болгаш ханыладырының программазын, ооң-чепсекти эндере бүдүрерин, дыштың-ла чаа-чаа чүүлдерни, ол-ла дээш ажылдаарын, ооң-биле кады чүүлдүг-ле ажылдаарын Англияның «Таймс» солуну айыткан. Европа динке идегежир чорукту быжыглаар талазы-биле Совет Эвилелиниң инициативалар Мадрид ужуражышкынының киржикчилериниң улуг сонуургалын болдурганың

ӨӨРҮШКҮНҮҢ КАРАК ЧАЖЫ

Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи деп хүндүлүг атты тыпсыр дугайында доктораал номчуттунган. Муриуху одуруттa олурган буурул башты, калбаксымаар хавазы сыгыглар хээлендир кешкилей бергилээн, чингежек мага-боттуг херээжен кижиниң каректары кыланайчы берген соонда, чаактарны куду чаштар ала-чайгаар-ла борбак-борбак бадып келгилээн. Ол дээрге мунгаралдың эвес, өөрүшкүнүң карак чаштары-дыр! Ол белик атты сценага, чөп муриунга кызымаккай, эрес-шудургу ажылы дээш төлептии-биле чедип алган Ольга Чыртакпаевна Ензактың чылыг холун тудуп, артист өөрү бистер байыр чедирип турган бис. Ооң сагыш-сеткилиниң хайыгын келген өөрүшкүзүн карак чаштары сөглеп турган. Өөрүшкүнүң мынуталары, ооң артисчи күш-ажылының база бир эки үнелеп ол-дур.

Күш-ажылга ынак ол бөдүүн артист-биле театрга кээри билек, таныжып ап, ооң кударалыг-даа, өөрүшкүзүнда бо хүнерге чедир денге үлежип келгим. Ажылывыс айы-биле ол эң ынак эштеримниң бирээзи апарган. Сактып тур мен, театрга ол 1936 чылда бир эки-биле кады келген. Ынчан-на театр уран чүүлүнге коччуг сонуургалдыг, ол талазы-биле бижиг билиглерни шингээдип алырынга белеп болгаш изиг күзелдиг келген, хып дээш аныяк турду. Совет ураң чүүлдүң Москвадан дөртен чылдарда келгилээн мастерлери И. Исполнов, А. Шатин, Р. Миронович болгаш өскелер-даа чаа тургустунган тыва театр коллективинге улуг дузаны чедиргеннер. Тыва өөрү-биле бир демей, Ольга Ензак олардан бүгү-ле эки чүвени кызымаккай шингээдип ап турган.

Артист кижиниң, ылангыя ший артизиниң амыдыралында үттүндурбас чүве чүл дээрге, ооң чонга ойнаан күүсеткен баштайгы ролю. А мээң ынак эжим Ольга Ензак бо хүнерге чедир чеже-чеже рольдарны ойнавады дээр! Ынчалза-даа ойнаан баштайгы рольдарының бирээзи — «Малиновкага болган куда» деп шиирге Трындычиханың ролюн ойнаанын ол кажан-даа утпас. Малиновка суурнуң кадайларын чыгган, чоокаар чүвезин — чангыс аңчы оглу болгаш ажылчын ыттар. Кижиниң амыдыралынга чүүдаа таваржып болур. А Калянаның амыдыралынга эң аар ажыг таварышкан: ооң чангыс аңчы оглу аңнап чоруткаш, ээп келбээн. Чангыс оглун хөөржүдүп тургаш, ол ажыг-шүжүүн туттунуп шыдавайн баргаш, чүрээ аарып албыстай бээр... Ие кижиниң уян, чымчак сеткил-сагыжының бо нарын өскерлиишкинерин Ольга Ензак бүзүреничиг кылдыр эки ойнаан.

М. Горький аттыг киностудияның бүдүргени «Буктуг Ямбуй» деп фильмде эвенк Лангараның ролюн база-ла эки ойнаан, ону көрүкчүлер сеткил ханыышкын-биле көрүп турар.

Ненец, чукча, эвенк... Ангыаңгы нацияның төлөөлекчилери, аңгы-аңгы салым-хуулар, аңгы-аңгы аажы-чаннар!.. Ол-ла бүгүнү оларга дөмей кылдыр кинофильмге көргүзери белен эвес.

— Ойнаар маадырларның чүгаа аянын, аажы-чанын, амыдырал-чуртталгазын баштай ыяк өөренип таныжып алыр. Меңээ ындыг белеткел турбаан болза, ненец, чукча, эвенк херээженнерниң өзүр-хевирин кинога кайыы ойнап шылаар ийик мен. А кажан кинону тырттырып, артистер анаа ойнай бергенде, чай-чапсардаа чок: маадырның кылып-ла турар, чугаалап-ла чоруур чүвелерин ол-ла хевээр амыдыралчы кылдыр өттүнерин оралдажыр сен. Чангыс хензиг кылдыныгны безин катап-катап кылыр, ооң эң экизин шилип алыр. Артист кижиниң, ылангыя кино артизчиң ажылы ажок берге болгаш шүүттүг ажыл — деп, Ольга Чыртакпаевна үгаалаар.

Кинога-даа, сценага-даа оон түргускулаан хөй-хөй херээжен рольдары дээш, аңаа бис чоргаарланыр, ол бөдүүн күш-ажылчы кижини хүндүлээр бис. Шынап-ла, артистиң ажылы шүүттүг болгаш берге, ооң ыяа дээри-ле чөп. Ынчалзаадаа бир эвес кинога ам база кандыг-бир рольга ойнаа дизе, арга-дружулгазы байлак хоочун артист Ольга Чыртакпаевна Ензак шүүттүнмес дээрзинге бүзүрээр бис.

М. РАМАЗАНОВА.
Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи.

ЭСТОН ССР. Таллиннің ногаа-чимис совхозунуң магазининге боодалдаан чечектерни хүнүң эккеп турар. Ажылагыйның теплица ажылдакчылары хоорайжыларны дириг чечектер өөртүп турзун дээш улуг сагышты салып турар. Бо чылын совхоз 150 мун даг фиалказын, ийи миллион хире хризантемаларны болгаш фиалкаларны садар. Делегейниң херээженнер хүнүнүң бүдүүзүнде садыгга коччуг хайым тургаш.

ЧУРУКТА: чечек магазининиң садыгжызы Леа Валк боодал белектерни делгеп тур.

Э. ТАРКПЕАНЫҢ фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

Аваамга боодал чечээм

(Сонет чечээ)

8.

Отка-көске дүшпезин-не кызып чор мен,
Одургудан чуглуп дүжер чыгыы чордум.
Амыдырал сынындыва үнүп чыда,
Аъдым бажы чангыс эвес хоар часкан.
Халбактангган салааларым ханы сыстып,
Кашпал дүүнче караш дээриң кайзы чорда,
«Шыдаш, оглум! Холуң салба, туттун!»—дээнзит
Шырай-арның туман өттүр чырып келген.
Овурумнуң диргизикчи илбизинден
Оглуңнуң мээң карактарым сергеп келген—
Оон соонда, тоол шагда чүве ышкаш,
Отту-көстү шургуп эртип чоргуладым.
Озал-ондак, моондак дыынмас чылдагааны—
Орлан чаңын дөзээнимнин ачызы-дыр.

9.

Орлан чаңын дөзээнимниң ачызы-дыр.
Орай-даа бол, эрте-даа бол, өөмге келген
Аалчымның идик-хевин алалавайн,
Аяк шайым чүнү мурнай суңар-дыр мен.
«Шак бо оолдун авазы дег чаптанчыын!»—деп,
Шайлап ора, кырган улус сени сактып,
Кениң-биле бисти мактап, экизиниң.
Кежээ дургу чугаа үспейн хөөрээр-дирлер.
Кудан кадай арның көрүп, даңза солчуп,
Кудавыска бисти йөрээп хөглевээн сен.
Чагыыр чагыың чылыг сөзүн өске ие
Сагыжының арыын тудуп, йөрээп кагжык.
Уруунга дег кат-нем менээ ынак—
Ужур-чөптүү авам сен дег ие кижи.

11.

Ужур-чөптүү авам сен дег ие кижи.
Уругларым ону танып шулунайныр,
Ужа-тура атпанайдыр кыштаар ойде
Улуг шатты доженгештиң мөнге удаан.
Сен дег база хөй-ле төлдү өстүрүп каан,
Сеткил-чүрээ олары дээш кыптып чораан.
Ашты-чутту, өөрүшкүнү катай хаара
Аяан долдур амзап эрткен ие чүве.
Үүделиг өртемчейге черле ыыдыр:
Үргүлчү-ле ышкындыры албан турар.
Өгнүң оду ооң-биле өже бербес,
Олчей-кежиин ажы-төлү холдан салбас.

Уруумга-даа, оглумга-даа ава кижи
Улуг чаагай чүректиг деп сөглээр-дир мен.

12.

Улуг чаагай чүректиг деп сөглээр-дир мен.
Узун чырык удазынныг изиг Хүн-даа,
Орай дүнүң мөнгүн Айы авайым сээн
Орнуң солуп, дески чырыыр харыы чок-тур.
«Аът өлүр баглааш артар...» Амыдырал
Артай баспас дүрүмү-дүр. Ынчалзажок
Чоокта чаа кожаларым авазын кээп.

Аарыг, халап чарып албаан хирезинде
Аваларын чамдык улус оскунар-дыр.
Чоруксавайн турунда-ла хөөкүйүң
Машинага олурткаштың, кырганнарның
Бажыныңче карак ажыт аътказыпкан.
Амыдыраар эрге бергеи чаяакчынар—
Аваңарга хинчек черле халдатпанар!

13.

Аваңарга хинчек черле халдатпанар,
Арны чырык, хөрээ хостуг, дыштыг чоргун.
Ава кижи бежен харлыг оглун безин
Азарганчыг хензиг чаш дег чаптаар чүве.
Аарыгның кара холу ававысты
Аныяанда бистеп хунаап алгаш барган.
Иенер бар кежиинерни, оңнуктериң,
Идегелдиг эртине дег, каратанар!
Ажылдаштың кээринге — аякта шай.
Амданыыг чем. Аваңарның чылыг караа
Эргинге хүн херели дег солангылай
Эргинден-не чайынналып чырып турар.
Ава дээрге—Чер дег, Хүн дег, дың-на чангыс,
Аңаа мөнге йөрээл ырын ырлажыңар!

14.

Аңаа мөнге йөрээл ырын ырлажыңар!
Алдар-атты эртемден-даа, политик-даа,
Аңаа бөдүүн кадарчы-даа, ажылчын-даа
Авазының чылыг холун сактып чоруур.
Үе өттүр иелерни алдаржыдаал:
Үжүүр ишке эрес кежээ шалынчывыс,
Арыг чаагай нүүрзүрек сеткилвис—
Ававыстың биске шаннаан хайыразы.
Чүгле чангыс бодум авам сагынмадым,
Чүс-чүс бөдүүн мөнге дирит иелернин
Ажы-төл дээш, аас-кежик, эки чол дээш
Амыр-дыш чок демиселин ырлап тур мен.
Ынак авам өпей ыры үжүп турар
Ыржым дүнүң шыксыг, серинн, тааланчыын.

15.

Ыржым дүнүң шыксыг, серинн, тааланчыын.
Ырлыг чүрээм аялгазын дыңна, авай.
Эки адың хирге-чамга бораваан мен,
Этиг-чөптүг сөстеринни дүрүм кылдым.
«Чонуң черле човатпа!»—деп чагып чор сен,
Чолдун арыг бедик нүүрүн сагыыр дээн мен.
Хайыралыг Ада-чуртум каарым чок,
Канмыыл эвес, дазыл-дөстүг оглуң-дур мен.
Отка-көске дүшпезин-не кызып чор мен,
Орлан чаңын дөзээнимнин ачызы-дыр.
Ужур-чөптүг авам сен дег ие кижи
Улуг чаагай чүректиг деп сөглээр-дир мен.
Аваңарга хинчек черле халдатпанар,
Аңаа мөнге йөрээл ырын ырлажыңар.

А. ДАРЖАП.

(Төнчүзү. Эгези № 57 «Шында».).

Партияның XXVI съездизиниң ажыттынган хүнүнде республиканың Садыг министерствозунуң дузалал ажыл-агыйы ажылдакчыларының уругларыга тутkан уруглар садыы ажыттынган. Садыг министерствозунуң септелге-тудуг участогунуң ажылчыннары оюу тутkан.

Садиктиң ишти чылыг, чырык. Инда удуур, ойнаар, хел азар черлер, туалет өрээли шупту бичии чаштарга таварымчалыг. Янзы-бүрү ойнаарактар хөй. Бичии чаштар аңаа чалгаараваас, культурлуг чараш аажы-чанчылдарга өзүндоругларлар.

Дуржулгалыг кижизидикчи башкы Вера Владимировна Иванова-биле кады дээди болгаш тускай ортумак эртемниг үш кижизидикчилер ажылдаарлар.

Дузалал ажыл-агыйның директору Н. Н. Вершинин, Садыг министерствозунуң № 2 уруглар садының эргелекчизи Л. Х. Лебедева олар чаа коллективке улуг дузаны чедирип турар. Дузалал ажыл-агыйга эвилиг ажылдакчыларынга сөөлүү чылдарда 2—3 квартиралыг бажыңнарны база тудуп, ажыглалга киргеп.

В. САЛЧАК.

ЧУРУКТА: чаа садикте. А. МЕЛЬНИКОВТУҢ фотозу.

БИР ЭВЕС

Бир эвес ногаа аймаан ал пөс-биле ораап каар болза, каш-даа хөндүр үрелбес.

* * *

Бир эвес балыкты аштаар бетинде изиг сүгже суптар болза, ынчан ооң казырыы алырдыычал болур.

* * *

Бир эвес кылын пөсту даа-раарда, инеди савай-биле чаап алыр болза, ине чылгыр болур.

* * *

Бир эвес шилди чуруун каан картошкалыг суг-биле чуур болза, хири дужуучел болур.

* * *

Бир эвес карак шилин глицерин-биле чагаш, кургаг пөс-биле чөлүп каантар болза, белен туманнадбас болур.

* * *

Бир эвес аржыылаар эргилей бээрге, кадыг бээр болгаш суг сиирбес апаар болза, ынчан оларны чугаа соонда дустуг сугга хайындырыпкаш, соок сугга булгаптарга, чычай бээр.

* * *

Бир эвес көрүнчүктү болгаш будун төгүлген черлерин сүтке өттүрген пөс-биле чөдүптар болза, хири арлыычал болур.

ДЕЛЕГЕЙНИҢ ХЕРЭЭЖЕННЕР ХҮНҮНГЕ ТУРАСКААТКАН

Делегейниң хереэженнер хүнү Март 8-ке турасказаткан боодалга маргылдаазын Кызыл хоорайның ДОСААФ комитеди февральдың төнчүзүнде өрт-тирген. Аңаа пингизи-биле 38 команда, 110 ажыг херээжен адыгжылар киришкен.

Хууда бирги чер дээш маргыдалга Кызылдың башкы институдунуң бешки курузунуң студентизи Н. Хозлева шылгарап, 100 санны аткан. Ынчангаш ол бо маргылдааның туган чемпиону деп атты чедип алган. Ийиги черни автоөрүк техникумунуң сургуулу Д. Грек эвлээн.

Команда аайы-биле бирги черни 300 санган 285 санны алган автоөрүк техникумунуң командазы алган. Башкы институдунуң, туберкулезка удур диспансериниң командалары түс-тузунда ийиги, үшкү черлерни эвлээннер.

Э. МОНГУШ.

Телевидение

МАРТ 8-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.40 — «Эртенги сула шимчээшкинче чыскаалынар». 9.00 — Таджик ССР-ниң Күртелерадиозунуң танцының «Зебр» концерт ансамбли. 9.30 — «Будильник». 10.00 — «Совет Эвилелинге бараан боон тур мен!» 11.00 —«Кадык-шыл». Эртем-тайылбырлыг программа. 11.45 — Музыкалыг программа: «Эртенги почта». 12.30—«Кодээ шак». 13.30 —«Музыкалыг киоск». Дамчыдылганы Э. Беляева эртиирер. 14.00 — А. Арбузов.—«Шаандакы комедия». Москваның Вл. Маяковский аттыг академиктиг театрының фильм-спектакли. 15.35 — «Үе-биле маргылдашкаш». СЭКП-ниң XXVI съездизиниң делегады, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, Костромскиниң хөвеи комбинадының аргыкчызы В. Н. Плетиеваның дугайында очерк. 16.00 — «Херээженнерге ынак-шыл-биле» деп композиция. 16.30 — «Кино аян-чоруктар клуву». 17.30— К. Готтун киржилгези-биле концерт. 18.00 — «Делегей панорамазы». 18.45— Мультфильмнер программазы: «Чырык хүндүг болган кайгамчык таварылгалар», «Шынхыр, Михаэла». 19.10— Фигурлуг чуягулаашкынга делегей чемпионады. Спортчу таныш. Хостуг программа. АКШ-тан дамчыдылга. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35 — 23.35 — «Ногаан огчугаш». Тенгенде—медээлер.

МАРТ 9-ТА

БИРГИ ПРОГРАММА

КЫЗЫЛДАН

18.00 — Уругларга фильм. «Удавас чаъс чаар». Мультфильм. 18.20 — «Улусчу контроль». 18.45 — «Алкоголь болгаш салгал». Документалдыг фильм. 18.55 —Телемедээлер. 19.05 — «Чүгле от шугумунга». Документалдыг фильм. 19.15 — «Бистин аалчыларывыс». 19.30 — Телемедээлер. 19.45 — Чарлалдар. 19.50 — «Кара кызыгаар». Документалдыг фильм. 20.10— «Спорт». 20.40 —«КАИ экраны». Дамчыдылга. 20.55 —Телефильм. 21.20 — «Хөглүг». 22.00 — 23.00 — «Бодуң-ну билип ал». Уран-чечен фильм.

Аагаар

Бөгүн республикага шокар булуттаар. Чамдык черлерге хар чаар. Агаарның температуразы 2—7 болгаш 9—14 градус соок.

Кызылга эдир булуттаар, чагбас. Агаарның температуразы хүндүг 4—6, а дүне — 15—17 градус соок болур.

КИНО

МАРТТЫҢ 8-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Чээрби чыл сөөлүнде бир катап» 9.30, 11.20, 1310, 15.00, 16.50, 18.40 (узаткан) 21.10 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Өлүм кашпалынга ужуражылга» 10.15, 13.30, 15.15, 17.00 (узаткан) 19.15, 21.00. **Киночыынды** 12.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Окза чугулз даалга» (2 серияльг) 11.00, 14.00, 17.00, 20.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: Киночыынды 10.00, **«Огарёва-6»** 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 20.30 (узаткан), **«Өг-булеге сумележишкин»** 18.40 шактарда.

МАРТ 9-ТА

«НАЙЫРАЛ»: «Коргуушкунуң 6000 километри» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40 (узаткан) 21.10 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Сылдысчыгаш» 10.00, 11.30, **«Дайын болгаш тайбың»** 14.30, **«Чээрби чыл сөөлүнде бир катап»** 17.20, 19.10, 21.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Огарёва-6» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 (узаткан) шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Өлүм кашпалынга ужуражылга» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 (узаткан) шактарда.

Куш-ажылдың Кызыл Тугу орденниг эдилекчизи, Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны, «Бай-Тал» совхозтуң хоочуң хойжузу

Иргит Эртинеевич ЭРЕЛЧИННИҢ

үр болгаш аар аарганының соонда мөчээнин СЭКП Бай-Тайга райкому, райкүүском, «Бай-Тал» совхозтуң директинязы, парткому, ажылчын комитеди болгаш Бай-Тал кодээ Советтиң күүскому дыынаттышаан, мөчээн кижиниң төрелдериниг болгаш чоок кижилеринге ханы кажыдалын илергейлеп тур.

МАРТТЫҢ КИНОЭКРАНЫ

„Бо айның экранында бистиң херээженнеривиске турасказаткан фильмнериң хөйү кымны-даа кайгаптас боор. Чүге дээрге бо хүнерде херээженнериң чырыткылыг байырлалын бүгү улус дөмдегдеп турар. Горькийниң киностудиязының үндүргени **«Бирле катап чээрби чыл эрткенде»** деп лириктиг кинокомедия хөй ажы-төлдү азырап өстүрүп чоруур аваларга, аваларга турасказаттынган. Кинону режиссёр Юрий Егоров тур; гускан.

...Москвага, эрги Арбатка, школа доосканындан бээр 20 чыл эрткен 38 харлыг Надя Круглова ам он уругнуң иези болу берген. Бодунуң школачы өөрү-биле ужуражып келгеш, «Амыдыралга чүвү кылган бис?» деп айтырыгны сайгарып, аңаа харыыны тып турарлар. Надя аңаа чүү деп харылап болурул? Бичии уруг бүрүзү-ле аңаа тывызык дег бооп келген. Ынчангаш ол үстүнде айтырытга: «Мен — ава мен» деп доңчу харыыны берип турар.

Надяның ролюнда Наталия Гундарева ойнап турар.

«Өг-бүле сумележишкини» деп чаа кино Кызылдың кинотеатрларында үнүп эгелээн. Амгы өг-бүле кандыг болурул, аңаа херээжен кижиниң ролю кандыгыл дээш чижектиг айтырыгларны кинонуң тургузукчулары ында көдүрген. Үстүнде чугаалаанывыс кинода Надя Круглова ажы-төлү-биле кайгамчык аас-кежиктиг болуп турар болза, Татьяна Михайловна Сомова ук айтырыгны ханы сайгарылгалар соонда удам тодазы-биле өөренип көрүп турар. Ол — улус судьязы. Ол бир-ле катап чарлып турар өг-бүлениң дугайын судка көргеп. Медведевтер назы-харыы улгады бергеш улус бүгү чүвени таптыг сайгарары чугула апарган. Херекти көөрүнге таныыры журналисти база чалап эккелген. Ханы соңаал айтырыглар шиитпирлеттинип турарын ол билген. Чарлымышкынның чылдагааннарын тодарадып кээргe, суд даргазының бодуңун амыдыралында чазыглары сагыш-сеткилге дээп келир болган. Чеже-даа ажыл-дерээ улуг болза, херээжен кижи кажан-даа сагыш човангыр ава болгаш өг-бүлениң ээзи болур хүлээлгезинден оюп эртпес ужурлуг.

Херээжен кижи, боду эр улуска бодаарга, күштүг-шыырак эвес-даа болза, ол амыдыралда кадыг-бергелерни-даа чүктеп эртип чораан. Ревком болгаш райкүүском даргазы чораан баштайгы таджик херээжен кижиниң дугайын **«Өлүм кашпалынга ужуражылга»** деп кинода чугаалап турар. Кинону таджик кинематографистер тургускан. Кол маадыр Зейнаб Курбанова бодуңун бүгү амыдыралын революциянын херээнге бараан болдурган. Ол эрес-дидим чоруу-биле дуржулгалыг дайынчыларны безин кайгадып чораан. Дээрбечи — өлүрүкчүлериниң баштынчызы-биле ужуражылгаже безин ол боду чорун каан. Коргунчуг каранғы кашпалгэ ол ужуражылга болган... Кинону Тахир Сабиров тургускан.

Мартта бо темага хамаарышкан элээн хөй документалдыг ленталарны база сонуургап болур. «Авалар кандыызы-даа херектиг», «Мээң салымымны катанта», «Марина Поповнч», «Бичии черден Марина» дээш өске-даа кинолар аңаа хамааржыр. Бистиң кайгамчык херээженнеривис — үежилеривистиң амыдыралы, ажыл-херектери, сагыш-бодалының дугайын ында көргүзүп турар.

Кижиге кандыг тала онзагай болуп турарыл — ажылхерекчи чоруу азы сагыш-сеткилдиң ханызы бе деп айтырытны Виктор Трегубовтуң тургусканы, «Ленфильмге» үндүрген **«Өске хоорайже аянчыларны безин ол боду чорук»** деп кинода шиитпирлеп көргүскен.

Тудуг инженери Кириллов бир хоорайже сургакчылап чораан, орук аайы-биле улуг эвес тудугга дуза кадар даалга алган. Арга-дружулгалыг инженер аңаа ажыл талазыбиле улуг дузаны көргүскен, ол ынчап чоруп тура бир херээжен кижиге таваржы берген. Оларның аразынга чүү болганын үстүнде кинодан көөр силер.

Дайын темазы, бистиң маадырлыг совет улузувустуң салым-чолу кинематографтың кичээнгейни хаара тудуп артпышаан. **«Генерал Шубниковтуң корпузу»** деп кинону В. Баскаковтуң тоожуларынга үндезилеп тургускан. Инда «Кышкы чаныык» деп аттыг операцияның дугайын чугаалап турар. 1942 чылда Сталинград чоогунга гитлержи генерал Паулюстуң шериин бүзээлепкен.

Совет Азербайджанның 60 чылынга тураскадыр, Эльдар Кулиев **«Бабек»** деп ийи сериялыг өнүүг кинону тургускан. Солуң, чараш музыкалыг кинону көргүчүлер чылыы-биле хүлээп алыры чугаажок.

Сураглыг орус артист Комиссаржевская дугайында **«Мен—артист мен»** деп кинодан билип алыр сялер. Артистиң ролюнда Наталия Сайко ойнаан.

Школачыларның часкы дыштанылга хүшеринде уругларга солуп кинолар бараалгаттынар. **«Тараа, алдын, наган»** деп кино янзы-бүрү солуп таварылгалар-биле байлак. Ук кинону Горький аттыг студияга үндүрген. **«Хартыгалар эзирлер болуп ужунар»** деп киноның маадырлары—цирк артистериниң үшкү салгалы. Инда кырган-ачазы, адазы, оглу кирип турар.

«Руслан биле Людмила» деп тоол-шиирниң уруглар-даа, улугдар-даа сонуургаар. **«Ынак Раджа»** деп ийи сериялыг индий кино база мартта болур.

Н. БОЛЬШИНИНА, Кинопрокаттың реклама талазы-биле улуг редактору.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

Редакциянуң адреси: Кызыл, Шетинкин-Кравченко кудумчузу, бажын № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-31-75 харыысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретарьяттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузут киллистериниң 2-37-13, пропаганда киллизиниң 2-31-75, культура киллизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, үлетпүр киллизиниң 2-31-75, чагаа киллизиниң 2-41-27 информация киллизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солуң келбейи бөрлээ 2-32-75 телефонче долгаар.

Тираж 17866. Чагыг № 442.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргелелиниг типографиязы (Кызыл. Шетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 1) ТС—00309

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 59 (11557) | 1981 чылдың март 10, вторник | 1925 чылда үндезилеттингеш | Өртээ 2 көп.

СЭКП-НИҢ XXVI СЪЕЗДИЗИНИҢ ШИИТПИРЛЕРИН – АМЫДЫРАЛГА

ШАЛЫПЧЫ ФРОНТ

Бистиң «Чыраа-Бажы» совхозтуң ажыл-ишчилери СЭКП-ниң XXVI съездизиниң ажылының дугайын канчаар-даа аажок улуг сонуургал-биле солуннардан номчуп, радиодан дыңнап, телевизордан көрүп турган. СЭКП-ниң улуг шуулганынга СЭКП ТК-ның Чигзине секретары эш Л. И. Брежневтиң кылган Отчёт илеткели кончуг ханы уткалыг, эртемге үндезилеттинген документ-дир. Ону номчуурга, бистиң шинак Төрээн чүрттүвүстүн экономиктиг болгаш камгалал күчүү-шыдалы чыл бүрүде өзүп, оон делегейге алдары улам бедип, совет кижилериҢ чаагай амыдыралы үдүрүлүп, эртем болгаш культура шапкын хөгжүп турары дээш улуг чоргаарал кижиниҢ сагыш-сеткилиҢ чайгаар-ла өөрүп келир-дир.

Көдээ ажыл-ишчилер СЭКП-ниң мерген үгааныг иштики болгаш даштыкы политиказын болгаш партияның ТК-зының, оон эш Леонид Ильич Брежневке баштаткан Политбюрозунуң практиктиг ажыл-чоруулдазының бүрүнү-биле деткип, чүүлдүгүзүнүп турар. Чөр кырынга быжыг тайбыҢны тургузар, совет кижилериҢ тургузукчу күш-ажылынга, коммунизм тургузуушкунунга тайбың байдалдарны хандырар дээш СЭКП ТК-ниң, эш Л. И. Брежневтиң бодунуң кылып чорудуп турар канчаар-даа аажок улуг ажылы дээш бис чүректиң ханызындан өөрүп четтиришкинни илергейлеп турар бис.

Совхозтуң ажыл-ишчилери коммунистерниң улуг шуулганын төлептиг белек-биле уткуур дээш, съезд мурнунуң чарыжын калбарткаш, күжениишкинниг ажылдаан болгаш боттарынга алган хүлээлгелерин күүсеткен. Бирги кварталда күргүнеге 360 центнер ыт садар тургаш, ону съездиниң ажытынар хүнүнге чедир 380 центнер кылдыр, 106 хуу боттандырган. Ол ышкаш 800 центнер сүттү күргүнеге дужаагаң.

Чаа, он бирги беш чылдың баштайгы чылында-ла бедик көргүзүүнү чедип алыр дээш, мал кыштаглаашкынын чедиишкинниг эрттирери-биле болдунар бүгү чүүлдерни кылган. Мал чемин четчири-биле белеткээн, өдек-кыштагны ыяк септээн. Ол бүгүнүң түнелинде мал кыштаглаашкыны эки эртип турар.

Ам хойжуларда эң-не чымыштыг үе. Хой оолдаашкыны кидин тулуктээн. Совхозка ниитизи-биле 100 хойга оналаштыр 90 хураганны менди алырын хүлээнген бис. Ам 7740 хой оолдаан, хураганнар бүрүн менди. 100 хойдан 89 хураган алдынган, ынчангаш бедиткен хүлээлгезин хойжуларның күүседири чигзининг чок. Тус-тус хойжуларда көргүзүглер оон-даа бедик. Чижээ, Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны деп хүндүлүг аттың эдилекчизи Монгуш Чаш-оол төрүүр 100 хойданна ам 92 хураганны, Монгуш Кодур-оол 90 хураганны менди ап, чарыштың мурнуку одуруунда чоруп турар.

Партияның XXVI съездизи көдээ ишчилерниң, шаңгыя малчынарның мурнунга улуг сорулгаларны салып турар. СЭКП ТК-ниң Отчёт илеткелинде эш Л. И. Брежнев мынча дээн: **«Он бирги беш чылда зът будуреринь 3 миллион тонна ажыр көвүдедири болгаш 1985 чылда ону чыл санында-ла 18,2 миллион тонна чедирери кәрдүнүп турар. Ынчалзажок ол дээрге оон эң биче хемчээли-дир. Мал ажылы көдээге бөгүнгү шалыпчы фронт деп, республикаларның, крайларның болгаш областарның партия организацияларын, районнарның партия организацияларын, көдээниң бүгү ажыл-ишчилерин СЭКП Төп Комитеди кыйгырып тур».** Ынчангаш ам мал ажылы шалыпчы фронт болуп турардыр. Партияның салган сорулгаларын боттандырар дээш улам-на улуг күжениишкинниг ажылдаар бис.

М. ЧОЛА,
«Чыраа-Бажы» совхозтуң хойжузу, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры.

БЕДИК КӨДҮРЛҮҮШКҮННҮГ

Бистиң чүртүвүстүң амыдыралында чүгүла болуушкун болур партияның XXVI съездизинге алдар болдурган митингилерге Чөөн-Хемчик районнуң ажыл-ишчилери патриотчу бедик көдүрлүүшкүннүг киришкеннер. Партия Төп Комитединиң Отчёдунда айыткан көдээ ажыл-агый, тудуг айтырыглары, совет улустуң чаагай чоруун улам ынай экижидер дээш партияның чоокку келир үеде салып турар улуг сорулгалары районнуң ажылишчилериниң өөрүшкүзүн, хей-аъдын көдүрген.

Чалдаана хоорайга, совхозтар төптеринге, фермаларга болгаш хойжу бригадаларга эрткилээн митингилерге 3758 кижи киришкен. Ол хүралдарга 153 кижи санал берген. Саанчылар, хойжулар, механизаторлар совет кижи дээш, оон чаагай чоруу дээш партия, чазактың ада сагыш салышкынынга харыы кылдыр бедиткен хүлээлгелерни ап турар. Районнуң 1980 чылда чемпионы, «Октябрь 30 чылы» совхозтуң хойжузу Шагдыр Куулар саналдаан, бо чылын чүс хойдан-на чүс хураган алыр дээнин эде көрүп, ам 103 хураганны менди камгалап алырын хүлээнген. Оон саналынга СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң хойжузу Сүге Сат бүрүн каттыжып, съезд мурнунда чүс хойданна 90 хураган алыр мен дээн болза, ам 105 башты хорамча чок доруктурарын хүлээнип турар. Шак мындыг бедиткен хүлээлгелерни механизатор Бүрбүлдей Куулар, Дүвүренде хойжу бригаданың бригадири Бүрбүт-оол Оидар (кайызында «Октябрь» 30 чылы» совхоз) эш-өөрүнүң мурнундан алгылаан, СЭКП Төп Комитединиң Отчёдунда: «Мал ажылы көдээге бо хүнүерде шалыпчы фронт» дээнин бүрүн деткип, кол кичээнгейни малды кыштап хур ажырарынче угландырары чугула дээрзин демделээннер.

СЭКП-ниң XXVI съездизинге эш Л. И. Брежневтиң илеткелии чонга ханызы-биле өөредир ажыл районда үргүлчүлеп турар. Ында партия райкомунуң харыысалгалыг ажылдакчылары, хөй санныг пропагандистер болгаш политинформаторлар чаага түттүнген.

Б. КАРА-САЛ.
СЭКП Чөөн-Хемчик райкомунуң агитация болгаш пропаганда килдизиниң эргелекчизиниң орлакчызы.

Техника септелгези

ЗВЕНОЛАР ЧАРЫЩПЫШААН

Часкы хову ажылдарынга кышкы үеде баш удур ыяк белеткеңир дээш машина-техниканың септелгезин сүт-хөлүүлер багай эвес чорудуп турар. Ажыл-агыйның септелгеге мастерскаязында тракторлар, хөрзүн болбаззырадыр, үрезин чаштырар машиналарның септелгезин аңгы-аңгы звенолар кылып турар.

Эрткен чылдың сөөлгү, бо чылдың бирги кварталында ямзы-бүрү марканың тракторларың септээрининң план-графиги күүсеттинген. Ол ышкаш кожуг машиналарын хову ажылдарынга белеткээри база багай эвес чоруп турар.

«Сүт-Хөл» совхозтуң директиязы, партком, ажылчын комители септелгеде звеноларның аразында социалистиг чарыштыг багай эвес организастап, оон түнелиниң өй-шаанда үндүрүп, мурнакчыларны шаңдап-мактап турар.

Тракторлар септээр звеноларның аразында чарышка Айзыы Шойланның удуртказы звенозу доктаамал эки түнелерни чедип ап келген. Чедиң-хижиден тургустунган бо звено октябрь—февраль айларда 6 ДТ-75-тн, 4 МТЗ-50-ни септеп дооскан, белеңниң шугумунда тургускан. Трактор септээр кайы-даа звенонуң ажылының түнелии септээн техниканың шынарын хынап, хүлээп алыр комиссия багай эвес деп корген. Септелгеде ажыллап турар механизаторлар Күжүгет Сыын-оол, Овдар Кастаар-оол, Монгуш Озун-оол, Куулар Данзын-оол дээш оскелер-даа эки ажыллап, чарыштың мурнуку одуруунче удаа-дараа үнүп, мактадың турарлар.

Келээ ажыл-агый машиналары септээр ийи звенола 10 кижи база-ла багай эвес ажыллап турар. Хөрзүн болбаззырадыр, үрезин чаштырар машиналарның хөй кезиин септеп дооскан.

Механизаторларның ажылдап, чүрттаарынга таарымчалыг байдалларны тургузуп, салбырлардан келгенилерни шинти чүрттелга бажыңы-биле хандырган, эки ынчарлыг аъш-чемниг столовая үргүлүү ажылдап турар.

Совхозтуң механизаторлазы, септекчилери часкы тарылганы эки белеткелдиг эгелээр дээш күжелиишкинниг ажылдап турарлар.

Б. САТ.

БЕЛЕН

Чыксаай тургускулап каан андазыннарның, сеялкаларның болгаш өске-даа кожуг машиналарының арыг-силии, көрүштүү аажок. Барыын-Хемчикте «Хемчик» совхозтуң машина-трактор парыгынга базарга ынаар.

Олар Бии-Хемде «Кызыл тараачын» совхозтуң болгаш сельхозтехрайсалбырның механизаторларының кыйгырыын деткип, СЭКП-ниң XXVI съездизинге турасказаткан социалистиг чарышка идепкейлиг киришкеш, часкы хову ажылдарынга ажыглаар көдээ ажыл-агый машиналарының септелгезин январь 1-ге чедир доозупкан. 28 тракторнуң 24-үү база белеп. Олар комбайн септелгезин апрель 20-ге чедир. мал чеми белеткээр машиналарның септелгезин май 15-ке чедир доозарын хүлээнген ажылдап турарлар.

Техниканы шыгжаатта тургузарының дүрүмүн шыңгыы салгыр, септелгени шынарлыг кылыр, техниктиг ажаалданы чогуур үезинде бедик денилеге эрттирер чорук машина-техниканың эдилелиниге болгаш бедик будүрүкчүлүг ажылдаарынга дузалыг. Харын ынчангаш ук совхозтуң бир эталонныг трактору-нга онаштыр 1167 гектар чымчак чер ажылдап кылдыганы чөп. Ол дээрге республиканың ортумак денилелиндеп 57 хуу улуг көргүзүг-дүр.

О. ИВАНОВ.

АЖЫЛ-ХЕРЕК-БИЛЕ ХАРЫЫЛААР

В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың арыглал фабриказының коллективи партияның XXVI съездизинге уткуштур ийи айның планынлан ажыр 100 тонна сорттуг даг-дүгүн Төрээн чүртка бээр дээн хүлээлгевисти ажыр күүсеттивис. Партияның XXVI съездизинің делегады М. Уянукпанның ажылдап турар эалчээ пландан ажыр ол-ла үеде 32 тонна даг-дүгүн будүргеп.

Партияның XXVI съездизиниң чоруп турган үезинде ажыл-ижвинске бичии-даа хожудаашкын болдурбазын шинтпирлээш, ынчаар ажыллап турдувус. Амгы хүннерде бистер эш Л. И. Брежневтиң илеткелии номчуп таныжып, мында айыткан чүүлдерни деткип, ону амыдыралга боттандырар бис.

Б. ООРЖАК,
арыглал фабриказында слесарь.

Апрель 18-Ленинчи коммунистиг субботник хүнү

АЛДАРЛЫГ ЧАҢЧЫЛГА ШЫНЧЫ БИС

Москваның мурнакчы будүрүлгелериниң коллективтери апрель 18-те Ленинчи коммунистиг субботник эрттирер деп эгелээшкинни үндүргеннер.

Коммунистиг субботникти эрттирери совет улустуң кайгамчыктыг чаңчылы апарган. Ленинниң сөзү-биле алырга, «күш-ажылдың будүрүкчүлүүн бедидеринге, — күш-ажылдың чаа корум-чурумунче шилчириинге, ажыл-агыйга болгаш амыдыралга социалистиг байдалдарны чаа ёзу-биле тургузарынга ажылчыннарның медерелдиг болгаш эки тура эгелээшкинин ол коргүзүп турары-биле оон ужур-дузазы канчаар-даа аажок улуг болуп турар».

Улуг эгелээшкинин ам-даа миллион-миллион кижилерни бодунче хаара тудуп турар. Партияның XXVI съездизиниң шиитпирлеринге сорук кирген, оон таагүлүг сорулгаларын амыдыралга боттандырарынга бүрүн шиитпирлиг совет кижилер чаа беш чылды күш-ажылчы чедиишкиннер-биле эгелеп турар. Социалистиг чарыштың дээштии улам бедип, ол боду калбарып турар.

Оон мурнуку одуруунда — Москваның мурнакчы будүрүлгелериниң коллективтери чоруп турар. В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 111 чыл оюнга тускаатткан апрель 18-те коммунистиг субботник эрттирер дугайында эгелээшкиннерни олар үндүргеннер.

Субботник чаа-чаа курлавырларның көрүлдези болуп эртер база курлавыларны тыварынче коммунистерниң шуулганы кичээнгейни угландырган болгай. Эгелекчилерниң кыйгырыы — ол хүн эң будүрүкчүлүг илаңгыя баштайгы беш чылдың, бүгү беш чылдың дургузунда хөгжүлдениң мурнап бар чыдар темпилерин ажыктыг кылдыр болгаш бүзүрелдиг тудар дээш ажылдаары болуур.

Найысылалдың чамдык будүрүлгелеринге болуп эрткилээн митингилерниң болгаш ажылчыннар хүралдарының киржикчилери партияның XXVI съездизиниң шиитпирлериниң совет кижилерге хайыктырып үндүргени политиктиг бедик болгаш күш-ажылчы көдүрлүүшкүнүнүң дугайын, Төрээн чүрттүң социал-экономиктиг хөгжүдезиниң программазын чедиишкинниг боттандырарынга эң улуг салыышкынны киирер дээн чүтүлүүнүң дугайын олар чугаалап турганнар. Улуг эгелээшкинниң эгелээн чери — Москва—Сортировочная-ның локомотив депозу. Электровоз машинизи, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, СЭКП-ниң XXVI съездизиниң делегады В. Соколов мынча деп чугаалаан:

— Депонуң коллективи коммунистиг баштайгы субботниктиң эстафетазын салгалдан салгалче дамчыдып турар. Апрель 18-те намнап алдынган электроэнергияга болгаш одаар чүүлге ажылдаарын, беш чылдың фондузунче муң-муң акшаны шилчидерин саналдап тур мен. Күш-ажылдың эң бедик будүрүкчүлүүн чедип алырынче субботниктиң киржикичи бүрүзүн кыйгырдым.

Апрель 18-те 7 локомотивти, чүүн кадүрдүр ийи иранны селтээрин, пассажирлерниң 70 поездилерин эрттирерин митингиге санал берген эштер хүлээнгеннер. Субботник хүнүнде Ильичиниң төрээн чүртту — Ульяновскиже эстафета поездизин чорудар.

В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүн күш-ажылга бедик чедиишкиннер-биле демдеглеп эрттирери — Владимир Ильич аттыг электромеханика заводунуң коллективиниң чаңчылы. Будүрүлгениң коллективиниң митингизи корпуска, Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң үндезилекчизиниң чаңгыс удза эвес чүве чүгаалап турган черинге болуп эртиен. Ленинчи коммунистиг субботникке будүрүлге коллективиниң улуг кадүрлүүшкүн-биле белеткенип эгелээнин слесарь К. Сахаров, эптекчи слесарьлар бригадири Н. Кузнецов болгаш өскелер-даа чугааланнар

Лихачев аттыг заводтуң автомобиль-тудугжулары субботник хүнүнде кылыр ажылдарын база тодарадып алганнар. Мурнакчы участоктарның болгаш бригадаларның төлээлекчилери ол хүн тергиин эки. будүрүкчүлүг ажылдаарынче эштерин кыйгырганнар.

Автомобиль тудугжулары чоннуң хереглел бараанарын көвүдедип үндүрериниче кол кичээнгейни салып турарлар. Совет кижилериҢ амыдыралынче канчаардаа аажок улуг сагыш салыышкынны угландырган партияның XXVI съездизиниң шиитпирлеринге харыызы чогум ол кылдыр олар көрүп турарлар. Коммунистиг субботник хүнүнде чартык миллион хире соодукчу будүртүнген турар. Ол соодукчуларның шынары—тергиин эки болуп үнер.

№ 3 бажың-тудуг комбинадының конвейери шапкын темп-биле ажыллаар. Будүрүлгениң коллективи анаа хүннерде 35 квартираны эптеп кылыр. А апрель 18-те 38 квартираны эптеп кылыр деп шиитпирлээн.

Субботникче дөрт муң ажыг тудугжулар үнер. Оларның хөй кезии боттарының ажылдаар черлеринге ажылдап хүнээрлер. Беш чылдың фондузунче 29 муң рубль ажыл төлевирин шилчидер. 65,3 муң рубльдиң орулгазын алыр деп шиитпирлээн. Комбинаттарның заводтарынга 1750 дәрбелчин метр демир-бетон конструкциялары будүртүнген турар — ол пландан ажыг.

Найысылалдың Строгино, Бибирево, Ясенево дээн ышнаш муң-муң шөлдерже Москвакың тудугжулары ол хүн ажылдап үнерлер.

Ленинчи субботникти организастап эрттирериҢе турасказаткан митингилер найысылалдың өөне-даа будүрүлгелериҢе болуп эрткилээн.

(СЭТА-ның корр).

Москва.

«Тыва тудуг» трестиң № 46 тудуг эргелелииниң ажыл-ишчилери СЭКП-ниң XXVI съездизиниге уткуштур алдар кылдыр алган социалистиг-тиг хүлээлгелерин чедиишкинниг күүсеткен. Съезд ажыттынар хүнге чедир ийи айның планныг онаалдазын 100 хуу күүсеткеш, трестиң тудуг организацияларының аразында чарышка эргелел тинлекчи болган.

Эргелелдиң бригадаларыныҢ аразында чарышка коммунист Валентина Борбак-оолдуң удуртказы шеверлекчилер бригадазы тинлекчи болуп үнген. Ынчангаш трестиң хүндүлел бижии-биле шаңнаткан.

В. Борбак-оолдуң бригадазының кежигүннери СЭКП-ниң иштики болгаш даштыкы политиказын бир эп-сеткилдиг деткип, партияның киржиниң чаагай чорууның дугайында үш дугаарында («Тыва» 1981 чылдың 3 февраль) бригадазының кежигүннери.

ЧУРУКТА: XXVI съездиге алдар болдурган социалистиг чарыштың тинлекчизи В. Борбак-оолдуң (ол солагай талада үш дугаарында) бригадазының кежигүннери.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотозу.

ЧАРЫШ КАЛБАРГАН

«Барлык» совхозтуң механизаторлары партияның XXVI съездизиниң ажыттынар хүнүнге чедир көдээ ажыл-агый машиналарының болгаш трактор септээриниң бирги кварталда планын күүседир дээн социалистиг хүлээлгезин күүсеткеннер. Септээр үжүрлүг 22 сеялка, 18 андазын, дөрт комбайн, 10 трактор шупту бүрүн септеттингеш, белеңниң шугумунда тургустунган.

Септекчилер ортузунга калбарган социалистиг чарышка Шаңгыр-оол Монгуш, Сергей Мунзук, Дугуй-Лама Дайынчы, Сарыг-оол Саая, Чүдек-оол Сарыглар, Кылзан-оол Күжүгет, Чалбарган Күжүгет, Александр Күжүгет, Маадыр-оол Алдын-оол олар киришкеш, тракторлар, комбайнар, кожуг машиналары септээриге идепкейлиг ажылдааннар.

Септекчилер ам партияның XXVI съездизиниң материалдары-биле ханы таныжып, оон

ХҮЛЭЭЛГЕ КҮҮСЕТТИНГЕН

Совхозтуң Бижиктиг-Хая салбырының хойжу бригадазы (бригадирн Ч. Салчак) он бирги беш чылдың баштайгы чылында төрүүр чүс бәш хойга оналаштыр ниитизи-биле 86 хураганны камгалап алырын хүлээнген. Кыштаглаашкынга хынамчалыг белеткенип, мал чемин четчири-биле белеткеп алганының болгаш партияның XXVI съездизиниге уткуштур социалистиг чарышты калбартканының түнелиниде хойжу бригадазының кежигүннери боттарының планныг онаалдаларын ажыр күүсеткеннер.

Хойжу бригадада төрүүр 2865 хойнуң 2522-зи төрээн. оон 2552 хураганны онча-меяди камгалап алган. Бригадазың мурнакчы хойжулары Оспан-оол Күжүгет, Болат Хомушку, Сарыг-оол Сарыглар, Шаңтар Саая, Салбакай Монгуш олар чүс төрүүр хойга оналаштыр 100—109 чедир хураганнарны камгалап алган.

Хойжулар партияның XXVI съездизиниң материалдарын улуг сонуургал-биле таныжып, ону изин-биле деткивишаан, улам-на сорук кирип, кыштаглаашкынны чедиишкинниг эртгерери-биле күжениишкинниг ажылдаарын хүлээнгеннер.

Х. МОНГУШ.

Хойдан-на хураган

ДЕМ-БИЛЕ

«Ак-Туруг» совхозтуң Кызыл-Даг салбырының малчынары 1980 чылдың чайынындан эгелээш, бо кышка ыяк белеткеңип алган. Мал чемнерии четчир кылдыр курлавырлаан, өдек-кыштагны септеп чылыглаан. Эки белеткелдиң түнелеи ам тодаргай көстүп турар. Бо салбырла төрүүр шупту 9.426 хой бар. Амга чедир 4383 хой оолдаан. Малчынарның кежээ, кызымак күш-ажылының ачызында чаш хураганнар онча-менди доругуп турар.

Хоочун хойжулар Седип Чапайда 320, Лопсан Парызында — 225, Ак Ламада — 251 хураган менди алдыган. Хойжуларның берге, чымыштыг ижинге сакманчылар улуг дузаны чедирип турар. Чижээ, «Мойнзарак» хойжу бригадада сакманчы комсомолчулар — эрткен чылын 10 класс дооскан Лила Монгуш 100 хураганы, үш чыл сакманчылаан Ридэ Лопсан 112 хураганны эки доруктурун турар.

Ам салбырның малчынары СЭКП-ниң төөгүлүг XXVI съездизиниң материалдарын улуг сонуургал-биле таныжып, өөренип эгелээн. Бо чылдың февральның 27-нии хүнүнде Сенди Чапайның кыштаанга эалчеглиг кичээлге «Мойнаарак» хойжу бригадазының ол чоок кавыда бүгү малчынарны чыглып келген. Ол хүнүнүң кичээлинге малчынарның сонуургалы канчаар-даа аажок улуг болган. Олар СЭКП-ниң XXVI съездизинге СЭКП ТК-ның Чигзине секретары эш Л. И. Брежневтиң кылган Отчёт илеткелиниң бирги кезээн улуг сонуургал-биле өөренгеп. Кичээлге малчынарның салган хөй санныг айтырыгларынга тодаргай харымны совхозта партком секретары Р. С. Хуиай-оол, салбыр эргелекчизи А. А. Тыкы олар берген.

Моон соңгаар-даа эрес-шуугу ажылдарыл. Төрээн чүрттүң экономиктиг күүзүн сыдыгларынга боттарының күжүн ханам чокка бээрин, съездиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырарын олар илергейлеңнер.

К. БУДУК-ООЛ.
Улуг-Хем район.

ШУПТУ МЕНДИ

Улуг-Хем районда Жданов аттыг совхоз хой төрүп турар үеде дүнеки дежурныйлаашкынны тургускан. Анаа совхозтуң бүгү активчилери киржип турар.

Дежурныйлаашкын үезинде 2-3 кижи малчын аалдарны шупгузун кезиир ужурлуг. Ол чоруп тура, малчынарның болгаш малдың бүгү байдалын хынаар болгаш эртенгиниң чеди шак чартыкта, ажыл хураалдазының үезинде, совхозтуң харыысалгалыг ажыллакчыларынга илеткел бээр. Ынчан илереттинген четпестерни чайладыр талазы-биле айтырыларны ол-ла дораан шиитпирлеп турар.

Бо хүнгерге чедир төрээн 5195 хойнуң төлү бүрүн. Оларны 86 сакманчы өстүрүп турар. Дежурныйлаан улус малчыннарга хлеб болгаш өске-даа аъш-чемни, солун-сеткүүлүү чедирип, сөөлгү болуушкуннарны чугаалап берип турар. Агитквартираларга болгаш школа коллективтерге боттарының оналашкан кыштаглаашкынга чедип, көргенин хооруп, бүгү дузаны көргүзүп турар. Мал эмчилериниң болгаш зоотехниктериң кодан бүрүзүнге чедип турары чанчыл апарган.

Совхоз эрткен чылдың бо үезинде тургапындан 1500 хураганы артыр алган. Ылаңгыя Арысканда Байыр-оол Сундуйнуң, Аргалыкты бавгарында Александр Сундуйнуң, Кара-Дашта Дойлапкан Чонкан-оолдуң хойларының төрүүру дооступ турар. Ынчангаш «Хойдан-на — хураган» деп кыйгырыг боттанып турар.

Д. ШУЛУУ.

ҮЖЕН ЧЕДИ БАШ АРТЫК

«Бай-Тал» совхозтуң хойжу үш бригадазында 8686 баш төрүүр хой бар. Оларны 16 колдада сайгара тургускан. Кыштаглаашкын организастыг эртип турар. Колан бүрүзүнде мал чемин четчири-биле дүжүргеп. Малчынар ону хумагалыг чарыглап турар.

Амгы үеде хой оолдаашкыны уламчылап турар. Туралыгның хойжу бригадазында 3067 хураган менди доругуп турар. Ол бригада ам безин төрүүр 100 хойга оналаштыр 85 хураганны камгалап алган. Шивилиг бригадазында 1934 хураган, азы 100-ке оналаштыр 86. Даштыг-Тей бригадазында 2326, азы 100-тен 82 хураган менди алдынган. Бригадаларда төрүүр хойлар ам-даа хөй. Ынчангаш хүлээлге күүсеттинери чигзиниг чок. Совхозта ниитизи-биле хураган саны төрээн хойдан 37 баш ажыг болуп, 100-ке оналаштыр 84 баш камгалап алдынган.

Хой бүрүзүиден-не хураганы менди доруктурар дээш быжыг-турыштуг демисежип турар малчынар совхозта эвээш эвес. Чижээ, Д. Манай-оол 100 хойдан-на 108, Х. Тазр-оол — 105, Д. Мылдык болгаш С. Данов, Х. Өнер-оол — 101—101 хураганнарны менди доруктурун турар.

Х. КАРА-ООЛ.
Бай-Тайга район.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле
ЭШ М. С. АБРАМЕНКОНУ ШАҢНААР

ДУГАЙЫНДА ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Совет болгаш ажыл-агый организацияларынга хөй чылдарда үрэ-түнелдиг ажылдааны дээш база төрүттүнген хүнүнден бээр 60 харлааны-биле холбаштыр улус депутаттарының Шагаан-Арыг хоорай Совединиң даргазы Михаил Семёнович Абраменкону **Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаар.**

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДҮМЕ.
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай,
1981 чылдың март 9.

Национально-краеведческий отдел

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин — амыдыралга

КОММУНИСТЕРНИҢ АВАНГАРДЧЫ РОЛЮ

Бо хүннерде бүгү чурттаазында ышкаш, бистиң районуңуң коммунистери болгаш бүгү ажылчы чоннары СЭКП-ниң XXVI съездизинге СЭКП ТК-ның Отчёдуи база оон оске-даа материалдарын ханы сонуургал-биле таныжып, ол бүгүнү бүрүн долузу-биле түүлдүгүп, ажыл-чорудулгага дайынчы программа кылдыр хүлээп ап турар. «Мал ажылы көдээге бөгүнгү шалынчы фронт деп партияның республикалар, крайлар болгаш областар организацияларын, районнарның партия организацияларын, көдээниң бүгү ажыл-ишчилерин СЭКП Төп Комитедиң кыйгырып тур» деп СЭКП ТК-ның Отчёт илдтёлиин кылып тура, СЭКП ТК-ның Чиргине секретары эш Л. И. Брежнев чугаалаан.

Экономиказының кол адыры — мал ажылы болуп турар бистиң районуң партия организацияларынга, оон коммунистеринге съездиниң ол айтыышкыннары дорт хамаарыжыр деп үүвени белик харыысалга-биле мелерей билип турар бис. Ол бирги беш чылда районга малдың баш санын өстүрер, оон продуктуузуун бедидер, бо чугула ажыл-херекке партийжи удуртулганы күштелдирер, коммунистериниң авангардчы ролюн бедидер талазы-биле СЭКП районнуң, совхозтарда партия организацияларының мурнунда улуг, харыысалгалыг соруглалар туруп турар.

Салыынган соруглаларны боттандырарынга районнуң партия организацияларында чамдык дүржулга бар апарган. Сөөлгү чылдарда мал ажылынга коммунистерни быжыглаар, оларның авангардчы ролюн бедидер талазы-биле хемчегларни алган. Амгы үеде районда бүгү коммунистерниң 50 хуузу материалдыг будуруулгеде хаара туттунган. Аныяктарны болгаш харыысалгазы кошкак ийи-чаңгыс кижилерни коммунистерге, дүржулгалыг малчыннарга быжыглап турар. Онгу беш чылдың баштайгызы-биле дениээрге мал ажылдакчыларын партияга хүлээп алыры 25 хуу өскен. Ол-ла үеде хойжу бригадаларда болгаш фермаларда 11 партболуктер база бригада парторганизациялары немешкен. Оон түнелиинде мал ажылынын коллективтеринде партийжи салдар күштелген.

Ол адырда коммунистерниң болгаш өске-даа малчыннарның, специалистерниң харыысалгазын күштелдирер, оларның билиг, мергежилин бедидер, ажыллаарынга, чурттаарынга таарымчалыг байдаалы тургузар, аныяктарны мал ажылынга хаара тудар талазы-биле «О. Шынаа» совхозтуң дирекциязы, ында партком (директору Н. Балчий-оол, секретары С. Донгак), профэвилелиниң ажылчын комитеди (даргазы К. Бичe-оол) бир демниг ажыллап, эки түнелдерни чедип ап турар. Ында мал ажылында бүгү коммунистер эрткен чылын малдың баш санын камгалаар болгаш дүк кыргын алыр талазы-биле социалистиг хүлээлгелерин ажыр күүседеткен.

Ниитизи-биле агаар-бойдүстүн берге байдаалдары турзажок, ниитизин малының баш санын камгалап алыр талазы-биле бо ажыл-агыйның көргүзүү өске совхозтардан белик. Мында Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны В. Аракчаа, Ч. Санаа, С. Ойдуп-оол, С. Нанчат, С. Уржанай ышкаш коммунист малчыннар күш-ажылга үлегер-чижээ коргүзүп келгеннер. Олар төрүүр чүс хойдан-на 90-дан 101 чедир ыяшталарны камгалап ап, өстүргеннер.

Аныяктардан хойжу ийи звенону тургускан. Оларга дагдыныкчыларны быжыглаан. Ак-Чыраа салбырында коммунист-дагдыныкчы К. Янзоога удурткан комсомолчуаныяктар звенозу 2000 хойну семиртилге шөлүнде ажаап турар. Ында ажыл-ишчилер чурттаалга бажыңы, чунар-бажың, кудук, электри чырыы, кызыл-булун-биле хандырган.

Совхозтуң дирекциязы, ында партком болгаш ажылчын комитеди хой төрүп эгелээр мурнуу чарыында-ла кодан бүрүзүнге сакманшиктерни быжыглаан, оон энгыда малчыннарны эргежок чугула аъш-чем бараавинары, түскай хептербиле хандырарының, почтаны база солуп, сеткүүлдү докгаамал чедирериниң хемчегларын ап келген. Ажыл-агыйның экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң соруглаларын шиитпирлээринин мурнуку одуруунда мында хамыктын мурнунда коммунистер чоруп турар.

Сүттү бүдүрериң болгаш күрүнеге садарын көвүдедир, продукцияның шынарын бедидер талазы-биле шудургу ажылды «Чодураа» совхозта ооочун коммунист Ч. Баткар удурткан Хараал-Тей сүт-бараан фермазы чорудуп келген. Мында бүгү ажыл-херектиң организакчылары база-ла партболук болгаш коммунистер. Партболук хамыктын мурнунда саанчыларны, кадарчыларны болгаш өске-даа ажылчыннарны чаңгыс ай, сырый каттышкан, бир демниг коллектив кыллыр тургузуп алган.

Фермада коммунистер моторист А. Долзат, бызаа ажакчызы К. Ууангүр, чоланчы С. Сырат, саанчы К. Оюн болгаш өскелер-даа харыылаар участокторунда ажыл-херектиң байдалы дээш, планнар база социалистиг хүлээлгелер күүселдези дээш, идей-кижизидилгелиг ажыл дээш харыысалганы бедик, партийжи өзу-биле көрүп турарлар.

Ниитизиң ажыл-херээ дээш бодуунуң бүгү билиглерин, арга-дүржулгазын берип чоруур хоочун коммунист Чооду Баткарның коллектив кежигүннерине болгаш ажы-төлүнге үлегер-чижээ улуг кижизидикчи салдарлыг. Оон уруу Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады Оюмаа Баткар эртken чылын бодунга быжыглаан инек бүрүзүнден-не 2450 кг сүттү саггаш, районнуң саанчыларының ортузунга социалистиг чарыштың тиилекчизи болган. Чоокта чаа Ч. Н. Баткарны чодураажылар пенсияже байырлалдыы-биле удээп. Адазының орнун солуп, ферманы эргелекилээри-биле совхоз дирекциязы коммунист Ольга Сыратка улуг бүзүрелди көргүскен.

Бо ферманың коллективин эрткен беш чылда кызымак ажылдаан. Сүттү бүдүрериниң болгаш күрүнеге садарының планнарын 113,2 болгаш 117 хуулларга күүсеткен. Саткан сүттүң 95 хуузу бирги база ийиги класстыы-биле хүлээп алдынган. Бо чылдың баштайгы ийи айларында база-ла багай эвес түнелдерни чедип алган. Коллектив сөөлгү каш чылдарда социалистиг чарышка күш-ажылчы чедиишкиннери дээш СЭКП обкомунуң, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң, профобласвөдүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң база партия райкомунуң, райкүүсомуң шилип алган мергежилиг ажылдакчылары. Кызылдың дааранылга комбинадының 30 кылыгларын Шынар демдээ-биле үнелээн, «Росводпром» каттыжмышкынының ДБК-зында баштайгы негелдээ ёзугаар дүжаар продукцияның хуузу көвүдээн.

Чарыштың мурнуку одуруунда дааранылга, сүт комбинаттарының, Кызылдың сайгарылга базазының, «Кан-Хем» разрезиниң, типографияның коллективтери чоруп турар.

Районнуң мал ажылында коммунистериң хөй нуруузу ажыл-херекке авангардчы ролюн көргүспүшаан, алган социалистиг хүлээлгелерин ажыр күүседип келген. Ында ғын «Чодураа» совхозта Ленин, Октябрь революциязы орденнерниң эдилекчизи хойжу И. Данзурун, «Кызыгаар» совхозта Х. Соян, «Тес-Хем» совхозта Х. Санчат, А. Бадарчы, өске-даа хой-хөй малчын коммунистер ниитизиң малының баш санын өстүрер, оон продуктуузуун көвүдедир талазыбиле шудургу ажылдап келгеннер.

Ынчалза-даа чамдык совхозтарда парткомнарның болгаш бригадаларда парторганизацияларының, партболуктериниң малчыннар ортузунга партийжи-организакчы болгаш политмассалыг ажылының деннели чаяыс, партийжи салдарны кошкак, ында коммунистерниң, специалистерниң авангардчы ролюн бедидер, олардан негелдени күштелдирер талазы-биле ажылы кошкак. Ниитизиң малын төтчеглээр, самыгдаар база кайы-хамаан чок ажылаар, ооргадыр база чидирер чоруктар-биле демисел кошкак. Оон уржуттан район эрткен беш чылда мал бажы өстүрериниң, продукция бүдүрериниң болгаш ону күрүнеге садарының планын сүттен өскезин күүсетпээн. Ында ғын «Чодураа», «Тес-Хем» совхозтардан хөй мал өлгей.

«Кызыгаар», «Тес-Хем», «Чодураа» совхозтарда коммунист малчыннар К. Каракыс, Д. Севилбаа, Ч. Дуптен-оол, З. Шалык, Н. Доржу оларның коллективтеринден хөй мал өлүп, хораан. Ол совхозтарда парткомнар, бригаладаларда парторганизациялар мал ажылында коммунистериниң харыысалгазын бедитпээн, олардан негелдени чогуур деннелге тургуспааны бо чижектерден илдең-дир. Малдың укпазының эвилелиин, продуктуузуун бедидер, малга быжыг чем-суурлуу тургузар талазыбиле ам-даа шудургу ажылды чорудары негеттинип турар.

Ниитизи-биле он бирги беш чылда, оон баштайгы чылында мал ажылының талазы-биле салган соруглаларны боттандырары бо чылгы кыштаглаашкынны хүр чавгай эрттиреринден, малдың чаш төлүн бүрүн камгалап алырындан улуг-биле хамаржыр. Ынчангаш амгы үеде партия, совет болгаш ажыл-агый органнарының кичээнгейги бо чугула ажыл-херекче угланган. Совхозтарда мал оолдаашкыны кидиг-түлүк. «Чодураа», «Тес-Хем», «О. Шынаа», «Кызыгаар» совхозтарын 1,3 хойжу бригадаларында төрээн хойларның чаш төлүн менги ажаан алыр талазыбиле байдал эки тургустунган. Бригаладарда, фермаларда парторганизациялар, партболуктер база коммунистер кыштаглаашкынны организастыг эрттиреринче, малдың чаш төлүн бүрүн камгалап алырынче бүгү малчыннарның, специалистериниң күжүн мееннээр үжүрлүг.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң мал ажылын улам ынай хөгжүдер дугайында салган соруглаларын амыдыралга боттандырар дээш районнуң партия организацияларь, коммунистери ажылчы чоннарының күжүн планнарны болгаш социалистиг хүлээлгелерин күүселдиринче мобилизастаар, организакчы болгаш политмассалыг ажылды үениң негелдезинге дүүштүр тургузар талазы-биле бүгү чүүлдерни кылырлар.

П. ДАМБА-ХУУРАК,
СЭКП Тес-Хем райкомунуң бирги секретары.

Пропагандист мергежилдиң

ш к о л а з ы

БИЛДИЛИГ ТАЙЫЛБЫРЛААР

Массаларның коммунистиг кижизидилгезиниң талазы-биле улуг харыысалгалыг соруглаларны амыдыралга боттандырарынга коммунистиг күш-ажылдың школалары чугула рольду ойнап турарлар. Коммунистиг күш-ажылдың школаларын будуруулге шехтерниге, участоктарга, салбырларга болгаш хойжу бригадаларга тургузуп ап болур. Совхозтарның, үлетпүр будуруулге черлериниң, транспорт болгаш тудуг организацияларының ажылчыннары аңаа өөренип болур.

Коммунистиг күш-ажыл школаларының өөредилгезиниң өске хевирлеринден ылгалып турарының онзагай байдалдары чүдел дизе, олар дыңнакчыларга билиглерниң будуу комплекизин берип турарында. Ында партия болгаш чазактың политиказынга хамаарышкан айтырыгларны, будуруулгениң мурнакчы дуржулгазын, мораль-этиктиг соруглаларны болгаш дыңнакчыларның культурлуг деннелин бедидерин өөренип көөру колдап кирип турар.

Коммунистиг күш-ажыл школаларының дыңнакчылары өске экономиктиг өөредилге школаларынын киржикчилеринбиле бир дөмей баштай ийи чыл хуусаалыг «Экономиктиг билиглерниң үндезиннери» деп курсту өөренип эрткеш, ол талазы-биле боттарының билиглерни шылгадырлар. Оон соонда олар ийи чыл иштинде «Социализм болгаш күш-ажыл» деп курстуң программазын өөренип эртерлер. Ону дооскаш база шылгалда дужаар ийикпе, азы реферат бижиир болгаш ону камгалаар. Дыңнакчылар дараазында өөредилгениң үшкү ээлчээнче кирип, «Будуруулгениң ажыктыын бедидериниң мурнакчы дуржулгазы болгаш ажылдың шынары» деп курсту өөренип эгелээрлер. Ол курска өөренирининң хуусаазы ийи чыл. Ону дооскан дыңнакчыларга шылгалда дужаадыр болгаш реферат бижидип, камгаладыр.

Коммунистиг күш-ажыл школаларының пропагандистери ханы утка-шынарлыг, бедик идей-политиктиг кичээлдерни дыңнакчыларга берип, өөредилгениң эки арга-методтарын калбартырыын хандырар соруга-биле коллективтиң амыдыралының будуруулге планнарыбиле өөредилгениң улам сырый холбаары чугула болуп турар. Оон ынай уткуштур планнарны болгаш социалистиг хүлээлгелерни ажылдап кылырын, оларның күүселдези кандыг болуруун, будуруулгениң ажыл-чорудулгазын экижидер талазы-биле тодаргай саналдарны үндүрерин, беш чылдың шалыпчыларының ажылының чажыттарын шингээдип алырын херек кырында боттандырарынга пропагандист бүрүзүү дыңнакчыларга дузалаар апаар.

Экономиктиг курстарның өөредилге программазын долузубиле шингээдип алырынга болгаш өөренирииге дуза чедирери-биле пропагандистер лекция, беседаларны эрттирер, социалистиг чарыштың тиилекчилери болгаш будуруулгениң мурнакчылары, коммунистиг күш-ажыл шалыпчыларының слёттарының киржикчилеринбиле ужуражылгаларны организастаар соруглалыг. Айтырыг, харыы кежээлерни эрттирери, аас журналдарын организастаары, кинофильмнер көргүзери, Л. И. Брежневтиң «Бичии чер», «Катап тургузуушкун», «Кур чер» деп номнарынга номчулга конференцияларын чорудары пропагандист бүрүзүнүң ажылынга көл черни база ээлээр апаар.

«Дыңнакчыларның культурлуг деннелин бедидер» деп өөредилге программазының дөрткү кезээнге баштай ону өөренип кириптериниң мурнунда коммунистиг күш-ажыл школаларының пропагандистери культура чыридыышкыл албан черлериниң ажылдакчылары-биле кады бир чыл хуусаалыг программаны чогаадып алыры күзеичиг. Мораль болгаш эргежүлээлге темазының айтырыгларының талазы-биле лекция, беседаларны, солуун кижилер, партияның болгаш күш-ажылдың хоочуннары, партийжи съездилериниң делегаттары, культураның болгаш эртемниң ажылдакчылары-биле ужуражылгаларны, литератураның болгаш уран чүүлдүң эң эки чогаадыры-биле таныжылгаларны, театрларга, музейлерге коллективтиг үнүүшкүннерни, темалыг кежээлерни, диспуттарны болгаш ажылдың өске-даа хевирлерин ол программага киирип болур. Ажылды мынаар кылып чорудар болза дыңнакчыларның билиин улам ханыладыр, ону калбартыр арганы бээр. Ол дыңнакчы бүрүзүнүң культурлуг деннелин бедидер, сагыш-сеткил байдалын хевирлээринге көскү салдарны чедирер.

Айттынган программаларны күүседип алырынга профэвилел комитеттери болгаш методиктиг чөвүлелдер черче коммунистиг күш-ажыл школаларының пропагандистеринге улуг дузаны чедирип турар. Дыңнакчыларның культурлуг деннелин бедидериниң болгаш ажы-чаң кижизидилгезиниң айтырыглары пропагандист кижиден чүгле лекцилар номчууру, беседалар эрттирери болгаш өске-даа хемчегler чорудары-биле ыызгаарлаттынмайн, харын дөктаамал, карак кызыл ажылдаарыи негеп турар.

Х. НОРБУ,
СЭКП обкомунуң Политиктиг чырыдышкын бажыңының консультантызы.

АНЫЯКТАР ХЕЙ-АЪТ КИРИП...

Кызылдың үлетпүр бараанар садыында, хоорайның өске-даа күш-ажылчы коллективтеринде ышкаш, съезд мурнуңуң социалистиг чарыжы калбарган турган. Садыгның чамдык магазиннери, бригадалары чаа он бирги беш чылдың биргизинин социалистиг хүлээлгезин ап тура, бараан садыгларының ийи айларда планнаг онаалдазын партияның XXVI съездизиниң ажытынар хүнүнүң бүдүүлүүзүнде «күүседирин шиитпирлээн. Ындыг хүлээлге алганларның бирээзинге комсомолчу-аныяктарның «Детский мир» магазининиң коллективи хамаарыжыр.

Хоорайның төп магазиннериниң бирээзи «Детский мир» ажылдакчылары эрткен доозукчу чылдың планнаг онаалдазын, социалистиг хүлээлгелериниң чедиишкиннии күүседир дээш кызымак ажылдаан. Магазинниң ажылының түнелдерин көргүскеш самбырада эрткен чылдың планнаг онаалдазының күүселдезин сан-чурагай-биле көргүскен. Коллективтиң эрткен чылда көргүзүү мындыг — үүрмектеп садар бараан садыгларының чыл планы 102 хуу күүсеттинген, пландан ажыр 13 муң рубльдиң бараавы саттынган. А будун онгу беш чылдың планының чедиишкиниг күүсеттингенин ында сан-түң база бадыткаар болду. Комсомолчу-аныяктарның бо коллективин күш-ажылчы бедик көргүзүүлери-биле Кызылдың үлетпүр бараанар садыының магазиннериниң аразында социалистиг чарышка эрткен чылын тиилекчи болуп, мурнакчыларның одуруунче киргеп.

Коллектив эрткен чылда чедип алган көргүзүүлериге хөй-аът кирип, бо чылын оон-даа шудургу ажылдаарын шиитпирлээн, ажыл-ижин бүгү тала-биле шүгдүүлүп көргеннер. Чижээ, ажылдакчылар, түс-түс киздистер аразында социалистиг чарыштың дээштинин улам бедидериниг кол киичээнгей угланган. Күш-ажылчы маргылдаада коллективтиң кежигүн бүрүзү хаара туттунган. Оон түнелиин ай, квартал санында үндүрүп турар. Күш-ажылчы маргылдаанының түнелии үндүрүп тура, планнаг онаалдазының күүселдезинден ангыда, социалистиг хүлээлгелериниң кол негелдерининиң бирээзи — хандырылганың бедик культуразын чедип ап турарын, ажылдакчыларның хөй-ниитин ажылынга киржилгезин болгаш оон-даа өске чамдык чүүлдерни ышкыы өөренип көрүп турар. Бир эвес кайы-бир бригада бараан саарылгазының планнаг онаалдазын күүселдип алгаш, чижээ, өске көргүзүүлер, сагылга-чуурум талазы-биле өскелериндеч арай чыдып каан турар болза, мурнакчы киздистериниң санынга киирер, киирбезинин дүтайында айтырыг шыыгызы-биле тургустунар. Ынчангаш киздис бүрүзүнүң садыгжылары кэды ажылдап турар эш-өөрүүнүң, бригадазының адын күш-ажылчы бедик көргүзүүлери-биле камгалаар хүлээлгелиг. «Детский мирниң» аныяктарының, комсомолчуларының эгин кожа, чангыс кижи дег деминг ажылдап турары-даа ында. Оон түнелинде комсомолчу-аныяктарның 5 бригаладаларының үжү эрткен беш чылдың түнелиибиле коммунистиг күш-ажылдың коллективи атка төлептиг болганынар. Чаа чылдың эгезинде болган коллективтиң ниити хураалыга ойнаарактар (бригадири Р. Донгак), чрикотажтан кылган хеп (бригадири А. Осердцова), идык садар (Г. Зайпева) киздистерге ол хүндүлүг аттарны байырланчыг байдалга тывыскан. А арткан ийи киздистиң аныяктары эш-өөрүүнүң үлегерин эдерип, ол ат дээш туржуп турар.

Ажылдың кайдыг-даа адырында чедиишкиниин үнделиин ында кижилерни кызымаазидан, хүлээнгей херээ дээш харыысалгазындан кол хамааржыр болгай. Ону моон көрүп болур. Коллективтиң аныяктарының аразында күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көрүп, боттарының билиин, күжүн харам чокка берип, садып алыкчыларга төлептин-биле бараан болуп турарлар бар. Оларның кижи бүрүзүн маңаа чаңгыстан адаары берге болбайн аан. Аныяк мурнакчыларның санының чыл санында өзүп, немежип турарынга садыгның хоочуннарының, дагдыныкчыларының үлүү улуг. «Детский мирниң» аныяк садыгжылары садыг шугумүнүн хоочуннарын коммунист садыгжылар Иргит Намчыловна Декабрь, Евдокия Егоровна Коршунова оларны күш-ажылга «башкыларывыс» дижип, оларга хамаарыштыо хүндүткелиг сестерии чугаалаарлар. Олар аныяктарны күш-ажылдың чаагай чанчылдарынга кижизитпишаан, садыгжының белен эвес-даа бол, хүндүлүг ажылынга чаңгыстырып, өөредип-келгеннер. Оон түнелиинде ук дагдыныкчыларның өөренирииларин шилип алган мергежилиге улам хандыкшып, арга-дүржулгазы улуг эш-өөрүүнден дудак чок чангыс одуругда ажылдап турарлар. Чижээ, комсомолчу кыстар М. Тонких, Н. Декабрь, В. Шестова, комсомол организациязының секретары А. Осердцова болгаш оон-даа өскелерниң күш-ажылы макталдыг, оларның чамдыызының эрткен чылдың түнелиибиле «Мергежилиниң тергиин» атка төлептиг болганыдаа таварылга эвес.

Бо хүннерде «Детский мирде» ажыл хайныышкынныг. Оон ээжин хүнүң-ие улуг, бие чүс-чүс кызылчылар, хоорайның залчылары амыраттас. Оларга төлептиг бараан болууру — ажылдакчы бүрүзүнүң хүлээлгези. Аныяктар коллективиң ол хүлээлгезиниг күүсетпишаан, садып алыкчыларга ээлдек-ээнлек бараан болуп турарлар.

Демниг, быжыг, найыралдыг бо коллективтиң аныяктарының, комсомолчуларының ол хүн планнаг онаалдаларының күүселдезинден ангыда, хөй-ниитининиң ажылынга киржилгези дээш черле түнелиг чугаалажыр чүүлдери-ле хөй. Чурттуң коммунистериниң улуг шуузганын аныяктар төлептиг уткаанынар.

В. КУУЛАР.

«Тээли» совхозтуң «Эзер-Хавак» сүт-бараан фермазының аныяк саанчызы Любовь Норбу онгу беш чылдың доозукчу чылының планнаг онаалдазын чедиишкинниг күүсеткен аныяктарның бирээзи. Бодунга быжыглаан 18 инектериниң бирээзинден-не өртүмаа-биле 2000 кг сүт саап тургаш, ону 2050 кылдыр күүседип, районда мурнанчы саанчыларның одуруунда кирген.

Л. Норбу чоокта чаа болуп эрткен будуруулгениң аныяк мурнакчыларының республика слёдунга идепкейлиг киришкеи. Ол «Беш чылдың аныяк гвардейжизи» деп хөреи демдээниң эдилекчизи.

ЧУРУКТА: Л. Норбу.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

КИЧЭЭНГЕЙНИ УЛАМ КҮШТЕЛДИРЕР

Он бирги беш чылда шынар айтырыынче кичээнгей улам уламаткан. Будуруулгениң ажыктыын болгаш ажылдың шынарын бедидериниң соруглагы будуруулге удуртукчуларының, ында партия, профэвилел организацияларының доктаамал кичээнгейиниң төвүнде турар ужурлуг. Продукцияның шынарын башкарарының комплекстиг системазын будуруулгелерге шингээдип, калбаа-биле боттандырары чедип алырын партиянның XXVI съездизиниң материалдарында айтыкан болгай.

Хоорайның шынар көрүлдезиниң комиссиязы СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерниге дүүштүр чорудар хемчегларни ажылдап кылбышаан, эрткен чылда будуруулгелерге чоруттунган ажылдың түнелии үндүрүп, 1981 чылда ол чугула ажылды идепкейлиг-дериниң хемчегларни алган.

Хоорайның шынар көрүлдезиниң комиссиязы 1980 чылда продукцияның шынарын башкарарының комплекстиг системазын будуруулгелерге шингээдирии болгаш продукцияны аттестаттаарының талазы-биле ажылды элээн экижиткен. Эрткен чылын хоорайның 5 будуруулгелериниге продукцияны 3 ангы категорияга аттестаттаарын эрткирген. Дааранылга фабриказынга, Кызылдың алгы заводунга, «Росводпром» каттыжмышкынының ДБК, «Тыва кодээ тудуг» трестиң ДБК заводтарынга эрткен аттестациянын түнелиинде аңаа киирген продукциянын кол нуруузунга бирги категорияны тывыскан. Кызылдың дааранылга комбинадының 30 кылыгларын Шынар демдээ-биле үнелээн, «Росводпром» каттыжмышкынының ДБК-зында баштайгы негелдээ ёзугаар дужаар продукцияның хуузу көвүдээн.

Чарыштың мурнуку одуруунда дааранылга, сүт комбинаттарының, Кызылдың сайгарылга базазының, «Кан-Хем» разрезиниң, типографияның коллективтери чоруп турар.

Продукцияның шынарын экижидер талазы-биле тодаргай хемчегларни алдынып, чамдык ажылдар чоруттунган. Дээди категорияның продукциязын будуруулгелерниң хемчээли 1979 чыл-биле дениээрге 2,3 катап өскен. Ол категорияның продукциязы 1040 муң рубль, азы ниити будуруулгениниң 1,5 хуу четкен. 1980 чылда Кызылдың дааранылга комбинадыг курусиниг Шынар демдектиг продукция будуруулгениң, Кызылдың эът комбинады бо талазы-биле планын база ажыр күүсеткилээн. Дааранылга комбинадының 30 кылыгларынга Шынар демдээн тывыскан. Сүт аймаанын продуктуларының, даараглыг кылыгларның, мебельдиң чамдык хевирлериниң шынарын экижээн.

Хоорайның будуруулгелери шынар көрүлдезинге киришкеш, 210 ажыг хемчегларни чорудун боттандырган. Олар чаа техниканы, технологияны, күш-ажылдын депшилгелиг аргаларын, шынарны башкарарының комплекстиг системазын шингээдип алырынче, будуруулге чорудулгазын механизастаар, автоматизастарынче, метрологтуг хандырылганы сайгарыңгайжидарынче углачаган.

Шынар көрүлдезиниң үезинде хоорайның шынар комиссиязы үлетпүр будуруулгелериниң хөй кезиинге «шынар көрүлдезиниң хүнүн» организастап эрттиргилээн. Көрүлдениң хүннери Кызылдың дааранылга фабриказынга, сүт заводунга, сайгарылга базазынга, автосептелге заводунга организастыг, бедик деннелге эрткилээн.

Ында ғын Кызылдың сүт заводунуң шынар комиссиязы идепкейлиг ажылдап келген. Ацаа «шынар хүнүн» неделя саныида эрттирип турган, продукция шынарының көргүзүлерин экижидериниң хемчегларни үргүлүг ажылдап кылып турар. Продукцияның болгаш күш-ажылдың шынарының дугайында көргүзүүлерни тускай бюллетеньге киирип, үрей кылыышкынынарның, рекламацияның чылдагаанын анализтеп, тодарадып турар. Моральдыг болгаш материалдыг идиг бериишкиниң хемчегларни ажылдап кылган, оларны ажыл-херекке ажыглавышаан, цехтериниң, ээлчегларииң аразында социалистиг чарыштың түнелии үндүрерде шынарның көргүзүүлерии кол барымдаалап турган.

Кызылдың дээрбе комбиназы далганның, комбикормнуң шынарын экижидери-биле 12 саныыг хемчегларни боттандырган, оон уламыидан 4 муң рубльдиң камналгазы алдынган. Технологияны сайзырангайжыткаиындан, чаа дерилгени тургусканындан үстүкү сорттуң далганның шынарын экижээн. Тускай ферментилерии немеп турар апарганындан комбикормнуң шынары бедээн. Ындыг комбикормну 20 муң тоннаны будурер тургаш, 25 муң тоннага күүсеткен.

Ол чугула ажылда чедиишкиннер-биле чергелештир четпестер барын айтыр апаар. Чамдык будуруулгелерде шынар комиссиязы шуут тургустумаан ийикпе, азы комиссиз ёзу барымдаалап, эрелгей ажылдап турган.

Сельхозтехниканың күркомитединии Кызылда районнар аразында каттыжмышкынырында удуртулганың, партия, профэвилел организацияларының талазындан ажылдың шынарыиче кичээнгей кошкак. Ында комиссияның ажылының планы-даа кылдыңмаан, көрүлде эрттиреринің негелделерин безин тургуспаан. Улуг-Хем ыяш үлетпүр ажыл-агыйында комиссия база кылдыгдаа ажыл чорутпаан.

Кызылдың түүйбу заводунда продукцияның шынарын экижидериие углаган 16 хемчегларни планнаап турган болза, оон чүгле чартыын будуруулгеге боттандырып чоруткан. Ында үрей кылыышкындаи чидириглер 1979 чылда 26 муң рубль турган болза, 1980 чылда —45,6 муң рубль чедир өскен.

Кызылдың алгы заводунга планнаттынган 9 хемчегден 6-зы шингээттинген, заводта брак болгаш хомудалдардаа чидириг көвүдээн.

Продукцияны үрей кылыындан чидириглер бо чылдың эрткен айларында «Росводпром» каттыжмышкынының демир-бетон кылыглар заводунда, «Тудуг көзекгери» комбинатта, Элегес-Аксиның түүйбу заводунда, Үстүү-Енисейниң балык заводунда бар.

Калбак хереглелдиң бараанарының шынарын экижидерии будуруулгелерде хандырбайи турары хөй. Респотребсоюзтуң үлетпүр комбинады, Рембытхимканың демир-дестен херекселдер кылыр пеги, мебель фабриказы, Кызыл районнуң мыяш ажыл-агыйы номенклатура талазы-биле планын күүсетпээн.

Улуг-Хем ыяш үлетпүр ажыл-агыйында, Кызылдың пиво, түүйбу заводтарында, сайгарылга базазында продукцияның шынарын башкарарының комплекстиг системазын шингээдип алырын чугле 12 хуузу хаара туттунган, хууда таңма салыр эргени чедип алганнарның саны амдаа конгуг эвээп.

Оң бирги беш чылда продукцияның шынары кол көргүзүг болур болгай. 1981 чылда хоорайның үлетпүр будуруулгелериниг ажыктыг чоруктун болгаш шынарның көрүлдези уламчылаар. Үлетпүр будуруулгелерде партия, профэвилел организациялары болгаш коллектив бүрүзү шынар көргүзүлери дээш социалистиг чарышты улам калбартып, ол айтырыгны шиитпирлээринче будуруулгениң курлавырларын болгаш ажыл-агый механизмин угландырар ужуралыг.

Н. ООРЖАК.

АЛДАН-МААДЫРЖЫЛАРНЫҢ ҮЛҮҮ

«Алдан-Маадыр» совхозтуң мал ажылдыглары партияның XXVI съездизин төлептиг утkуур дээш калбарткан социалистиг чарышка эң-не идепкейлиг киржип, боттарына алган хүлээлгелерин чедиишкиниг күүсеткип турар. Ажылагыйдан 22 хойжу, 9 саанчы бедиткен хүлээлгелерин съездиниң ажыттынар хүнүнде бүрүн күүсеткенин рапорттаанар.

Мурнакчыларының аразындан хойжу Ооржак Мочак төрүүр 100 хойга онааштыр 105 хураганны, Ондар Куртутбай—100-түү, Монгуш Анар-оол, Монгуш Анык-кыс — 99—99 хураганын камгалап алган, мейди доруктуруп турарлар.

Ол-ла совхозтуң Ак-Даш сүт-бараан фермазының саанчылары база-ла эрес-кежээ ажылдаанар. Саанчы Карз Ондар ийи ай дургузуида ниитизи-биле 3150 килограмм сүт саарын хүлээнгеш, херек кырында 4750 килограммнуң саап, чарыштың мурнуку одуруунче үнген. Оон кады ажылдап турар эштери Донгак Сереш бедиткен хүлээлгезин 145 хуу, Татьяна Монгуш — 117, Ондар Шорүак — 105 хуу күүсеткилээн.

Амгы үеде совхозтуң бүгү ажыл-ишчилери СЭКП-ниң XXVI съездизиниң материалдарын улуг сонуургал-биле номчуп, таныжып, деткип турар.

Д. ООРЖАК.

СЭКП Чөөн-Хемчик райкомуиуң пропаганда болгаш агитация килдизиниң эргелекчизи.

ЧАРЫШКА ТИИЛЭЭН

Мөңгүн-Тайга район «Маднын» совхозунуң сарлыкчылар бригадазы чылда-ла багай эвес түнелдерни чедип ап келген. Төрүүр 100 сарлыктан 80 быжыны камгалап ап, сүт саар планын 106,8 хуу күүседи, совхозтуң бригадалар аразында социалистиг чарыжының тиилекчизи болган бригада 1500 рубль база шилемир Кызыл тук-биле шаңнаткан. Бригадага ук чедиишкиннер аңаа-ла чедип келбээн, ол сарлыкчыларның үндүрген кызымак күш-ажылының ачызы болур. Бо чедиишкинии улам быжыглаар, Кызыл тукту салбас дээш, СЭКП-ниң XXVI съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерии амыдыралга бүрүи боттандырар дээрзинге, шаңналлы ап тура бригадир Чечек Севик СЭКП райкомуга, райкүүсомга, совхозтуң дирекциязынга бүзүреткеи.

Бригадага онгу беш чылдың доозукчу чылының социалистиг чарыжының тиилекчилерин шаңнаан. Шаңналдарны совхозтуң директору С. С-Б. Очур тывыскан. Мурнакчы сарлык кадарчы Ө. К. Иргитке 280 рубльдиң өртектиг белээн база бригадаиың тускай шаңналын тывыскан. Комсомолчу кадарчы Мерген-оол-Саяның өртектиг белек—гармошка-биле шаңнаан. Сиген белеткелиигe идепкейлиг киришкен кадарчылар Дугаржап Салчак, Чылбак-оол Хертек оларны 60—60 рубльдер-биле түс-түзүнда шаңнаан.

Саанчылар Хорбии Өлчейии, Самбык Чүлдүм-оолду, Кларо Чылбак-оолду, Кара-кыс Донгакты, бригаданы эки удургазы дээш бригадир Чечек Севикти, мал эмчизи Хүлер-оол Чигир-оолду, пропагандист Демир-оол Досхээны, чоланчы Маадыр-оол Донгакты базз шаңнаан.

Сарлыкчыларга СЭКП Мөңгүн-Тайга райкомуиуң ийиги секретары Ш-К. С. Кочега делегей байдалының дугайында солуп лекцияны кылган. Дараазында совхозтуң «Дамырак» агитбригадазы солуп концертти көргүскеи.

Бригаданың сарлыкчылары он бирги беш чылдың бирги чылының планнаг онаалгаларын ажыр күүседир база партияның XXVI съездизиниң шиитпирлерин бүрүн күүседир дээш социалистиг чарышты калбарткан.

Х. ЧҮЛДҮМ.
Мөңгүн-Тайга район.

ХӨЙ УРУГЛАРЛЫГ ИЕЛЕРНИ «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕН-БИЛЕ БОЛГАШ «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬ-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң өмүнээзинден шаңнаары болза:

КЫЗЫЛ ХООРАЙДАН

Беш уругну бөжаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» медалы» медальдың II чергези-биле

Валентина Очур-ооловна **Монгуш** — «Сельхозтехника»-ның септелге-тудуг участогунуң шеверлекчизи.

Чүдзагаа Чылбаковна **Ондар** — кооперацияның профтехучилищезиниң лаборантызы.

ЧӨӨН-ХЕМЧИК РАЙОНДАН

Сес уругну бөжаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң II чергези-биле

Анай Одребеевна **Сат**—«Искра» совхозтуң ажылчыны.

Чеди уругну бөжаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Анай Базыр-ооловна **Монгуш** — «Тыва» совхозтуң ажылчыны.

Долгармаа Дары-Сүрүновна **Монгуш** — Шеми ортумак школазының техниктиг ажылчыны.

Хандын Барамчаевна **Ондар** — «Сүт-Хөл» совхозтуң ажылчын кооперациязының повары.

Күзенмаа Калчан-ооловна **Сат** — «Сүт-Хөл» совхозтуң уругларның садыңның повары.

Билчинмаа Байыровна **Хөвалыг** — Шеминиң школа-интернадының ажылчыны.

Диимаа Санчиевна **Ховалыг** —«Тыва» совхозтуң ажылчыны.

Алды уругну бөжаан болгаш кижизиткен иени «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Чанзаймаа Сарыг-ооловна **Сат** — «Сүт-Хөл» совхозтуң шеверлекчизи.

Беш уругну бөжаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Дарый Ондаровна **Куулар**—Сүт-Хөл эмнелгешиниң санитары.

Раиса Көшкендеевна **Куулар**—«Сүт-Хөл» совхозта повар.

КЫЗЫЛ РАЙОНДАН

Чеди уругну бөжаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Зоя Чигжитовна **Долчуң** — «Тере-Хөл» совхозтуң ажылчыны.

Алды уругну бөжаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Любовь Мандай-Норбуевна **Куулар** — Кур-чер суурда ортумак школада башкы.

Тамара Тыртыйовна **Кыргыс** — тууйбу заводунуң ажылчыны.

Татьяна Таргытпаевна **Монгуш** — «Кара-Хаак» совхозтуң ажылчыны.

Дарья Аир-Санаевна **Ондар** — Кур-чер суурда садыгжы.

Татьяна Чыртак-ооловна **Сереи**— Сукпак суурда өг-бүле ээзи.

Чечекмаа Саináевна **Хомушку** — «Сукпак» совхозтуң ажылчыны.

Беш уругну бөжаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Тамара Данзаевна **Дангыр-оол** — «Тере-Хөл» совхозтуң ажылчыны.

Екатерина Прокопьевна **Иванова** — «Сукпак» совхозтуң ажылчыны.

Лепестинья Анатольевна **Середкина** — Чербиниң ыяш ажыл-агый пунктузунуң ажылчыны.

МӨНГҮН-ТАЙГА РАЙОНДАН

Сес уругну бөжаан болгаш кижизиткен иелерни «Иенин алдары» орденниң II чергези-биле

Баят-оол Алдын-ооловна **Амыр-Биди** — «Торгалыг» совхозтуң бухгалтери.

Мария Тюлюшевна **Конгар** — «Торгалыг» совхозтуң ажылчыны.

Чеди уругну бөжаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Клара Ходуи-ооловна **Монгуш** — «Кызыл Тук» совхозтуң ажылчыны.

Соскарбаа Тюлюшевна **Серенада** — Торгалыг суурда садыгжы.

Алды уругну бөжаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Чооду Өктек-ооловна **Кыргыс** — «Торгалыг» совхозтуң ажылчыны.

Норбу Сонамовна **Тюлюш**—«Торгалыг» совхозтуң ажылчыны.

Беш уругну бөжаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Дина Дамбаевна **Донгак** — Хандагайты суурда уруглар садыңның ниназы.

Татьяна Кыргысовна **Донгак** — «Торгалыг» совхозта ажылчын.

Кара-кыс Сюрюновна **Куулар** — «Торгалыг» совхозтуң ажылчыны.

Сарыг-оол Бачылаевна **Майнды** — Торгалыг ортумак школазының техниктиг ажылчыны.

Кара-кыс Кууларовна **Марина** — Торгалыг совхозтуң ажылчыны.

Долба Дамбажыковна **Монгуш** — райпода хлеб бижырыкчызы.

Зинаида Назытыевна **Салчак** — «Кызыл тук» совхозтуң ажылчыны.

Ооржак Кылын-ооловна **Сундуй** — «Кызыл тук» совхозтуң кол бухгалтери.

Валентина Хенче-Караевна **Тюлюш** — «Торгалыг» совхозтуң ажылчыны.

Чат-Уруг Чулдумовна **Хертек** — «Кызыл тук» совхозтуң ажылчыны.

БИЙ-ХЕМ РАЙОНДАН

Тос уругну бөжаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң I чергези-биле

Зоя Петровна Пухова — Сушь суурда өг-бүле ээзи.

Чеди уругну бөжаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Надежда Михайловна **Золотухина** — «Саян» совхозтуң ажылчыны.

Алды уругну бөжаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Ольга Сатовна **Ашак-оол** — «Саян совхозтуң ажылчыны.

Багай-Уруг Кызыл-ооловна **Донлуп** — «Кызыл тараачын» совхозтуң ажылчыны.

Елизавета Дойлуковна **Седип-оол** — «Кызыл тараачын» совхозтуң ажылчыны.

Людмила Каралчыевна **Седип-оол** — «Кызыл тараачын» совхозтуң ажылчыны.

Кызыл-Уруг Данзыновна Хорунай — **«Саян»** совхозтуң ажылчыны.

Беш уругну бөжаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Батыймаа Мундугуевна **Арсарыг** — «Кызыл тараачын» совхозтуң ажылчыны.

Көкүү Кенденовна **Бичеоол** — «Халын» совхозтуң ажылчыны.

Вера Викторовна **Калюкина** — «Кызыл тараачын» совхозтуң ажылчыны.

Бичекыс Кировна **Койбу** — «Өөк» совхозтуң ажылчыны.

Чимистей Салчаковна **Маады** — «Саян» совхозтуң ажылчыны.

Галина Владимировна **Чихачёва** — «Саян» совхозтуң ажылчыны.

Валентина Чоодуевна **Шомухтай** — «Саян» совхозтуң ажылчыны.

ЭРЗИН РАЙОНДАН

Тос уругну бөжаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң I чергези-биле

Серен Дембээвна **Сүктур** — «Нарын» совхозтуң ажылчыны.

Чеди уругну бөжаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Баавыл Чинмитовна **Карти**— «Морен» совхозтуң ажылчыны.

Беш уругну бөжаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Свартай Оолаковна **Долзатмаа** — «Чаа оруқ» совхозтуң ажылчыны.

Мария Мижитовна **Ижи** — «Нарын» совхозтуң ажылчыны.

Зинаида Өлзейовна **Намдак** — Ленин аттыг совхозтуң ажылчыны.

Мария Чоодуевна **Натсак** — Нарын ортумак школазында кижизиткен.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай,
1981 чылдың февраль 27.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: КЫСКА ДЫҢНАДЫГЛАР, ТАЙЫЛБЫРЛАР

ШЫЛГАТТЫНГАН АВАНГАРД

УЛАН-БАТОР. (СЭТА). Моолдуң Араттың революстуг намының 60 чылынга турас-каатказын байырлыг хурал Улан-Батор хоорайга болган. МАРН ТК-ның Бирги секретары, Моол Арат Республиканың Улустуң Улуг хуралының Президиумунуң Даргазы Ю. Цеденбал, МАР-ның Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Ж. Батмуих, республиканың партия болгаш чазааның өске-даа удурткучулары байырлыг хуралга киришкен.

МАРН ТК-ның Политбюро кежигүнү, секретары Д. Моломжамц илеткел кылган болгаш Моолдуң Араттың революстуг намын 1921 чылда тургускан чорук Улуг Октябрьның сорук кириикчи идеяларының салдары-биле моол улустуң революстуг бот-медерелиниң өзүлдезиниң дүрүм ёзугаар түнелги болган деп медеглээн. Д. Сухэ-Баторнуң болган ооң даймычы дузалакчыларының тургусканы МАРН демиселдиң болгаш тиилелгелериниң алдарлыг база маадырлыг оруун эрткен болгаш моол улустуң шылгаттынган марксисчи-ленинчи авангарды болуп турар.

МАРН делегейниң коммунистиг шимчээшкинниниң, хамыктыг мурнунда СЭКП-ниң бүгү талалыг деткимчезинге болгаш дузаламчызынга дайымышаан, каналын быжыккан болгаш бодунуң хүрээлеринде 75 мун коммунистерни сырый каттыштырып, чаа амыдыралдың тургузуушкунуң чедиишкинниг баштап турар.

Чоокта чаа Москвага чедиишкинниг болуп эрткен СЭКП-ниң XXVI съездизи чүгле Ленининң партиязының болгаш совет ниитилелдиң эвес, харын-даа социалистиг дем каттыштырылгазының бүгү чурттарының амыдыралынга, делегейниң коммунистиг шимчээшкинниге болгаш депшилгелиг бүгү кижи төрелгетенге кайгамчык улуг ужур-дузалыг болуушкун болган деп, Д. Моломжамц онзалап демдеглээн. СЭКП ТК-ның Чингине секретары Л. И. Брежневтиң съездиге кылганы Отчёт илеткел чогаадыкчы марксизм-ленинизмниң шылгарангай документизи болуп турар.

ХӨЙ-НИИТИНИҢ УДУРЛАНЫЫШКЫНЫ

ВАШИНГТОН. (СЭТА-ның корр.). Бөө-чепсектя эдерес бүдүреринче болгаш өске күрүнелерниң иштики херектеринге холгаарлап киржишкинниң калбартырынче угланган чаа америк администрациязының политиказынга АКШ-тың хөй-ниитизиниң удурланыышкыны улам күштелип турар.

АКШ-тың дайынзырак бөлүктериниң чимзеништинниерининге удур демиселди калбартырынче «Херээжениер, тайбын дээш демисежиниер» деп организация бүгү америкаларны кыйгырган. Дайын белеткелдерни калбартырының болгаш делегейде политиктиг айтырыгларны «шериг күжүбиле» шиитпирлээринин оруунче Вашингтон ажыы-биле киргенни ол организайаның чарлаан медеглелинде айтыкан. Ындыг угланыышкын делегей тайбынынга эне айылдыг дээрзин ол документиле демдеглээн.

Делегейде мөөнеттиг-ген ядролуг бүгү чепсекти узуткаарынче кыйгырган резолюция төлевилелги төлээлекчилер палатазының кежигүнү республикачы Г. Фиш киргеп. Ядролуг чепсектиг бүгү чурттарның удурткучуларының повүдел хуралын чыылырарын ССРЭ-ге сананалдар резолюциянық төлевилелги чугаалажып көөрү-биле конгресске удаваа киирери Г. Фиш база дыннаткан. Ол чөвүдел хуралдың сорулгазы — ядролуг боо-чепсекти кызыгаарлаарының болгаш ядролуг дайынның кыжаныышкының кошкадырының арга-аларын тывары болур.

Ядролуг чепсекти мурнай кажан-даа ажыглавас дугайында бодунга хүлээлгени алырынче болгаш ол сорулгабиле чогуур керээлерни делегейниң бүгү чурттары-биле чарырынче ядролуг чепсектиг бүгү күрүнелерни кыйгырган резолюция төлевилелги конгресс кежигүнү Т. Вайсс база киргеп.

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА-ның корр.). Бодунуң хүрээлеринге 300 ажыг хөй-ниити профэвилел болгаш аныяктар организацияларын каттыштырган «Улустарны дайынга удур мобилизастаар» деп коалициянның парлалга конференциязы Нью-Йоркка болган. «Акшаны Пентагонга эвес, а кижилерге бээр!» деп кыйгырыгның адаа-биле 1981 чылдың май 3-те эгелээр Вашингтоннче бүгү-национал марыжынга белеткелдиң программазының дутайында парлалга конференциязынга чарлаан.

Боо-чепсекти эдерес бүдүреринң чаа чадазынче чурттуң төлевилелги чугаалажып көөрү-биле конгресске удаваа киирери Г. Фиш база дыннаткан. Ол чөвүдел хуралдың сорулгазы — ядролуг боо-чепсекти кызыгаарлаарының болгаш ядролуг дайынның кыжаныышкының кошкадырының арга-аларын тывары болур.

Ядролуг чепсекти мурнай кажан-даа ажыглавас дугайында бодунга хүлээлгени алырынче болгаш ол сорулгабиле чогуур керээлерни делегейниң бүгү чурттары-биле чарырынче ядролуг чепсектиг бүгү күрүнелерни кыйгырган резолюция төлевилелги конгресс кежигүнү Т. Вайсс база киргеп.

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА-ның корр.). Бодунуң хүрээлеринге 300 ажыг хөй-ниити профэвилел болгаш аныяктар организацияларын каттыштырган «Улустарны дайынга удур мобилизастаар» деп коалициянның парлалга конференциязы Нью-Йоркка болган. «Акшаны Пентагонга эвес, а кижилерге бээр!» деп кыйгырыгның адаа-биле 1981 чылдың май 3-те эгелээр Вашингтоннче бүгү-национал марыжынга белеткелдиң программазының дутайында парлалга конференциязынга чарлаан.

Ядролуг чепсектиг бүгү чурттарның удурткучуларының повүдел хуралын чыылырарын ССРЭ-ге сананалдар резолюциянық төлевилелги чугаалажып көөрү-биле конгресске удаваа киирери Г. Фиш база дыннаткан. Ол чөвүдел хуралдың сорулгазы — ядролуг боо-чепсекти кызыгаарлаарының болгаш ядролуг дайынның кыжаныышкының кошкадырының арга-аларын тывары болур.

Ядролуг чепсекти мурнай кажан-даа ажыглавас дугайында бодунга хүлээлгени алырынче болгаш ол сорулгабиле чогуур керээлерни делегейниң бүгү чурттары-биле чарырынче ядролуг чепсектиг бүгү күрүнелерни кыйгырган резолюция төлевилелги конгресс кежигүнү Т. Вайсс база киргеп.

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА-ның корр.). Бодунуң хүрээлеринге 300 ажыг хөй-ниити профэвилел болгаш аныяктар организацияларын каттыштырган «Улустарны дайынга удур мобилизастаар» деп коалициянның парлалга конференциязы Нью-Йоркка болган. «Акшаны Пентагонга эвес, а кижилерге бээр!» деп кыйгырыгның адаа-биле 1981 чылдың май 3-те эгелээр Вашингтоннче бүгү-национал марыжынга белеткелдиң программазының дутайында парлалга конференциязынга чарлаан.

Боо-чепсекти эдерес бүдүреринң чаа чадазынче чурттуң

БЫЖЫГ БИЛИГ ДЭЭШ

Хас-оол Оюнчун төрүттүнген өскен чери Тандының Сосновка суурга бол. Шаанда анаа «Кызыл партизан» деп колхоз турган. Ам ында Тываның дуржулга станцинязы. Ам оон уруг-дарыы улгадып, улуг оглу Бопуш-оол, кызы Айлымаа школазының доозун, өлүг-баштыг апарганнар. Бопуш-оол төрээн суурунда эки ажылдыг тракторист.

А Айлымаа сургуул чылдарында-ла бодун башкыныы бүзүнүг мергежилинге белеткеп эгелээн. Ынчангаш 1951 чылда Бай-Хаак школазының чедиг классын, ол-ла чылын Кызылга башкылар белеткээр 6 ай хуусавылыг курсту доозун, чаштарны ужук-бижикке өөредир башкы болган. Айлымааны башкы амыдыралын эгелээринде Эрзин районче чоруткан. Чаа-ла 19 харже кирген аныяк кижиге уруглар өөредир, башкылаар ажыл баштайгы үеэшкинде нарыы, берге болган. Ынчалза-даа тура-соруктуг кыс анаа торулбаан. Эрзинин Кызыл-Сылдыс эге школазынга бирги классты хүлээп алгаш, ажылдай берген. Ол школаның директору, хоочун башкы А. Дамдын, башкы К. Хонакпан олар боттарының байлак-дуржулгазы-биле чаа келген аныяк башкыга дузалажып, моон соңгаар ажылдаарынга улуг идигин бергеннер.

Ол дугайын Айлымаа Хас-ооловна эм чылыы-биле сактып, чугаалап олурар. Аныяк башкы ажылдавышаан турган, 1959 чылда Кызылдың башкы училищезинин база бот-өөредилге-биле доозун алгав. Үе эртип, боттуң арга-дуржулгазы улгадып турзажок, хоочун башкылар-биле сырый харылзаазын үспээй. Ам оон удуртkан класты өөредилге, чурум талазы-биле ажылдап турар школазында дээре черлерни эзлеп келген. Кайы-даа школаларга ажылдаарга оон чедиишкини көскү, башкылар аразынга кезээде хүндүткелдиг. Социалистиг чарыштыг чангыс эвес удаа тинлекчизи боон турар.

Айлымаа Хас-ооловнага 1966 чыл бүгү назынында утгундурбас төөгүлүг чыл боон артып калган. Ынчан ол ленинчи партиянын хүрээлелинге кирген. Ол баштай Мөрен, а оон соонда Эрзин ортумак школазынга ажылдап келген. Берге болгаш харысалгалыг ажылга оон ам 30 чыл ажылдап турары бо. Эрткен үеним дургузунда чеже чаштарны эртемнин делгем оруунче үдеведи дээр. Оларның аразында эмчилер, башкылар, тудугжулар, хойжулар дээш кайдыгдаа мергежилдин кижилери бар. Республика эмнелгелеринин хереэженнер эмчизи Екатерина Норбу, Эрзинде септелге-тудуг участогунуң начальниги Сооң Зайпев, «Мөрен» совхозтуң мурнакчы хойжузу, ВЛКСМ обкомунуң кежигүнү, Мөрен кедээ Советтиин депутады Анатолий Самыя дээш даазыны чежеге-даа чедир уламчылап болур.

Айлымаа Хас-ооловна класстан дашкаар ажылга болгаш хей-ниити ажылыкка ядепкейлиг киржилгези дээш Совет Тываның 30 чыл оюн таварыштыр Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Хүндүлел бижиг-биле шаннаткан. Кызымак чүткүлдүг башкы Ленинчи юбилей медалы-биле шаннаткан. А. Х. Оюн Эрзин ортумак школазында профэвилел месткомунуң кежигүнү болгаш эге класстарда методиктиг каттыжышкынны удуртуп турар. 1979 чылда аңаа Тыва АССР-ниң школаларының алдарлыг башкызы деп бедик атты тывыскан. Амгы үеде ол Эрзин ортумак школазының 2 классының удуртукчу башкызы. Ол ам төрээн Коммунистиг партиявыстың XXVI съездизинин төлептиг күш-ажылчы белектер-биле үткүүр дээш улам сорук киргеп ажылдап турар.

А. ТАВА.

МАРТ 10-ДАН 15-КЕ ЧЕДИР ТЕЛЕВИДЕНИЕ

МАРТ 10-ДА
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — **«Үе».** Информастыг программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 9.05 — **«Аныяктарның чогаадылгазы».** 9.35 — **«Чоруткаңнай чору».** Уран-чечен фильм. 11.15 — Медээлер. 11.20—14.30 — Чапсар. 14.30 — Медээлер. 14.50 — Чурттун телестудияларының документалдыг фильмнериинин программазы. 15.40 —РСФСР-ниң улустарының кышкы VII Спартакиадазы. Шанак спорту. Кемероводан дамчыдылга. 16.20 — **«Аныяктарның адрестери».** 17.20 — **«Эртем амыдыралы».** Дамчыдылгага ССРЭ-ниң ЭА-ның корреспондент кежигүнү А. И. Махонин киржир. 17.50 — М. Светловтуң шүлүктериниг ырлары. Т. Калиниченко күүседир. Ленинградтан дамчыдылга. 18.00 — **«Беш чыл болгаш коллектив».** Первоуральскиинн хоолай заводунуң дуржулгазының дугайында. Дамчыдылгага СЭКП Свердловск обкомунуң бирги секретары Н. Ельцин киржир.

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемедээлер. 18.40 — Чарладдар.

МОСКВАДАН

18.45 — **Бөгүн делегейде.** 19.00 — Фигурлуг чүгүлээшкинга делегей чемпионазы. Көргүзүг мергежилгелер. АКШ-тан дамчыдылга. 21.00—**«Үе».** Информастыг программа.

КЫЗЫЛДАН

21.35 — Телемедээлер. 21.50 — **«Культура болгаш амыдырал».**

МОСКВАДАН

22.30 — **Бөгүн делегейде.** 22.35—23.40 — Бокска делегей маргылдаазы. Финал. Болгариядан дамчыдылга.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

18.30 — **«Чурук бүрүзүнде — хүн».**

КЫЗЫЛДАН

18.45 — Уругларга фильм. **«Харжыгаш».** Мультфильм. 19.50 — **«Хөй-ниити амыдыралының экраны».** 20.20 — **«Л. Бетховен. № 17 соната».** 20.30 — **«Салым-чаяанныг-дыр силер, диленинер».** Документалдыг фильм.

МОСКВАДАН

21.35—22.20 — **«Өнүктерниң арынары».** Дамчыдылганы чогаалчы А. Алексин эртирер.

МАРТ 11-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — **«Үе».** Информастыг программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 9.05 — **«Бичии спортчунуң улуг шөлү».** 9.35—**«Эрги болгаш чаа ырлар».** РСФСР-ниң улустуң артизи композитор В. Левашов эртирер. 10.20 — **«Дириг амытаннар делегейинде».** 11.20 — Медээлер. 11.25—12.00 — **Чапсар.**

КЫЗЫЛДАН

12.00 — **«Орус дылды өөренип тур бис».** Телекичээл. 12.15 — 14.30 — **Чапсар.**

МОСКВАДАН

14.30 — Медээлер. 14.50 — **«Калуга дуржулгазы».** Документалдыг телефильм. 15.40—Орус композиторларның чогаалдарындан концерт. Москваның ССРЭ-ниң улустуң артизи В. Дударова удуртkан күүгүнениң симфония оркестри күүседир. 16.10 — **«Бүратино делгелгези».** 16.40— **«Орус чугаа».** 17.10 — **«СЭКП-ниң XXVI съездизинин шиитпирлерин — амыдыралга».** СЭКП-ниң XXVI съездизинин делегады, КамАЗ-тың шүтkүлга будуруглезинин начальниктериниң бригадири Г. С. Баштаноок дугайында очерк.

КЫЗЫЛДАН

17.30 — Уругларга фильм. **«Бүгү чүве дуктуртуланган». «Ыт болгаш моортай».** 18.00 — **«Тайбың дугайында хоойлуунуң 30 чылынга».** Беседа. 18.15 — Телемедээлер (орус болгаш тыва дылдарга).

МОСКВАДАН

18.45 — **Бөгүн делегейде.** 19.00 — **«Айтырыглар, дилээшкиннер, шиитпирлер».** Политиктиг тайылбырлакчы Л. А. Вознесенский эрттирер. 19.35 — **«Дээскинер орук чанында бажың»** деп хөй сериялыг уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүлгези. 1-ги сериязы. 21.00 — **«Үе».** Информастыг программа. 21.35 — **«Ираклий Андроников. Улуг зал дугайында сактыышкыннар».** Телефильм. 22.55—23.15 — **Бөгүн делегейде.**

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

17.30 — Концерт. 18.00 — **«Горнистер, кыйгыга харыылаңдар!»** 18.30 — **«Хөглүг аялгалар».**

КЫЗЫЛДАН

18.45 — Чарладдар. 18.50— **«Париж, Ленин проспектизи».** Телефильм. 19.50—20.55 — **«КамАЗ — салым-чолум сен».** Телефильм.

МАРТ 12-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — **«Үе».** Информастыг программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 9.05 — **«Уругларга анчыгаштар дугайында».** Ленинградтан дамчыдылга. 9.35 — **«Дээскинер орук чанында бажың».** Хөй сериялыг уран-чечен телефильм. 1-ги сериязы. 11.00 — **«Кино аян-чоруктар клуву».** 12.00 — Медээлер, 12.05 —14.30—**Чапсар.** 14.30 — Медээлер. 14.50 — **«Шахтерларның чедиишкиннери».** Документалдыг телефильм. 15.15 — Москваның Ленин орденниг шериг округунун ыры болгаш танцы ансамблиниң концерти. Уран үүл удуртукчузу — РСФСР-ның уран үүлүнүң алдарлыг ажылдакчызы В. Гордеев. 16.10 — **«Шыдыраа школазы».** 16.40 — Армян ССР-ниң телевидение болгаш радио комитединиң улустуң хөгжүм херекселдериниң оркестрининг концерти. Ереваннан дамчыдылга. 17.15 — **«Орлёнок»** телестудияның аныяк корреспондентилериниң Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, Алдар орденниг үш чергезиниң үжелдиришкиниң эдилекчизи, Алтай крайкүүскомунуң даргазының бирги оралакчызы В. Т. Христенко-биле ужуражышкыны. 18.00 — **«Миллионнарның ленинчи университеди». Социалистиг экономиканы эргелеп башкарылгазы.** Дамчыдылгага Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, ССРЭ-ниң Ленинчи болгаш Күүне шаңналдарының лауреады академик В. М. Глушков киржир.

КЫЗЫЛДАН

18.30—Телемедээлер. 18.40—Чарладдар.

МОСКВАДАН

18.45 — **Бөгүн делегейде.** 19.00 — **«Советтер болгаш амыдырал».** Дамчыдылгага СЭКП-ниң XXVI съездизинин делегаттары Белгород облүүскомунуң даргазы А. Ф. Пономарев болгаш көдээ совет күүскомунуң даргазы А. М. Симашова киржир. Дамчыдылганы юриднктиг эртемнерин доктору В. И. Васильев эрттирер. 19.25 — **«Дээскинер орук чанында бажың»** деп хөй сериялыг уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүлгези. 2-ги сериязы. 21.00 — **«Үе».** Информастыг программа.

КЫЗЫЛДАН

21.35 — **«Делегей байдалының допчуулалы».** 21.50 —Телемедээлер. 22.05 — **«Батумиң нефтинжилери».** Телефильм. 22.15—22.45 — **«Социалистиг чарыштың хүн демдеглели».**

МОСКВАДАН

22.45—01.00 — ССРЭ-ниң хоккей чемпионады. **ЦСКА—«Спартак».** В. И. Ленин аттыг Төп стадионнуң Спорт ордузуидан дамчыдылга. Чапсарда — **Бөгүн делегейде.**

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

18.30 — **«Ырларны — часка».** Мультфильм.

КЫЗЫЛДАН

18.45 — **«Чиполлино».** Мультфильм. 19.20 Телефильм. 19.45 — **Константин Сергеев».** Фильм-концерт. 20.45—21.15— **—«Тараа дугайында сөс».** Документалдыг фильм.

МОСКВАДАН

21.35—22.45 — **«Музыка амыдыралы».** Тележурнал.

МАРТ 13-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — **«Үе».** Информастыг программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 9.05 — **«Горнистер, кыйгыга харыылаңар».** 9.35 — **«Дээскинер орук чанында бажың».** Хөй сериялыг уран-чечен телефильм. 2-ги сериязы. 11.10 — Ленинград областтың профтехөөредилгезиниң Культура ордузуиуң баянштер оркестриниң концерти. 11.25 — Медээлер. 11.30—14.30 — Чапсар. 14.30 — Медээлер. 14.50 — **«Улустарның бүгү-делегей парламентизи».** Документалдыг фильм. 15.00 — **«Зарыцаның» маршруттары-биле».** Дамчыдылгага Совет Эвилелиниң ийи дакпыр Маадыры армия генералы И. Гусаковский болгаш ВЛКСМ ТК-ның секретары А. Федулова киржир. 15.30 — Үзбек ССР-ниң улустуң артизи М. Шамаева ырлаар. Ташкентиден дамчыдылга. 15.55 — **«Москва болгаш москвачылар».** 16.25 — Хазак спортунга делегей күбүгү. Норвегиядан дамчыдылга. 17.05 — **«Тоол аалдан келдиң». «Морозко».** Уран-чечен фильм. 18.45 — **Бөгүн делегейде.**

КЫЗЫЛДАН

19.00 —Телемедээлер (орус болгаш тыва дылдарга).

МОСКВАДАН

19.20 — **«Дээскинер орук чанында бажың»** деп хөй сериялыг уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүлгези. 3-кү сериязы. 21.00 — **«Үе».** Информастыг программа. 21.35 — **«Кино көрүкчүүн сонуургалынга».** 22.10 — Төп телевиденисиниң болгаш бүгү-эвилел радиозуиуң орус улустуң үлегерлиг ыры-ыры Сонгу үүктүң орус ырларын күүседир. Уран үүл удуртукчузу РСФСР-ниң улустуң артизи Н. Кутузов. 22.45—01.00 — ССРЭ-ниң хоккей чемпионады. **«Динамо»** (Москва) — **«Трактор».** В. И. Ленин аттыг Төп стадионнуң Спорт ордузуидан дамчыдылга. Чапсарда — **Бөгүн делегейде.**

ИЙИГИ ПРОГРАММА
КЫЗЫЛДАН

18.00 — **«Арга тоолдары».** Ойнаарактарлыг фильм. 18.20 — **«Рам-3» аян.-чорукта».** Фильм-концерт. 18.40 — **«Тываның экраннарында».** 18.55—Чырладдар.

МОСКВАДАН

19.00 — Ф. Шопен. Бөлүк мазуркалар. РСФСР-ниң алдарлыг артизи С. Доренский күүседир.

КЫЗЫЛДАН

19.20 — **Партия оңке чон— бүзүлбас чаңгыс эптиг.** Кызыл хоорайның бот-тывыгыр уран үүл коллективтериниң телефестивалы. Профтехөөредилге сургуулдарының ыры болгаш танцы ансамблиниң концерти. 19.45—20.55 — **«Ленинниң үш чазы».** Документалдыг телефильм.

МАРТ 14-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — **«Үе».** Информастыг программа. 8.40 Эртенги гимнастика. 9.05 — **«Ада-иелер, силерге.** 9.35 — **«Дээскинер орук чанында бажың».** Хөй сериялыг уран-чечен телефильм. 3-кү сериязы. 11.15 — Свердловскиниң үлегерлиг опера болгаш балет театрының аныяк солистериниң концерти. 11.50 — **Эки бараанарны хөйнү».** 12.20 — **«Спортлотонун»** 11-ги тиражы. 12.30 — **«Мону силер шыдаар силер».** 13.25 — **«Үеним бир шак бүрүнгаар».** 1981 чылдың апрель 1-ден эгелеп ССРЭ-ниң девискээринге үе саналашкының чүрүмүнүң дугайында. 13.45 — **«Чүнү номчуурул».** Дамчыдылганы литература критиги В. Дмитриев эртирер. 14.30 — **Бөгүн делегейде.** 14.45 — Уругларга фильм. **«Чоруунар чогузун».** Уран-чечен фильм. 16.00 — **«Бадда болза, бүзүренчиг эвес».** 17.00 — Г. Карсва ырлаар. 17.30 — Политиктиг тайылбырлакчы Ю. А. Летуновтуң беседазы. 18.00 Мультфильмнер программазы. 18.30 — **«Правда»** солуунуң политиктиг тайылбырлакчызы Ю. А. Жуковтуң делегей айтырыгларының талазы-биле беседазы. 19.15 — Концерт. 19.45— **«Бис — моон адаанда ат салганнар...»** деп уран-чечен телефильмнин баштайгы көргүзүлгези. 1-ги сериязы. 21.00 — **«Үе».** Информастыг программа. 21.25 — **«Бис— моон адаанда ат салганнар...»** деп телефильмниң 2-ги сериязы. 22.45 — 23.45 — Спортуң программа: 1. Хазак спортунга делегей күбүгү. Эр улус. 50 километрге чарыш. Норвегиядан дамчыдылга. 2. «Часкы хараачыгайлар» деп сүзүк халыырыга делегей маргылдазы. Төнгенде — Медээлер.

МАРТ 15-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — **«Үе».** Информастыг программа. 8.40 **«Сула шимчээшкинче, чыскаалыңар!»** 9.00 — **«Дириг тоолдар».** Фильм-концерт. Ригадан дамчыдылга. 9.30 — **«Оттуруккуу».** 10.00 — **«Совет Эвилелиниң бараан бооп тур мен!»** 11.00 — **«Кадыкшыл».** Эртемтайылбырлыг программа. 11.45 —**«Эртенги почта».** Хөгжүмнүг программа. 12.15 — **«Көдээге дамчыдылга».** 13.15 — **«Хөгжүмнүг киноскоп».** 13.45 — **«Богун — чурттагга-коммунал ажыл-агыйының болгаш чоңнуң амыдырал хандырылгазының ажылдакчыларының хүнү».** Дамчыдылгага РСФСР-ниң чоңнуң амыдырал хандырылга министри И. Г. Дудепков киржир. 14.00 — **«Сылернин чагаалыңар ёзугаар».** Хөгжүмнүг программа. 14.50 —**«Коробейники».** Документалдыг телефильм. 15.05 — М. Дьярфаш — **«Оттуп кел, ырлаа».** Москваның шоодуг театрының фильм-шинзи. 16.45 — **«Чедя алышкы».** Мультфильм. 17.00—ССРЭ-ниң хоккей чемпионады. **«Крылья Советов— ЦСКА».** «Крылья Советов» Спорт ордузуидан дамчыдылга. 19.15 — **«Делегей панорамазы».** 20.00 — **«Кино аян.чоруктарының клуву».** 21.00 — **«Үе».** Информастыг программа. 21.35 — **«Чоокта чаа болган чүве ийин...»** С. В. Образцов чугаалаар. 22.25 — Конькиге маңнарынга делегей маргылдазы. Эр улус. ССРЭ биле Норвегияның шилидек командалары. «Динамо» стадионнуң кылымал ложузидан дамчыдылга. 23.00—00.10 — Бокска бүгү-эвилел маргылдазы. Финал. Ригадан дамчыдылга.

Комсомол - профэвилелдиң республика крозунуң түннелдери

ТАҢДЫ-УУЛАНЫҢ ЭДЭЭНГЕ

Хаакка маннаарынга комсомол-профэвилелдиң республика крозунуң түннел маргылдаазы эрткен дыштаныр хүннерде Таңды районнуң төвү — Бай-Хаак суурга болуп эрткен. Бо кросс маргылдаазы массалыының талазы-биле бистиң республикада эң улуг болуп турар. Бо удаада база ындыг болган. Нинтизи-биле 29 командалардан 300 ажыг спортчулар хаак оруунче үнүп, боттарының бөлүктеринге тинлекчилерни илереткен. Тываның спортчулары ол старттарны партияның чоокта чаз болуп эрткен XXVI съездизинге тураскаатkаннар.

Комсомол-профэвилел крозунуң республика маргылдаазын Бай-Хаакка эрттиргени база таварылга эвес. Таңдыжылар хаакка республика маргылдааларының хөй дакпыр тинлекчилери болуп, сөөлгү чылдарда команда талазы-биле доктаамал бирги черлерни эзлеп келгеннер. Ынчангаш бо улуг хемчээлдиг маргылдааны олар бедик деннелге эрттиргеннер.

Кросстуң киржикчилери Кызылдан автобустарга олурупкаш, бир шак бичии-ле ажыг болгаш Бай-Хаак суурга келир. А бай-хаакчылар боттарының аалчыларын чылыы-биле уткуп ап турганнар. Суурже кирер оруктуң кыдында кросстуң киржикчилеринге байыр чедиргеп чараштыр бижээн лозунну спортчулар дораан эскерип каапкаар.

А маргылдаа эрттирер черкаас-шинчи шимей-кластатгыгган. Ында 3, 5, 10 километрлериниң хаак оруктарын ангылап кылган, оларны тускай тукчуташтар, кызыл кожаалар-биле каастаан. Оларның кыдыларында лозуң-плакаттарны аскан. Эң ортузунда Совет Эвилелиниң Күүне туу киискин турар, а оон кыдыларында эвилелдешкен республикаларның, спорт ниитилелдериниң өң-бажын туктарны хаакчыларның стартче үнер черин улам байыр шинчи киирип, каастаан.

Шынап-ла таңдыжылар мындыг улуг маргылдааны бедик деннелге эрттирер дээш спортчуларга бүгү-ле таварылчалыг байдалдарны тургускан. Өске черлерден келген спортчулар, оларның удуртукчулары оон организокчыларынга байыр чедирип, шак мындыг эки черге чүге республика эвес, а харын зона, Россияның улуг-улуг маргылдааларын эрттирип болуруи чугаалап турдулар.

Маттың 7. Хүндүскүнүң 12 шак. Маргылдааның байырлыг ажыдыышкыны эгелээн. Оон кол судьязы Бай-Хаак суурнуң хүндүлүг чурттакчызы, республикавыс хоочун спортчуларының бирээзи Александр Петрович Абросимов хдакчыларның маргылдазга киржириге белеткеп республика крозунуң организастыг комитединиң даргазы, ВЛКСМ обкомунуң бирги секретары Г. С-М. Иргитке элеткээн.

Ол спортчуларга байыр чедирип, мындыг улуг хемчээлдиг маргылдааны Тываның комсомолчулары болгаш аныяктары база хоочун спортчулар бистиң төрээн партиявыстың чоокта чаа болуп эрткен XXVI съездизинге тураскаадып турарын чугаалаан, бо кроссте киржип келген спортчуларны партияның өндүр улуг планнарын, салган сорулгаларын амыдыралга боттанырар дээш, бүгү бар күжүн Төрээн чуртунуң моон-даа ынай чечектелишкини дээш харам чокка бээринче кыйгырган.

СЭКП Таңды райкомунуң секретары К. О. Епзак республиканың комсомол-профэвилел крозунуң киржикчилерине чангыс чер чурттугларының мурнундан байыр чедирип, хаак оруунга, күш-ажылынга улуг-улуг чедишкиннерлиг болурун күзээп.

Оон сосида назы-хар, ангы-анги бөлүктер дайы-биле солуп маргылдаа эгелээн. Кросстуң бо удаада бир онзагай чүвези — хар-назыныңыч дайы-биле тус-тус бөлүктерде киргеп хдакчыларның стардын харын угда бөлүктеп, хаак оруунче үнүргеии солуп болган. Көрүкчүлериң кичээнгейин эң шыырак бирги бөлүктүң эр улузунуң 15 километрге чарыжы улуг сонуургалды хайыктырып, оларның кичээнгейин хаара туткан.

Ында болбазывыл-даа аргазы чок. Оон киржикчилериниң аразында Тываның шыырак дээш хдакчыларны шүүрү чыглып келген. Оларның аразында ССРЭ-ниң спорт мастери Сергей Бабкин, мастерге кандидаттар Владимир Ковалев, Николай Пономарев, Леонид Чуруп, Виктор Золотухин дээш кымчы чок доктаамал. Чоокта чаа болуп эрткен республика спартакиадазының тандмжылар Н. Пономарев В. Золотухин олар 15, 30 километрлериниң хаак оруунга кымчы-даа мурнунче эрттирбейн чемпион аттарны чаалап алганнар.

Олар бо удаада ынчайгыдан-даа эки белеткенип, чангыс чер чурттугларын өөртүп, баштайгы хүн Виктор Золотухин 15 километрни 56 минута 16 секундада эрткеш, чемпионаан. Ол маргылдааның ийиги хүнүнүң база маадыры болган. Бо удаада Виктор 10 километрге кымга-дан аштырбаан. А командада эки Н. Пономарев ийиги черни эзлээн.

А хереэжеп хдакчыларның эң шыырак бирги бөлүүнге оваа Бай-Хаактың спортчулары Людмила Алаева биле Екатерина Иргит олар баштайгы хүн 5 километрге, а оон эртенинде 3 километрге бирги, ийиги черлерни алганнар. Бо бөлүкке ескс командалардан олар-биле деннежиттер хире чаңгыс-даа хдакчы тывылбаан. Үшкү черни эзлээн Бии-Хем чурттуг мастерге кандидат Ольга Желтобрюхова безин Таңдының уругларынга беш ажыг минутаны ойнаткан. Хдак спортунга ол дээрге кончуг хөй үе. Ол хире үеле шыырак хдакчылар 2 километр ажыг черни эрте берип болур. Ынчангаш бо чижек безин таңдыжыларның кайы хире белеткенгенин, оларның шыырап көргүзүп турардыр.

Туранның № 1 ортумак школазының өөренижчизи Александр Чернобай элээди оолдар аразынга пёи хүнүнүң түнели-биле тулган чемпион деп атка четкеп. Оон командада эки Руслана Донгак-ооп бодунуң бөлүүнге 5,3 километрлерге чемпионаан.

Хар-назыныңыч дайы-биле эң улуг — ГТО-нуң бешки чалазының киржикчилериниң аразынга республиканың хоочун хдакчылары Эльвира Крыцина, Виктор Иргашев, Маадыр-оол Артаа, Анчыкай Маадыр, Анатолий Шедогубов олар боттарының бөлүктеринге эки көргүзүглерлиг болганнар.

Болуп эрткен маргылдааның эң улуг пазылыг киржикчизи Кирилл Филимонович Шишигин болган. Оон хары ам 61. Ынчалза-даа ол хдак оруунга аныяк шаан сагындыраан бодунаан 9—10 хар ийиги хдакчылардан дудак чок халып, бодунуң бөлүүнге мынчаллыг ийиги черни эзлээн.

Ийи хүн үргүлчүлээп солуп маргылдааның түнелиинде тинлекчилер илереэп. Эң шыырак бирги бөлүүнге — Таңдының хдакчылары команда талазы-биле бирги черже үнген. Бии-Хемниң спортчулары — ийиги, чырыдыышкын ажылдакчыларының профэвилел обкому — үшкү черлерни алганнар.

Районнардан келген командаларның аразынга Дуржулга станцизының хдакчылары чемпион атка төлептиг болганнар. Чөөн-Хемчиктиң командазы — ийиги, а үшкү черни Чаа Шагаан-Арыгның тудугжулары эзлээннер. Олар оон-хемчикчилерге чүгле чаңгыс-ла сан четпейн барганнар.

Профэвилел ажылдакчыларының адырлар аайы-биле обкомнарының аразынга команда талазы-биле бирги чер дээш спортчу демисел шыгыы болган. Бирги хүнүнүң түнели-биле күүне садыының болгаш хереглекчилер ниитилелиниң ажылдакчыларының профэвилел обкомунуң командазы 205 санныг еске командаларны мурнап чоруп турганнар, а медицина ажылдакчыларының профэвилел обкому оларга 13-ле сан четпейн турганнар. Ийиги хүнүнүң түнели-биле медицина ажылдакчыларының, профэвилел обкомунуң спортчулары эки түнелдиг болуп, команда талазы-биле бирги черже үнген.

Ортумак өөредилге черлериниң аразынга Кызылдың көдээ ажыл-агый техникумунуң сургуулдары шылгаразнаар. Чадаанаиың № 6 профессионал-техниктиг училищезинин өөренижчилери — ийиги, Кызылдың № 1 көдээ профессионал-техниктиг училищезинин спортчулары — үшкү черлерде болганнар.

Э. ЧАДАМБА.

ЧУРУКТАРДА: массалыг старт; районнар аразынга болгаш бөлүкке шаңналдыг черлерни алган командаларның капитаннары шаңналдарны ап турары.

«АРАГАГА ХАНДЫККАШ» ДЕП ЧҮҮЛДҮ

НОМЧААШ...

ХЕМЧЭЭЛДИГ БОЛУР

Араганың хоразының дугайында, оон кижилерге болгаш күүнеге чедирип турар чамдык каража-когаралдарының дугайында солуп-сеткүүлге хөйү-биле бижип турар. Ынчалза-даа бо ажыл чаңгыс черде таптап, а харын чамдык таварылгаларда баксырап турары черле илдеп. Арага иже бээринде хөй-ле янзы-бүрү чылдагааннар бар. Оон чамдык чылдагаанарны, араганы эрттир ижиптерге кандыг түнелдиг болуруи Д. Мижит «Арагага хандыккаш» деп үүлүнде шыны-биле бижип турарын номчаашаңаа кандыг-даа черлерде хат 18-23 метр чедир күштелир. Хүндүс агаарның температуразы 8-13 градус соор.

Кызылга база-ла шокар булуттаар, чагбас. Сонгу-барыын чүк угланыышкынның хат секундада 6-11 метр чедир дургедээр. Агаарның температуразы 8-10 градус соок болур.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

Агаар

Кызылдың агаар станцизының дамчыткапын ёзугаар алырга, бөгүн республикага шокар булуттаар, чамдык черлерге быскан хар чаар. Сонгу-барыын чүк угланыышкынның хаттың секундада дүргени 6-11 метр чедер, чамдык черлерге хат 18-23 метр чедир күштелир. Хүндүс агаарның температуразы 8-13 градус соор.

Кызылга база-ла шокар булуттаар, чагбас. Сонгу-барыын чүк угланыышкынның хат секундада 6-11 метр чедир дургедээр. Агаарның температуразы 8-10 градус соок болур.

КИНО

МАРТ 10-ДА

«НАЙЫРАЛ»: Коргуушкунчуй 6000 километрни» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 18.40 (узаткан), 21.10 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Сылдысчыгаш» 10.00, 11.40, «Амыдыралга бодун көргүзер» деп кино-клуб 15.00, «Дайын болгаш тайбың» 17.00, «Чээрби чыл сөөлүнде бир катап» 13.10, 19.00, 20.50 (узаткан) шактарда.

«ВОСТОК»: «Огарев-6» 15.00, 16.50 ,18.40, 20.30 (узаткан) шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Өлүм кашпалынга ужуражылга» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 (узаткан) шактарда.

Редакциянның адреги: Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторлуң 2-24-63, редакторлуң оралакчыларының 2-35-21, 2-31-75 харылсалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузуг киллистериниң 2-37-13, пропаганда киллизиниң 2-31-75, культура киллизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, үлетпүр киллизиниң 2-31-75, чагаа киллизиниң 2-41-27 информация киллизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтериянның 2-12-45, солуп келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Тираж 17866. Чагыг № 443.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер. полиграфия болгаш ном садыының хевистериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1) ТС—00088

Бүгү чүрттарның пролетарийлери. каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 60 (11558) | 1981 чылдың март 11, среда | 1925 чылда үндезилеттингеи | Өртээ 2 көп.

Чурукчу Б. Решетниковтуң «СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин — амыдыралга» деп планады.
СЭТА-ның фотохрониказы.

ТЫВАНЫҢ ИШЧИЛЕРИ СЭКП-НИҢ XXVI СЪЕЗДИЗИНИҢ МАТЕРИАЛДАРЫ-БИЛЕ ТАНЫЖЫШ, ОНУ ЧҮҮЛДҮГЗҮНҮҮШ, ДЕТКИШ ТУРАР

ЧАА ХҮЛЭЭЛГЕЛЕРНИ АЛДЫВЫС

Тээлиниң бот-оруга-чарылгалыг тудуг участогунуң ажылчыннары болгаш инженер-техниктиг ажылдакчылары СЭКП-ниң XXVI съездизиниң материалдарын ханызы-биле танышканнар.

Участок онгу беш чылда тудуг-монтаж ажылын ниитизи-биле 82 хуу күүсеткен. Ыяңгаш чыл эгезинде болгаш бүдүрүлге хуралыңга 1981 чылдың чаа хүлээлгелерин ап тургаш, эрткен чылдарның хожудаашкының чайладырын шыңгыы чугаалашканнар. Эрткен январь-февраль айларда күрүне планын ёзугаар 74 мун рубльдиң тудуун кылыр тургаш, партияның XXVI съездизиниң ажыттынар хүнүге чедир ийи айның тудуг-монтаж ажылдарының планын күүсеткеннер. Тээли совхозта 2 аал ишти чүрттаар бажыңнарны ажылдалга киргеи. Участокта эки ажылдыг бригадалар эвээш эвес. Оларга Өлет-оол Доңгактың, Владимир Доңгактың, Даваа Доржаптың бригадалары хамааржыр. Олар СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин таныжып, өөренмишаан, партияның ада сагыш салыышкынының ачызында төрөөн черинге хүн бүрү чаартынып өзүп турарынга чоргаарланып, бедиткен социалистиг хүдээлгелерни алганнар. Бригадир В. Салчактың мурнакчы бригадазы ростовчуларның «Хожудап турарлар чок ажылдаар» деп эгелээшкинин шиигээдип алырын база 1981 чылда 98 мун рубльдиң тудуг-монтаж ажылын кылыр планын 110 мун рубльге декабрь 25-те күүседирип хүлээнгеннер, июнь айга чедир ийи аал ишти чүрттаар үш бажыңны дужаарын база шиитпирлээннер. Бригадир Д. Даваанын 13 кижи составтыг бригадазы гараж тудуу-биле чергелештир, 2 бажыңны тудуп турарын дыннаткаш, база бедиткен социалистиг хүлээлгени алган.

Участоктуң 1981 чылда планы улуг, чүрттарга бажыңнары-биле чергелештир кажаалар дээш өске-даа тудуглар хөй. Кызыл-Даг суурга 200 олуттуг ийи каът клуб тудуун база эгелээр. Партияның XXVI съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш 741 дугаар КМК-ның бот-оруга-чарылгалыг участогунуң тудугжуларының холу дыңзыг, сорук киришкинниг ажылдап киришкенер.

В. ДОНГАК.
№ 741 КМК-ның бот-оруга-чарылгалыг участогунуң мастери, партия эге организациязының секретары.

СОРУК КИРГЕН

Республиканың мал ажылының ажылдакчылары СЭКП-ниң XXVI съездизиниң ажылының үезинде улам бедик көдүрлүүшкүннүг, үенин ол чугула болуушкунунче бүгүле кичээнгейин угландырган. мобилизастыг ажылдап арткен. СЭКП ТК-ның Чингине секретары эш Л. И. Брежневтиң кылганы СЭКП Төп Комитединиң Отчёт илеткелин чер-черде малчыннар, специалистер бо хүннерде өөренип киришкен.

Республиканың мал ажылының ажылдакчылары бүгүэвиледдин съезд мурнунуң социалистиг чарыжынга киришкеш, ол төөгүлүг улуг болуушкунга чедир багай эвес көргүзүглерни чедип алган. Совхозтар күрүнеге эът садарының квартал планын 105.8 хуу күүсеткен. Мал ажылында ажылдап турарлар кышкы үеде маллың ажаалга-чемгерилгезин экижиндип, ооң продуктулуун бедидип тургаш, ол бүгүнү чедип алганнар.

Съезд мурнунуң социалистиг чарыжының түпүелинде алган социалистиг хүлээлгелерин ажыр күүсеткеннер эвээш эвес. Ылангыя «Искра», «Саян» болгаш «Большевик» совхозтарының сүт-бараан феомалары аазаан сөзүнге аз бооп, пландан дашкаар тонналыг сүттү күрүнеге бүдүрүп бергеннер. Ол совхозтардан саанчылар Малина Монгуш Таан Кара-Сал, Марина Дылак, Зоя Седипей олар өөрүнден мурнап, үлегерлиг ажылданнар.

Республика ниитизи-биле күрүнеге сүт садарының планын эрткен чылдың бо үезинде деңнээрге 14 хуу, чуурганының 13 хуу өстүрген.

Съезд мурнунуң социалистиг хүлээлгелерин «Хемчик», «Торгалыг», «Кызыл туг», «Чаа орук» совхозтар бүгү көргүзүг талазы-биле багай эвес күүсеткен.

Съездиниң ажыттынар хүнүгге чедир чедиишкинниг ажылдаан хойжу бригадалар, аңгы-аңгы малчыннар республикада хөй. «Нарын» совхозтуң дөртку хойжу бригадазы, «Бай-Талдың», Шивилиг, Туралыг,) «Бардыктың», Бижиктиг-Хая, «Алдан-Маадырның», Оргу-Шөл, Чечектиг бригадалары болгаш «Тес-Хемниң» № 2 хойжу бригадазы бо хүннерде бедии чүс башка онаалтыр 85-тен 95 чедир хураганы камгалап алганнар. Эрткен чылдың бо үезинин деңнелиниге бодаарга, республикада чаш төл ап турарының байдалы эки. Ылангыя Бай-Тайга, Чөөн-Хемчик, Эрзин, Тес-Хем районнарда малдың чаш төлү онча-менги, эрткен чылдың бо үезинин деңнелинден үш-дөрт мун чедир хураганы артыкка алган болуп турар.

СЭКП ТК-ның XXVI съездизиниң шиитпирлериниде көдээ ажыл-агыйны эргелеп башкарарының арга-методтарын айыткан. Мында хамаарыштыр совхозтар директорларының болгаш көдээ ажыл-агыйның түскай эртемниглериниң мурнунда чедир кылыр, шиитпирлээр айтырыглар-да хөй.

К. ИРГИТ.
Көдээ ажыл-агый министерствозунда зоотехник.

Бөгүн «Шын» солун Күш-ажылчы алдар тугун коммунист Комбу-Сүрүн Дадар-ооллуң чедиишкинниг турасказын кодурду.

Тес-Хемге «О. Шынаа» совхозтуң хойжуузу Комбу-Сүрүн Дадар-оол төрээн 336 хонундан 364 хураганы алган. Ооң СЭКП-ниң XXVI съездизиниге турасказаалы, чүс хойдан-на 105 хураганы алдар дээш социалистиг хүлээлгези эвээш ажыр күүсеттингени ол.

Күш-ажылдың мурнакчызынга деннежиңер!

БЕДИК ШАҢНАЛ-БИЛЕ, Э Ш Т Е Р!

Бистиң республиканың үлетпүр бүдүрүлгелериниң, тудуг организацияларының, совхозтарның, культура албан черлериниң болгаш амыдырал хандырылганың коллективтери онгу беш чылда болгаш партияның XXVI съездизинге тураскааткан шалыпчы ээлчег үезинде шалыпчы ажылдаан. Үлетпүр болгаш көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң дыка хөй мурнакчылары эрткен беш чылдың планныг онаалдазын хуусаадан эрте күүсеткеш, бо беш чылдың үлүүнче шагда-ла киргеннер.

Бөгүн Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң Чарлыктарын парлавышаан, мурнакчыларга изиг байырны чедирип, он бирги беш чылда чаа-чаа чедиишкиннерни күзеп тур бис.

Республиканың көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң бөлүк мурнакчыларынга Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны деп хүндүлүг атты тыпсыр дугайында
ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң хөгжүдеринге чедип алган чедиишкиннери дээш Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны хүндүлүг атты тыпсыры болза:

Күзеимаа Деверековна Доңгурбан — Тожу районунуң «Май 1» совхозтуң ишкизи.

Торжап Бичө-оолович Куулар — Танды районуң «Коммунизмниң херели» совхозтуң хойжуузу.

Норжун-оол Шалдан-соловович Сат — Чөөн-Хемчик районуң «Сүт-Хөл» совхозтуң ошку кадарчызы.

Кыргыс Солаанович Чаш-оол —Кызыл районуң «Х Улуг Хурал» совхозтуң тевежизи.

Хертек Сюрюнович Чылбак-оол— Мөңгүн-Тайга районуң «Малчын» совхозтуң сарлык кадарчызы.

Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.
Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай,
1981 чылдың март 9.

Тыва АССР-ниң көдээ ажыл-агыйының алдарлыг механизатору хүндүлүг атты Т. Б. КУУЛАРГА тыпсыр дугайында
ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Көдээ ажыл-агый талазы-биле ачы-хавыяазы дээш Тыва АССР-ниң көдээ ажыл-агыйының алдарлыг механизатору хүндүлүг атты Кызыл районуң «Шамбалыг совхозунуң чолаачызы Тадоо Бегзиевич Кууларга тыпсыр.

Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.
Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай,
1981 чылдың март 9.

Л. А. Доржулдайга Тыва АССР-ниң алдарлыг агроному деп хүндүлүг атты тыпсыр дугайында
ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Көдээ ажыл-агый талазы-биле ачы-хавыязы дээш күрүнеиң Чөөн-Хемчик районда үрезин инспекциязының начальныңы Любовь Алексеевна Доржулдайга Тыва АССР-ниң алдарлыг агроному деп хүндүлүг атты тыпсыр.

Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.
Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай,
1981 чылдың март 9.

Республиканың мурнакчы бөлүк тудугжуларынга Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу деп хүндүлүг атты тыпсыр дугайында
ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Тудуг ажылынга чедип алган чедиишкиннери дээш Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу деп хүндүлүг атты тыпсыры болза: Чульдүм-оол Чылбай-оловович Доңгак — «Тыва тудуг» трестиң «Кызыл тудуг» эргелелиниң дашчызы.

Кызыл-оол Моңгушович Киртикей — «Тыва көдээ тудуг» трестиң № 586 КМК-зының бетонщик-дашчызы.

Ирина Павловна Опей-оол— «Тыва тудуг» трестиң 48 дугаар тудуг эргелелиниң шеверлекчизи.

Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.
Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай,
1981 чылдың март 9.

Тыва АССР-ниң алдарлыг дагжызы хүндүлүг атты Ю. М. Евдокимовка, Н. П. Кармаевке, С. О. Салчакка тыпсыр дугайында
ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Даг-руда бүдүрүлгезиниң хөгжүдеринге чедиишкиннери дээш Тыва АССР-ниң алдарлыг дагжызы деп хүндүлүг атты тыпсыры болза:

Юрий Михайлович Евдокимов — «Каа-Хем» хөмүр-даш разрезиниң директору.

Николай Петрович Кармаев —«Тыва кобальт» комбинаттың даг шегиниң үттекчизи.

Сендаа Оссурович Салчак— В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың рудазының экскаваторщизи.

Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.
Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай,
1981 чылдың март 9.

ЧООНГА ТАЙЫЛБЫРЛААР

Аныяк хоорай Ак-Довуракның ажыл-ишчилери партияның XXVI съездизин төлептиг уткуп, съездиге СЭКП ТК-ниң Чингине секретары эш Л. И. Брежневтиң Отчёт илеткелин болгаш ында делгереңгейи-биле айыттынган партияның иштики база даштыкы политиказының талазы-биле соруглаларын улуг сонуургал-биле таныжып, ону изин-биле деткип турарлар.

Съездиге турасказаткан митингилер күш-ажылчы коллективтерге болгулаан. Оларны парткомнуң, хоорайның күүскомунуң кежигүннери, хөй санныг партийжи активчилер эргиргилээн.

Съездиниң материалдарын ам чоонга ханы таныштырарыбиле хоорайның 445 лекторларын, политинформаторларын агитаторларын, пропагандистерин эвилелдеп, хаара тутканы. Олар парткомнуң тургусканы масса-политиктиг ажылдың планнарын ёзугаар ажылдап киришкеннер.

Т. КАЗАНЦЕВА.
«Тыва даг-дүгү тудуг» парткомунда парткабинет эргелекчизи.

ЧААРТЫКЧЫ ЛАРНЫҢ ҮЛҮҮ

В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың администрациязы, ында каттышкан профэвилел комитеди. ВОИР чөвүлели комбинаттың ажылчы чоннарын чогаадыкчы болгаш чаартыкчы ажылче массалыг эвилелдээр талазы-биле хөй ажылдарны кылып турар. Оон түңнелиниде чогаадыкчыларның болгаш чаартыкчыларның саны өзүп, бүдүрүлгеге олар хөй санныг чаартыкчы саналларны киирип, ону шиигээдип ап келгеннер.

Онгу беш чылдың дургузунда комбинатка техниктиг чогаадылгага бүдүрүлгениң 690 ажылчыннары, инженер-техниктиг ажылдакчылары болгаш албан-хаакчылары киришкен. Ол үеде 536 мун рубль экономиктиг ажыкты берген 453 чаартыкчы саналларны бүдүрүлгеге шиигээткен. Арыглал фабриказының кол энергетиги В. Ф. Дзюбин эң хөй чаартыкчы саналларны киирген. Оон 28-ни бүдүрүлгеге ажыглаан болгаш 45182 рубль камналганы берген. Ол ышкаш арыглал фабриказының техниктиг килдизиниң начальниги Г. А. Жданов бүдүрүлгеге 15278 рубльди, фабриканың кол инженериниң оралакчызы В. Ф. Воронков 11581 рубльди камнап алырынга дузалаан.

Рудниктиң электрослесарь С. Ф. Доможаков 50 чаартыкчы саналларны киирген, оларның 42-зин бүдүрүлгеге шиигээткен. Шак мындыг хөй чаартыкчы саналларны электрослесарь М. Ф. Смирнов, энергетик И. Д. Ткаченко, механик С. Г. Грачёв, слесарь И. С. Комариков болгаш өскелер-даа киргеп.

Комбинаттың чогаадыкчыларының болгаш чаартыкчыларының аразында социалистиг чарышты калбарткан. Оон түңнелдерин квартал бүрүзүнде үндүрүп турар. тиилекчи болганнарга «Комбинаттың эң эки чаартыкчызы», «Эң аныяк чаартыкчы», «Комбинаттың эң эки чогаадыкчы комплекслиг бригадазы», «Чогаадылгага болгаш чаартыкчы ажыл талазы-биле эң эки цех» деп аттарны тыпсып, конкурс тиилекчилериниге акша шаңналыг болгаш хүндүлүг бижиктерни берип турар. Бо талазы-биле ажыл арыглал фабриказында, энергия цехинде, септелге-мастерскаязында эки чоруп, мынаг хүндүлүг аттарны ап келген.

Комбинаттың чаартыкчылары 1981 чылда 80 мун рубльден эвээш эвес экономиктиг ажыкты бээр 130 чаартыкчы саналларны киирер деп социалистиг хүлээлгени алган ажылдап турарлар.

Х. МОНГУШ.

АМЫДЫРАЛГА БОТТАНДЫРАР

Коммунистериң улуг шуулганы совет улустуң төөгүлүг ажыл-херектериниң түңнелдерин үндүрбүшаан, бистиң чүртувустуң он бирги беш чылда перспективаларын калбаа-биле тодарадып планнаан болгай. СЭКП ТК-ның Чингине секретары эш Л. И. Брежневтиң аңаа кылганы Төп Комитединиң Отчёт илеткелин Тыванның ыяш ажыл-агый эргелелиниң коллектива улуг сеткил хамыышкын-биле танышкаш, үүлдүгзүнүп деткип турар. Он бирги беш чылда болгаш 1990 чылга чедир үеде совет улустуң мурнунда өндүр улуг соруглалар салдынып турарын ханызы-биле билип алдывыс. Ол соруглаларның амыдыралга боттанышкыны деп-дески ажылдаашаш, планныг онаалдаларны доллур болгаш ажыр күүсеткенивистен кол хамаарыжыр.

Бистиң ыяш ажыл-агый эргелелиниң коллективи планныг даалгаларын чогуур хуусаазында күүседир дээш партийжи съезд мурнунуң социалистиг чарыжынга идепкейлиг киржип келгеп. Эргелелдиң ажыл-ишчилери ийи айның планын съездиниң ажыттынарынга чедир кол көргүзүглер талазы-биле күүсеткеннер. Тодаргайларга, арга-ыяштың санитарлыг кезиишкинниге 16 мун кубометрни кылыр тургаш, ону 16.2 мун кубометрге, а арга иштинге 11,7 кубометр ыяшты кезип белеткээр планын 11,9 мун кубометрге база ыяшты үндүр соөртүрүнүң планын 100 хуу күүсеткеп. Партийжи улуг шуулган мурнунуң бо күш-ажылчы чедиишкиннери тус-тус ажылчынарның, звеноларның, бригадаларның ортузунда политтакжизидилгиг ажылды, социалистиг чарышты дээштиг организаставышаан, бар арга-ларны болгаш курлавырларны чогумчалыг ажыглап келгениниден чедип алдынган.

Партийжи съездиниң ажыттынар хүнүгге чедир 1981 чылдың бирги кварталының планныг онаалдаларын доллур болгаш ажыр күүсеткенин дыннаткан коллективтер бистиң эргелелде хөй. Эрзиниң, Тоора-Хеминиң лесничестволарының (лесничийлери И. Ф. Каганович, Н. Т. Лукьянчук) боттарынга алган хүлээлгелерин 100 болгаш 138,2 хуу, а Тожунуң ыяш ажыл-агыйында Владимир Ооржактың, Виктор Саттың бригадалары 116 хуу күүсеткеш, сөглээн сөзүгге ээ болуп, мурнакчыларның одуруун бөштаан.

Ыяш ажыл-агыйларының ортузунда калбарган күш-ажылчы маргылдаага киришкеш, ийи айның планныг онаалдаларын ээлчеглиг съездиге уткуштур күүсеткенин Тожунуң, Каа-Хеминиң, Кызылдың болгаш Тандының ыяш ажыл-агыйлары рапорттаан. Мурнакчы коллективтериң удуртукчулары, инженер-техниктиг ажылдакчылары ажылдың ажыктыг чоруун болгаш продукциянын шыңарын бедидеринче, күш-ажылды организастаарынга депшилгелиг аргаларны чогаадыкчы ёзу-биле ажыглавышаан, машина-техниканы чөп ажыглаарынче кичээнгейин угландырып келген. Ооң уламындан башкарган техниказын хумагалыг эдилээш, онаашкан ажылынга ак сеткилдиг хамаарылгазын көргүзүп, хүлээгенин ажыр күүсеткеш, коллективтиң, эш-өөрүнүң хүндүткелин чаалап ап келген мурнакчы бригадаларның саны көвүдеп турар. Оларга Каа-Хемниң, Чадааныың, Тураның, Барыын-Хемчиктиң, Тандының ыяш ажыл-агыйларында дуржулгалыг бригадирлер В. Нелюбов, Ф. Керимов, В. Бәлчүгов, К. Моңгуш, В. Михайлов, К. Саая, Б. Панин болгаш оон-даа өскелерниң удуртқан бригадаларын хамаарыштырып болур. Чамдык чедиишкиннер бар-даа болза ажылывыста чедир ыылдыммаан чүүлдер ам-даа бар. Ыяңгаш бистиң мурнувуста кол соруглага болза мурнакчыларның арга-дуржулгазын түс-түс ажыл-ишчи коллективтерге чогаадыкчы ёзу-биле пептередип тараткаш, алдынган хүлээлгелерни доллур болгаш ажыр күүседирип база партияның XXVI съездизиниң салган соруглаларын амыдыралга боттандырар дээш улам күжениишкиннинг, шудургу ажылдаары болур.

К. САЛЧАК,
ыяш ажыл-агый эргелелинде каттышкан профэвилел комитединиң даргазы.

Апрель 18 — Ленинчи коммунистиг субботник хүнү

ЧАҢГЫС ҮН-БИЛЕ

Москваның мурнакчы бүдүрүлгелериниң В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 111 чыл болур оюнга турасказаткан Коммунистиг субботникти бо чылдың апрель 18-те эрттирер дээн эгелээшкинин бистиң республикага бир дугаарында Кызылдың даараныла фабриказының коллективи деткээн. Тыванын электри четкилериниң коллективи чүүлдүгзүнүп көргеш, дүүке алдар болдуруп, бистиң ээлчээвис 115 мун киловатт-шак электроэнергияны, 113 тонна чижеглеп саналан одаар чүүлдү камнап алырын хүлээнип турар. Ону чүгле бедик харыысалгалыг, камналгалыг ажылдап тургаш, чедип ап болур. Өске ээлчеглерниң база ынчаар ажылдаарын күзеп. Тыванын электри четкилер коллективиниң инженер-техниктиг ажылдакчыларын, ажылчыннарын Коммунистиг субботник хүнүнде эң шалыпчы ажылдаарынче кыйгырып тур мен.

Л. А. Отвагинаның саналын ол митингиге чүве чугаалаан механизация албанының чолаачызы В. К. Полушкин, Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчизи, күш-ажылдың хоочуну Г. П. Пашиев олар деткээннер.

(Бистиң корр.).

ЧУРУКТА: коммунист, чолаачы В. Полушкинниң чүве чугаалап турары.

В. КУДРЯВЦЕВТИҢ фотозу.

Национально-краеведческий отдел

Тувинская республиканская библиотека им. С. Пушкина

ЧАА АРГАЖЕ ШАЛЫПКЫН ЩИЛЧИИР

ПАССАЖИР автотранспортунуң ажылдакчыларының мурнунда он бирги беш чылда улуг соруглалар салдынган. Ылангыя пассажирлер аргыштырылгазының талазы-биле шинтипирлээр ужурлуг айтырыглар хөй. **«Пассажирлер аргыштырылгазын шынгыызыбиле экижидери албан боон турар— шимчээшкин расписаниезинин өскерлирин эвээжедяри, вокзалдары болгаш аэропорттарны улам таарымчалыг болдурары, хандырылганың ниити культуразын бедидери чугула»** деп, СЭКП Төп Комитединиң Чингине секретары эш Л. И. Брежнев СЭКП-ниң XXVI съездизинге Отчёт иletkелинге онзалаш демделээн. Ол соруглганы чедишкинниг күүседирде хамыктың мурнунда автобудурулге черлериниң будурулге баазаларын быжыглаары, автобустарның чогуур парыгыч шилиири, транспорт ажылдакчыларының амыдырал байдалын экижидери, аргыштырылганы сайзырангайжыдары негеттиниң турар.

Пассажирлерге таарымчалыг бүгү-ле чүүлдерни тургузарыпдан эгелээш, ниити транспорт организацияларының болгаш транспорт чүүлдериниң —ылангыя автобустарның ажылдаарын амгы үениң негелдезинге дүүштүр организастаары хүнүн чүгула соруглазы болуп турар. Бистиң республиканың байдалынга пассажирлер аргыштырылгазын экижидериниң айтырыы база-ла эң чугула. Чүге дээрге, оруктарның байдалы болгаш автотранспорт организацияларының материал-техниктиг хандырылгазы маңаа кол черни эвлеер.

Бирги ээлчегде пассажир автобустарының чолаачыларын билет садып, пассажирлерни хүлээп алырының хүлээлгезинден хостаар. Ынчан билеттерни чүгле автостанцияларга болгаш автокассалар дамчыштыр садар апаар. Бо арга-биле пассажирлерни хандырары дыка таарымчалыг болур: олар билеттерни баш удур, харын чамдыкта оларны бажыңнарынга чедирип бээр кылдыр чагып тургаш, садып ап болур. Ынчаарга хоорай трансспортунга билетти касса чокка иептередип, садар аргаже шилчип кирери көрдүнген.

Хоорай маршруттарынга пассажирлерни касса чокка хандырып деп чүл? Ол болза, хоорай иштинге аргыжылганың бир ай хуусаалыг билеттерни садып алыры азы садыг черлериниден, «Союзпечать» киоскилериниден, автобудурулгелериниң чангыс болгаш элээн каш удаа чоруур билеттерни садар тускай пуиктуларындан билеттерни садып алырының аргазы-дыр. Ындыг арганыч үезинде хоорай иштинниң автобустарынга кондукторлар болгаш чартык автомат, автоматтыг-даа, аиаа-даа кассалар чок болур. Оларның орнунга чүгле компостерлер турар болгаш пассажирлер ол компостерлерни дамчыштыр боттарының билеттерин демдеглеп, хынадыр апаар.

КОНДУКТОР болгаш кассалар чокка пассажирлер хандырарының талазы-биле республикада чамдык дуржулга чыгдынып эгелээн. Чижээ, Хову-Аксының автотранспорт будурулгезиниң ажылдакчыларының СЭКП-ниң XXVI съездизинге үткүштүр алган социалистиг хүлээлгелериниң бир негелдезинге пассажирлерни хандырарының культуразын улам бедидерни болгаш деп-шилгелиг аргаларны ажыглаарын хүлээлгезинден хостаар. Ынчан билеттерни чүгле автостанцияларга болгаш автокассалар дамчыштыр садар апаар. Бо арга-биле пассажирлерни хандырары дыка таарымчалыг болур: олар билеттерни баш удур, харын чамдыкта оларны бажыңнарынга чедирип бээр кылдыр чагып

«КҮШ-АЖЫЛДЫҢ ХООЧУНУ» МЕДАЛЬ-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИН ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Улус ажыл-агыйынга хөй чылдарда үре-түңнелдиг ажылын үнелеп коргенинин демдээ кылдыр ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң өмүнээзинден «Күш-ажылдың хоочуну» медаль-биле шаңнаазы болза:

КЫЗЫЛ ХООРАЙДАН

Анна Алексеевна **Аникеева** — чуртталга-коммунал ажылагый эргелелиниң № 3 хеп чуур комбинаттың котел машинизи.

Зинаида Ивановна **Боргоякова** — чуртталга-коммунал ажыл-агый эргелелиниң хеп чуур комбинадының оператору.

Мария Фёдоровна **Глухенко** — пенсионер.

Ульяна Евстафьевна **Дерюшева** — Тываның авиабудурулгезиниң будурулге котельнаязының слесарь-сантехчизи.

Прасковья Афанасьевна **Доскач** — авиабудурулгениң хынала-эртпирилге пунктузунуң контролёру.

Евгения Григорьевна **Жирякова** — эът комбинадының ажылчыны.

Павел Матвеевич **Клягин** — —АТБ-2-ниң дежурный механиги.

Роман Дзабаевич **Козырев** — авиабудурулгениң сөөртүлге организастаар албанының начальниги.

Алла Михайловна **Корж** — Тываның «Хүндүлелдиң Демдээ» орденниг геология-шинчилел экспедициязының лаборатория ажылчыны.

Клавдия Венедиктовна **Корнеева** —авиабудурулгениң тускай хайгааралының дежурныйы.

Георгий Михайлович **Корчиков** — «Хүндүлелдиң Демдээ» орденниг геология-шинчилел экспедициязының столяры.

Анна Герасимовна **Кочеткова**— аъш-чем садыының № 22 магазинининг техажылчыны.

Дарья Николаевна **Лавриненко** — пенсионер.

Владимир Владимирович **Лукьянович** — Тываның аптека эргелелиниң кол бухгалтери.

Николай Николаевич **Макаренко** — республиканың бойдус камгалалының талазы-биле инитилелиниң даргазының оралакчызы.

Вера Самуиловна **Малышева** — геология-шинчилел экспедициязының экономизи.

Клавдия Павловна **Окулова** — башкы учылищезиниң башкызы.

Михаил Сергеевич **Осипов** — «Сельхозтехкүрхомзун» Кызылда транспорт будурулгезиниң чолаачызы.

Мария Ивановна **Пахорукова** — авиаметеостанцияның улуг техник-синоптиги.

Мария Павловна **Петухова** —аъш-чем садыының № 22 магазинининг ажылчыны.

Николай Ефтифьевич **Плюш** — эът комбинадының чолаачызы.

Эмма Михайловна **Полякова** — № 1 аптеканың эргелекчизи.

Екатерина Дмитриевна **Путинцева** — № 3 чунар-бажының кассири.

Надежда Ефремовна **Речкина** —аъш-чем садыының № 38 магазинининг ажылчыны.

Брониелав Андреевич **Сухоносов** — эът комбинадының котельнаязының одакчызы.

Софья Константиновна **Федулова** — «Тыва тудуг» трестиң чуртталга-ажылгал конторазының техажылчыны.

Пётр Денисович **Шельвашенко** — геология-шинчилел экспедициязының материал-техниктиг хандырылга киллизиниң начальниги.

Анастасия Фёдоровна **Южакова** — столоваялар болгаш ресторанныр трезиниң № 7 будурулгезиниң улуг повары.

БАРЫЫН-ХЕМЧИК РАЙОНДАН

Мария Борисовна **Голубецкая** — № 1 столоваяның кассири.

Бичик-Уруг Байыровна **Доржу** — төп ажаалга ұассазының улуг кассири.

Николай Кириллович **Ковалев** — чутай-сай будурер ажыл-агыйның мастери.

Галина Фёдоровна **Кочухова** — «Тыва-даг дугу» комбинаттың савалаар машиналар машинизи.

Чозар Батыпаевна **Күжугет** —№ 8 столоваяның таңчылы.

Сүүр-оол Данлашпаевич **Монгуш** — Ак-Довурак АТБ-ниң чолаачызы.

Михаил Александрович **Новиков** — «Тыва даг-дугу» комбинаттың даг ажылчыны.

Ирина Алексеевна **Ооржак** — № 8 аптеканың санитарказы.

Кускаалчы Ламажыковна **Ооржак** — «Шекпээр» совхозтуң ажылчыны.

Евдокия Ивановна **Радченко** — «Тыва даг-дугу» комбинаттың белең продукция цехиниң ажылчыны.

Бора-кыс Сүүр-ооловна **Саая** — «Хемчик» совхозтуң уруглар салынын няңгызы.

Даваалан Шожун-оолович **Саая** — пенсионер.

Сайын Сергеевна **Саая** — «Барлык» совхозтуң уруглар салынын таңчылы.

Лакаа Маскыровна **Сарыглар** — «Барлык» совхозтуң ажылчыны.

Полина Дмитриевна **Силич** — «Тыва даг-дугу» комбинаттың капитал тудуг киллизиниң начальнигиниң оралакчызы.

Рамса Лаврентьевна **Урюпина** — «Тыва даг-дугу» комбинаттың савалаар машиналар машинизи.

Боопай Сайлановна **Хомушку** — «Барлык» совхозтуң техажылчыны.

Саны-Маадыр Дамба-Сюрюнович **Хомушку** — «Хемчик» совхозтуң малчыны.

Анастасия Ивановна **Черная** — «Тыва даг-дугу» комбинаттың АХК-ниң ажылчыны.

КАА-ХЕМ РАЙОНДАН

Игнатий Тимофеевич **Болчугов** — СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг совхозтуң ажылчыны.

Авыран Узулович **Бюдюкша** — СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг совхозтуң малчыны.

Николай Иванович **Грецкий** —«Кызыл Туң» совхозтуң сантехниги.

Дажы Дарнаевич **Дамбыы** — «Совет Тыва» совхозтуң ажылчыны.

Мария Васильевна **Евсеева** — райпо ажылчыны.

Норжуң Аллызыновна **Иргит** — «Кызыл Туң» совхозтуң ажылчыны.

Аянчы Алызыновна **Мадый** — «Кызыл Туң» совхозтуң ажылчыны.

Александр Куигаевич **Маган-оол** — райпо ажылчыны.

Федосья Федотовна **Махтодова** — «Кызыл Туң» совхозтуң бызаа ажаакчызы.

Анна Бире-ооловна **Полюш** — «Кызыл Туң» совхозтуң ажылчыны.

Чаш-Улуг Чамбаловна **Саная** — «Бурунгаар» совхозтуң ажылчыны.

Шүкаа Ооакчаевна **Салчак** — «Совет Тыва» совхозтуң ажылчыны.

Вера Макеевна **Сарыгина** — райпонуң будурулге эргелекчизи.

Варвара Григорьевна **Тютяева**—райпонуң столовая ажылчыны.

Ада Аянович **Чаш-оол** — «Бурунгаар» совхозтуң ажылчыны.

Аданыстай Чоктупаевич **Чооду** — пенсионер.

(Уланчылыг).

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: КЫСКА ДЫҢНАДЫГЛАР, ТАЙЫЛБЫРЛАР

Изиг чүүлдүгзүнүүшкүн, болгаш деткиишкин

ПКАП ТК-НЫҢ ПОЛИТБЮРОЗУНУҢ МЕДЕГЛЕЛИ

ВАРШАВА. (СЭТА). СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлери Совет күрүнеңиң хөгжүдезинге, делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкинниге, социалистиг акы-дүңмалышкы чурттарының чаңгыс эвин болгаш сырый каттыжышкынының быжыглаарынга, дүшкүүрлүг чорукту чавырылдырар дээш улам ынайгы хөделиишкиннерге болгаш тайбыңны хандырарынга аажок улуг ужур-дузалыг деп, ПКАП ТК-ның Политбюрозунуң хуралы болганының дугайында информастыг дыңнадыгла чугаалаан.

СЭКП-ниң XXVI съездизинге киржип чораан ПКАП-тың делегациязының отчёдун Политбюро дыңнаан. Совет коммунистер партиязының Программазын база Л. И. Брежневтиң илеткелинде болган СЭКП-ниң XXVI съездизинин шиитпирлеринде амгы үеним байдалынга бердинген анализати Польшаның Каттышкан ажылчын партиязы болган чон улуг кичээнгей-биле уткаан деп, дыннадыгда онзалап демдеглээн.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шугумун болгаш Программазын, Совет күрүнеңиң политиказын болгаш социал-экономиктиг стратегиязын, ССРЭ-де коммунистиг тургузуушкуунуң хөгжүдезин ПКАП ТК-ның Политбюрозу бүрүн деткип, тайбыңның бугу талалыг, перспективтиг программаның илергейлээн чаа чугула инициативаларны, социалистиг дем каттыштырылга чурттарының чаңгыс эвин быжыглаарын, оларның чөлиишкинниг хөгжүдезин болган чеңеглеңиишкинни дүжүрер дээш дем каткан демиселин, делегейге айыл чок чорукту быжыглаарын, улустар араазында каны ажылдажылганы калбартырын улуг ужур-дузалыг кылдыр көрүп турар.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң болуп эрткени бугу байдал, аная хүлээп алдынган шиитпирлер оларның буянныг чаагайын көргүзүп, бугу коммунистиг партияларга сорук киирикчи үндезин болуп турар. Польша коммунистериниң ортузунга болгаш бугу польша инитилелге СЭКП-ниң съездизинин шиитпирлерин болгаш докумеитилерин пропагандалаар чорук совет коммунистернин байлак дуржуугазын чогаадыкчы ажыглазырынга улуг ужур-дузалыг кылдыр ПКАП ТК-ның Политбюрозу көрген.

Совет Эвилелиниң болгаш Польша Улус Республиканың удуртукчуларының найыралчы ужуражымышкынының түңнелдерин бугу талаларга польша-совет кады ажылдажылганы хөгжүдерииге чугула ужур-дузалыг, ийи партияның болгаш чурттуң аразында акы-дүңмалышкы харылзааларының бадыткалы болуп турар дээрии ПКАП ТК-ның Политбюрозу онзалап демдеглээн.

Совет Эвилелиниң болгаш Польша Улус Республиканың удуртукчуларының ужуражымышкынының түңнелдерин ПКАП ТК-ның Политбюрозу түүлдүгүнүп, акы-дүңма дузаламчыны болгаш деткимчези дээш Совет Эвилеликге өөрүп четтириишкинни илергейлээн.

ТАЙБЫҢНЫҢ ЛЕНИНЧИ ПОЛИТИКАЗЫ

БЕРЛИН. (СЭТА). Тайбың болгаш социализм дээш демиселге Ленинниң партиязының болгаш Совет күрүнеңиң бугу делегейге төөгүлүг ролъдүүн, Коммунистиг партияның удуртулгазы-биле совет улустуң чедип алган күш-ажылчы кайгамчыктыг тиилелгелерин СЭКП-ниң XXVI съездизи бүзүредиг каргузуп, кижилерниң чаагай чоруу дээш Советтер чуртунуң боттандырын турар аажок улуг сорулгаларының ажыл-ишчи өндүр чаагайны көргүскен деп, ГСЧП ТК-ның Чиигине секретары, ГДР-ниң Күрүне човуулелиниң Даргазы Э. Хонеккер медеглээн.

СЭКП-ниң XXVI съездизи болгаш бистиң эргим ажывыс — СЭКП ТК-ның Чиигине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумуиуи Даргазы эш Л. И. Брежнев-биле маан ужуражымышкыным маңаа болгаш бистиң делегация кежигүннериие уттундурбас болуушкун болган деп, ол чугаалаан.

Совет коммунистериң съездизинге СЭКП ТК-ның Отчёт илеткелинге Л. И. Брежнев тайбынны хандырар талазы-биле чаа чугула саналдарым көдүргеи. Делегей байзалын экижидериие улганган боттуг орукту ол саналдар айтып турар деп, Э. Хонеккер демдеглээн. Империализмниң эң агрессивии белүктериниң дайын өөскүдүп үндүрер дээр планнарынга удур бүгү-ле деп-шилгелиг күштериин демиселинге эрес-шудургу болгаш энергииы ол саналдар берип турар. Совет Эвилели чер бөмбүрээзинде тайбынның болгаш деп-шилгелиниң эң күүлүг шиээзи болуп турарын ол саналдар база дагын бадыткаан.

Боо-чепсекти эдере будурерин кызыгаарлазырынче, чепсеглениишкинни дүжүреринче болгаш бүзүрежиринии хемчегерии боттандырарынче углапган чаа инициативаларны үндүргеш, тайбының ленинчи үлганыышкынын ол чайгылыш чок уламчылап турар. Ол политиканы бистиң ажылчын-тараачын күрүневистин бүгү ажылчы чоннары бүрүн долузу-биле деткип турар деп, Э. Хонеккер түңелиилде онзалап демдеглээн.

ФКП ТК-НЫҢ ПОЛИТБЮРОЗУНУҢ РЕЗОЛЮЦИЯЗЫ

ХЕЛЬСИНКИ. (СЭТА). Совет Эвилелиигe коммунистиг шиитпилелди тургузарының сорулгаларын боттандырарынга-дал, делегей амыдыралынга-дал — бүгү делегейде күрүнелер аразынга тайбынны болгаш кадыажылдажылганы хандырарынга-дал СЭКП-ниң XXVI съездизи болгаш оон шиитпирлери аажок улуг салдарын чедирер деп, СЭКП-ниң XXVI съездизиниң ажылынга киришкен ФКП-ниң делегациязының отчёдунуң талазы-биле ФКП ТК-ның Политбюрозунуң хүлээп алган резолюциязынга чугаалаан.

Съезд болза, Совет күрүнеиниң күүзүнүн, ол шкаш империализмге, дарлаашкынга болгаш молчүүшкүнге удур, демократия, тайбын болгаш социализм дээш демиселге СЭКП-ниң база делегейде коммунистиг шимчээшкинниң идеологтуг болгаш политиктиг салдарының херечизи болуп берген.

Совет Эвилелиигe сайзырангай социалистиг инитилелдин улам ыиай тургузуушкунуун угланышкынларын съезд төлевилээн. Коммунистиг инитилелдиң тургузарынче угланган ол бедик бүзүредиг болгаш алыс боттуг сорулгалар социалистиг система бистин үевистиң эң чугула айтырыгларын шиитпирлеп шыдаар аргалыын херечилеп турар.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң хүлээп алганы Тайбынның программазы делегейге онза чугула ужур-дузалыг деп, ФКП ТК-ның Политбюрозу онзалап демдеглээн. Ол болза, тайбынны быжыглаарынче, дүшкүүрлүг чорукту чавырылдырарынче болгаш чепсеглениишкинни дүжүреринче угландыр СЭКП-ниң болгаш Совет Эвилелиниң чөрүдүп турар принциналдыг болганы чайгылыш чок политиказының дүрүм ёзугаар уламчылалы болуп турар. Ол тодаргай, үилелдиг болгаш херек кырыиза боттуг программаны ФКП бүрүн деткип турар. Ол дээрге тайбын кадыажылганы быжыглаарынче болгаш калбартырынче угланышкынныг болуп, сөбүгү улустарының аймыл чок чорукгунун эрге-ажыктарынга таарышкан.

СЭКП-ниң съездизиниң база катап бадыткааны шыкаш, Совет Эвилелиниң болгаш Финляидиянын аразында кадыажылганың эки, чайгыралчы болгаи бүзүрежилелдиг харылзаалары калбарып турар. Хельсинкиге болгаи иинти-европа чөвүдел хуралының ёзугунга-дал, экономиктиг, эртем-техниктиг-дал, ол шкаш кадыажылганың өскедал хевирлерии киириштир сөөт-финлянд кадыажылганы улам ыиай калбартыры болгаи ханылалыры ийи чурттуң улустарының эргеажыктарынга таарыштыр турар.

СЭКП-ниң болгаи ФКП-ниң аразында кадыажылганы хоорайда энергетика-лериниң С. М. Киров аттыг заводунга чаа будурулге объектилерии тудуп эгелээн. Ол ажыл доозулган соонда амгы беш чылдың ортаи үезиидe продукция кылыр үилерииия хемчээли ол будурулгеге барык будун чартык катап улгадыр.

(СЭТА).

КНО-НУҢ КОЛ АССАМБЛЕЯЗЫНЫҢ КЫЙГЫРЫЫ

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Эжелеп алганы Намибияны хостаар кылдыр албадаар дээш мурнуу-африка ёзу-чурумга удур бүгү талалыг болгаш ыяап-ла күүседири дабан хемчегерии алыр деп кыйгырыгны ККО-нуң Коя Ассамблеязы үндүргеи.

Беш хүн маргыжып, саналдажып чугаалашнанының соонда бадылаашкыннарның аажок хөй нуруузу-биле хүлээп алдынган резолюцияда дүрүм чок эжелекчи ёзу-чурумның намиби улустуң бот-башкартынар эргези болгаш национал хосталыышныны дээш дүрүм ёзугаар демиселин баксырадырынче угланган кандыг-даа кажарлаашкынынарынга болгаш оор-дээрбечи планнарынга удур шиитпирлиг хемчегерии алырынче Айыыл чок чорук Човуулелин кыйгырган.

Барыын талакы чурттарның кеш-сөөк ылганчыларының-биле харылзааларын делегей ниитилежилгези Намибияны хостаарынче угланган орукта кол моңаак кылдыр көрүп турарын сессия бадыткаан. Мурнуу Африка-биле экономиктиг, дипломаттыг харылзаалерны тудуп, оок-биле дайынзырак калы ажылдажылгазын калбартып турар күүнелерниң политиказын Ассамблея шиитпирлиг буруу шаап, ындыг кады ажылдажылганы Преторияның ёзу-чурумун ажыы-биле деткип турарны кылдыр үнелеп көрген.

Израильдиң, АКШ-тың, ГФР-ниң болгаш Францияның Мурнуу Африка-биле ядролуг чепсек талазынга сүлчээлежилгезин резолюцияда шиитпирлиг буруу шаапкан болгаш ядролуг чепсекти будурүп болур органы акаа берип болгу дег машина-техниканы, реакторларны азы шериг чепсээн Мурнуу Африкага дамчыдып бээринден ойталаарынче бүгү күүнелерни кыйгырган.

Бот-башкартынар эргези, хосталгазы болгаш хамаарышпас чоруу дээш намиби улустуң чепсектиг демиселин бодунуң бүрүн деткип турарын делегей ниитилежилгези база катап медеглээн.

ЯПОНИЯ. Япониянын херээженнер организацияларының дыка хөй кезии тайбың талалакчыларының күүлүг шимчээшкинниге киржип турар. Милитаризацияның моон сонгааргы политиказын болгаш АКШ-биле шериг харылзааларын соксадырын чурттуң тергиидекчи бөлүктеринден олар негеп турарлар. Чепсеглениишкинни эндере будурерин соксадырын база олар шиитпирлии-биле негээннер.

ЧУРУКТА: Япон херээженнер Токиога болган чыскаалга киришкеш, «Биске боо-чепсектиң херээ чок!», «Тайбың амыдыралды камгалаал!» деп кыйгырыг салганнар.

(СЭТА-ның фотохрониказы).

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

СОФИЯ. Ары ажылының чаңчылчаан неделязы Болгарияда доозулган. Садтарның болгаи шөлдериии дүжүткүрүн бедидерияге идиглиг чигзэтти болгаш үнелиг продуктуларыны бээр ажыл-агыйжы ажыл-чорудулгаиың чугула хевири кылдыр ары ажылын сурагжыларынга оиу турасказткан.

1990 чылга чедир адырны хөгжүдериниң программазын республикала боттандырып, ниитиниң ары ажылын мөөнеп турар. Ам Болгарияда санаттыиың турар 620 муң ары өглери эрткен чылын 6.900 тонна чыгам ары чигирии берген. Ары чигирии будурерии беш чылдың төнчүзүиге чедир 10 муң тонна чедирерии төлевилээн.

• • •

БЕРЛИН. ГДР-де чонуун медицина хандырылгазында, дүрген дуза чедирерии организастаарында дыка улуг өдиишкиннер барын республиканың кадык камгалал ажылдакчыларының профэвилеликкин Төп баштаар черииин Карл-Маркс-Штаатка болган хуралынга демдеглээн. Аарыгларны эмнээрии болгаш профилактика кылырын шуут будурулгелерге — заводтар поликлиникаларынга болгаш медпунктуларыига организастаарын онза ужур-дузалыг кылдыр көргеи. Амгы үеде оларның ачы-дузазын 5 миллион 500 муң чыгам ажылчы чоиккар, азы будурулгеде ажылдап турар бүгү кижилериин үштүң ийи кезии ажылдап турар.

• • •

БУДАПЕШТ. 1981 чылда 1,2 миллион ажыг венгр ажылчы чоннар профэвилелдериин чиигелделиг путёвкалары-биле дыштанырлар. Оларның хөй нуруузу дыштанылгазын Балатон хөлге эрттирерлер, профэвилелдериниң чүс-чүс дыштанылга бажыннары болгаш санаторийлери оок эриктеринде турар. Матра болгаш Бюкк даглариида туристи базазалар база дыштаныкчыларны манаи турар.

• • •

ПРАГА. Чехословакияда болгаш Экономиктиг Дузалажылга Човуулелиин кежигүннери өске-дээ чурттарла атомиуг электростанцияларга ажыглаар продукция будурул үндурерии көвүдедир сорулгабиле Барыын Словакияда Тльмаче хоорайда энергетика-лериниң С. М. Киров аттыг заводунга чаа будурулге объектилерии тудуп эгелээн. Ол ажыл доозулган соонда амгы беш чылдың ортаи үезиидe продукция кылыр үилерииия хемчээли ол будурулгеге барык будун чартык катап улгадыр.

(СЭТА).

ЧОННУҢ ҮНҮ

Вьетнамның Коммунистиг партиязының ТК-зының органы «Нян зан» («Улус») солуннуң бирги номери 1951 чылдың март 11-де үнген. Солуннуң бирги дугаары дөрт хонук өзалдап үнген. Оон чылдагааны — чаа солуннуң парлаар типографиязының дериг-хереклерии Вьетнамның ынчаарда хостаган соңгу районунга эккээри дыка берге болган. «Нян зан» солун революстуг Вьетнамның эң-не ат-алдарлыг, эң-не дайынчы, массалыг парлалга органы болган.

«Нян занның» төөгүзүн, француз колонизаторларга удур дайынның үезиндe чурттуң революстуг парлалгазының ажыл-чорудулгазының дугайында солуннуң кол редакторунуң бирги оралакчызы, партийжи парлалганың хоочуну Хонг Ха СЭТА-ның корреспондентизинге чугаалап берген.

Хо Ши Минниң революстуг аныяктар эвилели 20 чылдарның төнчүзүнде-ле «Тхань ниен» («Аныяктар») солуннуң чажыды-биле парлап турганнар. Марксизм-ленинизмниң дугайында, Советтер чуртунуң дугайында, В. И. Ленинниң дугайында Хо Ши Минниң чүүлдерии вьетнам дыл кырында ынчаарда биз-де дугаарында парлаан. Вьетнамның коммунистеои ол солуиуи демократиянын «Испрага» демейлээр — чурттуң революстуг бөлүктерии Коммунистиг партия кылдыр сырый каттыштырарынга «Тхань ниен» солуи организакчы улуг рольду ойнаан.

1936—1939 чылдарда Франциияның эрге-чагыргазынга улусчу фронт турган үеде Вьетнамның Компартиязы чажыт байзалдан үнген болгаш бодунуң парлалга органнарын ажыы-биле үндүрүп келген.

Делегейниң ийиги лайыны эгелээни-биле холбаштыр Индий-Кытаттың патриоттуг күштеринге удур өлүрүкчү чорукту өөскүткен, а оон соонда Япониянын эжелели эгелээн. Хөй мун коммунистерни кара-бажыннарга хоруглаан. Дерзии истеп-сүрүшкүннер, түүлп хоруглаашкыннар турган-даа болза, Хо Ши Минниң дөрт удуртулгазы-биле «Ко зайфонг» («Хосталганың тугу») солуину чажыды-биле парлап келген. Ол чылдарда Вьетнамның Революстуг национал фронтузу «Кыу куок» («Төрээн чурт камгалалы») солуину база парлап эгелээн. Ол солуину база коммунистер удуртуп турган.

1945 чылдың августа хостаганың болгаш революциянын тугу Ханойнуң кырынга кедүрүлүп үнгенде, ол ийи солуннар найысылалга ажыыбиле үнүп эгелээн. Эң Хонг Ха партия парлалгазынга ынчаарда ажыллап киргеи. Хүн бүрүде үнер «Кыу куок» солуннуң редколлегия кежигүнүнге оиу ынчаарда томуйлаан. Француз колонизаторларга удур дайын 1946 чылда кыптыгып үнгенде, ол солуннарның редакциялары партия Төп Комитеди-биле болгаш революстуг чазак-биле кады партизан районнарынче көжүп чорупкан. Индий Кытаттың Коммунистиг партиязының орнунга Вьетнамның, Лаостуң болгаш Кампучианың революстуг тускайлаи партиларын тургузар дугайында 1951 чылда шиитпирии хүлээп алган соонда. Вьетнамның Компартиязының Төп Комитединиң органы «Нян зан» солуину тургускан.

Сайзырангай эвес станоктар-биле бөлүүн саазынга «Нян зан» солуину ынчаарда парлап турган. Ол үеиин дургузуида солуннуң 184 номерлери үнген. Оларның бирээзинин бирги дөрвээида мынчаар бижээн: «Дьенбьенчуга бүрүн тиилелгени чедип алдывыс. Француз эжелекчи корпус чылча шаптырган, генерал Де Кастри туттурган!»

Чурттуң соңгу барыын кезээнге чедип алдынган ол улуг тиилелгениң дугайында Вьетнамның бүгү можуларывыч чурттакчылары дораан-на билип алган

Чогаалчылар — автозаводтуң аалчылары

МОСКВА. Совет литератураның партиянын XXVI съездизинге тураскаактан хүннериниң үезинде Москваның бир чүс ажыг чогаалчылары, шүлүкчүлери, драматургтары болгаш очулдурукчулары И. А. Лихачёв аттыг автозаводтуң ажыл-ишчилеринге аалдап чорааннар.

Чогаалчыларның автозаводчулар-биле чогаадыкчы ужуражылгазының төөгүзү солуп болган кайгамчык. Чүрттүң эң улуг бүдүүлгелериниң бирээзи-биле найыралдыг харылзааны ажыткан чогаалчыларның бирээзи А. М. Горький болур. Оон саналып ёзугаар ук заводка диткаттыжышкын тургустунган, ол ам найысылалда эң эки каттыжышкынарның бирээзи болур. Ону мурнунда ЗИЛ-дин ажылчыны чораан, чогаалчы В. Гришаев удуртуп турар.

«Бистиң заводувуска чогаалчылар-биле бо удаагы ужуражылга — сөөлгү чылдардан бээр эң-не кайгамчык ужуражылга болган — деп, В. Гришаев чугаалаан. — Чогаалчылар чүгле аалчылар бооп эвес, олар боттарының чогаалдарының маздырларына база келгеннер. Маңаа Г. Марков, С. Сартаков, ЗИЛ-дин ажылчыннарының дугайында үш номну бижээн Е. Добровольский олар база келгилээн. Чогаалчылар ажылчыннар-биле доктаамал ужуражышкынынардан амгы үениң ажылчынының дугайында байлак материалды тып ап турар».

ЧУРУКТА: «ЗИЛ-130» деп кол конвейерде автомобильдер чыылдазын чогаалчыларның сонуургап турары.

В. СОБОЛЕВТИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

ГТО КОМПЛЕКИЗИНИҢ 50 ЧЫЛЫ

Совет күш-культура шимчээшкининиң «Күш-ажылга болгаш ССРЭ-ни камгалаарынга бөлөн» деп бүгүзвилел комплекизи бо чылын 50 чыл болган юбилейин демдеглээр. ГТО-нуң баштайгы демдеглерин алган 400 муң кижиден чартык чүс чылдар дургузунда күш-культуржулларның 80 миллион кижилиг отряды өзүп келген.

СЭТА-ның корреспондентизи Г. Хачиованян СЭКПниң XXVI съездизиниң делегады, ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы, Совет Эвилелиниң ийи дакпыр Маадыры А. Леонов-биле ужурашкан болгаш дараазында айтырыгларга харыылап бээрин дилээн.

— Совет күш-культура шимчээшкининиң үндезини болуп турар ГТО комплекизинин юбилейин Силернии удуртуп турарынар оон Бүгү-эвилел чөвүлели кандыг чедиишкинер-биле уткуп турарыл?

— ГТО комплекизин Ленинчи комсомолдуң эгелээшкинибиле совет күш-культура кижизидилгезиниң системазының үндезини кылдыр 1931 чылдың мартта киирген. Ол төөгүлүг үеден бээр ГТО комплекизи совет хамаатыларның хөй салгалдарын дадыктырып, оларга шалыпчы күш-ажылга болгаш Ада-чуртун камгалаарынга белении кижизиткен. Ол комплекстин 1972 чылда киирген алды чадалыг чаа нормативтери чыл бүрүзүнде стадионнарже болгаш хөлөбектерже, спортчу шөлдерже болгаш туристчи маршруттарже чедир хардан алдан чедир болгаш оон-даа улуг назылыг миллион-миллион кижилерни хаара тудуп турар.

Ынчангаш ГТО комплекизинин юбилейи кижи бүрүзүнге байырлал. Аңаа белеткел эрткен сезонда-ла, комплекстин хөй хевирге массалыг маргылдаалары-биле эгелээн. Олимпийжи чылда аңаа эң хөй кижи— 45,8 миллион кижи киришкен.

Оңгу беш чылдың дургузунда күш-культура-кадыкшыл болгаш спортчу-массалыг ажыл элээп экижээн. Спорттуң материалдыг баазазы быжыккан, чурттап турар черинии аайы-биле, культура парктарынга, дыштанылга зоналарынга күш-культуржу массалыг ажылдар күштелгеи. Чурттакчылыг черлериин микрорайоннарында 8,1 муң күш-культура-спортчу клубтар тургустунган. Эртенги гимнастиканың дадгыышкынының клубтары сайзыраан.

«Маргылдаага бүгү өг-бүле-биле!», «Олимпийжи чарыш», «Идегелдин старттары» ышкаш маргылдаалар сөөлгү чылларда кептерээн. Украинада, Белоруссияда, Литвала, Эстонияда, РСФСР-ниң хөй-хөй хоорайларында күш-культура-кадыкшыл комбинаттарын тургускулаан, кадыкшылдың трассаларын, сайгылгаанныг хаак оруктарын дериглээн. «Дээре спортчу цех», «Олимпийжилер бистин аравыста», «Эң спортчу класс» дээн чижектиг маргылдаалары улуг неперелди алган.

— Силернин бодалыңар-биле алырга, ГТО комплекизинин кол салдары чүдел?

—Бүгү-эвилелдин күш-культуржу ГТО комплекизи бодунуң туруп келген 50 чылдарының дургузунда чаагай сорулгага — совет кижиниң кадык болгаш күштүг болурунга бараан бооп келген. Чурттакчы чоннуң бүгү кезектерин хаара тутқан бистин чуртувыста күш-культуржу кижизидилгенин системазы чогумна ГТО комплекизинге үндезилеттинген.

Совет күш-культуржу кижизидилгенин системазының программа болгаш нормативтерин үндезинии болур ГТО комплекизинин чаа нормативтерин СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭниң Министрлер Чөвүлелиниң докгаалы-биле тос чыл бурунгаар киирген.

ГТО комплекизиниң база бир улуг ачы-дузазы чүдел дээрге хөй-хөй сураглыг совет спортчулар олимпийжи алдын медальдарже орууп ГТО-нуң нормативтеринден эгелээни болур. Гимнастар Людмила Турищеваны, Нелли Кимни, чиик атлеттер Татьяна Казанкинаны, Виктор Санеевти, боксёрлар Борис Лагутинни, Шамиль Сабировту, штангистер Аркадий Воробьевту, Юрий Варданянны адаарга-ла четчир.

— ГТО комплекизи ангыангы мергежилдин кижилеринге кандыг салдарлыгыл? Чижээ, космонавтылар белеткелинге?

— ГТО нормаларын дужаары кижилерниң кадыын камгалаарынга, сергек болурунга дузалап турар. Комплекс баштай тыптып келгенде оон нормативтерин бир дугаар дужаагаининың аразынга сураглыг поляржы ужудукчу. Маадырның № 1 Алдын Сылдызының эдилекчизи А. Ляпидевский, алдаржаан ажыл-ишчилер — шахтёр Алексей Стаханов, тракторист херээжеи Паша Ангелина, кан эзилдирикчизи Макар Мазай болгаш өскелеп-даа бары таварылга эвес боор.

Космонавтылар шуптузу күш-культуржулар болдурийин. Чижээ, тергиин эки күш-дамыр белеткели «Союз-Аполлон» программа ёзугаар ужудушкунга, оон мурнундаазы дег, аартаашкынарны ажыл эртеринге меңээ дузалаан. Ужудушкунга күш-дамыр белеткелининң үезинде ГТО-нуң дөртку чадазының «алдын демдээнге» 19—28 харлыгларга кыдыр дужаадым. Ынчан хөрым 42 чедип турган болгай. Мээн спортчу амыдыралым ГТО-биле шуут холбашкан чүве. Ийиги чаданың демдээн 15 харлыымда дужаагаи мен. Ам 47 харлаар мен. «Космосчу» форманы тударынга спорт меңээ дузалап турар. Эртенги суладал шимчээшкинии албан кылып турар мен. Баскетбол, волейбол, теннис, бадминтон ышкаш оюннарны доктаамал ойнап турар мен. Космоска ийи удаа четкеш, деңзи чок байдалга күш-культура, спорт чокка ыыдажыры шуут болдунмас деп бүзүрээн мен.

— Чаа беш чылда чурттакчы чон аразынга ГТО комплекизии улам неперединиң сорулгалары чүл?

— ГТО комплекизин 1977—1980 чылдарда неперединиң ажылы ССРЭ-ниң Спорт комитединин каттышкан планын ёзугаар чоруп келген. Бо чылдан эгелээш күш-культураны болгаш спортту хөгжүдериниң ниити эвилелдиң девискээр-ведомство аайы-биле чангыс ажы системаны киирер. Күш-культура организацияларының ажылын үнелээрде ГТО комплекизиниң нормаларын дужаап турарының көргүзүүн барымдаалаар апаар.

— ГТО-нуң юбилейлиг чылында кандыг маргылдаалар эртер ирги?

— Күш-культура коллективтеринге ГТО комплекизиниң аайы-биле спортчу хемчегларинии тодаргай дангызыны ССРЭниң Спорт комитеди бадылаан. Чижээ, мартта ГТО комплекизиниң кышкы хевирлеринге, апрельдиң төнчүзүнде кара боолаарынга маргылдаалар эрттиерии сүмелээн. Май айның дыштанып хүннеринде чиик атлетика кросстарын эрттирерии планнаан. Дараазында ийи айда чадаг чарыштыг, узунун, бединн халыгырыныл, ядро, граната октаарының маргылдаалары эртер. Июль биле августа эштириинии нормативтерин дужаар. Сентябрьноябрь айлар аар атлетиканың маргылдааларының үези.

Эң шылгарааннар ГТО комплекизиниң хөй хевиринге «Комсомольская правда» солуниун шаңналы дээш ССРЭниң чемпионадынга киржир. Ол ындыг чергенин сес дугаар маргылдаазы Кишиневка тябрь 9-12-де эртер.

(Солуңчук дараазындагы номери март 13-те үнер).

«Арагага хандыккаш» деп чүүлге хамаарыштыр

БҮГҮ ТАЛА-БИЛЕ КӨӨР

№ 23 «Шында» Д. Мижиттин «Арагага хандыккаш» деп чүүлүнде араганы шынап-ла холуп эрттир ижер болза, кижилерниң ажыл-амыдыралынга оон хоразы улуг дээрэи бижиттиигеи. Ону номчаашаш эш-өөрүнүн арагага хөлүн эрттир хандыкшыыр чоруктар-биле демиселди каичаар чорутса эки деп айтырыгга хамаарыштыр боттарының бодалдарын, санал-оналдарын киирип турары чүүлдүг-дүр.

Хөй-ниитиниң корум-чүрүмүн хажыдар, хулиган ийикпе, азы харын-даа зар кем-керек үүлгедир чоруктарны колдуунда араганың уржуундан болуп турары таварылга эвес. Д. Мижиттиң ол чүүлүнден ону көрүп болур.

Ол-бо суурларга чоруп чораш көөрге, эзирик кижилерниң ындазында көскүлеп кончуг болгулаар. Ылангыя садыг-магазиннер чанында. Кызыл-Мажалык суурнуң кутумчуларында ажыл шагындала ында-мында эзирик кижилерии база бо-ла эскерип болур. Оларның чамдыктары арага садар магазинниң дезинсеэриидеи ыраастар, бөлүк-бөлүк болуп алган, ажыт черлерде арага ишкеи тургулаарлар. Чамдык кижилерниң бөлүглежип алган арагалаары кузенчиг эвес түнелдерге чедиргилээр болгай. Ынчангаш мындыг чоруктарны болдурбас сорулга-биле арагалаар чоруктар демиселди чер-черге күштелдирип, чоннуң чурттап турар черинии аайы-биле кижизидилге ажылын күштелдирер. Аиаа хамаарыштыр мээи саналым мындыг. Садыг черлерииге арага садарының чангыс аай чурумукта хажылымышкынар болдурбайи, ону шынгыы сагыыры чугула деп саналдыг мен. Арага садарының шагы четкеи сооида магазиннерге, столоваяларга арага аймаа садарын шуут хоруур.

Ол дүрүмну кара туразы-биле хажыткан садыг ажылдакчыларынга хоойлу ёзугаар шынгыы хемчег онаар. Оон-биле кады эзирик кижилерге арага шуут сатпас болза эки деп бодаар мен. Чамдык садыг ажылдакчыларының талазынчайлап шыдаваан. Ону чүгле беленин хараар, чогаадыкчы арга-хевирлер дилевес чоруктбиле тайылбырлап болур. Чамдыкта бот-чогаадылга үпелел, чер алыр деп чүвеге сылдап алгаш, сөс-домаа хажагай, утказы кызыы шүлүктерни, басняларны, интермедиаларны коллективтериин удуртукчуларының албадалы-биле авторлар репетицияже салып киириптер, харын-даа үениң пегелдезинге дүгжүп турар-ла дээш, жюриге сыгаарындан безин чалданмас кижилер бар. Ёзу барымдаалаар, чуду-каралаар чоруктар салым-чаяан илереп келбес, уран чүүл-ле болгай. Маиаа бистин хүннеривистиин эң улуг шуулганы — СЭКПниң XXVI съездизиниң индиринден чугаалаан сөстерии коллектив, удуртукчу бүрүзү удуртулга болдурар ужурлуг.

«Ленинчи культура политиказынга шыиы бистин партиявые уран чогаадыкчы интеллигенцияны хумагалыг болгаш хүндүткелдиг көрүп, оларны чогаадыкчы бедик сорулгаларыи шиитпирлээринче углап башкарып турар. Ол чорук чогаадыкчы күштерии улам сыры каттыштырарынга, ниитилелдиң угаан-бодалынын көдүрүүшкүнүнге идиигии берип турар».

С. МОЛДУРГА,
жюри кежигүнү.

ЧАҢГЫС ИШКЕШ, КАГГАН

Д. Мижиттиң «Арагага хандыккаш» деп чүүлүнге каттыжып, ону деткиир мен. Чүге дизе, хамык-ла бооп турар, озал-ондактарның, зарып-аржаан, электен амызындан чарлыр чоруктарның үнүп турар үезиии дөзү чүгле араганың айыылы. Оон кол-ла чылдагааны, араганы кажан ижер, кайа ижер, ким-биле ижерил?— деп баш уадур угаан билип албайн, таварышкан-на черге, садыг-магазин, хөй-ниити черлерииге безии көскүлеиеп ишкилей бээр улустар кайда-даа бары чажыт эвес, ылангыя аныяктар. Олар араганы ижикпенде, назынның халыынын, араганың айыылын угаай элбестар. Оларга хайым хем чолаган, калыр даглар тейлер дег сагындырар. Ынчангында оларга кандыг-даа керекти кылыры коргунчуг эвес апаар. Бистиң Самагалдай суурда эзирип алгаш, хөрээи көөргеиил, «мен-не мен» деп алгыржып чоруур аныяктарны салаа базып санап болур. Ындыглар шазандакының өле баштыг өгбелериин, ак баштыг аваларын:

«Оглу аът өртептер, уруу инек саптар апаарга, улугларга билдиртпейи бичии ижер» дижир ханы угаадыглыг сөстерии канчап уттупканыл. Ындыгларга кайдада хөй-ниити организацияларды дээштит хемчег албайн турары чажыт эвес. Бо өөредилге чылында Самагалдай ортумак школазындан үш өөреникчиии ол-ла чылдагаан-биле үнүп келгей! Бо дээрге ында школа коллективи, хөй-ниити черлери, ылангыя ада-иелер кошкак хемчег ап турганыи херечилээри тодаргай.

Амыдыралдан чангыс чижектеи, улугларга угаадыг, уругларга сүме кылдыр көргүзер бодадым. Мээң ачам 72 харлыында мөчээи. Ол ынча назы назылаза-даа, адак-бышкаа чиик, хат-салгын дег чораанын оон үежилери чугаалажыр. Оон чылдагааны, ол төрүттүнге-ле кара чангыс катап арага ишкеи кижи-дир. Аиыяанда улуг үгбам ийи харлыг турда, тиккеи араганы өөрү-биле хөглеп, хөөрежип ишкеи. Түнелеи эки эвес болган. Оттуп кээрге, баштын аарыры деидии болган.

Чайын чүве-дир. Соонда дүрген болгай! Бо дээрге ында школа коллективи, хөй-ниити черлери, ылангыя ада-иелер кошкак хемчег ап турганыи херечилээри тодаргай.

Амыдыралдан чангыс чижектеи, улугларга угаадыг, уругларга сүме кылдыр көргүзер бодадым. Мээң ачам 72 харлыында мөчээи. Ол ынча назы назылаза-даа, адак-бышкаа чиик, хат-салгын дег чораанын оон үежилери чугаалажыр. Оон чылдагааны, ол төрүттүнге-ле кара чангыс катап арага ишкеи кижи-дир. Аиыяанда улуг үгбам ийи харлыг турда, тиккеи араганы өөрү-биле хөглеп, хөөрежип ишкеи. Түнелеи эки эвес болган. Оттуп кээрге, баштын аарыры деидии болган.

Чайын чүве-дир. Соонда билдингеии чүл дизе, араганы өйүн эрттир ижипкенииден чүрээ аарыл, өөнүң ыиаазындан халбактангаш тыртарга, иштии кожаланы үзүлгеш, өг бүдүнге кырынче аидарлып бадып келген. Авам уруу-биле чанында ачазының аалынче кажып чаныпкан. Эртеи ачам оңгарлып кээрге, ажы-төлүдаа, алган кадайы-даа чок, үгдүнмас улуг аарыг кижи дег болган. Ол хүнден эгелээш, «арагага аас дегбес мен» → деп, сөзүи бергеш, ону ээлеп шыдаан!

Ашак назылап кырый бергенде, үе-чергелери арага сеңнеп, «хөөрежинли» дээрге ашак амзаашаш, «элээр-даа болза силерден дудак чок хөөрежир мен» дээш олуруптар. Эзирик эш-өөрүнден түвексинмес.

Ынчангаш бо чүүлүмиу шүлүк-биле төидүрерии күзээр ийик мен:

Ыиаар аалдың коданындан
Ыыт-ла эвес шимээн үнген.
Улуглары эптеп, сургаан,
Уруглары коргуп, сүртээн.
Боостадаи ижип алган
Бодал чоктуң чаны-дыр дээр.
Чурт, чер кайын көжер деп аан,
Чугаа шуут-ла дыргыи тараан:
Машиназың кадыр элге
База бирээ чая долгаан.
Чылдагааның айтыраргa,
«Чыдыг шалбаа» амзапкан боор.
Араганы өйлеп ижер
Алыс сүме алза-даа чок,
Боттарында ойлуг чедер
Борбак бажы турза-даа чок,
Угаан-мээзи чедишпээн дег
Улус чоруур база элдеп.

Ө. ЧИҢМИТ.

Агаар

Бөгүн республикага шокар булуттаар, чагбас. Барыын чүк угланыышкынныг хаттын дүргени секундада 3—7 метр чедер. Агаарның температуразы барыын талакы районнарга 3—8, оске арткаиарынга 0—5 градус соок болур.

Кызылга эдир булуттаар, чагбас. Янзы-бүрү угланыышкыныг хаттың күжү кошкак. Агаарның температуразы 3—5 градуе соок болур.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

телевидение

МАРТ 11-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — **«Ye».** Информастыг программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 9.05 — **«Бичии спортчунуң улуг шөлү».** 9.35— **«Эрги болгаш чаа ырлар».** РСФСР-ниң улустуң артизи композитор В. Левашов эртирер. 10.20 — **«Дириг амытаннар делегейинде».** 11.20 — Мелээлер. 11.25—12.00 — **Чапсар.**

КЫЗЫЛДАН

12.00 — **«Орус дылды өөренип тур бис».** Телекичээл. 12.15 — 14.30 — **Чапсар.**

МОСКВАДАН

14.30 — Медээлер. 14.50 — **«Калуга дуржулгазы».** Документалдыг телефильм. 15.40— Орус композиторларның чогаалдарындан концерт. Москваның ССРЭ-ниң улустуң артизи В. Дударова удурткан күрүченин симфония оркестри күүседир. 16.10 — **«Буратино делгелгезин».** 16.40— **«Орус чугаа».** 17.10 — **«СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин — амыдыралга».** СЭКПниң XXVI съездизиниң делегады, КамАЗ-тың шуткулга бүдүүлгезиниң начальниктериниң бригадири Г. С. Баштанюк дугайында очерк.

КЫЗЫЛДАН

17.30 — Уругларга фильм. **«Бүтү чүве дуктуртулганган».** **«Ыт болгаш моортай».** 18.00 — **«Тайбың дугайында хоойлунуң 30 чылынга».** Беседа. 18.15 — Телемедээлер (орус болгаш тыва дылдарга).

МОСКВАДАН

18.45 — **Бөгүн делегейде.** 19.00 — **«Айтырыглар, дилээшкинner, шиитпирлер».** Политиктиг тайылбырлакчы Л. А. Вознесенский эртирер. 19.35 — **«Дээскинер орук чанында бажык»** деп хөй сериялыг уран-чечен телефильмиин баштайгы көргүзүлгези. 1-ги сериязы. 21.00 — **«Ye».** Информастыг программа. 21.35 — **«Ираклий Андроников. Улуг зал дугайында сактыышкынnар».** Телефильм. 22.55—23.15 —**Бөгүн делегейде.**

ИЛИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

17.30 — Концерт. 18.00 — **«Горнистер, кыйгыта харыылаңар!»** 18.30 — **«Хөглүг аялгалар».**

КЫЗЫЛДАН

18.45 — Чарлалдар. 18.50— **«Париж. Ленин проспектизи».** Телефильм. 19.50—20.55 — **«КамАЗ — салым-чолум сен».** Телефильм.

КИНО

МАРТ 11-ДЕ

«НАИЫРАЛ»: «Коргуушкуннуң 6000 километри» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40 (узаткан), 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Сылдысчыгаш» 9.10, 12.25, «Светофор» деп киноклуб 10.40, «Дайын болгаш тайбың» 15.00, «Өске хоорайга аян-чорук» 17.00, 18.50, 20.40 (узаткан) шактарда.

«ВОСТОК»: «Огарев, 6» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 (узаткан) шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Полкунуң оглу» 13.00, «Өлүм кашпалынга ужуражылга» 15.00, 18.40, «Аныяк кадайы» 16.50, 20.30 шактарда.

ЧАРЛАЛ

Красноярск хоорайның № 2 ортумак профессионал-техниктиг училищези (хемчилер белеткээр) 1981-1982 өөредилге чылында сургуулдар чыын турар.

Енисейиин Ленин орденниг хем шароходствозунга ажылдаар дараазында тускай эртемниглерии училище белеткеп турар:

8 класс дооскаиларны (өөренир хуусаазы 3 чыл) **башкарыкчы-мотористерге** өөредир. 15,5 харлыг оолдарны хүлээп алыр.

10 класс дооскаиларны (өөренир хуусаазы 1 чыл) **башкарыкчы-мотористерге, судноларның радиостанцияларының радио-операторларыига, судно-корпусник-септекчи- дуизаалакчыга** өөредир.

17,5 харлыг оолдарны хүлээп алыр.

8 класс дооскаш, училищеге киргеннерни болгаш судокорпусник-септекчи - дуизаалакчыга өөреиирлерии хүиде үш катап чемгерер, флоттуң форма хеви-биле хандырар.

Училище тускайлаттынган кабинеттерлиг, лабораториялыг, слесарь ажылдары кылыр мастерскаяларлыг, спорттчу комплекстиг, чаагайжыды туттунган общежитиелиг, столоваялыг, клубтуг.

Училищеде техниктиг чогаадылганың, бот-тывынгыр уран чүүлдүң бөлгүмиери болгаш спортчу секциялар (хоккейиин, хаактың, хостуг хүрештин, бокстуң) ажылдап турар.

Будүүлге (эжиндириишкин) практиказын сургуулдар амгы үениң теплоходтарынга эрттирер.

Училищени дооскан соонда күзелдиг кижилерии өөредилгезин уламчылаары-биле Астраханьның индустриалдыг-педагогика техникумуиче, суг транспортунуң инженерлериин Новосибирскиде институдуиче болгаш оон-даа өске өөредилге черлериигe өөредип чорудуп болур. Доозукчуларга ортумак тускай эртемнин дипломуи тыпсыр.

Училищеге өөреиип кирерде дараазында документилерии эккээр.

Школаны дооскаиының дугайында херечилел (аттестат).

Паспорт (төрүттүнген дугайында херечилел).

Школадан характеристика.

3х4 хемчээлдиг 8, 5х6 хемчээлдиг 3 фото-чурук.

Чурттап турар черииден справка.

Өг-бүлезиинин дугайында справка.

№ 286 майыкка эмчи справказы.

Документилерии 1981 чылдың **май 20-деи** эгелеп хүлээп алыр. Кичээлдер сентябрь 1-де эгелээр.

УЧИЛИЩЕНИҢ АДРЕЗИ: 650010. Красноярск хоорай-10, Столовая кудумчузу-73. Хоорайның № 2 ортумак профтех училищезиң.

Доктаар чери: «Цирк» азы «Затон».

Редакциияның адрези: Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажын № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-31-75 харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузуг киллистериниң 2-37-13, пропаганда киллизиниң 2-31-75, культура киллизиниң 2-23-54, «өдээ ажыл-агыл киллизиниң 2-21-47, үлетпүр киллизиниң 2-31-75, чагаа киллизиниң 2-41-27 информация киллизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солуи келбейи баргында 2-32-75 телефонче долгаар.

Тираж 17866. Чагыг № 444.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериинин талазы-биле эргелелиниң типографиязы (Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 1) ТС—00092

ЭНЗЫ-БҮРҮ МЕДЭЭЛЕР

ДАГ-АЛТАЙНЫҢ СЫЫННАРЫ

Чоокта чаа республикаиың аңныыр ажыл-агыл зогелелиниң Туранда салбырының сыын фермазында 41 сыыннар болгаш мыйгактар немешкен.

Оларны үк фермада азырал аңнарның баш саиын өстүрер, үкеазының экижидер сорулга-биле Даг-Алтайның сыын ажыл-агыйлыг «Шабалинск» совхозуидан эккелген. Ам сыын фермазында мыйызын алыры-биле шупту 375 баш аңнарны азырал турар. Чоокку үеде Даг-Алтайдан ам-даа 40 баш азырал аннарны эккээр деп турар.

БИСТИҢ КОРР.

СОЛУН КЕЖЭЭ

Бүгү-делегейниң херээженнер хүнү Март 8-ти байырлаан кежээ ыраккы О. Шынаа суурнуң клубунга эртиен.

«Неиин үнү» деп хана солуниу чараш-көрүштүг кылдыр үндүргеш, эң көскү черде аскан. Совхоз будүүлгезииің янзы-бүрү адырларында хаара туттуиган база өг-бүлезинге үлегер-чижектиг ажыл-ишчи херээжен чоннуи дугайын ыыа делгереигей чырыдып бижээн. Совхоз төвүнде түс-түс агитквартираларның белеткээни амданныг аъш-чем чыылганнарның кичээигейин хайыыктырган. Аъш-чем делгелгезинге тыва ак чемнин дээжизии эккеп салгаш, коммунист Билдинмаа Чамыяновна Шалык тергиин деп үнеткен.

Комсомолчу садыгжы Т. Чамзырайның удуртканы 1 дугаар агитквартираның концерти болган. Янзы-бүрү өөнтоглаа орай дүнеге чедир үргүлчүлээн. Совхозтуң херээженнер төвүлелиниң даргазы, район Совединиң депутады А. Д. Эртине кежээни билдилиг организастааиың демделгезе чогуур.

С. АРТЫНА.
О. Шынаа кадаа Совединиң күүскомунуң даргазы.

КЫШТЫ ҮДЭЭН

Республиканың база бир кыдыкы булуңнарының бирээзи — О. Шынаага час эртежик келген. Чырык-чылыг часкы хүнде суурнуң улуг-биче чону кыш үдээри-биле чыглып келген.

Байырлал кышка тураскаатынган болзажок, сеткилдер часкы аяс хүнге үүлдеп. Барык-ла 8 метр узун дурттуг чудукту чоигаш, тургузуп каан. Оон бажында алыксанчыг үүлдер-ле хөй: «Смена» деп фотоаппарат, гитара... Бир-ле дугаарындан оон бажында комсомолчу чоласчы Олег Данзычы четкеш, ыыаар орукту изээн.

Шоодай кеткеш, 20 метр хемчээлге чаржырыига клуб эргелекчизи Рита Сактыга черлер чок болган. Башкы Татьяна Билдинмаа ийи дугаарында келген. Канат тыртарыига контора ажылдакчылары тиилээн.

А. САРЫГ-ООЛ.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 61 (11559) | 1981 чылдың март 13, пятница | 1925 чылда үнедезилеттингеи | Өртээ 2 көп.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин ~ амыдыралга

Бөгүн социалистиг чарыш экранында:

● Үлетпүр: ийи айның күүсеттинген ● Көдээ ажыл-агый: продукция сатканы ● Часкы хову ажылдарынга белеткел ● Сайгарылга баазазында ажылдар ● Партбюро секретары чарыш дугайында ● Мөңгүн-тайгажыларның чедиишкиннери ● Шык-Бажы СБФ: беш тоннаны немей садар ● Таарымчалыг байдалды тургузарга ● Хожудааннар.

Үлетпүр допчулалы

ЧЕДИИШКИННЕРНИ БЫЖЫГЛААР

Бистиң республиканың үлетпүр бүдүрүлгелериниң коллективтери СЭКП-ниң XXVI съездизин төлептиг уткуур дээш социалистиг чарышка киришпишаан, он бирги беш чылдың баштайгы ийи айының продукция сайгарарының болгаш продукцияның эң чугула хевирлерин бүдүрериниң-даа планныг даалгаларын хуусаадан эрте күүсеткен. Ниити республиканы алырга, партияның XXVI съездизинге алдар кылдыр алдынган социалистиг хүлээлгелер база чедиишкиннит боттанганын айтыр херек. Продукция сайгарарының ийи ай планы 101,6 хуу күүсеттинген болгаш даалгадан дашкаар 256 муң рубльдиң продукциязын сайгарган. Ынчаарга эрткен чылдың чогуур үезинге деннээрге, продукция сайгарарының хемчээли 45 муң рубльге көвүдээн. Ол ышкаш барааныг продукцияны бүдүрериниң ийи ай программазы база чедиишкинниг — 103,7 хуу кылдыр күүсеттинген болгаш ооң ниити хемчээли 1980 чылдың баштайгы ийи айларында турганындан 6,7 хуу көвүдээн.

1981 чылдың баштайгы ийи айының планын хуусаадан эрте күүсеткениниң түңнелинде планнан ажыр 14 муң тонна хөмүр-дашты, 2,2 квт-шак электри болгаш 3 муң Гкал чылыг энергиязын, 100 тонна даг-дүгүн, 27,9 муң рубльдиң мебелин, 275 тонна эттиг, 38 тонна колбаса кылыгларын, 14 тонна мал сержаан, 221 тонна далганы, 237 тонна комбикормну, 12 тонна кондитер кылыгларын бүдүрүп үнүргеи.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлеринде чонуун аъш-чемге хереглелиг улам долдур хандыраарының хемчеглерин онзалап айткан. Бир эвес республиканың чонуун аңаа болгаш өске-даа түүлдерге хереглелиге продукция бүдүрериниң темпизин бо хевээр үргүлүлээр болза, он бирги беш чылдың баштайгы чылының планныг даалгаларын чедиишкиниг күүседвп болурунуң бүгү аргалары бар деп үвеин бо чылдың январь—февраль айларында үлетпүр бүдүрүлге коллективтериниң ажылы көргүзүп турар-дыр.

Культура-амыдыралдың бараанарын бүдүрүп үндүрериниң база элээн ажыр күүсеткен. Ол эргежок чугула бараанарны планнан ажыр 23,3 муң рубльге бүдүрүп, сайгарганы ооң херечензи бооп турар. Ынчаарга эрткен чылдың могуур үезинде тургунаарның культура-амыдыралдың бараанарын кылып үндүрери 55,2 муң рубльге азы 16,4 хуу көвүдээнин бо бараанарны бүдүрер адырлың улуг аргалары база бадыткап турар. Ынчангаш бүдүрүлге коллективтериниң партия, профсоюзтелел, комсомол болгаш хөй-ниитиниң организацияларындан ук чедиишкинин быжыглаары негеттинип турар. Ол соруглагбиле ажылчы чоннарның ортузуига кижизидилге болгаш тайылбыр-массалыг ажылдарны күштелдирери. СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга күүседири дээш социалистиг чарышты улам калбартып, ооң дээштиин чедип алыры чугула.

Үлетпүр бүдүрүлге коллективтеринге күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң талазы-биле план 104 хуу күүсеттинген. База-ла эрткен чылдыы-биле денээр болза, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү ооң 9 хуу бедээн. 1981 чылдың баштайгы айларында үлетпүр бүдүрүлгезинин бүгү-ле немелде өзүлдези күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң бедээнинин ачызында чедип алдынганын демдеглээри эргежок чугула.

Бо чылын эки ажылгыг деп санаттырып турар күш-ажылчы коллективтериниң иштинде эрткен чылларда хожудан тургаанарның киргени базз бүрүнгаар базым бооп турар. Чижээ, «Тыва даг-дүгү» комбинаттың, Чалаананың тараа пунктузунуң болгаш Кызыл-Мажалыктың эт комбинадының коллективтери оларның аразында кирип турар. Каа-Хем разрез, Кызылдың сайгарылга баазазы, дараңарылга фабриказы, Улуг-Хемниң ыяш үлетпүрүнүң ажыл-агыйы, мебель фабриказы, Тываның электри четкилери дээш өскелээ бүдүрүлге черлери чедиишкиниг ажылдаан.

Эрткен ийи айларда үлетпүр бүдүрүлге коллективтериниң чамдык чедиишкиннерибиле чергелештир күүүе планнарын күүседир талазы-биле улуг четпестерниң ам-даа барын айтыр ужурлуг. Ооң чижээ, кол-ла дээн он бүдүрүлге черлерииің сайгарылга хемчээлиниң талазы-биле ийи айларның планын күүседирип чедип албааны бооп турар. Ол он бүдүрүлге коллективтери дээрге хөй продукцияны немештир бүдүрүп шылаар аргаларлыг турган. Ыңдыг хожудан турар черлерге «Тудуг кезектери» комбинат, эът-сөөг далганының заводу, Чалаананың, Бай-Хаактың болгаш Туранның хлеб заводтары, Кызылдың алгы заводу, тууйбу заводу, Тес-Хемниң ыяш ажыл-агыйы, Чадаананың райүлетпүр комбинады, Тываның автосептелге заводу хамааржып турар.

Ол ышкаш он ийи бүдүрүлге черлери күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң талазы-биле планныг даалганы күүсеттээн. Ынчангаш хожудаанар мурнакчы коллективтерни дыка дедир тыртып чыдар-дыр. Оларның, чүгле он ийи бүдүрүлге черлериниң, ол чугула көргүзүг талазы-биле планнарын күүсеттээниинден 291,4 муң рубльдиң яизы-бүрү продукциязы чедир алдынмаандыр. Оон-на күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң белидери дээш хуу бүрү ажылдың чугулазы голаргайы-биле кеступ турар.

Ниити республиканы алырга, дыка хөй хевирниң чугула продукциязын бүдүрериниң планы база күүсеттинмээн. Тудуг чугайы, шуткаан шой, эттээр демир-бетон кылыглар, кидис илик, чалаң сүт продукциязы, хлеб-булка кылыглары, пиво дээш өске-даа чүүлдер хөй хемчээлдии-биле чедир кылдынмайн барган.

Ажыллың шыпарын болгаш бүдүрүлгениң ажыктыын белидериниң айтырыы он бирги беш чылда бирги черде туруп турар хиреэинде чамдык коллективтер бо талазы-биле четимче чок ажыллап турар. Чижээ, январь айда бараанның продукциянын бот-үнезин чингелириниң даалгазы республиканга күүсеттинмээн.

Республиканың күш-ажылчы коллективтери, оларның партия, комсомол болгаш хөй-ниити организацияларының план күүсеттирип чедип алыры-биле чергелештир, социалистиг хүлээлгелерни боттандырары дээш ыңгыы хемчеглерни өске үжүрлүг.

БЕДИК КӨДҮРЛҮҮШКҮННҮҢ БАЙДАЛЫНГА

СЭКП-ниң XXVI съездизинге Тываның партия организациязындан киржип чораан делегаттар бо хүннерде республиканың ажылчы чоннары-биле ужуражып, съездиниң түңнелдерин оларга делгереңгейи-биле чугаалап берип турар. Делегаттар-биле ужуражылгалар чер болганга чүректиң ханызындан болгаш ажыл-хөреичи бедик көдүрлүүшкүннүң байдалдарынга болуп эртип турар.

Партияның XXVI съездизиниң делегады, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы **Ч.-Д. Б. Ондар** март 10-да Кызыл районга чораан. Делегат баштай районнуң ажыл-агыйының байдалы-биле допчу танышкан, чамдык бүдүрүлге участоктарынга болгаш организацияларга барып чораан. Ооң соонда район Совединиң ол-хүн болган V сессиязынга олурушкаш, Советтиң депутаттарынга болгаш активтеринге СЭКП-ниң XXVI съездизиниң түңнелдериниң дугайында делгереңгей чүве чугаалаан.

СЭКП-ниң XXVI съездизинин — совет коммунистерниң, харын-даа үгле оларның эвес, делегейниң коммунистиг база ажылчын шимчээшкинниниң улуг шуулганының ажылынга киржир аас-кежик, улуг бүзүрел Тывадан барган делегатарның үлүүге таварышканың Ч.-Д. Б. Ондар демдеглээн, ыңдыг улуг идегел болгаш бүзурелди көргүскени дээш республиканың бүгү коммунистеринге, бүгү ажылчы чоннарынга чүректиң ханызындан ажаок улуу-биле өөрүп четтиргенин илергейлээн.

Делегат ооң ынай СЭКП ТК-ның Чингине секретары эш Л. И. Брежневтиң илеткелиндеде тайбының камгалаарынын айтырыы онза черии ээлеп турарын демдеглээш, ыңдыдин үндүртүнген чаа тайбың инициативаларның кайгамчык ужур-утказының, ону съездиниң даштыкы далчыларының бүрүн деткээнин тайылбырлап чугаалаан.

Партияның экономиктиг политиказының талазы-биле съездиниң документилерин тайылбырлап тура, делегат совет улустуң чаагай чорууның дугайында сагыш салыышкынын өндүр чаагайын демдеглээн. Ону боттандырарынга чугула чүүл болза, бүдүрүлгениң ажыктыын, ажылдың шынарын бедидери, бүгү курлавырларны ажыглалга киирери болгаш камналга чурумун шыңгыярадыры болуруи айыткаш, бо талазы-биле Советтериниң, депутаттарның сорулгаларынга доктаараи. Чоинуң садыг, амыдырал хандырылгазының бүдүрүлгелери канчаар ажылдап турар болдур, кижилер Советтериин ажылын ооң үнелээр, ынчангаш олче онза кичээнгей салыры, чүрттакчы чоннуң ниити культуразын бедидери, чаш салгал дээш доктаамал сагыш салыры чугула дээрзин ол демдеглээн.

Район Совединиң сессиязынга социалистиг хөойлу-дүрүмну болгаш корум-чүрүмну быжыглаар дугайында чугула айтырыгны чугаалажып турарын айыткаш, делегат ук айтырыгны чер-черге боттарының күжү-биле шалыпкын болгаш тодаргай шиитпирлээр херек деп чугаалаан.

Чугаазының түңнелинде Ч.-Д. Б. Ондар СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлери бүгү совет кижилериин күзел-соруун илергейлээн, ынчангаш оларны амыдыралга боттандырары бистен улуу-биле хамаарыжыр дээрзин демдеглээш, район Совединиң депутаттары, активчилери ол демисселдиң мурааны - оскуруунга гуржур, съездиниң материалдарын кижи бүрүзүнге чедир тайылбырлаарынга эң идепкейлиг киржир дээрзинге бүзүрелин илергейлээн.

Кызыл райкүүскомуун даргазы А. К. Бакулин бодунуң түңнел сөзүнге делгереңгей болгаш ханы уткалыг чүтаа кылып бергени дээш делегатка өөрүп четтиришкинии сессияның киржикчилериинин емүнээзинден илергейлээн.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң делегады, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Чимит-Доржу Байырович Ондар Кызыл район Совединиң бөлүк депутаттары-биле чугаалажып турары. В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

Эрткен ийи айда

ХҮЛЭЭЛГЕ КАНЧААР КҮҮСЕТТИНИП ТУРАРЫЛ?

Республиканың чарыштыг районнарының сүт болгаш эът садар талазы-биле бо чылдың бирги кварталының планын күүседип турары март 1-де хуу-биле:

Чарыштыг районнар:	сүт	эът
Бай-Тайга	49,3	141,2
Барыын-Хемчик	61,9	106,6
Өвүр	136,0	162,3
Мөңгүн-Тайга	—	—
Чөөн-Хемчик	65,8	103,8
Улуг-Хем	67,1	108,7
Таңды	79,9	110,2
Каа-Хем	68,7	121,7
Бии-Хем	56,8	127,0
Тожу	64,7	77,6
Кызыл	52,6	105,7
Тес-Хем	63,4	117,7
Эрзин	75,0	100,0
Республика	71,5	110,5

Бо чылдың эрткен ийи айында республика 1980 чылдың ол үезинге деннээрге, сүттү 928 центнерии, азы 2,7 хуу хөйнү, эътти 15327 центнерии, азы 85,9 хуу хөйнү саткан.

Он бирги беш чылдың баштайгы чылын республиканың ажыл-агыйларының малчыннары эки көргүзүглер-биле эгелээнин үстүнде сан-чурагайлар хереченлеп турар. Маңаа съезд мурнуиун социалистиг чарыжы улуг идигни бергеи. Көдээниң ажыл-ишчилери төрээн партиязының XXVI съездизин төлептиг уткуур дээш ярес-шудургу болгаш бедик көдүрлүүшкүннүг ажылдап боттарының алгаи бедиткеи хүлээлгелерии чогуур үезинде күүседири-биле болдунар бүгү чүүлдерни кылгаи. Оиу базала үстүнде сан-түңнерден көрүп болур.

Чарыштыг районнарлаи чүгле Өвүр бо чылдың бирги кварталында күрүнеге сүт садарының планныг онаалдазын хуусаазындан бир ай эрте күүсеткеш, ийнги кварталдыиига киириштир 72 центнерии дужааган. Үк районнуң ажыл-агыйлары эрткен чылдың ол үезииден 115 центнер сүттү хөйнү саткан, азы 73,3 хуу ажып турар. Кышкы үеде сүт саалдазын кудулатпазы-биле болдунар бүгү хемчеглерии ап, а кол-ла чүве —бедүүи чемнерии саар инектерге чүгле болбаазыратказ берип долу үнелиг балансылаттынгаи рацион ёзүгаар чемгерип турары эки түңнелдерии берип турар.

Ол ышкаш Бии-Хем районуиуи ажыл-агыйлары бирги кварталдың планын күүседип чоокшулаан. Бо район эрткен ийи-үш чылдарда күрүнеге сүт садар талазы-биле хожудап гурарларыиы бирээзи турган. Ам районнуң ажыл-ишчилери он бирги беш чылда хожудашкын чок ажылдаар дээш бүгү-ле чүүлдерии кылып, улуг күженишкиинии үндүрүп,болдунар аргаларыиы болгаш күрлавырларыиы ажыглап турар. Бии-хемчилер бо чылдың эрткен ийи айында сүттү 1980 чылдың ол үезииии деннеглиидеи 237 центнерии ажырган.

Таңды район республикада эң-не хөй сүттү бүдүрүп турар. Аңаа республиканың бирги кварталда садар сүдүнүи бештии бир кезээ онаажып турар. Таңдыжылар базала чарыштың муриуку одуруунда чоруп турарын демдеглээр херек. Олар эрткен чылдың ийи айыиыидаи 985 центнер сүттү хөйнү саткап. Эрзиниин ажыл-агыйлары базбагай эвес көргүзүглүг болуп турар.

Ынчалзажок Бай-Тайга, Кызыл,Тожу болгаш Барыын-Хемчик районнарның ажыл-агыйлары бирги кварталдың планын күүседип ийи айында күрүнеге сүт садарын эрткен чылдың ол үезииден дыка кудулаткан болгаш ам хамыктын соонда чоруп турар. Бо районнарның удуртукчулары оон чогуур түңнелди кылза эки.

Чүгле Мөңгүн-Тайга биле Тожудан өске бүгү районнар бирги кварталдың эът садар планын бир ай бурунгаар ажыр күүседип турар. Эрткен чылдың ол үезииде турганы-биле деннээрге, Эрзин районуң ажыл-агыйлары күрүнеге эът садарын 10,4, Тес-Хемниң — 6,5, Өвүрнүү — 6,2, Барыын-Хемчиктиң—4,6, Чөөн-Хемчиктиң—2,9, Бай-Тайганы — 2,1 кап көвүдеткеи. Бедүүи мал чемнерии четчири-биле белеткээнинии, бар чемнерии хумагалыг чарыгдап, оларны амдан сүүзүн киир болбаазыратказ берип, дужаар малдарны семиртп азырапга тургузуп турарының ачызы-биле ажылчылар ыңдыг бедик көргүзүглерни чедип ап турар.

Эът садар планын бүдүрериң, күрүнеге садарын көвүдедириинии болдунар аргаларын, күрлавырларын дилеп тывары болгаш бүрүнү-биле ажыглаары чугула. СЭКП-ниң чаа болуп эрткеи XXVI съездизиниң күзээп алган шиитпирлерии ыңдыраапга боттандырары оиу кедээнин ажыл-ишчилеринге хүлээндирип турар. Бирги кварталдың сөөлгү айында сүт болгаш эът садарының арткан онаалдаларын бүрүи күүседир дээш база-ла хожудаашкын чок, ден-дески ажылдаары эргежок чугула.

(СЭТА).

МАРИЙ ЧУРТТУҢ АЯЛГАЛАРЫ

Коммунистерниң ленинчи гвардиязының «Партияга алдар!» дээр ол музыкалыг гимнизи өндүр чаагай Совет Төрээн чуртка март 11-де Күрүиеиің Москвада төп концерт залынга чаңгыланып үиген. Марий Автономиуг Совет Социалистиг Республиканың чечен чогаалынын болгаш уран чүүлүнүң хүнериниң пайысыалга ажыттынарынга тураскаатказ концерт ёнаа болган.

Байырлалдыг программаны марий чурттуң кол-кол профессионал болгаш бот-тывынгыр коллективтериниң оюн көргүзүглери каастаан.

Ол концертке эштер П. Н. Демичев, М. С. Соломенцев, СЭКП ТК-ның Культура килдизиниң эргелекчизи В. Ф. Шауро, Марий АССР-ниң партия болгаш совет организацияларының удуртукчулары олурушкан.

НАЙЫРАЛЧЫ УЖУРАЖЫЫШКЫН

СЭКП ГК-ның Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң Вьетнамның Коммунистиг партиязының Чингине секретары, СЭКП-ниң XXVI съездизинге ВКП-ниң делегациязын баштап келген Ле Зуан-биле найыралчы ужуражыышкыны март 10-да Кремльге болган.

СЭКП ТК-ның Чингине секретары албан-дужаалга база катап сонгутканы-биле холбаштыр эш Л. И. Брежневке Вьетнам Социалистиг Республиканың коммунистериинин, бүгү чонунуң өмүнээзинден эш Ле Зуан чүректиң ханызындан изиг байыр чедиргеи. Ленинчи партиянын хүрээлеиининн бузулбас чаңгыс эптиин, чонбиле ооң сырый харылзалыын, делегейде онза бедик ат-алдарлыын СЭКП-ниң XXVI съездизи чырыткыландыр көргүскен деп, ол демдеглээн.

Делегей байдалынга хамаарыштыр XXVI съездиге СЭКП ТК-ның Отчет илеткелиинде бердиигеи үнелээшкиниге бүрүи өөпшээрежип турарын эш Ле Зуан илергейлээн. Тайбының болгаш тайбың кадыы ажылдажылганы быжыглаарынче, бүгү улустарның хостуг, хамаарышпас хөгжүүр эргелерии бадыткаарынче угланган СЭКП-ниң даштыкы политиказы-биле эпсеткилиинсти каттыштырып турар бис деп, Л. И. Брежнев демдеглээн.

Экономиканың талазын база киириштир, совет-вьетнам кадыы ажылдажылганың перспективтиг сорулгаларын дугайгы ужуражыышкын үезиинде саиал-оиаа солчуушкуну болган. Чижээ, ВСР-ниң эрик кавыларының сыык черлериинден газты база нефтиии шинчилеп тывар талазы-биле кадыы чорудар ажылларны калбартырының дугайында, фруктуларны болгаш ногааларны ССРЭже Вьетнамның экспорттаарын көвүдедириинің болгаш оон-даа өскелерииің дугайында чугаа болган.

Вьетнамның Коммунистиг партиязының ам болур V съездизин вьетнам коммунистер, ВСР-ниң бүгү ажылчы чоннары төлептиг уткуур болзуи деп күзээшкиини совет коммунистериің болгаш бүгү совет улустуң өмүнээзинден Л. И. Брежнев дамчыткаи.

Ужуражыышкын чүректиң ханызындан акы-дуңмалышкы ёзүнүң байдалынга эрткеи болгаш чугаалашкан бүгү айтыыглар дугайты үзел-бодалдарның бүрүи чаңгыс эптиин бадыткаан.

СЭКП ТК-ның секретары К. В. Русаков, СЭКП ТК-ның Чингине секретарының дузалакчызы А. И. Блатов, ВКП ТК-ның Чингине секретарының дузалакчызы Донг Нгак олар ужуражыышкынга киришкен.

ПРЕЗИДИУМ ХУРАЛЫ

Үжен чыл бурунгаар, 1951 чылдың март 12-де ССРЭниң Дээди Соведи тайбың камгалалының дугайында хоойлуну хүлээп алган. Ол чугула болуушкунга холбаштыр дүүи Кызылда Политиктиг чырыдыышкын базыңыига республиканың Тайбын камгалал комитединиң президиумунуң калбак хуралы болуп эрткеи. Оиу ол комитеттиң даргазы О. А. Толгар-оол ажыктаи.

Тайбың камгалалының дугайында хоойлунуи 30 чыл оюига турасказаткан илеткелди төөгү эртемиериинин кандидады В. Ч. Оңур кылган. Илеткелчи болгаш хуралга чүве чугаалаан эштер СЭКП-ниң ленинчи даштыкы политиказын база тайбының камгалал, быжыглаары дээш СЭКП Төп Комитединиң, оон Политбюрозунуң, партия Төп Комитединиң Чингине секретары, ССРЭниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Л. И. Брежневтиң могаг чок ажылчорудулгазыи, СЭКП-ниң XXVI съездизинге оон көдүрүп үндүргени тайбын чаа иницнативазыи бүрүи долузу-биле чүүлдүзүнүп, изии-биле деткээнии чаңгыс эп-сеткил-биле илергейлээнзер.

СЭКП-ниң ленинчи даштыкы политиказын база бүгү делегейге тайбының быжыглаарының болгаш чавырлыышкынны ханыладырының, боо-чепсекти эдерер бүдүрерии болдурбазының талазы-биле СЭКПниң XXVI съездизинге кылган түңнелдерии болгаш чүүлдерии чоига хандыр таймылырлап, пропагандаларының эргежок чугулазынче Тайбың камгалалының республика комитединиң президиумунуң хуралы кичээнгейии угландырган.

БЕДИК ШАҢНАЛ-БИЛЕ, Э Ш Т Е Р!

К. А. Фроловка Тыва АССР-ниң транспортунуң алдарлыг ажылдакчызы деп хүндүлүг атты тыпсыр дугайында
ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Транспорт талазы-биле ачы-хавыяазы дээш Кызылдың № 1 автотранспорт бүдүрүлгезиниң чолаачызы Кузьма Андреевич **Фроловка Тыва АССР-ниң транспортунуң алдарлыг ажылдакчызы** деп хүндүлүг атты тыпсыр.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДҮМЕ.
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай,
1981 чылдың март 9.

Тыва АССР-ниң школазының алдарлыг башкызы хүндүлүг атты З. О. Белек-оолга, С. А. Сатка, А. И. Фоминага тыпсыр дугайында
ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Улус өредилгезиниң талазы-биле ачы-хавыяазы дээш Тыва АССР-ниң **алдарлыг** башкызы хүндүлүг атты тыпсыры болза:

Зоя Оюновна **Белек-оол** — Бии-Хем районда Туранның № 2 школазының директору.

Сенденмаа Алексеевна **Сат** — Чөөн-Хемчик районда Чадаананың № 1 школазының башкызы.

Анна Ивановна **Фомина** — Кызылдың школа-интернадының башкызы.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДҮМЕ.
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай,
1981 чылдың март 9.

Тыва АССР-ниң алдарлыг эмчизи хүндүлүг атты К. Т. Кууларга, О. Ш. Ондарга тыпсыр дугайында
ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Кадык камгалалының талазы-биле ачы-хавыяазы дээш Тыва АССР-ниң **алдарлыг** эмчизи хүндүлүг атты тыпсыры болза:

Кәрим Тасович Куулар — Улуг-Хемниң район эмнелгезиниң кол эмчизи.

Оюн-оол Шурженович **Ондар** — Чөөн-Хемчик районуң Сүт-Хөл эмнелгезиниң кол эмчизи.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДҮМЕ.
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай,
1981 чылдың март 9.

П. И. Ершовага Тыва АССР-ниң харылзаазының алдарлыг ажылдакчызы деп хүндүлүг атты тыпсыр дугайында
ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Харылзаа талазы-биле ачы-хавыяазы дээш Туранның харылзаа белдиринин Өөк салбырының начальниги Полина Ивановна Ершовага Тыва АССР-ниң харылзаазының алдарлыг ажылдакчызы деп хүндүлүг атты тыпсыр.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДҮМЕ.
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай,
1981 чылдың март 9.

Тыва АССР-ниң садыының болгаш ниитиниң чемненилгезиниң алдарлыг ажылдакчызы хүндүлүг атты А. И. Белянинага, И. Д. Дүлүшке тыпсыр дугайында
ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Садыг болгаш ниитиниң чемненилгезиниң талазы-биле ачы-хавыяазы дээш Тыва АССР-ниң садыының болгаш ниитиниң чемненилгезиниң **алдарлыг ажылдакчызы** хүндүлүг атты тыпсыры болза:

Александра Иннокентьевна **Белянина** — Кызыл райпозуиуи баштаар черидиң даргазы.

Ирина Долгановна **Дүлүш** — Кызылдың аъш-чем садыының № 9 магазинниң садыгжызы.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДҮМЕ.
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай,
1981 чылдың март 9.

Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы хүндүлүг атты К. П. Воронковка, Т. А. Леонтьевага тыпсыр дугайында
ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Культура талазы-биле ачы-хавыяазы дээш Тыва АССР-ниң культуразының **алдарлыг ажылдакчызы** хүндүлүг атты тыпсыры болза:

Константин Петрович **Воронков** — Кызыл хоорайда культураның болгаш дыштанылганың Н. Гастелло аттыг парыгының директору.

Тамара Алексеевна **Леонтьева**— Кызылдың уран чүүл училищезиниң башкызы.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДҮМЕ.
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай,
1981 чылдың март 9.

Национально-краеведческий отдел

ЧАРЫШ-ЧЕДИЛИШКИНИҢ БӨРАЗЫ, КИЖИЗИДИКИЙ КҮЧ

XI БЕШ ЧЫЛ: БҮГҮ ТАЛАЛЫГ ИНТЕНСИФИКАЦИЯ-КОЛ ҮНДЕЗИН

1981 бүрүн чыл

Март

Социалистиг чарыш — массаларның чогаадыкчы ижи-дир. Алызын алгаш көөр болза, ол кижилерниң бедик медерелдиг болгаш идепкейлиг чоруунга үндезилеттинген болур. Ылап-ла ындыг идепкей бүдүрүлгениң курлавырларын илередип, оларны ажыглалга киирерингe, ажылдың ажыктыын болгаш шынарын бедидерингe дузалап турар.

Партияның XXVI съездизинге СЭКП ТК-ның Отчёдундан.

ЧАСКА БЕЛЕТКЕЛ

Он бирги беш чылдың баштайгы тарылгазынга белеткел республиканың кайы-даа булуңунда түлүк. Социалистиг чарыш-тың чоруун келген түдүм-на калбарып турар. Трактор септээрин Кызыл район эң-не баштай доозкан. Бо талазы-биле планын Бии-Хем 81 хуу, Моён-Хемчик 79,9 хуу күүсеткен.

Март бирниң медээзин өзугаар алырга, республикада трактор септээриниң планы 66,2 хуу күүсеттинген. Бо көргүзүг эрткен чылдың бо үезинде 63,7 хуу турган. Трактор септээрин чүгле дөрт совхоз доозкан. Оларның үжү—Кызыл районда. Эң-не алак черге Өвүр район эзелеп турар. Ол район 35-ле трактор септээр планын 27,3 хуу күүсеткен. «Коммунизмче орук», «О. Шынаа» совхозтар планын үзэрбэ хуу бөзин чедирип шыдаваан. «Тоора-Хем», «Торгалыг», «Кызыл түк», «Ак-Чыраа» совхозтарда септелге кончуг оожум.

Аңдазын септелгезиниң байдалы эрткен чылдагыдан дээре — планның 81 хуузу күүсеттинген. Бии-Хем, Барыын-Хемчик, Монгун-Тайга, Бай-Тайга районнар септелгези доозупкан. Шүүтү ажылагыйларның хөй кезиү аңдазын септээр планын күүселипкен. Бо ажылга социалистиг чарыштың сөөлгү черин Улуг-Хемде «Ак-Туруг» совхоз эзелеп турар.

Совхозтарда сеялка септелгезиниң байдалы эрткен чылга четпес — чүгле 66,8 хуу күүсеттингеи. Тожу, Барыын-Хемчик, Монгун-Тайгадан өске бо талазы-биле планны күүсеткен район чок. Септелгезин доозкан совхоз чүгле 21. Ылаңгыя Улуг-Хемде «Ак-Туруг», Тандыда «Коммунизмниң херели» совхозтарда септелге организоас чок.

Республикада культиватор, кукуруза болгаш картофель олуртур машиналар, чер суггарар агрегаттар септелгези эрткен чылдагы деннелдеп, бичии дээре-даа болза, ам-даа үштүү бир кезии септеттинмээн. А хонук-хуусаа хүнүү-не эвээжеп орар. Ынчангаш септекчилер аразында социалистиг чарыштың улам калбартыры, ажылды организастаарын экижээри негеттинип турар.

Аңдазын септелгезиниң байдалы эрткен чылдагыдан дээре — планның 81 хуузу күүсеттингеи. Бии-Хем, Барыын-Хемчик, Монгун-Тайга, Бай-Тайга районнар септелгези доозупкан. Шүүтү ажылагыйларның хөй кезиү аңдазын

Допчулал

«Кызыл түк», «Коммунизмче орук», «Малчын», «Кара-Хөл» совхозтарда чангыс адыш-даа үрезин чок. Өвүр районга хелер 458 тонна үрезиниң чүгле 18 тонназы бар.

Республикадэ картофель үрезинниң 70,1 хуузу урдугаи. Үрезин урар планын бешле совхоз күүсеткеи, он бир совхозта үрезин шуут чок.

Мартның бирге чедир 3478 гектар черде хар мызырыдырар ажылды кылган. Эрткен чылын ол ажыл 16 мун гектарга чоруттуңгаи турган. Бай-Тайганың «Мурнакчы», Тандының «Россия», «Революциянын чалбыжы», ССРЭ-нин 50 чылы аттыг. Улуг-Хемниң «Күш-ажылдың хостуу» совхозтардан өске ажылагыйлар шөлдерге хар мызырыдырар ажыл чорутпаан.

Органиктиг немишчилиге төгөр ажыл база сула. Март бирге чедир 25 мун тонна өдек шөлдерге төктүнген. Өдек төгерин чүгле он дөрт совхоз организастаан. Март бирниң медээзин өзугаар алырга, часкы хову ажылдарынга белеткел оожум. Ажыл-агыйларның удуртукчулары, түскай эртемниглер үк ажылды сегидер талазы-биле шынгыы хемчегерин алыр херек.

БЕДИК ХАРЫЫСАЛГА-БИЛЕ

В. И. Ленин аттыг «Тыва дат-дүгү» комбинаттың энергоцегинде партбюро секретары.

Энергоцехте амгы үеде үш чүс ажыг кижи ажылдап турар. Ында бүгү участоктарның бир демнег ажылдарын хандырарынче коммунистерниң кичээнгейин мөөнеп келгенинең түнелиниде коллектив оңгу беш чылда дең-дески ажылдап, оңу чедишкиниг доозкан. Беш чылда электроэнергия бүдүрүп үндүрериниң планын эрткен чылдың мартта, кислород ажылдап үндүрерин — октябрь айда күүсеткен. 1980 чылда бүдүрүлгениң 13 салбырларының 7-зи коммунистиг күш-ажылдың коллективтери. Тус-тус кижилер аразында чарышка 280 ажыг кижи хаара туттуңган, а 138-зи коммунистиг күш-ажылдың шалыпчылары.

Эрткен чылын комбинаттың цехтериниң аразында чарышка бистиң цех үш кварталлар улаштыр тиилекчи болган. Маңаа коммунистериң, күш-ажылдың хоочуннарының, коммунистиг күш-ажылдың шадыпчыларының киирген үлүү улуг. Оларның иштинде котёлдуң улуг машинизи М. Х. Алыгбай, слесарьлар В. А. Лемешев, В. В. Ежов, коммунистер В. Г. Лапин, В. Н. Перцев, Э. А. Кин, В. И. Марчук оларга болгаш өске-даа мурнакчыларга чоргаарланып турар бис.

Цехтиң бүгү участоктарында социалистиг чарыштың чоруп турарын коммунист В. Г. Лапинийн удуртканы ол комиссия контрольдап келген. Оон түнелдерни цехтиң администрациязы-биле кады профбюлвел комитединиң калбак хуралынга түнеп, аңаа удуртукчулары, профбюлвел бөлүктериниң даргаларын олуруштуруп турар. Аңаа эң эки эвлечин, участокту болгаш мергежилиниң зайы-биле эң эки болган ажыл-ишчилерни тодарадып, шилчир вымпеллерин, акша шаңналдарын тыпсып турар.

Месткомнуң хуралының түнелдерни цехтиң хүндүлел самбырызына, участок бүрүзүнге чаражтыр бижээш азып турар.

«1981 чылды шалыпчы күш-ажылдың чылы болдуралл!». Ындыг лозунгуң адаа-биле январь айда чыл түнелдерин үндүрүп, 1981 чылда социалистиг хүлээлгелерни алган бис. Коллективтиң ажыл-херээ дээш бедик харыысалгалыг болурунуң дугайында шыңгыы чүгаалар аңаа болгулаан. Мурнувуста сорулгалар улуг. 1981 чылда электри болгаш чылыдыга энергиязы ажылдап үндүрериниң планын Энергетиктериниң хүнү — декабрь 22-ге чедир күүседир, 150 мун киловатт-шак электроэнергияны болдуңун хереглелиилеп камнап алыр, технологтуг кол дериглелер септелгезин бо чылдың ноябрь 1-ге чедир эки шынарлыг доозар, күш-ажылды коммунистиг өзу-биле көөр дээш шимчээшкинни болгаш социалистиг чарышты калбартып, аңаа 280 кижини хаара тудар.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниге СЭКП ТК-ның Отчёт илеткелиниге СЭКП ТК-ның Чингине секретары эш Л. И. Брежнев амгы үениң байдалдарынга сагылга-чурумнуң үжүр-дузазы, хууда харыысалгалыг бодулуңуң үжүр-дүзээ хөй катап өзуп турарын, күүнге планнарын күүседирэ дээш харыысалгалыг болурунуң дугайын онзалап демделээн. Коллективке ажыл-херекти ол айтышкыныларга дүүштүр тургузуп, социалистиг чарыштың дээштиин белдирэ — цехте парторганизацияның, коммунистериң чүгула сорулгазы болур.

Г. СВАВИЛЬНАЯ.

БААЗАНЫ ЫЯК ДЕРЭЭШ...

Республиканың тараа продуктулар эргелелиниң Кызылда сайгарылга баазазының коллективи СЭКП-ниң XXVI съездизиниң күш-ажылчы белекбиле үткуур дээш бүгү улустуң социалистиг чарыжыңга identкейлиг киришкен.

Тараа продуктулар эргелелиниң далган тырттырар, комбикорм цехтери болгаш шыжамырлары, а ол шыкаш Тураның, Сарыг-Септиң, Бай-Хаактың, Чадаананың тараа хүлээп алыр пунктуларының аразынга социалистиг чарыштың негелделерии ажылдап кылган, чарыштың түнелиин үндүрер хуусаларын доктаатқан турган.

Он бирги беш чылдың баштайгы чылының ийи айларында планныг даалгазын далган тырттырар болгаш комбикорм цехтери ажыр күүселип, чарыштың мурнуку одуруун эзлеп турар. Январь-февраль айларда дээш сорттуг далганы 560 тоннаны бүдүрер турган. 590 тонна чедирип, даалганы 111,3 хуу күүсеткеи. 7500 тонна комбикорму бүдүрериң 7737 тонна чедирип, бо талазы-биле планны 103,2 хуу күүсеткеи. Далган бүдүрери эрткен чылдың деннелиниден 145,3 хуу улгатқан.

Амгы үеде сайгарылга баазазының коллективиниң мурнуну-Таджикстин девискээр-бүдүрүлге комплекизинин тудуу улам шапкынчаан. Оон түнелиниде Вахш хемде электр-станциязы ажылдап эгелээр. Тудугжулар партияның XXVI съездизинге уткуштур социалистиг чарышты улам калбартып, алган хүлээлгезин чедишкиниг күүсеткеннер. Дузалал объектилерниң тудуу шапкын темпбиле чоруп, чамдык черлерни бетоннаары эгелээн. Тудугжуларның чедишкиниге «Ажылчын эстафета» деп принциптиг чарыш улуг идегин берип турар.

ЧУРУКТА: «Гидроспецстрой» трестиң ажылчынары (солагай талазындан) чер казыкчызы Ю. Т. Коновалов, участок начальниги В. О. Московко чер казыкчызы В. Н. Дегтярев болгаш маркшейдер Е. Д. Бурмистров олар.

Ал. ПОДДУБНЫЙНЫҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

нында кандыг сорулгалар турун турарын айтырарывыска, баазаның начальнигиниң орлакчызы И. С. Юртаев мынча дээн:

— Кол-ла сорулга—үрезиннер белеткелй боон турар. Он бирги беш чылдың баштайгы чазында республиканың ажылагыйлары чүгле тергиин шынарлыг үрезиннерни алыр ужурлуг. Кол культура кызылтастан ангыда үш мун тонна сула, 200 тонна чинге-тараа, 1000 тонна чочак-тараа, кукуруза, өске-даа культураларның часкы тарылгага белеткээриниң ажылы чоруп турар.

Кызыл-тас, сула, чинге-тараа үрезиннери бөгүм-даарта шупту белен болур дээрзин склалтан районнарже ону чүдүруп чорудуп турда билип алдывыс. Бо хүннерде Туранның болгаш Бай-Хаактың тараа белеткээр пунктулары чаштырар кондициязы 2-ги класстың үрезиннерни ажыл-агыйларда берип эгелей берген.

Үрезни арыглап, белеткээринге шылгарап, социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда норуп турарларны сонуургаарывыска, бистерге сула үрезиниден сөөлгү тонналарын арыглап турган звенога чедирген.

— Мени Августина Карловна Цицулина дээр — деп, оларның бистин-биле баштай таваржы бергени амыр-мендиниске харыылады. Оон сөөлгү 15 чылда кады ажыллап келген эжи Татьяна Кудерековна Тумат-биле кады ол боттарының ажыл-ижинин дугайын чугаалап бергеннер. Августина Карловна сайгарылга баазазында моон-биле 20 ажыг чыл ажылдап турар, хоочун оператор болган. Ол ийи-үш каът бажын-биле дең чыгыы арыглаар дериг-херекселдерни ыяк билир, бодунуң херээниң ёзулуг мастери болган. Ол үргүлчү мактадып-шаннадып келген болгаш аныяктарга бедик мергежилин харам чокка ламчылып берип турар. Баазаның техниктери болгаш механиктери тараа арыглаар дериг-херекселдериң үзүк-соксаал чок ажыллаарын хандырып турарлар. Олардан аныяк специалист А. Н. Ужакин эң эки түнелдерни чедип ап турар.

Чоокта чаа сайгарылга баазазының администрациязы болгаш профвлвел организациязы материал-техниктиг баазаны чаа дүжүттү хүлээп алырынга белеткел дугайында шиитпир үндүрүшкеи. Коллективтин Кызылда болгаш районнарда-даа алырларының ортүзүнга ол талазы-биле социалистиг чарыштың негелделерии ажылдап кылган. Чарыштың түңнеделерин үндүрер болгаш ону удуртур түскай комиссияны база тургускан.

Тараа арыглаар, кургадыр болгаш шыгжаар дериг-херекселдерни, складтарны үлегерлиг септеп, график-планны ажыр күүсеткеи дээш акша шаңналдарын тыпсырын база көрген. Районнарда болгаш Кызылда участоктарның ажылдакчыларын болгаш оларның удуртукчуларын 50-ден 100 рубль чедир, а коллективтерни болгаш оларның начальниктерин, кол инженерлерни 80-ден 100 чедир рубль акша-биле шаңнаар. Чарыштың түңнелдерин айлап — майның, июньның, июль болгаш август айларның эгезинде үндүрер. Ол-ла айларда эки түңнелдерни үргүлчү чедип ап келгеннерге Москвада Улуг ажылагыйының чедишкиниериниң дедглелзинче путёвказы болгаш турисчи путёвкалар-биле шаңнал-мактал кылыры база көрдүнген.

Он бирги беш чылдың баштайгызының дүжүдүн шалыпкын хүлээп алыр, шиларлыг кылдыр болбаазырадыр дээш Кызылдың сайгарылга баазазының болгаш оон районнарда тараа хүлээп алыр пунктуларының ажыл-ишчилерн материал-техниктиг белеткелдерже эгелеп киришкеннер.

Т. МОНГУШ.

АМ-ДАА БҮДҮРҮКЧҮЛҮҮ ЭВЭЭШ

Социалистиг чарышка «Чыраа-Бажы» совхозтуң Шык-Бажы сут-бараан фермазының ажылдакчылары шагдан бээр идепкейлиг киржип келгеи. Коллектив республикага бөзин чарыштың мурнуку одуруун эзлеп, чамдыкта тиилекчи-даа болуп турду.

Шык-Бажы сут-бараан фермазының бүгү ишчилери чыл эгезинде-ле СЭКП-ниң XXVI съездизиин төлептиг уткуур талазы-биле бедиткеи социалистиг хүлээлгени алган турган. Ук хүлээлге ажыр күүсеттингеи. Тодаргайларга, он бирги беш чылдың баштайгы кварталының ийи айында 62 тонна сут бүдүрер план февраль 23-ке чедир 65 тонна кылдыр күүсеттингеи. Оң-ла үеде күүрүнге 58 тонна сут садар план 61,8 тонна чедир күүсеттингеи. Оон улам-ындан совхоз съезд ажыттыкар хүнге чедир 84 тонна сут садар тургаш, 86 тоннаны садып шыдаан. А ол дээрге кварталның 66 хуузу-дур.

Кыштың соогунда сут-саанны ковудедири — белен эвес айтырыг. Ынчангаш, бир-ле дугаарында, инектиң кайдын, сугладып болгаш немелде чемгерилгеин шыңгыы организастаан бис. Оон-ынай саанчылардың ажылынга болгаш сутту дүжаарынга хайгаралды бедиткеи. Марина Доңгак, Куулар Алдын-кыс, Доңгак Копеек болгаш өскедаа саанчылар, черле ынчаш ферманың бүгү коллективи бар курлавырларны долу ажылап турган, партияның съездизин күш-ажылчы чедишкиниер-биле утказп.

Ферма коллективи СЭКП-ниң XXVI съездизиниң материалдары-биле ганыжкан ажыглалының узааны экономиктиг ажыкты берип турар.

Бо талазы-биле чангыс чижектеи көруң көрээлиниер. Кол механик Виктор Горбунов ККС-10 маркалыг кранның кол өзээн чаартып кылганы 1729 рубль экономиктиг ажыкты берген болгаш оон ажылдаар хуусаазын узаан.

Алдынган хүлээлгелериниң күүселдезин ажылчыныарның күш-ажылының болгаш амыдыралының байдалдарын экижиттиниден база улуг хамааржыз дээрзи бүгүдеге билдингир. Оларның ажылдаар черлериниге, амыдырал-чурттал газыныеннң негелдезинге дүүшкеи, бүгү тала-биле таарымчалыг байдалдарны тургузуп бээр болза кылган үүлезинии ёзулуг ээзи болуп, эки, хандыкшылдыг ажылдаар апаар.

Маңаа хамаарышкан чамдык ажылдарны Улуг-Хем мяш ажыл-агыйның удуртукчуларын кылып чорудун келген. Эрткен чылын он дөрт өг-бүле боттарының чурттал газын байдалдарын экижиттеп. Ында дилип болбаазырадыр комбинаттың девискээринде ажылчыныар, чемненир столовая бар. Холушкак баранынар садыын база ажыткан. Ол чорук ажылчыныарга дыка таарымчалыг.

Ажылчыныарны тускай автобус дажыглап турар. Дыштаныр хүннерде коллективтиң үүшкүнүнерни кылырынга ажылчыныар ыяк.

Он бирги беш чылда Кызылга 750, Ырбанга 2880, Чербиге 288 дөрбелчин метр чурттал шөлүн, 102 орунлуг инти чурттална черин, Дус-Хөлге профилакторийни ажылгалга киирерп планда көрдүнген. Бо чылын Кызылга, Ырбанга ийи аал ишти чурттаар бир-бир бажыныарны тудар.

Бир эвес объектиде чурттала болгаш культура-амыдырал тудуунуң план ёзугаар баш удур көрдүнген программазын база күүсеткеи болза, чүгле ыяңгыг таварылгада бүдүрүлгени план күүсеткеи деп санаар ужурлуг дээрзин СЭКП-ниң XXVI съездизи айыткан. Комбинаттың коллективи планныг онаалдаларны күүседирэ-биле чергелештирэ чурттала болгаш культура-амыдырал тудугларын улам шапкыны-биле хогжүдер дээш ам-даа хөй чүүлдерни кылыры негеттинип турар.

М. ОНДАР.

ПЛАН-БИЛЕ ЧЕРГЕЛЕШТИР...

Партияның XXVI съездизин төлептиг уткуур дээш СЭКП ТК-ның социалистиг чарышты улам калбартыр дугайында докгаалы үнген соонда Кызылдың ыяш дилип болбаазырадыр комбинадының партбюрозу, ажылчын комитеди алдынган онаалдаларны долдур болгаш ажыр күүседир дээш коллективте социалистиг чарыштың дээштиин улам күштелдирген.

Будүрүлгеде коммунистерниң хожудаашкыныг ажылдап турар участоктарже чорутку-лаан. Олар бар курлавырларны чогумчалыг ажылдап тургаш, планныг даалгаларны ажыр күүседир дээш кызымак ажылдаан. Коллектив он бирги беш чылдың баштайгы чылының ийи айларында ниити продукция будүрерин 106,3 хуу, оон сайгарылгазын 107,9, ыяшты үндүр сөөртүрүн 103,2, дилиг материалдарын кылыр планын 104,6 хуу күүсеткеи. Бо чедишкиниерге коммунистер төлептиг үлүүн киирип, будүрүлгениң шалыпчылары боон келгенин партбюро секретары Галина Георгиевна Пестерева дыңнатты. Ук будүрүлгеде 23 коммунист бар. Олар ажыл-ишчи коллективтиң кол өөрү, башкарыкчы күжү боон келгеп. Ылаңгыя будүрүлгениң хоочуннары, мурнакчылары Александр Башулин, Евгений Бяков, Александр Шегонин, Михаил Семеновков, Василий болгаш Валентина Алексеевтер боттарының ажыл-ишчи төлептиг мөзүүн көргүзүп, планныг даалгаларны ажыр күүседириниче эш-өөрүн эвилелдеп, оларны сорук киирип келгеннер.

— Будүрүлгениң курлавырларын илереткеш, оларны ажыглалга кииргеш, ажылдын ажыктыын болгаш шынарын бедидери-биле тус-тус бригада, цех, ыяш белеткээр пунктуларга будүрүлге хуралдарын эртирдинис.—деп, Галина Георгиевна чугаалады. — Ол хуралдарга коллектив бүрүзүнүң кылыр ажылдарының планын чугаалашкаш, ажылчыныарның санал-онаалдарын кичээнгейлиг өөренип көргеш, алдынган хүлээлгелерин күүседиризе бүгү күштү мөөнедивис. Оон түнелиниде чамдык коллективтер ийи айның болгаш бирги кварталдың планныг онаалдаларын партийжи съездиниң будүүзүнде күүсеткенин рапорттаанывр.

Ол дугайын партбюроның эрттирген хуралдарының протоколдары бадыткады. Ук хуралдарга ажыл-агыйжы айтырыгларны шиитпирлеп, социалистиг чарыштың дээштиг чоруун чедип алырынга, алган хүлээлгелериң күүселдезинге хамаарышкан айтырыгларны чугаалажып турган болду. Чангыс чижек. Февраль айда ыяш дилер цехке болган хуралга тускай хемчээлдерге кестинер дилиг материалдарын көвүдедир будүрерин база оон үнген хээндектерни долузу-биле ажыглаар дээн чижектиг айтырыгларны чугаалашкан. Изеретгинген четвестерни дарый чайладырынын хемчегелерин ажылдап кылгаш, оон күүселдезин доктаамал хынал дага алган.

Мында чижектиг хемчегелерни ап чорутканының түнелиниде күш-ажылдың будүрүкчүлүүн болгаш ажыктыг чоруун улгаттырар болгаш бар аргаларны болгаш курлавырларны будүрүлгеге долузу-биле ажыглаар дээш ажылчыныарның дузазы-биле билиндирип таймылбырлаанындан чедип алдынган дээрэи чугаажок. Социалистиг чарыш болза ажыл-ишчилериң сонуургалын, идепкейин көдүрер. Ынчангаш будүрүлгениң мурнакчыларының ортузунда чарлаттынган социалистиг чарышты ай, квартал саныида түңнээш, тиилекчи боон шылгараан цех, бригада, тус-тус ажылчыныарга шилчир кызыл тукту, акша шаңналдарын, «Мергежил айны-биле эң тергиин» деп аттыг гывыспышаан, оларның күш-ажылчы чедишкиниңге тураскаатқан «Чаңнык» деп хана солуну үндүрүп келген.

Эки шынарлыг, хөй саның продукцияны будүрериге чогаадыкчы чаартыкчыларның киирип турар үлүү улуг. Коллективтиң инженер-техниктиг ажылдакчылары, чаартымчылар бөлүү боттарының чогаадыкчы ажылын будүрүлгебиле сырый холбап келгеп. Оларның чогаатқаны чамдык чаартылгаларны будүрүлгеге ажыглаанындан күш-ажылдың будүрүкчүлүг чоруу улгатқан, чаартынган дериглегериниң ажыглалының узааны экономиктиг ажыкты берип турар.

Бо талазы-биле чангыс чижектеи көруң көрээлиниер. Кол механик Виктор Горбунов ККС-10 маркалыг кранның кол өзээн чаартып кылганы 1729 рубль экономиктиг ажыкты берген болгаш оон ажылдаар хуусаазын узаан.

Алдынган хүлээлгелериниң күүселдезин ажылчыныарның күш-ажылының болгаш амыдыралының байдалдарын экижиттиниден база улуг хамааржыз дээрзи бүгүдеге билдингир. Оларның ажылдаар черлериниге, амыдырал-чурттал газыныеннң негелдезинге дүүшкеи, бүгү тала-биле таарымчалыг байдалдарны тургузуп бээр болза кылган үүлезинии ёзулуг ээзи болуп, эки, хандыкшылдыг ажылдаар апаар.

Маңаа хамаарышкан чамдык ажылдарны Улуг-Хем мяш ажыл-агыйның удуртукчуларын кылып чорудун келген. Эрткен чылын он дөрт өг-бүле боттарының чурттал газын байдалдарын экижиттеп. Ында дилип болбаазырадыр комбинаттың девискээринде ажылчыныар, чемненир столовая бар. Холушкак баранынар садыын база ажыткан. Ол чорук ажылчыныарга дыка таарымчалыг.

Ажылчыныарны тускай автобус дажыглап турар. Дыштаныр хүннерде коллективтиң үүшкүнүнерни кылырынга ажылчыныар ыяк.

Он бирги беш чылда Кызылга 750, Ырбанга 2880, Чербиге 288 дөрбелчин метр чурттал шөлүн, 102 орунлуг инти чурттална черин, Дус-Хөлге профилакторийни ажылгалга киирерп планда көрдүнген. Бо чылын Кызылга, Ырбанга ийи аал ишти чурттаар бир-бир бажыныарны тудар.

Бир эвес объектиде чурттала болгаш культура-амыдырал тудуунуң план ёзугаар баш удур көрдүнген программазын база күүсеткеи болза, чүгле ыяңгыг таварылгада будүрүлгени план күүсеткеи деп санаар ужурлуг дээрзин СЭКП-ниң XXVI съездизи айыткан. Комбинаттың коллективи планныг онаалдаларны күүседирэ-биле чергелештирэ чурттала болгаш культура-амыдырал тудугларын улам шапкыны-биле хогжүдер дээш ам-даа хөй чүүлдерни кылыры негеттинип турар.

М. ОНДАР.

ХУУСАА БЕТИНДЕ

Мөңгүн-Тайга районнуң чурттална-коммунал ажылагый будүрүлге эргелелиниң ажыл-ишчилери СЭКП-ниң XXVI съездизин төлептиг уткуур дээш калбарган социалистиг чарышка идепкейлиг киржип, бо чылдың бирги кварталының планнарын бүгү коргузүглер талазы-биле ажыр күүсеткеп.

Чондан орулга книрип алырының планын 102,3 хуу күүсеткеш, кварталда тончузүнге чедир ам-даа 500 рубльдиң орулгазын кирип алырын коллективтиң кежигүннери шиитпирлээн. Күш-ажылдың будүрүкчүлүүн январь, февраль айларда 2,5 хуу бедиткеп. Эргелелдиң ажыл-ишчилери бүгү баларга-курлавырдарын санап көргеш, 1981 чылдың планныг онаалдаларын декабрь 1-де бүрүңү-биле күүседир деп бедиткеп хүлээлгени алган.

* * *

Районнуң хереглекчилер нитилелиниң баштаар черинин коллективи он бирги беш чылдың баштайгы чылының эрткен ийи айында бараан саарылгазын 105,3 хуу, хөй-ниитининг чемненилге черн 102,5 хуу база акша чылдазын 104,4 хуу күүсеткеп.

Планныг онаалдаларны хуусаа бетинде чедишкиниңг күүседиринге чолаачы-садыгжы Мандараа Салчактың, садыгжылар Фаина Даржаевич, Борбаш Салчактың, Тамара Куланың книрген үлүг-хуузу эвээш эвес. Ол мурнакчылар бирги кварталда хууда алган социалистиг хүлээлгелерин партияның XXVI съездизиниң ажыттынган хүнүнде күүсеткенинер.

Мурнакчы коллективтиң ажыл-ишчилери бо чылдың планын Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 64 чыл оюн таварыштыр күүседирин шиитпирлээн.

* * *

Мугур-Аксының амыдыралхандырылга комбинадының ажылчыныары 1981 чылдың ийи айларының планныг онаалдаларын февраль 20-де 105,3 хуу күүсеткеп. Ажылчыннар Д. Кара-Сал, Д. Шинин-Хөө, С. Иргит олар хүн бүрүнүң планын бүдүн чартык катап ажыр күүседип турган.

Мөңгүн-Тайга районнуң ажыл-ишчилери ам СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш бедик тура-соруктуг ажылдап турарлар.

В. ЧАДАМБА.

ИЙИ АЙНЫЫН КҮҮСЕТПЭЭН

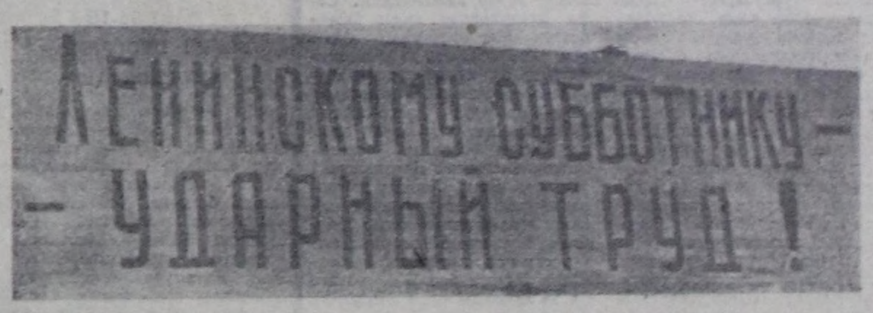
Аъш-чем үлетпүр эргелелиниң Чадаанада, Бай-Хаакта, Туранда хлеб заводтары продукция сайгарарының, бараанныг продукцияны будүрериниң планныг онаалдаларын январь айда-даа, февральда-даа чедир күүсеттпээн. «Тудуг кезектери» комбинат болгаш эът, сөөк далганы кылыр завод ылаңгыя февральда кончуг куду деңнелдиг ажылдаан. «Тудуг кезектери» комбинат бараанныг продукцияны будүрериниң планын 49,6 хуу, сайгарарын 57,2 хуу күүсеткеп. А эът, сөөк далганы кылыр завод ол көргүзүглерни чүгле 41,7 хуу болгаш 33,3 хуу чедирген.

Кызылдың алгы, тууйбу заводтары, автосептелге заводу бо чылдың эгезинден тура-ла база хожудаашкындан үнмейн турар.

Тес-Хемниң ыяш ажылагыйы, Чадаананың райүлетпүр комбинады ийи айлар планын күүсеттпээннер. Ылаңгыя Тес-Хемниң ыяш ажылагыйы февральда январьныңнан безин дорайтаан, бараанныг продукцияны будүрериниң планын 90 хуу, продукцияны сайгарарыныын чүгле 70 хуу чедиргеп.

Апрель 18 – Ленинчи коммунистиг субботник хуну

ОРГАНИЗАСТЫЫ-БИЛЕ ҮНЕР

В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 111 чыл болур оюнга тураскаатқан Коммунистиг субботникти апрель 18-те эртирер дугайында эгелээшкинни Москваның мурнакчы бүдүрүлгелериниң коллективтери эрттирген.

Ол эгелээшкинни «Тыва тудуг» трестин № 48 тудуг эргелелиниң коллективи изинбиле деткээн болгаш олар беш чыл фондузунче ниитизи-биле 670 рубльди шилчидерин шиитпирлээн.

Коммунистиг субботникти деткээнинге тураскаатқан байырлыг митингиниң эрттирери-биле № 48 тудуг эргелелиниң бригадалары хоорайның дөртку микрорайонунда № 15 чуртталга бажыңының чанында чыглы келген. Митингини эргелелдиң партия эге организациязының секретары И. В. Сермакин ажытқаш, «Тыва тудуг» трестиң директор секретары Г. А. Медведеваке сөс берген.

Коммунистиг партияның улуг съездизиниң төөгүлүг шиитпирлериниге сорук кирген бүгү совет кижилер күжениишкинниг ажылдап турар бо хүнеерде Москваның мурнакчы бүдүрүлгелери Коммунистиг субботникти апрель 18-те эртирер дугайында эгелээшкинни чер-черде изиг деткиишкинни ап турарын эш Медведев демделээн. Улуг баштынчывыс В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүн таварыштыр чыл санында-ла Кызыл субботникти эрттирери бистин чуртувуста чаагай чанчыл болган. Субботникче организастыы-биле үнүп, бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаарынче чыылганнарны ол кыйгырган.

Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу, Күш-ажылдың Кызыл Тук орденниң эдилекчизи хоочун бригадир Екатерина Сергеевна Бизяева дараазында сөс алгаш, оларның бригадазы субботникче чангыс демниг үнер болгаш камнап алдыынган 28 кубометр хоюдуг-биле ол хүн ажылдааш, 220 ажыг дөрбелчин метрни штукатурлаарын чугаалаан. Бригада кежигүнүери ажылдап алган шалыңы 45 рубльди беш чыл фондузунче шилчидер.

Эргелелдиң муриакчы бригадаларының бирээзи Т. Н. Николаеваның бригадазы база-ла камнап алдынган материалдар-биле ажылдааш, 300 дөрбелчин метрни штукатурлаарын шиитпирлээнин бригадир дыннаткан.

Коммунистиг күш-ажылдыг бригадазының бригадири В. Б. Борбак-оол мынчаар чугаалаан:

— Апрель 18-те Коммунистиг субботникти эрттирерин изин-биле деткий тур бис. Субботникке ыяк белеткенип алгаш, ол хүн бедик будуүкчүлүг ажылдаарынга бригадавыс белеп. Субботникте чугайлаарын, будуурун эки шынарлыг кылбышаан. ажылдап алган акшавыс 45 рубльди беш чыл фондузунче шилчидер бис. Апрель 18-те Кызыл субботникче организастыг үнеринче эш-өөрүм кыйгырдым.

Митингиниң төнчүзүнде № 48 тудуг эргелелиниң начальниги Б. И. Алехин сөс алган. Москвачыларның эгелээшкинин № 48 тудуг эргелелиниң коллективи бүрүнү-биле деткип, эргелелдиң тудугжулары ол хүн субботникче демниг үнерин, бедик будуүкчүлүг ажылдаарын ол бүзүреткен.

Н. ООРЖАК.

ЧУРУКТА: тудугжулар митинг үезинде.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: КЫСКА ДЫҢНАДЫГЛАР, ТАЙЫЛБЫРЛАР

Тайбың болгаш тургузуушкуннуң угланыышкыны-биле

Тайбың болгаш кижи төрелгетениин депшилгези дээш демиселдин муриуку одуруунда чоруп орар ленинчи партияның мерген угаанныг, топтуг болгаш бүзүрелдиг үнү СЭКП-ниң XXVI съездизиниң бедик индиринден база дагын чаңгыланып үнген. СЭКП ТК-ның Отчёт илеткелинге Л. И. Брежневтин кодургени тайбың инициативаларның калбак комплекизин делегейниң хөй-ниитизи ынчалдыр үнелээн. ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң съездиге бадылаттынган Кол угланыышкыннарны база хей-аяттыг тайылбырлаашкыннарны хайыктыра берген. Ол документ совет экономиканың бүзүрелдиг базымының кайгамчыктыг бадыткалы болур дээрзинче хөй-хөй чурттарның солунары, политиктиг болгаш садыг-үлетпүр бөлүктериниң төлээлекчилери кичээнгейни угландырып турар.

БУДАПЕШТ. Янзы-бүрү ниитилел тургузуглуг күрүнелериниң аразынга бүзүрежилгени быжыглаарынче, дүщкүүрлүг чоруктуң олагларын чок кылырынче угланган чаа совет тайбың инициативаларны делегейниң депшилгелиг хөй-ниитизи чүүлдүгзүнүүшкүн-биле уткаан деп, «Непсабадшаг» солун бижээн. Тайбының болгаш кижи төрелгетениин салым-чолу дээш Совет Эвилелиниң ханы харымсалгалыг сагыш-сеткилдиин, ССРЭ-ниң даштыкы политиказының принципиалдыын болгаш чайгылыш чогун ол саналдар илергейлеп турар.

НЬЮ-ЙОРК. СЭКП-ниң XXVI съездизинге Л. И. Брежневтиң тайылбырлап көргүскени тайбың программазын кескү америк публицист бижикчи Джесс Фрост күрүне талазы-биле мерген угланынын дээди илерели кылдыр тодаргайлаан. Ядролуг дайын халавын болдурбазының болгаш делегейде эп-сеткил каттыштырылгазының быжыглаарынга, делегей пролетариадтыың өндүр улуг алыс сорулгаларын чедип алырын чоруктуң олагларын чок кылырынче угланган чаа совет тайбың инициативаларны делегейниң депшилгелиг хөй-ниитизи чүүлдүгзүнүүшкүн-биле уткаан деп, «Непсабадшаг» солун бижээн. Тайбының болгаш кижи төрелгетениин салым-чолу дээш Совет Эвилелиниң ханы харымсалгалыг сагыш-сеткилдиин, ССРЭ-ниң даштыкы политиказының принципиалдыын болгаш чайгылыш чогун ол саналдар илергейлеп турар.

НЬЮ-ЙОРК. СЭКП-ниң XXVI съездизинге Л. И. Брежневтиң тайылбырлап көргүскени тайбың программазын кескү америк публицист бижикчи Джесс Фрост күрүне талазы-биле мерген угланынын дээди илерели кылдыр тодаргайлаан. Ядролуг дайын халавын болдурбазының болгаш делегейде эп-сеткил каттыштырылгазының быжыглаарынга, делегей пролетариадтыың өндүр улуг алыс сорулгаларын чедип алырын чоруктуң олагларын чок кылырынче угланган чаа совет тайбың инициативаларны делегейниң депшилгелиг хөй-ниитизи чүүлдүгзүнүүшкүн-биле уткаан деп, «Непсабадшаг» солун бижээн. Тайбының болгаш кижи төрелгетениин салым-чолу дээш Совет Эвилелиниң ханы харымсалгалыг сагыш-сеткилдиин, ССРЭ-ниң даштыкы политиказының принципиалдыын болгаш чайгылыш чогун ол саналдар илергейлеп турар.

ЛОНДОН. Совет коммунистериниң съездизи делегейниң дүшкүүрлүг чоруун чавырылдырарының политиказынга чаа идигни бээр деп Совет Эвилелиниң чүткүлдүүн көргүскен деп, лейбористериниң «Лейборунияли» солуну бижээн. Ол чорук Л. И. Брежневтиң көдүргөн саналларында илергейлеттинген, үк саналар Совет Эвилелиниң даштыкы политиктиг ажыл-чорудулгазының үнелезинин болуп берген Тайбын программазының аъш-чыынын үргүлчүлели-дир. Боо-чепсекти эдерес бүдүрерин ара локтаашыр болгаш делегей байдалының амгы чилиглениишкинин үезинде кижи төрелгетениин кырында дириглиг келген лайын кыжаның кошкалыр деп кыйгырыгны совет удуртукчу Вашингтонуун дайынзырак лозунгарынга удурлаыштыр тургускаш, тайбының болгаш делегейге айыл чок чоруктуң олагларын чок кылырынче угланган чаа совет тайбың инициативаларның чугулазын онзалап демделээш, англи лейбористериниң бо солуну чаа совет тайбын саналдарын эң боттуг ёзу-биле көөрүнче. Барын чүк чурттарының чазактарын кыйгырган.

МАДРИД. Шериг талазында дүшкүүрлүг чоруктуң чавырылдырарының болгаш чепсеглеништикинни дүжүреринге айтырыларын дугайы чаа чугула инициативалар — Совет Эвилелиниң тайбынга ынак лаштыкы политиказының, тайбың херээн камгалаар болгаш боо-чепсекти эдере будүрерни болдурбас дээш оон чайгылыш чок турштуунун чырыткыланчак көргүүр-дүр деп. Европага ядролуг чорук болгаш калы ажылдажылга дээш делегей комитединиң президентизи шажыны Раймон Гоор медеглээн. Л. И. Брежневтиң саналлары бүгү кижи төрелгетениң чүткүл салыы турары сорулганы — ядролуг дайының кыжаның чайлазырын чедип алырынче угланган. Ол саналларны улам-на хөй санныг чурттар, хөй-ниити организацияларының болгаш тайбының эргим үнелеп турар уламна хөй санныг кижилерниң деткээн турарын чедип алырын боттарывыстың сорулгавыс кылдыр санап турар бис.

ТОКИО. Дээди деңнелге америк-совет ужуражышкынын эрттирер болгаш стратегтиг боо-чепсектерин кызыгаарлаарының айтырыгларының талазы-биле чугаалажышкыннарны уламчылаар дугайында СЭКП ТК-ның Чиигизе секретары Л. И. Брежневтиң саналлары бүгү кижи төрелгетениң чүткүл салыы турары сорулганы — ядролуг дайының кыжаның чайлазырын чедип алырынче угланган. Ол саналларны улам-на хөй санныг чурттар, хөй-ниити организацияларының болгаш тайбының эргим үнелеп турар уламна хөй санныг кижилерниң деткээн турарын чедип алырын боттарывыстың сорулгавыс кылдыр санап турар бис.

ТОКИО. Дээди деңнелге америк-совет ужуражышкынын эрттирер болгаш стратегтиг боо-чепсектерин кызыгаарлаарының айтырыгларының талазы-биле чугаалажышкыннарны уламчылаар дугайында СЭКП ТК-ның Чиигизе секретары Л. И. Брежневтиң саналлары бүгү кижи төрелгетениң чүткүл салыы турары сорулганы — ядролуг дайының кыжаның чайлазырын чедип алырынче угланган. Ол саналларны улам-на хөй санныг чурттар, хөй-ниити организацияларының болгаш тайбының эргим үнелеп турар уламна хөй санныг кижилерниң деткээн турарын чедип алырын боттарывыстың сорулгавыс кылдыр санап турар бис.

ТОКИО. Дээди деңнелге америк-совет ужуражышкынын эрттирер болгаш стратегтиг боо-чепсектерин кызыгаарлаарының айтырыгларының талазы-биле чугаалажышкыннарны уламчылаар дугайында СЭКП ТК-ның Чиигизе секретары Л. И. Брежневтиң саналлары бүгү кижи төрелгетениң чүткүл салыы турары сорулганы — ядролуг дайының кыжаның чайлазырын чедип алырынче угланган. Ол саналларны улам-на хөй санныг чурттар, хөй-ниити организацияларының болгаш тайбының эргим үнелеп турар уламна хөй санныг кижилерниң деткээн турарын чедип алырын боттарывыстың сорулгавыс кылдыр санап турар бис.

ТОКИО. Дээди деңнелге америк-совет ужуражышкынын эрттирер болгаш стратегтиг боо-чепсектерин кызыгаарлаарының айтырыгларының талазы-биле чугаалажышкыннарны уламчылаар дугайында СЭКП ТК-ның Чиигизе секретары Л. И. Брежневтиң саналлары бүгү кижи төрелгетениң чүткүл салыы турары сорулганы — ядролуг дайының кыжаның чайлазырын чедип алырынче угланган. Ол саналларны улам-на хөй санныг чурттар, хөй-ниити организацияларының болгаш тайбының эргим үнелеп турар уламна хөй санныг кижилерниң деткээн турарын чедип алырын боттарывыстың сорулгавыс кылдыр санап турар бис.

ТОКИО. Дээди деңнелге америк-совет ужуражышкынын эрттирер болгаш стратегтиг боо-чепсектерин кызыгаарлаарының айтырыгларының талазы-биле чугаалажышкыннарны уламчылаар дугайында СЭКП ТК-ның Чиигизе секретары Л. И. Брежневтиң саналлары бүгү кижи төрелгетениң чүткүл салыы турары сорулганы — ядролуг дайының кыжаның чайлазырын чедип алырынче угланган. Ол саналларны улам-на хөй санныг чурттар, хөй-ниити организацияларының болгаш тайбының эргим үнелеп турар уламна хөй санныг кижилерниң деткээн турарын чедип алырын боттарывыстың сорулгавыс кылдыр санап турар бис.

АЛЖИР. Экономиктиг депшилге болгаш делегейге дүшкүүрлүг чоруктуң чавырылдырары — Совет Эвилелиниң болгаш бүгү кижи төрелгетениң политиктиг амыдыралынга эң чугула болуушкун болу берген СЭКП-ниң XXVI съездизиниң кол ийи темазы олдур деп, Алжирниң Национал хосталга фронт дээр партиязының органы «Революсьон Африкэн» журналы бижээн. Совет Эвилелиниң тайбын дээш моогаг чок демиселди болгаш улус ажыл-агыйының хөгжүлдезинге совет улустуң чедип алган шылгаранга чедиишкиннери бистерге сорук киририкчи үлегер болур деп, ол журнал бижээн. Съездиниң төлевилээни социал-экономиктиг калбак программа бүгү совет кижилериниң амыдыралының болгаш күш-ажылының байдалдарын улам ыяш экижилерине угланган.

АДДИС-АБЕБА. СЭКП-ниң XXVI съездизинин документилеринде илергейлеттиген экономиктиг болгаш социал адырларга Совет Эвилелиниң кайгамчык улуг чедиишкиннери, келир он чылга хүлээп алдынган улам өндүр улуг планнар социализмниң капитализмден шиитпирлиг артык күштерлиин бүзүрелдиг бадыткап турар болгаш бот-тускайлаң хөгжүлдениң оруунда кирген чурттарга күчүлүг идегилиг саллары чедирер деп, Эфиопияның неделя санында үнер «Езаретту Итиопия» солуну бижээн.

(СЭТА).

КОНФЕРЕНЦИЯЛАР ДООЗУЛГАН

ПРАГА. (СЭТА). Чехословакияның Коммунистиг партиязының хоорайлар болгаш областар конференциялары дооэулган. Съездилер аразындагы үеде партия организацияларының ажыл-чорудулгазының түңнелдерин ол конференцияларга чугаалашкан. Партия хооркомнарының болгаш обкомнарының отчёт илеткелдери, делегаттарның саналлары кыллыган ажыл дээш коммунистерниң бедик харыысалгалыын көргүскен деп, «Руде право» солун редакция чүүлүнге демделээн. Чехословак Социалистиг Республикада сайыраагай социализм тургузуушкунунда партия организацияларының коллектив дуржулгазын түңнээн, ЧКП-ниң ниитилел удуртур ролюнун улам өзүп орарын онзалап демделээн.

Т. ЖИВКОВ Г. ХОЛЛ-БИЛЕ УЖУРАШКАН

СОФИЯ. (СЭТА). БКП ТК-ның Бирги секретары, БҮРнүң Күрүне чөвүлелиниң Даргазы Т. Живков АКШ-тың Компартиязының Софияда барган Чиигизе секретары Г. Холл-биле ужурашкан.

Чүректиң ханызындан эш-өзүзунун байдалынга эртken беседа үезинде ийи партияның удуртукчулары тайбыңның болгаш айыыл чок чоруктуң эрге-ажыктарынга таарыштыр СЭКП-ниң XXVI съездизинге көдүрүлген боттуг тайбын инициативаларга онза бедик үнелээшкинни берген. Боо-чепсекти эдерес бүдүрерин күштелдирип турар дайынзырак дембээрээшкинни үрдүдүрерин оралдажып турар империалистерге чогуур ойтур шавышкынны бээр төлээде, коммунистиг болгаш ажылчыг партияларның, демократтыг болгаш тайбыгга ынак бүгү күштернин сырый каттыжышкынын быжыглаарының эргежок чугулазын олар онзалап демделээн.

Амгы үе-чадада ийи партияның шиитпирлеп турар сорулгаларының дугайын талалар бот-боттарынга дыңнаткан. Делегейде амгы байдалдын, ол ышкаш делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкинниниң чамдык чугула айтырыгларын база чугаалашкан.

Болгар болгаш америк коммунистерниң аразында акыдүмалышкы харылзаалар марксизм-ленининзмниң болгаш пролетаржы интернационализмниң принциптеринге, делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкинниниң чаңгыс эвиниң эргеажыктарынга үндезиленнир калбарын база быжыглыг уламчылаар деп, бүзүрел илергейлеттинген.

ИРАННЫҢ ДХМ-НИҢ МЕДЕГЛЕЛИ

ТЕГЕРАН. (СЭТА). Иранның даштыкы херектер министерствозу медеглел парлаашы, Перси мугулдурунуң күрүнелериниң иштики херектеринге АКШ-тың, Англияның болгаш НАТО-нуң өске-даа чурттарының холгаарлаар дээр планнарын, Барын чүктүң «эргеажыктарын» камгалаар дээр чылдак-биле ол кавыга боттарының шериг күжүн углаттырар дээр оларның бодалын шынгыы буруу шапкан. Ол кавы девискээрниң айыыл чок чоруун камгалаары ында чурттаан улустарның шуут боттарының херээ болуп турар ол фактыны ол күрүнелер калчаалыг ёзу-биле шуут-ла херексевейин турарлар деп, медеглелде чугаалаан.

ПОЛИТИЗДАТ 1981 ЧЫЛДА

ПМА-ның корреспондентизи Александр РЯБОВ Политиздаттың директору Николай ТРОПКИН-биле ужурашкаш, ном үндүрер черниң 1981 чылда ажылының кол угланыышкыннарының дугайын чугаалап бээрин дилээн.

— Партияның XXVI съездизи-биле холбаштыр Политиздаттың эң чугула болгаш харыысалгалыг сорулгазы болза съездиниң материалдарын база документилерин, а ол ышкаш ооң кол идеяларын болгаш шиитпирлерин пропагандылаарынга тураскаатқан номнарны, брошюраларны үндүрери болур. Оларга хереглел көңчуг улуг болур дээрзин эки билип турар бис. Миллион-миллион совет кижилер боттарының хүн бүрүдеги ажыл-чорудулгазынга оларны чаңгыс эвес катап ажыглаар апаар болгай. Ынчангаш съезд документилерни чүгле 1981 чылда 28 миллион ажыг экземпляр ниити тиражтыг кылдыр үндүрүп, ооң соңгаар-даа чылдарда оларны үндүрерин уламчылаар бис.

Ол дээрге бирги ээлчегде партияның XXVI съездизинге СЭКП ТК-ның Отчёт илеткелиниң-дир, ону 10 миллион чыгыы экземпляр тиражтыг кылдыр үндүрер. «1981—1985 чылларда болгаш 1990 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң кол угланыышкыннарының» дугайында илеткел болгаш съездиниң балыазавы Кол угланыышкыннар кайызы-даа 6 миллион хире экземплярлыг парлаттынар. База-ла 6 миллион хире экземпляр тиражтыг үнер «СЭКП-ниң XXVI съездизиниң материалдары» деп чымыдыга кирер кол документилер ол болур. Ооң дигыда СЭКП-ниң XXVI съездизиниң үш томнуг стенографтыг отчёду 1981 чылда парлаттынар.

Ниитиги болгаш делегей политиказының чугула айтырыгларының талазы-биле Политиздаттың съезд соонда үндүрер бүгү номнарының утказы СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлеринге үүшкен болур.

Политиздат 1981 чылда марксизм-ленининзмниң классиктериниң хөй-хөй ажылдарын парлап үндүрер.

Владимир Ильичиниң амыдыралының болгаш ажыл-чорудулгазының дугайында чаа-чаа ажылдар-биле Ленининаяны Политиздат долдуруп турар. СЭКП ТК-ның чанында Марксизм-ленининзм институту партияның XXVI съездизиниң чылында пролетариаттың улуг баштынчызының хөй талалыг кайгамчык улуг ажыл-чорудулгазының дугайын чугаалап турар, В. И. Ленининиң намдарының эң ховар хрониказының соолгу, 12-ги томун парлалгага белеткээн. Аныяк Владимир Ульяновтуң дугайында А. Костининиң «Бедикче базым» деп документалдыг очериги тооҗуп турар.

Ажыл дыка күжениишкинниг болзажок, Политиздат бодунуң аназа тематиказының өске-даа номнарын үндүрерин уламчылаар. Оларның иштинде хөй-хөй номчукчуларның сонуургап номчуп турары «Совет Төрээн чурттуң мадырлары», «Чалбыыштыг революсчулар», «Кижи, мораль, кижизидилге» дээш өске-даа бөлүктериниң номнары бар (шупту 25 хире серияларны болгаш библиотекажыгаштарны үндүрүп турар бис).

Политиздат бо чылын 130 миллион ажыг экземпляр ниити тиражтыг 350 ажыг аттыг номнарны болгаш брошюраларны үндүрерин маңаа айтып каайн. Олар шупту боттарының номчукчуларын тывар боор дээрзинге идегеп турар бис.

(ПМА).

Герман Демократтыг Республика бо чылын Улустуң национал армиязын тургусканындан бээр 25 чыл оюн демделээр. Ук армия чуртунуң дайынчы күчүзүн быжыглап, социалистиг тургузууун империалистерниң шургуп кириишкининден быжыыбиле камгалап турар. Ол тайбынны идегелдиг камгалап турар.

ЧУРУКТА: республиканың чурттакчыларының Улустуң национал армиязының шеригленринче хүндүткел-биле көрүп турары.

АДН—СЭТА-ның фотозу.

КАБУЛГА УЖУРАЖЫЫШКЫН

КАБУЛ. (СЭТА). Афганистанның Улус-демократтыг партиязының ТК-ның Чиигизе секретары, АДР-ниң Революстуг чөвүлелиниң Даргазы болгаш Премьер-Министри Бабрак Кармаль Афганистанның профэвилелдериниң бирги съездизинге олурушкан даштыкы делегациялар-биле Кабулга ужурашкан. Профэвилелдер съездизиниң ажылынга киришкени дээш оларга ол өөрүп четтиргенин илергейлээш, ол киржилге Афганистанга профэвилел шимчээшкинниң хөгжүдеринге, ооң делегейге эп-сеткил каттыштырылгазының быжыглаарынга, делегей пролетариадтыың өндүр улуг алыс сорулгаларын чедип алыр дээш, тайбың, дүшкүүрлүг чорукту чавырылдырары дээш, империализмге, реакцияга болгаш гегемонизмге удур демиселге делегейниң профэвилел шимчээшкинниң сырый таттыжышкынын быжыглаарынга чугула ужур-дузалыг дел, ол онзалап демделээн.

Профэвилелдерниң Бүгү-делегей Федерациязының чиигине секретарынын хүлээлгезин күүседип турар И. Закария съездиниң даштыкы аалчыдарының мурнундан чүве чугаалап тура, бодунуң демиселинге Афганистан чаасказы эвес, харын делегейниң бүгү-ле депшилгелиг болгаш тайбыгга ынак күштери ооң демиселинге бүгү хемчег-биле деткимчеңни көргүзүп турар деп медеглээн. Делегейни дайынче киир чыгаарын кызылып, улустарның, оларның аразында афган-даа улустуң тайбын болгаш ооружкап амыдырал-чурттаарынга шапткан турар империализмниң чимзенишкиниерин ол буруу шапкан.

Даштыкы делегациялар афган найысылалдың будүрүлгелериге чораан. Болган массалыг митингилериниң үезинде олар реакцияның болгаш империализмниң күштеринге удур, чаа ийитилелди тургузар дээш афган улустуң өөртүт демисели-биле эп-сеткил каттыштырылгазын база ону деткип турарын илергейлээннер.

А. ХЕЙГТИҢ Г.-Д. ГЕНШЕР-БИЛЕ ЧУГААЛАЖЫЫШКЫННАРЫ

ВАШИНГТОН. (СЭТА). АКШ-тың күрүне секретары А. Хейгтиң болгаш Германияның Федеративтиг Республиказының даштыкы херектер министри Г.-Д. Геншериниң празынга чугаалажымшкынар Вашингтонга болган.

Хейгтиң болгаш Геншериң чугаалажымшкынар соонда болган парлалга конференциязындан илереп турары-биле алырга. НАТО кежигүнерни чурттарның шериг чарыгдалларын улам көвүдедириниң, ол агрессечи блоктуң ядролуг күчүзүн «лартырымының», ортумак ыракшыллыг америк ракета-ядролуг чепсээн Барыын Европаның чамдык чурттарының девискээрлеринге сайгара тургузарының айтырыгларын олар чугаалашкан. Ол айтырыгларга хамаарыштыр талаларның туруш-бодаллары дүжүп турарын чугаалажымшкынар көргүскен деп медеглээн.

Чөөн болгаш Барыын чүктерниң аразында харылзаалар же чугаалажымшкынар үезинде улуг кичээнгейни салган деп база демделээн.

СЪЕЗД АЖЫЛДАП ЭГЕЛЭЭН

МЕХИКО. (СЭТА). Мексиканың Коммунистиг партиязының (МКП-ниң) XIX съездизинда ажылдап эгелээн. Бүгү чурттан каш-каш чүс делегаттар ында киржип турар. Мексиканың депшилгелиг политиктиг партияларының болгаш организацияларының, профэвилелдериниң төлээлекчилери, даштыкы делегациялар болгаш аалчылар ол съездиде олуржуп турар. СЭКП ТК-ның кежигүнү, ССРЭ-ниң Күш-ажыл болгаш социал айтырыглар талазы-биле күрүне комитединиң даргазы В. Г. Ломоносов ол съездиде Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының делегациязын баштап барган.

Съездиниң киржикчилери ең чугула политиктиг, экономиктиг болгаш социал айтырыларны чугаалажыр, келир үеге партияның стратегизиин болгаш тактиказын тодаралыр. Партияның чаа программазын болгаш уставын съезд хүлээп ап, Мексиканың Компартиязының Төп Комитединиң болгаш партияның удуртур өске-даа органнарының чаа составын сонгуур.

ПКАП ТК-ГА ХУРАЛ

ВАРШАВА. (СЭТА). ПКАП ТК-ның Бирги секретары С. Каняның даргалаашкыны-биле ПКАП-тың воеводстволар комитеттериниң бирги секретарьларының болгаш ПКАП ТК-ның киллистер удуртукчуларының чөвүлел хуралы партияның Төп Комитединге болган. ТК-ның VIII пленумунуң соонда партияның ажыл-чорудулгазынга чөвүлел хурал үнелээшкинни берген, ПКАП-тың IX съездизинге белеткелге хамаарышкан айтырыгларны көргеп. Экономиктиг берге байдал-биле холбаалыг чугула сорулгаларны-даа, чурттуң экономиказынга корум-чурумиу тургузар болгаш чөөнүң хандырылгазын экижидер сорулгалыг хемчеглерни база көргеп.

Амгы нарын байдалдарда чуртта амыдыралды чогумчударда хоойлуларны сагыыры, партия болгаш хөй-ниити саглыга-чурумуң бижыглаары эргежок чугула деп чөвүлел хуралга онзалап демделээн.

ПУР-нуң чазааның баштыны В. Ярузельскийниң даргалаашкыны-биле чөвүлел хурал болуп, аназа чазак президиумунуң кежигүнерн, планнаашкын комиссиязының кежигүнерн, министрлер, воеводстволар даргалары болгаш хоорайлар президентилери киришкеп.

Чамдык воеводстволарга сөөлгү үеде төлевилеттиген онаалларының күүселдезинин дугайында отчёттарны, часкы хову ажылдарынга белеткел дугайында информацияны чөвүлел хуралга дыннаан. Күш-ажылчы сагыыга-чурумуң, будүрүлгени организастарының болгаш оңу эргелеп башкарарының айтырыгларын, чамдык өске-даа айтырыгларны база көргеп.

МАДРИД УЖУРАЖЫЫШКЫНДА

МАДРИД. (СЭТА). Совет тайбың чаа саналдарны үезинче болгаш моондактаарынче угландыр барыын талакы чамдык күрүнелерниң сөөлгү үеде чорудуп турар тактиказын социалистиг чурттарның төлээлекчилери чөптүү-биле шүгүмүүлээн.

Совет тайбың чаа саналдарга харыы бээрин саададып турарын НАТО-нуң кежигүнүн чамдык чурттарның төлээлекчилери агартырын оралдажып, үидезин чок хоозун чулчуруушкуннарны ажыглап турары журналистерге билдинге берген. Чижээ, идегежир чоруктуң эбиларын калбартыр дугайында совет саналга харыы бээрн эргежок чугула эвес деп, Англияның делегады Мадрид ужуражышкынынга медеглээн болгаш тайбың совет саналдың утказын хажыларын оралдашкан.

Совет тайбың чаа инициативаларны Венгрияның делегациязының баштыны Я. Петран деткээн болгаш Европага шериг чавырлымшкынының база боо-чепсекти дүжүрер талазы-биле конференциянын чыылдырар дугайынга саналды боттандырыр чорук ажылгынчы, чогумчалыг чугаалажышкыннарны чоруларынга оруктуг ажылдар нйлп тер ко деглээн.

ЫРЛАП ЧОР МЕН

Чогаалчы мен. Бисти боттарывыл үе-үезинин протоколистери деп чептүү-биле адагылаар-даа болгай. Шынап-ла, чогаалчы, ураң-чүүл ажылдакчылары эш-өөрүвүс-биле кады бүгү-ле күш-ажылчы чонувус ышкаш бирги беш чылдан бо оон бирги беш чыл чедир улуг-улуг болуушкуннарга, тиилелгелерге киржикчи бис. Ыларгыя Ада-чурттуң Улуг дайынының кадыг-лошкун чылларында кайгамчык маадырлыг чонуңун тиилелгелерин алгап-бөдәәп чорумда «чогаалчы үнү хөнүп, хол үжүү доктаараш» деп эскеринчел номчукчуларым ынча дээн. Оңу ыш деп бодап чоруур мен. Чаа-дайын кыпсыкчыларын кажан кезээде олүрүвүг каргавышпан, тайбыңның ыраажылары болуп чоруур бис.

Чогаалларымның бөлүг маадырлары Тожу, Тере-Хөлдүң ажылакчылары, иижилери Илдирбен, Мырлаа, Чараашпай, Шончалай, Моңгүн-Тайганың малчыннары, сарлыкчылары Орүүгү, Саны-Мөге, Хорлуу кадай, Хемчиктиң малчыннары күш-ажылдың маадырлары Чола, Лопсанчап дээш, артистер, башкылар, эмчилер, механизаторлар, тулугжулар, дагжылар-биле кады чурттап, ырлап чор мен.

Бо-ла бүгү шупту партияның съездилериниң төөгүлүг шиитпирлериниң күүселдезинге мээң үлүг-хуум-дур. СЭКП-ниң XXVI съездизиниң документилерин сеткил ханышкын-биле радиодан-даа дыңнап, «солунналдан-даа номчуп таныжып тур мен. Совет кижиниң чаагай чоруу дээш бистиң Төрээн партиявыс, совет чазавыс кайгамчык-ла сагыш салып турардыр. Аңаа харыы кылдыр улам-на кызымаккай, улам-на хей-аътту ажылдаар бис. Ботхуула бежеен шаа чыл бижээн чогаалларымның долу чыындызын номчукчуларга, ылангыя аныяк салгалга баравалгадыр дээш чыып, эмнелеп эгелеп тур мен.

С. САРЫГ-ООЛ.
Тыванын улустун чогаалчызы.

КИЖИЗИДИКЧИ УТКАЛЫГ

Суббота кежээзи. Хандагайтының Культура бажыңынга кижи-даа арбын болган. Каш хонук бурунгаар чарлаан «Өг-бүле болгаш бадылажыышкын» деп темага дыштанылга кежээзинин эгелээни ол. Өөр районуң хереэжеңнер чөвүлели ол кежээни организастаан. СЭКП райкомуиун хереэжеңнер оргузунга ажыл чорудар килдизинин эргелекчизи Сара Андреевна Балдан социалистиг өг-бүле дугайында кысказы-биле чугаалап, кежээни ажыткан.

— Чаа өг-бүле тудуп турар аныяктар: өрт черинин ажылдакчызы Олег Кыргыс болгаш райвоенкоматтың ажылдакчызы Елена Куинан-Кара оларны балылажыышкынын столунче чалаар-дыр— деп, С. Балдан чарлаттарга, залдың артыкы эжиинден каасшинин кеттиниикей оол биле кыс болгаш оларның бадылажырына бүзүреткен эш-өөрү, ада-иелери, чоок төрелдери олурганнарның ортузу-биле эрткеш, тускайлап каан столдарда барып олургулапканнар.

Районуң хамааты бижидлегинин актыларының бюрозунуң эргелекчизи Севил Моңгуш хамаатылар Олег Кыргыс, Елена Куинан-Кара оларның өглениор дугайында кинрген билдириишкинин барымдаалааш, өг-бүленин бадылажыышкынын чоруткан. Дараазында район Советинин депутады Ч. К-Ч. Шулуу-Маадыр өглеңнеңнерге аас-кежиин, ажыл-ижинге улуг чедиишкиннерни болгаш бот-боттарыл хүндүлежип чоруурун күзевишаан, өглеңген дугайында хереченнелдәп тывыскан.

СЭКП райкомуиун пропаганда болгаш агитация килдизиниң эргелекчизи Х. Э. Моңгуш, күш-ажылдың хоочуну, персоналдыг пенсионер С. Х. Тазаажап болгаш өскелер-даа өглеңгеннерге байыр чедирип, чүве чугаалаапнар. Аныяк шүлүкчү Мадон Моңгуш чаа өг-бүле тутқан аныяктарга туразаатканы ырызын ырлаарга чыылганнар дыка сонуургаанынар.

Хөглүг музыка үзүктел чок чангыланып турган. Оолдуң болгаш кыстың ажылдап турар коллективтериниң кежигүннери, оларның чоок кижилери өглеңген аныяктарга келир үеде аас-кежиин, ажы-төлүүнүң төлептинг ада-иези болгаш кижизидикчилери болуруи күзевишаан, белек-белээн тудусканнар.

«Кежээнин байырлыг кезээнин төнчүзүнде музыкага үдетпишаан, «Куда ырызы» бүгү чыылганнарның күүселдезинде залга чангыланы бергеи.

Социалистиг өг-бүле темазынга организастаан дыштанылга кежээзинин ийиги кезээнде янзы-бүрү оюннар болгаш айтырыгларга харыылар үргүлчүлээн. Залда көрүштүүшкүлер төрээн столдарда өг-бүле эргн, чаа ыанчылдар дугайында номинарны делгээн, ханаларда районнуң хамааты бижидлегинин актыларының бюрозунуң ажылына хамаарышкан фото-чуруктар делгелгези, чаа өглеңгеннерге шаандагы болгаш амгы үеним йөрээлдери, баштактаныышкынар...

Чыылганнарга кежээ солуи эрткен, ылангыя амыдыралче чаа кирип турарларга ол хаяы кижизидикчи уткалыг болган.

М. ДАНЗЫН.

«ӨСКЕ КАДАЙ» ЧОГУМ КЫМЫЛ?

Чогаалчы Салим Сүрүн-оол моок мурнунда чырыкче үнген чогаалдарының темазынга чоок, алыс черле «чандыр көрбес» апарганы хүннүң чидиг айтырыгларының биргээзи болур — моральдыг мөзүг-шынар болгаш ажы-чан кижизидилгезиниге хамаарышкан чаа номуи үндүрген. Оңу «Өске кадай» деп ат-биле роман жанрынга бижээн.

Номда онзагай чүүл болза, чуртта иептерээн дагдыныла ажылын чүрүп көргүскен болгаш оон үйдезинниге даг-шаандан турун келген ада-не болгаш ажы-төл дугайында темазы база катап коптарбышаан, ук айтырыгны оларның арасында үскүлежиишкин хевиринге чырыдып көргүзери ораллашканы болур. Чогаалдың маадырлары ийи кол бөлүкке чарлып турар. Улуг назылыглар: кырган-ава Шоваа Шожутовна, дагдыныкчы коммунист Дензиваа болгаш пенсионер Чоллак Чоллакович. Аныяк салгалга Эмер-кыс. Сама болгаш Сайлык, Моңгуш эжикилер хамаарыжыр. Романда кол хөделиишкиннер дагдыныкчы коммунист Дензиваа болгаш частырыгның оруунче кирип турар Эмер-кыс биле чуртталгага будалып чоруур Сама оларның арасында болуп турар.

Автор чогаалының кол маадырларын улуг, биче ийи салгалга чарып алганы — чогаалдың сюжеттиг шүгүм тургузуун эмин эрттир нарыдаташпайн, болуушкуннарны чашканнавайн, маадырларның оруктары баштажып турар кылдыр таарымчалыг биижээн.

Романда болуушкуннарның хөгжүлдезя-даа, оон маадырларының хөделиишкиннери-даа бот-боттарынга холбаалыг. Оон балыткалы кылдыр, бир эвес чогаалда маадырларның санының улам кызырлып, оларның хөделиишкиннерин улам чырып кээр болзувусса, улуглариың төлээзи Дензиваа биле аныяктарның төлээзи Эмер-кыс ийи артыш каар болгаш оларның овур-хевирлери ук чогаалдың композициялыг тургузуунуң кол өзээ болу бээрлер. Чогаалдың арткан маадырлары болгаш янда болуушкуннар одар ийиги долганзыр «боолденип» чоруп турар.

Ынчал кээрде, автор чогумна Дензиваа кадайның болгаш Эмер-кыстың овур-хевирин чуруп көргузериниг чоп кичээнгейни углаидырган. Эмер-кыс чиик амыырал дилээн Сама ышкаш, арагачы, ажыл чок кижилерниң багай салдарында алзып, амыырыалының баштайгы балымнарында-ла частырыгны кыпшыл эгелей берген хын дээн чадык кыс, ам артылга аныяк не. Бичии оолдуг апаргаи Эмер-кыс институдун ара каггаш, каяа-даа ажылдавайн, ам харын кырган неэи Шовааа Шожутовнаның «мойнунга олуруптар», ол хамаан чок чаш оглу Кежиктиң бөзин аңаа азырадып турар. А боду чүү боор, олар ийиниң чоорту каап, чиик адак хоорайлаар, Сама. Сайдак дээш мшкаш сут-салба өөруг-биле кафе, рестораннар кезиир сиилеме, будамчы амыдыралче шилчип эгелээн.

Чогум-на шак ындыг өйде, кажан Эмер-кыс Самалыг кежектиң салган дузаанга алзы бергенде, хоорчуи коммунист, пенсионер кадай Дензиваа оон салым-чолуунга киржип эгелээр. Пенсионер-даа бол, Дензиваа кежигүи кижи болганда, бактаап турар партия организацийзы-биле харылзаазын үспейн турар, оон партийжи даалгаларын ап, күүседип чоруп турар.

Бо удаада ол бот-не Эмер-кысты болгаш оон эжи Самаиы эле кижизидери-биле чурттап турар черинин айы-биле лааныл алыр. Оон ол даалганы ап турарында база ужурла бар. Чүге дээрге Эмер-кыстың кырган неэи Шовааа Шожутовна оон кожазы, өнүү болгай. Ынчангаш ол хөөкүйүүн буяяныг, ынчалза-даа болзуига даржыктыг, артык ажыл болур — уруунуң оглуи азырап, шаа-биле түреп турарын чаагай сеткилдиг не кижи, коммунист Дензиваа кайын аңаа көрүө орар. Ийи талазында, ам-даа карааа кескү, кулаа дыкыы, арын-нүүрлүг кижи аныяк ургуларның амыыралдың шын эвес оруунче бар чыларын кайыыл чаидыр көөр. Ажыы-биле чугаалаарга, Эмер-кыс баштады оларның ол өөдежок ёраэы-биле, кара туразында ажыы-чаңы-биле коммунист Дензиваа демиссежип эгелээр, партийжи сөзүүге ээ боон, партийжи даалгазын күүседип кириптер. Баштай аңаа бергеле турган.

Дензиваа баштайгы бергелерге уналаравайн, Эмер-кыстың кижи болу бээрнге бүзүрелии оскуиаан: «Чок, ону доктаадып болур» деп, хоочун дагдыныкчы болдуига түннелдир үлүрер. Алыс черле хоочун коммунист кижи болгаш, ол ам Эмер-кыс-биле эрбеннг сестер солуп турбайн, ону эде сургаарыиың өске бир хевирин шилип алыр. Ол болза, Эмер-кыс бир-тээ комсомолчу кижи болгаида, хоорайның комсомол комитединя дамчыштыр аңаа ажыл тып бээрн болур. Коммунист Дензиваа болдуига бергени: «Чок, бо ийи пешхиге дузалаар» дээн созүүдеп ойталаваан, ол ону күүселип шыдаан-даа. Комсомол хооркомунга каш удаа барып турган, Эмер-кыска ажыл тып бээрнге дузалажыр, Сама: Сайдактыг-кежектен ону чарган, бижиг сагылга-чурумнуг коллективтиң холунга кирнп каар. Бичии Кежиктң үрүлар садынга тургузарын кызып тургаш чедип алыр. Эмер-кыстың тоовайн турганы «өске кадай» Дензиваанын будүргени буянныг херээ ыдыг болган. Эде сургаарга, эргештенген бызаа дег, чөрүүлеп турган Эмер-кыс ам «өске кадайныц» сагыжы ол хире ак, сеткилн ол хире чымчак, ёзулуг кижизиг кижи-дир деп миннир ужурга таваржыр. Шак ол «өске кадай» Эмер-кыс дээш сагыш аарып чораан, оон бичии оглуи ажаажып, карактажып турган, чөпүк неэи Шовааа Шожутовнаның соөлүг шагыига чедир чанындан ыраваан. Ынчап кээрде «өске кадай» чогум кымыл, ыдыг кижи шынап-ла бар бе ынчаш» деп айтырыг тургустунуп келзе, Дензиваа деп өске кадай чок, а Дензиваа деп ачы-буянныг кадай барын автор көргүскен-дир деп харыылап болур-дур.

Ынчалза-даа авторнуң номунуң алын чүгле Дензиваага хамаарыштыр албайн, а алыс дезгемчиги алыр болза, номчукчуну боданырга бээр, ында бир-ле онзагай утка база бар апаар.

Ол чүл дээрге, кажан Эмер-кыс оглун каан будалып турар дүшта, Дензиваа биле Эмер-кыс ийиниң чаш Кежиктиң чанында тургузуптар болзувусса, ол үеде ол чаш кижиге хамаарыштыр «өске кадай» харыылаа Эмер-кыс боду болу бээр чыгыы апаарында.

Ийиде, бир эвес Дензиваа биле Саманы хөй-нинтинин «денизинге» чангыс черге тургузуптар болзувусса, кадык нинтилелдин аразында артык «өске-кадай» чогум-на Сама боду апаары чугаажок. Хөйнинтиден, ёзулуг коллектив болгаш эш-оруидеи, ёзулуг чуртталгадан Сама ол хире хоорулчак. Сама шак ол «өөдежок» ёраэы-биле, дөрүл-төрелдериие ырлыктадып турар, кедилиг өнүктерим деп санаи чораиы Сайдак биле Моңгушка кагдырып турар, адак соөлүлде аразында сут акпас чораан эжи Эмер-кыс бөзин олче ээ көрүнмейн баар. Аңаынга, акыларынга-даа чемеҳала болган, арагалаар, ажыл кылбас Сама шаглаа черинге улай-улай торгадып, аңаа хонуктаап турупгар. Алак соөлүлде хулуган херек үүлеглип алгаш чонзала көрүшпезн. «өске кадай» деп, экн-баяк соглээрэи Дензиваага ам кээп чалып-тейлеп, ону, Саманы, миллиңнадан ушгун зарын делеп турар. Ону боданыра, Сама ам харый боданы бергеи болгулет. Оон башка «дайзыным» деп санаи чораны. «киришпеске киржирэ, Самалыг кежекке «хостагга бербес» Денгиладан ол хор эрелее ийиг. Бир-тээ болуи өрү кердүнер.

Чүге мону чугаалап тур сен дээрге, эки бижиттингея, чоокку үеде чырыкче үнген өске чогаалдардан, ылангыя чажыды болур «Чалгычының өөдеи-даа» дажик, ораи чокта онзагай бедик черни эдлеп турар, шак мындыг чогаалга хевилг-даа бол артык чүве турбазын деп номчукчу ынчаар күзээрн чугаажок.

Романның соөлүг ярынгарыкдан Шовааа Шожутовна-биле бистер чарлыр бис. Ол ажырбас. Ол буянныг кырган бодуүүн чагай үүле-хереэн будүрүн ылап. Оон арттырып ында салгалы бодуүүн ыны орууи тыва бергеи. Оларның панында оон бүзүреллиг ынчу. Откут чугаалыг, чагай сеткилдиг Дензиваазы бар болгай. «Өске кадай» кайза боорул, ыны-дыа өске кижи эвес. Чогум-на болалдар-биле кижи кижиге оңшуг, эш болгаш ха-дүмга деп совет кижиниң утаиа-медерелиг-де сиңирикеи чагай будүүжи, моральдыг мөзүүн автор комунист Дензиваанын овур-хевирга-биле балыткан шылаан.

Чульдүм ЧАП.

Кыргыс ССР. Спортчу маргылдаалар эрттирерде эң ынак чери дагда чаптыгган хол — Иссык-Куль болгаш оон чоокка-вызы апарган. Аңаа эжиндиримшкин, чиик атлетика маргылдаалары, парустуг, чадаг-терге спорттары үргүлүг болур апарган. Иссык-Кулдуң чоогунда спорттуң ол хевирлериие чаштарны база өөредип турар тускай школалар ажыттынгыладан. Спортчуларның эргезинде он-он бассейнер, стадионнар болуп спорт моллери, парустуг судноолар база бар.

ЧУРУКТА: эжиндирикчилериин белеткелл Иссык-Кулыга будун чыл дургузунда үзүк чок болуп турар.

Н. ЖИГАНОВТУҢ фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

А А Л Ч Ы Ш ҮҮ Л Г Е Н

«О. Шынаа» совхоз район төвү Самагалдай суурдан безин 100 километр ыракта. Спорт азылы мында бедик деннелде тургустунган. Бо удаала О. Шынааның спортчуларынга кожазы Овур районнуи «Ак-Чыраа» совхозтуң спортчулары аалдап келгеи. Хол бөмбүүнге 1-ги чер дээш дөрт команда ужурашкан.

СПАРТАКИАДА ДООЗУЛГАН

КЕМЕРОВО. (СЭТА-ның тускай корр). РСФСР-ниң улустарының VII кышкы Спартакиадазының сөөлгү медальдары дээш демисел хоккейжилериң аразында болган. Шайбалыг хоккейге ужуражылга Башкириянын командазының, а мячилан — Свердловскиниң командазының тиилелгези-биле доозулган. Ийити команда аайы-биле кол шаңналды Ленинградтың шилиидек командазы чаалап алган. Ийиги черни Москвалың, а үшкүзүн — Свердловск областың спортчулары тус-тус эзлээнер.

Спартакиаданың түнелдериниң дугайында РСФСР-ниң Спорткомитединиң даргазының бирги оралакчызы, маргылдаалардың хол судьязы **Н. Немешаев** СЭТА-ның корреспондентизи **В. Никифоровага** мынчаар чугаалаан:

— Республиканың кышкы спортунуң кол көрүлдези бо Спартакиада болган. Россияның он-он хорайларының болган суурларының төлээлери Кемеровоиуң, Прокопьевскиниң, Новокузнецкиниң, Междуреченскиниң болгаш Шерегештиң спорт ареналарынга боттарының спортчу мергежилиң коргускеннер. Спорттуң он хевирииге Москвадан болгаш Мурманскиден, Уфадан болгаш Хабаровскиден, Рязаньдан болгаш Тюменьден, Ижевскиден болгаш Ленинградтан келгилээн 2046 шыырак спортчу ужурашкан.

Бо маргылдааларга Ленинградтың төлээлериниң тиилээни база таварылга эвес. Олар старттарга дыка белеткелдиг киришкеннер. Эң бир дугаарында алды дугаар черде үнген мурманскижилериң дедиишкинии база бистя өөрткеи.

Спартакиада дээрге, талантыларны илередип тывар ужуражылга-дыр. Бо кышкы сезоида 14 миллион кижи аиаа киришкен, он-он аныяк спортчуларның чаа аттары илерээн.

Бөгүнгү маргылдааларны улуг сонуургал-биле көрүп турган ооллар болгаш кыстар келир үеде боттары хаактарын, коньжилерни кеткилээш, кайгамчыктыг спортче кириптер деп бүзүрээр бис.

Россияның VII кышкы Спартакиадазы бодуиуи эстафетазын ССРЭ-ниң улустарының келир чылын болур V кышкы Спартакиадазынче дамчыдып бээр.

Март — маргылдаалар айы

Тбилисиниң «Динамо» командазының Лондонга тергиин эки обнаның телекөрүкчүлер үүнаан боор. Оон ап көөрге бистиң футболистерниис чедиишкиниг ойнап болур ышкажыл!

Европа маргылдааларынга Москваның «Спартак» «Реалга» удур тиилелгени чедип алырынга бүгү бар арга-дыларын ажыглап шыдаваанын чадавас. Турушгут, соруктуг чорук, харын мырнай спортчу адаан четпес болганы ялдеи. Спартакчылар Тбилисиниң динаможулары ышкаш шудургу ойнаан болза база тиилелгеге чедип ап болур турган. Ам Мадридке барып «Реалга» удур ойнаар апарганда аиаа оларның удуп алырының аргазы оон-даа эвээжээн. Тбилисиниң динаможулары маргылдаанын өске шөлге барып удуп алганы черле мактанчыг.

Бо хүннерде чурттуң мурнуу талада хоорайларының ажык стадионнарынга болгаш Москваның, Ленинградтың хаалгыг шөлдериие ССРЭ-ниң футбол кубогу дээш маргылдаалар удамчылзар. Маргылдаалар чидиг байдалга эртери билдингир. Ереванга «Арарат» Тбилисиниң динаможуларын хүлээп алыр, Одессага «Черномореп» ЦСКА-ның футболистерин уткуур. «Зенит», Москваның динаможулары биле «Спартак» «Шахтёр»-биле ужуражыр.

Шайбалыг хоккей талазы-биле чурттуң чемпионады доозулбаан-даа болза алдын мөнгүи медальдарны кымнарның алыры билдингир. Олзо ЦСКА биле «Спартак» болур. Ол ийи команда ам уттуруп, хайыынап-даа турар болза, өске командаларга четтирбес. Шаңналдыг дараазында черлерге «Динамо» (Москва) биле «Трактор» кирер. Дараазында ийи чер дээш «Торпедо», «Крылья Советов», «Динамо» (Рига), «Сокол» командалар маргыжып турар.

Мячилиг хоккей талазы-биле ССРЭ-ниң чемпионы улереп үнген. Ол дээрге ийи удаа чурттуң чемпионы атты чаалап ап турар Красноярскиниң «Енисей» командазы-дыр. Олар 23 оюнчуң 19-уига тиилээн болгаш 40 сашныг. Ам-даа үш оон бар хирезинде, олар чемпионнап үнген. «Енисейниң» найыралдыг коллективиниң чедиишкиии үзүдезинниг-даа боор турар.

Совет спортчулар бо хүнүсүде көскү тиилелгелерни чедип алгылаан. Сыктывкар чурттуг олимпийжи чемпион Раиса Сметанина 20 километрге хаак чарыжынга (Швецияның Фалуига) бирги черже үнгеш, делегей кубогу дээш эрттирген чедп чарыштың тиилекчизи боон, алдын медальды чаалап алган.

Даг хаакчызы Валерий Цыгановтуң тиилелгезин төөгүлүг деп болур. Бистиң даг хаакчыларывыс даштыкы хаакчылардан орапчок озалдап чоруп турганы билдингир. Кол маргылдааларга олар кажан-даа тиилелгеге четпес дег турган. Ынчалзажок шаңналдыг черлерге кирип, чамдык маргылдааларга тиилеп-даа эгеледи. Валерий Цыганов март 5-те делегей кубогу дээш маргылдааларның дараазында эң чээнге — даг хаакчыларының эң хүндүткелдиг болгаш неппгерецгей маргылдаазынга тиилээн. Америк Аспен хоорайиы чоогунга 4 километр хире бедиктен дошталчак хар-биле дүрген бадар черге делегейниң эң шылгараан 62 даг хаакчылары маргышкан. Оларның аразынга олимпийжи чемпионнар Австрия чурттуг Л. Штох, Ф. Кламмер база бар. Хаакчылар бадар черге шакта 130 километр чедип турар дүргеннисдаа чоруп турган. Валерий эң бадар черниң чаа рекордун тургускан — 1 минута 52,95 секунда дургузунда баткач Валерий Цыганов 24 харлыг. Поляр куржаанын ындында Монтеторск хоорайга төрүттүнген, аңаа өскен, хаактап өөренген, «Труд» эки тура спорт иитилелиниң кежигүнү.

(СЭТА-ның корр).

Спорт

Спортчу чидиг демиселдиң түннелиинде школа директору Чамзырың Моңгенин капиктаннааны шөлдүк ээлери тиилелгени чедип алган.

А 32 шилиндек мөгелериниң тыва хүрежинге «Ак-Чыраа» совхозтуң аныяк чазавчызы Михаил Шакаадың шүүлгеи. О. Шынаа ортумак школалыының механиги Валерий Биндинмаа ужуурлаишеп.

С. АРТЫНА.

Ааар

Бөгүн республиканга кезек булуттаар, чагбас. Соңгу-барыын чүкче угланыышкынныг хаттың дүргеи секундада 5—10 метр чедер. Агаарның температуразы 3—8 градус соор, чамдык районнарга 0—5 градус чылыг болур.

Кызылга онзагай өскерлиишкин болбас. Хаттың күжү көшкак. Агаарның температуразы дүне 18—20, хүндүе 0—3 градус соор.

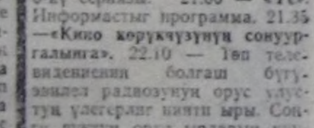
КИНО

МАРТ 13-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Бабек» (2 сериялыг) 10.00, 13.00, 17.00, 20.00. «Бо кайгамчыктыг кижилер» 16.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Ивановтун чаш назыны» 9.00, 13.00, «Солун чүүдер делегейинде» деп киноклуб 10.50, 15.00. «Коргуушкуннуң 6000 километри» 17.00, 18.50, 20.40 (узаткан) шактарда.

«ВОСТОК»: «Өг-бүле сүмележиишкини» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 (узаткан) шактарда.

ТВ

МАРТ 13-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 9.05 — «Горнистер, кыйгыга харыылаңдар». 9.35 — «Дээскинер орук чанында бажың». Хөй сериялыг ураи-чечен телефильм. 2-ги сериязы. 11.10 — Ленинград областың профтехөөредилгенин Культура ордузунуң баяиистер оркестриниң концерти. 11.25 — Медээлер. 11.30—14.30 — Чапсар. 14.4[illegible] — Медээлер. 14.50 — «Улустарның бүгү-делегей параазментизи». Документалдыг фильм. 15.00 — «Зарницаның» маршруттары-биле». Дамчыдылгага Совет Эвилелиниң ийи дактыр Маадыры армия генералы И. Гусаковский болгаш ВЛКСМ ТК-ның секретары А. Федулова киржир. 15.30 — Узбек ССР-ниң улустуң артизи М. Шамаева ырлаар. Ташкентиден дамчыдылга. 15.55 — «Москва болгаш москвачылар». 16.25 — Хаак спортунга делегей кубогу. Норвегиядан дамчыдылга. 17.05 — «Тоол аалдап келди», «Морозко». Ураи-чечен фильм. 18.45 — Бөгүи делегейде.

КЫЗЫЛДАН

19.00 — Телемедээлер (орус болгаш тыва дылдарга).

МОСКВАДАН

19.20 — «Дээскинер орук чанында бажың» деп хөй сериялыг ураи-чечен телефильмиң баштайгы көргүзүлгези. 3-ку сериязы. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35 — «Кино көргүкчүзүнүң сонуургалынга». 22.10 — Төп телеизилеиилерниң болгаш бүгүзиилел радиозунуң орус улустуң үлегерлиг ниити ыры. Соңгу үүктүң орус ырларын күүселир: Ураи үүлү удуртукчузу РСФСР-ниң улустуң артизи Н. Кутузов. 22.45—01.00 — ССРЭ-ниң хоккей чемпионаты. «Динамо» (Москва) — «Трактор». В. И. Ленин аттыг Төп стадионнуң Спорт орлузундан дамчыдылга. Чапсарда — Бөгүи делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
КЫЗЫЛДАН

18.00 — «Арга тоолдары». Ойнаварактарлыг фильм. 18.20 — «Рам-Э» аян-чорукта». Фильм-концерт. 18.40 — «Тываның экраннарында». 18.55 — Чарлаалдар.

МОСКВАДАН

19.00 — Ф. Шопен. Бөлүк мөзүүкалар. РСФСР-ниң алдарлыг артизи С. Доревский күүседир.

КЫЗЫЛДАН

19.20 — Партия биле чон — бүзүлбас чыгыс эттиг». Кызыл доорайның бот-тывингыр ураи-чечен коллективтериниң телефестивалы. Профтехөөредилге сургуулдарының ыры болгаш танцы ансамблиниң концерти. 19.45—20.55 — «Ленинниң үш чазы». Документалдыг телефильм.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

ӨӨРЕНИРИН КҮЗЭЭННЕРГЕ

Күрүненин Кызылда педагогика институдунуң бот-өөредилгелиг салбыры 1-ги курска дараазында мергежилдерге студентилер хүлээп алырын чарлап тур:

1. **Математика.**
2. **Орус дыл болгаш литература.**
3. **Педагогика болгаш эге өөредилгениң методиказы.**
4. **Биология.**

Киреринин экзаменнерни ийи эзлег-биле чорудар: март 23-тен апрель 2-ге чедир болгаш июнь 2-ден 14-ке чедир. Дужаар экзаменнери:

«Математика» мергежилге — математиказынга (аас болгаш бижимел-биле), физиказа (аас-биле), орус дыл болгаш литературага (бижимел-биле);

«Орус дыл болгаш литература» мергежилге — орус дылга болгаш литературага (аас болгаш бижимел-биле), ССРЭ төөгүзүнге (аас-биле), дашгыкы дылга азы тыва дылга (аас-биле);

«Педагогика болгаш эге өөредилгениң методиказы» мергежилге — орус дылга болгаш литературага (аас болгаш бижимел-биле), математиказынга аас-биле), ССРЭ төөгүзүнге (аас-биле). Тыва дылдың болуу — тыва дылга немелде экзаменни дужаар (аас-биле).

«Биология» мергежилге — орус дылга болгаш литературага (бижимел-биле), биологиягa (аас-биле), химияга (аас-биле), физиказа (аас-биле).

Билдириишкиннерни июнь 1-те чедир дараазында документилерни ышап кошкаш чорудар: орутмак эртемниң дугайында документ (боду-биле), чурттан турар черинден справка, күш-ажыл дептериниң хоолгазы, № 286 майык бөзүгаар эмчи справказы, ажылдап турар черинден характеристика, билдириишкин болгаш 3×4 хемчээлдиг 4 фоточурук.

Документилерни дараазында адресче чорудар: Кызыл хоорай, Ленин кудумчузу. 34, пединститут, бот-өөредилге салбыры. Телефон — 2-20-36.

ТЫВА АССР-НИҢ ИШТИКИ ХЕРЕКТЕР МИНИСТЕРСТВОЗУ ССРЭ-НИЙ ИХМ-НИҢ ДЭЭДИ БОЛГАШ ОРТУМАК ӨӨРЕДИЛГЕ ЧЕРЛЕРИНГЕ КУРСАНТЫЛАР ЧЫЫП ТУРАР.

Дээди школаларга өөренирнкн хуусазы дорт, а ортумак өөредилге черлерииге — ийи чыл. ИХМ органнарынга ажылдаар юридиктиг дээди болгаш ортумак эртемниг специалистерни школа белеткеп турар.

ССРЭ-ниң ИХМ-ниң Омскиле дээди школазынга болгаш Иркутскиниң орт-техниктиг училищезинге 30 хар чедир дазылыг, Совет Армияга албан эрттирген, эрттирбээн-даа, ортумак эртемниг, калыкшылыпың байдалы-биле ИХМ органнарынга ажылдап болур эр кижилерни хүлээп алыр.

Киреринин шылгалдаларын чедишкиниг дужаган болгаш устунде айыткан өөредилге черлериинге дыцнакчылар кылдыр хүлээп алдынганнарны Совет Армияга албан эрттиреринден хостаар.

Волгоградтың, Горькийнин, Рязаньның, Хабаровскиниң дээди школаларынга, а ол ышкаш Новосибирскиниң, Оролдуи, Воронежтиң, Елабуганың, Барнаулдуң, Саратовтуң ортумак школаларынга устунде айыткан негелдерлерге таваржыр, шериг албаныи эрттирген эр кижилерни хүлээп алыр.

Школаларга кирип туралар конкурстуг шылгалдалар дужаар: орус дылга болгаш литературага (бижимел болгаш аас-биле), ССРЭ төөгүзүнге, дашгыкы дылга (чүгле дээди школаларга киреглер), а Иркутскиниң орт-техниктиг училищезинге киреглер ССРЭ төөгүзүнүң орнуига математиказа (аас-биле) дужаар.

Дээди өөредилге черлериинге киреглн күзээннер 1981 чылдың апрель 30-га чедир, а ортумак школаларга өөренирнн күзээннер май 30-га чедир медицинна комиссиязы эртеригбле. Тыва АССР-ниң ИХМ-ниң кадрлар киллизинге келир болгаш дараазында документилерни экээр:

кадыкшылыиың дугайында эмчи справказы, ортумак эртемниң дугайында аттестат (боду-биле), шериг биледи азы книр бижиткеи хереглел, бүдүүлге болгаш партия-комсомол характеристиказы (соөлгу ажылдан азы өөренип турган черинден 3×4 хемчээлдиг, борт чокка тырттырган 3 фото-чурук, СЭКП азы ВЛКСМ хооркомуиун, райкомуиун өөрелнрн-биле чоруткан бижия.

Киреринин экзаменнерни дужаары-биле Тыва АССР-ниң ИХМ-ниң кадрлар киллизинге келир болгаш дараазында документилерни экээр:

Редакциияның адреси: Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң ораиакчыларының 2-35-24, 2-31-75 харнцселгалыг секретарьнын 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи эмдыралга болгаш совет тургузуг киллистерниин 2-37-13, пропаганда киллизиниң 2-31-75, культура киллизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, үлетпүр киллизиниң 2-31-75, чагаа киллизиниң 2-41-27 информация киллизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн баргаида 2-32-75 телефонче долгаар.

Тираж 17866 Чагыг № 445.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1) ТС—00099

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Соведининг болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 62 (11560) | 1981 чылдың март 14, суббота | 1925 чылда үнделлеттингеш | Өртээ 2 кеп.

„ДЫҢНАДЫП ТУР БИС“

Улут-Хем районда Арыг-Үзүү суурнуң Культура бажыңынга бурунгу хүн чон хөй чыылган. Арын-шырайында хүлүмзүргүр, катказ-хөг долган, шеверген кеттинген чон ажыл шагы төнер чоокшулап турда суурнуң артыы чартыында Культура бажыңынче шуужүпла турган. Ол болза Арыг-Үзүү суурнуң чурттакчылары. «УТКА 25 чылы» совхозтуң ажыл-ишчилери боттарының чаңгыс чер чурттуу. СЭКП-ниң XXVI съездизиниң делегады, совхозтуң директору Иван Павлович Гончарюк-биле ужуражылгаже далажып турганнары ол.

Ужуражылганы совхозта партия организациязының секретары С. Долгар байырлаңчыг байдалга ажытказ, мынча дээн:

— Совет коммунистерниң улуг шуулганынга бистиң калбак-делгем Төрээн чурттувустуң бүгү булунарындан барып киришкен төлептиглеринің төлептиглериниң аразынга бистиң чаңгыс чер чурттуувус, совхозувустуң удуртукчузу Иван Павлович Гончарюктуң киришкенинге улуу-биле өөрүп, чоргаарланып турар бис. Ынчангаш съездиниң ажылының үезинде бистиң совхозтуң ажыл-ишчилери эң бедик бүдүрүкчүлүг ажылдап, чамдык эки түңнелдерни чедип алганывысты силерге улуг чоргаарал-биле дыңнадып турар бис, Иван Павлович. Ол чедишкиниер дараазында тодаргай чижектер-биле бадыткаттынып турар.

Совхозтуң бүгү ажыл-ишчилери съезд мурнуңуп болгаш ооң ажылының үезинде чарлаттынган чарышка идепкейлиг киришкеш, бирги кварталда күрүнеге 180 тонна эът садар хүлээлгевисти съездиниң ажыттынган хүнүнде 183 тонна кылдыр, а сүт садарының ийи айларының планын базала ол хүн 102 хуурга күүсеткеш, ооң дугайында рапортту Москваже, Кремльдиң Съездилер ордузунче чоруткан бис.

А бо хүннерге чедир квартал планындан ажыр 34 тонна эът-ти күрүнеге дужаадывыс. Күрүнеге сүт садарының кварталы планы база күүсеттиниринің кырында келген. Ажыл-агыйывыста инитизи-биле 8 муң 200 ажыг хой төрээн болгаш оларның хураганнары онча-менди алдынып турар — деп, С. Долгар чугаалаан.

Ооң соонда совхозтуң аныяк механизатору Владимир Ооржакка сөс берген.

— Бистиң совхозтуң механизаторлары съездиниң ажылының үезинде эң бедик бүдүрүкчүлүг ажылдап, часкы хоову ажылдарынга хереглеттинер машина-техниканың сеп-гелгезин бүрүнү-биле дооскаш, амгы үеле комбайннар септелгезинге бир демниг киргеш, бо хүнге чедир 11 комбайнны белеңиниң шугумунда тургустувус. Санал бергеннериниң соонда СЭКП-ниң XXVI съездизиниң делегады И. П. Гончарюк чүве чугаалаан:

— Чоокта чаа бүгү чурттуң төөгүзүнде улуг болуушкун— СЭКП-ниң XXVI съездизинге бистиң чуртта коммунистиг тургузуушкуннуң чаа-чаа сорулгаларын айытканын билир болгай бис. Оон ажылынга киржир аас-кежик, улуг бүзүрел Тывадан барган делегаттар бистерге база таварышкан. Ынчангаш бистиң республиканың бүгү коммунистеринге, ажылчы чоннарынга ол хире улуг бүзүрелди биске көргүскени дээш улуу-биле өөрүп четтирип турар бис.

Съездиниң ажылының үезинде биске, делегаттарга, съездиге рапорттаан күш-ажылчы чедишкиннер дугайында бүлетеңнерни хөйү-биле эккээп турган. Оларның бирээзин ажып олургаш, бистиң совхозтуң ажыл-ишчилериниң съездиге күш-ажылчы рапортун көрүп кааш, сеткил-сагыжымның ханызындан өөрүп, силерни, ажыл-агыйывысты Кремльдиң Съездилер ордузундан сактып, бодап олурдум, эштер.

Бүгү чурттаазында ышкаш, бистиң совхозтуң коммунистери, бүгү ажыл-ишчилери «СЭКП-ниң XXVI съездизинге СЭКП ТК-ниң Отчёду болгаш ниитиктиг база даштыкы политика талазы-биле партияның эвлечелиг сорулгалары» деп СЭКП ТК-ниң Чиигине секретары эш Л. И. Брежневтиң илеткелиин бүрүн долу чүүлдүгүнүүшкүн-биле хүлээп ап, таныжып турар.

Съезд көдээ ажыл-ишчилериниң мурнуңга кайгамчык улуг сорулгаларны салган. Мал болгаш чер ажылының продуктуларын бүдүрериң улам ынай көвүдедиринің эргежок чүгүлазын база демдеглээнин билир бис. Ынчангаш бистиң совхозтуң коммунистери болгаш бүгү ажыл-ишчилери ол ажыл-херекке авангардчы ролүн көргүзүп, белек харыысалга-биле ажылдап, чоннуң үүле-херээнге төлептиг үүлүн киирер дээш бо хүннерде улуг көдүрлүүшкүннүг ажылдап турарлар.

Тываның бүгү коммунистериниң, ажыл-ишчилериниң, бистиң совхозтуң ажыл-ишчилериниң, кады чурттап чоруур чоңумнуң ол хире улуг бүзүрелди менээ көргүскеннер дээш силерге улуу-биле өөрүп четтирдим. Ол улуг бүзүрелди ам силериин-биле кады ажылчыннарга балыткаар дээш бүгү күжүмүм харам доора үндүрер мен — деп, И. П. Гончарюк түнелдиле чугаалаан.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң делегады Иван Павлович Гончарюк-биле ужуражылганың төнүзүнде Арыг-Үзүү суурнуң бот-тывынгыр артистери солуун концертин чыылганнарга бараалгадыкпаннар.

В. ЧАДАМБА.

ЧУРУКТА: СЭКП-ниң XXVI съездизиниң делегады И. П. Гончарюк (ортузунда) чаңгыс чер чурттугларының аразында.

УЖУДУУШКУНДА «СОЮЗ Т-4»

СЭТА-ның дыңнадыы

Совет Эвилелиниң Маадыры, ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы полковник Владимир Васильевич Ковалёнок болгаш борт-инженер Виктор Петрович Савиных составтыг экипаж башкарган «Союз Т-4» космос кораблин космос далгемин шинчилээр программага дүүштүр салып үндурериң 1981 чылдың март 12-де Москваныы-биле 22 шак турда Совет Эвилелинге боттандырган.

«Союз Т-4» корабльди «Салют-6» — «Прогресс-12» орбита комплекизи-биле тудуштурары программада көрдүнген.

Септелге-профилактика ажылдарын, эртем-техниктиг шинчилелдерни болгаш шенелделерни корабльдиң экипажы станцияга күүседири планнаттынган.

«Салют-6» станция космос ужудуушкунунда 1977 чылдың сентябрь 29-тан бээр чоруп турар. Станцияның чогумчалыг ажылдаарын хандырар дээш 1981 чылдың январь 26-да «Прогресс-12» деп чүүк кораблин ооң-биле тудуштурган. Черден команда өзугаар «Салют-6» станцияны кывар чүүл-биле чедир хандырган болгаш «Прогресс-12» корабльдиң шимчедикчи тургузуунуң дузазы-биле орбита комплекизиниң ужудуушкун угланыышкынын таарыштыр башкарарын боттандырган.

Телематриктиг хемчээшкиннериниң медээлерин өзугаар алырга, «Союз Т-4» корабльдиң болгаш «Салют-6» — «Прогресс-12» орбита комплекизиниң борт системалары таарымчалыг ажылдап турар.

Космонавтылар эштер Ковалёнок болгаш Савиных оларның кадыкшыл байдалы эки болгаш ужудуушкун программазын күүседил кирипкен.

«СОЮЗ Т-4-ТҮҢ» ЭКИПАЖЫ

ЧУРУКТА: «Союз Т-4» космос кораблиниң командири, ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы, Совет Эвилелиниң Маадыры, полковник Владимир Васильевич Ковалёнок.

ЧУРУКТА: «Союз Т-4» космос кораблиниң бортинженери Виктор Петрович Савиных.

(СЭТА). Чуруктарны фототелеграф-биле алган).

Полковник Владимир Васильевич КОВАЛЁНОК

«Союз Т-4» космос кораблиниң командири Совет Эвилелиниң Маадыры, ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы Владимир Васильевич Ковалёнок 1942 чылдың мартың 3-те Минск областың Крупск районда Белое суурга төрүттүнген.

Ужудукчуларның Балашовскиде шериг ужар түүлүүн дээди училищезин 1963 чылда ол өөренип дооскан соонда шериг-транспорт ужар түүлүнге албан эрттирген.

В. В. Ковалёнок — 1962 чылдан бээр Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының кежигүнү.

Космонавтылар белеткээр төпке ол ажылдавышаан, 1976 чылда Ю. А. Гагарин аттыг шериг ужар түүл академиязын дооскан.

В. В. Коваленок космоска ийи ужудуушкуннарны: 1977 чылдың октябрьда «Союз-25» корабльге, 1978 чылда «Салют-6» станцияга ийиги кол экспедициянның командири болуп боттандырган.

Бортинженер Виктор Петрович САВИНЫХ

Виктор Петрович Савиных 1940 чылдың март 7-де Киров областа Оричевск районнуң Березкина суурунга төрүттүнген.

Пермьниң демир-орук транспортунуң техникумун 1960 чылда дооскан соонда Свердловскиниң областың демир-оруунга ажылдаан болгаш ооң сөөлүнде Совет Армияның хүрээлеңинге албан эрттирген.

В. П. Савиных — 1963 чылдан бээр Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының кежигүнү.

Москвада геолезия, аэрофото-чуруктар тырттырар болгаш картография инженерлериниң институдун ол 1969 чылда өөренип дооскан соонда конструкторлар бюрозунга ажылдап эгелээн. Виктор Петрович инициативтиг инженер кылдыр бодун көргүскен болгаш космос аппараттарынга херектиг приборларны чогаадып, космос корабльдериниң ужудуушкуннарын башкарарынга киришкен.

Космонавтылар отрядынга В. П. Савиных 1978 чылда кирген. «Союз» кораблиниң болгаш «Салют» орбита станциязынга ужудуушкуннар кылырынга белеткелдин бүрүн курузун дооскан.

БЕДИК ШАҢНАЛДАР-БИЛЕ, ЭРГИМ ЭШТЕР!

Т. Ч. Енданга Тыва АССР-ниң чоннуң амыдырал хандырылгазының алдарлыг ажылдакчызы деп хүндүлүг атты тыпсыр дугайында

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Чоннуң амыдырал хандырылгазының талазы-биле ачы-хавыяазы дээш «Тувашвей-быт» республика бүдүрүлге каттыжышкынының «Восток» филиалының даараакчызы **Телгер Чамбаловна Енданга** Тыва АССР-ниң чоннуң амыдырал хандырылгазының **алдарлыг ажылдакчызы** деп хүндүлүг атты тыпсыр.

Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.

Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай,
1981 чылдың март 9.

К. О. Сагдыга Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи деп хүндүлүг атты тыпсыр дугайында

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Төөтр уран чүүлүнүң талазы-биле ачы-хавыяазы дээш Тываның хөгжүм-шиин театрының режиссёру Кадр-оол Ооржакович **Сагдыга** Тыва АССР-ниң **алдарлыг артизи** деп хүндүлүг атты тыпсыр.

Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.

Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай,
1981 чылдың март 9.

Бүдүрүлгениң бөлүк мурнакчыларын Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаар дугайында

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Оңгу беш чылдың планныг онаалдаларын чедиишкиниг күүседир талазы-биле калбарган социалистиг чарышка бедик көргүзүглерни чедип алганы дээш Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң **Хүндүлел бижии-биле** шаңналары болза:

КЫЗЫЛ ХООРАЙДАН

Булат Айтмухамедович **Конуспаев** — Кызылдың эът комбинадының директору.

Владимир Ильич **Лебедев** — Тываның геология лабораториязының улуг эртем ажылдакчызы.

Александр Григорьевич **Пашков** — «Тыва тудуг» трестиң «Кызыл тудуг» эргелелинде монтажниктер бригадиры.

Капитолина Антоновна **Селезнева** — Кызылдың даараныкка фабриказының даараныкчызы.

Борис Исакович **Татаринцев** — ТДЛТЭШИ-ниң эртемдеп секретары.

Петр Дорофеевич **Терентьев** — Кызылдың ТЭС-те котёл салбырының каннахчызы.

Тамара Ивановна **Филиппова** — республика типографиязының парлакчызы.

Нина Григорьевна **Шепилова** — Чурттарга-коммунал ажыл-агый эргелелиниң оруктудуг участогунуң ажылчызы.

Заримжан Захирович **Ширбанов** — Тараа продуктулар эргелелиниң Кызылга сайгарылга баазазының чүдүрүкчүзү.

Любовь Ивановна **Фридрикова** — Садыг министерствозунуң экономиктиг информация болгаш конъюнктура лабораториязының начальныгы.

Владимир Борисович **Сырат** — Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Спорткомитединиң уругларын спорт школазында ча адар талазы-биле улуг тренер.

Валерий Маадыр-оолович **Оюн** — Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Спорткомитединиң хостуг хүреш талазы-биле улуг тренер.

БАЙ-ТАЙГА РАЙОНДАН

Байыр Салчакович **Чүлдүм оол** — «Бай-Тал» совхозтуң малчыны.

Сенден Чанзановна **Салчак** — «Тээли» совхозтуң Найырал салбырының почтачызы.

БАРЫЫН-ХЕМЧИК РАЙОНДАН

Светлана Павловна **Александрова** — Ак-Довуракты хоорай библиотеказының эргелекчизи.

Николай Григорьевич **Григорьев** — Ак-Довурак АТБ-зиниң чолаачы.

Владимир Севээнович **Иргит** — РИХК-ниң участок инспектору.

Чечек Сарыг-Донгаковна **Монге-Назын** — «Тыва даг-дугуг тудуг» эргелелинде дашчы.

Бөлек-оол Төреевич **Ооржак** — «Шекпээр» совхозтуң хову бригадири.

Долчун Кадыг-ооловна **Ооржак** — В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дугуг» комбинаттың арыглал фабриказында дериглер машинизи.

ЧӨӨН-ХЕМЧИК РАЙОНДАН

Арзылак-оол Дамчатович **Донгак** — «Тыва» совхозтуң чолаачызы.

Николай Иванович **Кулаков** — «Сельхозтехкуркомунэ» автобаазазының чолаачызы.

Чечекмаа Маклашовна **Куулар** — район эмнелгезиниң санитары.

Биченек Бадыевич **Монгуш** — райүлетпүр комбинадының чазанныкчызы.

Нина Степановна **Федосеева** — культура бараанарының садының эргелекчизи.

КАА-ХЕМ РАЙОНДАН

Зоя Эртинеевна **Амбаржи** — «Енисей» совхозтуң саанчызы.

Наталья Лаврентьевна **Кочельникова** — Сарыг-Септи карылзаа белдириниң Бүрен-Хем салбырының начальныгы.

КЫЗЫЛ РАЙОНДАН

Мария Карповна **Бызова** — Терлиг-Хая суурда пекарня эргелекчизи.

Хеймер-оол Араптанович **Монгуш** — «Х Улуг Хурал» совхозтуң директору.

МӨҢГҮН-ТАЙГА РАЙОНДАН

Чыпсын Ооржаковна **Бор-Бай-оол** — «Малчын» совхозтуң малчыны.

Оюу Демир-ооловна **Хомушку** — «Малчын» совхозтуң ишкү кадарчызы.

ӨВҮР РАЙОНДАН

Валентина Доржуевна **Куулар** — улус судьязы.

Билчиир Ховалыговна **Натпит** — «Торгалыг» совхозтуң кол мал эмчизи.

БИЙ-ХЕМ РАЙОНДАН

Геннадий Наадымович **Маады** — Тураның ыяш белет кээр пунктузунда тракторист.

Иван Фёдорович **Неделин** — Тураның септелге-тудуг участогунуң ажылчыны.

Николай Степанович **Тимошков** — «Кызыл тараачын» совхозтуң комбайнери.

ТАҢДЫ РАЙОНДАН

Салчак Өрүүгүевна **Адыг-бай** — Бай-Хаак суурда гостиницаның улуг дежурныйы.

Шагдыр Ийма-Хуураковна **Дортуй-оол** — С. К. Тока аттыг совхозтуң малчыны.

Ольга Тимофеевна **Еңзак** — Тываның көдээ ажыл-агый дуржулга станциязының үредзин килдизиниң эргелекчизи.

Николай Федорович **Матвиенко** — «Тыва кобальт» комбинаттың гидрометаллургия цехининг аппаратчиги.

Дингер Хомодуковна **Ондар** — Хову-Аксының санэпидстанциязының кол эмчизи.

Норжуй Балчир-ооловна **Суукай** — Бай-Хаакта райүлетпүр комбинадының даараныкчызы.

Галина Иннокентьевна **Шадрина** — Бай-Хаактың харылзаа белдириниң Хову-Аксында салбырының почтачызы.

ТЕС-ХЕМ РАЙОНДАН

Кечил-оол Сириндипович **Билчеймаа** — «Тес-Хем» совхозтуң малчыны.

ТОЖУ РАЙОНДАН

Раиса Шой-Сюрюновна **Бараан** — «Тоора-Хем» совхозтуң саанчызы.

Тамара Алексеевна **Соловьева** — район эмнелгезиниң акушер-гинекологу.

УЛУГ-ХЕМ РАЙОНДАН

Татьяна Маадыровна **Байыр-оол** — Ак-Туруг суурда магазиң эргелекчизи.

Анатолий Евдокимович **Береговой** — райүлетпүр комбинадының чазанныкта цехиниң мастери.

Татьяна Яковлевна **Знаменская** — Шагаан-Арыгның № 1 ортумак школазының башкызы.

Владимир Михайлович **Пономарев** — Шагаан-Арыг АТБ-зиниң чолаачызы.

Валерий Майыдыевич **Чымбыл-оол** — «Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң малчыны.

ЭРЗИН РАЙОНДАН

Ланчы Идамовна **Бөодей** — райпода белеткелчи.

Валентина Дажыевна **Лупсан** — Ленин аттыг совхозтуң малчыны.

Алефтина Кыргысовна **Янаа** — районнуң Культура бажыңының директору.

Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.

Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай,
1981 чылдың март 9.

УЛУГ ЭГЕЛЭЭШКИНГЕ ШЫНЧЫ

Совет улустуң амыдыралында чугула болуушкуннарның аразында онзагай черни коммунистиг субботниктар ээлеп турар. В. И. Ленин од эгелээшкинде «**коммунизмниң ёзулуг эгезин**» өттүр көрген болгаш ону хынамчалыг өөренирин база сайзырадгайжыларын чагыг чораан.

Улуг эгелээшкин миллион-миллион кижилерни ам-даа бодуниче хаара тудуп турар. СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлеринге сорук кирген, Советтер чуртунуң коммунистериниң шуулганының төөгүлүг планнарын амыдыралга боттандырарынга шиитпирлиг совет кижилер бүгү чылдың эгезин күш-ажылчы боттандырыышкыннар-биле дедеглеп турар. Социалистиг чарыш улам дээштиг болгаш ажыктыг кылдыр калбарган.

В. И. Ленининиң төрүттүнген хүнүнден бээр 111 чыл болуур оюнга тураскаатказ коммунистиг субботникти апрель 18-те эрттирер дугайында Москваның будүрүлгелер, организациялар коллективтериниң, будүрүлге мурнакчыларының болгаш чаартыкчыларының төлээлекчилериниң хуралынга ол дугайын чугаалаан. Хурал Москвага март 12-де болган.

Эгелекчилер субботникте кылыр ажылдарының планын чугаалаваннар. Ол хүн шалыпчы ээлчегиниң хүнү болур. Субботник эгелекчилериниң девизи — ажыктыг болгаш шынарлыг ажылдаар, күш-ажылдың эң бедик будүрүкчүлүүн чедип алыр. Ол хүн ажылдап алган акша-төрегнини беш чылдың фондузунче шилчидер.

Коллектив бүрүзү, бодуунуң арга-курлавырларын бодамчалыг санап көргеш, тодаргай сорулгаларны салган. Чижээ, Москва—Сортировочная депозунуң локомотив бригадалары камнап алдынган электроэнергиязы-биле 240 чүк болгаш пассажир поездилерин шугумнарга эрттирер. Владимир Ильич аттыг электромеханиктиг заводтуң ажылчыннары будүн чартык ээлчегиниң дваргазындан дудавас ажылды күүседир. Станок тудузунуң «Кызыл пролетарий» заводунга бедик будүрүкчүлүг 40 агрегаттарны, ооң иштинде санитарный

МАССАЛЫЫ-БИЛЕ ӨӨРЕНИП КИРИПКЕН

СЭКП-ниң XXVI съездизи доостур билек, политинформаторлар, агитаторлар, илеткелчилер болгаш докторлар быжыглап, хувааттынган участоктарынга СЭКП ТК-ныҥ Чиигине секретары эш Л. И. Брежневтиҥ кылганы Отчет илеткелди болгаш ооң материалдарының дугайында кол-оок пропагандаға база тайылбырны чорудуп эгелээн. Бо ажылга Ак-Туруг ортумак школазында, Төп салбырда, Булуң-Терек суурда, Ак-Туруг көдээ Советте партия организациялары болгаш «Билиг» нитилелиниҥ эге организацияны идепкейлиг киржип турарлар. Пропагандистер, агитаторлар съезд материалдарын совхозтуҥ амыдыралы-биле сыры холбап, билдиглиг таныштырып кирипкеннер.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниҥ ажылыныҥ дугайында, эпаа Л. И. Брежневтиҥ делгеренгей, хаҥы утказы илеткелиниҥ дугайында СЭКП райкомуныҥ пропаганда болгаш агитация киллизиниҥ эргелекчизи Б. К. Сангы-Бадыраа, «Билиг» нитилелиниҥ республика организациязыныҥ харыысалгалыг секретары К. Д. Будук-оол олар Чаш-Тал фермазынга, Ак-Туруг ортумак школазынга, Булуң-Терекпиҥ клубунга. Кызыл-Дагда үшкү хойжу бригадага чыылган хөй кижилерге лекцияларны номчаан. Ол ышкаш бо темаларга хамаарышкан чангыс аай политхүнүҥ участок бүрүзүнге эрттирген.

Съездиниҥ материалдарын таныжып, өөреникшээн совхозтуҥ ажыл-ишчилери, ооҥ коммунистери СЭКП-ниҥ ниитики болгаш даштыкы политиказын, ооҥ эш Л. И. Брежнев баштаан СЭКП ТК-ныҥ Политбюрозунуҥ практиктиг ажыл чорудулгазын бүрүн чүүлдүгзүнүп, партияга өөрүп четтиргенин, ооҥ планнарын боттандырырынга долу шиитпирлиин илергейлеп турарлар.

Чижээ, 1931 чылдан бээр СЭКП кежигүнү В. Ч. Мактар мынча дээн: «Мен партияныҥ хүрээленгенге 50 чыл хире чүрттүн келгеш, хөөнү көрүп келдим. Партияныҥ улуг, биче даалгазын күүседип чорааш амыдыралга өөренгем. Харын ам 69-да болза, бо хүнге чедир ажылдап турар мен. Бо съездиниҥ материалдарын, эш Л. И. Брежневтиҥ илеткелин таныышкаш, бистиҥ чүрттүүстүн бүгү талалыг өзүлдезин өскен төрээн черим Ак-Тургдан белин көрүп болур, бистин өзүп, сайзыраа олурарывыстый дүргенге сактып-даа, чугаалап-даа шыллавас-тыр мен. Партиямын салган сорулгазын күүседиргинге үлүүмүн кайдыг-даа участокка киирер мен».

Съезднге үткүштүр СЭКП-ниҥ кежигүнүнге кирген, амыях коммунист, тракторист Александр Бетэн: «1980 чылдың үлүүн ийи катап ажыр күүседиптим. Он бирги беш чылдың бирги чылында 1100 эталон гектар чымчак черни ажылдап кылыр хүлээлгемни ноябрь 7-ниҥ бетинде эрте күүседип, съездиниҥ материалдарын эки өөренир, ону чонга тайылбырлаарын хүлээнир мен» дээн.

Майнааракта хойжу бригаданыҥ кежигүнү Сенди Чалай амгы үеде 320 хойдан 320 хураганны алгаш бүрүүн-биле доруктуруп турар. Ак-Лама Тараачын 251, Монгуш Дыртый 236, Лопсан Партизан 267 хураганны чидириг чок алгылаан.

Бо мшкаш эки түнеллерни Ак-Туруг бригадазында Опай Анай-оол, Хенеп Чычаан-оол, Петр Күдер болгаш өскелердээ чедип алганнар.

Чаш-Талдың малчыннары ээткир утланышкынныг пиек фермазын ам сүткүр малче шилчидер хемчегни ап, күрүнеге сүт садарын эрткен чылдан 14 хуу көөдедирин хүлээнгеш, эрткен ийи айның сүт садар планын февраль 23-те күүсеткеш, квартал планын 15 хоноҥ эрте боттандырарын хүлээнип турарлар. Саанчылар Светлана Дарый эрткен чылын 2900 кг, Сундуй Анай 2800 кг сүт саарын ажыр күүсеткеш, ам квартал планын база-ла 15 хоноҥ эрте күүседир дээш чаржып турадлар.

Чолаачылар Б-С. Мычкай, М. М. Данзын, М. Ч. Монгуш, М. М. Төлээ, трактористер Ш. Чыртык, М. Солван-оол, А. Калыпдуу, К. Дартай-оол болгаш өскелер-даа съездиге уткуштур алган хүлээлгелерни ажыр күүсеткеш, ам чыл планын ноябрь, декабрь айларда боттандырар сорулганы салганнар.

Съездиге эш Л. И. Брежневтиҥ илеткелин, өске-даа материалдарны совхозтуҥ ажыл-ишчилериниҥ сонуургалында. өзүп турар негелдезинге дүүштүр ДЭУ-ге, ыяш ажыл-агый черинге, тудугга болгаш агитквартираларга таныштырылганы немей организастап чорудар.

«СЭКП-ниҥ XXVI съездизиниҥ шиитпирлери — амыдыралга», «Партияныҥ планнары — чонуҥ планнары», «Съездиниҥ шиитпирлерин конкурс эки өөредилге, үлегердиҥ корум-чурум-биле» болгаш өске-даа лозуң-плакаттарны, «Будүрүлгенин мурнакчылары» деп стендини, көскү агитацияныҥ өске-даа хевирлерин чаартканы.

Съездиниҥ шиитпирлерин таныжып, өөренир, ону кижи бүрүзүнге чедирер ажыл үлэм калбарган, көдээ чонуҥ бетик көдүрүүшкүнүт чорду өөрүп, калбарып, ажыл-ишти четпестерин эдер хемчеглерни ажылдап кылып, ону боттандырып эгелеп турар.

Р. ХУНАЙ-ООЛ.
«Ада-Чурт» совхозтуҥ партком секретары.

ЧОГААДЫКЧЫ БЕДИК ХАРЫЫСАЛГА-БИЛЕ

Совет литератураныҥ болгаш ураи чүүлдүҥ мурнунда турар эң кол сорулгалар болза чогаадыкчы угаан-бодалдың амыдырал-биле доктаамал харылзаалыг болуру, амыдыралды хаҥы болгаш тода чуруп көргүзери болуур. Шак ындыг бедик харыысалгалыг болуру чаа эгелеп чоруур-даа болгаш арга-дүржүлгалыг-даа чогаадыкчы кижи бүрүзүнге хамаарыжыр. Чонуҥ угаан-бодалын, күзел-чүткүлүн чүглеп кижизидери ураи чүүлдүҥ чүгула сорулгазы. Үстүнде сорулганы чедип алырынга чогаадыкчы организациялар партийжи хаҥы салыышкынга хүрээлеткен болуп турар.

СЭКП-ниҥ XXVI съездизинге ТК-ныҥ Отчёт илеткелинде болгаш 1981—1985 чылдарда болгаш 1990 чылга чедир үеде чүрттүн экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезинин Кол угланыышкынныарында ниитилелдиҥ хөгжүлдезинин политиктиг, социал болгаш экономиктиг факторлары-биле чергелештир культура хөгжүлдезинче оныа кичээнгей салдынган. Тываныҥ чогаадыкчы интеллигенциязы партияныҥ сорук киниккчи шиитпирлеринге уламчалгыналгаш, бо хүннерде съездиниҥ шиитпирлерин калбаа-биле таныжып, оларны чон ортузунга таныылбырлаар, чедирер ажылга улуг үлүг-хүүзүн киирер дээш тура-соруктуг ажылдап турарлар. Масса чоиби-ле сырый харылзааныҥ чугулазын олар хаҥыз-биле билип, аңаа даянып тургаш, боттарыныҥ хаҥы ужур-уткалыг чогаал ажылдарын тургузарлар.

Шак ындыг чогаалдарга Тыва АССР-ниҥ алдарлыг чогаалчызы Кызыл-Эник Кудажының «Үйгу чок Улуг-Хем», Тываныҥ улустуҥ чогаалчызы Степан Сарыг-оолдуҥ «Аңгыр-оолдуҥ тооҗузу», РСФСР-ниҥ Репин аттыг Күрүне шаналыныҥ лауреады Раиса Аракчаанын чонар-даштан кылган ажылдары, РСФСР-ниҥ ураи чүүлүнүҥ алдарлыг ажылдакчызы Алексей Чыргал-оолдуҥ симфония чогаалдары, Тыва АССР-ниҥ культуразыныҥ алдарлыг ажылдакчызы Ростислав Кенденбильдиҥ ыры чогаалдары, республиканыҥ хөгжүм-шиҥ театрыныҥ тургускаҥы "А. Гельманыҥ «Бистер, адаанга ат салганнар...» деп шиинзи, күрүне филармониязыныҥ «Саян» ансамблиниҥ концерт программазы дээш өскедээ чүүлдер хамаарыжыр.

Аныяктар база-ла чогаадылга талазы-биле өөзүп эвес чедиишкиннерлиг болуп турарлар. Чогаадыкчы коллективтер доктаамал чаартыныҥ турарын эскерер бис. Эрткен беш чылда хөгжүм-шиин театрынга Москваныҥ Шукин аттыг театр училишезиниҥ болгаш Кызылдың-ураи чүүл училищезиниҥ доозукчулары немежин киргеп. Дээдж өөредилге черлерин доозуп келген аныяк чүрүкчүлер база бар. Аныяк шүлүкчү Александр Даржай ССРЭ-ниҥ Чогаалчылар эвилелиниҥ кежигүнү болган. «Сочи-80-ниҥ» лауреады болган, тускай ырыхөгжүмнүг «Аян» ансамбль тургустунган. Чаҗгыс сес-биле чугаалаарга чогаадыкчы организациялар аныяк күштер-биле четчелеттингеп болуп турардыр. Хөгжүм-шиин театрында тургустунган «Чалым-Хаа» деп каттыжыышкынныҥ ажылы база солуп. Эрткен чылдың августа бистиҥ республикага болган аныяк шүлүкчүлериниҥ Бүгү-эвилел фестивалы чүгле аныяк литераторларга эвес, харын бүгү тыва литературага ужур-дузалыг болуушкун болган. Аңаа аныяктар-биле чергелештир чурттуҥ ат-сураглыг чогаалчылары база киришкен.

Чогаадыкчы аныяктар-биле ажылче партийжи сагыш салыышкын онзагай болуп келгенин билир бис. Моон сонгаарда, бо талазы-биле бистиҥ аныяк-өскенивис профессионал мергежилди бедидери-биле чергелештир хамаатты бедик идепкейлиг чоруккка, коммунистиг өзөү-шынарга дадытып бижыгар ужурлуг.

Ёзулуг чогаадыкчы кижи дээрге бижыг өзөү-шынарлыг, хамаатты, партийжи бүзүрелдиг кижи болуру чугаажок. Оон амыдырал-биле харылзаазы ам-даа кошкак. Чамдык чогаал болгаш ураи чүүл ажылдакчыларывыс чогаадыкчы бедик харыысалгалыг чоруунга, угаан-бодал талазы-биле өзүлдезинге бүгү талалыг дуза көргүзери чогаадыкчы эвилелдериниҥ хүлээлгези. Торээн чүртүнүҥ кайгамчык чаартылгалары, күш-ажылчы кижилериниҥ чедиишкиннери, оларныҥ чогаадылгазыныҥ үндезинneри болур. Сөөлгү чылдарда элээн каш чогаадыкчы угланышкынныҥ комплекстиг бригадалар Мөҥгүн-Тайга, Тес-Хем, Улуг-Хем, Бай-Тайга районнарга чоргулаан. Тывага музыкалыг чай болгаш аныяк шүлүкчүлер фестивалы чергелиг биске эрткен байырлалдар үезинде республиканыҥ культура, ураи чүүл ажылдакчылары, чогаалчылар, композиторлар, ыраажы күүседикчилер барык шүлүү районнарга чораннар. Анаа бүгү чүрттан келген аалчылар киришкени онзагай.

Республиканыҥ Чурукчулар эвилелиниҥ баштаар чери партийжи съездиге тураскаатқан улуг делгелгени организастап ажыктан. «Совет Тываныҥ черн болгаш кижилериэ» деп делгелгени хөй чон сонуургаан.

Чамдык талалар илеретпиниҥ турза-даа, бистиҥ чогаадыкчы интеллигенциязывыстыҥ масеа-биле харылзаазы ам-даа кошкак. Чамдык чогаал болгаш ураи чүүл ажылдакчыларывыс амыдырал-биле харылзаазы кошкатканындан хаҥы уткашынар чок, чидиг эвес, чегей чогаал ажылдарын үндүргүлей бергилээр. Чогаадыкчы ажылдакчыларныҥ оруктары ыракузак малчыннарда, Ак-Довуракпак, Хову-Аксыныҥ мурнакчы ажылчыннарында, Бүгү-эвилелдиҥ комсомолчу шалыпчы түлүү — Чаа Шагаан-Арыгда, автомобиль оруктарыныҥ ээлери — чолаачыларда болур ужурлуг.

Чүрттүн коммунистериниҥ улуг шүүлгени болуп эрткен, бистиҥ мурнувуста хөгжүдде сайзыралдың чаа-чаа бедиктерни айыттынып тодараттынган. Олар шынап-ла кайгамчык улуг, олар шупту совет кижилерин улам сорук киирип, партияныҥ болгаш улустуҥ маадырлыг ажыл-херектериниҥ дугайында хаҥы утка-шынарлыг чогаадларыны тургузарыныҥ туружуп турар. Чоныҥ эрге-ажыктарында дүүштүр чурттаары, өөрүшкүүиу болгаш муигаралды олар-биле үлежири, амыдыралдың шынныын, бистиҥ гуманисчи идеалдарывысты бадыткаары коммунистиг тургузуушкуиуҥ идепкейлиг тургузаукчузу болуу —ол дээрге ураи чүүлдүҥ ёзулуг улусчу, ёзулуг партийжизи-дир.

Ёзулуг талант-улустарыныҥ хүндүткели болгаш ынакшылыбиле хүрээлеткен, ураи чүүлдүҥ чогаадыкчыныҥ бодуиуҥ чонуиуҥ мурнунга улуг харыысалгалыг болурун база негеп турар. Чоныҥ эрге-ажыктарында дүүштүр чурттаары, өөрүшкүүиу болгаш муигаралды олар-биле үлежири, амыдыралдың шынныын, бистиҥ гуманисчи идеалдарывысты бадыткаары коммунистиг тургузуушкуиуҥ идепкейлиг тургузаукчузу болуу —ол дээрге ураи чүүлдүҥ ёзулуг улусчу, ёзулуг партийжизи-дир.

Ёзулуг талант-улустарыныҥ хүндүткели болгаш ынакшылыбиле хүрээлеткен, ураи чүүлдүҥ чогаадыкчыныҥ бодуиуҥ чонуиуҥ мурнунга улуг харыысалгалыг болурун база негеп турар. Чоныҥ эрге-ажыктарында дүүштүр чурттаары, өөрүшкүүиу болгаш муигаралды олар-биле үлежири, амыдыралдың шынныын, бистиҥ гуманисчи идеалдарывысты бадыткаары коммунистиг тургузуушкуиуҥ идепкейлиг тургузаукчузу болуу —ол дээрге ураи чүүлдүҥ ёзулуг улусчу, ёзулуг партийжизи-дир.

Ёзулуг талант-улустарыныҥ хүндүткели болгаш ынакшылыбиле хүрээлеткен, ураи чүүлдүҥ чогаадыкчыныҥ бодуиуҥ чонуиуҥ мурнунга улуг харыысалгалыг болурун база негеп турар. Чоныҥ эрге-ажыктарында дүүштүр чурттаары, өөрүшкүүиу болгаш муигаралды олар-биле үлежири, амыдыралдың шынныын, бистиҥ гуманисчи идеалдарывысты бадыткаары коммунистиг тургузуушкуиуҥ идепкейлиг тургузаукчузу болуу —ол дээрге ураи чүүлдүҥ ёзулуг улусчу, ёзулуг партийжизи-дир.

Ёзулуг талант-улустарыныҥ хүндүткели болгаш ынакшылыбиле хүрээлеткен, ураи чүүлдүҥ чогаадыкчыныҥ бодуиуҥ чонуиуҥ мурнунга улуг харыысалгалыг болурун база негеп турар. Чоныҥ эрге-ажыктарында дүүштүр чурттаары, өөрүшкүүиу болгаш муигаралды олар-биле үлежири, амыдыралдың шынныын, бистиҥ гуманисчи идеалдарывысты бадыткаары коммунистиг тургузуушкуиуҥ идепкейлиг тургузаукчузу болуу —ол дээрге ураи чүүлдүҥ ёзулуг улусчу, ёзулуг партийжизи-дир.

Ёзулуг талант-улустарыныҥ хүндүткели болгаш ынакшылыбиле хүрээлеткен, ураи чүүлдүҥ чогаадыкчыныҥ бодуиуҥ чонуиуҥ мурнунга улуг харыысалгалыг болурун база негеп турар. Чоныҥ эрге-ажыктарында дүүштүр чурттаары, өөрүшкүүиу болгаш муигаралды олар-биле үлежири, амыдыралдың шынныын, бистиҥ гуманисчи идеалдарывысты бадыткаары коммунистиг тургузуушкуиуҥ идепкейлиг тургузаукчузу болуу —ол дээрге ураи чүүлдүҥ ёзулуг улусчу, ёзулуг партийжизи-дир.

Ёзулуг талант-улустарыныҥ хүндүткели болгаш ынакшылыбиле хүрээлеткен, ураи чүүлдүҥ чогаадыкчыныҥ бодуиуҥ чонуиуҥ мурнунга улуг харыысалгалыг болурун база негеп турар. Чоныҥ эрге-ажыктарында дүүштүр чурттаары, өөрүшкүүиу болгаш муигаралды олар-биле үлежири, амыдыралдың шынныын, бистиҥ гуманисчи идеалдарывысты бадыткаары коммунистиг тургузуушкуиуҥ идепкейлиг тургузаукчузу болуу —ол дээрге ураи чүүлдүҥ ёзулуг улусчу, ёзулуг партийжизи-дир.

ТАТАР АССР. Нижнекамск ГЭС-тиҥ тудугчулары СЭКП-ниҥ XXVI съездизинге белек кылдыр гидроэлектростанцияныҥ бешки агрегадын ажыглалга киирген. Ам ол ГЭС-тиҥ беш агрегады он бирги беш чылга бараан бээп, съездиниҥ шиитпирлеринде айыттынган сорулгаларны күүседиринге энергияны будүрүлгелерге берип турар.

ЧУРУКТА: «Гидрострой» тудуг эргелеелиниҥ начальныги А. А. Быкадоров Мастод Лапытовтуҥ мурнакчы тудугчулар бригадазынга хүлээлгелерни чедиишиннинг күүсеткени дээш байыр чедирип тур.

Е. ЛОГВИНОВТУҢ фотозу. СЭТА-ныҥ фотохрониказы

ЛОЗУҢУВУС—ШАЛЫПЧЫ ИШ

В. И. Ленининиҥ төрүттүнгеи хүнүнден бээр 111 чыл болур оонга аллар кылдыр апрель 18-те коммунистиг субботник эрттирер дугайында Москваныҥ мурнакчы будүрүлгелериниҥ эгелээшкини улуг деткиишкинни алган. Заводтарныҥ, фабрикаларныҥ коллективтеринде болуп эртип турар митингилер болгаш хураллар ам болур күш-ажылчы байырлалга тураскаткан дээрзин СЭТА-ныҥ корреспонденгилери дыыдадып турар.

Субботник хүнүнге тураскаткан хүлээлгелерде мыядыг чүүлдерни бижээн: ниитики курлавырларны долузу-биле ажыглап тургаш, ол хүн эң бедик будүрүкчүлүг болгаш эң ажыктыг ажылдаар. СЭКП-ниҥ XXVI съездизиниҥ шиитпирлери совет кижилерни олче улам сорук киирип турар.

Москваныҥ «Серп и Молот» заводунга болуп эрткен митингиге чүве чугаалаан кан эзилдиркилери Ю. Чистяков болгаш А. Ларин, шуткузга цегинiң мастери Г. Лощяков олар будүрүлге коллективиниҥ субботникке бедик кадрулүшкүнүт белеткеиип турарыныҥ дугайын чугаалааннар.

Шалыпчы ажылдың үезинде 35 тонна электри канын, 25 тонна белен прокатты, өскедээ хөй продукцияны будүрүп үндүрери көрдүнген. Апрель 18-те ажылдап турганы чер бүрүзүнге эң будүрүкчүлүг ажыллаарын, чүгле дээди шынарныҥ продукциязын будүрүп үндүрерин олар шиитпирлээн. Субботник фондузунче он-он мун рубльди шилчидер.

Найысталлыҥ станок тудуушкуиуҥуи А. И. Ефремов аттыг «Кызыл пролетарий» заводунуҥ цехтеринге митингилер болуп эрткилээн. Боттарыныҥ ажы, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры И. Мальцевтиҥ апрель 18-те хоммунистиг субботник эрттирер дугайында саналын будүрүлгениҥ ажылчыннары изин-биле деткээн. Токарь И. Тюрин, бригадир В. Ремесков болгаш оон-даа өскелер күш-ажылдың байырлалының хүнүнде эң бедик будүрүкчүлүг, эң шынарлыг ажылдаарынче өөрүп кыйгырган.

Заводтуҥ коллективи ол хүн планнаан ажыр 90 муң рубльдиҥ продукциязын будүрүп үндүрер, 40 станоктарны кыырын күлээнген.

Апрель 18-те Москваныҥ трудугларының анаа ээлчегде ап турганынаан 10 муң тонна хөй материалларны алыр.

Найысталлыҥ эң улуг транспорт будүрүлгези — № 1 автокомбинаттың чолаачылары ол хүн канчаар ажылдаарын дээнии чолаачы С. Гаврилин, слесарьлар бригадири Н. Самарин, автобудүрүлгениҥ өске-даа ажылдакчылары чугаалаан. Кады ажылдап турар эштерии эң бедик будүрүкчүлүг ажыллаарынче олар кыйгырган.

Коллективтиг ол хүн ажылдаар бүгү машиналары чүгле камнап алдынган кывар чүүлдүүр ажылдаар. Кывар чүүлдү ажыр чарыгдаваазы, таарымчалыг маршруттарны шилип алыры, чолаачыларныҥ мергежилиниҥ бедик бо бүгүге дузалаар.

Найысталлыҥ идик кылыр «Заря» каттыжыышкынының коллективи апрель 18-те чүгле дээди шынарныҥ продукциязын будүрүп үндүрерин хүлээнген. Белеткекчи Н. Кириллова, даараакчы Л. Хомякова, цех начальныгы Т. Маркелова болгаш оон-даа өскелер ол эргелеешкинни деткиринче өөрүп кыйгырган.

Күш-ажыл байырлалының үезинде он-он мук рубльдиҥ кылыглары будүрүп үндүрери көрдүнген. Камнап алдынган энергиины ажыглавышаан, камнатынган материалдар, чиг-эт-биле оларны белеткеп кылырын коллектив хүлээнген.

Москвачыларныҥ эгелээшкинин чүрттүн күш-ажылчы коллективтери деткээн.

Кольманың болгаш Чукотканың бүгү электри станциялары коммунистиг субботник хүнүнде чүгле камнап алганы кывар чүүлү-биле ажыллаар. Магадан областтың энергетиктери В. И. Ленининиҥ төрүттүнген хүнүнден бээр 111 чыл болур оон шалыпчы, бедик будүрүкчүлүг күш-ажыл-биле демделээр. Ол хүн ажылдап алганы акшазын беш чылдың фондузунче шилчилер.

(СЭТА-ныҥ корр.).

ЧААЗЫ-БИЛЕ, НЕГЕЛДЕГЕ ДҮҮШТҮР

«Ада-чурттуҥ Улуг дайынының аҥаҥчыларының амыдырал байдалын улам экижидер талазы-биле хемчегларни боттандырар.
Пенсионерлерниҥ ниитиниҥ күш-ажылынга киржир аргаларын калбартыр...»

СЭКП-ниҥ XXVI съездизиниҥ хүлээп алганы 1981—1985 чылларда болгаш 1990 чылга чедир үеде ССРЭ-ниҥ хөгжүлдезиниҥ Кол угланыышкынларында база катап демделеттингеп үстүнде айтырыгларны шиитпирлээр болгаш боттандырар талазы-биле республиканың социал хандырыга органнарыҥ 1980 чылда чамдык эки түнеллерни чедип алган.

Пенсионерлерни болгаш инвалидтерни ажылга киирериниҥ болгаш амыдыралын экижидериниҥ айтырыгларын хоорай, райкүүскомнарның бадылаан план-хемчегларинге үдезилеп, социал хандырыга киидистери боттандырып турар. Оон-биле чергелештир инвалидтерни өөредирии, дайын инвалидтеринге, хөй үүлгүт, бот-нелерге, азыракчызын оскунган өг-бүлелерге, чангыс бот кыргынаарга чинеллелерни болгаш дузаламчыларны тыпсын турарының контролюн боттандырып турар.

Амгы үеде республиканың кырын пазылааны дээш пенсиялыг 13610 ажыг кижи, дайының болгаш күш-ажылдың 4282 инвалидтери чүрттан турар. Ада-чурттуҥ Улуг дайының киржикчилери 3300 ажыг кижи болуп турар. СЭКП ТК-ныҥ болгаш ССРЭ-ниҥ Министрлер Чөвүлелиниҥ 1978 чылдагы доктаалынга дүүштүр Ада-чурттуҥ Улуг дайының бүгү киржикчилеринге доктаамал пынызылгаларны, а дайының I, II, III бөлүктеринің инвалидтеринге чылда чангыс катап халас чоруурунуҥ талоннарын тывыскан. Дайын инвалидтерниҥ үчёт карточкаларын доллурары дооступ турар.

1980 чылда дайын инвалидтеринге 18 «Запорожец» маңнанары халаска берген. 24-ту долу өртээнге сатқан. Оон ангыза 6 «Москвичиин», 14 мотоколяскалы база халас берген. Ада-чурттуҥ Улуг дайының I, II бөлүктеринің инвалидтеринге бекизи салып алганының, машиналар септеткенниҥ болгаш техниктиг ажаалда кылдырганының компенсациязынга 120 муң рубльди эгиткен. Эрткен чылдың дургузунда санаторийлерже болгаш курорттарга эмнеелир 204 путёвкаларны халас берген.

Улус депутаттарының Советтери, будүрүлгелер, организациялар, салыт, транспорт, коммунал ажыл-агый, амыдырал хандырыга будүрүлгелери дайын болгаш күш-ажыл инвалидтеринге, пенсионерлерге чинеллеринге база дузаламчыларны көргүзер талазы-биле ажылдарны чоруларын элээн экижиткен. Республикала I бөлүктүн инвалидтериниҥ 3.9 хуузу, II бөлүктүн инвалидтериниҥ 27.9 хуузу, III бөлүктүн инвалидтериниҥ 76.5 хуузу ажылдап турар. Инвалидтерин болгаш пенсионерлерни ажылга киирер, оларның амыдырал байдалын экижидер талазы-биле ажылдарны Кызыл хоорайның, Бай-Тайга, Эрзин, Кызыл районнарның социал хандырыга киидистери эки организастап турар.

Ада-чурт дайының киржикчилериниҥ элээн хөйү Кызылда чүрттап турар. Оларга хүн бүрүнүн дузазын недиреп-биле хоорайның социал хандырыга киидизинин паанында 54 кижилиг хөй-ниитиҥ совудел ажылдап турар. Дайын киржикчилерни ажылга киирер, амыдыралын таарыштыр түргүзар. 13 кижилиг бөлүк ол чөвүлелде база бар. Чөвүлелдиҥ болгаш бөлүктүн кылын чорукан ажылдарының түнеллеринде дайын болган күш-ажыл инвалидтеринден 49 кижини ажылга киптеп, оларның 187 өг-бүлелерин чүрттала-амыдыралын чайгаарап «көрген болгаш дайының, күш-ажылдың инвалидтеринге, пенсионерлерге чоруур түшкү материалдыг дузалаар ветпеген.

Каа-Хем, Кызыл, Бии-Хем райкүүскомнар, оларның социал хандырыга киидистери инвалидтериниҥ болгаш пенсионерлериниҥ чүрттала-амыдырал байдалын экижидерине, оларны таарыжыр ажылдарга киирер дугайында доктаамал сагыш салып турар. Оон түнеллеринде материаллыг дузаламчы көргүзери, бензин, артык кезектер, техниктиг ажаалда дээш компенсациялар эгидери чогуур үезинде чоруттуруп, инвалидтерни таарыжыр ажылдарга киирип, оларныҥ чингелделер ёзугаар негелдеҥереглелдери бүрүҥү-биле тоараттынып турар. Улуг-Хем районда дайын инвалидтери, эмчи шинчилери-биле эки хандыртынган. Оларны тус-тус адырларныҥ эмчилери шинчип, керек апарганда инвалидтерни эмнээри-биле чыттырар 5 орунлу терапевт салбырында тускайлаан.

Инвалидтериниҥ болгаш пенсионерлериниҥ амыдырал хандырылгазын улам экижидер, оларны ажылга таарыштырып киирер болгаш өөредир айтырыгларны шиитпирлеп турарыныҥ четпестер бар. Ылаҥгыя бо айтырыг талазы-биле төп болгаш республика органнарыныҥ доктаал-шиитпирлериниҥ айтыгынган хемчегler чедир күүсеттинмейн, оларныҥ ужур-утказын тайылбырлаарын кошкак чоруулуп турар. Улус депутаттарының чер-чер Советтериниҥ күүскомнары, социал хандырыга киидистери бо талазы-биле ам-даа чедип ажылдавайн турар.

Чамдык районнарныҥ социал хандырыга киидистери инвалидтерге болгаш пенсионерлерге санаторий-курорт путёвкаларын бөзрин, тускайлаан транспорт тыпсырын, оларга көрдүнген чингелделерни болгаш артык эргелерни сайгарарын, мергежилге болгаш чаа мергежилге өөредиринии, таарыжыр ажыл тып бөзрин четпес организастап турар. Инвалидтерни профессия талазы-биле тоарадылгазы кошкак организастаттынган. Эмнелге-күшажыл эксперт комиссиялары инвалидтерни өөредир азы эле өөредир дугайында сүмелерни ховар берип, оларны ажылга киирген бе дээрзин сула хынап турар.

Райкүүскомнарныҥ чамдык социал хандырыга киидистери партия, совет органнарының удурлулгазынга болгаш деткимчезинге кошкак даянып, организастыг ажылды сула чорудуп келген. Моон ужурунда олар инвалидтерни болгаш пенсионерлерни эки четче билбес, чамдыктары олар боттары дилеп, айтырыг тургузуп келирге, чүгле ыичан оларбиле ажылдап турар. Чижээ, Тожу районда инвалидтерге болгаш пенсионерлерге хамаарылга чогуур деннелее эвес, киидистиҥ ол талазы-биле планы чок турганыдан олар садыг, эмнелге хандырылгазының четпезинге хомудал киирген. Дайының I бөлүүнүн инвалидтерни бажыңарынга чедирип хандырарын организаставайн турган. Оларның учёт дептерии долдурарын безин дооспаан. Ындыг янзылыг фактылар Чөөн-Хемчик районда база бар.

СЭКП-ниҥ XXVI съездизи чоныҥ чаагай чоруун бедилерии оң бирги беш чылда партияның экономиктиг политиказының кол сорулгазы деп тодаратқан. Ында дайының болгаш күш-ажылдың инвалидтерни, пенсионерлерни, хөй үүлгүт болгаш бот-нелерни, азыракчызын оскунган өг-бүлелерни хандырарын улам экижидиринии хемчегlерни, толаргай айыткан. Республиканың социал хандырыга ажылдакчылары, чер-чер Советтери оларны амыдыралга чаазы-биле боттандырар апаар.

Бистиҥ республиканың хоочун кижилери ол аажок улуг сагыш човаашкын дээш партияга, күрүнеге өөрүп четтиргенинии илергейлеп турар. Оон-биле кады олар СЭКП-ниҥ XXVI съездизиниҥ салган өндүр улуг программазын боттандырарынга боттарының шыдаар хирези-биле киржирин күзеп турар. Бо күш-ажылчы курлавырларны чөп ажылаары чугула.

А. ЧАНЗАН.
Тыва АССР-ниҥ социал хандырыга министриниҥ оралакчызы.

АЖААЛДА ЭКИДЕ...

— Инектериҥ ажаалдазы багай эвес. Кажаа ниитин өдек-биле курлаглап, кавадын болгаш чемгерилгезин таарыштырып турар. Ылаҥгыя төрүүр болгаш чаа төрээн инектериҥ азыралын күштелдирген. Моон уламындан инектериҥ денгели экн, сүдү база эдбек — деп, хоочун саанчы Кара-Сал Ламажаа чугаалады.

Өөрүде «Кызыл тукэ» совхозтуҥ Чараш-Дыт сүт-бараан фермазының коллективи СЭКП-ниҥ XXVI съездизиниҥ шиитпирлерин деткип, шудургу болгаш хей-аяттыг ажылдап турар. Галина Кара-Сал инек бүрүзүндеи хүнде-ле 6 литр сүтту саап ап келген. Тамара Сат, Ооржак Сейиек, Кара-Сал Бадыжык олар база эки ажылдап турар.

Чараш-Дыт сүт-бараан фермазының саанчылары он бирги беш чылдың баштәйгы кварталының планын хүүсаалап эрте күүседир соруага салгаш, социалистиг чарышты уламна калбартканнар.

Д. ООРЖАК.

ШАЛЫПЧЫЛАР

Чагаалар допчулалы

Бо хүннерде көдээниҥ бүгү ажыл-ишчилери, оларның аразында малчыннар СЭКП-ниҥ XXVI съездизиниҥ шиитпирлерин амыдыралга боттандырар, он бирги беш чылдың баштайгы чылының планныг даалгаларын база боттарынга алган социалистиг хүлээлгелерин чедиишкинниг күүседир дээш күжениишкинниг ажылдап турарлар. Ниитиниҥ малын кыштан менди ажырар, хойданна хураганны камгалап, доруктурар дээш кызымаккай ажылдап турар хойжуларның, мал чемнерин эң беримчелиг ажыглап, саар малдың ажаалда-чемгерилгезин экижидип турган, сүт саалдазын эвээжетпес дээш туржуп турар саанчыларның, кадарчыларның, часкы ховуажылдарынга кыжын-на эки белеткенин алыр дээш техника септелгезинде амыр-дыш чок ажылдап турар механизаторларның, септекчилерниҥ дугайында көдээде авторлар бисче хөөү-биле бижип турар. Моон адаанда чамдык чагаалларның допчулалын киирдиҥис.

Кызыл районнуҥ «Шамбалыг» совхозунда Михаил биле Александра Тюлюштериниҥ хойжу өг-бүлезинии мактадыг ажыл-ижинии дугайын Шамбалыг суурдан **Сара Монгуш** бисче бижип чорукан. Ында мындыг одуруглар бар: «Кайызы-даа аныяк коммунист хойжулар партивиын XXVI съездизинге тураскаткан социалистиг чарышка идепкейлиг киржип, кадарган малын кыштан хүр-менди ажырар дээш кызымаккай ажылдап турар. Ам оларның коданында 397 хойдан 306 хураган камгалап алдынган, оича-менди доругуп турарлар.

Тюлюштериниҥ малчын өг-бүлезии ажыл-ишке эки көргүзүглери дээш хөй удаа шанналып, мактадып келген».

«О. Шынаа» совхозтуҥ хоочун хойжузу Дадар-оол Алдын-оолович Комбу-Сүрүнүҥ ажыл-ишчи чеднишкинериниҥ дугайын Тес-Хемден **Болат-оол Тирчин** редакциязга бижээн. Мурнакчы малчын эрткен чылын төрүүр 100 хойга онаштыр 102 хураганны камгалап алгаш, совхозтуҥ малчыннарының чарыжының мурнуку одуруунче үнген. Ол үдүг хойларның баш санын база-ла бүрүн камгалап ап шыдаан.

Дадар-оол Алдын-оолович бо кышка база эки белеткенген болгаш кадарган хоюн хүүсеп, соңгукчулар-биле ужуражыышкынны кылып, боттарының онаашкан ажылынга үлегер-чижээн коргузуп турар.

СЭКП-ниҥ XXVI съездизиниҥ материалдарын таныышкаш, сеткил ханыышкын-биле ону бүрүн чүүлдүгзүнүп, деткип, он бирги беш чылдың баштайгы чылында боттарынга алган социалистиг хүлээлгезин эдеп көрүп, төрүүр 100 хойга онааштыр 100 хураганны, бир хойдан-на 2.2 кг дүктү кыргыл алырын, 20 тонна сигенни, 10 тонна көк-суланы, 10 тонна саванны, 25 тонна одекти белеткеп алырын шиитпирлээн.

Н. ДАЖИНМАЙ.

ШЫН

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинде

болгаш профоблчөвүлелде

ХӨЙ-НИИТИ ПУНКТУЛАРЫНЫҢ КӨРҮЛДЕЗИ

Социалистиг хоойлу-дүрүмнү сагыырын эжижидерингe болгаш корум-чүрумну быжыглаарынга хөй-ниитиниң калбаа-биле киришкилээри, корум-чүрум хажыдыышкынарын үндезилеп-биле чайладырынга оларның идепкейин бедидер болгаш эрге-чүрум хажыдыышкынарын баш удур болдурбас талазы-биле чурттакчы чонуң болгаш күш-ажылчы коллективтерниң ажыл-чорудулгазын түүштүрерин хандырар сорулга-биле Тыва АССР-ге корум-чүрум камгалалының хөй-ниити пунктузу дээш көрүлде чорудар дугайында доктаалды Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели, профэвилелдерининң область чөвүлели хүлээп алгаш, көрүлдениң түннелин үндүрер комиссияны тургускан.

Корум-чүрум камгалалының хөй-ниити пунктуларының көргүлезиниң чорун турарының дугайын доктаамал чырыдып. чонга дыңнадыр турарын республика солуннарының редакцияларынга болгаш Телевидение болгаш радиоламчыылга талазы-биле күрүне комитединге сүмелеп турар. Корум-чүрум камгалалының хөй-ниити пунктуларының көрүлдезиниң негелделерин ук доктаал-биле база бадылаан.

КӨРҮЛДЕНИҢ НЕГЕЛДЕЛЕРИ

Хөй-ниити пунктуларының республика көрүлдези социалистиг хоойлу-дүрүмнү сагыырын эжижидеринге, хамаатыларның чурттап турар черлеринге эрге-чүрум хажыдылгаларын баш удур болдурбас дээш ажылга хөй-ниити организацияларының ролюн бедидеринге, корум-чүрум камгалалының хөй-ниити пунктуларының эрге-чүрум хажыдыышкынарын баш удур болдурбас талазы-биле ажылының эки дуржулгазын неперединиге идиг бөөр сорулгалыг.

КӨРҮЛДЕНИҢ СОРУЛГАЛАРЫ

— эрге-чүрум хажыдыышкынарын баш удур болдурбазында бот ажыл-чорудулгалыг хөй-ниити организацияларын киришкирер, пунктуга быжыглаан девискээрге ниитиниң корум-чүрумун хандырары;

— корум-чүрум хажыдыкчылары-биле тус-тузунда кижизидилге ажылын чорудар талазы-биле хөй-ниити организацияларының болгаш күш-ажылчы коллективтерниң кирген ажылы, улусчу дружиннiктериниң, күш-ажылчы коллективтериниң болгаш чурттакчы чонуң оларга шефтээпкини, херектеп хостаалы келгеннерге административтиг хайгаарал боттандырар талазы-биле чамдык хемчегларни боттандырарынга милицияга чедирген дузазы;

— арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур демисел чорударынга күрүне организарыны дуза чедирери, алкогольга удур пропаганда хемчеглери чорударынга киржилгээн, арага аймаан садыгларының чурумун сагып турарынга контроль тургусканы. Хоочураан алкоголиктерни илередир болгаш эмнедир талазы-биле күш-ажылчы коллективтерге болгаш медицина албан черлерииге дуза чедирери;

— маңгысталчак амылыралдыг кижилерни илередири, оларны ажылга киирер азы өредип чорудар талазы-биле дуза чедирери, олар-биле кижизидилге ажылын чорудары;

— хөй-ниити пунктузунга кирген хөмүдалларны, биллиришкиннерни болгаш дыңнадыгларны чогуур үезинде көөру;

— хөй-ниити пунктузунга быжыглаан девискээрниң чурттакчыларының ортузунга эргехоойлу пропагандазын чорудары;

— назы четпээннериң хайгаарал чох чоруу-биле болгаш корум-чүрум хажыдыышкынары-биле демисел ажылдарын чорудары, уругларыны болгаш элээлилерни кижизидерииге киржири;

— боттарының корум-чүрум чок ажыы-чаңы-биле уругларынга багай салдар чедирип турар ада-иелерни илередири, ындыг өг-бүлелерге байдалды экижидер талазы-биле чогуур хемчеглерни алыры;

— корум-чүрум камгалалының хөй-ниити пунктуларын материал-техника талазы-биле хандырары.

КӨРҮЛДЕНИҢ ТҮННЕЛДЕРИН ҮНДҮРЕРИ

Корум-чүрум камгалалының эң эки хөй-ниити пунктузу дээш көрүлдениң түннелдерин чыл дургузунда ажылдың түннели-биле үндүрер. Көрүлдениң түннелдериниң дугайында материалларны районнар болгаш Кызыл хоорай Советтеринiң күүскомнары республика комиссиязынга чыл бүрүде январь 20-де киирген турар. Тиилекчилерни шаңнал мактаары-биле бир бирги черни, бир ийги черни, ийи үшкү черни доктаадыр.

ТИИЛЕКЧИЛЕРНИ ШАҢНААРЫ

Бирги черни алган пунктуну вымпел, бирги чергенни диплому-биле болгаш 150 рубль түңнүг акша-биле; ийи дi черни алган пунктуну — ийиги чергенни диплому-биле болгаш 75 рубль түңнүг акша-биле; үшкү черни алган пунктулары —үшкү чергенiң диплому болгаш 50-50 рубль түңнүг акша-биле шаңнаар.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: КЫСКА ДЫҢНАДЫГЛАР, ТАЙЫЛБЫРЛАР

ТАЙБЫҢ ДЭЭШ ДЕМИСЕЛДИҢ АВАНГАРДЫ

Бижи төрелгетениң эң-не чаагай бодалдары болгаш күзел-соруу СЭКП-ниң XXVI съездизинге эш Л. И. Брежневтиң кылганы СЭКП ТК-ның Отчёт илеткелинде, совет коммунистерниң шуулганының ажылына илергейлеттинген. Өртемчейге тайбыңны камгаагарының болгаш быжыглаарының херээнче онза кичээнгейни съезд угладыырган. Амгы үенин шылгарангай болуушкыну — СЭКП-ниң XXVI съездизиниң даштыкы чурттарда ынчаар бедии-биле үнелеп турар.

Делегейниң эң чугула болгаш үези келген айтырыгларын шинтпирлээринге оруктуг ССРЭ-ниң тайбың чаа саналдары ажыдып турар деп, «Нойес дойчланд» (ГДР) солун онзалап демдеглээн. Социализм болгаш тайбың түңдуш харылзаалыг дээрзин Совет Эвилелиниң тайбың чаа инициативалары тодаргай бадыткап турар.

Боо-чепсекти, хамыктың мурунда ядролуг чепсекти аңдере будурүп турарынга холбаштыр совет удуртукчуның сагыш човаашкынын бүрүү-биле үлежип турар мен, чүге дээрге, боо-чепсекти, ылангыя ядролуг чепсекти эңдере будурер чорук бүгү кижи төрелгетенге кедергей айылдыг болуп турар деп, КПО-нуң боо-чепсекти дүжүрер талазы-биле Төвүнүң удуртукчузу **Я. Мортенсон** (Швеция) медеглээн. Ынчангаш Л. И. Брежневтиң кедүрген тайбың саналдарын, хамыктың мурнунда ядролуг халапты болдурбазының амыдыралчы өргежек чүгулазын бадыткап көргүзер делегейниң авторитеттиг комитединiң тургузар дугайында инициативазының изин-биле деткип турар мен деп, ол демдеглээн.

Совет удуртукчуның кедүрген айтырыглары — ол дээрге, бүгү улустарга эң-не сонуургаллыг айтырыглар-дыр деп, профэвилелдериниң Бүгүделегей федерациязының Каттышкан Националар Организациязының чанында төлөөлекчизи, америк профэвилел ажылдакчызы **Э. Де Мэйо** чугаалаан. Совет саналдарны херекте албайн барып болбас, америк улустуң эрге-ажыктарынга дүүштүр ол саналдарга чогумчалыг харыны бөөрп өргежөк чугула деп, профэвилелдериниң төлөөлекчизи айткан.

Чаа совет саналдарга хамаарыштыр удурланышкак медеглелди кылырынче далажыңкан Голландияның даштыкы херектер министри Ван Дер Клаунуң туружун ол чурттуң парламент бөлүктериниң төлөөлекчилери шыңгыы шүүмүүлээн. «Трау» солуннуң дыңнатканын ёзугаар алырга, өртумак ыраашылдың ракета-ядролуг чепсээн Европага неперединiң хөргүдээр дугайында совет саналдарны хүлээвейн турар Ван Дер Клаунуң чылдактарын Христиан-демократтыг кыйгырыг партияның камгалал айтырыгларының талазы-биле чөвүлекчизи **Х. А. Де Бур** болгаш мурнунда камгалал министри турган парламент депутады **А. Стемердинк** буруу шапкан.

Чүгле ам чурттап турар кижилериниң, чүгле уругларывыстың болгаш уругларывыстың уругларының эвес, харын-даа делегейниң национал-патриоттуг бүгү күштериниң чедиг эки империализмге, агрессияга удур, тайбың дээш, улустарның аас-кежии дээш чедиишкининиг демиселдиң үндезини болуп турар деп, ол чугаалаан.

(СЭТА).

НИКАРАГУАНЫҢ ЧАЗААНЫҢ МЕДЕГЛЕЛИ

МАНАГУА. (СЭТА). Никарагуага удур Американың Каттышкан Штаттарының чорудуп турары ыйыышкының болгаш коргудуушкуунуң политиказынга шыңгыы удурланышкынны ол чурттуң национал катап тургузуушкун чазаа илергейлээн. Тараз садып алыр киллыр Никарагуага чээли тыпсырын соксалыр дугайында америк администрацияның чоокта чаа шиитпирии Никарагуаның революциязынга хора чедирер дээн ораллажышкын кыдыр Никарагуаның удуртукчулары санап турарын «Баррикада» солунга чазактың парлаан медеглелинде айткан.

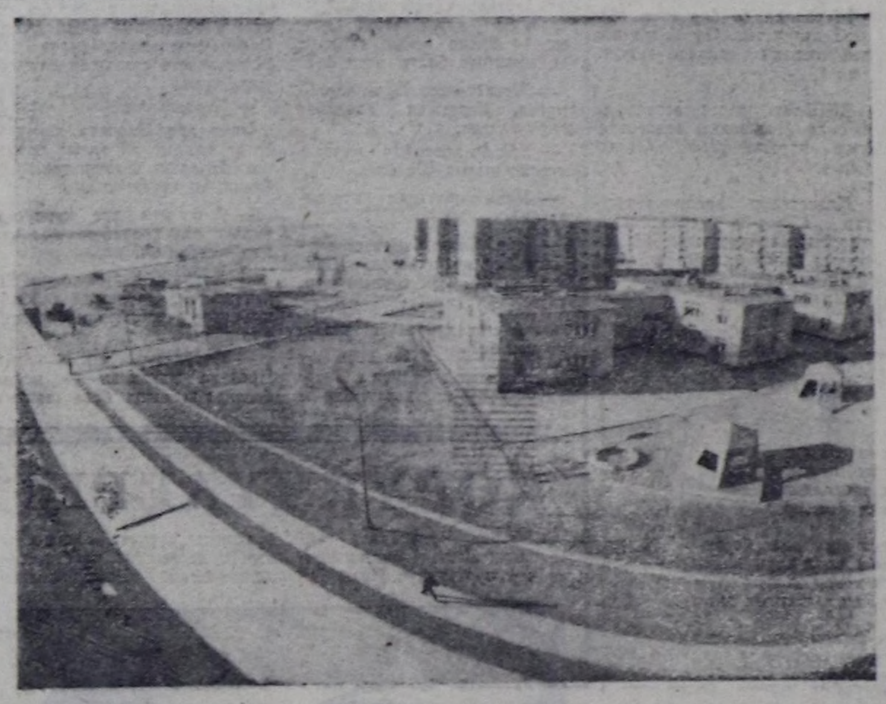
АКШ ол хемчээнiң дузазы-биле Никарагуага аъш-чемниң чедиишпезин болдурарын, никарагуа улусту аш-чутка таварыштырарын, чурттa байдалды баксыралырын ораллажып турар-дыр деп, медеглелде демдеглээн.

Никарагуага удур Вашингтонуң ол акциязынга хамаарыштыр АКШ-тың Манагуала элчин черинiң «Тайылбырын» Никарагуаның чазааның төлөөлекчилери буруу шапкан. Сальвадорда болуушкуннарга Никарагуа «киржип турар» деп АКШ-тың буруудалышкыны кандыг-даа үндезин чок дээрзин Никарагуаның төлөөлекчилери медеглээн.

Никарагуага хамаарыштыр АКШ-тың барымдаа чок бурууладылышкыны — Никарагуаның революциязынга ыйыышкын кылырының чылдаа болуп турар. А көрек кырында чогум-на АКШ Латин Американың бичии чурту — Сальвадорнуң херектерiнге холгаарлап, дерзин шериг хунтазынга боо-чепсекти, өскедээ дузаламчыны берип, хөй санныг шериг төвүлекчилерин ынаар чорудуп турар деп, медеглелде айткан.

Американың Каттышкан Штаттары Никарагуага чээли бөөрни соксаткан чорук Никарагуага экономиктиг чамдык бергедээшкиннерни таварыштырар апаар, ынчалзажок америк империализмниң кандыг-даа ыйыышкынары болгаш коргудуушкуннары никарагуа улусту дискек кырынга олуртуп шылдавас деп, медеглелде демдеглээн.

Тараа садып алырынга чээлинi Никарагуага Канада бөөр деп шиитпирлээнiң түс черниң парлалгазы дыңнаткан.

МАР. Хөмүр-даш тывыкчыларының амдаа картада кирбээн чаа хоорайы—Багануруның чурттакчылыг баштайгы кварталдарын бо чурукта көргүскен. Ол кварталдарын «Медьмолибденстрой» трестиң интернационалчы коллективии тудуп турар. И. ЗОТИННИҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

МЕКСИКАНЫҢ КОММУНИСТЕРИНИҢ СЪЕЗДИЗИНДЕ

МЕХИКО. (СЭТА). Мексиканың Коммунистиг партиязының XIX съездизи ажылын Мехикода уламчылап турар.

Төп Комитеттиң политиктиг Отчёдун делегаттар дыңнаан болгаш келир чылдарда партияның ажыл-чорудулгазының көл угланышкынарын чугаалажып киришкен. Ажылчы комиссияларның бирээзи съездиге хүлээп алыр апаар партияның чаа программазының болгаш уставының үүлдерин көрүп турар.

Чурттуң демократтыг күштерин каттыштырарының эргежөк чугулазын делегаттар боттарының саналдарынга онзалап демдеглеп турар, ындыг каттыштырылгаже байтайгы базым 1979 чылда чөөн үеэлдиг күштерiнiң авилелиң тургусканы болган. Ында Компартиядан аңгыда, Социалистиг чаңгыс ап болгаш хөделиишкин шимчээшкинни, Мексика улустуң партиязы болгаш Революстуг социалистиг партия бактаараан.

Профэвилелиин, тараачынар, аныяктар болгаш студентилер шимчээшкиннерин партияның канчаар көөрүнүн айтырыгларын. Каттышкан Штаттарга барып хөлеэлиниң ажыллаар ужурга таварышкаш, кадыг-дошкун молчуулушкүнге таварджың турар мексиканнарның айтырымын база съездиниң делегаттары чугаалажыр.

Мексиканың политиктиг партияларының съездизе олуржуп турар төлөөлекчилери болгаш журналистер коммунистерниң шуулганың чуртта онза улуг сонуургал-биле көрүп турарын, Мексиканың Компартиязының Мексиканың ажылчы чоннарының аразында ат-алдарының улам өзүп орарын демдеглеп турар.

ӨЛУРУКЧУ ПРЕЗИДЕНТ

БУЭНОС-АЙРЕС. (СЭТА). Чили улустуң ханныг өлүрүкчузу Пиночет «чурттуң конституциялыг президентизин» апарган. Пиночеттиң болгаш оон чалчаларының чогаатканы «чаа конституция» бо чылдың март 11-де күштүг болуп эгелээн. Пиночет бодунуң фашистиг эрге-чагыргазын «демократтиг» шинчилиг кылдыр көргүзерин, чили улуска удур дерзин үүлгедиглерин ажыы-биле чорударын орааллажып турар.

Пиночеттиң дерзин өлүрүкчүлери чоига удур ханныг үүлгедиглерни сөөлгү үеде улам күштелдирип, депшилеглиг кижилерге удур ёзулуг анаашкыны калбартып эгелээн. Чажыт байдалга ажылдап турар Чилиниң Социалистиг партиязының 10 удуртукчуларын чурттуң мурнуу чүгүне тудуп хоргдаан болгаш оларның чедизин шаажылап өлүрер деп турар.

Делегейниң депшилеглиг ажылдакчылары Чилиге баарын Пиночеттиң фашистиг хунтазы чөпшээревейн турар.

ХИМИКТИГ ДАЙЫҢГА БЕЛЕТКЕНИП ТУРАР

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Химиктиг дайыңга белеткелди Каттышкан Штаттар улам күштелдирип турар. 1982 санхөө чылында АКШ-тың шериг бюджединiң чажыт кезээ бар. 20 миллион доллардың химиктиг дайыңга белеткелге чарыгдаарын ында айтканын «Нью-Йорк таймс» солуниун парлаан дыңналдында айткан. Кижилерниң нерви системазын үргедээр газтыг химиктиг чепсекти будурер талазы-биле заводту Пайн-Блафф хоорайга (Аркансас штат) тударынга 20 миллион доллардың чарыгдаарын планнаан турар. Химиктиг дайыңга белеткелди чорударынга чарыгдалларны 1983 чылда 140 миллион доллар чедир көөдедирiн пентагон бодап турар.

АКШ-тың армиязында амгы үеде химиктиг чепсектиң оноон муң тонна контейнерлери, бомбалары болгаш снарядтары бар. Химиктиг ол чепсектиң кезиий Германияның Федеративтиг Республиказының социалистиг чурттар-биле кызыгаар чоогунда девискээринде мөөнээйин «Уолл-стрит джорнэл» солун бижээн. Химиктиг чепсекти АКШ-тың бодунда 11 базаларда болгаш Оожум океанда Джонсон ортулукта база кадагалап турар.

Пайн-Блафф хоорайга тудар кылдыр планнаан завод чүгле чаңгыс ай дургузунда безин химиктиг чепсектиң 70 муң снарядтарын будурер, а снаряд бүрүзүн 155 миллиметр артиллерия-биле боолаар кылдыр төлевилеп турар. Ындыг күчүлүг заводтарны чоокку чеди чылдарның дургузунда АКШ-тың хөй хоорайларынга тударын планнаан. Ол заводтарны тударынга 4 миллиард долларны чарыгдаарын көрүнгеп.

Химиктиг чаа чепсекти ажыглаарынга АКШ-тың шериглерин дүрген темпилиг программа ёзугаар өөредип эгелээн. Ол соруглга-биле Форт-Макланда (Алабама штат) шериг базазынга чаа училищеин ажытkан болгаш химиктиг чаа чепсекти ажыглаарынга, химиктиг дайыңны чорударынга америк солдаттарны ында өөредип турар.

БҮГҮ УЛУСТАРНЫҢ ЭРГЕ-АЖЫЫ ДЭЭШ

БОНН. (СЭТА). Герман Коммунистиг партиязының Баштаар черииң Президиумунуң хуралы Дюссельдорф хоорайга болуп эрткен. СЭКП-ниң XXVI съездизинге Барыын Германиянын коммунистериниң киришкенiнiң дугайында информацияны аңаа дыңнаан. СЭКП-ниң XXVI съездизи — делегейге төөгүлүг ужур-дузалыг болуушкун-дур деп, ГКП-ниң Баштаар черииң Президиумунуң медеглелиниде онзалап демдеглээн. Дайын айыылдың эвээжедиринче углаңган Совет Эвилелиниң чаа саналдары өртемчейниң бүгү улустарының кузел-сорунга дүжүп турар. Ол саналдар ГФР-ниң чөнүнүн үндезин эргежыктарынга база бүрүн дүжүп турар деп, медеглелде айыткан.

Ядролуг ракеталарны моон сонгаар будурерiн болгаш оларны неперединiң сокса-дырынче совет тайбың чаа саналдар угланган деп, ГКП санап турар. Совет чаа саналдарны боттандырар чорук дайын айылынын одагларын чогуур үезинде улуткаарынга, күрүнелер аразынга кожа-хелбээ чаагай харылзааларны улам-на калбартырынга идиглиг болур ийик.

1981—1985 чылдарда болгаш 1990 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Кол угланышкынарын СЭКП-ниң XXVI съездизи бадылаан. Ынчаарга кол угланышкынарның кол сорулгазы—совет кижилерiнiң чаагай чоруун улам-най бедидери болуп турар. Ынчангаш Совет Эвилели — бүгү-ле чүүлдерни кижиниң чаагай чоруу дээш кылып турар күрүне-дир деп, ГКП-ниң Баштаар черииң Президиумунуң медеглелинде онзалап айыткан.

Ракета-ядролуг чаа чепсекти Европага неперединiң хоруглаар болгаш ындыг чепсекти кызыгаарлаар база кызырар талазы-биле чугаалажышкынарны чорудар дугайында совет саналга хамаарыштыр удурланышкак турушуун эде көөрүнче Германияның Федеративтиг Республиказының чаазаан бистер, барыын-герман коммунистер, база катап кыйгырыг тур бис деп, медеглелде айыткан.

«Першинг-2» болгаш чалгынныг америк ракеталарны бодунуң девискээрiнге неперединиден ГФР-ниң чазаа ойталаан турарын чедип алыр дээш Барыын Германияның тайбың тааларакчыларының демиселиниге ССРЭ-ниң тайбың чаа инициативалары улуг идиглиг берип турар. Совет Эвилелиниң тайбың саналдары болгаш оон хөгжүлдезиниң социал-экономиктиг программазы тайбың болгаш дешилге дээш демиселди бүгү чурттарга идепкейжидерiнге идиглиг болур деп, ГКП-ниң документизинде онзалап демдеглээн.

Р. РЕЙГАН КАНАДАДА

ОТТАВА. (СЭТА). Албанның тускай аян-чоруун кылып, Канадада чеде бергеи АКШ-тың президентизи Р. Рейганы чурттуң кайысылалы Каттышкан Штаттарга удур чыскаалдар-биле утказаан. Беш-мун кижи киржикчилиг чыскаалдың колонналары «АКШ-тың Сальвадорда интервенциязы сөөлээр болзун!», «Америкаанар — ол чурттан үнүп чоругар!» деп бижээн лозунналар болган.

Сальвадорнуң дерзин шериг хунтазын АКШ-тың деткип турарынга удурланышкынны илергейлээн хөй муң кижи киржикчилиг митинг парламент бажыңының баарынга болуп эрткен. Чаа демократтыг партияның удуртукчузу Э. Бродбент митингиге чүве чугаалаан болгаш Никарагуаның иштики херектеринге Вашингтонуң каржызы-биле киржип турарын шыңгыы буруу шапкан.

АКШ-тың администрациязы делегей ареназынга дайызырак политиканы чорудуп турарынга удурланышкынны Канаданың парлалгазы база илергейлеп турар. Чижээ, «Глоб энд мейл» солун америк президент келириниң бүдүүзүнде «Рейганның күш дөзээр политиказы Оттаваның тускай албан кижилерин ыңгыы дуурелип турар» деп эрелиг чүүлдү парлаай. Канаданың найысылалында «Оттава ситизен» солуниуң бижээни: «Рейганның политиказы Канаданың бажын дээскидирип турар».

Канаданың премьер-министри П. Трюдо-биле Рейганның баштайгы чугаалажышкынында, сөөлүнде «ийи талалар бот-боттарын ээн билиин турар» деп медеглел-биле олар кызыгаарлаттынган. Канаданың даштыкы херектер министри М. Макгиган ийи чурттарның аразында «үндезин чөрүлдээлер» чок деп медеглээн, ынчалзажок Сальвадорнуң хунтазынга америк боо-чепсектен берип турарынга хамаарыштыр «өөрүлдээ чугаажок бар» деп мнинир ужурга таварышкан. АКШ-тың, Канаданың болгаш Мексиканың кирижилгези-биле «Совгу Американың ниити рыногун» тургузар дугайында америк саналды Канаданың хүлээвээни министрнiң чугаазындан база билдинге берген.

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). «Канадага эргежөк чугула энергетика, балык тудуушкуну болгаш бойдус камгалалы ышкаш чугула айтырыгларның талазы-биле ийи талалар дургужуп шылдаваан» деп. Сяби-эс дээр америк телекомпания Канадада чугаалажышкынында тайылбырлавышаан, демдеглээн. Сальвадорнуң шериг хунтазынга дузаламчыны калбартыр дугайында АКШ-тың администрациязының шиитпирiн Канаданың премьер-министри П. Трюдо америк президент келир мурнуу чарында медеглел кылган, «улуг частырыг-дыр» деп көргенин «Нью-Йорк таймс» солун сагыылырын бижээн.

Президент Р. Рейганның Канадага барган үезиниң АКШ-ка удур чыскаалдар кажан аъттанып дайыны чоруп турган үеде ынчаарлагы президент Л. Джонсониуң Канадага баарга болган удурланышкынның чыскаалары-биле дөмей болуп турарын АП агентилел демдеглээн.

КУРОРТТААРЫ-БИЛЕ ЛАТВИЯЖЕ

Байкал-Амур магистралының тудугжуларының курорттаары-биле Мурнуу чүүне баары албан эвес, ам олар боттары кадыкшыдылга черлиг апарган— ол болза Лапринiң кадыкшыдылга чери.

Становой тайгазының мурнуу талазында көдээ черде бо суур онгу беш чылдың дургузунда ийи катап төрүттүнген. Баштай ону БАМ-ның Тында—Беркакит шугумунда көвүрүг тудугжулары боттарының чурттаар суурну кылдыр тудуп тургускан. Делгем, таарымчалыг, ногаан арга-арыгга хүрээлеткен мягалыг суур болган. Магистраль унунда бүгү суурларның аразындан ону бир дугаарында бедик культуралыг суур деп алаан. Ооң бойдузу безин хөөар болган: климазы чымчак, ийе бүрүлүг мыштарның чыды-биле хандылаттыынган арыг агаарлыг, тергиин дээш хаак оруктарлыг. Ынчангаш көвүрүг тудугжулары боттарының ажылын доозкаш, чоруурда суурну көжүрбес, дыштанылга баазазы кыллыр профэвилелиниге хүлээдип бөөр деп шиитпирлээннер. Дыштанганнарның эргезинде— дөрт кижи чыдар өрөөлдерлиг корпуетар, столовая, клуб, спорт болгаш медицина комплекстери.

Амгы үеде Лаприге Тындадан, БАМ-ның суурларындан болгаш станцияларындан хары угла дөрт чүс хире кижи барып дыштанып турар. Чамдык кижилер субботаларда болгаш улуг хүннерде, өскелер бүгү төлөөзин ана дыштанып эртиирери-биле барып турар. Амгызында Лаприге улуг кижилер чүгле кыжын дыштанып турарлар, чайын ону бичии уругларын эргезиниге берип каар. Эрткен чылын анаа пионер лагеринге магистральдың төп кезээнiң тудугжуларының уругларының дөрттүн бир кезээ дыштанганнар. Бо тайга черде калыкшыдылга ораны тергиин күштерiни болгаш омакшылды берип турар.

А. КРИВЕНКО.

Амур область.

ӨВРҮШКҮЛЕР ШЫНААЗЫНДА СУУР

Түндраның аңгы-аңгы булуннарындан келген ивижилерни Эссо суур бодунуң чапчаа туттунган Культура бажыңына хүлээп алган. Сонгу чүктүң улус ажыл-агыйының кол адырында хаара туттунган кижилерниң төлөөлекчилериниге бараалгаттынган күш-ажылчы алларның кежээи аңаа эрткен.

Ол байырлалдыг кежээнiң маадырлары ийи чүс олуттуг көрүкчүлер залында олургулаапкан. Оларга Коряктың улусчу-ансамбли «Мэнгоиуа» артистери улустуң танцыларынга үндезилеп тургускан оюннарын көргүскен.

Эссо суур Камчатканың найысылалындан алды чүс ажыг километр ыракта турар. Быстрая биле Уксичан хемнериниң белдиринде меңгүненчек балыктарга, изиг аржаанарга, делгем иви одарынга таваржырының мурнунда эвенниериниң эрте-бурунгу өгбелери аштан болгаш аарыгдан кырлып, ур-ле көжүп келгеннер деп хоочуун кижилер бадыткап турар. Даглаарга хүрээлеткен ыржым, ыжык шынаага олар боттарының өглерiн тип алганнар.

Шаанда өглер турган ол черде ам улуг суур болгаш чараш суур тургустуйган, ында эвенниер болгаш кореяктар, орустар болгаш украиннер чурттап турар. Ооңу беш чылда ында ийи каът чуртталга бажыннарлыг кварталлар болгаш чаа ортумак школа туттунган. Суурнуң ортузунда— изиг аржаан-биле долдуртунуп чыдар эштир бассейн бар. Бойдустуң ол чаагай белээ суурнуң бүгү чуртталга бажыннарын чылдым, суурну ыыттыг одалгадан адырган. Чер иштинiң изиг суу теплиналзарны база чылдым турар, ында бышкан огурецтер, помидорлар арбыш.

Бойдузунуң каас чаражыңга, чурттаарынга таарымчалыг болганынга чон ол черни өөрүшкүлер шынаазы деп адаан.

М. ЖИЛИН.

Камчатка область.

САЛГАП АЛГАН ЧҮВЕЗИ ТАЙГА

Кириловтар угу алдарлыг улус. Оларның эң-не бичии төлөөлекчизи Артурга ивижинiң мергежили кырган-ачазындан, адазындан дамчып келген. Тайга-таңды кижизиниң мергежили, эстафета ыыжаш, ызыгуур салган алдынары чанчыл болган чүве-дир ийиң.

Район төвүнде ортумак школаның башкылары ужуп чедип келгенiн радиога дамчыткан. Ивижилер бригадирi Артур көшкүн турлаандан төрээн суурну Средний Каларже далажыңкан. Экзаменнерiн дужаап алган — школада ол бот-өөредилге-биле өөренип турар — Мурченче дедир чоруурунга белеткени бергеи. Дүүн вертолет Средний Каларга аъш-чем экжелген, Артур өөнүктеринге куруг барбас дээш, будүн бригадага четчир яблоктар садып алган.

— Ийи болгаш аңныыр ажылдыг «Каларский» совхоз— Забайкальениң эң ырак ажыл-агыйы,— дээш ооң директору А. Л. Кириченко чугаазын уламчылады.— Ындыгда болза бистер «Улут чердең» талыгырда бис деп хомудавайн турар бис. Шаг-ле бистин мергежилиивиске хөй элнишкиннер кылбаан — эртебурунгудан бөөр-ле көжүп чоруур болзувусса-даа, чурттаглавыс сыр өске апарган. Өске суурларда ышкаш, бистиинде радио, электричество бар, удавас телевиденне болур, вертолёттар болгаш самолёттар ужуп кээп турар. Ачыларның болгаш ивижилерниң уруг-дарыы интернаттарда өөрүненiн долу хандыырылгазында чурттап база өөренип турарлар. Район эмнелгезиниң эмчилери — тайгага удаа-дараа баар аалчылар. Херек апарганда санитар авиациязын-даа ажыглап турар бис. Тайга улуг, делгем-даа болза, ол кижилерни башкаладырбайн, каттыштырып турар. Ивижилер болгаш ачылар, бүгү совет кижилер-биле бир дөмей, СЭКП-ниң XXVI съездизинге алдар болдургаш күш-ажылчы ээлчегни эрттиргенивер. Олар күрүнеге эът садарының чыл планын 110 хуу, сүттүүн 105 хуу, өлүктүүн 110 хуу күүседир деп шиитпирлээннер. Тайга кижилериниң сөзүү быжыг боор чүве—сөзүвүске ээ болуп шыдаар бис!

Л. ФАДЕЕВ.

Чита область.

ШЕФЧИЛЕР ДУЗАЛААН

Тында — Беркакит демиржорук унунда туруп турар Ингра деп эвенк суурда хөгжүм школазының филиалы ажыттынган. Фортепианочуу, баянчы, хореографиялыг болган уран чүүлдүү дөрт класстарында ивижилериниң болгаш ачыларның уруг-дарыындан үжен ажыг кижи уран чүүлдүн үндезиниериниң өөренiп эгелей берген.

Ол филиал шефчилериниң— бамчыларның — эгелекчи чоруу-биле тургустынган. Олар көдээниң уруг-дарыынга хөгжүм херекселдерин, эргежөк чугула номнарны садып бергеннер. Демиржорукчуларның Золотинка суурунда хөгжүм школазының башкылары кичээлдерин эрттиргеринде — ийи суурнуң аразы үш километр.

Ингра — ивижи «Золотинка» совхозтуң төвү. Магистральдың тудугжулары буянныг чанчыл ёзугаар ук ажылагыйга техника-биле, олаар чүүл-биле, материалдар-биле болгаш база септелге ажылдарынга дузалап турар. Ол суурда амылырал-чурталганың чаагайжазы болгаш солун апарганы база хөй иируузунда бамчыларның ачы-хавыязы болуп турар. Олар ында клубту алгытканнар, школаның, эмнелгениң бажыннарын эде кылганнар, төп телевиденнениң дамчыдылгаларын хүлээп алыр релелиг шүтүмну шөйгеннер. Зея ГЭС-тен электри энергизын ынаар дамчытканнар.

Ол эвенк суур улуг эвес-даа болза, талантылар-биле байлак. Ында түс черниң шүлүкчүлери-даа, артистери-даа бар. Ол тайга черниң төөгүзү, ооң өөрүшкүлүг амгы үези хоочуун ивижи Николай Пудовтуң чогаатkан ырларында чуруттуунуп турар. Көдээ клубка ында школа-интернаттың кижизидикчизи Ираида Аманаховананың киржилгези чокка эртер кежээлер ховар болуп турар. Ооң репертуарында ырлар үш дыл кырында чаңгыланып турар — орус, эвенк, якут—ол ырлап үнүп көөрге чөп ошу сценадан үндурбестей бөөр.

Д. ДУБЯКИН,
СЭТА-ның корр.

Якут АССР.

МОСКВА ДУГАЙЫНДА

Москванын ниити шөлү — 878,7 дөрбелчин километр, оон 300 хирезин погаан ыяштыг черлер, салтар болгаш парктар эзлээн.

* * *

Чүгле беш чылдың иштинде хоорайга беш млн. дөрбелчин метр шөлдүг үлетпүр бүдүрүлге черлерин, 21 млн. 700 мун дөрбелчин метр чуртталга бажыңнарын ажыглалга киирген. Эң чүгүла 270 үлетпүр тудугларын кылган, иштин билигнин 102 школаларны, школа назы четпээн ургларның 350 албан черлерин дүжаагаан.

* * *

Найысылалга бир муң дөрт чүс ажыг кудумчулар, үжен ажыг проспектилер болгаш бүдүн чартык ажыг муң переулоктар, бульварлар, эрик кырының кудумчулары бар. Оларның иштин узуку—үш муң үш чүс ажыг километр.

* * *

Дөртен ажыг театрлар болгаш концерт залдары кежээнии-не москвачыларны болгаш аалчыларны оюн-концерттерже чалап турар. Беш муң ажыг спорт тудугларны бүдүн чылдың дургузунда үзүк чок ажыглап турар.

* * *

Москвада төөгүнүн, уран чурулганың, техниктиг, бойлус эртемнин болгаш өске-даа адырларның алдан ажыг музейлери бар. Дыка хөй бүдүрүлге черлериде дайынчы болгаш күш-ажылчы алларның музейлери ажыттынган.

* * *

Памирде эң-не бедик дээш 5.183 болгаш 6.685 метр даг баштарын Москваның адырыве адаан. Дош бузар «Москва» аттыг ледокол Ленин ордени-биле шаңнатканындан бээр 14 чыл болган. 1914 чылда тыпкан бичии планетаны Москвага алларжыдып оон ады-биле адаан. 30 чылларның эң улуг совет самолёттарның бирээзин база-ла Москва аттыг турган.

* * *

Шотландияда бир суур Москва деп аттыг. Ол Волга деп хемчегештин эриинде туттунган.

* * *

АКШ-тың тос штаттарында база-ла Москваның адын эдилээн чурттакчылыг черлер бар.

* * *

Планеталар аразынга ужугар «Луна-3» станцияның тырттырган чуруундан ай кырының далайы тывылган. Ону 1961 чылла Москва далай деп адап каан.

(Солуннардан).

«ВАНЯ, КАНЧАП МЫНДА КЕЛДИҢ?»

В. ШУКШИН

Пронька Лагутинниң кыс дунмазы Н. хоорайга өөренип гурган. Пронька ай санында бир катап дунмазын эргип, хүнезин чедирип берип, өрээлиниң хөлезинии төлежип бээр чаныыг турган. Дунмазының эштери студент кыстар-биле хөөрежип, ийи-чаңгыс дугураан ишкенде ол мынчаар өөредир турган:

— Көрдүн бе, силерге колга чүве болза... Мында кандыг кижи чок дээр! Бир эвес кандыр-бир эр кижи келгеш сени: «Силер менээ таажыр-дыр силер, ындыг-мындыг дигилеп—силерни холунардан чедип ап болур бе» — дээр болза, холунче хапкаш:

«Дегбе! Мен баштай өөренип алыр ужурлуг мен, а оон соонда өскээр боданыр ыйнаан. Амдызында чаңгыс бодалым—өөредилге» — дээр олла.

Пронька база бир келгенинин соонда, уругларны эртежик институтче үдепкеш, поезд шагынга чедир хоорай кезинр деп шиитпирлеп алган. Поезд кежээ чоруур турган.

Көрзүнүп, агаарлап, кезек кылаштааш, автоматтан суг ижип алгаш, садка дыштанып алыр дээш сандайга олуруп алган. Чүгле олуруп алыры билек:

— Мени буруудатпайн көрүнер, дунмам, — дизе-ле, портфель тутkан чараш шырайлыг херээжен кижи чедип келгеш, — Бичии када силерни чардыктырып болур ирги бе?

— Чүге? —деп Пронька айтырган. Херээжен сандайга олуруп алган.

— Бис бо хоорайда киноэкскурсия кылып чор бис...

— Кино тырттырып тур силер бе?

— Ийе. Биске бичии рольчугашка бир кижи херек. Шакла мыидыг... Сен ышкаш дүрзүлүг.

— А мен дүрзүнүүг кижидир мен бе?

— Мындыг... бөдүүн... Биске бөдүүн көдээ оол херек, бир-ле дугаар хоорайга кээп турар дээрим ол-дур ийин.

— Аа, билдингир-дир.

— Кайда ажылдап турар силер?

—Мен мында эвес-ле болгай мен, анаа дуимамга кээп чордум...

— А, ынчаарга кажан дедир чоруур силер?

— Бөгүн.

— Мм... ынчаарга чүү-даа бүтпес, хомуданчыг-дыр. А силер ында... көдээ суурда силер бе?

— Ийе.

— Суурда кайда ажылдап турар сен?

— Трактористеп.

— Силер бистил-биле эвээш дээрге-ле бир неделя хире кады турупкан болзунарза. Ынчап болдунмас бе?

— Ол берге. Ам дээрге изиг-тулуг чымыш үезин-ле болгай.

— Билдингир-дир. Хомуданчыг-дыр. Буруудатпайн көрүнер—дээш, херээжен чоруур деп, дап бергеш, дедир эргилип келген. — Амдыызында сээн чээрби минута хире чайны бар бе?

— Бар-ла.

— Силерни мен режиссёрга көргүзүксеп тур мен... чүге дизе... бедүүнү-биле силерге чүү деп тайылбырлаза эки чоорышын дилеп турар бис бе деп чүвени тодарадып алыр дээш? Силер удурланмас силер бе? Ырак эвесте аалчылар бажыңында чүве.

— Бараалы че.

Орук ара Пронька киноның адын, кандыг алдарлыг артистер ойнаарын, чежени төлээрин билип ап четтигилкен...

— А ол мен дег дүрзү-хевирлиг оол хоорайже чүге чедип келгени ол?

— Бодунуң салым-чолуң дилеп келген. Ол дээрге хөй акша сүрер кижилерниң бирээзидир ийин.

— Солун-дур оо — деп Пронька магадаан — меңээ болза хөй акша база шаптык катпас ийик: күске чедир бажын тудуп алыр бодап турар кижи мен. Кадайланыр-даа апаар болгай, а казанакка сыңышпас-тыр. Уруг-дарыг көвүдээр. Хая көрнүр безин арга чок апаар болгай. Силерниң шуптунарга хөйну төлээр боор аа?

Херээжен каттырыпкан.

— Силер ол дугайын далажыптынар ышкаш. А силер маңаа неделя хире туруптар хире арганар чок бе?

— Шыдавас боор бе, неделя хире шыдаар мен. Мен телеграмма чорудуптар мен...

— Чок, амдыызында телеграмма чоруткан херээ чок. Таарышпайн-даа баарынар чадавас...

— Шак ол дүрзүге кончуг демей-дир силер дидинер чоп!

— Ону режиссёр шиитпирлээр.

Шыпырайнаш, угааныыг характырлыг, арганызмаар, бежеп хар ажа берген режиссёр Пронькану эвилеп-эолдек уткуп алган. Далаш-биле кичээнгейлиг топтап көргеш, креслога олуртуп алган.

Эвилеп херээжен Пронькануң дугайында көргеи-билгении кысказы-биле тө каапкан.

— Ындыг-дыр—деп, режиссёр химиренген — Бир эвес шымбай хире болур болза, четпезин эдип алыр бис. А ам бис ийи артып калыыл, бис ойнаарын шенеп көрээли.

Херээжен үнке берген.

— Адынарны кым даэр ийик, мен уттупкан-дыр мен?

— Прокопий — дээш, Пронька тура халаан.

— Олурунар, олурунар. Мен база олуруп алыйн — дээш, режиссёр аңаа дужаашты олуруп алгаш, Пронькаже хөлүү-биле көрген.

— Тракторист сен бе?

— А-ак.

— Кинога ынак силер бе?

— Ынак-ла мен. Ийи-чаңгыс көөр-ле-дир мен.

— Чүге ийи-чаңгыс дээриер ол?

— Чайын үргүлчү бригадага турар, а кыжын деляна баар...

— Деляна деп чүл ол?

— Ыяш белеткээр чер-дир ийин. Кадайлыг эрлерни септелгеге арттыргаш, а бот — мен ышкаш кижилерни — ынаар чорудуп турар.

— Аа, ам-на билдиие берди... Мындыг ийин бо, Прокопий: бистин киновуста бичии роль бар: көдээден бир оол хоорайга чурттазымза бүгү чүве экижиир боор дээш бодалбиле чедип кээр. Таныштарын база тып алыр. А таныжылга мындыг болган, хоорай чурттуг өг-бүле улус шөлээзинин үезинде көдээге дыштанып турган, оолдуң бажыңында чурттап турган. Ол билдингир-дир бе?

— Билдингир-ле-дир.

— Кончуг эки-дир. Оон ынай: хоорайжы өг-бүле оолдун чедип келгенинге хөнүү чок—артык хырын, сынчыр-сыныышпас... дээш оон-даа өске. Оол мелегей эвес, ол дугайын чоорту эскерип, хоорайжы чуртталга чиик эвес деп чүвени билип каар. Бо амдыызында оолдун баштайгы базымнары-дыр, Билдин бе?

— Канчап ындыг болур чүвел: боттары оолдун бажыңында чурттап-чурттап, а кажан оларга кээрге, хөнү чок деп чүве канчап турар чүвел?

— Ындыг чүүлдер... тургулаар. Оон кадында олар хөнү чогун ажыы-биле көргүспейн турарлар. Мында элээн нарын болдур ийин,— дээш, режиссёр Пронькаже көрүп алгаш кезек олурган. — Билдинмес-дир бе?

— Билдингир. Мегеленип турар де.

—Ийе, мегеленип турар. Че, шенеп көөр бис бе?.. Сөстерни чоорту чогаадып алыр бис. Че, бис бе?

— Канчаар эгелээр мен?

— Эжиктен кирип кээриге — сээң мурнуңда мен эвес, а демги хоорай чурттуг таныштарының эр ээзи боор мен. Оон ынай өөрүп көөр бис. Хостуг чаңнаар силер. Чүгле сен бодукну Пронька, Прокопий эвес, а ол көдээ оол мен деп чүвени эки сактып ал. Ону Иван деп адап алыылы. Эгелээр-дир че!

Пронька дашкаар үнеш дедир кирип келген.

— Экивенер.

— Соктаар херек — деп, режиссёр эткен. — Ам база катаи.

Пронька үнеш, эжикти ыыткыр соктаан.

— Чаа!

Пронька кирип келгеш, эжик аксынга тура дүшкен. Олар бот-боттарынче үр-ле көржүп алгаш турганнар.

— Амыр-менди кайы чүвел?

— Мен мендилештим.

— Бис катап эгелединис ышкажыл.

— Эгезинден эгелеп бе?

Пронька үнеш, база катап соктаан.

— Чаа!

— О, Иван! Кириңер, кириңер — дээш, режиссёр амырай берген. —

— Бээр эртиңер! Кайыын эстедип келдиң?

Пронька хүлүмзүрүй каапкан.

— Экии!— дээш режиссёрну куспакташ, оорганыче кезек часкагылаан — Амыр-менди-ле тур силер бе?

— А сен чүге амырап турар кижи сен — деп, режиссёр айтырган.

— Сенн көрүп клаш... Сен база амырай бердин чоп.

— Ынчалза-даа мээң мегеленип өөрүп турарымны эскербес-тир сен бе? Ам билдиң бе?

— А сээң мегеленген херээн чүл! Мен ам-даа сенээ чурттаар мен деп чугаалавадым ышкажыл. Мен аңаа-ла кире дүжер дээш келген боорумну канчап билир сен.

Режиссёр хавааи дүйүп Пронькануң характырынче кичээнгейлиг көргүлээн.

(Уланчылыг).

ТВ

МАРТ 14-ТЕ БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — **«Үе».** Информастыг программа. 8.40 Эртенги гимнастика. 9.05 — **«Ада-иелер, силерге.** 9.35 — **«Дээскинер орук чанында бажыңнар».** Хөй сериялыг уран-чечен телефильм. 3-кү сериязы. 11.15 — Свердловскиниң үлегерлиг опера болгаш балет театрының аныяк солистериниң концерти. 11.50 — **«Эки бараанларны хөйүү».** 12.20 — **«Спортлотонун»** 11-ги тиражы. 12.30 — **«Мону силер шыдаар силер».** 13.25 — **«Үени бир шак бо рунгаар».** 1981 чылдың апрель 1-ден эгелеп ССРЭ-ниң девискээрииге шак санаашкыныың чурумунуң дугайында. 13.45 — **«Үүнү номчуурул».** Дамчыдылганы литература критиги В. Дмитриев эрттирер. 14.30 — **Бөгүн делегейде.** 14.45 — Уругларга фильм. **«Чоруунар чогузун».** Уран-чечен фильм. 16.00 — **«Бардаа болза, бузуренчиг эвес».** 17.00 — Г. Карева ырлазр. 17.30 — Политиктиг тайылбырлакчы Ю. А. Летуновтуң беседазы. 18.00 Мультфильмнер программазы. 18.30 — **«Правда»** солуунуң политиктиг тайылбырлакчызы Ю. А. Жуковтуң делегей айтырыгларының талазы-биле беседазы. 19.15 — Концерт. 19.45— **«Бис — моон адаанда ат салганнар...»** деп уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүлгези. 1-ги сериязы. 21.00 — **«Үе».** Информастыг программа. 21.25 — **«Бис— моон адаанда ат салганнар...»** деп телефильмниң 2-ги сериязы. 22.45 — 23.45 — Спортчу программа: 1. Хаак спортуңга делегей кубогу. Эр улус 50 километрге чарыш. Норвегиядан дамчыдылга. 2. «Часкы хараачыгайлар» деп сугже хылыырыңга делегей маргылаазы. Төнгенде — Мелээлер.

ТЫВАНЫҢ КУРУНЧУ ФИЛАРМОНИЯЗЫ

Тываның комсомол шаннылының лауреады, эстрада артистериниң VI бүгүэвилел конкурузуңуң дипломантызы — Күрүнеңиң «Саян» ансамблиниң концерттери март 17-18 хүнниринде доғажум-шин театрынга болур. Удуртукчузу — В. Нанактаев.

Концерттериң эгелээри — 19 шакта. Касса 10 шакта ажылдап эгелээр. Коллективтиг чагыгларны 2-16-69 телефон-биле хүлээп ап турар.

Агаар

Кызылдың агаар станциязының медээзин ёзугаар алырга бөгүн республикага шокар булуттаар, чагбас. Барыын чүк угланыышкынныг хаттың дургени секундада 1-6 метр чедер. Агаарның температуразы барыын талакы районнарга 2-7, өске артканнарынга 0-5 градус соок болур.

Кызылга эдир булуттаар, чагбас. Барыын чүк угланышкынныг хаттың дургени секундада 2-7 метр чедер. Агаарның температуразы 1-3 градус соор.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

КИНО

МАРТ 14-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: (2 сериялыг) 10.00, 13.00, 17.00, 20.00, **«Бабек»** **«Бо кайгамчыктыг кижилер»** 16.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: **«Ивановтуң чаш назыны»** 9.30, 11.20, 13.10. **«Коргуушкуннуң 6000 километрин»** 15.00, 16.50, 18.40 (узаткан), 21.00 шактарда.

«ВОСТОК»: **«Чээрби чыл соолунде бир катап»** 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 (узаткан) шактарда.

«КАА-ХЕМ»: **«Өске хоорайга аян-чорук»** 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 (узаткан) шактарда.

СЭКП Мөнгүн-Тайга райкомунуң бюро кежигүнү, улус депутаттарының район Советиниң депутады, райкүүском кежигүнү, районнуң улусчу контроль комитединиң даргазы

Доржу Седенчапович КУУЛАРНЫҢ

үр болгаш аар ажыраныыңың соонда мөчээнии СЭКП Мөнгүн-Тайга райкому, район Советиниң күүскому, Тыва АССР-ниң улусчу контроль комитеди кажыдал-биле дыннатпышаан, мөчээн кижиниң төрелдеринге болгаш чоок кижилеринге ханы кажыдалын илергейлеп тур.

ОТ

Дүмбей дүне чорук чораан чорумалга
Дүндүк өттүр кызаш кынган хенизит чырык
Изиг шайның, чугаа-сооттуң, тааладың
Идегелин оттуруп кээр —сеткил сергээр.

Тайга черге анчы эрге одаг херек,
Таакпылашкан ийи кижи одун шакчыр,
Даңны атсы тура хонар одакчы эр
Даартагы ишче чоига чылыын сөннээр.

Өде баштыг ирей, кадай өөнге кирем:
Кызын, оглун отка дөгеп өстүргеи боор,
Өргүн чоннуң аразынче шымны берем;
Кыпкан күзел тура-соруун чүгләэн болур.

Ада-өгбем бурунгудан чанчылы бар, —
Аъш-чем чажыын ыдыкшыдып отче өргүүр.
Ажыг соокка, дүвү хатка донган кижи
Авазының чылыг одун сактып келир...

Каннаар, эптээр ажыл шуутkан тудугжуларр
Карантыда кандыг сыдыс кывыспас ийик.
Байырлалда янзы-бүрү херел чажып,
Парад оюн кайы хире көрүштүг ийик.

Оол, кыстың дээди чараш хандыкшылын
Ынакшылдың оду дижип йөрээр бис.
Олимпий от, Мөнге от деп адаарывыс
Ыдык сагыыр чырыткылар база бар-дыр.

Бурунгунуң тоолчургу күчүтени
Прометей кижилерге отту бээрге,
Булуттарлыг дээр ыңды октаргайже
Мунуп алгаш ужа берген—күштүг чон бис.

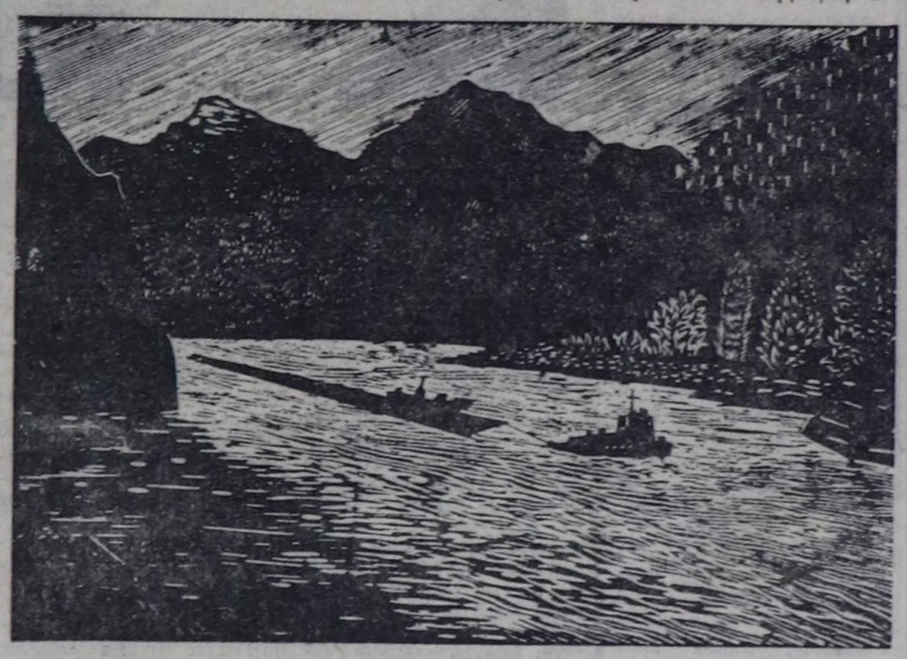
Кончуг чараш хоорай, ГЭС-тер тудугларын
Коммунизм оттары деп алган чор бис
Хосталга дээш, амы-тынын чонга өргээн
Коммунистиң чүрээн база оттуг дээр бис.

Имир каксы калбак чуртум кырын дургаар
Ильичиниң чырыы чайнап, тайбың турда,
Чүгле чаңгыс дайын оду бөмбүрзекти
Чүдередип өрттетпезин күзээр-дыр мен.

Н. ООРЖАК.

КӨРҮКЧҮЛЕРНИ СОНУУРГАДЫП ТУРАР

ССРЭ-ниң Чурукчулар эвилелиниң кежигүнү, бистиң чаңгыс чер чурттуувус Иван Туренконуң чурулга ажылдарының делгелгези чоокта чаа ажыттынган. Республиканың чург-шинчилел музейинде ажыттынган делгелгени бо хүннерде хөй-хөй көрүкчүлер соонуургал-биле хүлээп ап турар. Иван Петрович Кызылга өскен-төрээн, № 1 школага өөренип турган. Ада-чурттуң Улуг дайыны эгелээрге харыңга бирээни немеп алгаш, фронтуже чоруй барган. Фашистиг эжелекчилер-биле эрес-дидим тулчуп чораан, Берлинге четкен.

Чурукчунуң «Енисейде сал бадырыкчылары» деп линогравюразы.

Дайын соонда төрээн Кызылынга ээп келген болгаш чурулга уран чүүлүнче сундугуп кирипкен. Чурукчунуң делгелгезинде солун ажылдарны айтып болур. Гравюра, чураан чуруктар, акварель дээш янзы-бүрү хевирлер кирген. Аккара өңнүг гравюра-биле ол Тыванын каас-чараш бойдусчурумалын тодаргай көргүзүп турар. «Енисейниң төрүттүнгени» деп ажыл дижик, бо гравюрада Тыванын кайгамчык бойдузун эки-ле чуруп илереткен. Штрихтер арыг чараш, шугумнар онзагай. «Таңды-Уланың ээзиниде», «Сал бадырыкчылары», «Сарлыкчылар», «Хүт ужары», «Тожунуң ивижилери» деп ажылдары онзагайы-биле ылгалып турар. Хову-Аксының, Ак-Дожаар далажып бар чорааныдаа аңаа эвес. Элээн болганда, Эзир-оолдуң мурнунда шыргай шет иштинде чазыраан даваң үнген соонда, улуг хүлбүске баштаткан дөрт элик бо келген. Олар мырыңай Эзир-оолдуң чанынга тура дүшкеп. Каралары дозуранмашкан, думчуктары дарбанмашкан, быгыннары долданмашкан, чараштары-даа кончуг. Эзир-оол топтап көөрге, бажында турган улуг хүлбүстүң мыйызы чангыс, бирээзи дөзүнүң бичии-ле үстүкпеи одурлуп калган, хан дээрге оон кулаан, кастының дуй алы берген, кызыл мыңгы болган. Инспектор элдепсиниң, кайгап, ужуруу билбейн олурда-ла, дескен эликтер маннажып ыңай болган.

— «Чангыс-Мыйыс» — деп. Эзир-оол бодунга чугаалаңмышаая, кашпагай тура халаан. Эликтериң изиңге баргап. Харда хан дамдылап калган мындыг. «Канчап мыйызының бирээзин сыныл каар ам боор?». Бир-ле чүве болган-дыр деп болаш, ол алкарның келген изин дедир истээш, эстедип чорупкан.

...Чазыйбан биле Мангыспан аткан хүлбүстүң ушкан черинге барганнар. Аң харга ок кадаллыр кээп дүшкеш, ынаар немдикти куду-ла тепкиленип, соястап баткан болган.

— Кайда чыыр мок?— деп шөртетер, семис Чазыйбан эриин чылганып, эжиидеп айтырган.

— Чоп чүве көзүлбес дээр сен!— деп, Мангыспан харамдыгып, ийни куду ужа-тура эшкедеп баткан.

— Па, бо канчап барган аңыл?!

— Мынаар халаан-дыр, ханы бо көр даан.

— Ойт, дүү ол чүл?— дээш, Чазыйбан хар иштинден хүлбүстүң окка одура аттырган ханныг дүктүг мыйызын ушта соп алган. Хүлбүстүң бир чартыкы мыйызы дөзүнүң үстүнден одурлуп калган болган. Ланчыы огу ол мыйыска дегтеш, ону одура шаапкан, а хүлбүс боду кезек када сербээдел, моорап чыткаш, оон деткерлин чоруй барып-тыр.

Чазыйбан биле Мангыспан ханныг хүлбүс мыйызы тудуп алгаш, хейле-ле хараадап, чараазын сыртынып турда, ханныг аңны дедир истээн инспектор Эзир-оол бо кырынга келген. Чазый-чилби төтчеглекчилерниң дою ынчаар болбайн барган.

К. АРАКЧАА.

ТАЙГАГА ТАВАРЫЛГА

Рассказ

Дээриик чөөн чүгүнден кыйгагар ак чырыктың ойбуну чаа-ла эскертиинп кел чораан. Тайга дүнеки уйгудан одунгалаң. Ам-даа дүн-дүр дээрзин сагындырган чүве дег, кодан келээн кызыл-үгү эде каапкан. Хүндүс эрээш, дүне дошталдыр дона берген харны хөлүредир ол баскан дааш үгүнү дүзүредипкен. Ол ыяштар будуктарының аразы-биле оожум кылыйтпышаан, дааш үнген черге келген. Үгү меңнеп девилээш, кургаг будукту улуг чалыны-биле сый шаппышаан, дедир-ле дезип ынай болгай.

— Бу, кончуг азаны!—деп, корткан Чазыйбан боозун эктинче дедир чүктеишаан, хыйланып химиренген.—Чүрээм ушта халып кел часты.

— Үгү-дур — деп, эжи сымыранган.

Ийи эр таваар шөшүртүп бир чорааннар. Арга иштинде хары дискектеп ажып турар, кыры дошталып калган. Бут-биле ол теп чораш кылаштаар, бергези ажжок. Удаваанда дерилип, изиргеп бергенер. Мангыспан тура дүшкеш, чугаалаан:

— Дыштанып алыылы, Чазый. Дан ам-даа сагыш чок-тур.

Селеске чудуктуп кырында харны аштаып, саидайлай олуруп алганнар. Эзим иштиң шыныш, даваш-шимээн-даа, сыг дээр сырын-даа чок. Кыржын, соок агаарны тыпарга, ана херек хозап турар.

— Сээн аларын кандыг ийик, Мангыс?— деп, ыжык чүве дег марбыгыр чаактарлыг, хаванныы ышкаш сыгдыгыр карактарлыг, семизи ана теп тургаш доллур савак тырып каан шоолай-ла, бүгү хевир байдалы адыңга кедергей дүгжүр, Чазыйбан айтырган.

— Ада албас болза, аннап чоруур боор бе!— деп, чаныпла семис эжиидеп улуг-ла ылгалбас, шөртегер ижининг, мешпек кызыл думчуктуг, ушталанзаш достагар карактарлыг Мангыспан харылаан.

— «Кыра-Хөмелээр» дээр шолалыг эр турган чүве. Аа богда, ол кижиниң адарын мен кара кайгаар кижи мен! Мырыңай чыкылаар, шыгаганы, шыгаавааны билдинмес. А ол хиреде ок бүрүзү дегген боор. Хем кежилдир чораан аны безин чыттыр алып каар де— деп, Чазыйбан уламчылаан.

— Хөөрел ,канчаар. «Кыра-Хөмелээрге» четпес-даа болза, мен база-ла шору адар мен. «Сыгыр-октуг»-биле ыяшка олурган күшкүлүүн борбак бажын часпас адар мен.

— Охо, ынчаарга-ла шыырак адар-дыр сен, Мангыс! Эки адар кижи мээң бооңу чүэктеп ал. Мен эпти-ле чанып алыр, өөдежок кижи болдур мен ийин. Бо чүрек дүрген согар болгаш, хөрек өгленээр, боо шыгаарга, харааллы дескен чүве дег, ол-бо мончаш турар дивес сен бе.

— Ынчангай-ла. Сен-даа, мен-даа алып каарга, үлеш чагыс-ла болгай. Хамык ужур эът үндүрүп алырында дел бил.

Чазыйбан биле Мангыспан олурган черинден тургаш, машпайтып каапнар.

...Даң чоорту чылзә-чылзә, сылдыстарны арыллыр сывырып, чер кырын чырылыркан. Каранды кыдынга чыткан дөрт элик туруп оттай берген. Агылдыр өңнүг чодур хүлбүс-шык маргазыны чула тыртып алгаш, аксынга хоюндур дайнавышаан, сирт кырынче кайгап турган. Ийи арган эзирик баштарын безин көдүрбейн, харамдыгып оттаан. Өөр аннык баштынм кылчыгыр элик биле хүлбүс-ле дыг чүве бе?— деп, Чазыйбан дыпыа-даа аңаа эвес. Элээн болганда, Эзир-оолдуң мурнунда шыргай шет иштинде чазыраан даваң үнген соонда, улуг хүлбүске баштаткан дөрт элик бо келген. Олар мырыңай Эзир-оолдуң чанынга тура дүшкеп. Каралары дозуранмашкан, думчуктары дарбанмашкан, быгыннары долданмашкан, чараштары-даа кончуг. Эзир-оол топтап көөрге, бажында турган улуг хүлбүстүң мыйызы чангыс, бирээзи дөзүнүң бичии-ле үстүкпеи одурлуп калган, хан дээрге оон кулаан, кастының дуй алы берген, кызыл мыңгы болган. Инспектор элдепсиниң, кайгап, ужуруу билбейн олурда-ла, дескен эликтер маннажып ыңай болган.

— «Чангыс-Мыйыс» — деп. Эзир-оол бодунга чугаалаңмышаая, кашпагай тура халаан. Эликтериң изиңге баргап. Харда хан дамдылап калган мындыг. «Канчап мыйызының бирээзин сыныл каар ам боор?». Бир-ле чүве болган-дыр деп болаш, ол алкарның келген изин дедир истээш, эстедип чорупкан.

...Чазыйбан биле Мангыспан аткан хүлбүстүң ушкан черинге барганнар. Аң харга ок кадаллыр кээп дүшкеш, ынаар немдикти куду-ла тепкиленип, соястап баткан болган.

— Кайда чыыр мок?— деп шөртетер, семис Чазыйбан эриин чылганып, эжиидеп айтырган.

— Чоп чүве көзүлбес дээр сен!— деп, Мангыспан харамдыгып, ийни куду ужа-тура эшкедеп баткан.

— Па, бо канчап барган аңыл?!

— Мынаар халаан-дыр, ханы бо көр даан.

— Ойт, дүү ол чүл?— дээш, Чазыйбан хар иштинден хүлбүстүң окка одура аттырган ханныг дүктүг мыйызын ушта соп алган. Хүлбүстүң бир чартыкы мыйызы дөзүнүң үстүнден одурлуп калган болган. Ланчыы огу ол мыйыска дегтеш, ону одура шаапкан, а хүлбүс боду кезек када сербээдел, моорап чыткаш, оон деткерлин чоруй барып-тыр.

Чазыйбан биле Мангыспан ханныг хүлбүс мыйызы тудуп алгаш, хейле-ле хараадап, чараазын сыртынып турда, ханныг аңны дедир истээн инспектор Эзир-оол бо кырынга келген. Чазый-чилби төтчеглекчилерниң дою ынчаар болбайн барган.

К. АРАКЧАА.

Редакциянның адреси: Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-31-75 харыслалгалыг секретарының 2-23-35, секретариатның 2-23-35, партийжи эмдирээ болгаш совет гургузуг киллистериниң 2-37-13, пропаганда киллизиниң 2-31-75, культура киллизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, үлетпүр киллизиниң 2-31-75, чагаа киллизиниң 2-41-27 информация киллизиниң 2-20-60 корректорларның 2-27-41, бухгалтериянның 2-12-45, солун келбейи барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Тираж 17866. Чагыг № 446.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелдиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1)

ТС—00101

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 63 (11561) | 1981 чылдың март 15, воскресенье | 1925 чылда үндезилеттингеи | Өртээ 2 көп.

Чамдык чурттарның күрүнелер болгаш чазактар баштыңнарынга эш Л. И. БРЕЖНЕВТИҢ чагаалары

СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Л. И. Брежнев чамдык чурттарның күрүнелер болгаш чазактар баштыңнарынче чагаалар чоруткаш, СЭКП-ниң XXVI съездизинге көдүртүнген Совет Эвилелиниң эң чугула даштыкы политиктиг саналдарынче оларның кичээнгейин угландырган.

Даштыкы политиканың талазынга Совет Эвилелиниң тайбынны быжыглаарынче, дүшкүүрлүг чоруктуң чавырлыышкынын ханыладырынче, боо-чепсекти эндере бүдүрерин болдурбазынче угланган ол чаа улуг инициативаларын хамаарышкан чурттарның чазактары болур-чогууру-биле өөренип көөр боор деп идегел ол чагазларда илергейлеттинген.

(СЭТА).

КОСМОНАВТЫЛАР ВЛАДИМИР КОВАЛЁНОК БИЛЕ ВИКТОР САВИНЫХ «САЛЮТ-6» СТАНЦИЯДА

СЭТА-ның дыңнадыы

1981 чылдың март 13-те Москваныы-биле 23 шак 33 минутада «Союз Т-4» космос кораблиниң «Салют-6» — «Прогресс-12» орбита комплекизи-биле тутчулгазын боттандырган.

Тутчулга кеззиниң агаар эрттирбезин хынаанының соонда космонавтылар Владимир Ковалёнок биле Виктор Савиных олар «Салют-6» станцияның иштинче шилчип кирген.

Экипаж борт системаларының болгаш аппаратураларның немелде хыналдазын чорудар, станцияны ужудуушкун байдалынга моон соңгаар ажыглаарын хандырары-биле чамдык херекселдерни болгаш тургузугларны хемчээриниң болгаш солуурунуң талазы-биле хемчеглерни чорудар. Космонавтылар «Прогресс-12» корабльдин чуъгун база дүжүрүп алыр ужурлуг.

Орбита комплекизиниң бортунга эртем программазының ажылдарында черниң бойдус нурлавырларын өөренип шинчилээри, технологтуг, астрофизиктиг болгаш техниктиг шенелделер, медицина-биологтуг шинчилелдер кирип турар.

«Салют-6» станция орбитада ужудуушкунда үш чартык чыл чедип турар. Ол үениң дургузунда ооң бортунга космонавтыларның он үш экипажтары, ооң иштинде каттышкан алды экипажтар ажылдаан, үр хуусаалыг дөрт экспедицияны чедишкиннииг боттандырган.

Телеметриктиг медээлер ёзугаар алырга, «Салют-6» — Союз Т-4» — «Прогресс-12» эртем-шинчилел комплекизиниң орбитада ужудуушкуну болур-чогууру-биле боттанып турар.

Эштер Ковалёнок биле Савиных оларның кадыкшыл байдалы эки.

«Салют-6» — «Союз Т-4» — Прогресс-12» орбита комплекизиниң бортунда эгелээн ажылдарның чаа үе-чадазы эртем-техниканың болгаш улус ажыл-агыйының эрге-ажыктарынга космос делгемин шинчилээрин база шиңгээдирин чуламчылаар дугайында СЭКП-ниң XXVI съездизиниң төөгүлүг шиитпирлериниң херек кырынга боттаныышкыны болур.

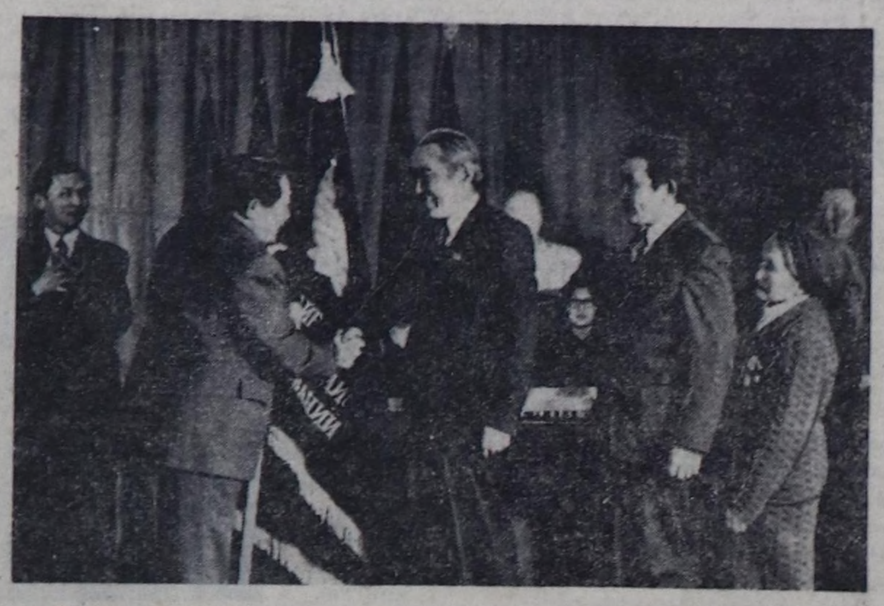

«Союз Т-4» космос кораблиниң экипажы—корабльдин командири ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы, Совет Эвилелиниң Маадыры В. В. Ковалёнок (солагай талазында) болгаш бортинженери В. П. Савиных ужудуушкун мурнунуң белеткелдеринии үезинде Ю. А. Гагарин аттыг космонавтылар белеткээр төпте.

СЭТА-ның фотозу (чурукту фототелеграф-биле алган).

БЕДИК ШАҢНАЛ УЛАМ СОРУК КИИРГЕН

1980 чылда социалистиг чарышка чедиишкиннери дээш Мөңгүн-Тайга район СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң база ВЛКСМ ТК-ның шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнаткан.

Ыраккы Мөңгүн-Тайганың малчынары, үлетпүр бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларының ажылчынары 1980 чылда болгаш онгу беш чылда ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезинин күрүне планнарын чедиишкинняг күүседир, бүдүрүлгенин ажыктыын болгаш ажылдың шынарын бедидер дээш Бүгүзвилел социалистиг чарыжынга идепкейлиг киришкеш, СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнаткан болгай.

Ону районуң ишчилериге тыпсыр дээн медээ Мугур-Аксы суурнуң чурттакчыларынга, «Малчынның», «Мөгеп-Бүренниң» малчынарынга дораан тарай берген. Айткан шак четпээнде-ле, районуң Культура бажыңынга ажылчы чонпарның төлөөлекчилери чыглып келген. Боттарының кызымак күш-ажылының ачызында бедик шаңналга төлептиг болган мурнакчыларны арынарында өөрүшкү чайнаан, шупту байырлал шинчи кирр кеттингеи. Шынап-ла оларның байырлаар эргеи бар: эрткен чылын мөңгүн-тайгажылар продукциянын иянти хемчээлин беш чылдың эгезинде турганы-биле деңнээрге 8 хуу өстүрген. Ол үениң дургузунда хой, өшкүнүң баш санын 10 хуу, чылгыны—17 хуу өстүрген. Районуң совхозтары күрүнеге эът саларының беш чыл планын бүрүн күүседкеп. оон алган ырыг орулгазы 721 муң рубль болган. Иянти малының бүгү чүүл айгы-биле баш санының планы күүседтинген.

Байырлыг хуралды улус депутаттарының Мөңгүн-Тайга район Совединиң күүскомунуң даргазы Д. С. Хорлуу ажыткаш, СЭКП райкомунуң секретары, Ш.-К. С. Кочегага сөс берген.

Амгы үениң шылгаранкай политиктиг ажылдакчызы, тайбың дээш моган чок демисел-чи,. В. И. Ленининиң өөредининиң шынчы уламчылакчызы. СЭКП Төп Комитединиң Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Л. И. Брежневти баштадыр СЭКП ТК-ның Политтбюрозунуң составын хуралдың хүндүлүг президиумунга соңгуурун ол саналдаарга, чыылганнар бут кырынга туруп кээп, динмиттиг адыш часкашкыны-биле хүлээп алгандар.

СЭКП Тыва обкомунуң бюро кежигүнү, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы **Ч.-Д. Б. Ондарга** сөс берген.

— СЭКП ТК-ның Чингине секретары эш Л. И. Брежнев XXVI съездиге кылганы Отчёт илеткелинге бистин чурт-тувустун иннитилел амыдыралының бүгү талаларында — партияның политиктиг, организаторлуг, идей-кижизидилгелиг ажылының байдалын хандыр болгаш бүгү талалыг анализтээн—деп, Ч.-Д. Б. Ондар чугаалаан.— Ында ССРЭ-ге коммунизм тургузуушкунунуң улам ынайгы делгем программазын берген, ам шиитпирлээр ужурлуг айтырыгларны айыткан болгаш оларны шиитпирлээринин оруктарын тодаратканы.

Бистин республиканың ажылчы чонпарының онгу беш чылдың сорулгаларын боттанмырар дээш, бүгү совет улус-биле бир демеш, чүткүлдүг болгаш үре-түнелдиг кылган ажылынга Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы база доктаагаи. Онгу беш чылдың дургузунда республикада хөгжээн чүүлдерни кысказы-биле айтып, кастынган хөмүр-даштың, бүдүртүнген продукцияларның, ажылдап кылдынган электри энергиязының сан-түнелерин ол районнуң ишчилеринге танышгырган. Ол ышкаш тудуг индустриязының болгаш тудуг материалдарының үлетпүрүнүң хөгжүлдезинин талазы-биле кылдынган ажылдарга база доктаагаи.

Көдээ ажыл-агыйны дөгжүдер, ооң материал-техниктиг базазын быжыглаар талазы-биле республиканың партия болгаш Совет органнарынын кылып турар ажылдарын база чыылганнарга таныштырып. беш чыл дургузунда көдээ ажыл-агыйда чедип алган чедиишкиннерни чугаалаан.

Кызыл тукту чаалап алган районуң совхозтарының чедиишкиннерин база Ч.-Д. Б. Ондар демдеглээн. Эът болгаш дүк бүдүрериниң талазы-биле республикада эң бедик көргүзүглүг болган мөңгүн-тайгажылар-ның чедиишкиннерин тодаргай анализтеп, социалистиг хүлээлгелерни чедиишкиниг күүседткен ишчилериниң аттарын чоргаарал-биле адаан.

— Силерниң чедиишкиннерни СЭКП ТК, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели, ВЦСПС болгаш ВЛКСМ ТК бедии-биле үнелеп, силерниң маадырлыг ажыл-ижинерни хүндүлеп көргениниң демдээ кылдыр Кызыл тук-биле шаңнаан-дыр, эштер—деп, чугаалаан. Ч.-Д. Б. Ондар шилчиир Кызыл тукту районнуң төлээлеринге тыпсып берген.

Түңнелинде Ч.-Д. Б. Ондар бедик шаңналды чаалап алганы дээш районнуң ишчилеринге иэиг байыры СЭКП Тыва обкомунуң, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң өмүнээзинден чедирбишаан, бо хүнчерниң чугула сорулгазы болза, мал кыштаглаашкының чедиишкиниг эрттирери болур дээрзин чугаалаан. Кыштан төөш чидаригиг үнер дээш бүгү-ле хемчеглерни алыры, малдың баш санын бүрүн камгалаар дээш бүгү күштү салыр дээрзинге бүзүрелин ол илергейлээн.

Районуң ишчилериниң ажылын бедии-биле үнелээни дээш партияга болгаш чазакка өөрүп четтиргенин анда санал бергеннер: — «Малчын» совхозтуң хойжузу К. С. Борарган, «Мөгеп-Бүрен» совхозтуң партком секретары О. А. Ооржак, райпода салыгжы Д. С. Чанзан, СЭКП райкомунуң бирги секретары О. Н. Шагыр-оол олар илерезип, бедик шаңналга сорук киргеи ишчилер он бирги, беш чылдың бирги чылында улам күжеишкиниг ажылдаарын өске эш-өөрүнүн мурнундан лүлээнгеннер.

Д. ЧЫДЫМ,
«Шынның» тускай корр.

ЧУРУКТА: шилчиир Кызыл тукту тыпсып турган үези.

А. МЕЛЬНИКОВТУҢ фотозу.

ШАҢНАЛДАРНЫ ТЫВЫСКАН

Бедик культурлуг, үлегерлиг корум-чурумнуг чурттакчылыг чер дээш республиканың социалистиг чарыжынга Бай-Тайга районда Бэй-Тал суур 1980 чылдың түңнелдери-биле үшкү черии ээлээш, СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профэвилелдерниң область чөвүлелиниң болгаш ВЛКСМ обкомунуң үшкү черениң дипломузыбиле болгаш 100 рубль-биле шаңнаткан.

Республиканың удуртур органнарының ол бедик шаңналын Бай-Тал суурга тыпсырынга тураскаатканы суурнуң ажылчы чонпарының иянти хуралы чоокта чаа болган. СЭКП Бай-Тайга райкомунуң бирги секретары Д. С. Данзын-оол суур чаагайжыдылгазынга болгаш иянтиниң корум-чурумун быжыглаарынга үре-түнелдиг ажылы болгаш республика чарыжынга чедип алган бедик шаңналы дээш бай-талчыларга изиг байыр чедирбишаан, үшкү черениң дипломун, 100 рубль акша шаңналын Бай-Тал көдээ Советтиң болгаш суурнуң төлээлекчилериниге байырлыг байдалга тывыскан.

Суур чаагайжыдылгазынга болгаш иянтиниң корум-чурумун быжыглаарынга оларның кылган ажылын бедии-биле үнелээни дээш өөрүп четтиргенишкинг илергейлевишаан, бай-талчылар СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш улам күжениишкиниг ажылдаарын, ылангыя боттарының төрээн суурун улам каас-шиник болгаш үлегерлиг корум-чурумнуг болдурар дээш моон соңгаар-даа хөй чүүлдерни кылырын бүзүреткеннер.

Ол-ла хуралга 1980 чылда малдың баш санын менди камгалаар, малдың чаш төлүн эң хөйну доруктуруп алыр талазы-биле чедип алган бедик көргүзүглери дээш шаңнаткан Туралыгның хойжу бригадазынга (бригадирл Д. Б. Хертек) Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш облпрофчөвүлелиниң акша шаңналын Д. С. Данзын-оол база тывыскан.

Х. КАРА-ООЛ.

Бөгүн — Чурттагга-коммунал ажыл-агыйының болгаш чоннуң амыдырал хандырылгазының ажылдакчыларының хүнү

ХҮН БҮРҮНҮҢ ҮЛЕТПҮРҮ

Миллион-миллион совет кижилер хүнүн-не ачы-дуза чедирер черлерниң ажылдакчылары-биле ужуражып турарлар. Бо талазы-биле ажылды улам-на эжиктерии СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлериниде айыткан. Бо адырның мурнакчы бүдүрүлге черлериниң коллективтери профессионал байырлалдың бүдүүзүнде чедиишкиннериниң дугайын дыңнадып турар. Ол дугайында медээлерни РСФСР-ниң коммунал-амыдырал ажыл-агыйының болгаш чоннуң амыдырал хандырылгазының министерствозунуң специалистери тайылбырлап турарлар.

Факт: «Смоленскиниң коммуналчылары хоорайның төвүн чаагайжыды тударын доозупканнар. Оруктарны корум-чурум кирр чазаан, бажыңнарны болгаш инженерлиг төптерни септээн, ыяштар, чечектер олуртур черлерин белеткээн».

Тайылбыр:

Онгу беш чылдың иштинде нянти шөлү 400 миллион дөрбөлчии метр чурттагга бажыңнарын тудуп, септээн. Амгы үеде РСФСР-де хоорайларның болгаш ажылчын суурларның күрүне болгаш кооператив-даа чурттагга бажыңнарының барык шуптузун төп чылдылга, сут дамчыдылгазы-биле хандырган.

Бо беш чылда республиканың чурттагга фондузун шуптузун чаагайжыдары доостур Түңнелинде — үжен миллион кижи чурттагга байдалын улам экижидер.

Хоорайларны, суурларны газбиле хандырары үргүлүлеп турар. Бо чылын бир миллион хире квартиралар газты алыр. Республиканың тозан хоорайларында арыглал тудугларын кылган. Ол-оп мун километр дурттуг хоолайларны салган.

Ол бирги беш чылда бичиибичии хоорайларга ачы-дуза чедиреринии ол-оп объектилерии тудуп тургузар болгаш оске-даа улуг ажылдар кылдынар.

Ынчалза-даа ажылдың темпизи планизанындан хожудап турар черлер хөй. Ынчангаш адырның ажыл-ишчилери техниканы долдур ажыглап, хол-биле кылыр ажылдың хемчээлин кызырарынче чүткүл турар.

Факт: «Байкал-Амур демиржорук магистралының найысылалы — Тындада амыдырал хандырылгазының чаа бажыңы баштайгы аалчыларны хүлээп алган. БАМ-ның тудугжуларынга шала идик-хеп септээринден эгелээш, куда байырлалын организастаарынга чедир, ол-он хевирнии ачы-дузазын чедирип турар».

Тайылбыр:

Чаа үлетпүр девискээрлериде, ооң иштинде — БАМ тудуунун кавызында ачы-дуза чедирер черлер шалыпкыныбиле хөгжүп турар. Ам ында чеден хире амыдырал хандырылга бажыңнары, комплекстиг хүлээп алыышкын черлери, ол-оп ательелер ажылдап турар. Оларда 350 хире хевирнии ачы-дузазын ал болуп.

Бо адырның ажылдакчыларының ажылын сайзырангайжыдарынга бүдүрүлге хөгжүлдезинин курлавырлары дузалаар. А курлавырлар хөй.

Ажылдың хемчээли чылдыңа улгадып турар. Онгу беш чылдың иштинде Россия Федерацияның ажылчы чонпарының идик-хепти септээринге барык алдан миллион чагыгларын болгаш өске-даа чүс чүс миллион чагыгларын күүседткеп.

Факт: «Ярославль областың суурларында комплекстиг хүлээп алыышкын черлерни тургузары доозулган. Ам амыдырал хандырылгазының бүдүрүлге черлери ажыл-агыл санында бар. Ол чорук көдээ чоннуң хандырарының деңнелин бедидер, ону хоорайныңга чедир чоокшуладыр арганы берген».

Тайылбыр:

Ол дег бедик деңнел Москва, Свердловск, Тула болгаш оске-даа областарда чедип алдынган. Эрткен беш чылда көдээ черлерге ачы-дуза чедиреринии хемчээли ортумаа-биле чартык катап калбарган. Көдээ черлерде комплекстиг хүлээп алыышкын кылыр пунктулар четкизи калбарган. Ам республикада олар — 70 мун.

Көдээ черлерде таарымчалыг аргаларны, чижээ, бажыңга барып хүлээп алыышкын кылырын улам калбарткан. Ол кижилериң хостуг шактарын көөдедип, оларга таарымчалыг бооп турар.

Ачы-дуза чедирилгезинии ажылдакчылары эң эки коллективтериң дуржулгазын ажылдавышаан, ажылында четпестерии узуткаар дээш кызымаккай ажылдап турар. Олардан ынчаар ажылдаарын чурттуң хөгжүдериниң кол угланыышкыннары болгаш беш чылдың даалгалары негеп турар.

(СЭТА-ның корр).
МОСКВА.

АПРЕЛЬ 18 — ЛЕНИНЧИ КОММУНИСТИГ СУББОТНИК ХҮНҮ

БАШТАЙГЫ ДЕТКЭЭН КОЛЛЕКТИВТЕ

Найысылал Кызылдың дааранылга фабриказында ай, квартал планнарын ажыр күүседткеш, коллективтиң чоргааралы болу берген хоочуннар хөй. Оларның санында быжыкчы Валентина Седованы хамаарыштырып болур. Дуржулгалыг быжыкчы бодунуң мергежилиниң ёзулуг мастери апарган. Дааранылкчыларның бүдүрген продукциязының шынары оон ажылындан база хамааржыр дээрзин коммунист В. Седова кончуг эки билир. Ынчангаш ол бодунуң ажылынга ак сеткилдиг, негелделиг болуп, хүн бүрүнүн ээлчег үлүүн 170 хуу күүседип турар.

Коммунист В. Седова ук бүдүрүлгеде хоочун дагдыныкчыларның бирээзин. Бодунуң ынак мергежилинге аныяк кыс Валентина Доржуну үш ай дургузунда өөреткеп.

Февраль айның планын 140—150 хуу күүседкеш, бүдүрүлгенин мурнакчылары болган ажишкилер коммунистиг субботникти хүнүн бедик бүдүрүкчулуг күш-ажыл-биле демдеглээрин шиитпирлээн ажылдап турар.

ЧУРУКТА: В. Седова болгаш В. Доржу олар.
А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотозу.

АЙ ПЛАНЫН ОЛ ХҮНГЕ ЧЕДИР

Коммунистиг субботниктерни доктазымал чыл бүрүде эрттирери совет улустуң бир чаагай чанчылы апарган. Улуг эгелээшкин хой миллион кижилерни бодунче хаара тудуп турар. Оон тодаргай чижээн ол хүн Эрзин районда «Тыва совхоз тудуг» каттыжымышкынын 5 дугаар көжүп чоруур механизасъяттынган колонназынга эрткен байырлыг митингиден көрүп болур турган. Бистер анаа эртенгиниң 7 шак 30 минутада чеде бердивис. Ажыл шагының эгелээрине чедир ам-даа чартык шак бар. Херим иштинде чурум-чыскаалдыг тургулапкан тудугжуларның, шеверлекчилериниң, чолаачыларның, механизаторларның болгаш контора аппарадының ажылдакчыларының кичээнгейи — чаигыс кижи-ле! Агаарның чылыын, аязын, сеткилдериниң ыдазында байырланчыын, сергээн чүге деннээр.

Байырлыг митингиниң КМК-ның начальниги С. Сакты-Сүрүк ажыкташ, чүве чугаалаары-биле коллективте партия организациязының секретары А. Доңгакка сөс берген. Алдын-оол Дажы-Сайлаевич оларның коллективи бо чылын райондан эге баштай мындыг митингиниң эрттирерин бүзүрээни таварылга эвес дээрзин чугаалады. Шынап-ла, бо колоннаның ажылы чүгле хамаарышкан районда эвес, а республикада база мурнакчы бүдүрүлге черлериниң бирээзин. Амгы үнеерде коллектив район төвүнде 700 олуттуг ортумак школа, Нарын суурда улуг делгем Культура бажыңы база суурларда ийи аал ишти чурттаар хой санныг чурттагга бажыңнарының, мал кажааларының тудугларында хаара түттүнгеп. Эрткен чылын КМК 1 миллион 123 муң рубль түңге тудуг-монтаж ажылдарын кылыр тургаш, ол хүлээлгезин 1 миллион 212 муң рубль кылдыр боттандырып, азы үкпланныг онаалдазын 107,8 хуу күүсеткеп болуп турар. Коллектив бо чаа 11-ги беш чылды база багай эвес эгелээн. 1981 чылдың баштайгы ийи айларының социалистиг хүлээлгезин КМК СЭКП-ниң XXVI съездизиниң ажыттынарының бүдүүзүнде күүсеткеп. А. Доңгак бо бүгү сан-чурагайларны адап тура, коллектив кежигүннерин бар күш-ажылчы чедиишкиннерге доктаавайн, улам бурунгаарлаарынче база ленинчи коммунистиг субботникче бир деминг үнеринге белеткеннирин-че чыылганнарны кыйгырган.

Дараазында областың XVIII партконференциязының делегады чолаачы К. Кара-Сал сөс алган. Оон чугаалааны болза:

— Москваның мурнакчы бүдүрүлгелериниң бо чылын база коммунистиг субботник эрттирер эгелээшкинии изии-биле деткип тур мен. Бо чылың ынак баштынчывыс болгаш башкывыс В. И. Ленининиң төрүттүнген хүнүнден бээр 111 чылының бүдүүзу апрель 18-те болур субботникке чедир мээн удуртуп турарым чолаачылар бригадазы апрель айның планын, бүрүн болгаш ажыр күүседир бис. Мен хуумда субботник хүнүнде моон мурнунда камнап алганым кывар-чаар материалдарга ажылдап хүнээр мен...

Митингиге оон ангыда комсомолчу шеверлекчи А. Комбу-Сүрүн, СЭКП Эрзин райкомунуң секретары С. К. Орус-оол база чүве чугаалааннар. Ол коллектив субботник хүнүнде ажылдап алган акшазындан 400 рубльди беш чыл фондузунче шилчидирин шиитпирлээн.

С. МОНГАЛ,
«Шынның» тускай корр.

Национально-краеведческий отдел

Бөгун ~ Чурттагга - коммунал ажыл - агыйының болгаш чоннуң амыдырал хандырылгазының ажылдакчыларының хүнү

СОРУК КИРГЕН УТКУДУВУС

Чурттагга-коммунал ажыл-агый министерствозунуң бүдүрүлгелериниң коллективтери СЭКП-ниң XXVI съездизиниң материалдарын, аңаа эң Л. И. Брежневтиң кылганы Отчёт илеткелиин улуг сонуургал-биле таныжып, изин-биле чүүлдүгүнүп турар. Төөгүлүг улуг съездиниң шиитпирлериинге улам сорук кирип, бистиң министерствонуң ажыл-ишчилери боттарының байырлалы—чурттагга-коммунал ажыл-агый ажылдакчыларының хүнүн бедик көдүрүлүшкүнүүт уткаанар. Министерствонуң 50 бүдүрүлгелери шупту ону беш чылдың планыг онаалдаларыг күүсеткеннер, а оларның чаңгыс кезии беш чылды хуусаа бетинде дооскаанар. Эртьеи чылын коммунал ажыл-агыйны бүдүрүлгелери чоңга ачыдуза чедирилгезин планнан ажыр 62,9 мун рубльже сайгаган. Бүдүрүлгеге чаа техниканы, технологияны шингээдип, социалистиг чарыштыг организастварын экижиттеннииелеп планнан 130 мун рубльдиң оруглазы алдынган.

Тыва коммунэнергонуң бүдүрүлгелери 1980 чылда электри энергиязын 101,6 хуу, чылыг энергиязын 102 хуу сайгарган болгаш ол коллектив республиканың үлегүр бүдүрүлгелериниң аразында социалистиг чарышка чаңгыс эвес удаа тинлекчи болуп, СЭКП обкомунуң, Министрлер Чөвүлелиниң, профобличөвүлелдиң, ВЛКСМ обкомунуң шилчимир Кызыл тугу-биле шаңнадыпдаа келген.

Онгу беш чыл планың хуусаа бетинде күүсеткен «Водоканал» эргелелиниң коллективи 1980 чылда хөрээг суг арыглаар планың декабрь 9-та күүсеткен, планнан ажыр 322 мун кубометр суугну арыглаан. Эртьеи чылын коллектив нинтизибиле 6 млн. 122 мун кубометр арыг суугну системаже дамчыдып берген.

«Тыва газтык» коллективи база планнаг онаалдаларын, социалистиг хүлээлгелерин чедиишкинниг күүсеткен болгаш 2074 квартираларга газты турускан. Көдээ черлерини газ-биле хандырары 149,8 хуу күүсеттингеп. Чоннуң амыдырал хандырылга министерствозу ачы-дузаа чедирилгезиниң планын 101 хуу күүсеткен.

Районнар төптериин суурларны, хөрөйлаарын чаагайжыдарынга 3 млн. 612 мун рубльди шингээдип алган. Оон иштинде чаагайжыдылга объектилериниң капитал септелгезинге 3 млн. 612 мун рубль чарыгдаттынган. Оон ангыда 94 мун дөрбелчин метр оруктарны, тротуарларны тутқан болгаш капитал септелгезин кылган.

Бо бүгү кылдынган ажылдар бистиң күш-ажылчы коллективтеривистиң кызымак ажылдаанының түнелел-дир. Дыка хөй мурнакчылар бүдүрүлгелериниң хүндүлел самбыразында киргеп база хүндүлел биижиктер-биле шаңнаткан, «Онгу беш чылдың шалыпкызы» деп херек демдээ-биле 60 кижи, «1980 чылда социалистиг чарыштың тинлекчизи» деп херек демдээ-биле 70 кижи шаңнаткан. Бүдүрүлгечин бедик коргузүглери дээш 317 кижи коммунистиг күш-ажылдың шалыпкызы деп хүндүлүг атты чедип алган, а 145 кижи ол ат дээш демисежин турар. Оларның аразында «Тыва септелге гудуг» трестиң механизация үүстогуңдан машинист Н. К. Кыргыс, септелге-тудуг эргелелинден шеверлекчи А. Е. Черных, «Водоканал» эргелелинден В. О. Чанзан-оол, Т. Н. Долгова, Тыва коммунэнергодан П. В. Шевченко, П. Т. Тараачы, Кызылдың чурттагга-коммунал ажыл-агый эргелелинден Е. Т. Иванова, Чадаанының К. Монгуш, чаагайжыдылга комбинадындан Ы. Д. Хомушку, тускайжыткан АТБ-ден Н. Д. Алёхин, А. А. Беспалов болгаш оон-даа өскелер бар.

Он бирги беш чылда болгаш 1981 чылда коллективтиң мурнукта белеп эвес соруглалар салдынган. Бо чылын чурттагга-коммунал ажыл-агыйының ажылдакчыларының мурнунда 1190 мун рубльдиң ачы-дузазын чедирери, чурттагга базыннарының септелгезин 1475 мун рубльге, чаагайжыдылга ажылдарын 2 млн. 614 мун рубльге чорудары планнаттынып турар.

Улус депутаттарының черчер Советтериниң шүгүмү-биле безин бо чылын 33 мун дөрбелчин метр чурттагга шеглүл, Чаа Шагаан-Арыгда 30 Гкал күчүлүг район котельнаязыл, үзелчегде 250 кг күргаг хөл чүүр черни Кызылга, суг болгаш чылыг дамчыдылгазының 3,7 км четкилерин тудуп, ажыглалга киирери планнаттынып турар.

Бирги кварталдың планы чедиишкиниг күүсеттимер дээрзин эрткен ийи айның түнелдери көргүскеп. Партияның XXVI съездизиниг уткуштур алган хүлээлгелерин бистиң бүдүрүлгелер бүрүн күүсеткилээн. Съездиниң ажыттынар хүнүнге таварыштыр 24 бүдүрүлге, 12 цех болган үүстогок, 25 бригада, 1048 ажылакчы ийи айның планың үүсаа бетинде күүсеткеннер. Эртьеи ийи айның дургузунда планнан ажыр 170 мун рубльдиң продукциязын сайгарган, 150 кубометр дылыг материалдарын кылып бүдүргеп, 12,5 мун рубльге коммунал-амыдырал ачы-дузазын чедирген.

Чурттагга-коммунал ажыл-агый министерствозунуң бүдүрүлгелериниң коллективтери партияның XXVI съездизиниң ондур улуг шиитпирлериинге улам-на сорук кирип, чаа беш чылдың башгайгы кылыынын планнаг онаалдаларын, социалистиг хүлээлгелерин ажыр болган долдур күүсеттир дээш күжениишкиниг ажылдан турарлар.

М. УСМАНОВ,
Чурттагга-коммунал ажыл-агый министриниң оралакчызы.

УЛАМ ЭКИЖИР

Республиканың «Водоканал» бүдүрүлге эргелелиниң бүгү ажыл-ишчилери болгаш суг дамчыдылгазының база канализация участоктарының коллективтери онгу беш чылда эки ажылдап, оон планның даалгаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин хуусаадап эрте күүсеттип, республиканың социалистиг чарыжынга чаңгыс эвес удаа бирги черни эзлээн. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 122,6 хуу бедээн болгаш планнан ажыр 277 мун рубль арыг орулганы алган.

«Водоканал» эргелелиниң ажыл-ишчилери СЭКП-ниң XXVI съездизиниг уткуштур бүгү улустуң социалистиг чарыжынга база-ла идепкейлиг киржип, съездиге аллар кылдыр алган сөзүүге ээ боон, социалистиг хүлээлгелерни хуусаадап эрте, февраль 18-те, күүсеткенин рапорттаан.

Үстүнде айыттынган челиишкиннер бүгү коллективтиң, бистиң хөй санныг мурнакчыларывыстың болгаш хоочунарывыстың чогаалыкчы болган кызыңаккай ажылының түнелел болуп. Онгу беш чылда болгаш бо чылдың башгайгы-даа айларында мурнакчыларның одуруу ковудел турарын демдеглээр аргалар. Канализация участогунуң слесарьлар бригадири Д. В. Толстиков, слесарьлар Л. П. Герасимов, В. П. Барков, Бай-Хаактың суг дамчыдылгазының үүстогунуң бригадири И. А. Кирдяшов, машинист М. А. Буянов, диспетчер черинииң оператору В. А. Зайдель болгаш өскелер-даа он-бирги беш чылдың баштайгы ийи айларында база-ла эки ажылдап, СЭКП-ниң XXVI съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин күүседир дээш социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда чорун турарлар.

«Тыва АССР-ниң бүдүрүкчү күштерин улам ынай комплекстиг хогжудер талазыбиле хемчеглер дугайында» СЭКП ТК-ниң болган ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалы, «1978—1980 чылдарда Тыва АССР-ниң чурттагга-коммунал ажыл-агыйын улам хогжудер талазыбиле хемчеглер болгаш он бирги беш чылда кол утказынныкынарының дугайында» РСФСР-ниң министерствозунуң шиитпири бистиң эргелелдин бүгү коллективтериниң ажыл-чорудулгазының кол утказын кылыышкынарын тодарадып турар. Ол шиитпирлерде республикага суг болгаш канализацияның дамчыдылгазының ажылының тодаргай хемчеглерин айыткан.

Ол хемчеглерни боттандырып чорутканының түнелинде сеолгу чылдарда чоннуң коммунал-амыдырал хандырылгазы көскүзү-биле экижээн, хоорайларның болгаш чурттакшылыг черлериин чаагайжыдылгазы бедээн. Чижээ, Кызылдың чоннуң кижи санынга онаштыр-сүтта хереглеп 1976 чылда хонукта-ла 116 литр турган болза, 1980 чылда—250 литр недип турган. Суг чыып, мөөнүзээр тудугларның хемчээли хонукта-ла 18 мун кубометр недип турар.

Кызыл хоорайга суг хандырылгазын улам экижедириниң хонук санында 40 мун кубометр чедир суг эрттирер даалгат суг шыгжамырының түлүүнүн III эзлээн төлөрүлеп, оон сметә документациязын кылган. Бай-Хаак суурда болгаш Чаа Шагаан-Арыгда тос-тузунда хонукта-ла 800—270 кубометр суг хандырылгазын кылып шыдаар суг шыгжамырларының тудугларын доозкан. Ол шыкаш Кызыл хоорайга Кочетов кудумчузунда 1200 погон метр дурттуг канализацияның коллекторун кылган. «Водоканал» эргелелиниң будурулге мастерскаязын тутқаш, ажыглалга киирген.

Чалаана хоорайның суг хандырылгазының дугайында төлевидел-смета документилерин кылгаш, чогуур черлерибиле дугурушкан. Ынчаарга Туран хоорайга төлевидел-сметә документациязын белеткеп кылып турар. Ол шыкаш Новосибирскиниң «Росводоканалналдкаң» эргелелиниң планын ёзутаар Танды, Тожу, Эрзин болгаш Өвүр районнарның төптерии суг-биле четчеп кылдыр хандыралы-биле суг алыр черлерии шинчилеп тыварыг үүрүү уеде эгелээр деп турар.

Челиишкиннер-биле чергелештир четпестер бистиң эргелелде барын ажыл-биле чүгаалаар дерек. Чижээ, акшахоренгинниң чедиишкининден Кызыл хоорайның Р. Зорге кудумчузунда суг дамчыдылгазының түдүүн ам-даа эгелеваэн. Кызыл хоорайда код насос станциязындан арыглал тудугларынга чедир дамчыдылга коллекторунуң тудуу ооожум чорун турар. Арыглал тудугларындан Улуг-Хемге артыкчы сугларны дамчыдар коллекторнуң хоолайларын салыруң 1978 чылда-ла эгелээн, мынчала-даа ол тудуг ам-даа доозулбаан. Чаа Шагаан-Арыг хоорайда суг болгаш канализацияның дамчыдылгазының тудугларының база ооожум чорун турар. Ында канализацияның чаңгыс-даа станциязын ам-даа тутпаан, арыглал тудугларынче болгаш өске-даа ажылдарже эвээш кичээнгей салып турар.

Эрткен беш чылдың иштинде 20,5 километрниг суг дамчыдылгазының иеткилерин тутқаш, ажыглалга киирер турган болза, черек кырынга чүгле 11,3 километрнин хоолайларын салыруның орнунга чүгле 2,24 километрге ажыл кылдынган. Бир эвес чедир кылдынмаан шүүлдерии болгаш күүсеттинмээн даалгаларны чүгаалаар болза, оонда хөй боон турар. Ол дээрге бистиң эргелелдиң күш-ажылчы коллективтериниң удуртукчуларының, партия, профэваалел болгаш хөй-ниитти организацияларының ам-даа коштаң ажылдап турарының төлергей хереглээ-дир.

1981 чылда болгаш бүгү ооң бирги беш чылда-даа «Водоканал» эргелелиниң күш-ажылчы коллективтериниң мурнунда суг сайгарар болгаш канализацияң ажыл-агыйының талаан-биле план улуг боон турар. Бистиң эргелелдиң ажыл-ишчилери СЭКП-ниң XXVI съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин амыдыралга боттандырары. 1981 чылдың планнарын болгаш социалистиг хүлээлгелерин хуусаадап, эрте күүсеттир дээш моон сонгаар кызымаккай ажылдаар, ога-курлавырларны долузубиле ажыглаар дээш бүгү

КАМГАЛАП, ХУМАГАЛЫГ АЖЫГЛААР

Бойдус камгалалының республика чөвүлелиниң X конференциязындан

Бойдус камгалалының Бүгү-россия ниитилелиниң Тыва республика чөвүлелиниң отчёт-сонгулдалыг конференциязы Кызылга болуп эрткен. Оон ажылынга республиканың партия, совет, ажыл-агый органнарының, арга-ыяш ажыл-агыйының, аныыр-тывыш ажыл-агыйының эргелелдериниң, балык камгалалының күрүнспекциязының, анчылар болгаш балыкчылар ниитилелиниң, бойдус камгалалының районнар организацияларының ажылдакчылары, төлээлери киришкен.

Конференцияга Бойдус камгалалының республика чөвүлелиниң 1978 чылдан бээр кылып чоруткан ажылының дутайында отчёт илеткелди чөвүделдиң даргазының орлакчызы Н. Н. Макаренко кылган.

Эртем-техниктиг депшилгениң амгы үе-чадазында киижи болгаш бойдустуң аразында харылзаалары-ның айтырыы экономиктиг, социал болгаш политиктиг онзагай ужур-утказыг апарган. Ынчангаш бойдус курлавырларын камгалаары, чөп ажыглаары болгаш катап тургузары коммунистиг тургузуушкунуң чугула кезээ болур дээрзин илеткелчи айыткан.

Бойдус камгалалының Бүгү-россия ниитилелиниң VI съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш республика чөвүлели эрткен отчеттуг үеде элээн ажылдарны кылып чоруткан. Үш чыл дургузунда ниитилелдиң кежигүннериниң саны 30 муң кижиге көвүдээн, 100 колектив немешкен. Бүдүрүлгелерде, албан организацияларда, өөредилге черлериндe, совхозтарда 650 хире эге организациялар 11 район болгаш бир хоорай организациязы кылдыр каттышкан.

Бодунуң мурнунда салдынган сорулгаларны күүседир дээш бэлэй эвес ажылдан турар организациялар республикада эвээш эвес. Эрткен чылдың түнели-биле Бии-Хем, Эрзин, Өвүр, Улуг-Хем, Каа-Хем район организацияларының көргүзүглерин чедип ап, социалистиг чарышка тиилекчи болгулаан.

Оон-биле чергелештир Чөөн-Хемчик, Барыын-Хемчик, Кызыл районнар организацияларының удуртукчулары бойдус камгалаар ажыллын ам-даа ёзулуг организакчылары болбайн, ук адырның айтырыгларын чон ортузунга пропагандалаарын, ниитилелче чаа кежигүннерни киирип алырын, кежигүн ладывыры хавырарын четпес боттандырып, эге организацияларның ажылын сулаткан.

Бойдус камгалалының республика организациязында эки тураның беш секциязы, ийи чөвүлели болгаш пропаганданың штаттан дашкаар киллизи ажылдап турарын илеткелчи айыткаш, тус-тус секцияларның ажылын кысказы-биле таныштырган.

Тываның улуг хемчээлдиг девискээрин арга-арыг ээлеп турар болганда, арга-ыяш камгалаарының секциязы хөй ажылдарны кылып чорударынга киржип турар. Арга-арыгларга өрт болдурбазының хемчеглерин баш удур ап, 1978—1980 чылдарда 1063 км хемчээлдиг дилиндектерни кылган. Өрт болдурбазының дүрүмнерин үрээн хөй таварылгаларны илередип, 212 кижиге ол дээш шыгыы харысалганы хүлээткен. Школаларда 1300 өөреникчи составтыг 25 лесничествону организастап тургускан. Сөөлгү ийи чылда улуг хемчээлдиг девискээрге хөй ыяштарны олуртуп, оларның чайгы ажаалдазын кылган. Ол ышкаш хоорай, суурларның ногаанчылыгларын ажыглаарын дээш республиканың совхозтарынга 750 муң гектарны ээлеп турар камгалалдыг он бир чер бар, ынла 20 ажыг чайгаракчыны тургускан. Ол дээрге РСФСР-ниинти көргүзүглер белдингир. АКШ-та «Огайо» хевирнин болгаш ССРЭ-де аңаа дөмей суг адаанын чаа хемелерин эдерге бүдүрерин кызыгаарлаар дугайында дутуржулгага ССРЭ белен. Ол хемелерде тургузуп турары амгы үеде бар баллистиктиг ракеталарны эде дериирип болгаш чаа ракеталарны чогаадып бүдүрерин хоруурун оон-биле кады бистин чүртүвүс саналдан турар. НАТО чүрттарының болгаш ССРЭ-ниң ортумак ыракшылыг ракета-ядролуг чепсээн Европага неитередирин хоруурун чедип алырын, толаргайларга, дегегейниң бо районунда АКШ-тың мурнуку одуругга ядролуг боо-чепсектерин киришпирбишаан, үстүүде айтыкан боо-чепсектериң сан болгаш алгы-кежиги, яңзы-бүрү ооларны хавырган, төтчеглекчилерни хөй түңнүг рубльге штрафтаан, чамдыктарынга кеземче херээн онаагаан.

Республиканың балык камгалалының күрүнспекциязы элээн боттуг ажылдарны чорудуп келген. Маңаа кол кичээнгейни чүрттакчы чон ортузунга тайылбыр ажылын чорударынче угландырган. Балык камгалаарының база тударының дүрүмнерин үрээнинин дыка хөй таварылгаларын күрүнспекторлар болгаш хөй-ниити инспекторларны илередип, буруулуг кижилерге харыысалганы хүлээткен. Оон-биле кады хоорайларда, районнар төптеринде хөй-хөй бүдүрүлгелер, чижээ, Кызылдың эът комбинады, хлеб заводу, пиво заводу, суг каналы, Терлиг-Хаяның меңгүн суу арыглаар бүдүрүлгези дээш өскелер-даа ажыглаан хоралыг суун арыглаар дериг-херекселдер кылбаанындан азы бар дериилгелерни орта ажыглавайн турарындан Улуг-Хем суунче болгаш оон адырыктарынче, балык-байланыг хөлөбектерже хирлиг, хоралыг хөй сугну төп турар. Оон түңнелинде улуг-биче хөй балык өлүп турар.

Ол ышкаш республиканың совхозтарында чээрби чыңы суггарылга системаларында балык камгалаар херексел чок. Ынаңгыя «Ленинчи оруу», Тока аттыг совхозтар ол дээш хөй түңнүг акшага штрафтатканн.

Суглар, хөлдер болгаш балык камгалаарының секциязы балык камгалалының күрүнспекциязының ажыллакчылары-биле республиканың балык курлавырын көвүдедир, үнелиг балыктарны өстүрер дээш улуг ажылды кылып чорудуп турар.

Бойдус камгалалының яңзы-бүрү айтырыгларын парлалга, радио, телевидение дамчыштыр чүрттакчы чонга тайылбырлаар талазы-биле пропаганданың штаттан дашкаар киллизи көскү ажылларны чорудуп келген.

Бистин эң-не үнелиг байлаавыс— бойдусту камгалаар, оны чөп ажыглаар дээш ажыл-ишчи коллективтерге, бүдүрүлгелерге, совхозтарга, чүрттакчылыг чер бүрүзүнге, районнарга болгаш ниити республикага хөй яңзы ажылдарны үткүлдүг чорудары партия, совет, ажыл-агый органнарындан, бойдус камгалалының организацияларындан, ниитилелдиң кежигүннеринден болгаш активчилериннен негеттинип турарын илеткелчи демдеглээн.

Бойдус камгалалының Кызыл хоорай организациязының даргазы **В. Г. Костарев**, республиканың балык камгалалының күрүнспекциязының улуг инспектору **В. П. Тверяков**, Кызыл районунуң яңыы ажылагыйының лесниги **В. П. Барков**, бойдус камгалалының Эрзин район организациязының даргазы **Н. К. Бегзи**, республиканың 60 маалыг аттыг чүрт-шинчилел музейининиң бойдус салбырының эргелекчизи **К. Ш. Монгуш** болгаш өскелер-даа конференцияның айтырыының талазы-биле саналгерип, чүве чугаалаанар.

Бойдус камгалалының Бүгү-россия ниитилелиниң VII съездизиниге баар делегаттарны конференцияның киржикчилери сонгаан.

Х-К. МОНГУШ.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: КЫСКА ДЫҢНАДЫГЛАР, ТАЙЫЛБЫРЛАР

ССРЭ—ТУРЦИЯ: кожа-хелбээ чаагай байдалга

60 чыл бурунгаар, 1921 чылдың март 16-да РСФСР биле Турцияның аразынга кожа ийи чүрттарның харылзааларын быжыглаан Керзони чарган. Ол Керээ үениң шылгалдазын тудуп эрткен. Совет-түрк харылзааларның хөгжүлдези кожа ийи күрүнелериң эрге-ажыктарынга дүгжүп турар болгаш, делегейге тайбыны база аймыл чок чорукту быжыглаарынга салдарлыг.

Мурнуу Анатолияда улуг эвес, шаандагы дег ыржым Сейдишехир хоорайжыгаш он ажыг чыл бурунгаар хой-хөй көдээ суурлардан, хоорайжыгаштардан ылгалыр үвези чок турган. Оон чүрттакчылары кызыл-тас болгаш өске-даа тарааларны тарып, хүнге куураартыр чиртken дag одарларынга хой, өшкүлерни - кадарып чораан. Оон чоок-кавызында бокситтериң байлак черлерин ажытканының болгаш экономиктиг база техниктиг кады ажылдажылганы хөгжүдер дутайында советтүрк дугуржулганы 1967 чылдың мартта чарганының соонда бүрүнгү Сейдишехирниң салым-чолу үндезини-биле өскерилген. 1969 чылдың күзүнүнде маңаа геодезистер көстүп келген, а ийи чартык чыл болганда хоорай чоогунга совет болгаш түрк специалистериниң таваан салган заводу баштайгы түрк алюминий рудазын берген. Электролиз шуткулга, хевидей, соок болгаш изиг прокаттың цехтери болгаш комплекстери дараалаштыр ажыглалга кирген.

Чоокку болгаш Ортаакы Чөөн чүкте ол хевириниң эң улуг бүдүрүлгези болур Сейдишехириниң алюминий заводу күрүнеге чүтле эрткен чылда безин улуг орулганы берген. Оон иштинде 70 муң тонна аңаа руданы үндүр сөөрткени дээш 16 миллион доллар орулга база кирип турар. Чүртта энергия чедишпезинден завод долу күчүзү-биле ажыглаттынмайн-даа турар болза, национал алюминий үлетпүрүүн баштайгызы орулгалыг боон келгени оон идегелдиг ажылдап турарын бадыткап, хөренгитен бөлүктериниң безин хүндүткелин чаалап алган. Эртемниң болгаш техниканың сөөлгү чедишкиннеринге үндезилеп туткан онзагай бүдүрүлге Турция республикага национал техниктиг кадрларныл школазы болуу берген. Дуржулгалыг совет специалистериниң дузазы-биле оон мурнунда тараачыннар чораан чүсчүс кижи монтажниктиң, электриктиң, токарьның мергежилин чедип ап, нарын механизмнерни болгаш аппараттарны башкарып өөренип алган. 200 ажыг түрк хамаатылар Совет Эвилелинге бүдүрүлге-техниктиг өөредилгени эртип тура үнелиг металл болур алюминий бүдүрериниң нарын аргаларын шиңгээдип алган.

Сейдишехирде алюминий заводу совет-түрк кады ажылдажылганың объектилериниң чүгле бирээзи. Анкарада совет журналистер-биле беседазынга Турцияның үлетүүр, технология болгаш бүдүрүлгелер херектериниң министри Ш. Кожатопчу ийи чүрттүг экономиктиг харылзааларының хөгжүлдезин тайылбырлап турз. Искандерунда металлургия комбинады, Измир чоогунда нефть ярыглаар завод, Сейдишехирде алюминий заводу, Бандырмада күүр кислотазының заводу болгаш өске-даа кады туткан бүдүрүлгелер бот-боттарын хүндүлээрinге болгаш билчиринге үндезилеттинген совет-түрк харылзаларны тодаралып турар деп демдеглээн. Чаагай күзел-чүткүл турда социал-политиктиг тургузуу аңгы-аңгы кожа күрүнелер үре-түңнелдиг кады ажылдажылганы чедиишкиниг хөгжүдүн болур деп чүвелиг.

Сейдишехирде алюминий заводу совет-түрк кады ажылдажылганың объектилериниң чүгле бирээзи. Анкарада совет журналистер-биле беседазынга Турцияның үлетүүр, технология болгаш бүдүрүлгелер херектериниң министри Ш. Кожатопчу ийи чүрттүг экономиктиг харылзааларының хөгжүлдезин тайылбырлап турз. Искандерунда металлургия комбинады, Измир чоогунда нефть ярыглаар завод, Сейдишехирде алюминий заводу, Бандырмада күүр кислотазының заводу болгаш өске-даа кады туткан бүдүрүлгелер бот-боттарын хүндүлээрinге болгаш билчиринге үндезилеттинген совет-түрк харылзаларны тодаралып турар деп демдеглээн. Чаагай күзел-чүткүл турда социал-политиктиг тургузуу аңгы-аңгы кожа күрүнелер үре-түңнелдиг кады ажылдажылганы чедиишкиниг хөгжүдүн болур деп чүвелиг.

Садыглажымшкын талазы-биле совет-түрк харылзаалар база чогумчадыг. Дүк, изюм, цитрустар, тоорук, мал ышкаш көдээ ажыл-агый продукциязын болгаш үлетпүрүүн чамдык барааннарын Турциядан ССРЭ албышаан, оон орнунга металл ажылдап кылыр станоктарны, казымал байлактар ажылдап кылыр болгаш орук тудуунга техниканы, үлетпүрүүн чамдык адырларынга комплект дериг-херекселдерни берип турар.

Культура талазы-биле совет-түрк харылзааларга бо чыл чедиишкиниг эгелээн. Анкарада күрүнениң опера болгаш балет театры Чайковскийниң «Куулар хөлүн» тургускан. Ол опера совет болгаш түрк уран чүүл мастерлериниң чогаадыкчы кады ажылдажылганының бир үлегер-чижээ. Турцияның культура амыдыралынга көскү болуушкун болган. Совет хореографтарның, балетмейстерниң болгаш музыкантыларның шудургу, соруктуг ажылы, Баттың тургузукчу-режиссёру Э. Суналдың чугаалаанары-биле алырга, көскү түнелдерни берген. База бир баттың — «Ынакшыл дугайында тоол чугаазы» белеткээрин кады доозар дээш композитор А. Меликовтуң болгаш хөй националдыг совет уран чүүлдүң өске-даа төлээлериниң кээрни манап турар бис деп, ол чугаалаан.

Совет чурулга уран чүүлүнүн делегезин Анкарага улуг чедиишкиниг эртken. Культура харылзааларын Улуг театрының балет бөлүү, ССР Эвилелиниң күрүнениң үлегерлиг симфония оркестри уламчылаар. Анкараның балет театрының кол солистери ССРЭ-ге келир, а түрк кинематографистер боттарының чүртүнүн фильмнериниң Совет Эвилелинге фестивалынга киржир.

Партияның XXVI съездизинге СЭКП ТК-ның Чиигине секретары Л. И. Брежнев мынча дээн: «Кожавыс Турция-биле чаагай харылзааларны хөгжүдеринге база белен бис.» Советтер чурту харылзааларны хөгжүдеринге белеинп, совет-түрк кады ажылдажылганы быжыглаарынга тодаргай хоректер-биле, чогумчалыг салымчакы-биле бадыткан турар.

В. КУДЕЛИН,
СЭТА-ның корр.

Анкара.

ЧАҢГЫС ЭП-СЕТКИЛДИГ ЧҮҮЛДҮГЗҮНҮҮШКҮН

БЕРЛИН. (СЭТА). Ленинниң партиязының болгаш Совет күрүненин аажок улуг ажыл-херектерин илергелеп турар СЭКП-ниң XXVI съездизинин шиитпирлери коммунистиг келир үеже совет улустуң чедиишкинниг бүрүнгээргелаарынга шылгарангай салыышкынын киирер. Ол шиитпирлер тайбын дээш, дүшкүүрлүг чорукту кошкадыр, делегейге кады ажылдажылга дээш демиселди күштелдиреринге, социалистиг дем каттыштырылгазын бүгү таласт быжылаарынга кайгамчык улуг ужур-дузалыг деп, Германияның Социалистиг чаңгыс аай партиязының ТК-зының Политбюрозуун хураглы болган дугайында дыңнадыгда чугаалаан.

Совет коммунистериң дээди шуулганының шидиргеден СЭКП ТК-ның Чиигине секретары Л. И. Брежневтиң чарлааны тайбыңны быжыглаар талазы-биле салбак хемчээлдиг чаа инициативаларны ГСЧП ТК-ның Политбюрозу бүрүн долузу-биле деткип болгаш чүүлдүзүнүн турар СЭКП-ниң XXIV болгаш XXV съездилериниң хүлээп алганы Тайбыныын бүгү талалыг программазының чайгыдыш чок үргүлчүлели болуп турар.

Шиитпирлери сайзырангай социалистиг инитилелдиң улам ынайгы тургузуушкунунга база ГДР-ге коммунизмче чоорту шилчиириниге көл барымза болур чүүлдерни тургузарынга принципиалдыг ужур-дузалыг СЭКП-ниң XXVI съездизинин ажылынга киржин чораан ГСЧП-ниң делегациязының отчёдун ГСЧП ТК-ның Политбюрозу бүрүнү-биле чүүлдүг деп көрген, дээрзин дыңнадыгда онзалап демделээн.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин болгаш документилерин ГСЧП-ниң X съездизиниче утказутар бүдүрелдиг бар чоруур социалистиг немец күрүненин амыдыралынга болгаш ажыл-чорудулгазынга чугула үе-чада кылыр кеөрүнче республиканың бүгү ажылчы коннарын ГСЧП ТК-ның Политбюрозу кыйгырган.

БОТТАРЫНЫҢ ЭРГЕЛЕРИ ДЭЭШ

ЛОНДОН. (СЭТА). Амылыралдың өртек-үнезиниң улам јартап турарының байдалдарында ажыл төлөвирин бөдидерин чазактан чедип алырын оралдашпышаан, Великобританияның күрүне албан-хаакчылары боттарының эргелери дээш демиселин уламчылап, ажыл соксадыышкыны бо хүнперде улам хөй санныг албан-хаакчыларны хаара туда берген.

КОММУНИСТЕРНИҢ ЧАҢГЫС ЭВИНИҢ КӨРҮЛДЕЗИ

РИМ. (СЭТА). Совет коммунистериин дээди шуулганының онзагай чүүлү болза бүгү делегейге тайбынны хандырар дугайында Совет күрүненин сагыш салыышкыны болур деп, СЭКП-ниң XXVI съездизинге Израильдин Коммунистиг партиязының делегациязының баштыны, ИКП ТК-ның Чиигине секретары М. Вильнер мегелээн. Тель-Авивке болган парлалга конференциязынга чүве чугаалаан тура, кижи төрелгетеннин салым-хүүзу хээш бедик харыысалганы медереп билир чорук СЭКП ТК-ның Чиигине секретары Л. И. Брежневтиң Отчёт илеткелинде сиңниккен деп, ол чугаалаан. СЭКП-ниң XXVI съездизинге бедүрген чаа тайбың совет инициативаларның алыс утказы чүл дээрге, ядролуг халапты болдурбазынче, дүшкүүрлүг чоруктуң чавырлыышкынын камгалап арттырарынче болгаш хамыдырынче, улустарның тайбын дээш демиселин идепкейжидиринче чүткүл болуп турар.

Чоокку Чөөн чүк талазы-биле совет тайбың инициативаның аажок улуг рольдуун М. Вильнер онзалап демделээн. Ол болза чөптүг болгаш боттуг үндезинге ол кавы девискээрге таарыштыр шиитпирлээшкинни, чижээ, тускай чыыдырган делегей конференциязының шугуму-биле коллективтиг дилеп тывырынче уланган. Совет санадлар бүгү делегейде, ол ышкаш Чоокку Чөөн чүкте болуушкуннар чорудулгазынга чаагай салдарын чедирер деп, ол медеглээн. 1967 чылда эжелеттирген бүгү араб девискээрлерден израиль шериглерни үндүреринге база араб палестин улустуң бот-башкартынар болгаш бодунуң күрүнелин тургузуп алыр дүрүм ёзулаар эргезин хүлээп күрүнеге үндезилеттинген бүгү талалыг болгаш чөптүг тайбың тиилеп үнер деп, ук документиде онзалап демделээн.

Арабтарның эрге-ажыктарын садыкан болгаш харын чүгле эмерик империализмниң, сионизмниң, делегей реакциязының эрге-ажыктарынга таарышкан кэмп-дэвидчи дергин дугуржулгаларны чарган амгы египет удургулганың дүжүп берикчи политиказын талалар шиитпирлиг бүрүү шапкан.

Көдээ ажыл-агый талазында кады ажылдажылга дугайында дугуржулгага талалар аян-чорук үезинде ат салган, ол ышкаш сан-хөөнүн, садыгын, эртемнин болгаш культураның талазында дугуржулгаларга ат салырын дугуржуп алган.

ТАЙБЫҢНЫҢ БОЛГАШ ТУРГУЗУУШКУННУҢ ОРУУ-БИЛЕ

КОТОНУ. (СЭТА). СЭКП-ниң XXVI съездизи төөгүге тайбыныың болгаш тургузуушкунун съездизи болуп кирер деп, Бенин Улус Республиканың Национал революстуг хуралының даргазының бирги оралакчызы Вилон Ромэн Гезо СЭТА-ның корреспондентизиниге медеглээн. Совет коммунистериң шуулганынга ол киржип чораан.

СЭКП ТК-ның Чиигине секретары эш Л. И. Брежневтиң съездиге кылган Отчёт илеткели — чүгле улуг совет улуска эвес, харын бүгү социалистиг дем каттыжылгазынга, делегейниң бүгү революстуг күштериге база политиктиг болгаш төөгүлүг аажок улуг ужур-дузалыг деп, ол демделээн. Чепсегленишкинни бүрүн дүжүреринге, делегейде дүшкүүрлүг чорукту чавырлыдырарынга, Чер кырынга тайбынга болгаш депшилгеге чедире бөөр оруктарыны дилеп тывырынга идепкейлиг идиг бөөр деп Ленинниң партиязының, бүгү совет кижилериниң чайгылыш чок шиитпирлинин совет коммунистериң шуулганыйга карааыс-биле көрүн бүзүредивис.

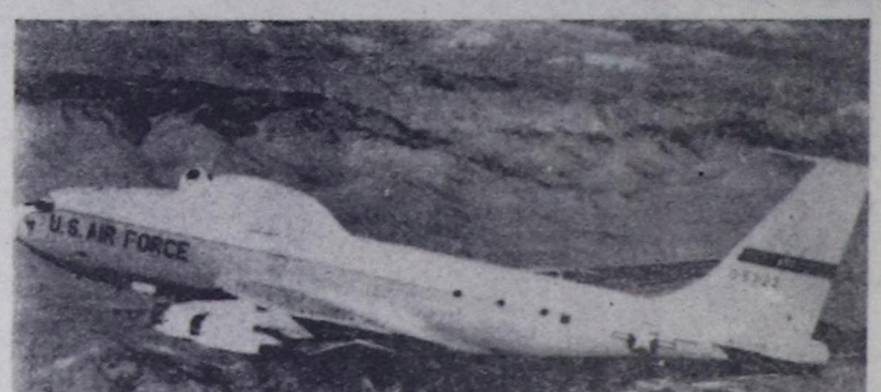
Съездиге бистин олурушкавыыс бистерге онза үре-түңнелдиг болду, келир үеде ажылдыыска хамаарыштыр ажыктыг дуржулганы чедип алдывыс. Ол дуржулга Бенин улус-демократтыг революцияга бараан болур.

ССРЭ-ге чорун турганының үезинде бенин делегациязга чедирген онза эвилел хүлээп алышкыны дээш СЭКП ТК-ла, совет кижилерге сеткилдин ханызындан өөрүн четтириишкинни В. Р. Гезо илергейлээн. Ол хүлээп алышкын совет улустуң интернационализминиң дугайын СЭКП-ни болгаш Бенинниң Улусчу революция партиязын, ССРЭ-ни болгаш Бенин Улус Республиканы холбаштырган улам быжыглып орар найыралдың база быжыг эп-сеткил каттыштырылгазының дугайын херечилеп турар-дыр деп, ол онзалап демделээн.

Американың Каттыжыш Штаттары улам чаа айыллыг боо-чепсектерин бүдүрерин дүргелетпишаан, лаймына белеткеллерин күштеллирип турар. Чаа боо-чепсектериң аразында лазерлиг чепсек база кирип турар. Лазер херелин шериг сорулгаларына ажыллаары-биле сөөлгү чылларда шинчилелерге болгаш ажыллаа кылышкынарга ийи миллиард хире долларны чарыглаан.

АКШ-тың шериг-дээр күштери чаартkан «Боинг НКС-135» деп самолетка (чурукта) лазерлиг херелдендирикчиниң шенелделерин эгелээрин планнаан турар.

ЮПИ—СЭТА-ның фотозу.

АВАЛАРГА ТУРАСКААДЫГ

Делегейнин херээженнер хүнүн таварыштыр шүлүкчү Александр Даржай авааларга ырыг сеткилиниң ханызындан тураскаадыг кылган. Чүл дээрге «Авамга боодал чечээм» деп эгелиг сонет чечээн бижип доосказ, «Шын» солуниун эң-чеглиг ийи номериниге парлаткан.

Белүк сонеттерни номчуп олурарга, амыдыралдың аялгалары ала-чайгаар-ла куттулуп келир. Төрүп каан иезинге амыдыралдың узун оруунче кирипкен оглуңун ханы ынак-шылыны дамчыштыр, оон ут-тундурбас шырай-арныи сагынмышаан, амыдыралда бооп турар янзы-бүрү он беш таварылганы шүлүкке көргүзүп шыдааны — авторнуң чедиишкини болур.

Сеткилимнин он беш янзы чечектерин
Сенээ сунайн, оон ады — Сонет чечээ.

Шаг-шаандан тура тыва улус иезинге чедер эш чок, ийи караанга чедер от чок деп чугаалажып чоруурлар. Бо оорлеш сонеттерде тыва улустуң үлегер сөстерин хөңү-биле ажыглааны — чогаалдың утказын улам байдыдып турар.

«Эртежиге эзерлиг аът таваржыр»—деп,
Эргим оглуң оттурарда сөглээр чорду».

Шынап-ла, ие кижиге бешдаа харлыы, бежен-даа харлыы дөмей-ле чаш болур. Иениң изиг ынакшылының чалгын чүүлүүнүң күжү ол хире дээрзи биилингир.

Сонеттерде патриотазым темазы кол айтырыгларның бирээзи бооп турар:

Аван биле Төрээн чүртүн
каавыт—дизе,
Амым баштай үзүнер!—деп
сөглээр ийик мен

Арыг агаарын тынып, ак-көк дээрин аал кылын чүртүп чоруур оглуңун Ада-чүртүнга даңгырак сөстери бо одурулларда тодаргайы-биле илереттинген.

Чечен чогаалга хамаарылгалыг ажылдакчыларның ажылының харыысалгазын дараазында одурутларда киирген:

Шүлүкчүге хамааржы бээр
чүве-ле хөй,
Чүктээн чүгү хүнден хүнче
аартап орар».

Арын-нүүр болгаш өг-бүле айтырыглары — амыдыралда кол айтырыглар боон турар:

Уруунга дег кат-нем меңээ
ынак—
Ужур-чөптүү авам сен дег
не кижи».

Бир эвес кезээде опчок турган болзэ, кат-иези уруунга дег кайын ынак чоруурул?

Чүгле чаңгыс бодуңуң авазың сагынган чөрүлдээ үндүрүп алгаш, автор буянныг чүс-чүс авааларны ырлап турар:

Чүгле чаңгыс бодум авам
сагынмадым.
Чүс-чүс бодүүн мөңге дириг
иелерним
Ажы-төл дээш, дас-кежик,
эки чол дээш,
Амыр-дыш чок демиселин
ырлап тур мен.

Чер дег, Хүн дег, дын-иа чаңгыс авааларывысты карак огу ышкаш камгалап, аназ кандыг-даа хилинчек чедирбези — ажы-төлүүн ыяктыг хүлээлгези болур ужурлуг.

Александр Даржай буянныг ажылды кылган-дыр. Ынчалза-даа номчукчу кижи маргыжын болур сөстер ук сонеттерде бар: «Чайырлап каан ойлаар боолуг», «Менде куруг», «Менде куруг» дивейн, а «мен-не куруг» дээн болза, улам тода болур ийик.

«Ыржым оттүр чедип келген овуруңгу» дээн одуруг бар. «Овур» деп сөстүң бистиң бурунгуларывыс шөолуг ажылдавайн чорааннар. «Овуру хирелиг» дижир ийикпе, арай чедимче чок шырай-арын дугайын чугаалажырда ажылдап чорааннар.

Сонет дээрге тускай дүрүмнүг, поэзияның бир хевири болур. А оон боодал чечээн тарып өстүргеш, номчукчуларга бараалгадыры дээрге, нарындаа, харыысалгалыг-даа ажыл болур. Ук ажылды шүлүкчү Александр Даржай чедимчелиг кылып шыдаан-дыр.

Тыва чогаалга баштайгы сонеттер кеступ келгенден бээр ыңдыг-ла үр болбаан. Оларны бистиң хоочун шүлүкчүвүс Юрий Кюнзегеш бижиглээн. Оон соонда Владимир Серен-оол бир боодалды номчукчуларга сөңнээн.

М. ДОРЖУ.

«ВАНЯ, КАНЧАП МЫНДА КЕЛДИҢ?»

В. ШУКШИН

— Чадавас— деп, ол чугаалаңган.— Че, ам база катап эгезинден. Мен шынап-ла далажыпкан-дыр мен.

Пронька дашкаар үнгеш, база катап эжикти соктаан. Оон мурнунда кылган чүүлдерин база катап катаптааннар.

— Амыр-менди-ле тур силер бе?— деп, Пронька хүлүмзүрбүшаан айтырган.

— Чаа, ынчап-мынчап турар чүве-дир ийин... А сен ажылхерек аайында хоорайлап чор сен бе?

— Чок, шуут чедип келгеним бо.

— Канчап шуут чедип кээр кижи сен?

— Кино артизи болуксап тур мен.

Режиссёр шыдашпайн каттырыпкан.

Пронька база оюнлап үне берген.

— Ам база катап эгезинден эгелептейн бе?

— Чок, уламчылаалы. Чүгле тенектенип болбас. Артист болуксап тур мен диве, а... кысказы-биле пөс-таавы фабриказынга ажылдаар дээш келдим дээр сен... Ынчаарга хоорайга шуут келгенин ол ышкажыл?

— Ийе.

— Кандыг-дыр ынчаш?

— Чүү?

— А каяа чурттаар сен?

— Силериниңге. Биске чурттаан силер, ам мен силериниңге чурттаар мен.

Режиссёр болаимышаан, өрээл, иштинге ынай-бээр кылаштагылаан.

— Бир-ле чүве болдунмайн турар-дыр...

— Дораан-на буганың мыйызындан сегирип алырга кайын боор — деп, ол чугаалаан:— Нарыын кылдыр кылыр херек. Кажарлап. Ынчаарга ам ийилээн мегележинил; сээн чедип келгениңге мээң хөңүм чок-даа болза, өөрээш шинчилиг болур мен.

(Төнчүзү. Эгези № 62 «Шында»).

Сен мээң хөңүм чогун база эскерип каар сен, ынчалза-даа билбээченнең амыраан кижи өттүнүп турар сен. Шенеп көөр бис бе?

— Шенээй-ле бис. Мындыг ажыл меңээ шынап-ла тааржыр-дыр. Мээң чаңгыс чер чурттугларым мени кинога көрүп каар болза, клубка кончуг улуг согуг болганы ол, олар чудуктарны чаңгыстап чүктеп алгаш чоруй баарлар.

— Чүге чүктеп алгаш баар чүвел?

— Элдепсингеш аан. Мени ана хол бажыңга көдүрүп үндүрүп кээрлер!..

— Оо... Че, ынчаарга шенеп көрээлем. А оон башка мени база бо бажыңдан үндүр көдүрүп кааптары чадавас. Элдепсингеш аан.

Пронька коридорже үнгеш, соктап киргеш, мендилешкен. Бо бүгүнү ол күзелдин-биле, бүзүренчиг кылдыр ойнап көргүскен.

— Ваня! Мында канчап чедип келдиң?!— деп режиссёр алгырган.

— А сээң адыңны кым дээр ирги?

— Че, харын... Николай Петрович-даа болгай аан.

— Ам база эгезинден эгелептээли — деп, Пронька дужаган.

— «Ваня, мында канчап чедип келдиң?»— дээр сен.

— Ваня, мында канчап чедип келдиң?!

— Чок ынчаар эвес, сен холдарыңны мынчазар часкапкаш: «Ваня, мында канчап чедип келдиң?!— дээр сен»— деп, Пронька канчаар өөргүзерин өөреткеи.— Шах мынчаар.

Режиссёр боданып, сегелип суйбагылаан, чөпшээрежипкен.

— Че, харын ындыг-дыр. Ваня, мында канчап чедип келдиң?!—дээш, адыжын часкай каапкан.

Пронька өөрээнинден чайынналдыр хүлүмзүрээн.

— Амыр-менди-ле тур силер бе, Петрович! Кандыг чурттап тур силер?

— Алыр. Мээң иштимде чүнү бодап турарымны сени эскерип каан дээрзин көрбейн тур мен. Мен хорадап тур ышкажыл мен! Ындыг-даа болза... Че харын. Уламчылаалы. Сен мени эки кичээнгейлиг көрүп тур. Ваня мында канчаш чедип келдиң?!

— Хоорайже көжүп кээр чоор бе деп бодап тур мен.

— Шуут бе?

— Ийе. Фабрикага ажылга кирип алырын шенеп көөр чоор бе дээш...

— А сен каяа чурттаар бодап тур сен?— деп айтырбышаан, Николай Петровичиниң «өөрүшкүзүү» өжүп эгелээн.

— Силериниңге — дээш, Пронька ам-даа өөрүшкүзүн чидирбээн.— Ийилээн телевизор көөр бис.

— Ийе, ынчалза-даа менде арай-ла дыкпышсымаар-ла болгай. Иваш...

— Ажырбас! Дыпкышта— дыштыг дээр-ле болгай.

— Ынчалза-даа мээң хөңүм чок, мунгараксай берген тур ышкажыл мен, Иван... Иван даадым, Проня!— деп, режиссёр шыдашпайн, хорадап эгелээн. — Азы эскербес-тир сен бе? Мен кара булут дег бүргей берген турумда, а сен хүнзээректелдир хүлүмзүрүп амыраан турар-дыр сен.

— А сээң бүргей берген турган херээң чүл. Сээң бажыңыңга чартык ай чурттаптарга чүн канчап баар чүвел. Ажылга кирип шуудай бергеш, иинти чурттаалга бажыныңче көже-ле бергей мен.

— Бир эвес ындыг чүве болза, өске фильм кылыр апаар болгай! Билип тур сен бе?

— Өске-даа кинодан болзэ кылгай-ла бис. Бо мен хоорайга чедип келген дийик мен?...

— Сен кайы чер чурттуг сен?— деп, режиссер үзе киргеп.

— Қолуңда.

— А сен болза хоорайга чурттаксаар сен бе?

— Ой-та...—Пронька кезек када ыыттаваан.— Оон дугайында бодаваан мен. Мен болза чурттаксавас ийик мен. Мээң суурум өске черлерге бодаарга чараш чер чүве. Мен шак ол оол болуп таарыштыстыр мен бе?

— Сенээ чүү деп тайылбырлаар чоор... — Режиссёр Прониың хомудадырын күзеваэн.— Мында көңгүс өске оол бижиттинген-дир. Сценарийи бо-дур — дээш, ол столда сценарийже углапкаш, хенертен дедир эргилип келген. — А сен болза канчаар сен? Хоорайга чедип-ле келгендир сен...

— Бир-тээ сценарий бижиттинген болганда оон ам херээ чүү боор? Мени дээш катап сценарий база бижиир эвес силер.

— А бир эвес ындыг болза?

— Чүү?

— Таныштарыңга сен чедип келген-дир сен...

— Бир эвес мен чедип келген болзумза...

«Экии!»— дээр мен. «Экии!» — дээрлер.— «Чедип келгенним бо-ла-дыр»— дээримге.— Чүге?» деп айтырза. «Фабрикага ажыллаварым ол...»—дээр мен.

— Оон?

— Ол-ла.

— А оларның хөңүү чок, чүге дизе кезек үе иштинде сен оларның бажыңынга чурттаар болгай сен.

— Ында багай чүү боор. мен чепле ужурун билбейн тур мен? Хөй дизе-ле, ийи неделя хире чурттаар-ла мен ыйнаан...

— Чок, олар ындыг улус болган-дыр, хөңүү чок... Дорт чугаалаваза-даа хөңүү чогу көстүп турар, Канчалза экил?

— «Силерниңниг бичии кижа чурттаар дээримге хөңүүмер чогуа бе?»—деп айтыргай-ла мен.

— А олар: «Чок, Иван, ол чүү дээриң ол! Ажырбас, чурттаг» дээрлер. А боттары хөңүү чок, ону сен кончуг эки билип турар сен. Канчалза экил?

— Билбес мен. А мында чүү деп бижип каан-дыр ынчаш?— Пронька сценарийже бажы-биле имнээн.

— Мында... көңгүс өске. Че, ол-даа канчаар, а сен мегеленип шыдаар сен бе? Че, шенеп кааптар бис бе? Оларны чоор сен, өңү багай, улустар харын, а сээн шынап-ла чурттаар чериң чок-ла болгай. Көдээже дедир чоруур эвес сен. Ам база эгезинден эгелептээли. Чүгле сактып...

Телефон кыңгырт диген. Режиссер даңзаны сегирип алган.

— Че... ча-ча... Чүге ындыг болур чүвел?! Мен чугаалаанна болгай мен... Мен силерге көргүстүм чоп! А, шулбусту. Ам дораан дужүп бала бээр мен. Чеде бээр мен. Проня мени беш минута хире манай каавыт. Бичии будулгаазын болу берген-дир...

— Силерни тоовайн турлар бе?—деп, Пронька соңуургалбиле айтырган.

— Кымны? Мени бе?

— Ийе.

Режиссёр каттырып каан.

— Чок, аназ-ла-дыр... Мен дораан чедип кээр мен—дээш, режиссёр үне берген.

Пронька таакпылай берген. Демги чараш херээжен портфель тудуп алган бо кире маңнап келген. Кылаштап ора-ла айтырган:

— Че, канчап тур силер?

— Канчанмайн-даа тур бис.

— Чүге?

— Болдунмас-тыр. Ында өскээр бижип каан-дыр.

— Режиссёр мананар дидир бе?

— Ийе.

— Ынчаарга мананар — дээш, чыып каан сценарийлерни коптарып-коптарып, бирээни шилип алгаш,— Азы сенээ киноңуң сценарийин таныжып алыры-биле берип каайн бе? Амдыызында номчуп оргай-ла силер. Шак бо ангылап каан чер силерниң эпизодуңар олдур. Херээжен Пронькаже сценарийни суна каапкаш, өскезин алгаш үне халаан. Оон Пронькага мурнукузу дег сонуургалы чок болган. Пронькага та чүге чүве ийик, мырынай кударанчыг апарган. Даарта эртен сынмарлашкан кижилерлиг поезд станцияга чедип келген түрүптарга, автобустарга олут эзлеп алыр дээн кижилерниң шөлдү кежир маңнажып турарын ол бодап орган... Оларның араазында ол чок болур. улус-биле чаржып ора: «Эки чүгүр-ле, кырган, оон башка олут чок артар сен!» деп хөглүү-биле алгырбас-даа. А оон кезек-кезек ыяштар аразы-биле, суурнуң баштайгы бажыңнары шаараайдыңдыр эртпес. Көржеңзиг чыт чыттарбае... Аназы оны казапча кырыңга чанчыкканы дег: «Чедип келдин бе, дуйман эки тур бе?»— деп айтырарга. «Эки тур-ла»—деп өөренгени дег харыылавас, а аназы «Бурган өрүзээ— дивес.

Сценарийни стол кырынга салгаш, чоон, өңнүг карандашбиле арыг саазынга көскү кылдыр: «Чүү-даа бүтпес-тир. Лагутин Прокопий»— деп бижээш, ол чорупкан.

ДООЗУЛБААН ОЮН

Ырак кыдыг кызыгаарга
Ынчан бир-ле
Албан ужун чорук кылып
Аалдап чордум.
Дайынчылар ораны бол
Тайбың, ыржым.
Радио булуң черде
Ырлап туру.
Шериг оолдар хевин базып
Шеверленген,
Чамдыктары кыстардыва
Чагаа бижээн.

Заставанын начальниги
Чалыы дарга
Шахматче имней каапкаш,
Чалай берди.
Шахмат холун шыва алган
«Чаа-дайын»
Ленинчи комнатада
Изиг түлүк.
Ону көөр дээш тургулапкан
Он-он кижи
Артывыста холу кижип,
«Аарып» турлар.
Атчыр-датчыр тутчуп орган
Адаанчажым
Аъдын көшкеш шалай
каапса,
Ам-на болгай...
Бедик суурга шыпшыгындан

Медээ келди.
Адаанчажым ойнун каггаш,
Арлы берди.
Шала көшкен аъды хевээр
Туруп калды.
Шалап, тулап, өске черде
Тулчу берди.
Оюнуңу үзе киргеп
Өжээтеинни
Овуузуну сенээ таныш,
Өршээл бербе,
Кара сагыш хойлап алган
Дайзындыва
Халдаашкының дыңзыг
бөлзүн,
Дайынчы эш,
Мунган аъдың будурбезин,
Бурунгаарла,
Чаштып, дезип четтикпээнде
Салба шаавыт.

Е. ТАНОВА.

ЭКСПОНАТТАР АРАЗЫНДА

Төрээн чуртувустуң найысылалы Москвада «Детская литература» ном ундурер чер — партияның XXVI съездизинге» деп делгелге ажыттынган. Экспозиция ийи бөлүктен тургустунган. Оларның бирээзинде ук ном ундурер черинин төөгүзүн көргүскен.

«Төрээн чуртуң-биле базып ор сен» деп серия он чедичыл бурунгаар-ла үнүп эгелээн. Совет улустарның акыдүнма улуг өг-бүлезиниң дугайында уруглларга чугаалап турар будуң библиотека— үжен ийи ном парлаттынган. Бо сериянын автор коллективи кончуг хөй. Аныяк номчукчуларның кичээнгейинге боттарының солуң чогаалдары-биле сураглыг хөй чогаалчылар бараан болганнар. Николай Островскийниң «Кан, канчап катканыл» деп номуну баштайгы ундурүлгелериниң бирээзи ында киргеп. Александр Фадеевтиң «Аныяк гвардия» деп романынга улуг эвес кириндеги чогаалчы боду бижээн. Устунде серияда тыва чогаалчы О. Сагаан-оолдуң «Кежиктиг сылдыс» деп ному база кирип турары солуп.

А. ЗЛОТИН.

Москва.

АЯН-ШИНЧИ, КААСТАЛГА ХЕРЕК

Бистиң хөй национадлыг Төрээн чуртувустуң эвилелдешкен-даа, автономнуг-даа республикаларында, областарында, ында хоорай, суурларда национал аян-шинчи кирип, уран-шевер каастан кылган чүүлдерни элбээ-биле кылып каан болур.

Бо талазы-биле ажылдар бистиң Тывада чаа эгелеп турар болгай. Бай-Тайга районнуң Тээлиде болгаш өскеда районнарда кылдынган чамдык чүүлдер чонга сагыш-сеткил өөрүшкүзүн шаңнап турар.

Ындыг-даа болза бистиң автономнуг республикавыстың пайысылалында социалистиг утка-шынарлыг, национал аян-шинчиниң хевирлерин көргүскени черле амдыызында чонгуг эвээш деп болур. Хоорайның дыштанылга болгаш культура парыгынга, оон ээжинге, аллеларынга национал утка-шынарлыг скульптура кылыглары турары күзенчиг. «Хүреш» стадионнуң ээжинге хүрежип турар мөгелерниң хевирин сиилбип турганының көрзе. Алдан-Маадыр аттыг музейниң чанынга алдан маадырларга тураскаатқан овур-хевирлерни чүге кылып болбас боор. Ам удавас оларның тура халыышкыының 100 чыл ою болур болгай. Черле кылып болур чүвелер-ле хөй. Бай-Тайга районнуң Тээлп суурда ол районнуң девискээринде бар маадар болгаш аннарның дүрүзхевирлерин кылганын болгаш Эрзин суурда маадарның дүрүзхевирлерин бурунгу тыва уран-шеверлерниң кылып чоруан тоолчургу хевирлерин немей кылып каанын кижи көргеш сеткил өөрүүр.

Кылдынган чамдык чүүлдерни чамдыызында кижи болганынга билдинмес, чогум та кандыг утканы бодаанын тывары берге чүүлдер бар. Чижээ, Кызылдың ортүзүнүз уран чараш бажың; хоорайның чоргаараалы — хөгжүмшин театрының кырында ыраактан көөрге, даштын чугайдап будуур дээш кылган чадалар сагындырар, бажың тудар чудуктар азып каанын кижи сагыжынга эңчогу кончуг көстүр. Черле ынчаш даш, мрамор-биле кылган тудугларга ыяш каасталгалар азып каарга таарыштазы илдендир. Азы ону бир янзы кылыр-ла турган боор. Оон ыңай Гастелло аттыг паркты, кол эжинде киргеп кижиниң сеткилин хайыыктыр сөңүүргадыптар онзагай чүве чок. Ында чүгле бетон алагаштар кырында деши хевирлиг указы билдинмес каасталгадач өске чүү-даа чок.

«Кызыл хоорайга болгаш республиканың өске-даа хоорай, суурларынга, чаа тудугларга национал аян-шинчи киирген уран сиилбилелиг кылыгларны кылыр ажылды эгелеэе деп санаалыг мен.

С. ВИКТОРОВ.

ТӨРЭЭН ТЫВАВЫСТА

С. ФЕОКТИСТОВТУҢ «Частың шинчизи» деп фотоэтюду.

«Арагага хандыккаш...»

деп чүүлге хамаарыштыр

ҮЕЗИ КЕЛГЕН

Д. Мижиттиң «Арагага хандыккаш...» деп чүүлүн болгаш өске-даа эш-өөрлериниң «Шын» солунга арага дугайында бижээн чүүлдерин номчаш, номчукчулар-биле сүмележикседим.

Араганы ажып билбезивистен, ону хөлүн эртпес нормадан ажыр ижеравистен, арагага хандыкшыыр чоруктуң хоразыы билбезивистен бо айтырыг тургустунуп келген деп бодаар мен.

Арага ижери дээрге эки тура-биле адыстаары ол-дур. Кижи баштай араганы ижер, а оон соонда арага кижиниң бодуң «ижер». Арагалаашкыны улуг когаралга чедирер. Мындыг чүүлдү «Здоровье» журналдан номчаан мен: Эмчилер хайгаралынга турган арагачы херээженниң бир айлыг чаш уруу ыглап турун берген. Чүнүдээ кылырга, уруг ыглап-ла, ыглап-ла турар апарган. Хырны тодуг, илик-леви, чөргектери арыг, кургаг, ол чаш уругнуң боду база арыг. Уругдаа арганаттынмас. Оон ам арага дамдызын уругнуң дүмчүүгэ чоокшулаадып экээрге, ам-на ол бичии бир айлыг чаш уруг ыыды чидип, чаалап удаан-дыр. Ол чүнү көргүзүп турарыл дээрге, неэи арагачы болганындан ол бичии кижи база аназ алыскан. Бичаңгаш ында организм чанчыга берген болгаш, кажан неэилеп ангыланы бергеш, ону негеп ыглап турары ол. Шак ындыг байдал-биле тыптып, төрүттүүген уругнуң нервизи кошкак, куш-дамыр талазыбиле база кошкак болур.

Бир катап удуртуп турган класстың бир өөренкизин кичээлге озалдап кээр, өөредилгези кошкак апарган. Артында-ла өөренкин хаглыначак, мунгак апарган. Ол чоруктенип хелчок-ла дүүреткен. Өөренкинин бажыңына дан бажында кичээлге чедир чээрби минута артканда чеге бердим. Өөренкинин иезиниң эзирии олчаан. Стол кырында көөрүмге, дүвүнде кызыл арага сыргандылыг стаканнар, арага шилдери, холбиле буза тыртып каан хлеб, хонек бар. Оон чанында чаала шай кудуп ушкен аяк бар, чанында хлеб тогланчызы бар. Өөренкир шагы чедип келгире, өөренкинин шала-була өзүп ылап алгаш, чорупкан хевирлиг. Бажыңның арагазыг чыдынга кижиниң шуут кускуза кээр. Чугаалажып көөрүмге, араганы ажыл шагының соонда, алды шактан эгелеп ишкеш, орай дүнеге чедир ишкен боон-тур. Ол дүне өөренкичи дыштанган деп бе? Чок! Ам база-ла кичээлге хөөн чок, киржилге чок олурар.

Шалып алган үеле чамдык улус үш-дөрт хонук улаштыр арага ижери кайда-даа бары чажыт эвес боор. Ол үеде бицин чаштар, өөренкичилер, кандыг байдалга турары билдингир. Элээли назылыглар хүндүс арага ишпес боор-дур. Олар колдуунда кежээки шактарда, дүне ижер. Оны ижип алганда дааны атсы алгыржып, ында-мында сывыртажып тура хонар боор-дур.

Ажыл шагының соонда 6—7 шактарда кайда арага садып турарыл, ында эр, херээжен арага садып алыр дээн кижилер дыка-ле хөй боордур. Ол үеде садыгдан өске чүве садып алыры дыка берге. Араганы өске баразнияр-бале чаңгыс черге сатпас болза эки деп болзар мен. Садыг дээрге хөй-ивилиг черн-ле болгай. Ол культурлуг, арыгдыг база шөлээн болур ужурлуг.

Араганы суббота, воскресенье хүнеринде сатпас болза эки. Өске хүнерде эртен 11 шактан эгелээш, кежээ 5 шакка чедир садар болза канчыгыл?

М. УВАН-ООЛ.

Барыын-Хемчик район.

ЭРЗИНЧИЛЕРГЕ—СПОРТЧУ ТУК

Республиканың районнарында спорт комитетгериниң аразында бедик спортчу чедиишкиннерни чедип алыры, күнкультура болгаш спортче масаларны улам-на калбаа-биле хаара тударын, ГТО-нуң хөй ачыкистерни белеткээри дээш социалистиг чарыш чыл бүрүзүнде калбарган. Эрткен 1980 чылдың түнели-биле Эрзин районнуң спорт комитеди (даргазы Ш. Ала) тиилекчи деп санаткан. Ынчангаш аназ тураскаатқан байырлыг хурал СЭКП Эрзин райкомунуң хуралдаар залынга болуп эрткен. Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Күш-культура болгаш спорт комитединиң даргазы А. С. Нүрэет шилчир Кызыл туктуң болгаш 1-ги чергениң дипломун районнуң спортчу активиниң төлээлекчилериниге тывыскан.

(Бистиң корр.)

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

телевидение

МАРТ 15-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». Информастыг программа. 8.40 «Сула шимчээшкинче, чыскаалылар!» 9.00 — «Дириг тоолдар». Фильм-концерт. Ригалан дамчыдылга. 9.30 — «Оттурукчу». 10.00 — «Совет Эвилелиниг бараан бооп тур мен!» 11.00 — «Кадыкшыл». Эртем-тайылбырлыг программа. 11.45 —«Эртенги почта». Хөгжүмнүг программа. 12.15 — «Кодээге дамчыдылга». 13.15 — «Хөгжүмнүг киоск». 13.45 — «Бөгүн — Чуртталга-комзунал ажыл-агыйының болгаш чонның амыдырал хандырылганының ажылдакчыларының хүнү». Дамчыдылгага РСФСР-нин чонгун амыдырал хандырылга министри И. Г. Дуденков киржир. 14.00 — «Силернин чагааларыңар ёзугаар». Хөгжүмнүг программа. 14.50 —«Коробейники». Документалдыг телефильм. 15.05 — М. Дьярфаш — «Оттуп кел, ырлаз». Москванын шоодуг театрының фильм-шимээ. 16.45 — «Чеди алышкы». Мультфильм. 17.00—ССРЭ-нин хоккей чемпионады. «Крылья Советов—ЦСКА». «Крылья Советов» Спорт ордузунда дамчыдылга. 19.15 — «Делегей панорамазы». 20.00 — «Кино ажы-чөөруктарының клуву». 21.00 — «Ye». Информастыг программа. 21.35 — «Чоокта чаа болган чүве ийин...» С. В. Образцов чугаалаар. 22.25 — Конькиге маңнаарынга делегей маргылдаазы. Эр улус. ССРЭ биле Норвегияның шилиндек командалары. «Динамо» стадионунуң кылымаат дожулдап дамчыдылга. 23.00—00.10 — Боксна бүгү-эвилел маргылдаазы. Финал. Ригадан дамчыдылга.

МАРТ 16-ДА
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00— «Ye». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 9.05 —«Тоол аалдап келди». «Морозко». Уранчечен фильм. 10.45 — «Кино ажы-чөөруктарының клуву». 11.45— Медээлер. 11.50—14.30 — Чапсар. 14.30 — Медээлер. 14.50 — РСФСР-биле Туркияның аразында ажыраал болгаш ажы-дүнма чорук дугайында керээге ат салган хүнүнден бээр 60 чыл болганынга. «Турцияны эргилдир». Документалдыг фильм. 15.05 — Шостаковский аттыг квартеттиң концерти. 15.35 — «Төрээн бойдузувус». 16.00 — Хаяк спортунуң делегей кубогу. 90 метр трамплин. Норвегиядан дамчыдылга. 16.30 — «Экран минуткатери чыыл тур». 17.20 — «Чурукчулар дугайында». М. Врубель. Төрүттүнген хүнүнден бээр 125 чыл болурунга. 1-ги дамчыдылга. 17.55 — «Бистиң садывыс». 18.25— «Беш чыл болгаш коллектив».

КЫЗЫЛДАН

19.00 — Телемедээлер (тыва болгаш орус дылдарга).

МОСКВАДАН

19.00 — «Парижтиң дан хаяалары». Уран-чечен фильм. 21.00—«Ye». Информастыг программа. 21.35 — «Кинокамера делегейни көргүзүп тур». 23.05 — Бөгүн делегейде. 23.20—23.45 —Суг полозунуң талазы-биле ССРЭ-нин чемпионады. ККФ (Баку) —«Динамо» (Алма-Ата). Тбилиседен дамчыдылга.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
КЫЗЫЛДАН

18.30 — «Кызыл болгаш кызымчылар».

МОСКВАДАН

19.00— РСФСР-нин алдарлыг артизи Р. Бобринева ыяш мырлар күүседир.

КЫЗЫЛДАН

19.20 —Телевидение болгаш радио дамчыдылга талазы-биле Тыва АССР-ниң Күрүне комитединиң симфония оркестрининг концерти. 19.50 — «Техниктиг информацияның медээлери». 20.05 — Чарлалдар. 20.10—20.40 — Телефильм.

Аагаар

Бөгүн республикага болгаш Кызылга шокар булуттаар, чагбас. Мурнуу-барыын углуг хаттың күжү секунлада 2—7 метр чедер. Агаарның температуразы 0—5 градус чылыг, Кызылга— 0—2 градус чылыг, чамдык районнарга—1—6 градус соок болур.

Дүнелерде агаарның температуразы 19—21 чедир соор.

Автоорукгарга эртенги үелерде дошталчак.

КИНО

МАРТ 15-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Бабек» (2 сериялыг) 10.00, 13.00, 17.00, 20.00, «Бо кайгамчыктыг кижилер» 16.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Иванов-туң чаш назыны» 9.30, 11.20, 13.10, «Коргуушкунчуң 6000 километри» 15.00, 16.50, 18.40 (узаткан), 21.00 шактарда.

«ВОСТОК»: Киночыында 10.00, «Чэрэби чыл соөлүнде бир катап» 12.00, 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: Киночыында 11.20, «Өске хоорайга аян-чорук» 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 (узаткан) шактарда.

МАРТ 16-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Ынак Раджам» (2 сериялыг) 9.30, 12.10, 14.50, 17.30, 20.20 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Космоста адыгжыгаш» 9.10, 12.30, «Тоол уругчудээн» деп киноклуб 10.40 15.00, «Бабек» (2 сериялыг) 17.00, 20.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Коргуушкунчуң 6000 километри» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 (узаткан) шактарда.

«ВОСТОК»: «Өлүм каапалынга ужуражылга» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 (узаткан) шактарда.

Редакциянын адреси

Кызыл, Шетинкин-Кравченко кудумчуу, бажын № 3 ТЕЛЕФОННАРЫ Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-31-75 харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариттың 2-23-35, партийжи амылыралы болгаш совет туругзут киллистериниң 2-37-13, пропаганда киллизинин 2-31-75, культура киллизинин 2-23-54, көдээ ажыл-агый киллизинин 2-21-47, үлетпүр киллизинин 2-31-75, чагаа киллизинин 2-41-27 информация киллизинин 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтериянын 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Тираж 17866 Чагыг № 447.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ком садыынын херектериниң талазы-биле эргелеливиң типографизы (Кызыл, Шетинкин болгаш Кравченко кудумчуу, бажын № 11 ТС—00195

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 64 (11562) | 1981 чылдың март 17, вторник | 1925 чылда үндезилеттингеи | Өртээ 2 көп.

СЭКП-НИҢ XXVI СЪЕЗДИЗИНИҢ ШИИТПИРЛЕРИН—АМЫДЫРАЛГА!

СОҢГУКЧУЛАР-БИЛЕ УЖУРАШКАН

Мугур-Аксының Культура бажыңы. Айытиан шагы четкелеп турда чыылганнар ында олуттарны долдуп эзлепкен, СЭКП-ниң XXVI съездизиниң делегады, РСФСР-ниң болгаш Тыва АССР-ниң Дээди Советтериниң депутады, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Чимит-Доржу Байырович Ондар-биле мөңгүн-тайгажыларның ужуражылгазы эгелээн.

СЭКП райкомунуң бирги секретары О. Н.-С. Шагдыр-оол ужуражылга хуралын ажыткаш, делегат, РСФСР-ниң болгаш Тыва АССР-ниң Дээди Советтериниң депутады Ч.-Д. Б. Ондарга сөс берген.

— Совет Эвилелиниң коммунистериниң чоокта чаа болуп эрткен улуг шуулганынга Тываның коммунистериниң мурнундан баар төлээлериниң бирээзи болган мен. СЭКП ТК-ның Чингине секретары Л. И. Брежневтиң кылганы СЭКП ТК-ниң Отчёт илеткелинде амгы болгаш келир үени бүгү талалыг анализтээн одуругларны өске бүгү делегаттар, совет улус болгаш бурунгаар депшилгелиг кижи бүрүзү-биле бир дөмей, сагыш-сеткилдиң ханызындан дыпнап хүлээп ап ордувус — деп, Ч.-Д. Б. Ондар чугаазын эгелээн.

Февральдың 23-тен март 3-не чедир болган съездиниң эртээнги мөңгүн-тайгажыларга Ч.-Д. Б. Ондар допчулап чугаалап, партияның улуг шуулганының бүгү совет кижилериниң мурнунга салган соруглаларынга база доктаап, ооң шиитпирлерин бүрүн болгаш долу күүседир талазы-биле кандыг ажылдарны кылза чогуурун чугаалаан.

Съездиниң чугула айтырыгларының бирээзи — мал ажылының дугайын делегат чугаалаан. Мал бажын өстүрер, ооң продукциязын көвүдүүр талазы-биле мал ажыл-агыйлыг Мөңгүн-Тайга район канчаар ажылдап турарын база бар четпестерни чайладыр талазы-биле чүүү кылза чогуурул дээрзин съездиниң материалдарынга үндезилеп, тодаргай анализти Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы кылган.

Кыштаглаашкын адакталып турар. Төрүттүнген мал төлүн менди тургузарынче, оор-самчыгдалдардан мал чидириглерин болдурбазынче, саң-хөө үчёдүнга чогуур чурумну тургузарынче, эмнелге-профилактиктиг хемчеглерниң шынарын бедидиреринче, иштики хереглелдерге эът чарыгдалының хемнээлин эң-шыңгыы сагыырынче киҥээнгейни утландырары чугула деп ол айыткан. Чапгыс сөс-биле чугаалаарга, нииттиниң малын онча-менди тургузар, ооң янзы-бүрү чылдагаанындан хоразарын болдурбас талазы-биле бистиң ажылывысты тодаргай болдурар болгаш ону бүрүнү-биле холга алыр херек. Бо соруглаларны чедиишкиниг күүседирде партия, совет болгаш ажылагый органнарының күжениишкиниг ажылы, ишчилерни планныг онзалда, социлистиг хүлээлге күүселдезинче билдилии-биле мобилизастаары чугула дээрзин ол демделээн.

Ч.-Д. Б. Ондар бодунуң депутат хүлээлгезин канчаар күүсеткенин база соңгукчуларга дыннадып, кылган ажылдарын болгаш ам-даз шиитпирлеттинип турар чагыларның байдалын таныштырган. Депутаттың кылган ажылы эвээш эвес дээрзин аңаа санал бергеннер — Мөңгүн-Тайга райпозунуң баштаар черинии даргазы Б. Д. Салчак, «Малчын» совхозтуң директору С. С.-Б. Очур, улус депутаттарының район Соведининиң күүскомунуң даргазы Д. С. Хорлуу олар демделээннер. Чижээ, 1979 чылдан бээр районнуң чурттакчыларының телевизор көрүп, газ ажылап эгелээни, суурнуң ортузу-биле баткан Мугур хемни кежир чадаг улус кылаштаар көвүрүнү кылганы, чонну чүгула хереглелдиң барааннары-биле үзүк чок хандырып турары РСФСР-ниң болгаш Тыва АССР-ниң Дээди Советтериниң депутады Ч.-Д. Б. Ондарның соңгукчуларның чагыларын күүседир дээш кызымак ажылдаанының түңнели болур.

Л-410 деп дурген ужар болгаш пассажирлерге улам эптиг самолёт республика найысылалы-биле чонну аргыштырып эгелээн. Депутаттың база бир киирген үлүү—Кызыл биле Мугур-Аксы аразынга дорт телефон харылзаазын тургусканы болур. Ам шагның кайы-даа үезинде республика найысылалы-биле харылаажыр арга тургустунган.

Соңгукчулар ол ужуражылга үезинде депутатка чаа-чаа дилеглер киирген. Ылангыя район төвүнге садык тудуун эгелээрин, Кызыл биле Мөңгүн-Тайга районнуң аразынга автомобильдиң дорт оруун ажыдарын болгаш өске-даа түүлдерни кылырынга дузалаарын соңгукчулар депутаттан дилээнижер.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниин Даргазы «Малчын» совхозтуң № 4 хойжу бригадазынга барып, хойжуларның амыдырал-чуртталгазы-биле танышпышаан, бодуун съездиге чораанының дугайында база чугаалаан. Ол ышкаш Мугур-Аксы ортумак школазынга баргаш, башкылар болгаш өөреникчилер коллективи-биле база ужурашкан.

Д. ЧЫДЫМ,
«Шынын» корр.

ЧУРУКТА: Мугур-Аксының Культура бажыңынга ужуражылга үезинде.

А. МЕЛЬНИКОВТУҢ фотозу.

Бөгүн Тес-Хем районнуң «О. Шынаа» совхозунуң хойжуларының ажыл-ишчи чедиишкиннеринге турасказадып кедүргүнген.

Совхозта төрүүр 12.100 баш хойнуң 9449-у төрээн. Олардан 9574 хураган 125 баш артыкка камгалап алдынган. Хойжу дөрт бригададан эң эки көргүзүглерни № 2 бригаданың малчыннары (бригадири аныяк коммунист Б. Хажылай) чедип ап турар. Амгы үеде ында 100 хой бүрүзүнден-не 87 хураган камгалаттынган, онча-менди дорутуп турарлар.

Хойжулар! Мурнакчыларның үлегерин эдериңер!

С. К. Буяндыны Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаар дугайында

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Партия болгаш ажыл-агый органнарынга хөй чылдарда үре-түңнелдиг ажылдааны лээш база төрүттүнген хүнүнден бээр 50 харлааны-биле холбаштыр Тыва АССР-ниң чонун амыдырал хандырылга министри Семён Куигаевич Буяндыны Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаар.

Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.

Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай,
1981 чылдың март 16.

«САЛЮТ» — «СОЮЗ» — «ПРОГРЕСС»

«Салют-6» орбита станциязын космос делгеминче салыр үндүргенниден бээр ам үш чыл чартык болган. «Салют» — «Союз» — «Прогресс» деп космос программазынга бо эрткен чылдарның дургузуида эртемшинчилелдериниң кайгамчык чаагай түңнелдерни чедип алган. Үш чартык чылдарда «Союз» деп он бир корабльдерни, «Прогресс» деп он ийи чүүк транспорттарын ол станция хүлээп алган. Дөрт «Союз Т» космос корабльдерин «Салют» станцияга тудуштурган.

«Союз Т» деп дөртку корабльди 1981 чылдың март 13-тен 14-түн дүнезинде станция-биле тудуштурган болгай. Ол корабль — космонавтылар башкарган 14-ку экспедиция болуп турар. Космонавтылар Владимир Ковалёнок болгаш Виктор Савиных оларның башкаргаиы «СоюзТ-4» корабльди «Союз»-туң биче дуңмазы деп чоргаарал-биле болгаш баштактаныышкын-биле адап турар.

Бирги «Союз» корабльди космос делгеминче салып үндүргенинден бээр он дөрт чыл эрткен. Ол үениң дургузуида электроникага болгаш башкарылга теориязынга эвээш эвес чаа идеялар болгаш шинтпирлер тыптып келген. хөй чаа дериг-херекселдерни тургускан. Ынчаарга эң-не хөй чаа чүүлдерни ужудуушкуунуң электроннуг-саналга хандырылгазынга киирген. Санаар болгаш шинтпирлээр херекселдер «Союз» деп мурнундагы корабльдерге база турган. Ынчалзажок оларның соруглазы — медээлерни чүгле чыыры болгаш санаары болган. Ынчаарга «Союз Т-4» корабльде тургускан саналга комплекизи —ол дээрге, кижи ышкаш бодаар машина-дыр.

Башкарылгалыг ужудуушкуунуң байдалынче «Салют-6» станцияны шилчидер талазыбиле хемчеглерни космонавтылар дүүн үргүлчүлеп чоруткан. Ылаңгыя энергия бээрииниң системаларын катап ажылдаткан, агаар таарыштырарын болгаш газ составын хандырарын боттандырган.

«Прогресс-12» корабльдин эжини Владимир Ковалёнок болгаш Виктор Савиных «Салют-6» станцияга ажылдап эгелээн ийиги дүүнде ажыткан болгаш чүүктерни сайгарып, «Родниктиң» системазын ажылдадырыгга белеткээн. Чүүк кораблиниң эккелген сууи «Родник» системазыныы дузазы-биле станцияда саваже кудуп ап турар.

Нарын үнүштерниң өзүлдезиниге космоска ужудуушкуунуң факторларының салдарын өөренип көөр талазы-биле биологтуг, шенелделерни комплекстин кырында комплексте эгелей берген. «Фитон» деп установкага чечектерниң болгаш өске-даа үнүштерниң үрезиннерин тараан.

Эмнелге контролюнуң медээзин ёзугаар алырга, космонавтылар Владимир Ковалёноктуң болгаш Виктор Савиныхтың демзи чок байдалга чаңчыгары чогумчалыг эртип турар. Космонавтыларның жадыкшылының байдалы эки. Чер чоогунуң орбитазында ажыл үргүлчүлеп турар.

(СЭТА).

МИЛЛИОННАРНЫҢ ДЕТКИИШКИНИ

В. И. Ленинниң төрүттүкген хүнүнден бээр 111 чыл оюнга алдар болдурган коммунистиг субботникти апрель 18-те эртирер дугайында Москваның мурнакчы будүрүлге коллективтериниң инициативазын бистиң Төрээн чуртувустуң миллионмиллион ажыл-ишчилери изии-биле деткип турар. Хөй будүрүлге черлерииге болуп эрткен митингилериниң болгаш хуралдарның киржикчилери ол дугайын медеглээн.

Телевидение кинескоптарыяың шынарын улам-на бедидерин «МЭЛЗТИҢ» Москва каттыжышкынының ажылчыларыи хүлээгеи. Апрель 18-те белик будүрүкчүлүг ажылдаарынче болгаш эң-не эки шынарлыг продукцияны ол хүн будүреринче прибор кылыр ажылчыларыны бригадир Л. Мыслевская кыйгырган.

Коммунистиг субботникти күш-ажылга эң улуг чедиишкиннер-биле уткууруп **«Каучук» каттыжышкынының** ажыл-ишчилери шиитпирлээн. Ленинчи субботникти хүнүнде олар камнатыныи материалдарны ажыглаарын хүлээгеи. Күш-ажылчы ээлчегиниң үезинде 412 мун рубльдиң продукциязын будүрери көрдүнген. Автомобиль дугуйларының хөй нуруузун камнап алдыиган каучүктан будүрер сорулга салдыиган.

Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнеиниң үндезилекчизи В. И. Ленинниң төрүттүгиеи хүнүи тергиин эки күш-ажыл-биле демдеглээрин Москваның «Сокол» деп дааранылга каттыжышкынының коллективи хүлээгеи болгаш амгы үеде эң бедик будүрүкчүлүг ажылдап турар. Апрель 18-те ээлчег даалгазын будүи чартык катап ажыр күүседирин бижыкчы А. Борматова саналлаан. Ооң эгелээшкинии бүгү дааранықчылар деткээн болгаш күш-ажыл байырлалдының хүнүнде барык 340 мун рубльдиң продукциязын будүрерии шиитпирлээннер. Каттыжышкынының бүгү ээлчеглери камнап алдыиган электроэнергия-биле апрель 18-те ажылдаарын хүлээнген.

(СЭТА).

ЧАҢГЫС КИЖИ ДЕГ

Коммунистиг субботник күш-ажылдың будүрүкчүлүүн бедиперинге канчаар-даа аажок улуг ужур-дузалыг. Партияның XXVI съездизиниң шиитпирлеринге сорук киргеи, ооң төөгүлүг соруглагларын амыдыралга боттандырарынга бүрүи шиитпирлиг совет кижилер чаа беш чылды күш-ажылчы чедиишкиннер-биле эгелеп турар.

Ооң тодаргай чижээн бистиң Эрзиннии чүрттелга-коммуиал ажыл-агый будүрүлге эргелелиниң ажыл-ижинден көрүп болур. Эрткен беш чылла ажылдыи чоига ачы-дуза чедирериниң планныг онаалдазын 101,1 хуу күүсеттивис. Коллектив бо чаа он бирги беш чылды база бедик күш-ажылчы көргүзүглер-биле эгелээн. Ийи айларның планы хуусаадан эрте күүсеттиигеи.

Пролетариаттың улуг баштыңчызы болгаш башкызы В. И. Ленинниң төрүттүгиеи хүнүнден бээр 111 чылының будүүзу апрель 18-те болур коммунистиг субботникче шүпгувус чаңгыс кижи дег үнер бис. 6 кижи боттарының туруштарыра ажылдаар. А 26 кижи чаагайжыдылгага дузалыг барык 800 метр хире узуи дурттуг сут бугазын казып, аштап-арыглаар база 600 дөрбелчин метр черниң штакетниктерин чугайлаар. Ол хүн ажылдап алган акшавыстан 80 рубльди беш чыл фондузуиче шилчидер бис.

М. БАЛДАҢ,
Эрзиннии чүрттелга-коммунал ажыл-агый будүрүлге эргелелиниң начальниги.

МАГАЛЫГ-ДЫР

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң ажылының дугайын сеткил ханышкын-биле солуннардан номчуп, март 3-те улуг шуулганың доозулганыя телевизордан көрдүм. СЭКП ТК-ның Чингине секретары эш Л. И. Брежневтиң кылган Отчет илеткели хөлчок ханы уткалыг, эртемге үндезилеттинген документ-дир. Улуг шуулганга делегаттар, чалаткан ажылчылар киржип, ол бирги беш чылдың соруглаларын чаңгыс эп-сеткилдиг чугаалашканнар.

Бистиң Коммунистиг партиавыстың делегейге тайбың, чаагай чечектелиишкиниг амыдырал дээш сагыш салыышкыны улуг. Ол бүгүнү чыл бүрүле амыдыралдан кижи көрүп, магалаар-дыр. Чаңгыс чижек, чурттан келген суурум — Белдир-Арыг. Бо суурну тургусгуп, өрген какканнарның бирээзи мен. Баштайгы чылдарда Калинин аттыг колхоз тургустунду. Ол үеде безин чурттагларывысты магадап чугаалажып турган бис. Сарыгкилис өглерге үс-биле деп кылып чурттап чорааи боттарывыс чылыг, чырык, арыг-силиг бажыңнарже шилчээннивис сагыштан уттунмас. Бажың бүрүзү радиолуг. Хостуг шактарда кино, концерт көөр, хуралсуглаа кылыр делгем клубтуг. Солуи-сеткүүлдү мергежилиниг айфы-биле чагыдып алыр. Эге школа ортумак школа кылдыр эде тургустунган. Шак мычылыг сайзыралды караам-биле көрүп келдим.

Колхозтан совхозче шилчиливис. Чонның амылыралы оозлаа экижээи. Москвада болган даштыкыда болуушкуиларны солуннардан номчуп, радиодан дыпнап турган болзувусса, эм телевизордан бүгү-ле амылыралды көрүп орар апарган бис. СЭКП-ниң XXVI съездизи сес хүн үргүлчүлээн болгай. Суурувуста бо улуг шуулганы ак-көк экрандан сонуургавааи кижи ховар дизе хөөрем эрес. Бо дээрге суур биле хоорай амылыралының деңнежин келгенниин көскү херечизи-дир.

Республиканың өске совхозтары-биле бир дөмей, СЭКПниң XXVI съездизиниге үткүштүр кылган иживисти аналитээривиске мыидыг. Совхоз 1981 чылдың кыштаглаашкынына 3840 тонна сигении, сылосту 600 тоннаны, 72 тонна сиген далганы белеткеп алган. 36 коданда 14010 хой, дөрт кыштагда 920 инек бар. Төрүүр 7500 хойиуң 5696-зы оолдапкан. 5725 хураган онча-менди дорутуп турар.

Бүгү-эвилелдиң съезд мурнуиуң социалистиг чарыжыиа киришкеш, ол төөгүлүг шуулганга эки көргүзүглерни чедип алган малчыннар бар. Чижээ, дуржулгалыг малчын Ивэи Данзуруи 100 хойга онаалтыр ыича хураганны камгалап алган. Күжүгет Чурум, Константин Захаров олар үстеи-не 30 хураганны, Миидин Шулуу 100 хойдан-на 89 хураганы менди дорүктуруп, чарыштыр мурчуву одуруунче киргеннер. Амгы хүннерде ук коданнарда хойларының төрүүрү уламчылавышаан. Сут-бараан фермаларывыла 550 инекти тургузу азырап турар.

Совхозтуң малчыннары он бирги беш чылдың бирги чылының планныг онаалдаларын база партияның XXVI съездизиниң шиитпирлерии амыдыралга чедишкиниг боттандырар соруглаиы салган хей-аътыг ажылдап турар.

С. ШИМИТ,
Тес-Хем районда «Чодураа» совхозунда персоналдыг пенсионер.

„Шынга" харыы

ХЕМЧЕГЛЕР АЛДЫНГАН

Бо чылдың февральдың 6-да № 30 (11529) «Шын» солуннуң үшкү арныига «Пассажирлер сүмелеп, шүгүмүлеп, саналдап тур» деп эгеннии адааига Өвүр. Чөөн-Хемчик, Бии-Хем, Кызыл районнарда болгаш Чадаанаиың автостанциязыиың коллективинде пассажирлериң хаидырылгазында четпёстериии дугайында чагааларыиың чыидызыын парлаан.

Чагааларда айыттыигаи четпестерии транспорт эргелелиин ажылдакчылары ол районнарга барып, хыналдаажылларын чоруткаиын редакциига дыиатказ, оларда айыттыпган факт-барымдаалаар шыи болган.

«Чадаглаан чурттакчылар» дугайында бөлүк авторларын көдүрген айтырыы Кызыл—Хадын аразында автобус шимчээшкиниин расписаииезин өскерткеи-биле холбаштыр тургустунуп келген. Ол ышкаш автобус доктаар черии айтырыы база шиитпирлеттиимейи тургаиы шын. Амгы үеде Бии-Хем райхүүском пассажирлер автотранспортуиуи будүрүлгезиниин шүгумунга ажылдап. Кызыл — Хадын аразының маршрудун хаидырар чолаачыны үк чер чурттакчыларындан тывар деп турар. Автобус доктаар черии дугайында айтырыгны база шиитпирлеп турар. Үстүиде айтырыгларны үзе шиитпирлээн соонда расписаииеии мурнукузу ышкаш тургузар.

Баян-Кол болгаш Терлиг-Хая (Кара-Тал) суурларын аразынга автобус шимчээшкиниин ажылар дугайында чагааның автору С. Седеиниң дилээи база хандырган. Моон мурнунда Баян-Кол „биле Терлиг-Хая суурларын аразында орукту болгаш көвүргүлерни ында шинчилел-ажыглал бүзүрүлгезиниин септеи турганы-биле холбаштыр автобус шимчээшкиниин ажыпгайн тургап. Ынчангаш ол ажылдар доостуру билек-ле, бо чылдың февраль 21-деи эгелээш, автобус шимчээшкиниин ажыткан.

Т. Сандүүнүң «Чоннуң дилээ» деп чагаазынга холбаштыр харыылаарывыс болза: бо чылдың ийиги кварталында чаа автобустар кээр болгаш Чадаана АТБ-зиниң парыгынга кирген соонда. Кызыл-Тайга суур-биле аразынга автобус шимчээшкиниин ажылып, чоннуң ол дилээн хаидырар бис.

Эш Х. Семистиң «Расписаниени сагыыр ужурлуг» деп чагаазынга Чөөн-Хемчик районнуң пассажирлерин хаидырар талазы-биле Чадаана АТБ-зиниң ажылында четпестерии айыткан. Автобустарның техниктиг байдалы багай, үрелик боол-турганының үржүүндан бо чылдың январь-февраль айларында оларның орукче саадап үнүп турганы чын. Амгы үеде республиканың транспорт эргелели Чадаана автобудүрүлгезиниге дузаны чедирип, автобустарга салыр ийи чаа моторну болгаш өске-даа артык иезектерни тускайлап бергеи. Чоокку хүннерниида ПАЗ-672 дээр чаа автобустуг бээр. Пассажирлерге автобус шимчээшкиниин дүзайын үргүлүг чарлап турарыгыле бо чылдың II кварталында Чадаанаиың автостанциязынга радио хереклелдерии эптеп тургузар.

В. ПАРУНИН,
Тываның автотранспорт эргелиниң начальниги.

Часкы тарылгага белеткел ажылдарының допчулалы

ЧАСТЫ БҮРҮН БЕЛЕН УТКУУР

СЭКП-ниң чоокта чаа болуп эрткен XXVI съездизиниң чүрттүн мурнунга салган канчаарда аажок улуг соруглаларын боттандырарынче бүгү совет улус бедик көдүрүлүүшкүн-биле кириишкеп. Ол бирги беш чылдың баштайгы чылында көдээнии ажыл-ишчилериниң күүседир ужурлуг ажыллары бар улуг.

«1981 чылдың часкы хоову ажылдарынга белеткелдин база оову эрттиреринии талазы-биле немелле хемчеглер дугайында СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң докгаалдың боттандырары-биле амгы үеде республиканың бүгү-ле ажыл-агыйларынга ажыл-иш хайыгып турар. Республиканың совхозтарында март 15-ке чедир бар үрезиниерии 82,3 хуузун ажар шинарынга чедир белеткээн, ооң иштинде бирги болгаш ийиги класстың үрезиии 54 хуу бөлүп турар.

«Кызыл тараачын», «Өөк» «Саян», «Тиилелге», ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг, «Революциянын чалбыжы», «Енисей» совхозтар болгаш Кодээ ажыл-агыйның дуржулга станциязы часкы тарылгага эки белеткенген, оларда бирги, ийиги класстың үрезиниери барының 60-дан 100 чедир хуузу.

Тарылга планын бүрүү-биле күүседиринге дыка хөй совхозтарның хуудаа үрезиии четпес болуп турарын демделээр керек. Четпейн турар үрезиниерии салып азы чээп алыр чуруумбиле амгы үеде күүне тускайлап берип турар. Документтиии кылыргаш, ол үрезиниерии орук үрелбээнде ажыл-агыйларга чедирип алыры эргежээ тугула. Респотребсоюзтуң базазында иогаа культуралардың үрезиниери бар, оларды шилип алырын дүргедидир керек.

Үрезиниерии хораннаарының үезии келген, чүге дээрге үрезиниң баш бурунгаар хораннаарга, өртемнээр дарылын эвээжээриие база дужуттуун бедиприне идиглии берип турар. Ындыг турбуже, үрезии хораннарынче чамдык ажыл-агыйлар ам-даз эгелеп кирбээни элдептир. Үрезии хораннарының «Кызыл тараачын», ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг, «Саян» «Өөк», «Революциянын чалбыжы», СЭКП-ниң XXV съездиин аттыг совхозтар организастыг чорудуп турар.

Ынчаарга Улуг-Хем, Чөөн-Хемчик, Барыын-Хемчик районнарының совхозтары ол чүгула ажылче ам-даз эгелеп кирбээн болгаш чаңгыс тоннадаа үрезии хораннаавын. Ам совхозтарның удуртукчулары, специалистери ол ажылды дүргедедир керек.

Өзүмнерии тарыл олуртур культураларның, тодаргайларга ломкдорнуң, эрте быжар капустаның үрезиниерии тарыыр үе келген. Ынчалзажок ногаа тарыырыига тускайлаттынган совхозтарның чамдыызы ол ажылче ам-даз кирбээн. Чижээ, ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг, «Улуг-Хая», «Кара-Хаак», «Барлык» совхозтар өзүмнерии өстүрери-биле үрезиниерии тарып алган болза, «Бурунгаар», СЭКП-ниң XXI съездизи аттыг, «Дөн-Терезин» болгаш «Хөндергей» совхозтар ломкдор болгаш эрте быжар капуста үрезиниң тарыырыиче ам-даз эгелеп кирбээн. Ол ажыл-агыйларда парниктерии оларның рамаларын, ырыын дуглаар хереклелдерии септеп белеткеввэн, изидер өдекти экеп алдаан, кара довурак дүзүрүүмээн, суглаа, техниканың болгаш дериг-херекселдиин септелгези саадап турар, ногаа өстүрер бригадаларын, звеноларын четчелээрии доослаан.

Районнарның кедээ ажылагый эргелелдериниң, совхозтарның удуртукчулары болгаш специалистери рассадалар өстүрер талазы-биле ажылды организастаарары, ону чогуур үезинде чорударын доктаамаа контролька алыры эргежок чугула.

Бо чылын республиканың совхозтары кышкы агрохемчеглерии күүседир талазы-биле эллээн ажылдарыиы чоруткан. Республикага пиитизи-биле үш муи гектар планныг орунгга 2,5 мун гектарга сугиу булуктадырган, азы план 83,1 хуу күүсеттиигеи. Ол талазы-биле планны Улуг-Хем, Чөөн-Хемчик, Каа-Хем районнарының совхозтары дыка ажыргап, Бии-Хем, Бай-Тайга, Барыын-Хемчик, Кызыл районнарның ажыл-агыйлары суг булуктадырарының планын мырынай чер алыспаан. 10 мун гектарга хар мырындырар планныг тургаш, ону — 7,2 мун гектарга чоруткан, азы планны 72 хуу боттандырган. Ол планны Улуг-Хемниң совхозтары үш катап, Бии-Хемниң—40 хуу, Тандыныы—50 хуу, Каа-Хемниң—36 хуу ажырган.

Эрткен чылдың декабрьиың эгезиниден бээр амга чедир республикага 65,7 мун тонна органиктиг чеминчидилгеии ідолдерже сөөртүп төккеи, азы план 66 хуу күүсеттиигеи. Өдек сөөртүлгезиин Чөөн-Хемчик, Бии-Хем, Кызыл, Улуг-Хем, Каа-Хем, Эрзии районнарның совхозтары багай организастап турар. Ооң аңгыда «Сельхозхимиянын» районнар каттыжышкыннары өдек сөөртүрүнүң керээлиг хүлээлгелерии четпес күүседип турар.

Амгы үеде республиканың совхозтарында агроөөредилгеде 1250 кижи киизээлеп турар. Олар өөредилгеии удээвае доозар болгаш экзамен дуждар. Ол өөредилгеии чедиишкиниг доозарынче онза кичээнгей салыр херек.

Техниканы, үрезиниерии чогуур үезинде белеткээр, чеминчидилгелерии сөөртүп төгер, звеноларны, бригадаларны мергежилдиг механизаторлар-биле четчелээр чорук черии хову ажылдарын бедик агротехниктиг деиилге, кыска хуусаада эрттиреян хаидырар.

Допчулалды республиканың Кодээ ажыл-агый министерствозунуң специалистери белеткээн.

Тувинская республиканская БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

Национально-краеведческий отдел

СЭКП-нин XXVI съездизининг шиитпирлерин—амыдыралга

ХӨРЗҮН КАМГАЛААРЫНЫҢ АРГАЛАРЫН ШИҢГЭЭДИР

«Бистер моон совгаар-даа кодээге улуг сан-хөө болгаш материал курлавырларын тускайлап бээр, ол адырны индустриалдыг үндезинче планнаттыр аргаар шилчидерин үргүлчүлээр апаар бис. Ынчалзажок ам күжениишкинниң кол тоы — ынчаарга ол 80 чылдарда аграр политиказының онзаланчак ылгалдыг чүүлү болур — капитал салымышкынарындан беримчени алырыпче, кодээ ажыл-агайның продуктулуун өстүрериннге, агроүлетпүр комплекизинин бүгүле адырлары-биле оон харылзаларын ханылаарыпче база сайзырангайжыдарынче шилчиир» деп, СЭКП-ниң XXVI съездизинге эш Л. И. Брежнев чугаалаан.

Съездиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар төлээде, бистиң республиканың тараажылары чер ажылының продуктулуун белидер дээш, он бирги беш чылдың баштайгы чылындан эгелээш-ле боттуг хемчеглерни алыр ужурлуг. Бо талазы-биле эн чугула чүве болза, хөрзүнүң эрозиязынга удур демисел болур.

Республикада тарылга шөлүнүң 370 муң гектары, азы 70 хуузу янзы-бүрү чергези-биле эрозияга таварышкан.

Механиктиг составы чиик сарыг хөрзүн колдап турары тарылга шөлдериниң эрозияга алзырыны кол чылдагааны болуур. Ынчангаш, черни болбаазырадырын эрозияга удур техникабиле чорукторда безин шаанчакталчак бистерлиг каток-тарны кожуп алгаш, ханы эвес үлдүреткен черни таптай бастырары эргежок чугула.

Чөрнин хөрзүнүң аңдара кагдырбайн, адаандан үлдүредип болбаазырадыр чорук гектарден дүжүттүң 1,5—2 центнер чедир немелдезин доктаамал берип турар. Мынчаар кылырга, атмосфераның бүгү-ле ол-шыгы хөрзүнге бүрүнү-биле синер, эрээн хар азы чаъс суу черинң кыры-биле агып бадып барбас, оон үламылап өлүшыктың бүсталып үнери дамга кудулаар. Хөрзүнүң адаандан одура кестирип үлдүредирге, хөрзүн чүгле үрелбейн турар эвес, харын оон үнүш-дүжүткүрү хевээр артарынга, өлшыгы бедиринге идиглиг болдур. Эрозияга удур хереккелдер-биле болбаазыраткан шөлдерге хар, ширинн аңдара кагдырын болбаазыраткан черлерге болаарга, 2—3 катап кылын болур. Оон үламындан черинн өл-шыгы улгадыр.

Адаандан одура кестирип болбаазырадыр чоруқ гектарден дүжүттүң 1,5—2 центнер чедир немелдезин доктаамал берип турар. Мынчаар чижектен ап көрээлинер. Бүгү тарылгазының шөлү эрозиягa алыскан «Тиилелге» совхоз эрозияга удур техниканы ажылап тургаш, 1980 чылда гектардан-на 7,8 центнер дүжүтту алган. А оон кожазы «Шэмбалыг» совхоз мындыг техниканы шиигээдип албайн, гектардан куду дүжүттүг болган. ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхоз хөрзүн камгалаарының хемчеглерин комплекстиг шиигээдип алганынан гектарданна тараанын 5,7 центнер дүжүдүн алган, а «Коммунизмниң херели» совхоз мындыг хемчеглерни боттандырбайн, гектардан чүгле 2,4 центнер ашпас дүжүт алган, харын-даа тараазының бүгү шөлүнүң 70 ажыг хуузун үндүр бижээн.

Кодээ ажыл-агыйның дүржулга станциязының 4-ку болган 5-ки бригадаларының шөлдерниге эрозияга удур техниканы ажылап тургаш, үр үеннң дургузулга гектардан чылын-на 10—12 центнер дүжүттү ап келген. «Кок-Тей» совхоз хөрзүнүң довурзан аңдара кагдырын болбаазырадырындан шагда-ла ойталаан, ам оон дүжүлү гектардан кожазында «Сорет Тыва» совхозтуңнан 1,5—2 центнер хөй болуп турар.

Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, хөрзүнүң аңдара кагдырбайн, адаандан үлдүредип болбаазырадыр технологияны болур-чогуурy-биле ажыглап турар ажыл-агыйлар-эки түннелдерни чедип ап турарын тодаргай-дыр.

Хөй-хөй ажыл-агыйларның специалистери адаандан үлдүредип болбаазырадырының оожум шиигээттинин турарының чылдагаанын шөлдерде бок үнүштерниң хөйү-биле тайылбырларын ораладжып турар. Бистиң шөлдеривистиң тарыыр калында бок үнүштерниң хөйү шии-на харын. Ынчалза-даа ол кол чылдагаан бооп шыдаавас. Бок үнүштерниң хөй болуп турар чоруу совхозтарда чер ажылының культуразының кудузунуң уржуу-дур.

Бир эвес часкы үеде шык базырыышкынын БИГ-3 ылыр-лер-биле чорудар, үрезинин чаштырар мурнунда шөлдү КПЭ-3,8 азы КПШ-9 культиваторлар-биле болбаазырадыр, тараан шөлге гербицидтерни чогуур үезинде төгер болза, ширинн аңдара кагдырган шөлге бодаарга адаандан үлдүреткен шөлге бок үнүштер эвээш болур. Аминалыг дусту аммиак селитразы-биле холуп алгаш төгерге, эки түнелли бээр. Ынчан бүгү-ле бок үнүштер бүрүнү-биле узуткаттынар. Бо таварылгада гербицидтин хемчээли ийи катап эвээжеэр.

Он бирги беш чылын баштайгы чылында республиканың ажыл-агыйлары черни адаандан болбаазырадыр техниканы боттарының шөлдерниге шиигээдип алыр талазы-биле үүлүнүп арагларлыг болуп турары чугаажок. Кызыл Тандың Улуг-Хем болгаш Чөөн-Хемчик районнарының совхозтарында мындыг чепсектерниң комплекизи бүрүн четчелеттингеп.

Хөрзүн камгалалының хемчеглерни совхозтарның шөлдерниге комплекстиг кылдыр ботгандырар болза, он бирги беш чылда гектардан-на тараалларның 10 центнер дүжүдүн алыры-биле республиканың чер ажылдыгларының мурнуында салдынган соруга черле күүсеттинип болур. Бистиң эрозияга таварышкан черлеривиске ам эрги чепсектер таарышпас.

Эрозияга удур демиселдиң талазы-биле хемчеглерни бирги эвлчегде чер-черге партия райкомнары, кодээ ажыл-агый эргелелдериниң специалистери эң шыгыызы-биле көөр болгаш күрүненин ол чүгула хереэнден янзы-бүрү сыллаг-биле ойталадр ындыг удуртукчуларга белик негелдени салыр ужурлуг.

Республиканың Кодээ ажылагый министерствозунуң үндүргени, агрономнарның республика чөвүлел хуралынга хүлээп алдынган сүмелерни республиканың совхозтарының шөлдерниге ажыглавы эргежок чугула.

«Чер ажылында эң чугула соруга болза, ажыл-агыйны чорударының эртем ёзугаар тургускан зона системаларын ажыглаарынга үндезилээш, хөрзүнүүн үнүшкүрүн база дүжүткүр чорукту бүгү хемчегбиле белидери, тараа, мал чемнеги болгаш оске-даа продукцияны бүдүрерин уламынай өстүрери болуур» деп, «1981—1985 чылдарда болгаш 1990 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң экономиктиг база социал хөгжүлдезиниң кол үгланышкынарында» айтыкан. Бо соруланы шиитпирлээрин бистиң республиканың чер ажылдыгларындан чүгле улуг күжениишкинерни үндүрерин эвес, харын, чер ажылының культуразын бедидерин негеп турар.

Г. ЛАРИОНОВ,
республиканың Кодээ ажылагый министриниң орадакчызы.

ХАДЫҢ БРИГАДАЗЫНДА

Кызыл районнуң «Тиилелге» совхозунуң Хадында коммунист Март Салчактың удуртканы хойжу бригаданың малчыннары ниитиниң малын кыштан хүр-менги ажырып, оон продуктулуун бедидип, төрүүр хой бүрүзүнден хураганы камгалап алырын хүлээнгенинер. Оны күүседиптериниң бүгү-ле арга-курлавырлары бар.

Шупту 3600 хойну амгы үениң төлевилели-биле чаа-гайжыды туттунган кажаалардa чеди коданга үзүп, тургускан. Оларны ажаап, чемгерип турары эки. Бригада чайгы үеде мал чемин чөтчири-биле белеткээш, турлаанда дүжүрүп алган.

Ында малчыннарның чурталга бажыңнарын болгаш хой кажааларын бүрүнү-биле электрижиткен.

Ук бригадада бар хойларның барык чартык кезии төрүүр. Ам ында хой оолдаашкыны адакталган, хураганнар оича-менди доругун турар.

Хоочун хойжу Дүктел-оол Давааевич Эрендей бригаданың малчыннарының ортузунда калбарган социалистиг чарыштың мурнуку олдуруунда норун, алган хүдээлгезин чедиишкинниг күүсеин турар. Оон кадарган хою ам шупту чыгыы оолдакан. Ол дузалакчы кадарчызы Ак-оол Монгуштуң база сакманчыларының дузазы-биле чаш хураганнарын чидириг чок камгалап ап турар. Балгазының кодээ профессионал-техниктиг училищезинде ооренип турар аныяк кыстар Долдана Салчак, Мэрия Оюн, Рита Янчат олар Дүктел-оол Давааевичиниң коланында сакманчылап, кижи бүрүзү 100-тен эвээш эвес хураганны доруктурүп, кызымаккай ажыллап турарлар. Хой чылдарда сакманчылап келген Зоя Бичe-оолдовна Маздың болуунун байлак дуржулгазын аныктарга дамчыдып, арга-сүмезин берип турар.

К. ООРЖАК.

КИЧЭЭНГЕЙНИҢ ТӨВҮНДЕ

СЭКП-ниң XXVI съездизинге чугаалашкан айтырыглар — совет кижилериниң амыдыралчы негелделериниң айтырыгаары. Коммунистерниң ол шуулганынга чугаалашкан. Отчёт илеткелди, чурттуң хөгжүдезинниң кол-кол угланышкыннарын, съездиниң оон-даа оске материалдарын олар улуг кичээнгей-биле танышып турарлар. Ол документилер күш-ажылчы коллективтерде, ам болуп эртип турар бесседаларының кол темазы болуп турар.

МОСКВА. «Красный богатырь» заводтуң «Сонгукчулар клубунуң» чаа программазы СЭКП-ниң XXVI съездизинниң айтыкаңы онгу беш чылда сорулгалар дугайында лекцияларбиле ажыттынган. Ол лекцияларны микрорайоннуң, бүдүрүлгенин келир үезинге тураскаатканн болганда чурттакчыларның улуг сонуургалын ханнықтырган.

Коммунистерниң шуулганының материалдары —ажылчынарның кичээнгейинниң төвүнде. Заводтуң радиодамчыдылгаларының программазында съездиниң материалдарынга хамаарышкан рубриканы ажыткан. Специалистер, мурнакчы ажылчыннар хүнүң-не аңаа чүве чугаалап, коллективтериниң ажыл-херектериниң болгаш моон соңгаарғы планнарының дугайын, боттарының чеднишкиннеринниң дугайын чугаалап турарлар. СЭКП-ниң XXVI съездизинниң делегады, «Красный богатырь» каттыжышкынның чиигине директору, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Д. Муравьёв-биле ужуражышкынның үезинде солун чугаа болган. Бо чылдың хүн бүрүзүн шалыпчы ажылдың хүнү болдурар күзелдиин ажылчыннар илереткен.

Бүдүрүлгениң цехтеринде, участоктарында, бригадаларында 150 ажыг агитаторлар, пропагандистер болгаш политинформаторлар съездиниң материалдарын тайылбырлаар талазы-биле ажылда хаара туттунган.

ХАБАРОВСК. Амурда-Николаевск хоорайның авиабүдүрүлгезиниң агитбригадазы ыраккы суурларже оруктуг ажыткан. Чалгынныг агитпункт апарган АН-2 самолёт баштайгы хонуушкуун үгүн салгаан анчылар болган балыкчылар — ниохилерниң чурттап турар сууру Алексеевка суурунуң чанында Лиманның дожунга кылган. Оларның мурнунга инженер Р. Колгатова чүве чугаалаан. Бот-тывынгыр артистер концертин бараалгаткан. Алдыы Амурнуң дагда хөй-хөй суурларынга агитбригада чедер.

МАГАДАН. Чаңгыс аай политхүн обласка эрткен. Күшажылчы коллективтерге муң-муң агитаторлар болгаш пропагандистер, партия болгаш ажыл-агый удуртукчулары лекцияларны болгаш бесседаларны кылган. Партияның шуулганының тодаратканы сорулгаларны шиитпирлээринге соңгучукчу бүрүзүнүң хууда салыышкынының дугайында чугаа аңаа болган. Чукот автономнуг округтуң агиткультбригадалары бо хүннерде тундраның ивижилеринче, анчыларынче, балыкчыларынче концерттерлиг, көжүп чоруур фотоделгелгелерлиг үнүүшкүннерни кылып турар.

ЗУГДИДИ. (Грузин ССР). «Билиг» ниитилелиниң агитпоездизи Ингури ГЭС-тиң тудугжуларынга келген. Кремльдиң Съездилер ордузундан кылган телерепортажтарнын бижидилгезин, чурттуң хөгжүддезининң кол угланышкыннарының дугайында материалларны ол эккелген. Тудугга хамаарышкан фотоделгелгени Культура ордузунда кылган. Грузиянын гидротудугжуларының чоокку үеде сорулгаларының дугайын агитбригаданың киржиктилери—төөгүжүлер, экономистер чугаалап бергеннер. Он-он агитпоездилер, көжүп чоруур лекторийлер, автоклубтар республиканың хоорайларынга болгаш суурларынга бо хүнинерде баргылаан.

РИГА. «Төрээн чуртувустуң социал-экономиктиг хөгжүддезиниң перспективаларының дугайын чугаалап турар делгелге кают-компанияда ажыттынган»—деп, өредилге-бүдүрүлгелиг «Призвание» суднонуң капитаны В. Касюк Атлантикадан дамчыткан.

Коммунистерниң шуулганының материалдарын, экипажтың чедиишкиннеринге тураскаатканн хөй-хөй документилерни ында делгээн. Съездиге тураскаатканн хүлээлгени хуусаа бетинде күүсеткен дугайында рапорт бо: пландан ажыр чүс муң рубльдың чем продуктуларын бүдүрүп үндүрген. Матростар ажылдан хостуг үезинде аңаа кээп, съездиден бижидилгелерни дыңнап, соңгу медээлерни чугаалажып турарлар.

ДУШАНБЕ. Таджикистанның компартиязының организастазының лекторлар бригадазының кежигүннери республиканың хөй-хөй коллективтериниң кежигүннери-биле ужурашкан. Оларның араазында — эртемденнер, башкылар, партия ажылдакчылары.

Турсунзаде хоорайның алюминий заводунуң металлургтарының мурнунга экономика эртемнериниң доктору Т. Миракилов чүве чугаалаан. Чурттуң шапкын хөгжүп турар регионнарының бирээзи деп Отчёттуг илеткелде адаттынган Мурнуу-Таджик девискээр-бүдүрүлге комплекизинин чижээнге республиканың амыдыралында улуг өскерлиишкиннерни ол көргүскен. Съездиниң материалдарын тайылбырлаар талазы-биле ажылга түс чернин пропагандистерниге лекторлар бригадалары дузалажып турар.

(СЭТА).

Хойдан-на хураган

ШУПТУ ОН.ЧА

Улус ажыл-агый планнарын күүседиринниң он бирги беш чылын Десненнин хойжу бригадазы чедиишкинниг эгелээн СЭКП-ниң ээлчеглиг съездизиниң төөгүлүг шиитпирлеринге хей-аът кирген малчыннар амгы үеде хоюн хүр кыштагладып, малдың чаш төлүн бүрүн алыр дээш шудургу ажылдан турар.

Тес-Хемде «О. Шыңаа» совхозтуң бо бригадазының хоюн хой кезии төрүпкен, адаанган чаш төлү шупту менди. Хоочун хойжулар Седен Намый-оол, Санчат Наичат, Шалык Бүрүн-Чыргал, Чооду Күр-оол олар хой бүрүзүнден бирээден эвээш эвес хураганы доруктурган. Ылаңгыя Сумбаа Менгенин коданында төрээн 280 хоюндан 293 хураган алдынган. Ук бригаданың мурнакчы сакманчылары Санчат Орус-Кек, Чооду Шилаа, Саяна Чаанмай хураганнарны доруктурар талазы-биле улуг дузайы хойжуларга көргүзүп турар.

Деспен хойжу бригадазының бригадири комсомолчу Лаа Бичe-оол бо хүнинерде аалдарын кезип, малчыннарга дузалыны көргүзүп, мал бажын хоратпас, чаш төлүн менди алыр дээш бүгү хемчеглерни ап турар.

Ч. ӨӨЛЕТ.

ОН БЕШ ЧЫЛДА

Инектиң сүткүр болурунга кадарчы кижиниң үлүү улуг. Инекти чемгерери, суггарары, кажааны чылыглаары, кургаглаары, кажаа иштин болгаш коланны аштаары, чогуур үезиндe кадарары (чамдыкта дүне), саар үезинде чоокшулаларны дээш ажыл-ла хой. Ол бүгүнү Чөөн-Хемчикте «Искра» совхозтуң Арыг-Бажы сүт-бараан фермазының кадарчызы Куулар Айдың-оол ак сеткилдиг кылып келген.

Арыг-Бажында саар үш чүс ажыг инек бар. Оларны беш кижи кадарып турар. Оларның шудургу ажылының түнелиниде сүт элбек болган болгаш, онгу беш чылдың планнары хүүсаадан эрте күүсеттингеп. 1980 чылда чүс башка онаалтыр 85 бызаа алдынган.

Коммунист Куулар Айдың-оол он беш чыл дургузунда инек кадарып келген. Мурнунда тракторчет чораан кижиге башгайгы үеде улуг берелер турган. А ам ажылжын билип, коллективке ижиге берген. Ынчалза-даа инек кадарарында—ажаарында белеп чүве чок деп чүве билдингир. Ынчангаш бо хүнинерде болдунун удурткан дөрт кадарчызы-биле кады шудургу ажылдап турар.

А. МОҢГУШ.

Кооператорларда

ЧАРЫШКА КИРЖИП...

Каа-Хем районнуң ажылчы чону, бүгү совет кижилер-биле бир дөмей, съезд мурнунуң социалистиг чарыжынга идепкейлиг киришкеш, чурттуң коммунистериниң улуг шуулганын күш-ажылчы белектерлиг уткаан. Будурулгениң 135 мурнакчылары, 8 будурулге черлери, 15 бригада бо чылдың ийи айларының болгаш бирги кварталының планныг онаалдазын февраль 23-түн будуусүнде бүрүн күүсеткенин рапорттаан. Оларның бирээзинге районнуң хереглекчилер ниитилелиниң коллективи хамаарыжыр.

Чаа беш чылдың баштайгызын кооператорлар күш-ажылчы бедик көргүзүглерлиг эгелээн. Эрткен ажыл-агый чылының түнелдерин үндүрүп тура. бо чылдың ийи айларының планныг онаалдазын съездиниң ажыттынар хүнүнүң будуусүүнде күүседирин коллектив хүлээнген турган. Ынчангаш магазиннер, бригадалар ол хүлээлгени бүрүн күүсеткеш, соңгээн созуп ажыл-херек-биле бадыткаан. Оон түнелиниде районнуң хереглекчилер ниитилелиниң коллективи үүрмектеп садар бараан саарылгазының ийи айларда планын 105 хуу күүсеткен. Үш чүс ажыг кижилиг бо улуг коллектив партияның улуг шуулганын төлептиг уткаан.

СЭКП-ниң XXVI съездизинге алдар болдуруп, коллективке чарлаан социалистиг чарыш дугайын чугаалап тура, кооператорларның эрткен чылда ажылының түнелдериниге кактыда бол доктаары чугула. Эрткен доозукчу чылдың планныг онаалдазын, социалистиг хүлээлгелерин коллектив чедиишкинниг күүсеткен. Ажылдың темпизи чаа беш чылдың улам бедээн. Аңаа коллективте калбарган социалистиг чарыштың ролю улуг. Будурулгенин күрлавырларын долу ажыглаарынга, күш-ажылдың будурулгүүн бедидериниге болгаш күш-ажылдың сагылга-чүрүмүү быжыглаарынга социалистиг чарыштың дээштин бедээн. Ынчангаш ол айтырыгны негелдете дүүштүр тургузарынче хереглекчилер ниитилелиниң баштаар чери, партия, профэвилел, комсомол организациялары чугула кичээнгейни салып келген болгаш ол талазы-биле чамдык тодаргай хемчеглерни ап чорудуп турар.

Күш-ажылчы маргылдаазында районнуң бүгү кооператорларының 98 хуузу хаара туттунган. Чарыштың түнелин ай, квартал санында үндүрүп, турар болгаш аңаа бирги черни алган магазинге райпо баштаар черинин болгаш месткомнуң Кызыл тугун тыпсыр, а ийнги, үшкүзүн эзлээнер вымпел-биле шаннадыр. Чижээ, 1980 чылдың түнели-биле районнуң магазиннериниң арасында социалистиг чарышка Сарыг-Сеп суурда хеп магазинниң ажылдакчылары тиилээш, коллективтиң шаннаылын — Кызыл тукту чаалап алган, а В. И. Чертова эргелекчилээн Бүрен-Хемде магазин ийиги черни ап, вымпелбиле шаннаткан. Оон-биле кады Көк-Хаак суурда пекарняның В. В. Колчанова удурткан коллективиниң ажыл-ижи база өскелерге үлегерлиг, макталдыг.

Кооператорларның эрткен чылда үре-түнелдиг ажылдаанын дараазында түүлдер база бадыткаар. Чижээ, чыл түнели-биле 52 ажылдакчы коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы атты чедип алган. Ол бедик атка О. И. Пышева эргелекчилээн Бүрен-Бай-Хаакта үлетпүр бараанар магазинни, Сарыг-Сеп суурда универмагтың П. И. Поникова удурткан комсомолчу-аныяктар бригадазы болгаш оске-даа коллективтер төлептиг болганнар. А бо хүнинерде 32 ажылдакчы, 11 бригада ол ат дээш туржуп турар. Ол ажылдакчы бүрүзүнүң ажылынга харыысалгазын бедиткен. Магазин, бригада бүрүзүнүң хожудап туралар чок ажылдаар хүлээлгезин чедиишкинниг күүседип турары бүдүн коллективтиң планныг онаалдазының күүселдезинге идиглиг болуп турары чугаажок.

Чарыштың мурнакчыларының үлегерлиг, кызымак ажылын хөйге дыңнадып, шаннапмактазары чазагай чанчыл. Ынчангаш кижилериниң үре-түнелдиг ажылын шаннап мактазарының янзы-бүрү арга-хевирлерин мында ажыглап турар. Чижээ, мурнакчыларга Кызыл тукту, вымпелдерни, хүндүлел бижиктерни бээринден ангыда, райпо баштаар черинің бажының эң кескү черинде садыгжының булунун тургускан. Хүндүлел, көргүзүг самбыраларындан мурнакчы кооператорларны билип ап болур. Оларның чедиишкиннериниң хөлегезинге хожудап турарлар диртири кымга-даа күзенчиг эвес. Оон аңгыда коммунистиг күш-ажылдың школаларын мында коллектив кежигүннериниң ортузунга кижизидилге ажылын эжидеринің болгаш ажылдап турар кижи бүрүзүнүң профессионал мергежилин бедидериниң база бир кол чижээ кылдыр ажыглап турар. Күчээлдерни коллективтиң ажылнжи-биле холбаштырып тургаш, мурнакчы дуржулганы аңаа өөренип, ону ажыл-херекке ажыглаары эки чанчыл апарган. Райпонуң удуртур ажылдакчылары болгаш специалистери экономиктиг өредилгеде хаара туттунган. Өөредилгениң эң чугула соруглагары-биле кады олар будурулгенин ажылын эргелеп башкарарының айтырыгларын база хоойлу-дурүмнерни өөренип турар. Бо хүнинерде кооператорлар СЭКП-ниң XXVI съездизинниң материалдарын ханы өөренип турар болгаш көдээ чоонуң садыг-биле хандырылгазын улам ыңай экижидиринге угланган хемчеглерни тодаратканнар. Чоокта чаа эртилээн ээлчеглиг кичээлдерге партияның XXVI съездизинге СЭКП ТК-ның Чингине секретары эш Л. И. Брежневтиң кылганы Төп Комитеттиң Отчёт илеткелинде социалистиг чарыш дугайында айтырыгны ооренип көргеш, аңаа холбаштыр коллективте социалистиг чарыштың организастазының кооператорлар чугаалашкан, ында бар чамдык четпестерни айтып, ону чайладырының хемчеглерни тодаратканнар. Коллективте кижилер-биле ажылдың ындыг янзылыг организастазының хүлээнгени ажыл-херээ дээш ажылдакчы бүрүзүнүң харыысалгазын бедиткеи. Садыгның мурнакчыларының санының чыл санында көвүдеп турары-даа ында.

Хөй кижилиг бо коллективте колдуунда шупту хереэженнер. Оларның араазында садыгның хөй хевирлиг ажылдарында күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көрүп, боттарының билиин, күжүн харам чокка берип, чоңга төлептин-биле баран болуп турарлар хөй. Оларга социалистиг чарыштың чаңгыс эвес удаа тиилекчилери В. Л. Чертова, З. И. Степанов, В. Т. Тютяева, М. Ф. Дьяков, А. П. Белозеров болгаш оон-даа өскелер хамаарыжыр.

Районнуң кооператорларының ажылында кылдыгаан чүүлдер-биле чергелештир чедир шиитпирлеттинмээн айтырыглар эвээш эвес. Чижээ, магазиннерге хүн бүрүнүң эң чугула баракиларын үзүктелдире бээр чоруктар бар. Ону бо чылын шынгыы кичээнгейге алырын кооператорлар шиитпирлээннер.

В. КУУЛАР.

САДЫГЖЫ ӨГ-БҮЛЕ

Дөң-Терезин суурда көдээ магазинниң садыгжыларының ажылы макталдыг. Районнуң кооператорларының араазында оларның эки ажылдыг садыгжылар диртип турары-даа таварылга эвес.

Эрткен онгу беш чылдың планныг онаалдазын садыгжы өг-бүле чедиишкинниг күүсеткеш, районнуң үжен ажыг садыг четкилериниң араазында социалистиг чарышка тиилекчи болган. Эрткен беш чылдың түнели-биле олар коммунистиг күш-ажылдың коллективи атты чедип алганнар, «Социалистиг чарыштың тиилекчизи», «Онгу беш чылдың шалыпчызы» хөрек демдектери-биле садыгжылар шаннатканнар. Екатерина биле Чачар Сарыглардың күш-ажылының эки түнелдеринге улам сорук кирип, чаа беш чылдың биргизининң баштайгы айларын база-ла будурулгечи бедик көргүзүглерлиг эгелээнер.

Садыгжы өг-бүленин январьда алган социалистиг хүлээлгезинде 28 муң рубльдин бараанын садып сайгарары көрдүнген турган. Соглээн сөс ажыл херек-биле бадыткаттынган, планныг онаалда күүсеттингеп болгаш 32 муң рубльдин бараану саттынган. Оон-биле кады Сарыглардың ийи айларның планныг онаалдазын партияның съездизинниң ажыттынар хүнүнүң будуусүүнде күүседир дээн хүлээлгезин күүселип, төрээн партиязынын улуг чыыжын төлептиг утканнар.

Чачар Сарыгларга бо чыл уттундурбас. Партияның XXVI съездизинниң ажыттынарының будуусүүнде өл СЭКП кежигүүнге кандыгат кыллыр киргеп. Ол оон улам кызымак ажылдаарын хүлээндиргеп болгаш ажыл-херекке харыысалгазын белиткеп.

Садыгжы өг-бүленин ажылынган ангыла, суурнуң хөй-ниити ажылынга идепкейлиг киржип турарлар. Екатерина Сарыглар — көдээ Советтин депутады, суурнуң хереэженнер чөвүлелиниң кежигүнү, а өг-бүленің ээзи. школала төрелдер комителиниң даргазы, уран чүүлдүн идепкейлиг киржикчизи. Хөй-ниити ол хүлээлгелерин Сарыглар ак сеткилдиг күүселип турарлар.

Садыгжы өг-бүленин ургулларының улуу ада-иезинин изин салган, садыгжының мергежилин чедип алган, Кызыл-Мажалык суурда аъш-чем магазинниде ажылдап турар.

Х. МОҢГУШ.
Барыын-Хемчик район.

ТАЙБЫҢ БОЛГАШ ДЕПШИЛГЕ ДЭЭШ ДЕМИСЕЛГЕ

СЭКП-ниң XXVI съездизи ажылый дооскан хүнден бээр эвээш уе эрткен, ынчалзажо, совет коммунистериниң шуулганының дугайында делегейниң бүгү булуннарындан кээп турар үнелелдер чангыс аай: ук съезд бүгү делегейге төөгү ужур-дузалыг болуушкун болган. СЭКП ТК-ниң Чиргизе секретары эш Л. И. Брежневтиң илеткели болгаш съездиниң шиитпирлери бүгү чурттарның улустарының тайбың болгаш дешилге дээш демиселинге шын орук айтыр сылдыс болуп турар. Даштыкыда компартияларның, депшилгелиг хөй-ниитиниң төлээлекчилериниң база бистиң бөмбүрзээвистиң келир үезиң дээш сагыш човап турар бүгү-ле кижилериниң чугааларының кол-ла утказы мындыг.

Съездиниң хаарда чугаазынга Л. И. Брежнев хүлээп алдынган шиитпирлериниң кол-ла утказын мынча деп кыска болгаш ханы кылдыр тодаргайлаан: «Боттарывыстың бүгү күжүвүстүң аразында холбаалыг ийи угланыышкынга мөөнгээр болаллыг бис. Оларвың бирээзи — коммунистиг тургузуушкун, өскези — тайбыны быжыглаары».

Совет коммунистериниң ол бот-боттарындан чарылбас болгаш диалектика талазы-биле холбаалыг ийи кол соруглазы империалистиг агрессияң бөлүктериниң авантюристи чоруунга удур туржуп турар тайбынга ынак бүгү күштериниң эрге-ажыктарынга дүгжүп турар. «Соок дайынны» узуткаларынга болгаш «күш дөгээриниң политиказынга» удур туржуушкунга чамдык бурунгаар тайбың базымны чедип алырынга тайбың дээш массалыг шимээшкин-даа, социалистиг дем каттыжылгазының өзүп турар экономиктиг күчүзү-даа чугула рольдуг болганы чажыт эвес болгай. Чавырлыышкын политиказының материалдыг үндезини харын-на делегейниң үлегүр бүдүрүлгезинде социалистиг чурттарның үлүг 1950 ыллда 20 хуу турганындан 1979 чылда 40 ажыг хуу апарганы болур.

Каттышкан Штаттарда чамдык кижилер оны эскербээченнеп турар хевирлиг. Ак бажындан, Пентагондан база өске-даа вашингтончу албан чөрлеринден боо-чепсекти бүдүрериң улам-на көвүдеңир дугайында ажыт-чажыт чок кыйгылар дыңналып, чамдык тодаргай шиитпирлерни хүлээп ап турар. Чаа, республиканчы администрацияның төлээлекчилери американнардан «ам-даа дынзыды куржаныры» негеп турарлар, оон соруглазы «Совет Эвилелинден артык күштүг» болуруун чедип алыры. Ынчалза-даа ындыг оралдажышкынынар буурап дүжер дээрзин бистиң съездивис тодаргай көргүскен. Болуунуң империалистиг соруглаларынга ажыглаары-биле Совет Эвилелинден артык күштү АКШ 50 чылларда чедип ап шылдаваан болганда, ам аңаа кордалды чүгле албыстыг азы политикага мирит, бүдүүлүк кижилер салып болурлар.

Бо бүгү чүге чедирип турарын «Вашингтон пост» мынча деп бижээн: АКШ «үрдүндүргеп шериг чарыгдалларын төлеп, эргежок чугула эвес боо-чепсек садып ап, хөй мидлярд долларны агазарже чашканнан турар». Оны чедип алыр дээш ажыл чок чорук талазы-биле пособиеден, өөредилгеге, медицина хандырылгазынга болгаш өске-даа чүүлдерге чарыгдалдардан бо чылын 40 миллиярд долларны кызырып каапкан.

Боо-чепсек бүдүрериң кедергей улгатты рганы чүгле болдүүн американнарның амыдыралын баксырадып турар эвес, харын бүгү америк экономиканы кошкадып турар. Чамдык америк экономистериниң айтып турарын ёзугаар алырга, кандыг-даа администрация чылдың-на шериг бюджединнемей улгатты рарын-биле чергелештир үндүрүглерин кызырып шыдавас, бюджетте карылганы, инфляцияны кызырып күш четпес, а ону президент Р. Рейган харам чокка аазап турар болгай. Харын-даа «Кричен сайенс монитор» солуниуң бижээни ышкаш, «камгаланыр арганы быжыглаарга, америк күчүүнүң үндезини болур экономика уламна кошкап турар чүве болза, ону кылган херээ чүл ынчаш?».

Боттуг бодап билир, сарыыллыг американнар, чер-делегейниң улуг кезиниң кижилери съездиниң индирилден Л. И. Брежневтиң 'мынча деп чугаалаанын ханызы-биле сактып алганнар: «АКШ-тың мурнунга, делегейниң өске-даа бүгү чурттарының мурнунга ышкаш, дайын айыылы шынап-ла дириелип келген. Ынчаарга оон дөзү Совет Эвилели эвес, оон тоолда дегтергиндели эвес, а боо-чепсекти эңдере бүдүрүп турары, делегейде ам-даа туруп турар дүшкүүрлүг чорук болур. Шак ол хоозун эвес, а херек кырындагы ёзулуг айыылга удур Америка-биле, Европа күрүнелери-биле, бистиң бөмбүрзээвистиң бүгү чурттары-биле бир демниг демисежирииңге белен бис».

Бистиң партиявыстың Тайбың программазы делегей байдалын үндезини-биле экижилериңге орук айтыр сылдыс болуп турар. Л. И. Брежневтиң съездиге идип үндүргени улуг масштабтыг идеялары болгаш боттуг саналдары ол демиселге чаа делгемнерни болгаш тодаргай соруглаларны ажыткан. ГФР-ниң чазак бөлүктериңге чоок «Генераль-анцейгер» солуниуң мынча деп демеглээни таварылга эвес:

«Л. И. Брежневтиң даштыкы политика талазы-биле чугааларының иштинден оон XXVI съездиге Отчёт иletкели дег ыдыг—идепкейлиг болгаш хөй талалыг аналзизти кылырынче даштыкы элчин черлерни болгаш политиктиг хайгааракчыларны шуут албалаан ыдыг чугаа турбаан боор. Даштыкы хайгааракчыларның дыка хөйү даштыкы политика талазы-биле оон саналдарының масштабтыын болгаш перспективтиин эдепсиинiң кайгаан».

Ямзы-бүрү ниитилел тургузугларының дарлакчы ангылалары боттарының чоннарында «Тайбың кузезинзе— дайынга белеткен» деп бурунгу рим чугааны ижиктиририн кызыдып келгеннер. СЭКП-ниң XXVI съездизи бистиң бөмбүрзээвистиң улустарының мурнунга көнгүс өске перспективаны ажыткан. «Улустарны материалдыг болгаш угаан-бодал байлактарын кандыг-даа ужур-утка чок чарыгдаарынче албадап турар дайын белеткели эвес, а тайбыны быжыглазары — даартагы хүнче орук баштаар чүүл ол-дур»— деп, Л. И. Брежнев медеглээн.

Агрессчи империалистиг бөлүктер ол оруккa дыка улуг моондактарны ааалаан, ону кымга-ла тайбың хереэ чоок, эргим болдур, олар арыглап аштаар апаар. Амгы уеде бүгү чурттарда чепсеглениишкинге чылдың-на 500 миллиард долларны чарыгдап турар. Информацияны книр санавазка, шериг чарыгдалдары 1960 чылдың деңнелин 70 хуу ажып турар. Ниити деизизи-биле алыр болза, бүгү делегейде частыр чүүлдер аъш-чемдеп хөй кылдыр мөөнеттиигеп.

Частыр аңаа чүүлдериң үргедекчи күчүзү чеже-даа улуг болза, ол ядролуг боо-чепсекти кызыгаар чок эңдере бүдүргениниң түпелинде диргелип келген шуут-ла өлүмнүг аймыл-биле деңнежир харын чок. Ынчангаш стратеттиг боо-чепсекти кызыгаарлаар болгаш кызырар дугайынла совет саналдарның бүгү делегейге канчаар-даа аажок улуг үнелелди алганының чылдагааны билдингир. Бо талазы-биле амга чедир кылдынган бүгү-ле эки чүүлдерни арттырбышаан, Каттышкан Штаттар-биле чугаалажышкынынарны саадаашкын чок эгелээриңге Совет Эвилели белеп.

Совет Эвилелиниң ыдык туружу мооң мурнунда-даа кижи төрелгетениң канчаар-даа аажок улуг кезиниң белек үнелээшкинин ап турганын чугаалаар херек. Совет Эвилелин чоок коор хире эвес англи ажылдакчы Барның чүкте ат-алдарлыг шериг кижи, флот адмиралы Маунтэттен безин ядролуг удур туружуушкунуң деңнелин кызырар дээш Совет Эвилелиниң чайгылыш чок демиселин деткип чугаалап турган. «СБК-2 талазы-биле... американнар биле орустар аразында дугуржуушкун үргүлчү сонгаарлаттының турарынга хомудаар-дыр мен. Ядролуг чепсекти бүдүрерин болгаш сайгарарын кызыгаарлап турар кандыг-даа керээге удурланып турар күштериниң АКШ-та улам-на күштелин бар чыларынга оон-даа артык хомудаар-дыр мен»—деп, ол чугаалаан.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң индириден тайбың дээш күчүлүг кыйгыны чериң бүгү, улустары дынаан. Делегей байдалын экижилер, боо-чепсекти эңдере бүдүрерин соксадыр талазы-биле Совет Эвилелиниң чаа улуг хемчеглерин делегейниң хөй-ниитизи «чаа совет тайбын бурунгаар базым» деп төптүү-биле үнелээн. Америк политиктиг болгаш хөй-ниитя ажылдакчызы Анджела Дэвис ол дугайын шын болгаш бүзүреллиг чугаалаан. «Чаа совет саналдар бүгү кижи төрелгетенниң күзел-соруун илергейлеп турар—деп, ол медеглээн.— Олар дайын айыылы чайлаар дээш, боо-чепсекти эңдере бүдүрериниң ларжыын эвээжедир, улустарның чаагай чоруун бедидериңге эргежок чугула акша-хөрөнгини камгалап алыр дээш демиселдин кол-кол угланышкынарын тодаргай айтып турар-дыр. Бүгү чурттарның улустарын, оларның иштинде америк улусту, тайбын болгаш социал депшилге дээш демиселге тайбынын ол программазы хөй-аът кииреп турарэ.

Г. ШИШКИН.
(СЭТА).

САНДАН Семён Баянович

С. Б. Сандан республиканың хөй-ниити амыдыралынга идепкейлиг киржин чораан. СЭКП обкомунуң кежигүүзүне, Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң депутат кылдыр, республиканың Дээди Советиниң Президиумунуң кежигүүзүне соңгуттуруп чораан.

С. Б. Сандан 1957 чылда Кызылга чедип келген болгаш хоорайның тудугларынга ажылдаан. Дашчының профессиязын ол дүрген шиңгээдап алган болгаш бодун ак сеткилдиг база чүткүлдүг ажылчын кылдыр көргүскен. «Тыва тудуг» трестиң «Кызыл тудуг» эргелиниде дашчыларның комплекстиг бригадазын ол үр үениң дургузумда баштап келген. С. Б. Санданың киржилгези-биле Кызыл хоорайга элээн хөй үлетпүр будүрүлгелерин, социал-культура ужур-дузалыг объектилерни тутkан. Тудуг херээн сайзырангайдырынче, күш-ажылдың мурнакчы методгарын болгаш аргаларын тудугга шиңгээдип нептередириңче, аныяк тудугжуларыны кижизидериңче ол хөй кичээнгейин утландырып келген.

С. Б. Сандан 1924 чылдың март 22-де Чөөн-Хемчик районунуң Хөр-Тайга суурунга төрүттүнген. Долу эвес ортумак школаны дооскан соонда ол бодунуң күш-ажылчы оруун эгелээн. 1942 чылдан 1945 чылга чедир шеригге албан эртиргеп. 1946—1950 чылдарда колхозтуң партия организациязының секретарынга, а оон соонда үш чылларның дургузунда Сүт-Хөл райкүүскомунуң секретарынга ажылдаан.

С. Б. Сандан 1957 чылда Кызылга чедип келген болгаш хоорайның тудугларынга ажылдаан. Дашчының профессиязын ол дүрген шиңгээдап алган болгаш бодун ак сеткилдиг база чүткүлдүг ажылчын кылдыр көргүскен. «Тыва тудуг» трестиң «Кызыл тудуг» эргелиниде дашчыларның комплекстиг бригадазын ол үр үениң дургузумда баштап келген. С. Б. Санданың киржилгези-биле Кызыл хоорайга элээн хөй үлетпүр будүрүлгелерин, социал-культура ужур-дузалыг объектилерни тутkан. Тудуг херээн сайзырангайдырынче, күш-ажылдың мурнакчы методгарын болгаш аргаларын тудугга шиңгээдип нептередириңче, аныяк тудугжуларыны кижизидериңче ол хөй кичээнгейин утландырып келген.

Кайгамчык эки, ажыл-ижче кижи болгаш коммунист Семён Баянович Санданың дугайында чырыткылыг тускаал бистиң чүрektеривиске кезээде артар.

Болук эттеп.

«КҮШ-АЖЫЛДЫҢ ХООЧУНУ» МЕДАЛЬ-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИН ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

(Эгези № 60 «Шында»).

Евдокия Ивановна **Чупрова** — райпо ажылчыны.

Шивай Иванович **Шарбин**— «Совет Тыва» совхозтуң ажылчыны.

Долзатмаа Айыжиевна **Хажыкы** — «Совет Тыва» совхозтуң почтачызы.

КЫЗЫЛ РАЙОНДАН

Алексей Тимофеевич **Козлов** — № 1317 КМК-ның мастери.

«Шамбалыг» совхозтан

Маңнай-оол Баганович **Иргит** — пенсионер.

Дугар Далдыевна **Куулар**— пенсионер.

Дажы-Серен Докпакович **Куулар** — малчын.

Чылбак Достай-ооловна **Куулар** — пенсионер.

Доржукай Оолак-оглы **Кыргыс**—малчын.

Бичедек Маскырович **Монгуш** — таныыл.

Долума Болдуг-Хунаевна **Монгуш** — пенсионер.

Лагба Лоданович **Монгуш** — пенсионер.

Шыырап Бөпен-оолович **Монгуш** — ажылчын.

Дүндерик Дамбаевич **Монгуш** — пенсионер.

Шактар-оол Сайын-оолович **Ондар** — ажылчын.

Сайын Адар-ооловна **Ооржак** — пенсионер.

Калдар Чалзыпович **Сат**— пенсионер.

Токпак Чалзыповна **Сат** — пенсионер.

Хончулаар Чалзыповна **Сат** — пенсионер.

Какаа Севековна **Сендел** — ажылчын.

Тас-оол Манзырович **Ховалыг** — пенсионер.

Хажыт Шожулбаевна **Ховалыг** — пенсионер.

Часкал Достекеевна **Хүндүжүх** — ажылчын.

ӨВҮР РАЙОНДАН

Бичедек Хунапаевна **Донгак** — пенсионер.

Бичикей Борбаандыевна **Куулар** — Саглы ортумак школазының техажылчыны.

Ичин-Норбу Седен-Дамбаевна **Ооржак** — «Кызыл Тук» совхозтуң ажылчыны.

Михаил Хашович **Очур** — пенсионер.

Клекова Балдановна **Тас** — пенсионер.

БИИ-ХЕМ РАЙОНДАН

Александра Фёдоровна **Буркут**—«Саян» совхозтуң ажылчыны.

Василий Архипович **Германов** — райпо садыгжызы.

Иван Спиридонович **Доронин** — хоорга тың слесары.

Татьяна Денисовна **Дыртык**—«Саян» совхозтуң ажылчыны.

Валентина Никодимовна **Желтобрюхова** — ажаалга кассазының ажылчыны.

Татьяна Дмитриевна **Иусова** — «Саян» совхозтуң столяры.

Анай Оюновна **Кечил-оол**— «Саян» совхозтуң ажылчыны.

Зинаида Константиновна **Кошкарова** — кежээки школаның башкызы.

Анастасия Николаевна **Кудашева** — райпо садыгжызы.

Оюн Узангурович **Маспын-оол** — Ээрбек школазының башкызы.

Михаил Иванович **Матюхов** — райпо складтарының эргелекчизи.

Евдокия Ивановна **Таштандинова** — чурттагга-коммуналь ажыл-агый будүрүлге эргелеличиң улуг бухгалтери.

Мария Перфирьевна **Тимшина** — «Саян» совхозтуң саанчызы.

Нина Тарасовна **Федченко** — № 1 уруглар садыңың няңызы.

Ефросинья Андреевна **Холдүгбей** — «Саян» совхозтуң ажылчыны.

Тамара Романовна **Шагарина** — райпоңуң улуг садыгжызы.

(Уланчылыг).

Бөлөбүрзектиң судалы

СЭТА-ның КОРРЕСПОНДЕНТИЛЕРИ ДЫҢНАДЫП ТУР

КОЛ АЙТЫРЫЫ — СОВЕТ ИНИЦИАТИВА

ХАЙДАРАБАД (Аңдхра-Прадеш штат). Тайбың болгаш эл-сеткил каттыштырылгазының Бүгү-индий организациязының «Индияның бот-эргезин, хамаарышпас чоруун болгаш хөгжүлдезин камгалалары дээш» деп национал конференциязы аңаа болган. Индияның янзы-бүрү штаттарының болгаш эвилелчи дөвискээрлериниң 2000 ажыг төлээлекчилери, чурттуң күрүне болгаш хөй-ниити талазы-биле көскү ажылдакчылары, Тайбының Бүгү-делегей Чөвүлелиниң төлээлекчилери ол конференциягa олурушкан. Ол хөй кижи киржикчилиг шуулганның хүндүлүг аалчыларының аразынга дыка хөй даштыкы чурттардан делегаттар, тайбың камгалалының Совет комитединиң делегациязы турган.

Тайбың дээш ниилий демселчилериниң конференциязының кол айтырыы — СЭКП-ниң XXVI съездизинге Л. И. Брежневтиң көдүргени төөгүлүг тайбың инициативаларының херек кырынга боттандырарының перспективаларын чугаалажыры болган. Делегейниң дүшкүүрлүг чоруун чавырылдырар дээш, улустар аразынга тайбыны быжыглаарының төлээлекчилерин ол чурттан кижиниң эргелерин шаг-үргүлчү каржы-дошкун үреп турарын тодаргай чуруун көргүскен. Сальвадорнуң иштики хереқтерин АКШ-тың ият чок холгаарлап, бодунуң чонуун хилинчектээн реаксылыг бөлүктүң Вашингтоннуң бүгү талалыг деткип турарын дыка хөй ораторлар буруу шавышкын-биле чугаалаан.

Бодун «кижинiң эргелериниң камгалакчызы» кылдыр көргүзүксээр АКШ-тың делегациязы Израильдин, Мурнуу-Африка республиканың, чиля хуитанын дээрбечи, дерзинлекчи, өлүрүкчү үүлгедиишкинерин буруу шапкан резолюцияларга удур бадылааның демделеэзе чогуур.

Неофашистиг, неонацистиг, кедергей реаксылыг өске-даа бөлүктериниң, организацияларның идеологиязынга, практиказынга удур демиселдиң дугайында айтырыгны комиссия көрүп, улустар аразынга тайбың зоназын калбартырының аргаларын өөренип көрүп, америк империалистерниң, кылат гегемонистериниң Индияның болгаш Мурнуу-Чөөн Азияның өске-даа чурттарының хамаарышпас догуннаашкынынга кыжаныышкынның сүлээлериниге удур угланган тодаргай хемчеглерин ажылдап кылган.

Бөгүн империализм болгаш оон өмөэржикчилери Совет Эвилелиниң болгаш социалистиг өске-даа чурттарны хоптап-нүгүлдээр чоруун күштелдирип, дүшкүүрлүг чорукту чавырылдырарының херээн бакырадып, боо-чепсекти улам эңдериллир будүрүп турар делегейниң мындыг нарын байдалының үезинде ССРЭ-ниң тайбың политиказы чаа лайынны болдурбайн барып болурунуң боттуг аргазы бар-дыр дээрзинге бүзүрелдиң делегейниң улустарынга берип турар-дыр деп, Тайбының Бүгү-делегей Чөвүлелиниң президентизи Р. Чандра конференцияны ажылып тура медеглээн. Л. И. Брежневтиң көдүргени тайбың санаалдарын делегейниң хөй-ниитизи, тайбың дээш бүгү демиселчилер изин-биле чүүлдүгүзүнген. Ынчангаш хүнүң кол соруглазы ол саналларны тодаргай боттандырар дээш шудургу демисел болур деп, Р. Чандра онзалап демделеэн.

Л. КОТОВ,
СЭТА-ның корр.

ЧУГУЛА АЙТЫРЫГЛАРНЫ ЧУГААЛАШКАН

ЖЕНЕВА. КНО-ның кижи эргелериниң талазы-биле комиссиязы ажылын дооскан. 43 чурттуң төлээлекчилери дыка хөй айтырыгларны 40 ажыг хүн чугаалажып, каш-каш он резолюцияларны-даа хүлээп алган.

Эжелеттирген араб девискээрлерде израиль эжелекчилерниң кара туразында дерзинлээшкинериниң дугайында айтырыг сессияның хүн чурумунга кол айтырыгларның бирээзи болуп турган. Израиль эрге-чагыргаларның чорудуп турары террорчуң политиказы-карган килеңээн болгаш «Палестин улустуң бот-башкартынар база хамзарышпас болгаш бот-эргелиг күрүнезин Палестинага тургузуп алыр чарлың болбас эргезин» бадыткаан.

Мурнуу-Африка республиказының өөск-язы ылгаар ёзу-чурумун буруу шапкаш, Намибияның улузунуң хостуг чурттаар эргезин онзалап демделеэн. Мурнуу-Африка республиказа шериг-экономиктиг калбак деткимче көргүзүп турар барының талакы күрүнелериниң политиказының ийи арзынының хөй-хөй чурттарның төлээлекчилери илередип чугаалаан.

Чилиде кижиниң эргелериң үреп турарының дугайында айтырыгны чугаалажып турда кадыг-дошкун аажылаашкынын, массалыг дерзинлээшкинниң, хилинчектээшкинерниң, состүк хостуун базып турарының араатанзыг чаа фактылары илереэн.

Сальвадорда байдал дугайында саналдар бериишкининиң үезинде Кубаның, Никарагуаның болгаш өске-даа чурттарның, ол шапкаш делегей организацияларының төлээлекчилерин ол чуртта кижиниң эргелерин шаг-үргүлчү каржы-дошкун үреп турарын тодаргай чуруун көргүскен. Сальвадорнуң иштики хереқтерин АКШ-тың ият чок холгаарлап, бодунуң чонуун хилинчектээн реаксылыг бөлүктүң Вашингтоннуң бүгү талалыг деткип турарын дыка хөй ораторлар буруу шавышкын-биле чугаалаан.

Бодун «кижинiң эргелериниң камгалакчызы» кылдыр көргүзүксээр АКШ-тың делегациязы Израильдин, Мурнуу-Африка республиканың, чиля хуитанын дээрбечи, дерзинлекчи, өлүрүкчү үүлгедиишкинерин буруу шапкан резолюцияларга удур бадылааның демделеэзе чогуур.

Неофашистиг, неонацистиг, кедергей реаксылыг өске-даа бөлүктериниң, организацияларның идеологиязынга, практиказынга удур демиселдиң дугайында айтырыгны комиссия көрүп, улустар аразынга тайбың зоназын калбартырының аргаларын өөренип көрүп, америк империалистерниң, кылат гегемонистериниң Индияның болгаш Мурнуу-Чөөн Азияның өске-даа чурттарының хамаарышпас догуннаашкынынга кыжаныышкынның сүлээлериниге удур угланган тодаргай хемчеглерин ажылдап кылган.

Бөгүн империализм болгаш оон өмөэржикчилери Совет Эвилелиниң болгаш социалистиг өске-даа чурттарны хоптап-нүгүлдээр чоруун күштелдирип, дүшкүүрлүг чорукту чавырылдырарының херээн бакырадып, боо-чепсекти улам эңдериллир будүрүп турар делегейниң мындыг нарын байдалының үезинде ССРЭ-ниң тайбың политиказы чаа лайынны болдурбайн барып болурунуң боттуг аргазы бар-дыр дээрзинге бүзүрелдиң делегейниң улустарынга берип турар-дыр деп, Тайбының Бүгү-делегей Чөвүлелиниң президентизи Р. Чандра конференцияны ажылып тура медеглээн. Л. И. Брежневтиң көдүргени тайбың санаалдарын делегейниң хөй-ниитизи, тайбың дээш бүгү демиселчилер изин-биле чүүлдүгүзүнген. Ынчангаш хүнүң кол соруглазы ол саналларны тодаргай боттандырар дээш шудургу демисел болур деп, Р. Чандра онзалап демделеэн.

Л. КОТОВ,
СЭТА-ның корр.

КҮШТЕЛИИШКИННИГ ЧӨРҮЛДЭЭЛЕР

ПАРИЖ. (СЭТА). Бодунуң европейжи эвилелчилериниң Латин Америкага хостуг хөделир аргазын Вашингтонуң кызыгаарлаар дээр чүткүлүүнүң уламынган Каттышкан Штаттарның болгаш Барыын Европаның аразында чөрүлээлер күштелип орар. Францияның «Монд» дээр буржуаз улуг солуниуң АКШ-ка хамаарыштыр дыка ширини хөөнүг бижиттинген мурнуку чүүлү ол дугайын херечилээн.

АКШ-тың Латин Америкада политиказынга шаптыктавазын деп «Ниити рынок» кежигүннери 'чурттарга 'Рейганның администрациязының улаштыр-улаштыр чангыланыы кээп турар «сагындырыышкынарын» тайылбырлавышаан, ол солун мынча деп бижээн: совлгу уеде Вашингтон ындыг янзылыг «сагындырыгларын» ийи удаа кылып, Сальвадорнуң улузунга аъш-чем дузаламчызын соксадырын, а оон соонда Кубаның деткимчезибиле Гренадада чурттар аразының чаа аэропортунуң тудуун акшаландырарындан ойталап каапгарын негеп. Ынчангаш янзылыг хемчеглери-биле Вашингтон Төп Америкага болгаш Кариб далай девискээринге болдунуң «кызыгаар шугумун» тургузуп алырын кызыдып турар-дыр деп ол солун демделеэн.

Барыын Германияның девискээрин АКШ-тың болгаш НАТО-ның аг-шеринiң дайынзырак соруглаларынга ажыглап турарын, дүшкүүрлүг чорукту чавырылдырарынга моондактыг кылдыр боо-чепсекти улам эңдерилдир бүдүрүп турарын, социал чыгдаалдарга бюджет дөзевилелдерин олче чарлыктырып ап турарын Германияның Федеративвтиг Республиказының чурттакчыларының дүрүм ёзугаар дүвүрээзинiң хайныктырып турар, олар чурттуң чурттакчы чонунуң амыдыралчы чүтүлө айтырыгларын кичээнгейлиг көөрүп эрге-чагыргалардан негеп турар.

Висбаденге аныяк чыскаалчыларның (чурукта) лозуку наточу ракеталарның санын эвес, харын башкыларның санын көвүдеңирин негээн болган. Школаларда болгаш гимназияларда башкы кадрлар аажок чедишпейн турда-ла, башкыларның аразында ажыл чоктарның саны Барыын Германияда үргүлчү өзүп турар.

(СЭТА-ның фотохрониказы).

ИНДИЯДА ӨҢНҮКТЕРИВИСТЕ

Индияның Делиде Национал архивиниң бажыңынга 1975 чылдың кыжынында олурган мен. Дайын чылдарында парлаттынган «Индиан информейшн» солуниу номчуп эгеледим. Ол солун 1944 чылдың сентябрь 1-де үнген болду. Боо-чепсекти болгаш аъш-чемни Россияга чедирер талазы-биле ачы-хавыяалары дээш британ болгаш индий шериглериң офицерлеринге база солдаттарынга шаңналдарны ССРЭ-ниң Тегеранда элчин черинге совет элчин М. Максимов ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң өмүнээзинден тывысканын ол солунга бижээнин сонуургап номчудум.

Кызыл сылдыс орденнерни хөректеринге кадап алган ийи индий шериг оолдарның чуруктарын солунга база парлаан болду. Оларның аттары — Нараян Рао Никкам болгаш Гаджендра Сингх. Делегейниң ийи ги дайынының чылдарында олар индий армияның хандырылга корпузунуң транспорт роталарына албан эрттирип турганнар.

Совет орденнер-биле дайын үезинде шаңнаткан индий өңнүктерни дораан-на сураглап эгелээн мен. Гаджендра Сингх-биле оон төрээн суурунга удаваанда ужуражы бердим. Индияның найысылалы Дели хоорайдан беш чус километр ыракта — Непал-биле кызыгаар чоогунда Шор хемниң чурумалдыг чараш шынаазында ол суур турар.

Индий армияның солдады чораан болгаш совет орденбиле шаңнаткан Гаджендра Сингх мынча деп чугаалаан:

— 1942 чылда бистиң шериг кезээвисти Басраже чорудупкан, а оон штабы Ханикинге турган. Гитлержи ажелекчилерге удур Россияның мүнүү чүгүнде эрес-маадырлыг демисежип турган орустарга боо-чепсекти база аъш-чем продуктуларын чедирери — бистиң коллективиниң ужуражы болгай. Чавырлыышкын политиказының материалдыг үндезини харын-на делегейниң үлегүр бүдүрүлгезинде социалистиг чурттарның үлүг 1950 ыллда 20 хуу турганындан 1979 чылда 40 ажыг хуу апарганы болур.

Каттышкан Штаттарда чамдык кижилер оны эскербээченнеп турар хевирлиг. Ак бажындан, Пентагондан база өске-даа вашингтончу албан чөрлеринден боо-чепсекти бүдүрериң улам-на көвүдеңир дугайында ажыт-чажыт чок кыйгылар дыңналып, чамдык тодаргай шиитпирлерни хүлээп ап турар. Чаа, республиканчы администрацияның төлээлекчилери американнардан «ам-даа дынзыды куржаныры» негеп турарлар, оон соруглазы «Совет Эвилелинден артык күштүг» болуруун чедип алыры. Ынчалза-даа ындыг оралдажышкынынар буурап дүжер дээрзин бистиң съездивис тодаргай көргүскен. Болуунуң империалистиг соруглаларынга ажыглаары-биле Совет Эвилелинден артык күштү АКШ 50 чылларда чедип ап шылдаваан болганда, ам аңаа кордалды чүгле албыстыг азы политиканга мирит, бүдүүлүк кижилер салып болурлар.

Бо бүгү чүге чедирип турарын «Вашингтон пост» мынча деп бижээн: АКШ «үрдүндүргеп шериг чарыгдалларын төлеп, эргежок чугула эвес боо-чепсек садып ап, хөй мидлярд долларны агазарже чашканнан турар». Оны чедип алыр дээш ажыл чок чорук талазы-биле пособиеден, өөредилгеге, медицина хандырылгазынга болгаш өске-даа чүүлдерге чарыгдалдардан бо чылын 40 миллиярд долларны кызырып каапкан.

Боо-чепсек бүдүрериң кедергей улгатты рганы чүгле болдүүн американнарның амыдыралын баксырадып турар эвес, харын бүгү америк экономиканы кошкадып турар. Чамдык америк экономистериниң айтып турарын ёзугаар алырга, кандыг-даа администрация чылдың-на шериг бюджединнемей улгатты рарын-биле чергелештир үндүрүглерин кызырып шыдавас, бюджетте карылганы, инфляцияны кызырып күш четпес, а ону президент Р. Рейган харам чокка аазап турар болгай. Харын-даа «Кричен сайенс монитор» солуниуң бижээни ышкаш, «камгаланыр арганы быжыглаарга, америк күчүүнүң үндезини болур экономика уламна кошкап турар чүве болза, ону кылган херээ чүл ынчаш?».

Боттуг бодап билир, сарыыллыг американнар, чер-делегейниң улуг кезиниң кижилери съездиниң индирилден Л. И. Брежневтиң 'мынча деп чугаалаанын ханызы-биле сактып алганнар: «АКШ-тың мурнунга, делегейниң өске-даа бүгү чурттарының мурнунга ышкаш, дайын айыылы шынап-ла дириелип келген. Ынчаарга оон дөзү Совет Эвилели эвес, оон тоолда дегтергиндели эвес, а боо-чепсекти эңдере бүдүрүп турары, делегейде ам-даа туруп турар дүшкүүрлүг чорук болур. Шак ол хоозун эвес, а херек кырындагы ёзулуг айыылга удур Америка-биле, Европа күрүнелери-биле, бистиң бөмбүрзээвистиң бүгү чурттары-биле бир демниг демисежирииңге белен бис».

Бистиң партиявыстың Тайбың программазы делегей байдалын үндезини-биле экижилериңге орук айтыр сылдыс болуп турар. Л. И. Брежневтиң съездиге идип үндүргени улуг масштабтыг идеялары болгаш боттуг саналдары ол демиселге чаа делгемнерни болгаш тодаргай соруглаларны ажыткан. ГФР-ниң чазак бөлүктериңге чоок «Генераль-анцейгер» солуниуң мынча деп демеглээни таварылга эвес:

«Л. И. Брежневтиң даштыкы политика талазы-биле чугааларының иштинден оон XXVI съездиге Отчёт иletкели дег ыдыг—идепкейлиг болгаш хөй талалыг аналзизти кылырынче даштыкы элчин черлерни болгаш политиктиг хайгааракчыларны шуут албалаан ыдыг чугаа турбаан боор. Даштыкы хайгааракчыларның дыка хөйү даштыкы политика талазы-биле оон саналларының масштабтыын болгаш перспективтиин эдепсиинiң кайгаан».

Ямзы-бүрү ниитилел тургузугларының дарлакчы ангылалары боттарының чоннарында «Тайбың кузезинзе— дайынга белеткен» деп бурунгу рим чугааны ижиктиририн кызыдып келгеннер. СЭКП-ниң XXVI съездизи бистиң бөмбүрзээвистиң улустарының мурнунга көнгүс өске перспективаны ажыткан. «Улустарны материалдыг болгаш угаан-бодал байлактарын кандыг-даа ужур-утка чок чарыгдаарынче албадап турар дайын белеткели эвес, а тайбыны быжыглазары — даартагы хүнче орук баштаар чүүл ол-дур»— деп, Л. И. Брежнев медеглээн.

Агрессчи империалистиг бөлүктер ол оруккa дыка улуг моондактарны ааалаан, ону кымга-ла тайбың хереэ чоок, эргим болдур, олар арыглап аштаар апаар. Амгы уеде бүгү чурттарда чепсеглениишкинге чылдың-на 500 миллиард долларны чарыгдап турар. Информацияны книр санавазка, шериг чарыгдалдары 1960 чылдың деңнелин 70 хуу ажып турар. Ниити деизизи-биле алыр болза, бүгү делегейде частыр чүүлдер аъш-чемдеп хөй кылдыр мөөнеттиигеп.

Частыр аңаа чүүлдериң үргедекчи күчүзү чеже-даа улуг болза, ол ядролуг боо-чепсекти кызыгаар чок эңдере бүдүргениниң түпелинде диргелип келген шуут-ла өлүмнүг аймыл-биле деңнежир харын чок. Ынчангаш стратеттиг боо-чепсекти кызыгаарлаар болгаш кызырар дугайынла совет саналдарның бүгү делегейге канчаар-даа аажок улуг үнелелди алганының чылдагааны билдингир. Бо талазы-биле амга чедир кылдынган бүгү-ле эки чүүлдерни арттырбышаан, Каттышкан Штаттар-биле чугаалажышкынынарны саадаашкын чок эгелээриңге Совет Эвилели белеп.

Совет Эвилелиниң ыдык туружу мооң мурнунда-даа кижи төрелгетениң канчаар-даа аажок улуг кезиниң белек үнелээшкинин ап турганын чугаалаар херек. Совет Эвилелин чоок коор хире эвес англи ажылдакчы Барның чүкте ат-алдарлыг шериг кижи, флот адмиралы Маунтэттен безин ядролуг удур туружуушкунуң деңнелин кызырар дээш Совет Эвилелиниң чайгылыш чок демиселин деткип чугаалап турган. «СБК-2 талазы-биле... американнар биле орустар аразында дугуржуушкун үргүлчү сонгаарлаттының турарынга хомудаар-дыр мен. Ядролуг чепсекти бүдүрерин болгаш сайгарарын кызыгаарлап турар кандыг-даа керээге удурланып турар күштериниң АКШ-та улам-на күштелин бар чыларынга оон-даа артык хомудаар-дыр мен»—деп, ол чугаалаан.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң индириден тайбың дээш күчүлүг кыйгыны чериң бүгү, улустары дынаан. Делегей байдалын экижилер, боо-чепсекти эңдере бүдүрерин соксадыр талазы-биле Совет Эвилелиниң чаа улуг хемчеглерин делегейниң хөй-ниитизи «чаа совет тайбын бурунгаар базым» деп төптүү-биле үнелээн. Америк политиктиг болгаш хөй-ниитя ажылдакчызы Анджела Дэвис ол дугайын шын болгаш бүзүрелдиг чугаалаан. «Чаа совет саналдар бүгү кижи төрелгетенниң күзел-соруун илергейлеп турар—деп, ол медеглээн.— Олар дайын айыылы чайлаар дээш, боо-чепсекти эңдере бүдүрериниң ларжыын эвээжедир, улустарның чаагай чоруун бедидериңге эргежок чугула акша-хөрөнгини камгалап алыр дээш демиселдиң кол-кол углан

САЛГАЛ ДАМЧААН ЫРЛАР

Бурятияның вас чогаалының «Магтаал» ансамблинге улустуң ансамблинин адын тывыскан.

Бурятияның комсомолунуң хоочуларының киржилгезинбиле ол тургустунган. Национал чанчыл ёзугаар тургустунган «Ехор» ансамбльди олар чаарты тургузуп, чаа хевирни ансамбльге киирген. Шаанда ол ансамбль хоспалга дээш демисежин чораан чонну маадырларының дугайында ырыларны доктаамал күүседип турган болза ve ам чаа-чаа темаларны, ырыларны, Төрээн чурт, партия, улуг Ленин дугайында ырыларны тургускан. «Магтаалның» репертуарының кол үндезинин ол ырылар эзлаан.

Чогаадыкчы ол коллективти Ленинград консерваториязының доозукчузу, А. Балдаева удуртуп турар. Ол — улусчу уран чүүлге эң хандыкшылыгланның бирээзи. Хөй-хөй үннерге удеткен бурят аялгаларны нотага биижирип безин берге, ону чүгле билип, тазлал-биле дыннап болур. Аныяк хормейстерниң дилээн ёзугаар хоочуннар уттуңдуруп бар чыдар аялгаларны катап тургузуп турарынган аныяктар ону кичээнгейлиг дыннап, өөренип ап турарлар. Ол ансамбль ынчангаш улустуң уран чогаадылгазының чыыкчызы болгаш күүседикчизи апарган.

«Магтаал» — ыры байырлалдарының доктаамал киржикчизи. Оон ырылары Бурятияның Культура бажыңнарынга болгаш клубтарынга, Сибирьниң болгаш Ыраккы Чөөн чүктүң хоорайларының сценаларынга чаңгыланып, улусчу уран чүүлүн пропагандалаарынга идепкейлиг киржип турар. Москвага болгаш Ленинградка оон концерттери чедиишкининг артканы.

Ансамбль — Бурятияның бот-тывынгыр беш муң коллективтериниң бирээзи. Автономнуг республиканың бот-тывынгыр чогаалылгага хандыкмылгыг чүс чүл чыгыы ажылчы чонун ында каттыштырып турар.

Д. САНЖИЕВ,
СЭТА-ның корр.

Улан-Удэ.

ЧЕДИИШКИННИГ ЭРТКЕН

Ак-Довурак хоорайның Культура ордузунда цирк студиязының неделязын эртиргеген. Аныяк циркчилерниң оюнарын көөрүнге чон улуг сонуургалыг. Ол неделяның дургузунда «Арлекиновуң» оюнуң районнуң беш сүүрларынга барып көргүскен. Чүгле Ак-Довурак хоорайга үш муң ажыг көрүкчүлерге аныяк студийжилер боттарының уран мергежилгелерин көргүскеннер.

Бо неделя болза Ак-Довурак хоорайга ургларның цирк студиязының тургустунганындаи бээр үш чыл оюн-биле капсырлашкан. Ынчангаш аныяк артистер улуг сорук киришкинниг ойнаакнар.

«Арлекино» коллективи бодунуң туруп келгенинин үш чылының иштинде 150 ажыг концерттерни Тываның, Хакасияның болгаш Кузбасстың 20 муң ажыг чоңунга сонуургадып көргүскеннер. Бо бүгүнү организастап удуртуруга аныяк цирк студиязының удуртукчузу Григорий Васильевич Петроченко улуг үлүүн киирген.

Ам аныяк артистер пионер-организациязының болгаш Уруглар камгалалының делегей хүнеринге чаа программаны белеткеп эгелей берген.

М. ООРЖАК.

Элээдилер, өг-бүле, школа

БОДУНУҢ ҮЛЕГЕРИ-БИЛЕ

А. Арапчорвуң «Идегелдин көрүжү» деп «Шын» солунга бижээн чүүлүн кичээнгей-биле номчудум. Ында хөй талалыг айтырыгны көдүруп турар. Ук материал талазы-биле арга-сүме солчурунче солун номчукчуларны чалап турары эки-дир. Оны номчаан башкылаар класс башкызы-даа, өөренекчи-даа кижи бодунун-даа, өске эш-өөрүнүн-даа дүтээшкилиг чедер-четпезин болай бээр боор. Шүгүмчүлел, бот-шүгүмчүлел, бот-кижизидилге оон үнер үжүрлүг.

Башкы ажылы нарын база хүндүлүг, бүлүңүг ажыл. Алаелер, өг-бүлелер янзы-бүрү боон турар. Олардан школага кээп турар бичии кижилер база янзы-бүрү болур. Ынчангаш башкылап шыдамыккай чорук, ханы билиг негеттинер. Улугдаа, биче-даа кижилерге башкызы чок кижи тывылбас. Олар башкыларының дугайында бола сактып чугаалажы берген олурарлар.

Ава, Төрээн чурт, ынакшыл тайбың, күш-ажыл, коммунизм деп улуг сөстер-биле чергелештир чоруур сөстериниң биргээзи башкы деп сөс. Ынчангаш башкы деп сөс кезээ мөңгеде турар. Башкының адын безин чон ыдыктыы-биле хүндүлеп чоруур.

Бодунун башкы деп хүндүлүг адын чамдык эштериниң уттуштары элдеп, Оларның санынга Сан Санович хамааржып турар. Башкы кижи бодунуң хей талалыг элбек билии-биле, чуруму-биле база өөренекчилерниң бүзүрелин чаллап алганы-биле башкы болурла болгай. Ынчан ол авторитеттиг болур. Сан Сановичиде ындыг тала чок деп бодаар мен. Ол башкы кижи деп кымыл деп чүвени долузу-биле билбес-тир. Чуруму кошкактыр. Бичии чаш оолдун холун (өөренекчизиниң) долгай бээр, ону бак сөстер-биле «дузай» бээр кижиде кандыг чурум турарыл? Бичии кижилер боттарының эжинге дөмей-ле болчур боор чүве. Чүге дээрге оларныы шын. Ваняга болчун. клазының уруглары шимээргей берген болгай. Сан Санович башкыга олар бүзүрээр бе, ынчаш? Чок. Бүзүрелия ышкыыган-дыр.

Башкы болурунга боттан улуг негелде херек. Башкылаары дээрге өөредириндеп ангыда, кижизидери-дир. Кижизидилге чок болза, кандыг-даа ажыл-үүлени кижи ак сеткилбиле кылып шыдавас. Кижиде бүгү-ле чүве: арны-даа, идикхеви-даа, сагыш-сеткили-даа бодалдары-даа онза чараш болур ужурлуг дээрзин А. П. Чехов чугаалаан. Чогаалчының бо үнелиг сөстери хамыктынна мурнунда башкы кижиге хамааржыр деп бодаар мен. Башкы кижи хавааи дүйүп, арны-бажын хуулдуруп туруп бээр болза, чараш болур бе ынчаш? Бичии кижилерге ол соок кылдыр көстүр.

Бир катап бистин бирги классчы уруувус (ол ам 6 класста өөренип турар) башкывыс Роман деп оолду эттеп турду, а бис кортканывыстал безин шимчевейи олурдувус деп келген. Бирги классчыны (!) күш-биле чагырып турганы ол-дур. Ол башкыны көөрүмге адырган, сынзын патла чоруур чүве. Оон өөренекчилер мурнунга түрлүг кылдыр көстүксээри башкы кижиниң чанынга таарышпас чораан. Оон сагыш-сеткилиниң, бодалдарының чаагайы ол бе? Өөренекчиниң шымчып, чулгуй бээр азы чугай-биле самбыра соктаар, указка-биле стол соктаар, байгы күжү-биле алгырар. өөренекчиниң сөс-биле удуп алыксаарлар чок деп болбас.

Бир-ле катап башкылар өрээлинге олур мен. Бир башкы журнал тудуп алган кирип келгеш, журналы-биле столду байгы күжү-биле какаш, эжикти чара шаап каг чавып үнүп чоруй баарды. Ол черле бо-ла ынчап баар кижи болду. Элдептиг-даа башкы ол. Харын-даа чаржывчыг.

Ол ышкаш чамдык ийи-чаңгыс башкы эштерниң бажыңы эрагчылар өртээли болу бээри чаржывчыг. Таакпылаары хоралыг деп өөренекчилерге сөглеп турар, а боду оларның карааига-ла паровоз дег апарган буруладыр таакпылап турарыга бо-ла таваржыр бис.

Башкы кижи бичиилерниң улуг өнүүг, сүмелекчизи болур ужурлуг. Ол оларнын дагдыныкчызы, өөрүшкүнү-даа муиграалды-даа оларныи-биле денге үлежир ужурлуг. Башкы кижи бичиилерниң-даа, улугларнын-даа аразында Коммунистиг партиянын, ленинчи идеяларының суртаалчызы болур ужурлуг.

«Идегелдин» көрүжү» деп чүүлдү башкылар коллективтерине чугаалажып көөрүн организастаары күзенчиг.

У. УВАН-ООЛ

Барыын-Хемчик район.

МАРТ 17-ДЕН 22-ГЕ ЧЕДИР ТЕЛЕВИДЕНИЕ

МАРТ 17-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — **«Үе».** Информастыг программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 9.05 — **«Ынак шүлүктеривис».** 9.35 — **«Парижтин хаяалары».** Уран-чечен фильм. 11.10 — Добруджанын (БУР) ыры болгаш танцы ансамблинин концерти. 11.55 — Медээлер. 12.00—14.30 — Чапсар. 14.30 — Медээлер. 14.50 — **«Родопинин уялары».** Документалдыг телефильм. 15.05 — **«ПТУ-га чүнү, канчалдыр өөредирил».** 15.45 — Спортчу программа: Гандбол талазы-биле ССРЭ-нин чемпионады. Херээжеңнер. **«Спартак»** (Киев) — **«Жальгирис»** (Каунас). Каунастан дамчыдылга. «Часкы харааччыгайлар» деп сугже халырынга делегей маргылдаазы. «Олимпийский» спорт комплексизинден дамчыдылга. 16.50 — Ирландиянын национал байырлалынга. **«Ирландия — ирландыларның чери»** деп документалдыг телефильм. 1-ги фильм. 17.45 — **«Чурукчулар дугайында».** М. Врубель. Төрүттүнген хүнүнден бээр 125 чыл болганынга. 2-ги дамчыдылга.

КЫЗЫЛДАН

18.15—Телемедээлер. 18.25 — **«Амыдыралга химия будумелдери — олар озалдыг».** Документалдыг фильм. 18.35 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН

18.45 — Бөгүн делегейде. 19.05 — Чоокку Чөөн чүкке тайбың дээш демиседдиң чаа үе-чалазы. 19.50 — **«Үш чыл»** деп уран-чечен телефальмнин баштайгы көргүзүлгези. А. П. Чеховтуң ыядыг аттыг тоожузуи ёзугаар. 1-ги сериязы. 21.00 — **«Үе».** Информастыг программа. 21.35 — **«Неждановаңын бажыңында».** 23.00 — Футболга сезонның кубогу. **«Шахтер»** (Донецк) — **«Динамо»** (Киев). Симферопольдан дамчыдылга. Чапсарда — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

18.15 — **«Эртем амыдыралы».**

КЫЗЫЛДАН

18.45 — Уруглarга фильм. **«Кырган бөрү болгаш чалыы Пуфик».** 19.05 — Чолаачыларга дамчыдылга. 19.35 — Чарлалдар. 19.40 — 20.20 — **«Ынакшылдың аялгазы».** Фильм-концерт.

МАРТ 18-ТЕ

МОСКВАДАН

8.00 — **«Үе».** Информастыг программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 9.05 — Мультфильмнер программазы. 9.35 — **«Үш чыл».** Уран-чечен телефильм. 10.40 — Композитор А. Николаевтиң чогаалдарындан концерт. 11.55 — Медээлер. 11.30—12.00 — Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

12.00 — **«Орус дылды өөренип тур бис».** Телекичээл. 12.15—14.30 — Чапсар.

МОСКВАДАН

14.30 — Медээлер. 14.50 — Париж Коммуназының хүнүнге. **«Гюстав Курбе».** Эртем-тайылбырлыг фильм. 15.10 — Г. Берлиоз. **«Өөремиккей симфония».** Төп телевидениенин болгаш Бүгү-эвилел радиозузуун симфония оркестри күүседир. Дирижеру — РСФСР-ниң алдарлыг артизи М. Шостакович. 16.05 — **«Дагдыныкчы».** Тележурнал. 16.35 — **«Шыдыраа школазы».** 17.05 — **«Часкы парктa».** Фильм-концерт. 17.35 — **«Горинстер, кыйгыга харыылаңар!»** 18.05 — **«Маадырлыг чорук».**

КЫЗЫЛДАН

18.35 Телемедээлер.

МОСКВАДАН

18.45 — Бөгүн делегейде.

КЫЗЫЛДАН

19.00 — Телемедээлер. 18.10 — **«Аңжайның суй-белээ».** Документалдыг телефильм. 19.15 — **«Культура болгаш амыдырал».** Дамчыдылга.

МОСКВАДАН

19.45 — **«Үш чыл»** деп уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүлгези. 2-ги сериязы. 21.00 — **«Үе».** Информастыг программа. 21.35 — РСФСР-ниң күрүненин үрер хөгжүм оркестриниң концерти. 22.00 — Футболга кубок ээлериниң кубогу дээш. **«Динамо»** (Тбилиси) — **Вест Хем** (Англия). Тбилисиден дамчыдылга. Чапсарда — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

18.35 — **«Шупту чүвени билип алыксаар мен».** Киножурнал.

КЫЗЫЛДАН

18.45 — Чарлалдар. 18.50 — **«Таварылга боол болур».** Документалдыг фильм.

МОСКВАДАН

19.00 — П. И. Чайковский. Фортепиано билe оркестрге концерт.

КЫЗЫЛДАН

19.45 — Болгарияның улустуң ырлары болгаш танцылары». Фильм-концерт. 20.15—20.45 — **«Кижи бүрүзүнүң кадыы — ниитинин байлаа».**

МАРТ 19-ТА

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — **«Үе».** Информастыг программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 9.05 — **«Үдекчиниң өлгени».** Уран-чечен телефильм. (Франция). 10.45 — **«Бар-даа болза, бүзүренчиг эвес».** Дамчыдылганы профессор С. П. Капица эрттирер. 11.45 — Медээлер. 11.50—14.30 — Чапсар 14.30 — Медээлер. 14.50 — **«Көдээнин ажыл-ижи».** Киноопрограмма. 15.20—ССРЭ-ниң хаак спортунга кубогу. Херээжеңнер. 5 км. Сыктывкардан дамчыдылга. 15.45 — М. де Фаля. **«Үш-булуңчук»** деп балеттен ийиги сюита. 16.15 — **«Москваның комсомолунуң ажыл-херектери».** 16.35 — Туристиң хамаарышпас чоруун чарлаанының 25 чылынга. Туристиң национал танцы ансамблиниң концертя. 17.15 — **«СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин — амыдыралга».** 17.30 — **«Тоол - аалдан келди». «Хар даигына».** Мультфильм. 18.45 — Бөгүн делегейде.

КЫЗЫЛДАН

19.00 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН

19.15 — Съездиниң делегатты-

КЫЗЫЛДАН

18.45 — Чарлалдар. 18.50 — **«Таварылга боол болур».** Документалдыг фильм.

МОСКВАДАН

19.00 — П. И. Чайковский. Фортепиано билe оркестрге концерт.

КЫЗЫЛДАН

19.45 — Болгарияның улустуң ырлары болгаш танцылары». Фильм-концерт. 20.15—20.45 — **«Кижи бүрүзүнүң кадыы — ниитинин байлаа».**

МАРТ 19-ТА

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — **«Үе».** Информастыг программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 9.05 — **«Үдекчиниң өлгени».** Уран-чечен телефильм. (Франция). 10.45 — **«Бар-даа болза, бүзүренчиг эвес».** Дамчыдылганы профессор С. П. Капица эрттирер. 11.45 — Медээлер. 11.50—14.30 — Чапсар 14.30 — Медээлер. 14.50 — **«Көдээнин ажыл-ижи».** Киноопрограмма. 15.20—ССРЭ-ниң хаак спортунга кубогу. Херээжеңнер. 5 км. Сыктывкардан дамчыдылга. 15.45 — М. де Фаля. **«Үш-булуңчук»** деп балеттен ийиги сюита. 16.15 — **«Москваның комсомолунуң ажыл-херектери».** 16.35 — Туристиң хамаарышпас чоруун чарлаанының 25 чылынга. Туристиң национал танцы ансамблиниң концерти. 17.15 — **«СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин — амыдыралга».** 17.30 — **«Тоол - аалдан келди». «Хар даигына».** Мультфильм. 18.45 — Бөгүн делегейде.

КЫЗЫЛДАН

19.00 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН

19.15 — Съездиниң делегаттарына сөс. Москваның чогаал чылар организациязының баштаар черинин бирги секретары филология эртемнериниң доктору Ф. Ф. Кузнецовтуң чугаазы. 19.45 — **«Декабрьның эгезинде ийи хүн»** деп уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүлгези. 21.00 — **«Үе».** Информастыг программа. 21.35 — «Бенефис» программаның арынары-биле. 22.30 — Бегүн делегейде. 22.45—23.00 — Аар атлетикага делегей маргылдаазы. «Найырал кубогу». Львовтан дамчыдылга.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

19.00 — **«Улустуң аялгалары».**

КЫЗЫЛДАН

19.15 — **«Партия биле чон чангыс эптиг».** Кызыл хоорайның бот-тывынгыр уран чүүл коллективтериниң телефестивалы. Школа-интернаттың бот-тывынгыр уран чүүл киржилгезиниң концерти. 19.45 — Телемедээлер. 19.55 — **«Тываның экраннарында».** 20.10 — Чарлалдар. 20.15—20.45 — **«Дамырак болгаш ыры».** Фильм-концерт.

МАРТ 21-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — **«Үе».** Информастыг программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 9.05 — **«АБВГД-лээр».** 9.35 — **«Улустуң аялгалары».** 9.50 — **«Ада-иелер, силерге».** 10.20 — **«Озал-ондак чок шинчээшкин».** 10.50 — **«Музейлерге болгаш делгелге залдарында».** 11.20 — «Спортлотонуң» 12-ги тиражы. 11.30 — **«Дашта, темирде болгаш алдында».** Мүзеим Танктың шүлүк чогаалы. 12.05 — ССРЭ-ниң хаак спортунга кубогу. Эр улус. 15 км. Сыктывкардан дамчыдылга. 12.50 — Ирландиянын национал байырлалынга. **«Ирландия — ирландыларның чери»** деп документалдыг телефильм. 2-ги фильм. 13.45 — Хүннүң шыжымары. 14.45 — Бегүн делегейде. 15.00 — Уругларга фильм. **«Экии, хем».** Уран-чечен фильм. 16.05 — **«Дем каттыжылгазы».** Телефильм. 16.35 — Лар атлетикага делегей маргылдаазы. «Найырал кубогу». Львовтан дамчыдылга. 17.10 — Съездиниң делегаттарына сөс. Армян ССР-ниң Чогаалчылар эвилелиниң баштаар черинин бирги секретары В. Петросяның чугаазы. 17.20 — **«Дириг амытаннар делегейинде».** Ц. М. Дроздов эрттирер. 18.20 — Политиктиг тайылбырлакчы В. П. Бекетовтуң бесседазы. 17.50 — **«Силерниң чагаалырыңарны ёзугаар».** Хөгжүмүүр программа. 19.35—Фильминиң чурттуң экраннарынче үгенининң 40 чылынга. **«Валерий Чкалов».** Уран-чечен фильм. 21.00 — **«Үе».** Информастыг программа. 21.35 — Төп телевидениенин болгаш Бүгү-эвилел радиозузуун симфония болгаш эстрада музыказының оркестриниң концерти. 22.00—23.55 — ССРЭ-ниң футболга кубогу. Финалдың дөрттүн бирги оюну. Төвүзүнде — медээлер.

МАРТ 22-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — **«Үе».** Информастыг программа. 8.40 — **«Сула шинчээшкинче, чыскаалыңар».** 9.05 — РСФСР-ниң алдарлыг артизи А. Данилов (балалайка) ойнаар. 9.30 — **«Оттурукчу».** 10.00 — **«Совет Эвилелинге бараан боон тур мен!»** 11.00 — «Калыкшыл» программаның почтазы. 11.45 — **«Эртенги почта».** Хөгжүмүүр программа. 12.15 — **«Совет Эвилели дыштыкы залчыларның көргенниле».** 12.30 — **«Көдээнин шүгы».** 13.30 — **«Хөгжүмүүр киоск».** 14.00 — Куйбышевтиң М. Горький аттыг академиктиг драма театрының фильм-шинзинче баштайгы көргүзүлгези. М. Горький — **«Зыковтар».** 16.25 — **«Кино аян-чоруктарының клуву».** Ю. А. Сенкевич эрттирер. 17.25 — Мультфильмнер программазы. 18.00 — **«Делегей панорамазы».** 18.45 — Аар атлетикага делегей маргылдаазы. «Найырал кубогу». Львовтан дамчыдылга. 19.30 — **«Дескиндир турунар-ла».** Эстрада программазы. 21.00 — **«Үе».** Информастыг программа. 21.35 — **«Цунами».** Документалдыг телефильм. 22.00—23.55 — ССРЭ-ниң футболга кубогу. Финалдың дөрттүн бирги оюну. Төвүзүнде — медээлер.

МАРТ 20-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — **«Үе».** Информастыг программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 9.05 — **«Үдекчиниң өлгени».** Уран-чечен телефильм. (Франция). 10.45 — **«Бар-даа болза, бүзүренчиг эвес».** Дамчыдылганы профессор С. П. Капица эрттирер. 11.45 — Медээлер. 11.50—14.30 — Чапсар 14.30 — Медээлер. 14.50 — **«Көдээнин ажыл-ижи».** Киноопрограмма. 15.20—ССРЭ-ниң хаак спортунга кубогу. Херээжеңнер. 5 км. Сыктывкардан дамчыдылга. 15.45 — М. де Фаля. **«Үш-булуңчук»** деп балеттен ийиги сюита. 16.15 — **«Москваның комсомолунуң ажыл-херектери».** 16.35 — Туристиң хамаарышпас чоруун чарлаанының 25 чылынга. Туристиң национал танцы ансамблиниң концерти. 17.15 — **«СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин — амыдыралга».** 17.30 — **«Тоол - аалдан келди». «Хар даигына».** Мультфильм. 18.45 — Бөгүн делегейде.

КЫЗЫЛДАН

19.00 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН

19.15 — Съездиниң делегаттарына сөс. Москваның чогаал чылар организациязының баштаар черинин бирги секретары филология эртемнериниң доктору Ф. Ф. Кузнецовтуң чугаазы. 19.45 — **«Декабрьның эгезинде ийи хүн»** деп уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүлгези. 21.00 — **«Үе».** Информастыг программа. 21.35 — «Бенефис» программаның арынары-биле. 22.30 — Бегүн делегейде. 22.45—23.00 — Аар атлетикага делегей маргылдаазы. «Найырал кубогу». Львовтан дамчыдылга.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

19.00 — **«Улустуң аялгалары».**

КЫЗЫЛДАН

19.15 — **«Партия биле чон чангыс эптиг».** Кызыл хоорайның бот-тывынгыр уран чүүл коллективтериниң телефестивалы. Школа-интернаттың бот-тывынгыр уран чүүл киржилгезиниң концерти. 19.45 — Телемедээлер. 19.55 — **«Тываның экраннарында».** 20.10 — Чарлалдар. 20.15—20.45 — **«Дамырак болгаш ыры».** Фильм-концерт.

МАРТ 21-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — **«Үе».** Информастыг программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 9.05 — **«АБВГД-лээр».** 9.35 — **«Улустуң аялгалары».** 9.50 — **«Ада-иелер, силерге».** 10.20 — **«Озал-ондак чок шинчээшкин».** 10.50 — **«Музейлерге болгаш делгелге залдарында».** 11.20 — «Спортлотонуң» 12-ги тиражы. 11.30 — **«Дашта, темирде болгаш алдында».** Мүзеим Танктың шүлүк чогаалы. 12.05 — ССРЭ-ниң хаак спортунга кубогу. Эр улус. 15 км. Сыктывкардан дамчыдылга. 12.50 — Ирландиянын национал байырлалынга. **«Ирландия — ирландыларның чери»** деп документалдыг телефильм. 2-ги фильм. 13.45 — Хүннүң шыжымары. 14.45 — Бегүн делегейде. 15.00 — Уругларга фильм. **«Экии, хем».** Уран-чечен фильм. 16.05 — **«Дем каттыжылгазы».** Телефильм. 16.35 — Лар атлетикага делегей маргылдаазы. «Найырал кубогу». Львовтан дамчыдылга. 17.10 — Съездиниң делегаттарына сөс. Армян ССР-ниң Чогаалчылар эвилелиниң баштаар черинин бирги секретары В. Петросяның чугаазы. 17.20 — **«Дириг амытаннар делегейинде».** Ц. М. Дроздов эрттирер. 18.20 — Политиктиг тайылбырлакчы В. П. Бекетовтуң бесседазы. 17.50 — **«Силерниң чагаалырыңарны ёзугаар».** Хөгжүмүүр программа. 19.35—Фильминиң чурттуң экраннарынче үгенининң 40 чылынга. **«Валерий Чкалов».** Уран-чечен фильм. 21.00 — **«Үе».** Информастыг программа. 21.35 — Төп телевидениенин болгаш Бүгү-эвилел радиозузуун симфония болгаш эстрада музыказының оркестриниң концерти. 22.00—23.55 — ССРЭ-ниң футболга кубогу. Финалдың дөрттүн бирги оюну. Төвүзүнде — медээлер.

МАРТ 22-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — **«Үе».** Информастыг программа. 8.40 — **«Сула шинчээшкинче, чыскаалыңар».** 9.05 — РСФСР-ниң алдарлыг артизи А. Данилов (балалайка) ойнаар. 9.30 — **«Оттурукчу».** 10.00 — **«Совет Эвилелинге бараан боон тур мен!»** 11.00 — «Калыкшыл» программаның почтазы. 11.45 — **«Эртенги почта».** Хөгжүмүүр программа. 12.15 — **«Совет Эвилели дыштыкы залчыларның көргенниле».** 12.30 — **«Көдээнин шүгы».** 13.30 — **«Хөгжүмүүр киоск».** 14.00 — Куйбышевтиң М. Горький аттыг академиктиг драма театрының фильм-шинзинче баштайгы көргүзүлгези. М. Горький — **«Зыковтар».** 16.25 — **«Кино аян-чоруктарының клуву».** Ю. А. Сенкевич эрттирер. 17.25 — Мультфильмнер программазы. 18.00 — **«Делегей панорамазы».** 18.45 — Аар атлетикага делегей маргылдаазы. «Найырал кубогу». Львовтан дамчыдылга. 19.30 — **«Дескиндир турунар-ла».** Эстрада программазы. 21.00 — **«Үе».** Информастыг программа. 21.35 — **«Цунами».** Документалдыг телефильм. 22.00—23.55 — ССРЭ-ниң футболга кубогу. Финалдың дөрттүн бирги оюну. Төвүзүнде — медээлер.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

КИНО

МАРТ 17-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: **«Ынак Раджам»** (2 сериялыг) 9.30, 12.10, 14.50, 17.30, 20.20 шактарда.

«ПИОНЕР»: **«Космоста адыгжыгаш»** 9.30, 11.00, 13.30, **«Элээдилер болгаш хоойлу»** деп киноклуб 15.00, **«Бабек»** (2 сериялыг) 17.00, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: **«Өлүм кашпадында ужуражылга»** 15.00, 20.30 (узаткан), **«Өске хоорайга аян-чорук»** 16.50, 18.40 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: **«Ивановтуң чаш назыны»** 13.10, **«Коргуушкуннуң 6000 километри»** 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 (узаткан) шактарда.

СЭКП кежигүнү, Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу, персоналдыг пенсионер Семен Баянович Сандаңның моөэзин СЭКП Кызыл хоорхомуу, хоорхүүском, «Тыва тудуг» трестиң «Кызыл тудуг» эргелелиниң администрациязы, партия болгаш профэвилел организациялары дыннатпышаан, оон төрелдеринге болгаш чоок кижилеринге ханы кажыдалы илергейлел тур.

Фоторепортаж

ЭКИИ, ЧАС!

Республика найысылалының чурттакчылары, оон залчылары эрткен воскресеньеде Кызылга болуп эрткен кыш үделгезинин байырлалынга идепкейлиг киржип, янзы-бүрү оюн-тоглаа, ырышоор күүселдеринге боттары идепкейлиг киржип, чамдыктары ону улуг сонуургал-биле көрүп, бир дыштанып күнүн хөглүг, солун эрттиргеиер.

Чыл бүрүде чанчыл болган эртин турар байырлал солун болзун дээш Кызыл хооркүүскомнуң культура килдизинии, культураның болгаш дыштанылганың Гастелло аттыг парыгының ажылдакчылары Кызыл хоорайның аъш-чем, үлетүр барааннар садыгларының столовайлар болгаш рестораннар трезиниң коллективтери улуг ажылды кылып чоруткаилар. Ам-ыыш үделгезиниң байырлалы изиг-биле эрткении сонуургап көрүкчүлер.

Ол хүнүң эртенинде агаар аяс-даа болза, арай хазымарлаң каап турар болгаш ындыг-ла кончуг чылыг эвес болган. Ынчалза-даа муң-муң кызылчылар шевээрни кеттиргеш, уруг-дарыын эдерткеш, хоорайның янзы-бүрү булунгарыындаи, Кок-Тей, Суктак суурлардан Культураның болгаш дыштанылганың Гастелло аттыг парыгынче шуужуп-ле турганнар.

Эртенгиниң 11 шак турда хөгжүм үнү чаңгыланып, янзы-бүрү ракеталар олу дээрже ужугун үзеп. Кыштың үдеп, часты утказуруунуң байырлалының эгелээрининг медээзи ол болган. Паркче кирер черинин үстүү талазында дош кырында кылып каан сценаны долганлыр мун-муң бичии чаштар, улуг улус долдур чыглып келгеш, байырлалды ажылдарынга турасказаткан театрлыктан көрүзүүнү эң ылаңгыяда бичии чаштар мага канын көргеннер.

Аллын баштың даянгыжын холга тутказ Соок-Ирей Харжыгашты эдерткеш, сцена кырынче үнүп келгеш, (үстүнде чурукта) чыылган чонга байыр чедирип, СЭКП-ниң чоохта чаа болуп эрткен XXVI съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга ажыл-херек-биле боттандырбышаан, он бирги беш чылдың башгайы чылының чазын аас-кежиктиг уткуурун чыылганнарга күзээннер.

Аңаа республика найысылалының үлетүр будүрүлгелериниң онгу беш чылла чедип алган күш-ажылчы чедиишкиннерин база демделээн. Планын күүсеткен будүрүлгелер, ажыглалга киргеи тудуглар, күш-ажылчы коллективтер аңаа алаттынган. Оон-биле чергелештир хожудап турар коллективтерни база чонга чарлаан.

Сцена кырындан чылыг частың келгенин алган, мактаан ырлар, шүлүктер, танцылар дыштанықчыларның хөлзөөлөн хаара тутказ. Орус улустуң кыш үдээр, час уткуур бо байырлалы ам бүгү совет улустуң байырлалы апаргаи. Оон бир толаргай хереченин ол байырлал балыткаан. Орус улустуң башкы ырлары-биле тыва ырлар, (ортузунда чурукта), сыгыт, каргыраа, хомустуң өткүт үнү чаржалашкан.

Концерт доозулган соонда дыштанықчыларны янзы-бүрү маргылдааларга киржип, күжүл, аваангыр-кашпагайын көргүзүп, аңаа киржиринче микрофон дамчыштыр чалай берген. Часты уткаач сөөнарның аразында чүнү чок дээр: чаш бажынче үнери, «аът» шалбадаары, хендир тырттары, шөөдай кедип алган дош кырынга чаржыры дээш оон-даа өске.

Эң ылаңгыяда бедик чагы бажында азып каан белекти чедип алыр дээш маазр үнүп турган аныяктарны дыштанықчылар сонуургаан. Ол белектерни чедип алыры ындыг-ла белен эвес болган. Эң-не баштай клетка иштинде олурупп каан ийи тоолайларны чагы бажынче үндүргеи. Ону чедип алыр дээш улус чагы бажынче үнүп-ле турган (адаанда чурукта).

Баштайгылары арай түннел чок болган. Оон соонда бир аныяк оол эрес-кашпагай чоруун көргүзүп, чагының шыпшык бажына четкеш, клетканы дээптерге, чыылганнар аңаа адыш часкап, байыр чедиргеннер. Баштайгы шүчналдың эдилекчизи Сергей Утенко болган, а оон соонда Анатолий Делгер-оол, Май-оол Монгуш болгаш өскелер-даа гитараны, орус улустуң хөгжүм херекселин — балалайканы, самоварны болгаш өске-даа өртектиг белектерни чедип алганнар.

«Аът» шалбадаарының маргылдаазы база дыка хой көрүкчүлерни хаара тутказ (адаанда солагай талазында чурукта). Маңаа мал-маган аразында өскен аныяктар бедик мергежилдиин көргүскеннер. Олэрниң аразындан көдээ ажылагый техникумунуң сургуулу Анатолий Монгуш эрес-кашпагайын көргүзүп, түскай шанналдың эдилекчизи болган.

Ол солун оюн-тогланы көрүп чоруп турган кижиниң каранга янзы-бүрү лозун, плакаттарны, чечен чугааларны, үлегер домактарны чарыштыр парлаан. асканы бо-ла иллигер болду. Кайы ыяктан-на чытталып келир шиштээн эттер, изиг блиннер, хуужуурлар болгаш өске-даа аъш-чемнерни хөлүү-биле делгээн. Орус улустуң чанчылын ёзугаар каас кылдыр кеттинген, эртиг-ээлдек салгылар дыштанықчыларны аяк шайдан ижип, амданныг блиннерни чинриче чалап турган.

Республика найысылалының чурттакчыларының он бирги беш чылдың башгайы чылының чазын үткаан бәйырлалы үр-ле үргүлчүлээн. А ол үеде аңаа оюн-тоглаа, катқы-кеп долган турган. Кызылчылар күш-ажылчы неделязының төнчүзүнде бир дыштанып хүнүн шак ынчаар организастыг бедик деңнелге эрттиргеннер.

В. ЧАДАМБА.

Редакциянын адрези: Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажын № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң ораалакчыларының 2-35-24, 2-31-75 харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузуг киллистериниң 2-37-13, пропаганда киллизиниң 2-31-75, культура киллизиниң 2-23-54, кодээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, үлетүр киллизиниң 2-31-75, чагаа киллизиниң 2-41-27 информация киллизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Тираж 17866. Чагыг № 148.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 1)

ТС—00488.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 65 (11563) | 1981 чылдың март 18, среда | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 2 кеп.

И. Л. Брежневтиң К. Фомвихан-биле беседазы

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң Лаостуң Улус-чу революстуг партиязының ТК-зының Чиңгине секретары, Лаос Улус-Демократтыг Республиканың Премьер-Министри, СЭКП-ниң XXVI съездизинге ЛУРП-ниң делегациязының баштыңы К. Фомвихан-биле беседазы болган.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары албан-дужаалга база катап соңгутканы-биле Л. Брежневке лаос коммунистерниң, бүгү лаос улустуң өмүнээзинден К. Фомвихан чүректиң ханызындан байыр чедирген. СЭКП-ниң XXVI съездизиниң бүгү делегейге шылгараңгай ужур-дузалыын ол онзалап демдеглээш, съездиге хүлээп алдынган туңнелдер болгаш чүүлдер марксисчи-ленинчи теорияның болгаш революстуг практиканың улам ыңайгы хевгүлдези болуп турарын айыткан. Съездиге Л. И. Брежневтиң кылганы СЭКП ТК-ның Отчёт илеткелинде тайылбырлаттынган СЭКП-ниң даштыкы политиктиг программазынга ЛУРП бүрүн каттыжып, ону деткип турарын К. Фомвихан медеглээн. Социализмниң үндезинниерин тургузарының база Лаостуң национал хамаарышпас чоруун болгаш бот-эргезин камгалаарының хөрээнге дээштиг дузаламчызы дээш Совет Эвилелинге ханы өөрүп четтирген бис деп, ол чугаалаан.

Байыр чедиргени дээш Л. И. Брежнев өөрүп четтиргенин илергейлээш, ак-ыы-дуңма лаос улустуң ажыл-херектери коммунистерге, бүгү совет кижилерге чвон деп чугаалаан. Империализм болгаш пекинчи гегемонизм күштериниң чимзениишкиннеринің түңнелинде Мурнуу-Чөөн Азияда тургустунган амгы дүшкүүрлүг байдалда Совет Эвилели мооң мурнунда-даа ышкаш, Лаостуң талазында быжыы-биле туржуп, ол кавы девискээрниң чурттары-биле чазагай кожа-хелбээ харылзааларны калбартыр талазы-биле оок күжениишкиннерин деткип, Индий-Кыдаттың үш күрүнезиниң делегейнинг ол девискээрниңге байдалды экижидериче угланган инициативазын деткип турар.

Чаа, социалистиг ниитилелди тургузарының оруунга лаос коммунистер, Лаостуң бүгү ажылчы чоннары чедиишкиннерлиг болзун деп күзээшкинни совет коммунистерниң, бүгү совет кижилерниң өмүнээзинден Л. И. Брежнев дамчыткан.

Беседа чүректиң ханызындан найыралдың болгаш үзел-бодалдарның бүрүн чаңгыс эвиниң байдалында эрткен.

(СЭТА).

ПАРТИЙЖИ УДУРТУЛГАНЫҢ УРАН АРГАЗЫ

Совет кижилер СЭКП-ниң XXVI съездизининң сагыш сеткилди хайныктырып келир уттундурбас шиитпирлери-биле чурттап база ажылдап турар. Съезд экономиктиг болгаш сонгал чаартылгаларның аажок улуг хемчээлдиг планнарын айтып тодаратка, оларны боттандырары бистин ниитилелливистиң материалдыг болгаш угаан-бодал байлаан улам көвүдедир, чонның чаагай байдалын улам бедидер арганы бээр.

Чаа-чаа бедиктерни чедип алыры коллектив бүргүзүнден, ажылдакчы бүргүзүнден күштерни болгаш энергияны бүрүн бээрни негеп турар. Төпке-даа база чер-черлерге-даа, улус ажыл-агыйының бүгү звеноларынга, бүгү кезектеринге салдынган сорулгаларны улам хандыр билген, ажылаттынмаан арганы эң эки илередип тыпкан турар ужурлуг дээрзин съездиге демдеглээн.

Партияның салган сорулгаларын чедиишкинниг боттандырарының кол факторларының бирээзи—партийжи удуртулганың стилян болгаш арга-методтарын сайзырангайжыдары болур. Маңаа хамыктың мурнунда комитеттерниң болгаш организацияларның ажылының шынарын экижидерининг эргежок чугулазы кол чүүл кылдыр салдынып турар.

СЭКП-ниң XXVI съездизинге ТК-ның Отчёт илеткелинге өш Л. И. Брежнев мынчаар чугаалаан: «Партияның область азы район организациязының ажылының түңнелдери хөй база аажок янзы-бүрү түңнелдерден тургустунар болбайн аан. Ынчалза-даа черле ынчаш, маңаа күжениишкиннигг болгаш биллдиг партийжи удуртулга шиитпирлиг ужурдузалыг. Бир эвес партия организациязы бүргүзү бодунуң участогунга бүгү курлавырларны ажыглап, бүгү чүүлдерге болур-чогуур чурумну тургузуп алыр болза, бүгү чурттуң ажыл-херээ улам бурунгаарлаар апаар».

Амгы үеде эртип турар партия активинин хуралдарынга СЭКП-ниң XXVI съездизининң түңнелдерин болгаш ооң шиитпирлерни боттандырар талазы-биле сорулгаларны чугаалажып турар. Партийжи удуртулганың стилининг база арга-методунуң дугайында айтырыг коммунистерниң кичээнгейнинің төвүнде тургустунуп турар. Калбак санал-оналдар солчулгазы, чедип алдынган чүүлдерни шүгүмүлекчи ёзу-биле көрүп турары организакчы болгаш кижизидикчи ажыл-чорудулганы съездиниң негелдерининге дүүштүр бүгү талалыг анализтеп көөр арганы берип турар. Бодавыже, маңаа ниити кыйгырыглар болгаш бот-отчёттар эвес, а айыттынган планнарны чугаажок боттандырарын хандырар талазы-биле бодап кылган хемчеглер, санялдар херек апаар.

Эң калбак массаларның мурнуку одуруунда партия эге организацияларының ажылдап турар. Партия комитеттери эге звеноларже кичээнгейни угландырып, оларның дайынчы арга-шинээзининг дугайында сагыш салып турар черлерде, түңнелдер көскү бооп турар. Партияның Москва, Ленинград, Минск хооркомнарының практиказы аңаа чижек болур. Олар актив өөредилгезинің калбак системазын тургускан. Эң эки парторганизацияларның ажылының дуржулгазын өөренири — ооң үндезини бооп турар. Администрацияның ажыл-чорудулгазын контрольдаар талазы-биле комиссияларның ажылын идепкейжиткен. Партия комитеттери бюро хуралдарынга, пленумнарга эге организацияларының отчёттарын үе-үеде дыннап турар. Хожудап турар коллективтерге тодаргай дуза көргүзер талазы-биле хемчеглерни шалыпкын ап турар.

Кандыг-даа ажыл-херекти кижилер шиитпирлээр, кылыр. Тургузулганың чаа үе-чадазы кадрларны шилип алырынга, таарыштыр тургузарынга болгаш кижизидеринге улам бедик негелдени тургузуп турар. Мында чугаа болза күүсекчи байдалды, сагылга-чурумнуг чорукту улуг эчис сорулгаларже, четпестерге эптеш чок болурунче, оларны дүрген чайладырынга белениңче чүткүл-биле дидим инициативалыг болгаш негелделиг, практиктиг болгаш ажыл-херекчи чорукту тудуш холбашкак кылдыр дүүштүрген стильди ажылдап кылыр дугайында чугаа чоруп турар. Ол шынарлар шудургу өөредилгенің чорудулгазынга, хүн бүрүнүң практиктиг ажыл-чорудулгазынга хевирлеттинип кижизиттинер болгаш хөгжүүр. Шиитпирлээр сорулгаларның хемчээлининг өскени база нарыны даандырган ажыл-херек дээш кадрларның харыысалгазын бедидеринин, партийжи амыдыралдың нормаларын болгаш принциптерин хажыдар чоруктарны шыңгыы сайгарып көөрүнүң эргежок чугулазын негеп турар. Депшидер кадрларны бүзүрелдиг курлавырларның тургузары чугула сорулга болуп келген болгаш болуп артар-даа.

Кадрлардан негелдени бедидеринин, бүгү звеноларга сагылга-чурумну быжыглаарының дээштиг чепсээ—хүлээп алган шиитпирлериниң күүселдезининиң хыналдазы болур. Ынчалзажок чамдык ажылдакчылар удуртулганың уран аргазының ол эң чугула чүүлү болза кандыг-даа айтырыгның талазы-биле эмге-хаяажок директивалыг айтыышкыннар үндүрериндe, аңаа хөй шак-үе чарыгдаарында эвес дээрзин ам-даа шиигээдип албааннар. Шиитпирни хүлээп алгаш, ону чогуур хуусаазында хажык чокка күүседир херек. Контрольдуң утказы — сос биле ажыл-херектиң чаңгыс аай болурун хандырарында. Ынчангаш контрольду үстүнден болгаш адаандан хары угда, доктаамал база шалыпкын боттандырганда ынчан ол дээштиг болур.

Чер-черде байдалды хандыр билип алыр төлээде, кижилер-биле харылзааны улам калбартыры, партияның ажыл-амыдыралының дугайын бүгү ажыл-ишчилерге информастаарын экижидери эргежок чугула. Шуут-ла оларның боттары-биле чугаалажыры, оларның ажыл-херекчи сүмелери хөй чүүлдерни бээр. Партияның масса-биле харылзааларынга ажылчы чоннарның чагаалары болгаш саналдары амыдыралчы судалдег аажок улуг ужур-дузалыг. Чер-черден келген медээлерни, хамаатыларның дилеглерин болгаш негелделерин эвилең-ээлдек кичээнгейлиг көөрүн партийжи ажылдакчы бүрүзү, удуртукчу бүрүзү чонның мурнунга, партияның мурнунга бодунуң хүлээлгези кылдыр көөр херек.

Удуртулганың арга-методтарын сайзырангайжыдарынга шүгүмчүлел болгаш бот-шүгүмчүлел боттуг рольду ойнаар. Ажыл-херекти экижидеринин шылгаттынган ол арга-методу сөөлгү чылдарда улам ынай хөгжээн. Коммунистерниң шүгүмчүлелдиг саналдарын кичээнгейлиг сайгарып көрүп турар апарган, оларны боттандырар дээш контроль күштелген. Ынчалзажок ажылдакчыларның талазындан шүгүмчүлелден чайлап, камгаланырын оралдажыр таварылгалар ам-даа бар. Шүгүмчүлелди шуут-ла дорту-биле кызып-кыяр таварылгалар дугайын «Правданың» номчукчулары дыннадып турар. Ол фактылар сагышсыралды болдурбас аргажок. Ылангыя чамдык черлерде парлалга ажылдакчыларын кызып-кыярын ораладжыр, шүгүмчүлелдиг чүүлдери дээш оларны бүрүү шавар болгаш харын-даа истээр, хынаар чоруктар бар. Ындыг чоруктар-биле эптежип болбас. Шүгүмчүлел кызыкчыларынга кандыг-даа амдажыдылга турбас — деп, партияның болгаш күрүнеңиң дүрүмүнүң негелдези ындыг.

Удуртулганың стили болгаш арга-методу бүгү партияга, бүгү улуска чугула айтырыг болур дээрзин съездиге демдеглээн. Ол дугайын медереп билири, хүн бүрү база бүгү чүүлдерге ленинчи норма-чижекти удуртулга болдурары — кандыг-даа партийжи ажылдакчының дорт хүлээлгези болур.

(«ПРАВДАНЫҢ» МУРНУКУ ЧҮҮЛҮ.)

СЭКП-НИҢ XXVI СЪЕЗДИЗИНИҢ ШИИТПИРЛЕРИН—АМЫДЫРАЛГА!

СОРУК КИИРДИ

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежневтин партияның XXVI съездизинге кылган Отчёт илеткелин болгаш иштики болгаш даштыкы политика талазы-биле партияның сорулгаларын бистин Дөң-Терезин көдээ магазинининг коллективи изин-биле деткип, таныжып көрдүвүс.

Партия чонның чаагай чоруун бедидеринче доктаамал сагыш салып келген. Ам база он бирги беш чылда ажылчы чонның амыдырал-чурттазының экижидеринче кол кичээнгейни салып, аъш-чем программазын ажылдап кылыры чугула дээрзи көрдүнген-дир. Ол ышкаш чонның хереглел базаннарын бүзүрелиг калбартырынче база шынарын экижидеринче кол кичээнгейни улаганы биске хамааржыр.

Чонның материалдыг чаагай байдалы өскени-биле оларның негелдези улгадып турар. Бистең чамдык чугула бараанар чедишпейн турары шынаяг.

Бистиң бичин коллектививис ажылчы чонның хереглелдерин долузу-биле хандырар дээш чамдык чүүлдерни кылып турар бис. Онгу беш чылдың планын хуусаа бетинде күүсеткеш, коммунистиг күш-ажылдың коллективи деп бедик атты чедип алдывыс. Съезд ажыттынар хүнүнге чедир январь, февраль айларның планын күүсеттивис. Ол бистиң съездиге белээвис. Менээ бир өөрүнчүт чүүл — партияның XXVI съездизи ажыттынар хүнүнүң бүдүүзүнде СЭКП кежигүнүнге кандидаттап кирип алдым. Бо бүгүге сорук киргеш, ам партияның XXVI съездизинин шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш улам күжениишкиннерлиг ажылдаар мен.

Ч. САРЫГЛАР.
Барыын-Хемчик район.

Кызыл районда «Көк-Тей» совхозгуң сүт-бараан фермазында мурнакчыларның бирээзинге инек кадарчызы К. О. Ховалыг хамааржыр. Мурнакчы ишчининг бүдүрүлгечи көргүзүглерин чыл санында бедип турар. К. О. Ховалыг эрткен чылдың планныг онаалдазын хуусаа бетинде күүсеткеш, чаа беш чылдың баштайгы айларының онаалдазын чедиишкиниг күүседип, бир башка онааштыр ортумаа-биле 700 грамм немелде денэи алыр хүлээлгезин ажырып, 720 граммны алган.

ЧУРУКТА: сүт-бараан фермазының мурнакчызы К. О. ХОВАЛЫГ.

В. КУДРЯВЦЕВТИҢ фотозу.

ДАГЖЫЛАРНЫҢ КҮШ-АЖЫЛЧЫ ТИИЛЕЛГЕЗИ

В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың дыка хөй цехтери болгаш адырлары СЭКП-ниң XXVI съездизинге тураскаатказын шалыпчы ээлчегге эрес-шудургу, үре-түңнелдиг ажылдааннар. Чижээ, даг-дүгү арыглар фабриканың коллективи бо чылдың февраль планын чедиишкинниг күүсеткен. Коллектив 8000 тонна сорттуг даг-дүгү арыглаар планныг тургаш, ону 8070 тонна чедирген.

Планы ажыр күүседиринге бөдүүн рудадан даг-дүгү арыглар цех улуг улуг-хуузун киирген. Ында февраль даалгазындан ажыр 95 тонна сорттуг даг-дүгү арыглаан. Кылын-оол Монгуштун № 1 ээлчээ бедик бүдүрүлге көргүзүглерин чедип алгаш, өске ээлчелерден шылгараан. Валентина Ипатованың № 5 ээлчээ пландан ажыр 17,4 тонна продукция берген. А. Адамның № 3 ээлчээ база 9,5 тонна даг-дүгүн пландан ажыр арыглаан. Бөдүүн рудадан даг-дүгү арыглаар цех ниитизи-биле февраль айда 4000 тонна сорттуг даг-дүгү арыглаар планын 4070 тонна кылдыр күүсеткен.

Бедик сорттуг рудадан даг-дүгү арыглаар цехтиң коллективи февраль планын 100 хуу күүсеткен. Ында бүдүрүлгениң хоочуну, комсомол Даш-Монгуш Ондарның № 1 ээлчээнин көргүзүү өскелерден бедик: ол 876 тонна сорттуг даг-дүгү арыглаар тургаш, ону 920,3 тонна чедирген. А. Лузяниниң № 5 ээлчээнин коллективи 916,4 тонналы арыглаан, февраль даалгазындан 33,4 тонна ажырган. Ш. Күжүгеттиң № 4 ээлчээ база пландан ажыр 4,3 тонна даг-дүгү берген.

Сөөлгү үеде фабриканың руда үүрмектеп-сорттаар комплекизининг ажылы экижээн. Ол февральда руда үүрмектеп-сорттаар планын 8 мун тоннага ажыр күүсеткен. Ында В. Обединаның № 1, Н. Теплыхтиң № 4, А. Седиптиң № 3 ээлчеглериң коллективтери өскелерден эки ажылдаан. Оларның пландан ажыр үүрмектеп-сорттаан рудазы 2100 тонна ашкан.

* * *

Даг-дүгү руднигиниң коллективи он бирги беш чылдың бирги чылынга пландан ажыр 100 мун тонна даг массазы казар хүлээлге алган.

Ол база-ла чедиишкиниг күүсеттиинин турар. Дагжылар январьның будүрүлге планын болгаш СЭКП-ниң XXVI съездизинге тураскаатказын социалистиг хүлээлгелерин чедиишкиниг күүсеткен.

Олар февральда улам бедик темпилиг ажылдаан. Ылангыя партия съездизинин ажылының хүнеринде олар улуг чедиишкиниг болган. Эзлчег, бригада бүргүзү шалыпчы ёзуубиле ажылдап, бедик көргүзүглерни чедип алган. Ажылга демниг, кызымак чорук дагжыларга февраль даалгазын түгле күүседир эвес, харын ажыраар арганы берген.

Эрткен айда олар 1 миллион 40 мун тонна даг массазын казар планын 1 миллион 64 мун тонна чедирген. Ында планга немей 20,5 мун тонна даг массазы берген. Ө. Ч. Ховалыг удурткан № 3 ээлчег социалистиг чарышта мурнап турар.

Дагжыларның ажылы чер өрүмнээр бригадаларның ажылындан дыка хамааржыр. Чер өрүмнээр станоктар бригадалары шупту февральда бедик будүрүкчүлүг ажылдаан. Олар эрткен үйи айларда пландан ажыр 690 погон метр черни өрүмнээн. Ында К. Ч. Ооржак, А. Д. Шалымов, Ю. М. Брюхачёв удурткан чер өрүмнээр станоктарның бригадалары социалистиг чарыштың бирги черин ээлээн. Олар февраль планын 120-129 хуу күүсеткен.

Ол коллективтерниң эрткен үйи айларда көргүзүглери база бедик. Чижээ, А. Д. Шалымовтуң бригадазы январь, февраль айларда 6580 погон метр чер өрүмнээш, планын 140 хуу күүсеткен.

М. ООРЖАК.

ЭРЗИН

СЭКП Эрзин райкомунун, райкүүскомнуң хуралдаар залынга ол хүн районнуң партия, профэвилел болгаш комсомол активи чыылган. СЭКП-ниң XXVI съездизининң ажылының, маңаа хамаарыштыр республиканың болгаш районнуң муриндa туруп турар сорулгалар дугайында СЭКП обкомунуң бюрө кежигүнү, республиканың улус-чу контроль Комитединиң даргазы М. К. Шыырап чүве чугаалаан, чедиишкиннерге болгаш четпестерге доктааган.

Мында хөй ооллаашкынны бо хүнерде адакталып эгелээн. Районда ниитизи-биле төрүүр 41 мун чыгам хой бар. Бо хүнге чедир 33 мун 671 баш хой төрээн. Оон 33 мун 709 баш хураган онча-менди камгалап алдынган. Тус-тус ажыл-агыйларны алгаш көөрге, бо эрлегликтиг чугула кампания талазы-биле «Чаа оруу» совхоз өскелерден мурнаан. Ылангыя совхозтуң 4 дугаар хойжу бригадазы (бригадири С. Байыр-оол) эки ажылдап, төрээн 100 хойга онааштыр эң хөй хураганы алган. Хойжулардан Алдар орденинин үшкү чергезининг эдилекчизи А. Севилбаа, район Совединиң депутады Д. Дамчай, М. Соян, М. Чамзын-оол олар амдыызында 100 хойга онааштыр 100-тен 107 чедир чаш төлүү камгалап алган бооп турар. Коданнарда хой ооллаашкыны уламчылавышаан.

* * *

Районнуң чурттагга коммунал ажыл-агый будүрүлге эргелеп (начальнигги М. Балдан) районда база бар эки ажылдыг диртккен албан организациялардың бирээзи. Бо 1981 чылдың эрткен үйи айларында эргелеп чонга 3 мун 106 рубль түңге явзы-бүрү ачы-дузаны чедирген. Ам квартал планы база күүсеттинериниң кырында келген. Планныг онаалдаларның күүселдезин улам бөөрдеткен, онаашкан ажыл-ишчи-биле өскелерге үргүлүүнүң үлегер-чижек бооп келген улус, бичe ажылдакчыларның кайызын ол дээр. Оларга чамгыс черге ам таптыг-ла 22 чылдарның дургузунда үзүктел чок ажыллап келген чунар-бажың ажылчыны Норүбел Магналээна Кыргыс, «Күш-ажылдың хоочуну» медалльдың эдилекчизи, гостинница эргелекчизи Зоя Никифоровна Ламажаа, комсомолчу ажылчын Норжукмаа Миниээ болгаш өскелерни-даа хамаарыштырып болур.

* * *

Коммунист С. Зайцевке удурткан септелге-тудуг участоғу ындыг улуг эвес коллектив. Ындыг болзажок, оларның кылып будүрүп турар ажыл-ишкиниг көскү. Эрткен онгу беш чылдың төөрүүнде 1 миллион ажыг рубль өртектиг район эмиелгезин олар бүрүн холдан үндүрүп, ажылгалга киирген. Участок бо 11-ги беш чылды база багай эвес эгелеп, удаалараа күш-ажылчы тиилелгелерни чедип ап турар. Шак ынчаар январь, февраль айларның планныг онаалдаларының күүселдези 100 хуудан ыраакта ашкан. Коллективте калбарган социалистиг чарыштың Эрзин көдээ Совединиң депутады тудугжу С. Ензактың удурткан бригадазы баштаан. Бригада февраль айның тудуг ажылдарын СЭКП-ниң XXVI съездизининг будүүзүнде бүрүн күүсеткен.

С. МОНГАЛ.

700 РУБЛЬДИ ШИЛЧИДЕР

«Тыва көдээ тудуг» трестиң Кызылда автобаазазының коллективи партияның XXVI съездизининг шиитпирлериниге сорук киргеш, тус-тус бригадалар ажылчыннар оргтузунда социалистиг чарышты улам калбарткан. Ук коллективтиң ажыл-ишчилери февральда алган хүлээгезини 115 хуу күүсеткен.

Автобаазаның ажыл-ишчилери В. И. Ленининиң төрүттүнген хүнүнден бээр 111 чыл оюнга алдар болдурган коммунистиг субботникти апрель 18-те эртгирер дугайында Москваның мурнакчы будүрүлге коллективтериниң эгелээшкинин изин-биле деткивишаан, ол хүн бир дем-биле күш-ажылчы байырлалче үнерин шиитпирлээнинер.

«Кызыл суббота» хүнүнде коллективтиң ажыл-ишчилери чаагайжыдылга, септелге ажылдарынга болгаш тудуг материалдары сөөртүр ажылдарга хаара туттунар. Ниитизи-биле 1900 тонна чүктү сөөртүр болгаш 45 тонна-километрни ажылдап кылыры көрдүнген.

Күш-ажылдың байырлалының хүнүнде 700 рубльди беш чылдың фондузунче олар шилчидерлер.

М. ОНДАР.

Мал ажылы—шалыпчы фронт

КҮЖЕНИИШКИННИ УЛАМ УЛГАТТЫРГАН

Республиканың мурнакчы ажыл-агыйларының хойжуларының кыйгырыы-биле Өвүрнүн «Коммунизмче орук» совхозунуң хойжуларының аразынга «Хойдан-на — хураган дээш!» деп лозунгуг чарыш калбарган. Малчын бүргүзү-ле хойдан төрүттүнген хураганны менди доруктурарынче чүткүл турар.

Ажыл-агыйның мурнакчы хойжуларының бирээзи Күр-Базыр Монгушевич Кызыл-оол ам он ажыг чыл хой кадарып турар. Ол онгу беш чылда ортумаа-биле 100 хойга онааштыр 109 хураганны камгалап алгаш, Өвүр районга мурнакчыларның одуруунга киргет. Күр-Базыр Монгушевич он бирги беш чылдың баштайгы чылын база бүгай эвес эгелээн. Партияның XXVI съездизинге алдар болдурган социалистиг чарышка киришкеш, бүгай эвес түңнелди чедип алган. Ооң кодаңында 320 баш төрүүр хой бар. Төрээн 210 хойнуң хураганы шуптузу менди алдынган. Мурнакчы малчын партий съездизининг шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш бодунуң күжениишкиниң улам улгаттырган.

М. КАРА-ООЛ.

ЧЕДИИШКИННИГ ДООЗАР

«Шамбалыг» совхозтуң хойжулары бо чылын төрүүр 100 хойга онааштыр 95 хураганны менди доруктурарын, хойдан-на 2,6 кг дүктү алырын хүлээнген. Бедиткен хүлээлгезин күүседир, сөөлээн сөзүүге ээ болур дээш Шамбалыгның хойжулары съезд мурнунуң чырыкыңга идепкейлиг киржип, эрес, шудургу ажылдаан.

Ам хойжуларның ажылының баштайгы түңнелин үндүрүп болур. Коммунист Монгуш Семис-оолдуң коданында 443 хой ооллаан. Ында хойнуң төрүүрү доозулган. Хураганнар шупту менди, дөтпелер кылдыр өзе берген. Ол ышкаш Василий Хүндүүжүкте 270 хойнуң, Монгуш Чаш-оолда 352 хойнуң төрүттүнген хураганнары база бүрүн камгалап алдынган.

Кыштың доостуру ам-даа элек, бергелер таварыжыр апаар. Ынчангаш мал кыштаглаашкынын чедиишкиниг доозар дээш совхозтуң хойжулары күжениишкинин кошкатпайн, болдунар бүгү чүүлдерни кылып турарлар. Партияның чоокта чаа болуп эрткен улуг шуулганы малчыннарны улам-на эрес соруктуг ажыдаарынче хей-зат киирген. Оон шиитпирлерин амыдыралга боттандырары-биле олар хол кошкатпайн ажылдап турар.

Х. ОНДАР,
«Шамбалыг» совхозта хой учётчигги.

ОЛАРНЫ МАКТАП ТУРАР

«Кызыл тук» совхозтуң хойжузу Ооржак Биче-оолдуң кыштаа Хачы-Баарыында турар. Коданда 300 ажыг төрүүр хой хүр кыштаан. Ам 278 хой ооллаан, хураганнары четче доругуп турар. Бо малчын хой бүргүзүлен-не хураганны менди доруктурар сорулганы салган ажылдап турар. Оон хүлээлгези күүсеттинер дээрзинге бүзүреп болур. Ооржак Биче-оол ам безин 100-ке онааштыр 90 хураганны менди камгалап алган.

Саглы-Бажында хойжу Донду Куу-Салдың көргүзүү базазында бедик. Оон 355 хоюнуң 310-у ооллапкан, ынча хураган менди. Ол болза 100 башка онааштыр 87 хураган болуп турар.

Бо үстүнде адаттынган ийи хойжуну совхозтуң ишчилери мактап турар. Съезд мурнунуң калбарган чарыжынга олар кежээ, кызымак күш-ажылыбиле бедик көргүзүглерни чедип алган. Оларның кыштаглаашкынында мал чеми ам-даа четчири-биле бар. Чемни хумагалыг чарыгдап, оларны чөп ажыттап турар.

Д. ООРЖАК.
Өвүр район.

Март 18 – ажык космосче кижиниң үнгенинден бээр 16 чыл ою

СКАФАНДР КЕТКЕШ, ЧЕРНИ ДОЛГАНДЫР

Чер чоогунуң орбитазынга «Салют-6» станция үш чыл алды ай дургузунда ажылдаан. ол үенин дургузунда ол эртем лабораториязының люктары орбитага үш катап ажыттынган. Чаа хевирнин скафандрларын кеткен Юрий Романенко биле Григорий Гречко. Владимир Ковалёнок биле Александр Иванченков, Владимир Ляхов биле Валерий Рюмин олар ажык космосче үнүп, даштыгаа ажылдап турганнар. Скафаңдр чогаатказын инженерлерге чаа чедиишкиннер соонда байыр чедиргеш-ле журналистер ажык космоска биодугаар үнген Алексей Леонов-тун холуун тударлар.

Он алды чыл мурнунда, 1965 чылдың март 18-те, Алексей Леонов бодунуң баштайгы ужудуушкунун Павел Беляев-биле кады кылган. Ам ол Сыллыс академиязының дагдынык-чыларының бирээзи. Ол — космонавтылар белеткээр төптүн удуртукчуларының бирээзи, «Салют-6»-га ажылдап турган кол-кол экипажтарны белеткээринге боду дорт киржип келген.

— Космоска эң баштай «экижидирип» турган үенер сагыжыкарда ам-даа арткан боор аа?

— Он, он ийи минутаны бүгү назынымда утпас мен— деп, А. Леонов харыылаан. Кораблин каггаш, төнчү чок октаргай делгемниче базым кылыр кижинин дугайында Циолковскиң бижип турган болгай. Баштай ажык черже үне бээрге, чиктии аажок чүве: сактыргага идегелдиг черден бир-ле чиндинейнин турар чүвеже үне бээр ышкаш сагындырар. Ынчалза-даа люктан бүтүү адырыпкан соонда, сестиниким тайлып чидер. Кайнаар-даа «караш» дивес, аңаа-ла бодунуң корабли-биле кожа чоруурун эскерип кааш, сагыш оожургаар чүве.

Ажык космосче кижиниң үнгени делегей космонавтиказынга чүнү бергенил? Аңаа ооңдаа нарын ужудуушкуннар үезинде ажыл планын кылырының хостуун чедип алганы деп харылаза частырыг чок. Космосче ужудар бетинде кижи корабль даштынче үнер күзелдиг болур дээрзин Сергей Павлович Королёв чугаалап турган. Чүге дээрге, кижи океанче эжидирер бетинде корабльден андарылгаш сугже кире бээр мен деп черле сезинмес болгай. Бистиң ужутканывыс соонда дөрт чыл эрткенде, «Восход-2»-ден «Союз-5»-че дамчыырда космонавтылар Алексей Елисеев биле Евгений Хрунов олар үргүлүү ынчаар аргыжып турган чүве дег болганнар болгай.

Автономнуг скафандрларны ажыглаарының баштайгы дуржулгазы корабль даштынга нарын ажылдарны кылыр арганы берген дээрзин А. Леонов чугаалаан. Шак ындыг ажылдар кылдынмас болза, космоска шинчилелдериниң бурунгаар депшилгези болдунмас.

«Салют-6» станцияга ажылдаан үш кол экспедициянын ажылдарының үезинде ол арга калбаа-биле ажыглаттынып келген. Тудуштурулга белдирин Георгий Гречко ажык космоска 88 минута дургузунда хайгаарап келген. Александр Иванченков ийи шак ажыг үе дургузунда ажык космоска материалдар чыып турган. Валерий Рюминниң үнүүшкүнү практиктиг ажыл-чорудулгага чугулазын балыткаан. Кажан 175 хоюктуг экспедиция дооступ турда, радиотелескоптуң антенназы станциянын конструкциязынга тутчу берген. Валерий даштаар үнгеш, ону тергинин эки чайлаткан. Дедир кел чыда ол илюминаторнуң шилин даштындан аштааш, октаргай доозунуң базын чыып эккелген. База-ла ажыктыг үүле буткен.

Н. ЖЕЛЕЗНОВ,
СЭТА-ның корр.

Национально-краеведческий отдел

Политиктиг, экономиктиг өөредилге чоруп тур

ООҢ АЖЫКТЫЫ

«Бай-Тал» совхозта политиктиг болгаш экономиктиг өөредилге он кезек черде тургустунган. Ында 235 кижи, оон иштинде 97 коммунист, 67 комсомолчу хаара туттунган.

Малчыннар ортузунда тургустунган өөредилгелерни чугулалап, оон ажыктыг, түнелдиг болурунче кичээнгейни салып келген бис. Бо өөредилге чылында малчыннар ортузунга «Будурулгениң ажыктыын бедидериниң мурнакчы дуржулгазы» деп курсту беш кезек черде организастаан. Өөредилгениң сорулгазы болза мурнакчы арга-дуржулганы өөренир, экономиктиг билиглер-биле дыннакчыларны чепсегээри болуур. Ында дуржулгалыг пропагандистерни партком бижыглаан. Кичээлдер айда ийи катап доктаамал эртип турар.

Кичээлдериң шынарын өөренип көөр, малчыннарга культурлуг дыштанылганы организастаар талазы-биле айнын соолгу кичээлин таварыштыр комплекстиг үнүшкүннерни чорудуп турарны чанчыл апарган. Ол хүн агитбригаданың концертин, кинону көөр, лекция, беселаны дыннаар, автолавка малчыннарга садыын кылыр. Малчыннарның өөредилгезинче чугле партком кичээнгей салып турар эвес, а оларда партия эге организациялары, бригадалар база идепкейлиг киржип турар. Кичээлдерге малчыннарның барык хөй нурузу доктаамал кээп өөренип турар.

Айда эртип турар ийи кичээлдиң бирээзинде өг-бүленин эр малчыннары, а ийигизинге хереэжен улус өөреник кылдыр тургускан бис. Моон мурнунда чылдарда кичээл болурга-ла эр малчыннар четкилеп көөр, оларга-ла чыл бүрүде өөредилге колдап, хереэжен малчыннар оон чыдып каап турган. Ам мынчаар, ээлчештир өөредилге чорудары ажыктыг, эки түнелдиг болуп турар. Малчыннарның өөредилгезинге чугле программада айыткан түүлдерден өөредир эвес, а ажыл-херек, амыдырал-чурттарга өг-бүленин культуразы, уругларының кижизидилгээ дээш ышкаш ооң-даа айтырыгларны чугаалажыры партком пропагандистерге сүмелээн, ыңчаар чорудары чанчыл болгаш.

Ам совхозтуң малчыннарындан 35 кижи I-II класстың малчыннары аттарны чедип алган, 57 кижи «Коммунистиг күш-ажылдың шалыңызы» деп бедик ат дээш демнесежип турар. Ол ат дээш совхозтуң ийи хойжу бригадазы база демнесежип эгелээн. 1980 чылда совхоз мал бажы өстүрериниң түүн аайы-биле планын күүседеткен, 11 малчың хууда беш чыл планын болгаш социалистиг хүлээлгелерин ажырган. Оларга хойжулар О. Ананды, М. Доос, И. Эрелчин, М. Далай-оол, О. Хаван-оол, сарлык кадарчылары И. Доржу, Д. Бөрзек-оол оларны хамаарыштырып болур.

Совхозтуң ийи хойжу бригадазының 1980 чылда көргүзүү база эки болган. Олар кайызы-даа ниитизи-биле түс баш төрүүр хойга онааштыр 80-ден өрү хураганнарны камгалап алганнар. Бо бүгү чедиишкинерни чедип алырынга малчыннар ортузунда организастаан экономиктиг, зооветеринарлыг өөредилгелер дээштиг салдарны чедиргеи.

Оларга эрттирип турар өөредилгелерни пропагандистер Ч. С. Успун-оол биле М. К. Маадыр-оол амыдырал-биле холбап, солуун база утка-шынарлыг кылдыр эрттирип турарлар.

Д. ЧЫДЫМ,
«Бай-Тал» совхозтуң партком секретары.

АЖЫЛЫНЫҢ, БИЛИИНИҢ ААЙЫ-БИЛЕ

Партиянып XXVI съездизиниң материалдарынга сорук киргеи бүгү совет кижилер, коммунистер улуг политиктиг болгаш күш-ажылчы көдүрүүшкүннүң хайыышкынныг байдалында ажылдап, чурттап турарлар.

Оңгу беш чылдың доозукчу чылының планныг онаалдаларын хуусаа бетинде чедиишкинниг күүседир сорулга-биле СЭКП ТК-ның «Идеологтуг, политика - кижизидилгелиг ажылды улам ыңай экижидер дугайында» доктаалынга дүүштүр 1980-81 өөредилге чылында политиктиг болгаш ажылчы чонуң экономиктиг өөредилгезинин шынарын экижидер дээш СЭКП Тес-Хем райкомунуң кылып чоруткан ажылының түнелинде партия чыдыышкынының дыка хөй школаларында өөредилге эки эртип турар. Оон чижээнге Сельхозтехкүркомнуң Самагалтайда каттыжышкыны хамааржыр. Бо бүдүрүлге чери районда мурнакчы бүдүрүлгелериниң бирээзи. Ында партия эге организациязы (секретары В. Д. Шойдак) өөредилгениң эртемге үндезилеттингеи, методиктиг дениелиң бедидер, оон амыдырал-биле сырый холбаалыын чедип алыр сорулга-биле дыннакчыларның ажылыпын, эртем-билиг деңнелиниң, соңуургалыының аайы-биле политиктиг болгаш экономиктиг өөредилгезиниң үш школазын организастаан. Чолаачыларга СЭКП төөгүзү, инженер-техниктиг ажылдакчыларга ажылагый механизмнин сайзырангайжыдары, МТМ ажылдакчыларынга коммунистиг күш-ажылдың школазын организастап, ында теория-биле быжыг чеосегленген, арга-дуржулгалыг, хууда үлегер-чижектиг пропагандистерни киирген. СЭКП төөгүзү өөренир болгүмүнүн пропагандизинде М. Тирчинин, экономиктиг өөредилгени ол талазы-биле тускай дээди эртемниг сельхозкүркомитединин каттыжышкынының эргелекчизи М. Оюнну, инженер В. Кызыл-оолду, Коммунистиг күш-ажылдың школазында МТМ эргелекчизи С. Салчакты быжыглаан. Олар дыннакчыларынга быжыг билигни бээрибиле политиктиг болгаш экономиктиг өөредилгениң деңнелил бедидип, ону коллективтиң хүн бүрү амыдыралы-биле холбап турарлар. Өөредилге понедельник санында доктаамал эртип турар.

Политшколаларның дыннакчыларынга амгы үениң байдалдарында будурулге хемчээлдерининг үлгадып, эртем-техниктиг депшилгенин шапкынчаанының уламыдан ажыл шилгинің шак, минута бүрүзүнүн үнезин улгадып, иштики коруму-чүрүмну шынгыы сагырыныл, участок, цех бүрүзүнге доктаамал кадрларны тургузарының эргежок чугулазының, ужурдузазының үлам-на улгатканының дугайында тайылбыр ажылын пропагандистер күштелдирип чоруткан.

Ук будурулге оңгу беш чылдың доозукчу чылында 452,7 муң рубльдиң продукциязын будурер планын 468,7 муң рубль чедирген, 463,7 муң рубль продукция сайгарар тургаш, 478, 8 муң рубль кылдыр күүсеткен. 125 трактор септээрин 139 чедирген, 85 автомашина септээр тургаш, 95 кылдыр септээш, партия райкомунуң болгаш райкүүскомнуң будурулгелер аразынга шилчиир Кызыл тугун чаалеп алган. Планныг онаалдаларның ажыр күүсеттинин турарын чедип алырынга пропагандистерниң партийжи сөзүг дээштиг болган. Бо-ла пропагандистер среда санында политинформацияны организастап, анаа чурттуң политиктиг, экономиктиг, культурлуг амыдыралында болуушкүннарны, чеднишкиннерни, депшилгелиг чаартылгаларны болгаш делегей байдалының дугайында тайылбыр ажылдарын чорудуп турар. Дыннакчыларның иштинден 12 агитатор Самагалдай суурунун Сайгын аттыг № 11 агиткварталга, Сельхозкүркомитединин каттыжышкынынга хамаарышкан бажыннарнын чурттакчыларынын ортузунга агитас-массалыг ажылын чорудуп келген. Агитатор кижинин сорулгазы — ажылчын бүрүзүнүн планныг онаалдазын шынарлыг, ажыр күүсеттинген турарын чедип алырынче чонну организастаар, олардың чурттап орар бажыннарынын культурлуг байдалы-биле танышжар, чаагайжыдылганы ой-шаанда чоруткан турарын хайгаараар, күш-ажылдың мурнакчы дуржулгаларын иептерелир сурчаалды чорудар.

Сельхозтехкүркомитеттин конторазының коридорунда политиктиг болгаш экономиктиг өөредилгенин чорул турарының экранын, политинформацияларны чорудар хүннериниң графигин аскан. Ол шилгаш кызыл-булунда — пропагандистерге, политинформаторларга, лекторларга база дыннакчыларга методиктиг сүмелерни булуңун дерээн. Янзы-бүрү солуннар, журналдар, брошюралар, «Украина» деп киноаппаратура ында бар.

Ук коллективтиң ажыл-ишчилери партияның ээлчеглиг XXVI съездизин төлептиг утказай. Коллектив ийи айның планын хуусаа бетинде күүсеткен. Социалистиг чарыштың мурнакчыларының одурүүнде слесарьлардан Күнчүй Оюн, Чеден Дашгыт, Бичe-оол Баа-Хөө, чолаачылардан Владимир Хүнай-оол, Даниил Бүрбү, токарь Леонид Оюн олар чоруп орар.

Ол бүгү пропагандистерниң, политинформаторларның, агитаторларның хүүда үлегер-чижээн, бедик негелделинин, солчарыштың организастап, күш-ажылчы коллективти мурнакчыларынын одурүүнче киирериңге партийжи өөредилгениң дээштинин көргүзүп турарм-дыр.

Х. ТОВАРИЩТАП.
Тес-Хем район.

Кара-Хем районнуң амыдырал хандырылга комбинадының коллективи боттарының профессионал байырлалы — чурттагга-коммунал ажыл-агыйының болгаш чонның амыдырал хандырылгазының ажылдакчыларының хүнүн күш-ажылчы көргүзүүлериниг уткуп турар. Коллективтиң ажыл-ижинниң дугайын чугаалап бээрин районнуң амыдырал хандырылга комбинадының кол инженери З. Н. Турнаевадан бистиң корреспондентивис В. Куулар дилээн. Оларның беседазын моон алдында парладывыс.

ДЕМНИГ КОЛЛЕКТИВ

— Бистиң коллектив районнуң будурулгелериниң, күш-ажылчы коллективтериниң аразында съезд мурнунуң социалистиг чарыжынга киринкеш, хүлээлгезинде көрдүгенин ёзугаар чурттакчы чонга ачы-дузаа чедирериниң ийи айларда планныг онаалдазын хуусаа бетинде, февраль 4-те, 111 хуу күүсеткен. Көдээ черлерде чагыглар хүлээп алыр комплекстиг пунктуларның талазы-биле планныг онаалда 107 хуу күүсеттингеи. Нивитизи-биле төрээн партиявыстың улуг шуулганын күш-ажылчы белектерниг уткаан бис. Ыңчангаш ол дугайын бо хүн, профессионал байырлалывыстың хүнүнде, демдеглеп чугаалаары өөрүнүг-дүр.

Бо чылдың январь, февральдың планныг онаалдазын бүгү көргүзүлер талазы-биле күүседип, деп-дески ажылдаанывыска чогум-па чүү идиглиг болганыл деп айтырыг тургустунуп келири чугаажок. Чүнүзээ мурнай социалистиг чарыштын маңаа улуг үжүр-дүзазын айтыр бодай-дыр мен. Комбинаттың дирекциязының, партбелүктүң, месткомнуң талазындан күш-ажылчы маргылдааны шын организастаанындан оон дээштин сөолгу чылдарда белээн. Ажылдакты бүрүзү социалистиг чарышта хаара туттунган. Оон түнелиниле кижилериниң онаашкан ажылынга харымсалгазы бедээн болгаш кылып будурул турар ажылының шынары экижээн. Эш-өөрүн ажылга мурнап, хөй кижилер аразында калбарган күш-ажылчы маргылдаага тиилекчи болуру дээш кызымак ишкүш-ажылдың будурукчулуун болгаш оон шынарын бедиргеге кол чүүл болуп турар. Оон-биле кадыы «Эң эки даараныкчы», «Мергежилиниң тергиини» ат дээш социалистиг чарыш коллективте пептерелди алган. Ында база ажылдакчы бүрүзү хаара туттунган. Күш-ажылчы маргылдаанын негелделери улуг болгаш хөй талалыг. Хөй кижилериң аразындан мурнакчыны үндүрерге бүгү-ле талазын өөренип көөр аппаар — будурулге планныы болгаш хүүда алган социалистиг хүлээлгезинин күүселлезип, даараан азы септээш иликхептин шынарын, чаа модельдерни шингээлип алганы, өөредилге, хөй-ниити ажылынга киржилгези дээш-де баар. Эрткен чылды база бо чылдын ийи айларының түнели-биле И. Чкасова удурткан комсомолчу-аныяктарның № 4 даараныкчылар, Сарыг-Сеп кодээ Советиниң депутады М. Новаяның № 3 даараныкчылар бригадалары тиилекчи болуп, планныг онаалдаларын 113-тен 120 хуу чедир күүсеткенер. Чагыглар хүлээп алыр комплекстиг пунктуларның эки ажылын база демдеглээри чугула. Олар кодээ шичилериниң чагыгларын негелделге дүүштүр күүседиринче чугула кичээнчарышка ийнги черни алган.

Чонга ачы-дузаа чедирериниң хевирлерин шынап-ла калбарган. Комбинатта ялик-хей даараарындан аңгыда, амыдыралдык нарын дериг-керекселерин септээр цех, баш дүгү таарар чер ажылдап турар. Ыңчангаш районнуң чурттакчы чону ол цехтериң ачы-дузазын хүн бүрү көрүп турарлар. Бо ишти бистиң комбинаттың буянныг ишчилери хүн бүрү будурүп келгеннер. Амыдырал хандырылга шугумунда хөй чылдарда ажылдап келген, оон хөй хевирлиг адырларында күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көрүп, чонга телептин-биле бараан болуп турарлар хөй. Бо хүн оларның аттарын чоргаарал-биле алаар бис. Чижээ, Сарыг-Сеп кодээ Советиниң депутаттары М. Новаа, А. Сомарина, чагыглар хүлээп алыр комплекстиг пункт эргелекчилери В. Павловна, С. Полевик, Т. Солдаенко, даараныкчылар Г. Вихрова, А. Попова дээш ескелер-даа хөй чылдар дургузунда бедик мергежилдиг, карак кызыл ажыллап келген. Ажылының байлак арга-дуржулгазын олар аныяк эш-өөрүнге күзелдии-биле дамчыдып турарлар. Ажыл-ишчи, шевер холдуг хоочуннарга чоргаарланыр бис.

Профессионал байырлалывыстың хүнүнде коллективтиң ажыл-ижин чугаалап турар болганымда, кылдынган эки чүүлдер-биле чергелештир бистиң ажылывыста чедир шинтпирлеттинмейн турар чамдык айтырыглар, чонуң сеткилсагыжын дүүрелеп бээр четпестер ам-даа бар дээрзин мининр апаар. План күүселдези боттанып турза-даа, кылын бүдүрген чамдык кылыгларга чондан хомудаллар киргилээр чоруктар бар. Чижээ, чурук тыттырар цехтин ажылында чедир шинтпирлеттинмейн турар чүүлдер бар. Ол четпестерни эң дүрген болгаш шинтпирлиг чайладыр дээш бүгү хемчеглерни ап, хандырылга албанының ажыллакчыларының мурнунга партия, чазактың салган улуг сорулгаларын күүседир бис. Ыңчангаш бистиң коллективтиң ажылдакчылары чонуңуг чагыглары конучуг эки шынарлыг күүседип, кижилерниң сеткил-сагыжын өөртүп, буянныг ижи-биле оларга телептиг бараан болурлар.

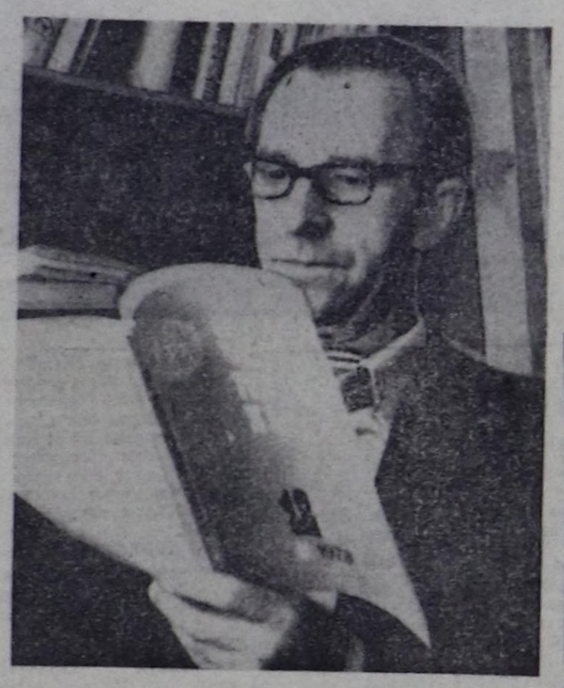
ПРОПАГАНДИСТЕР СЕМИНАРЫ

Тээли суурга районнуң бүгү пропагандистериниң семинары болуп эрткен. Анаа политиктиг, экономиктиг өөредилгениң районда амгы байдалын чугаалажып, ажыктыг арга-дуржулга солчулгазын организастап эрттирген. Партиянын XXVI съездизиниң материалдары-биле ханы таныжылга семинарга кол черни эөлээн.

«1981-1985 чылдарда болгаш 1990 чылга чедир уеде ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезининг кол угланыышкынынары» деп илеткелди СЭКП Бай-Тайга райкомунуң бирги секретары Д. С. Данзын-оол кылган. «ССРЭ-ниң даштыкы политиказы» деп илеткелди СЭКП обкомунуң лектору А. Б. Юмбуу номчаан.

Семинарның түнелинде методиктиг сүмелер болган. Анаа теоретиктиг айтырыглар дугайында чугаалашкан.

Б. БАРБА.

Кызылдың № 3 автотранспорт будурулгезининг механиги Анатолий Георгиевич Фомичев слесарьларның болгаш одаачыларның ортузунда «СЭКП-ниң политиказының амгы үеэдада чугула айтырыглары» деп курста пропагандистеп турар.

Өөредилге чылын ол организастыг эгелээн. «Ленинчи Коммунистиг партия — бистиң үениң угааны, алдары болгаш нүүрү» деп темага баштайгы кичээлдер тебреликтиг бедик деңнелге солун эртиен.

А. Г. Фомичев дыңнанчыларга ханы билигни бээр дээш кичээл бүрүзүнге эки белетиенип турар дуржулгалыг пропагандист.

ЧУРУКТА: пропагандист А. Г. Фомичев.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотозу.

Механизаторлар өөредилгези

РОЛЮН БЕДИДЕР

Амгы үеде Сельхозтехкүркомнуң системазында коммунистиг күш-ажыл школаларында 411 кижи хаара туттунган. Ол болза ажылдап турарларның 20 хире хуузу болуур. Оларның иштинде ажылчынар 305, инженер-техниктиг ажылдакчылар база албан-хаакчылар 106 кижи.

1980-81 өөредилге чылында коммунистиг күш-ажыл школаларының мурнунга өөредилге чорудулгазын сайзырангайжыдар, оон ажыктыын бедидер талазы-биле чугула сорулгаларны салган.

Ол школаларның өөредилге программазынга чамдык өскерилгелерни болгаш немелделерни кылган. 1981-85 чылдарда болгаш 1990 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң экономиктиг база социал хөгжүлдезининң кол угланыышкынары, партияның экономиктиг политиказының өйү келген айтырыглары, ажыл-агыйны коммунистиг ёзу-биле чорударының практиказы, күш-ажылдың будурүкчүлүүн бедидериниге социалистиг чарыштың ролю дээн ышкаш индыг темалар коммунистиг күш-ажыл школаларының программазында калбаа-биле киргеи.

Школаларга кичээлдер эртириниге кол специалистерни, инженер-техниктиг ажылдакчыларны, мастерларны, бригадирлерни хаара туткан. Олардың дыка хөйү кижизидериниң болгаш өөредилгиниң чаа дээштиг хевирлерни быжыг-турыштуг дилеп, теорияны боттарының коллективинин практиктиг тодаргай ажыл-херектери-биле холбаштырып турар. Ындыларга Самагалдайның Сельхозтехника каттыжышкынының эргелекчизи М. Э. Оюн, Кызылда районнар аразының каттыжышкынының эргелекчизиниң хандырылга талазы-биле оралакчызы А. А. Верещагин, Кызылдың транспортбудурулгезининг кол инженери Л. В. Шафеев болгаш өскелерда хамааржыр.

Коммунистиг күш-ажыл школазының өөредилге чорудулгазын организастаар талазы-биле чогумчалыг дуржулга үстүнде айыткан будурулгелерде мөөнеттингеи. Ол чорук күш-ажылдың сагылга-чүрүмүн быжыглаарынга, будурулге көргүзүглерин экижидеринге, дыннакчыларның профессионал мергежилиг бедидеринге эки салдарны чедирип турар. Чижээ, Сельхозтехниканың Туран салбырының коллективиниң ден-дески ажылдап турар. Ында кол номенклатура талазы-биле септелге ажылдарының планы күүсеттинин, ажылчынарның хөй нурузу кежээки школада, техникумнарда өөренип турар. Коммунистиг күш-ажыл школазының удуртукчузу, автобазаның инженери А. Глухенький техникумну доосқан соонда, институтту бот-өөредилге-биле база доосқан.

Ыңчалзажок чамдык черлерде коммунистиг күш-ажыл школазының өөредилгезин ёзу барымдаалап турар. Чижээ, Сельхозтехниканың Чадаана, Кызыл-Мажалык каттыжышкынарында, тудуг эргелелиниде өөредилгени багай организастаан. Кичээлдер эпти-ле үстүп турар.

И. ОЛДЫРЕВ.

«Шынга» харыы

ХЕМЧЕГ АЛДЫНГАН

Бо чылдың февраль 12-де үнген-солунга «Биче-Шоол: кудук чанында, а суг чок» деп эгелиг корреспонденция парлаттынган. Таңды районда «Коммунизминиң херели» совхозтуң Биче-Шоолда № 2 хойжу бригадазының коданнарынче суг чедирбейн турарын ында шүүмжүлээн.

Совхоз директору эш Шушенчев, партком секретары эш Бальчий-оол оларның ол үүлге хамаарыштыр харыылааны:

Совхозтуң специалистери суг сөөртүр машиналарның чолаачылары олурушкан техниктиг советтиң хуралынга солуида парлаттынган шүүмжүлелди сайгарып чугаалашкан. Малчынарга суг чедирип турар Артур Оидарны онаашкан ажылынга эө-харысалга чогу дээш доңгуткан, ажылдавааш ийи хонуун төлээри-биле оон кыырынга салган.

Амгы үеде Биче-Шоол малчынарында суг сөөртүр ийи машинаны быжыглаан,

«Тоора-Хем» совхозтуң хоочун хойжуларының бирээзи — Бапыш Лопсан-Шыырапович Кыргыстың кыштаанга районнуң тудуг-септелге участогунуң ажылчынары-биле кадыы шефтеп чораан бардым. Оон кыштаа совхоз төвүнден ырак өвөсте, Шөл-Бажы деп черде турар.

Малчын-биле хөөрежип, оон ажыл-ижин сонуурган көрдүм. Бо коммунист малчын төрээн партиязының чоокта чаа болуг эрткен XXVI съездизин төлептиг белек-биле уткаан. Оон коданында төрүүр 379 хой бар.

— Ам хойларның төрүүру барык-ла адакталып тур — деп, Бапыш Кыргыс чугаалайдыр. — Съездиге чедиишкинниг ужуражыр дээш шудургу ажылдадывыс. Коданда 300 хой оолдаан. Оларның хурганнары шуптузу онча-менди доругун тур. Чаш хураганнарны ажаап өстүрериңге сакманчылар биске дузалажып турлар.

Ол-ла совхозтуң хойжуларының коданнарынга чораап, оларның амыдырал хандырылгазында улуг четпестерни көрдүм. Чижээ, хойжу Бапыш Кыргыстың чурттан орап бажың-балгадын ап көрээлиңер. Бажында кижи олурар сандайлар безин чок. Бажың чугайлаттынмаан, иштн кара ыш. Ол ышкаш кайы-даа кыштагда малчынар чунуп ап болур чунар-бажың чок.

Өске районнарның малчынарының хандырылгазы эки, оларның дугайында сагыш салыр, хемчег алырының үези келбээн бе?

О. ДЕЛГЕР-ООЛ.
Тожу район.

ДУЗА

Аалга машиналыг кезек кижи халдып келген. Ур болбаанда олорның чандыызы кодан шитин аптап, өскелери көрөен хосчуп киришкен. Демниг болгаш хоглуг ажылдаан аныяктар малчынга мурнакчы дуржулганың булуңун, социалистиг чарыштың негелделериң база чара бижип, чаарты кылчып бергеп. Бо дээрге «Чодураа» агитбригаданың малчын Сергей Лопсаңныңга чедирген дузазы-дыр.

Улуг-Хемде «Ак-Туруг» совхозтуң Кызыл-Даг салбырының төвү Булуң-Терек суурда «Чодураа» агитбригаданы Лаклаа Эник биле Валентина Минчит-оол удуртуп турар. Ол агитбригада кежигүнериниң үк аалга үргүлүү баары, ажылынга дуза кадары болгаш беседа кылып бээри чанчыл болу берген. Олар оон чоруурда концерт база көргүзүп берип турарлар. Ыңчангаш Сергей Лопсаң шефчилерге четтиргеним илередип, жоон соңгаар улам эки ажылдарын хүлээнген.

К. БУДУК-ООЛ.

Чемишчидилгелерни, хоран химикаттарны бодамчалыг ажыглаар

Бок үнүштерге удур демисел чорудары-биле болгаш үнүштерни, дириг амытаннарны хоралакчылардан база аарыглардан камгалары-биле көдээ ажыл-агыйда болгаш арга-ыяш ажыл-агыйында ажыглап турар янзы-бүрү органиктиг бүдүмелер амгы үеде калбаа-биле тарап нептерээн. Оларны будурери чыл бүрүде кевүден турар. Ыңчангаш, үр чашкыннарның, хенертен эрээн хар суунун, суггарылга системазының суун чайганының түнелинде база хоран химикаттарны чаштырарының, доозунналдырарының технологиязын шын эвес ажыглаанының, оларны багай кадагалаанының, сөөртүп чораан төккенинин үржүү-биле сугларның бокталып, хирленири көвүден турар.

Суггаттыг шөлдерден, аргаарыгларның хөрүнүнден чугдунуп баткан хоран химикаттар хемнерже киргеш, сугларны хоранналдырар. Чамдык совхозтарда хоран химикаттар шыгжаар складтар мырыңай суглар чанында болгулаар таварылгалар бар. Чижээ, «Кара-Хаак», «Улуг Октябрь» болгаш өске-даа совхозтарда ындыг. Анда хоран химикаттарны кадагалаарының доктаатгынган нормаларын хажыдып турар. Чижээ, аданда шаланы бетонналаан, хоран химикаттарны төрүп каан, складтың эжизин шоочалаваан, ыңчангаш ол түүлдер үрелип, чидип турар.

Хоран химикаттарның онзагай чүвези чүл дээрге, бойдуска оларның бир түүлден өске түүлче шилчип турары болуур. Чижээ, хөрүннүң кырындан оон ханазынче өлүп кирер, хөрүнден үнүштерже, а үнүштерден дириг амытанларже дамчып турар.

Чамдык хоран химикаттар балыктарның болгаш өске-даа суг амытаннарының өлүрүп болдурбас эвээш санныг болуп сугже кирээ-даа, сугнуң бөтшынарын даажок дорайтадып, оон-биле балыктың бараанның шынарын кудуладып турар. Ыңчангаш сөолгу чылдарда тараа шөлдеринге ДДТ препараттары, гексахлоранны чажарын хорудгаан, түге дээрге ол түүлдер сугга киргеш, балыктың үзүнге чыылбышаан, аңаа хоран салдарын чедирип турар.

Специалистиң индири

Хоран химикаттарның багай салдарын бичеледири-биле оларны чаашкын мурнунда шөлдерге төгерин, артыын сугже урарын, савазын сугга чүүрүн азы ярик чанынга арттырып каарын хорудгаан.

Хөй санныг чемишчидилгелерни хемнер эриктеринге савазы-биле дужуруп азы теп каан чыдарын бистиң республикага бо-ла көрүп болур. Оларны хүлээп алырының болгаш ажыглал үүдү чамдык ажыл-агыйларда, «Сельхозхимия» салбырларында багай дээрзин ол херечилеп турардыр.

Сугларның чемишчидилгелерден хирленип, бокталыр чоруун болдурбас төлээде, эргежок чугула негелделерни сагыыр херек. Хамыктың мурнунда чемишчидилгелерни төгериниң нормазын барымдаалаар. Оларны (мочевина, суперфосфат, хлорофос) борбаандылаан хевир-биле хереглээр, а ол ышкаш чүгле үнүштүн үнер шөлүнге төгер. Үнүштерге немедле чемгерилге кылдыр чемишчидилгелерни самолёттан чаштырарда, доктаатгынган негелделерни күүседирин шынгыызы-биле контрольдаар. Чаашкын чагганда суг албазын дээш, адаа дески шөлдерге чемишчидилгелериң түр үеде төп алыр. Оларны черге кайы-хамаан чок ыаап болбас.

Балык өстүрүп турар суг хөөлөктерин, хем сугларын долгандыр үнүш тараан, 500 метр хемчээлдиг санитар зоназы турар ужурлуг. Хоралакчыларга, үнүштүн аарыгларынга база бок үнүштерге удур демиселге химикаттарны ол зонага самолёт-биле доозунналдырары хоруглуг. Аңаа хоран химикаттар болгаш минералдыг чемишчидилгелер кадагалаар складтарны, химикаттар чаштырар самолёт хонар, ужун үнер черлерни, мал чуур черлерни база тудуп болбас. Млангыя «Революциянын чалбыыжы» совхозтуң авиахимажылдар чорудар шөлү Чагытай хөлден мырынай ырак эвесте. Ол канчап-даа таарышпас.

Хоран химикаттарны хереглээр таварылга бүрүзүнүн дугайын республиканың органнары балык камгалалының инспекциязынга баш бурунгаар дыннаткан турар ужурлуг.

Тока аттыг, «Кара-Хаак», «Бурунгаар», «Улуг Октябрь» совхозтарның мал чуур черлери суглар чанында чоок туруп турар. Ыңчангаш хар болгаш чаъс суу-биле креолин сугларже кирип турар. Айытган совхозтарның удуртукчулары ол черлерни өскээн чайладыр дугайында дарый хемчеглерни алырының үези келген.

Н. БЕСКРОВНЫЙ,
Тыва республиканың балык камгалалының куруне инспекциязының райинспектору.

ҮРЕЛГЕН КУДУКТАР, ҮЗҮКТЕЛИР СУГ

Сугнуң ажыын чугаалаан херээ чок боор деп бодай-дыр мен. Ол чокка дириг амытан чурттаары берге болгай. Ылангыя хемнерден ырак одарларда, дагларда, сыннарда, шөлдерде чурттап турар малчынарга сугну үзүктелдирбес ужурлуг. А бистиң «Бай-Тал» совхозта малчынарның сугбиле хандырылгазы кандыгыл? Чогум-на харын ол дугайын хамык чүвени будуу билир Мергелдейге чугаалааш, бир шлитпирин тыптырары-биле бо чагааны бижидим.

Элээн каш чылдар мурнунда «Бай-Тал» совхозтуң девискээринге кудук кастырар тускай бригада чедип келген. Бодавыже, ону республиканың Мелиорацин болгаш суг ажылагый министерстводу чоруткан болбайн аан. Черни хандыр өрүмнеп киириптер онза машиналыг. Сугга четкен соонда, өрүмнээн черже хоорзалар суп киргеш, сугну оон алыр кыздыр таарыштырып каан. Баштай ону чок мөгедап турган.

Совхозтуң мал ойлардыдыр девискээринге ындыг янзы сес кудукту кастырган. Ол дээш демги бригада күрүненин кавчаар-даа ажок хөй түүнүг акшазын алгаш чоруй баргаи. А оон соонда кудуктар ажылдавастаан. Чылдагааны чүдел? Чогум кым бурулулгул: кудукту кылган кижилер бе азы совхоз бе? Бо айтырыглар амга чедир харыы чок артыышаан.

Бир чыл мурнунда совхозча гараж өрттенгеш, хамык машина-техника хүүкталып калган. Оон уламыдан ажыл-агый транспортка бергедеп турар. Ыңчан кээр орта, малчынарже суг сөөртүр хөй машина кайда боор! Оода кудуктар аңаа ажылдап турган болза, малчынар сугну ол 8 кудуктан ап болур ийик. Ам кудук бааш ажыллавас, машина база четпес болганда, сугну кайның алырыл? Бо шиитпирлээри бер-ге айтырыг болуп турар. Кижи бодаарга, совхозтуң дирекциязы ол кудуктарны кылдырар дугайын хамаарышкан министерствозундан негээр ужурлуг. Негээн бе дээрге, кудуктар ажылдавас хевээр турбушаан. Ам черле чанғыс идегел Мергелдейде арткан. Бо чагаа-биле танышкаш, ол бир шиитпирни тывар, буруулуг кижилерни сойгалап илередир, оларга чогуур кезекченин хүлээдир болгаш совхозтуң малчынарын суг-биле хандыртмыган турар боор деп ыканып олур мен.

Х. КАРА-ООЛ.

МАЛЧЫННАР ХӨМУДАП ТУРАР

Редакцияга чагаалар

Малчынар-биле чугаалажырга, кино болгаш концерт көрбээн, лекция, беседа дыннаваан боор-дур. Оларга кижи болган мал эмчилери база хөвөрлөр аалчылар болуп турар. Совхозтуң удуртукчуларының малчынар дугайында сагыш салыр, хемчег алырының үези келбээн бе?

О. ДЕЛГЕР-ООЛ.
Тожу район.

Март 18 – Париж Коммуназының хүнү

Париж коммуназының хүннеринде. СЭТА-ның фотозу.

КОММУНАНЫҢ 110 ЧЫЛЫ

«Коммунаның херээ — ол дээрге, социал революцияның херээ, ажылчы чоннарның политиктиг болгаш экономиктиг хосталгазының херээ-дир. Ол дээрге, бүгү чырык өртемчейниң пролетариадының херээ-дир. Шак мындыг уткалыы-биле алыр болза ол өлүм чок!»

Бо ленинчи сөстерни Москвада Карл Маркстың болгаш Фридрих Энгельстиң Музейинде Париж Коммуназының 110 чылынга тураскаадткан делгелгенниң бир стендизинде бижип каан.

...Париж Коммуназы... Кижи төрелгетениң төөгүзүнде пролетариат күрүнезин тургузарыы-биле, пролетариат диктатуразын боттандырарының бирги шенелдези болган. Париж Коммуназының эгелей берген чылдагаанын ийиги империяның туруп турганының соңгу үезинде Францияны хөме алы берген политиктиг болган экономиктиг кризистиң күштелгени-биле холбаштырар херек. Франция биле Пруссияның аразында эгелээн дайының үезинде Наполеон III чүртту дайзынардан камгалап шыдаар аргазы чок болу берген. Седан чоогунга бир француз армия дайзынга дүжүп берген. Император Наполеон III туттуруп алган. Дайзының шериглери чурт иштинче ханылап кирип келген. Ол байдалдар революсчу күштериң хөлөлии үнериге идиглиг болган. 1870 чылдың сентябрь 4-те ажылчынар наполеон дүжүглериниң чагырга-зын дүжүр октапханнар. Франция республика апарган.

Ынчалза-даа демократияның дерзки дайзынары болуур буржуаз либерал-реакционерлер «национал камгалалдың чазаанга» эрге-чагырганы боттарының холуунга тудуп алган турганнар. Олар Пруссияга долузу-биле дүжүп бергеш, Версаль керээзинге ат салып, Францияның национал эрге-ажыктарын садыпкан, өскерликти чорууп көргүскеннер.

Ол дайынга Францияның аар аштырышкыны пролетариат биле буржуазияның аразынга ангы демиселии улам күштелдирген. 1871 чылдың февраль 15-те чаа чазактың бажын бүрүзү дээш эрестиг Л. И. Брежневтиң кирген тайбыңга ынак чүгула чаа саналдары социалистиг даштыкы политиканың чаагай программазы болуп, боо-чепсекти әңдере будүреринин империалистиг политиказынга шыңгыы соңгушкунну таварыштырып турар дээш, **Герман Демократтыг Республиканың даштыкы хөректер министри О. Фишер** мелеглээн. Европага шериг таварылышкынының болган боо-чепсекти дүжүреринин талазы-биле конференцияны чылдырар дугайында дугуржулганы Мадрид ужуражылышкынынга чедип алырының эргежок чүгулазын министр айтыкан болган НАТО-нуң белүктери чүгле боттарынга ажыктыг кылдыр айтырыгны шинтпирлээр дээш орадлажып турарын шынгыы буруу шапкан.

СЭКП-ниң XXVI съездизинге Л. И. Брежневтиң кирген тайбың чаа саналдары ам дипломаттыг тодаргай инициативалар кылдыр шилчип эгелээн дээш, Италияның Компартиязының **«Ринашита»** журналы СЭКП ТК-ның Чиигизе секретары, ССРЭ-нин Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтин делегейниң чамдык чүрттарының күрүнелер болган чазактар баштынарынга чоокта чаа чоруткан чагааларынга холбаштыр онзалап демеглээн.

«СЭКП-ниң XXVI съездизи: Тайбының кыйгырыы» деп эгелиг чүүлду Францияның **«Юманите»** солуну парлаан. СЭКП-ниң XXVI съездизинге Л. И. Брежнев болуунуң илеткелинге ам чугула тайбың саналдарны айыткан. Тайбының ол программазы ССРЭ-нин чонунуң болгаш чазаанның чаагай сеткилдиин, тайбынче чайгылыш чок түткүлдүүн тодаргай херечилеп турар-дыр деп, ол чүүлде айыткан.

Хөй айтырыгларга хамаарыштыр Совет Эвилели-биле чугаалажылышкынарны ырак эвес келир үеде эгелээринге Американың Каттышкан штаттары идеген турар деп, **АКШ-тың күрүне секретары А. Хейг** Пи-би-эс дээр америк телевидение программазынга чугаазынга мелеглээн. Европага ядролуг чепсеглениишкиннерни контрольдаар дугайында айтырыга хамаарыштыр ССРЭ-биле чугаалажылышкынарны эгелээрин АКШ-тың администрациязы болуунуң эвилелчилериниң мурнунга хүлээнген деп, А. Хейг немеп чугаалаан. АКШ-тың күрүне секретарының болалын ёзугаар алырга, ынчалза чугаалажылышкынар оон болгаш Вашингтонда совет элчиниң аразынга харылзаа-биле эгелээн туруп болуур. Ынчалза-даа ынак харылзаалар АКШ-тың күрүне секретарының болгаш ССРЭ-ниң даштыкы херектер министриниң чугаалажылышкынарынга, а оон соңда — дээди деңнелге совет-америк ужуражылышкынга чедирип магат чок деп, АКШ-тың күрүне секретары демеглээн.

Мынчалзажок дээди деңнелге совет-америк ужуражылышкын чөөкку үеде болуур дээрлиниң идегээн херээ чок, чүге дээрге, АКШ-тың болгаш ССРЭ-ниң аразында амгы үеде «дыка хөй ылгалдар» бар деп, А. Хейг чугаалаан. АКШ-тың күрүне секретары ССРЭ-нин даштыкы политиказын база катап каржызы-биле нүгүлдээн болгаш Африканың, Азиянын база Латин Американың чүрттарының иштики хөректериге Совет Эвилели «кадгалардан киржип турар» деп хоозун мелеглел кылган.

(СЭТА).

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: КЫСКА ДЫҢНАДЫГЛАР, ТАЙЫЛБЫРЛАР

Тайбыңның эрге-ажыы дээш

СЭКП-ниң XXVI съездизинге илип үндүрген Совет Эвилелиниң даштыкы политиктиг эң чугула саналдары, чамдык чүрттарның күрүнелер болгаш чазактар баштынарынга Л. И. Брежневтиң чагаалары делегейниң хөй-ниитизиниң кичээнгейиниң төвүнде туруп турар. Даштыкы чүрттарның сураглыг күрүне ажылдакчылары болгаш парлалгазы Совет Эвилелиниң чугула чаа саналдары тайбынны быжыглаарынче, боо-чепсекти әңдере будүрерин соксадырынче угланган деп демеглевишаан. НАТО чүрттарының чамдык удуртукчулары ССРЭ-нин тайбынга ынак инициативаларының ужур-дузазын хүлээп көөр хөөн чок болуп турарынга холбаштыр сагыш човаашкынны болгаш дүвүрээшкинни илергейлеп турар.

СЭКП-ниң XXVI съездизинге Л. И. Брежневтиң кирген тайбың чаа саналдары социалистиг даштыкы политиканың чаагай программазы болуп, боо-чепсекти әңдере будүрерининң империалистиг политиказынга шыңгыы соңгушкунну таварыштырып турар деп, **Герман Демократтыг Республиканың даштыкы хөректер министри О. Фишер** мелеглээн. Европага шериг таварылышкынының болган боо-чепсекти дүжүрериниң талазы-биле конференцияны чылдырар дугайында дугуржулганы Мадрид ужуражылышкынынга чедип алырының эргежок чугулазын министр айтыкан болган НАТО-нуң белүктери чүгле боттарынга ажыктыг кылдыр айтырыгны шинтпирлээр дээш орадлажып турарын шынгыы буруу шапкан.

СЭКП-ниң XXVI съездизинге Л. И. Брежневтиң кирген тайбың чаа саналдары ам дипломаттыг тодаргай инициативалар кылдыр шилчип эгелээн дээш, Италияның Компартиязының **«Ринашита»** журналы СЭКП ТК-ның Чиигизе секретары, ССРЭ-нин Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң делегейниң чамдык чүрттарының күрүнелер болгаш чазактар баштынарынга чоокта чаа чоруткан чагааларынга холбаштыр онзалап демеглээн.

«СЭКП-ниң XXVI съездизи: Тайбының кыйгырыы» деп эгелиг чүүлду Францияның **«Юманите»** солуну парлаан. СЭКП-ниң XXVI съездизинге Л. И. Брежнев болуунуң илеткелинге ам чугула тайбың саналдарны айыткан. Тайбының ол программазы ССРЭ-нин чонунуң болгаш чазаанның чаагай сеткилдиин, тайбынче чайгылыш чок түткүлдүүн тодаргай херечилеп турар-дыр деп, ол чүүлде айыткан.

Хөй айтырыгларга хамаарыштыр Совет Эвилели-биле чугаалажылышкынарны ырак эвес келир үеде эгелээринге Американың Каттышкан штаттары идеген турар деп, **АКШ-тың күрүне секретары А. Хейг** Пи-би-эс дээр америк телевидение программазынга чугаазынга мелеглээн. Европага ядролуг чепсеглениишкиннерни контрольдаар дугайында айтырыга хамаарыштыр ССРЭ-биле чугаалажылышкынарны эгелээрин АКШ-тың администрациязы болуунуң эвилелчилериниң мурнунга хүлээнген деп, А. Хейг немеп чугаалаан. АКШ-тың күрүне секретарының болалын ёзугаар алырга, ынчалза чугаалажылышкынар оон болгаш Вашингтонда совет элчиниң аразынга харылзаа-биле эгелээн туруп болуур. Ынчалза-даа ынак харылзаалар АКШ-тың күрүне секретарының болгаш ССРЭ-ниң даштыкы херектер министриниң чугаалажылышкынарынга, а оон соңда — дээди деңнелге совет-америк ужуражылышкынга чедирип магат чок деп, АКШ-тың күрүне секретары демеглээн.

Мынчалзажок дээди деңнелге совет-америк ужуражылышкын чөөкку үеде болуур дээрлиниң идегээн херээ чок, чүге дээрге, АКШ-тың болгаш ССРЭ-ниң аразында амгы үеде «дыка хөй ылгалдар» бар деп, А. Хейг чугаалаан. АКШ-тың күрүне секретары ССРЭ-нин даштыкы политиказын база катап каржызы-биле нүгүлдээн болгаш Африканың, Азиянын база Латин Американың чүрттарының иштики хөректериге Совет Эвилели «кадгалардан киржип турар» деп хоозун мелеглел кылган.

(СЭТА).

ЧУГУЛА ИНИЦИАТИВА

ПАРИЖ. (СЭТА). Тайбыны камгалаар болгаш боо-чепсекти дүжүрер айтырыгларның онза чугулазынче хөй-ниитинин ничээнгейин утландырар сорулгалыг инициативаны Францияның тайбын талалакчылары эгелээн. Президент сонгулдаларынга белеткел кампаниязыбиле холбаштыр ол инициативаны эгелээн болуп турар. «Премьер-министрге чагаачы» Тайбын дээш шимчээшкинниң национал чөвүлели чүүлду деп санаан. Францияның тайбың талалакчыларының кол төлеглелерин ол чагаада айыткан.

«Боо-чепсекти дүжүрер талазы-биле дугуржулганы чедип алырынче угланган күжениишкиннер Францияның хамаарышпас политиказының үндезини болган турар ужурлуг деп чагаада бижээн. Ынчангаш француз чазак нейтроннуг чепсекти будүреринден ойталаар ужурлуг деп санап турарын Францияның тайбын талалакчылары мелеглээн. Нейтроннуг чепсекти будүрер чорук адролуг боо-чепсектиң неитерээр айылын күштелдиринге чедирер апаар. Чепсеглениишкиннерни дүжүрер талазы-биле Европаның инвоз конференциязын чөөкку үеде чыылдырар талазы-биле күженииишкиннерни кылыры, боо-чепсекти кызыгаарлар талазы-биле дугуржулгаларны чедип алыр дугайында Каттышкан Нациялар Организациязынга саналларны киирери Францияның чазаандан негеттинип турар деп, чагаада айыткан. Ортумак ыракшылдың чаа ракеталарын Европага эккеп неитередиринден ойталаарынче НАТО талазы-биле болуунуң эвилелчилерин Францияның чазаа кыйгырар ужурлуг.

Францияның күүседир хүлээлгезинге онзажыр хамаарышпас болгаш чогумчалыг рольга бо инициативаар дүшкен турар ийик деп, чагаада бижээн. Ол инициативалар улустар болгаш чүрттар аразынга идегежир чорукту быжыглаарынга, дүшкүүрлүг байдалды чавырыылдырарынга идиглиг болур.

Боо-чепсекти дүжүрер дээш хелелиишкиннерниң бүгү делегей неделязын бо чылдың октябрьның төнүзүнде чедиишкинниг чорударынга идиглиг боор дээш бүгү-ле чүүлдерни кылырынче Францияның чазаан тайбын талалакчылары бага кыйгырган.

Тайбын дээш шимчээшкинниң активнилери чүрттүң хөй департаментилеринде чагаавы тарадып, анаа ат салгаш, чазакче чорудар кылдыр Франциузтарны кыйгырып турарын тайбын дээш француз шимчээшкинниң секретары М. Ланжиньон СЭТА-ның корреспондентизинге дыңнаткан.

СЪЕЗД АЖЫЛЫН ДООСКАН

МЕХИКО. (СЭТА). Мексиканың Коммунистиг партиязының XIX съездизи ажылын дооскан. Амгы үениң эң чизиг айтырыгларын демократтыг ёзу-биле чугаалажып көргенин, Мексиканың коммунистеринин мурнунда тургустунган сорулгаларны бүгү тала-биле чугаалашканы, санал-оналдарның принципиалдыг солчуушкуну — съездиниң ажылында онзагай чүүл болуп турар. Партийжи дээди шуулганның делегатарының эң хөй нуруузу Мексиканың Компартиязының хүрээлениң улам-на сырый каттыштырар, партияның чаңгыс эвин быжыглаар дээш принципиалдыг саналдарны киирген.

Мексиканың ажылчы чоннарының амыдырал деңнелии бедидеринге сонуургалдыг чүрттүң деңгилгелиг болгаш демократтыг бүгү күштери-биле чаңгыс эвти быжыглаарынга белеңнин Мексиканың Компартиязының съездизи бадыткаан.

СОЙГАЛАП ИЛЕРЕТКЕН

ВАРШАВА. (СЭТА). «Хамаарышпас Польшаның конфедерациязы» дээр контрреволюстуг организацииның болган оон удуртукчузу Мочульскийниң күрүнеге улур, антисоциалистиг үүлгелиглерин сойгалап илеретken дамчылыганы Польшаның төп телевидениезин дамчыштыр көргүскен.

Ол болуктүн үргелеки үүлгедиглерин документилер, фото-чуруктар, өске-даа материаллар тодаргай херечилеп, барыын талакы чүрттарның шинон албан черлери-биле, антикоммунистиг театер-биле, Германияның Федеративтиг Республиказынче ажээн чегечилери-биле болган тестеповун шпионнары-биле конфедерациязының» удуртукчуларының база кежигүннериниң харылзаазын сойгалап илеретken. «Хамаарышпас Польшаның конфедерациязы» кедергей ажылдаар «Солидарность» деп профсоюзтуг организацияга өскерилеп, Польша Улус Республикада конституциялыг күрүне тургузуун күш-биле дүжүрерин оралдажып турар.

«Кос-кор» дээр антисоциалистиг өске организацияда ажаатан кижилер социалистиг тургузугга удур боттарының контрреволюстуг хелелиишкиннерин база күштелдирип, Мочульскийни «хилинчектеткен» кижи кылдыр көргүзерин оралдажып турар. Мочульскийни болгаш социализмниң өске-даа кедергей чамдык удурланыкчыларын хостаарын негээн быжыкке ат салырының кампаниязын «Кос-кор»-ун» инициативазы-биле калбарып турар.

Мочульскийни хостаарын чазак-биле чугаалажылышкынар кылырының кол негеллеен кылдыр «Солидарность» деп профсоюзтуг организация

БАШКЫНЫҢ БИР КИЧЭЭЛИ

Шагаан-Арыг хоорайның 2 дүваар ортумак школазының классчын дашкаар ажыл талазы-биле ооредилге эргелекчизи Светлана Тулушовна Лопсан башкылар ореэлинге ажылавын планын ажып көрүп, чүнү кылырын хынамчалыг боданып олур. Силиг кеттинген аныяк башкы-биле мендилежип, келген херээжиниң ужурун чугаалаарымга, ол боданмайн-даа кады ажылдап турары мурнакчы башкының адын чорчаарал-биле алады.

— Александра Ивановна Цуй-Ю-сен үргүлүү үстүкү класстарга төөгү башкылап ажылдап келген кижи чүве— диди.

8 «б» класска төөгү кичээли эгелей берди. Александра Ивановна, класын кичээлгейлиг эргий көргеш:

— Эрткен кичээлге «Хаанның чазактың реаксылыг политиказы» деп тема ооренген болгай бис. Айтырыг — Хаанның Россияның он тос чүс чылдың баштайгы чартыында социал-экономиктиг хөгжүлдезиниң онзагай үүлдери. Шупту боданыпдар. Бородино тулчуушкунунуң схемазын самбырага ким чуруп көргүзерил?—дейдир.

Элдеп чүве: ындыг айтырыг, шынап-ла солун, харыылаарда белен. Оореникчилер шупту чыгыы холдарын көдүргеннер. Класска өске кижи орбаан болза, «Мен, башкы!», «Мен, башкы!» дижип, мурнун бызажыр-даа турду ыйнаан, бо удаада шала туттунуп органнар.

— Урана Даидар-оол!

Оореникчи уруг самбыраже кашпагай базып чеде бергеш, схемазын ыя берди.

Класстың оореникчилери башкызының бирги берге айтырыынга демнежип харыылап, кол уг-шиин сайгарып апкаанар: хаанның Россияга он тос чүс чылдың баштайгы чартыында фабрика, заводтар туттунуп, үлетпүр үндезини салдынып эгелезе-даа, үлетпүрүнүн болгаш көдээ ажыл-агыйның хөгжүлдези кончуг оожум чоруп турган, анаа кол буруулуг чүве, крепостной эрге. Ажылчын аңгының хөгжүүрүнге база ол шаптыктаан. Допчулап чугаалаарга ыядыг. Урана — класстың тергинии, айтырыын база «бешке» харыылаан.

Россияга он тос чүс чылдың баштайгы чартыында 1812 чылдың Ада-чурт дайынындан аңгыда, депшилгелиг болуушкун декабристерниң тура халыышкыны боон, хосталга дээш демиселдиң төөгүзүнде алдын үжүктер-биле кирип бижиттинген. Оореникчилер он үениң алдарлыг кижилерин: декабристер Рылеев, Пестель, Бестужев, Каховский, Муравьёв, сураглыг орус шулукчүлер Пушкин, Грибоедов болгаш хосталга дээш өске-даа демиселчилерниң аттарын төөгү материалы-биле холбаштырып турган.

«Хаанның чазактың реаксылыг политиказы» деп теманы башкы уламчылап тайылбырлаш, хаанның чазактың хосталгаже чүткүлдүг, бүгү чүвениң шериг күжү-биле базып турган реаксылыг политиказын Европа чурттарынга хосталга дээш национал революциялар-биле холбаштырып, оореникчилерниге тодаргай тайылбырны берген.

Хоочун башкының тайылбыры ханы, үгка-шынарлыг, ол болгаш амгы үе-шагның үндезин айтырыгларын ынитилел хөгжүлдезинии-биле деңнештирип, амыдырал-биле холбаалыг көргүзерге, билдингир, кижи бүрүзүнге бижыг, хөй талалыг билиглерни бээрингe дузалаар болду.

Александра Ивановна школага ажылдап келген 23 чылдарының дургузунда ол теманы та чеже катап тайылбырлап, бодунуң бодалдарын чаа барымдаалар-биле немеп ап, амыдырал-биле холбаштырып келген чүве. Бодунуң билигмергежилин хүн бүрүде бедип чоруур. Башкы ажылынга хандыкшылдыг Александра Ивановна төөгү башкыларының каттышкан методиктиг бөлүүн удуртуп, ооң ажылын тодаргай тургузуп, үе-шаг-биле бүзүрелдиг депге базар дээш могаг-шылаг чок ажылдап турар.

Бөлүктүң күскү бир чөвүлел хуралынга «Ленинниң ажылдарын төөгү кичээлдеринге ажыглаары» деп кончут чугула теманы сайгарып, дуржулга солушкан. Ол темага кол ылеткелди дуржулгалыг башкы Александра Тарымзевна Идам кылган.

Амгы үеде башкылар партияның XXVI съездизиниң материалдарын үстүкү класстарның политиктичээлдеринге болгаш төөгү кичээлдеринге делгереңгейи-биле ажыглап эгелээн.

А. И. Цуй-Ю-сен — районда эки пропагандистериң бирээзи. Ооң чуруун районнуң пропагандистериниң Хүндүлел самбыразында киирген.

А. ДАРЖАА.

СПОРТ * СПОРТ * СПОРТ

КҮШ-КУЛЬТУРА — ШУПТУВУСКА АЖЫКТЫГ

Бүгү-авилелдиң ГТО комплекизи 50 чыл болган. ССРЭ-ниң Спорткомитединиң чоннуң күш-культура кижизидилгезинин талазы-биле кол эргелелинин начальныги **Л. Ивановтан** ол юбилейни канчаар демдеглеп турарының дугайында чугаалап бээрин СЭТА-ның корреспондентизи **Х. Хачновзанян** дилээн.

— 1931 чылдың мартта Ленинчи комсомолдуң инициативазы-биле төрүттүнген ГТО комплекизи чартык чүс чыл дургузунда чоннуң кадыын быжыглаар, оларны Төрээн чуртуң камгалаарынга болгаш күш-ажылга белеткээр буянныг херекке улуг үлүг-хуузун кирип келген — деп, Л. Иванов чугаалаан. —Комплекстиң тос чыл мурнунда киирген нормативтеринде алды чада бар, оларны чеди хардан алдан хар чедир назылыг миллион-миллион кижилер күүседип турарлар.

ГТО байырлалы — ол бүгү улустуң байырлалы болур. Ук юбилейге белеткел комплекстиң хөй хевирлериниң чайты болгаш кышкы массалыг старттарының сезонунда-ла эгелээн. Олимпийжи чылдың бирги этаптарының старттарынга күш-культуржуларның саны эң хөй — 46,5 миллион кижи киришкен, оларның 18,5 миллиону ГТО-ның нормазын күүсеткен.

Чаштарның болгаш элээдилериң аразында болуп турар Бүгү-эвилелдин «Идегелдин старттары» деп спортчу ооннары, «Зарница», «Орленок» деп шериг-партиоттуг ооннары улам сурагжып бар чыдар.

СЭКП-ниң XXVI съездизинге чоокта чаа хүлээп алдынган «1981—1985 чылдарда болгаш 1990 чылга чедир үеде ССРЭниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң кол угланышкынарында» мынча деп бижээн: **«Массалыг күш-культураны болгаш спортту идепкейлиг хөгжүдер, оларны совет улустуң хүн бүрүдеги амыдырал-чуртталгазынга калбаабиле нептередиринге идиг бээр. Уруглар болгаш аныяктар оргузунга күш-культура болгаш спорт ажылын күштелдирер. Спорт тудугларын улам эки ажыглаар».**

Партияның кол программалыг документизи чоннуң күш-дамыр кижизидилгезиниң талазы-биле ажылдың шынарын болгаш ажыктыын бедиреринiң чаа аргаларын тывыдырар, ажыл-ишчилериң оргузунга күш-культураны массалыг болдурарын улам чедип алырының хемчеглери алдынар. Ол айтырыгларны чедишкининг шиитпирлээринге ГТО комплекизи улуг роль дуг.

Комплекстиң юбилейинге тураскаатыынган массалыг кросстар болгаш эстафеталар бүгү чуртта калбарган. Москваның, Киевтиң, Алма-Атаның, Ташкентинин, Минскинин, Риганың Вильнюстун, Кишинёвтун хөй-хөй будүрүлгелеринге, ооредилге черлеринге ГТО-нуң хөй хевирлериниң старттары болгулаан. Кышкы спортчу байырлалдар чүгле эвилелдешкен республикаларның найысылаларынга эвес, Павлодарның алюминий заводунга база болган. Ында спорт-массалыг ажылды «Алюминщик» деп спорт клувунуң баштаар чери билдилиг организастаан.

ГТО-нуң хөй хевирлеринге кышкы болгаш чайгы Спартакиадалар Латвияның Елгавскиде колхозтар аразының турдуг организациязының ажылчынарының аразынга база болгаш. Аңаа ийи кижиниң бирээзи-ле комплекстиң нормазын күүсеспинкен.

Бо чылдың октябрьда Кишинёвка болур ГТО-нуң Бүгүэвилел байырлалынга белеткел ажылдары ам чоруп турар.

ХООЧУН КОКТУГ

Шыдыраага Эраин районнуң хуудa болгаш команда талазы-биле бирги чери дээш маргылдаа эрткен дыштаныр хүннерде спортчу чидиг демиселге болуп эрткен. Шупту 34 шыдыраачы аңаа киришкен. 1980 чылда район чемпиону Н. Чооду, республика чергелиг маргылдааларның доктаамал киржикчилери, I разрадтыг шыдыраачылар Д. Будү, С. Идам, Д. Куулар, Ю. Михайлицын оларның аразында бар. Ийи хүн үргүлчүлээн маргылдаага район чемпиону деп атты бо удаада республиканың хоочун шыдыраачыларының бирээзи С. С. Идам чаалап алган.

А эрткен чылгы район чемпиону Нарын ортумак школазының башкызы Н. Чооду бо удаада чүгле ийиги черни эзлээр аргалыг болган. Ол тиилекчиге чартык-ла сан чедирбээн. Элээди уруглар ортузунга Антонина Хумбун чемпионнаан. Оон үгбазы Татьяна Хумбун дараазында түңнелди көргүскен.

ӨӨР-МАҢНАЙ УРУГЛАР БИС

Келир ийже кезе көргеш,
Херии-херии базып орар —
Өгбелериң изин салгаар
Өөр-маңнай уруглар бис.

Садикке хүннүң келгеш,
Самнап, ойнап танцылаар бис.
Дөгеревис чыскаалыпкаш,
«Дөге базарын» ырлажыр бис.

Амдыызында хензиглер бис,
Амыр-шөлзэн өзүп ор бис.
Чылыг, чырык өргээвисте
Чыглып алган хөглеп тур бис.

С. АРТЫНА.

БИЧИИ АЯС

Азарганчыг бичии бол,
Аяс баштак чаңныг оол.
Өөрү-биле ойнаанда,
Өөрүшкүзү дендээр төл.

Бичиизинге чалынмас,
Бижиргеп-даа олурбас,
Чурунтуг ном ашкылап,
Чуруп, шыйып орар оол.
Эртең садик чоруурда,
Эрестиг-ле апаар оол
Кежээ кээрде ырлап кээр:
Кедергей-ле хөглүг оол.

Х. ОЙДАН-ООЛ.

БАЙЫРЛА-ЛА, АВАЙ

«Ажыл-ишчи кижи,
Аас-кежиин тудар» деп
Күжүр авам мени
Хүннүн чагыг чор сен.

Аяк-сава чуурун
Айтыртпастай бердим.
Оон-даа нарын ажылга
Онаалгадын берем.

Мараны чайгап,
Бажыны мен эөлээйн,
Март сесте хөглеп,
Байырла-ла, авай.

С. СОСКАЛДАЙ.

МАЛЧЫН-ДАА, АҢЧЫ-ДАА

Сарлык кадарчызы Долгаоол Хертекти «Кара-Хөл» совхозтуң чону ажок хүндүлеэр. Оон назы-харын аныяк-даа болза дуржулгалыг малчынарының бирээзи апарып, ниитиниң малының баш санын база продуктулуг чоруун кудулаттыр дээш кызымаккай ажылдап келген. Аныяк малчын сарлык малды кадарын ажаарынга мергежээнинден аңгыда аңаарынга база ынак.

Малчының кыштап турар кыштаанын девискээринде бөлүк бөрүлер тыптып кээп, ниитиниң малыиче болгаш аргаиың ап-меңнече халдазашкынарыны кылып, оларны узуткал, хорадып турар апарган.

Сарлык кадарчызы Д. Хертек районнуң аныыр-тывыш черинин ажылдакчыларындан чогуур чөпшээрелди, чепсек-херекселди алгаш өөр бөрүлер-биле демиселди чорудуп эгелээн. Оон түңнелинде дуржулгалыг аңчы 10 ажыг бөрүнү узуткаан.

Х. САМДАНЧАП.

БОДУ БОДУНЧЕ

Анай-Хаак бажың иштии зайлап, сарыг дозулуг шалазын кылайтыр чүү турда, бичии карала диспей аңаа шаптыктааш-ла турар болган: ону та чүү деп бодаары ол чүве ийик, уругнуң бажың шалазы чүп турган бажында пөстүг хетпезинче шураар. Чок болза, ооң чуур дээн черинге саспайтыр олуруп-ла бээр.

Уруг аңаа шугулдааш, «Маңаа олур, шимчеве!» дээш, диспееп стол кырынга олурту тыртып каан. Хайлыг, столга улуг көрүнчүк база турган чүве-дир.

Күжүр диспеек канчангашла көре кааптар дээрге, оон лужунда карала моортай олче көрнүп келген. Диспеек ангадап, «мяа-он!» деп алгыра каапкан. Карала диспеек база аксын ашкан.

«Мээң чурттап турар бажыңымга шөлээ чөпшээрел чок кирип кээп, арта-ла стол кырында саадапкан олурар чоор бол» кыллыр болдааш, күжүр диспеектиң кылыы хайнып, узун кудуруун чагыландыр, кожайтыл, сиртининң дүктерии сирбейтип, хөрээн киргиредир ырлангылаан.

Дөө, карала моортайның тоору-даа чок, дүүн сирбейтип, аажок хорадап турар хевирлиг.

Диспеек бир чыл ажып турар назынында мынчаар эгелээр содааларга ийи-үш-даа удаа киришкилээн. Ынчалзадаа ол черле тинлекчи боон көрбээн, а үргүлчү адаанчызынга аштырып, оон баш угланн черже карак-кулак чок дезип маңнап чоруп турган. Ынчангаш ол ам моортайлардан коргуп чоруур апарган.

Ынчаарга чүве бүрүзү кызыгаарлыг-ла болгай. Кандыгбир өске моортайның мырынай оон бажыныңга кирип келгеш, сиртии сирбейтип турары дээрге, таан кончут дорамчылаал ышкажыл!

Оон үжурундан-на боор, күжүр диспеек ам чогушче белеткеии берген. Ол болуунуң чаяаттынган алыс будужу-биле-ле канчаар содаалажырын билир турган: шымыраш кулактарын аткаар кыпкаш, сиртинин дүүн сирбейтиптер. Хөрээн амыр-соксаал чокка киргиредир ырланыр. Бо дээрге, дайзынга күүжү-күжүн көргүзүп, түрү бастыгары-дыр.

Диспеек өске карала моортайны бир часкаан. Ийи холдар каккылажы бергилээн хевирлиг. Ол канчаар-даа ырланып, коргунчуг түрү көргүзерге, карала моортай базала ынчаар шалыпкын хөделип турар болган. Аксын ажылып, диштерии шаарттыр ырланырга, удурланыкчызы базала диштерин көргүзүп кээр.

Диспеек бир чыл ажып турар назынында мынчаар эгелээр содааларга ийи-үш-даа удаа киришкилээн. Ынчалзадаа ол черле тинлекчи боон көрбээн, а үргүлчү адаанчызынга аштырып, оон баш угланн черже карак-кулак чок дезип маңнап чоруп турган. Ынчангаш ол ам моортайлардан коргуп чоруур апарган.

Ынчаарга чүве бүрүзү кызыгаарлыг-ла болгай. Кандыгбир өске моортайның мырынай оон бажыныңга кирип келгеш, сиртии сирбейтип турары дээрге, таан кончут дорамчылаал ышкажыл!

Оон үжурундан-на боор, күжүр диспеек ам чогушче белеткеии берген. Ол болуунуң чаяаттынган алыс будужу-биле-ле канчаар содаалажырын билир турган: шымыраш кулактарын аткаар кыпкаш, сиртинин дүүн сирбейтиптер. Хөрээн амыр-соксаал чокка киргиредир ырланыр. Бо дээрге, дайзынга күүжү-күжүн көргүзүп, түрү бастыгары-дыр.

Диспеек өске карала моортайны бир часкаан. Ийи холдар каккылажы бергилээн хевирлиг. Ол канчаар-даа ырланып, коргунчуг түрү көргүзерге, карала моортай базала ынчаар шалыпкын хөделип турар болган. Аксын ажылып, диштерии шаарттыр ырланырга, удурланыкчызы базала диштерин көргүзүп кээр.

Диспеектиң мурнунда ала моортай чок эвес, а ылап-ла бар: кагарга кактыныр турар, ыырарга бир-ле чүве думчукта тайып турар. Диспеек ынчаар дувүреп, хөделир дээш, стол кырында турган одеколон баштадыр хамык чүвени кангыралыр аңдара идип бадырган.

Анай-Хаак маңнап келгеш, диспеегин стол кырындан дүжүргеш: шалада чашканаиы берген чүвелерии аайлай салып тура, диспеек столче база-ла «хирт-харт!» уне халып келгеш, көрүнчүкче-ле сезиктии сүргей чаарганыр болган.

Уруг диспеенин ол чаңын элдепсингеш, көрүнчүктү ак пөс-биле шып каан. Диспеек ак пөсче кезек кайган олура, бир-ле чүвени чидирипкеи ышкаш, холун пөске дээксилээндаа. Ында ылап-ла чүве чок болган.

«Бо удаада мен тинледим!— деп, диспеек столдан «дирт!» кыллыр дүжүп келген.— Эткежим-даа ажып-сargывайндыр. Кол-ла чүве ол ала дайзыны сө коргуткаш, сывырыпканым-дыр эвеспе! «Мяаон!, Мяа-он!» дигилээш, сөөк кудуруун чагыландыр кожайтып, хертеш-хертеш баскылаан. Күжүрнүң чедип алган берге тинлелгезии байырлап турары ол-дур ийин.

М. ЭРГЕП.

✦ ✦ ✦

Бичиилер ырлаарынга, танцылаарынга, шүлүктээрингe улуг сонуургалыглар. Ясли-садтарда оларны ырлап, танцылап, шүлүктээр кылдыр база өөредип турар. Бичиилерниң адаиелери, угбалары, акылары база-ла солун номнарны номчуп, тоолдарны-даа сонуургадып турарлар. Чараш чуруктарлыг, солун ном көргенде олар «номчуп бер» дээш адырылбайн-на баарлар. Тааланчыг музыканы уруглар база сонуургаарлар. Бир чамдык уруглар бичезинден-не музыкага өөренип эгелей бергеннер.

ЧУРУКТА: бичии музыкантылар.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотозу.

✦ ✦ ✦

ТАТАМИ КЫРЫНДА — ТРАКТОРИСТ

Дзю-до хүрешке Тыва АССР-ниң хууда ажык бирги чери дээш маргылдаа эрткен дыштаныр хүннерде Кызылга болуп эрткен. Хүрештин бо хевири сөөлгү чылдарда бистин республикада сайзыралды ап кел чыдар. Ынчангаш Тываның төөгүзүнде баштайгы маргылдаалары организастаанны ол. Моон мурнунда ындыг улуг хемчээлдиг маргылдаалары чүгле «Динамо» спорт ниитилелминиң спортчулары эрттирип турганнар.

Спорттуң чаа хевиринге республика чемпиону ат дээш болган маргылдаага аңгы-аңгы районнардан, Кызылдан цинтизи-биле 60 ажыг могелер киржип, дзю-дога Тываның баштайгы чемпионнарын алеретКеннер. Оларның аразында яизы-бүрү мергежилдин кижилери бар.

Ыраккы Бай-Тайга районнуң «Тээли» совхозунуң Кызыл-Даг салбырында Кудуктуң хойжу бригадазының бригадири Юрий Салчак ийи мөгени окташ, болдуңуң деизинге шаиналдыг чери алыр часкан. Бир ужуражылганың соонда бригадир-биле ажылнижиниң дугайында хөөрежип, дзю-до хүрештi канчап сонуургай бергенин айтырарымга, ол мынчаар харыылады:

— Спорттуң бо хевириниң дугайын төп солуннардан, журналдардан номчуп, ону улуу-биле сонуурган турган мен. А кажан бистиң республикага «Динамо» спорт ниитилелиниң мөгелери бо хүрешти сайзыралып, ону аныяктар ортузунга пропагандалап эгелээнинде соонда, ол хүреш бистиң Кызыл-Даг суурнуң аныяктарынга база чеде берген. Ооң секциязын анаа ажыткаш, баштайгы белеткелдерни бо чылын эгелээн бис. Ында эвээш эвес аныяктар хаара туттунган.

Тес-Хем районнуң «Чодураа» совхозунда 20 ажыг чыл трактористеп турар Дүмен-Баир Севилбаа маргылдаанның эң улуг назылыг киржикчизи. Оон хары ам 43. Ынчалза-даа ол татами (дзю-донуң хүрежир хевизи) кырынга үнүп келгеш, бо хүрештин кол арталарын багай эвес шингээдип алганын бадыткады. Кызылдың № 2 школазының өөреникчизи Виктор Сынаа база эки хүрешкен.

Үстүнде чижектерден алгаш көөрге, дзю-донуң назы-харының айы-биле каш-даа харлыг аңгы-аңгы мергежилдин улузу хүрежип болурун бадыткап турар.

Дзю-дога деизи айы-биле Тываның баштайгы чемпионнары деп бедик аттарны дараазында спортчулар чаалап алганнар: Александр Чылбакоол (65 кг), Виктор Иргит (71 кг), Александр Монгуш (78 кг), Владимир Сат (86 кг) болгаш Николай Ставер (95 килограммдан аар деизиге) чемпионнаннар.

Маргылдаанның тулган чемпионун илередир хүрешке Николай Ставер шүүлген, а Александр Монгуш үжүүр былаашкан.

В. ЧАДАМБА.

ЧУРУКТА: маргылдаа үезинде.

Сагышка четпес болган

Чоокта чаа чүве. СЭКПниң XXVI съездизинге тураскаатkан патриотчу ырларның болгаш уран номчулганың көрүлдезин республиканың эртем-методиктиг төвү организастап эрттирген. Анаа 150 ажыг бот-тывынгыр артистер киришпишче. Иниги белеткелди чүгээр деп санап болур. Ынчалза-даа көрүлденiң түңнелин жюри кежигүннери харыысалга чок, багай үндүрген.

Бо талазы-биле бистер, чамдык бот-тывынгыр артистер, хомудалывысты илеретпес аргажок болдувус. Чүгле 4—5 хире кижи дипломнар болгаш мактал бижиктер-биле шаңнаткан. өртектиг белектерни түгле 3—4 кижиге тывыскан. Дипломнарны, мактал бижиктерни хол-биле, балап тургаш бижип долдургулаан, тускай танма бээри чок. Көрүлденiң түңнели кончуг кошкак болган деп чүве оон-на илдең ышкажыл.

Февральдың эгезинде Кызыл районга база көрүлде болган. Аңаа эртем-методиктиг төптен харыысалгалыг ажылдакчыны (Д. Монгушту) чалаан турган. Көрүлде чезинде ол харыысалгалыг, негелделиг болурунуң улуу, харын тоомча чок чоруун көргүскен болуп турар. Олгдаа канчаар, республика көрүлдези болуп турда жюри кежигүннери (ында А. А. Панов, С. И. Калинина ышкаш шыырак эштер база кириишпээн болган) ном номчуп азы аразында хөөрежип олургулааннар.

Көрүлденiң түңнелинге хамаарыштыр жюри комиссиязының шиитпирин композитор А. Б. Чыргал-оол чүгле кыры-биле какесы чугаалап каан. Хөйүнүң ырларын болгаш ийи-чангыстың күүселделерин моон соңгаар канчаар сайзырадыр дугайында тодаргай чүве база чок болган.

Оргкомитеттиң үндүрген шиитпирин таныштырганы база тодаргай эвес болганы элдептиг. Моон мурнунда көрүлделерге түңнелди үндүрерде, аналиэтээр, кол-ла чүве— чүү чедип алдынганыл, чүже сагыш салырыл? деп айтырыглар, оода-ла какесы-даа бол, илереттинер ужурлуг-ла болгай. Жюри комиссиязының кошкак ажылын хоочун бот-тывынгыр артистер Марк Оюн, Бояс Коротеев оларның шүгүмчүлеп турганы кончуг шын. Моон соңгаар көрүлде ышкаш чугула хемчеглер эртирерде боданыры чугула боор.

Э. ОЮН, К. ПОПАҢ-ООЛ, З. МОНГУШ, К. ИРГИТ, М. ООРЖАК, бот-тывынгыр артистер.

КӨРҮЛДЕ СООНДА

ШЕФТЭЭН

Ий көдээ Соединиң коллективи Чумуртугда чыгы болгаш аныяк инекгер фермазынга доктаамал шефтеп баар. Чоокта чаа шефтеп барган, кажаалар корженнерни коптаржып, иштии аштажып берген.

Агитквартираларның чурттаткылары уруглар, албан черлеринге токпак белеткеп, тайгага шефтээн. Ниитизи-биле шефчилер 186 кубометр токпак-мяш белеткээн. Оон 50 кубометрни школа девискээринге дүжүргеп.

Д. АЙЫР-САНАА.
Тожу район.

Агаар

Бөгүн республикага шокар булуттаар, чагбас. Мурнуу-барыын чок угланышкынның хаттын дүргеин секундада 2—7 метр чедер. Агаарның температуразы барыын талакы районнарга 13—18, еске артканнарынга 8—13 градус соок болур.

Кызылга агаарның температуразы 8-10 градус соор.

телевидение

МАРТ 18-ТЕ

МОСКВАДАН

8.00 — **«Ye».** Информастыг программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 9.05 — Мультфильмнер программазы. 9.35 — **«Үш чыл».** Уран-чечен телефильм. 10.40 — Композитор А. Николаевтиң чогаалдарындан концерт. 11.25 — Медээлер. 11.30—12.00 — Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

12.00 — **«Орус дылды өөренип тур бис».** Телекичээл. 12.15—14.30 — Чапсар.

МОСКВАДАН

14.30 — Медээлер. 14.50 — Париж Коммуназының хүнүүге. **«Гюстав Курбе».** Эртем-тайылбырлыг фильм. 15.10 — Г. Берлиоз. **«Хөөреммккей симфония».** Төп телевидениениң болгаш Бүгү-эвилел радиозунуң симфония оркестри күүседир. Дирижеру — РСФСР-ниң алдарлыг артизи М. Шостакович. 16.05 — **«Дагдыныкчы».** Тележурнал. 16.35 — **«Шыдыраа школазы».** 17.05 — **«Часкы паркта».** Фильм-концерт. 17.55 — **«Горнистер, кыйгыга харыылаңар!»** 18.05 — **«Маадырлыг чорук».**

КЫЗЫЛДАН

18.35 Телемедээлер.

МОСКВАДАН

18.45 — Бөгүн делегейде.

КЫЗЫЛДАН

19.00 — Телемедээлер. 18.10— **«Аңжайның суй-белээ».** Документалдыг телефильм. 19.15 — **«Культура болгаш амыдырал».** Дамчыдылга.

МОСКВАДАН

19.45 — **«Үш чыл»** деп ураечечен телефильмнин баштайгы көргүзүлгези. 2-ги сериязы. 21.00 — **«Ye».** Информастыг программа. 21.35 — РСФСРниң күрүненни үрер хөгжүм оркестрининң концерти. 22.00 — Футболга кубок ээлериниң кубогу дээш. **«Динамо»** (Тбилиси) — **Вест Хем** (Англия). Тбилисидея дамчыдылга. Чапсарда — Бөгүн делегейде.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

18.35 — **«Шупту чүвени билип алыксаар мен».** Киножурнал.

КЫЗЫЛДАН

18.45 — Чарлаалдар. 18.50 — **«Таварылга боон болур».** Документалдыг фильм.

МОСКВАДАН

19.00 — П. И. Чайковский. Фортепиано биле оркестрге концерт.

КЫЗЫЛДАН

19.45—Болгарияның улустук ырлары болгаш танцылары. Фильм-концерт. 20.15—20.45 — **«Кижи бүрүзүнүң кадыы — ниитиниң байлаа».**

КИНО

МАРТ 18-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Мээң Раджам» 9.30, 12.10, 14.50, 17.30, 20.20 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Космоста адыгжыгаш» 9.30, **«Эзир ышкаш ужунар, хартыгалар»** 15.00, **«Бабек»** (2 сериялыг) 12.10, 17.20, 20.10 шактарда.

«ВОСТОК»: «Өске хоорайга аян-чорук» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 (узаткан) шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Аныяк гвардия» (2 сериялыг) 14.00, **«Коргуушкуннуң 6000 километрин»** 16.50, 18.40, 20.30 (узаткан) шактарда.

Редакциянның адреси: Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажын № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-31-75 харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузуг киллистериниң 2-37-13, пропаганда киллизиниң 2-31-75, культура киллизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, үлетпүр киллизиниң 2-31-75, чагаа киллизиниң 2-41-27 информация киллизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Тираж 17866 Чагыг № 148

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 1) ТС—00491

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Соединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 66 (11564) | 1981 чылдың март 19, четверг | 1925 чылдан үндезилеттингеи | Өртээ 2 көп.

МУРНАКЧЫЛАРГА ТУКТАР

Эрткен чылда болгаш онгу беш чылда Бүгү-эвилел социалистиг чарыжының мурнакчыларының шалыпчы ажыл-ижин Төрээн чурт болур-чогууру-биле үнелеп көргеи. СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның шилчиир Кызыл туктарын оларга тывыскан. Областарга болгаш крайларга ол шаңналларны аппарып тыпсыры уламчылавышаан.

КРАСНОДАР. Кубань сөөлгү беш чылда 39 миллион тонна чыгам тараапы бүдүргеи. Ону күрүнеге планнаанындан ийи миллион тонна хөйну сткан.

Краснодар крайга шилчиир Кызыл тукту тыпсырыгга тураскаатткан байырлыг хуралга ол фактыларны көргүскеи. СЭКП ТК-ның киллис эргелекчизи В. А. Карлов ону тывыскан. Кубаньның ажылчилери чаа беш чылда чедиишкиннерин ковудеанын шиитпирээнин хуралга чүве чугаалааннар онзалап демдеглээн. Часка техниканы болгаш урезиннерни эрткен чылдардаазындан эки белеткээн. Көдээ ажыл-агый культураларын тарып өстүрериниң индустриалдыг аргаларын калбаа-биле ажыглап турар. Тарааларны болгаш тараа-бобы культураларны ам бээри чартык миллион гектарга тараан.

ИВАНОВО. Онгу беш чыл Иваново областың экономиказын хөгжүдеринге чүгүлээ-чаала болган. Ол үеним дургузунда аңаа продукция кылып үндүрери барык ийи миллиард рубль ковудээн.

КРАСНОДАР. Кубань сөөлгү беш чылда 39 миллион тонна чыгам тараапы бүдүргеи. Ону күрүнеге планнаанындан ийи миллион тонна хөйну сткан.

Краснодар крайга шилчиир Кызыл тукту тыпсырыгга тураскаатткан байырлыг хуралга ол фактыларны көргүскеи. СЭКП ТК-ның киллис эргелекчизи В. А. Карлов ону тывыскан. Кубаньның ажылчилери чаа беш чылда чедиишкиннерин ковудеанын шиитпирээнин хуралга чүве чугаалааннар онзалап демдеглээн. Часка техниканы болгаш урезиннерни эрткен чылдардаазындан эки белеткээн. Көдээ ажыл-агый культураларын тарып өстүрериниң индустриалдыг аргаларын калбаа-биле ажыглап турар. Тарааларны болгаш тараа-бобы культураларны ам бээри чартык миллион гектарга тараан.

ИВАНОВО. Онгу беш чыл Иваново областың экономиказын хөгжүдеринге чүгүлээ-чаала болган. Ол үеним дургузунда аңаа продукция кылып үндүрери барык ийи миллиард рубль ковудээн.

Улуг чедиишкиннери дээш область шилчиир Кызыл тукбиле шаннаткан. Хуралга ол шаңналды СЭКП ТК-ның киллис эргелекчизи В. С. Фролов тывыскан.

Ажыл-агыйның бүгү адырларын дүргеи хөгжүдериниң курлавырларын күш-ажылчы коллективтер канчаар тып ап турарының дугайын хуралга санал бергеннер чугаалаан. Будүрүлгениң ийи болгаш одаа хөй беш чылларның планнарын күүсеткеи 330 мурнакчыларының үлегерин ёзугаар он-он мун ажылдакчылар он бирги беш чылдың онаалдаларын хуусаа бетинде күүседир дээш походта киргеи.

СВЕРДЛОВСК. Эрткен беш чыл планының чылдарында Свердловск обласка 400 ажыг будүрүлге объектилерин ажыглалга киргеи. Оларның аразында — Рефтин ГРЭС-те энергоблоктар, Белоярскиниң атомнуг станциязының дүргеи нейтроннарлыг реакторлуг баштайгы блок. Алдыы Тагилде калбак ыяш чалдар станы бар.

Областың ажыл-ишчилериниң чедиишкиннерин шилчиир Кызыл тук-биле демдеглээн. Хуралга бедик шаңналды СЭКП ТК-ның киллис эргелекчизи И. Н. Дмитриев тывыскан.

Партияның съездизиниң шиитпирлеринге боттандырар дээш социалистиг чарыштың калбак нептерээнин хуралдың киржикчилери демдеглээн. Чаа беш чылда улуг сорулгалар шиитпирлеттинер апаарын олар чугаалаан.

МАГАДАН. Онгу беш чыл планының чылдары Колыманың болгаш Чуотканың чурттакчыларынга улуг чаартылгаларның үези болган. Чаа будүрүлгелер ажыглалда киргеи, оп-он мун өг-бүлелер чаа бажыңнарже кежүп киргеи. Улетпүр продукциязын плandан ажыр дыка хөйну будүргеи. Куш-ажылчы улуг чедиишкиннери дээш Магадан область шилчиир Кызыл тукбиле демдеглеткеи. Хуралга ол шаңналды ВЦСПС-тиң секретары А. П. Ушаков барып тывыскан.

(СЭТА).

Техника септелгези

УДУРТУКЧУ СПЕЦИАЛИСТИҢ РОЛЮ

Амгы үеним ажыл-агый удуртукчузу—ол чүгле эки специалист, инженер азы экономист эвес, а харын политика болгаш ажыл-керек талазы-биле бедик шынарларлыг болур ужурлуг. «Бистиң мурнувуста туруп турар айтырыгларны шиитпирлээри, бисте бар аргаларны ажыглаары хөйүнде-ле улус ажыл-агыйын удуртурунуң деннелинден, планнаашкынның болгаш эргелеп башкарарының деннелинден хамааржыр»— деп, СЭКП-ниң XXVI съездизинге СЭКП ТК-ның Отчёт илеткелинге эш Л. И. Брежнев чугаалаан.

Удуртукчу кижи бүрүзү-ле ажылдың ленинчи стилин, эргелеп башкарарының ленинчи эртемин ыяк өөренип алыр ужурлуг. Удуртукчунуң хүлээлгези—бүгү-ле чаа, мурнакчы чүүлдерни идепкейлиг деткиири, келир үеже өттүр көөрү болур.

Бистиң чуртта дөрт миллион хире кижи инженер дипломнуг. Бүгү ажылчы чоннар-биле кады олар техниктиг депшилгени щапкынчыдары, будүрүлгениң ажыктыын болгаш ажылдың шынарын бедидер дээш демиселде киржип турар.

Онгу беш чылда бистиң республиканың үлетпүрүнде тускай ортумак болгаш дээди эртемниг специалистерниң саны 18 хуу өскен болгаш 1884 кижи четкен, оон иштинде дээди эртемниг кижилер—457. Специалистерниң 71 хуузу инженерлер болгаш техниктер боол турар. Бир эвес үлетпүрде ажылдап турар 100 кижиниң аразында ортумаа-биле 15 специалист санаттынып турар болза, ол көргүзүг «Каа-Хем» разрезте 21, Тываның электри четкилеринде—27, «Тыва кобальт» комбинатта—20 специалист онаажып турар. 1975 чыл-биле деннээрге, ортумак болгаш дээди эртемниг херээжен специалистерниң саны 10.8 хуу өскен. Чүгле үлетпүрде безин специалистерниң 12,4 хуузу үндезин чурттакчылар боол турар. Үлетпүр будүрүлгелериниң удуртукчуларының 51,4 хуузу дээди, 33,1 хуузу — ортумак тускай эртемниг болгаш чүгле 13,5 хуузу ажыл-керек кырында өөренген практик кижилер боол турар. Республиканың транспортунда болгаш харылзаа албан черлеринде бо хүннерде 227 инженерлер болгаш 889 техниктер ажылдап турар.

Бодунуң ажыл-херээн ыяк билир, удуртулганы бедик деннелге боттандырып турар специалист удуртукчулар бистиң республикада эвээш эвес. Чижээ, «Тыва кобальт» комбинаттың удуртукчузунга Юрий Иванович Колетниковты томуйлаандан бээр улуг үр болбаан. Ынчалза-даа ол ам комбинатты бедик деннелде удуртуп турар, дуржулгалыг удуртукчу апарган. Ол инженер-металлург билиглиг болганда, эге бажында анаа-ла аппаратчик, оон соонда цех мастери, оон начальниги, адактың соонда—комбинаттың кол инженери боол ажылдавышаан, удуртукчу кадрларның эртер чадаларын шуптузуп эрткен. Ю. И. Колетников партия организациязының дузазы-биле удуртукчунуң эки шынарларын шингээдип ап, коллективке чогаадыкчы, ажыл-керекчи байдалды тургузуп шыдаан. Организакчы арга-мергежили бедип, коллективтиң идегелин чедип албышаан, оон күжүн комбинаттың мурнунда салдынган сорулгаларны чедиишкинниг шиитпирлээриниче мөөнгеп шыдаан. Оон түннелинде продукция сайгарарының хемчээли 3,1 хуу көвүдээн, нинти продукция будүрери—3 хуу улгаткан болгаш продукцияның бот-үнези 17,4 хуу чиигевишаан, кобальт концентрады кылыры 17 хуу немешкеч. Юрий Иванович идепкейлиг хөй-нинтичи, теоретиктиг семинарның удуртукчузу, партия комитединиң болгаш СЭКП обкомунуң кежигүнү, Тыва АССР-ниң Дээди Соединиң депутады.

Бедик мергежилдиг, коллективинин чүгле ажылхерээ эвес, харын база оон кижилериниң дугайында сагыш човаңгыр болгаш планныг даалгаларны чүгле долдур эвес, ажыр күүседирин хандырып турар удуртукчу-специалистер бисте эвээш эвес. Оларга «Каа-Хем» разрезтиң кол инженери В. Х. Қара-оол, Кызылдың эът комбинадының директору Б. М. Конуспаев, «Тыва даг-дүгү» комбинаттың кол инженери Д. М. Свавильный болгаш өскелердаа хамааржыр.

Кадрлар-биле ажылды, оларның кижизидилгезин план ёзугаар шыңгыы чорудуп турар черлерде удуртукчу специалистерниң өзүлдези шалыпкын боол, оларның ажыл-керекчи шынарлары көстүп кээр. Ынчалза-даа удуртукчу ажылче депшиткен специалистериниң ажылын угбайн баар, арга-мергежилин бедитпес таварылгалар бисте ам-даа хөй боол турар. Ол дээрге күш-ажылчы коллективтериниң партия организацияларының, удуртур органнарның кадрлар-биле ажылдың ленинчи принциптерин шыңгыы сагывайн турарының түннели-дир.

Бистиң мурнувуста салдынган сорулгаларның чедиишкинниг күүсеттинери специалистерден дыка хамаарылгалыг. Ынчангаш оларның-биле ажылды экижидип сайзырангайжыдары, олче партийжи кичээнгейни күштелдирери чугула. Удуртукчу специалистиң кол сорулгазы—бодунуң бүгү-ле күжүн, дуржулгазын болгаш эртем-билиин партияның херээнге, улустуң херээнге кызыгаар чок бараан болдурары болур. Олар боттарының үлегер-чижээ-биле СЭКП-ниң XXVI съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин болгаш он бирги беш чылдың планнарын амыдыралга боттандырарынче кижилерни мөөнгээр ужурлуг.

СЭКП-НИҢ XXVI СЪЕЗДИЗИНИҢ ШИИТПИРЛЕРИН-АМЫДЫРАЛГА!

ШТАБ ШЫҢГЫЫ НЕГЭЭН

Часны тарылгага кирер техника септелгезиниң чоруп турарын район штабы бодунуң эзлчеглиг хуралынга чугаалажып көрген. Бо хүннерге чедир районнуң совхозтары 38 тракторну, 6 тараа комбайнын, 35 чүүк машиназын, 6 андазынны, 29 сеялканы септеп белетизээн.

Тес-Хем районнуң ажылагыйларындан «Тес-Хем» совхоз мурнуку одуругда чоруп, техника септелгезин бедик темпилиг кылып турар. Бо хүннерде ол совхозтуң тракторларның 96 хуузу, автомашиналарның 88 хуузу, тараа комбайнары болгаш кожуг машиналарының 100 хуу белеп. Септелгенин темпизин болгаш шынарын «Чодураа» совхозтуң механизаторлары көскүзү-биле бедиткеш, тракторларын, кожуг, машиналарын белеткелин доозар чыгаан.

Техника септелгези «Кызыгаар» совхозта (директору С. Я. Монге, кол инженери К. Ч. Шаравии) кончуг оожум темпилиг чоруп турарын штаб демдеглээн. Бо совхозтуң удуртулгазы эрткен айда улусчу контроль комитединиң болгаш штабтың хуралындан айыткан четпестерни эдер талазы-биле кандыг-даа организастыг хемчеглер албаан. Февраль айның дургузунда совхозтуң механизаторлары 2 тракторну, 1 автомашинаны Сельхозтехникага, био сеялканы боттарынга септээн. Нинтизи-биле 5 ай иштинде совхозка 5 сеялка, 4 андазын, 3 культиватор белеп деп мелээ берген. А херек кырында шала чангыс-даа кожут машиназы белеп эвези хыналдаан илерээн. Совхозтан септелгеде ажылдап турар кижилер чок болган. Харын-даа совхозтуң тускай эртемниглери септелгени организастаарының орнунга, мөге сан-медээ берип турган.

«О. Шынаа» совхоз (директору Н. Д. Балчий-оол, кол инженерниң хүлээлгезин күүседип турар Б. Чамдылай) база тракторлар септээр планы дөңгүп-ле 41 хуу, автомашиналар септээрин 53 хуу күүседип, хожудап турар. Нинтизи-биле районда тракторларның 60 хуузу, автомашиналарның 73 хуузу, тараа комбайнарының 50 хуузу, андазыннарның 83 хуузу, сеялкаларның 75 хуузу септеттинген.

Самагалдайда Сельхозтехника каттыжышкынының коллективи септелгени бедик темпилиг чорудуп турар. 5 айларның иштинде бо будүрүлге совхозларга 24 тракторну, 8 машинаны, төй саннаг шимчедикчилерни болгаш белдирлерни септеп берген.

Септээн тракторларның 89 хуузу Сельхозтехникага онаажып турар, а совхозтар боттарынга чүгле 4 тракторну септээн. Септелгенің шынарлыын талазы-биле бо будүрүлгенин адыга совхозтардан хомудалдар хөй. «О. Шынаа», «Кызыгаар», «Тес-Хем» совхозтардан Сельхозтехникага септээн «Беларусь», ДТ—75 тракторлар, шимчедикчилер ур болбайн үрелген, чамдыктары катап септелгеже киргеи. Бо талазы-биле совхозтарның инженерлерни Сельхозтехникага чангыс-даа акт-рекламация киирбээни четпес. Солдужулга пунктузу чогуур деңнелге чедир ажылдавайн турар, нила солдужулга агрегаттары чок, септээн техниканы магазынтал талонун тыыспайн турар.

Районда тараа комбайнарыын септеп белеткээри ам-даа дүвүренчиг байдалда турун турар. Чүгле «Тес-Хем» совхоз 6 комбайн септеп алган, а «Чодураа» болгаш «Кызыгаар» совхозтар ону септээрин эгелевээн. Бо совхозтар Сельхозтехникага септээр ужурлуг комбайнарын эккеп дужаавааи, үрелик белдирлерни болгаш агрегаттарны дужаарының онаалдазын үскен. Оон түннелинде Сельхозтехника 6 комбайн септээр планын күүсеттээн.

Ам арткан үеде 22 тракторну, 39 автомашинаны, 6 тараа комбайнын, 7 андазынны болгаш 8 сеялканы септеп белеткээр талазы-биле бүгү-ле организастыг хемчеглерни алырын, олче механизаторларның күжүн мөөнгээрин «Кызыгаар» болгаш «О. Шынаа» совхозтарның база Сельхозтехника каттыжышкынының удуртукчуларындан штаб шыңгыы негээн.

К. ЛАПЧАА.

Тес-Хем район.

КОЛЛЕКТИВ БИЧЕ-ДААБОЛ...

РЕПОРТАЖ

Коммунист Иван Хөвенович Ойдуп ынчан-ва Эрзинин амыдырал хандырыла комбинадының директорунга ажылдап турган. Бир хүн СЭКП райкомунуң секретары ону келдиртип алгаш, моон мурнунда үргүлүг хожудангай дыртип келген участокка барып ажылдаар партийжи даалганы аңаа берген. Оон бээр мал семиртир Каа-Хем районда «Совет Тыва» совхозтуң Эрзинде мал хүлээп алыр пунктузун ол эргелекчилей берген. Ажыл-ишти сегидер дээш партийжи даалганы база эрестиг шынаткан. Маңаа хамаарыштыр чамдык сан-чурагайларны көрээлинер. Ийи чыл бурунгаар пункт чылда-ла 400 тонна эътти күрүнеге дужаап турган. Мал чеми чедишпес, хат-кавыскаанныг эрткен берге чылдың төнүзүнде безин 310 тонна эът дужаар социалистиг хүлээлгезин коллектив база күүсеткеи. СЭКП-ниң XXVI съездизин болуп эрткен төөгүлүг бо чылда планныг онаалда база оон дудавас.

Машинаазыс Эрзин хемнин уну-биле ээдээн чоктал чоруй кырда кирген үзүп Тесче үлаан ол оруукче ээпти. Ай-даа чүм ак хар-биле шугланган хөвүүлгашты эрте халдып келириинске Тес арын мурнувуста чаптыла берди. Ынаарла шөйлүп чоруй баргаш мунгаш арганың бетин чарын шенек черде улуг-ла бедик чадагай кажаа. Оон бир ужун мал түүреринге эптиг кылдыр кылган. Ында ГАЗ-52 маркалыг автомашина чыпшыр турупкан болду. Бир авыяк кижи машина кырында молдургаларны улам эптештир хай дей-дир. Ындыы чарыы хөрим иштинде назыны элээн дөгүй берген кижи база бир хөрээжен кижи-биле кап молдурганы база-ла машина чоогунче дөгүткеи турлар.

— Үүле бүтсүн!

— Чорук чогузуп!

Мал дензилээр улуг деңзи чанында чай чок бижиттинген, самбының шакклыатказ дарга удаткан чок хосталы берди. И. Х. Ойдуп ол болду. Машиназын хынаап, чолаачы аъттанып дей бергенде, ол орук-суур эки чораап кээрин күдээш, мынча деп немеп катады:

— Кызымак-ла эр-дир ийин бо. Каа-Хем районда «Совет Тыва» совхозка сиген чедирип чораап дүүн келди. Биче дыштаныл ал дээримге-даа хоржок. Ам Кызылдың эът комбинады чедери ол. Олут-чыдын-даа билбес оол-ла болгай.

Комсомолчу чолаачы Сергей Биче-оол үнелеллин чылыг сөстерин шынап-ла кызымаккай ажыл-ижин-биле чаалап алган. Коллектив кылыг үзүт эвес болзажок, мында ажыл-иш дээш кижи бүрүзү бедик харыысалгалыын билип турар. Районда санаткының турар бүгү көдээ Советтер чоннуң эът дужаалдаазын чүгле чангыс-бо пункт дамчыштыр чорудар ужурлуг. Ынчангаш хүлээп алдынган мал бүрүзүндеи немелде деңзини чедип алыры, оон чангыс-даа баш хорамчаны болдурбазы оларның шуптузуның дорт хүлээлгези дээрзин И. Ойдуп нугаалап тура, чамдык кызымак дээш кадарчыларны маңаа алдаан. Комбужап Дөңгүреевип Чооду—улуг кадарчы. Ол маңаа ажылдаш ам 7 чылдың иштүрүн көрө берген. А кадарчы Баадыр Өпенович Соянның мурнунда «Мөрен» совхозка 20 чыл үзүк чок хөй малдааны билдинди. Ам мында келге-ле беш чыл чедип чоруур.

Шагның дөрт эргилдезинде хөй чүүл малды пункт хүлээп ап турар чүве болганда, улуг эвес коллектив кышкы үеде хөреглээри-биле эрткен чайын 40 тонна сигенин боттарының күжү-биле белеткеи алган. Коллектив СЭКП-ниң XXVI съездизиниң ажыттынарының бүдүүзүнге чедир планнан ажыр 4,5 тонна эътти күрүнеге дужаар социалистиг хүлээлгезин амыдыралга херек кырында боттандырып шыдаан. Бо хүннерде 11-ги беш чылдың бирги кварталының планын база хүүсаадан эрте күүседир дээш олар шудургу ажылдап турар.

ЧУРУКТАРДА: улуг кадарчы К. Чоодуга пунктунуң эргелекчизи И. Ойдуп эвелгиг хүннүң даалгазын берип турары. Кадарчы Б. СОЯН.

В. ДЫДЫРАШ-ООЛДУҢ фотолары.

Хойдан-на хураган

АЖЫЛЫ ШАЛЫПКЫН

Бо чылдың социалистиг хүлээлгезин боттандырар дээш чарыштың Тес-Хемде «О. Шынаа» совхозтуң хойжулары бо хүннерде улам налбартаан. Оон түннелинде совхозтуң төрээн 6321 хоюндан 6347 хураган бүрүн алдынган.

Коммунистерниң съездизин ажыттынар үүн хойжуларның ажылын түүнээн. Социалистиг чарыштың бирги черин аныяк коммунист Валерий Хажылайның бригадазы алган. Ук бригада төрээн 1722 хойдан 1738 хураганны алган. Хойжуларның мурнуку одуруун амдыызында чүс хойга онаашыр 104 хураган алган Комбу-Сүрүн Достак-оол эзелээ турар. Кутузов Эрешчин, Тумат Шулуу болгаш өскелердаа мурнакчы хойжулар бо хүннерде шалыпкын ажылдап турар.

С. АРТЫНА.

ХУРАГАННАР МЕНДИ

СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң хойжузу Сүге Сундуевич Саттың коданында 310 баш төрүүр хой бар. Олар шуптузу оолдапкан, 315 хураган намгалап алдынган.

Малчыының коданында мал чеми четчири-биле дүжүрүүр. Ынчангаш оон коданында хойларның күш-деңгели эки.

Хураганнарны сиген, сулабиле чемгерип, кара шайны хайындырып берип турарынаан олар дүрген өзүп доругуп турар. Чаш хураганнарны хүнүн-не даштын сери адаанга агаарладып турар.

Апрель 18: Ленинни коммунистиг субботник хүнү

ЭҢ БҮДҮРҮКЧҮЛҮГ АЖЫЛДААР

Барыын-Хемчикте «Хемчик» совхозтуң ажыл-ишчилери партияның XXVI съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш база В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 111 чыл оюнга алдар болдурган коммунистиг субботникти апрель 18-те эрттирээ дугаймында Москванын мурнакчы будүрүлге коллективтериниң эгелээшкинин районга бир дугаарында деткип, ол күш-ажылчы байырлал хүнүнде эң бедик будүрүкчүлүг ажылдаарын шиитпирлээн.

Совхозта «Кызыл суббота» хүнүн эрттиреринин штавын тургускан, тус-тус коллективтер ол хүн ажылдаар черлерин тодаратказ.

Совхозтуң механизаторлары субботник хүнүнде 350 га черни шыгын базырып, 100 га черни андарып, 200 га чергетараа культураларын чаштырарын планнап кылган болгаш ол хүн ажылдаан акшазындан 250 рубльди беш чылдың фондузунче шилчидерни шиитпирлээн. Ыйгылак СБФ-ның коллективи ол хүн 1024 кг сүттү саап, күрүнеге дужаар.

Ниитизи-биле совхозтуң ажыл-ишчилери коммунистиг субботник хүнүнде 3000 рубльдин янзы-бүрү ажылдарын кылып, он бирги беш чылдың фондузунче 860 акшаны шилчидер.

Х. МОНГУШ.

А Ж Ы Р КҮҮСЕТКЕН

В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дугу» комбинаттың цехтериниң ортузунда сывзд соонда социалистиг чарыш улам калбарган. Ун коллективтиң ажыл-ишчилери эки шынарлыг хөй продукцияны алыр дээш ажылдың ажыктыг чоруун болгаш күш-ажылдың будүрүнчүлүүн эзлчег бүрүзүнде улгатгырып келген. Күш-ажылчы маргылдаанның мурнуку одуруунда чоруп, эзлчег үлүүн февраль айда ажыр нүүседкен цехтер хөй.

Бөдүүн рудадан даг-дугу арыглаар февральдың планындан ажыр 19,5 тонна даг-дугун арыглаан. Кылын-оол Монгуштун удурткан эзлчээ 13,8 тонна продукцияны плandан ажыр берген. Оон-биле чергелештир бо чылдың эрткен айында үүрмектеп сорттаар комплекстиң коллективи күш-ажылчы чедишкиннерни чедип алган. Олар 261,8 тонна руданы үүрмектеп сорттаан, алган хүлээлгезинден 6 тонналы ажыргаш, чарыштың түүлекчизи болуп шылгараан. Ында Нина Теплых, Лина Хохлова, Алдын-оол Седип оларның удурткан эзлчеглери планныг онаалдаларын ажыр күүседкеннер.

Коллективтиң ажыл-ишчилери коммунистиг субботник хүнүн бедик будүрүкчүлүг күш-ажыл-биле демдеглеп эртирерин шиитпирлээш, ажылдың темпизин улам шапкынчыдып турарлар.

Б. БАГЫТ-ООЛ.

Барыын-Хемчик район.

„Шынга" харыы

ХЕМЧЕГЛЕРНИ АП ТУРАР

Бо чылдың февральда үнген № 40 «Шынга» «Партия эге организациязы» деп мурнуну чүүлге эге организацияларны көшкак удуртуп, оларның ажылынче четпес кичээнгей салып келген СЭКП Тес-Хем, Өвүр база Тожу, Каа-Хем райкомнарын, «Тыва даг-дүгү» тудуг эргелелинде парткомну шүгүмчүлээн.

«Районнуң партия организациязының адрезинге шүгүмчүлел шыныг. Чүүлдү райком аппарадының ажылдакчыларының чөвүлел хуралынга сайгарып, чугаалашкан. Чүүлде айыттынган четпестерни чайладыр талазы-биле хемчеглерни ап турар.

Бо чылдың февраль 20-де совхозтарда партия организацияларының секретарьларының үнүүшкүнүүр семинарын СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг совхозка тускай план ёзугаар эрттирген. Совхоз будүрүлгезинге, планныг даалгаларны күүседиринге коммунистерниң авангардчы ролун бедидер, партийжи салдарны күштелдирер талазы-биле хемчеглерни ап турар. Партийжи хүрээлеңге шилип алышкынче, аңаа ажылчыннарны колдады хүлээп алырынче кичээнгейни улгатгырган. Бо чылдың баштайгы нйн айларында СЭКП-ге хүлээп алдынганнарның 71,4 хуузу ажылчыннар болган.

Партия эге организацияларының удуртулгазы-биле күш-ажылчы 15 коллектив СЭКП-ниң XXVI съездизинге тураскаатткан чарышка боттарының социалистиг хүлээлгелерин ажыр күүседкен. Амгы үеде олар XXVI съездиниң материалдарын чоннуң кижи бүрүзүнге чедир хандыр пропагандалап, таныштырар улуг ажылды чорудуп турар.

Партия эге организацияларын быжыглаар, оларның ажылының стилин болгаш арга-методун сайзырангайжыдар талазы-биле ажылдар үргүлчүлеп турар».

В. БАКУЛИН.
СЭКП-ниң Каа-Хем райкомунуң бирги секретары.

РЕДАКЦИЯДАН: ол-ла мурнуку чүүлге шүгүмчүлээн партияның Тес-Хем, Өвүр болгаш Тожу райкомнарындан база «Тыва даг-дүгү» тудуг эргелелинде парткомдан редакция амдыгаа чедир чогуур харыыны албаан.

Партийжи амыдырал

ХУРАЛДАРНЫҢ ДЭЭШТИИ ДЭЭШ

Коммунистериҥ политиктиг кижизидилгезиниҥ база дадыгышхыныҥ школазы — партийжи хуралдың дээштиниҥ, ооҥ ужур-дузазын бедидериниҥ дугайынче СЭКП Төп Комитеди партия организацияларының кичээнгейин доктаамал угландырып келген. Ону удыртулга болдургаш «Шагонартяжстрой» тресте партбюро бо чугула айтырыгны база-ла бодуҥун чогуур кичээнгейинге алган. Сөөлгү үеле оларның дээштиҥ, кижизидикчи уткашынары күштелеген. Ол бүгү колдуунда-ла хуралдарга бүгү талалыг белеткелдеп, аңаа коммунистериҥ идепкейинден кол хамааржыр.

Ындыг болза-даа бистиҥ треске баштай тургустунган партия организацияларының хуралдары чугула айтырыгларны шиитпирлээриҥе кошкак идиг берип, олар Уставта айыткан хуусаазында эртнейн, харын бүдүн квартална безин болбайн баар таварылгалар турган. Ооҥ-биле кады оларга чогуур белеткел чок, буу-хаа илеткелдериҥ хүлээп ап турганы шиитпирлериҥ дээштии чавыс боон турган. Ындыг хуралдарга коммунистериҥ идепкейи база куду болгулаар.

Ол бүгү четпестериҥ дугайын коммунистер отчёт-сонгулдалыг хуралдарга шыңгыы шүүмүлээн. Тресте партorганизацияның бюрозу оон чогуур түнелди кылып, хуралдар эрттирериҥ айтырыны доктаамал кичээнгейге алган, тодаргай хемчеглерни боттандырып турар. Амгы үеде тус-тус тудуг объектилериҥде коммунистер болгаш харысалгалыг ажылдакчылар бижыглаттынган. Ооҥ-биле чергелештир кандыг-бир айтырыгны партия хуралыҥга чугаалажыр дээнде ында ажылдап турар коммунистерни болгаш активчилерни ону белеткээриҥе калбаа-биле киириштирери чанчыл апарган.

Хурал белеткелиҥге киришкен эштер тускай даалгаларны күүседип, четпестерни илередип, ону чайладыр, мурнакчы дуржулганы нептередириҥ боттуг хемчеглерни ап турарлар. Бо ажылдарга дуржулгалыг коммунистер А. К. Натпит-оол, А. К. Щеткова, А. Н. Сержантов база СЭКП кежигүнүҥге кандидаттар А. В. Рымко, З. Х. Доңгак идепкейлиг киржип келгеннер.

Ындыг баш удур эки белеткенген хуралдар дээштиг болуп, бодуҥун эки түнеллерин берип турар. Чижээ, январь айда болуп эрткен «Шагонартяжстрой» трестиҥ партия-ажыл-агый активиниҥ хуралын ап көрээли. Аңаа ийи чүс ажыг кижи киржип, 11 кижи санал берген. Оларның иштинден коммунист тудугжу А. Ф. Ягодин аңаа бодуҥун чугаазынга № 15 механизастаттынган тудуг эргелелиҥ, № 14 тускай тудуг эргелелиҥ ажылчыннарны механизмнер-биле, чогуур ажыл фронтузу-биле кончуг четпес хандырып келгенин шыңгыы шүүмүлээн. Ооҥ саналының утказын хуралдың доктаалынга киргеш, ук тудуг эргелелдериҥ ажылын экижидерин оларның удыртукчуларындан негээн турган. Амгы үеде ол тудуг эргелелдери (начальниктери В. П. Лазарев, В. С. Дмитриев) ажыл-ижин чүрүмүттүкан. Боттарының мурнугга салдынган планныг онаалдаларын күүседип турар.

Ол-ла хуралга күш-ажылдың сагылга-чүрүмүн бижыглаар, ажыглалга киред тудуг объектилериҥде ажылдың темпизин бедидериҥиҥ дугайын коммунистер тодаргай шүүмүлээн. Ам треске шүүт хамаарышкан № 18 КМК (начальниги Г. Н. Акуленко, партболүк организациызы Н. Н. Быкова), № 20 КМК (начальниги А. Ю. Кудинов, партболүк организациызы Г. В. Хитяев) эрткен чылдың январь, февраль айларның деннелиҥе бодаарга чыллагаан чок черге ажыл шагы үзер чорукту 50—60 хуу кызырган. Ооҥ-биле чергелештир 1981 чылда ажыглалга киред тудутларда ажыл-иш хайнышкыныҥ, ылангыя үлетпур базазында улуг тудуг—район котельнаязы бүгү нииҥиниҥ кичээнгейин хаара тутканын. Ында № 18 КМК-га хамаарышкан дашчы 4 бригадалар, керээлиг беш организация ажыллап турар. Котельная тудуунуҥ ажылын трестиҥ удурткучузу коммунист Л. Н. Ткаченко баштаан штаб хүн бүрү хайгаарап, тодаргай хемчеглерни боттандырып турар.

Хуралларга коммунистериҥ калбаа-биле идепкейлиг киржири сайгарып чугаалажыр хүн айтырымдан база хамааржыр. Ынчангаш партбюро партийжи хуралдарының перспективтиг планын тургузуп, ону коммунистерге калбаа-биле таныштырып, оларның саналын, сүмезин алган. Оон түнеллинде партия организациязының чыл дургузунда чорудар ажылдары тодарап, коммунистерни ажыл-чорудулганы удуртуруунга, шын хуваарыңга улуг дузаны чедирип турар.

Санал бээр активчилериҥ саны сөөлгү үеде көрүлээн. Ажыл-херекте четпестерни илередиргеч коммунистер С. Н. Панов, К. К. Онур-оол, Ю. Т. Мешеряков болгаш ескелерлаа идепкейлиг киржип, хуралларга саналдарын идепкейлиг берип турар. Шүүмүмүлелдиг болгаш бот-шүүмүмүлелдиг саналдарны деткиири, тудуг объектилериҥде четпестерни хей-нииттиниҥ активиниҥ даянган чайладыры партбюроныҥ болгаш трестиҥ удуртулгазының ажыл-херектеринде чанчыл болуу берген.

Чоокта чаа болуп эрткен партия организациязының ажык хуралынга «Партияның XVIII область конференциязының түнеллерди болгаш аңаа дүүштүр эге организациязың сорулгаларының дугайында» айтырыгны чугаалашканы коммунистериҥ болгаш партия кежигүнүҥ эвес активчилериҥ улуг сонуургалын болдурган. Макаа санал берген коммунистер Н. Н. Быкова, А. Д. Ондар, партия кежигүнүҥ эвес А. Н. Родченко болгаш өскелер-даа тудуг ажылында четпестерни дарый чайладыр талазы-биле тодаргай саналонаалдарны киргеннер. Хурал соонда 24 өг-бүле чурттаар бажыңны, канализация станциязын ажыглалга киред дээш шудургу ажылдар эгелээн. Ажыглалга киред тудутларга күштү болгаш материал-техниктиг курлавырларны мөөнүүр дээш партия хуралының шиитпирин боттандырар хемчеглерни ап турар.

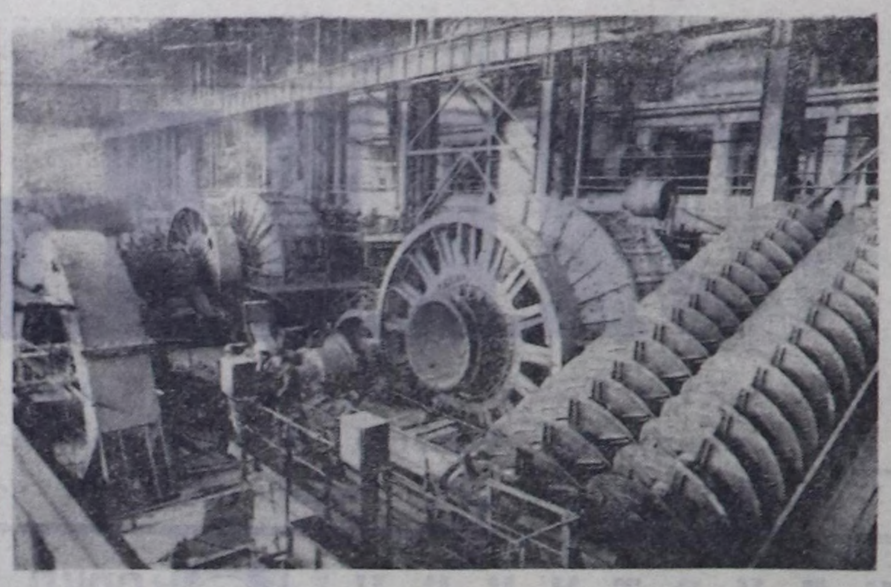
Хуралларга коммунистериҥ бот-идепкейлиг ажыл-херектин ниити чорудулгазынга эки салдарны чедирип турарындан ангыда, харын коммунистериҥ моральдыг дадыгышкыныңга, кежигүн талазы-биле өзүлдезиҥе база улуг идигни берип турар. Чаа Шагаан-Арыгның тудуунда ажыллап турар мурнакчы тудугжулар, активчи комсомолчулар партияның хүрээлеҥиҥе кирер билдириишкиннери партбюроныҥ адресиҥе доктаамал киирип келген. Партия эге организациязыңга чыл бичии-ле ажыг үениҥ дургузунда 15 кандидаттар немешкен. Ынчангаш күш-ажылга дадыккан, быжыг тура-соруктуг эштәр партийжи хүрээлеҥе немешкени ол. СЭКП кежигүнүҥе кандидаттарның 90 хуузу комсомол дамчыштыр кирип турар. Оларга бызанчы-бетонщик В. С. Чульдум, штукатур-маляр кыс Л. А. Данчул, чолаачы В. К. Сундуй болгаш ескелерни-даа хамаарыштырып болдур.

Коммунистериҥ бот-идепкейин, эртип турар хуралдарның дээштиин бедидер ажылдар тресте партия организациязында ам-даа кошкак дээрзин маннир херек. Ылангыя партия хуралдарындан озалдавр, чылдагаан чок черге шуут келбейн баргылаар ийи-чангыс коммунистер бисте бар. Партбюро ындыг коммунистерге хамаарыштыр чогуур хемчеглерни албайн келген. Оонбиле чергелештир хуралдарга ат чалап орар, санал-онаал бербес, идепкей чок, чамдык коммунистериҥ бот-идепкейин көдүрер айтырыглар тургустуунмайн келген.

Оон аңгыда партийжи хуралдарга тодаргай, үндезиниг шиитпирлерни хүлээп алыры, оларның күүселдезин организастаарын болгаш хынаарын доктаамал күштелдирери эргежок чугула болгай. Бо айтырыглар база-ла бисте ам-даа чогуур бедик деннелде тургустунмаан.

«Бир эвес партия кежигүнери хуралдарга аңаа-ла шакуе эрттирип олуржур, бам удур белеткеп каан ораторларны дыннап алыр дээш кээр болза, партия организацияларының ажылы ёзулуг ажыктыг боон шыдавас. Партия хуралы дээрге, кандыг-даа партия комитединиҥ пленуму ышкаш, бүгү-ле эн чугула айтырыгларны хаңы, бодамчалыг болгаш шыңгыы чугаалажыр чер-дир» — деп, СЭКП-ниҥ XXVI съездизиҥе СЭКП ТК-ныҥ Отчёт илеткелиҥе партия Төп Комитединиҥ Чиигине секретары эш Л. И. Брежнев демдеглээн. Ол бүгүнү бо талазы-биле ажыл-херекке хажык чок удуртулга болдурар ужурлуг бис.

К. ЧӨРЕВЕ,
«Шагонартяжстрой» тресте партбюро секретары.

БЕЛГОРОД ОБЛАСТЬ. Курскиниҥ магнит аномалиязының Лебединскиде даг-болбаазырадылга комбинадында чылда 1700000 тонна концентрат бүдүрер ийиги эәлчег ажыглалга киргеп. Ол күүү ук бүдүрүлгении Курскиниҥ бүдүрүлгелериниҥ аразында чарышка руда концентрады бүдүрер талазы-биле бирги черже үнер арганы берген.

ЧУРУКТА: Лебединскиниҥ ДБК-зында ийиги эәлчегде продет.

О. СИЗОВТУҢ фотозу.
СЭТА-ныҥ фотохрониказы.

МУРНАКЧЫ САДЫГЖЫЛАР

Кооператорларда

1971 чылдың орай күзү. Бир эртен Дарыймаа Дөмүр-ооловна Шүгдүр-оолду райпо баштаар черииҥ даргазы келдирткеш, школа буфединге садыгжылаарын аңаа сүмелээш, ынчап чоруй улуг магазиниҥерге ажылдаар дугайында айтырыгны көрүп көөр бис диген. Райпо даргазы-биле болган ол чугааның соонда Д. Шүгдүр-оол школаның улуг эвес буфединиҥ хүлээп алган. Садыг шүгүмүнга ооҥ аргадуржулгазының эвээш болганындан ажыл баштайгы дээрезинде элээп берге болган. Буфеттиҥ ишти тар, бараанналарны көрүштүг кылдыр делеп салыр дээрге безин таарымча чок. Конга медээзи здиптерге, бичии өрээлге өөреникчилер долуп келир, ургларның чугаа-сооду дыргын-на апаар. Аңаа чанчыкпаан болгаш, ажылын ол арай бергезиниидаа турган. Ындыг-даа болза «кандыг-даа ажылда ындыгла амыр, белеҥ чүве кайза боор, бергелерни кызымак чоруу-биле шыдажып эртер апаар» деп бодал ооҥ сагыжындан үнмес апарган. Ол бодал-биле Дарыймаа Дөмүр-ооловна ажылынче улам ханылап, ооҥ уг-шиини тып, буфединиҥ ишти, даштың септеп тургаш, ажылдаарыңга таарымчалыг чамдык чүүлдерни тургузуп алган. Шак мынчаар-ла ажылыңга ол чоорту чанчыгып эгелээш, шуудаан. Дарыймаа Дөмүр-ооловнаның садыг шүгүмүнга ажыл-ишчи оруу мындыг янзылыг эгелээн.

Райпо баштаар чери элээп үе эрткен соонда аныяк кижиниҥ хамаарышкан ажылыңга кызымаан өөренип көргеш, идик садар магазинге ажылдаары-биле ону ынаар шилчиткен. Д. Д. Шүгдүр-оол ук магазинге дөрт чыл ажылдаан, ол үениҥ дургузунда райпо баштаар черииҥен шаңнал-макталды чаңгыс эвес удаа ап келген. Коллективтиҥ садыгжыларының аразында калбарган социалистиг чарыжыңга тиилеп, мурнакчыларның одуруун баштап турарында таварылга эвес. Оон-биле кады Дарыймаа Дөмүр-ооловнаның ажылыңга арга-дуржулгазы бедип орган. Кызымак ажылы-биле ол коммунистиг күш-ажылдың малыпчызы атты чедип алган болгаш ону төлептии-биле әдилеп чоруур.

Д. Д. Шүгдүр-оол бо хүиерде база райпонуҥ мурнакчы садыгжыларының одуруун баштап турар. Хандагайты суурда универматтың галентерея салбырыңга, келир болзунарза, ол сүлерни хүндүткелдии-биле хүлээп албышаан, ол-бо бараанналарны сүмелээр ийикпе, азы көргүзер. Дарыймаа Дөмүр-ооловна өөнүң азы Александр Самбууевич Шүгдүр-оол-биле кады ол салбырда садыгжылар. Өг-бүде бо магазинде ам беш чыл үзүктеҥиишкин чок ажылдап турар.

Райпо коллективиниҥ эрткен беш чылда ажылын түнеҥээп хуралга мурнакчы шалыпчыларның аразыңга Д. Д. Шүгдүр-оолду база чоргаарал-биле алаан, социалистиг чарыштыи тиилекчизи болганынга эш-өөрү байыр чедирген. Дарыймаа Дөмүр-ооловна Шүгдүр-оол эрткен беш чылда шынап-ла кызымак, үретүннелдиг ажылдаан, үүрмектеп садар бараан саарылгазының планын 136 хуу күүсеткен. А 1980 чылда ооҥ эки ажылы райпонуҥ магазиннериҥ аразында шилчиир Кызыл тугу-биле демдеглеттингеп. Эрткен беш чылда будуурулгечи бедик көргүзүглери ээәш мурнакчы садыгжы Дарыймаа Дөмүр-ооловнаның адың районнуҥ хүндулел деп-теринге киир бижээн болгаш чүруун районнуҥ Хүндулел самбыразында аскан.

Мурнакчы садыгжы чаа ону бөш чылды база бедик көргүзүглериг эгелээн. Төрээн партиязының XXVI съездизиҥе Д. Д. Шүгдүр-оол төлептиг ужурашкан. Чүрттүп коммунистериҥ улуг шүүлганыҥа алдар кылдыр алган социалистиг хүлээлгезин коммунист садыгжы бүрүн күүсеткен. Бо чылдың ийи айларының бараан саарылгазының планы хуусаа бетинде 105 хуу күүсеттингеп. Ынчангаш Дарыймаа Дөмүр-ооловна биле Александр Самбууевич Шүгдүр-ооллар сөглээн сөзүнге эә болганнар.

Садыгжыларның эки ажылының чажыды оларның кызымаанда, хүлээнген херээ дээш бедик харысалгалыында. Хандырылганын бедик культуразын чедип ап турары-даа ында.

М. МОҢГУШ.
Өвүр район.

Эртем-көдээ ажыл-агыйга

РАКЕТАЛАР ДОЛУГА УДУР

Делегейниҥ ангы-ангы чурттарыңга чыл бүрүде садтарны болгаш виноград тараан черлерии, цитрус үнүштериҥ болгаш таакпының плантацияларын долу үреп чок кылып турар. Бойдустуҥ чайгаар болур ол коргунчуг халавы-биле демиселдиҥ ажыктыг аргазын бистиҥ чуртувуста ажылдап кылган. Интенсивтиг көдээ ажылагыйлыг мурнуу районнарның кончуг улуг девискээрии — алды миллион гектарны — метеорология ракеталары болгаш снарядтары долудан бүзүреддиг камгалап турар. Долуга удур улуг полигоннарны Узбекистанда, Таджикистанда, Азербайджанда, Арменияда, Грузияда, Крымда болгаш Соңгу Кавказта тургускулаан. Оларның бирээзи Молдавияда ажылдап турар. Оон дугайын ПМА-ныҥ корреспондентизи Георгий СТОЙЛИК мынчаар бижип турар.

Чылыг агаар-бойдустуг болгаш үнүш-дүжүттүр хөрзүнүг Молдавияда виноградтыы болгаш кат-чимис аймааның, иогаларның болгаш таакпының бедик дүжүдүн өстүрүп, ажаан ап турар. Ынчалзажок долу булуттары кырынга кестүп келгенде, ооҥ садтары болгаш виноград тараан черлери, шөлдери болгаш плантацияларын улуг айымга таваржып турар. Чоокка чедир-ле, хөй чылдарда кылган хайгааралдардан алырга, чылда ортумаа-биле республикаңыҥ девискээриниҥ оңгу кезиниге өстүрген дүжүттү долу чок кылып турган.

Ынчангаш бистиҥ эртемденнеривистиҥ ажылдап кылганы, долуга удур ракета-биле демисежиринии аргазын 1964 чылда чогум-на Молдавияга шенээнидээ таварылга эвес. Ооҥ алыс утказы кандыгыл? Радиолокациялыг станцияларның дузазыбиле — колдуунда 300 километр радиуска ажылдаар «МРЛ-5» («Радиоград») деп радиолокаторларны ажыглап турар— долу чылы берип болгу дег булуттарны тып алыр. Айыылдыг черниҥ хемчээлии тодарадыр. Санаашкыннарны командылап пунктузунче дамчылар. Ыракшыл ракеталар установкалары кайчаар хөделирил дээр дугайында шиитпирии аңаа хүлээп алыр.

Долуныҥ дүжерии болдурбазынга колдуунда үш-дөрт ракета четчир. Чамдыкта, айыылдыг долу булуттары хөйүбиле чыглы бергенде, ракеталарны үш үүс чедир адып үндүрер апаар.

Ракета булутка йодтуг моңгун кезекчигештерии тарадып бүлүргүүлер болгаш олар аза кристаллдариҥ эгези болуу бээр. Олар дүргени-биле улгатпышаан, булуттуҥ өл-шыгын бодунче сиидирип алыр болгаш долуныҥ тыптыр аргазын ынчаар үрептер. Ынчангаш ооҥ орнунга магалыг чылыг чашкын келир.

Радиолокациялыг станциялар, ракета установкалары, электроинуг саналга машиналары-биле чепсеглеиген метеорологтарны, синоптиктерии, харылзаачыларны, физиктерии, математиктерии, химиктерии болгаш долуга удур албанныҥ еске-даа специалистерии чурттуҥ хөй-хөй дээди өөредилге черлерии — Москвада, Кишиневта, Саратовта, Казаньда университеттер, Одессада болгаш Ленинградта гидрометеорология институттары белеткеп турар.

Долуга удур тос отряд амгы үеде Молдавияда 1 миллион 180 муң гектар шөлдерии, салтарны болгаш виноград тараан черлерии камгалап турар. Олар чыл бүрүде 20 миллион чыгыы рубльдиҥ дүжүдүн камгалап ап турарлар. Долудан чидириги он катап эвээжеткен. Молдавияга ракеталарның камгалалга алыр көдээ ажылагый шөлдериниҥ хемчээли 1985 чылга чедир ийи катап улгадыр.

Долуга удур демисел чорударының совет аргазы-биле дүштүкы чурттарыҥ хөй-хөй специалистери Молдавияга таныышкан болгаш бөгүи ону Болгарияда, Венгрияда, Швейцарияда, Аргентинада чедиишкиниҥ ажыглап турар. Мексика болгаш өске-даа чурттар ону хөлчок сонуурган турар.

(ПМА).

✦ ✦ ✦

Любовь Логинова Чадаанада культура бараанналарының садыңга ажылдап келгеле беш чыл болуп турар. Бо үениҥ иштинде ол садып алыкчыларның чагыгларын кызымак күүседип, садыгның культуразын болгаш ооҥ ажыыының мурнакчы аргаларын ажыглап турар мурнакчы садыгжыларның бирээзиниге санадып турар. Комсомолчу кыс бараан сайгарылгазының ай, квартал планнарын доктаамал ажыр күүседип, коллективтиҥ хүндүткелин чедип алган.

Любовь Логинова чоокта болуп эрткен республиканың аныяк мурнакчыларының слёдунга киришкен. Ол «Беш чылдың аныяк гвардейжизи» деп хөрек демдээниҥ ийги болгаш үшкү чергези-биле шаңнаткан.

ЧУРУКТА: Л. ЛОГИНОВА.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

✦ ✦ ✦

Молдургалары

м е н д и

«Мэй 1» совхозтуҥ хөй молдургаларыи Ак биле Галина Мыйгакчыктар азырап, ажаан турар. Коданда сиген, силос тараа болгаш дус четчири-биле чедиртинген. Ажаалдазы база чемгерилгеи эки болгаш, молдургалар хүр кыштаан, онча-менди.

Ырак-узак тайга эдээ черде чурттап турар ол малчыннарның дазында чоокта чаа совхоз төвүнден агитбригада кээп чораан. Оон кежигүннери кадарчының ажылына дузалажып, силостуг оңгарны ажылдың берген болгаш аңаа концертти, киноны көргүскен. Совхозта партком секретары В. Монгуш солуи лекцияны номчаан.

Д. АЙЫР-САНАА.
Тожу район.

АГИТКВАРТАЛДАР ДАМЧЫШТЫР

Чөөн-Хемчик районнуҥ Чадаана көдээ Советиниде хереженнер чөвүлели 14 кижи составтыг ажылдап турар. Ону школа башкызы Оолак Самдановна Сарыг-Хаа удуртуп турар.

Бажың-Алаак суурну 13 агитквартална хуваап тургускан. Хереженнеи чоннуҥ ортузуига ажылды агитквартал-дар дамчыштыр чорударга эптиг болгаш таарымчалыг.

Көдээ Советтиҥ конторазынга кире бергеш, ында хереженнер будуҥуи көөрге-ле, оон кылып чорудуп турар ажылы илдеи. Ында ажыл планын, агитквартал-дарның хувааладазын, ону харыылап турар хереженнер чөвүлелиниҥ кежигүннерии, малчыл коданнарга шеф дузазын чедирер аалдарын, секторларга хувааланы бижип аскан.

Хереженнернии ниити болгаш чөвүлелдиҥ хуралдарын планнаттынганыҥ ёзугаар эрттирип турар. Агитквартал-дарның дыштанып болгаш байырлалдар хүннеринде кандыг темалыг кежээлерии эрттиреринии тускай графикте кылып каан.

Сөөлгү үеде «Өг-бүле бөдженди», «Тыва улустуҥ чанчылдары», «Ураи-шевер хөлдар», «Амданныг чемни кылып өөренн!», «Араганын хоразы» деп темалыг кежээлерни организастап эрттиргени чонга солуи болган.

Агитквартал-лар эйы-биле хаактын, хоккейнин болгаш хөл бөмбүүнүн маргылдаалаарын организастап эрттирип турар. Ол маргылдаалар-ны эрттирип турар үеде йзиг аъш-чемни кылгаш, садыглаарын агитквартал-дар график ёзугаар организастап турары чаңчыл апарган.

Сезоннуг ажылдар үезинде агитквартал-дарны дамчыштыр хереженнер чоннуҥ хаара тудуп киириштирерии организастап турар. Хөй кыргылдазы, мал чеминиҥ белеткели, мал кыштаглаашкынының үезинде мал кажааларын, чурталга базыңнарын малгаштаарынга, чугайдаарынга, өдек конпгарынга, суг-кудар доскаарлар чылыглазарынга киржип, мал ооддаашкынының үезинде төрээн хойларга оларның хураганнары иези-биле дөмей чангыс аай дугаарлыг турарыбиле оларны сакманщиктерге кылып берип тураралар.

Хереженнеи чоннуи ортузуида «Шевер хөлдар» деп бөлгүмнү организастаан. Аңаа улус улуг сонуургалдыы-биле өөренип турар. Ында хөй жизини хаара тутканы. Бо бүгү ажылдарны кылып чорударынга ында хереженнер чөвүлелиниҥ кежигүннери болгаш активчилер А. Монгуш, М. Монгуш, А-К. Ховалыг, Ч. Хөрлуг-оол оларның улуг-хуузу улуг. Агитквартал-дар аразында социалистиг чарышты организастап, ооҥ негелдерии ажылдап кылган.

Суурда арагалаар, ажылынга эә-харысалга чок өг-бүлелерии чөвүлелдериҥ хуралынга тургузуп турар. Аныяк өг-бүле Саара, Байыр-оол Монгуштар болгаш аныяк уруг Вера Хөмушку оларны хуралга чугаалашкан соонда аттынгеннер.

— Суурнуҥ чурттакчыларының дузалал ажыл-агыйын сайзыралыр талазы-биле, ылангыя эрткен чылын ногаа, картофельди тарыыр талазыбиле элээп ажылдарны кылып чорутканывыстың түнеллинде дыка хөй өг-бүделер оларны тарыҥ алган. Оон эки дүжүттү ажаап алганнар. Ол ышкаш хаванналарны база суурнуҥ чурттакчыларының хөй келии алырап өстүрүп турарлар. Бо чылын ол ажылдарны уламчылап кылыры-биле ногаа, картофель тарыырын, мал-маган чок өг-бүлелерге оларны өстүрер ажылды организастаарын амдыгааштан эгелеп планнап кылып, партком, көдээ Совет-биле болгаш совхозтуҥ дирекциязы-биле сүмележип турар бис— деп, Оолак Самдановна чугаалаар болду.

Амгы бо хүиперде суурда коллективтер эйы-биле ураа чүүлдүг көрүлдезии организастаарынга белеткенин турарлар. Бо ёзугу ажылдарны кылып чорутканының түнеллинде сөөлгү үеде, ылангыя чаа чыл үнген соонда, Чадаана көдээ Советиниҥ девискээринде кем-херек үүлгедир болгаш хөй-нииттиниҥ коруумчурумуи үрээр чорүктар болбаан.

— Бистиҥ кылып чорудуп турар ажылывыска совхозта партком, көдээ Совет болгаш совхозтуҥ дирекциязы улуг деткимче көргүзүп, дуза чедирип турар—деп, сөөлүнде Оолак Самдановна немеп чугаалады.

Н. ДАЖИНМАЙ.

Чөөн-Хемчиктен медээлер

ЧАРЫШТЫГ

Опанай Чамбалович Монгуш Карл Марке аттыг совхозтуҥ хойжузу. Ол сөөлгү 20 чылдың баштайгы он бежин инек малдан, сөөлгүзүн хойжулап турар. Хойга ажылдаан үезинде ол төрүүр 100 башка онаашаар 74-тен куду ээес хураганны, чыл санында хойдан-на 2 кг дүктү ап келген.

Республиканың көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының он бирги беш чылдың баштайгы чылында алган социалистиг хүлээлгелерин амыдыралга боттандырар дээш О. Монгуш төрүүр 100 хойдан 90 хураганны, бир хойдан 2,2 кг дүктү алырып хүлээнген. Амгы үеде ооҥ коданында төрүүр 345 хоюиуҥ хөй келии солдапкан, чаш телят онча-менди.

Өзиуҥ хереженнен ээзи Кызыл-Сарыг Сандаковна хойну чежергир, суггаргыр, чыл бүрүде ээәш ээес хураганны өстүрүп келген. Оларның олзу Василий чазын, күзүн чер аңдарылгазынга, тараа кулураларының чаштырылгазынга, бүүгут ажаан алышкынынга, чайын совхозтуҥ мал чеминиҥ белеткелиигe киржир механизатор. Ол кышкы үеде ада-иезиниҥ ажылынга дузалажып, кадарчылап турар.

Онаашкан ажылы дээрде Опанай Чамбалович ээ-харысалгалыг дээрзин үстүнде көрдүүүс. Хойнуҥ массалыг ооддан эгелээриниҥ мурнунда ол коданынга сакманчыларны четчелеп, мал чемин курлап, өдек, кажаазын хынаттынар чанчылыг. Малчынның салында ВЛКСМ кежигүнпери кыстар Неля Доңгак, Любовь Монгуш комсомолчу түүкеваклыбле барган, бо хүннерде 62—80 хураганны доруктурганнар. Чоокта чаа пенсионер Суван Балгановна Монгуш малчынның алында барган, 40 ажыг хураганны доруктурып алган. Бо коданда Кызыл-Сарыг Сандаковна баштаан дөрт сакманчы чаш төлду чидириг чок алыр дээш аразында марыштыя ажылдап турарлар.

А. МОҢГУШ.

Улуг-Ховунуҥ хойжуларында

«Чырга-Бажы» совхозтуҥ Чыргакы салбырының Улуг-Ховуда комсомолчу-аныяктарның хойжу бригадазында хой ооддаашкыны кидиг түүктээн. Бригадада киитизыбиле 6700 хой 16 коданда хур кыштап турар. Оон иштинде 3500 ажыг төрүүр хой 9 кодаида. Төрүүр коданнарда сакманчыларны четчири-биле чедирген.

Бо хүннерде 2765 хой ооддаан, чаш хураганнар онча-менди камгалап алдыкган. Бригадада Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, Тыва АССР-ниҥ Дээди Советиниҥ депутады Монгуш Допур-ооловия Чола партбөдүк организавкызы, аныяктарның дагдыныкчылы. Оон коданыкында 400 ажыг бүүгүи тоолларның 60 хуузу ооддапкан, чаш хураганнар менди. Монгуш Допур-оолович күш-ажылы-биле өскелерге үлегер көргүзүп, аныяктарга бодуиуҥ арга-дуржулгазын дамчыдып берип турары-биле хүндүткелдиг.

Ол бригадада хойжулар Б. К. Куулариың коданында 238, А. А.-Х. Монгушта 276, М. Ө. Өлчей-оолда 288, А.-Х. О. Монгушта 277 хой төрээн болгаш чаш төлду бүрүнү-биле алдынган.

Сакманчылардан А. Кара-Сал, Д. Монгуш, В. Монгуш, Л. Доңгак, Л. Ооржак олар 70-ден 120 чедир хураганнарны аларап ажаап, кызымак ажылдап турар.

Хойжуларның ортузунда политвередилгени болгаш зооветеринарлыг вередилгени организастаан. Политвередилге айда бир удаа болур, ону хойжу бригадаиың бригадири О. Ч.-Х. Ондар эрттирип турар, а зоовередилгени зоотехник В. О. Куулар айда 3 удаа корудуп турар.

БӨМБУРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: КЫСКА ДЫҢНАДЫГЛАР, ТАЙЫЛБЫРЛАР

Э. ХОНЕККЕРНИҢ МЕДЕГЛЕЛИ

БЕРЛИН. (СЭТА). СЭКПНиҢ XXVI съездизиге эш Л. И. БрежневтиҢ көдүргеи ССРЭ-ниҢ чаа тайбың инициативаларын Герман Демократтыг Республиканың бүтү хамаатылары чаңгыс эп-сеткилдиг чүүлдүтээҢүн болгаш деткип турар деп, ГСЧП ТК-ныҢ Чиигиие секретары, ГДР-ниҢ Күрүне чавылелиҢиҢ Даргазы Э. Хонеккер делегейиҢ ханчылчаан часкы ярмарказа ажыттынган Лейпцигке чүве чугаалап тура медеглээн.

Бодунда наа дайыҢның кижавыын шиҢгээткен боо-чепсекти эндере бүдүрериҢиҢ империалистиг политиказын барымдаалаашкын, тайбыҢныҢ болгаш чепсеглениишкиниҢ дүжүреринҢ боттуг программазын саналдаан совет коммунистерииҢ шүүлганының документилери ГДР-ниҢ чону чаагай сеткил ханыышкын-биле угаанын ол онзалап демдеглээн. Оон уламыдан кижи төрелгетеи атомнуг халапты айыылыи болдурбас аргалыг идегелдиг чепсекти чедип алган.

Совет ЭвилелииiҢ дүшкүүдүг чорукту чавырылдырарыиың политиказын уламчылаҢарынче болгаш боо-чепсекти эндере бүдүрерии болдурбазынче углаиган чугула саналдарыг улустарның тайбың болгаш чепсеглениишкиниҢ дүжүрерч дээш демисселиiiҢ чаа ye-чадазы болур деп. Э. Хонеккер чүгаалаан. Моон-биле холбаштыр ол Совет ЭвилелиiiiҢ чаа саналдарын бодур-чогууру-биле үнелеп көөрүнче болгаш оларга чогуур боттуг хемчеглерибиле харылаарынче Барыын чүктүҢ улустарын болгаш чазактарын кыйгырган.

ДЕЛЕГЕЙНИҢ ЛЕЙПЦИГ ЯРМАРКАЗЫНДА

ЛЕЙПЦИГ. (СЭТА). Социалистиг экономиктиг интеграция боттаныышкынга дээрзин Совет ЭвилелиiiiҢ болгаш Экономиктиг Дузалажылга ЧавылелиiiiҢ кежигүннери эске-даа чурттарның ында ажыттынган часкы ярмарказында делегээ чүүлдери көргүзүп турар. Улус ажыл-агыйының 20 ажыг алыларының продукциязының Лейпцигте делегеттинген хевирлери бүдүрүлгеии үр хуусаалыг база план ёзугаар специализастап болгаш кооперастап турарының түҥнели болуп турар.

ДелегейниҢ «Интератоминструмент» каттыжыышкынының кады белеткээн чүүлдери ярмаркага келген кижилериҢ удуг сонуургалын хайыктырып турар. Атомнуг тайбың сорулгаларга ажыглап турарының дугайын ында көргүзүкеи. Болгарияның, Венгрияның, ГДР-ниҢ, Польшаның, ССРЭ-ниҢ болгаш ЧССР-ниҢ бүдүрүлгелери атомнуг электростанцияларга, эмнелгелерге болгаш клиникаларга, эртем лабораторияларыга база металлургиядан чиик үлетпүрүүге чедир — кандыг-даа ялырның үлетпүр бүдүрүлгелериҢе ажыглаар 200 ажыг приборларны болгаш установкаларны көргүзүп турар.

Акы-дуҥма чурттарның специалистери-биле сырый кады ажылдажылгага совет специалистериҢ тургусканы кылыглар ССРЭ-ниҢ павильонунда делгээн чүүлдериҢ аразында чугула черии эелеп турар.

ГСЧП ТК-ныҢ Чиигиие секретары, ГДР-ниҢ Күрүне чавылелиiiiҢ Даргазы Э. Хонеккер ССРЭ-ниҢ павильоиуи кәрүп тура совет делгиирге бердик үнелээшаиии берген. 1990 чылга чедир ССРЭ-ниҢ болгаш ГДР-ниҢ аразында бүдүрүлгени специализастаарының база кооперастаарының программазы республиканың даштыкы экономиктиг харылзааларының улам ыңай шапкы хөгжүүрүүге идегелдиг үилезин болуп турар деп, ол онзалап демдеглээн. ГДР-ниҢ ярмаркада делгээн чүүлдери ол сөстериҢ балыткалы болуп, ийи чурттуг улустарының кады ажылдажылгазының ханылаашкыныың демдээ болу берген.

Лейпцигте ярмарка социалистиг чурттарның чүгле чадиишкилериииҢ көрүлдээи эвес, харын оларның специалистериҢ дүжүлгазын солчурунуң калбак шуулганы болуп берген, ол чорук социалистиг экономиктиг интеграцияны улам ханыладырыига бараач болур.

Болгар биологтарның чедиишкиннери

СОФИЯ. Тараа культураларының болгаш ногаалардың чаа сорттарын алганы, үнүш-дүжүттү хоралакчылардан камгалаар эң ажыктыг чүүлдерни тыпканы — БУР-ның Эртемнер академиязының биологияның чангыс аай төвүҥүн эртемденнериниҢ болгаш специалистериниҢ күш-ажылчы тинделгелериниҢ долу эвес даңзызы ол. Олар боттарының күш-ажылын БКП-ниҢ удавас болур XII съездизинге тураскаатканнар. Ук төптө чурттуҥ 17 институттары болгаш лабораториялары каттышкан, олар молекулярлыг биологияның, дириг амытаиарның болгаш үнүштериҢ физиологиязың шиитпирлээр талазы-биле тергиин эки көргүзүглерни чедип алган.

Бо беш чылда болгар биологтар белок синтезин шинчилээринче, дириг организмнерге биологтуг ажылчорудулгаларны өөренириичe болгаш практикага ажыглаарынче кол кичээнгейни салып турар дээрзин төптүҥ директору академик К. Братанов СЭТА-ныҢ корреспондентизиигe чугаалаан. Биологияның чангыс аай төвүҥүн эртем ёзу-биле ажылдап кылымшкынындан болгаш практиктиг ажыл-чорудулгазындан бо беш чылда 117 миллион лев-акша орулга алдынар.

Ядролуг энергетика

ПРАГА. Остравта ВитковицкиииҢ металлургия болгаш машина тудуушкун комбинадынга чехословак бүдүрүлгениҢ баштайгы парогенераторун бүдүрүп үндүрген. Ону Ясловск-Богуницте туттуиуп турар «В-2» деп чаа атомнуг электр станциязынга ажыглаар. Баштайгы ол агрегаттың соон дарый бо чылын 9 парогенератор болгаш ядролуг энергетикага ажыглаар 2 компенсатор бүдүрүүер.

Ядролуг энергетикага хереглээр эң нарын дириг-херекселдериҢ бүтү комплекизии чехословакияның үлетпүрү бүрүү-биле шиигээдип алганы ол болур. Моон соигаар чехословак АЭС-тер реакторлар, парогенераторлар болгаш өскелдаа ада-чурт бүдүрүлгезиииҢ өске-даа белдирлери болгаш системалары-биле бүрүи хандыртынар.

Ядролуг энергетикага дериг-херекселдер бүдүрер завод ВитковицкиииҢ комбинадынга эрткен беш чылдың дургузунда төрүттүнген. Делгем болгаш чыраык цехтерде кижилериҢ ажылдаарыига тәарымналыг бүтү-ле байдалдар тургустунган, амгы үеиҢ машиналары эң частырыг чок болгаш белик бүдүрүкчүлүг.

Бистии бүдүрүлгеистии ол чедиишкиннериҢе Совет ЭвилелиiiiҢ киирген улуг-хуузу улуг.

Акы-дуҥма чурттарның дуржулгазы

БЕРЛИН. ДрезденниҢ болгаш ЛейпцигтиҢ индустиралдыг округтарының хөй-хөй бүдүрүлгелериииҢ специалистериниҢ чогаадыкчы дилээшкиннери үре-түнелдиг болган. Чылыдылганын электриглиг төвүҥүн бустут котелдарының чаа одалга системазы тургустунган болгаш шенелдеии чедиишкиниҢг эрткен. Чамдык нефть болгаш газ ажылдап турар бүдүрүлгелер, албан черлерге болгаш чурттарга базыннары ГДР-де ам барык чок апаар.

Ол чаа системага одаарыбиле хөмүр-даш хоюун ажыглап болур. Чуртка чыл дургузунда 50 миллион хире хүреи хөмүр-даш бүдүртүүп турар, оларны ол-бо черлерде сөөртүп турар үеде дыка хөйү чуурлуп, ажылаттынар аргазы чидип турар. Индыг «хуулыйба» хөмүр-дашты одаар чүүлге ажыглаар кылыр специалистер саналлаан. Оларның болап турары-биле алыргa, химиктиг үлетпүрде эң-не үнелиг — нефтиден ол бичиидээ дудавайн турар.

Экономиктиг харылзаалар калбарган

БЕЛГРАД. Югославияның бүдүрүлгелериие муң-муң токна чүктер социалистиг чурттардан Суботица хоорайның демир-орук станциязын дамчыштыр эртип турар. Ол дээрге ЮСФР-ни ЭДЧ кежигүнү чурттар-биле харылзаштырып турар белдир болур. Оларга уткуштур машина тудуушкун, электротехника бүдүрүлгелериие херек продукция болгаш калбак хереглелдиг бараанарның сөөрткен составтар бар чоруур.

ЭДЧ чурттары-биле Югославияның экономиктиг харылзаалары доктаамал калбарып база быжыглап турар. ЭДЧ чурттары югослав продукциязың сайгарарыига эң эки рынок болур дээрзин «Борба» солун демдеглээн. Бо чылның баштайгы ийи айларында Югославияның өске социалистиг чурттарже бараан сөөртүлгези 34 хуу өскен. ССРЭ-ден болгаш өске-даа социалистиг чурттардан келген чагыглар Югославияның заводтарында көвүдээниинден олар долу күш-биле ажылдап турар. ЮСФР-ниң болгаш ЭДЧ кежигүнү чурттарның аразында бараан солчулгазының дүрген өзүлдези бүдүрүлге кооперациязын болгаш чамдык ялырларыны дес-дараалай хөгжүткенинден, мланғыш судно, автомобиль тудуушкуиларын дес-дараалай хөгжүткенинден чедип алган.

(СЭТА).

САЛЬВАДОРДА БАЙДАЛ

САН-ХОСЕ. (СЭТА). Сальвадорнуң иштики хереглеринге америк шериг холгаарлаашкыныың калбарыышкыны Сальвадорда кризистиг чидигленнирге, хол-даиы чонуң аразында өлүм-чидимниң көвүдээринге чедирип турар. Сан-Сальвадорнуң архиепископу Артуро Ривера-и-Дамастың эрткен дыштанып хүнде чүдүлге үезинде медеглээнии ёзугаар алырга, чүгле эрткен неделя дургузунда безин чуртка 800 хире хижи өлүрткен. 60 хире сальвадорлар эрткен хонуктарда барыын үелиг террорга өлүрткеи.

Америк шериг чөвүлекчилериииҢ өөредии кааны сальвадор солдаттар болгаш айыл чок чорук күүтери кырганнарны, бичии чаштарны өлүрүп, профэвилел болгаш өөредилге төтерии үреген, ряжылыннар, тараачыннар, студентилер удуртукчуларын оорлап турар, а америк чөвүлекчилер дерзии операцияларга шуут боттары киржип турар. Сальвадор улустуң массалыг демисежин үҥүшкүннерии базары-биле хүнтаның шериглери чурттакчылыг черлерии соксаал чок бомбалап турарын Сальвадорнуң католиктиг күрээ-хиидииии баштыиы буруу шапкан.

* * *

ПАРИЖ. (СЭТА). Сальвадорда өлүртеннериин саны сөөлгү 14 айларда 15 муң кижи четкенин дыиатпышаач, Франциияның «Юманите» солуиу хөй санныг шериг чөвүлекчилериҢ, далай чазаг шериглериииҢ болгаш АКШ-тың тускай онаалдалыг шериглериҢден өлүрүкчүлериии — «ногаан бөрттүглериииҢ» Сальвадорда келгеии хүнтаның бүгү удурланыкчыларын күш-биле узуткап чок кылырының калбак хемчеглерин күштелдиреринииҢ эгелээнии ол-дур деп айыткач.

Европа интилежилгелериииҢ комиссияларының сальвадор улуска аъш-чем дузаламчызы көргүзер дээш шиитпири «Вашингтониуң чүүлдүгүнмези» политиктиг базым болур деп «Котидьен де Пари» солуи бижээн. Чооккү Чөен чүкке хамаарыштыр политика дугайы чөвүлээлериин кестүп келгениии соонда Европаның экономиктиг интилежилгелериииҢ Сальвадор талазы-биле шиитпири — Каттышкан Штаттарның албаазаашкыныига. Бүрыин Европаның чагыртыр хөөн чогуиуң база бир илерели-дир деп, ол солуи айыткан.

СОНГМИНИҢ КИЧЭЭНДИРИИ

ХАНОИ. (СЭТА). Вьетнамның муиуу талазында Нгиабииь можуиуң Сонгми деп бичии суурунуң төвүнде улуг тураскаал бар. «Өлгеиерге мөңге алдар!» деп ол тураскаалда бижээн. Американың Каттышкан Штаттарының «Америкэл» дивизиязының бирги батальоиуиуң шериглери 1968 чылдың март 16-да ол суурнуи 504 тайбың чурттакчыларын араатанзыг дериин ёзу-биле өлүргеннер. Оң үш чыл бурунгаар америк интервентилерге араатанзыг ёзу-биле кырдыргаи тайбың чурттакчыларының — кырганнарның, хереэжеиерииҢ, бичии чаштарның тураскаалының сактышкынын кылыр дээш хөй муи кижилер чоокта чаа ол суурга улуг тураскаалга чедип келгеннер.

1968 чылдың март 16-ның коргунчуг ханныг болуушкунуи фото-чуруктар база катап көргүүп турар: америк солдаттар огнемётар-биле тараачыннарның бажыннарын боолап, өртеткеп, далайның чазаг шериглери суурнуң чурттакчыларын — колдуунда кырганнарны, хереэжеиерии, бичии чаштарны шөлче күш-биле суруп алган бар чоруур. Бичии оглуи колдуига тутканы аныяк хереэжеиииҢ чуруу база бар. Америк солдаттың автомат боозунда огу оиу болгаш оон чаш төлүп каш-ла минута болганда өлүрүп каарын аныяк ол не мынаарда бүзүреевейн чораан. Уламаанда америк солдаттар автоматтар болгаш пулеметтар-биле тайбың чурттакчыларны кыра боолап эгелээн. Каш-ла шак эрткеиде шөлге өлүрткеи 504 тайбың чурттакчыларның мага-боттары артып калган.

Сонгмиге оң үш чыл бурунгаар болган дериин өлүрүкүү чорук таварылга эвес, а америк шериг командылалының баш бурунгаар планнаан өлүрүкүү ханныг үүлгелии-дир. «Делегейдее эң-не сайзырангай чурт бис» деп мактанып турар Американың Каттышкан Штаттарының солдаттарының ол кырыы кааикаиы чагыглар Югославияның заводтарында көвүдээниинден олар долу күш-биле ажылдап турар. ЮСФР-ниң болгаш ЭДЧ кежигүнү чурттарның аразында бараан солчулгазының дүрген өзүлдези бүдүрүлге кооперациязын болгаш чамдык ялырларыны дес-дараалай хөгжүткенинден, мланғыш судно, автомобиль тудуушкуиларын дес-дараалай хөгжүткенинден чедип алган.

Партия активиниҢ хуралының киржикчилери хоорайга корум-чурум камгалаар ажылдары моон соигаар биижиилериннче, кем-херек үүлгедир чоруктар-биле демисселди улам күштелдиреринче углаган доктаалары болгаш хемчеглерии хүлээп алган.

Х. МОНГУШ,
«Шыиыың» тускай корр.

ЧУГУЛА ТИИЛЕЛГЕ

САН-ХОСЕ. (СЭТА). **Коста-Риканың чону чугула тиилелгени чедип алган, Төп Американың ол республиказының Лимон болгаш Пунтаренас дээр порттарыиче АКШ-тың шериг-далай күштериниң корабльдерин, дайынчы самолёттарны болгаш вертолёттарны чоруудар дугайында шиитпирии америк камгалал министерствозу күш чок болдурган. Хөйииитиииң калбак белүктериниң удурланыышкынарыиың түҥнелиидe Коста-Риканың хообылужудулга хуралы америк корабльдерии чурттуң порттарынга келирин болгаш Коста-Риканың аэродромунга америк самолёттар хондырарын хорууп деп доктаатканының соонда АКШ ыиаыг базымны кылыр ужурга таварышкан.**

Төп Америкага дайынзырак үүлгедиишкиннер кылырының тепкиш чери болдуруп алыр дээш АКШ Коста-Риканың эриктеринге шериг өөредилгелерин эрттирерин-даа планнап турган.

Профэвилелдери, хөй-ниити организациялары, политика болгаш культура ажылдакчылары, депутаттар ол агрессия планнарта шиитпирлиг удурланып үнген.

ИЙИ АРЫННЫГ ПОЛИТИКА

ДЕЛИ. (СЭТА). *Кала-даа каттышпас шимчашкиииҢ киржикчилериииҢ чаңгыс эвен быжыглаар өкүзелдиишиҢ дугайында Пакистанның амгы чагырыкчылары хөй удаа медеглеп келген-даа болгаи, Индиага удур хевиннерни болгаш хөделиишкиннерни улам калбартып турарын Индияның Пресс эйша интернэшиа агентилели дамчыткан. Индияга удур өжэзтен хөделиишкиннерии күштелдирер дээш Пакистанның чагырыкчылары «Кашмир айтырыы» дээр хоозун шуулганының өскүдүи эгелээн.*

Пакистаииың чонга удур эрге-чагыргазының ийи арынныг политиказын Индияның чону болгаш делегейниҢ демшилгелиг хөй-ниитиии шагдаа эскерип кааи деп өөредилелдиҢ дыиадымында демдеглээн.

ЭВИЛЕЛДЕШКЕН РЕСПУБЛИКАЛАРДА

УЗБЕКИСТАН

Узбекистанның хереглекчилер кооперациязының системазында эң улуг бүдүрүлге—Самаркандының хаван семиртир комплекизи норма ёзугаар үш чылдың орнуига чаңгыс чыл иштииде болдуиуң төлевилеттинген күүзүүиде чеде берген. Ында хаваннарның саны он катап көвүдээн болгаш ам ийи муң баш четкей.

Комплекстиң продукциязының бот-үнезии республикада эң-не чиик: чем баазазының үилезиин — Самаркаид районда ииитиниҢ чемненилге бүдүрүлгелериниҢ аъш-чем артынчылары. Оларны свёкла, тыква, люцерна болгаш мал чемнери культуралар-биле холуп, болбаазырадып берип турар. Ол культураларны 120 гектар тускай шөлде өстүрүп ап турар.

Узбекистанның көдээ хереглекчилер кооперациязының артыкан мал семиртир 200 бүдүрүлгелери база планнаттынган күүлериии дүргеи темпилер-биле шиигээдип ап турарлар. Оларның шупгузуиуң оигу беш чылдың сөөлгү ийи чылында ажыглалга киргеии магалыг. Ол адырның хөгжүлдези республиканың хереглекчилер кооперациязының баштаар черииҢ хүлээп алганы программа ёзугаар уламчылап турар. Көдээ кооператорларның эът цехтериниҢ четкизии дооккү чылдарда ийи катап калбартыры көрдүнген.

ЛАТВИЯ

Аныяк латви чурукчу М. Табака бодунуң чаа чуруун партияның болгаш чүрүпеиің көскү ажылдакчызы, чалбышыгыг революсчу Александра Колонтайга тураскаатткан. Ленинчи школаның дипломады Александра Михайловнаның Швецияның хаанының ордузунга хүлээп алымшкынга баары-биле чедип турарын ол көргүскеи.

— Мен бичиимден эгелээш бо кайгамчыктыг херээжен кижини магадап чоруур мен. Оон улуг болгаш чыраткылыг чуртталгазының дугайында оон секретары, бистиң өг-бүлевистиң өөнүү Эмма Лоренсондан хөйиу дыннаан мен — деп, М. Табака чугаалап турар.—Колонтай—онза болгаш бүрүи эргелиг элчииииҢ эргезии эдилээн төөгүде бир-ле дугаар херээжен кижи—Октябрьның революсчу чогаадыкчы соруун бодугга чайыннандыр сиииргеи алган. Шак-ла ону мен бодумнуң чуруумга илередирии орылдашкан мен.

Совет херээжен, оон алдарлыг ажыл-херектери—Латвияның Ленинчи комсомолунуң шаииалының лауреады. М. Табаканың чогаадыкчы ажылдарының эң чугула темаларының бирээзи. Эгелеп турар чылда чурукчунуң планнары база оон-биле холбашкан.

— Бодумнуң үежилерим — латви херээженнериниҢ дугайында чурулга тоожуларын уламчылаар күзелдиг мен,—деп, ол чугаалап турар. Күрүненің танцының «Дайле» ансамблииiiҢ артизи Регина Разуманы портреди-биле ол түү эгелээн. «Баскетболист кыстар»—Риганың алдарлаан командазының портреди тема талазы-биле база аиаа каттыжар. Амгы үеиҢ мадонназын — аас-кежиктиг ие-херээжеииа база чуруп көргүзеи күзеп турар мен.

КИРГИЗИЯ

Төп Тянь-Шаньда эң-не берге арт болуп турар Кара-Гоо артты дистиигеи машиналар харлыг шуурган соонда-даа саатчок ажыл эртип турарлар. Киргизияның бедик даглыг районнарын «Улуг чер»-биле харылзаштырып турар кара чаңгыс орук-биле соксаалчок шимчээшкиини мастер Бейшеналы Мурзалымбековка баштаткан орук ажылдакчыларының аныяктар коллективи хандырып шыдаан.

Дөрт чыл бурунгаар Бейшеналы Кара-Гоонуң «ээзи» болу бергеидеи бээр транспорттуң арт аксыига мөөнкелип саадаары — хаая болуушкун. Кара сагыштыг арттың «дүлгүүрү» мастер тывылган.

Комсомолчу Б. Мурзалымбеков адазының—Киргизияда сураглыг орук мастери М. Султановтуң — удуртулгазы-биле каш чыл ажылдаанының соонда даглыг республиканың аргыжылга оруунуң бо чугула участогун башкарарын аиаа ндегээи. Дуржулгалыг орук ажылдакчызы бойдус өскерилгелериниҢ эң-не берге үелериндe орукту белеткээриниҢ аргаларынга оглун өөредип каан.

Бүгү-ле орук машиналарын башкарып билир кылдыр Бейшеналы акызы Кыдыралыдан өөренип алган, оозу ам бедик даглыг черииҢ оруктарының бир участогунуң коллективин удуртуп турар.

Ук диластиииың эң бичиизи ам ол өөредилгелерии теоретиктиг билиглер-биле быжыглап турар—бо чазын ол Фрунзеиің автоорук техникумунуң бот-өөредилгелиг салбырын доозар. Кара сагыштыг арттың оруунуң бүгү-ле ээр-дагыр черлерии бирден-бирээ чокка шиичилеп алган болгаш хар чаай бээрге азы шуурганнай бээрге күүселяр кол-кол сорулгаларны тодаратқан, оон ангыда коллективте киижи бүрүзүнүң эжин солуп шыдаарын чедип алган: ажылчын бүрүзү элээи каш мергежилдиг.

Амгы үеде дуржулга алыры-биле Кара-Гооже Тянь-Шаньның өске арттарының ээлери барып турар. Бейшеналы эшөөрлериие чажыттарын дамчыдып берип турар.

ТАДЖИКИСТАН

Бүдүрүлге технологиязын сайзырангайжыдары — Душаибеиің «Таджикгидроагрегат» заводунуң электри энергиязы камнаар талазы-биле чугула курлавыры. Бүдүрүлгеиің инженерлери бир кезекти кылып үндүреринiiҢ чаа технологиязын бүдүрүлгеге шиигээткеш, чылда 120 муң киловатт-шак электри энергиязын камнап алыр арганы берген.

Энергетика чарыгдалын эвээжедириинии аргаларын бүдүрүлгеле соксаалчок дилеп турар. Амгы-аигы дериглерии сайзырангайжытканының күселн-биле эрткен чылы 500 муң киловатт-шак энергияны камнап алган.

Кол угланыышкыннарның төлевилелиндe Таджикистанга 16 миллиард киловатт-шак электри энергиязын бүдүрери көрдүнген. Рогун болгаш Байпазин ГЭС-териниҢ тудугларын калбарып турар. Байлак эгээртинмес болза-даа, ону камнаар ажыглаарының айтырыы улам чугула болуп бар чылар. «Таджикглавэнерго» эргелели бүдүрүлгелериниҢ энергетика албаннарының киржилгези-биле он бирги беш чылда электри энергиязын камнаарының дээштиг хемчеглерии ажылдап кылган.

АРМЕНИЯ

«Армхимаш» каттыжыышкынның демир-оруктарындан белеп продукция чүдүрген составтар ам график ёзугаар чоруп турар апарган. Ол болза автоматтыг склад комплекизии төлевилеттиигеи байдалче киргеииiiҢ ачызында чедип алдыгаи.

Бүдүрүлге коллективи хол-биле кылыр, хөй күш үиер ажылдарны механизастаарынче болгаш автоматчыларынче оиза кичээнгейни салып турар. Эң ажыктыг дериглерии шиигээдип алганы онгуг беш чылда механизастаашкынның дейиелии 85 хуу чедирер арганы берген.

Хол-биле кылыр ажылдарны кызырарының комплекстиг программазыи боттаидырары продукция бүдүрүп үндүрериниҢ ииитн хемчээлии улгаттырар арганы каттыжыышкынга бээр.

(СЭТА).

РИМ. Реаксылыг шериг-хамааты хүнтаны дүжүрер, чуртуиуң хосталгазын болгаш хамаарышпас чоруу дээш Сальвадорнуң чонуиуң демиселиие эп-сеткил каттыштырылгазын илереткеи массалыг чыскаалдар итальяи найысылалда (үстүиде чурукта) доктаамал болуп турар.

* * *

Хосталга болгаш демократия дээш чоннуң калбак демиселии базары-биле Сальвадорнуң чагырыкчы хүнтазы кадыг-дошкун аажылаашкынны кылып турар.

АДААНДА ЧУРУКТА: Сальвадорнуң дыка хөй хоорайларының кудумчуларында байдал мындыг.

АПН — СЭТА-ныҢ фотозу.

ДЕМНИГ АЖЫЛДААР

Үлегерлиг корум-чурум дээш

Ниитиниң корум-чурумуи камгалаар ажылды эжиидер, чүрүм үрекчилери-биле демиселди күштелдирер дугайында СЭКП ТК-ныҢ докгаалын күүседир талазы-биле Ак-Довуракгың партия организациязының ажылын чугаалашкан хоорайның партия активиниң хуралы болган. Бо айтырыг талазы-биле илеткелди «Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелиидe партком секретарының орлакчызы С. К. Күжүгет кылган.

СЭКП ТК-ныҢ ниитиниң корум-чурумуи камгалаар ажылды эжиидер болгаш хоойлудүрүм үрээр чоруктар-биле демиселди күштелдирер дугайында доктаалынга хамаарыштыр айтырыгны партия обкомуиуң бюрозунга чугаалажыл, орга хамаарыштыр тускай доктаалды хүлээп алганы чугула түүл болур деп, илеткелчи баштэй демдеглээн. Барыын-Хемчик районда болгаш Ак-Довурак хоорайда кем-херек үүлгедиг хулиганнар, арагалаар болгаш ниитиниң корум-чурумун, социалистиг ниити чуртталганың дуржүмнерии үрээр чоруктар ам-даа бар. Бо бүгү чоруктарның хөй нуругзуи маигысталчак амыдыралыг, эргелаарынга хандыкшылдыг кижилер кылып турарын практика көргүзүп турар. Оларга удур демиселди чүгле милиция ажылдакчылары эвес, а хоорайның партия эге организациялары болгаш хөй-ниити организациялары чорудуп турар.

Кем-херек үүлгедикчилерии, корум-чурум, үрекчилерии тударынга болгаш оиу баш удур болдурбас талазы-биле тежилды хоорайда 31 эки тура улусчу дружиналар чорудуп турар. Олардан В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың рудиикте, транспорт цехиизе, энергоцехте, Ак-Довурак АТБзииде, «Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелиидe дружиииктер эки ажылдап, тодаргай ажылдарны кылып келген. Дружиниктерден аигыда хоорайның эң хуу суду, ийи дузалал пунктузырында хөй-ниитиии профилактика үөвүлелдери, школаларда төрелдер комитеттери, 19 бажың комитеттери ажылдап турар. Олар ажыктыг ажыл кылырындан ойталаар кижилерии, уруг-дарыиың багай кижизидип турар ёг-бүлелерии илередип турарлар. Чүгле эрткеи чылдың декабрь айда 68 ажыл кылбастарны, 35 арагачыларын илереткеш, ажылга киирген ийикке азы албадап эмиедир черлерже чоруткан.

Партия организациязарының чоннуң чурттап турар черлериниҢ айы-биле чоруткан профилактиктиг хемчеглери база чогуур үре-түнелдиг болуп турар. Ол чугула ажылга Шалгыр суурнуң микрорайоичүдэ быжыглаттынган рудиикгиң партия организациязы чамдык арга-дүржулгалыг болуп турааи. Аиаа лекторлар, агитаторлар үргүлчү барып, профилактика үезиидe арагачыларны, ажыл кылбастарны, уруг-дарыиы багай кижизидип турар ёг-бүлелерии улам ыңай шапкы хөгжүүрүүге идегелдиг үилезин болуп турар деп, ол онзалап демдеглээн. Оон уламыдан кижи төрелгетеи атомнуг халапты айыылыи болдурбас аргалыг идегелдиг чепсекти чедип алган.

Совет ЭвилелиiiiҢ дүшкүүдүг чорукту чавырылдырарыиың политиказын уламчылаҢарынче болгаш боо-чепсекти эндере бүдүрериии болдурбазынче углаиган чугула саналдарыг улустарның тайбың болгаш чепсеглениишкиниҢ дүжүреринҢ дээш демиселиiiiҢ чаа ye-чадазы болур деп. Э. Хонеккер чүгаалаан. Моон-биле холбаштыр ол Совет ЭвилелиiiiҢ чаа саналдарын бодур-чогууру-биле үнелеп көөрүнче болгаш оларга чогуур боттуг хемчеглерибиле харылаарынче Барыын чүктүҥ улустарын болгаш чазактарын кыйгырган.

Совет ЭвилелиiiiҢ дүшкүүдүг чорукту чавырылдырарыиың политиказын уламчылаҢарынче болгаш боо-чепсекти эндере бүдүрериии болдурбазынче углаиган чугула саналдарыг улустарның тайбың болгаш чепсеглениишкиниҢ дүжүреринҢ дээш демиселиiiiҢ чаа ye-чадазы болур деп. Э. Хонеккер чүгаалаан. Моон-биле холбаштыр ол Совет ЭвилелиiiiҢ чаа саналдарын бодур-чогууру-биле үнелеп көөрүнче болгаш оларга чогуур боттуг хемчеглерибиле харылаарынче Барыын чүктүҥ улустарын болгаш чазактарын кыйгырган.

Үлегерлиг корум-чурум дээш

Ниитиниң корум-чурумуи камгалаар ажылды эжиидер, чүрүм үрекчилери-биле демиселди күштелдирер дугайында СЭКП ТК-ныҢ докгаалын күүседир талазы-биле Ак-Довуракгың партия организациязының ажылын чугаалашкан хоорайның партия активиниң хуралы болган. Бо айтырыг талазы-биле илеткелди «Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелиидe партком секретарының орлакчызы С. К. Күжүгет кылган.

СЭКП ТК-ныҢ ниитиниң корум-чурумуи камгалаар ажылды эжиидер болгаш хоойлудүрүм үрээр чоруктар-биле демиселди күштелдирер дугайында доктаалынга хамаарыштыр айтырыгны партия обкомуиуң бюрозунга чугаалажыл, орга хамаарыштыр тускай доктаалды хүлээп алганы чугула түүл болур деп, илеткелчи баштэй демдеглээн. Барыын-Хемчик районда болгаш Ак-Довурак хоорайда кем-херек үүлгедиг хулиганнар, арагалаар болгаш ниитиниң корум-чурумун, социалистиг ниити чуртталганың дуржүмнерии үрээр чоруктар ам-даа бар. Бо бүгү чоруктарның хөй нуругзуи маигысталчак амыдыралыг, эргелаарынга хандыкшылдыг кижилер кылып турарын практика көргүзүп турар. Оларга удур демиселди чүгле милиция ажылдакчылары эвес, а хоорайның партия эге организациялары болгаш хөй-ниити организациялары чорудуп турар.

Кем-херек үүлгедикчилерии, корум-чурум, үрекчилерии тударынга болгаш оиу баш удур болдурбас талазы-биле тежилды хоорайда 31 эки тура улусчу дружиналар чорудуп турар. Олардан В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың рудиикте, транспорт цехиизе, энергоцехте, Ак-Довурак АТБзииде, «Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелиидe дружиииктер эки ажылдап, тодаргай ажылдарны кылып келген. Дружиниктерден аигыда хоорайның эң хуу суду, ийи дузалал пунктузырында хөй-ниитиии профилактика үөвүлелдери, школаларда төрелдер комитеттери, 19 бажың комитеттери ажылдап турар. Олар ажыктыг ажыл кылырындан ойталаар кижилерии, уруг-дарыиың багай кижизидип турар ёг-бүлелерии илередип турарлар. Чүгле эрткеи чылдың декабрь айда 68 ажыл кылбастарны, 35 арагачыларын илереткеш, ажылга киирген ийикке азы албадап эмиедир черлерже чоруткан.

Партия организациязарының чоннуң чурттап турар черлериниҢ айы-биле чоруткан профилактиктиг хемчеглери база чогуур үре-түнелдиг болуп турар. Ол чугула ажылга Шалгыр суурнуң микрорайоичүдэ быжыглаттынган рудиикгиң партия организациязы чамдык арга-дүржулгалыг болуп турааи. Аиаа лекторлар, агитаторлар үргүлчү барып, профилактика үезиидe арагачыларны, ажыл кылбастарны, уруг-дарыиың багай кижизидип турар ёг-бүлелерии улам ыңай шапкы хөгжүүрүүге идегелдиг үилезин болуп турар деп, ол онзалап демдеглээн. Оон уламыдан кижи төрелгетеи атомнуг халапты айыылыи болдурбас аргалыг идегелдиг чепсекти чедип алган.

Партияның область комитединиң бюрозунуң докгаалында Ак-Довуракгың партия организациялары ниитиниң алыига чөлүгүг шүгүмүүлелди кылган турган. Ол четпестерии катаптавас дээш хемчеглерии ап турза-даа, четпестер ам-даа бар болуп артпышаанын активне илеткелги болгаш санал бергеннер илереткеннер. Хоорайда чорудуп турар профилактиктиг дажылларның үре-түнелдии ам-да эвээш, оон чамдыкта шынары күүзү. Чоннуң мөзшиилер киижизидилгезиие киүзүгей ам-да кошкак тургустуигаи. Арагачылар, хулиганнар-биле демиселдя чорудуп турза-даа, оларга салдар чедирер хемчегии коллективтерде кошкак эп келген.

— Чамдык удуртукчулар болгаш инженер-техииктиг ажылдакчылар хөй-ниитиниң корум-чурумунуң үрекчилеринге удур ажылы, коллективке киижизидилге ажылын чорутпайн, оиу чүгле хөй-ниити организацияларының болгаш милиция ажылдакчыларының хереэ деп санап турары шын эвес — деп, «Тыва даг-дүгү» комбинаттың директорунуң кадрлар талазы-биле орлакчызы Е. А. Злобин саналынга шыи шүгүмүүлелди кылгаи. Удуртукчу киижи чүгле ажылагыйы эвес, киижизидикчи болур ужурлуг.

Хоорайда назы четпээмнерии киижилер ажылга четпестер мурнуку хевээр бар. Сөөлгү үеде оларның кем-херек үүлгедир чоруу өөүп турар. Олардың-биле киижизидилге ажылы милиция ажылдакчылары, школа, ада-иелер, хөй-ниити бир демиг чоруглайн келген. Бо талазы-биле ажылды моон соигаар чаңгыс аай планныг, бир деминг чоруларының эргежок чугулазын хоорайның милиция салбырының иачальиигы И. С. Григорьев, № 3 профтехучилищеде партия организациязының болгаш милиция ажылдакчыларының хереэ деп санап турары шын эвес — деп, «Тыва даг-дүгү» комбинаттың директорунуң кадрлар талазы-биле орлакчызы Е. А. Злобин саналынга шыи шүгүмүүлелди кылгаи. Удуртукчу киижи чүгле ажылагыйы эвес, киижизидикчи болур ужурлуг.

Хоорайда назы четпээмнерии киижилер ажылга четпестер мурнуку хевээр бар. Сөөлгү үеде оларның кем-херек үүлгедир чоруу өөүп турар. Олардың-биле киижизидилге ажылы милиция ажылдакчылары, школа, ада-иелер, хөй-ниити бир демиг чоруглайн келген. Бо талазы-биле ажылды моон соигаар чаңгыс аай планныг, бир деминг чоруларының эргежок чугулазын хоорайның милиция салбырының иачальиигы И. С. Григорьев,

КОСМОС ЭРАЗЫНЫҢ ХҮН ДЕМДЕГЛЕЛИ

Сөөлгү чәзрби чылдарда космоска боттандырган чүүлдерни үе бистиң угаан-бодалывыска чеже-даа эдиктирип ыратса, космосче кижиниң баштайгы ужудуушкуну, ажык космос делгеминче баштайгы үнүүшкүн, корабльдерниң орбитага баштайгы тутчулгазы, Айже болгаш планеталарже баштайгы десантылар, Айның баштайгы фотопанорамазы, корабльдиң кывәр чүүлүн орбитага бир дугаар немей кутканы ышкаш кижи төрелгетенниң чедиишкиннери депшилгениң төвүзүнге үе-чадалар боп мөңгеде артар. Делегей космонавтиканың «баштайгы» деп сес-биле үнелеткен чедиишкиннериниң хәй кезии Байконур-биле, Чер деп планетаның баштайгы космодромуу-биле холбашкан. Космосче кижиниң баштайгы ужудуп үнгениниң 20 чыл оюнуң чоокшулап орары-биле холбаштыр СЭТА «Космос эразының хүн демдеглелин»—совет космонавтиканың зң көскү чедиишкиннериниң кыска бижимелин номчуучуларга бараалгадып турар.

1957 чылдың октябрь 4-те Черниң баштайгы кылымал спутнигин салып үндүрген.

Баштайгы кылымал спутник, амгы үеде адай бергени-биле, ол бодүүн спутник 58 сантиметр диаметрлиг шар хевирлиг болгаш 83,6 килограмм дензиглиг. «Черниң кылымал спутниктери планеталар аразынга аян-чоруукче оруктуг иезер, бистиң амгы салгалдарывысты чаа, социалистиг нииттилелдиң кижилериниң хостуг база мөгелдиг күш-ажылы кижи торелгетеннің эң кайгамчык күзелдерин херек кырында боттандырарының хереечилери кыдыраары чадавас» деп, СЭТА-ның октябрь 4-те дыңнаныында бижээн.

1957 чылдың ноябрь 3-те Черниң ийиги кылымал спутнигин салып үндүрген. Ол баштайгызындан адыы катап аар деңзилиг, боду болза чедиркчи-ракетаның сөөлгү чадазы боп турган болгаш оон иштинге контейнерлерни, эртем аппаратуразын тургускан. Агаар эрттирбес контейнерлерниң биразынге дуржулгага ажыглаан дириг амытан—Лайка деп ыт чораан. Чер чоогунуң орбитазынче салып үндүрген баштайгы дириг амытан ол болган.

1958 чылдың май 15-те Черниң үшкү кылымал спутнигин салып үндүрген. Оон бортунга делегейниң геофизиктиг чылының программазынга дүүштүр Чер чоогунуң космос делгемнин шинчилээринге херектиг аппаратураларның комплекизин тургускан. Ол спутниктиң дузазы-биле 300 километр бедикте будүмелдиң дыгыйын бир дугаар демчээген. Ол хемчээл Черниң шуут чоогундаазындан он миллиард катап эвээш болган.

1959 чылдың январь 2-де Ай уунче баштайгы салып үндүрүүшкүн. Секундада 11,2 километр хемчээлдиг ийиги космос дүргенин аппарат бир дугаар ашкан. Ракетаның хемчээр аппаратураны тургускан сөөлгү чадазы Ай чоогу-биле үжүгүп эрткен болгаш Хүн системазының баштайгы кылымал планетазы апарган.

1959 чылдың сентябрь 12-де Ай уунче база бир ракетаны салып үндүрген. Чернин боду бүткен эдиринчизинге четкен баштайгы аппарат ол болган. Ракетаның сөөлгү чадазы башкартынар аппарат боон. Ай кырынга сентябрь 14-те четкен болгаш Совет Эвилелиниң Сүлдезин сиңлбээн вымпелди ол Айга чедирген.

1959 чылдың октябрь 4-те —Черниң баштайгы кылымал спутнигин салганының ийи чыл болган хүнүн делегей космонавтиказы Айже база бир старт-биле демдеглээн. Планеталар аразының «Луна-3» автоматтыг станциязы Айның Черден көзүлбес артыы талазын чурукка тырттырган, дамчыткан. Ону барымдаалап Айның долу глобузун тургускан.

ЧУРУКТАРДА: Черниң баштайгы совет кылымал спутниги; Лайка деп ыт агаар эрттирбес кабина иштинде (спутникке салыр мурнунда).

СЭТА-ның фотохрониказы.

Чоннуң кадыы дээш

ХООЧУННАРНЫҢ БИРЭЭЗИ

Ада-чурттуң Улуг дайынының кадыг-берге чылдарында тулчуушкун шөлдерине балыгланган дайынчыларны чүс-чүс аныяк кыстар үндүрүп, оларның амы-тынын ап турган. А ескелери «тулчуушкун шөлүнге эвес-даа болза, ол-ла аар-берге балыгланган кижилерни госпитальдарга сеткил-сагыжының ханызындан ажаап-тежээп, эмнеп келген. Бодуңуң хып дээн аныяк назыныңың эге базымнарының чылдарын Эмма Михайловна Полякова база төрээн чери Иркутскиден ыракта Хакасияга келгеш, шериг госпиталыпга ажыллап эрттирген.

Баштайгы үеде ол эмнелге сестраларының тускай курузуи ажыллавышаан, өөренип турган дооскан. Оон соонда Абазанга госпитальга сестралап. дайын шөлүнге аар балыглаган кижилерниң кадыын хумагалап, хайгаарап, сегидир эмнеп, а чамдыктарын экирткеш, дайын шөлүнче катап үдеп, ескелерин кадыының кошкап, баксыраанын барымдаалап, ур-үеле госпитальга эмнээрииге дузалажып, эвээш, биче-даа болза болуңуң үлүүн киирген.

Кижилерин кадыкшылы дээш бараан болуру эң чазгай херек-тир дээр күзел чогум-на ол чылдарда аңаа тыптып келген. Дайын төнген соонда оон ажыл-амыдыралы эртем-билигже эштип киреринге чайгаар-ла чедирип келген. Күрүнеиин Иркутскиде медицина институдуңуң фармацевт факультединге өөренип кирген ужуру-даа ол. Эмма Михайловна ол институтту 1948 чылда дооскаш, Тывага хуваалда аайы-биле келген. Оон бээр-ле оон амыдыралы Тываның аптекаларының ажылыбиле холбашкан. Ынчангаш ол:

— Тыва чер мээң ийиги төрээн черим — деп чоргаарланың чугаалаар. Оон ынчаар чугаалаары база-ла үндезининг. Чогум-иза маңаа ажылга дадыгып, мергежээн, хууда амыдырал-чурталгазының аас-кежиин тып, ажы-төлдүг апарган. Чоорту оон ажыл-ижинге арга-мергежили улгадып, аптеканың өске ажыллакчыларының дуржулгазын өөренип, Бай-Тайга, Өвүр, Сүт-Хөл, Эрзин, Тес-Хем, Тожу, Тере-Хөл ышкаш ырак-узак черлерге аптекалар организастап тургускан, ол үеде Тывага өске хоорайлардан сөөртүп экеп турган аптека херекселдерин, эмнерии республика иштинге баштай боттары белеткеп турган. Оон ангыда эм оттарыны чыып, кат-чимистен хандыларны белеткеп, эмнерниң дээштиин, үндезин оът-сигеннин чыыр үезин доктаадып, кургадып, хумагалап. дарыг кижилерге эмни ажыглап билирининң контролюн кылырыңа ол бодуңуң үлүг-хуузуи киирип турган.

Баштайгы чылдарында ол тускай лабораторияга ажылдап, аптека эргелелиге удурлур черлерге ажылдап турган. Оон соонда Эмма Михайловна дарыг кижилерге рецептилер ёзугаар эмнерии шуут белеткээр черлерге ажыллаарыя шиитпирээн. Чүге дээрге институтка теория кырынга өөренген билиин практика-биле сырый холбаары берге деп чүвени ол эскерип билгеш, чоорту-ла аптекага ажылдай бергеии ол.

Эмчиниң дарыг кижилерге бижип берген рецептизии ёзугаар эм белеткээри нарын болгаш харыысалгалыг херек. Маңаа бичии-ле чазыг кылыр, азы ону белеткеп турган үеде эмнин хемчээлин, холууи эвээжедип азы көвүделип, ескертиптер болза, дарыг кижиге эм багай салдарны чедирип, эмнің дээштии кудулаар азы дузалавас болуруи ханы угаап, ажылын хөлчок кичээнгейлиг кылыр турган.

Эмма Михайловна Кызыл хоорайның янзы-бүрү аптекаларынга барык-ла 32 чыл ажыг ажылдап келген, ол аныяк специалист кадрларнын дагдынныкчызы.

Тывага аптекаларны организастап тургусканыңдан бээр бежен чыл болган оюн олар демдеглээниидеи бээр ыидыгла үр болбаан. Мурнуида аңгы-аигы бажыиларга туруп келген бо аптека оон хоочуиарының бирээзи. Чонга эм белеткеп, хандырарының, көскү агитациязы, пособиелери, дуржулга солчуруунуң талазыбиле эм оттар делгелгези, оларны кажан кургадыр, чыыр эм кылдыр белеткээрииии тайылбырын бижээш, тускай кеиекте делген асканы көрүштүг.

Эмма Михайловнаның удуртқан аптеказы чангыс ай, сырый каттышкан, демиит коллектив. Мында янзы-бүрү мергежилдиг специалистери ажылдап турар. Ол коллективте 20 ажыг кижи коммунисшг күшажылдың шалыпчызы белик атты чедип алган. Оларга И. Евтухова, К. Дикиией, В. Клюшкина, В. Иваненко, Л. Сарба, Р. Васильева, Ч. Антонова, Ч. Хромова болгаш өскелерии-даа хамаарыштырып болур. Ындыг белик атты чедип алыр дээш демисежии турарлар база хөй.

Бо аптекада ажылды организастааны таарымчалыг. Хүнүң ээлчээнде ажылдап турар кижилериниң ажылын тодаргай организастаан. Ынчангаш маңаа эм чагыдып, садыл алыры-биле келген кижилерге эмнерии бичии-даа саадал чокка, үе-шагында ээлериие берип, эмиеииринии чурумуи, медицинаның чамдык херекселдерии сүмелел, үндүргении ёзугаар ажыктыг кылдыр эмнеиип, ажыглап билириини дугайында тайылбыры чоига берип турар. Чижээ, хүнүң ээлчээнде ажылдап турар аптека ажылдакчыларының ат, фамилиязын тускай картоида тодаргай кылдыр бижип, көскү агитацияны дерип-шимээи, эмнерии тускай кылган шкафтарда кадагалаан турары чурумчыскаалдыг.

Эргелекчи Эмма Михайловнаның бот-идепкейи-биле бо аптекага чоииуи негелде, хомудалдарын, арга-сүмелерин, дилеглерии өөренип, сайгарын көөр тускай хүнүи расписаиизи аскан. Кижилер-биле эвилеи-ээлдек, кичээнгейлиг ажылдап чанчыккан. Э. М. Полякова 1953 чылдан бээр СЭКП кежигүнү, аптека херээниң ажылының мергежилдиг организакчызы болуруидан дыгыла, идепкейлиг хөй-иитпчи. Тыва АССР мурнуида область турда, ол область Соведииии депутадынга үш чыышка улаштыр соңгудуп, аптекалар эргелелиидe катышкан партия эге организациязының секретарынга каш удаа соңгудуп келген.

Эмма Михайловна Поляковаиың уругларының чамдыктары база чоииуи кадмының камгалакчылары. Уруу Ирина ийи чыл бурунгаар Красноярскиниң медицина институдуи дооскаш, онкология диспансериии радиация талазы-биле тускай специализи болуп ажылдап турар. Э. М. Полякова назы-хары дөгүп, пациялар чоокшулаза-даа, амдаа бодуиуи мергежилиде, аныяктардан дудак чок ажылдап келген.

Р. ДОЛЗАТМАА.
Кызыл хоорай.

ЧУРУКТА: пайысылалдың № 1 аптеказының ажылдакчылары, (солагай талазындан) Алевтина Павловна Кудрина, аптека эргеленчизи Эмма Михайловна Полякова болгаш Варвара Андреевна Попова. Олар коммунистиг күш-ажылдың шажыпчылары, хоочуннар. Э. Полякованың удуртқан коллективи республиканың аптекалар аразынга калбарган социалистиг чарышка хей удаа бирги черии ап келген.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

ШКОЛАЧЫЛАРНЫҢ ЧОГААДЫЫНДА

Янзы-бүрү медээлер

ХЕРЭЭЖЕННЕР КЛУВУ

Улустуң сонуургалдарының аайы-биле катты-жыышкыннар организастаары культура ажылында база бир солун чүүл болур.

Бисте шак ындыг катты-жыышкыннар колдуунда-ла эвээш. «Бай-Тал» совхозтуң Культура бажыңының чанында херээжеиner клуву тургустунган. Ук клуб ажылын моон соңгаар улам шыиаржыдар, клубтуң кежигүннери чоокта чаа солун концертти белеткээш, суурнуң чүүттакчылдарынга көргүскен. Орус, тыва ыр-лар, танцылар, демир-хомус ансамбли дээш янзы-бүрү көргүзүглер ында кирген.

А. АНАЙ-ООЛ.
Бай-Тайга район.

«ХҮЛҮМЗҮРҮГ»

Ындыг аттыг ниитилел-политиктиг клуб Самагалдай суурда ажылдап эгелээн. Ооң бигри кичээлинге клубтуң 7 кижи составтыг чөвүлелин соңгуп, ажыл планын бадылаан.

Клубтуң ажылынга суурда алаэди кыстарны хаара туткан. Олариың эң-не сонуургаан айтырыгларын планга киирери-биле анкеталар тараткаш, кыстарның сонуургаан чүүлдерин тодаратқан.

План ёзугаар бигри кичээл организастыг, солуи болуп эртккеи. Ону үш арыидан тургустунган аас журиалы-биле эгелээн. «Херээжеи кижи. Ниитилел болгаш өг-бүле», «Быс кижиниң гигиеназы» деп темаларга бееседаларны судья Д. О. Оюн-Бартан, эмчи К. К. Самбуу олар кылган. Чыылганнар баш дугуи кайчаар ажаарының, чараштыр эдип алырының дугайын чугаалажып, ону хөйге көргүскении сонуургаан.

Клубтуң ээлчеглиг кичээлии —«Кижиге бүгү-ле чүве чараш болур ужурлуг» деп темага эртиреринге бүгү активчилер идепкейлиг белеткеиген.

А. КОМБУ,
СЭКП Тес-Хем райкомунуң херээженнер ортузунга ажыл чорудар килдизиниң эргелекчизи.

ЫНДЫГ ХУРАЛДАР АЖЫКТЫГ

«Барлык» совхозтуң төвү Саазак-Терек суурга чурттаачы чоннуң ниити хуралы болуп эртген. Районда социал хандырылга болгаш онгу беш чылда чедип алган көргүзүглер дугайында болгаш чоннуң айтырыгларынга харыы бээрибиле ук хурал эгелээн. Хуралга СЭКП Барыын-Хемчик райкомунуң бирги секретары Ш. Ш. Куулар, райпо башкаар черииии даргазы И. С. Лопов, райоио эргелекчизи Б. М. Комбу-Сүрүң олурушкап. Бирги айтырыг талазы-биле СЭКП райкомунуң бирги секретары илеткел кылып, районда чедип алдыган чүүлдерии болгаш четпестерии түпкеи чугаалаан. Хуралга келген чоидан айтырыглар райпоиуи, милицияиың, районоиуи тедээлериидеи хөй болган. Ол ышкаш совхозта парткомиуи, ажылчын комитединиң, комсомол организациязының, директциянын, херээженнер чөвүлелиниң, көдээ Совет күүскомуиун, адресгериие чөптүг айтырыгларны хуралдың киржикчилерн салып турган.

Милициянын адынга кангдыг-бир чүүлге хомудалдар киирерге чүге ёй-шаанда харыылап бербезил, кайда-даа ажылдавас, арагалаар, кижилер бастыр, коргудар кижилерни чүге хемчег албазыл дээн ышкаш айтырыглар хөй болган. Бо айтырыглар талазыбиле тускай хемчеглер алырын милиция начальиии хүлээиип ап, харыыларыны берген. Ол ышкаш райпо талазы-биле чоннуң хуи бүрүде хереглел бараннарын чүге чедир сатпазын, арага аймаан хөйиу садып турары дээи ышкаш айтырыгларны чөптүг деп санаан.

Бо хуралга совхоз директору Дожуладаан мындыг айтырыг салган. 1980 чылда совхоз ажылчыннары эвес кижилерге капуста ажаатқаш, 100 ажыг мун рубль, склад, гаражтар кылган дээш база ол хире түпнерни төлээн. Совхоз ажылчыннарын ол ажылдарга чүге киириштирбээнил, а совхозта ажылчын күжү бар-дыр.

Директор бо сапалга шуут удурланын мынчаар чугаалаан. Ындыг кижилерни ам-даа хөй-биле ажылдадыр бис. Капуста өстүрүп, шлак бажыңнар тудуп билир кижилер бисте чок-тур.

Совхоз капуста өстүреринге, шлак бажың тударынга, кударынга канчап кижилер өөредип албас деп, ыяап-ла болдунар апаар. Шак мындыг, хөй акша дээр кижилернин холунче көрүп, совхозтан хөй акша үндүргени-биле бо совхоз декабрь, январь айларда акша албаны ону херечилеп турар. Моон алгаи көөрге, ниити хуралга салган чөптүг айтырыгларны, берген саналдарны деткиири чугула. Бо болуп эртккеи хурал совхоз ажылчыннарынга кончуг дээштиг болган.

Т. САРЫГЛАР.

ШКОЛАГА ТУРЖУК...

Кур Чер школазының 3—5, 9—10 класстарының аразынга «Че-ве, ооллар!», «Бодуңну хына» болгаш чыскаал-ыры көрүлдезиниң кежээлери болуп эрткилээн. Программа ёзугаар биче класстарга белеткел ажылдарын үстүкү классчылар эрттирген. Вожатыйлар болгаш үстүкү класстың өөреиикчилери боттары алган темаларыига белеткеигеи. Кежээге эки белеткелдиин, дээре түиилерии 3 «б», 3 «в», 4 «а», 4 «в», 9 «а», 9 «б» класстар көргүзүп, тус-тузында шаңналдыг черлерии ээлээн.

Школаның бирги черн дээш боодалга маргылдаазынга эки түиилеи 10-гу классчы Алдрей Амбар, 9-ку классчы Айлаи Монгуш көргүскеннер.

Төрээн школазының адыңкамгалап, районуң боодалга болгаш хаак маргылдаазынга уруглар, ооллар база эң илепкейлиг киришкеи.

Э. ТЕЖИТ.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

СПОРТ • СПОРТ • СПОРТ

ШАҢНАЛ

Тываның хоочун шыдыраачыларының бирээзи Павел Сергеевич Артомоновка «РСФСР-ниң спортуиуң хоочуну» деп хөрек демдээн чоокта чаа тывыскан. Оон ындыг атты чаалап алганын эрткен чылдың декабрьда республиканың шыдыраа маргылдаазының хаашкынынга чарлап дыиатқан турган. Шаңнатқанның адресиите чүве чугаалап турган республиканың күш-культура болгаш спорт комитединиң даргазы А. С. Нурзет хоочун шыдыраачының, хоочун шыдыраа композиторуиуң бурунгу шыдыраа оюнуи пропагандалаарынга 25 чыл ажыг үеле киирии келген үлүүи онзалап демдеглээн.

П. С. Артомонов 250 шыдыраа болдалгаларын чогаатқан. Бо талазы-биле маргылдааларга киришкеш 15 удаа тиилекчи боон, шаңналдарны чедип алган. Амгы үеде ол сөөлгү беш чыл иштинде ажылдап келгеии «Шыдыраа бодалгаларының баштайгы кичээллери» деп номун бижиирии доозуп турар. Чогаадыкчы планнар, соруглагар хөй. Оон кадынга шыдыраа ойнаарын уламтылаар. Ийет. «Шыдыраа хоочуннары угаан-биле кырыпас» дижир-ле болгай.

А. ПЁТРОВ.

Телевидение

МАРТ 19-ТА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — **«Үе».** Информастыт программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 9.05 — **«Горнистер, кыйгыта харыылацар!»** 9.35 — **«Үш чыл».** Уран-чечен телефильм. 2-ги сериязы. 10.50 — Д. Мяйо. **«Делегейнин бодэрааны»** деп бүлеттеи сюжет. 11.10 — Медээлер. 11.15—14.30 — Чалгар. 14.30 — Медээлер. 14.45 — **«Уренгойга чедир биде».** Документалдыг телефильм. 15.35 — **«Орус чугаа».** 16.05 — **«Билип ал, кылып шыда».** Аимак техниктерге дамчызылга. Совет Эвилелиниң Маадыры, ССРЭ-ниң ужудуучу-космонавтызы В. Д. Зудов эрттирер. 16.50—**«Телестадион».** 17.20 — **«Орленок»** телестудияның концерт залы. 18.05 — **«Миллионнарның ленинчи университединде».** **«Кол утланыышкында».** Делегейге чавырлыышкын дээш СЭКП-ниң демиселя. 18.40 — **«Көзүлбес Петя».** Мультфильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — **«Часкы этюд».** Киноүүрмал. 19.05 — Съездиниң делегаттарынга сес. ССРЭ-ниң Күрүне шаңналыныи лауреады, Москва хоорайның архитектура - планнаашкынының кол эргелелиниң начальиигы, РСФСР-ниң алдарлыг архитектору Г. В. Макаевичиннің чугаазы. 19.15 — **«Удекчиин өлгенін»** деп уран-чечен телефильмнин (Франция) баштайгы көргүзүлгези. 21.00 — **«Үе».** Информастыт программа.

КЫЗЫЛДАН

21.30 — Телемедээлер. 21.45 — **«СЭКП-ниң XXVI съездизиии шиитпирлерии — амыдыралга».** Республикада көдээ ажыл-агыйы техниказының сеителгезиниң дугайында. 22.10 — Телемедээлер. 22.20 — **«Хөйиииги аммдыралының экраиы».**

МОСКВАДАН

22.45—00.50— ССРЭ-ниң хоккей чемпионады. **«Спартак» — «Динамо»** (Москва). Чалгарда — Бөгүи делегейде.

ИИИГИ ПРОГРАММА
КЫЗЫЛДАН

19.00 — **«Хенэитбей».** **«Солуи маргылдаалар».** 19.25 — Уругларга фильм. **«Римцимци деп адыг оглу».** 20.00 — **«Смена».** Телефильм. 21.00 — **«Ада-чурт болгаш ииакшыл».** Литература-музыкалыг композиция.

МОСКВАДАН

21.30 — 22.45 — Төп телевидениеиия болгаш Бүгү-эвилел радиозүнүи улуг симфония оркестрииин 50 чылынга тураскаатқан концерт. Удуртукчузу — РСФСР-ниң М. Глинка аттыг Күрүне шаңналыныи лауреады В. Федосеев. Эвилелер бажыныың Колоииалыг залындан замчылыла.

Кино

МАРТ 19-ТА

НАИЫРАЛ»: **«Ынак Раджам»** (2 сериялыг) 9.30, 12.10, 14.50, 17.30, 20.20 шактарда.

«ПИОНЕР»: **«Космоста адыгжыгаш»** 9.10, 13.00 **«Эзир оолдары»** деп киноклуб 10.40. **«Бабек»** (2 сериялыг) 14.30, 17.20, 20.10 шактарда.

«ВОСТОК»: **«Коргуушкуиуи 6000 километри»** 15.00, 16.50, 18.40 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: **«Журиалист»** (2 сериялыг) 12.00, 16.50, 20.00 шактарда.

Агаар

Кызылдың агаар станциязының медээзии ёзугаар алырга, республикага шокар булуттаар, хар чагбас. Мурнуу-барыын чүк угланыышкынның хат секундада 5—10 метр чедир дүргедээр. Агаарның температуразы дүне ортумаа-биле 18—23, а чамдык черлерге 25—30 градус чедир соор.

Кызылга база-ла шокар булуттаар, чагбас. Мурнуу-барыын чүк угланыышкынның хаттың секундада дүргеии 5—10 метр чедер. Агаар дүне 18—20, а хүндүс 5—7 градус соок болур.

Сад болгаш огород ажылдары кылыры-биле тускайлаан чер участокгарында тутунган чурттагга бажыннары болгаш оске-даа тудуглар болгаш гаражтар дээш үндүрүүг 1981 чылдың **март 20-деи** эгелеп төлеп эгелээрии Кызыл хоорайнын сан киллизи дыңнадып тур.

Үндүрүг телевирии хоорайның бүгү ажаалга кассалары хүлээп ап турар.

* * *

Тываның көдээ ажыл-агый техникумунга бүгү тала-биле белеткелдиг тракторист-машинисти ажылга дарый хереглел турар.

Адрезниис: Кызыл хоорай, Ленин кудумчузу—5. Көдээ ажыл-агый техникуму. Телефоннар: 2-36-04, 2-55-93.

Редакциияның адреси: Кызыл, Шетинкин-Кравченко кудумчузу, бажын № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң ораалакчыларының 2-35-24, 2-31-75 тарыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариттың 2-23-35, партийжи эмдыралга болгаш совет түргүзүг киласстериниң 2-37-13, пропагаида чылдызының 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үлетпүр килдизиниң 2-31-75, чагаа килдизиниң 2-41-27 информация килдизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн баргында 2-32-75 телефонче долгаар.

Тираж 17866. Чагыг № 450

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы (Кызыл, Шетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 1)

ТС—00494

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 67 (11565) | 1981 чылдың март 20, пятница | 1925 чылда үндезилеттингеи | Өртээ 2 коп.

ОРБИТАДА АЖЫЛ-ИШ

УЖУДУУШКУН БАШКАРАР ТӨП, март 18. (СЭТА). Космонавтылар Владимир Ковалёнок биле Виктор Савиных олар «Салют-6»—«Союз Т-4»—«Прогресс-12» орбита комплекизинде беш дугаар хонук ажылдап турар. Олар станцияның системаларын болгаш дериг-херекселдерин ажыллаарынга белеткээн, «Прогресс-12» корабльдиң чүгүн долузу-биле дүжүрген.

Чер чоогунуң космос делгеминде үш чартык чыл болуп турар «Салют-6» станцияның септелге-хыналда ажылдарын чорудары экипажтың бир кол сорулгазы болур. Космонавтылар хүн батареяларының угланыышкының башкарарының чаа блогун тургускан, агаарның температуразын таарыштырар системаның конденсат насозун солаан.

Борт комплекизининң башкарылга системазының чогумчалыг ажыллаарын хандырар талазы-биле ажылдарны база кылып чоруткан. Специалистерниң сүмелерни ёзугаар электри четкилериге хыналда хемчээшкиннерни кылган, тывылган үрелиишкиннерни эдип турар. «Союз Т-4» корабльге эккелген херекселдерниң дузазы-биле септелге ажылдарын кылып чорудуп турар. Белоэргометрге мергежилгелерни кылып, биологтуг объектилиг аппаратураның ажылдаарын хынаан.

Радиочугаалажышкыннарның болгаш медицина хыналдазының сан-түнеринден алгаш көөрге, Владимир Ковалёнок биле Виктор Савиных олар деңзи чок байдалга тааржы берген, кадыкшыл байдалы эки.

бөгүн Ленин аттыг совхозтуң (Эрзин район) хойжузу **Борбак-оол Дажыевич Дондуктуң** ажыл-ишчи чедиишкиннеринге тураскаадып көдүртүнген.

Малчынның коданында төрүүр 360 хойнуң 318-и төрээн. Хураганнар шупту онча-меңди доругуп турар.

Б. Д. Дондук он бирги беш чылдың баштайгы чылында төрүүр 100 хойга онааштыр 95 хураганны камгалап, доруктурар дээн хүлээлгезин күүседиринге бүзүредилдиг.

Хойжулар! Мурнакчыларның үлегерин эдерип, хой бүрүзүнден хураганны менди алыр дээш туруштуг демисежиңер!

АПРЕЛЬ 18. ЛЕНИНЧИ КОММУНИСТИГ СУББОТНИК ХҮНҮ

Камнап алган материалдары-биле

Совет улус В. И. Ленининг төрүттүнген хүнүң күш-ажылчы чедиишкиннер-биле чыл бүрү байырлап эрттирип турар. Миллион-миллион совет кижилериниң кайгамчыктыг чаңчылдарының бирээзи — ленинчи субботник хүнүн бо чылдың апрель 18-те байырлап эрттирер деп эгелээшкинни Москваның мурнакчы бүдүрүлгелериниң коллективтери идип үлдүргеннер. Ол эгелээшкинни бистиң республиканың мебель фабриказының коллективи бүза изин-биле чүүлдүзүнүп дегкээн.

Бо коллективтиң кежигүннери күш-ажылдың байырлалының хүнүнде бар арга-ларыны чогумчалыг ажыгдап тургаш, бир муң ажыг рубльдиң мебель аймаан боттарының камнап алгаы материалдары-биле эптеп кылырын шиитпирлээннер. Ук бүдүрүлгеде бактаап турар ажылчын бүрүзү субботник хүнүнде ажылдың ажыктыг чоруун болгаш күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедиткеш, бүдүрүлгениң технологизының чүрүмүн сагып тургаш бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаарын хүлээнген.

Ленинчи субботник хүнүнде ажылдап алган акшазы 800 рубльди он бирги беш чылдың фондузунче мебель фабриказының коллективи шилчидер.

Боттарының ажылдаар черлеринге

Республика типографиязы. Ол найысылал Кызылда эге баштай коммунистиг күш-ажылдың бүдүрүлгези деп бедик атты чаалап алган үлегүр бүдүрүлгелериниң бирээзи. Ынчангаш интернационалчы бо коллектив В. И. Ленининг төрүттүнген хүнүнден бээр 111 чыл болур оюнуң бүдүүзүнде болур кылдыр чарлаттынгаш Ленинчи коммунистиг субботникче чаңгыс кижи дег үнер. Ол хүн парлаарының, өрүүгүнүң, дептерлээринин, хевирлээринин дээш бүгү цехтер анаалаттызы ышкаш эртенгиниң 8 чакта-ла боттарының эжиктерин ажыдар. Кижи бүрүзү боттарының туруштарынга туруптар. Коммунистиг күш-ажылдың үлегерин чүгле тустус цехтер, бригадалар, звенолар көргүзер эвес, а ажылчы бүрүзүнүң, айның, кварталдың үлүгүн ажыр күүседир дээш демисежир. Чижээ, коммунистиг күш-ажылдың шилчилери С. Адыг, О. Блинова, З. Допчун-оол болгаш өскелер-даа 4 айларның бүдүрүлге планын ол хүн бүрүн күүседир.

Бистиң корр.

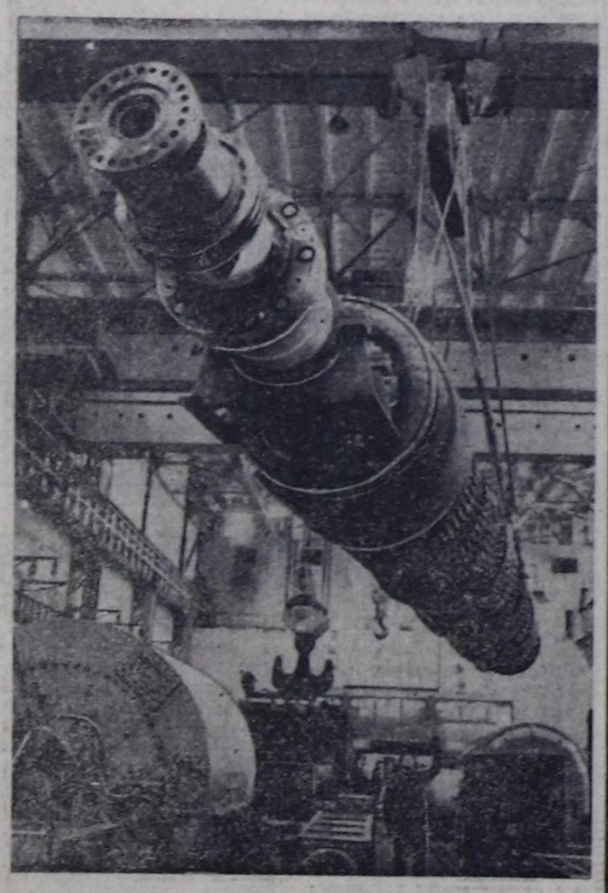
ЛЕНИНГРАД. СЭКП-ниң XXVI съездизинге эш Л. И. Брежневтиң кылганы СЭКП ТК-ның Отчёт илеткелинде эртем-техниктиг депшилге дээш демиселге улуг чедиишкиннерни чедип алган будүрүлгелерниң бирээзинге «Электросила» үлетпүр каттыжыышкынны адаан. Оон алдарлыг коллективи чурттуң энергетиказын хөгжүдеринге улуг салыышкынны киирип келгён. «Чаа нылыг бүрүзүнге—күрүнениң Шынар демдээн» деп эгелээшкинни үндүрген бо коллектив хүндүлүг беш-булуңчукту продукциязының хөй кезиинге салдывар эргени чедип алган.

Электри машиналарының тудукчулары СЭКП-ниң XXVI съездизин төлептиг уткуп, Саян-Шушенск ГЭС-ке, Ингалин болгаш Чернобыль АЭС-терге чаа генераторларны кылып дооскан.

ЧУРУКТА: Ингалин АЭС-ке 800 муң киловатт күчүлүг турбогенераторуңуң роторун эптеп турары.

М. БЛОХИННИҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

СОВЕТ ЭРТЕМНИҢ СӨРУЛГАЛАРЫ

Бистиң чуртувустуң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезинге эвээш эвес роль эртемге онаажып турар. Ол дугайында чугаа ССРЭ-нин Эртемнер академиязының чылдың болур нинти хуралының Москвага март 18-те ажыттынган сессиязынга болган.

Хуралдың президиумунда—СЭКП ТК-ның секредары М. В. Зимянин, ССРЭ-нин Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы, Эртем болгаш техника талазы-биле күрүне комитединиң даргазы академик Г. И. Марчук, Эртемнер академиязының улуртукчулары.

Сессияны ССРЭ-нин Эртемнер академиязының президентизи А. П. Александров ажыткан.

«СЭКП-ниң XXVI съездизи чаа беш чылда эртемниң сорулгаларының дугайында» деп илеткелди ССРЭ-нин ЭА-ның оралакчы президентизи академик П. Н. Федосеев кылган. Болуңуң дээди шуулганынга коммунистер партиязы чаа ниитилелди эртемниң дүрген хөгжүлдези чокка тургузары болдунмас дээрзин база катап демделээн деп, ол чугаалаан. Улус ажыл-агыйының бүгү адырларын эртемниң болгаш техниканың дешилгелиг үндезинниге тургузарының эргежок чугулазын съезд айыткан. Ол айтыышкын дээрге эртем-техниктиг революциянның чедиишкиннерин социализмниң артык чүүлдери-биле сырый каттыштырарының төвгүлүг сорулгазын улам тодаргайлааны болур.

Илеткелчи марксизчи-ленинчи туруштан амгы үениң делегей байдалын болгаш делегейниң революстуг чорудулгазын анализтаан. Совет эртемненнер партиязын чарлааны ёзулуг гуманизчи Тайбың программазын изин-биле деткип турар деп, ол чугаалаан. Ядролуг халапты чайладырының амыдыралчы эргежок чугулазын көргүзер үжурлуг авторитеттиг делегей комиссиязын тургузар дугайында Л. И. Брежневтиң саналын Эртемнер академиязының нинти хуралы бир эп-сөстүлүг шиитпирлээринче, будүрүлгеге ёзулуг революсчу өскерилгелерни киирип болур ажыдыышкыннарже күжениишкиннерни мөөңнээн турарынга чурт сонуургалдыг деп, оратор демделээн.

Эртемнин болгаш техниканың чедиишкиннери онгу беш чылда улус ажыл-агыйынга күш-ажылдың болгаш хөренгилерниң өзүп турар немелде чарыгдалдарын дуглап шыдаар болгаш дуглаар-даа үжурлуг. Ырак болгаш чедери берге черлерден кывар чүүл, энергия болгаш чиг-эттиң чаа курлавырларын дилеп тывары бирги чергениң үжур-дузалыг херек болуп турар, чүге дээрге оон чурттуң чөөн районнарын ажыктыг шиңгээдип алыры дыка хамаарыжыр.

Демография талазы-биле чайгылыышкынар үржүндан күш-ажылчы курлавырларның кызырып турары бо байдалдарда эртем-техниктиг депшилге будүрүүшкүнүң өзүдезининг бедик темпилерин хандырар үжурлуг.

Академик П. Н. Федосеев оон соонда чоокку он чылдарда фундаменталдыг эртемниң хөгжүлдезинин кол угланыышкыннарынга доктааган. Совет эртемненнер съездиниң төвгүлүг шиитпирлерин күүседир дээш бүгү-ле күжүн бээр, социалистиг Төрээн чуртунга, оон күчүзүн болгаш ат-алдарын быжыглаарынга, бүгү делегейге тайбыны быжыглаарының херээнге кезээде бараан бодур дээрзинге бүзүрелин ол түннелинде илергейлээн.

1980 чылда Эртемнер академиязының ажыл-чорудулгазының дугайында илеткелди ССРЭ-нин ЭА-ның президиумунуң кол эртемден секретары академик Г. К. Скрябин кылган. Оон соонда сессияның киржикчилери илеткелдерин чугаалажып көөрүнче кирген.

(СЭТА).

БУЯННЫГ ИШТИҢ ЭЭЛЕРИ

Күш-ажылчы коллективтер ортузунда калбарган социалистиг чарышка идепкейлиг күришкеш, партийжи съездиге алдар кылдыр ийи айның плачны онаалдаларын хуусаазынан эрте күүсединкен бригадалар найысылал Кызылдың хуудаа чагыглар күүседир «Чечек» ательезинде бар. Оларга Валентина Егорова биле Анна Золотухина оларның удуртканы бригадалар, эргелелер арасынга калбартыр, күш-ажылдың депшилгелиг аргаларын ажыглаарынга кичээнгейни күштелдирери чугула.

Бригадалар ортузунда күш-ажылчы маргылдаага киришкеш, гилекчи боон шылгарааш, мурнакчыларның одуруулда киргеннерге Анна Золотухинаның удуртканы бригада база хамаарыжыр. Ук бригадаже сес даараныкчы хаара туттунган. Коммунистиг күш-ажылдың бригадазы деп бедик атты эдилээн бригаданың кежигүннери ай санында 2,9 муң рубль түңнүг продукцияны бүдүргеш, боттарының чагыкчыларынга хүлээдип берип келген. Бо бичии коллективтиң найыралдыг даараныкчылары февраль айның планын 119 хуу күүсеткеш, бүдүрүлгенин мурнакчылары болганнар.

Бригадада кылган ижиниң алдын холдуг мастери апарган хоочун-даа, аныяк-даа шеверлер хөй. Коллективтиң чоргаарлы болу бергеннерге дүржүлгалыг даараныкчылар Надежда Кузнецова, Любовь Суханова, Мария Королева, бригадир Анна Золотухина болгаш оон-даа өскелер хамаарыжыр.

Кавс-шиник хепти бижып, даараш чонга ачы-дузазын чедирип келген мурнакчылар ательеде эвээш эвес. Дүржүлгалыг даараныкчы Елена Спасенкова, бижыкчы Анна Полежаева февральдың планнаг онаалдаларын ажыр күүсеткеш, чарыштың тиилекчилери болганын Людмила Викторовна дыннатты.

Партияның XXVI съездизиниң материалдарында улустуң хереглел бараанарын бүдүрериң калбартыры база шынзарын эжиждери, ачы-дуза чедирериниң адырын хөгжүдери, чоонуң амыдыралын улам эжиждеринге бирги чергенин айтырыы болуп турарын онзалап айытканы «Чечек» ательезиниң ажыл-ишчилерин улам сорук киргген.

М. ОНДАР.

КҮҮСЕЛДЕНИ ЧЕДИП АЛЫР ДЭЭШ...

(Капитал тудуг ийи айларда)

Республиканың тудугжуларының 1981 чылды багай эвес эгелээн деп болур. 1980 чылдың ийи айы-биле деңнээрге бо чылдың эртээ ийи айында кол фондуларны ажыглалга киргени 7,5 катап хөй, а оон иштинде бүдүрүлге кол фондузының киргени 2,7 катап көвүдээн. Чыл эезинден тура 400 баш бода малга кажаа, 1,5 муң тонна минералдыг чемиш-чидиге склады, 784 өөреникчи өөренир школа, 100 орунныг эмнелге ажыглалга киргеи. Эрткен чылдың ол үезы-биле деңнээрге 5,3 катап хөй чурттарга шөлүн тудуп дооскан, 6,8 муң гектар одар суг-биле хандыртынган, 3,7 муң гектар черлериниң суггарылга дерилгелери эде кылдынган.

Республиканың улус ажыл-агыйының бүгү адырларында капитал салыышкыннарының хемчээли эрткен чылдың ийи айы-биле деңнээрге 16,7 хуу, тудуг-монтаж ажылдары 17,9 хуу өскен. Бүдүрүлге объектилериниң, чурттарга бажыңнарының, ниити өөредилге школаларының, коммунал ажыл-агый тудугларының капитал салыышкыннарының хемчээли элээн улгаткан.

Керээлиг ажылдаар тудуг организацияларындан «Кызыл үлетпүр тудуг», № 81, «Тыва даг-дүгү тудуг», «Кызыл ЦЭС тудуг», № 833 тудуг эргелелдери; «Тыва көдээ тудуг» трестиң № 62, № 463, № 1070, «Тыва суг тудугунуң» № 2 болгаш 5 КМК-лары; орук-тудуг-септелге эргелели болгаш оондаа өске организациялар чамдык эки көргүзүглерни чедип алганнар. Керээлиг арга-биле кылган тудуг ажылдары эрткен чылдың деңнелинден 24,4 хуу көвүдээн. Керээлиг арга-биле кылыр чурттарга шөлүнүң тудуунуң квартал планы 146,2 хуу күүсеттинген.

Ынчалза-даа капитал тудугда шынгыы четпестер барын айтыр апаар. Ниитизи-биле республикада капитал салыышкыннарын шиңгээдип алырының болгаш тудуг-монтаж ажылдарының планнары тус-тузунда чүгле 44,4 болгаш 51,9 хуу чедир күүсеттингеч. Керээлиг ажылдаар тудуг организацияларының тудуг-монтаж ажылдарының планын 94,2 хуу күүсеткеннер. Шупту 41 муңгыг организациялардан 19-у (45,2 хуузу) ийи айның планын күүсетпээннер.

Капитал салыышкыннары будүрүлге объектилериниже чүгле 40 хуу ажыг, көдээ ажыл-агый объектилеринде 32,4 хуу шиңгээдип алдынган.

Чурттарга бажыңнарының болгаш социал-культура объектилериниге улуг хожудаашкыннар болган. Эрткен ийи айларда ол объектилерде капитал салыышкыннарын шиңгээдип алдынган.

Тудугда күш-ажылдың будүрүкчүлүү куду болуп артпышаан. Ол көргүзүг эрткен чылдың деңнелинден 4,2 хуу кудулаан болгаш планнаттынганынга 6,9 хуу чедир күүсеттинмээн. Ылангыя «Кызыл үлетпүр тудуг», «Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелдери, «Тыва көдээ тудуг» трестиң №№ 585, 586, 741, 958 КМК-лары, «Көдээ электри тудугунуң» тудуг-монтаж участогу, № 14 механизация эргелели, № 2 болгаш 3 Минэнергонуң КМК-лары күш-ажылдың будүрүкчүлүүнүң планын күүсетпээннинден болгаш эрткен чылдың деңнелинден кудулатканынган дыка хөй хемчээлдиг продукцияны чедир бербээн. Күш-ажылдың будүрүкчүлүү кудулаанындаа ниитизи-биле 705 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдары чедир кылдынмаан. Чангыс ажылчынга онаштыр кылыры чедир күүсеттинмээнинден «Кызыл үлетпүр тудуг» эргелели 51 муң рубльдин, «Тыва даг-дүгү тудуг» эргелели 58 муң рубльдин, Минэнергонуң КМК-лары 198 муң рубльдин, № 585 КМК 19 муң рубльдин ажылдарын кылыр арганы чидирген.

Бо чылдың баштайгы айында тудуг-монтаж ажылдарының бот-үнези аартааны тудуг организацияларының ажылагыйжы эвес чоруун көргүзүп турар. Январьда тудуг ажылдарының херек кырында бот-үнези планнаттынганындан 237 муң рубльге аартаан. Ол көргүзүгнү ылангыя № 585 КМК-ла 54,4 хуу, № 468 КМК-ла 18 хуу, № 958 КМК-да 2,8 катап, тускайжыткан № 3 тудуг эргелели 69,8 хуу аартаарын болдурган.

Ынчангаш 1981 чылдың эрткен ийги айларында республиканың тудугжулары өөредилге арткан-дыр. Квартал планының күүселдезин чедип алыр дээш социалистиг чарыштың бригадалар, эргелелдер арасынга калбартыр, күш-ажылдың депшилгелиг аргаларын ажыглаарынга кичээнгейни күштелдирери чугула.

Прагага ужуражыышкын

ПРАГА. (СЭТА). Чехословакияның Коммунистиг партиязының ТК-зының Чиңгине секретары Г. Гусак АКШ-тың Компартиязының ында аяа-чорук кылып барган Чиңгине секретары Г. Холл-биле ужурашкан.

Чүректиң ханызындан беседаның үезинде аку-дүнма ийи партияның удуртукчулары марксизм-ленининиң болгаш пролетаржы интернационализминиң принциптеринге үндезиндээш, ЧКП-ниң болгаш АКШ-тың Компартиязының арасынга кадыг ажылдажылганы моон соңгаар-даа ханыладыр, делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкинниинга чаңгыс эвин база сырый каттыжыышкының быжыглаарынга идиг бээр, делегейге тайбың дээш, дүшкүүрлүг чорукту чавырылдырары болгаш депшилге дээш демиселге салыышкының кинерер шиитпирлиг чоруун бадыткааннар. Оон-биле холбаштыр олар СЭКП-ниң XXVI съездизинге көдүрүлген ССРЭ-нин чаа тайбың саналдарын белии-биле үнелеп, амгы үеге улустар аразының харылзаалаарының соңгаарладып болбазы айтырыларын шиитпирлээринге олариың онза ужур-дузалыын айытқан.

* * *

Варшавага ужуражыышкын

ВАРШАВА. (СЭТА). ПУР-нуң, ГДР-нии, ССРЭ-нии болгаш ЧССР-нии девискээрлеринде «Союз-81» дээр калы чорудар команда-штаб өөрдилгезинин эртип турары-биле холбаштыр ПКАП ТК-ның Бирги секретары С. Каня биле ПУР-нуң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы В. Ярузельский Варшава Керээзинин киржикчилери күрүнелериң Каттышкан чепсектиг күштериниң Кол командылакчызы, Совет Эвилелиниң Маршалы В. Г. Куликовту Варшавага хүлээп алган.

Чүректиң ханызындан эш-өзүзүнүң байдалынга эрткен ужуражыышкын үезинде польша шеригler Совет Армия-биле болгаш социалистиг дем каттыштырылгазының өске-даа күрүнелериниң чепсектиг күштери-биле кады тайбының болгаш социализмни камгалаар талазы-биле алган-хүлээлгезин идегелдиг эрттирип турарын онзалап демделээн.

Ужуражыышкынга польша болгаш совет шеригler начальниктер киришкен.

* * *

АУДП ТК-ның пленуму

КАБУЛ. (СЭТА). Афганистанның Улус-демократтыг партиязының ТК-зының V пленуму аңаа болган. АДР-нии Революстуг чөвүлелиниң кежигүннери, АУДП ТК-ның килдистеринин удуртукчулары, партияның хоорайлар болгаш можулар комитеттериниң секретарылары, аныяктарның демократтыг организациязының болгаш Афганистанның профэвилелдериниң Төп чөвүлелиниң удуртукчулары пленумуун ажылынга киришкен.

АУДП ТК-ның Чиңгине секретары, АДР-нии Революстуг чөвүлелиниң Даргазы болгаш Премьер-министри Бабрак Кармаль пленумга илеткел кылган. СЭКП-ниң XXVI съездизиниң ажылының түңнелдерин, совет коммунистерниң шуулганынга АУДП-ниң делегациязының киришкенин ол тодаргай чугаалап, АДР-нии ниитики болгаш даштыкы политиказының, партияның ниитики амыдыралының айтырыгларын чыыткан.

АУДП ТК-ның V пленуму доктаал хүлээп ап, СЭКП-ниң XXVI съездизиниң түңнелдеринге болгаш аңаа АУДП-нии делегациязының киришкенинге бедик үнелээшкинни берген. Бабрак Кармальдың илеткелинде тайылбырлатыгаан чүүлдерни пленум чаңгыс эвээтиилдиг чүүлдүгүүнүп.

* * *

Совет инициативаның улуг ужур-дузалыы

КАРАКАС. (СЭТА). СЭКП-нии XXVI съездизинге СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежневтиң көдүргени тайбың инициативаларны бүрүү-биле чүүлдүгүүнүп турары Вьетсуэланың Компартиязының ТК-зының Политбюрозу илергейлээн. Бүгү-ниити тайбыны камгалаарынга болгаш бижыглаарынга ол инициативаларның ажок улуг ужур-дузалыын ТК-ның Политбюрозу Каракаска болган хуралынга демделеп, бөмбүрээктиң бүгү депшилгелиг күштериниң изин-биле деткип турары Тайбының совет программазынга бедик үнелээшкинни берген.

Дээди деңнелге совет-америка ужуражыышкыйны эрттирер дугайында СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарының саналыг ВКП ТК-ның Политбюрозу онза чугула деп санаан.

Национально-краеведческий отдел

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин — амыдыралга

КИЖИ БҮРҮЗҮНГЕ

Бо хүнерде бистиң «Хемчик» совхозтуң коммунистери болгаш ажыл-ишчилери, бүгү совет кижилер-биле бир демей, СЭКП-ниң XXVI съездизинге СЭКП ТК-ниң Отчёт илеткелиниң, съездиниң материалдарын өөренип турар. Съезд ажылдап турда ажылчың коллективтер бүрүзүнге, ферма, бригада төптеринге 7 кезек черге байырлыг митингилерни эрттиргилеэн. Анда бүдүрүлгениң мурнакчылары, хоочун коммунистер, ажыл-ишчилер съездиниң шиитпирлерин бүрүн долу чүүлдүгзунуп, оларны ажыл-чорудулгага дайынчы программа кылдыр хүлээп алган.

Совхозтуң парткому база партия организациялары съездиниң материалдарын ажыл-ишчилерге таныштырар, ону партийжи, экономиктиг өөредилгелериниң бүгү хевирлериниге, комсомол чырыдышкынынга өөренип, ажылчын коллектив бүрүзүнге лекция, бесе-даларны чорудуп эгелээн. Бо бүгү пропагандага ажылынга совхозта «Билиг» нинтилелиниң өге организациязы (даргазы О. Д. Хертек) түскай планны тургускан, ол ёзугаар ажылдап турар.

Съезд материалдарын ажылчы чонга массалыы-биле таныштырар ажылдарга лекторлар, агитаторлар, политинформаторлар идепкейлиг киржип турар. Чижээ, «Съездиден съезд чедир» деп тематиктиг кежээ, хоочун коммунистер, районнуң удуртукчулары-биле ужуражылга кежээлери уткашынарлыг эртип турар. Темалыг кежээлерге СЭКП Барын-Хемчик райкомунуң бирги секретары Ш. П. Куулар, совхоз директору О. Д. Сарыглар, Тыва АССР-ниң школаларының алдарлыг башкызы И. Н. Падан, РСФСР-ниң алдарлыг механизатору С. Б. Кара-Сал олар районнуң, совхозтуң экономиказы болгаш культуразы улам ынай бүгү талалыг хөгжээнин, уруглар албан черлериниң өскенин, көдээ ажыл-агыйның материал-техниктиг базазының быжыкканын, ажылчы чонларның амыдыралының материалдыг болгаш культурлуг деңгелин бедидер талазы-биле хемчегларни боттандырып турарын тодаргай чугаалаваннар.

Партияның съездизинге турасказаткан кежээлерни эрттирип, агитквартираларның белеткээн концерттерни суурнуң чурттакчыларынга көргүзүп турар.

Амгы үеде совхозтуң парткому, «Билиг» нинтилелинге база өске-даа хөй-нинти организацияларга даянып алгаш, СЭКП-ниң XXVI съездизиниң материалдарын кижи бүрүзүнге чедир ханызы-биле пропагандалап таныштырары-биле политмассалыг ажылдарның бүгү хевирлерин ажыглап турган, агитквартиралар өөредилгезинге, ыяккы малчын коданнарже лекторларның, политинформаторларның бөлүктерин, комплекстиг үнүүшкүнерни организастап эгелей берген. Бо бедик харыысалгалыг ажылдарга 15 лекторну, 15 политинформаторну, 80 агитаторну киришкирип турар.

Бо хүнерде ажылчын коллективтер бүрүзүнге съездиниң материалдары-биле 20 ажыг лекция, беседаларны кылган болгаш съездиниң материалдарын таныштырган. Бо чугула политиктиг ажылдарга Монгуш, Сарыглар, Ондар, Хертек, политинформаторлар Саая, Сарыглар, Сендаш болгаш өскелер-даа идепкейлиг киржип турар. Идеологтуг, политмассалыг ажылдарны ажылчы чон ортузунга күштелдиргенинiң түнелиниде совхоз съезд мурнунуң социалистиг чарыжынга идепкейлиг киржип, малдан алыр продукция бүдүрерин болгаш күрүнеге садарын көвүдедип, он бирги беш чылды багай эвес көргүзүглер-биле эгелээн. Бирги кварталда совхозтуң малчынарны сүт садар планын съездиниң ажыттынар хүнүнге чедир күүсеткен болгаш квартал төнчүзүнге чедир 2 тонна эътти база 29 тонна сүттүг немей садар бедиткен социалистиг хүлээлгени алган ажылдан турарлар.

Чаа беш чылдың бирги чылынын эрткен айларында совхозтуң ажыл-ишчилери чамдык эки түшелдерни чедип алганда болза, малдың чаш төлүн камгалап, кадагалаар ажылдарда ам-даа улуг четпестер бар. Малдың чаш төлүнүң өлүн хораар чоруу Улуг-Ховунун хойжу бригадазында ковүдээн. Ынчангаш совхозтуң дирекциязы мал ажылагыйның түскай эртемниглери бөгүнгү соруглаларже улуг кичээнгейни салыры негеттинип турар. Ол дээрге мал кыштаглашкының чедишкининг чорудуп, төрүттүнген чаш малды бүрүн камгалап алыры, кышкы үеде малдың продуктулуун бедидери болур-дур. Күш-ажылчы коллектив бүрүзүнүң планнарының болгаш социалистиг хүлээлгелериниң күүселдезин партком, бригадаларда парторганизациялар доктаамал контролга алыр апаар. Амгы үеде совхозтуң парткомунуң «сонгаларлаттынмас бир кол соруглазы— съездиниң материалдарын ажылишчи бүрүзүнге чедир хандыр пропагандалап таныштырар дээш идеология ажылын бүгү талалыг күштелдирери болур. Оон-биле ажылчы чонларның политиктиг болгаш күш-ажылчы идепкейин улам бедидер ужурлуг бис.

Төрээн партиявыстың XXVI съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга күүседири — коммунистерниң, бүгү ажылчы чонларның демниг күженишкиннериниң хамааржыр.

Д. САРЫГЛАР,
«Хемчик» совхозтуң партком секретары.

КҮЖҮВҮС — НАЙЫРАЛДА

ЧОРГААРЛАНЫР МЕН

Тываның найысылалы — Кызыл хоорайның чаа, чараш хөй каът бажыңнарлыг, сесерликтиг апарганын ынчангаш, чартык чүс чыл мурнунда оон кандыг турганыи сактып келдим. Ынчан, Тыва Арат Республика ССРЭ-ниң составынга каттышпайн турда, Кызыл каш борбак ыяш бажыңнарлыг булун турган чүве. Чүгле чангыс школа бар. Ынчан тыва дылга өөредилге номнары безин турбаан. Ажыл-агыйның кайы-дээ адырларынга тускай эртемнигler колдуунда чок, улуг үлегпүр черлери ажыттынмаан. Ол үеде көшкүн амылыралдың сөолгу демдектери — багай самдар өглер чавыт бажыңларның чанынга эвээш эвес тургулаан. Ол бүгү ынчангы Тываның түрегги, чединмес амыдыралының дириг херечилери болуп арткан.

Ол берге үеде көшкүн Тываның идегелиг янгуу — Совет Эвилели болу берген. Коминтернiң болгаш большевиктер партиязының Төп Комитединиң сүмелерни ёзугаар Совет Эвилелиниң төлээчери Тываның ажылчы чонынга дуза көргүзери-биле бедик мергежилиг дуржулгалыг ажылдакчыларның иштинден бодуунуң нөвүлекчилерни республиканың ангы-ангы ведомстволарынче, министерстволарынче чоруткулаан. Башкы болгаш политчыдыышкын ажылдакчызы кижи болурумга менээ база улуг идегелги көргүзүп, ол тускай эртемнигlерниң аразынга киргеннинге амдаа чоргаарланып чоруур мен.

Ол чылларда Тыва-биле аргыжары дыка берге турган. Минусинскиден Кызылга чедир чамдыкта суг оруу-биле Улуг-Хемни өөрү чоктап турган чангыс пароход-биле, өске таварылгада Саян сынарын ажыр аът мунып алгаш, Усинск оруун эдерип чедер турган. Минусинскиден кызытаар пунктузунга чедир хуу кижилерниң аъттарын хөлзилеп алгаш, барык-ла бир неделя хире чорун келген бис. Ынчан 1930 чылдың апрель ай-даа болза, бедик сынарга хар хеээр чораан. Шанактарывыс улуг харга, хөртүктерге дүжүп шаг болган. Усинск оруунга баргаш, тергелерге олургулаткан бис. Мээн-биле кады ийи бичии уруум чораан. Олар Саян сынарының каас-чараш арга-нижин, бедик сүүр-сүүр хаяларлыг даглары дыка-ла магалап, сонуургап көрүп чорааннар. Чамдык черлерге орук кадыр болгаш бедик черлерниң кыры-биле эртер. Куду көөрге баш дээскиниң келир, коргунчуу конгуг. Апрельдиң чылыг хүнеринде ак хар алачайгаар каракты чылчырыктадып келир. Чымчак сыртыктар, чоогуннар-биле көвей иткилээш, чымчактап каан олуттарынга орган үүгларым ол бүгүнү көргеш амырап, хөглеп, каттыржып чорааннар.

Совет Эвилелиниң төлээ черинiң болгаш ТАРН-ның Төп Комителиниң төлээлери кызыгаар пунктузунга келириивиске бистi чылыы-биле үткүп алганнар. Анаа машиналарга олурупкаш, Кызыл кайы сен дээш хапкан бис.

Хоорайга чедип кээрiвиске дески хамаан чок. чангыс-даа дорт, кудумчу хевирлиг чер көрбедивис. Удаваанда хоорайның төп шөлүнге кирип келдивис. Инда-мында тарамык эвээш саиныг ыяш бажыңнар турлар. Өглер-даа бар. Ийи каът школа биле Төп кооперацияның бажыңы ырактан ылгалып көстүп келир. А төп шөлде кастар таваар оттаан чорлар. Олар машиналардан-даа, кижилерден-даа хойбас чордулар.

Ленин аттыг кудумчу — найысылалдың төвүнге бирги кол болгаш дорт кудумчу болза-даа база-ла шоолуг улгатпас турган. Оон аңаа тадазынга өглер бар үүве. Кайында кудумчуга чоруурга бажыңнарны хериивээш, оларның чанынга өске тудуглар шуут чок, кылдыыаан боор чораан. Бажыңнар чанында ыяштар, чечектер одуртпаан. Чүгле Улуг-Хемниң эриннде теректиг сеп бар. Хоорай чурттакчылары орта баар, аңаа чытлыр, дыштанып. Эштип, сериптенир-даа чери ол.

Бүгү республикага чүгле чангыс школа турган. Тыва бижик чаа тыптып, хөгжүп эгелээн. Ону чогаадып тургузарының эгелекчилериниң бирээзи ТАРН-ның Төп Комителиниң чиргише секретары Салчак Калбаккерекович Тока турган. Ол биске, ылангыя мээнэ, улуг дузаны көргүзүп, кандыг-даа айтырыг тургузуп чеде бээримге саалал чокка шинтипирлеп бээр чораан. Ындыг дуза бодумнуң ажылымны эки кылып, экижиндп алырымга идиг болган.

Тыва ортумак школага өөредилге номнары чок турган. Башкы кадрлар база эвээш. Бистер оруулдуруккуларның дузазы-биле орус, моол дылдардан тыва дылче оруулдуруп ап, күүсээлер эрттирип, бергелеп-ле турган бис. А чүгле 1930 чылда совет эртемден А. А. Пальмбах тыва школаларга таарыштыр тыва бижикти, оон грамматиказын чогаалып кылган. Ону чогаадырынга тыва болгаш орус эштер кончуг идепкейлиг киришкеннер. Орта С. К. Токаның хууда киржилгези база улуг болган.

Ол үеде база бир солуи ажылды кылып, шенеп көөрүн эштер Тока, Пальмбах менээ сүмелээннер. Ынчан тыва улустуң ырларының чангызынга-даа нота бижиттимээн турган. А ырлар дээрге эвлерик чүве болгай. Оларның аразындан муңгаранчыг, хөглүг, патриоттуг ырлар колдап турду. А ташылар база чок. Он бир тыва, бир орус хөгжүмчүден тургустунган шеригнин үрер-хөгжүм оркестри кэндыг-даа үеде орус «Коробушканы», польканы база бир нарын эвес маршты үргулчүлеп ойнаар турган. Мынчап кээрде, улустуң эң эки ырларын шилип ап турган, оларны нотага бижип алырын организастап эгелевивис. Мээң кол ажылым «Шын» солуннуң редакциязынга база хамааржыр турган-даа болза, ону удуртуп чорударын хүлээнип алдым. Эгелеп алган ажылывыс түнелдиг болуп доозуган. Элээн каш айдар эрткенде шеригнiң үрер-хөгжүм оркестри тыва ырларны ойнап турар болу берген. Оон сөөлүүредир бирги политбөлүмнер, тыва башкыларга баштайгы курстар ажылдап эгелээн. Ынчан хереэжеңнер ортузунга хуралдарны база эрттиргилеэн. 1931 чылда «Шын» солуннуң типографиязынга революстуг чарыш талазы-биле бирги керээни чарган.

Бо бүгү кылып, будургей ажыл-херээвис мээң сеткилимге үттүнмес, ханы нети арттырып каан. Ынчангаш оон бээр чартык чүс чыл эрте-даа берген болза, чылдың-на малыыткап, сайзырап олурар Кызыл хоорайның, оон чурттакчыларының күш-ажылчы недиишкиннериниге чоргаарланып, аңаа өөрүп чоруур мен.

А. КОРДОВА.
Кострома область, Буй хоорай.

БРИГАДАВЫС ДЕМНИГ

Красноярск крайның Алтай районнуң Киров суурга ортумак школаның 9-ку классын доозуп, 1965 чылда чайгы дыштанылгада Ак-Довуракка үдээн сүүтә-чедип келген мен. Ынчан үдээн тудугга ажылдап турган чүве. Мурнунда үдээн-дан Ак-Довуракта Тываның аар үлетпүрүнүң башлайгызы — «Тыва даг-дүгү» комбинаттың болгаш аңаа хоорайның улуг тудуун кылып турар деп дыңнаан кижи мен. Ону көөр дээш келгеним ол. Көргеш, аажок магадап сонуургаан мен. Ак-Довурак хоорайга орус, тыва, хакас, украин, белорус дээш өске нацияның кижилери найыралдыг, бир демниг ажылдап турган. Оларның хөй кезии тудугжу профессиялыг болган. Ынчангаш ол профессия мээң сеткилимге дыка таарышкан. Маңаа артып калгаш, Ак-Довурак хоорайның амгы № 3 ортумак профтехучилищезинге өөренип кирип алган мен. Училищенiң штукатур-маляр салбырынга өөренип турдум. Практиканы даг-дүгү комбинадының арыглал фабриказынын ийнги эдиг-зинге эрттирген бис. 1967 чылда училищени кончуг эки демдектиг дооскаш, «Тыва даг-дүгү тудугга» үшкү разрядтыг шеверленчиг болуп Н. И. Руклинскаяның бригадазынга ажылдай берген мен.

Арга-дуржулгазы чегей кижиге баштай тудугга ажылдаары дыка берге турган. Чүге дээрге штукатур-маляр ажылы тудугда ээн нарын берге ажылдарның бирээзи болгай. Ынчалза-даа ундараваан мен, чүге дээрге хөй чылдарда тудугга ажылдаан арга-дуржулгалыг аштерим ажылга өөренип, дадыгын алырымга менээ дузалаан. Ындыг дагдыныкчылырның бирээзи бригадир боду Нина Ивановна Руклинская турган.

Тудуг талазы-биле улуг дуржулгалыг кижи чүве, ынчангаш бүгү чүүлдерге, чүгле ажылга эвес, амыдырал-чуртталгага-даа бисти өөредип турган, бистин частырыгларывыс болгаш четпестеривисти базым бүрүзүнде эдип келген. Ол ыяшкаш мээң дагдыныкчым Зинаида Николаевна Мирушкова менээ байлак арга-дуржулгазын дамчыдар дээш хөй чүүлдерни кылган.

Оларның ачызы-биле тудугнуң нарын мергежилин удаваанда шингээдип апкан мен. Ынчангаш 1969 чылда 25 кижи составтыг бригаданы удуртту бердим. Бистин бригадавыстың Ак-Довуракта киришпээн тудуглары чок. Чүгле эрткен чылын безин «Тыва даг-дүгү» комбинаттың бульдозерлер болгаш аар чүк машиналарының гаражтарын, оларның амыдырал-хандырылга корпузун, хоорайның арыгдал черин, Кызыл-Мажалыкта эът комбинадынга 18 квартиралыг чуртталга бажыңын, Ак-Довуракта спорт комплекизин, № 105, 117 чуртталга бажыңнарын ажыгдалга киргеп. Ам хоорайда № 116 бажыңның шеверлел ажылын кыла берген бис.

Амгы үеде бистин колдектививистиң ажылы шуудаан, ол найыралдыг болгаш сырый каттышкан. Инда дыка хөй нацияларның — тываларның, орустарның, хакастарның, эвенкилерниң төлээлекчилери бар. Олар бот-боттарынга дузалажып, демниг ажылдап турарлар.

Демниг болгаш кызымак болурга кажан-даа чедиишкиниг болур болгай. Ынчанташ бригада планын үргүлчү ажыр күүседип келген. Бистиң бригадавыс бодунуң бөш чыл планын эрткен чылдың октябрь 7-де — ССРЭ Конституциязының хүнүнге чедир күүсеткеш, ам 1981 чылдың июньнуң үлүүнде ажылдап турар.

Чедиишкиннер чедип алырында, план күүседиринде бисте он ажыг чыл ажылдап турар хоочуннарывыс С. Д. Чечек, С. А. Тылбык, О. Ч. Артык-кыс болгаш оскелериндэ улуг-хүүзу улуг. А аныяк ажылчыннар Таня Сарыглар, Лариса Хертек, Люба Сагашева, Люда Приданикова олар хоочуннардан чыдып калбайн келгеннер. СЭКП-ниң XXVI съездизинин шиитпирлерин күүседир дээш кызымак ажылдап турарлар.

Г. КОЛЯДА.
«Тыва даг-дүгү тудугда» шеверленчилер бригадири.

Чуваш АССР-ниң улустуң чурукчузу Николай Прокопьевич Карачарсков «Тиилекчилер» деп ажылын доозуп турар. Ол дээрге, Вурнар районнуң «Янгорчичо» колхозунда Ада-чурттуң Улуг дайынының киржинчилериниң бөлүк чуруу-дур.

ЧУРУКТА: чурукчу А. П. Карачарсков (ортузунда) РСФСР-ниң алдарлыг чурукчузу В. С. Семенов болгаш Чуваш АССР-ниң алдарлыг чурукчузу В. Л. Немцев олар-биле кады.

В. ВОЙТЕНКОНУҢ фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

ЭВИЛЕЛДЕШКЕН РЕСПУБЛИКАЛАРДА

МААДЫР КЫС ДУГАЙЫНДА КИНО

УЗБЕКИСТАН: «Хосталга дээш демисежид чораан болгаш ону чедип алган узбек улустуң сураглыг уруунуң дугайын Владимир Ильичиге ыяап-ла чугаалаар мен» деп Майна Хасанова дугайында М. В. Фрунзе ынчаар чугаалаан. Эмирниң шеригнiң сөөлгү чөлеңгижи Бухараны хостап турар үеде ол дидим кыс хайгыылчылар бөлүүн командылап турган болгаш дайзынның күжүнүң дугайын армия командирингe доктаамал идеткеп турган. Ол ужуражылга «Узбекфильм» студиязының тургусканы «Легендадан төрүттүнген кыс» деп кинофильмниң кол болуушкынарының бирээзи болуп турар.

Үк кино хамаагы дайзының маадыры, Кызыл Сылдыс орден-биле шаңнаткан бирги узбек кыстың амыдыралының дугайында херек кырында болган фактыларга үнделилеттинип тургустунган. Ынчан Чөөн чүкке, арныңы чажыртының ап октапкан хереэжен кижини майдырлыг чорук кылганынга деңнээр турган. Туркестанга Совет эргечагырганы тургусчур дээш октуг боону холга тутканы, М. Хасанова көргүш чок демисежип чораан. Бөө-черсектиг эшелонну тудуп алырынга, эмирниң шериглерни чылча шаварынга киржип турган.

ДЭЭШТИГ УЛУСЧУ КОНТРОЛЬ

КАЗАХСТАН: Джамбул областын «Красный восток» колхозунда хойнуң баш санын камгалап алырының байдалы дыка бедээн. Ол чедиишкинге улусчу контролёрларның ажыл-чорудулгазы улуг салдарны чедирген.

Хат. шуурган болу берген үеде малга бөөр немелде чемни коданнарже сөөртүрүп күүсеп эгелеп организастаарын улусчу контролёрларның саналын ёзугаар чоруткан. Ол курлавырны үргүлчү-ле немеп ап турар. Амгы үеде колхозта мал чеминиң шынарын тодаралыр комиссия ажылдап турар. Мал чемни белеткеп, кылырынга база ону чарыгдап, малга чиртиринiң талазы-биле шынгыы контролыг тургускан.

Улусчу контролёрларның эки ажылының түнелиниде чамдык хойжу коданнарда хойнуң өлүр чоруу чок болган. Боттарының хүлээлгезин ак сеткилдиг эвес күүседип турар малчыннарның багай ажылын улусчу контроль белүүнүң хуралынга чугаалажып көргеп.

Малдың продуктулуг чоруун бедилер, оон продукциязының шынарын экижидер талазы-биле бригадирлер, ферма эргелекчилери улусчу контролёрларның мурнунга отчёдун доктаамал берип, чугаалажып турардар. Бышталаашкын үеэнде хойнуң баш саны элээн өскен.

КАСПИЙДЕ ХООРАЙ

АЗЕРБАЙДЖАН: Чөөкку чылдарда Сумгаит хоорайның тудугларының саны өзер. Чаа сериянын тос каът чурталга бажыңнарының тудугларынга ажыглаар конструкциялары будуруп үндүрер чаа комбинат ажыглалда киргеп. Моон мурнунда чылдарда ол хоорайга чүгле беш каът бажыңнарны тудуп турган.

Будуруглелерни төлевилеп бүүвүү ажыглалга киргеп соонда сумгаитчылар чылдынна экижинди туттунган 90 муң дөрелчин мөөр шөлдүг бажыңнарны алыр аргалыг болур. 1985 чылдың төнчүзүнге чедир Культура башкынының концерт залын, уруглар садиктерин болгаш өскелерни, садыг будуруглелерни болгаш амыдырал хандырылга албанының черлерин тудуп кылырын планнаан.

(СЭТА-ның мелээлери).

НЕГЕЛДЕЛИГ ДАГДЫНЫКЧЫ

Ак-Довуракның автотранспорт будуруглезинге ол онгу беш чылдың эгезинде келген. Бо хүнерде Михаил Федорович ында самосвалдар чолаачыларының бригадазын удуртуп турар.

Чолаачыларның бо найыралдыг, ажыл-ишчи коллективи онгу беш чылды чедиишкининг дооскан. Ылангыя ол доозукчу чылында онзагай бедик көдүрүүшкүн-биле ажылдаан, планныг онзалдаларын 114 хуу күүсеткен. Бригадир бо ажылга чүгле организачы арга-дуржулгалыг эвес, харын күш-ажылга кызымаккай үлегерин көргүскен. Михаил Федорович онгу беш чылда бодуунуң хууда планын 140,2 хуу, а оон доозукчу чылынын — 161,4 хуу күүсеткен. Ол бодуунуң коллективинде хүндүткелдиг кижилериниң бирээзи, ында партбюро кежигүнү, эш хуузунуң судунуң даргазы. Негелделиг бригадирниң удуртказан коллективинде күш-ажылдамы эки организастаанының, сагыыла-чурумну бедиткенинiң, бир демниг байзалды тургускавының түнелиниде үстүнде чедиишкиннер чедип алдынган.

Бо бригадада онгу беш чылда планныг онзалдаларын чедиишкиниг күүсеткеннер хөй. Чижээ, Федор Кураев беш чыл иштинде алды чартык чылдың планын күүседип, чарышка шылгараан. Ол ыяшкаш Сарыглар Өктек-оол, Михаил Глазков олар ыяшкаш мурнакчыларга бригада чоргаарланып турар. Ында чолаачы бүрүзү коллективтиң ажылының үрелүнелдиг болурунга улуг сонуургалдыг, бедик харыысалга-биле ажылдап турар.

Михаил Федорович хөй чылдарда ажылдаан дуржулгалыг чолаачы, аныяктарның сагыш човаңгыр дагдыныкчызы. Принципиалдыг, бодунга болгаш эш-өөрүнге бедик негелделиг бригадирниң чүрүүн Ак-Довурак хоорайның болгаш будуруглезиниң Хүндүлел самбыразынга хөй удаа кирген.

«Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелиниң парткомунуң кежигүнү Михаил Федорович Политовтуң бригадазы СЭКП-ниң XXVI съездизинге алдар кылдыр алган социалистиг хүлээлгезин күүсеткен.

М. ООРЖАК.

ЭСМ ~ СҮМЕЛЕКЧИ

Часкы тарылгага утказуттур оперативтиг медээни чер ажылдыгларга Ленинградтың көдээ ажыл-агыйның саналга төвү берип эгелээн. Кара хөрзүннүг эвес черде областың 192 совхозунуң болгаш күш фабриказының экономиктиг байдалының дугайында медээлер чыгган информация банкызын бир дугаарында тургускан.

Ажыл-агыйларның хөгжүлдезининiң деңнелиниң, оларның адырларының угланыышкынарының болгаш тургузуунуң чер ажылдарының хемчээлиниң, шелдерниң болгаш фермаларның беримчезинiң, техниктиг дериг-херекселдериниң болгаш кадрларының дугайында медээлер электронныг «мээже» сиңникен. Ол чорук ажыл-агый бүрүзүнде байдалдың дугайында кажан-даа билип алырынга дыка дузалыг болуп турар.

— Улуг-улуг көдээ ажыл-агый каттыжыышкыннары болгаш трестер области тургустунган, оларга боттарының ажыл-агыйын үлетпүр аргазы-биле таарыштырарынга электроника улуг дузаны көргүзүп турар—деп, областың көдээ ажыл-агый эргелелиниң начальныги А. Богачев чугаалап турар.—Тус черден медээни дамчыдып тура,компьютер айтырыгны шын шиитпирлээр арганы удуртунчуларга берип турар. Ажыл-агыйжы кижиниң чогаадыкчы дилээшкини ам эртемге үндезилеттинер апарган. Ол дугайында СЭКП-ниң XXVI съездизинге эш Л. И. Брежнев база чугаалаан. Эргелеп башкарылганың организастыг тургузуунуң чаартылгазы хамаан чок болбас, ажыл-агыйжы сорулгаларга дүүшкен болур ужурлуг дээрзин ол демдеглээн.

Ажыл-агый санамыялгазының тодаргай угланыышкынарын тыварынга экономистерге информация банкызының сүмелери улуг ажыктыг. Чижээ— «Победа» каттыжыышкынның малчынкары мал чеми белеткээр звеноларны бригада керээзинче кииргеннер. Оон уламыдан коллективтиг күш-ажылдың төлевири сөөлгү түнеледен хамааржыр апарган. «Верево» болгаш «Гатчинское» каттыжыышкынарның механизастаттынган звеноларынга күш-ажылды шаңнал-төлевирлиг кылдыр шилчиткен соонда картофельдиң дүжүдүн элээн бедиткен.

Он бирги беш чылда көдээ ажыл-агыйының информация төвүнүң телетайптары чаа черлер — областың тускайжыттынган каттыжыышкынары-биле харылзажыр.

СЭТА-ның корр. Ленинград.

„Шынга" харыы

ХЕМЧЭЭН АЛГАН

Бо чылдың февраль 17-де үнген «Шын» солуунга Чадаананың саржат заводу Кызыл-Мажалыктың чурттакчыларын куду шынарлыг сүт-биле хандырып турарының дугайында чагаанны нарлаан.

Тываның сүт комбинадының директору Х. Е. Аллакаевтиң үк чагаага холбашкыр редакциядан дыңнатканы болза:

«Февраль он сесте комбинаттың специалистери — улуг технолог В. Ф. Сумекова, технолог А. О. Бартан, санитар эмчизи Н. Н. Абдуллин болгаш микробиолог Т. Н. Хромых Чадаананың саржат заводунуң ажылын хынаан.

Продукциянын шынарының багай болуп турганы бадыткаттынган. Ынчангаш сметана кылын белеткээриниң хөрецгизин тускай өрээлге будурер кылдыр ангылаан. Хензиг микробтарны узуткаарынга эргежок чугула тускай дамканы болгаш сүт арыглаар стерилизаторну тургускулаан.

Чадаананың саржат заводунуң директору А. М. Лукьяновка, улуг мастер Г. Г. Шербаковага продукциянын шынарынче, заводтуң дериг-херекселиниң ажылынче коштаар кичээнгей салын турганы дээш сагындырыгны бергеп.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинде

Бичии хемнерни камгалаар

РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1980 чылдың январь 14-теги «РСФСР-ниң бичии хемнерни хирленишкинден, бокталыныкыдан болгаш сыыгаашкыдан камгалаар болгаш оларның суг курлавырларын чөп ажылгаар дугайында» доктаалын күүседир талазы-биле хемчеглерни Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели чугаалажып көргеп, республиканың девискээринде 8 муң хире бичии хемнерниң хөй чуруузунуң суг курлавырларын чөп амыдыралга болгаш суггарылгага ажылап турарын демдеглээн. Сөөлгү үеде бичии хемнерниң байдалынга контроль эжиккээн, оларның паспорттаашкынын чорудуп турар. Сугларның химиктиг составын контролдаар гидрохимлабораториялыг республикада турбаскан.

Моон-биле чергелештир бичии хемнерниң сугларын болгаш уннарын ажыл-агыйжы эвес ажылгап турарындан оларны амыдырал бокталыныкка-биле, чөмишчидилге төккен соонда арыглаттынмаан суглар агып киргенинден хирленип турар. Совхозтар, будуруглелер болгаш организациялар бичии хемнерниң унун чурумчудар ажылларны чоруткайн турар.

Эриктерде бижыглалдар чогундан часкы-чайгы үеде чер-леэн, хемчигештер эрини ашкаш, ажыл-агыйга котарал чедирип, хөрзүнүү үреп турар. Республиканың Көдээ ажыл-агый, Чурттагга-коммунал ажыл-агый, Мелиорация болгаш суг ажыл-агый министерстволары, Ыяш ажыл-агый эргелели хемнер эриктерни ыяш тарылгазы-биле, техниктиг деталлер-биле бижыглаар хемчеглерни кошкак чорудуп турар.

Республиканың Министрлер Чөвүлели үстүнде айыткан доктаалды күүседир-биле хүлээп алган доктаалында 1981—1985 чылдарда республиканың бичии хемнериниң долу суглуг болуруи катап тургузар, оларны аштап арыглаар талазы-биле хемчеглерни декабрь 1-ге чедир ажылдап кылгаш, кииредип Мелиорация болгаш суг ажыл-агый министерствозунга дагзыр турар. Манда онза кичээнгейин чурттакчылыг черлерниң, массалыг дыштанылга черлерниң, будуруглеге болгаш суггарылга, ыяш белеткээр черлерниң чоогунда хемчигештерниң байдалынче салыр.

Бичии хемнерниң зоназынга минералдыг чемиштидилгелерни, хоран-химикаттарны, кывар-чаар материалларны шыгжаарын, будуруглеге болгаш амыдырал бөктарын төгерип министерстволар болгаш ведомстволар, хооррайкүүскомнар хоруур, РСФСР-ниң Суг хоойлузун күүседири дээш совхозтарның, будуруглелерниң болгаш албан черлериниң удуртукчуларының харыысалгазын бедидер.

Бойдус камгалалының республика инитилели, балык камгалалының инспекциязы, гидрохимлаборатория, чер-чер Советтериниң күүскомнары бичии хемнерниң камгалалын болгаш суг курлавырларын экижидер талазы-биле ажылын күштилирер. Суг хоойлузун сагыыр талазы-биле оларга тыныскан эргелерни улам долу ажыглаар. Иштики херектер министерствозу РСФСР-ниң Суг хоойлузун хажыдырлардан негеллеги шыгыырадыр.

ЧОННУҢ ЧААГАЙ ЧОРУУНГА

СЭКП-ниҥ XXVI съездизиниҥ шиитпирлериниҥ чаа беш чылга төлевилээҥи партияныҥ планнарын совет улус боттарыныҥ хамдамырындан төрээн херээ кылдыр хүлээп ап турар. Олар хөй миллионнарныҥ күзел-соруҥга ханызы-биле дүжүп турар.

«Келир үеге боттарывыстыҥ планнарывысты тургүзүп тура, боттарывыстыҥ мурнувуска хамыктын мурнында ийи кол бөдүүн болгаш билдингир сорулгаларны: чоннуҥ чаагай чоруун болгаш быжыг тайбыны салып турар бис — деп, эш Л. И. Брежнев демдеглээн.— СЭКП-ниҥ XXVI съездизи оҥу база катап бүзүреддин-биле бадыткаан».

Партияныҥ лозуҥу — бүгү чүвени кижиниҥ чаагай чоруунга, бүгү чүвени кижи дээш. Партияныҥ съездизиниҥ СЭКП ТК-ныҥ Отчёт илеткели, бистиҥ чуртувустуҥ экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниҥ Кол угланыышкынарын ол негелделер-биле синниккен. Совет кижилериҥ чаагай чоруун улам ынай бедилер дээш съездиниҥ төлевилээн программазы эҥ-не янзы-бүрү талааларны — хереглелдя болгаш чуртталга оран-бажыҥнын, күш-ажылдыҥ болгаш амыдыралдыҥ болгаш культураны болгаш дыштанылганы хаарз тудуп турар.

Чаа беш чылда чоннуҥ акша орулгалары өзер. Ажылчыҥнарныҥ болгаш албан-хаакчыларныҥ айда ортумак ажыл төлевири 13—16 хуу, колхозчуларныҥ күш-ажылыныҥ төлевири — 20—22 хуу өзер. Ажылчыҥнарныҥ, албан-хаакчыларныҥ, колхоз кежигүннериниҥ назылааҥы болгаш инвалид болганы дээш пенсияларыныҥ эҥ бичии хемчээлин бедидер, уруглар-лыг өг-бүлелерге күрүне дузаламчызы күштелген турар. Хереглелдиҥ шиитилел фондулары дыка өзер, бо чылын безиҥ олар 121,5 миллиард рубль болур. Ол хөреҥгилер ажылчы чоннарныҥ амыдыралыныҥ байдалын, кадыын камгалаарын эжиидиргиҥе, өөредилгеге, уруглар кижизидилгезиҥге, социал хандырылгага болгаш культурага кирген туруп турар. Оларныҥ-биле чергелештир аҥш-чем программазы болгаш чоннуҥ хереглел барааннарын бүдүрериниҥ болгаш ачы-дузазыныҥ программазы ажылдап кылдыныҥ турар болгаш боттандырып эгелээр.

Чаа беш чылда чоннуҥ хереглел барааннарын бүдүрерин көвүдедирин болгаш шынарын бедидерин, ачы-дузаныҥ кадызын калбартырын чугула ужур-дузалыг деп санап турар. Олар чоннуҥ чаагай чоруун бедидериҥге улуг рольду ойнап турар. Бис маҥа биче эвес чедиишкиннерни чедип алган бис, ынчалза-даа четпестер ам-даа бары илерең турар. Чижээ, кижилерге херектиг кылыларны бүдүрүп үндүрериниҥ планнары кезээде эвес күүсеттинип, шынар, каастал-га, ассортимент садып алыкчыларныҥ сеткилин үргүлүү эвес ханзырып турар. Үлештүрүнүҥ ажылын эжиидер, барааннарныҥ ассортиментизин болгаш шынарын тодарадырына садыгныҥ ролюн бедидер херек, оон чагыглары бүдүрүлгеге хоойлу болур ужурлуг. Кол киҥээҥгейиҥ универсамнарыныҥ, универмаглардыҥ, улуг садыг төптериниҥ, фирмалыг магазиннериниҥ тургузарынче угландырып турар.

СЭКП ТК болгаш ССРЭ-ниҥ Министрлер Чөвүлели садыг болгаш пиитийиҥ чемненилгезиниҥ бүдүрүлгелериниҥ ажылчын эжиидер, оларныҥ кадрларын көвүдедириҥ болгаш шынарын бедидерин, ачы-дузаныҥ кадызын калбартырын чугула ужур-дузалыг деп санап турар. Бис маҥа биче эвес чедиишкиннерни чедип алган бис, ынчалза-даа четпестер ам-даа бары илерең турар. Чижээ, кижилерге херектиг кылыларны бүдүрүп үндүрериниҥ планнары кезээде эвес күүсеттинип, шынар, каастал-га, ассортимент садып алыкчыларныҥ сеткилин үргүлүү эвес ханзырып турар. Үлештүрүнүҥ ажылын эжиидер, барааннарныҥ ассортиментизин болгаш шынарын тодарадырына садыгныҥ ролюн бедидер херек, оон чагыглары бүдүрүлгеге хоойлу болур ужурлуг. Кол киҥээҥгейиҥ универсамнарыныҥ, универмаглардыҥ, улуг садыг төптериниҥ, фирмалыг магазиннериниҥ тургузарынче угландырып турар.

СЭКП ТК болгаш ССРЭ-ниҥ Министрлер Чөвүлели садыг болгаш пиитийиҥ чемненилгезиниҥ бүдүрүлгелериниҥ ажылчын эжиидер, оларныҥ кадрларын көвүдедириҥ болгаш шынарын бедидерин, ачы-дузаныҥ кадызын калбартырын чугула ужур-дузалыг деп санап турар. Оларныҥ чоннуҥ чаагай чоруун бедидериҥге улуг роль ойнап турар. Бис маҥа биче эвес чедиишкиннерни чедип алган бис, ынчалза-даа четпестер ам-даа бары илерең турар. Чижээ, кижилерге херектиг кылыларны бүдүрүп үндүрериниҥ планнары кезээде эвес күүсеттинип, шынар, каастал-га, ассортимент садып алыкчыларныҥ сеткилин үргүлүү эвес ханзырып турар. Үлештүрүнүҥ ажылын эжиидер, барааннарныҥ ассортиментизин болгаш шынарын тодарадырына садыгныҥ ролюн бедидер

КОСМОС ЭРАЗЫНЫҢ ХҮН ДЕМДЕГЛЕЛИ

1960 чылдың май 15-те онзагай космос аппаралын салып үндүрген. Ол дээрге космоска кижиниң ажылдаарынга таарыштырган корабльлиң эге хевири турган. Кижи хире денгээлинге чүүктүг агаар эртирбес кабинаны, амыдырап-чурттаарынга керектиг янзы-бүрү хе-

рекселдерни оон бортунга тургускан. Оон-биле космос дедгеминче кижиниң озал-ондак чок ужудушкуннарын хандырар космос аппараттарын чогаадып тургузар талазы-биле нарын ажылдарның эгези салдынган.

1960 чылдың август 19-та ийиги космос кораблин салып үндүрген. Оон агаар эртирбес кабиназынга Белка болгаш Стрелка деп ыттар чорааш. Бир хонук ужуткан соонда олар Черже дедир бадар аппаратка менди-чаагай ээп келген. Олар космосче ужуткаш, Черге дедир ээп келген баштайгы дириг амытаннар болган.

1960 чылдың декабрь 1-де үшкү корабль-спутникти салып үндүрген. Оон дедир бадар капсулазынга Пчёлка болган Мушка деп ыттар, а ол ышкаш өске-даа дириг амытаннар, насекомнар, үнүштер чораан.

1961 чылдың февраль 12-де сайзырангайжыткан чедиргикчи ракета Черинң аар кылымал спутнигин орбитаже үндүрген. Ол-ла хүн аар спутниктен автоматтыг башкарылгалыг космос ракетазын салып үндүрген. Ракета Венера планетаже автоматтыг станцияны углап чоруткан. Ол дээрге Хүн системазының планетазынче төөгүде баштайгы ужудушкун болган. Оон үезинде миллион-миллион километр хемчээлдерге аппараттарны башкарарының аргаларын тып, тодаралдып турган.

1961 чылдың март 9-та дөртку корабль спутникти салып үндүрген. Анаа ужудушкун кылган Чернушка деп ыт Черге ээп келген.

1961 чылдың март 25-те совет эртемденнер болгаш инженерлер дириг амытаннарлыг корабль-спутникти сөөлгу шенелде ужудушкунун кылган. Бешки кораблье ужуткан Звездочка деп ыт ужудушкуну болгаш дедир кээп хонуушкунну менди-чаагай эртирген. Юрий Гагариниң ужудушкунунга чедир үгле 17 хонук арткан.

ЧУРУКТА: Стрелка болгаш Белка деп космонавт болган ыттар Черге ээп келгенинин соонда.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Профугланыышкын талазы-биле чөвүлелде

АЖЫЛЧЫН МЕРГЕЖИЛДЕРГЕ ХАНДЫКШЫДАР

Аныяктарның болгаш школачыларның профессионал угланыышкынының талазы-биле республиканың Министрлер Чөвүлелиниң чанында ведомстволар аразының чөвүлелиниң ээлчеглиг хуралы болуп эрткен. Ук хуралга райкүүскомнар даргаларының оралакчылары, районолар эргелекчилери, министерстволар, ведомстволарның, профтехөөредилге системазының харыысалгалыг ажыллакчылары кирипшкен.

Республиканың улус ажылагыйынга мергежилдиг ажылчын кадрларны белеткээринге профтехучилищелерниң ролю кончуг улуг. Өөредилгени чедиишкиниг чорударынга, келир үеле улус ажыл-агыйынга ажылдаар кадрларны план ёзугар белеткээринге училищелерге чыл бүрүде сургуулдар четчелээшкинин болур-чогуурубиле чорудары база чүтүлга. Бо айтырыг талазы-биле республиканың Профессионалтехниктиг өөредилге талазыбиле эргелелиниң начальныгы Я. В. Сарбаа, Тыва АССР-ниң чырыдыышкын министри Н. С. Ковгар хуралга ылеткел кылган.

Республикада алды училищенин дөртү—өртумак, оларның материалдыг баазазы быжыглыр орар. Эрткен беш чылда улус ажыл-агыйынга мергежилдиг 11,5 мун ажылчын кадрларны белеткээн. Баазаны быжыглаары көрдүнүп турар, чаа өөредилге черлерин немей ажылар. Профтехучилищелерге сургуулдар четчелеп алырының айтырыы, биргээр чугаалаарга, школачылар ортузунга профессионал угланыышкын айтырыы бөгүн эң чиликибиле тургустуунуп келген. Оон ужуру чүдел? Эрткен беш чылда училищелерге сургуулдар хүлээп алырының улус ажылаачый планы күүсеттинмейн келген. Ук ажылды баш бурунгаар планнап, тус-тус районнар, школалар аайы-биле дагзып турар-даа болза, ажыл колдуунда ала-чайгаарлаашкынның аяны-биле чоруп, аңаа контроль чок, күүселдении хыналдазынче сагыш салдынмайн турары хуралга демдеглеттинген. Ниити профугланыышкын ажылын школаларда кошкаш тургускан, профтехучилищелер школалар-биле харылзаа чок, ажылчын мергежилдерниң үжүр-дүзазы, оон ат-алдарының дугайында школаларга, ада-иелер ортузунга тайылбыр ажылын чорудары база чугула. Черле мынаш чангыс сөсбиле чугаалаарга, профтехучилищелерниң ат-алдарын кедүрери негеттинип турар.

Сес класс дооскаларны училищелерге, ортумак өөредилге черлеринге, тоску класска хүлээп алырының чыл бүрүде тускай планнары бар. Профтехучилищелерге сургуулдар хүлээп алыр планны чангыслаа район сөөлгу элээн хөй чылдарда күүсетпейн турар. Херек кырында кайда-даа өөренмейн турар болгаш ажылдавайн турар аныяк өскен, ылангыя көдээ суурларда, чок эвес болуп турар. Оларны профтехучилищелерже чүге хаара тудуп болбазыл? Чүгле организастыг ажыл четпейн турар. Чамдык областарның, хоорайларның үлегери-биле бүдүн-бүдүн класстар өөренио кирер эки инициативаны үндүрер, деткинр болза эки. Амдыызында Улуг-Хемниң Булун-Терек школазында бир бүдүн класс шак ылыг инициативаны үндүрүп турар.

Профугланыышкын талазы-биле ведомстволар аразының чөвүлелиниң хуралынга СЭКП обкомунуң эртем болгаш өөредилге черлериниң килдис эргелекчизи Д. Б. Оюн, ВЛКСМ обкомунуң секретары Т. Б. Оюн, Ак-Довуракты № 3 ХПТУ-нуң директору И. К. Кустов, № 1 КПТУ-нуң директору М. А. Ушаков, республиканың көдээ ажыл-агый министериниң бирги оралакчызы В. Д. Куркутов олар чүве чугаалааннар.

Сургуулдар четчелээр, школачылар ортузунга профугланыышкын ажылын чорудар талазы-биле Ак-Довуракты № 3 ХПТУ-зунуң ажылы черле багай эвес.

Тус-тус ажыл-агыйлар, будурулелер боттарынга керектиг ажылчын кадрларны белеткээринге сонуургалдыг болуру чүгула деп демдеглээни чоптуг. Бо айтырыгны чөп шиитпирлеп аптар болза, совхозтарга механизаторлар чедишпес, тудугларга ажылдаар ажылчын кадрлар чедишпес дээр ыяшлыг айтырыглар биске турбас ийик.

Профтехучилищелерни доозуп үнүп турар кадрларга ажылдаарынга таарымчалыг байдалларны тургузар, оларны ажылга ижиктирип өөредир талазы-биле совхозтар болгаш тудуг организацияларының удуртукчуларының харыысалгалыг болурунуң дугайын үстүнде айтырыгны түннеп чугаалап тура, профугланыышкын талазы-биле чөвүлелдиң даргазы, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы К. С. Шойгу онзалап демдеглээн.

Школачылар ортузунга профугланыышкын ажылының база бир хевири болуп турар школачыларның будурүлге бригадазының ажылының дугайында ол хуралга база чугаалашкан. Бии-Хем районда Туранның № 1 школазының «Хаяа» будурүлге бригадазының ажыл дуржулгазын «Кызыл тараачын» совхозтуң директору Д. Д. Сирота болган школа директору Л. Я. Царикова олар таныштырган. Бригаданың чээрби ийи чыл дургузунда мөөнеттиг үнген мурнакчы дуржулгазын республиканың школаларынга таратып шептередир шиитпир хүлээп алдынган.

Б. ДИРЧИН.

НЕГЕТТИНИП КЕЛГЕН

«Май 1» совхозтуң девискээринде бөлүк-бөлүүг-биле чоруп турар бөрүлериниң саны көвүлээн. Олар ниитиниң малынга хора чедирип эгелээн. Эң ылангыяда чылгы малдың бап санынга улуг когаралды чедирип, 20 ажыг улуг-биче малдарны тудуп чиген. Ол арбан аннарны эвээжедип узугаарының талазы-биле ажылдар кошкак организастаттынган. Бөрүлерни агларынга дуржулгалыг ынчылар биштиң аравыста бар. Оларга хоонук аңчылар Николай Деверек, Ак Бадыжык, Кол Серен болгаш оон-даа өскелер хамааржыр.

Совхозтуң аңчыларындан тускай бөлүктү организастап тургускаш, бөрүлер-биле демисселди күштелдирип чорудары дарый шиитпирлээр айтырыгларыны бирээзи. Чүге дээрге олар ниитиниң малынга улуг когаралды таварыштырып келген. «Май 1» совхозтуң директииязы, көдээ Советтиң ажылдакчылары бо талазыбиле тодаргай ажылдарны кылып чорударын үе негеп келген.

Д. АИР-САНАА.

Тожу район.

ТООЛАЙ ЭЪДИ

Днепропетровск. («Правданың» корр. В. Черкасов). Христофоровка суурда А. Кузнецов эрткен чылын Криворог районуң белеткел конторазынга 250 килограмм тоолай эъди дужазган.

Завод ажылдакчызы Анатолий Иосифович шагдан бээр тоолай остүрүп келген. Чоокавының суурларының болгаш кожа районнарның чону оон-биле дуржулга солчуп кээп турар.

Днепропетровскинин хереглекчилер ниитилели тоолай остурукчулерин шаннап-мактап, дузалажып турар. Чоокуүеде чурттакчыларнын дузалал ажыл-агыйындан муң тоннадан эвээш эвес тоолай эъдин салып алырын планнап турар.

СПОРТ · СПОРТ · СПОРТ

ЧУГУЛА МАРГЫЛДААЛАР ДУГАЙЫНДА

БАСКЕТБОЛ. ССРЭ чемпионадының сөөлгу хүнүнде Москвага Киевтиң «Строитель» командазы Тбилисиниң динаможуларын 98:66 санга уткаш, шаңнал үлээрде болунга ян ажыктыг түүлдү чедип алган. Оон түннелинде киевчилерге мөңгүн медаль чаалап алыр арга тывылган, а Ленинградтың «Спартагы» ону алыр аргазын оскунган, хүлер шаңналдыг үнген. А чемпион атты ЦСКА хуусадан эрте апкан. Ол дээрге ону 19 удаа чаалап ап турары ол болур.

Ынчангаш чемпионаттың таблицазы мынзыг: 1. ЦСКА —63 санныг, 2. «Строитель» —56, 3. «Спартак»—55, 4. «Жальгирис»—53, 5. «Динамо» (Тбилиси)—52, 6. «Динамо» (Москва)—50 саннарлыг болгулаан. «Университет» (Ташкент) биле «Локомотив» (Новосибирск) дээш литадан үнгеннер. Оларның орунга бирги литага тиилээн команда кирер үжүлүг. ВЭФ-тиң командазы бирги литага ийиги үжүражылганы эрттирер апаар.

ХААК МАРГЫЛДААЗЫ. Норвег Одвар Бро Холменколденек оюннарынга 50 километр черге чарышка 2 шак 26 минута 28,3 секунда көргүзүүлүг болуп, тиилелгени чедип алза-даа, делегей кубогу дээш демисеелге Олимпиада-80-нин хүлер шаңналының адилекчизи Александр Завьялов (Подмосковье) ону мурнаа. Ол 2.26.50.38 санны ап, ийиги черни ээлээн. Удавас Канадага болур сөөлгу этап мурнуу чарышнга бистин хаакчывыс 134 санныг болуп турар. Норвег Уве Аунли биле финн Харри Кирвесниеми олар оон соонда чоруп орарлар. Бешки черни Хабаровск чурттуг 20 харлыг Юрий Бурлаков ээлээн. Оон саны—98.

ХОККЕЙ. ССРЭ чемпионадының шилилектери ЦСКА-ның спортчулары найысылалдың «Крылья Советов» командазыбиле ойнаашкак, бир саны чидирген. Минскиге болган оске ужуражылгага ук хоорайның «Динаможулары» Воскресенскинин «Химигинге» уттурганнар.

СУГЖЕ ХАЛЫЫРЫНГА. Делегейниң Москвада болуп турар сугже халыырының «Весенние ласточки» деп маргылдаазы олимпий бассейнинде эртип турар. Москва Олимпиадазының чемпиону, Минск чурттуг Александр Портнов ийи чыл дургузунда ол маргылдаага чемпионнаан. Үш метр трамплинге 662,01 санныг болуп, ол тергиин эки көргүзүүлүг болган. 10 метр бедиң чердең халыырынга Пенза чурттуг, он ийи харлыг школачы Алла Лобанкова оскелерден ылгалган.

Ук маргылдааларга 13 чурттуң спортчулары киржип турарлар.

ХААККА УЖУДУУШКУННАР. Ленинград чурттуг Юрий Калинин ам база чурттуң чемпиону болган. Красноярскинин «Каштак» деп черде болуп турар маргылдаага ол чурттуг эң бедик—100 метр трамплинден халаап, 1975 болгаш 1976 чылдарда чедип алган чедиишкиннерин катаптаан. Калинин ниитизи-биле 511 санны чаалап алган.

Эң-не ырак ужугушкун—144 метрни ажыл эртикен дээш тускай шаңналды ССРЭ-нин эртекен чылдагы чемпиону, Москва чурттуг Александр Святов чаалап алган.

(СЭТА).

ТҮҢНЕЛ ОЮННАРЖЕ

Хостуг хүрешке Сибирь зоназының алээди болдар аразынга чемпионады чоокта чаа бистиң республиканың төвүгеге болуп эртикен. Ук маргылдаага деңзи айы-биле шаңналдыг черлерни алган мөгелер Нальчик хоорайга РСФСР-ниң бирги чери дээш болур түңнел маргылдаазынга киржирии солуунарга бижээн. Бистиң республиканың аныяк мөгелери ол улуг маргылдаага киржири-биле март 16-да чорупкан. Команданың составында олуп орар аныяк мөгелер И. Малбык-оол, М. Куулар, Д. Ховалыг, М. Монгуш, Ю. Опуйлаа болгаш В. Хураган олар Тыва АССР-ниң адын камгалап киржирлер. Оларны маргылдаага белеткээрип республиканың арга-дуржулгалыг мөгелериниң бирээзи, хостуг хүрешке ССРЭ-нин спорт мастери Александр Монгушка дааскан.

Чурукта: А. Монгуш акыын мөгелер-биле.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

ЭЛЭЭДИЛЕР, ӨГ-БҮЛЕ, ШКОЛА

ДЕМНИГ КҮШ-БИЛЕ

Бо чылдың январь 22-де «Шынга» парлаттынган, А. Арапчорнуң «Идегелдиң көрүжү» деп үүлүнге хамаарыштыр бодалымны илередикседим.

Ваня-биле бир янзы ажыл чоруткан болза эки болгу дег, класстың удуртукчузу база бар-ла болгай. Оолдуң болу, шынап-ла, берге байдалда кирген. Оон чылдагааны чүдел ынчаш? Улуг ажылдакчы-даа, бичии өөреникчи-даа кижиниң өг-бүлеле чурттап турар байдалы таарымчалыг, ында кижилериң аразында хамаарылгазы эвилел, бот-боттарын билчир, хүндүлежир болур амыдыралга таваржы бар чамдык бергелерин ажып эртери чиик болур болгай. Ваняның иезя Сержинмаа Оюновна амыдыралга урутларының адазы мөчээн соонда арагаже хандыкшыыр апарган. Ынчалзадаа ажы-төлүн кижизидер ыдыктыг хүлээлгезин шуут утуп каапкан. Ваня Мөңге базя шуут берге кижизидилгелиглерге хамаарышпас. Ону эки кижи кылып ап болурунуң аргалары бар. Бо талазы-биле Хову-Аксыдан библиотекарь Ч. Оюнның саналынга каттыжаргыр мен. Хөй-ниитиң организацияларының чүге чедир ажылдап болбас деп?! Оон ийтпирде эң кол черни класс удуртукчузу, класстың актив, ада-ие комитеди ээлээр деп бодаар-дыр мен.

М. САЛЧАК.

Бай-Тайга район.

ХӨГЖҮДЕРИНИҢ АРГАЛАРЫ БАР

спортчулар белеткели мынзыг: 21 кижи ССРЭ-ниң спорт мастеринин, 31 кижи РСФСР-ниң спорт мастеринин 112 спорт мастеринге кандидат аттарын чедип алганнар. А 811 кижи бирги разрядчылар болган. ГТО нормаларының дужаалдазының эрткен ийи чылдарда массалыы өскен.

Олимпий оюннарының эрткен чылында Тывага бүгүзвилелдиң, РСФСР-ниң зона масштабтыг база республика маргылдаалары багай эвес деңнелге эрткен. Республикада бичии уругларның «Аргыглыг мячик», «Хөм мячик», «Алдын шайба», «Ак терге», «Орлёнок», «Зарница», «Идегелдиң старттары» болгаш спорттуң национал хевирлер талазы-биле, шериг назылыларның аразында спартакиадалар, хаакка, чадаг чарышка комсомол, профэвилел кроссгары, хүреш, ча, шыдыраа, стол теннизи, волейбол, баскетбол, бокс дээш ышкаш хевирлерге спорттуң массалыы, сайзыралы багай эвес.

Республикада чамдык спортка эки диртекге чердер хөй. Оларның чижээнге Улуг-Хемниң Жданов аттыг совхозу, «Тыва даг-дүгү», «Тыва кобальт» комбинаттары, геологияшынчилел экспедициязы, Кызылдың харылзаа белдирп, эмчи ажылдакчыларының профэвилел өбкому хамаржыр.

Мооң-биле чергелештир күш-культура болгаш спорт ажылында, оон хөгжүдде-сайзыралында четпестер ам-даа хөй. Бир-ле дугаарында чүл дээрге, республикада ГТО комплекизинин кышкы, чайгы хевирлериниң дужаалдазының байдалы кончуг куду деңнелде. Школаларның хөй кезиинде спорт залдары чок, совхозтарның чүгле чартыктан эвээш хирезинде спорт методистери санаттының турар. Районнарда, спорт ниитилелериндө футбол, хоккей, хаак, чиик, аар атлетика, спорттуң шериг-техниктиг хевирлеринге сайзырал кончуг чавыс. Мооң бир чылдагааны чүл дээрге, чер-черде чамдык будурүлге удурукчуларының спортче улуг-ла сагыш салбайн турарында. Ол ышкаш спорт школаларын районнарда ажыттайн турарывыста. Школаларга тускай спорт классары ажыдар деп айтырыг турул кээрге, Тыва АССР-ниң Чырыдыышкын министерствозу болгаш чер-черлерде улус өөредилге киздистеринин талазындан кандыг-даа деткимче чок, чамдык чүүлдер-биле хандырып, таарымчалыг байдалды тургусчун бээринден ойталаар боор-дур. Бо чоруктуң үржүүдүн Кызылдың № 2 школазында эрткен чылын-на кызын тургаш тургусканывыс тускай спорт класы (хүреш биле ча адарынга) амга чедир аңаа-ла ат кадагалап турар. Культура бажыңнарында катай турар спортзалдар айтырыы чедимче чок шиитпирлеттинип келген.

1979—81 чылдарда найысылал Кызылга эштир бассейниниг улуг спорткорпус тудары планда көрдүнген турган, оон тудуу ам-даа эгелеттинмээн. Проект-смета документилери ам-даа капитал-тудуг эргелелинде чытпышаан. Садыг, хандырылга организациялары чурттакчы чонну, спортчуларны спорт бараанары-биле багай хандырып турар. Хандырылга шлацтыя көдээ черлерде канчаар-даа ажок кошкак. Магазиннерде волейбол сеткилери, мячиктер, спортчу костюмнер, идиктер чок. Республиканың садыг базаларынга эки шынарлыг спортинвентарь кирбес. Кандыг-даа маргылдааны кыяын эрттирип турда-ла, ниити эстетика байдалы, хевир-шынары куду кылдыр көстүрүнүп чылдагааны ында.

Ынчангаш үстүнде чугаалаанывыс четпестерни дарый чайладып, чедишкиннерни быжыглаар телээде, чер-черде партия, совет, профэвилел, комсомол организацияларының бөгүг дузазы-биле бир деминг ажылдавысса, күш-культура болгаш спорттуң массалыг чоруун көдүрүп, ону бурунгаарладып болурувустуң бүгү аргалары бисте бар.

А. ШОЙДУК,

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында күш-культура болгаш спорт комитединиң даргазының оралакчызы.

ТЫВАНЫҢ КҮРУНЕ ФИЛАРМОНИЯЗЫ

Март 25-те, филармонияның концерт залында, совет ырларны эң эки күүседири дээш эстрада артистериниң бүгү-эвилел конкурузунуң лауреады «Мээвинчик» ыры-хөгжүмнүг ансамблиниң концерттери болур. Анаа «Ах, бо-ла кыстарны» деп хөлүг программаны көргүзер.

Совет ырларны эң эки күүседири дээш бүгү-эвилел конкурузунуң лауреады Татьяна Архипова программага киржир.

Москва эстрадазының артиan Владислав Парайский концертти башкарар. Концерттерниң эгелээри—19, 21 шактарда.

Ол-ла концерт март 23-те Ак-Довуракка, март 24-те Чадаана хоорайга болур.

КИНО

МАРТ 20-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Ынак Раджам» (2 сериялыг) 9.30, 12.10, 14.50, 17.30, 20.20 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Космоста адыгжыгаш» 9.30, «Эзир ышкаш ужуңар, хартылаар» 11.00, 12.40, 15.00, «Экипаж» (2 сериялыг) 16.40, 19.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Коргуушкуннун 6000 километри» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 (узаткан) шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Дээрбечи казактар» 10.00, 13.10, «Бабек» (2 сериялыг) 15.00, 17.30, 20.00 шактарда.

ТЕЛЕ ВИДЕНИЕ

МАРТ 20-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». Информастыг программа. 8.40—Эртенги гимнастика. 9.05 — «Удекчиниң өлгени». Уран-чечен телефильм. (Франция). 10.45 — «Бар-даа болза, бузуренчиг эвес». Дамчыдылганы профессор С. П. Капица эрттирер. 11.45 — Медээлер. 11.50—14.30 — Чапсар. 14.30 — Медээлер. 14.50 — «Көдээнин ажыл-ижин». Кинопрограмма. 15.20—ССРЭ-ниң хаак спортунга кубогу. Херээжегнер. 5 км. Сыктывкардан дамчыдылга. 15.45 — М. де Фалья «Үш-булуңчук» деп балеттен ийиги сюита. 16.15 — «Москваның комсомолунуң ажыл-херектери». 16.35 — Туниститң хамаарышпас чоруун чарлааныныр 25 чылынга. Туниститң национал танцы ансамблиниң концерти. 17.15 — «СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин — амыдыралга». 17.30 — «Тоол аалдан келдим». «Хар дагынга». Мультфильм. 18.45 — Бөгүн делегейде.

КЫЗЫЛДАН

19.00 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН

19.15 — Съездиниң делегаттарынга сес. Москваның чогаалчылар организациязының башкаар черинин бирги секретары, филология эртемнериниң доктору Ф. Ф. Кузнецовтуң чугаазы. 19.45 — «Декабрьның эгезинде ийи хүн» деп уран-чечен телефильмниң башгайгы көргүзүлгези. 21.00 — «Ye». Информастыг программа. 21.35 — «Бенефис» программаның арынары-биле. 22.30 — Бөгүн делегейде. 22.45—23.00 — Аар атлетикага делегей маргылдаазы. «Найырал кубогу». Львовтан дамчыдылга.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

19.00 — «Улустуң аялгалары».

КЫЗЫЛДАН

19.15 — «Партия биле чон чангыс эптиг». Кызыл хоорайның бот-тывынгыр уран чүүл коллективтериниң телефестивалы. Школа-интернаттың бот-тывынгыр уран чүүл киржикчилериниң концерти. 19.45 — Телемедээлер. 19.55 — «Тываның экраннарында». 20.10 — Чарлаллар. 20.15—20.45 — «Дамырак болгаш ыры». Фильм-концерт.

Аагаар

Республикага бөгүн өскерлиг каап турар агаар болур, чамдык черлерге быскан хар чаавының температуразы хүнүзе — 5—10, а дүне 14—19 градус чедир соор.

Кызылга соок 5—7 градустан ашпас.

ЧАРЛАЛДАР

ТЫВА АССР-НИҢ ИШТИКИ ХЕРЕКТЕР МИНИСТЕРСТВОЗУ ССРЭ-НИҢ ИХМ-НИҢ ДЭЭДИ БОЛГАШ ОРТУМАК ӨӨРЕДИЛГЕ ЧЕРЛЕРИНГЕ КУРСАНТЫЛАР ЧЫЫП ТУРАР.

Дээди школаларга өөренириниң хуусаазы дорт, а ортумак өөредилге черлеринге — ийи чыл. ИХМ органнарынга ажылдаар юридиктиг дээди болгаш ортумак эртемниг специалистерни школа белеткеп турар.

ССРЭ-ниң ИХМ-ниң Омскиде дээди школазынга болгаш Иркутскинин орт-техниктиг училищезинге 30 хар чедир назылыг, Совет Армияга албан эрттирген, эрттирбээн-даа, ортумак эртемниг, кадыкшылының байдалы-биле ИХМ органнарынга ажылдап болур эр кижилерни хүлээп алыр.

Киреринин шылгалдаларын челиишкиниг дужаатан болгаш үстүнде айыткан өөредилге черлеринге дыннакчылар кыллыр хүлээп алдынганнарны Совет Армияга албан эрттиреринден хостаар.

Волгоградтың, Горькийниң, Рязаньның, Хабаровскиниң дээди школаларынга, а ол ышкаш Новосибирскинин, Оредың, Воронежтиң, Елабуганың, Барнаулдуң, Саратовтуң ортумак школаларынга үстүнде айыткан негеллелерге тааржыр, шериг албаның эрттирген эр кижилерни хүлээп алыр.

Школаларга кирип турарлар конкурстуг шылгалдалар дужаар: орус дылга болгаш литературага (бижимел болгаш аас-биле), ССРЭ төөгүзүнге. даштыкы дылга (үгле дээди школаларга кирерлер), а Иркусткинин ерт-техниктиг училищезинге кирерлер ССРЭ төөгүзүнүн ориугга математикага (аас-биле) дужаар.

Дээди өөредилге черлеринге кирерин күзээнир 1981 чылдың апрель 30-га чедир, а ортумак школаларга өөренирин күзээнир май 30-га чедир медицина комиссиязын эртиреринге Тыва АССР-ниң ИХМ-ниң кадрлар киздизинге келир болгаш дараазында документилерин эккээр:

кадыкшылының дугайында эмчи справказы, ортумак эртемниң дугайында аттестат (бозу-биле), шериг биледи азы кижи бижиткен харечилел, будурүлге болгаш партия-комсомол характеристиказы (сөөлгу ажыллап азы өөренип турган черинден), 3х4 хемчээлдиг борт чокка тырттырган 3 фото-чурук, СЭКП азы ВЛКСМ хооркомунуң, райкомунуң өөредири-биле чоруткан бижин.

Киреринин экзаменнерин дужаары-биле Тыва АССР-ниң ИХМ-ниң кадрлар киздизинден бижик алган кижилерге Кызыл хоорайдан өөредилге черинин турар черинге чедир базары болгаш дедир келири халас.

Конкурс эрткеннерни дыннакчылар кылдыр хүлээп алыр болгаш халас аъш-чем-биле, хеп-биле болгаш ниитинги чуртталга бажыңы-биле хандырар. Оон ангыла айда 40 рубль стипендия бээр.

Айтырыгларны Тыва АССР-ниң ИХМ-ниң кадрлар киздизинче чорудар, № 204 кабинет, телефоннары: 2-10-71, 99-23-88.

Тыванын Күрүне филармониязы концерт коллективтеринге ажылдаары-биле дараазында хевирлерге конкурсту эртиирип тур:

1. Ырлар (оолдар, кыстар)
2. Хылдыг хөгжүм керекселдеринге (домра, игил, бызаанчы).
3. Хөөмей, сыгыт болгаш хомуска ойнаары.
4. Танцы (конкурсту эрткеннерни Ленинградка өөренири-биле чорудар).

Конкурс филармония бажыңында март 20-22 хүннеринде эртер. Эртенгинии 10 шакта эгелээр.

ФИЛАРМОНИЯ ДИРЕКЦИЯЗЫ.

Кызылдың № 1 көдээ ортумак профтехучилищезин бүгү курстарның өөреникчилериниң ада-ие хуралы март 28-те болурун чарлап тур.

Редакциянын адреси: Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажын № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң ораалакчыларының 2-35-24, 2-31-75 чарыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузуу киздистериниң 2-37-13, пропаганда киздизиниң 2-31-75, культура киздизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый киздизиниң 2-21-47, үлетпүр киздизиниң 2-31-75, чагаа киздизиниң 2-41-27 информация киздизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Тираж 17866 Чагыг № 451.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ком садыының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 1) ТС—00501

Бүгү чурттарның пролетарийлери. каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Соединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 68 (11566) | 1981 чылдың март 21, суббота | 1925 чылда үндезилеттингеш | Өртээ 2 көп.

СЭКП Тыва обкомунуң II пленуму

Дүүн Кызылга, Политиктиг чырыдыышкын бажыңынга, СЭКП обкомунуң II пленуму болуп эрткен.

Пленумну СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидат партия обкомунуң бирги секретары **Г. Ч. Ширшин** ажыткан.

«Партияның XVIII область конференциязынга делегаттарның кылган шүгүмчүлелдериниң болгаш саналдарының күүсеттинип турарының дугайында» информацияны СЭКП обкомунуң секретары **Г. Н. Долгополов** кылган. Ол айтырыг талазы-биле доктаалды пленум хүлээп алган.

Республиканың болгаш Кызыл хоорайның партия активинин хуралының доктаалын пленум бадылаан.

Пленум организастыг айтырыгны база чугаалашкан. СЭКП обкомунуң секретарынга болгаш бюро кежигүнүнге **А. И. Ванжаны** сонгаан.

Республиканың болгаш Кызыл хоорайның партия активиниң хуралы

Дүүн Кызылга, Политиктиг чырыдыышкын бажыңынга, республиканың болгаш Кызыл хоорайның партия активиниң хуралы болуп эрткен. Оон ажылынга СЭКП обкомунуң кежигүннери болгаш кежигүнүнге кандидаттар, партияның область организациязының ревизия комиссиязының кежигүннери, СЭКП райкомнарның секретарьлары, министерстволарның, ведомстволарның, эргелелдиг удуртукчулары, парткомнар секретарьлары, совет база профэвилел, улусчу контроль, комсомол органнарының ажылдакчылары, бүдүрүлгениң мурнакчылары киришкен.

Актив хуралын СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидат, партия Тыва обкомунуң бирги секретары **Г. Ч. Ширшин** ажыткан.

Республиканың партия активиниң хуралынга «СЭКП-ниң XXVI съездизиниң түңнелдериниң болгаш партияның область организациязының сорулгаларының дугайында» айтырыгны чугаалашкан. Бо талазы-биле илеткелди СЭКП обкомунуң бирги секретары **Г. Ч. Ширшин** кылган.

Илеткелдиң талазы-биле: СЭКП Кызыл хооркомунуң бирги секретары **А. И. Пожидаев**, СЭКП Таңды райкомунуң бирги секретары **В. В. Дунаевский**, СЭКП-ниң XXVI съездизинин делегады «Тыва даг-дүгү» комбинаттың арыглал фабриказының дерилгелер машинизи **У. Т. Монгуш**, СЭКП Каа-Хем райкомунуң бирги секретары **В. А. Бакулин**, № 1 АТБ-ниң чолаачызы **А. И. Галайко**, СЭКП Өвүр райкомунуң бирги секретары **Ч. Х. Ооржак**, «УТКА 25 чылы» совхозта хаван ажаакчызы **Б. С. Долгар**, мелиорация болгаш суг ажыл-агыйының министри **В. П. Сургутанов**, «Тудуг кезектери» комбинаттың арматурщиги **О. А. Байкалова**, садыг министри **К. Х. Шавыраа**, «Большевик» совхозта партком секретары **С. А. Донгак**, «Тыва көдээ тудуг» трестиң эргелекчизи **Г. М. Шубник**, «Тыва кобальт» комбинатта партком секретары **В. Б. Петров**, даараныла фабриказында парторганизация секретары **В. Н. Брюханова** олар саналдар берген.

Партия активинин хуралы СЭКП-ниң XXVI съездизинин шиитпирлерин, Төп Комитеттиң Отчёт илеткелинде түүлдерни болгаш түңнелдерни бүрүн долузубиле түүлдүгзүнүп, ону партияның область организациязының практиктиг ажыл-чорудулгазынга хажык чок удуртулга болдурар талазы-биле доктаалды хүлээп алган.

Республиканың коммунистери, бүгү ажылчы чоннары Төрээн Коммунистиг партиязын, оон ленинчи Төп Комитедин долгандыр улам сырый каттышпышаан, СЭКП-ниң XXVI съездизинин шиитпирлерин амыдыралга чедиишкинниг боттандырар дээш бүгү күштерин, билиглерин болгаш арга-дуржулгазын бээр, он бирги беш чылдың баштайгы чылының планнары болгаш хүлээлгелерин долдур болгаш ажыр күүседир дээш социалистиг чарышты улам калбартыр дээрзин партактив хуралының киржикчилери СЭКП Төп Комитединге, СЭКП ТК-ның Чиигине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Соединиң Президиумунуң Даргазы эш Л. И. Брежневке бүзүрелин илергейлээн.

РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелинде

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң түңнелдерин болгаш оон шиитпирлеринге, партияның съездизинге СЭКП ТК-ның Отчёт илеткелинге эш Л. И. Брежневтиң айтыышкынынарынга дүүштүр РСФСР-ниң министерстволарының, ведомстволарының, совет болгаш ажылагый органнарының сорулгаларын РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң март 19-та болган хуралынга бүгү талалыг чугаалажып көргеи.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы М. С. Соломенцев илеткел кылган. Россия Федерациязының ажылчы чоннары, бүгү совет кижилер-биле бир дөмей, СЭКП-ниң XXVI съездизинин шиитпирлерин, бистин Төрээн чуртувустуң экономиктиг болгаш камгаланыр күчүзүн быжыглаарынче, тайбынны камгалаарынче болгаш быжыктырарынче, совет улустуң амыдыралын экижидеринче угланган партияның ленинчи угланышкынын база иштики болгаш даштыкы политика талазы-биле практиктиг ажыл-чорудулгазын бүрүнү-биле болгаш долузу-биле түүлдүгзүнүп, деткип турарын илеткелчи онзалап демделээн. СЭКП-ния XXVI съездизинге эш Л. И. Брежневтин илеткелин Россия Федерациязының, бүгү чурттуң ажылчы чоннары марксизм-ленинизмни, коммунистиг тургузуушкынның теориязын болгаш практиказын улам ынай сайзыралдырынга база байлакшыдарынга чогаадыкчы улуг салыышкын кылып хүлээп алган.

Шылгарангай политиктиг болгаш курсче ажыттакчызы, Ленинниң болгаш Улуг Октябрьның херээнин тыныы удамчыттакчызы — эш Леонид Ильич Брежневти СЭКП ТК-ның Чиигине секретарынга база катап бир үн-биле сонгаанын чеп болганга кайгамчык улуг сорук киришкин-биле уттаан.

Россия Федерациязының ажылчы чоннары СЭКП-ния XXV съездизинин шиитпирлерин амыдыралга боттандырыышаан, онгу беш чылда республиканың экономиктиг болгаш эртем-техниктиг күүзүнүн, чоннуң амыдыралының материалдыг база культурлуг деңнелин бедидеринин улам ынайгы озулдезин чедип алганын хуралга демделээн. Он бирги беш чылды чедиишкинниг эргелээриниң эки үндезинин оон-биле тургустунган. Съездинин шиитпирлериниң дүүштүр ажыл-агыйны башкарарының, экономиканың бүгү алырларының быжыг туруштуг хөгжүлдезин хандырарының, будүүргеге болгаш эртем-техниктиг күүзүнү улам долу ажыглаарының, курлавырларны бүгү талаа-биле камнаарының шаңкы методтарынче шилчиринин эрежок чугулазынче киржээнгейин угландырган. Ажылдың шынарын экижидеринин, планнаашкынны болгаш ажыл-агыйны эргелеп башкарарын сайзырангайжыдарының, план база саңхөө чурумун быжыглаарының, бүгү будүүргелерниң болгаш организацияларның демдески ажылдаарын хандырарының, будүүргени база күш-ажылды организастаарының мурнакчы хевирлерин болгаш методтарын бүгү чер болганга шингээдип ажыглаарының эң-не чугулазын онзалап демделээн.

Экономика болгаш социал талазы-биле комплекстиг хөгжүлдениң айтырыгларынче улуг кичээнгейни хуралдың киржикчилери угландырган. Ол айтырыглар Россия Федерациязынга онза чугула ужур-дузалыг. Будүүргениң хөй адырларының перспективалары, лаштыкы чурттар-биле калы ажылдажылга республиканың сонгу болгаш чөөн чүгүнде районнарның хөгжүлдези-биле сырый холбаалыг. Ол районнарга чуртталга бажыңнарын, культура болгаш амыдырал ужур-дузалыг объектилерни, эки оруктарны, көдээ ажыл-агый продуктулары-биле хандырылганын идегелдиг базаларын тудар сорулганы шиитпирлеевйи, оларның девискээринде будүүргө черлериңге быжыг будүүргө коллективтерин тургузары берге болур. Ол сорулганы чогумчалыг кылдыр шиитпирлээри — бүгү министерстволарның болгаш ведомстволарның, чер-черде совет органнарның дорт хүлээлгези болуп турар.

Шингээдип алдынган районнарынга комплекстиг хөгжүлдени боттандырары база негеттинин турар. Оон барымдазы —республиканың кара хөрзүнүүр эвес зоназы-дыр. Ында будүүргенин болгаш амылыралдың айтыырыглары сырый холбаалыг болгаш мал, чер ажылын чедиишкинниг хөгжүлдерининг шиитпирлиг фактору болуп турар. Ол ажыллан чаңгыс-даа министерство чайлап болбас ужурлуг.

Республиканың үлетпүрүнге продукция будүүрерин улуг хемчээлге көвүдедири, будүүргенин тургузуун экижидери, чер байлактарын тывар болгаш болбазырадыр адырларны хөгжүдеринге балансылыг чорукту хандырары чугула. Улус ажыл-агыйының бүгү сорулгаларын шиитпирлээриниң чайгылыш чок үндезинин — дар индустрияны хөгжүдери болуп турарын Отчёт илеткелде онзалап айтканы принципиалдыг ужур-дузалыг. Ол айтырыг ылангыя оон база адырларыга бирги эвлчегде—одалда-энергетика базаларына хамаарыжыр. Чонга херектиг бараанарны будүүрерин көвүдедиин болгаш оларның шынарын бедиижери — үлетпүрүнү, будүүргелерниң болгаш организацияларның ажылдакчыларының бирги чергениң чугула сорулгазы, партия, совет, ажылагый органнарының болгаш профэвилелдериниң онза сагыш салыышкынының чүүлү болуп турар.

Республиканың көдээ ажылагыйын, оон агроүлетпүр комплекизинге кирген адырларны улам ынай хөгжүдериниң айтырыгларынче илеткелди чугаалажып көргеи үеде улуг кичээнгейни угландырган. Он бирги беш чылда көдээ ажылагый продуктуларын будүрерин чылда ортумаа-биле 12—14 хуу көвүдедири, колхозтарга болгаш совхозтарга күш-ажылдың будүргүчүлүүн 22—24 хуу бедидери көрдүнеген. Эътти болгаш мал ажылының өске-даа продуктуларын будүрерин көвүдеринче онза кичээнгейни угландырган.

Капитал тудуунда байдалды үндезинин-биле экижидеринии, доозулбаал тудугларның хемчээлдерин кыырарының, объектилерни дериир хуусаларын дүргедедиринии, бар будүүргелерни чаартырынче болгаш техника-биле эде чепсеглээринче капитал салыышкынарын бирги эвлчегде угландырарының эргежок чугулазын РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлели онзалап айткан. СЭКП-ниң XXVI съездизинин шиитпирлерине дүүштүр транспортту, харылзааны, чоннуң амыдырал хандырылгазының будүүргелерин улам ынай хөгжүдерииң чугула айтырыгларын, культура-чырыдыышкын албан черлериниң болгаш чогаадыкчы организацияларның ажылын экижидер сорулгаларны хуралга тодаргай чугаалажып көргеи.

Партияның XXVI съездизинин шиитпирлерин, СЭКП ТК-ның Отчёт илеткелинге эш Л. И. Брежневтин айткан сорулгаларын, съездиниң бадылаанын 1981—1985 чылдарда болгаш 1990 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң кол угланышкыннарын чайгылыш чок күүседири-биле хүлээп алырын, боттарының ажыл-чорудулгазынга удуртулга болдурарын РСФСР-ниң министерстволарынга болгаш ведомстволарынга, автономнуг республикаларның Министрлер Чөвүлелдеринге, улус депутаттарының чер-чер Советтериниң күүскомнарынга РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлели хүлээп алган доктаалында дааскан.

СЭКП-ниң XXVI съездизинин айтырганы өндүр чаагай сорулгаларны чедиишкинниг күүседириниң херээнге Россия Федерациязының улус ажылагыйының бүгү адырларының ажылчы чоннары боттарының толептиг үлүүн киирер дээрзинге бижыг бүзүрелди РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлели илергейлээн.

(СЭТА).

СЭКП-НИҢ XXVI СЪЕЗДИЗИНИҢ ШИИТПИРЛЕРИН—АМЫДЫРАЛГА

СЭКП обкомунуң бирги секретары Г. Ч. ШИРШИННИҢ илеткели

СОВЕТ Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XXVI съездизи 1981 чылдың февраль 23-тен март 3-ке чедир Москвага болуп эрткен. Ол болза бистиң партиявыстың, бүгү коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкинниниң төөгүзүнге шылгарангай черии ээлээр.

Совет Эвилелиниң алдарлыг Коммунистиг партиязы Ленинниң өлүм чок идеяларын амыдыралга хажык чокка боттандырбышаан, ажылчын ангының, бүгү совет улустуң мерген угаанныг политиктиг баштынчызы, коммунизм дээш демселге оон ёзулуг революсчу авангарды, сорук киирикчизин болгаш организакчызы болуп турарын совет коммунистериниң дээди шуулганы база катап бүзүрелдиг бадыткаш көргүскен.

Совет шиитилелдиң доктаамал быжыглы турар социал-политиктиг болгаш идейлиг чангыс эвин, ажылчын ангының, колхозчу тараачынарның болгаш улусчу интеллигенцияның бузулбас эвилелии, бистиң чурттуң нацияларының болгаш биче улустарының акыдүкма пайыралын СЭКП-ниң XXVI съездизи таа күш-биле көргүскен.

Съездиге 160 чурттардан коммунистиг, ажылчын, национал-демократтыг болгаш өскедаа партияларның база организацияларның 123 делегациязының олурушканы пролетаржы интернационализмниң идеязының тиилелгезиниң чайынзынчак хереченлери болган.

«Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XXVI съездизинге СЭКП ТК-ның Отчёду болгаш иштики база даштыкы политика талазы-биле партияның ээлчеглиг сорулгалары» деп СЭКП ТК-ның Чиигине секретары эш Л. И. Брежневтиң илеткелии съездиге дыннаан болгаш чугаалажып көрген. Канчаар-даа ажок улуг теоретиктиг болгаш практиктиг ажыл-чорудулгазын бүрүн долузу-биле түүлдүгзүнүмүшаан, СЭКП ТК-ның Отчёт илеткелин түүлдүг деп көрген болгаш эш Л. И. Брежневтиң илеткелинде айткан иштики база даштыкы политика талазы-биле партияның ээлчеглиг сорулгаларыкын талазы-биле түүлдерни болгаш сорулгаларны боттарының ажылынга удуртулга болдурарын бүгү партия организацияларынга саналдаан.

«СЭКП-ниң таа Программазының редакциязын белеткээр дугайында» доктаалды съезд хүлээп алган, делегейниң иниитилел хөгжүлдезиниң дүрүм ёзугаар түүлдерни болгаш партияның база совет улустуң коммунизм дээш демиселиниң эчис болгаш кол сорулгаларын колдуунда шын тодаргайлаан партияның амгы Программазынга эргежок чугула немелдерни болгаш өскерилгелерни киирерии база СЭКП-ниң Программазының таа редакциязы партияның ээлчеглиг съездизинге недир белеткээрии СЭКП Төп Комитединге даскан. Совет иниитилелдиң амыдыралынга болгаш делегейниң иниитилел хөгжүлдезиниге эң чугула өскерилгелер, коммунизм тургузуушкынуун эң таа сорулгалары Программага эртем ёзугаар-биле хаиы тодараттынган турар ужурлуг дээрзин съезд айтыкан.

СЭКП-ниң XXVI съездизи ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. А. Тихоновтуң илеткелиниң талазы-биле «1981—1985 чылдарда болгаш 1990 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң кол угланышкыннарын» бадылаан. Съезд оон ышкаш СЭКП-ниң Төп ревизия комиссиязының отчёдун бадылаан. СЭКП-ниң XXVI съездизии партияның удуртур организацияларының чангыс үн-биле сонгаан.

1981 чылдың март 3-те болган партия Төп Комитединиң Пленумунга бүрүн чангыс эпүнелеп көрбүшаан. XXV съезд иниитилел хөгжүлдезиниң колкол тенденцияларын болгаш угланышкынарын шын тодараткан дээрзин бүзүрелдиг чугаалап болуп, деп онзалап демделээн. Ленинчи чиигине шугумну партия амыдыралга бүзүрелдиг чорудуп турар, мурнундагы съездиге айттынган сорулгалар иниитизи-биле чедиишкинниг шиитпирлеттингеч.

СЭКП-ниң XXVI съездизи партия Төп Комитединиң, ленинчи угланышкынын болгаш практиктиг ажыл-чорудулгазын бүрүн долузу-биле түүлдүгзүнүмүшаан, СЭКП ТК-ның Отчёт илеткелин түүлдүг деп көрген болгаш эш Л. И. Брежневтиң илеткелинде айткан иштики база даштыкы политика талазы-биле партияның ээлчеглиг сорулгаларыкын талазы-биле түүлдерни болгаш сорулгаларны боттарының ажылынга удуртулга болдурарын бүгү партия организацияларынга саналдаан.

«СЭКП-ниң таа Программазының редакциязын белеткээр дугайында» доктаалды съезд хүлээп алган, делегейниң иниитилел хөгжүлдезиниң дүрүм ёзугаар түүлдерни болгаш партияның база совет улустуң коммунизм дээш демиселиниң эчис болгаш кол сорулгаларын колдуунда

СЭКП-НИҢ XXVI СЪЕЗДИЗИНИҢ ШИИТПИРЛЕРИН — АМЫДЫРАЛҒА

(Уланчызы. Эгези 1-ги арында).

гаш аъш-чем үлетпүрү улам көгжүүр. Ажылдап турар бүдүрүлгелерни чаарты тургузар болгаш техника талазыбиле эде чепсеглээр, чаа бүдүрүлгелерни тудуп турар. Бо беш чылда үлетпүр продукциязы 21—23 хуу өзер ужурлуг.

Он бирги беш чылдың эң чугула соруглазы бүдүрүлгеге чаа техниканы болгаш мурнакчы дружуглаганы ажыглап, дериг-херекселлерни чаартып, депшилгелиг технологияны, күш-ажылды эртемге үндезилээрни калбаа-биле ажыглап тургаш, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң бүдүрүлге бүрүзүнге чайгылыш чок белиирин чедип алыры болур. Бүдүрүлгенин немелде өзүлдезин шапкынчыларын, фонд эгидилгезин, эвээш санныг ажылчынар-биле продукция бүдүрериң немештир өстүдерии хандырар ужурлуг.

Бүдүрүлге бүрүзүнүң, адыр бүрүзүнүң күрүне планнарын күүседири шыңгыы контрольга алыр херек.

Республиканың үлетпүр коллективтериниң хөй кезии СЭКПниң XXVI съездизинге алдар кылдыр алган социалистиг хүлээлгелерин чедишкининг күүседткен. Продукция бүдүрүп, сайгарарының, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн белидиринин талазы-биле ийи айның күрүне планнары ажыр күүсеттинген. Ынчалза-даа ам-даа четпес ажылдап турар бүдүрүлге черлери бисте бар. Январь, февраль айларда продукция бүдүрериниң планын 9, ону сайгарарының даалгазыны— 10, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң планын—12 бүдүрүлге черлери күүсетпээн. «Тыва тудуг материалдары» каттыжышкынының, автосепгеле заводунуң пиво заводунуң болгаш өскедаа бүдүрүлге коллективтери эрткен чылдың ол-ла үезинге турганынга денноэрге, продукция бүдүрерии эвээжеткен. «Тудуг кезектери» комбинат, «Росводпромнуң» ДБК заводу чаа беш чылды сула эгелээн.

Партия хооркому, райкүүскомнар, министерстволар, ведомстволар бүдүрүлге черлериниң ажылын экижидер, планнарның күүсеттинери дээш удуртукчуларның тус-тус харыысалгазын бедидер, беш чылдың эгезинде ажылчы коллварның политиктиг болгаш күш-ажылчы көдүрлүүшкүнүн быжыглаар хемчегларни алырүчугула. Олар массалыг социалистиг чарышты улам калбартыр, мурнакчы дружуглаган нептередириин хемчегларни ап, боттандырар ужурлуг.

1990 чылга чедир үеде республиканың транспорт четкизин тургузарының талазы-биле шудургу ажыллаар херек. Республикаже демир-орук тудуп киперининг, Саян-Шушенское ГЭС-тин сүг хөлбээн чүк дажыгларынга ажыглаарының айтырыгларын шыңгыы тургузуп, үзе шиитпирлээр алаар. Абакан — Кызыл болгаш Абаза — Ак-Довурак арзының автооруктарын чаартып тударының ажылдарын шапкынчылар, агаар транспортун хөгжүүлери-биле айттынгач хемчегларни боттандырып чорудар.

Чаа беш чыл болза, тудугжуларга шыңгыы шылгалза болур деп, эш Л. И. Брежнев илеткелинге чугаалаан.

Республикага капитал тудугнун ниити хемчээли он бирги беш чылда улам-на үлгадыр. Тудуг-монтаж ажыллары бүрүк 1,5 катап көвүдээр. Бо чылын бүдүрүлгенин болгаш социал-культураның дыка хөй тудугларын кылгаш, ажыллага киирер ужурлуг.

Тудуг индустриязының болгаш тудуг материалдарының үлетпүрүнүң чаа күүчүлерни тургузар болгаш эргилерни долузу-биле ажыллаарының, тудугжуларның моон-даа соңгаар шыңгыы ажыллаарывыс эргежок чугула боон турар. Цемент заводунуң, улуг панельдерден бажын тудар заводтуң, «Тыва совхоз тудуг» каттыжышкынының көдээ тудуг комбинадының. Шуурмак суурга мыны чазаар заводтуң тудугларынга, бар түүлбү заводтарын чаартырынга, одалга болгаш чурт иштинии үлетпүрүнүң эргелеринии бүдүрүлге черлеринге тудуг материалларын бүдүрерии калбартырынга бүтү күштү үндүрер болзувусса, бистерниң шын кылганывыс ол болур.

Кереэлиг ажылдаар тудуг организациялары әрткен чылдың чогуур үезинде турганынга денноэрге, тудуг ажылларының хемчээлии элээн өстүрерии чедип алганын бо чылдың эйи айларның түүнелдерии көргүүүп турар. Ынчалза-даа олар январь, февраль айларның планнарын күүсеттээн. Кереэлиг ажыллаар 42 организациялариның 45,2 хуузу азы 19-зу планны күүседип шыллаван. Оларның аразында «Шагонартажстрой» трест, «Абаканэнергопромстрой» эргелелдиң КМК-зы, «Кызыл тудуг» эргелели, Сельхозкүркомнуң 741-ги, 957-ги болгаш 1317-ги КМК-лары, сентелге-тудуг эргелели. Салыг министерствозунуң СТУ-зу болгаш өске-даа коллективтер бар.

Планнарны күүседириниң, тудугжуларның ажылын организастаарын экижидериниң, тудуг бүдүрүлгезиниң инженерлиг белеткелии болгаш технологиязын сайзырангайжыдарының, тудугжуларны бичии механизациязының түүллери-биле хандыраарының, машиналарның болгаш механизмнерниң ажылдаарының эвилчегиг чоруун калбартырының айтырыглары партия, совет органнарның, ажыл-агыйжы удуртукчуларның шыңгыы контролюнуң адаанга турар ужурлуг.

Чоннуң чаагай чоруун бедидериниң талазы-биле съездиниң айтканы калбак программазы совет кижилерниң амыдыралының эң-не янзы-бүрү талааларын — хереглелди болгаш чуртталга чеэлерии, ажылдың болгаш амыдыралдың-даа байдалдарын, культураны болгаш дыштанныгаңы-даа хазар тудуп турар. Национал орулгага хереглел фондузунуң ниити денизиин 1985 чылда 77,3 хуу чедир бейидерии көргеп. Хереглелдиң ниитилел фондузу дыка улгадыр. Ажыл төлевирин болгаш чонга өске-даа төлевирлерни база чинглделерии бедидер талазы-биле төпчүттүнген хемчеглерге бо беш чылда 16 миллиард ажыг рубльди тускайлаарын көргеп. Ажылчыннарга, албан-хаакчыларга, колхоз кежигүнеринге нязы-харыны улатканы болгаш инналид болганы-биле холбаштыр пенсияларның эң эвээш хемчээлдерии улгаттырар. Он бирги беш чылда чоннуң кижи санынга ондаштыр боттуг орулга 16—18 хуу көвүдээр. Ургларлыг өг-бүлелерге күрүне дузалам-чызын күштелдирер. Айда эң эвээш 80 рубль чедир ажыл төлевирии, ажылчыннарның, албан-хаакчыларның акша шалыннарын бедидери дээш ыпкаш ыңдыг чугула хемчеглерии боттандырып, эгелээр. Ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның айда ортумак ажыл төлевири 13—16 хуу, колхозчуларның ажыл төлевири — 20—22 хуу удгадыр. Чамдык чөөн районнарга ажылының стажы дээш немелделерии, район коэффициентилерии улгаттырарын база көрүп турар. Улус өөредилгезии, кездык камгалалын болгаш культураны улам хөгжүдерииң хемчеглерии база айыткан.

Ажылчы чоннарның амыдырал деннелии бедидерии дээрге чугле акша орулгаларын улгаттырары ол эвес дең. СЭКП ТК санап турар. Чоннуң аъш-чем-биле, а ол ышкаш калбак хереглелдиң бараанары-биле хандырарының соруглазын бирги чергенин күлдыр салып турар.

Чоннуң аъш-чем продуктулары-биле хандырарының айтырыын шыңгызы-биле шиитпирлээр сорулга-биле аъш-чемниң тускай программазын ажылдап кылыры чугула деп санап турар. Ол программа көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезин, ооң продукциязын кадагалап, ажыллап-кылыр адырларбиле, садыг черлери-биле үзүлбес холбаалыг кылдыр каттыштырар ужурлуг.

Аъш-чем программазының үндезини көдээ ажыл-агыйны улам-на көдүрери, ооң ажыктыг болур чорууң бедидери болур.

Ниитизи-биле алыр болза, республиканың көдээ ажыл-агыйында шынар талазы-биле элээн чаартылгалар боон турар. Оон-биле, кады ооң хөгжүлдезиинде бергелер, шиитпирлеттинмээн айтырыглар ам-даа бар боон турар. Оларны моон мурнунда болган партияның область конференциязында хамызы-биле анализтеп көргенив билир болгай силер. Көдээ ажыл-агыйны улам хөгжүдеринге, ооң продукциязын бүдүрерии болгаш белеткээрии көвүдериниге чугула ужур-дузалыг элээн каш айтырыгларга илеткелчи доктаагаан.

Эш Л. И. Брежнев съездиге бодуунуң илеткелинге мынча деп чугаалаан: «СЭКП ТК республикаларның, крайларның болгаш областарның партия организацияларынга, районнарның партия организацияларыга, көдээнии бүгү-ле ажыл-ишчилериниге: мал ажылы — ол дээрге, бөгүн көдээге шалыпчы фронт-тур. Айыттынган планнарны чүгле күүселир эвес, харын база ажыр күүселир дээш эң-не кызымаккай, эң-не инициативтиг болгаш шудургу чорукту кылып, бүгү-ле курлавырларны болгаш аргаларны ажыглаар херек деп кыйгырып турар».

Мал ажылы дээрге, республиканың улус ажыл-агыйының кол адыры боон турар. Оон эът болгаш дүк дээн ышкаш ыңдыг продукциялары ниити эвилел ужур-дузалыг боон турар. Бистер 1981 чылда күрүнеге 25 муң тонна эът, 27 муң тонна сүт, 2700 тонна дүк, 15 млн. куш чуургазы садар ужурлуг бис. Дараазында чылдарда оларны белеткээр хемчээли улам улгадыр ужурлуг.

Айыттынган программаны күүседириге бисте бүгү аргалар барын чугаалаар ужурлуг. Ынчангаш практиктиг соруулга кандыгыл дээрге, ол аргаларны долузу-биле ажыглаары, мал ажылында четпестерни узуткаарынга, ону хөгжүдериниң үндезин айтырыгларын шиитпирлээрииге улуг күштү салыры боон турар.

Бистер мал ажылының адыр бүрүзүн бүгү талазы-биле өөренип көөр, оларны көдүрериниң тодаргай программазын ажылдап кылыр ужурлуг бис.

Малдың чүдэп өлүрүдел, оорлаар чоруктан, ажыл-агый иштинге өлүрүп, ажыллаарындан чидирии ам-даа хөй боон турарын эң-не шыңгыызы-биле демделээр херек. Малдың өзүл, төрээнии болгаш өлүп хораның чажырар болгаш өске-даа дүрүм үрээшкиннери чы чоннуң мал чемин белеткеп база тыптынып алырынга, аныяк малдарны садып алырынга, кодан чаныңың девискээрин болбаазырадырынга, артыкшылдыг продукциязын сайгарарынга дузаны чедирер ужурлуг.

Эш Л. И. Брежневтиң илеткелинде мал ажылының чем баазазын хөгжүдериниң онза чугулазын демделээн.

Он бирги беш чылда бис чылда ортумаа-биле 200—220 муң тонна тарааны бүдүрер, 225 муң тоннадан эвээш эвес сигенни, 100 муң тонна сенажты, 400 муң тонна силосту, 10 муң тонна витаминниг сиген дагланын бүдүрер ужурлуг бис.

Бо чылын-на тарааның, мал чеминиң болгаш чер ажылының өске-даа продукциязын бүдүрерин элээн көвүделирии чедип алыр дээш чүүү кылыр ужурлуг бис? Черии үндезинии-биле экижидериниң эргежок чугулазынче активтин кичээнгейии база катап угландырыксап тур мен. Чер ажылының культуразын бедидер, бо ажылга агрономнарның, бригадирлериң, механизаторларның ролюн болгаш харыысалгазын бедидер дээш ёзулуг демиселдиң чер-черлерге калбартыр ужурлуг бис. Чер ажылының хөрзүн камгалал системазын нептередири, хөрзүнүү болбаазырадырының эрозияга удур аргаларын комплекстиг ажыглаары онза ужур-дузалыг.

Тус черииң хөрзүн-агаар-бойдузуңуң байдалдарын барымдаалап тургаш, ажыл-агый бүрүзүнге көдээ ажыл-агый культураларының кандыг хевирлерии болгаш сорттарын өстүрериниң ажыктыын база катап бүгү талалыг сайгарып, оларны тарып өстүрериниң эң-не таарымчалыг структуразынче план ёзугаар шилчиирии хандырары чугула. Азып-чемниң кол культуразы — кызыл-тасче кичээнгейии кошкатпайн, мал чемиңге хереглээр тараа культураларын, арбайны, суланы болгаш күзүн чажар көк-тарааны будуерии көвүделирии чугула. Мал чеминиң чедишпес чоруу, мал чеминиң балансызында белоктуң хөвары хөй чылдыг сигеннерии, ылангыя люцернаны, бобы культураларын, рапсты, тарыярии калбартырын, ол ышкаш мал чеминге белокту немей ажыглаарын бүгү талалыг көвүделирии негеп турар.

Мал чеми сигеннериин үрезии ажылын элээн-эжижидери чугула. Суггатты черлерге үрезии участоктарын тургузарының аргалары хөй-биле ажыглаар херек. Көдээ ажылагый министерствозу бо ажылды онзагай контрольга алыры чугула.

Мелиораторларның мурнунда онза чугула соруулгалар туруп турар. Мелиорастаан черлерии ажыктыг ажыглаар талазы-биле ажылдың кедергей куду деннелдиин хөй улаа демделеп келдивис. Көдээ ажыл-агый министерствозу совхозтарда суггаттыг черлериң ажыглалын үндезинибиле эжижидер, суггаттыг гектар бүрүзүүүң беримчезин бедидер талазы-биле шиитпирлиг хемчеглерии алыры чугула. Мелиоратыатыг черлерге ажылдың үре-түүнделлериг болуру дээш сүт ажыл-агый организацияларының ролю база харыысалгазы кажангызындан артык бодып үжурлуг. Бо чылын Суггарылга системазының эргелелиниң болгаш «Суггарылга» каттыжышкынының кужу-биле 11,8 муң га шөлүү сүт-биле хандырары планда кордүнген. Суггарылга системазын үгле телевилел дужуттуу алган соолуңде ынчан ажыглалга дужаар чүрүмну шыңгыы тургузар херек. Сигеи кезер шөлдериин продуктулуун, бедидер соруулга-биле культура техниктиг ажыллаарны элээн калбартыры чугула.

Соолгу чылдарда республиканже минералдыг чемишчидилгелерии чорудуп бээри көвүдээи. Көдээ ажыл-агыйның агрохимия хандырылгазының талазы-биле специализастаттынган каттыжышкынны турусканы-биле холбаштыр организиктиг чемишчидилгелерии ажыглаарын элээн көвүделир арга тургустунган. Тонна чемишчидилге бүрүзүн эң-не чоп ажылгаарын хандырар соруулга туруп турар.

Он бирги беш чылда картофель болгаш ногаавлар будуерии көвүделириниң программазының бисте тодаратыганы биланнгир болгай. Оон боттанышкынынга шыңгыы контрольду тургузары чугула. Оон-биле чергелештир ол продуктуларны белеткээриниң, сөөртүүүнүң, кадагалаарының, болбаазырадырының болгаш салыглаарының системазын үндезинии-биле экижидерии чугула.

Көдээ ажыл-агый будуүрлгезин улам ынай хөгжүдери-биле холбашкан хөй талалыг айтырыглары шиитпирлээрииге специалистерниң ролю улуг. Хөй специалистерии эрешгейлеп, чогаадыкчы эвес ажыллап, чаа, мурнакчы чүүлдериин нептереликчилерии болбайн турары база катаң демделекеңчиг-дир. Ындыг четпестер совхозтар директорларынга база элээн хамааржыр.

Көдээ ажыл-агый будуүрлгезин улам ынай хөгжүдериниң хереэзинге партия райкомнарының, совхозтардың партия эге организацийларының, парткомдарының болгаш партбюроларының онзагай ролюн демделекседим. Бедик түүнелдерии чедип алыры, улус ажыл-агый планнарын күүседири оларның дайынчы ергашинээзинден, мурнунда турар соруулгаларны күүседириичe ажыл-ишчилериниң күжениишкиннерин оларның моөннеп билириниден улуу-биле хамааржыр. Партия комитеттери чүвени тоомча чок көөр, ажыл-агыйжы эвес чоруктуң кандыг-даа фактыларын шалыпкын болгаш шыңгыы көөр, кадрлар-биле ажылга чогаадыкчы стильди хөгжүдер ужурлуг.

Партияның район комитеттери, райкүүскомнар, райкүүскомнарның көдээ ажыл-агый эргелелдери ниити удуртулгадан чайлааш, көдээ ажылагый будуүрлгезиниң янзыбүрү адырларын хөгжүдериниң технологиязынче ханылап кирер, тодаргай соруулгаларны хөйү-биле салып, шиитпирлээри чугула.

Бүгү планнарның, бүгү программаларның чедишкининг болуру ажыл-херекке хамаарылгадан, көдээниң ишчилериниң ак сеткилдиг ажылындан, а ындыг болганда моральдыг болгаш материалдыг идиг бериишкиннериниң системазындан хамааржырын эш Л. И. Брежнев илеткелинге демделээн.

СЭКП ТК болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели бо айтырыг талазы-биле делгереңгей шиитпирии хүлээп алганын билир болгай силер. Ол документ күштүг болуп кирген. Көдээ ажыл-агый продуктуларын садарының чангыс аай планын беш чылга чылдар дайы-биле хуваап, доктаалдын тургузарын ол доктаалла айыткан. Эрткен беш чылдың чылда ортумак деннелиите бодаарга күрүнеге продукция садарын көвүдеткен ажылагыйларга идиг бээрииң системазын ажыглаары ында көрдүнгей, материалдыг идиг бериишкиннери-биле эвес түүнелдериин болгаш ылангыя шынар көргүзүүлерии экижидериниң аразында харылзаалары күштелдирер. Үстүнде документиде айыттынган хемчеглерии көдээ ажыл-агый продуктуларын садарын көвүдедириңге улам эки ажыглаар соруулгалыг бис.

Он бирги беш чылда көдээге чурттаглга болгаш социал-культура тургузуушкуның күштелдириниң программазын амгы үеле республикада ажылдап кылып турар. Бо беш чылда бис көдээниң социал талазы-биле эде тургузуушкунуга коскү түүнелдерии чедип алыр ужурлуг бис.

Съездиниң айтышкыныларын боттандырбышаан, чоннуң хереглел бараанларын будуерии көвүделир болгаш шиитпирлий экижидер, ачы-дуза чедирилгезиниң адырларын хөгжүдер талазы-биле немелде хемчеглерии боттандырар ужурлуг бис.

Хамыктың мурнунда ам ажылдап турар будуүрлгелерии амгы үениң дериишкиннерибиле дериир, оларны чиг-эт болгаш материалдар-биле хандырарын экижидер, турум ден-дескн ажылдыг күш-ажылчы коллективтерии тургузар, мергежиллиг ажылчын кадрларны болгаш специалистерии белеткээр талазы-биле хемчеглерии алыры чугула. Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, амгы үеде бар будуүрлгелериин болгаш организацияларның бар аргаларын чөп ажыттаарының дугайында чугаа чоруп турар. Будуүрүп турар продукциянның шынарын болгаш чоннуң хандырылгазының культуразын бедидериниң айтырыглары шыңгыы хөгжүдерии чугула.

Кызылдың хлеб заводун, Чаа Шагаан-Арыгның болгаш Кызыл-Мажалыктың сүт заводтарын, Ак-Довуракка даараныгла-трикотаж, Кызылга хой кежиинден тоннар даараар фабрикалар тударының болгаш оларны чоокку чылдарда ажыглалга киирериниң, Кызылдың пиво заводун, эът комбинадын болгаш балык заводун чаартып кылырының айтырыгларын киүээнгейлиг өөренип көөр болгаш кызымаккай шиитпирлээр херек.

Чонга бараанларны будуерия, ачы-дуза чедирилгезиниң адырларын хөгжүдери — ол дээрге бирги чергенин партийжи ажылы деп съездиниң айтышкыны бо хүннерде партия, совет, ажыл-агый удуртукчузу ханызы-биле билип, бодунуң ажылынга чайгылыш чокка удуртулга болдурар ужурлуг. Эш Л. И. Брежнев бодунуң илеткелинге мынча деп чугаалаан: «Бистиң чугаалажып турар чүүлдеривис—аъш-чем продуктулары, улустуң хереглел бараанары, ачы-дуза чедирилгези ам-ды — ол дээрге миллион-миллион кижилериң хүн бүрүдеги амыдыралының айтырыглары-дыр. Магазин, столовая, хем чүүр пер, химчистка — бо черлерге кижилер хүнүн кеширлер. Олар чүнү салып ап болурул? Оларны канчаар уткуп ап турарыл? Оларның-биле чаңчаар чугаалажып турарыл? Амыдыралдың янзы-бүрү чымыштарына олар чеже хире чешактыг үндүрүп турарыл? Ол айтырыгларыны канчаар шиитпирлеттинип турарынган кижилер бистиң ажылывыстың дугайын улуг чергезинде үнелеп көөр апаар. Шынгыы, негелделии-биле ырлуп турар. Ынчангаш ону бодап алыр херек, эштер, «Тодаргай кижиниң, ооң хереглелдериниң болгаш негелделериниң дугайында тодаргай сагыш салыышкыны — партияның экономиктиг политиказының эгези болгаш түүнел пунктузу».

Чурттуң мурнунда турар чугула айтырыгларны шиитпирлээри, бар аргаларны ажыглаары улус ажыл-агыйының удуртулганың деннелиинден, планнаашкыны болгаш эргелеп башкарылганың деннелиинден улуу-биле хамааржырын съезд айыткан.

Амгы үеде кадрларның, ылангыя ажыл-агый, совет, партия удуртукчуларының сагылга-чурумнуг, хүүда харыысалгалыг болурунун ужурдузазы хөй катап өзүп турарын эш Л. И. Брежнев илеткелинге демделээн. Хамыктың мурнунда күрүне планнарын күүседири дээш кадрларның сагылга-чурумунуң болгаш харыысалгазының дугайында чугаа чоруп турар. Планнарын доктаамал күүсеттейн турар будуүрлгелер болгаш организациялар, совхозтар республикада бар. Планнарны кудуладыр талазынче өскертир практика калбак хемчээллиг апарган. Ындыг практика эш Л. И. Брежневтиң чугаазы-биле алырга, ажылагыйны сандарадып, кадрларны будалдырып, оларны харыысалга чок чорукка чаңчыктырып турар.

Министрлер Чөвүлели, республиканың Күрпланы, министерстволар, ведомстволар болгаш хооррайкүүскомнар план чурумунга, планнарның боттарының шынарынга негелделеия шыңгыыралыры эргежок чугула.

Амгы үениң кандыг-даа удуртукчузунга төлептиг мозу-шынарлыг болурундан айгыда, ажыл-херекке чогаадыкчы хамаарылга, чаартыкчы чорук, тургустуунуң келир чугула айтырыгларны шиитпирлеп билдири, бар аргаларны болгаш курлавырларны илередип тывары болгаш ажыглаары онза чугула болуп турар. Эш Л. И. Брежневтиң чугаазынга шыңкаш, бистиң кадрларывыска күүседикчи чорук, сагылгачурум болгаш дидим инициатива база тывынгыр чорукбиле ханы холбашкан ажылдың шак ындыг стили тургустунган турар ужурлуг. Дүржүлгалыг болгаш ажылкерекчи чорук бүрүнгээр кордүнген улуг соруулгаларже улганган болур.

СЭКП-ниң XXVI съездизи ниитиледдиң анры талазы-биле социал тургузуунуң хөгжүлдезиин болгаш национал харылзаалариың, амыдыралдың социалистиг хевирии сайзырангайжыдарының, совет күрүне тургузуунуң болгаш демократияның айтырыглары хамызы-биле анализтээн.

Бишкан социализмниң үезинде аңылар чок ниитилел тургузуу колдунуна болдунга бээр деп теоретиктиг чүүлда түүнелди эш Л. И. Брежнев бодунуң илеткелинге сөөлгү чылларда совет ниитилел хөгжүлдезиниң ханы анализинге үндезилээн кылган. 70 чылдарда совет ниитилелдиң бүгү аңгыларының болгаш социал бөлүктериниң чоокшулажыышкыны уламчылаан. Ниитилел амыдыралынга ажылчын аңгының ролю бедип турарын съездиге демделээн. Оон революсчу идеологиязы болгаш моралы, коллективчи будужу, оон сонуургалдары болгаш идеялдары совет ниитилелдиң бүгү аңгы бөлүктериниң байлактары болуп турар.

Көдээ ажыл-агый будуүрлгезин индустриализастаанының хемчээли-биле колхозчу тараачыннарның амыдыралынга хамызы чаартылгалар болуп турарын съездиге айыткан. Колхозчуларның күш-ажылы ажылчыннарның күш-ажылыбиле чоорту чоокшулажып турар. Көдээниң социал тургузуунга социалистиг өнүүнүң ийи хевирииниң чоокшулажыышкыны, колхозтар-даа, күрүнениң будуүрлгелери-даа киржип турар ажыл-агый аразының организацияларының хөгжүлдези улуг салдарны чедирип турар. Бо болгаш, өске-даа факторлар ажылчыннын болгаш тараачыннарның социал байдалында ылгалдарны ажып эртеринге чедирер.

Съездиниң шиитпирлериниге үндезилээн, көдээниң социал хөгжүлдезиниң айтырыгларынче чугула кичээнгейии салыр үжурлуг бис. Салыгның, коммуналл-амыдырал хандырылга будуүрлгелериниң, культура болгаш кадык камгалал албан черлериниң четкизин калбартыр болгаш ажылын экижидер талазы-биле хемчеглерии боттандырары чугула. Он бирги беш чылда чурттаглга, школа назыны четпээн уруглар албан черлериниң тудуун, сүтбараан фермаларын механизастаарын, малчыннар турлагларын электрижидерии дүрген темп-биле чорудар апаар. Көдээниң чурттакчылыг черлериниң чаагайжыдылгазын экижидер.

Эртемге, өөредилгеге, материалдыг будуүрлгеге, бүгү ниитилел амыдыралынга интеллигенциянын чугула ролюн съезд айыткан. Партия организацияларының интеллигенцияже доктаамал кичээнгей салыр, ону ажылчы чон ортузуунга иштилел-политиктиг ажылды чорударынче идепкейлиг хаара тудар.

Сөөлгү үеде чурттуң чоюунга хамаарышкан онзагай чугула айтырыгларны шиитпирлээри-биле чогумчалыг демография политиказын чорударынче съезд кичээнгей салган. Ук айтырыгларны шиитпирлээрииии колла оруу—ог-бүле, чаа өглеишкен ашыктар болгаш чүнүн-даа мурнунда херээжер дугайында сагыш салышкынны улгаттырарында. Эрүгларлыг өг-бүлелерге, чаа оглеишкеннерге күрүненни ачы-дузазын улгаттырары бо беш чылда көрдүнгеи.

Ажылдап турар херээжелериниң ажылдаар байдалдарын, оларның амыдырал болгаш культура хандырылгазын эйижидериниң айтырыгларын чүткүлүү-биле шиитпирлээрии дүргедиин турарын амыдырал бадыткап турар деп съездиге демделээн. Национал культураларның чечектелиишкини болгаш ботботтарын байытчыры, чаа социал болгаш интернационалны ниитилежилге — чаңгыс аай совет улустуң культуразын хевирлээрии болуп турар.

Бистиң чуртувуста кижи бүрүзүнүң национал сагыш-сеткили, национал ат-алдары хүнүткел-биле көрдүнүп турар деп СЭКП-ниң съездизинге демделеттинген. Шовинизм болгаш национализм ышкаш социализмниң бүдүжүнге чүүлдешпес шак ындыг илереэш-кинниерге удур СЭКП демисежии келген болгаш кажан-даа шиитпирлии-биле демисежир. Национал онзагай чүүлдерии чок, кылыр хөөниерге партия удур. Оларны хөөктүрүп күштелдирерии база бодлурбас деп санап турар.

Съездиниң шиитпирлериниге үндезилээш, партия организациялары СЭКП-ниң ленинчи национал политиказының теоризын болгаш практиказын идепкейлии-биле пропагандалаар, совет патриотизмин болгаш социалистиг интернационализмин, чаңгыс ай улус Совет төрээн чуртка хамааржый турары дээш чоргаарадың ёзузуига ажылчы чоннарны кижизидер ужурлуг.

Амыдыралдың социалистиг хевирииң материалдыг болгаш уган-бодал үндезиннерии быжыглаарынче, чаа кижиин хевирлээринче съезд улуг кичээнгейии салган.

Кижиниң күш-ажылы чүгле бедик будуүрүкчүлүү эвес, харын ужур-уткалыг, солуң, чогаадыкчы болзуң дээш партия болгаш күрүне күжениишкиннерии салып турар.

Министерствола болгаш ведомстволар, будуүрлгелер болгаш организациялар удуртукчуларының, шиитпирлеринге үндезилээш, хол-биле кылыр, чавыс мергежилдиг, аар күш-ажылды чок кылырының айтырыгларын доктаамал көөр ужурлуг. Ол дээрге чүгле экономиканың эвес, харын чугула социал айтырыг дээрзин барымдаалаар типсыры—бо бүгү будуүрлге көргүзүтлериннге-даа, кижилерниң сагыш-сеткилиинге-даа онза багай салдарны чедирип турар. Ак сеткилдиг ажылдакчыларны бүгү талаабиле мактаары чугула, багай ажылдап турар чалгаалариың болгаш үрей кылыкчыларның бажын эътендирбес. Кым эки чурттаар деп бодай-дыр. ол хөй болгаш эки ажылдаар ужурлуг.

Хереглелдиң ниитилел фондуларын шын болгаш чогумчалыг чорударын шиитпирлээри-биле чугула кичээнгейии салыр ужурлуг.

Ажылчы чоннарның коммунистиг кижизидилгезиниң айтырыгларынче съезд улуг кичээнгейии салган. СЭКП ТКниң 1979 чылдың апрельде хүлээп алганы «Идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылды улам экижидер дугайында» доктаалының ужур-дузазы болгаш үр үеде турары база катап демделеттинген.

Социалистиг хоойлу-дүрүмну болгаш корум-чуурумну быжыглаар талазы-биле юстицияның, судтарның, прокуратураның, совет милицияның харыысалгазы улуг дээрзин съездиге онзалап демделээн. Съездиниң ол негелдезиңи ёзугаар республиканың корум-чуурум камгалаар организары ниитилелге удур үүлгедиишкиннер-биле шыңгыы демиселди чорудар, кем-херек үүлгедир чоруктарны баш удур болдурбас, узуткаар ажылдың ажыктыг чөрүүн бедидер ужурлуг.

(Уланчызы 3-ку арында).

СЭКП-НИҢ XXVI СЪЕЗДИЗИНИҢ ШИИТПИРЛЕРИН — АМЫДЫРАЛГА

(Төнчүзү. Этези 1-ги, 2-ги арыннарда).

Ниитизи-биле алыр болза, ажылчы чоннарның угаан-бодал кижизидилгезин күштелдирери, социалистиг хоойлудүрүмну болгаш ниитиниң корум-чүрумун үрээр чоруктарны үндезини-биле узуткаары партияның область организациязының эң чугула сорулгаларының бирээзи кылдыр моон-даа сонгаар санаар апаар.

СЭКП-ниң XXVI съездизи совет политиктиг системаның улам ынайгы хөгжүлдезиниң айтырыгларын бүгү талалыг өөренип көргең,

ССРЭ-ниң, эвилелдешкен болгаш автономнуг республикаларның Конституциияларының соонда улус депутаттарының Советтериниң ажыл-чорудулгазында чаа үе-чада эгелээнин съезд демдеглээн. Ажыл-агый айтырыгларын шиитпирлээри база ажылчы чоннарны хаидырары-биле кады олар экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиң комплекстиг хевирлерин хөгжүдеринге, оларның деңискээринде турар бүдүрүлгелерниң болгаш организацияларның ажылын таарыштыр тургузарынга болгаш контрольдаарынга улам-на идепкейлиг апарган. Съездиге айтыкшаның ёзугаар, бистер, чер-чер Советтериниң ажылчорудулгазында шак ындыг угланышкынныр бүгү талалыг деткиир, ажыл-агый болгаш культурлуг тургузуушкунга, кижилерниң коммунистиг кижизидилгезинге оларның ролюн бедидер ужурлуг бис.

Совет улустуң тургузукчу күш-ажылын камгалап турар совет дайынчыларның маадырлыг күш-ажылын, күрүненин аймак чок чорук органнарының ажыл-чорудулгазын эш Л. И. Брежнев съездиге бодуның өөрүлдезин кедергей дүргелепейн, чаа кежигүннерни хүлээп алырын негелделиг ёзугаар көрүп турар. Партияга кирип турарларның политиктиг, ажыл-ишчи болгаш моральдыг мөзүг-шынарларын эки хынап көөрүнге кандидат стажын эки ажыглап, партияның кежигүн бүрүзүнге негелдеп бедидип турар.

СЭКП-ниң Кызыл хооркому, райкомнары, партия эге организациялары бо талазы-биле кандыг ажылдарны чорудуп турар дугайында партияның XVIII области конференциязынга тодаргай чугаалажып көргең деп, Г. Ч. Ширшин демдеглээн. Эрткен беш чылдарның дургузунда областың партия организациязының хүрээлеп 1805 кижиге немей өскен болгаш оон үүдүнда 12835 коммунистер бар. Партия кежигүнүң хандидазынга түлээп алганнарның 66 хуузу ажылчыннар, 63,5 хуузу—комсомолчулар. Партияга кирген специалистерниң саны өскен. Аныяк коммунистер-биле ажыл экижээн.

Оон-биле чергелештир, СЭКП-ге хүлээп алышкынны съезд угландырган. Бо айтырыг СЭКП обкомунуң кичээнгейинден төвүнде доктаамал туруп турар. Республиканың амыдыралының кол, чугула бо бүгү айтырыгларын коллегиалдыг ёзу-биле шиитпирлеп турар, ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунуң сорулгаларын боттандырарынга СЭКП обкомунуң пленумнарының болгаш бюрозунуң ролю белээн. Күүселдениң хыналадыын организастаар, кадрларны шилип алыр база тазыштыр тургузар айтырыгларга партия обкомунуң секретариадының ролю өскен.

Партияның хоорай болгаш райониар комитеттериниң ролюн база харыысалгазын бедидер дугайында СЭКП обкому доктаамал сагыш салып келген. Партияның Кызыл хооркомунуң болгаш райкомнарының ажылында толаргай болгаш ажыл-ишчи чорук, айтырыгларны шиитпирлээрин чогаадыкчы ёзу-биле көөр чорук көөдүлээн.

Съездиниң шиитпирлерни партия комитеттеря удуртулга болдурбушаан, ажыл-агый база культура тургузуушкунунга партийжи удуртулганын деңнелин улам бедидер, массалар ортузунга организакчы база политиктиг ажылдын стилин болгаш методтарын үргүлүг сайзырангайжыдар ужурлуг.

Партийжи-политиктиг болгаш организакчы ажылдын мурнакчы дуржулгазын, дээре ажылдыг коллективтерниң болгаш бүдүрүлгениң чаартыкчыларының дуржулгазын өөренип көөрү база пропагандалаары партия органнарының хүн бүрүде сагыш салышкынынга чугула чүүлү болуп турар. Бо талазы-биле чамдык ажылдар кыллынып турар, бо ажылга съездиниң айтышкынарынга дүүштүр эя-не идепкейжидер. оны толаргай болгаш ажыктыг болдурары эргежок чугула. СЭКП ТК-ниң чүүлдүг деп саналыы ажылдың мурнакчы методтарын нептередиринге онза кичээнгейни угландырар.

Коммунистиг тургузуушкунуң улуг болгаш хөй янзы сорулгаларын шиитпирлээринге партия организацияларының ролю бирги чергенүг чугула ужур-дузалыг, болуп турар. Администрациянның ажыл-чорудулгазын, аппаратның ажылын контрольдаар эргени оларга тывыскан болгай, ынчаарга ол эргени коммунистер ылап болгаш бүрүү-биле ажылдарны чугула. Ниитизи-биле эки ажылдап, күш-ажылчы коллективтериң ёзулуг организакчы өзээ болуп турар он-он партия организацияларын адап болур. Ындыг болза-да хөй партия организацияларының ажылы СЭКП-ниң XXVI съездизиниң негелделериге долузу-биле дүүшпейн турар. Оларның чамдыктары коллективниге кижизидилге ажылын кошкак чорудуп, ажыл-агый планарын база алдынган социалистиг хүлээлгелерни күүседиринче ажылчы чоннарны четпес эвилелдеп турар.

Чамдык министерстволарның болгаш ведомстволарның партия организацияларынга бөгүн негелдени салыр ужурлуг бис. Партия болгаш чазактың Директиваларын күүседир талазы-биле аппаратның ажылын контрольдаар кылдыр оларга тывыскан эргени олар ам-даа четпес ажылгап, эргелел аппарадының ажылының дээштинин, ооц күүселде дээш чүрумун, айтырыгларны шиитпирлээринге дүргенин база харыысалгалыын бедидер талазы-биле чогуур хемчеглерни албайн турар.

Кадрлар айтырыгларын шиитпирлээринге олар идепкейлиг киржир, бүдүрүлгениң ажыктыын, ажылдың шынарын бедидеринче, эртем-техниктиг депшилгеин дүргедиринче, ажыл-агый планнарын күүседиринче коммунистерни, ажылчы чоннарны мергежилдиг эвилелдээр, кижилерниң күш-ажылының болгаш амыдыралының байдалдарын экижидер, коллектив бүрүзүнге нэйыралдың, чогаадыкчы ажылдын, организастыг чоруктуң байдалдарын база сагылга-чүрумчү тургузар дугайында сагыш салыр хүлээлгелиг. Коллективтерге болгаш ажылчы чоннарның чурттап турар черлериниге идей-кижизидилгелиг ажылдың дээштинин бедидери—парторганизацияларның эң чугула практиктиг сорулгазы-дыр.

Удуртукчу кадрларның шынар составын болгаш хуваалдазын экижидер, оларның мергежилин бедидер талазы-биле айтырыгларже эш Л. И. Брежнев илеткелинге улуг кичээнгейни салган.

Удуртукчу кадрларның шынар составын болгаш хуваалдазын улам экижидер дээш партияның область организациязы сөөлгү чылдарда өлээп ажылдарны кылган. Амгы үеде СЭКП хооркомунуң болгаш райкомиазрының бүгү-ле секретарылары дээди эртемниг, олардың 90 хире хуузу улус ажыл-агыйының специалистери. Совхозтарның партия организацияларының секретарылары дээди болгаш ортумак эртемниг. Күрүне органнарының болгаш хөй-ниити организацияларының удуртукчу кадрларының шынары дыка экижээн.

Съездиниң доктаалдарын удуртулга- болдуруп, бистер кадрлар-биле ажылды бүгү тала-биле чаартыр ужурлуг бис. Перспективалыг, амыдыралдың школазын эрткен, массаларга практиктиг ажылларны кылып чораан ажылдакчылардан тургустунган курлавырларны тургузарынче онза кичээнгейни салыр херек. Удуртукчу ажылдаже херээжениерни депшидер талазы-биле онзагай сагыш салыр. Улус ажыл-агыйының партия ажылынче шилээн специалистерниң политиктиг белеткелин съездиниң шиитпирлериге дүүштүр организастаар.

Алдынган шиитпирлериниң күүселдезинин, контролюн күштелдирер талазы-биле дээштиг ажылды чорудар ужурлуг бис. Съездиге илеткелчиниң демдеглээн чамдык четпестер болгаш ажылда шиитпирлеттинмейн турар чүүлдерни СЭКП обкомунга, партия комитеттеринге бүрүнүбиле хамаарыштыр ужурлуг бис. Бүгү-ле алдынган шиитпирлер хажык чокка ол-ла хүүсазында күүсеттинген турарын ам-даа чедип албаан бис. Ооц чылдагааны чаңгыс—күүселдениң контролюнүң коншкаа болгаш чамдык удуртукчу ажылдакчыларның сагыга-чүрумунуң кудузу болур. Съездиниң айтышкынынарынга дүүштүр күүселдени организастаарынче, контрольду бүгү тала-биле күштелдиреринче кичээнгей салыр, ону аданаан үстүнге чедир дүргеп болгаш доктаамал боттандырар ужурлуг бис. Ол херекке СЭКП обкомунуң секретариадының, партия хооркомунуң болгаш райкомнарының, республикының Министрлер Чөвүлелинниң, чер-чер Советтериниң күүскомнарының, министерстволарның болгаш ведомстволарның коллегияларының, улусчу контроль комитединиң ролюн бедидер херек.

Партияның иштики амыдыралын бүгү тала-биле чаартырынче, коммунистерниң идепкейлиг чоруун болгаш харыысалгазын бедидеринче, партия хуралдарының ролюн мөөн соңгаар улгаттырарынче партия организацияларының кичээнгейин съезд угландырган. Бир эвес партия кежигүннерн чүгле хуралдарга шак эрттирип олурар, баш удур белеткеттинген илеткелчилерни дыннап эрттирбер дээш кээп турар болза, партия организациязының ажылы черле дээштиг болбас дээрзин эш Л. И. Брежнев илеткелинге айтыкан.

Партия организацияларының амыдыралынга партия хуралдарының ролюн бедидер, аңаа коллективтиң айтырыгларын шыңгы шиитпирлээр талазы-биле ажылды съездиниң негелделеринге дүүштүр чорудары бистиң негеттинип турар. Хуралдарны белеткээр болгаш эрттиреринниң практиказын доктаамал чаартыр, алдынган шиитпирлерни амыдырапга боттандырар, шүгүмчүлелдиг саналдарының күүселдезинин талазы-биле партия кежигүннерине, ажыл-ишчилерге доктаамал дыңнадыр талазы-биле ажылды база бедик деңнелге чорудар ужурлуг бис.

Бистиң пратявыстың амыдыралында норма-чижек болур — партияның удуртур органнары-биле массаларның аразында харылзааны быжыктырары демократтыг централизминиң принциптеринге үндезилеттинер ужурлуг деп сорулганы съезд салган. Партияның массалар-биле харылзаазының бир кол өзээ болур ажылчы чоннарның чагааларынче съезд кичээнгей салган. СЭКП обкомунче чыл санында 600 хире чагаалар кээп турар. Хамаатыларның чагааларынга хомудалдарынга болгаш дилеглеринге партия ажыллакчызы кижи бүрүзү кичээнгейлиг болур болгаш ону чоюун, партияның мурнунга хүлээлгези деп санаар ужурлуг.

Партийжи информацияларны моон соңгаар улам чаартырын, ону партияның массабиле быжыг харылзаазының чарыдбас кезээ кылдыр ону көөрүнче партия организацияларының кичээнгейин съезд угландырган. Областың партия организациязын ол талазы-биле хөй чүүлдерни кылган болгаш ам-даа кылыр чүүлдери хөй. Ону хандыр анализтеп, чедимчелиг шиитпирлээри чугула.

Шүгүмчүлелди болгаш ботшүгүмчүлелли улам хандыр өөрспүр талазы-биле СЭКП-ниң XXV съездизиниң айтышкынарының күүселдезин база съездиге демдеглээн. Ону ам-даа хандыр боттандырып XXVI съезд айыткан болгаш бүгү партия организацияларынга шүгүмчүлелди болгаш бот-шүгүмчүлелди анализтеп, четпестерге удур демисселди күштелдирерин даалыргаан. Шүгүмчүлелди кызып-кыяр чоруктарга удур шыңгыы демисселди чарлаар херек. Бистер, партия, совет, ажыл-агый ажылдакчызы кижи бүрүзү съездиниң ол айтышкынарын ажылга шыңгыы сагыыр ужурлуг бис.

Партияның идеологтуг болгаш политика-кижизидилгелиг ажылынче съезд кичээнгейни угландырган. СЭКП ТК-ның 1979 чылдың апрельде хүлээп алганы «Идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылды улам ынай экижидер дугайында» доктаалының ажыктыы болгаш үр хуусаалыы база катап бадыткаттынган.

Амгы үеде идей-кижизидилгелиг ажылдың негелдези кажангызындан-даа улгаткан дээрзи эш Л. И. Брежневтиң илеткелинге илеги-биле көзүлген. Ол чүл дээрге, чыл санында совет кижилерниң билиги болгаш угаан-бодалы өзүп, культуразы сёдиң турар. Парлавлганы, радионуң болгаш телевидениениң хогжээнинден партияның иштики болгаш дашты политиказының чугула айтырыгларының дугайында медээлерни ажылчы чоннар үзүк чок ап турар. Өске талазында, делегей ареназында политиктиг демисел чидигленип, совет кижилерниң угаан-бодалын төөредир дээш орадлажышкыны буржуаз пропаганда күштелдирип турар. Бистиң пропагандавыс кижизидилге ажылын ам-даа четпес чорудуп турарын үстүнде бо чүүлдер-биле капсырлаштыр съездиге база айыткан. «Идеология ажылының дыка хөй участоктарын болгаш алырларын эде тургузар дугайында чугаа болуп турар» — деп, эш Л. И. Брежнев чугаалаан.

Бо чүүл биске, бистиң ажылывыска бүрүнү-биле хамаарыжыр. Ынчангаш партия организацияларының чорудуп турар кижизидилге ажылдары чүге куду деңнелде чоруп турарыл, оон ажыы чүге эвээжил дээрзин бистер хандыр сайгарар ужурлуг бис. Идеологтуг ажылларда шыңгыы четпестер бар. Чамдык партия организацияларында пропаганда, масса-политиктиг ажылдарны белеткел чок кижилерге даандырып турар чоруктар бар. «Идей-кижизидилгелиг ажылдың бүгү-ле участоктарына коммунистерни, улус ажыл-агыйының удуртукчуларының болгаш специалистерниң эң шырактарын быжыглаары негеттинип келген. Агитация-пропаганда активиниң теоретиктиг болгаш методиктиг деңнелин бедидер дээш доктаамал сагыш салыр херек. Бистиң идеология кадрларывыс агитас-пропаганда ажылын амыдырал-биле, коллектив мурнунда ажыл-агыйжы, политиктиг сорулгалар-биле холбап билирге ужурлуглар. Идеологтуг ажылды шалыпкын болгаш солун, дөгелленгеи сөстер болгаш эрги хевирлер ажыглавайн, чидиг чүүлдерни оюп эртпейн, эң берге айтырыгларны айтып тургаш, чорударын съезд бистен негээн.

Съездиге эш Л. И. Брежневтиң илеткелинге партийжи өөредилгениң сорулгалары тодаргай кирген. Өөредилгениң шынарын доктаамал бедитпишаан, эренгейлээр чоруктуң үндезинибиле узуткаан, оон бедик түнелдиин чедип алыр сорулга бистиң мурнувуста туруп турар. Школаларга болгаш семинарларга дыңнакчыларның санын остүрерин дыка оралдашпайн, коммунистерниң болгаш партия кежигүнү эвестерниң теоретиктиг өөредилгеге соңуургалын бедидер, партияның чугула айтырыгларын болгаш политиказын боттары сайгарар кылдыр соңуургалдыг болурун хайныктырар ужурлуг бис.

Журналистерниң ажыл-чорудулгазын съездиге бедидибиле үнелээн. Оон-биле чергелештир олариың мурнунга харыысалгалыг сорулгаларны салган. Дамчыдыглаларның идейлиг утказын ам-даа бедитпишаан, оон оперативтии, шынны болгаш кижи бүрүзүнге чедингири дээш сагыш салыр ужурлуг бис. Солунга үнген чүүл бүрүзү, телевидение азы радио дамчыштыр болган дамчыдылга бүрүзү хүнүң негелдезинге дүүшкээ-биле, ханы анализи-биле болгаш фактылар-биле байлаа-биле онзалыр ужуруг. Массалыг информацияның кол сорулгазы— СЭКП-ниң XXVI съездизиниң материалдарын идепкейлиг пропагандалаары болур.

Ажылчы чоннарның мөзүшынар кижизидилгезин съездиниң шиитпирлериниге дүүштүр чорудар улуг ажыл бистиң мурнувуста оиаашкан. Эвээш эвес хемчеглер алдынып турзадаа, хоойлу-дүрүмну хажыдаар болгаш корум-чүрум үрээр чоруктар ам-даа кызырымдайн турар. Партия комитеттери, партия организациялары корум-чүрум хажыдыышкынын болдурун турар, - чүүлдерни кол чыллагааның илередип, оларны болдурбазының хемчеглерин алыр ужурлуг. Бүгү-ле профилактика ажылдарының ажыктыын бедидери, оны тодаргай, боттуг чорудары база эки түнелди чедип алыр дээш бүгү күштү мөөнүүрээ кичээнгейниң төвүнге турар ужурлуг.

Ынчангаш мөзүг-шынар кижизидилгезин, социалистиг хоойлу-дүрүмну «болгаш хөйниитиниң корум-чүрумун үрээр чоруктарны болдурбазы—партияның область организациязының бир кол сорулгазы-дыр.

Удуртукчу кадрларның шынар составын болгаш хуваалдазын экижидер, оларның мергежилин бедидер талазы-биле айтырыгларже эш Л. И. Брежнев илеткелинге улуг кичээнгейни салган.

Удуртукчу кадрларның шынар составын болгаш хуваалдазын улам экижидер дээш партияның область организациязы сөөлгү чылдарда өлээп ажылдарны кылган. Амгы үеде СЭКП хооркомунуң болгаш райкомиазрының бүгү-ле секретарылары дээди эртемниг, олардың 90 хире хуузу улус ажыл-агыйының специалистери. Совхозтарның партия организацияларының секретарылары дээди болгаш ортумак эртемниг. Күрүне органнарының болгаш хөй-ниити организацияларының удуртукчу кадрларының шынары дыка экижээн.

Съездиниң доктаалдарын удуртулга- болдуруп, бистер кадрлар-биле ажылды бүгү тала-биле чаартыр ужурлуг бис. Перспективалыг, амыдыралдың школазын эрткен, массаларга практиктиг ажылларны кылып чораан ажылдакчылардан тургустунган курлавырларны тургузарынче онза кичээнгейни салыр херек. Удуртукчу ажылдаже херээжениерни депшидер талазы-биле онзагай сагыш салыр. Улус ажыл-агыйының партия ажылынче шилээн специалистерниң политиктиг белеткелин съездиниң шиитпирлериге дүүштүр организастаар.

Алдынган шиитпирлериниң күүселдезинин, контролюн күштелдирер талазы-биле дээштиг ажылды чорудар ужурлуг бис. Съездиге илеткелчиниң демдеглээн чамдык четпестер болгаш ажылда шиитпирлеттинмейн турар чүүлдерни СЭКП обкомунга, партия комитеттеринге бүрүнүбиле хамаарыштыр ужурлуг бис. Бүгү-ле алдынган шиитпирлер хажык чокка ол-ла хүүсазында күүсеттинген турарын ам-даа чедип албаан бис. Ооц чылдагааны чаңгыс—күүселдениң контролюнүң коншкаа болгаш чамдык удуртукчу ажылдакчыларның сагыга-чүрумүнүң кудузу болур. Съездиниң айтышкынынарынга дүүштүр күүселдени организастаарынче, контрольду бүгү тала-биле күштелдиреринче кичээнгей салыр, ону аданаан үстүнге чедир дүргеп болгаш доктаамал боттандырар ужурлуг бис. Ол херекке СЭКП обкомунуң секретариадының, партия хооркомунуң болгаш райкомнарының, республикының Министрлер Чөвүлелинниң, чер-чер Советтериниң күүскомнарының, министерстволарның болгаш ведомстволарның коллегияларының, улусчу контроль комитединиң ролюн бедидер херек.

Партияның иштики амыдыралын бүгү тала-биле чаартырынче, коммунистерниң идепкейлиг чоруун болгаш харыысалгазын бедидеринче, партия хуралдарының ролюн мөөн соңгаар улгаттырарынче партия организацияларының кичээнгейин съезд угландырган. Партияның массалар-биле харылзаазының бир кол өзээ болур ажылчы чоннарның чагааларынче съезд кичээнгей салган. СЭКП обкомунче чыл санында 600 хире чагаалар кээп турар. Хамаатыларның чагааларынга хомудалдарынга болгаш дилеглеринге партия ажыллакчызы кижи бүрүзү кичээнгейлиг болур болгаш ону чоюун, партияның мурнунга хүлээлгези деп санаар ужурлуг.

Партийжи информацияларны моон соңгаар улам чаартырын, ону партияның массабиле быжыг харылзаазының чарыдбас кезээ кылдыр ону көөрүнче партия организацияларының кичээнгейин съезд угландырган. Областың партия организациязын ол талазы-биле хөй чүүлдерни кылган болгаш ам-даа кылыр чүүлдери хөй. Ону хандыр анализтеп, чедимчелиг шиитпирлээри чугула.

Шүгүмчүлелди болгаш ботшүгүмчүлелли улам хандыр өөрспүр талазы-биле СЭКП-ниң XXV съездизиниң айтышкынарының күүселдезин база съездиге демдеглээн. Ону ам-даа хандыр боттандырып XXVI съезд айыткан болгаш бүгү партия организацияларынга шүгүмчүлелди болгаш бот-шүгүмчүлелди анализтеп, четпестерге удур демисселди күштелдирерин даалыргаан. Шүгүмчүлелди кызып-кыяр чоруктарга удур шыңгыы демисселди чарлаар херек. Бистер, партия, совет, ажыл-агый ажылдакчызы кижи бүрүзү съездиниң ол айтышкынарын ажылга шыңгыы сагыыр ужурлуг бис.

Партияның идеологтуг болгаш политика-кижизидилгелиг ажылынче съезд кичээнгейни угландырган. СЭКП ТК-ның 1979 чылдың апрельде хүлээп алганы «Идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылды улам ынай экижидер дугайында» доктаалының ажыктыы болгаш үр хуусаалыы база катап бадыткаттынган.

Амгы үеде идей-кижизидилгелиг ажылдың негелдези кажангызындан-даа улгаткан дээрзи эш Л. И. Брежневтиң илеткелинге илеги-биле көзүлген. Ол чүл дээрге, чыл санында совет кижилерниң билиги болгаш угаан-бодалы өзүп, культуразы сёдиң турар. Парлавлганы, радионуң болгаш телевидениениң хогжээнинден партияның иштики болгаш дашты политиказының чугула айтырыгларының дугайында медээлерни ажылчы чоннар үзүк чок ап турар. Өске талазында, делегей ареназында политиктиг демисел чидигленип, совет кижилерниң угаан-бодалын төөредир дээш орадлажышкыны буржуаз пропаганда күштелдирип турар. Бистиң пропагандавыс кижизидилге ажылын ам-даа четпес чорудуп турарын үстүнде бо чүүлдер-биле капсырлаштыр съездиге база айыткан. «Идеология ажылының дыка хөй участоктарын болгаш алырларын эде тургузар дугайында чугаа болуп турар» — деп, эш Л. И. Брежнев чугаалаан.

Бо чүүл биске, бистиң ажылывыска бүрүнү-биле хамаарыжыр. Ынчангаш партия организацияларының чорудуп турар кижизидилге ажылдары чүге куду деңнелде чоруп турарыл, оон ажыы чүге эвээжил дээрзин бистер хандыр сайгарар ужурлуг бис. Идеологтуг ажылларда шыңгыы четпестер бар. Чамдык партия организацияларында пропаганда, масса-политиктиг ажылдарны белеткел чок кижилерге даандырып турар чоруктар бар. «Идей-кижизидилгелиг ажылдың бүгү-ле участоктарына коммунистерни, улус ажыл-агыйының удуртукчуларының болгаш специалистерниң эң шырактарын быжыглаары негеттинип келген. Агитация-пропаганда активиниң теоретиктиг болгаш методиктиг деңнелин бедидер дээш доктаамал сагыш салыр херек. Бистиң идеология кадрларывыс агитас-пропаганда ажылын амыдырал-биле, коллектив мурнунда ажыл-агыйжы, политиктиг сорулгалар-биле холбап билирге ужурлуглар. Идеологтуг ажылды шалыпкын болгаш солун, дөгелленгеи сөстер болгаш эрги хевирлер ажыглавайн, чидиг чүүлдерни оюп эртпейн, эң берге айтырыгларны айтып тургаш, чорударын съезд бистен негээн.

Съездиге эш Л. И. Брежневтиң илеткелинге партийжи өөредилгениң сорулгалары тодаргай кирген. Өөредилгениң шынарын доктаамал бедитпишаан, эренгейлээр чоруктуң үндезинибиле узуткаан, оон ажыы чүге эвээжил дээрзин бистер хандыр сайгарар ужурлуг бис. Идеологтуг ажылларда шыңгыы четпестер бар. Чамдык партия организацияларында пропаганда, масса-политиктиг ажылдарны белеткел чок кижилерге даандырып турар чоруктар бар. «Идей-кижизидилгелиг ажылдың бүгү-ле участоктарына коммунистерни, улус ажыл-агыйының удуртукчуларының болгаш специалистерниң эң шырактарын быжыглаары негеттинип келген. Агитация-пропаганда активиниң теоретиктиг болгаш методиктиг деңнелин бедидер дээш доктаамал сагыш салыр херек. Бистиң идеология кадрларывыс агитас-пропаганда ажылын амыдырал-биле, коллектив мурнунда ажыл-агыйжы, политиктиг сорулгалар-биле холбап билирге ужурлуглар. Идеологтуг ажылды шалыпкын болгаш солун, дөгелленгеи сөстер болгаш эрги хевирлер ажыглавайн, чидиг чүүлдерни оюп эртпейн, эң берге айтырыгларны айтып тургаш, чорударын съезд бистен негээн.

Бир дугаарында сөс алган СЭКП Кызыл хооркомунуң бирги секретары **А. И. Пожидаев** ол бүгүнүң дугайында тодаргай доктаалгаш, съездиниң шиитпирлери болгаш идеялары амгы үеде партия, совет болгаш ажыл-агый органнарының, массалыг шупту хөй-ниити организацияларының, күш-ажылчы коллектив бүрүзүнүң бүгү ажыл-чорудулгазын тодаргайлап туразаа дээрзин айыткан. Партияның планнарын боттандырар дээш ыяшсымалдың ажылчы чоннарының патриоттуг ажыл-хөрекке, коллективтерге партийжи удуртулга СЭКП-ниң XXVI съездизиниң негелделеринге ыракта четпес деп ол бот-шүгүмчүлелчи ёзу-биле чугаалаан. Чамдык удуртукчулар план күүсеттинмээнин янзы-бүрү чылдагааннар-биле ойзудар чоруктар ам-даа узуткаттынмаан. А партия организациялары ындыг удуртукчулардан бедик негелде тургуспаан турар. Эрткен чылын үлетпүрүнүң, тудугунуң, транспорттуң он бир коллективтери бүгү көргүзүглер талазы-биле планын күүсетпээн. Ам база ынчаар уламчылавышаан. Оларга туувбу, алгы заводтары, чер ажылы кылыр тудуг эргелели, «Красноярскстройтранс» трест, «Тывафото» каттыжышкыны болгаш өскелерда хамааржыр.

Чоннуң калбак хереглел бараннарын будүреринде, коммунал-амыдырал хандырылгазында улуг четпестер бар. Капитал тудугну үндезинин-биле экижидери негеттинип турар.

Бо-даа база өске-даа четпестерни чайладыр талазы-биле СЭКП хооркому, хооркүүском болгаш партия эге организациялары хемчеглерни ап турар. Ынчалзажок «Тыва тудуг материалдары», каттыжышкыны, аъш-чем, одалга, чурт үлетпүрүнүң эргеледдери, «Тыва тудуг» трест, транспорт эргелели болгаш өске-даа чамдык республика организациялары боттарының эргезинде будүрүлгелерни удуртуруп съездиниң негелделеринге дүүштүр боттарының ажылынын стилин болгаш арга-методун эде тургузар ужурлуг, оон аңгыда «Главкрасноярск тудуг», үлетпүр эргелелериниң ыңда главказы Кызылда турар боттарының будүрүлгелерин, организацияларын тодаргай башкарбайн турар деп ол шүгүмчүлээн.

Он бирги беш чылда наймыслалдың комплекстиг хөгжүлдезинің талазы-биле шиитпирни ажылдап кылырының чугулазынче оратор кичээнгейни угландырган.

СЭКП Таңды райкомунуң бирги секретары **В. В. Дунаевский** съездиниң кодээ ажыл-агый талазы-биле салган сорулгаларын боттандырар талазыбиле районга чоруттунар хемчеглерге доктаалгаш. Ылангыя, чер ажылының культуразын бедидер, ажыл-агыйлар районуткан сорттуг үрезинче шилчинир, суггаттыг черлериниң үнүш-дүжүткүрүн улгаттырар талазы-биле ажылдарны чорудуп турар.

Мал ажылын хөгжүдерин парторганизацияларның мурнунга съезд шалыпчы фронт кылдыр салган болгай. Ынчангаш районга бо беш чылда мал бажын немей өстүрер, ооц продукциязын көвүдедир талазы-биле хөй чүүлдерни кылыр апаар. Ол бүгүге материалдыг базза чугула апаар болгай. Ынчалзажок эки фермалар, малчыннарга бажыңнар тудар дугайында бистиң дилеглеривисти аңаа хамаарышкан республика органнары өөренип көрбейн турар деп, ол шүгүмчүлээн.

Ындыг СЭКП-ниң XXVI съездизиниң делегады, В. И. Ленин аттыг Тыва даг-дүгү комбинаттың дирилгелер машинизи **У. Т. Монгуш.**

— Бөдүүн ажылчыны, аратты уруу, мени Тываның коммунистери съездиниң делегадынга чорудун, улуг идегелди коргүскен. Ол бүгү дээш чүректиң ханызындан өөрүп четтирдим—деп, делегат эгезинде чугаалаан. Оон соонда съездиниң ажылынын дугайын ол доңчулап чугаалаан. Төп Комитеттиң Отчёт илеткелинде иштики болгаш даштыкы политиканың дугайын болгаш партияның, улустуң өндүр улуг ажыл-херектери-биле кады бистиң Тывавыс база ында кирип турар, ол дээрге кижиге онзагай өөрүнүүт-дүр. Бистиң чуртувуста бүгү-ле чүвени кижиге, ооц чаагай чоруунга бараалгадып турары съездиге база катап чаа күш-биле бадыткаттынган.

Ооц соонда делегаттың ажылдап турар эллээ съездиге боттарының чеднишкинилерин рапорттаанын, комбинат ийи айларынң планын күүсеткенин ол дыңнаткан. Четпестер дугайын съездиге база чугаалаан болгай, олар биске бөгө база бар деп, ол чугаалаан. Дегилгелер аңаа турунтар, чамдык цехтер дең-дески ажылдавас, прогуллаар болгаш сагыллага-чурум үрээр чоруктар биске ам-даа бар. Оларны чайладыр дээш шаңыпкын хемчеглерни алза чогуур.

Районнуң партия организациязының бүгү политиктиг болгаш организакчы ажылы амгы үеде съездиниң идеялары, оон материалдарын чоннуң кижи бүрүзүнге чедир тайылбырлап, пропагандалаарынче, ажылагыйжы чугула сорулгаларны тодаргай шиитпирлээринче угланган дээрзин СЭКП Каа-Хем райкомунуң бирги секретары **В. А. Бакулин** демдеглээн. Ажыл-ишчилер съезд мурнуун чарымында улуг кедүрлүүшкүнбиле ажылдаан. Район ээт садарының бирги кварталдың, сүт садарының ийи айлар планын күүсеткен.

Ынчалзажок ажыл-херекти шүгүмчүлекчи ёзу-биле көрүп турар бис. Эрткен чылдарда бүгү чүзүн малдарның баш саны ыяшырган. Планнар күүсеттинмейн келген. Ындыг четпестерни шалыпкын чайладыр, бергелерни ажып эртер дээш районнуң партия, совет болгаш ажыл-агый органнарының ап турар хемчеглериниге ол доктаагаи.

№ 1 АТБ-ниң чолаачызы, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры **А. И. Галайко** совет кижи бүрүзүнүң сеткил-сагыжы, угаан-бодалы СЭКП-ниң XXVI съездиниң төөгүлүг шиитпирлерини боттандырарынче угланган деп саналының эгезинде демдеглээн. № 1 АТБниң бүгү коллективи партияның съездизиниге салдынган соревалганы күүседири-биле ону бүрүн деткип, улам сорук киирген ажылдап турар. Онгу беш чылдың планын үк коллектив 4 чыл он айда боттандырган. Ылангыя № 1, 3 автоколонналарның ажылдаң турары өөза эки. Мурнакчыларның одурүү өөрүп турар.

Чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезинин кол угланышкынары тодаратгынган. Совет кижилериң чаагай чоруун улам бедидеринче онза кичээнгей салдынгыр, камналгалыг чорук, ажылга харыысалга база кол черии ээлеп турар.

Бистин республикада автомобиль транспорттуң кол хевири болганда оон ажылын бүгү тала-биле сайзырангайжыдары чугула. Чолаачыларның орук чоруурунга таарымчалыг байдалдарны тургузарын кичээнгейге алыр, бо айтырыгны чугаалежип турза-даа, дээштиг хемчеглер алдынмайн келген.

Районнуң ажыл-ишчилерэ съезд мурнуун социалистиг чарыжынга идепкейлиг киришкенинин түнелинде ээлэн чедишкинилерин чедип алдынганын СЭКП Өвүр райкомунуң бирги секретары **Х. Ч. Ооржак** санаалынга демдеглээн. Ам бо хүнверде районнуң ажылчы чоннары кыштаглаашкыны чедишкининг доозар, малдын чаа төлүн оңча-меңди камгалап алыр, шитинин малының баш саның өстүрер дээш күжениишкинииг ажылдап турарлар. Районда кыштаглаашкында байдал берге, хар улуг, бүгү күштерни ону ажып эртериниче организастаан.

Партияның XXVI съездизиниң шиитпирлерин кижи бүрүзүнге чедир тайылбырлаары чугула сорулга дээрзин оратор демдеглээш, районда бо ажылда 200 ажыг партия активистерн киржип турарын айыткан. Ниити ажыл-херектерде четпестер база бар, оларны чайладырынче районнуң партия организациязының, коммунистериниң болгаш бүгү ажылчы чоннарның кичээнгейин угланган.

Индирде Улуг-Хемде «УТКА 25 чылы» совхозтуң хаваа ажаакчызы **Б. С. Долгар:**

— Партийжи съездиниң ажылын телевидение дамчыштыр бир-ле дугаар көрүп, радиодан, солунгардан номчуп, дыннап таныштывыс. Партияның хүлээп ап турар планнары совет кижилериң чаагай чоруун улам бедидеринче угланган—деп, ол чугаазының эгезинге демдеглээн. Совхозтуң ажыл-ишчилери съездиниң ажылынга оон директору И. П. Гончарюктуң делегат болуп киришкенинге онза чоргаарланганнар. Съезд болуп турар хүнзерде олар эът-тиң квартал планны, сүттүң ийи ай планын күүсеткенин рапорттааннар.

Оон ынай ол хаваа ажылын сайзыралырының чугулазын айтып, совхозтуң бирги кварталда күрүнеге дужаазан эъдининг чартыы хаваа эъди болганы, хаванны республиканың өске ажыл-агыйларынга өстүрерин чугаалаан.

Малдың баш санын өстүрер, ооц продуктулуун бедидеринге айза быжыг чем-суурну тургузары чугула, бо талазыбиле ам-даа чедир ажылдавайн турарын, мал чемин харын-даа район девискээринден өскээртен соөртүп ап турары улуг чарыгдалдарга чедирип келгенин ол демдеглээн.

Суггаттыг черлерниң ажыктыын бедидери — чугула айтырыгларның бирээзи. Чер ажылының культуразын бедидер болгаш комплекстиг механизацияны боттандырып турган, ону чедип ап болур дээрзин мелиорацияга болгаш суг ажыл-агыйының министри **В. П. Сургутанов** санаалынга айыткан. Чыл бүрү хөй-хөй гектар черлерни суггарып турза-даа, оон ап турар дүжүт республикада онза чавыс болуп турар. Эрткен чылын суггаттыг черлерден алган тараа культураларының ортумак дүжүду чүгле 5,4 центнер болган. Ооц чылдагааны чүдел дээрзин ол тодаратган, нитиниң-биле бо ажылга хамааржып турар бүгү-ле звеноларның бедик харыысалгалыг ажылдарны чүгула болуп турар. Бо чылын база-ла суггарылга талазы-биле улуг ажылдарны чорудар. Республикага нитинибиле 1200 суггатчыны, 450 машинистерни белеткээр ужурлуг.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң түнелдерин «Тудуг хевектери» комбинаттың коллективи бүрүнү-биле деткиишаан, ам оон документилерни өөренип турарын ында арматурщик **О. А. Байкалова** бодуңун саналынга

Е. ТАНОВА.

ТӨРЭЭН ЧЕРИМ

Кызыл-Тайгам хүннээректээн мээстеринде
Кызыл-даван анай дозуп маңнап чорааш,
Дайгыргылаан хензиг үнүм чаптаан ышкаш
Даады-ла аттүнгүлээр хаялар бар.

Демир-Моге адыжынга кудуп алгаш
Дээрдиве өргүп сунган шимизи дег,
Арыг кылаң Сүт-Хөлүм чалгылары
Ааттынган кавайымны сагындырар.

Улуг чурттуң картазынга айтыр болза,
Улгаттырар дуран-биле арай деп чөөр,
Хензиг болгаш Хемчин диртип шолалатпан
Хемим даажы чуртталгамның аялгазы.

Өскен черден өнчүге алган ынакшылым
Өрү ужар чалгынымны чүглеп берген.
Өңнүк төрел аймак чонга өргээ болган
Өндүр чуртта ужуп четпээн булуңум чок.

Ыраан даглар хая-дажын кырлап чорааш,
Ырым болган Кызыл-Тайгам сактып иээр мен.
Талыгырда далай суунга эштип тургаш,
Таныш, эргим чалгыларым дыңнап каар мен.

Төнмес-батпас узун өрүк тудуп чорааш
Төрээн черим ында-хаая эргип иээр мен.
— Кадыр-дуруг Кызыл-Тайгам, экии! — дээр мен.
Навиаз, Урал натай-хаара мендилежир.

— Энерелдиг ием болган Хемчиим! — дээр мен.
Енисейим, Волга, Донум «Ого!» дижир.
— Ааттынган кавайым дег хөлүм, — дээр мен.
Арал, Байкал, Каспий базэ амырлажыр.

Кайыже-даа харапсымза шупту мээңии,
Кайызы-даа ынакшылды шаңнап келир.
Изиг чүрек, байлак сеткил хайырлаан дээш,
Ие-черге өрелиг боол артпас боор мен.

Төрээн черден ужукталган чиңге көкпам
Улуг чурттуң делгеминче оруум иээр,
Төрел чонум сеткилинден судалданган
Угаан-чүрээм улус чонга бараан болур.

Февраль, 1981 ч.

Космосче кижиниң баштайгы ужудуушкунунуң 20 чыл оюнга уткуштур

ӨҢНҮҮНҮҢ ДУГАЙЫНДА СӨС

ЗВЕЗДНЫЙНЫҢ МУЗЕЙИНИҢ ЗАЛДАРЫНДА

1961 чылдың апрель 12. Байконур космодром. Бирги «Востоктуң» ужудуп үнериниң мурнунда минуталарже бистиң кинокадр эгидип турар.

— Мен — коммунист мен — деп, космонавт чоргаар чугаалаар. — Коммунистиг партияның болгаш совет улустуң даалгазын күүседир дээш болдунар аргалыг бүтүү чүүлдерни кылыр мен...

Звездныйның музейинге турган кижилер ол кадында, кайда турарын утту каапкаш, космодромда кады турган дег, хол часкап эгелээн.

...Музейниң залдары-биле бистерни бешки космонавтының кадайы Валентина Быковская эдертип чор. Экспозициянын эгезин Советтер чуртунга. Юрий Гагаринге, оон өңнүктери космонавтыларга бөмбүрзектиң улустарының белектерни салган. Эрткен чээрби чылларның дургузунда тос чурттарның (сезии социалистиг чурттарның) эрес-маадырлыг чүс шынчилекчилери черден дашкаарга ынаң хуусаазы чеди чартык ажыг чылдар дургузунда чурттап база ажылдап келген деп, экскурсовод сагындырды.

Юрий Гагарин баштайгызы болгай. Ынчангаш космосче ужудуушкун бүрүзүнде, бо музейниң экспонат бүрүзүнде оон амыдыралының, оон маадырлыг чоруунуң кезии бар. Маңаа чүс-чүс кижилер кээп турар. Музейниң экспозициязы-биле хүндүлүг залчылар — аңгы-аңгы чурттарның баштыңнары, ажы-дүнма партияларның удуртукчулары, СЭКПиң XXVI съездизиниң киржижчилери болгаш залчылары таныжып көрүп чорааи. 1972 чылдың июньда Космонавтылар белеткээр төпке Леонид Ильич Брежневтиң барып четкен хүнү Звездныйның чурттакчыларынга улуг байырлал болган.

Гагариниң мемориал кабинеди, Звёздныйга, оон ажылдаар кабинединге Юрий Алексеевич-биле чаңгыс эвес удаа ужуражып чугаалажыр аскежиктиг болган мен. Өрээлге чаңгыс-даа артык чүве чок турган. Оон чүве бижиир столунуң чанынга шала бичии столду чыпшыр тургузуп каан. Ооң артынче келген залчыларын — эртемденнерни, специалистерни, космонавтыларны чалап олуртур турган. Стол кырында сайгылгаан, ССРЭниң Дээди Соведиииң депутадынга сонгукчуларының чагаалары чыдар. Оон чоогунда апдара салыр календарь. Оон саазын бүрүзүн демдеглеп каан — ол космонавтының ажыл хүнүнүң бир онзагай демдеглели болуп турган. Олда өрээлде номиналыг шкаф, Айның глобузу, К. Э. Циолковскийниң болгаш С. П. Королёвтуң портреттери. Стол артында бүдүн ханаиы долдур ССРЭ-ниң улуг картазы астынган.

Ю. А. Гагариниң ажылчын кабинединиң байдалын космонавтика музейиниң өрээлдериниң бирээзинде көжүрүп эккел тургускан. Акаа космонавтылар белеткелиниң начальниги Г. Т. Береговойга база таварыжы бердивис. Береговой «Союз» корабльди өөренип турда, 1966 чылда бисти Юрий Гагарин таныштырып каанын сагындывыс.

— Юрий Алексеевич бистиң шуптувуска дузалап турган — деп, генерал чугаалады. — Чүл дээрге, корабльди ол хөдчок эки билир кылдыр өөренип апкан, космосче ийнги ужудуушкунга белеткенип турган.

Бистиң мурнувуста — хол-биле бижээн ном. Ону мен болза «Өңнүүнүң дугайында сөс» деп адап каар ийик мен. Ында космодромче ужудуп чоруур мурнунда космонавтыларның демдеглелдери бижиттинген.

«Бис кайгамчык амыдыралчы турүштуг эжиивис Юрий Гагаринге ынакшылды чүрекшивиске кезээле арттырар бис. Ол бистиң амыдыралывыска эң ак сеткилдиг, бижыг соруктуг, эң бөдүүн кижи боор артар».

«Юрий бисти коммунистиг белик бүзүрели-биле кайгадыр чорааи. Ол — бистиң үениң символу, партияга, Төрээн чуртунга бараан болурунуң үлегери».

Амгы үеде «Салют-6» станцияда ажылдап, чурттап турар «Союз Т-4» космос кораблиинiң экипажы — Владимир Ковалёнок биле Виктор Савиных ол аразында мемориал кабинетке кирип келдилер.

— Коммунист Гагариниин эгелеп каан херээн уламчылап турарывыска чорлаарланыр бис — деп, экипажтың командири чугаалады.

— Орбитага ажылдап турувуста Юрий бистиң чүректеривиске кады чоруур — деп, бортинженер улаштыр чугаалады.

А. РОМАНОВ. (СЭТА).

Звездный хоорай

ХҮННҮҢ ХҮЛҮМЗҮРҮҮ

Пириктиг новелла

Март ай часты эккээр дижип, улустуң чугаалажыры-ла чеп. Хүнүң чассыдыынга таалаш, даамчыраан хар, садыларга делгеттинмес, ең ховар суг-чинчилерин — дамдыларны чаа-ла хөөп чыдар черже аткарып эгелээр. А оон удаткан чок-ла шончалайлар чоогаларга, анай-хаактар алаактарга чүрек бүрүзүн хей-аът кылырип, кандыг-ла-бир ыдыктыг сорулгаже кыйгырып тургандыг апаар. Ырлар улам элбеп, янзы-бүрү куштар үнү кулактарга уянгылыг кынып келир.

— Кыштың үдептерге, час дораан дүжүп кээр бе, ачай? — деп, Элбек-оол биле Орланкыстың муриунга кылаштажып орган улустуң ортузунга чедип алган чорааны, үш хар эжа дүжүп чоруур хире үрүү айтырган.

— Ынчанмайн канчаар, уруум. Чүгле час ам дүү даглар артында аалдап кел чыдар. Ону дээ ол дээрден чыглыг чажып турар аяс хүн бисче чорудупкан — дээш, ачазы уруунуң бажын сүйбап каарга, авазы часкы аяс хүнче болгаш адашкыларже эвилеп-ээлдээ-биле хүлүмзүрүп каан.

— Бо мурнувуста улустуң найыралдыын аа? — деп, Орлан-кыс Элбек-оолга аяар сымыранып каан.

— Найырал — эш хуунуң эң дээди чадазы — деп, улуг чогаалчы Максим Горькийниң сөстерин бо-ла сакты хонуп келгилээр-ле болгай сен, Орлан. Ол чалгын-чаклалыг сөстерни мен ийнт шүүт шээжилеп алган мен ийнт — деп, Элбек-оол удашкан.

— Арын-нүүр, найырал чок болза канчаар боор? — дээш, Орлан-кыс сесерлиг аксында кыш үдээр дээн хайынган чонну эргиллир көрген.

— Кол-ла дазыл — ынакшылды оюп каапкан ышкаш, Орлан? — дээш. Элбек-оол зиир чылын шеригден халажып келгеш, Орлан-кыс-биле ужурашканы сесерлиивче, бодамчалыг көре берген.

— Ынакшылды —арын-нүүр, найырал каңнап чоруур-ла болгай, оон башка ол шаажан аяк ышкаш таап-даа бустуучал, ону камизаны-ла дээре— дээш, Орлан-кыс тураскаал таныкыже углай базыптарга, иштинде бир-ле чүве кыймыш дээн. Ие болур апарганын ол шагда-ла билир болза-даа. Элбек-оолга аас-кежиктиг бир демдээн көргүзер дээнзиг, өөрүшкүлүг чугаалаан: —Дем мурнувуска кел чорааи улустуң хей-аътты дел чүвезин көрбес сен бе. Артында-ла уруун ортузунда чедип алган байырлал көрүп чоруурлар.

—А келир чылын кыш үдээрде, бис база-ла чассыгбайлыг чоруур бис, Орлаи. Чырык чер кырынга чүгле мындыг чүвелер дагжавас-ла болзуи — дээш, менге уйгуда танкыже ол холуи сунду.

Үрер хөгжүмүнүң үзүктел чок үнү чыыглан чонну сорук киирипкен. Эрик дургаар аъш-чем, кижилерге херектиг баразынар дем-не делгеттиинеп. Херектиг чүүлдерин садып алгылаан кижилер бөлүк-бөлүүн-биле чыглып алгылаан, хөөрежип турганнар.

Элбек-оол биле Орлан-кыс ол-ла баскаш акшый бергилээн ирей, кадайының чанынга келгеннер. Кырганнарның кайызында оларны боттарының оглу, «ченнеге бүдүү дөмейлеп, иштинде эрселеп кааннар...

Ол өйде Элбек-оол малчынларга сүт соортуп чедирип турганы «Вода» деп каан машиналы сактып, «удавас шөлээн төнер-ле болгай, мынан катаплаа аваи, ачам сугта туттуп чедип-ле тургай мен. А бо Орлан-кыстың ада-иезиниг база-ла баргай мен. Мени мырыңай күдээвис дижир кырганнар болгай, оларның хою ам шуптузу төрүпкен боор. Та чежези ийистээн чүве» кылыр болзаш, чагы бажында азып каан гитара дүжүрүп алыр дээш, ынаар үнүп бар чыткан аныяк эрже эргилип келген.

— Хоюглап каан чагы мынажыл. Кым ынаар үне аар боор — дээш, Орлан-кыс Элбек-оолдуи ол холундан тутуиуп алган. Оон удавас доолары техникумнуң сургуулдары: — Частын дүшкен-биле силерге байыр чедирдивис! Шайлалганнарга ынап-ла чедер бис — дижип, оларның мырыңай-ла чаны-биле эрткеннер.

Амыдыралдың чырык хүнү кажагызындан артык кылдыр хайынган чонче болуиуп чылыг херелдерни чажып каап, аяс дээрде хүлүмзүрүп турган.

М. ДОРЖУ.

ССРЭ-НИҢ «КЫЗЫЛ ДЕПТЕРИНДЕ»

ССРЭ-де дириг амытаннарның болгаш үнүштерниң ховар база чидер деп барган хевирлериниң Кызыл номунда кирген. Тываның девискээринге шаанда турган азы ам-даа бар дириг амытаннар.

ЧИДЕР ЧЕТКЕН АМЫТАННАР

Азиянын хем кундузу — Тывада Бии-Хем бажында Азас хөлдүң камгалалдыг черинде бар. Кундусту аннаары 1922 чылдан бээр кайда-даа хоруглуг.

ХОВАР АМЫТАННАР

Беш салаалыг безерек алактаагы — бистиниде Таиды сыныңың мурнуу эдектеринде бар. Өлүрери хоруглуг.

Кызыл берү—Тывада Таиды сыныида болгаш Барыын Саянның оон талазында —Ус хемниң девискээринде база өске-даа черлерде бар. Өлүрери хоруглуг.

Маны — Каа-Хемниң чамдык черлеринде бар. Бежен чылдарда маныиың кежии чылдыи-на 250 чедир белеткеп турган. Ам-ол дыка ховартаан. Өлүрери хоруглуг.

Алтайның даг кошкары (аргар) — Таиды сыныида бар. Саны эвээжеп, чидер деп барган. 1934 чылдан бээр ону аиап өлүрериң хораан.

Дзереи (чээреи) — амгы үеде база чидип бар чыдар. Тыва АССР-ниң мурнуу кеэзинде. Таиды сыныиың мурнуу талазында Тес-Хемниң болгаш Успа-Хөлдүң ыйгылаштарында ында-хаая таварышкылаар. 1933 чылдан бээр чээрениң аиизарын хораан.

ЧИДЕР ДЕП БАРГАН КУШТАР

Даг казы — саны улам-на эвээжеп орар. Бистиниде чүгле Монгун-Тайгада бар. РСФСР-де оиу аиизарын хораан.

Алтай улары — саны чыл болза, аштап өлүр чадавас турган-дыр. Мону ам үргүлчү холга тудуп, оон-биле ойнавазнар. Оон башка чудай бээр. Ам мен силериин бо коданчыгажыларга чурттаар «бажыңчыгаш» кылып берейн.

Ачазы даштын веранлаже үнген. Уруглары оон соондан коданчыгажы-биле кады чедип келгеннер.

Бүдүн, улуг хааржак эккелгеш, оон бир азыынга коданчыгаш чыдар бичии өрээлди үзүктээш, олче кирер тускай үүлүг база кылгаш, хааржактың мурнуу талазында ажых черинге шаараш демир четки быжыглаан, оон бир азыынга ажыдып, хаап турар сеичилиг эжикчигеш тазрыштырыпкан.

Ам-на ачазы хүлүмзүреивишаан, хөглүг чугаалаан:

— Че, кыстарым, коданчыгажыларны бээр эккелиннер! Маиаа чурттазың. Ажаар, чемгерер.

Хааржактың булуңунда эжикчигештп ажыткаш, коданоглуң олче салып киирипкенер. Коданчыгаш баштай шимчевейн олургаш, думчуунуң танактарын дарбаиаткылап, «чурттаар черим» шинчилээр дээш мшкаш, маштың чыдыыргап эгелээн.

— Коданчыгаш чурттаар черн-биле таныжып, сонуургап турарың ол-дур, уругларым — деп, ачазы чугаалаан.

Оон коданчыгаш «удуурубиле» тускайлаан үзүктээштин ансына келгеш, база-ла олура дүшкеш, думчуунуң танактарын дарбаиаадып, чыдыыргаш, ынаар аваанггыр кире халаан соонда, чүгле бора чоок үттеи көстүр болган.

Бичии коданчыгаштың «Койгунак» деп адап алган.

Адашкылар ол дораан-па Койгунакка ижер сүттүг бичии тавакка куткаш, хааржак иштинге салган. Даштын херим чанында көк сиген чулгаш, эккеп берген.

Койгунак-даа ынчаар-ла оюп, мандып эгелээн-дир эвеспе. Вера биле Надя утбашкылар эртеи садикче чоруур мурнунда-ла Койгунагыиа сүт ижиртир, чаз көк сиген чулун каап бээр. Кежээ садиктеи келгеш, база-ла Койгунакты чемгерер, ажаар. А суббота, улуг-хүнде шуут-ла Койгунак-биле бержинр.

...Час, чай эрткеи. Күс апартап. Оон чер ырын хар эзчек-биле шуглаикап. Койгунак шынап-ла ёзулуг кодан болган. Койгунак уруглар-биле ойнап, ол-бо биллап маиаарынга ажок ынак, оларның соондан салып чоруп каар. Ынчалзажок болуи холга тудуп, суйбаарын «чөшээревес». Чогум-на Койгунактың амыдыралының ийнги чазының эгезинде, чер карандылап, хар эрип чыдырда, оон-биле биллиимес таварылга болган чүве-дир.

Чазын бир эртеи Вера биле Надя Койгунагын чемгерер дээш баарга, оозу чыдыыпла ыңды ында кылаштап чоруур чоор бе дээш, кезек тураргa, демги шалырааи даап чоокшулаан соонда, агараш дизе-ле шала өлерти дүлеп эгелээн улуг-ла ак кодан бо хөме халып келгеш, оймак кыдыынга турган кижини эскербейн, ийи бут кырынга олура дүшкеш, ийи холуп хербейи, көдүүп чорда, оон соондан Койгунагы бо үне халып келген. Ачы-оол оозун танып каап, «Койгунак» деп алгырга каапгар орта, мурнай кээп олура дүшкеи черлик өле кодан кижиден корткаш, ынай боорга, Койгунак Ачыоолче элээп кереп чоруй, эжиии соопче агараш дээп.

Читкеи Койгунактың «чажыды» Ачы-оол ам-на билип каап-тыр. Остуг-Арыг кодаиларының чазыи «ойнап» эгелээрде, сүржүп келген коданнар-биле өөр-өөр, эш-эш кылдыр чыглы бээр. Ынчаи херим чанынга сүржүп келген коданнар-биле чорупкаиы ол ышкажыл!

Ачы-оол ол дугайын Вера биле Надяга чугаалаарга, хөлчок көрээнер.

...Күс дүшкеи, ынчалзажок хар ам-даа чаггалак. Чер кара хевээр.-Бир-ле кежээ Ачыоолдарның от-бүлези чемисиига ордя, даштың херим иштинде әртелгеи ачы ыды бир-ле чүвеии сывыртап эәре берген.

— Чүү болду? — дээш, Ачы-оол сокга оттур көөрге, херим иштинде улуг-ла ак кодан ытты ежегээр хыйландырган-даа дег, баг четпес чөрибиле од-бо маиаап, олура дүжүп каап, чоруп турган.

Читкеи Койгунактың чазын келгеии ол чүве-дир.

К. АРАКЧАА.

КИЖИ БОЛГАШ БОЙДУС

Швейцарияда Цюриха деп зоопаркта ирбиш деп ховар амытанның төлү көстүп келген. Ол 4,4 кг деңзилиг чаш амытанны ёске «ыы-дүкмазы»-биле кады зоология садының ажылдакчылары доктаамал хайгааралга алган.

СЭТА-ның фотопарлалгазы.

ЧАНЫП КЕЛГЕН

РАССКАЗ

Вера биле Надя бир-ле кежээ садиктеи чанып кел чораш, арыг чанында харагап эразынган ыдан оглу тып алганнар.

— Бо Сюйгунчугашты дүү ол арыг кылынынан тып алдывыс.

— Харагап дөзүнге хоруй берген чыдыр.

— Алырам, Надя! Үзе кирбе.

— Чүү-даа болза, Вера улуг кижи баштай чугаалап берзин. Надя сен үзе кирбейн дыңна. А оон соонда чугаалаар сен.

— Арыг кылыы-биле кел чораш — деп, Вера чугаалаан.

— Чудурук ышкаш бокпек бора чүве харагап дозүнде чыткаиын эскердим. Кодан оглу болду. Шимчевес хоруй бергеи чыдыр.

— Мен база көрүп каап мен хеп. Надя улаштыр хөөрээн.

— Дүгу хоюг, сүйбаарга чылбырап турар чүве-дир. Кижиден кортпас. Бичиизии көрүнер даап.

Уруглариың чугаазын дыңнап дооскаш, ачазы аяк сөөлүнде мынча дээн:

— Бичии, чараш-даа кодаичыгаш-тыр. Незиидеи аза бергеи боор, хөөкүйүү. Ужуру болза, черге чыткаи ан оглунга дээп болбас ужурлуг чүве болгай. Оиу иези азырап өстүрүп алыр. Бир-тээ аскаи оскүс калган чүве болганда, бо кодаи оглуи эккелгеишер эки боол-тур. Анда чыткаи ам ургулчү холга тудуп, оон-биле ойнавазнар. Оон башка чудай бээр. Ам мен силериин бо коданчыгажыларга чурттаар «бажыңчыгаш» кылып берейи.

Ачазы даштын веранлаже үнген. Уруглары оон соондан коданчыгажы-биле кады чедип келгеннер.

Бүдүн, улуг хааржак эккелгеш, оон бир азыынга коданчыгаш чыдар бичии өрээлди үзүктээш, олче кирер тускай үүлүг база кылгаш, хааржактың мурнуу талазында ажых черинге шаараш демир четки быжыглаан, оон бир азыынга ажыдып, хаап турар сеичилиг эжикчигеш тазрыштырыпкан.

Ам-на ачазы хүлүмзүреивишаан, хөглүг чугаалаан:

— Че, кыстарым, коданчыгажыларны бээр эккелиннер! Маиаа чурттазың. Ажаар, чемгерер.

Хааржактың булуңунда эжикчигештп ажыткаш, коданоглуң олче салып киирипкенер. Коданчыгаш баштай шимчевейн олургаш, думчуунуң танактарын дарбаиаткылап, «чурттаар черим» шинчилээр дээш мшкаш, маштың чыдыыргап эгелээн.

— Коданчыгаш чурттаар черн-биле таныжып, сонуургап турарың ол-дур, уругларым — деп, ачазы чугаалаан.

Оон коданчыгаш «удуурубиле» тускайлаан үзүктээштин ансына келгеш, база-ла олура дүшкеш, думчуунуң танактарын дарбаиаадып, чыдыыргаш, ынаар аваанггыр кире халаан соонда, чүгле бора чоок үттеи көстүр болган.

Бичии коданчыгаштың «Койгунак» деп адап алган.

Адашкылар ол дораан-па Койгунакка ижер сүттүг бичии тавакка куткаш, хааржак иштинге салган. Даштын херим чанында көк сиген чулгаш, эккеп берген.

Койгунак-даа ынчаар-ла оюп, мандып эгелээн-дир эвеспе. Вера биле Надя утбашкылар эртеи садикче чоруур мурнунда-ла Койгунагыиа сүт ижиртир, чаз көк сиген чулун каап бээр. Кежээ садиктеи келгеш, база-ла Койгунакты чемгерер, ажаар. А суббота, улуг-хүнде шуут-ла Койгунак-биле бержинр.

...Час, чай эрткеи. Күс апартап. Оон чер ырын хар эзчек-биле шуглаикап. Койгунак шынап-ла ёзулуг кодан болган. Койгунак уруглар-биле ойнап, ол-бо биллап маиаарынга ажок ынак, оларның соондан салып чоруп каар. Ынчалзажок болуи холга тудуп, суйбаарын «чөшээревес». Чогум-на Койгунактың амыдыралының ийнги чазының эгезинде, чер карандылап, хар эрип чыдырда, оон-биле биллиимес таварылга болган чүве-дир.

Чазын бир эртеи Вера биле Надя Койгунагын чемгерер дээш баарга, оозу чыдыыпла ыңды ында кылаштап чоруур чоор бе дээш, кезек тураргa, демги шалырааи даап чоокшулаан соонда, агараш дизе-ле шала өлерти дүлеп эгелээн улуг-ла ак кодан бо хөме халып келгеш, оймак кыдыынга турган кижини эскербейн, ийи бут кырынга олура дүшкеш, ийи холуп хербейи, көдүүп чорда, оон соондан Койгунагы бо үне халып келген. Ачы-оол оозун танып каап, «Койгунак» деп алгырга каапгар орта, мурнай кээп олура дүшкеи черлик өле кодан кижиден корткаш, ынай боорга, Койгунак Ачыоолче элээп кереп чоруй, эжиии соопче агараш дээп.

Читкеи Койгунактың «чажыды» Ачы-оол ам-на билип каап-тыр. Остуг-Арыг кодаиларының чазыи «ойнап» эгелээрде, сүржүп келген коданнар-биле өөр-өөр, эш-эш кылдыр чыглы бээр. Ынчаи херим чанынга сүржүп келген коданнар-биле чорупкаиы ол ышкажыл!

Ачы-оол ол дугайын Вера биле Надяга чугаалаарга, хөлчок көрээнер.

...Күс дүшкеи, ынчалзажок хар ам-даа чаггалак. Чер кара хевээр.-Бир-ле кежээ Ачыоолдарның от-бүлези чемисиига ордя, даштың херим иштинде әртелгеи ачы ыды бир-ле чүвеии сывыртап эәре берген.

— Чүү болду? — дээш, Ачы-оол сокга оттур көөрге, херим иштинде улуг-ла ак кодаи ытты ежегээр хыйландырган-даа дег, баг четпес чөрибиле од-бо маиаап, олура дүжүп каап, чоруп турган.

Читкеи Койгунактың чазын келгеии ол чүве-дир.

К. АРАКЧАА.

Сонуургактарга

45-ки ургуну...

Мурнуу Американың журналистери Аргентинада чурттап турар 55 харлыг Леонтина Эспиносту «№ 1 ие» деп чарлаан. 1981 чылда ол хөгжээжен... 45 дугаар ургуун божуур деп турар. Леонтина 14 хар четпейн турган, ашакка барган. Баштай-ла ол хары угда ургуш божаан. Ооң соонда чыл бүрүде бир ургуну божуп келген... «Мээң ургуларым шуптузу чаңыс адаан торуттунгени ылап-ла ыын чүве, сеньорлар...» деп, Леонтина бир интервьюзунга дыңнаткан.

Таныш чадашкан

Канадада Виннипег хоорайның суду бажың орттеткен дугайында херекти сайгарып турган. Бурүүдаттырган Элизабет Фанк-биле ножа ооң ийис эжи Мэри база сандайга орган. Олар бот-боттарынга, сузунуң ийи дамдызы бег, дөмей болгаш шуут-ла ылгалбас кылдыр кеттингеп, дыраган болганнар. Ооң уламындан херектиң ааи-бажы шуут-ла билдинместей берген: кымда, харын жырыңай черечилер-даа бажыңны чогум кым орттеткенин чугаалап шыдаваан барган. Аңаа болучкуу кымдан-даа артык өөрүшкү «Ах, мээң сайгарганым херек бүрүзүнде-ле ийистер эртип турары кайы» деп, репортёрлар-биле беседазында ол ыыткыр чугаалаан.

Күскелер-биле демисел

Японияның кайысылалының орт шеригеи күскелер-биле шыңгыы демиселды эгелээн. Ындыг шиитпир күскелериң орт айылыын үндүрүп турарын годараткан соонда хүлээп алдынган. Токиода электри шугужун күскелериң үрээниинден, намдыкта ооң удаашиварын тудуштурупканындан хой орт болуп турар дээрзин шинчилелдер бадыткаан.

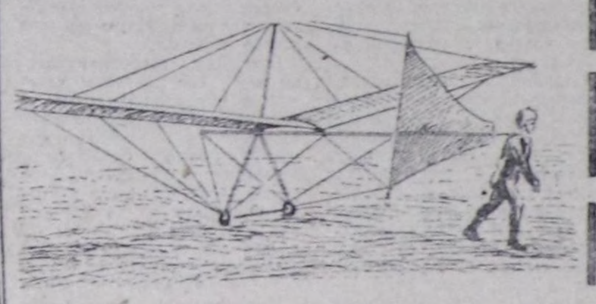
Ам хоорайның эрге-чагырлары күскелер-биле демисежирикиң дыка хей ареаларын ажыглап турар. Ынчалза-даа ол хораныг хээкчилер ам-даа ишлеже хевээр.

Дельтаплан-самолёт

Казах ССР-де «Джамбулсугтудуг» трестиң сентелге-механиктиг заводунуң токары Александр Плетнёв моторлуг дельтаплан чогаадып кылган. Оозуи «Дуруаажык» деп адаан. Оон-биле ол 150 катап дээрже ужуп үнген.

«Дуруаажык» 2000 метр чедир бедиир болгаш шакта 60 километр дүргеи ужуп ыдаар. Оон кииги деңзиии 55 килограмм, чалгыныиың хериң тос метр ажыг, цилиндриниң ишкири 350 куб сантиметр. Ужуп үнерде, 15—20 метр маңнаар, а хоиарында он-на метр четчир. «Дуруаажыктың» чалын кааида, «Запорожеиске» чүдүрүп ап болур. Ону эргээриигe чүгле чартык шак кезектиинер.

ЧУРУКТА: моторлуг дельтаплан «Дуруаажык».

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

Агаар

Кызылдың агаар станцазының медээзин ёзугаар алырга, бөгүн республикага шокар булуттаар, чагбас. Барыын чүк угланыышкыныг хаттың дүргеи секундада 2—7 метр чедер. Агаарның температуразы барыын талакы районнарга 2—3, өске арткаиарыига 0—1 градус соок болур.

Кызылга эдир булуттаар, чагбас, яизы-бүрү угланыышкыныг хаттың күжү кошкак. Агаарның температуразы 2—1 градус соор.

КИНО

МАРТ 21-ДЕ

«НАИЫРАЛ»: «Улуг келир үеже эге базым» 10.00, **«Ынак Раджам»** (2 сериялыг) 11.10, 14.00, 16.50, 19.40 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Космоста адыгжыгаш» 10.20, 11.50, **«Эзир ышкаш ужунар, хартйталар»** 13.20, 15.00, 16.40, 18.20, **«Экипаж»** (2 сериялыг) 17.00, 19.50 шактарда.

«ВОСТОК»: Коргуушкуннуң 6000 километри» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 (узаткан) шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Бабек» (2 сериялыг) 15.00, 17.30, 20.00 шактарда.

ТЫВАНЫҢ КҮРҮНЕ ФИЛАРМОНИЯЗЫ

Март 25-те, филармонияның концерт залынга, совет мрларны эң эки күүседири дээш эстрада артистериниң бүгү-эвилел конкурузунуң лауреады Татьяна Архипова программага киржир.

Москва эстрадазының артизи Владислав Парайский концертти башкарар. Концерттеринiң эгелээри — 19, 21 шактарда.

Ол-да концерт март 23-те Ак-Довуракка, март 24-те Чадаана хоорайга болур.

ТеЛеВидение

МАРТ 21-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — **«Ye».** Информастыг программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 9.05 — **«АБВГД-ээр».** 9.35 — **«Улустуң аялгалары».** 9.50 — **«Ада-иелер, силерге».** 10.20 — **«Ozал-ондак чок шимчээшкин».** 10.50 — **«Музейлерде болгаш делгелге залдарында».** 11.20 — «Спортлотопун» 12-ги тиражы. 11.30 — **«Дашта, демирде болгаш алдында».** Максим Танктың шүлүк чогаалы. 12.05 — ССРЭ-ниң хаак спортунга кубогу. Эр улус. 15 км. Сыктывкардан дамчыдылга. 12.50 — Ирландияның национал байырлалынга. **«Ирландия — ирландыларның чери»** деп документалдыг телефильм. 2-ги фильм. 13.45 — Хүннүң шыгжымыры. 14.45 — Бөгүн делегейде. 15.00 — Уругларга фильм. **«Экии, хем».** Ураи-чечеи фильм. 16.05 — **«Дем каттыжылгазы».** Телефильм. 16.35 — Аар атлетикага делегей маргылдаазы. «Наймрал кубогу». Львовтан дамчыдылга. 17.10 — Съездиниң делегаттарынга сөс. Армян ССР-ниң Чогаалчылар эвилелиниң баштаар черииин бирги секретары В. Петросяның чугаазы. 17.20 — **«Дириг амытаннар делегейинде».** Н. Н. Дроздов эрттирер. 18.20 — Политиктиг тайылбырлакчы В. П. Бекетовтуң беседазы. 17.50 — **«Силернин чагааларынарны ёзугаар».** Хөгжүмнүг программа. 19.35—Фильминiң чурттуң экраниарынче үнгенiниң 40 чылынга. **«Валерий Чкалов».** Ураи-чечеи фильм. 21.00—**«Ye».** Информастыг программа. 21.35 — Төп телевидениеиин болгаш Бүгү-эвилел радиозуиун симфония болгаш эстрада музыказының оркестриниң концерти. 22.00—23.55 — ССРЭ-ниң футболга кубогу. Финалдың дөрттүн бирги оюну. Төнчүзүнде — медээлер.

Редакциияның адреси

Ыжыл. Шетинкин-Кравченко кудумчузу, бажын № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторгун 2-24-63, редакторнун орлакчыларының 2-35-24, 2-31-75 партиялалын секретарының 2-23-35, секретарларның 2-23-35, партийжа аймырал болгаш совет тургузут киллистериниң 2-37-13, пропаганда чалгызының 2-31-75, культура киллизиниң 2-23-54, коопе ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, улетпур киллизиниң 2-31-75, чагаа киллизиниң 2-41-27 информация киллизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, букгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефоиче болгаар.

Тираж 17866 Чагыт № 452

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ком садыының херектериниң талазы-биле эргелелиниң гипографиязы (Кызыл. Шетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 1)

ТС—00504.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 69 (11567) | 1981 чылдың март 22, воскресенье | 1925 чылда үндезилеттингеи | Өртээ 2 көп.

СЭКП-НИҢ XXVI СЪЕЗДИЗИНИҢ ШИИТПИРЛЕРИН – АМЫДЫРАЛГА!

КВАРТАЛДЫЫН КҮҮСЕТКЕН

Барыын-Хемчикте «Хемчик» совхозтуң малчыннары кыштаалаашкынны чедишкинниң эртирер, кышкы үеде малдан алыр продуктуларны кудулаттас талазыбиле республиканың малчыннарынга үндүрген кыйгырыынга төлептиг болуп турарлар.

Совхозтуң Ыйгылак сүт-бараан фермазының саанчылары 1981 чылдың бирги кварталында 45 тонна сүттү күрүнеге дужаар тургаш, ону март айның 10-да 46 тонна кылдыр ажыр күүсеткен.

Мындыг көскү чедишкиннерни саанчылар партияның XXVI съездизинге үткүштүр калбарган социалистиг чарыштың ачызында, малга четчир чемнерни берип, кызымак ажылдап келгенниң түңнелинде чедип алганнар. Планныг онаалдаларны күүседиринче социалистиг чарыштың мурнуку одуруунга чоруп келген коммунист саанчылар Хирлиг Хомушку, Галина Саая, Миичик Монгуш, Саая Оюу оларның үлүг-хуузу улуг болуп, боттарынга быжыглаан инектериниден хөй сүттү саап келгеннер.

Ферманың саанчылары ам бирги кварталдың төнчүзүнге чедир планга немештир амдаа 15 тонна сүттү дужаарын хүлээнгеп.

Х. МОНГУШ.

СӨЗҮН ЭЭЛЭЭН

СЭКП-ниң XXVI съездиниң төлептиг үткүүр дээш социалистиг чарышка алган хүлээлгелерин чедишкинниг күүсеткен үлегүр бүдүүлге коллективтери хөй.

Оларның бирээзи Ак-Довурактың үш дугаар орук-тудуг участогунуң ажыл-ишчилери съезд мурнунуң чарыжынга киришкеш, орук-септелге ажылдарының квартал планын партийжи съездиниң ажыттынар хүнүнге чедир күүседир дээш сөзүн ээлээн. Баш бурунгаар санап көргени-биле алырга, квартал төнчүзүнге чедир ам-даа 20 муң рубльдиң ажылы планнан ажыр кылдынар.

К-Т. ДОПЧУН.

ХООЧУННАРНЫҢ ҮЛЕГЕРИ-БИЛЕ

«Мөрөкэ совхозка хой оолдаашкыны түлүктээн. Ажыл-агыйның 3 хойжу бригадаларында төрүүр чогуур 9 муң 13 хой бар. Амдыгыында 7355 баш хой төрээн. Оон 7500 хураган онча-меңди камзалап алдынган.

Бригадалар аразында калбарган чарышты аныяк коммунист Анатолий Өлзейниң удуртканы 3 дугаар бригада баштаан. Ында бүгү алдынган чаш хураган хорамча чох өзүп, доругуп турар. Комсомолчу Виктор Көкейниң баштааны 1 дугаар хойжу бригаданың ажыл-ижи база макталдыг.

Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны, Ленин орденниң адилекчизи О. Намдал, хоочун хойжулар Ы. Эренден, К.-Х. Баанай, К-Б. Манчыы, С. Балдан, М. Учурал болгаш өскелернин-даа коданнарында байдал хүр, экн.

С. ХОЖУЯ.

ХУУСАА БЕТИНДЕ

«1980—81 чылдың кышкы үезинде мал кыштаглаашкынын чедишкинниг эртирер, эът болгаш сүт бүдүрелин база күрүнеге садарык ковудедир талазыбиле «Хемчик» болгаш «Революцияның чалбыыжы» совхозтарның ажылчыннарының база мал ажылының специалистериниң инициативазын Улуг-Хем районнуң ажыл-ишчилери беткээш, бо чылдың баштайгы кварталында күрүнеге эът садар планның бир ай бурунгаар 108,7 хуу күүсеткен.

Эрткен чылдың бо үезинде турганындан 1 муң 697 центнер хөй эътти күрүнеге дужаагап. Ол талазы-биле «УТКА 25 чылы», «Күш-ажылдың хостуу», Жданов аттыг совхозтарның көргүзүү эки болуп турар.

К. МЛАДЫ.

УКРАИН ССР. Днепропетровскийин К. Е. Ворошилов аттыг комбайн заводу бо чылдың чүгле ийи айларында безин пландан ажыр 50 муң рубльдиң продукциязын бүдүрген. Заводтуң коллективи свёкла ажаар комбайннар бүдүрелинин квартал планын субботник хүнүнге чедир ажыр күүседир.

ЧУРУКТА: хереглекчилерже чорудар свёкла ажаар комбайнарны чүдүрүп турары.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ЭГЕЛЭЭШКИННИҢ УЛУГ КҮЖҮ

АПРЕЛЬ 18 – ЛЕНИНЧИ КОММУНИСТИГ СУББОТНИК ХҮНҮ

Бо чылдың апрель 18-те ленинчи коммунистиг субботникти эртирер дугайында Москваның мурнакчы коллективтериниң инициативазын СЭКПниң XXVI съездизиниң төлүглүг шиитпирлеринге сорук киргеи бистиң чуртувустуң ажылчы чоннары бедик көдүрүлүшкүн-биле деткип турар. Коммунистиг субботникке белеткелдин дугайында СЭТА-ның корреспоидентилери чер болгалдан дыңнаткан.

МОСКВА. Клара Цеткин аттыг дүжүлга-техника фабриказының коллективи бүдүрүлге курлавырларының көрүлдезин организастаан. Көрүлдениң коп сорулгазы — коммунистиг субботникти хүнүнде бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаарының сорулгаларын тодаргайлаары, камнаттынган материалларны болгаш электроэнергииныы ол хүн ажылгарынга белеткеп-дерии кылыры болган.

Коммунистиг субботникке коллективтин бүгү кежигүннери киржир. Оларның хөй иӊруузу боттарының ажылдаар черлерине субботникти эртиирер. Ол хүн 1.250 тонналы пландан ажыр даараарын коллектив кежигүннери шиитпирлээн. Ниитизи-биле 2 миллион 300 муң рубльдиң продукциязын бүдүрер. Ол дээрге — аиаа хүнде ажылдың хемчээлинден барык ийи катап хөй болур.

ТБИЛИСИ. Грузин ССР-ге ленинчи субботникти эртиирер талазы-биле эгелекчилериниң бирээзи — Закавказ демир-оруунун Тбилисиле белдириниң коллективи болуп турар. Коммунистиг субботниктин бүдүүзүнде бүгү хүннерде эң-не бедик бүдүрүкчүдүг ажылдаачырын база дөрт айларның даалгаларын хуусаа бетинде — апрель 18-ке чедир күүселирин демир-орукчулар шиитпирлээн. Тбилисиниң демир-орукчуларының инициативазын ёзугаар республиканың бүгү транспортчулары камнал алдынган электроэнергииныы болгаш кывар чүүлдү коммунистиг субботник хүнүнде ажылгаларын хүлээнгеп.

ВИЛЬНЮС. Тудуг материалдарын бүдүрер каттыжыыскынның он-он оператор-пресовщиктери коммунистиг субботникке белеткелдиң хүннеринде эң-не бедик бүдүрүкчүлүг ажылдап, продукциянын шынарын улам бедидип турар. Күш-ажылдын бүдүрүкчүлүүге бедидери — апрель 18-те чазгай үре-түнелдиг болурунуң үндезини дээрзин олар кончуг эки билир. Субботник хүнүнде бедик шынарлыг туулбуларны болгаш өске-даа тудуг материалдарын хөёу-биле бүдүрерии каттыжымышкынын коллективи шиитпирлээн.

(СЭТА).

• • •

ТӨЛЕВИЛЭЭН

«Бай-Тал» совхозтуң ажылчыннары апрель 18-те бир дем-биле коммунистиг субботникче үнерлер. Албан, организация коллективтери ол хүн кылыр ажылдарының планын баш бурунгаар төлевилээп. 28 сутгатчы, херээженнер 10 кижи Ак-Терек, Бай-Тал бүталарының баштарындан дошгарны арыглап аштаар. Ол-ла ажылчыннар апрель 20-де тараа шөллериичe сутну четчелештир бадырарын хуралга хүлээнгеннер.

Х. КАРА-ООЛ.

Бай-Тайга район.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинде

ҮЕНИ САНААРЫНЫҢ ЧАА ЧУРУМУ

РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1980 чылдың октябрь 31-деги айтыышкынынга дүүштүр Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели болза ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1980 чылдың октябрь 24-те хүлээп алганы «ССРЭниң девискээрииге үени санаарының чурумунуң дугайында» доктаалы-биле ССРЭ-ниң девискээрииге үени санаарының дараазында чурумун күштүг болдурарын доктаадырын көргеи дээрзин министерстволарга, ведомстволарга, хоорүүскомга, райкүүскомнарга тускай шиитпир-биле дыңнадып турар: күржагның кадар бир шагын (чыл дургузунда доктаамал) чыл бүрүде апрель 1-де 0 шакче бир шак мурнадыр немей чыдыыр болгаш октябрь 1-де 1 шак атказр чыдыыр.

Кызыл хоорүүскомга, райкүүскомнар, министерстволар болгаш ведомстволар, Тыва АССР-ниң девискээринде турар бүдүүлгелер, организациялар, ажыл-агыйлар ведомство айыбиле чагыртып турары хамаарылга чокка айыттынган доктаалды удуртулга болдурар болгаш күүседири-биле хүлээп алыр, үени санаарының доктааттынган чурумунче шилчиириинге эргежок чүгула хемчеглерни чогуур үезинде боттандыгарын хандырар, үе санаарын өскертириниң хүннеринде транспорттуң бүгү хевирлериниң, ниити чемненилге, садыг болгаш амыдырал хандырылга бүдүрүлгелериниң үзүктелинишкин чок ылап ажылдаарын үени санаарын өскерткенин барымдаалап хандырар.

Республика солуннарының редакциялары, Телевидение болгаш радиодамчыдылганың күрүне комитеди үе санаарының чаа чурумун болгаш оонбиле холбаалыг өскерилгелерни база транспорттуң, будүрүлгелериниң харылзаа чепсектериниң оннагай байдалларын үени санаарын өскерткенинииң чылдагааннарын болгаш сорулгаларын тайылбырлаары-биле кады республикалың ажылчы чоннарын амыдыралдың болгаш ажыл-чорудулганың ойтавында чорудулгазын хевээр арттырарынга сүмелер бәрибиле катай чурттакчы чонга доктаамал дыңнадып турар.

ЧАРЫШТЫ ТҮҢНЭЭН

Онгу беш чылдың планныг онаалдаларының түңнелдерии болгаш партияның XXVI съездизинге үткүштүр алган социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда № 1, 2, 5 магазиннериинің коллективтери, (эргелекчилери М. Морозов, С. Чанзан, З. Селюк) олар үнген.

Ак-Довуракты АТБ-зинден 44 чолаачы хүүда беш чыл планын хуусаа бетинде күүсеткен. Коммунист М. Политовтуң, А. Шатановтуң, Василий Дандагайның бригадалары эки көргүзүүлерни чедип алган.

Амгы хүннерде хоорайның будүрүлгелериинде, тудугда «Коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы» деп бедик ат дээш үш муң мурнакчылар, 114 эвлүгелер, участоктар, бригадалар демисежип турар.

Партияның XXVI съездизинге алдар болдурган социалистиг хүлээлгелерни хоорайның дыка хөй коллективтери күүсеткеш, боттарының рапорттарын съезд хүннеринде бергилээн, Съездиге күш-ажылчы рапорттарны № 3 орук-тудуг участогу (начальниги коммунист Л. Б. Ростиславский), «Тыва даг-дүгү» комбинаттың энергоцеги, арыглал фабриказында коммунист Ондар Дашмөгенниң бирги эвлүгээ берген болгаш БеЛАЗ-540 маркалыг машинаның 34 чолаачылары пландан ажыр 147,2 муң тонна даг массазын сөөртккенин, рудник коллективи 21 муң тонна даг массазын чудүрүгенин рапорттаанар. Ол ышкаш тудугжулар 60 аал ишти чурттаар бажыңны съезд ажыттынар бетинде чурттакчыларга хүлээткен.

Слётка боттарының коллективиниң шалыпчы ажылчызын санаал берген эвлүг мастери Д. М. Ондар, тудугжу Б. Ч. Тюлюш, чолаачы В. М. Кончаков, даарыкчы М. Х. Лүндуп болгаш өскелер-даа чугаалаан, партияның XXVI съездизиниң шиитпирлерии амыдыралга боттандырар дээш улам күжениишкиниг ажылдаарын хүлээнгеннер. Социалистиг чарыштың хөй саннын тинлекчилерин хүндүлүг бижиктер-биле, өртектиг барааннар-биле шаанап-мактаан. Слётчуң киржикчилери хоорайның ажылчыларынга кыйгырыгны хүлээп алган.

Х. МОНГУШ.

УЛАМ ШАПКЫНЧААН

Тес-Хем районнуң Самагалдайда күрүнеиин аныыр-тывыш ажыл-агыйының коллективи СЭКП-ниң XXVI съездизиниң материалдары-биле ханы таныжылганы чорудуп турар. Үк ажыл-агый он бирги беш чылдың баштайгы чылының январь-февраль айларында 24 муң рубльдиң продукциязын сайгарар планын бүрүн боттаидырган. Алдынган хүлээлгелерни долдур күүседиринге тус-тус бригадаларның, звеноларның аразында социалистиг чарышты дээштиг организастаанны улуг идиглиг болган.

Күш-ажылчы маргылдаага киришкеш, мурнакчыларның одуруун баштап, коллективтиң чедишкиннериинге төлептиг үлүүн киирип келген хоочуннар эвээш эвес. Оларга С. Норзан, Б. Идам, Н. Данай-оол, А. Чоолу хамаарыр.

Тайгада ыяш белеткелиинде ажылдап турар бригаданың ажылы база эки. Ол бригаданы тракторист Дадар-оол Чайзатмаа билдилиг удуртуп келген. Олар алган хүлээлгелерин ай санында ажыр күүседип келген болгаш ында мурнакчы ажылчыннар хөй.

Аныыр-тывыш ажыл-агыйының коллективи черде дүшкеи тоорук чыырынга белеткел ажылдарын кылып чорудуп турар. Тайгага баргаш тоорук чыыр звеноларны, бригадаларны четчелеп эгелээн. Тоорук чыыкчыларынга херек дериг-херекселдерии база оларның турумчуп чурттаар черлерин амдыгаштаи эгелеп белеткеп турар.

Үк коллектив коммунистиг субботник хүнүн, апрель 18-ти, бедик бүдүрүкчүлүг күш-ажыл-биле демдеглеп эрттирер дээш планныг даалгаларның күүселдеяниң темпизин улам шапкынчыткан.

М. ОНДАР.

«Шын» солуннуң болгаш тыва радионуң каттышкан рейдизи

ЧАСКЫ АЖЫЛДАРГА ШАЛЫПКЫН БЕЛЕТКЕНИР

Он бирги беш чылдың баштайгы чылының часкы хову ажылдарынга өй-шаанда болгаш шынарлыг белеткенир, ажыл-агыйларны механизатор кадрлар-биле бүрүн четчелээр талазы-биле СЭКП обкомунуң бюрозунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң эрткен чылдың декабрь 1-де болгаш бо чылдың февраль 23-те хүлээп алган доктаалдарында адыр бүрүзүнүң кылып чорудар ажылдарының хемчээлдерии болгаш хуусааларын тодаргай айыткан. Республиканың хөй тарылга шөлдүг районнарының бирээзи — Тандының ажыл-агыйлары доктаалдарда киргеи негелдерии канчаар күүседип турарын «Шынның», радионуң болгаш улустуң контрольдуун каттышкан рейдизи хынаан.

Районнуң ажыл-агыйларында часкы хову ажылдарынга белеткел түлүк уламчылап турарын кайы-даа совхозка баргаш, көрүп болур. Тарылгачы чорударының план-графигин ажыл-агый аайы-биле тургузкаш, көлээ ажыл-агый эргелиниң техчөвүлелиниге бадылаан. Социалистиг чарыштың моральдыг, материалдыг шаанап, мактаарының негелдерин ажылдап кылган. Хову турлагларын арыглап, септел механизаторларын чурттаар, ажылдаарынга херек бүгү-ле чүүлдерни кылып эгелээн. Оонбиле чергелештир бригадалар төптериинде шаинарда үрезин хораннаашкынын, көлээ ажыл-агый машиналарын септээрии чорудуп, картофель, ногаа шөлдеринге өдек төгериг уламчылап турар. Чагыс сөсбиле чугаалаарга, ажыл кайда-даа чымыштыг.

Ынчалзажок часка белеткелди чорудуп турарын ажыл-агыйлар, адырлар аайы-биле хаидыр сайгара көөр болза, чедир кылдынмаан чүүлдер амдаа хөйүн эскерип болур.

Часка белеткелдии бир иугла кезээ — техника септелгээн. Ажыл-агыйлар хөй күштү бирги эвлүгелде трактолар септээрииче салып келгенинии түнелиинде бо талазы-биле көргүзүүт бағай эвес деп болуп.

Районда бар бүгү тракторларның 90 хуу хирези ажылдаарынга белеп. Оон иштинде «Россия» — 94, ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхоз — 90, «Революцияның чалбыыжы» — 85 хуу белеткеп алган.

Ынчалзажок хову ажылдарынга кол шимчедикчи күш — К-700 тракторларның часка белеткели дүвүренчиг байдалда. Ажыл-агыйларда ам-даа 29 К-700-тер ажылдаарынга белеп эвес. ССРЭ-ниң 50 чылы совхозта дөрт. Көлээ ажыл-агыйның дүржүлга станциязында үш К-700 ам-даа септелгеле ийикпе, азы артык кежектер чогундан аиаа турар. Күүлүг тракторларның байдалы мындыг «Коммунизмниң херели» совхозта эң-не дүвүренчиг. Ында 11 тракторуң чүгле 4-ү белеп.

— Оларны совхозтуң механизаторлары Кызылдың селъхозтехрайкаттыжымышкынын дээ аппарып септеп турар — деп, ол ажыл-агыйның кол агроному В. Соколовский чугаалады. — Ынчалзажок ында септелге ажылдарын багай контрольдап, артык кезектер-биле чеже хандырбайн турарындан септелгенин шынары дыка багай болур-дур. Маиаа эккээге, дораан-да үреліп каар, кагап-ла септедип чорудар үжүрга таварэжып тур бис.

Совхозтарда хөрзүн болбаазырадыр болгаш үрезин чаштырар машиналарның база сугтат машиналарның септелгези оожум темпилиг чорун турар. Ам бар бүгү сеялкаларның чүгле 69, аидазынарның — 68, культиваторларның 72 хуузу кылдынган. Совхозтарда бар 30 ажыг сугтат машиналарының чүгле 19-у ажылдаарынга белеп.

Дуржулга станциязында болгаш «Коммунизмниң херели» совхозта көлээ ажыл-агый машиналарын септеп, агрегаттар кылдыр четчелээринче чаала кирип турар. Ынчангаш үстүнде айтканывыс доктаалдарның негелдезинге дүүштүр часкы тарылгага киржир машиналарның септелгезии апрель 1-ге чедир бүрүн дооварынга бүзүрээри берге.

Ол ышкаш тараа ажаар комбайнарны белеткээри эң-не кудуу темпилиг чорун турар. Бо хүннерге чедир ам-даа 119 комбайн белеп эвес, азы районда бар бүгү комбайнарның белеяи чүгле 49 хуу.

Механизаторларның бүгүнүнги өөредилгезиниң курстарында өөренип турарларны сынаваска безии районнуң ажыл-агыйларында ам-даа 134 кижи чедишпес. Оларны кайыын алырыл?

— Өске ажылларда ажылдап турар механизатор мергежилдиг кижилерии, район төвүнүң, Хову-Аксының, Кызыл хоорайның бүдүрүлгелериниден болгаш организацияларындаи кагрларыны хаара тудуп турсаш, бар агрегаттарны механизаторлар-биле четчелеп, бүрүн ажылдадыр арга бар апаар — деп, көлээ ажыл-агый эргелелиниң начальниги Н. Н. Борисенко чугаалады.

Совхозтарда К-700, К-701 тракторларны ийи эвлүгелге ажылдаар кылдыр механизаторлар-биле четчелээрии колдуунда ажыл-агый бүрүзүнде дооскаиын рейд үезинде көрлүвүс. Ынчангаш кадрларга улуг бергедээшкиннер болбас дээрзинге идегеп болур-дур.

Тандының ажыл-агыйлары тарай болгаш мал чеми культураларның (кукуруза, тарымал тоорук үрезиниидеи ангыда) эки арыглаттынган үрезиннери-биле 100 хуу хандыртынган. Бар үрезиннериин 82 хуузу — 1,2 классты. Ам оларны хораннаар ажыл шаиарда чоруп турар.

Районда картофель тарыыр шөлдериин хемчээлин бо чылын улгаттырганындан амгы үеде совхозтарда 700 тонна картофель үрезиин чедишпейн турар. Оон 200 тонназын чурттакчы чондан, артканын республика даштындан садып алырының хемчеглерии ап эгелээн.

Ногаа үрезиннери ажыл-агыйларда четчиp-биле бар.

Ногаа өстүрериие специализастаан ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозта часкы сезоига белеткелди база кидин түлүк чорудуп турар. Бо чылын мээда 120 гектарга ногааларны тарып өстүрери планнаттынган. Бир эки чүве чүл дээрге, оларны коллуунда механизастаан арга-биле олуртуруп чедип алганы болур. Теплицаларны, парниктерии септеп кылган, кара хөрзүнү сөөртүп алган, рассадалар, ногаа, картофель өстүрер звеноларны четчелеп тургускан. Часка ажылдаар үезинде оларга албан организацияларның ажылдакчылары, школачылар улуг дузаны көргүзерлер.

Картофель, ногаа шөлдериие өдек сөөртүрү, үрезиннер-биле кады төгер минералдыг чемиишдилгелерии, часкы хову ажылдарын шалыпкын темпилиг чорударынга, техниканы туруушкун чок ажылдадырыга херек кывар-чаар чүүлдерии ажыл-агыйларга мөөнеп, сөөртүп алыры уламчылап турар. Ынчалзажок бо ажылдарда четпестер ам-даа хөй дээрзин айтыр апаар. Ылангыя кывар-чаар материалларны сөөртүп алыры озалдап турар.

Ол ышкаш сугтаттыг черлерде сугтарылга системаларыч, бүталарны септээри, сугтатчылар звеноларын четчелеп тургузары, сугтат техниказын септеп кылыры ажыл-агыйларда чаа-ла эгелеп турар. Ынчангаш бо ажылдарның темпизин лургеделири, доктаамал контрольдаары районнуң партия, ажыл-агый органнарының болгаш совхозтарның удуртукчуларындан, специалистериидеи негеттинин турар-дыр.

Ниитизи-биле алгаш көөрге, Тандының районнуң ажыл-агыйлары часкы хову ажылдарынга, эртиен чылдарныыга деннээрге, багай эвес белеткенип турар-дыр. Сорулга болза ол темпиии кошкатпайн тургаш, тарылгага эки белеткенгеш, ону кыска хуусаала бедик агротехниктиг деннелге эрттирери болур. Күскү дүжүттүң салымы оон улуг хамаарыр.

РЕЙД БРИГАДАЗЫ: Г. В. КАУРОВА — Тандының районнуң үрезин талазы-биле күрүне инспекциязының агроному, районнуң улусчу контроль комитединиң штаттан дашкаар инспектору; Б. С. МААДЫ — Тыва радионуң тускай корр.; Х.-К. С. МОНГУШ — «Шын» солуннуң тускай корр.

Национально-краеведческий отдел

ПАРТИЯНЫҢ ПЛАННАРЫ — ЧОННУҢ ПЛАННАРЫ

ЧЕДИИШКИННЕР ХӨЙ

XXVI съездиге уткуштур чарышка «Тыва суг тудуг» трестин бүгү коллективиҢ бедик кодурлуушкуниҢ киришкен. № 5 КМК-ныҢ коллективи ийи айныҢ тудуг-монтаж ажылдарыныҢ планыҢ февраль 20-де 110 хуу күүсеткен. Планда көрүнгенин 219 муҢ рубль турган болза, херек кырында күүсеттингени 241 муҢ рубль болган.

ТрестиҢ ажылчыҢ хандырылга киллизиниҢ январь—февраль айларда үүрмектеп салар бараан саарылгазыныҢ планы 235 муҢ рубль турда, февраль 20-те чедир 247 муҢ рубльге күүсеткен.

Кудуктар өрүмнээр талазыбиле тудуг-монтаж эргелелиндеН В. В. КумакшевтиҢ бригадазы ийи айныҢ планыҢ февраль 6-да, П. Т. СморгуниҢ, П. М. БорозиковтуҢ, Г. П. ФилипповтуҢ бригадалары баштайгы ийи айныҢ планныг онаалдаларын февраль 15-те күүсеткилээн. Ол бригадалар айныҢ төнчүзүнге чедир планга немей ам-даа узуну 100 метр кудуктарны өрүмнеп кылыр.

№ 2 КМК-дан Г. А. ЕлизарьевтиҢ бригадазы чил эгезиндеН тура февраль 20-ге чедир 2050 погон метр демир-бетон халыптарны монтажтап кылган, азы ийи айныҢ планы 104 хуу күүсеттингеН.

ТрестиҢ механизация эргелелиндеН 8 механизатор, автобаазадан 8 чолаачы социалистиг хүлээлгелерин хуусаа бетинде күүсеткен.

(БИСТИҢ КОРР.).

ЧҮҮЛДҮГЗҮНДҮМ

СЭКП-ниҢ XXVI съездизиниге Леонид Ильич БрежневтиҢ илеткелиН улуг сонуургал-биле номчуп таныштым. СЭКП-ниҢ иштики болгаш даштыкы политиказыныҢ дугайын делегеректеН тодаргай көргүскени онза сонуургачыг-дыр.

СЭКП ТК-ныҢ Отчёт илеткелиндеН: «ПартияныҢ массаларбиле бижиг харылзазы болдур ажылы чоннарныҢ чагаалары болгаш санал-оналарын кавчаар-даа ажок улуг ужурдузалыг болур» деп айыткан. Ынчангаш партия Тэп КомитединиҢ аппарадында Чагаа киллизин тургускаными онза чүүлдүгүндүм. Партия ажылчы чоннуҢ үнүп эң кичээнгейлиг дыннап, билип ап турарыныҢ ылап херечизи ол-дур.

Илеткелде ажык болгаш иштиҢ чүүлдү бижээн чагаалар-ны онзалап үнелээш, янзы-бүрү хоп-нүүл бижээн, ат салдыпмаан чагааларга хамаарыштыр партияныҢ туружу билдингир: бистиҢ амыдыралывыска маҢнаг күүлдер турбас ужурлуг. Шынныг күүлдү чугаалаар, ажыл-керекчи шүтүмүүлелиг кылып турар кижи ,бодунуҢ ариҢ чажырбас дээнин сээдиннеҢ делегаттары адыш часкаашкыны-биле үткүп, хүлээп алганынга чүүлүгүзүнүн олурдум.

СЭКП-ниҢ XXVI съездизиниге эш Л. И. БрежневтиҢ илеткелиниҢ бүгү хемнелдерин ажыл-керекчи шүтүмүүлелиг кылып турар кижи ,бодунуҢ ариҢ чажырбас дээнин сээдиннеҢ делегаттары адыш часкаашкыны-биле үткүп, хүлээп алганынга чүүлүгүзүнүн олурдум.

СЭКП-ниҢ XXVI съездизиниге эш Л. И. БрежневтиҢ илеткелиниҢ бүгү хемнелдерин ажыл-керекчи шүтүмүүлелиг кылып турар кижи ,бодунуҢ ариҢ чажырбас дээнин сээдиннеҢ делегаттары адыш часкаашкыны-биле үткүп, хүлээп алганынга чүүлүгүзүнүн олурдум.

СЭКП-ниҢ XXVI съездизиниге эш Л. И. БрежневтиҢ Отчёт илеткелиниге чер-чер СоветтериниҢ ажыл-чорудулгазыныга бедик үнелелди бергени Советтер ажылдакчылары бистерниҢ харыысалгавыстыр удам бедиткеч. **«Чер-чер СоветтериниҢ ажыл-чорудулгазында хөй солун, ава чүүлдер көстүп келгилээн** — деп, эш Л. И. Брежнев илеткелиниге демдеглээн.— **Олар тус черниҢ ажыл-агыйыныҢ, чоннуҢ хандырылгазыныҢ айтырыгларынче кичээнгейни кошкатпайн, экономиктиг болгаш социал хөгжүлдениҢ комплекстиг байдалын хандырарыныга улам улуг салыышкынны киирип турар. Советтер боттарыныҢ девискээринде будүрүлгенин болгаш организацияларныҢ ажылыч улам идепкейлиҢ-биле айлапбашкарып база контролдап турар».**

Совлгу чылдарда районнуҢ экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниҢ комплекстиг программазыҢ боттандырарыныга, чүрттакы чоҢуҢ амыдырал хандырылгазыҢ экижилеринге болгаш ажыл-агый айтырыгларыҢ улам ынай чогумээлиг шиитпирлежириге районнуҢ чер-чер СоветтериниҢ көжилгези улаттакн болгаш роль бедээн. Үстүнде айтырыларыны негелдеге дүүштүр тургузар сорулга-биле район-даа, көдээ-даа Советтер организациямассалыг ажылын элээп экижилип, сайзырангайжыткан. Анаа перспективтиг планнаашкын кол черни ээлээп. Перспективтиг планны тургузарда райкүүском баштай депутаттарныҢ, докгаамал комиссияларныҢ, килдистерниҢ болгаш көдээ СоветтериниҢ планнарын, саналдарын түс-түсга хандыр өөренип көрүп, ында киргилээн моон соңгааргы сорулгаларже кол кичээнгейни угландырар. Ол планны райкүүскомуниҢ хүралынга болгаш СоветтиҢ сессиязынга балылаашн, оон күүселдезиниҢ дугайын депутаттарга квартал санында дыннадыл турар.

Район болгаш көдээ СоветтериниҢ күүсекчи комитеттеринде күүском хүралдарын, СоветтериниҢ сессияларын белеткеп эрттирер талазы-биле эвээш эвес арга-дүрүлга мөөнгеттингеН. СоветтериниҢ сессияларын, күүском хүралдарын эрттиреринге докгаамал комиссиялар, депутаттар, актив илепкейлиг киржип келген. Чижээ, эрткен чылын райкүүскомуниҢ отчётчуН сессиязга чугаалажын көөрүүнүҢ мурнунда күүском кежигүннери, килдис эргелекчилери чүрттакны чоҢ мурнучга отчёттарын бергеп. Оон-биле кады депутаттар округтарынга барып, райкүүскомуниҢ ажыл-чорудулгазын оларга таныштырбышаан, анаа хамаарыштыр чүрттакны чоннуҢ санал-оналын ап, ол дугайын райкүүскомга киирген. Ол Ужуражылга хүралларга ажылчы чоҢ райкүүскомуН, оон килдистериниҢ ажыл-чорудулгазында чедир шиитпирлеттинмейн турар четпестерни айтып, ажылды экижилер талазы-биле үүлелиг санал-оналын бергенер.

Бүрен-Хем көдээ СоветтиниҢ сүүн чагаджыылгазын экижилер дугайында айтырыг чугаалаткан сессиязынга белеткел база бүгү тала-биле хынамчалыг чорутүүнген. Сессиязга чугаалажыр айтырыгны белеткээнинге көдээ СоветтиҢ депутаттары, актив илепкейлиг киржип, чагагайжыдылга ажылын улам экижилери-биле анаа хамаарыштыр чүрттакны чоннуҢ санал-оналын алганнар.

Көдээ СоветтериниҢ организас-массалыг ажыл-чорудулгазын улам экижидери-биле райкүүскомуниҢ ажылдакчылары чер-черге барып, СоветтериниҢ ажылынга хамаарыштыр комплекстиг хынаалдаларны чорутпушаан, оларга практиктиг дузаны көргүзүп келген. Ынаар хынаалдаларны эрткен ажылдагый чылында Бүрен-Аксы, Суг-Бажы болгаш оон-даа өске көдээ Советтерге чорутканн. оон түнелдерни райкүүскомуниҢ хүралынга чугаалажып, түскай хемнеглерни ажылдап кылган.

СЭКП ТК-ныҢ Чингине секретары, ССРЭ-ниҢ Дээди СоведиииҢ ПрезидиумуниҢ Даргазы эш Л. И. Брежнев Москва хоорайныҢ Бауман сонгулда округуниҢ сонгукчуларыбиле үжуражылга хүралга мынна деп чугаалаан: **«СоветтериҢ күжү чүгле оларныҢ массалыында эвес. ОларныҢ күжү хамыктыҢ мурнунда, депутат бүрүзүниҢ, база катап онзалап демдеглеп каайн, депутат бүрүзүниҢ, албан-дужаалдыг кижи бүрүзүниҢ канчаар ажылдап турарынаан тодаргайлаттынар».**

Үстүнде бо чүгүла айтышкыныҢ удуртулга болдурбушаан, улус депутаттарныҢ район болгаш көдээ СоветтериниҢ күүскомнары депутаттарныбиле ажылже улуг киҢээнгейни угланзырып келген. План бүгүлгээр «Депутат хүнүҢ» эрттиреринге көрүнгеН. Анаа партия, совет, ажыл-агый болгаш административтиг органнар ажылакчылары үзүү-бүрү темаларга лекция, беседаларны ноҢчуп турар. депутаттарныҢ ажылынын арга-дүрүлга солчуушкуну анаа ыяап-ла болур.

Район девискээринде райоа СоветиниҢ 75, көдээ СоветтериниҢ 243 депутаттары бар. Олар улус депутаны деп хүндүлуг атыл төлептин-биле шынзытпышаан, будүрүлгенин янзы-бүрү алырнага туварлар. Дыка хөй депутаттар будүрүлгенин мурнакчылары. Оларга район СоведиииҢ депутаттары «Енисей» совхозтуҢ хойжуу Б. Д. Кажин, «Совет Тыва» совхозтуҢ механизатору О. Ч. Өшкүлүг, СЭКП-ниҢ XXV съездиэн аттыг совхозтуҢ бызаа ажаакчызы К. А. Кудрявцева, ол-да ажыл-агыйныҢ механизатору. Социалистиг Күш-ажылдыҢ Маалыры Д. Д. Даваа, «Ленинчи орук» совхозтуҢ Мерген сүт-бараан фермазыныҢ саанчызы В. Л. Найдан болгаш оон-даа өскелер хамаажыр.

Ажыл-агый айтырыгларын шиитпирээрине доктаамал комиссияларныҢ киржилгези илепкейжээн болгаш ажыл-чорудулгазы хөй талалыг апар чыдар. Район Совединде 10 доктаамал комиссия тургустуган. Олар ажылын чаңгыс ааЙ план ёзугаар чорудуп турарлар. Доктаамал комиссияларныҢ ажылын чугаалап тура, хүлээлгезин негелдеге дүүштүр тургузуп турар комиссияларныҢ эки ажылын демдеглээри чугула. Чижээ, көдээ ажылагый болгаш бойлус камгалалыныҢ (даргазы В. Г. Никитин), калык камгалал болгаш социал хандырылгазыныҢ (даргазы Ю. С. Чухров), садыг болгаш хөй-иитпя чемнеглегеяиниҢ (даргазы С. П. Никифорова), улус өөредилгези, культура болгаш спорт талазыбиле (даргазы С. М. Достай) доктаамал комиссиялар. ботгодтарыныҢ арга-дүрүлгазындан өөренмишаан, чогаадыкчы ажылдыҢ чаа арга, хевирлерин ажыл-агыйныҢ механизатору. ажылга киҢээнгей угланган. Шиитпир күүселдезиниҢ ботганыышкынын хандыраар сорулгабиле албан черлерине, будүрүлгелерге, ажыл-агыйларга хынаалдаларны ноҢдуун турар болгаш күүселдикчилерниҢ отчёттарын күүскомуниҢ хүралларынга. СоветтиҢ доктаамал комиссияларыныҢ хүралларынга, айла бир улаа болур «Контроль хүнү» деп тускай хүнде ыяшаарын практикалаан.

РайоннуҢ партия организациязыныҢ удуртулгазы-биле Советтер организас-массалыг ажылын улам сайзырангайжыдып, ажылчы ноҢнуҢ планыг сорулгаларны боттандырарыныҢ мобилизастаер. Оон түнелиниге район эрткен беш чылда күүрнеге сүт садарыныҢ планын чедиишкиниг боттандырып, планнаан ажыр 820 тонаны саткан. РайоннуҢ ажылагый-ла дүүштүү ажаан алган.

СЭКП-ниҢ XXVI съездизиниҢ телептиг үткүүр ээш бүгү улустуҢ социалистиг чарыжыга киришкеп, районнуҢ ажылыы ноҢнары ажыл-агыйныҢ алырларыга чамдык чедиишкиннерни чедип алган. Район бо чылдыҢ биргн кварталында күүрнеге эът сатар планын хуусаа бетинде 121 хуу, сүттүүн— 68,6 хуу күүсеткен. Эрткен чылдыҢ бо чеэи-биле деңнээри күүрнеге 70 тонна эътти, 100 центнер сүттү хөйнү саткан. Мал продуктуларыныҢ будүрүлгезин көвүдедип, куучуннаарыныҢ талазы-биле СЭКП-ниҢ XXV съездизи аттыг. «Енисей», «Бүрен» совхозтар өске ажыл-агыйларны мурнап, социалистиг чарышка тиилээннер.

«Улуг Октябрь» совхозтуҢ механизаторлары партияныҢ съездизиниге алдар болдурур, анаазыннар болгаш сеялкаларныҢ септелгезин 100 хуу, трактор, комбайнарныы — 88 хуу күүсеткен.

РайоннуҢ партия, совет органнары мал кыштаглаашкыныҢ организастыг эртгирериҢче угланган тодаргай хемчеглерни ап чорудуп турар. Эрткен чылдыҢ ийи айлары-биле дениээрге, бо чылдыҢ ол-ла үениинде мыйыстыг бода малдыҢ өлүп хорлар чоруу 10,2, хой, өшкүнүҢ — 10,5 хуу кызырылган. Амгы үеде ажыл-агыйларда хой ооллаашкыныҢ массалыы-биле эгелээн. Кыштаглаашкын «Красное знамя», «Ленинчи орук», «Улуг Октябрь», «Бүрен», «Бурунгаар» совхозтарда эки эртип турар.

Сарыг-Сеңгин ыяш ажылагый, орук тудуг-септелге перлеринин, коммунал хандырылгазының, районнуҢ хереглекчилер нинтилелиниҢ, харылзаа салбырыяын коллективтери ийи айларыныҢ планныг онаалдаҢчы хуусаа бетинде күүсеткеш, будүрүлгени бедик көргүзүглерни чедип алган.

Кыллынган ажылдар-биле чергелештир СоветтериниҢ ажылынга чедир шиитпирлеттинмээн айтырыглар, четпестер эвээш эвес. Оны чайлаар сорулга-биле район болгаш көдээ СоветтериниҢ күүсекчиларыныҢ арга-методун сайзырангайжыдып, ажыл-керекчи СЭКП-ниҢ XXVI съездизиниҢ негелделеринге дүүштүр тургузуп, он бирги беш чылдыҢ ажыл-агый болгаш культура тургузуушкуниҢ планнарыҢ күүселдиринге районнуҢ ажылчы чоннуҢ мобилизастаер.

Ш. СЕРЭЭДАР,
улус депутаттарныҢ Каа-Хем район СоведиииҢ күүскомуныҢ даргазы.

НЕГЕЛДЕГЕ ДҮҮШТҮР

Советтер амыдыралы

СОРУЛГАЛАРНЫ САЛГАН

Бүгү совет кижилер-биле бир дөмей, мээн тудугжу эш-өөрүм Совет ЭвиленниҢ Коммунистиг партиязыныҢ XXVI съездизиниге эш Л. И. БрежневтиҢ кылган Отчёт илеткелиниҢ болгаш ында толазы-биле айтыткан партияныҢ иштики база даштыкы политиказыныҢ талазы-биле айтырыгларыҢ улуг сонуургал-биле, сеткил ханыышкын-биле номчуп таныышкаш, ону бүрүҢ-биле чүүлдүгзүнүп, деткилиивс.

Эрткен онгу беш чылда бистиҢ чүрттувуска улуг-улуг чаартылгалар болуп, эң ылангыяа чоннуҢ чаагай чоруун-бедидерин-биле холбашкан хөй янзы сорулгаларны шиитпирээрин бистер амыдырал кырында кӨрүп турар бис. Бо сорулгаларны ам оң бирги беш чылда база бирги чергенни кылдыр тургускаанынга ажылчын кижиниҢ сеткил-сагыжы өөрүүр-дүр.

СъездиниҢ ажыттынар хүнүгүне чедир ийи айныҢ тудуг-монтаж ажылдарыныҢ планын күүсеткиливис

САЯННЫҢ ИЙИГИ ГЭС-И

Майна ГЭС-тин чугула тудуу —гидростанцияның башкарылга пультузу болган өске-даа албан черлерининг тудуунче тудугжулар кирипкен.

Саян-Шушенск ГЭС-тен элээн каш километр ыракта, Улуг-Хемнин аданда Майна ГЭС-тин кучузу чугле 340 мун киловатт. Ол бичии-даа болза, ажыы улуг. Саян-Шушенск ГЭС-тиң ажылдап турган үезинде сугнун деңнели өскерлир, оон уламыдан судколарга айыыл тургустуруп каап болур. А чаа ГЭС хемнин деңнелин шоолуг өскертпезинге чугула.

З. ВАСИЛЬЕВ,
СЭТА-ның корр.

Саяногорск,
Хакас автономнуг область.

КОЛХОЗ ШАҢНАЛДАРЫНЫҢ ЛАУРЕАТТАРЫ

Даг-Алтай автономнуг области партияның XXII съездизи аттыг колхозтуң тургускаңы «Онгу беш чылдың гвардейжилери» деп литературлуг шаңналдарының лауреаттарынга чогаалчылар Владимир Адаров, Эркемен Палкин, Борис Телесов олар болганнар. Оларның дагдыг черинг бөгүнгү амыдыралын, амгы үеним кижилерининг күш-ажылчы алдарын алган турар чогаалдарын кодээнин ишчилери бедии-биле үнелээннер. Үк автономнуг областың 60 чылынга тураскаатказын литературлуг делгелгенин экспонаттары оларның номнары апарган.

Усть-Кан районнуң ажылчылары биле крайның чогаалчылары чогаадыкчы калы ажылдажылга талазы-биле кеңеш чарганнар. Клубтарда, школаларда, малчыннар турлагларында литературлуг делгелгелер, көжүп чоруур библиотекалар ажылдап, чогаалчылар-биле ужуражылгалар доктаамал болуп турар.

Үк суурнуң чурттакчыларының эстетиктиг кижизидилгезининг талазы-биле айтырыгны чурукчулар боттарынга алганнар. Олар чурулганың болгумнерин болгаш студиязын организастааннар, кодээнин кудумчузун база культура төптерин дериирине киришкеннер.

В. ПАВЛОВ,
СЭТА-ның корр.

Усть-Кан,
Даг-Алтай автономнуг область.

ШАЛЫПЧЫ КҮШ-АЖЫЛЫ ДЭЭШ

Усть-Орда бурят автономнуг округтуң хөй ажылдыг «Первомайский» заводунуң улуг малчыны Алексей Хорошихе «Нукут районнуң хүндүлүг хамаатызы» деп бижиктиг лентаны тывыскан. Бодунуң төрээн ажыл-агыйынга хөй чылдарда үре-түнелдиг база ак сеткилдиг күш-ажылы дээш ол шаңналды алган.

Алексей Трофимович мал ажылынга 37 чыл ажылдап келген. Ол үенин дүргүзүнүң 26 мун хураганы өстүргеи, олар шупту он-он кодан хөй болган.

Тоску беш чылдың түнелдери-биле үк малчынга Социалистиг Күш-ажылдың Маадызы бедик атты тывыскан. Оңгу беш чылдың планныг онаалдаларын ол база хуусаадан эрте күүседкен. Амгы үеде Алексей Трофимович округтуң совхозтарынга болган колхозтарынга үксаалыг хөйну өстүрүп берип турар. Сураглыг хойжуга зоотехник оглу Александр дузалажып турар. Оон ийиги оглу—Николай фельдшерниң дипломун алгаш, база үк ажыл-агыйда ажылдап турар.

Л. ЦЫРЕМПИЛОВ,
СЭТА-ның корр.

Усть-Орда.

КАБАРДИННЕРНИҢ ҮҮГҮРҮКТЕРИ

Кабардин үксаның аттары даглыг черге дыка-ла тааржыр. Олар дээрге, Малокарачаевскиниң бежен чыл оюн демделген турар аът заводунуң чоргааралдары-дыр.

Үк ажыл-агыйның күш-ажылчы оруунуң дугайында заводтуң төвүиде тургустунган музейде экспонаттар тодаргайы-биле чугаалап турар. Мында күрүне кызыгаарын кабардин үксаның аттарының дузазы-биле камгалап турар кызыгааржылардан өөрүп четтиргенин илереткен чагаалар база бар. Үк ажыл-агыйның өстүрген аттарын циркке-даа, туристер базаларынга-даа, аът чарыжынга-даа көрүп болур. А малчын бүрүзү база мунуп турар.

Бүгү-эвилелдиң К. А. Тимирязев аттыг көдээ ажыл-агый академиязы-биле кады ажылдаап, үк завод аъттарның англо-кабардин үксаалыг болуун база өстүргеннер. Ол аъттар дыка үүгүрүү-биле өскелерлең ылгалып турар.

Н. СТЯЖКИН,
СЭТА-ның корр.

Учкекен,
Карачаев-черкесс автономнуг область.

ШИИНИҢ МААДЫРЛАРЫ — ИВИЖИЛЕР

«Каевьел—сүткүр ивиниң айы» деп шиини Палана суурнуң улусчу театры тургускан. Оон маадырлары—ивижилер.

Шиниң автору—коряк чогаалчы Владимир Кояно. Ол эртеминиң аайы-биле культура-чырыышкын ажылдакчызы болганындан элээн каш чыл дургузунда көжүп чоруур клубка ажылдап турган. Ивижилерниң амыдыралын тергиин эки билир болгаш ол малчыннарның дугайында кайгамчык овур-хевирни тургузуп шылаан.

Кол рольдарның ойнакчылары, чурукчулары болгаш шиниң музыказының автору—тундраның үнделин чурттакчыларының төлээлери.

Янзы-бүрү жанрлар аайыбиле чедиишкинниг ажылдап турар коряк чогаалчылар Камчатканың чогаадыкчы коллективтери-биле сырый харылзаалыг ажылдап турарлар. Олардың-биле кады ырыларны чогаатканнар, агитация-уран чүүл бригадаларынга көргүзүглерни бижип бергилээннер.

Ительмен сөөктүг Георгий Поротов бодунуң чогаадыкчы ижин чаштарга турасказаткан. Оон түргускан либереттозуун ёзугаар уругларга «Кутха болган күскедеоз» деп тоол-шиини түргускан. Оон түргусканы «Читкен байырлал» деп шиизи Камчатка областтың шии театрының репертуарында киргеп.

М. ЖИЛИН,
СЭТА-ның корр.

Палана.

ЧАСКА БЕЛЕТКЕЛ

Часка чогуур үезийде белеткел чаагай дүжүттүң үндезини. Кызыл районда «Х Улуг хурал» совхозта парткомнуң чоокта чаа болган ажык хуралынга чер ажылының дугайында тодаргай чугаалашкан. Аңаа санал берген коммунистер болгаш активчилер эгелеп турар он бирги беш чылдың баштайгызы — 1981 чылдан эгелеп чер ажылында бар четпестерни дарыы чайладырының, аңаа доктаамал ажыллаар мергежилдиг кадрларны (бригадирлерни) быжыглап, чаагай дүжүттү чедип алырының арга-хемчеглериниң дугайында шыңгыы чугаалашкын.

Ажыл-агыйның тарылга шөлду кызыы-даа болза түс чер ногаа өстүреринге дыка таарымчалыг. Совхоз төвү Баян-Кол суурну долгандыр бугаларның суу узун чайның дургузунда сыгавайн чыдар. Ынчангаш ногаа аймаа өстүрериңге суг чедиппес үзүр чылдаган турбас. Баян-колчулар колхоз турардан бөөр чоокка чедир-ле ногаа, картофельден эвбек дүжүттү өстүрүп, оон чыл бүрүде хөй орулганы ап келген.

Сөөлгү каш чылларда ногаа, картофельден дүжүт албайн турарының чылдагааны чүдел? Оон кол-ла чылдагааны бо чугула участокту доктаамал удуртуп, башкарар кижи чок. чылдың-на өске-өске кижилер ажылдаар. Ынзыг кижилерниң чамдыктары бедик дүжүт дээш сагыш салыр байтык, ажылдың аайын безин тыппас. Чогум-на моон дугайында үк хуралга тодаргай санал-онаал болган. Ылангыя чазын үрезинин өстүргеш олуртур культураларның үрезинин чогуур үезинде эвес, хонук хуусазының эрттиришкеш тарып келген.

Агротехниктиг хемчеглерни ынчаар сагывас чорук дүжүт албазының кол чылдагааны ол.

Ол ышкаш картофель үрезинин чылдың-на 30—40 тонна чедир садып ап тарыыр. Херек кырында күзүн дүжүлүү тараан үрезинининг шаа четпес. Ынчангаш баян-колчулар чаа беш чылдың баштайгы чылынан эгелеп чаагай дүжүттү алыр дээш арга хемчеглерни ап турар.

Совхоз бо чылын план ёзугаар картофельли 20 гага, арбузту 10, ногаа культураларын 5 га шелге тарыыр. Оон алган дүжүттен 100 тонна картофельди, 40 тонна ногааларны болгаш 50 тонна арбузту күрүнеге дүжаарын планнаан.

Амгы үеде тарылга шөлдерининг чемишчидилге, өдек сөөртүлгези организастыг эгелээн. Амзызында 1500 тонна өдек тарылга шөлдеринде дүшкен, оон 75 тонназын ногаа үрезини өстүрер парник онгарының чанында чедирген.

С. ДУВАА.

Маадыр-оол Ховалыгович ЧЫМБА

Тыва АССР-ниң чырыдыышкын министрииниң бирги оралакчызы, Тыва АССР-ниң школазының алдарлыг башкызы, РСФСР-ниң улус чырыдыышкынының тергиинии СЭКП кежигүнү Маадыр-оол Ховалыгович Чымба 51 харже кирип чораан 1981 чылдың март 20-де хенертен мөчээн.

М. Х. Чымба 1930 чылдың октябрь 13-те Улуг-Хем районнуң Шанчы суурга төрүттүнген. Ол бодунуң күш-ажылчы оруун 1951 чылда «Шын» содуунуң очулдурукчузунга ажыллап эгелээн.

М. Х. Чымба 1955 чылда Кызылдың башкы институдун, 1966 чылда — Күрүненин Кызылда педагогика институдун дооскан. 1955—1977 чылдарда Арыскан ортумак школазының математика башкызынга, Берт-Даг ортумак школазының өөредилге эргелекчизинге, Самагалдай ортумак школазының болгаш Кызылдың педучилищезиниң директорунга ажылдаан.

1977 чылдың мартта М. Х. Чымбаны Тыва АССР-ниң чырыдыышкын министрининг оралакчызынга, а 1978 чылдың октябрьда — бирги оралакчызынга томуйлаан.

М. Х. Чымба улус өөредилгезиниң мергежилдиг организакчызы болбушаан, иниги билиг школаларынга өөренирин аныяктарны өөредир, кижилер, бүгү-нинтиинин ортумак өөредилгезининг дугайында Хоойлуунуң республикага боттандырар, школадан дашкаар болгаш школа назыны четпээн уругларның албан черлерин хөгжүдер талазы-биле улуг ажылды кылган. М. Х. Чымба улус депутаттарының Кызыл хоорай Советиниң депутадынга, чырыдыышкыц, дээди школа болгаш эртем албан черлериниң ажыллакчыларының профэвилел обкомунуң президиум кежигүнүге хөй удаа соңгулуп келген.

Хөй чылдарда ак сеткилдиг күш-ажылы дээш М. Х. Чымба «Шылгараигай күш-ажыл дээш. В. И. Ленининиң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чыл оюнга алдар кылдыр» деп медаль-биле болгаш Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Хүндүлел бижиктиле шаңнаткан.

Ол партийжи, принципиалдыг, бичe сеткиллиг төлептин болгаш сагыш човаанлар чоруубиле улус өөредилгезиниң ажыллакчыларыны, башкыларның, оон-биле кады ажылдап чораан бүгү кижилерниң ханы хүндүткелин чедип алган.

Улус өөредилгезиниң мергежилдиг организакчызы, кайгамчык эки эш, коммунист Маадыр-оол Ховалыгович Чымбаның дугайында чырыткылыг тураскаал бистиң чүректе-риивиске кезээде артар.

Бодуң эштери.

Болбурзектиң судалы

СЭТА-ның корреспонденгилери дыңнадып тур

БҮРҮН ДЕТКЭЭН

КАБУЛ. (СЭТА). Афганистан Демократтыг Республиканың Революстуг Чөвүлелининң Президиумунуң хуралы болуп эрткен. Сөөлгү алды айларның дургузунда Революстуг Чөвүлелдиң ажыл-чорудулгазының дугайында илеткелди Афганистанның Улусчу-Демократтыг партиязының ТК-зының Чингине секретары, Афганистан Демократтыг Республиканың Революстуг Чөвүлелининң Даргазы болган Премьер-Министри Бабрак Карналь кылган. СЭКП-ниң XXVI съездизиниң ажылынга Афганистан Улусчу-Демократтыг партиязының делегациязы киришкенин болгаш совет коммунистериниң үзүн шуулганының түнелдерин илеткелги белии-биле үнелээн. Апрель революциязын Совет Эвилелининң бүгү талабиле деткээн болгаш Афганистанның улузунга оон чаагай сеткиллиг дузалаачызы ийи чурттарның эразында акыдүнмалышкы кан дег бижыг найыралдың толаргай илергейлээшкини болуп турар деп, Б. Карналь онзалап демделээн.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң индиринден СЭКП ТК-ниң Чингине секретары эш Л. И. Брежневтиң көдүрген чаа тайбың чаа саналдарын Афганистанның коммунистери, күш-ажылчы бүгү кижилери бүрүн деткип турарын оратор онзалап айыткан. Азияга болгаш бүгү делегейге тайбынны бижыглаарынга кожа-хелбээ ийи чурттарның бижыг чүткүлүн, АКШ-ның дайынсырак бөлүктериниң, кылат гегемонистериң болгаш реакцияның чимзениишкиннериниң шинтпирлиг өйтүр шавышкынны бээрингe белеңнээ Москвага болган чугаалажымышкынларын үезинде балыткааның ол чугаалаан.

Афганистан Улус-Демократтыг Республиканың дээди күрүне органының сөөлгү алды айлар дургузунда ажыл-чорудулгазын хуралдың киржинчилери бүрүн деткип, чүүлдүг деп санаан болган 1360 чылда (Афганистанның чыл саналашкыны-биле 1981 чыл — 1360 чыл болуп турар — **редакциянын тайылбыры**) чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезиниң планын база күрүне бюджелин бадылаан.

БОЛГАРИЯНЫҢ КОМПАРТИЯЗЫНЫҢ XII СЪЕЗДИЗИНГЕ

Ростов область биле Болгарияның Плевна округунуң ажыл-ишчилери хөй чылдар дургузунда харылзажып, эп-найыралдыг харылзааларны тудуп келген. Донкиун күш-ажылчы коллективтери СЭКП-ниң XXVI болгаш Болгарияның компартиязының XII съездизинге уткуштур социалистиг чарыштыг ажылдап келгеннер. Ростсельмашчылар бо чылдың эртнен ийи айларында акы-дүнма чуртка комбайннарны болгаш артык кезектерни бирги кварталдың үлүүнге чоруудар деп социалистиг хүлээлгени алгаш, оңу алдарлыы-биле күүседкеннер.

Техниктиг болгаш организастыг комплекстерни ажылдап кылганындан планнаан ажыр 300 мун рубльдин продукциязын олар бүдүргеннер.

Ростовтуң ол бүдүргелгезиниң цехтериниң, бригадаларының, участоктарының болгаш эвилегелериниң аразында Болгарияның Коммунистиг партиязының XII съездизин аттыг коллектив деп ат дээш калбарган социалистиг чарчышка Валерий Камаевтин удуртказ слесарьлар бригадазы тиилеп үнген.

ЧУРУКТА: (солагай талазындан) бригада кежигүннери Александр Конкин, Николай Кожановский, Виктор Бескараев, Виктор Мысливец, бригада мастери Валерий Камаев, Николай Бережной, Виктор Князьков.

Е. НЕДЕРИНИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

МАДРИДТЕ УЖУРАЖЫЫШКЫНДА

МАДРИД. (СЭТА). Ужуражыышкынның кол айтырыглары, бирги ээлчегде, Европага шериг талазы-биле дүшкүүрлүг чорукту чавыралдырар болгаш чепсегленишкинни дужурер дээш конференцияны чылдырар дугайында айтырыгны дугайты кайы-даа талага таарышкан дугуржуп алышкынарны ажылдап кыдырын саададып турары дээш харысалганы боттарындан дужурерин НАТО кежигүнүнерин чамдык чурттарның төлээлекчилери Мадрид ужуражымышкынының ээлчеглиг пленарлыг хуралынга ораладашкан. Ынзыг ораладажымышкынны чижек кылдыр алырга Германияның Федератиатыг Республиказының төлээлекчизи кылган. Олдаа, барыын талакы еске чурттарның төлээлекчилери-даа, СЭКП-ниң XXVI съездизинге СЭКП ТК-ның Чингине секретары Л. И. Брежневтиң илеткелиңде көдүрүлген инициативаларга харыы кылдыр Барыын чүктүң талазындан богтуг базымнарның мынчага чедир чогун тайылбырлап болгаш агартып-даа шылаваанар.

Полышаның төлээлекчизи В. Новак бодунуң саналынга чогум-на харыы олче киүээнгейни уландырган. Съездиниң бедик индиринден чаңсыланчп унген идеялар нинти-европа чөвүлел хуралының шиитпирлеринге боттанып санныккен турары эргежок чугула дээрзинге бистиң делегациявис ханы бүзүреллиг деп ол чугаалаан. Ужуражыышкынның бүгү киржикчилери боттуг түнелдерни чедип алырынче тура-соруун салыр ужурлуг.

Бүгү-ле айтырыгларның, оларның аразында бүзүрежилге хемчеглериниң дугайында айтырыгның талазы-биле Хельсинкиниң Түнел актызы ыяк магадылалдыг кыддыган документ-дир деп, совет делегациязының баштыкының оралакчызы, ССРЭ-ниң Испанияда элчини Ю. В. Дубинин бодунуң саналынга демделээн. Бүзүрежилге хемчеглериниң зоназын калбартырынга ССРЭ-ниң талазындан белеп чорук дугайы СЭКП-ниң XXVI съездизинге мелеглеттинген, ынчаарга ол чорук Барыын чүктүң талазындан чогуур боттуг базымнар-биле чергелештирботтанар апаары билдингир. Түнел актыда айыттынган балансыны харык чугле ынчалдыр халагалап арттырып болур. Ынчангаш ам хамык ужур барыын талакы чурттарда деп совет төлээлекчи онзалап демделээн.

КАЙЫЗЫНГА-ДАА АЖЫКТЫГ КЕРЭЭ

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Делгем хемчээлдиг черлерни сугтарарынга ажыглаар машиналар бүзүреринге керектиг дериг-керекселдерни болгаш технологияны америк «Валмонт индастриз» фирма Совет Эвилелинге салдарының дугайында керээге ат салыышкыны Вашингтонга болган. Ол машина 800 метр калбак черни хары угла сугтарыптар болгаш секундала-ла 800 литр чедир сугну чавшкынналдырыптар күүлүг, ынчангаш сугтарылгыны ол дорт-булуң хевирлиг шөлдерге чорудар арганы бээр.

Ийи чурттуң аразында бүгү талалыг эки харылзааларның чарылбас кезээ болур кылдыр Каттышкан Штаттарның болган Совет Эвилелиниң аразынга кайы-даа талага ажыктыг салыг харылзааларының эргежок чугулазын «Валмонт индастриз» фирманың президентази Р. А. Вол демделээн. CGPЭ-ниң болгаш АКШ-тың аразында экономиктиг база салыг харылзааларын хөгжүлдезиниң чугулазын СЭКП-ниң XXVI съездизинге онзалап демделеп турганын билир мен, ынчангаш ол идеяны деткин турар мен деп, ол чугаалаан.

Калбак хемчээлдиг черни чавшкынналдырып сугтарар чаа машинаның эки чүвези чүл дээрге, сугтарылга ажылын бүрүн автоматчыдарын бөө хаарып, сугну болгаш энергияны камнап, чер ажыглалының ажыктыын белизин турары ол болур деп, ССРЭ-ниң мелеэрация болгаш сут ажыл-агый министриниң бирги оралакчызы, ССРЭ-ниң Испанияда элчини Ю. В. Дубинин бодунуң саналынга демделээн. Бүзүрежилге хемчеглериниң зоназын калбартырынга ССРЭ-ниң талазындан белеп чорук дугайы СЭКП-ниң XXVI съездизинге мелеглеттинген, ынчаарга ол чорук Барыын чүктүң талазындан чогуур боттуг базымнар-биле чергелештирботтанар апаары билдингир. Түнел актыда айыттынган балансыны харык чугле ынчалдыр халагалап арттырып болур. Ынчангаш ам хамык ужур барыын талакы чурттарда деп совет төлээлекчи онзалап демделээн.

«ТРИБУНА ЛЮДУ» СОЛУННУҢ ЧҮҮЛУ

ВАРШАВА. (СЭТА). Чавырлыышкынныг чорудулгазынга удур угланган НАТО-нуң дамырак бөлүүнүн политиказын сойгалап илереткен «Шериг болгаш политиктиг маневрлар» деп чүүлүг Польшаның Каттышкан ажылчын партиязының ТК-зының органы «Трибуна люду» солун парлаан.

Политиктиг чавырлыышкынны шериг чавырлыышкыныбиле немзээ тайбың саналларны социалистиг чурттар үргүлчү кинрип турарын солун бижээн. Илегежир чоруктуң хемчеглериниң зоназын калбартыр дугайында СЭКП-ниң XXVI съездизинин индиринден Л. И. Брежневтиң көдүрген чаа инициативалары маңаа тодаргай чижек болуп турар. Бүгү чурттарның айыыл чок болуурун магадылаанышаан, ортумак ыракшылдың ракета-ядролуг чаа чепсээн Европага неитередирин хоруудаар дугайында ол чугула инициативаны ССРЭ көдүрүп үндүрген.

Барыын чүктүң чурттары, ылаңгыя НАТО блогунуң күрүнелери ол саналларга кандыг харыыны бергенил? «Уинтекс-симекс-81» деп чажыт аттыг стратегиг шериг өөредилгезин калбартыры-биле харылзаанар.

Атлантика блогунуң күрүнелериниң кедерей улуг хемчээлдиг ол шериг өөредилгезин Польшаның, социалистиг дем каттыштырылгазының өске-даа чурттарының хөй-нинтизин. Барыын чүкте чүвени боттуу-биле көп кижилер бүрүү шаап турар. НАТО-нуң шериг өөредилгелерин Варшава Керээзинин чурттарының кызыгаар чоогунда чорудуп эгелээни акы-дүнма социалистиг чурттарга хамаарыштыр дорт өнчүк-чөнгээ болуп турар-дыр.

АЙЫЫЛДЫГ ПОЛИТИКАГА УДУР ДЕМИСЕЛ

ЛОНДОН. (СЭТА). Коммунистиг партияның хүрээлеңин өстүрери, чурттуң иштинге оон турушгарын быжыглары консерваторларның ямаа чалаакының айыылдыг политиказынга удур Великобританияның чөн үзеңдиг күштериниң демисели-ге улгг ужур-дузалыг болур деп. Англияның Коммунистиг партиязының Шотландия округ комитединиң секретары Дж. Эштон Компартияның күүскомунун хуралынга неделээн.

Консерваторларның угланышкынынга удур массалыг политиктиг демисеңдиң төвүүге коммунистер туржир болза, ол сорулгаларны боттандырарын ам чедип ап болур деп, ол онзалап демделээн.

Консерваторларның-даа, министрлер кабинединиң составында мурнукда турган лейбористерниң-даа политиказынга Великобританияның миллионмиллион чурттакчылары таарыныкаан деп, оратор уламчылап чугаалаан.

Лейбористиг партияның барыын үзеңдиг партавчылары баштаан Англияның моон мурнундагы чазактарының политиказы консерваторларның ангы чазаның политиказындан бичии-даа ылгалбайн турарын Дж. Эштон айыткан.

Консерватиглг чазактың адыылдыг политиказынга удур, Велико-Британияның чөн үзеңдиг жүштерининң ямзы-бүрү отрядтарын сырый каттыштырарынга Коммунистиг партияның ролюнүң улуг ужур-дузазын Шотландияның коммунистериниң удурткузуну онзалап демделээн.

ООҢ АЖЫЫ МЫНДЫГ

ССРЭ-ниҢ Министрлер ЧөвүлелиниҢ доктаалын ёзугаар бо чылдыҢ апрель бирээден эгелээш, бистиҢ чуртувус чаа үе-шак-биле чурттап эгелээр. Ол чогум чүү дээни ол? БистиҢ калбак-делгем Төрээн чуртувуска хонуп санының-на чырык турар үе-шагы апрель айдан эгелээш, дыка узаар. Ынчаарга бистер мурнунда эртенгиниҢ тос шактан эгелеп ажылчо кирип турган болзувусса, ам сес шакта ажылдап эгелээр апаар бис. Ынчалза-даа шактың согуну дөмей-ле тос шакты айтыр.

Үени чырык хүн аайы-биле бир шакка бурунгаар тырттарга ооң бүгү чуртка экономиктиг ажыы дыка улуг. Чүгле электри энергиязы безин ийи миллиард киловатт-шак камнаттының алдынар. Ол камнап алган энергия дыка хөй миллион квартираларны бүдүп чылда чырыдып болурун алыр болза, ооң ажык-дузазы кайы хире улугул деп чүве билдингир.

Чамдык кижилер шакты бурунгаарладып, өскертирге кижиниң амыдыралынга, ылангыя ооң кадыкпылынга хора чедире бербес ирги бе деп айтырыксап тураралр. Тускай эртемниглериҢ шинчилеп, херек кырында дуржулгаларга даянгаш кылып турар түҥнелдерин ёзугаар алырга, шакты бурунгаарладыры кижиге хора чедирер хамаан чок, харын ажыктыг. Чүге дээрге, ажыл шагының соонда-даа чырык хүн үези үргүлчүлээр болганда, кижиниҢ мага-бот организми хүн херелин хөйүҢ ажыглаар аргалыг болур. Ынчангаш хүн херелин хөйүҢ алган тудум-на кижиниҢ организми улам быжыгары билдингир болгай.

Үени бир шак бурунгаарладырга кижиниҢ организми аңаа дыка дүрген чаңчыгар. Ылаңгыя бичии уругларга ол билдиртпези-биле чаңчыл апаар.

Бо чылдың апрельдиҢ бирээде эҥ-не баштай Чүкотканың улустары чаа шак-биле ажылдап эгелээр. А аҥ сөөлүнде Москва куржааның девискээриниҢ чурттакчылары чаа үе-биле чурттап эгелээрлер. Бир шакка бурунгаар тырткан үе-биле бистер таптыг-ла беш ай иштинде ажылдап, чурттаар бис. Ынчангаш октябрьның бириниҢ хүнүнден эгелээш, шактың согунун база катап бир шакка соҢгаарладыр. Ону бир шак дедир тыртса-даа чырык хүн база-ла мурнукузундан узун болуру чугаа чок.

Үени бир шак бурунгаар болгаш соҢгаар-даа тырттары кижиниҢ уйгу-дыжынга-даа, ажыл-ижинге-даа билдингир өскерлиишкинни болдурбас. Харын-даа үе-шак улам-на ажык-дузалыг болгаш уретуниелдиг чарыгдаттынар.

«БАМ-дан аңгы чаңгыс-даа шалыпчы тудуг ындыг делгеренгей үнелел албаан, ындыг кайгамчыктыг орук эртпээн деп сеткил ханыышкын-биле база бүзүрел-биле илередип болур» деп, БАМ-ның оруунун дугайында чыл санында ВЛКСМ ТК-ның үндүрүп турар дептеринде бижээн. Ол үнелел Хабаровскинин ном үндүрер черииҢ база хамаажыр. Чүге дээрге, ук магистральды тудуп эгелээн үезинден бээр ХабаровскиниҢ ном үндүрер чери тудугжуларга тудугжудар дугайында номнарны парлап келген.

Ук чогаадыкчы коллектив БАМ-ның болгаш ооң зоназының дугайында делгеренгей чүүлдү парлап үндүрерин база планнаан.

ЧУРУКТА: **нинтилел-политиктиг литератураның редакциязының эргелекчизи Ю. Л. Ляхин, кол чурукчу А. В. Колесов болгаш ном үндурер черииҢ директору, РСФСР-ниҢ культуразының алдарлыг ажылдакчызы Н. К. Кирюхин (солагай талазындан) БАМ дугайында номнарның эскизин көрүп турары.**

А. ШЛЯХОВТУҢ фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

АЛДЫ ЧҮС ЧЫЛДАРНЫҢ ҮНЕЛИГ НОМНАРЫ

Баштайгы парлакчы Иван Федоровтуң болгаш ооң эжи Петр Мстиславтың ховар ажылдарының бирээзиниҢ Владимир-Суздальскинин музей-заповедниктиҢ экспедициязы Митино суурдан тыпкан.

— Эрги казанактан тып алганывыс бурун шагның номнарының аразында бир-ле дептер бистин кичээнгейивисти хаара туткан — деп, ол болуушкунның кол киржикчизи, музейниҢ ном фондузунуҢ эргелекчизи Г. Гордеев чугаалады. —Ооң лаштыкы хевири өскелерден ылгалбас, ынчалза-даа номнуҢ үжүктерин көргеш, дериде берген мен. Олар он талазынче ийленчек болганнар. Ынчалдыр чүгле XVI чүс чылдарда парлап турган болгай. Чыпшынгылай берген баштайгы арыннарын өөаарымчалыг алыргаш, бистиҢ тывыжывыс тергиин үнелиг дээрзин дораан билип кагдывыс. Ол 1569 чылда парлаттынган «Евангелие» болган. Ону Белоруссияның Заблудово деп черге парлаан. Ук номну сураглыг «Апостолду» парлаан соонда, беш чыл эрткенде үндүрген-даа болза, ховар номнарның бирээзинге санаттынып турар.

МузейниҢ энтузиастарының барык он чыл дургузунда дилеп келген хөй санныг ажылдарының түҥнелиниҢ бираззи ол. Суздаль хоорайда Спасо—Евфимиевск хүрээзинде ажыттынган «Алды чүс чылдың ыдыктыг номнары» деп делгелгениҢ экспонаттары ол номнар апарган.

— Орус номнарның хөгжүлдезининҢ кол-кол үгланыышкыннарын хайгаарал көөрү—бистиҢ кол сорулгавыс ол—деп, С. Гордеев уламчылаан.—Тааржыр экспонаттарны дилеп тыпкаш, оларны шилип, таарыштырып алганывыстан ол тодараттынар.

XV чүс чылдарда парлаттынган хүрээ-хинт, төөгү, эртe-бурунгу хоойлулар чыгган «Русская правда», ол үениҢ литературазының тураскаалдарын көргүскен. «Игумен ДаниилдиҢ аян-чоруу» деп номнары делгелгени ажыдып турар. Улуг, мөҥгүн карттыг ном сонуургалды хайныктырар. Ол дээрге, Софья дацтыванын Суздальда мөргүл кылыр черге белекке бергени «Евангелие» болур. Ажыдып каанда ук ном 180 сантиметр чедир турар.

Хол-биле-даа бижээн, парлаан-даа номнарны кичээнгейлиг өөренип көргеш, Россияның, Украинаның болгаш Белоруссияның аку-дуҥма улустарының угаан-бодал талазыбле боттарынга чоогун, үндүрүлгелериниҢ ол үедеги полиграфтыг деҥнелиниҢ бедик турганын эскерип болур. Парлаар ном ол үеде хол-биле бижээннеринге бодаарга дыка аар өртектиг турган. Каастаан болгаш парлаан ИстоминниҢ башгайгы орус үжүглелин көрээлиҢер. Ооң чанында Смотрицкийнин «Грамматиказы». Ону Ломоносов «Бодунуң эртеми-биле сурагжаан ном» деп адаан. Ол Петр үезиниҢ номунуң өртээдыка чиик болган.

Орус классиктериҢ дириг турган үелериңде үнгүлээн номнар, социал-демократтыг парлалганың баштайгы үндүрүлгелери, Маркстың, ЭнгельстиҢ, ЛенинниҢ революция мурнундагы ажылдары, Совет эрге-чагырганың баштайгы номнары экспозициязының колчерлерни эелеп турар.

«Алды чүс чылдарның үнелиг номнары» деп делгелгениҢ үтагында чугаалы доозуп тура, XII чүс чылда үнген «Төөгүлүг чылдарның тоожузунда» бижиттинген «Ном дээрге, октаргайны суттарып турар хем-дир. Ол дээрге, өскерген угаанның үндезини-дир. Номда билиглериҢ хемчээл талазы-биле төнчү чөк эртинези бар» дээн сөстерин чугаалаза артык аавас.

Э. ВАСИЛЬЕВ, СЭТА-ның корр.

Суздаль, Владимир область.

ОРКЕСТРГЕ — КОМПОЗИТОРНУҢ АДЫН ТЫВЫСКАН

Совет ырларның классиги, ССРЭ-ниҢ улустуң артизи Василий Павлович Соловьев-Седойнуң адын Ленинградтың телевидение болгаш радио комитединиҢ оркестринге тывыскан. Ол коллектив-биле сураглыг композитор үжен ажыг чыл дургузунда үре-түҥнелдиг ажылдап келген.

ОркестрниҢ 1945 чылдың май 9-тан эгелеп чорудуп келген репертуарында В. Соловьев-Седойнуң үүс чээрби ырлары болгаш эстрадалыг хөгжүмнери кирген. Композиторнуң автор концерттериҢге оркестр доктаамал киржип турган, ооң он бир фильмге бижээн ырларын күүседткен.

Ленинградтың композиторлары РСФСР-ниҢ алдарлыг артизи Станислав Горковенконуң удурткана ол оркестрни боттарының өнүүн деп санаар. Музыкантылар чүгле микрофон чанынга ажылдап турар эвес, фестивальдарга киржип, филармония залдарынга ойнап, заводтарның цехтеринге концерттерни көргүзүп турар. Амгы үеде В. П. Соловьев-Седой аттыг ол оркестр «Ленинградтың музыкалыг чазы» деп чаңчыл болган фестивальга киржириҢге белеткенип турар.

(СЭТА-ның корр). **Ленинград.**

АНАЙ-ХААК

Редактор В. С. ШАРАВИЙ

«Арагага хандыккаш...» деп чүүлге хамаарыштыр

АЖЫК ЧОК, ХАРЫН-ДАА ХОРАЛЫГ

Арагалаашкың хоралыг, бак чаңчыл дээрзин кым-даа билир. Шаг-шаанда Шекспир безин аңаа дараазында чидиг үнелээшкинни берген: «Улус боттары-ла дайзынны аскынче ажырып турарлар, ук дайзын оларның мээзин ярдер». Капиталистиг чурттарга арагалаашкын ажылчы чонларың амыдырал-чуртталгазының аарберге байдалдарындан, даартагы хүн дээш кезээде коргуушкуудан төрүттүнер.

Совет кижи — бодуңуң чурттуңун ээзи. Коммунистиг партия кижиниҢ бүгү талалыг сайзыралы, илейлиг бүзүреллиг чоруу, сагыш-сеткилдин байлаа, мөзүг-шынарының арыы, мага-боттуң калык чаагай чоруу дээш оңаа кичээнгейин салып келген болгаш салылдаа турар. Кижи дугайында сагыш салыышкын улам ханылап, чаа-чаа талааларны хаара тудуп турарын эскерер бис. Моон алгаш көөрге арагалаарынга кандыг-даа үндезин бистең чок болуп турар. Арагалаашкын өг-бүле, амыдыралыга хора чедирип, корум-чуруун алдаашкынарын кылырынче кижилерни идип турар.

Арагалаашкын социалистиг аннти чуртталганың дүрүмнерин хажыыл турар дээрзи чугаажок. Эзирик кижиниҢ көөрте каракка безин чаржыынчыг. Ооң аажы-чаңы кижи шыдажыр арга нок, долгандыр турар кижилерге шаптыктыг болуп турар. Арагалаашкындан кем-херек үүлгединиге чедир чүгле чангыс базым деп улустуң чугаалажыр турары-даа чөптүг. Тускай сан-түҥнер ёзугаар алырга, хулиганнаашкының 90 хуузу араганы хөлүң эртпир ишкенинiҢ түҥнелинде үнүп турар. Арагалаашкын кижини бууразашкыга чедирер. Ооң түҥнелинде кижилер кандыг-даа туруш чок апаарлар. Харыысалга, хүлээлге дугайында олар шуутла уттуптарлар. Арагачы кижи чурттап турар өг-бүлеге кандыг коргунчуг болуушкуннар таварышпас дээр, ылангыя бичии уругларга ол бүгүниҢ салдары дыка багай.

Арагалаашкынга удур демиселди бүгү-ле аргалар-биле чорудары чугула. Бо ажыл-херекке номнарны база ажыглаар болур-дур. А. К. ПлавинскийниҢ «Улуг хораа» деп ному бар. Медицина эртемнериниҢ кандидады, хөй чылдарда ажылдап келген психиатр эмчи араганың хоразының дугайын делгеренгей-биле чугаалап турар. Номнуң чамдык эгелериңде херээженнериниҢ болгаш элээди уругларының арагалаашкынын коргускен. Долгандыр турар кижилерге сүмени эмчи калып турар.

Арагалаашкындан канчап здырлып алырының ужурун орта билбейн чоруур чамдык кижилер база таварышкылаар. Л. Н. Лежемковтуң «Арагалаарындан эмненирде чүүл билип алза чогуурул» деп ному даа чарыгдаттынар. Ук номну «Медицина» ном үндүрер чер 1973 чылда үндүргеп. «Знание» ном үндүрер черге 1975 чылда парлаан И. Г. Ураков болгаш В. В. Куликовтуң «Болуза болгаш нинтилелге хора кылдыр» деп номунда арагалаашкынның уржуктарын, ылангыя нинтилелге оон чедирип турар хоразын көргүскен. Оон ангыда Н. В. Стрельчуктуң «Арага — кадыкшылдың дайзыны» дээш еске-даа номнарны массалыг библиотекалардан тып ап номчуп болур.

С. САВЫР, библиотекарь.

ТОДАРГАЙ ТАНЫШТЫРЗА

«Арагага хандыккаш...» деп чүүлге хамаарыштыр эш-өөрнүң санал-оналдарын «Шын» солун дамчыштыр сонуургап номчуп тур мен. Олар шуптула арагалаашкыялан ушпазарының аргазын дилеп, боттарының ажыктыг саналын бижээн боор-дур.

Аңаа хамаарыштыр мээң саналым — хоойлу-дүрүм организациязының ажылдакчылары черге барып, ол талазы-биле лекция, беседаларны боттуг фактыларны көргүзүп тургаш, чоңга кылып берип, делгеренгей тайылбыр ажылын чорутса. Оон ынай корум-чурум дугайында дүрүм-саавырны тыва дылга үндүрзе, ону ортумак школа өөреникчилериңге, ылангыя үстүкү класстарга, класстан дашкаар-даа болза кичээл хевирлиг эрттирип, доктаамал таныштырып турза, кандыгыл деп саналдарлыг мен.

Ч. ЧАШ-ООЛ.

Суг-Бажы суур, Каа-Хем район.

УЖУРАЖЫЛГА КЕЖЭЭЗИ

Чоокта чаа Кур-Чер ортуман школазынга ооң эртнен чылдарда өөренивчилери-биле амгы өөренивчилерниҢ ужуранылга кежээзи болган.

Ужуражылга кежээзинге Москванын, Новосибирскинин, Красноярскинин, Томскинин, Кемеровонуң болгаш Улан-Удэниң дээди өөредилге черлериңде өөренип турар студентилери келгеннер. Олар амгы үеде канчаар өөренип турарын, чоокку үеде чүнү кылырын сонуургадып чугаалаанар. Оон ам доозар өөренивчилерге ортумак, дээди өөредилге черлериңче канчаар экзаменнер дужаарын, аңаа амдыгаатган белеткенирин сүмелеп чугаалааннар.

Школаның башкылары ангы-аңгы үелерде доозкулаан, аңгы-аңгы өөредилге черлериңде өөренип турарларга, эртемге эки кызымакай өөренип, тускай эртемни чедип алырынга чаагай күзелдерни чугаалаанар.

КежээниҢ түҥнелинде катгышкан солун концерт болган.

М. ДАРГАТ, башкы.

КИНО

МАРТ 22-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Келир улуг үеже базым» 10.00, **«Ынак Раджам»** (2 серийлыг) 11.10, 14.00, 16.50, 19.40 шактарда.

«ПИОНЕР»: Мультфильмнер чыындызы 9.00, 12.10, 15.20, **«Дошкун бичии уруу»** 10.30, 13.40 **«Экипаж»** (2 серийлыг) 17.00, 19.50 шактарда.

«ВОСТОК»: «Сылдысчыгаш» 10.00, **«Коргуушкуннуң 6000 километри»** 11.30, 12.20, 14.10, 16.00, 18.40, 20.30 (узатkан) шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Дээрбечи казактар» 10.00, **«Бабек»** (2 серийлыг) 12.30, 15.00, 17.30 20.00 шактарда.

МАРТ 23-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Генерал Шубниковтуң корпузу» 9.30, 11.40, 13.50, 16.00, 18.20 (узатkан), 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: Мультфильмнер чыындызы 9.30, 14.20, **«Дошкун бичии уруу»** 11.00, 12.40, 15.50, **«Ынак Раджам»** (2 серийлыг) 17.30, 20.20 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Эзир ышкаш ужунар, хартыгалар» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 (узатkан) шактарда.

Телевидение

МАРТ 22-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — **«Ye».** Информастыг программа. 8.40 — **«Сула шимчээшкинче, чыскаалынар».** 9.05 — РСФСР-ниҢ алдарлыг артизи А. Данилов (балалайка) ойнаар. 9.30 — **«Оттурукчу».** 10.00 — **«Совет Эвилелинге бараан бооп тур мен!»** 11.00 — «Кадыкшыл» программаның почтазы. 11.45 — **«Эртенги почта».** Хөгжүмнүг программа. 12.15 — **«Совет Эвилели дашткы аалчыларның көргенибиле».** 12.30 — **«Көдээниң шагы».** 13.30—**«Хөгжүмнүг киоск».** 14.00 — Куйбышевтиң М. Горький аттыг академиктиг драмэ театрының фильм-шиңзиниҢ башгайгы көргүзүлгези. М. Горький — **«Зыковтар».** 16.25 — **«Кино аян-чоруктарының клуву».** Ю. А. Сенкевич эрттирер. 17.25 — Мультфильмнер программазы. 18.00 — **«Делегей панорамазы».** 18.45 — Аар атлетикага делегей маргылдаазы. «Найырал кубогу». Львовтан дамчыдылга. 19.30—**«Дескиндир турунар-лаа».** Эстрада программазы. 21.00 — **«Ye».** Информастыг программа. 21.35 — **«Цунами».** Документалдыг телефильм. 22.00—23.55 — ССРЭниҢ футболга кубогу. Финалдың дөрттүң бирги оюну. Төөгенде — мелээлер.

МАРТ 23-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — **«Ye».** Информастыг программа. 8.40 — Эртенги сула шимчээшкин. 9.05 — **«Тоол аалдап келди». «Хар дангына».** Мультфильм. 10.20—15.10 — Чапсар. 15.10 — **«Авазының школазы».** 15.40—Чаштарга болгаш элээдилерге Бүгү-эвилелдиҢ музыка неделязының ажыдыышкыны. 16.55 — Спорт программазы: Аар атлетикага делегей маргылдаазы. Львовтан дамчыдылга. Гандболга Европа чемпионады. Чартык финал. Эр улус. **ЦСКА — «Слован»** (Югославия). ЦСКА-ның универсалдыг спорт залынтан дамчыдылга.

КЫЗЫЛДАН

17.45 — Телемедээлер. 17.55 — **«Челээш».** Дамчыдылга. 18.25 — Телемедээлер. 18.40—Чарлалдар.

МОСКВАДАН

18.45 — **«СъездиниҢ делегаттарынга сөс».** ССРЭ-ниҢ улустуң артизи М. А. Ульяновтуң чугаазы. 19.00 — **«Грецияның национал байырлалы — хамаарышпас чорук хүнүнге».** Грек танцы ансамблиниҢ концерти. 19.20 — **«Беш чыл болгаш коллектив».** Экибастузтуң хөмүр-дажын чурттуң электри станцияларынга ажыктыг ажыглаарының дугайында. 2-ги дамчыдылга. 19.50 —**«Чажыт обком ажылдап тур».** Хөй сериялыг уранчечен фильм. 1-ги сериязы — **«Дайын».** 21.00 — **«Ye».** Информастыг программа. 21.35—23.30 — **«Опера-биле ужуражылга».** Д. Верди —**«Отелло».** Фильм-шиңзиниҢ Төөгенде — **Бөгүн делегейде.** Информастыг үндүрүлге.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

17.45 — **«Аныяктарның адрестери».**

КЫЗЫЛДАН

18.45 — **«Техниктиг информацияның демдеглели».** 19.00 — **«Автотранспортту — көдээ ажыл-агый албанынга».** Документалдыг фильм. 19.20 — **«Отчугаш».** Дамчыдылга. 19.50 — 20. 10 — **«Бассалыга алышкылар — большевиктер».** Документалдыг фильм.

Агаар

Бөгүн республиканың көжүп турар булуттаар, чагбас. Мурнуу-барыын чүкче угланышкынныг хаттың дүргени секундада 3-8 метр чедер. Агаарның температуразы 1-6 градус чылыр, чамдык районнарга 0-5 градус соор.

Кызылга кезек булуттаар, аас хүн болур. Хаттың күжү кошкак. Агаар дүне 11-13 градус соор, хүндүс 1-3 градус чылыр.

ТЫВАНЫҢ КҮРҮНЕ ФИЛАРМОНИЯЗЫ

Март 25-те, филармонияның концерт залынга, совет ырларны эң эки күүседири дээш эстрада артистериниҢ бүгү-эвилел конкурузунуң лауреады «Москвичка» ыры-хөгжүмнүг ансамбльдиң концерттери болур. Аңаа «Ах, бо-ла кыстарны» деп хөглүг программаны коргузер.

Совет ырларны эң эки күүседири дээш бүгү-эвилел конкурузунуң лауреады Татьяна Архипова программага киржир.

Москва эстрадазының артизи Владислав Пазийский концертти башкарар. КонцерттериҢ эгелээри — 19, 21 шактарда.

Тыва АССР-ниҢ чырыдыышкын министиринiҢ бирги оралакчызы, Тыва АССР-ниҢ школазының алдарлыг башкызы, РСФСР-ниҢ улус өөредилгезиниҢ тергиини СЭКП кежигүүн

Маадыр-оол Ховалыгович ЧЫМБАНЫҢ

мөчээнии республикаңың Чырыдыышкын министерствозуң, чырыдыышкын, дээди школалар болгаш эртем албан черлериниҢ ажылдакчыларының профсоюзунуң обкому, Кызыл хооркүүскөм дыпнатпышаан, мөчээн кижиниҢ төрелдериңе болгаш чоок кижилериңе ханы кажыдалын илередип тур.

Редакциянын адреси

Кызыл, Шетинкин-Кравченко кудумчузу, бажын № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ. Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-31-75 харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузуг киллистериниҢ 2-37-13, пропаганда киллизиниҢ 2-31-75, культура киллизиниҢ 2-23-54, көдээ ажыл-агый киллизиниҢ 2-21-47, үлетпүр киллизиниҢ 2-31-75, чагаа киллизиниҢ 2-41-27 информация киллизиниҢ 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Тираж 17866. Чагыг № 453

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниҢ Министрлер ЧөвүлелиниҢ Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниҢ талазы-биле эргелелиниҢ типографиязы (Кызыл, Шетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 1) ТС—00608

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 70 (11568) | 1981 чылдың март 24, вторник | 1925 чылда үнделип эдилеттингеш | Өртээ 2 көп.

УДУРТУКЧУНУҢ ХАРЫЫСАЛГАЗЫ

«Амгы үениң байдалдарында сагылга-чурумнуң ужур-дузазы, хууда харыысалгалыг болурунуң ужур-дүзазы хөй катап өзүп турар. Ылаңгыя — ол дээрге ажыл-агый, совет болгаш партийжи удуртукчуларның харыысалгазы-дыр. Ниити күрүнениң эрге ажыктары тус-тус министерстволарның болгаш будүрүлгелерниң эрге-ажыктарындан кеззээде бедик болур ужурлуг. Эргелерни—харын улуг эргелерни ону бүрүн чергези-биле ажыглазын дээш оларга берип турар болгай. Ынчалзажок ооң-биле чергелештир удуртукчу бүрүзү бодунуң бедик харыысалгазының—удуртурун бүзүрээн кижилериниң мурнунга, партияның база чоннуң мурнунга харыысалгалыының дугайын бодап чоруур ужурлуг» деп, СЭКП-ниң XXVI съездизинге СЭКП ТК-ның Отчет илеткелинге партия Төп Комитединиң Чиңгине секретары эш Л. И. Брежнев онзалап демдеглээн.

Ындыг партийжи принцип-биле ажылдап турар, даандырган ажыл-хереки бедик харыысалга-биле биирип, мергежилдиг башкарар арга-дүржүлгалыг, ажыл-агыйжы болгаш организакчы ажылды ажыл-ишчилериниң идейлиг кижизидилгези-биле тудуш холбаштырып билир будүрүлгениң эвээш эвес командирлерин республиканда партия организацияларының өстүрүп кижизиткен. Оларның аразында будүрүлгелерниң, совхозтарның он-он директорлары, тудуг база транспорт, садыг организацияларының болгаш өске-даа коллективтерниң удуртукчулары бар. Ындыгларга «Каа-Хем» разрезтиң директору Ю. М. Евдокимовту, Кызылда 48-ки тудуг эргелениниң начальниги Б. И. Алёхинни, «УТКА 25 чылы» совхозтуң директору, СЭКП-ниң XXVI съездизинин делегады И. П. Гончаренкоту, сүт комбинадының директору Х. Е. Аллакаевти, «Малчын» совхозтуң директору С. Б. Очурну, Кызыл үлетпүү садыының директору А. С. Сатты болгаш өске-даа хайхөй эштерни хамаарыштырып болур.

Планнарның күүселдези, коллективтиң сырый каттышкан, демниг чоруу, ында идейлиг кижизидилгениң байдалы болгаш өске-даа хөй талалыг айтырыгларны шиитпирлээри ажылагыйжы удуртукчуларның арга-дүржүлгазындан, билдилиг организакчы ажылындан улуу-биле хамаажырын амыдыралдың чижектери бадыткап турар. Ыраккы Мөңгүн-Тайганың «Малчын» совхозу онгу беш чылды болгаш ооң сөөлгү чылын бедик будүрүлгечи көргүзүглер-биле дооскан. Социалистиг чарыштың түңнели-биле бо ажыл-агый СЭКП обкомунуң, республиканың Министолер Чөвүлелиниң, профобҗөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл тугун, акша шаңналын алган. А ажыл-агыйның директору С. Б. Очур совхоз будүрүлгезиниң-даа, ында ажыл-ишчилерниң амыдырал-чуртталгазының-даа, дыштанылгазының база кижизидилгезиниң-даа бүгү айтырыгларын бир дәмей бедик харыысалга-биле көрүп, ажылдап турар. Будүрүлгечи өзүлделөө, планнар база хүлээлгелер күүселдези ажыл-ишчилерниң хүн-бүрү күжениишкинниг ажылындан, оларның бедик организастыг чоруундан, быжыг сагылга-чурумундан хамаажыр дээрзин ол эки билир.

Будүрүлгениң ындыг билдилиг организакчылары боттарының бүгү ажыл-чорудулгазын хамыктың мурнунда коллективте партия организациязының удуртулгазынга база өске-даа хөй-ниити организацияларының доктаамал деткимче, дузазынга даянгаш, үениң негелдезинге дүүштүү чорудуп, оларга даандырган ажыл-хереки партийжи ёзу-биле көрүп, бедик харыысалга-биле күүседип турарлар. Ынчалзажок чамдык ажыл-агыйжы удуртукчуларның талазындан даандырган ажыл-хереике харыысалгазын чидирер, ооң туржук план күүселдезинге хоозун немей бижилгелөө кылыр, күрүне мелээлэр, кижилер-биле ажылче кичээнгей салбас чоруктар амдаа бар.

Маңаа чамдык чижектерден көрээли. Эртикен чылын «Тоора-Хем», «Кызыгаар» совхозтардан хөй мал самчыгдаттынып, төтчеглеттингеш болгаш өлүп, хораанындан күрүнеге улуг нараанаы чедирген. Ындыг улуг четпестерни болдурганы, даандырган ажылга харыысалга чок чоруу дээш ол ажыл-агыйларның директорлары Хоядыр, Сарыглар оларны ажылындан дүжүрген, оларга партийжи шыңгыы харыылаганы хүлээттинген.

«Тыва совхоз тудуг» каттыжыышкынының даргазы турган Крапивин дээрзи план күүселдезинге хоозун немей бижилге кылып, артык хөй шаңнал акша алырын оралдажып тургаш, кезэмче херээнге кирген. Уран ус-шевер ыглыглап будүүлгезиниң база пиво заводунуң директорлары турган Ондап, Елунин олар албан дужаалын соора ажыглап, харыысалга чок чоруйту болдуруп турганы дээш база-ла ажылындан дүжүрткен болгаш шыңгыы хемчеглер алдыотканнар. Өске-даа ындыг чижектерни көргүзүп болур. Үстүнде дэмдеглеттингеш четпестер хамыктың мурнунда ол коллективтерде парторгаанизациялар удуртукчулардан негелдени четпес тургусканын, администрацияның ажыл-чорудулгазын контрольдаар органнарның комиссилларының кошкак ажылын херечилеп турар-дыр.

Удуртукчу кадрларның харыысалгазын бедидери, оларның өзүлдезиниң дугайында доктаамал сагыш салыры—үениң эң чугула бир партийжи негелдези. СЭКП-ниң XXVI съездизинге удуртукчу кадрларны таарыштыр тургузарының болгаш оларның мергежилин бедидеринин, бүзүреллиг курлавырын тургузарының, даандырган ажыл-херек дээш оларның харыысалгазын күштелдиреринин эргежок чугулазын база катап онзалап демдеглээн. Ыңаңгыя күүнге планнарын күүселдеп дээш удуртукчу кадрларның харыысалгалыының база сагылга-чурумнуң дугайында чугаа съездиге чидни-биле тургустунган. Планнарны база хүлээлгелерни доктаамал күүсетпес будүрүлгелөр, организациялар болгаш совхозтар бистиң республиканда бар, а оларның удуртукчуларының чамдыктары аңаа шуут-ла чаңчыгып калган. Ындыг четпестерни болдурбас дээш чер-черде партия, совет органнары олардан негелдени күштелдирер херек.

Партия комитеттери болгаш эге организациялары, эш Л. И. Брежневтиң чугаалаанын ышкаш, удуртукчу кадрлар-биле ажылга күүседиичи чоруктуг, сагылга-чурумну дидим инициатива база тывынгыр чорук-биле сырый холбашкан ажылдың ындыг стилин бадыткаары эргежок чугула. Ооң-биле кадыг удуртукчу бүрүзү төлептиг мезү-шыкарлыг болурундан аңгыда, ажыл-хереки чогаадыкчы ёзу-биле көөр, коллективтиң мурнунга тургустуган айтырыгларны шиитпирлеп билир, плакинар күүседиринге бар аргаларны болгаш курлавырларны дилеп, тып, бүрүн ажыглаар дээш бүгү чүүлдерни кылыр ужурлуг.

СЭКП-НИҢ XXVI СЪЕЗДИЗИНИҢ ШИИТПИРЛЕРИН—АМЫДЫРАЛГА!

АЖЫГЛАЛГА КИИРЕР

Партийжи съездиге алдар болдурган социалистиг чарышка Тес-Хем районнуң төвү Самагалдайда № 1070 КМК-ның коллективи киришкеш, бо чылдың январь-февральда 124 мун рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылыр планын 145 мун рубльге күүсеткен.

Алган хүлээлгезин ажыр күүсеткен КМК-ның ажыл-ишчилери партияның XXVI съездизининг материалдары-биле ханы таныжып турар. Ол чугула документиге айыттынган сорулгаларга сорук киргеи тудугжулар будүрүлгенип ажыктыг чоруун болгаш күш-ажылдың будүрүкчүлүүн бедиткеш, бирги кварталдың планныг оваалдаларын доллур болгаш ажыр күүселнрин хүлээнгенер. КМК-ның коллективи эрткен ийи айда «О. Шынаа», «Тес-Хем» совхозтарда ийи аал иштн чурттаар бир-бир бажыңнарны. Самагалдайда школаның бир блогун дооскан болгаш ооң-даа өске тудуг-монтаж ажылдарын кылган.

Бар аргаларны болгаш курлавырларны долу ажыглаарынга, тудуг материалларын хумагалыг чарыгдаап, тудуг-монтаж ажылдарының шынарын бедиреринге социалистиг чарыштын ролю улуг. Ынчангаш ооң дээштиг чоруун чаа бешь чылда улам бедилер дээш КМК-ның удуртукчулары, партия, профэвилел, комсомол организацияларының чамдык хемчегтерни ап турар.

Түс-түс ажылчыннар, бригалалар оргузунда калбаргаи социалистиг чарыштың түнелии үндүрүп, мурнакчыларны шаңнап-мактаары коллективтиң эң чаңчылдарының бирээзи. Ынчангаш ук коллективте онаашкан ажылынга эрхарыысалгалыг, хүлээиген оваалдазын, ажыр күүселип турар мурнакчыларының санының көвүдеп турар ужуру ында.

Эрткен айда бригадаларның кылып чоруткан ажыл-ижин түнээрге, хоочуи тудугжулар Чолаачы Сырат, Балдаң-оол Күжүгет оларның удуртқан бригалалары чарышка биргп. өйиги черлерни ээлээш, шаңнадып мактатканнар. Мурнакчы бригадаларның бедик мергежилдиг бызаңчылары «Тес-Хем», «О. Шынаа» совхозтарда ийи квартиралыг чурттапга бажыңнарын ажыглалга киргевнер.

КМК-ның коллективи бо чылын беш чүс баш мал кирер кажааны, МТМ-ни, Чөдураа, Самагалдай суурларга ийи квартиралыг чурттапга бажыңнарын, Самагалдай суурда 624 өөреникчи өөренир школаның тудуун тудар. Ажыглалга кирер ужурлуг объектилерде кылып чорудар ажылдар хөй. Ынчангаш тудуг материалларын камнаглалыг чарыгдааш, ажылдың ажыктыг чоруун болгаш шынарын бедиткеш, күш-ажылды шын организастаныидан ол тудугларның доостуру шиитпирлеттинер дээрзи биллингир.

Хөй ажылчын күш, машинатехника хереглеттинип турар объектилериң бирээзи — 624 олуттуг школа тудуу. Ук тудугга дашчылар болгаш шеверлел ажылдарын кылып чорудар ажылчыннар негеттинип турар. Ада-ажылдарының дет аныяктар районнуң суурларында хөй. КМК-ның удуртукчулары, партия, совет органнарның ажылдакчылары-биле демнежип алгаш, аныяктар оргузунга сурталл ажылын чорудуп турган, оларны школа тудуунче эвилелдеп, дашчының, бызаңчының, шеверлекчиниң мергежилдеринге өөредип чайыктырары чугула.

Школаның бир блогу ажыглалга кирген болгаш ийнги, үшкү блоктарда тудуг-монтаж, шеверлел ажылдары кыллынып турар. Ук объектиде Юрий Чоодунуң дашчылар, Доржу Чагар-оолдуң чазаныкчылар бригалалары ажылдап келген. Олар эрткен айда 20 мун рубльдиң ажылдарын кылыр планын бүрүн күүсеткен. Бригалаларның ажылчыннары ажылын эки шынарлыг кылдыр кылыр дээш кызымаккай ажылдап турар.

Кылдынган ажылдар-биле кады чамдык четпестер бар. КМК-ның чамдык инженер-техниктиг ажылдакчыларының харылап турар ажылынга ээхарыысалгазын кошкатканындан машина-техниканың септелгези чогуур үезинде кылдынмайн келген. Чоокта чаа Туран хоорайже ийи автомашинаны септелдри-биле чоруткан, а бир ийи машина үреи берген турар. Ынчангаш машина-техниканың чедишпейн турарындан чамдык тудуг материалдары-биле хандырылга үзүктели бээр. Ооң түнелинде тудугжулар аар-саар ажылдар кылыр ужурга таваржып турар.

Ажылчыннарны ажылдаар черинге чедирер тускай автобус чок. Эң ылангыяда, соок үелерде оларны ыкай-бээр дажыглаары дыка берге. Ынчангаш чамдык ажылчыннарның талазындан ажылдан үнер чоруктарның уржуу база мында дээрзи чугаажок. Мындыг чижектиг четпестер планныг даалгаларны күүселдиринге шаптыктап, ажыглалга кирер ужурлуг тудугларның хуусаазын үзадып турар.

Ажыглалга кирер ужурлуг объектилерин тудуун чогуур хуусаазында кирер ужурлуг дээрзин съездиниң материалдарында айыткан болгай. Ынчангаш оларны чогуур хуусаазында ажыглалга кирер дээш шудургу ажылдаары КМК-ның коллективинден негеттинип турар.

М. ОНДАР.

ХУРАГАННАР МЕНДИ

Николай Дөртен-оолович Күжүгет 1967 чылда бир кодан хөй хүлээп алгаш, бо хүнге чедир эки хойжу боон ажылдап чоруур. Эрткен чылларда хураган болгаш дүк кыргып алыр талазы-биле кадыг-ширии агаар-бойдустуг Кара-Хөлге безин мурнуку одургдан дүшпейн келген.

Онгу беш чылдың сөөлгү чылында мал чеми белеткеп алыр талазы-биле «Кара-Хөл» совхозтуң малчыннарының аразында калбарган социалистиг чарышты баштап, бодунуң күжү-биле чайгаар үнген 40 тонна сигении эки шынарлыг кезип белеткээн.

Бодунуң кыштаанда 80 тонна мал чемниг хойжу кадартан хоюн хүр-мелди кыштадып турар. Ооң коданында төрүүр 346 хоюнуң барык дөгерези оолдапкан. Хураганнар чаңгыс-даа чидириг чок, онча-менди доругуп турар. Мал чеминии ам-даа 40 тонна курлавыры бар. Хойжунуң кадайы Бичеүруг база кежээ кызымак малчын. Үстүнде чедишкиннерле ооң үлүг хуузу база хөй. Коммунист хойжу Николай Күжүгеттиң ажыл-ишчи сорулгалары күүсеттинер дээрзинге чигзиниг чок.

Х. САМДАНЧАП.
Бай-Тайга район.

Часкы хөөү ажылдарынга үлегерлиг белеткенир, техника септелгезин кыска хуусаада доозар талазы-биле бижхемчилерниң эгелээшкинин өдерип деткээн «Бурунгаар» совхозтуң механизаторлары кышкы үеде техниканы часкы, чайгы, күскү үелерде ажылдарынга бүрүн белеткээр талазы-биле эвээш эвес ажылдарны кылып чоруткан. Совхозта бар 49 тракторлардан 24 тракторну септээр ужурлуг турган болза, бо хүннерде оларның 21-и септеттинген. Күүлүг 6 К-700-терниң 5-и база септелгени эрткен.

Ажыл-агыйда бар 20 комбайннарның 17-зин септелгеге киирген болгаш амгы үеде оларның хөй кезии белениишкин шугумунда тургустунган. Анаазыннар, сеалкалар, культиваторлар септелгези база шуудаан. Техника септелгезиниң талазы-биле бүгү ажылдарны совхозтуң механизаторлары часкы хөөү ажылдарының эгелээринге чедир доозарынга идегелдиг ажыллап турар.

Техника септелгезинге механизаторлар Багдаш Ондар, Валерий Салчак, Мумбуржүк Миндрия, Сергей Белекти, Алдын-оол Хүлер-оол болгаш өскелер-даа шалыпчы ажылдап келген.

ЧУРУКТА: механизаторлар Алдын-оол Хүлер-оол биле Дарыма Сандый септелгеде сөөлгү ДТ-75-тиң дамчыдылга коробказының шестерняларын хынап турлар.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотозу.

ОРБИТАДА КАТТЫШКАН ЧАА ЭКИПАЖ

СЭҢА-НЫҢ ДЫҢНАДЫЫ

1981 чылдың март 22-де Москваныг-биле 17 шак 59 минута турда космостуң «Союз-39» дээр кораблин Совет Эвилелинден салып үндүрген.

Космос кораблин каттышкан экипаж: корабльдиң командири Совет Эвилелиниң Маадыры ССРЭ-ниң ужудукчу космонавтызы Владимир Джанибеков биле Моол Арат Республиканың хамаатызы космонавт-шинчээчи Жугдэрдэмидийн Гуррагча олар башкарган.

«Союз-39» корабльди салып үндүргенииың сорулгазы болза, орбитаның «Салют-6»—«Союз Т-4» компленизи-биле тудуштурулганы кылыры болгаш космонавт эштер Коваленок, Савиных оларның-биле кады бо корабльге эртем-техниктиг шинчилелдерни болгаш шенелделерни чорудары болуп турар. «Интеркосмос» программазының киржиичилери чурттарның чорудуп турары, космос делгемин тайбың сорулгаларга таарыштыр шинчилээрин ужудуушкун үезинде уламчылаар.

Моол улусчу революцияның тиилээнинден бээр 60 чылының будүүзүнде ССРЭ-ниң болгаш МАР-ның хамаатыларының киржилгези-биле каттышкан экипажтың чаа ужудуушкуну совет болгаш моол улустарның ленинчи найыралының база үре-түңнелдиг кады ажылдажылгазының тургузукчу күштүүнүң чырытныланчан үлегер-чижээ болур.

Космонавтылар Джанибеков биле Гуррагчаның кадыкшыл байдалы эки. «Союз-39» корабльдиң борт системалары болур-чогууру-биле ажылдап чоруур.

Экипаж ужудуушкуннуң программазын күүседип киргипкен.

Корабльдиң командири ССРЭ-ниң ужудукчу космонавтызы В. А. Джанибеков (оң талада) болгаш Моол Арат Республиканың хамаатызы космонавт-шинчээчи Ж. Жугдэрдэмидийн Гуррагча.

«СОЮЗ-39» корабльдиң командири полковник

Владимир Александрович ДЖАНИБЕКОВ

Совет Эвилелиниң Маадыры ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы Владимир Александровыч Джанибеков 1942 чылдың май 13-те Ташкент областтың Бостанлык районунуң Искандар суурунга төрүттүнген.

1965 чылда ужудукчуларның Ейскиде дээди шериг ужар чүүл училищезин доосканының соонда Шериг-Агаар Күштериниг ужудукчу-инструктор турган.

В. А. Джанибеков — 1970 чылдан бээр Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының кежигүнү.

Космонавтылар отрядынга 1970 чылда кирген.

Башкарылгалыг космос корабльдериниң болгаш орбита станцияларының ужудуушкуннарын башкарарынга каш удаа киржип келген.

Космосче бодунуң баштайгы ужудуушкуну Владимир Александровыч 1978 чылдың январьда «Союз-27» корабльдиң болгаш «Салют-6» станцияга чораан баштайгы экипажтың командири болуп кылган.

«СОЮЗ-39» корабльдиң командириниң ужудуп үнериниң мурнунда

МЕДЕГЛЕЛИ

Эргим эштер болгаш өөнүктер!

Бөгүн «Союз-39» дээр совет корабльге пйи чурттуң — Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң болгаш Моол Арат Республиканың төлээлекчилери космосче ужудуп үнүптер. Бо каттышкан экипажтың командири болур бедик бүзүрелди меңээ коргүстү.

«Интеркосмос» программазын ёзугаар күүседир бистиң башкарылгалыг ужудуушкунувустуң сорулгазы болза орбитаның «Салют-6» болгаш «Союз» комплекизинге улам ыңайгы шинчилелдерни болгаш шеналелерни кылыры болур.

Улус ажыл-агыйымла кэлбаа-биле ажыглаттынып, наа билишкиннер болгаш ажылышкынар-биле кижи төрелгетеинии байдып турар шинчилелдериң түнеллерн бистерии, социалистиг чурттарның космонавтыларын, сорук киирии турар.

Социалистиг чурттарның космонавтыларының кадыл ужудуушкуннары акы-дуңма улустарның улам бижыгып орар кадыл ажылдажылгазының, ак-сеткилдиг пайыралының көскү балыткалы-дыр. Социализм төлээлекчилериниң космоска күүселип турар политиктиг даалгазының ажжок улуг ужур-дузалыын СЭКП-ниң XXVI съездизинге эш Леонид Ильич Брежневтиң онзалап демдеглээнии медереп билир аас-кежихтиг болдувус.

Космосче ужудуп үнүптерииге белен бис, биске даасхан хүндүлүг болгаш харыысалгалыг онаалданы күүселир дээш боттарывыстың бүгү биливисти болгаш дуржулгавысты бээривисти «Союз-39» корабльдиң экипажының мурнундан илеткеп тур мен.

«Союз-39», корабльдиң командири ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы Владимир ДЖАНИБЕКОВ.

«СОЮЗ-39» корабльдиң космонавт-шинчилекчизи капитан Жугдэрдэмидийн

ГУРРАГЧА

Моол Арат Республиканың хамаатызы Жугдэрдэмидийн Гуррагча 1947 чылдың декабрь 5-те Булган аймактың Гурван-Булак сумузунга арат өг-бүлеге төрүттүнген.

1968 чылда Моолдуң Улусчу армиязынга келдирткен. Ооң соонда Совет Эвилелиниге ужар чүүлдүң биче специалистериниң шериг школазын дооскан. 1972 чылда Н. Е. Жуковский аттыг Шериг-агаар академиязының дыңнакчызы апарган. Ону дооскаиының соонда Моолдуң Улусчу армиязының тускай ужар чүүл эскадрильязының ужар чүүл деринг-херекселдериниң талазы-биле инженери албан-дужаалга ажылдаан.

Капитан Гуррагча — 1979 чылдан бээр Моолдуң Араттың революстуг измының кежигүнү.

Жугдэрдэмидийн Гуррагча «Союз» корабльге болгаш «Салют» станцияга космосче ужудуушкунга космонавтылар белеткээриниң Ю. А. Гагарин аттыг Төвүнге 1978 чылдан бээр белеткенип келген. «Интеркосмос» программазын ёзугаар өөредиринии долу курузун эрткен.

«СОЗЮ-39» корабльдиң космонавт-шинчээчизиниң ужудуп үнер мурнунда

МЕДЕГЛЕЛИ

Эргим эштер!

«Союз-39» дээр совет корабльге болгаш орбитаның «Салют-6» станциязынга каттышкан экипажтың составынга космосче ужудуушкун кылыр бедик алларны меңээ, моол коммунизже, Моол Арат Республиканың хамаатызынга, көргүстү.

Бо ужудуушкун— феодализмден социализмче орукту төөгүлүг кыска хуусаада эрткен бистиң чуртувуска кайгамчыктыг болуушкун, моол болгаш совет улустарның ленинчи найыралының тиилелгезиниң чырыткылаиаак үлегер-чижээ-дир.

Мээң төрээн чуртум социалистиг өске чурттар-биле кады космос делгемни шинчилээринге болгаш ону тайбың сорулгаларга ажыглаарынга идепкейлиг киржип турар апарганынга ажжок өөрүп болгаш чоргаарлаыыр мен. Космосче ужудуушкунумну МАРН-ның ам болур XVIII съездизинге болгаш бистиң чонувустуң мурнунга чырыткылыг келир үеэа ажыткан Моолдуң улусчу революциязының тиилээниниеи бээр алларлыг 60 чылынга тураскаадып тур мен.

Бедик бүзүреля дээш МАРН Төп Комитединге болгаш Моол Арат Республиканың чазаанга, СЭКП Төп Комитединге болгаш Совет чазакка эң хаиы өөрүп четтиргенимни илередирип попшээрел көрүдер.

Космостуң «Союз-39» корабльзиге каттышкан экипаж составынга ужударынга беленнимни, меңээ бүзүреттингеи хүндүлүг даалгаиы күүседир дээш бүгү күжүмүң болгаш биланмнн бээримни илеткеп тур мен.

«Союз-39» корабльдиң космонавт-шинчээчизи, МАР-ның хамаатызы Жугдэрдэмидийн ГУРРАГЧА.

Тувинская республиканская БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

Национально-краеведческий отдел

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин—амыдыралга

АЖЫЛ-ХЕРЕК-БИЛЕ ХАРЫЫЛААР

Бистиң ыраккы Мөнгүн-Тайгавыска чоокта чаа байырлал шинчилиг улуг чугула болуушкун болган. Онгу беш чылда экономиктиг болгаш социал хогжулдениң планнарын күүседир, бүдүрүлгениң ажыктыын болгаш ажылдың шынарын бедидер дээш Бүтүү-эвилелдиң социалистиг чарыжыгга идепкейлиг киришкеш, оон тнилекчилериниң бирээзи болганы дээш, СЭКП ТК-ныи, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ныи шилчиир Кызыл тугун тывыскан.

Оң улуг болуушкунга районуң малчыннарының болгаш ажылчы чоннарының төлээлекчилери киришкеш, улуг чоргааралын илереткеннер. Төрээн чурттуң бедик шаңналын хүлээп ап турда, ыңдыг болбас аргажок. Оон-биле кады бо шаңнал он бирги беш чылда улам күжениишкиниг ажылдаарын биске хүлээндирип турар-дыр дээрзин районда коммунист, ажыл-ишчи бүрүзү бедик харыысалга-биле медереп билип турар. Ниитизи-биле район мал ажылдыг оран. Оон иштинде сарлык өске районнарныңга бодаарга дыка хөй. Бистиң улуг эвес совхозувус — «Мөгөн-Бүрендэ» безин оларның саны муң ажып турар. Сарлыктан эң чиик бот-үнелиг продукшияны, ылангыя эътти районнуң ажыл-агыйлары ап турар.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниге эш Л. И. Брежневтиң кылганы СЭКП Төп Комитединиң Отчет илеткелинде болгаш съездиниң өске-даа материалдарында чуртка эът будүрериң улам ыкай көвүдедириниң эргежок чугулазынче улуг киҥээнгейиш салганын, съездиниң материалдарын өөренип, танышкаш, бүрүн чүүлдүгүнүп, ажылывыска оң бүгүнү улуг программа кылдыр хүлээп ап турар бис. Эрткен онгу беш чылда районнуң, оон иштинде бистиң совхозтуң сарлыкчылары багай эвес түҥнелди чедип алган. Төрүүр чүс башка онаштыр 75-тен сезең чедир бызааларны ап келген, оон ангыда оларның баш саның камгалап алыр талазы-биле байдал база экижээн. Сарлык бригадаларының төптерин тудуп, оон чаш төгүн ажаап-тежээр кажаалардың база кылып турар апарган.

Агаар-бойдузу кадыг-ширини Мөнгүн-Тайганың байдалынга безин төрүүр чүс сарлыктан сезең баш чедир бызааны ап турар сарлыкчылар бистиң совхозувуста-даа, чаржып турар кожавыс — «Малчындаа-даа бар. Оларга Б. К. Дарыы, Ч. Х. Аракчаа, Т.-Б. И. Кызылбай («Мөгөн-Бүрен»), О. К. Иргит, Е. Х. Доңгак («Малчын») болгаш өскелерни-даа хамаарыштырып болур.

Ынчалзажок бир эвес бар аргаларны болгаш курлавырларны эки ажыглаар болзувусса, сарлык ажылын хөгжүдеринге оон-даа бедик түҥнелдерни чедип ап болур. Кадыгберт бедик тайгаларга, даглларга одарлаар сарлыктың укладының экижидеринге холбашкан чугула айтырыгларны хандыр өөренип, шиитпирлеп көөрү чугула. Бистиң районда сарлык талазы-биле тускайжыткан ийи бригада боттарының ажылының дуржулгазын солчуп, малчыннарга ажыктыг ужуражылгаларны организастап-ла турар харын. Ынчалзажок өске районнарның, ылангыя бистиң-биле кожа Даг-Алтай Автономнуг областың сарлык кадарчыларының дуржулгазын чүге өөренип болбас деп? Районга сарлыкты болурчогууру-биле остүрүп, оон хөй эътти ап болур, а ол ышкаш сөөлгү чылдарда сарлык сүдүнден саржагны кылып турар.

Ам барык-ла үжен ажыг чыл хире сарлык кадарып келдим. Бо онзагай хевирлиг малды ажаап-тежээрингге эвээш-бичеедаа бол дуржулга бар апарган. Кайдыг-даа үеде оларны кадарып, кадагалаары улуг киҥээнгейни негээр: ылангыя сарлык төрүп эгелээр үеде маңаа ажыл барык-ла дүн, хүн чок апаар. Бедик дагларга, тайгаларга хар улуг дүжүптерге оларның одар-белчиңи база бергедей бээр. Бо кыжын чогум-на ыңдыг боол тур, Ынчангаш чайгы үеде оларга сигнини белеткеп, оон курлавырын тургузуп алыры онза чугула. «Малчын» совхозка бодаарга, бистиң ажыл-агыйывыста бо талазы-биле байдал шоолуг эвес, ону эде көөр болза чогуур. Бо чылын район девискээринде хар улуг дүшкен. Амгы үеде ниитизи-биле малчыннарда байдал нарын. Ынчангаш олар бергелерге удурланыштыр турушпушаан, партия, совет болгаш ажылагый органнарының дузазы-биле боттарындан хамаарҗыр бүгү чүүлдерни кылып турар.

Бистиң ада-өгбелеривистиң бурунгудан бээр салган ап келгени чугула мергежили — сарлык ажылында аныктар эвээш. Мал ажылынга, ылангыя сарлыкты ажаап, кадарырынга тура-соруктуг, эрес-кежээ киҥилер херек апаар. Бо чугула ажыл-херекке ажылдаар күзелдиг аныктарны хаара тудуп, элзедири чугула деп бодаар мен. Бистиң партиявыс көдээ коммунистерни болгаш ажыл-ишчилерни чуртка аъш-чем программазының айтырыгларын шиитпирлээрингге боттарының салымшкының киҥеринче киҥээнгейни углаидырып турар. Ол дугайы партияның XXVI съездизиниге база катап чаа күш-биле илерГейлеттинген. Партияның ол кыйгырыын төлеттиг күш-ажыл-биле харыылаары, бүгү улустуң ниити үүле-кежиниге салымшкының киирери — районнуң малчын бүрүзүниң хүндүлүг хүлээлгези дээрзин бедии-биле медереп билип турар бис.

М. КӨЖЕ.
Ленин орденнин эдилекчизи, Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны.

ДЕПУТАТТАР ХҮНҮ

Чадаананың Культура башкыларга «Улус депутаттарының эрге-хүлээлгелери» деп темалыг депутаттар хүнү болган. Ону Чөөн-Хемчик райкүүском организастаан. Культура бажыңының фойезин район Советиниң депутаттарының сессияларга киржилгезин, доктаамал комиссияларның составы болгаш ажылын көргүскен стендилер болгаш плакаттар-биле дерээн. Депутаттар хүнүне район, Чадаана хоорай Советтериниң депутаттары, районда Тыва АССРнин Дээди Советиниң депутаттары, будүрүлге, албан организациялар удуртукчулары, совхозтар директорлары, көдээ Советтериң даргалары болган секретарьлары киришкен.

Депутаттар хүнүн СЭКП райкомунуң секретары, район Советиниң депутады Т. Ш. Сарыглар СЭКП-ниң XXVI съездизиниң ажылының дугайында тайылбырлыг эге сөзүбиле ажыткан. «Депутаттар— Советтерде чонуң бүрүн эргелиг толээлекчилери», «Депутаттың Советке ажыл-чорудулгазы» деп илеткелдерни райкүүском даргазы Д. С. Куулар, райкүүском секретары Д. Д. Дүлүш олар район Советиниң депутаттарының ажыл-чорудулгазы-биле холбаглыг кылдыр кылганнар.

Депутаттарга ниитизи-биле районнуң соңгукчуларындан 271 чагыг киргең, оларның 130-и күүсеттингеп. Оларның аразында Чыргакы Чадаана болгаш Хемчик хемнерни хежиллир улуг көвүрүглер тудар дугайында чагыглар база күүсеттингеп. Сүт-Хөл, Алдан-Маадыр суурлаже оруктар база кылдынган. Чагыларның дыка хөйү күүсеттинериниң чадазында турар-даа болза, бо талазы-биле кылыр ажылдар ам-даа хөй.

Илеткелчилер Советтериниң организас-массалыг ажылында четпестерни база айтыканнар. Советтериң чамдык сессияларынга депутаттар эвээш киржип турар, харын-даа чамдык депутаттар сессияларга олуржуруп улай-улай үзүп турар. Чадаана хоорай Советиниң бир сессизы чарлаан хүнүнде депутаттар эвээш келгениден соңгаарлаттыгнан. Будүрүлге, организация черлериниң, совхозтарның чамдык удуртукчулары сессия болур хүнну биилп тургаш-ла, депутаттарны командировкаладыр, оларны транспорт-биле хандырбас чоруктар бар. Сессияларга депутаттарның негелле салыр эргезин четпес ажыглап турарындан ол эрткен чылда район Советиниң сессиязынга чүгле 1, көлээ Советтериниңге 23-ле болган. Чамдык доктаамал комиссиялар боттарының адырынга хамаарышкан будүрүлгелериниң, организацияларның ажылынга хынаалдалар кылбайн, оларның удуртукчуларының информацияларын албайн турар.

Депутаттарның округтарынга ажылының дугайында, депутаттарның ажыл-чорудулгазының кол-кол магадылаллар дугайында чугаа ол хүн база болган.

Боттарының округтарынга ажыл-чорудулгазының дугайында арга-дүржулга солчуушкуну солун болган. Район Советиниң депутады, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Д.-Н. Ч. Ооржактың бодуңуп соңгулда округунга ажылының дүржулгазын чугаалааның депутаттар улуг соңуургал-биле дыннаан.

— Мээн соңгулда округумда 109 соңгукчу бар, олар сарлыкчылар, чылгычылар болгаш хойжулар — деп, депутат бодуңуп чугаазын эгелээн. — Олар-биле доктаамал ужуражып, дилег-негелделерни онлап ап, ажыл-херээнге дутайында солуп-даа, ачыг-даа чугаанны кыла бээр бис — дээш, ол соңгукчуларның чагыгларындан Манчүрекке медпункт ажылдары, эмтолавканың ажылдарын доктаамал болдурары дээш өске-даа чүүлдерни канчап чедип алганын чугаалаан. Ынчалза-даа соңгукчуларның чамдык чагыгларының болгаш дилегдери оларны харыылаар ужурдуг удуртукчуларның кичээнгейинин кошкаанын күүсеттинмейн турар. Чижээ, өглерге шывар бресент, өгге салыр изиг-демир, стол, сандай, демир-хүүрек, айдыр, балды, приёмникке батареялар чок болуп турар. Олар чоокта малчын кижи канчап ажылдаарыл, чурттаарыл? Бо чүүлдерни кылып турар будүрүлгелер болгаш кооперация сөдыы бо айтырыгже чугула киҥээнгей салза чогуур деп, депутат чугаалаан.

Район Советиниң Манчүрек соңгулда округунуң девискээринде көдээ Советтин 4 депутады ажылдап турар. Ынчангаш ында депутаттар боттарының ажылын аразында харылзаалыг чорудуп, арга-сүмезин кадып, ажылдап турар. Амгы үеде депутаттар СЭКПниң XXVI съездизиниң материалдарын боттарының соңгукчуларына тайылбырлап таныштырар талазы-биле ажылды калбартып турар. Ол болза депутаттарның ажыл-чорудулгазынга ажаок улуг идиглиг болур болгаш чоннуң негелде-херегледелерин, сеткилхөөнүн билип алырынга чугула.

Н. ДАЖИНМАП.

Сибирь черде

Кижи дугайында сагыш салыышкын партияның экономиктиг политиказының кол үзүлелии дээрзин СЭКП-ниң XXVI съездизинге демдеглээн. Чоңга хереглел барааннарын будүрериңче, оларга ачы-дуза чедиреринче сагыш салыышкын партияның чугула ажылдарының бирээзи деп санаан. Ажылчы чоннарның хүн бүрүдеги негелделерин хандырар талазы-биле ажылга тус черинің курлавыларын ажыглап турарының дугайын СЭТАның корреспондентилери дыңнадып турар.

ЧЫЛЫДЫЛГА КОМБИНАДЫ — ЗАВОДТА

Тываның баштайгы чылыдылга комбинады солуушпас кыштың ортулуу апарган. Ону Каа-Хем суурда тудуп турар. Огурештер, номдарлар, редис, согуна болгаш оон-даа өске ногаа тарыыры-биле чылыдылганың кайызы-даа муң дөрбелчин метр шөлдүг теплицалары белен кылдынган. Ол ногаалар кыштың үргүлчелдиг айларында сибирьжилерге ажаок ажыктыг.

Чылыдылга системазынга хереглээри-биле муң-муң метр хоорзаларны салган. Өзүмнерин суггарарына болгаш минералдыг чемишчидилгелер-биле оларны чемгереринге ол хоорзаларны база ажыглаар, салгынадыышкынның болгаш үнүштерни бактерицидтиг сайгылгааннар-биле чырыдарының системазыны тургускан. Теплицада автоматиканы калбаа-биле ажыглаан, хөй-хөй ажылдарны механизастаан, автоматиканың дузазы-биле кылып турар. 30 муң чыгыы дөрбелчин метр черден муң тонна ногаланы алырынга ол бүгү дузалаар.

Плёнка болгаш шил аларда огородтарны Тываның хөй-хөй будүрүлгелериңде база кылып турар апарган. Боттарының уруглар садтарының, столоваяларының, профилакторийлериниң ногаа аймаанга хереглеллерин «Тыва кобальт», «Тыва даг-дүгү» комбинаттар боттарынын күжү-биле хандырып турар апарган. Ыңдыг теплицаларны хөмүр-дашчылар болгаш өске-даа будүрүлгелерни ажылчыннары кылып ап турар.

Р. КОЗЬМИН.

✦ ✦ ✦

ЦЕХ — ШУПТУЗУНГА

— Калбак хереглеллиг барааннарын заводта будүрүп үндүрүп турарының ниити хемчээли будүрүлгениң бүгү коллективиниң ап турар шаңчызынга ден-дир—деп, Прокопьевтиг «Электромашина» заводунуң кол инженериниң чугаазы чамдык кижилерни кайгаткан.

Будүрүлгениң кол продукшиязы калбак хереглеллиң барааннары эвес-ле болгай. Ынчалзажок калбак хереглеллиң барааннарын будүрери-биле цехти тургускан соонда оон будүрүлгезин индустриалдыг үндезинче шилчиткен. Автоматика-биле ажылдаар конвейерлиг шугумдан минута болгашла «Буран» деп чаа пылесостар балып турар. Миллионмиллион кижилер ол хереглеллиг бараанны-не ажыглап турар болгай. «Буран-5М» — заводтуң эртем-шинчилел секторуның инженерлериниң инициативазын ёзугаар кылган чаа пылесос-тур. Садып алыкчыларның ында хереглеп улуг. Завод ону будүрерин улам көвүдеткен: чүгле бо чылын безин 250 муң ажыгны ол белеткээр.

Кол будүрүлгениң курлавырларын калбаа-биле ажыглаышаан. Кузбасстың үлетпүр будүрүлгелери калбак хереглеллиң барааннарын хөйү-биле будүрүп үндүрүп турар. Чурттуң садыг четкилериңче чылтын-на ийи миллиард ажыг рубльдың барааннарын он бирмуң янзы-бүрү аттарлыг чоруп турар.

Е. ПАСТУШЕНКО.
Прокопьевск, Кемерово область.

✦ ✦ ✦

БАЛЫК, ТУТТУН-НА

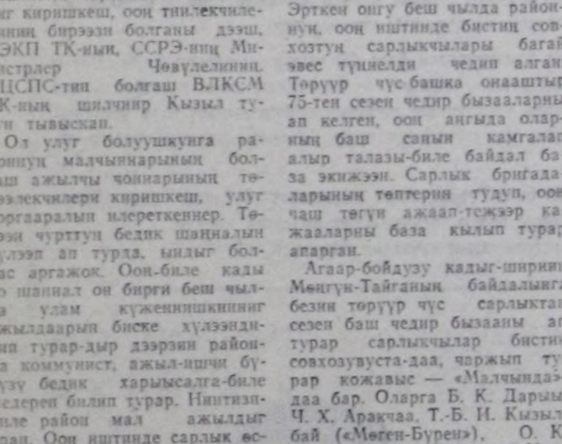
Назарово электростанциның ажылчыннар столоваазынга чап-чап туткан балыктарны чемге ажыглап турар. Балыктыг хөлбеектен кузнята чедир каш-ла он метр.

Дузалал ажыл-агыйының ажылдакчылары электростанциның чанында хөлбек кашып, ынаар чылыг сутну эксим, ону агаар-биле долдурарынга насостарны ажыглааннар. Ынчангаш балыктар ажаок өскенер.

Красноярск крайның муң ажыг заводтарының болгаш фабрикаларының коллективтери дузалал ажыл-агыйларын тургузуп алганнар. Будүрүлгелериниң дузалал ажыл-агыйларының ролю бо беш чылда улам үглаалып болгаш эът бүрүнүң ийи катап өскенер.

В. ВАСИЛЬЕВ.
(СЭТА-ның корр.)
Красноярск.

БАРААННАРНЫ — ЧОНГА

УКРАИН ССР. Уругларның педальдыг «Лидер» деп автомобилин Сумскиде машина тудуушкунунуң Фрунзе аттыг каттыжыышкынында будүрүп эгелээн. Чоннуң хереглел барааннарының 25 хевирлерин ында будүрүп турар. Оларның 6-зы —күрүненин Шынар демдектиг.

ЧУРУКТА: улустуң хереглел барааннарының инженер-конструкторлары А. А. Степенко болгаш Н. И. Рыбалко «Лидер» автомобиль-биле.

Н. ГРИЦЕНКОНУҢ фотозу. (СЭТА-ның корр.).

✦ ✦ ✦

БЕЛОРУС ССР. Хереселди шынарлыг кылдыр чидидер, бажыңның эт-севин кылайтыр, ама материаддарны чиңге кылдыр кезер — ыңдыг ажылдарны кылырына Могилевскиниң «Электродвигатель» заводунуң будүрүп үндүрүп турары «Ишчи холдар» деп комплектизи дузалап турар. Ол будүрүлге чонга калбак хереглелдиң барааннарын будүрериңче кол кичээнгейни угландырып турар. Бо чылын «Ишчи холдар» деп комплектини эрткен чылдыынан беш муң рубльге хөйүү будүрүп үндүрер.

ЧУРУКТА: «Ишчи холдарның» комплектизин чыырының конвейеринде.

Н. ЖЕЛУДОВИЧИНИҢ фотозу.

МУРНАКЧЫЛАРНЫҢ ОДУРУУНДА

Кыылдың үлетпүр барааннар садыының тудуг материаддары садар № 57 магазинниң коллективи съезд муруунуң күш-ажылчы дөлүүнге киржип, шалычы ажылдаан, садыгның мурнакчыларының санында кирген. Бараан саарылгазының эрткен ийи айларының планныг опаалдазы, социалистиг хүлээлгези чедишкинниг күүсеттинген болгаш планнан ажыр 11 муң рубльдың бараанны саттынган. Коллектив бо хүнерде бирги кварталдың планныг опаалдазын хуусаа бетинде күүседир сорулгалыг ажылдап турар.

Ук магазинниң коллективинин он бирги беш чылдың баштайгазын будүрүлгечи-бедик көргүзүглердиг ажылзаанинге эрткен чылдагы күш-ажылчы көргүзүглери идиглиг болган. Садыгның магазиннериниң аразындан онгу беш чылдың бараан саарылгазының планын дөрт чыл он айларда күүсеткеш, рапорттаннарга үк коллектив хамаарҗыр.

Чурттун коммунистериниң улуг шуулганының ажылының хүннеринде магазинниң коллективи бедиткен социалистиг хүлээлгени ап, чаа беш чылдың бирги чылының планныг опаалдазын хуусаа бетинде, ноябрьниң баштайгы он хонуунда күүседирин хүлээнген.

Магазинниң садыгчылары социалистиг хүлээлгезинин чугула негелделериниң бирээзи — садыгның бедик культуразын чедип ап, чоннуң негелделерин ханды-рып, четчелээрин кызымак күүседип келген. Ол дугайын ында саналдар болгаш хомудалдар дептериниде бижизгелер бадыткаар.

Магазин чурттакчы чоннуң тудуг материаддарынга хереглелдерин ханды-рып турар. Садыгчылар барааннарны сезон аайы-биле четчелээринче чугула киҥээнгейни угландырып турар.

Магазинниң эртелекчизи А. И. Вагина коллективиниң ажыл-ижинин дугайын чугаалап тура, ында ажылдап турар киҥилерниң ажылын мактаар болду. Демниг садыгчылар күш-ажылдың темпизин конкатпайн, улам кызымак ажылдаарынга бүзүредиглер.

К. ХЕРТЕК.

Бир бригадада

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлериниде чугула айтырыгларның бирээзи мал ажылын хөгжүдери болур. Ол улуг сорулгаларны күүселирибиле бүгү малчыннар бедик көдүрүүшкүн-биле ажылдап турарлар. Малчыннар боттарынга алган социалистиг хүлээлгелерин эде көрүп, бар курлавырларны ажыглаарының бүгү аргаларын дилеп, күш-ажылчы чедишкиннерни чедип ап турарлар.

Бо талазы-биле Эрзин районда «Чаа орук» совхозтуң № 4 хойжу бригадазының амгы хүннерде байдалындан корүп болур. Бригадада шупту 13 кодан хой бар. Оон иштинде төрүүр хойлар 7 кодан. Төрүүр 2393 хойдан 2340 хой төрээн, а хураганнары шупту онча-менди доругуп турар. Малчыннарның хураган камгалап алыр талазы-биле чедишкини мурнуку чылдарның деңнелиниден ниитизи-биле бедик. Малчынар алган хүлээлгелерин шупту күүседип ээган. Киҥилерниң медерелдиг күш-ажылының түҥнели көстүп кел чоруур. Маңаа бригаданың чамдык малчыннарын көрүп көөр болза, каш чыл улай мурнакчы малчыннарның одуруулай үнмейн келген Анай Севилбаа төрүүр 309 хойдан 323 хураганны, ол ышкаш малчынар Селип Даш-оол 313 хойдан 323 хураган, Спартак Сидоо 283 хойдан 294 хураган, Көкоол Седип 336 хойлан 319 хураганны онча-менди камгалап алгаш, доруктуруп турар. Коданнарга базрга кажаазында бир кодан кара, баштыг акак хураганнар, а келээзинге дагда бир кодан улуг хойлар оттап чоруур.

Бай-Сайыр-Бажы деп черде совхозтуң эң-не аныяк малчыны (20 харлыг) комсомолчу Мира Седиповна Чамзын-оол кыштап турар. Оон коданында 413 хойдан 423 хураган камгалап алдынган. Ыжык даг баарында хүнээректе кыштаг көстүп келди. Чеде бээривиске улуг кажаа баарында хой хураганнар аразында тыва тонунут, дүктүг бөрттүг аныяк уруг тур. Хүреңзимээр арыннып, хүнге чайынналып турар алдыналчак көстүктерин өттүр чамык, чазагайы-биле кыптыгып турар кара карактарлыг аныяк уруг хураган күспактап алган тур. Мендилежин чугаалаштывыс. Чүвениң байдалын дескиндир көрдүм. Кара баштыг ак-ак хураганнар, олардың аразында январьның коңуу сөөгүнда төрүттүнгеннери дээр хуску хүрбелер дег улугларыла-дыа бар. Кажаа баарында хургаг өдекте хураганнар погаан сигеннер чип турарлар. Суглуг улуг доскаар. Чыып каан хургаг көрженнер сарыг шайлар-ла, оттулар ыяш, хөмүр-даш, үттей чылгагылап каан борбак дустар-даа бар. Малчының өө. Өгже киреринге чалады.

Эң баштай-ла оруи кырында бичии чаш кижини көрдүм.

— Хураганнар-биле кады тыптып келген кижи-дир ийин — деп, кырган-авазы (база аныяк кижи) уругну чайгавышаан, чугаалады. Өгүң чырыы, чылыы ажжок. Дорүнде тыва уран үгүлзаларлыг шокар аптаралар, арыг ширтек, стол, сандай, оруннар. Малчын амыдыралга ажжок тазрымчалыг байдал. Ындыг-даа болза кажа-даа малчыннарның бир улуг кузели кыжын кыштаар улуг эвес бажың херек дээр болду. Бо өг-бүле бүрүнү-биле мал ажылында хаара туттунган. Аныяк кыс Мира Седиповна боду улуг кадарчы, күдээзи оол тракторист, өг-бүленин ээзи Бады Мандар аалдан улуг ырак эвесте Боом-Адаа деп черде теве малдап турар. Ында-хаая чайлыг үеде теве мунгаш аалынга чедип кээр. Харда теве изи-даа чыдар.

Бо бригадада малчыннарның амыдырал-чуртталгазы барык бир дөмей— чанғыс күзел мал бажың өстүрери, оон продуктулуун бедидери, дүн-хүн, чай, кыш чокка маадырлыг күш-ажыл. Бо-ла бүгү ажылдарны оон бригадири Байыр-оол Чорбасевич Севилбаа 1965 чылдан бээр, он классты дооскан соонда, ажыллаан хевээр удуртуп келген. Эрткен үеларниң иштинде бригада бергени-даа, чедишкинни-даа көрүп келген. Бригадада чүгле хой эвес, бир кодан уксаалыг өшкү (640 баш), оон иштинден бо чылын 241 өшкү анайлаар ужурлуг, амдыызында чаа-ла эгелеп турар.

Бригадала партия бөлүүн Б. Ч. Севилбаа болу удуртуп турар. Оон хөй-ниити ажылы хөй —көдээ Советтиң депутады, партия райкомунуң кежигүнү дээш оон-даа өске.

—Эш-өбүнүң идегелии шынзыдар апаар — деп, чүгле ону Байыр-оол Чорбаевич чугаалаар.

Эрткен беш чылда бригада ниитизи-биле төрүүр чүс хойга онаштыр 81 хураган алган. Мону чылдар айы-биле көөр болза төрүүр 100 баш хойга онааштыр 1975 чылда 91, 1976 чылда 89, 1977 чылда 92, 1978 чылда 94, 1979 чылда 88...

Мал бажы өстүрериниң колла даянар чүвези мал чеми болур. Ынчангаш сиген белеткелиге чыл бүрүде бригаданың малчыннары каттыжып алгаш ажылдаарлар. Бо ажылды болдуиар-ла аргазынга чедир кылырлар. Кыштагла кажаа сепгелгезин, кургаг өдек болерин, көржен үндүрерин малчынар боттары кылып алыр.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырып, малдың баш санын бүрүнү-биле кэмгалап, ону өстүрериге дузалаар бүгү-ле хемчелерин алыр талазы-биле бригадада коммунистер болгаш малчын бүрүзү боттарының боттуг санал-болалдарын каттыштырып, он бирги беш чылда бригада төрүүр чүс хойга онаштыр 90 эвес, 95 баш чедир хураган алырын болгаш хүлээп алган малын малчын кижи беш чыл иштинде малдап, кадагалаар деп хүлээнген.

А. АРАПЧОР.

Политиктиг, экономиктиг өөредилге чорүп тур

ДЕҢНЕЛИ БЕДИК

Тыва АССР-ниң Садыг министерствозунуң Кызыл районунда холушкак садының коллективи онгу беш чылдың болгаш 1980 чылдың планын, социалистиг хүлээлгезин күүседир талазы-биле садыг организацияларының аразында калбарган социалистиг чарышка ийнги черни алгаш, министерствонуң, кооперацияның болгаш күрүне садының ажыллакчыларының профзавилел обкомунуң шилчиир кызыл вымпелин база муң рубль түүнүг акша шаңналын алган.

Коллектив СЭКП-ниң XXVI съездизинге алдар болдурган социалистиг чарышка киришкеш, бо чылдың ийи айларының планын бүгү көргүзүглер аайы-биле ажыр күүсеткеш, даалгадан ажыр барык 76 муң рубльдың барааннарын чонга саткан. Холушкак садыгның бүгү ажыл-ишчилериниң чедишкининг ажылдаарынга садыг салбырында, төпте өөредилгенин янзы-бүрү хевирлерин чедимчелиг организастап келген. Каа-Хем суурда, Элегес-Аксында, Ырбанда, Терлиг-Хаяда коммунистиг күш-ажылдың школаларында 180 кижи хаара туттунган. Ында садыгжылар, товароведтер, экономистер, ажылчыннар улуг сонуургал-биле өөренип турарлар.

Холушкак садыгда тускай эртемниглерниң экономиктиг өөредилгезиниң болгумунун үлегерлиг организастаапының ачызында ол мурнакчы дурижулганың төвү болу берген. 1980 чылда партия райкому холушкак садыгның баазазынга район пропагандистериниң семинарын ийи удаа организастап эрттирген, аналаажыктыг дуржулганы иептереткен.

Коллектиятың партия организациязының политөөредилгеп доктаамал киҥээнгебе ап, ажылдап турарларың барык шупту-зун өөредилгеде хаара туткан. Ооң түнелинде кижилерниң ажылга харымсалгазы бедип турар. Коллектив эрткен ийи айларда бараан саарылгазының планын 103,9 хуу күүсеткен. Элегес-Аксының № 9 садыы, Каа-Хемде № 1 садыгның бир дугаар салбыры, тудуг кезектери комбинатта магазинниң коллективи ийи айларның планын хуусаазындан 15 хонук эрте күүсеткеннер.

К. ХЕРТЕК.

ХУВААЖЫП АЛГАШ...

СЭКП-ниң XXVI съездизинге СЭКП Төп Комитединиң Чиигине секретары Л. И. Брежневтиң кылганы Отчёт илеткелди болгаш «1981-1985 чылларда база 1990 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүллезиниң кол угламышкынчыары» деп И. А. Тихоновтуң кылган илеткелин чер-черде сайгарып, өөренип турар. Бүрен-Хем ортумак школазының башкылар коллективи болгаш өөреникчилерге партияның XXVI съездизиниң материалдарын өөренип эгелээн. Школада пропагандист башкы М. Е. Прокудинаның удуртулгазы-биле съездиниң материалдарын бөлүктер айыбиле хуваажып алгаш, политинтээллерни башкылар эртгирип, класс башкылары өөреникчилерге тайылбырлап турар. Политкүүзээлдер начдык классетарда эки эртип турар. Чижээ, 10 класста (класс башкыры Е. Ч. Антына), 7 класста (класс башкыры В. Х. Кара-оол) ону тайылбырлап, өөредип турары солун.

Л. И. Брежневтиң кылганы Отчёт илеткелде Совет Эвилелиниң ишпики болгаш даштыкы политиказының, чурттуң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң, партияның идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылының аналазын өөреникчилерге тайылбырлап турар бис.

Коммунистиниң ол улуг шуулганы совет улустуң төөгүлүг ажыл-херектериниң түҥнелдерин үндүрбүшаан, бистиң чуртувустуң он бирги беш чылда перспективаларын калбаа-биле тодаратқан-дыр.

Партияның XXVI съездизиниң салган сорулгаларын амыдыралга боттандырары-биле күжениишкиниг ажылдаарын бистиң коллективиниң хүлээнин турар.

С. САРЫГ.
Бүрен-Хем ортумак школазының башкызы.

ХӨГЖҮЛДЕНИҢ ШАПКЫН ОРУУ

Экономиканы интенсификастаарын, ниитилел будүрүлгезинин ажыктын бүгү талалыг бедидерин СЭКП-нин XXVI съездизи сезен чылдарнын болгаш амгы беш чылдын эн чугула улус ажылагый соругаларыныи бирээзи кылдыр онзалап айыткан. СЭКП ТК-ныи Отчет илеткелинге эш Л. И. Брежневтиң демделээни болза «Адыр бүрүзүнүң мурнунда бодунуң эн чугула болгаш онзагай хевирлиг айтырыглары туруп турар. Ынчалзажок улус ажыл-агыйынын бүгү адырларын хаара тутkан айтырыглар база бар, оларнын иштинде кол айтырыг—хөгжүлденни колдаткан интенсивтиг оруунче шилчиишкинни ботттандырып доозары болуур.

Экономиканы интенсификастаары, ооң ажыктыын бедидери деп сөстерни практиктиг ажыл-херектериин дылынче бир эвес шилчидер болза, ол дээрге, будүрүлгениң түнелдерни аңаа киирген чарыгдалдардан дүрген өстүрери, будүрүлгеге эвээш курлавырларны киирбишаан, хөйнү чедип алыры-дыр».

Продукция будүрерин көвүдедирин ийи арга-биле чедип ап болуру билдингир болгай. Бирээзи—эргидеги техниктиг баазага улам-на хөй заводтарны болгаш фабрикаларны тудары, улус ажылдаар чаа черлерни тургузары, будүрүлгеге улам-на хөй кижилерни киириштирери болур. Будүрүлгени калбартырының ыдыг аргазы сан көргүзүглериин өзүлдезин бирги чергенин ужур-дузалыг кылдыр санап турган социалистиг экономиканың хөгжүдезиниң баштайгы үе-чадаларынга тааржыр болган. Бо угланышкын амгы үеним байдалдарында чамдык черлерге шоолуг ажыктыг болбайн турар: күш-ажылчы курлавырларның немей өзүлдези кызырлып. Соңгу болгаш Чөөн чүк девискээрлериниң байлактарын шилгээдип алыры-биле холбаштыр чиг-эт база одаар чүүл тывыжының чарыгдалдары чыл бүрүде улгадып, продукцияның шынарын экижидериниң айтырыы чидии-биле тургустуун турар.

Национал байлактарны көвүдедириниң ам эң-не камналгалыг аргазы—ол дээрге материалдыг болгаш күш-ажыл курлавырларын ботттуг ажыглап, чаа техника баазазынга будүрүлгелерни дүргеи эде дерип, амгы үеним технологиязын шингээдип тургаш, кедизинде бедик түнелдерни чедип алырын хандырар экономиканың интенсификациядыр. Күш-ажылдын будүрүкчүлүүн шиитпирлиг бедидер, продукцияның шынарын экижидер арганы чогум-на интенсификация берип турар.

Интенсификацияның оруунче планныг шилчиир талазы-биле эвээш эвес чүүлдер эртken беш чылда кылдынган. Ниитилелдин будүрүкчү күштери шынар талазы-биле чаа денделди чедип алган, эртем-техниктиг депшилге индустрияның чаа адырларын тургускан болгаш бар будүрүлгелерниң хевир-байдалын чаартып турар. Ооң түнелинде күш-ажылдың будүрүкчүлүү ол чылдарда барык будун чартык катап өскен. Хөй каттыжышкынар болгаш министерстволар будүрүлгениң ажыктыын бедидериин комплекстиг системаларын, ажыл-агыйны чорударынын улам сайзыраигай арга-методтарын шингээдип, неитередип турар.

Он бирги беш чылда ам-даа хөй чүүлдерни кылыры негеттинип турар. Ниитилел будүрүлгезин бүгү талалыг интенсификастаарынга үндезилээш, ооң ажыктыын шиитпирлиг бедидер, продукцияның болгаш ачы-дуза чедиреринин шынарын бүгү адырларга экижидер эң чугула соруланы Кол угланышкыннарда айыткан. Оны чедип алырынга кандыг чүүлдер эргежок чугула болуп турарыл? Хамыктын мурнунда материалдыг, күш-ажыл болгаш сан-хөө курлавырларын ботттуг ажыглаары, улус ажыл-агыйн хөгжүлдезиниң балансылыг болурун хандырары, эргежок чугула курлавырларны тургузары, улам бедик эчис түнелдерни чедип алыры негеттинип турар. Беш чылда улус ажыл-агыйынга—160 миллион тонна чижек одаар чүүлдү камнап алырын, машина тудуунга болгаш демир болбаазырадып кылырынга кара металлдар чарыгдалының норма-хемчээлин—18—20 хуудан эвээш эвес кылдыр кызырарын планнаан. Оннуг металлдарны, тудуг ыяжын, цементини ооң-даа артык камныг чарыгдаары, дагын хереглеп болур материалдыг болгаш одалга-энергетика курлавырын будүрүлгеге калбаа-биле ажыглаары, продукцияның чидириин эвээжедири эргежок чугула.

Экономиканың интенсификациязы техниканы болгаш технологияны бүгү тала-биле сайзыраигайжыткан баазазынга боттанган турар үжүрлүг. Ону чедип алыр дээш хөй чарыгдалдыг чаа-чаа будүрүлге корпустарын тудары черле албан эвес. Заводтарда ам бар дериг-херекселдерни чаартыры, технологияны сайзыраигайжыдары оортан ыракта дүрген болгаш эвээш чарыгдалдыг болур. Ынчангаш интенсификация—ол дээрге капитал салыышкынарының тургузуун үндезини-биле экижидери, будүрүлгелерни чаартырын болгаш техника-биле эде дерииpин бүгү талалыг дүргедедири, кол фондуларның дедир эгидилге бээрин көвүдедири-дир.

Ниитилелдин кол будүрүкчү күжү—кижилер болур, оларның күш-ажылы-биле материалдыг бүгү үнелиг чүүлдер тургустуун турар. Оларның билиинин, мергежилиниң деннелин бедидери, механизмнерни болгаш автоматтарны будүрүлгениң бүгү адырларынга шингээдип неитередири, холбиле кылыр ажылдарда, ылангыя дузалаар будүрүлгелерде ажылдакчыларның санын соксаал чокка кызырары—ол дээрге будүрүлгениң ажыктыын бедидери, экономиканы интенсификастаарынче угланышкынны боттандырары ол-дур. Хол-биле продукция будүрер күш-ажылды эвээжедириин эчис соругалыг программаларын беш чылдын баштайгы айларындан эгелээш, адыр бүрүзүнге ажылдан кылыр, оларны үе-чадалар аайы-биле боттандырар херек. Ооң-биле чергелештир, штаттарны үрдүндүр көвүдедир дээр чамдык ажылагый удуртукчуларының оралдажышкынынарын шиитпирлиг соксадыры чугула.

Будүрүлгени интенсификастаары дээрге, күш-ажылдын бедик будүрүкчүлүүн хандырары болур. Ынчангаш, будүрүлгени чаартырынга, күш-ажылды, будүрүлгени, ону эргелеп башкарарын эртем ёзүзу-биле организастаарын шингээдип неитередиринге үндезилээш, күш-ажылдын будүрүкчүлүүн бүгү талалыг бедидери эргежок чугула. Күш-ажылды организастаарының болгаш аңаа идиг бээрининг амыдыралга хынаттынган бригада хевирлерин улам шиитпирлиг ажыглаар, будүрүлгеге сагылга-чурумну болгаш корум-чурумну чайгылыш чок быжыглаар, ээлчегларде халас туруп бээр таварылгаларны болгаш ажыл шагының чидирнин материал-техниктиг хандырылганы, будүрүлгелерниң ден-дески ажылдаарын үндезинии-биле экижидеринге үндезилээш, чайладыр херек. Рыбинскиниң, Свердлов болгаш Ростов областарының будүрүлгелериндге чедип алдынган бедик будүрүкчүлүг күш-ажылдын дуржулгазын, ажылдың болгаш продукцияның шынарын эргелеп башкарар талазы-биле Львовтун ситсемазын бүгү адырларга калбаа-биле шиитээдип неитередири эргежок чугула.

Партияның XXVI съездизининң шиитпирлери шалыпчы, бедик үре-түнелдиг күш-ажылчы совет кижилерни сорук киирип, коммунистиг тургузуушкунга чаа-чаа тиилелгелерже оларны кыйгырып турар. Будүрүлгениң интенсификациязын бедидеринче, ооң ажыктыын өстүреринче угланган күш-ажылчы коллективтерниң инициативаларын, ажылчынарның санын немей көвүдетпейн, продукция будүрериниң немей өзүлдезин чедип алырын шиитпирлээн будүрүлгелерниң дуржулгазын партия организациялары идепкейлиг деткинр ужурлуг.

Партия комитеттериниң эң чугула соругазы—будүрүлгени техника-биле дүрген эде дерииpи дээш, продукцияның шынарын экижидер, камналганы чедип алыр дээш чарышты улам-на калбартырыдыр. Партияның планнарын боттандырар, социалистиг экономиканың шапкын хөгжүлдезин хандырар талазы-биле чедишкиниерниң үндезини—чогум-на шак ында болуур.

(«ПРАВДАНЫҢ» мурнуку чүүлү).

ПАРТИЯНЫҢ СЪЕЗДИЗИНГЕ МАРН ТК-НЫҢ ТӨЛЕВИЛЕЛИ

УЛАН-БАТОР. (СЭТА). МАР-ның хөгжүлдезиниң чаа, чедиги беш чыл планы социализмниң материал-техниктиг базазын тургузар, ниитилел харылзааларын сайзыраигайжыдар талазы-биле МАРН-ниң программа соругаларын боттандырарынга чугула үе-чада болуур деп, партияның XVIII съездизинге МАРН ТК-ныи «1981—1985 чылдарда МАР-ның улус ажыл-агыйын болгаш культуразын хөгжүдериниң кол угланышкыннары» деп чаа парлаттынган төлевилелинде чугаалаан.

Улус ажыл-агыйының балансылаңчак болуурун экижидерин, ооң ажыктыын бедидерин, эртем-техниктиг чедишкиннерни неитередирин, ол шын-даш чүрттүң экономиктиг күчүзүн улам ыңай өстүрерни болгаш аңаа үндезилээш чонуң чаагай байдалын чайгылыш чок өстүрерни чедип алырын кол соругалар кылдыр салган.

Кол угланышкыннарның төлевилелинде көрдүгтенни ёзугаар алырга, ниитилелдин ниитн продуктузуунуң хемчээли чедиги беш чыл планы чылда 41—45 хуу, а национал орулга — 38—41 хуу улгадыр, немей өзүлденин үштүң ийи хуузу күш-ажылдын будүрүкчүлүүн бедиткенинден чедип алдынар.

Экономиктиг, политиктиг болгаш культурлуг амыдыралдың бүгү талаларынга Совет Эвилели-биле, социалистиг өске-да чүрттар-биле аку-дунма найыралды, бүгү талалыг кады ажылдажылганы калбартып, ханыладыры төлевилелде чугула черни ээлеп турар.

Көдээ ажыл-агый талазынга кол соругалар —көдээ ажыл-агый будүрүлгезиниң туруштуг өзүлдезин хандырары, ооң ажыктыын бедидери. Тараааны чылда ортумаа-биле 680—640 мүң тонааны, картофельди — 80—90 мүң тоннаны, ногаалларны — 38—46 мүң тоннаны будүрерни төлевилээн.

Үлетпүрүү продукциязын будүрериниң хемчээли беш чыл дургузунда 52—58 хуу немей өзөр үжүрлүг. Үлетпүрүү хөгжүдеринге 7,8—8,2 миллиард тутрик капитал салымшкынларны бээр. 1985 чылга чедир чүртка 6,8—7,2 миллион тонна хөмүр-дашты казып тывар, даг-руда арыглалының кады кылган моол-совет «Эрдэнэт» комбинадының тудуун доозар болгаш төлевилел күчүзүн шингээдип алыр, өске-даа ажыктыг казымалларны, ооңуг болгаш чагай металлдарны казып тывары өзөр.

Моолдуң экономиказын, социал болгаш культура амыдыралының янзы-бүрү талаларын улам чедишкинниг хөгжүдериниң херээнге Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң кежигүннери чүрттарның социалистиг экономиктиг интеграциязының комплекстиг программазынга база кады ажылдажылгазының үр хуусалыг улуг программаларынга дүүштүр Совет Эвилели-биле болгаш аку-дунмалышкы социалистиг өске-даа чүрттар-биле экономиктиг база эртем-техниктиг кады ажылдажылганы бүгү хемчег-биле калбартып, ханыладыры улуг рольду ойнаар деп төлевилелде айыткан.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА-ның пункттары кыска дамчыдыглар, тайбыглыглар

АЖЫЛЧЫ ЧОННАРНЫҢ ЭРГЕ-АЖЫЫ ДЭЭШ

ПАРИЖ. (СЭТА). Президент сонгулдаларынга Француз компартияның Чингине секретары Ж. Маршенин кандидатуразын деткээн кампанияга чүрттүң хөй-ниитизининң болгаш чонунуң төлээлекчилери киржип турар. Францияның хөй хоорайларынга Коммунистиг партияның организастаан митингилери болгаш чыскаалдары тайбын, чавырлыышкын дээш, боо-чепсекти эңдере бүдүрерни соксадыр, ажылчы чоннарның ажылдаар эргелери дээш, оларның үндезин негелдерин хандырар дээш демиселдиң лозуңнарыныи адаа-биле эртип турар. «Компартия — ол дээрге, келир үе-зин» деп лозуннуг аныяктарның чыскаалдары Авиньонга, Реймске, Ниццеге болгаш өске-даа хоорайларга болуп эрткен.

Аныяктарның эрге-ажыктарын херекке албаан эрге-чагыргаларның болгаш будүрүлге эдлериниң политиказын өскертирин ол чыскаалдарның киржикчидери негээн.

Соолгу чеди чылдарның дургузунда аныяктарның ортузунда ажыл чок чорук 3,5 катап өскен. Амгы үеде чүрттә барык 900 мүң аныяктар ажыл тыпайн чоруп турар.

Аныяк салгакчыларның эрге-ажыктарын херек кырында камгалаан политиканы чорудуп турар Францияның Коммунистиг партиязының кандидалы дээш боттарының бадылаашкыннарын президент сонгулдаларының үезинде бээрин чыскаалдарның киржикчилери медеглээн.

Перигеге (Дордонь департамент) болган сонгулда мурнуун митингизинге хөй мүн кижи киришкен болгаш капиталистиг интеграциянын аар уржуктарын аңаа чүве чугаалаан сонгукчулар шыгыы шүүмчүлээн. Коммунистиг партияның организастаан Марселье болгаш Тулонга болган митингилерге 5 мүң кижи киришкен.

Чүрттүң национал пөс-таавы үлетпүрүү улуг кризиске таварыш турар. Эпиналга (Вогезы департамент) болган чыскаал национал пөс-таавы үлетпүрүүнүң эрге-ажыктарын камгалаар дээн лозуннуг аласа-биле организастыг бедик деңнелге өткен. Пөс-таавычаларны будүрүлге эдлериниң ажылдан чассалыы-биле үндүрүп турарың соксадырын негээн коммунистерниң демиселин чыскаалдың киржикчилери изии-биле деткээн.

ТАЙБЫҢНЫҢ БОЛГАШ ЧАВЫРЛЫЫШКЫННЫҢ ЭРГЕ-АЖЫЫНГА

«Тайбыңның салым-чолу дээш сагыш салып чоруур кижи бүрүзүнүң холдан салбас ному».

ВАШИНГТОН, март 20. (СЭТА). СЭКП ТК-ныи Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Соведиинин президиумунуң даргазы Л. И. Брежневтиң «Тайбың чавырлыышкын, кады ажылдажылга» деп чугааларын болгаш чүүлдерни ном кылдыр аңгы дылга парлап үндүрүгнин-биле холбаштыр аңаа пресс конференция болган. Номну «Пленум Паблишинг Корпорейшн» деп америкиын үндүрер чер парлап үндүрген. Чмылзаа номда Л. И. Брежневтиң 1976 чылдан 1980 чылга чедир СЭКП-ниң болган Совет күрүнениң даштыкы политиказының, делегейдиң дүшүүрлүг чоруун чавырыштырының бүгү делегейге тайбың дээш ССРЭ-ниң демиселиниң айтырыгларының талазы-биле аңаа-даа чугаалаан.

Америкиын үндүрүкчүлерниң ассоциязының президентизи Т. Хупс Л. И. Брежневтиң чугааларын болгаш чүүлдерни чылда ном кылдыр үндүргенинге ханы сеткил ханганын илерейлээн. Совет Эвилели биле, Каттышкан Штаттарны арагазында харылзаалар амгы үеде берге байдалда турар деп, ол чугаалаан. Ынчангаш бистиң ийи улус чүрттарывыс тайбыныи болгаш тайбың хөжа-хелбээ догуиаарыныи байдалынга чүрттап турарым кончуг чугула. Олче эң шын орук —бистиң улустарывыстың арагазында бот-боттарыны билчир чорууту быжыглаары болгаш калбартыры болур.

Сальвадорга болгаш Перси мугулдурунга америк интервенциянын кыжаныышкыны, а ол шыкаш аңаа жандарм хүлээлгелерни күүседиринге Барыын Европаны киириштирер дээн Вашингтонуун ораллажыышкыннарны АКШ-тың эвилелчилериниң ыңгыы дүвүрээшкинин база болдуруп турарын солуннуң чүүлүнде демделээн.

Дайын белеткелдерни калбартыр соругa-биле социал программалардан кыскаар дээн америк администрациянын политиказын мугулай эдлеринден Барыын Европаның чүрттары ойталап, «совет кыжаныышкын» дугайында Вашингтонуун чулчурүүшкуннарын дыцнаарын күзевейн турар деп, «Уолл-стрит джориал» бижээн.

ЭВИЛЕЛЧИЛЕРИ ДҮВҮРЕП ТУРАР

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). НАТО-нуң шериг күчүзүн улам үлгаттырар талазы-биле Пентагонуун планнарын, а ол шыкаш Совет Эвилелиите удур каржы кампанияны Каттышкан Штаттарның чазааның өөскүткенин Барыын Европа чүрттарының шериг болуктеринде «хөөн чок болгаш айыылзыныышкын-биле» утkуп турар. «Уолл-стрит джорнал» солуннуң корреспондентизи ындыг түнел кылган. Бельгияның, Голландияның, Барыын Германияның болгаш Барыын Европаның эдээн каш чүрттарының камгалал министерстволарынга хөй санныг интервьюларны алган соонда ол ындыг түнелдин үндүрген.

Рейганның шериг политиказын херек кырында чүгле Англияның чазаа ниити деткип турар-дыр деп, автор бижээн. Ынчаарга өске чүрттар ортумак ыракшылдың чаа америк ракета-ядролуг чепсээн боттарының девискээриите экижирнден мурнуку хевээр ойталап турар. Вашингтонның ыйышкыны-биле НАТО-нуң хүлээп алган шиитпири ол чүрттарга күштүг салдар чедирип шыдавазап.

Нейтронныг бомбаны Барыын Европага албадаар дээн америк шериг министрининиң чугаазын шыңгыы шүүмчүдеп турар. АКШ-тың Барыын Европада эвилелчилери, ылангыя Германияның Федеративтиг Республиказы болгаш Голландия боттарының шериглерини нейтронныг бомба-биле чепсегдеер болза, ол чүрттарның девискээри өлүмнүг радиация-биле хораннаныл болур болгаш ооң түнелинде бүгү дириг амытаннар хөй чылдарда кырлып магат чөк деп санаан турарын «Уолл-стрит джориал» солун айыткан.

Европага стратеггиг боо-чепсекти кылыгаарлаар болгаш Моон алырга, «делегей терроризмга-биле демиссел» дугайын чулчуруп турган Вашингтонуун бодун боду сойгаан турары илдеи-дир. Чүге дээрге АКШ ёзулут делегей террористери-биле эвилеп болган ажык харылзааны тудуп турар-дыр. Моон-биле кады ол эң-не арын-нуур чөк ёзу-биле терроризм деп сөстүн мааптыг утказын оскерінишаан, делегей терроризминге удур эвес, а национал-хосталгалыг демиселге удур дайын чарлап, ону «делегей терроризми» деп адап турар.

«Дүүн Вьетнамга. Богун — Сальвадорда, Афганистанда, Анголада.. «Оон маай чүү болурул?»— деп, делегейниң улустары килиизээшки-биле айтырыц-даа турар.

ТЕРРОРИЗМНИ ДЕТКИП ТУРАР

Хамаарышпас, бот-эргелиг чүрттарның болгаш улустарның АКШ-ка «таарышпас» чазактарынга удур бодунуи хоралакчы үүлгедиглерининг илчирбезинге база бир чүвени Вашингтон немеп алган. Америк империализминиң бо удаадагы хараалыида — Анголада улусчу тургузуг. Америк парлалганың дыиадып турарындан алырга. Рейганның администрациязы Анголада үймээнчилер бөлүглежиишкиниерине дуза көргүзерин катап эгелээр дутайында саналды конгресске киирген болуп турар. Чугаа болза, Анголада УНИТА дээн чергелиг дээрбечилерге акша-дээрзин чонга хаиызы-биле тайылбырлаары эргежок чугула.

Революцияны даштыкы чүрттарже үндүрүп неитеретпейн турар бис, ынчангаш контрреволюцияны дашкаартан бистиң чүрттувуска дайзыннар өөскүдерин, республикага удур хоралакчы үүлгедиглерни кылырын база күзевейн турар бис, деп Малагасий күрүнезиниң баштыңы айыткан.

Капиталистиг чүрттарның хөй пуруузу экономиктиг болгаш сан-хөө кризиизинге таварыжып турар. Ында өртекгер бедип, ажыл чөк чорук көвүдеп турар. Капиталистиг системаның экономиктиг кризиизинге үржуктары биеке бергедээшкиннерни база таварыштырын турарын массалар билген турар үжүрлүг.

Продуктулар-биле бодун хандыртынары — бистиң чүрттувуетун бирги эдлчегде чугула соругаларының бирээзи. Ристи, далганны, саржагны болгаш аъш-чемниң өске-даа продуктуларын даштыкы чүрттардан киир соортүрүп соксаткан, четчир кыллыр боттарывыс бүдүрүп алыр үжүрлүг бис деп, Д. Рацирака чугаалаан.

Национал хөгжүдениң үндезини болур көдээ ажыл-агыйны көдүрерни Мадагаскар чедип алган, чүрттү индустриалиастаарынче кирип болур. Баштай улуг эвес будүрүлгелерни, а ооң соонда заводтарны болгаш фабрикаларны тударын, аар үлетпүрүү хөгжүдерин идаиган турар бис деп, ол айыткан. Улус өөредилгезиниң талазы-биле улут күжениишкиниерни база кылып турар бис деп, президент демделээн. Республиканың эге школаларында сургуулдарның саны сөөлгү беш чылда бир миллион кижиге немей өскен. Дээди өөредилгениң системазын чаартып эгелээнин ол база чугаалаан.

Рейганның шериг политиказын херек кырында чүгле Англияның чазаа ниити деткип турар-дыр деп, автор бижээн. Ынчаарга өске чүрттар ортумак ыракшылдың чаа америк ракета-ядролуг чепсээн боттарының девискээриите экижирнден мурнуку хевээр ойталап турар. Вашингтонның ыйышкыны-биле НАТО-нуң хүлээп алган шиитпири ол чүрттарга күштүг салдар чедирип шыдавазап.

Нейтронныг бомбаны Барыын Европага албадаар дээн америк шериг министрининиң чугаазын шыңгыы шүүмчүдеп турар. АКШ-тың Барыын Европада эвилелчилери, ылангыя Германияның Федеративтиг Республиказы болгаш Голландия боттарының шериглерини нейтронныг бомба-биле чепсегдеер болза, ол чүрттарның девискээри өлүмнүг радиация-биле хораннаныл болур болгаш ооң түнелинде бүгү дириг амытаннар хөй чылдарда кырлып магат чөк деп санаан турарын «Уолл-стрит джориал» солун айыткан.

Европага стратеггиг боо-чепсекти кылыгаарлаар болгаш Моон алырга, «делегей терроризмга-биле демиссел» дугайын чулчуруп турган Вашингтонуун бодун боду сойгаан турары илдеи-дир. Чүге дээрге АКШ ёзулут делегей террористери-биле эвилеп болган ажык харылзааны тудуп турар-дыр. Моон-биле кады ол эң-не арын-нуур чөк ёзу-биле терроризм деп сөстүн мааптыг утказын оскерінишаан, делегей терроризминге удур эвес, а национал-хосталгалыг демиселге удур дайын чарлап, ону «делегей терроризми» деп адап турар.

«Дүүн Вьетнамга. Богун — Сальвадорда, Афганистанда, Анголада.. «Оон маай чүү болурул?»— деп, делегейниң улустары килиизээшки-биле айтырыц-даа турар.

Моон алырга, «делегей терроризмга-биле демиссел» дугайын чулчуруп турган Вашингтонуун бодун боду сойгаан турары илдеи-дир. Чүге дээрге АКШ ёзулут делегей террористери-биле эвилеп болган ажык харылзааны тудуп турар-дыр. Моон-биле кады ол эң-не арын-нуур чөк ёзу-биле терроризм деп сөстүн мааптыг утказын оскерінишаан, делегей терроризминге удур эвес, а национал-хосталгалыг демиселге удур дайын чарлап, ону «делегей терроризми» деп адап турар.

«Дүүн Вьетнамга. Богун — Сальвадорда, Афганистанда, Анголада.. «Оон маай чүү болурул?»— деп, делегейниң улустары килиизээшки-биле айтырыц-даа турар.

Пакистанның президентизиниң интервьюзу

ВАШИНГТОН. (СЭТА). «Вашингтон пост» солуннуң корреспондентизинге Пакистанның президентизи генерал Зия-Уль-Хак «Афганистанның удурланыышкын күштеринге», а тодаргайларга — афган контрреволюстуг чепсектиг дээрбечилерге шериг дузалам-чызын күштелдирер херек деп, чугаалаан. Контрреволюстуг дээрбечилер Афганистан Демократтыг Республикага удур чарлаваан дайынны Пакистанның девискээриидеи ам-даа чорудуп турары билдингир болгай.

Пакистанның болгаш Иранның девискээриидеи Афганистанче шургуп кирип турар дээрбечилерни боо-чепсек-биле хандырар дээн АКШ-тың президентизи Р. Рейганның дайынзырак медегделин Зия-Уль-Хак херек кырында деткээни ооң интервьюзуидан билдине берген.

«Афган удурланыышкын күштерин» боо-чепсекти, ылангыя ракеталарны дыка хереглеп турар деп, Пакистанның шериг ёзу-чурумунуң чагырыкчызы медеглээн. Ындыг дузалам-чыны Каттышкан Штаттар «шагда-ла» арбыдыр бээр турган, ынчалзажок ол дузалам-чыны дамчыдар девискээр — Пакистан болур ужурлуг деп, ол немеп чугаалаан. Афган контрреволюстуг дээрбечилерге ындыг дузалам-чыны Американың Каттышкан Штаттары шагда-ла берип турары бүгү делегейде билдингир. Ол дээрбечилерге АКШ-тың болгаш Пакистанның дузалам-чызы — Афганистанның иштики херектеринге шериг холгаарлаашкыны болуп турар.

Пакистанга АКШ-тың шериг дузалам-чызы, ылангыя ужар чүүлдү чепсегдээринге дузалам-чы, эргежок чугула деп, генерал чугаалаан.

Пакистанның даяныр чөлегиништеринин бирээзи — «Кыдат-биле бистиң харылзаавыс» деп, Зия-Уль-Хак медеглээн.

Чүртта иштики байдалга хамаарыштыр Зия — шериг ёзу-чурумун баштап турар кижи мен, ынчангаш ону «толээлекчилиг» чазак деп адап болбас» деп миннип чугаалаан. Чүртта байдал кедергей чидиг болган ужурунда национал солуулдаларны чорудары — «бодун боду өлүрери-биле дөмей-дир» деп, Зия-Уль-Хак чугаалаан.

Пакистанның президентизи-биле беседаның тайылбырлавышаан, «Вашингтон пост» солуннуң корреспондентизиниң бижээни болза: «Зия-Уль-Хак бодунга адлар чедип алыр болдап турар-дыр. Ону коргудуп болбас кылдыр ол черниң политиктиг ажылдакчыларынга бүдүрединр ол бодап турардаа чадавас. Мен бодаарымга, ооң ол бодалы черле бодлунмас».

МӨҢГЕДЕ ОҢМАС

ПАРИЖ. (СЭТА). Пер-Лашезтиң чевээнде коммунарларның хөөрүнге кызыл чечектерни Парижтиң болгаш Франциянын өске-даа хоорайларының чүрттакчылары сырыйынган часкы салгынныг амгы бо хүннерде эккеп салып турар. Парижтиң пролетарвадыңың чепсектиг тура халмышкынының 110 чыл оюн чүрттүң ажылчы чоннары калбаа-биле демделеп турар. Чүс он чыл бурунгаар франциз пролетарийлер чепсектиг тура халмышкынны мөлүүкчүлерге удур кыпсын үндүрген, Париж коммуназын чарлааннар.

Баштайгы пролетар революциязының эгези болган ол тура халмышкынның дугайында чыриткылыг тураскаалдың Франциянын ажылчын ангызы чүрээнде камнаы-биле кадагалап чоруур деп, СЭТА-ның корреспондентизи-биле беседаныл Л. И. Брежневтиң номунуи үнгени бо чугула херекке улуг роль ойнаар деп санап турар мен.

«Пленум Паблишинг Корпорейшн» компаниянын баштаар черинің чавъелениин даргазы М. Тэш Л. И. Брежневтиң чугааларының болгаш чүүлдериниң номунуи АКШ-ка үшгенинің чогуур үезинде болдунганы демделээн. Америк номчукчулар Совет Эвилелиниң политиказының дугайын, делегейниң эң чугула айтырыгларының талазы-биле ооң туружуиун дугайын эге дөзүдеи билип алыр эки эргаиы алганнар-дыр.

Компаниянын оралакчы президентизи Ф. Калимбус ук номну Вашингтонда, Нью-Йоркта болгаш өске-даа улут-улуг америк хоорайларда садыгларда киргеи деп дыцнаткан. Шоолуг эвес үе эртерге-ле Л. И. Брежневтиң ажылдарының чылда ному АКШ-тың бүгү делегээжеринде ном магазиннеринин делгелгелеринге херек кырында көстүп келир. Мен болдуну биладелиг кижи кылдыр-санап турар мен деп, ол чугаалаан. Мен телевидение дамчыдыгезин доктаамал көрүп, хүн бүрүде-ле эвээш-ле дизе ийи улуг солуунуи номчуур кижи мен. Ынчалза-даа номну номчаш, мөңге билиннес турган хөй чаа фактыларны билип алдым Кандыг-даа американчы ол номдан хөй солун болгаш өөредиглиг чүүлдерни тып алыр дээрзинге бүзүредиглиг мен.

Чүрттүң үндезин чурттакчылары—маорилерниң Веллингтонга болган чыскаалын тарадыр сымырын, оларны тудуп бажыиаанны—Чаа Зеландиниың Хүнүи «демделээни» ол болган.

ЧҮРҮКТА: чыскаалдың киржикчилин тудуп хорудган турары.

АП-СЭТА-ның телефотозу.

Ном болгаш номчукчу

АЖЫЛ-ИЖИН КОЛДАДЫР...

Солунуң эң-не дайынчы жанры—очерк дугайында бодумнуң бодалдарымны илередип көрейн. Амгы тыва прозада очерк жанры шапкын хөгжүп орар. Очерк шинтилел амыдыралында чаа болуушкуннарны көргүзүп, хүнүүн чугула айтырыгны илередип турар. 1980 чылда Тываның журналистериниң очерктериниң чыындызы «Ажыл-ишчи сорук» деп аттыг үнген. Очерктиң маадырлары - янзы-бүрү — малчыннар, хойжулар, тудугжулар, механизаторлар. Олар дээрге тура-соруктуг ак сеткилдиг кижилер-дир.

Журналистер үежилериниң ажыл-ижин, дагдынган хөрээн дамчыштыр оларның мөзүү-шынарында төлеваттыг үүлдериң көргүзүп турарлар.

Оон бир чижээ, Михаил Бабинцевтиң «Эш директор» деп очериги болур. Ында ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутаты Мижит Кыргысович Дүгерниң ажыл-ижи, амыдырал-чуртталгазы-биле таныжар бис. Совхоз директору М. Дүгерни ёзулуг удуртукчу деп болур. Автор очеркте Тывада сураглыг кижилерниң бирээзи М. Дүгерниң ажыл-ижин уран-чечен чуруп көргүскен. М. Дүгер бодуу үүлге эрес-кежээни-биле бүгүдениң хүндүткелиг чедип алган эвес, ол оон-биле чергелештир чонну ажыл-ишче баштап, организастап турар. М. Бабинцевтиң үстүнде адаанывыс болгаш Сергей Шойгунуң «Чинге-Дагдан ужукталган кокпа» деп очерктери сайзыраңгай социализм үезинде күш-ажыл кижини чаагай ат-алдарга чедирер дээрзин көргүзүп турар. ВЛКСМ-ниң XVIII съездизиниң делегады аныяк хойжу Ралса Ооржактың оруу Чинге-Дагда кокпадан ужукталган. Ужукталган деп эпитетти уран-чечен ажыглаан. Кижиниң үүлге инитилеле ажыктыг күш-ажылга эң үнелиг талаларны илерээр деп бодалдарны бо очерктер бадыткап турар.

Амгы тыва очеркте, ылангыя бо чыындыда, коллуунда күш-ажыл темазы боон турар. Чечектелген Тываның мурнакчы кижилери ол очерктериң маадырлары. К-Э. Кудажының «Бижиг ээрилге», Т. Хертектиң «Хамааты хүлээлге», Х. Ойдан-оолдуң «Дынзыг хөлдар» болгаш өске-даа очерктери ындыг.

Элээн хөй очерк чогаалдарында мурнакчыларның ажыл дуржулгазы бүгү талялыг көргүзери колдаан. Ол экидир. Ынчалза-даа авторлар олче хөлүн эрттир хандыккаш, кижилериниң аажы-чанын, оларның сеткил-сагыжын, үзел-бодалдарын илередип шыдаавайн турар. Аныяк журналист Д. Чыдымның «Уран ыыс удазыга оравашпас» деп очеркиниде маадырының ажыл-ижин делгереңгей чыыткан. А оон сагыш-сеткилди, аажы-чанды көзүлбес. Аныяк автор моон түңнелдерни үндүрер боор деп күзээр мен.

Ада-чурттуң Улуг дайынының маадырлыг темазынга хамаарышкан очерктериң «Эки турачылар» деп чыындызын үндүрген. Төрээн чурттуң хоспталгазы, ат-алдары болгаш хамаарышпас чоруу дээш демисежип чораан эрес-дидим даңгынчыларга турасказаткан. Ю. Арапчын «Тыва Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында», В. Забелина «Тываның төрээженнери дайын үезинде» деп материалдарын совет улустуң фашизмге үдур мыктыг демиселинге Тыва чонуң чедирген ачы-дузазын, эки турачыларның эрес-дидим чоруун, тыва төрээженниң эрес-шудургу, маадырлыг күш-ажылын, үлүүн илереткен. Ында кирген очерктер шериг-патриоттуг теманы уламчылаан. Бо чогаалдар ханы амыдыралчы дөстүг. Очерктерден ыдыктыг дайынче бир деминг тура-сорук-биле көдүүлген чонуң овур-хевирин тургустуунуң келир. К. Кудажының «Кезээде гвардейжи» деп очеригинде патриотчу идеялар, бодалдар, аяннар илереттинген. К. Араккааның «Маадырлыг чоруктуң уламчылалы» деп чогаалы үстүнде адаанывыс авторүнүң илереткен идеязы-биле үн алчып турар. Үүл дээрге дайын соонда Доңгак Бегзи-Хуурак, Оюн Седип-оол, Ойдупаа болгаш өскелер-даа кезээде гвардейжи хевээр артып калгын. Тайбың инитиниң гвардейжилери-дир. Бо дээрге ооведилгелиг, идейлиг бодал.

О. Намчылактың «Украни фамилиялыг арат» деп үүлү хөй национал совет кижилерниң аку-дүмдалышкы найыралының сеткили-биле чалгынналган. Очеркте тыва эки турачыларның сергек, өөрүшкүлүг сеткили сиңиикен. Бижиг сорук, күштүг күзел турда, дайынга-даа, тайбың ажыл-ишкеда эки-турачы Түлүш Самбуевич Нурсат коммунист адынга төлептиг деп ханы бодалды аныяк журналист Доңгат Чыдым илереткен.

«Эки турачылар» деп чыындыны башкылар шериг-патриоттуг кижизидилгеге черле ажыглаан болур.

Совет кижилериниң сеткил-сагыжын хайныктырып келир, эки турачыларның дайынчы болгаш күш-ажылчы чанчылдарын илереткен чогаалдарны моон соңгаар-даа бижиирин чогаалчыларга, авторларга күзеп каалы.

С. ОЮН.

Чөөкта чаа болуп эрткен политиктиг ырларның болгаш уран номчулганың республика конкурузу районнарда талантылыг эвээш эвес көдээ артистериң барын илередип, оларның уран чүүлге бедик сундулуун бадыткаан.

ЧУРУКТАРДА: Өвүр районнуң төлээзи Николай Монгуш ырлап тур; Самагалдайның Культура бажыңының бот-тывынгыр артистери күүселде үезинде.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотолары.

«Арагага хандыккаш»

деп үүлге хамаарыштыр

ХАЙГААРАЛГА АЛЗА

Кызыл-Тей дээрге республиканың эң ырак, орук-чирии шаптараазының суурларының бирээзи-ле болгай. Сагында база-ла бүдүн совхоз бар болгаш аныяк, хоочун кижилер мында чурттап, ажылдап турар, амыдырал хайныгын турар суур-ла болгай.

Ынчалза-даа бистиң суурувуста амыдырал чаагай, бир дески эвес болдур ийин. Тес-Хемниң Самагалдайда Д. Мижиттиң бижин турары мышкаш, арага-дарыга хаңгылар, оон тевин--биле чурум үрээр, харын мырыңай кемниң хереглер үүлгедир кижилер суурда база бар. Ындыг улустуң ат-сывын маңаа адаваас мен, олар эвээш-ле харын. Ынчалза-даа ол кижилерни доктаадып, тоомаартып шыдаавайн турар-дыр бис. Бо талазы-биле бистиң суурда Көлээ Совет-даа, дружинниктер-даа, эш хуузунуң суду-даа, ол ышкаш хөй-ниити организацияларыы-даа кошкак ажылдап турар.

Куда-дой, кижи төрүттүнгени, шеригже үдээшкин болгаш өске-даа каңгыг-бир чылдагыг иинти арагалаашкын эгелээр, оон ыракка ыыттыр, чоокка шоотпуг чүвелер болгулаар-дыр. Араганы ужур ишпээн шаанда доктаавас, бажыңнар кезип, улуска шаптык кадып, дүн-хүн чок чоруп бээр.

Мээн бодалым Араганың хоразының дугайында лекция, беседаны суурнуң чурттакчыларынга агитквартираларга айбынче доктаамал иомуп берип турза. Арагалаар кижилерниң даңзызын тургускаш, ылангыя дружинниктер доктаамал шыгыы хайгааралга ап, кыңчыктырбайн хемчээн ап турар болза байдал бир эвижир боор.

О. ДАЛБЫЙ.

Өвүр район.

БАЙЫРЛАЛ КЕЖЭЭЗИ

Бүрен-Хем суурнуң Культура өзэжыңы чурттакчы чоң долдур олурупкан. Оожум, таваларлыг хөгжүмүнүң адаабиле өг-бүле тутқан аныяктарга тураскаатқан байырлыг кежээ эгелээн.

Улус депутаттарының Бүрен-Хем көдээ Совединиң күүскомунуң даргазы А. П. Чертов өг-бүле тутқан аныяктарны оларның дөргүл-төрелдери-биле кады сценаже чалаан. Сценаже бир дугаарында Малышевтер үнүп келгеннер. Көдээ Совет күүскомунуң секретары Н. Т. Чашөол Малышевтерге өг-бүле тутқан хүнүн таварыштыр байыр чедирген. Аас-кежик-биле бүргеткен аныяктар бижектерин солүшкаш, төрелдери-биле кады чурукка тырттырганнар. Оларның соон дарый Никитинер, Алексеевтер өг-бүле тудуп бадылашкыныың дугайында хереченилелдерин байырлыг байдалга алганнар. Өг-бүле тутканнарга оларның адаөдери, дөргүл-төрелдери, эш-оорум байыр чедирип, бөрээл состерин сеткил-сагыжының хамыындан чугаалааннар. Дараазында өг-бүле тутканының шынзылгазын холда тутқан аныяктар таалавчыг хөгжүм үүнүге удеттирбишаан, чалыы назынның, ынакшылдың вальзын ойнап киришкеннер.

Байырлыг кежээниң ийиги кезээинде суурда библиотека эргелекчизи Т. А. Абрамова солуп кылдыр сценажыткан үүлдүг чылганнарга номчуп бергеш, башкатканыышкының белектери — хирээ биле балдыны аныяк өг-бүле эдлериниге тывыскан. Оон соонда өг-бүле концерти эгелээн.

Чангыс хүн бистиң суурувуска үш аныяк өг-бүле ынчаар иемешкен.

С. САРЫГ.

Каа-Хем район.

НАЗЫЛАЗА-ДАА

Назы-харын дөгүзе-даа, ажыл-ишке тура дүшпес кижиниң Тожу районда «Май 1» совхозтуң чону мактаар. Ол 1952 чылда Каа-Хем районга механизацияга курузуп дооскан. Оон совхозунга келгеш, элээн ур трактористеп ажылдаан. Ийиниң ээн чыткан Улуг-Чайлаг, Кара-Булун деп шөлдериң бир-ле дугаарында Ак Андылайның трактору чардырган. Оон бээр тантыг-ла 24 чыл чедип турар.

Хоочун тракторист чылдың дөрт эргилдезинде кызыг-чай чок ажылдаар. Мазын тарылгага, чайың мал чеми белеткээриге, кыжын иогаан масса, сиген соөртүүнге доктаамал киржилгелиг, Андылай Сандакович мергежилин аныяктарга өөредип келген. Оон дуза-лакчылары Александр Кыспай, Мыдыйбан Дүктүг-оол, Ак Канчыыр-оолга болгаш өскелер-даа совхозтуң мурнакчы механизаторлары аларгылаан.

Хоочун тракторист удаваас 60 харлаар. Ынчалза-даа амдаа ол ынак мергежилин кагбаан. Совхозтуң артык кезектер шыгжаар складында ажылдап, аныяктарга дагдыныкчылавышаан хевээр.

Д. АЙЫР-САНАА.

МАРТ 24-ТЕН 29-КА ЧЕДИР ТЕЛЕВИДЕНИЕ

МАРТ 24-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00—**«Ye».** Информастыг программа. 8.40—Эртенги сула шимчээшкин. 9.05—**«Чажыт обком ажылдап тур».** Хөй сериялыг уран-чечен фильм. 1-ги сериязы. — **«Дайын».** 10.10 — ССРЭ-ниң Камгалал министерствозунуң үрер хөгжүм оркестриниң күүселдези. 10.25—**«Дириг амыдыраан дугайында».** 11.25—Медээлер. 11.30—14.30—Чапсар. 14.30—Медээлер. 14.50 **«Сээн күш-ажылын—сээн бедиин».** Кинопрограмма: **«Оигу дарга», «Орук».** 15.30—Бирма Эвилели Социалистиг Республиканың национал байырлалы —**«Удурланыышкын хүнүге».** Бирманың национал танцы ансамблиниң концерти. 16.00—**«Эртем дугайында».** Академик С. И. Вавилов эрттирер. 16.45 Урутларга фильм. **«Оскар, Кина болгаш Лазер».** Уран-чечен телефильм. (Испания). 18.15—**«Ye» программазының почтазы».** 18.45—Бөгүн делегейде. 19.00—**«Партияның XXVI съездизиниң шиитпирлерин — амыдыралга». «Васюганда ээлчег».**

КЫЗЫЛДАН

19.30—Телемедээлер.

МОСКВАДАН

19.45—**«Чажыт обком ажылдап тур».** Хөй сериялыг уран-чечен фильм. 2-ги сериязы.— **«Улуг отряд».** 21.00—**«Ye».** Информастыг программа. 21.35—23.15—**«Чүү? Кажан? Каяа?».** Телевикторина. Чапсарда — **Бөгүн делегейде.** Информастыг үндүрүлге.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

19.30—А.Пахмутованың, Н. Добронравовтуң шүлүктериниң бижээни ырларын ССРЭ-ниң улустуң артизи М. Магомаев күүседир.

КЫЗЫЛДАН

19.45—**«Хоойлу болгаш хүдээлээ».** 20.15—Телемедээлер. 20.25—Чарлалдар. 20.30—21.00 —**«Партия болгаш чоп тудуш».** Кызыл хоорайның уран чүүл коллективиниң телефестивалы. Хоорайның ыры болгаш танцы ансамблиниң концерти.

МАРТ 25-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00—**«Ye».** Информастыг программа. 8.40—Эртенги сула шимчээшкин. 9.05—**«Чажыт обком ажылдап тур».** Хөй сериялыг уран-чечен фильм. 2-ги сериязы. —**«Улуг отряд».** 10.20—12.00—Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

12.00—**«Орус дыл өөренип тур бис».** Телекичээл. 12.15—14.30 —Чапсар.

МОСКВАДАН

14.30—Медээлер. 14.50 — **«Моол-биле ужуражылга».** Кинопрограмма. 15.20—**«Шыдыраа школазы».** 15.50—**«Горинстер, харылаңнар!»** 16.20 — **«Орус чугаа».** 16.50—Урутларга фильм. **«Ийиги чылчы, ийиги классчы Иван Семеновтуң амыдыралындан үш чартык хүн».** Уран-чечен телефильм. 18.15— **«Кижи болгаш хообилу».** 18.45— Бөгүн делегейде. 19.00—**«Ажык чугаа».** СЭКП-ниң XXVI съездизиниң делегады, СЭКП ТК-ның кежигүнү В. А. Затловтуң удурткан бригадазы дамчыдылгага киржир. 19.45—**«Чажыт обком ажылдап тур».** Хөй сериялыг уран-чечен фильм. 3-ку сериязы—**«Партизаннар».** 21.00 **«Ye».**—Информастыг программа.

КЫЗЫЛДАН

21.35—**«СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин — амыдыралга».** Дамчыдылга. 22.05 — 22.30 — Телемедээлер. 22.45—**«Ырлап турар раковина».** Документалдыг телефильм. 23.00—футболга ССРЭ чемпионады. **«Динамо»** (Тбилиси)— **«Динамо»** (Минск). 2-ги ужуражылга. Тбилисиден дамчыдылга. 23.45—**«Бийир-биле-даа, хирээ-биле-даа».** Документалдыг фильм. 00.00—01.00—Мячилиг хоккейге ССРЭ чемпионадының Түңнел оюн. **«Енисей»** (Красноярск)—**«Болтик»** (Швеция). 2-ги ужуражылга. **«Олимпий»** спорт комплексизиниң дамчыдылга.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

19.00—**«Аныяк ленинчилер».** 19.30—**«Бис база-ла Спаскиден бис».** Фильм-концерт. 20.00 — **«Горькийниң өөнүү—Андреева».** Документалдыг фильм. 21.00— **«Фдуераш».** Фильм-конверт.

МОСКВАДАН

21.35—22.30—**«Ыры биле кижи тудуш».**

МАРТ 26-ДА

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — **«Ye».** Информастыг программа. 8.40 — Эртенги сула шимчээшкин. 9.05 — **«Чажыт обком ажылдап тур».** Хөй сериялыг уран-чечен фильм. 3-ку сериязы. **«Партизаннар».** 10.20 — **«Кино аян-чоруктар клуву».** 11.20—15.35 —Чапсар. 15.35 — **«Горизонт». «Авам-даа, ачам-даа, мен-даа —спортчу өг-бүле бис».** Ленинградтан дамчыдылга. 16.35 —Урутларга фильм. **«Расмус —тоянчы».** Уран-чечен телефильм. 1-ги сериязы. 17.45 — **«Миллионнарныың лениичи университеди».** 18.15 — Хоккейге эш-хуу ужуражылга. ЧССР-ниң шилидек командазы — Финляндияның шилидек командазы. 2-ги болгаш 3-ку үелер. Прагадан дамчыдылга. Чапсарда — Бөгүн делегейде. Информастыг үндүрүлге. 19.40 —**«Чажыт обком ажылдап тур».** 4-ку сериязы — **«Ковель белдири».** 21.00 — **«Ye».** Информастыг программа. 21.35 —Баиталаан Улус Республиканың национал ансамблиниң күүселези. 22.00—23.05— **«Даарта — Делегейниң театр хүнү».** Төңгеде — Бөгүн делегейде. Информастыг үндүрүлге.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемедээлер. 18.40 — **«СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин — амыдыралга».** Дамчыдылга. 19.10 — **«Үнер черниң үш чадазы».** Телефильм. 19.35 — **«КАН экраны».** 19.55 — Телемедээлер. 20.10—20.15 — Чарлалдар.

МАРТ 27-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — **«Ye».** Информастыг программа. 8.40 —Эртенги сула шимчээшкин. 9.05 — **«Чажыт обком ажылдап тур».** Хөй сериялыг уран-чечен телефильм. 4-ку сериязы. — **«Ковель белдири».** 10.25—15.25 Чапсар. 15.25 — **«Москва болгаш москвачылар».** 15.55 — **«ВАЗ—дүүн, бөгүн, даарта».** Документалдыг телефильм. 16.45 — Урутларга фильм. **«Расмус — тоянчы».** Уран-чечен телефильм. 2-ги сериязы. 18.00 — Анголага тинлелге байырлалынга уткуштур. Ангола Улус Республиканың национал ансамблиниң күүселези. 18.35—**«Светлячок».** Мультфильм. 18.45 —Бөгүн делегейде. 19.00 — «Бир шак эртө». 1981 чылдың апрель 1-деи эгелеп ССРЭ-ниң девискээринге шак сайын эгелээриниң дугайында.

КЫЗЫЛДАН

19.15— 19.40 — Телемедээлер. 19.40 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

19.45 — **«Кижиниң ады дээш».** Документалдыг фильм. 21.00 — **«Ye».** Информастыг программа. 21.35—23.00 — **«Ыры-81».** Төңгеде — Бөгүн делегейде. Информастыг үндүрүлге.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

КЫЗЫЛДАН

18.00 — Урутларга фильм. **«Удавас чаашкын болур».** Мультфильм. 18.20 — **«Григореску».** Документалдыг фильм. 18.30 — **«Артист болгаш үе».** Дамчыдылга. 19.00 — **«Тываның экраннарында». 19.15 — «Оң үшкү дарга».** Республиканың көгжүм-шин театрының шинзи.

МАРТ 28-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — **«Ye».** Информастыг программа. 8.40 — Эртенги сула шимчээшкинче чыскаалыр. 9.05 **«Правда»** Культура ордузунуң баянистер оркестриниң концерти. Горькийден дамчыдылга. 9.30 — **«Будильник».** 10.00 — **«Совет Эвилелинге бараан болуп тур мен!»** 11.00 — **«Кадыкшыл».** Эртем-тайылбырлыг программа. 11.45 — **«Эртенги почта».** Музыкалыг программа. 12.30 **«Көдээден дамчыдылга».** 13.00 —**«Музыкалыг киоск».** 14.00— **«Экранда кинокомедия». «Моссельпромдан келген папирос хавы».** Уран-чечен фильм. 15.30 — **«Кино аян-чоруктар клуву».** 16.30 — **«Москоу ньюс»** солунуң шаңналы дээш гимнастикага делегей маргылдаазы. В. И. Ленин аттыг Төп стадионнуң Спорт ордузундан дамчыдылга. 17.00 — **«Этин, цирк!»** Телефильм. 18.00 — **«Делегей панорамазы».** 18.50 — **«Доозулбаан кежээки чем».** 1-ги болгаш 2-ги сериялары. Уран-чечен телефильм. 21.00 — **«Ye».** Информастыг программа. 21.35 — ССРЭ-ниң улустуң артизи К. Шульженкоңуң концерти. 22.50—23.00 — **«Москоу ньюс»** солунуң шаңналы дээш делегей маргылдаазы. Төңгеде — Медээлер.

МАРТ 29-ТА

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — **«Ye».** Информастыг программа. 8.40 — Эртенги сула шимчээшкинче чыскаалыр. 9.05 **«Правда»** Культура ордузунуң баянистер оркестриниң концерти. Горькийден дамчыдылга. 9.30 — **«Будильник».** 10.00 — **«Совет Эвилелинге бараан болуп тур мен!»** 11.00 — **«Кадыкшыл».** Эртем-тайылбырлыг программа. 11.45 — **«Эртенги почта».** Музыкалыг программа. 12.30 **«Көдээден дамчыдылга».** 13.00 —**«Музыкалыг киоск».** 14.00— **«Экранда кинокомедия». «Моссельпромдан келген папирос хавы».** Уран-чечен фильм. 15.30 — **«Кино аян-чоруктар клуву».** 16.30 — **«Москоу ньюс»** солунуң шаңналы дээш гимнастикага делегей маргылдаазы. В. И. Ленин аттыг Төп стадионнуң Спорт ордузундан дамчыдылга. 17.00 — **«Этин, цирк!»** Телефильм. 18.00 — **«Делегей панорамазы».** 18.50 — **«Доозулбаан кежээки чем».** 1-ги болгаш 2-ги сериялары. Уран-чечен телефильм. 21.00 — **«Ye».** Информастыг программа. 21.35 — ССРЭ-ниң улустуң артизи К. Шульженкоңуң концерти. 22.50—23.00 — **«Москоу ньюс»** солунуң шаңналы дээш делегей маргылдаазы. Төңгеде — Медээлер.

СПОРТ ❀ СПОРТ ❀ СПОРТ ❀ СПОРТ ❀ СПОРТ ❀ СПОРТ

ШУПТУ РАЙОННАРДАН

Хостуг хүреш — бистиң республиканың аныяктарының ортузунда эң массалыг спорттуң хевири. Районнар төптеринде, совхозтарда болгаш ангы-аңгы суурларда дыка хөй секциялар ажыллап турар. Оларни бедик арга-дуржулгалыг хөй-ниитичи тренерлер чорудуп, ынаар аныяк өскелиң хөй-биле хаара түдүп турар.

Сөөлгү чылдарда хостуг хүреш көдээ чөрлерде дыка сайыран, бедик мергежилдиг спортчулар тыптып кээп турары өөрүнүг. Оон бир чижээни хостуг хүрешке республиканың «Урожай» эки тура спорт ниитилелиниң шилчир кубогу, турасказалдыг вымпели-биле шаңнаткан. Улуг-Хем районуң командазы тнлекчиге кап-лээ сан четпейн барташ, ийиги, а бо ниитилелдиң эрткен чылгы чемпиону — Кызыл районуң спортчулары бо удаада үшкү черни алганнар.

Эң чаик деңзиниң түңнел ужуражылгазында көдээ ажыл-агый техникумунуң төлээзи, мастерге кандидат Алексей Хертек Улуг-Хем районда Хайыракан школазының сескн классчызы Артем Чамбал-биле хүрешкен. Мээда аныяк өөрө бедик мергежилдиң көргүзүп, бо деңзиге республиканың шыырак өөгелериниң бирээзи Алексей Хертектен бичии-даа дудак чок хүрешкен. Ынчалза-даа бедик арга-дуржулгалыг хөй-хөй маргылдааларга киржип чораан А. Хертек сан талазы-биле ойнап алган. Бо деңзиге үшкү черни алган Чадаанадан келген сескн классчы Валентин Ооржактың хүрежии база көрүкүлер сонуургаан.

Улуг-Хемниң Хайыракандан келген ССРЭ-ниң спорт мастера Владимир Күжүгет 52 килограмма хүрешкен, шупту ге-ле 30 ажыг өөге хүрешкен. Көдээ спортчуларның оон ыңай бир онзагай чүвези чүл дээрге, аар деңзилерге барык команда бүрүзү өөгелиг болган. Моон мурнуида чылдарда болгудаан маргылдааларга 82 килограммдан аар деңзилерге хүрежир улус чок турган, а бо удаада 100 килограммдан аар деңзиге безин 4 өөге хүрешкен. Оон уламыдан команда талазы-биле эң бедик шанналдыг чер дээш хүреш шыырыы болган.

Ында Чөөн-Хемчик райондан келген өөгелер эки белеткелдиин көргүзүп, команда талазы-биле бирги черже үнгеш. «Урожай» эки тура спорт ниитилелиниң шилчир кубогу, турасказалдыг вымпели-биле шаңнаткан. Улуг-Хем районуң командазы тнлекчиге кап-лээ сан четпейн барташ, ийиги, а бо ниитилелдиң эрткен чылгы чемпиону — Кызыл районуң спортчулары бо удаада үшкү черни алганнар.

Эң чаик деңзиниң түңнел ужуражылгазында көдээ ажыл-агый техникумунуң төлээзи, мастерге кандидат Алексей Хертек Улуг-Хем районда Хайыракан школазының сескн классчызы Артем Чамбал-биле хүрешкен. Мээда аныяк өөрө бедик мергежилдиң көргүзүп, бо деңзиге республиканың шыырак өөгелериниң бирээзи Алексей Хертектен бичии-даа дудак чок хүрешкен. Ынчалза-даа бедик арга-дуржулгалыг хөй-хөй маргылдааларга киржип чораан А. Хертек сан талазы-биле ойнап алган. Бо деңзиге үшкү черни алган Чадаанадан келген сескн классчы Валентин Ооржактың хүрежии база көрүкүлер сонуургаан.

Улуг-Хемниң Хайыракандан келген ССРЭ-ниң спорт мастера Владимир Күжүгет 52 килограмма хүрешкен, шупту

спорт ниитилелиниң командазы болгаш хүүда бирги чер дээш маргылдаазы балыктаан. Ында республиканың бүгү районнарыдан шиитизи-биле 150 ажыг эң шилидек өөгелер киржип, чемпион ат дээш туруушканнар. Оларның аразында 8 өөге ССРЭ-ниң спорт мастери, 30 ажыг кижи мастерге кандидат болган.

Ынчангаш деңзи бүрүзүнге чемпион ат дээш хүреш бедик деңгеелге болган. Эң ылангыя 52 биле 57 килограмм деңзилерге хүрешкен өөгелериң саны каттышкаш, 70 ажыг болган. Азы бо деңзилерниң бирээзинге-ле 30 ажыг өөге хүрешкен. Көдээ спортчуларның оон ыңай бир онзагай чүвези чүл дээрге, аар деңзилерге барык команда бүрүзү өөгелиг болган. Моон мурнуида чылдарда болгудаан маргылдааларга 82 килограмм аар деңзилерге хүрежир улус чок турган, а бо удаада 100 килограмм аар деңзиге безин 4 өөге хүрешкен. Оон уламыдан команда талазы-биле эң бедик шанналдыг чер дээш хүреш шыырыы болган.

Ында Чөөн-Хемчик райондан келген өөгелер эки белеткелдиин көргүзүп, команда талазы-биле бирги черже үнгеш. «Урожай» эки тура спорт ниитилелиниң шилчир кубогу, турасказалдыг вымпели-биле шаңнаткан. Улуг-Хем районуң командазы тнлекчиге кап-лээ сан четпейн барташ, ийиги, а бо ниитилелдиң эрткен чылгы чемпиону — Кызыл районуң спортчулары бо удаада үшкү черни алганнар.

Бай-Тайгадан келген мастерге кандидат Александр Күжүгет 62 килограмма чемпионнаан. Республиканың шыырак өөгелери хостуг хүрешке ССРЭ-ниң спорт мастерлери Чөөн-Хемчиктен Чадамба Ооржак (68 кг) биле Олег Ооржак (74 кг) олар боттарының деңзилериниге бирги черни бууреддин-биле эзлээннер. А 82 биле 90 килограмма база Чөөн-Хемчиктиң өөгелери Борис Лопсан биле Владимир Сат олар чемпион атка төлептиг болганнар.

Эң аар деңзиге Улуг-Хем районнан келген Найдан-оол Доспан көдээ спортчуларның «Урожай» эки тура спорт ниитилелиниң 1981 чылда чемпиону болган. Амгы үеде көдээ спортчулар удаваас болур республика маргылдаазынга белеткенип эгелээн.

В. ЧАДАМБА.

ЧУРУКТА: Чөөн-Хемчик районнуң шилиндек командазының кежигүннери.

ӨӨРЕНИРИНЧЕ ЧАЛАП ТУР

Красноярск хоорайның № 2 ортумак профессионал-техниктиг училищезин (хемчилер белеткээр) 1981-1982 өөредилге чылында сургуулдар чыып турар.

Енисейнин Ленин орденниг хем пароходствозунга ажылдаар дараазында тускай эртемнилерни училище белеткеп турар:

8 класс доосканнарны (өөренир хуусаазы 3 чыл) **башкарыкчы-мотористерге** өөредип. 15,5 харлыг оолдарны хүлээп алыр.

10 класс доосканнарны (өөренир хуусаазы 1 чыл) **башкарыкчы-мотористерге. судиолар-ның радиостанцияларының радио-операторларынга, судно-корпусник-септекчи- дуизаалакчыга** өөредир.

17,5 харлыг оолдарны хүлээп алыр.

8 класс дооскаш, училищеге киргеннерни болгаш судокорпусник-сентекчи - дуизаалакчыга өөренирлерни хүнде үш катап чемгерер, флоттуң форма хеви-биле хандырар.

Училище тускайлаттынгач кабинеттерлиг, лабораторияларлыг, слесарь ажылдарны кылыр мастерскаяларлыг, спортчу комплекстиг, чагайжыды туттуунган общежитиелиг, столовайлыг, клубтуг.

Училищеде техниктиг чогаалдыгашын, бот-тывынгыр уран чүүлдүң болгүмнери болгаш спортчу секциялар (хоккейниң, хаактың, хостуг хүрештиң, бокстуң) ажылдап турар.

Будүрүлге (эжикидиришкин) практиказын сургуулдар ампы үеним теплоходтарынга эрттирер.

Училищени дооскаш соонда күзелдиг кижилерни өөредилгезин уламчылаары-биле Астраханьның индустриалдыг-педагогика техникумунче, суг транспортунуң инженерлериин Новосибирскиде институдунче болгаш оон-даа өске өөредилге черлериниге өөредип чоруун болур. Доозукчуларга ортумак тускай эртемниң дипломун тыпсыр.

Училищеге өөренип кирерде харааламда документилерни якказар.

Школаны дооскаанының дугайында хереченил (аттестат).

Паспорт (төрүттүнгеи дугайында хереченил).

Школадан харакгеристика.

3х4 хемчээлдиг 8, 5х6 хемчээлдиг 3 фото-чурук.

Чурттап турар черинден справка.

Өг-бүлезиниң дугайында справка.

№ 286 майыкка эмчи справказы.

Документилерни 1981 чылдың май 20-деи эгелеп хүлээп алыр. Киржээлер сентябрь 1-де эгелээр.

УЧИЛИЩЕНИҢ АДРЕЗИ: 650010, Красноярск хоорай-10, Столовая кудумчузу-73. Хоорайның № 2 ортумак профтех училищезин.

Доктаар чери: «Цирк» азы «Затон».

Редактор В. С. ШАРАВИЙ

Аграар

Кызылдың агаар станциязының медээзин ёзугаар алырга бүгүн республикага шокар бүлүттаар, чагбас. Барыын чүк угланыышкынныг хаттың дүргени секундада 9—14 метр чедер. Агаарның температуразы барыын талазы районнарга 5—10, өске арткаларынга 0—5 градус соок болур.

Кызылга элэр бүлүттаар, чагбас. Барыын чүк угланыышкынныг хаттың дүргени секундада 9—14 метр чедер. Агаарның температуразы 5—7 градус соок.

КИНО

МАРТ 24-ТЕ

НАЙЫРАЛ: «Генерал Шубниковтуң корпузу» 9.30, 11.40, 13.50, 16.00, 18.20 (үзээткен), 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Доштуң бичии уруу» 9.00, 12.10, 15.20. Мультфильмнер чыындызы 10.40, 13.50, «Ынак Раджам» (2 серииалыг) 17.30, 20.10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Эзир ышкаш ужунар. хартыгалар» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 (үзээткен) шактарда.

Редакциянның адреги: Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажын № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-31-75 харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузут кылдыстериниң 2-37-13, пропаганда кылдызының 2-31-75, культура кылдызының 2-23-54, көдээ ажыл-агый кылдызының 2-21-47, үлеттөр кылдызының 2-31-75, чагаа кылдызының 2-41-27 информация кылдызының 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Тираж 17866. Чагыг № 454.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 1)

ТС—00323

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 71 (11569) | 1981 чылдың март 25, среда | 1925 чылда үнделиттингеш | Өртээ 2 көп.

Часкы ажылдарга белеткел — хүннүң айтырыы

ЭКИ ШЫНАР-БИЛЕ

1981 чылдың хову ажылдарынга кодээ ажыл-агый техниказын өй-шаанда, шынарлыг септээр талазы-биле кодээ ажыл-агый ажылдакчыларының аразында социалистиг чарышка республиканың совхозтарындан «Кызыл тараачын» совхоз тиилекчи болуп, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профобллчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнаткан.

Ол төлептиг шаңналды алган соонда, совхозта партком секретарының оралакчызы К. И. Макарова бистиң корреспондентивис-биле беседа кылган. Оон чугаалааны болза:

— Бедик шаңналды бистиң механизаторларывыс, ажылнышчилеривис улуг өөрүшкү-биле хүлээп алган. СЭКП-ниң XXVI съездизинге алдаржыткан социалистиг чарышка бистиң механизаторларывыс бедик көдүрүүшкүн-биле ажылдаан, сөзүн эвээнер. Съездиниң ажыттынган хүнүнге чедир совхозта бар бүгү аидазынарны, сеялкаларны бүрүн септээн, тракторлар септелгезин 78 хуу, тараа ажаар комбайнарның 68 хуу чедиргеи турганнар. Ам бо хүннерде ажыл-агый 45 трактор септээр планын бүрүн доозан, картофель олуртур техникадан өске көдээ ажыл-агый техниказының септелгезин механизаторлар эки шынарлыг доозан. Амгы үеде чүгле 3 комбайнны септээри арткан.

Септеттинген бүгү техниканы директорун дужаалы ёзугаар тургускан тускай комиссия хүлээп ап, ону күрүне стандартынга дүүштүр шыгыы кадагаланда тургускан. Септелгени чорудуп тура ында механизаторларның ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузарының хемчегелерии ап, оларның ортузунга социалистиг чарыштың негелделерии кижи бүрүзүнге чедир таныштырып, чарышты ай санында түнел, материалдыг болгаш моральдыг идиг бериишкиннерии ажылган келдивис. Механизаторлар ортузунда социалистиг чарыштың мурнуку одуругларында трактористерден СЭКП Бии-Хем райкомуунуң кежигүнү В. Сиваев, С. Сундупей, Б. Карпюк, комбайнерлер С. Жесленко, К. Маады, Т. Даржай, А. Момбуй, Б. Бичө-оол олар болгаш өскелер-даа чоруп турар. Оларның хууда үлегери коллективтиг чорукка ажылнышчилерни кижизидериниң бир дээштиг аргазы болуп турар. Үстүнде алдаиывыс мурнакчыларга социалистиг чарыштың негелделерии ёзугаар септелгени өй-шаанда, шынарлыг чорутканы дээш ниитизи-биле 353 рубль түңнүг шаңналдарны тывыстывыс.

Шилчиир Кызыл тукту алганывыс совхозтуң бүгү механизаторларының, тараажыларының, специалистериниң болгаш удуртукчуларының харысалгазын улам бедидип турар. 1981 чылдың часкы ховну ажылдарын чогуур хуусаада, агротехниктиг бедик деннелге чорударының талазы-биле сорулгаларны чоокта чаа бүдүрүлге хуралынга тодаратывыс. Чүрттүн мурнакчы областарының үлегери-биле техника септелгезин күскү-кышкы үелерде эки шынарлыг чорударын моон-даа соңгаар неперединиин чугулазын ол хуралга онзалап демделээн.

Бо ажылдар-биле чергелештир черни төп ажыглаарынче хамыктын мурнунда кичээнгейни күштеллирер сорулга туруп турар. Эрткен чылын тараа культураларын бир гектардан-на 13,7 центнерни алыр планныг тургаш 14,9 центнерни алдывыс. Iараа культураларының бир центнериниң бот-үнезиниң планы 8 рубль 39 көпеек турда ону 6 рубль 78 көпеек чедирген бис. Совхоз үнүп ажылының продукциязын сайгарганывыдан эрткен чылын 228 муң рубльдиң орулгазын киирип алган.

Совхоз ниитизиниң малын бөдүүн болгаш чулуктуг чемнер-биле хандырган. Сөөлгү үш чылдарда чылда ортумак деннелге бодаарга эрткен чылын мал чемин 58 хуу хөйнү белеткеп алган. Бо ажылга механизаторлар И. Элшенко, Н. Овчаров, М. Кызыл-оол, В. Сиваев, Л. Даңышина, К. Имажап олар болгаш өскелер-даа эки көргүзүглерлиг ажылдаан. Оларның хөй кезии боттарыныи хууда беш чыл онаалдаларын В. И. Ленининиң төрүттүнген хүнүнден бээр 110 чыл оюнда күүсеткилээн, онгу беш чылдың сөөлгү чылының онаалдаларын база чедиишкинниг боттандырганнар.

Амгы үеде республиканың өске-даа ажыл-агыйларынга ышкаш, бистиң совхозтуң материал-техниктиг баазазын быжыглаарынга күрүне улуг дузаны көргүзүп турар. Оон түнелинде онгу беш чылда совхозтуң экономиказы быжыглы, бүдүрүлге фондузу дыка көвүдээн азы 10724 муң рубль четкен. Чүгле 1980 чылда безин 743 муң рубльдиң капитал салыышкыннарын шингээдип алган. Бир ажылдакчыга онаштыр чылда ортумаа-биле 3874 рубльдиң продукциязын бүдүргеи. Ол—1979 чылда турганынга денизээрге 838 рубльге хөй болуп турар. Аиаа бистиң механизаторларывыстың, тараажыларывыстың киирген үлүг бичө эвес. Оларның инициативазын, чогаадыкчы чоруун көдүрүп, чер ажылының культуразын улам ынай бедидип тургаш, он бирги беш чылдың баштайгы чылында бедик көргүзүглерни чедип алыр сорулгалыг бис.

Кызылдың сайгарылга баазазының коллективи бо хүннерде онгу беш чылдың баштайгызының часкы хову ажылдарынга эргежок чугула үрезиннер арыглап, белеткээрииің талазы-биле күжениишкиннииг ажылдап турар. Республиканың ажыл-агыйларынга ээ-не эки шынарлыг, бедик класстың үрезиннерин бээр дээш чарыш ында калбарган.

Республиканың совхозтары сайгарылга баазазындан бо хүннерге чедир кол культура кызылтастан ангыда суланың 3 муң, чинге-тараның—2 муң тонна үрезиннерин хүлээп алтаннар. Оон ангыда техниктиг культураларның болгаш чочак-тараның, кукурузаның үрезиннерии база арыглап доозуп турар.

ЧУРУКТА: (солагай талазындан оң талазынче) сайгарылга баазазының мурнакчы ажылчыннары А. К. Цинулина биле Т. К. Тумат олар.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Л. И. БРЕЖНЕВКЕ

Моолдуң Араттың Революстуг намының Төп Комитединиң Бирги секретары, МАР-ның Улустуң Улуг Хуралының Президиумунуң Даргазы эш Юмжагийн ЦЕДЕНБАЛГА

Орбитаның «Салют-6»—«Союз Т-4» — «Союз-39» эртем-шинчилел комплекизиниң бортундан Силерге илеткээриивис болза: совет-моол экипаж кады кылыр шинчилелдерни болгаш шенелдерни күүседиринче киришкен.

Космос комплекизиниң бүгү борт системалары болур-чогууру-биле ажылдап чоруур.

Экипаж кежигүннериниң кадыкшыл байдалы эки.

Ужудуушкун программазын күүседиринге бүгү күжүвүстү, билиивисти болгаш дуржулгавысты бараалгадыр бис.

Акы-дуңма социалистиг чүрттарның бүзүлбас пайыралы болгаш кады ажылдажылгазы делгерезин!

«Салют-6» — «Союз Т-4» — «Союз-39» орбита комплекизиниң экипажы
В. КОВАЛЁНОК, В. САВИНЫХ, В. ДЖАНИБЕКОВ, Ж. ГУРРАГЧА.

КАТТЫШКАН ЭКИПАЖ ОРБИТА КОМПЛЕКИЗИНИҢ БОРТУНДА

СЭТА-ның дыңнадыы

1981 чылдың март 23-тө Мосиваныгбиле 19 шаг 28 минута турда корабльдиң командири Совет Звилелиниң Маадыры, ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы Владимир Джанибеков болгаш космонавт-шинчилекчи, Моол Арат Республиканың хамаатызы Жугдэрдэмидийн Гуррагча составтыг экипаж башкарган космостуң «Союз-39» кораблин орбитаның «Салют-6» — «Союз Т-4» комплекизи-биле тудуштурган.

Тудуштурар белдирииң агаар эрттирбезин хынап көргениниң соонда космонавтылар Джанибеков биле Гуррагча станцияның иштинче кире берген. Чер чоогунуң орбитазында «Салют-6»—«Союз Т-4»—«Союз-39» дээр эртем-шинчилел комплекизи тургустунган. Космос комплекизинин бортунга каттышкан чаа экипаж—эштер Ковалёнок, Савиных, Джанибеков болгаш Гуррагча ажылдай берген.

Совет Звилелиниң болгаш Моол Арат Республиканың эртемденнериниң кады ажылдап кылганы эртем шинчилелдериниң программазы чеди хүннерге көрдүнген. Черниң курлавырларын шинчилээриниң болгаш долгандыр турар бойдусту өөренип көөрүнүң эрге-ажыктарынга таарыштыр технологтуг медицина биологтуг, техниктиг шенелделерни чорударын, Черниң кырын чурукка тырттырарын планнаан. Моон мурнундагы ужудуушкуннарга каттышкан экипажтарның «Салют-6» станцияга эгелээн шинчилелдерни болгаш шенелделерин база уламчылаар.

Телеметриктиг хемчээшкиннерниң санмадзэлерин ёзугаар алырга, орбитаның «Салют-6» — «Союз Т-4» — «Союз-39» комплекизиниң борт системалары болур-чогууру-биле ажылдап чоруур.

Космонавтылар Ковалёнок, Савиных, Джанибеков, Гуррагча оларның кадыкшыл байдалы эки, кады чорудар шинчилелдерни болгаш шенелделерни олар күүседип киришкен.

Орбитаның «Салют-6»—«СоюзТ-4»— «Союз-39» эртем-шинчилел комплекизиниң каттышкан экипажы космонавтылар Ковалёнокка, Савиныхха, Джанибековка болгаш Гуррагчага

БАЙЫРЛЫГ ТЕЛЕГРАММА

Эргим эштер!

Орбитаның эртем-шинчилел комплекизиниң совет-моол экипажынга ажылдың чеднишкинниг эгелээни-биле чүректиң ханызындан байыр чедирип тур бис.

Социалистиг дем каттыжылгазының чурттарының үр хуусаалыг «Интеркосмос» программазын ёзугаар чорудуп турар космос экспедицияларының эстафетазын Силер уламчылаан силер. Социалистиг интернационализмниң улуг күжүн, тайбыңның эрге-ажыынга, бүгү кижи төрелгетенниң чаагай чоруунга космосту шингээдиринге бүзүреллиг акы-дуңма улустарының улуг чеднишкиннерин силерниң кады ужудуушкунунар база катап хереченлеп турар.

Совет-моол экспедиция космосче Юрий Гагариниың алдаржаан ужудуушкунуун 20 чыл болур хүнүнүң чоокшулап келген үезинде чоруткан. Ол дугайын сактып тура, совет кижилерниң күш-ажылы болгаш маадырлыг чоруу-биле иээн оруу ам космосче делгем магистраль апарган деп сеткил ханыышкын-биле демделеп болур.

Совет Звилелиниң болгаш Моолдуң улустары СЭКП-ниң XXVI съездизинин, МАРН-ның XVIII съездизинге, Моолга улусчу революцияның тиилелгезиниң 60 чылынга белеткелдерге сорук кирген бедик политиктиг болгаш күш-ажылчы көдүрүүшкүнүүр ажылдап турар. Эргим өөнүктер, силерниң космосче ужудуушкунунарны бистиң чурттарывыста миллион-миллион кижилер совет-моол найыралдың хөгжүлдезинин болгаш быжыгышкынының төөгүзүнге мөңгеде артар чайыннанчак болуушкун бооп кирер деп үнелеп турар.

Хүндүлүг болгаш харысалгалыг даалганы алдарлыы-биле күүседир, космостуң тайбың орбитазынга үре-түңнелдиг ажылдаар боор силер деп чүвеге бүзүреп тур бис, эштер.

Эргим эштер, ужудуушкун программазын чеднишкинниг күүседиринерни болгаш төрээн черинерге меңги-чаагай ээп кээриңерни сеткилдиң ханызындан күзедивис.

Л. БРЕЖНЕВ. Ю. ЦЕДЕНБАЛ.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Л. И. БРЕЖНЕВКЕ

Моолдуң Араттың Революстуг намының Төп Комитединиң Бирги секретары, МАР-ның Улустуң Улуг Хуралының Президиумунуң Даргазы эш Юмжагийн ЦЕДЕНБАЛГА

Эргим Леонид Ильич Брежнев болгаш Юмжагийн Цеденбал! Байыр чедиришкинниин болгаш чаагай күзээшкиннии чылыг сөстери дээш сеткилдиң ханызындан өөрүп четтирдивис. Орбитаның «Салют-6»—«Союз Т-4» — «Союз-39» эртем-шинчилел комплекизиниң каттышкан экипажы биске көргүскен бедик идегелге төлептиг болуп, ужудуушкун программазын долу күүседиринге бүгү күүдерни кылырын бистиң акы-дуңма чурттарывыстың партия болгаш күрүне удуртулгазынга. Силерниң боттарыңарга бүзүредип тур бис.

Социалистиг интернационализм делгерезин!

«Салют-6» — «Союз Т-4» — «Союз-39» орбита комплекизиниң экипажы
В. КОВАЛЁНОК, В. САВИНЫХ, В. ДЖАНИБЕКОВ, Ж. ГУРРАГЧА.

АПРЕЛЬ 18 · ЛЕНИНЧИ КОММУНИСТИГ СУББОТНИК ХҮНҮ

ҮЛҮҮН КИИРЕР

«Кызыл суббота» хүнү — апрель 18-ке чедир бир ай четпес уе арткан. Бо хүннерде аңаа күжениишкиниг белеткелдер бүгү черлерде калбарып турар. Кызыл районнуң «Тиилелге» совхозунга субботник эртиреринге бүгү белеткел ажылдарын 13 кижи составтыг штаб башкарып турар. Кылыр ажылдарның белеткелин үш аңгы чаргаш, ол бүгүнү боттандырып ягелей берген.

Субботникке совхозтан 1260 кижи ажылдаар. Олар мал база хову ажылдарынга, тудугга болгаш тудуг материалдары белеткээринге база суур чаагайжыдылгазынга ажылдаарлар.

Штаб кайы колдективтин база организациязын, кымнарның каяа ажылдаарының планын кылган, ажылдың хемчээлин тодараткаш, олярга ыяшты, 20 кубометр манзаны, 10 кубометр штакетниктн баш удур белеткээр болгаш өскедээ хөй чүүлдерни кылыр.

Ол хүн совхоз төвүнүң хөй чурттакчылары болгаш школачылар суурну чаагайжыдып, ногаанчыдарынга: херимкажаларны септеп, чугайлаар, девискээрлерни арыглап, аштаарынга киржирлер. Ыяштар олуртур оңгарларны, оларны суггарар буга-сумуннарны белеткээр.

Ниитизи-биле алырга совхозта тургустунган штаб ленинчи субботникке белеткелдерни күштелдирип эгелээн. Ажыл-агыйның бүгү ажылнышчилери күш-ажыл байырлалынга чаңгыс эп-септилдиг киржип, улуг үүле-хереқти бүдүрериниге белеткенип турар. Ол хүн олар чүс-чүс рубльдин ажылын кылып бүдүрер болгаш он бирги беш чылдың фондузунга боттарының үлүүн киирип, 780 рубльди олче шилчидерлер.

Бистиң корр.

КАМНАП АЛГАН ОДААР ЧҮҮЛУ-БИЛЕ

Найысылалдың чылыг энергиязының районунуң коллективи социалистиг чарышты калбарткаш бо чылдың ийи айларының планныг онаалдаларын кол көргүзүглер талазы-биле партийжи съездиниң ажыттынарының будүүзүлге күүсеткен. Чаа беш чылды чедиишкиниг эгелээн бүдүрүлгенин ажылчыннары болгаш инженер-техниктиг ажылдакчылары апрель 18-те ленинчи субботниктн эрттирер дугайында Москваның мурнакчы бүдүрүлгелериниң эгелээшкинин изин-биле деткип турар.

Мурнакчы коллективтин ажыл-ишчилери «кызыл суббота» хүнүнде кылдының чоруттунар ажылларның ниити хемчээлин тодараткан. Күш-ажылдың байырлалынче алды чүс ажыг кижи үнер. Ажылдакчыларның хөй кезии ол хүн ажылдаар черлеринге ажылдаарлар, а артканнары төрээн хоорайының чаагайжыдылгазынга идепкейлиг киржирлер. Чижээ, «Детский мирнин», № 55 магазинин садыгжылары кол ажылындан ангыда, хамаржыр девискээрин аштап-арыглап, тарымал үнүштер олуртуп, чаагайжылгага ажылдаарын хүлээнгеннер.

Кызылдың үлетпүр бараанар садыының коллективи эрткен чылын болуп эрткен «кызыл субботада» онгу беш чылдың фондузунче 900 рубльди шилчиткен турган. А бо чылын оон-даа бедик бүдүрүкчүлүг ажылдааш, он бирги беш чылдың фондузунче муң рубльди шилчидерии олар шиитпирлээнгеер.

В. КУУЛАР.

БИР ДЕМНИГ АЖЫЛДААР

Тыва АССР-ниң Мелиорация болгаш суг ажыл-агый министерствозунуң ажыл-ишчилери апрель 18-те ленинчи коммунистиг субботникче бир эп-септилдиг үнеш, ол хүнде бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаарын шиитпирлээн. Министерствода партия организациязы тус-тус коллективтер күш-ажыл байырлалының хүнүнде чеже хире хемчээлдиг ажылды кылырын тодараткаш, таныштырган.

«Тыва суг тудуг» трезиндеп ол хүн 1100 ажыг, Министерствонуң аппарадындан 320 кижи «кызыл субботникке» ажылдаар. Трестиң ажылчыннары Кызыл районда «Х Улуг хурал» совхозтуң Баян-Колда суггарылга системазынга «Фрегат» деп Тывага бир дугаар ажыглап, ажылдадыр улуг күштүг машинаны эптеп, салып тургузарынга ажылдаар. Ол нарын ажылды Новосибирскиниң специалистери тургузар. Трестиң тудугжулары Баян-Колдуң суггарылга системазының чанынга ниити чурттапга бажыңнын тудуунга киржир.

Министерство аппарадының ажылдакчылары Кызыл хоорайга 60 аал ишти чурттаар бажыңнын тудуунга ажылдаар. Ол ышкаш көжүп чоруур № 2 механизастаттынган колонналың механизаторлары «Улуг-Хая» совхозта ногаа шөлүнге херек хоолайларны тургузар. Бо бүгү ажылды суггарылга системазының начальниги В. Д. Глушков удуртур. Чурттапга бажыңны кылыр бригаданы И. Г. Кашков башкарып эрттирер.

Мелиорация болгаш суг ажыл-агый министерствозуиуң бүгү коллективтери ол хүн 18.700 рубльдин янзы-бүрү ажылдарын кылыр. Эрткен чылын ол коллектив беш чыл фондузунче 2180 рубльди шилчиткен болза, бо коммунистиг субботник хүнүнде 2500 рубльди беш чыл фондузунче шилчидерин шиитпирлээн. (Аиаа районнарда суггарылга эртелделериниң кылган ажылдарының түңнели кирбес).

Апрель 18-те болур коммунистиг субботник хүнүнде Барлыктың, Иймеиин, Шүйнүн, Көк-Хаактың суггарылга системаларынга дыка хөй ажылдар кылдынар.

К. ХЕРТЕК.

ЭРТКЕН ЧЫЛДЫЫНДАН ХӨЙНҮ

В. И. Ленининиң төрүттүнген хүнүнден бээр 111 чыл оюнга алдар болдургап коммунистиг субботник эрттиреринде москвачыларның кыйгырыын деткиишаан, Кызылдың үлетпүр бараанар садыының коллективи «кызыл суббота» хүнүнде кылыр ажылдарын тодараткан.

Хөй кижилиг бо коллективтин ажылдакчылары ол хүн күш-ажылдың будүрүкчүлүүн эң бедидерин чедип алырын шиитпирлээнер. Күш-ажылдың байырлалынче алды чүс ажыг кижи үнер. Ажылдакчыларның хөй кезии ол хүн ажылдаар черлеринге ажылдаарлар, а артканнары төрээн хоорайының чаагайжыдылгазынга идепкейлиг киржирлер. Чижээ, «Детский мирнин», № 55 магазинин садыгжылары кол ажылындан ангыда, хамаржыр девискээрин аштап-арыглап, тарымал үнүштер олуртуп, чаагайжылгага ажылдаарын хүлээнгеннер.

Кызылдың үлетпүр бараанар садыының коллективи эрткен чылын болуп эрткен «кызыл субботада» онгу беш чылдың фондузунче 900 рубльди шилчиткен турган. А бо чылын оон-даа бедик бүдүрүкчүлүг ажылдааш, он бирги беш чылдың фондузунче муң рубльди шилчидерии олар шиитпирлээнер.

В. КУУЛАР.

ДЕЛИ. Амгы 1980—81 санхөө чылында Индияга 400 километр ажыг демир-оруктарны электрижиткен деп, демир-орук транспортунуң министри К. Панде парламентинге дыңнаткан. Амга чедир электрижиттингеи кан оруктар ында 5 муң километр ашкан.

• • •

ДАККА. Бангладештиң чаза кодээ районнарны электрижидериниң программазын боттандырып киришкен. 68 муң суурларны электрижидери көрдүйген. Читтагонг хоорайда Совет Эвилелиниң деткимчезинбиле туттуиган электродериглер заводу ол сорулганы шиитпирлээривге улуг рольдуг болур. Чүгле бо сан-хөө чылында безин ол бүдүрүлге көдээ черлерге ажыглаарына таарыштырган 2,5 муң улуг күштүг трансформаторларны кылып үндүрер.

• • •

КОЛОМБО. Шри Ланканың чурттакчы чону 14 миллион 859 муң 295 кижи болган. Ол сан-медээлерни чурттакчы чонуң чизе-бүрүткели берген.

Он чыл дургузунда чурттуң чурттакчы чону 17,1 хуу немей өскен.

Улуг хоорайларның чурттакчыларының саны өзүп турары илерээн. Чижээ, Коломбода 1971 чылда турганындан 13,5 хуу хөй — 1 миллион 700 муң кижи чурттап турар.

• • •

КАТМАНДУ. Непалдың национал панчаядынга бүгү-ниитти соңгулдалар бо чылдың май 9-та сөөлгү 20 чылда бирле дугаарында болур. Национал соңгулда комиссиязы ол дугайын чарлаан. 21 хар четкен непал хамаатылар 75 соңгулда округтарындан 112 депутатты соңгуур. Национал панчаяттың 28 кежигүнүн Бирендра хаан томуйлаар.

• • •

РАНГУН. Чурттуң экономиказының кол үндезини — көдээ ажыл-агыйны хөгжүдеринче Бирманың чазаа эң улуг чергелиг кичээнгейни салып турар. Сайзырадыл ажылдап ажыглаар шел сөөлгү чээрби чылда чуртка барык ийи катап улгадып, 13 миллион гектар четкен. Аъш-чемниң кол культуразы — ристи бүдүрери 7,3 миллион тоннадан 13,4 миллион тонна чедир өскен, көдээ ажыл-агыйның өске-даа культураларының дүжүткүрү база дыка бедээн.

• • •

КУАЛА-ЛУМПУР. Малайзияның чазаа Великобританияга барып өөренири-биле бодуиуң студентилерни моон соңгаар чорутпас деп шиитпирлээнин ооң өөредилге министри Муса Хитам мелеглээн. Англи эрге-чагыргаларның ылгай корүүшкүнүүр үүлгедиишкиннериниң уламыдан ыңдыг шиитпир хүлээп алдынганын, ол онзалап демделээн. Чижээ, хөгжүп орар чурттардан студентилерни өөреткеи деэш төлевирлерни база катап бедидип, бо удаада 25 хуу улгаттырган. Ыңдыг хемчег дугайы англи эрге-чагыргаларның чылдактарын ол министр «барымдаа чок чүве-дир» деп алаан.

• • •

БАНГКОК. Таиландының соңгу талазында можулардың бирээзиниң полиция ажылдакчызы турган бир хереэжениі... 1001 чыл хуусаада карабажыннаар кылдыр шииткен. Даштыкы кижилер бүрүткээр килдиске 17 чыл дургузунда ажылдап келген үезинде 25 муң ажыг долларны бодунга шингээдипкени дээш ону ыңдыг шыңгыы шиитккени ол. Мыңдыг янзылыг кеминг үүлгедиишкиннер моон соңгаар болбазын дээш кара-бажыннаарының хуусаазын «кандыгдаа байдалдарда» кызырып болбас деп шиитккечи медеглээн деп, «Бангкок пост» солуп дыңнаткан.

• • •

ДЖАКАРТА. Индонезияның садыынга болгаш ооң экономиказының өске-даа адырларынга кыдат национадыг кижилерниң күчүүргек чоруу чер-черниң эрге-чагыргаларынга эвээш эвес берге айтырыгларны таварыштырып турар. Улуг Джакартаның губернатору генерал-лейтенант Чокроправоло ыңдыг миниишкинин чугаалаан. Экономикада комаңдылаар бедиктерни эжелеп алгаш база индонези чон дугайында сагыш салбайн, кыдаттар кызы обшиназын камгалап арттыраарын кызыдып турар, ол чорук деп эргелиг үндезинге «нацияны каттыштырар» дээш чазактың чорудуп турар политиказынга удурланышмактыр деп, ол чугаалаан.

• • •

КАНБЕРРА. Австралияда эр болгаш херээжен улустуң күш-ажыл төлевиринде ылгал 48 хуу болу берген. Профэвилелдериниң австрали чөвүлелиниң сан-медээлерии ёзугаар алырга, ажылчы херээжеииерии 90 ажыг хуузу куду төлевирлиг албан-дужаалдарда ажылдап турар. Австрали херээжеинерге доктаамал ажылдаар чертып алыры келергей нарын. Ажылдыг херээжеиниерии 35 хуузу долу эвес ажыл хүнүүт.

(СЭТА).

Национально-краеведческий отдел

КАДАРАРДА ХОЮМ ЧАРАШ

1981 ЧЫЛДА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ХОЙЖУЛАРЫНЫҢ СОЦИАЛИСТИГ ХҮЛЭЭЛГЕЗИ:

Эрткен чылдың деннелинге бодаарга, шээр мал бажын 7,1 хуу көвүдедир, чүс башка онааштыр 90 баш чаш төлдү алыр, садар ортумак дензини 42 килограмм чедирер, хойдан-на 2,21 килограмм дүктү кыргыыр, 2710 тонна дүктү күрүнеге садар.

ЧАА СОРУЛГАЛАР

Совет улустуң амыдыралында база бир, беш чыл доозулган, бистиң чурттуң коммунистиг пинтилелди тургузарынга база бир улуг базым кылдынган. Партиянын аграр политиказының ачызында кодээ ажыл-агыйның экономиказы улам быжыккан.

Онгу беш чылда хой болган ёшкүнүң саны элээн өскен, дүк база-ланда көрдүнеринден хой саттынган. Россия Федерациязы 994 муң тонналың орнуга 1032,7 муң тонна дүк саткан. Казах, Кыргыс, Узбек, Азербайджан болган өске-даа республикаларда дүк бүдүрери ковудээн.

Дүк бүдүрери, ыңгулайында, хойнуң баш санын өстүргешиден болган дээрзин айтыры чугула. Чогум дүк кыргыыры элээн үр үениң дургузунда хойдан-на 3-3,5 килограмм болуп артпышаан. Ынчалзажок чамдык мурнакчы ажыл-агыйлар, ылангыя ССРЭ-ниң Кодээ ажыл-агый министерствозунуң 300 муң хойлуг уксаа заводтары, чыл санында бир хойга онааштыр 6-7 килограмм дүктү ап келген. Ындыг ажыл-агыйларның дуржулгазын нептередир херек.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң «1981—1985 чылдарда болгаш 1990 чылга чедир экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң кол угланыышкыннарында» кайгамчык улуг сорулгалар салдынган. Он бирги беш чылда эът бүдүрерин чылда 17—17,5 миллион тонна, сүттү 97—99 миллион тонна, чуурганы — 72 миллион, дүктү — 470—480 муң тонна чедирери көрдүнген. Хойжуларның мурнунга эът, дүк, чөөк, кеш бүдүрерин ковудедир, хой бажын өстүрер сорулга салдынган. Хой продукциязының ден кезиинг бүдүрүп турар Россия Федерациязы чылдың-на дүк бүдүрерин 235—240 муң тонна, Казахстан 110—115, Киргизстан 33—35 муң тонна чедирерин көрген.

Он бирги беш чылда хой ажылын улам ынай концентрастаары, специализастаары, индустриллыг үндезинче шилчидери, дүк болгаш эът бүдүрериниң мурнакчы технологиязын шингээдип алыры көрдүнген. Амгы үеде чүртүн ажыл-агыйларында 1,5 миллион хой турар 270 ажыг комплекстер, хары угда 6,5 миллион хой азыраар механизастаттынган 1300 семиртилге шөлдери ажылдап турар. Бо бүгү ылаңгыя Ставрополь болгаш Алтай, крайларда, Талды-Курган болгаш Алма-Ата областарда үлегерлиг тургустунган. Чижээлээрге, Ставрополь крайда «Ленинниң чагыы» комплекс эрткен чылын төрүүр 6 муң хойнуң чүзүнге онааштыр 123 хураганны алган болгаш хойдан-на 6,8 килограмм дүктү кыргаан. Ростов область «Найырал» совхоз механизастаттынган шөлге бирээзи-де 36 килограмм дензилиг 65,3 муң хойну семиртилгеге тургускан. Оон 402 тонна немелде дензини алган. Күрүнеге саткан. 41,2 муң хойнуң бирээзининге ортумак дензизи 49,3 килограмм болган, оон 483 муң рубль өрулга алдынган.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң сорулгаларынга үндезилээш, ССРЭ-ниң Кодээ ажыл-агый министерствозу бо он чылда хойнуң тос уксаазын өстүрер талазы-биле ажылды доозарын планнаан. Ынчалзадаа седекционерлерниң кол сорулгазы бар уксааларны экижидери болуп артар. Хойнуң мурнуу-урал, дагестан, вят, узун дүктүг орус, чартык нарын дүктүг грузин уксааларын экижидер ажыл ам-даа сула.

Уксаа ажылы амгы үеде 129 уксаа заводтарын, 136 уксаа совхозтарын, совхозтарда болгаш колхозтарда хой-хой уксаа фермаларын каттыштырып турар. Ол ажыл-агыйлар кандыг-даа уксаанын кошкарлары-биле чүртүү хандырып болур. Ынчалза-даа оларның самыызы шынары чавыс кошкарларны садып турар. Оон уламыңдан дүктүн-даа, эът-тиң-даа шынары чавыс болуп артпышаан. А чамдык хойларның дензизи чер албас. Чижээлээрге, эрткен чылын сатkан хойларның 38 хуузунун күжү ортумактан куду, харын-даа арган болган. Мындыг четпестерни адын алырыңын аргазы болгаш курлавырлары бар.

«Колхозтарга болгаш совхозтарга мал чеми бүдүрерин специализастаттынган адыр хевирлиг кылыр» деп Кол угланыышкынында айыткан. Ындыг болганда мал чемин бүдүрерин организастаарын үндезинин-биле чаартыр айтырыг тургустунган. Ам мал чемин белеткээринин мурнакчы технологиязын шингээдири, мал чеми культураларның дүжүтүрүн бедидери. белеткеттинген мал чеминиң шынарын экижидери чугула.

СЭКП-ниң XXVI съездизининиң төөгүлүг сорулгаларын амыдыралга боттандырарда черни, техниканы, кадрларны чеп ажыглаар, кижи бүрүзүн бедик мергежилге, каналгага өөредир херек. Мурнакчы дуржулганы нептередири, эртеминиң чедиишкинин шингээдип алыры — хүнүнүң кол айтырыы.

СЭКП-ниң XXVI съездизининиң мал ажылдың, оон адыры—хой ажылын хөгжүдерининиң сорулгаларын амыдыралга боттандырар талазы-биле демисел ам эгелээн. Ону күүседирип 1981 чылдың кыжын чедиишкинниг эрттиреривистен улуг хамаарыр.

Т. ДЖАПАРИДЗЕ,
ССРЭ-ниң Кодээ ажыл-агый министерствозунуң мал ажылының кол эргелелиниң начальнигиниң оралакчызы.

Специалистиң индири

ХӨЙ ЧАРЫГДАЛ НЕГЕВЕС МАЛ

Мурнакчы дуржулга

«Сүт-Хөл» совхозта Ооржак Намчылович Чамзырың он чеди чыл малчыннаан. Оон он бир чылын өшкү малдап эртиргеп. Үр үениң дургузунда Ооржак Намчылович өшкүнү азыраң өстүрүп келген болгаш, ол талазы-биле улуг арга-дуржулгалыг апарган. Өшкү кадарың эгелээн баштайгы чылы — 1970 чылда төрүүр чүс өшкүге онааштыр 95 анайны алган. Он чыл дургузунда оон эң куду көргүзүү ол болган. Дараазында чылдарда көргүзүглери бедип эгелээн. Чыл санында-ла төрүүр чүс өшкүге онааштыр 100-тен эвээш анай ап көрбээн. Харын-даа, чамдык чылдарда эң бедик түнелдерни чедип ап тургулаан. Чижээ, 1978 чылда 100 өшкүге онааштыр 135 анайны мөнди доруктурган. Оон дараазында ийи чылда 110-дан кудулатпаан.

Эвээш карылгалыг, ажыктыг мал—өшкүнү азыраң өстүрериңге Ооржак Намчылович Чамзырыңның арга-дуржулгазы өске малчыннарга солуң болуру чугаажок. Ол он чыл дургузунда чылдың-на малын мөнди өстүрүп келгенииниң чажыды чүдел? Ындыг айтырыга тодаргай харыыны бээри-биле дуржулгалыг Ооржак Чамзырыңның канчаар ажылдап турарын маңаа элээн хандыр чугаалаар бодай-дыр мен.

Ындыг бедик көргүзүглерни чедип алыры белен эвес херек. Өшкү кадыр-берт черлер тевер мал. Ынчангаш өшкүжүге хамыктың мурнунда чиик адак, капшагай чорук херек. Ооржак Намчыловичиниң назыны дөгүп, 45 хар ашсажок, өшкү кадарып, кадыр-берт туруг-хаяларлыг даглар-га чөруп турда, адак-бышказының чиигн аажок.

Оон бедик көргүзүглерни чылдың-на чедип ап турарының үндезини — бердинген мергежилинге ынаанда, даанган ажылхераа дээш харыысалгалыының кежээ-кызымаанда. Чылдың кайы үезинде өшкүнү каяа кадарза чогууруп, чаңгыс сес-биле чугаалаарга, кадаттың технологиязын Ооржак Намчылович кончуг эки билир. А оон кадайы Зина анайларны азыраң өстүрериниң технологиязын эчизинге чедир шингээдип алган, ол талазы-биле ёзулуг мастер. Бо ийи фактор өшкүжүнүң бедик көргүзүүнүң чажыын ажыдарынга дүлгүүр болуп турар.

Өшкүжүнүң кыштаа совхоз төвүнден 80 километр ырак Үстүү-Ишкинзе турар. Ынаар баарының орук-чирии берге. Ону бадыткаары-биле дараазында чүүлдү чугаалаарга-ла четчир. Ооржак Чамзырының аалынга чедерде Ишкин хемни хөй катап кежер, орук чок черлерни, хаялыг кадыр ийлерни, көргүнчүг дөвүнчүктерни эртер.

Ооржак Намчылович өшкүден анайны алырынга баш бурунгаар белеткенин эгелээр. Ол черле чөп, малдан төл алыры дээрге, оон баш санын өстүрериңге эң-не шиитпириг негелде-дир. Малчынның ол белеткелинге мындыг чүүлдер кирип турар: совхозка ынаның олурбайн, өг-бүлениң кежигүннериниң күжү-биле сигенни четчир кылдыр кезип алыры, кургаг өскерти бөлери, кажаа-хорааның септелгезин кылыры, одар черлерни шинчилеп көөру, эдержилге база оолдаашкын кампаниялары-ңа баш удур ыяк белеткенири болгаш оларны эң-не бедик деңнелге организастыг эртиреры. Моон ап көөрге, малчынның хүлээлгези чүгле өшкү кадарары эвес, а хөй янзы өске ажылдар база оон улуг-хуузунга онаажыр-дыр.

Бир эвес Ооржак Намчыловичиге трактор турган болза, ол даг эдектерин чардырган, анаа көк-сула тараан, өшкүлериндең бир башка онааштыр амгызы ышкаш 850 грамм эвес, а 2—2,5 кг дүктү алыр ийик. Ынчангаш даглар аразы кадыр-кашпал черлерге мал чемин белеткеп база чедирип алырының айтыры эң-не нарын болуп турар. Маңаа шиитпирлиг ужур-дузалыг чүве — ажыл-агыйның иштики оруктарын сентеп кылыры. Ооржак Чамзырының турлаанга чедир шуут орук чок.

«Сүт-Хөл» совхозтуң байдалынга өшкүну оолладырының таарымчалыг хуусаазы апрельдиң 20-ге чедир уе. Ону Ооржак Чамзырының дуржулгазы бадыткан турар. Мартта төрээнинге бодаарга, апрельде оолдаан өшкүнүң аа-даа, аналар-даа сүдү албек болур. Чуге дээрге ол үеде чылыг апаар, соок харлар хадывас, кара маастиң ыжык черлериңге чаш көк үнүп келир. Өшкү ону читтеш, деңгирир болгаш сүдү албек болур.

Өшкү чыткыр мал дээрзин кадарчылар аки билир. Анайның турар черииниң адаа өл-шын болур болза, аналар өске чыт бар апаар. Ынчангаш өшкү анайын хөзөр болур. Ону болдурбас дээш, Ооржак Намчылович анай кажаазының иштин кургаларында, өдек төгеринче доктаамал кичээнгей салып турар. Кажаа иштинге хүнүүн-не урарынга четчир кургаг өдекти малчын чайын, күзүн курлавырлап алыр.

Төрүттүүген анайларны Ооржак Намчылович 5 хонук чедир тускай үзүктээшке тургузар. Беш хонган соонда 10 баш чедир көвүдеткен үзүктээшче шилчидер. Оларны анаа ай чедир тургузар. Беш үзүктээште турар 50 анайны сакманчыга акт ёзугаар быжыглаар. Ол анайларны 45 хонук дургузунда ажаап, азырап келир. Оон чаңгыс-даа башты хоратпас дээш сакманчы хууда харыысалгалыг болур. Анайлар аарый берген таварылгада ону малчынның кадайы Зина Ооржак шинчип көөр болгаш эмнээр, анайны канчаар ажаарын сакманчыга айтып бээр.

Чамдык өшкүлер кандыг-бир чылдагаанбиле анайын хөзөр таварылгалар хөвөр эвес тургулаар. Бо таварылгада анайны иезинге алзыры эргежок чугула. Оон башка анай баксыраар, оон әртерге өлүр чадавас. Анайны иезинге алзырда, Ооржак Намчылович мынчаар кылып турар: ижер дусту ажыг кылдыр эзилдиргеш, иезининг аазы азы аная суду-биле холаап, анайның ооргазын оон-биле чаар. Оон соонда өшкүлер анайларын эмзирип турар апаар.

Анайлар төрүттүүген соонда 7 хонганда, эки шынарлыг көк сигенни чиирииге чанчыктырып өөредир, а 10 хонуктан соңгаар концентраттар-биле чемгерип эгелээр. Чаш анайларны сула-биле чемгерери эки дээрзин практика бадыткаан. Анайларны чемгергеш, чылыг суг ижиртир. Чылгаар бөрбак дус үзүктээш бүрүзүнге чыдар ужурлуг.

Д. ДАШИЕВ.

дүкүр өшкү ажылының талазы-биле бөлүктүң удуртукчузу.

ЧАСТЫҢ ЭРГЕЗИ

Час бодуңуң эргезинче кирген: аалдарның коданы карарып, мээстер карандылай берген. Хүн-караның мидээнде чылы болгаш чырыы ажок. Мындыг байдал кижиниң сеткил-сагыжын өөртүп, хей-ээлээн көдүрүптер. Ынчалзадаа хат-шуурган, донат-соок ам-даа болур дээрзин малчынар билир.

Нанчат Санчыевич Санчат алдан үш харлыг. Ол кара чажындан бээр хойдан чарылбаан. Оон дуржулгазы эгээртинмес. Амгы үеде пенсиялай берзе-даа, хой малдавышаан. Улуг оон дугайында «ам-даа адак-бышкаа чиик» дижир.

— Хат-кавысканныг, өлүкпүктүг, чамдыкта ажок чылып, бирде соон турар болгаш, час малга кыштан дора — деп, Тес-Хемде «О. Шынаа» совхозтуң бо малчынынга одарга ужуражы бээримге, мүгөлөдөр.— Ам чылын көрүнерден, а дүне хар майык ажыр чавыдып болур. Оон улаштыр бораннаан турулгар болза, хураган эмзирер хойлар-даа, оларның төлүү-даа бергеден болур.

Хоочун малчын Нанчат Санчыевич ам бергелерге торулбас: оон кыштаанда хойлаа, хураган-даа кажааларын чаарткан болгаш эки сеңгээн, сиген, сула, комбикорм четчир, чылыг суг үргүлчү белеп, хойнуң деңгели база экр. Нанчат Санчыевич шиитиниң малын хоралып көрбээн. Оон күшажылын чазак Күш-ажылдың Кызыл Тук орден-биле, үш метия райкомунуң ажылдакчызы.

Тынаева-Черекчиева Алмагуль — «Иссык-Куль» совхозтуң улуг кадарчызы.

Тынаева Толебюбю — эмчи.

Тынаева Рискуль — садыгжы.

Тынаева Салтанат — садыгжы.

Оларның авазы Зуура — пенсионер, үктүг хойжу, Ленин болгаш Күш-ажылдың Кызыл Тук орденнериң эдилекчизи, Маадырие.

Оларның ачазы (мөчээн) Мамбет — үктүг хойжу, Ленин болгаш «Хүндүлелдиң Демдээ» орденнериниң, Ленинчи юбилей медалының эдилекчизи, кыргыс чинге-нарын дуктуг хой уксаазын үндүрүшкен кижилериниң бирээзи, ССРЭ-ниң Күрүне шаңналының лауреады.

Мамбет чылдың-на төрүүр чүс хойга онааштыр 160-дан эвээш эвес хураган доруктуруп, хойдан-на 5 килограммдан эвээш эвес дүк ап чораан. Ынчангаш Оргочер дуржулга станциязында болгаш бүгү Киргизияда Тынаев Мамбет аттыг шанналды тургускан. Ол шанналды оон оолдары база чедип ап турар. Тынаев Джумаке ону ийи катап чаалап алган.

— Чайын семирткеш, кыжын эки чемгерип турар мен. Күзүн тараа хоорзуну база ажыктыг. Төрүүр хойларга сула немей бээри чугула. Бо бүгүнү мынчаар боттандырары белен эвес. Ынчалза-даа ол мээң ажылым-дыр, ол канчаар кылынар болдур, түнней база ындыг болур—деп, Джумаке чугаалап турар.

Эң-не харыысалгалыг үе — боозадылга үези. Джумаке—техник, тарылганы боду чорудар. Ол үе 15—20 хонук үргүлчүлээр. Чаш төл алыр үе база берге, малдың өзүлдези, оон продукциязының хөй болуру оон хамаарыр дээрзи билдингир. Ынчан коданда хойну 10—15 кезек кылдыр үзүп алыры чугула. Кажаа үзүктээр хаалдаларны, иштин кургаглаар одекти, чиртингир болгаш хоолулуг чемнерни — бүгү-ле херек чүүлдерни баш үдур белеткээр ужурлуг.

Джумаке 50—60 хураганны иелери-биле кады сакманчы бүрүзүнге ийи ай ажаттырып турар. Оон дедир хүлээп алырда, деңзилээр: хураган аар болган түдүм-на, ажыл төлевири улуг. Хой шупту төрээн соонда, ийи сакманчы артар. Олар хураганны үстүнгүже ажаар. Хураганның ажаалдазы эки болур болза-ла, оларның кедизинде продукциязы хөй болгаш шынарлыг болур. Оргочерниң хойжуларының кол чажыды ында.

Джумаке эрткен чылын чүс хойдан-на 172 хураганны, алды килограмм ажыг дүктү алган. Бо чылын оон-даа хөй продукцияны алырын хүлээнгеп.

«Овцеводство» журналдан.

ТЫНАЕВТЕР

Оргочер чурттуг Тынаевтернин чедиишкини Киргизияда сурагжаан. Тынаевтериң чүгле үжү — Джумаке, Джактылык, Токтогул онгу беш чылда 13 муң хураганны өстүргеп, 40 муң килограмм дүктү саткан. А Тынаевтер шупту оон бир халышкы болгаш үгбашкы.

Тынаев Джумаке — Оргочер дуржулга станциязының улуг кадарчызы, Ленин орденниң болгаш Күш-ажылдың ийи Кызыл Тук орденниң эдилекчизи, Кыргыс ССР-ниң Күрүне шанналының лауреады, ССРЭ-ниң УАЧД-ниң киржикчизи. Кыргыс ССР-ниң Дээди Совединин депутады.

Тынаев Джактылык — база ында улуг кадарчы, Ленин болгаш Октябрь Революциязы орденнериң эдилекчизи, ССРЭ-ниң УАЧД-ниң киржикчизи.

Тынаев Токтогул — база-ла ында улуг кадарчы, коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы.

Тынаев Совет — «Тамга» совхозтуң директору, зоотехник, Оргочерге он чыл хой фермазын эргелекчилээн.

Тынаев Джапар — «Бирлибаш» совхозтуң директору, кодээ ажыл-агый артеминериниң кандидады, Оргочерге он чыл агрономнаан.

Тынаев Оробзек — Оргочерде уксаажыдылга талазы-биле зоотехник.

Тынаев Сапарбек—парламыышкынында айыткан.

ЧАСТЫҢ ЭРГЕЗИ

Час бодуңуң эргезинче кирген: аалдарның коданы карарып, мээстер карандылай берген. Хүн-караның мидээнде чылы болгаш чырыы ажок. Мындыг байдал кижиниң сеткил-сагыжын өөртүп, хей-ээлээн көдүрүптер. Ынчалзадаа хат-шуурган, донат-соок ам-даа болур дээрзин малчынар билир.

Нанчат Санчыевич Санчат алдан үш харлыг. Ол кара чажындан бээр хойдан чарылбаан. Оон дургузунда эгээртинмес. Амгы үеде пенсиялай берзе-даа, хой малдавышаан. Улуг оон дугайында «ам-даа адак-бышкаа чиик» дижир.

— Хат-кавысканныг, өлүкпүктүг, чамдыкта ажок чылып, бирде соон турар болгаш, час малга кыштан дора — деп, Тес-Хемде «О. Шынаа» совхозтуң бо малчынынга одарга ужуражы бээримге, мүгөлөдөр.— Ам чылын көрүнерден, а дүне хар майык ажыр чавыдып болур. Оон улаштыр бораннаан турулгар болза, хураган эмзирер хойлар-даа, оларның төлүү-даа бергеден болур.

Хоочун малчын Нанчат Санчыевич ам бергелерге торулбас: оон кыштаанда хойлаа, хураган-даа кажааларын чаарткан болгаш эки сеңгээн, сиген, сула, комбикорм четчир, чылыг суг үргүлчү белеп, хойнуң деңгели база экр. Нанчат Санчыевич шиитиниң малын хоралып көрбээн. Оон күшажылын чазак Күш-ажылдың Кызыл Тук орден-биле, үш метия райкомунуң ажылдакчызы.

Тынаева-Черекчиева Алмагуль — «Иссык-Куль» совхозтуң улуг кадарчызы.

Тынаева Толебюбю — эмчи.

Тынаева Рискуль — садыгжы.

Тынаева Салтанат — садыгжы.

Оларның авазы Зуура — пенсионер, үктүг хойжу, Ленин болгаш Күш-ажылдың Кызыл Тук орденнериң эдилекчизи, Маадырие.

Оларның ачазы (мөчээн) Мамбет — үктүг хойжу, Ленин болгаш «Хүндүлелдиң Демдээ» орденнериниң, Ленинчи юбилей медалының эдилекчизи, кыргыс чинге-нарын дуктуг хой уксаазын үндүрүшкен кижилериниң бирээзи, ССРЭ-ниң Күрүне шанналының лауреады.

Мамбет чылдың-на төрүүр чүс хойга онааштыр 160-дан эвээш эвес хураган доруктуруп, хойдан-на 5 килограммдан эвээш эвес дүк ап чораан. Ынчангаш Оргочер дуржулга станциязында болгаш бүгү Киргизияда Тынаев Мамбет аттыг шанналды тургускан. Ол шанналды оон оолдары база чедип ап турар. Тынаев Джумаке ону ийи катап чаалап алган.

— Чайын семирткеш, кыжын эки чемгерип турар мен. Күзүн тараа хоорзуну база ажыктыг. Төрүүр хойларга сула немей бээри чугула. Бо бүгүнү мынчаар боттандырары белен эвес. Ынчалза-даа ол мээң ажылым-дыр, ол канчаар кылынар болдур, түнней база ындыг болур—деп, Джумаке чугаалап турар.

Эң-не харыысалгалыг үе — боозадылга үези. Джумаке—техник, тарылганы боду чорудар. Ол үе 15—20 хонук үргүлчүлээр. Чаш төл алыр үе база берге, малдың өзүлдези, оон продукциязының хөй болуру оон хамаарыр дээрзи билдингир. Ынчан коданда хойну 10—15 кезек кылдыр үзүп алыры чугула. Кажаа үзүктээр хаалдаларны, иштин кургаглаар одекти, чиртингир болгаш хоолулуг чемнерни — бүгү-ле херек чүүлдерни баш үдур белеткээр ужурлуг.

Джумаке 50—60 хураганны иелери-биле кады сакманчы бүрүзүнге ийи ай ажаттырып турар. Оон дедир хүлээп алырда, деңзилээр: хураган аар болган түдүм-на, ажыл төлевири улуг. Хой шупту төрээн соонда, ийи сакманчы артар. Олар хураганны үстүнгүже ажаар. Хураганның ажаалдазы эки болур болза-ла, оларның кедизинде продукциязы хөй болгаш шынарлыг болур. Оргочерниң хойжуларының кол чажыды ында.

Джумаке эрткен чылын чүс хойдан-на 172 хураганны, алды килограмм ажыг дүктү алган. Бо чылын оон-даа хөй продукцияны алырын хүлээнгеп.

«Овцеводство» журналдан.

АМ-ДААА БАР

Бижиктиг-Хаяда хойжу бригаданы Салчак Чакын удуртуп турар. Амгы үеде 2865 хойнуң 2535-и төрээн. Оон алдынган 2615 хураганның шупту-зу менди, Хойжулар аразынга калбарган социалистиг чарыштың мурнуку одуруун Күжүгет Окпап-оол, Сарыглар Сарыг-оол, Хомушку Болат-олар, чүс хойдан-на 104—109 хураган алган, эзлеп турар. Төрүүр хой ам-даа бар.

БИСТИҢ КОРР.

Он бирги беш чылды Барыын-Хемчик районда «Барлык» совхозтуң Бижиктиг-Хая салбыры багай эвес эгелээн. Оон хойжулары СЭКП-ниң XXVI съездизининиң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш бо хүннерде шудургу ажылдап турар.

Бо хүннерде республиканың кайы-даа булунында улустуң чугаазы, угаак-бодалы болгаш ажыл-ижи СЭКП-ниң XXVI съездизининиң айыткан сорулгалары-биле холбашкан. Ырак кыштагларда хойжулар чүнү радиодан дыңнаарын, телевизордан көөрүн, солуннардан номчуурун хүннүк-не четтинпейн манап турар.

Бии-Хемде «Саян» совхозтуң мурнакчы хойжузу Сапчак Кара-оол коданга суг сөөртүр машина келирге, дораанна утнуй маңнап келген:

— Солуннар экелдиң бе, Коля? Оо, эки-дир. Арта-ла, бөгүнгү «Шын» ышкажыл!

Коммунист малчын суг сөөртүр машинаны хүннүк-не маналр. Чүге дээрге чолаачы Николай Маады солуннарны үргүлчү экизээр. Бо удаада оларның ужурашманын бистиң фотокорреспондентивис А. ЗАЙЦЕВ чурукка тыырттырып алган.

ТЫНАЕВТЕР

Оргочер чурттуг Тынаевтернин чедиишкини Киргизияда сурагжаан. Тынаевтериң чүгле үжү — Джумаке, Джактылык, Токтогул онгу беш чылда 13 муң хураганны өстүргеп, 40 муң килограмм дүктү саткан. А Тынаевтер шупту оон бир халышкы болгаш үгбашкы.

Тынаев Джумаке — Оргочер дуржулга станциязының улуг кадарчызы, Ленин орденниң болгаш Күш-ажылдың ийи Кызыл Тук орденниң эдилекчизи, Кыргыс ССР-ниң Күрүне шанналының лауреады, ССРЭ-ниң УАЧД-ниң киржикчизи. Кыргыс ССР-ниң Дээди Совединин депутады.

Тынаев Джактылык — база ында улуг кадарчы, Ленин болгаш Октябрь Революциязы орденнериң эдилекчизи, ССРЭ-ниң УАЧД-ниң киржикчизи.

Тынаев Токтогул — база-ла ында улуг кадарчы, коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы.

Тынаев Совет — «Тамга» совхозтуң директору, зоотехник, Оргочерге он чыл хой фермазын эргелекчилээн.

Тынаев Джапар — «Бирлибаш» совхозтуң директору, кодээ ажыл-агый артеминериниң кандидады, Оргочерге он чыл агрономнаан.

Тынаев Оробзек — Оргочерде уксаажыдылга талазы-биле зоотехник.

Тынаев Сапарбек—парламыышкынында айыткан.

ШУУРГАННЫГДА

Болган таварылга

1979 чылдың март эгезинде бистин «Торгалыг» совхозтуң девискээринге бир таварылга болган чүве. Ону сактып кээримге, ам безин эът-кежим соолаш кынны бээрдир.

Оон бээр ийи чыл ажа берген-даа болза, бойдустуң чайгаар болур ындыг халаптарынга удур малчынар кезээде серемчилелдиг турзун дээш, ол дугайын чугаалаар бодайдыр мен.

Март 8. Бүгү делегейниң херээженнериниң улуг байырлалының хүнү. Байырлал бүдүүзүнде улуг хар чаадкан чүве. Совхоз төвү-биле малчыннар кыштагларының аразында аргыжар оруктар шуут үзүлген. Харын-даа чаяан боон, ол халапты баш удур билген чүве дег, совхоз чап-чаа трактор алган. Ону бичe сеткилдиг, кежээ-кызымак, тудунгур-шалыпкын аныяк механизатор Монгуш Кызыл-оолга берип каан турган. Улуг харны шалыпкын эр иттирип турган, кыштаглар аразының оруун үндүрүп эгелээн.

Ынчан Доргупек деп черге бир кодан хойну кадарып кыштаан бис. Март 7-нин эртенги улуг бүргег-даа эвес, дээрниң мурнуу чүгү алс, часкы хүн алдын сарыг херелибиле чер кырын будун турган. Хат-шуурган болу бээриниң кандыг-даа демдээ чок. Хойларның хураганнарын эмзирген, үзүп, чемгерип турувуста-ла хүн хөөрей берген. Торупкен, хураганнары үлгады берген 280 баш хойну одарладып чоруткаш, кыштагдан элээн ырак черле дагже үндүре бердим. Эжим кадарчы төрүүр четкен хойларны өдек чанында хүнээрек черге белүп турган.

Хойлар мээске шөлээн чаптылын оттай берген. Хайхалаң болу бээр деп билген эвес, мен оларны-даа боле доспайн, бараадан чор мен. Бир дыннаарымга-ла, тайга артында-даа ышкаш, коолаанхиилээн даваш бар, мындыг. Баштай орта-ла билбейн бардым. Коолаан даваш шуурган даажы чүве-дир. Удаткан чок ында-мында хар эстеп-дувуленл, агаарже көдүрлүн үнүп, кедергей күштүг шуурган-даа келди! Хойларны боле сүрердээ чай алынмаан мен. Шуурган хенертен болган.

Чер быжаран, чаттыла берген хойларны белүп, аалче углаай сүрүп чорумда-ла, оларны күштүг шуурган алгаш чорупту. Кижи ам хойнуң бажын дозуп, аалче углаар ужур-даа чок! Хойлар дигинибиле хатка кактыргаш чөруп каан. Шуурганның күштүүн чүү дээр, мени ужур шавар чыгыы. Арынче дувү кагарга, үүрмек даш, элезин чажын турган дег, ажыннаар чүве. Мен четкен аъдым дынындан туттунгаш, арай деп ушпайн чор мен.

Удаваанда-ла оңгул-чингил черлерге хар хөртүктели берген. Ынчангаш хойлар хөртүкке дужуп эгелээн. Бирээзин ушта тыртып каарга-ла, өскезин база дуже бээр. Ам менде кызыг-кый чок — хөртүктен хойлар ушта тырттар бо-ла.

Хойларның хатка кактырган бар чыдар үүнда даг артында аал бар чүве. Оода аңаа таваржы берзе кылдыр бодап чор мен. Ынчан чорумда, эжим мени хатка кагыскан деп билгеш, дилеп чораан, арай бооргда тып чедип кээн-тир. Ам ийилээ апардывыс.

Чамдык черлерге хөртүктүн кылыны кижинин доңмек ортүзүндан. Ол аразында эвын-баш, моон ажыннаар. Хоолар мырыңай доштапы берген. Ам хойлар шуут-ла калбаа-биле хөртүктө дүшкеш турупкан. Оларны ам канчал үштүр боор?! Боттарывыстың идик-хептеривис көк-моон. Мен шуут турупкан мен, шимчээр безин-харлык чок. «Мынчап шуурганга доңуп өлүр чүведир аа? Ниитининг бо хөй малы маңаа кырлыры ол бе?» Ындыг коргунчуг бодалдар башка кирип кээр апарган.

Хат намдаар ужур-даа чок, улам-на күштелген. Ам мырынай чүү-даа көзүлбес, чер, дээр тудуш муңгаш куу-ла чүве апарган. «Бот-даа канчаар... Бо хөй мал-ла коңчугдур» дээн ажимнин сөстери хат оттур дыннадыр. Ам, шынап-ла, дувүреп эгелединис, ындыг шуургандан аңаа үнери берге!

Сактырымга, от-даа кызаш дээн ышкаш болду. Башка база коргунчуг бодал кирди: «Араатан бөрүлер эвес ирги бе?..» Ынчап турувуста даашдаа үнген ышкаш. Оон хенертен чыртыкылаш дизе-ле, күчүдүг тракторнуң чыртыкан карактары коргунчуг хат-шуурганның дувүзүн оттур, чоога эриидең-бо көстүп келди. «Тын алдынган!» Ынчаар бодаап, амырай бердивис.

Аалдар аразынга орук үндүрүп, хар үстүрүп чораан идер-трактор согур душ боон таваржы бергеш, ийи малчын бистиң болгаш 280 хойнуң тыныш ынчаар алган болбазык бе. Доңган эрлер аътгарывыс баглап каапкаш, трактор кабиназынче кире бергеш, чыдыгып, онгарлып келген бис. Тракторист хөртүк харны үстүрүп турган, хойлар турар ыжык хар хананы удаваанда-ла кылыпкан. Хойларны ол хар кажаага белүп алган бис. Базрнгыын доңган хойларны трактор кабиназынга салып тургаш, аалче дажыглаан. Ынчангаш чангыс-даа хой хораваан.

Эрес-кежээ тракторист Монгуш Кызыл-оолга хойжулар бистер-даа, совхозтуң директзиязы-даа өөрүп четтиришкинин илереткен.

Бойдустуң чайгаар болган халавынга улур ол ачыр-дачыр сегиржин алышкынга ынчаар тиилеп үнген бис. Ол кадыг-дошкун демисел биеке улуг кичээндирир болган.

М. МААДЫР-ООЛ,
хойжу.

Өвүр район.

СЪЕЗДИНИҢ ИДЕЯЛАРЫН-МАССАЛАРЖЕ!

Ленинчи партияның XXVI съездин тургузуушкунуң болгаш тайбыңнын сорук киириктчи программазы болуп совет кижилериң мээ-медерелинге болгаш чүректеринге сиңниккен. Съезд бистиң партиявыстың болгаш чонувустуң амыдыралында төөгүлүг үе-чада, бүгү делегейге кайгамчык улуг ужур-дузалыг болуушкун болуп турар. СЭКП ТК-ның Чингине секретары эш Л. И. Брежнев баштаан оон Төп Комитединиң удуртулгазы-биле коммунистиг тургузуушкунга совет улустуң чедиишкиниериниң өндүр-чаагайы съездиниң ажылынга чаа күш-биле илергейлеттинген.

Съездиниң бир үн-биле түүлдүг деп көргени «СЭКП-ниң XXVI съездизинге СЭКП Төп Комитединиң Отчёду болгаш иштики база даштыкы политика талазы-биле партияның эвлеглиг сорулгалары» чогаадыкчы марксизм-ленинизмниң шылгарангай документизи болуп турар. Эш Л. И. Брежневтиң илеткели бодунуң утка-шынары-биле эртемниг коммунизмниң теориязынга болгаш практиказынга камгамчык улуг салыышкынны киирип турар. Партия болгаш чонуң түргузукчу ажыл-чорудулгазының хөй талалыг дуржулгазын ында түңнээн болгаш экономиктиг база социал хөгжүлдениң, совет кижилериң амыдыралының материалдыг болгаш культурлуг деңнелин чайгылып чок көдүрериниң, бистиң Төрээн чуртувустуң күүзүн быжыглаарының кол сорулгаларын тодаргайлаан. Тайбынның программазын илеткелде улам сайзыраткан болгаш бодунуң интернационалчы хүлээлезинге СЭКП-ниң чайгылып чок шынчызын бадыткаан.

Бүгү чүвени кижи дээш, кижиниң чаагай чоруу дээш—өскерилге чок программалыг бо негелде бистиң партиявыстың политиказының кол үндезини болуп келген болгаш болурдаа. Съездиниң хүлээп алганы «1981—1985 чылдарда болгаш 1990 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Кол угланыышкынары» ол принципти боттандырарынга чагырткан.

Бистиң иниилеливистиң хөгжүлдези-биле, оон социал-политиктиг болгаш культура хевириниң чаартылгазы-биле холбаштыр коммунистер партиязы өзүп, быжыглып, канналып турар. ТК-ның Отчёт илеткели, съездиниң шиитпирлери партияны улам ыңай быжыглаар, партийжи коммунистер партиязы өзүп, быжыглып, канналып турар. ТК-ның Отчёт илеткели, съездиниң шиитпирлери партияны улам ыңай быжыглаар, партийжи коммунистер партиязы өзүп, быжыглып, канналып турар. Эн чугула бо темага тураскаткан хуралдар хоорайларга, районнарга, бүгү партия организацияларынга база болуп эртер. Съездиниң шиитпирлерин боттандырар талазы-биле үргүлчү, шудургу, үре-түннелдиг ажыллаарыиче коммунистерии, бүгү ажылчы чоннарны ол хуралдар эвилелдээр ужурлуг. Ажылдың дээштиин болгаш шынарын экижиндерииин, даандырган ажыл-херек дээш ажыл-агый, совет болгаш партийжи удуртукчуларның хуузунда харысалгазын бедиерииин, күш-ажылдың болгаш будүүлгениң сагыга-чурумун быжыглаарының, совет кижилерниң күш-ажылының, амыдыралының болгаш дыштанылгазының байдалдарын экижиерииин айтырыгларын парторганизацияларның кичээнгейинге тургузары чугула.

Бирги чергениң чугула ужурдузалыг ажыл-херектериниң бирээзи — СЭКП ТК-ның Отчёт илеткелиниң түүлдерии, иштики болгаш даштыкы политиканы талазы-биле партияның сорулгаларын. Советтер чуртунуң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң перспективаларын коммунист бүрүзүнге, совет кижи бүрүзүнге чедир тайылбырлаары болур. Бо ажылга эң-не идепкейлиг киржири — бүгү партия организацияларының, удуртукчу кадрларның, пропагандистериң, лекторларның, илеткелчилериниң, идеологтуг бүгү активтиң хүндүлүг болгаш харысалгалыг хүлээлгези-дир.

Эш Л. И. Брежневтиң илеткелин, съездиниң өске-даа документилерин партия болгаш комсомол өөредилгезинии, ажылчы чоннарның экономиктиг өөредилгезиниң системазынга ханызы-биле өөренирииче онза кичээнгейии угландырары негеттиниң турар. Лекция пропагандазын, илеткелчилер белүктериниң, политинформаторларның, агитколлективтериң ажылын калбартыры эргежок чугула. Амгы үеиии негелделериигe, чонның янзы-бүрү белүктериниң хереглелдеринге болгаш негелделериигe дүүшкен методтар болгаш хевирлер ажыглаттынган турар ужурлуг. «Түргузуушкуннуң болгаш тайбынның ленинчи угланыышкыны-биле» деп темалыг чангыс ааи политхүнүнү СЭКП-ниң XXVI съездизиниң делегаттарының, удуртукчу кадрларның киржилгези-биле организастыг база эки белеткелдиг эрттирери съездиниң идеяларын болгаш шиитпирлерин пропагандалаарынга чугула рольдуг болур.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң документилерин пропагандалаары база өөренири — ол дээрге, үзүн хүүсаалыг үеле чорудар улуг болгаш янзы-бүрү хевирлиг партийжи-политиктиг ажыл дээрзин барымдаалап көөрү эргежок чугула. Бүгү партия, совет, ажыл-агый, профзавилел болгаш комсомол организацияның, министерстволарның болгаш ведомстволарның, эртем болгаш чогаадыкчы интеллигенцияның идепкейлиг база соңуургалдыг киржирии ол ажыл негеп турар. Ол ажыл бодамчалыг, тодаргай, бүзүрелдиг кылдыр, партия организацияларының, күш-ажылчы коллективтериң ажыл-чорудулгазы-биле болгаш сорулгалары-биле сырый холбаштыр чоруттунган турар ужурлуг. Кампания хевирлиг, чиигн-биле көөр болгаш ёзу-хевир барымдаалаар чорукту маиаа канчап-даа болдуруп болбас.

Съездиниң материалдарын пропагандалаар, оон салган сорулгаларын боттандырарынче массалары эвилелээр талазы-биле онза чугула роль массалыг информациянын бүгү организарынга — бистин парлалгавыска, телевидениеге болгаш радиога хамааржыр. Олар боттарының материалдарының деңнелии болгаш дээштиин бедидер, чидиг тургустунган айтырыглардан чайлап, ойталаас болгаш бар четпестерии чайладыр, салдынган сорулгаларны чедиишкиниг шиитпирлээр кыллыр ук айтырыгларны чугаалажып көрүүшкүнге киирер ужурлуг.

Принципиалдыг, оон-биле чергелештир моон соңгаарты тодаргай сорулгаларны съезд айыткан. Ол сорулгаларны күүселдири ам бүгү күжениипкиннерии төвүнде тургустунуп турар. СЭКП-ниң XXVI съездизиниң идеялары, оон чогаалыкчы мерген үгааны партия организацияя бүрүзүнүң, күш-ажылчы бүгү коллективтериин, совет кижи бүрүзүнүң коммунистиг иинтилелдя тургузар херекке чаа-чаз челиишкиниериин сорук киирикчи чалгыны болзун!

(«Правданың» мурнуку үүлү).

НАЙЫРАЛДЫҢ КОСМОС ӨРТЭЭЛИ

«Космосче мээң ужудуушкунум меңээ кайгамчыктың кайгамчыны қылдыр көзүлеп-даа, оон үндезинииде амыдыралчы боттуг чүүл турүп турар: Моолдуң Совет Эвилели-биле болгаш аку-дүүма өске-даа социалистиг чурттар-биле найыралы оон социал болгаш экономиктиг хөгжүлдезиниге кончуг улуг чедиишкиннерии челип алырынга дузалаан». Бо сөстерии чугаалаан кижи Моолдуң улусчу шериниң капитаны Жугдэрдэмидийн Гуррагча «Салют-6» станциязының бешки кол экипажының кежигүнүпери В. Ковалёнок биле В. Савиныхты кап хонук бурунгаар ужудуушкунче үдеп турганнарының араазынга турган. Оон көргени ол ужуп үнүүшкүн дугайын чугаалаарын оон дилээн бис.

— Кижиниң мерген үгааныныга, оон ажылчын хөлдарының күжүнге магадаар-дыр мен—деп, ол чугаалаан.— Чээрби мун аътты «ракетага кожуптарга» түү болдурун чугаалаар қылдыр ада-немге бижнир мен.

— Космостуң ракета комплекизи ужудуп үнүүшкүнге белеп!

Ийи экипаж күрүне комиссиязының хуралынга чугаалаан өөс бүрүзүн кичээнгейлиг дыннап орлар. В. Джанибеков, Ж. Гуррагча, В. Ляхов болгаш М. Ганзориг олар совет болгаш моол туктарның баарында олурупкан органнар.

— «Интеркосмос» программа ёзугаар «Союз-39» космос кораблиите каттыщкан өөски экипажтың составынга ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы Владимир Джанибеков биле МАР-ның хамаатызы Жугдэрдамидийн Гуррагча оларны томуйлаар.

Дөрт өңнүктериин араазында чугаазын дазга чаңгыланган адыш часкаашкынкары дынналлырбайн барган. Бир шак эртенде парлалга конференциязынга Гуррагча мынча дии:

— «Солнечу» деп өөс сеткилимге таарышпас чүве. Бистиң бирээвис өскезиинден эки белеткенген деп санап болбас. Чүгле шилиге бөгүн меңээ дүшкен-дир. Ийи совет-моол экипажтарының амыдыралынга артын каар онзагай хүннер хөй. Гуррагча биле Ганзориг Звездный хоорайга үш чыл бүрүнгаар келген. Оларның чедип келген үези—март 18 «Восход-2» корабльдиң ужуткан хүнүнүң өө-биле холбаштыр делегейниң депутаттарының.

Бирги моол космонавт, бомбүрзектиң 101-ги космонавтызы Ж. Гуррагчаның амыдыралчы оруу социалистиг Моолдуң оолдарының өзүп, кижизиир орүүндан ылгашпас. Хөй уругдарыглыг араттың өг-бүлезинге төрүттүнген. Оон төрээн Булган аймаа бүгү чуртка билдингир. Моолдуң бүгү улуг хемнери эгезин моон алган, чурттун эң улуг «сүт хемн» база мында—аймак чыл бүрүле үш миллион литр хире хымысты бүдүрүп турар.

Экипажты космосче ужудуушкунче үдээри-биле космодромга МАР-ның партия-чазак делегациязы чораан. Оон составынга МАРН ТК-ның Политбюро кежигүнү, Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Ж. Батмунх, МАРН ТК-ның секретары Г. Адъя, МАР-ның камгалал министри Ж. Авхиа, Моолдуң Эртемнер академиязының президентизи Б. Ширендыб олар бар. Оларның-биле кады ССРЭ-нин Эртемнер академиязының «Интеркосмос» чөвүлелиниң даргазы академик В. А. Котельников база чораан. Аалчылар космодромну онза сонуургап көрген, хоорайның залери-биле ужуражып. Пионнерлер орлузунга четкен. Анда оларга аныяк космонавтылар клубунуң кежигүнери байыр чедирген. Моол академиязының удуртукчузундан экспедицияның эртем программазының дугайын айтырган бис. 30 хире совет-моол шенелдеерии қылырын телениилээнин ол дыннатты. Оларның хөй кезии «Интеркосмос» программа ёзугаар Моолда зоруутуун турар космос шинчилелдериниң байланыдарынга дүжүп турар. Чижээ, Черни космостан өөренирииге, бойдус курлавырларын шинчилээриинге тураскаатаан. Совет-моол ужудуушкун Моолга эртемни хөгжүлдериие улуг салдарлыг болуру, бистиң улустарывыстың кады ажылдажылгазын улам быжыглаар деп үүвеге чигзиниг турбас деп, Б. Ширендыб демдеглээн. Социалистиг чурттарның космонавтылары үүгле эртемниң болгаш улус ажыл-агыйының эрге-ажыы дээш ажылдап турар өвес, а кайгамчык улуг ужур-дузалыг политиктиг сорулгавы күүседип турааран деп. СЭКП-ниң XXVI съездизиие Леонид Ильич Брежневтиң чугаалааны қончуг шын. Термоядролуг дайынга улур делегей комитедин тургузар талазы-биле съездиниң индирииден үнген кыйгыны деткип ту-

Совет-моол экипажтың ужудуп үнгенииниң дугайында репортаж

Бирги моол космонавт, бомбүрзектиң 101-ги космонавтызы Ж. Гуррагчаның амыдыралчы оруу социалистиг Моолдуң оолдарының өзүп, кижизиир орүүндан ылгашпас. Хөй уругдарыглыг араттың өг-бүлезинге төрүттүнген. Оон төрээн Булган аймаа бүгү чуртка билдингир. Моолдуң бүгү улуг хемнери эгезин моон алган, чурттун эң улуг «сүт хемн» база мында—аймак чыл бүрүле үш миллион литр хире хымысты бүдүрүп турар.

Экипажты космосче ужудуушкунче үдээри-биле космодромга МАР-ның партия-чазак делегациязы чораан. Оон составынга МАРН ТК-ның Политбюро кежигүнү, Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Ж. Батмунх, МАРН ТК-ның секретары Г. Адъя, МАР-ның камгалал министри Ж. Авхиа, Моолдуң Эртемнер академиязының президентизи Б. Ширендыб олар бар. Оларның-биле кады ССРЭ-нин Эртемнер академиязының «Интеркосмос» чөвүлелиниң даргазы академик В. А. Котельников база чораан. Аалчылар космодромну онза сонуургап көрген, хоорайның залери-биле ужуражып. Пионнерлер ордузунга четкен. Анда оларга аныяк космонавтылар клубунуң кежигүнери байыр чедирген. Моол академиязының удуртукчузундан экспедицияның эртем программазының дугайын айтырган бис. 30 хире совет-моол шенелдеерии қылырын телениилээнин ол дыннатты. Оларның хөй кезии «Интеркосмос» программа ёзугаар Моолда зоруутуун турар космос шинчилелдериниң байланыдарынга дүжүп турар. Чижээ, Черни космостан өөренирииге, бойдус курлавырларын шинчилээриинге тураскаатаар делегейниң депутаттарының.

Оон көргени ол ужуп үнүүшкүн дугайын чугаалаарын оон дилээн бис.

— Кижиниң мерген үгааныныга, оон ажылчын хөлдарының күжүнге магадаар-дыр мен—деп, ол чугаалаан.— Чээрби мун аътты «ракетага кожуптарга» түү болдурун чугаалаар қылдыр ада-немге бижнир мен.

— Космостуң ракета комплекизи ужудуп үнүүшкүнге белеп!

Ийи экипаж күрүне комиссиязының хуралынга чугаалаан өөс бүрүзүн кичээнгейлиг дыннап орлар. В. Джанибеков, Ж. Гуррагча, В. Ляхов болгаш М. Ганзориг олар совет болгаш моол туктарның баарында олурупкан органнар.

— «Интеркосмос» программа ёзугаар «Союз-39» космос кораблиите каттыщкан өөски экипажтың составынга ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы Владимир Джанибеков биле МАР-ның хамаатызы Жугдэрдамидийн Гуррагча оларны томуйлаар.

Дөрт өңнүктериин араазында чугаазын дазга чаңгыланган адыш часкаашкынкары дынналлырбайн барган. Бир шак эртенде парлалга конференциязынга Гуррагча мынча дии:

— «Солнечу» деп өөс сеткилимге таарышпас чүве. Бистиң бирээвис өскезиинден эки белеткенген деп санап болбас. Чүгле шилиге бөгүн меңээ дүшкен-дир. Ийи совет-моол экипажтарының амыдыралынга артын каар онзагай хүннер хөй. Гуррагча биле Ганзориг Звездный хоорайга үш чыл бүрүнгаар келген. Оларның чедип келген үези—март 18 «Восход-2» корабльдиң ужуткан хүнүнүң өө-биле холбаштыр делегейниң депутаттарының.

Бирги моол космонавт, бомбүрзектиң 101-ги космонавтызы Ж. Гуррагчаның амыдыралчы оруу социалистиг Моолдуң оолдарының өзүп, кижизиир орүүндан ылгашпас. Хөй уругдарыглыг араттың өг-бүлезинге төрүттүнген. Оон төрээн Булган аймаа бүгү чуртка билдингир. Моолдуң бүгү улуг хемнери эгезин моон алган, чурттун эң улуг «сүт хемн» база мында—аймак чыл бүрүле үш миллион литр хире хымысты бүдүрүп турар.

Экипажты космосче ужудуушкунче үдээри-биле космодромга МАР-ның партия-чазак делегациязы чораан. Оон составынга МАРН ТК-ның Политбюро кежигүнү, Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Ж. Батмунх, МАРН ТК-ның секретары Г. Адъя, МАР-ның камгалал министри Ж. Авхиа, Моолдуң Эртемнер академиязының президентизи Б. Ширендыб олар бар. Оларның-биле кады ССРЭ-нин Эртемнер академиязының «Интеркосмос» чөвүлелиниң даргазы академик В. А. Котельников база чораан. Аалчылар космодромну онза сонуургап көрген, хоорайның залери-биле ужуражып. Пионнерлер ордузунга четкен. Анда оларга аныяк космонавтылар клубунуң кежигүнери байыр чедирген. Моол академиязының удуртукчузундан экспедицияның эртем программазының дугайын айтырган бис. 30 хире совет-моол шенелдеерии қылырын телениилээнин ол дыннатты. Оларның хөй кезии «Интеркосмос» программа ёзугаар Моолда зоруутуун турар космос шинчилелдериниң байланыдарынга дүжүп турар. Чижээ, Черни космостан өөренирииге, бойдус курлавырларын шинчилээриинге тураскаатаар делегейниң депутаттарының депшилелиг эртемденнериниң шинчээшкинин бис, моол эртемденнер, база изин-биле үүлдүгзүнүп турар бис.

Совет Эвилели кижи төрелгетенге космосче оруктү ажыктан, ол орук-биле ам ангы-ангы чурттарның эртемденнери чоруп орар деп, президент уламчылаан. Октаргайны шиитпирлериниң эгелекчилери космосту делегей кады ажылдажылгазының девискээри болдурарының идепкейжилери болуп турар-дыр. Чогум-на ыяшангаш совет эртемденнер-биле кады социалистиг чурттарның специалистериниң боттандырып турары «Интеркосмос» программаны делегей эртеминиң алдын шыгжамырынга-даа кирер бижин болур, а ол ышкаш социалистиг дем каттыштырылгазының чурттарының чорудуп турары тайбын политиказыны херээнге база кирер бижин болур.

Совет космонавтиканың тайбын соруктуун Юрий Гагариндеп артык илереди албас мен деп, кораблиң командири Владимир Джанибеков ужудуп үнер мурнуила чугаалаан. Оон сөстери бө: Бистиң бомбүрзевис— улус хемчээлдиг космос кораблидир, а оон экипажы—Чернин бүгү улустары бомбүрзек моңге туралун, ону салгалдарга ааас-чараш хевээр қылдыр хүлээлип бээри дээш тайбын чурттаар ужурлуг.

Ындыг янзынаг чаагай үзелдер-биле «Салют-6» станцияже, найыралдың космос өртээличе ынфандыларында акылдыма чурттарның сүлдеери чайынаан ийи космонавт ужудупканнар.

Н. ЖЕЛЕЗНОВ,
СЭТА-ның корр.

Байконур космодром.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: КЫСКА ДЫҢНАДЫГЛАР, ТАЙЫЛБЫРЛАР

ЯДРОЛУГ ХАЛАПТЫ БОЛДУРБАС

Ядролуг боо-чепсектиң талазынга оваарымчалыг, кичээнгейлиг болурунче АКШ-ты болгаш барынын талакы өске-даа чурттарны чүткүлдүг кыйгырбышаан, Совет Эвилели делегейниң улустары ядролуг дайынның өөскүп үнериниң кыжаныының адаанга чурттаар чоруктү болдуруп болбас деп чүвеин үргүлчү онзалап демдеглеп турар. Ындыг дайынны болдурбас төлээде, оон коргунчуг үржуктарының дугайын кижилер билген турар ужурлуг. СЭКП-ниң XXVI съездизинге Л. И. Брежневтиң көдүргеин даштыкы политиктиг чаа инициативаларыны ынчангаш харын ам бүгү диптерде хайныышкыныыг чугаалажып турар. Ядролуг халапты болдурбазының амыдыралчы эргежок чугулазын көргүзүп болгу дег делегейниң ат-алдарлыг комитедин тургузар дугайында санал оларның аразында чугула черии эвлел берген. Янзы-бүрү чурттарның эң көскү эртемденнери ол комитетке кирип болур ийик.

Совет саналдың өйү келген чугулазы эң улуг эртемденнер киржилгелиг калбак хөй-ниитиниң талазындан идепкейлиг деткимче-биле бадыткаттыныы турар. Эртемниң кижилери, эң буянныг профессияның төлээлекчилери эмчилер ядролуг дайынның тыптып болурунун кыжаныынче болгаш ындыг дайынның уржуктарынче кижи төрелгетеннің кичээнгейин хаара тудар дээш боттарының үүнүн улам шиитпирлиг көдүрүп турар. «Эмчилер—социал харысалга дээш демиселдеэ дээр америк салдарлыг хөйнии организациязының президентизи Хелен Колликотт чаа совет саналдарга бедик үнелээшкинии берип, делегейниң ат-алдараыг комитедин тургузарының илеязының, улуг ужур-дузалыын демдеглээн. Оон быжыг бүзүрели-биле алырга, ол саналды амыдыралга боттандырары янзы-бүрү чурттарның улустарының ядролуг дайынның кыжаныынан кижи төрелгетеннің камгалап алырынче угланган нинти күжениишкиннерииге боттуг рольду ойнаар ийик.

Өске-даа дыка хөй чурттарның эртемденнери база шак-ла ындыг бодалдарын чугаалаан.

Болуп чадап чок ядролуг месилдежиишкиниің мелиципна талазы-биле ужуктарының айтырыгларын бо хүннерде АКШ-та эртип турар делегей конференциязында чугаалажып көрүп турар, ында совет медицинаның көскү ажыллакчыларының делегациязы база киржип барган.

Даштыкы парлалганың санмедээлерин ёзугаар алырга амга чедир мөөннеттинген ядролуг күүч безин делегейде бүгү-ле диргг үүлдерии 15 катап чок қылырыга четчир. «Кижи төрелгетеннің төөгүзүнде бир-ле дугаарында чаңгыс салгал безин эрткен, амгы болган келир үени шуут чок қылып каар арганыг болуп турар-дыр...» деп, америк сенатор Г. Хэмфри демдеглээн. Эртемтехниктиг хөгжүлдениң чергезиндея хамаарыштыр массалыг узуткашкынның шынар талазы-биле чаа, ындыг болур дооста ядролуг чепсектен безин артык күүлүг чепсектери тыптып кээп болур деп эртеминиң сагындырып турар. Амгы үе-чалада боо-чепсекти эңдере бүдүрер чоруктү оон өлүмнүг түнелдерии барымдаалап, дайынарның боттарының үржуктары-биле хөй-хөй эртемденнер долу үндезилелдиг деңнел турар. Боо-чепсекти ынчалдыр эңдере бүдүрерге материалдыг болгаш кижи курлавырларын угаан-сарыыл чоққа чарыгдап турарын олар айтып турар.

Ядролуг дайынның халапты үржуктарын эртемденнер тодаргай билип турар. Кижи төрелгетеиге дайындан чайлаарындан артык чугула болгаш угаангыр орук чок хээрзии улам-на хөй санныг эртемденнер санап турар. Ону челип алырының аргазын чаа совет инициативалар саналлап турар, ынчангаш оларны делегейге улам калбаа-биле деткип турар.

БАРЫЫН ЕВРОПАНЫҢ КАРАЗЫЫШКЫННАРЫ

Францияның президентизи В. Жискар д'Эстэниң болгаш Германияның Федеративтиг Республиказының федералыг канцлери Г. Шмидтиң аразынга чоокта Францияның Страсбург районунга «албан хуузунуң эвес ужуражыышкыны» политиктиг хайгаарактыларының кичээнгейии хаара туда берген. Ол ийи чурттуң даштыкы херектер министрлери ол ужуражыышкынга киришкен.

Ужуражыышкынның түнелдериниң дугайында дыңнадыг парлавааи, Франс Пресс агентилелдиң медээлерии ёзугаар алырга, аиаа, чижээ, ылангыя СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң чамдык чурттарның күрүнелер болгаш чазактар баштыкыларынга чоокта, чаагы чагааларынга холбаштыр Чөөн болгаш Барыын чүктериң аразында хырлзаалар ышкаш ындыг айтырыгларны чугаалашкан болуп турар. Совет Эвилелиниң СЭКП-ниң XXVI съездизинге көдүргеи даштыкы политиктиг эң чугула саналдарынче ол чагааларда кичээнгейии угландырган. Ол болаа тайбыны быжыглаарынче, боо-чепсекти эңдере бүдүрерии болдурбазынче угланган чаа совет инициативалар бүгү делегейге кайгамчык улуг үнелеп көрүүшкүнерии болдурганының база бир херечизи-дир.

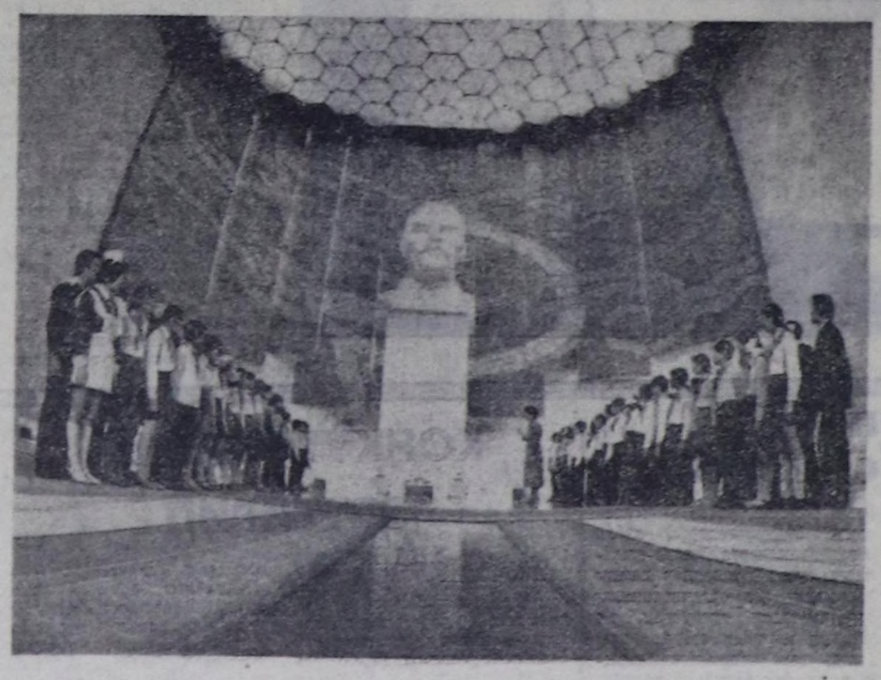
Француз - барыын - герман ужуражыышкын баш буруигаар көрдүнмээн турган. Парлалганың бодалы-биле алырга, ону чыллдырганы ол ийи чурттуң болгаш АКШ-тың аразында илереп келген ханы каржыышкыннарның уламыидан болдунган. Барыын Европаның эң улуг ол ийи күрүнезиниң болгаш Каттышкан Штаттарның бодал-оналлдары социалистиг чурттар-биле харылзаалар дугайында, хамыктың мурнунда дүшкүүрлүг чорукту чавырылдырарының политиказын камгалап арттырарының дугайында, ол ышкаш чамдык талазында — национал-хосталгалыг шимчээшкиннерии каичаар көөрүнүң дугайында чижектиг ындыг эң чугула айтырыглар дугайты каржып турар. Чаа америк администрациянын күрүнелер аразынга удурламыштыр туржуушкуиу күштелдиреринче болгаш «соок дайынның» байдалын дагын ээлдиреринче аппар чыдар даштыкы политиктиг угланыышкынының айыылдыг хөделиишкиннерии, эргилиишкиннерии Барыын Европада дүвүрээзин-биле хайгаарап турар.

Бо чылдың февральда Парижке дээди деңнелге сөөлгү француз-барыын-герман ужуражыышкынга ол ийи чурт чаа америк чазак-биле боттарының кады ажылдажылгазынга «кошкактарның байдалынга тургустурарынга кайчап-даа чөпшээрешпес болгаш шериг талазы-биле артык күштерлиг турарын чедип алырын күзевес» деп медеглээн. Страсбург районунга ужуражыышкынның түнелдериниң дугайында Франс пресстиң дынналдында чугаалап турары-биле алырга, Рейганның администрациязының политиказын Франция биле ГФР бо удаада «кончуг таарымчалыг» қылдыр көргүскеи, ынчалзажок ындыг янзылыг үнелээшкин туруп келген чөрүлээлерии таарыштыр шиитпирлепкенииің дуза-ның, эртем болгаш чогаадыкчы интеллигенцияның идепкейлиг база соңуургалдыг киржирии ол ажыл негеп турар. Ол ажыл бодамчалыг, тодаргай, бүзүрелдиг қылдыр, партия организацияларының, күш-ажылчы коллективтериң ажыл-чорудулгазы-биле болгаш сорулгалары-биле сырый холбаштыр чоруттунган турар ужурлуг. Кампания хевирлиг, чиигн-биле көөр болгаш ёзу-хевир барымдаалаар чорукту маиаа канчап-даа болдуруп болбас.

Съездиниң материалдарын пропагандалаар, оон салган сорулгаларын боттандырарынче массалары эвилелээр талазы-биле онза чугула роль массалыг информациянын бүгү организарынга — бистин парлалгавыска, телевидениеге болгаш радиога хамааржыр. Олар боттарының материалдарының деңнелии болгаш дээштиин бедидер, чидиг тургустунган айтырыглардан чайлап, ойталаас болгаш бар четпестерии чайладыр, салдынган сорулгаларны чедиишкиниг шиитпирлээр кыллыр ук айтырыгларны чугаалажып көрүүшкүнге киирер ужурлуг.

Принципиалдыг, оон-биле чергелештир моон соңгаарты тодаргай сорулгаларны съезд айыткан. Ол сорулгаларны күүселдири ам бүгү күжениипкиннерии төвүнде тургустунуп турар. СЭКП-ниң XXVI съездизиниң идеялары, оон чогаалыкчы мерген үгааны партия организацияя бүрүзүнүң, күш-ажылчы бүгү коллективтериин, совет кижи бүрүзүнүң коммунистиг иинтилелдя тургузар херекке чаа-чаз челиишкиниериин сорук киирикчи чалгыны болзун!

(«Правданың» мурнуку үүлү).

«Найыралда қызыгаар чок» деп моол үлегер чугааның илерелин аку-дүүма ол чуртка барган санында көөр сен. Республиканың найысылалы Улан-Баторга, көдээде чурттакчылыг черлерге-даа, эртемденнериң лабораторияларынга, үлетпүр бүдүрүлгелериниң цехтеринге-даа, хөй санныг чаа тудугларга азы школаларга, дээди өөредилге черлеринге-даа—Моолдуң кайы-даа булуңунга баргаш социализм чурттары-биле, бир-ле дугаарында, Совет Эвилели-биле сырый кады ажылдажылганың ачызында моол улустуң чедип алган улуг чаартылгаларын эскерер бис.

Дең эргелиг совет-моол харылзааларның эгезин 1921 чылдың ноябрь 5-те делегей пролетариадының баштыңчызы В. И. Ленин биле улусчу моол күрүненiң үндезилекчизи Д. Сухэ-Баторнуң төөгүлүг үжуражыышкыны салган.

ССРЭ биле МАР-ның аразында аку-дүүма найыралдың, кады ажылдажылганың болгаш дузалажылганың идеялары 1946 чылдың январь 15-те кады чарган Керээде тодаргай илереттинген. Ол идеялар ийи партияның болгаш күрүнелерниң удуртучулары Л. И. Брежнев биле Ю. Цеденбалдың 1966 чылда ат салганы совет-моол керээде улам ханы сайзыраан. Ол документ ийи талалыг кады ажылдажылганың байлан дуржулгазын ниитилештирген, аку-дүүма ийи чурттуң аразында харылзааларны улам бедик чаа деңнелче көдүрген. Ол ССРЭ биле МАР-ның бурунгаар шимчээшкинге демниг хөделиишкининиң идегелдиг үндезини, моол улустуң хосталгазының болгаш хамаарышпас чоруунуң магадылалы, Азияга быжыг тайбыңның база айыыл чок чоруктуң шиитпирлиг факторларының бирээзи болур.

ЧУРУКТА: Улан-Баторда В. И. Ленин аттыг музейде.

И. ЗОТИННИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы

ЧӨҢГЭЭЛЭЭШКИННЕР ОРУУ-БИЛЕ

БЕЙРУТ. (СЭТА). Делегейниң хөй-ниитизиниң удурланышкынызары турбуже, Мурнуу Ливанга удур, Каттышкан Нациялар Организациязының ол кавыда түр турар күштеринге удур чепсектиг чөңгээлерии Израиль уламчылаар бодаллыг. Израильдиң камгалал министриниң ораалкчызы М. Зиппори ол дугайын ажыы-биле мелеглээн. КНО-нуң шериг албанныгларынга удур дайынчы «хемчегларии алыр чүве» деп ол база дагын кыжанган. Мурнуу-ливан девискээрлерде Халладтын барыын үеелдиг христиан милициязының эргечагыргазын божаңнадыр аргаиы Израиль КНО-га болгаш Ливан чазакка «бербес» деп, Израиль радионуң айтырыгларынга харылзап туруп Зиппори чугаалаан. Ливан сепаратистерниң чепсектиг кезектериниң туруп турары «Израильдиң айыыл чок чоруумун эргежажыктарынга тааржып турар» деп ол ораалкчы министр ыят чок чулчурган.

КНО-нуң Мурнуу Ливанда тур күштериниң туруштарынче Израильдиң соксаал чок халдаашкыннарының үезинде чоокта чаа ийи нигерий шериг албаныыглар өлүрткеи. Ол районда байлалды. Айыыл чок чорук Чөвүлелиниге чугаалажып турда КНО-нуң чиигнге секретары К. Вальдхайм Тель-Авивтин «харысалга чок үүлгелиишкиннериң» шиитпирлиг бүрүү шапкан, делегей күштериниге удур чөңгээлер, қыжаныышкынар болгаш шериг хемчегларии канчап-даа таарышпас үүлдер-дир деп онзалап демдеглээн.

ЭП-СЕТКИЛ КАТТЫШТЫРЫЛГАЗЫНЫҢ КОНФЕРЕНЦИЯЗЫ

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). АКШ-тың Сальвадорда болгаш Латин Американың өске-даа чурттарында шуут шериг холгаарлаашкынын Сальвадорнуң чонунуң демисели-биле эп-сеткил каттыштырылгазының Нью-Йоркка болган конференциязының киржикчилери қилеңнээшкин-биле бүрүү шапкан. Конференцияга үүве чугаалаан политиктиг болгаш хөй-ниитиии ажылдакчылар Сальвадорже америк интервенция Вашингтонуң алыс сорулгазы делегейге тергиилелди тургузары болуп турар улуг күрүнезинрек агрессечи политиказының бир илерели-дир деп демдеглеп турганнар.

«Сальвадорнуң херектериие АКШ-тың шериг холгаарлаашкынының шапкын өзүллезиниң ол фактызы ханы дүвүрээзиниии болдурбайн барып шыдаваc! деп, Чаа даштыкы политика дээш эвилелдиң директору Синди Бул медеглээн. Төп Американың ол чуртунда америк шериг чөвүлекчилерии болгаш специалистериң канчаар көөрүнүң дугайында чоруктаан деп, С. Бул чугаалаан. — Реаксылыг ёзу-чурумнуң удурланыкчыларын хилиичектээриниң болгаш эттеп-эриидээриниң аргаларынга, дерзии хемчеглер боттандырып чорударының тактиказынга сальвадор шериг кижилерии олар өөредир».

ЧОННУҢ ЧАҢГЫС ЭПТИИНИҢ КӨРГҮЗҮҮ

ПНОМПЕНЬ. (СЭТА). Улусчу эрге-чагырганың чер-чер органнарынга бүгү Кампучиага эрткен сонгулдалар кампучи улустуң политиктиг чаңгыс эптиинии чырыткыланчак көргүзүү, чуртта байдалдың эглиш дивезиниң болгаш оон хөгжүлдезиниң туруштуунун бүзүредиг херечизи болган. Чоннуң сонгуурлары—ажылчын ангының, тараачыннарның, интеллигенцияның эң эки төлээлекчилери дээш боттарының бадылаашкыннарын бээри-биле республиканың барык бүгү чону сонгулда участоктарынга барган.

Амгы сонгулдалар—кылат чалчалар Пол Поттуң болгаш Иенг Сариниң ханныг өлүрүкчү ёзу-чурумундан чурттун хосталганының соонда баштайгы сонгулдалар-дыр, ынчангаш ук сонгулдалар массалыг информациянын кампучи органнарының кол кичээнгейинге туруп, чүгле чуртка эвес, харын даштыкыга база ажок улуг сонуургалды хайныктырган. Сонгулдаларның алызындан демократтыг будуштуг болганын Кампучия Улус Республиканың парлалгазы онзалап демдеглеп турар. Чурттуң төөгүзүнде бирле дугаарында эрге-чагырга органнарының депутаттарынга кандидаттар чоннуң ёзулуг сонгутканнары, оон херээнге, революциянын хөрээнге бердинген кижилер болган.

Чурттуң девискээриниң хуваалганы 1300 сонгулда участоктарындан сонгулдаларның эрткенииің дугайында баштайгы сан-медээлер келген. Баштайгы түнелдерии барымдаалаарга, хааржактарже салын кирген бюллетеньнерии 90 ажыг хуузун күштүг деп санаан. Чоннуң сонгутканнары дээш бадылаашкыннарның 90 чедир хуузу бердинген. Ол чурагайлар улусчу эрге-чагырга Кампучияның чоннуң бүзүрелиниң, Кампучия Улус Республикага социализмни тургузарынче угланышкынны алган оон иштики болгаш даштыкы политиказын үүлдүгзүнүп турарының чырыткыланчак бүзүредилгези-дир.

Тываның хөгжүм-шии театрының 45 чылынга

КИЖИЗИДИКЧИ УЛУГ САЛДАРЛЫГ

Республиканың хөгжүм-шии театры дөртен беш чыл дургузунда бодунуң көрүкчүлеринге бараан болуп, ажылчы чоннарның эстетиктиг болгаш угаан-бодал негелделерин хандырар дээш ажылдап турар. Чогаадыкчы коллективтиң ажыл-херектериниң дугайында театрның дөртен беш чыл болган юбилейин таварыштыр чугаалап бээрин солуннуң корреспондентизи Тыва АССР-ниң культура министриниң ораалакчызы В. В. Оскал-оолдан дилээн. Оон чугаазын мооң адаанда парладывыс.

Амгы хүнде ниитилел амыдыралының кандыг-даа талазының дугайын чугаалап тура СЭКП-ниң XXVI съездизиниң ужур-утказы, оон шиитпирлээн айтырыгларының перспективтиг, ханызы дээш өскедээ чүүлдериниң дугайын ыыттавайн барып болбас бис. Уран чүүл болгаш культура коммунистиг ниитилелдиң тургузукчузу — чаа кижиниң хевирлеттинеринге канчаар-даа аажок улуг салдарны чедирип турары съездиниң материалдарында демдеглеттинген. Бистиң театрывыстың 45 чылы Делегейниң театр хүнү-биле кады демдеглеттинип турары онзагай.

Ниитилелдиң угаан-бодал культуразының хевирлеттинеринге театр уран чүүл чугула черни ээлеп турар. Театр, көрүкчү-биле быжыг харылзаалыг тургаш, бодунуң чогаадыкчы күжүн чедип ап турар. «Театр болгаш көрүкчү» деп чүүлдүн орнунда ам «театр — культура — көрүкчү» деп билиишкин тыптып келген. Бистин чүрүвустуң 500 ажыг профессионал шии болгаш музыка театрлары боттарының уран чүүлүн кадбак массаларга бараан болдурган. Оон көрүкчүлери — чылдың-на 115 млн. кижи чедип турар.

Тываның хөгжүм-шии театры сценага баштайгы шиилерин удур тургускаш-ла бараалгадың турганын улуг назылыглар кончуг эки билир. Виктор Көк-оолдуң, Салчак Токаның тургусканы кыска РСФСР-ниң алдарлыг, Тыва АССР-ниң улустуң артизи Николай Өлзей-оолду, РСФСР-ниң алдарлыг артистери Конгар Хүргүдекти, Борис Бадыр-Сагаанны, Тыва АССР-ниң алдарлыг артистери Екатерина Кенденбильди, Марьям Рамзановапы, Зоя Голубеваны дээш хей-хей аттарны богун адап болур. Чангыс сес-биле чугаалаарга, амгы театрның чогаадыкчы составында каш салгалдың артистери дем-биле ажылдап турар апарган.

Тыва театрның бут кыынга туруп, чогаадыкчы өзүлдезинге оон баштайгы чылдарында Совет Эвилелинден чаладып келген режиссёр специалистер улуг ачы-дузаны чедиргени чугаажок.

Театрның сценазынга орус болгаш даштыкы классиканың — Н. Гоголдуң «Ревизору», А. Островскийниң «Өнүү чок кыыз», М. Горькийниң «Васса Железновазы», В. Шекспириниң «Ромео биле Джульеттазы», Ф. Шиллерниң «Барс сагыш болгаш ханы ынакшылы» дээш өске-даа хей-хей чогаалдарны тургускан. В. Көк-оолдуң «Хайыраан-бот» деп шиизи театрның репертуарында эрткен бүтүү чылдарда доктаамалчый берген.

Тыва театрның сценазынга Октябрь революциязының улуг баштыңчызы В. И. Ленинниң өвүр-хевирин Олег Намдараның тургусканы биске кажандаа уттундурбас. Бо чылгы 45-ки сезонда көрүкчүлерге чаа шиилерни театрның чогаадыкчы коллективи бараалгаткан. Үргүларга репертуар өлүн байлакшын турарын айтыр апаар. А. Гельманның «Бистер, адаанга ат салганнар...», М. Ворфоломеевтиң «Кожегелер» дээш өске-даа чамдык эки тургускан көргүзүглерни мактавас арга чок. Бүзел чүл дээрге эки тургускан шиилер, амгы үеним чидиг темалары репертуарга улам элбеэр ужурлуг. Көрүкчү-даа ону маңап турар, үеним негелдези-даа ындыг.

Чогаадыкчы кадрларның идей-политиктиг дадыгышкынынче кичээнгей салыры онза чугула айтырыг. Театрның ат-сураа, көрүкчүлерге салдар чедириишкини кижи бүрүзүнүң ажылга бедик харыысалгалыг, бодунга чогаадыкчы негелделиг чоруундан хамааржыр. Режиссёр кадрларның талазындан ам-не хынамчалыг, бедик негелделиг болуру онза чугула. актёрлар-биле ажылды шак ындыг үндезинге тургузар.

Ажылчы чоннарның коммунистиг кижизидилгезинге бараан болган, Тываның хөгжүм-шии театрның чогаадыкчы коллективиниң мурнунда чаа улуг сорулгалар салдынган. Ол бүгү совет уран чүүл дүгайында СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлериниң тодаргайы-биле айыттынган.

ТЕАТРНЫҢ АМЫДЫРАЛЫНДАН

УДАВАС

Республиканың хөгжүм-шии театрының чогаадыкчы коллективи Делегейниң театр хүнү болгаш театрның тургустунгандан бээр 45 чыл оон-күн ажылчы белектер-биле уткуп ап турарлар. Оон тодаргай чижээ — ыраккы Мөңгүн-Тайга районга болуп эрткен театр хүннери болгаш орус бөлүктүң артистериниң Д. Стахорскийниң «Бүгү чүүл дээш харыылаар мен» (режиссёру — РСФСР-ниң алдарлыг артизи С. Оюн), тыва бөлүктүң М. Ворфоломеевтиң «Көжегелер» (режиссёру—Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи К. Сагды) деп амгы амыдыралды көргускен, бедик утка-шынарлыг шиилерни көрүкчүлерге бараалгатканы.

Театр апрель айда көрүкчүлерге чаа белектерни сөңнээр. Орта бо хүнерде белеткел ажылдары чоруп турар чаа шиилер хамааржыр. Чоокта чаа республиканың алдарлыг артизи деп хүндүлүг атты алган режиссёр Кадр-оол Сагды талантылыг драматург А. Вампиловтуң студент аныяктар амыдыралынга бижээни «Алды айның чаазында» деп аттыг психологтуг драмазын тургузар деп турар. Орус бөлүктүң кол режиссёру — Виталий Шкляр Ленинчи шанналдың лауреады В. Шукшинниң чогаалын ёзугаар «Эртеп эрте оттуп кээр-ге...» деп шиини база-ла удавас көргүзери-биле кылып турар.

Аныяктарның чогаадыкчы өзүлдезинге сагыш салыышкын — келир үеже кичээнгей. Аныяк артист Чылгычы Ондарның шериг-патриотчу темага бижээни «730 дүнер, хүннер» деп шиизин аныяктар болүүнге идегээн, оон режиссёру — аныяк артист Алексей Ооржак. Ук ажыл театрның чогаадыкчы ажылының көскү херечизи болур.

АРТИСТИҢ ОТЧЁДУ

Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи Екатерина Кенденбиль—көрүкчүлерниң ынак артистериниң бирээзи. Оон А. Островскийниң «Чаңчыында» Катериназы, А. Арбузовтуң «Иркутскиге болган төөгүзүүде» Валязы болгаш өске-даа он-он овур-хевирлери көрүкчү бүрүзүнүң чүрээнде чурттап чоруур. Хоочун артистиң чогаадыкчы отчёдун эрттиргени солун болган. Артистиң ажыл-амыдыралы-биле көрүкчүлерни театрның кол режиссёру — РСФСР-ниң алдарлыг артизи С. Оюн таныштырган. Театрга чыылганнар ынак артизинден айтырыглар салып, оон моон сонгаарги планнарын билип алган.

Чыылганнар М. Ворфоломеевтиң «Көжегелер» деп шиизин сонуургап көрген болгаш Е. Кенденбильдиң ойнап турары Мотряның сценаларын адыш часкаащкынынары-биле уткуп алган. Шии соонда көрүкчүлер ынак артизинге чаагай күзээшкиниерин бараалгадып, сценага дагыы-дагыы ужуражырын илереткеннер.

ШЕВЕРЛЕР ЦЕХТЕРИ

Хөгжүм-шии театрының коллективинде мурнакчы кижилер кайы хөй. Чаа шииниң салымчолу, чедиишкиннери режиссёрлар, артистер, чуруукчулардан ацгыда, дыка хөй өске ажылдакчылардан база хамааржыр. Борта чижек кылдыр шеверлерниң — даараныкчыларның, чазаныкчыларның цехтерин чугаалап болур. Ол цехтерниң ажылдакчылары чогаадыкчы, билдиглиг ажылдап, боттарының мурнунда салдынган сорулгаларны ак сеткилдиг күүседип, коллективтиң хүндүткелин чаалап алган.

Даараныкчыларның цехтериниң эргелекчизи Н. Ткаченко хөй чылларда ажылдап келген. Оон дузалакчылары — Т. Сат, Н. Кураева. Цехтиң эвээш-даа болза найыралдыг коллективиниң бүрүзүнүң маадырларын өй-шаанда хепкерип, чуруукчуларның эскиэтерни ёзугаар нарын ажылдарны кылып турар. Эң ылаңгыя шаандагы үелерниң хептерин ол хеезээр быжып, даараары бедик мергежилди негээр болгай. Даараныкчылар даашпан үлүүн мактадыг күүседип келгеи.

Чазаныкчылар цеги база-ла мурнакчы цех. Оон эргелекчизи Н. Давып-оол ук ажылда дөрт чыл ажылдап, мергежилди бедик келген кадр. Л чуруукчумакетчи Э. Мүнзүк онда оон ажыг чыл ажылдап турар. Оларның дузалакчызы Н. Лаклар. Бо цехке аңаа-ла бөдүүн чазаныла ажылдары эвес, а ураи-шевер, тывынгыр-сагынгыр чорук негеттиниер.

Ук цехтериң таарымчалыг ажылдаарыпга тускай дериглелиг мастерскаялар херек. Ындыг мастерскаялар театрның ам-даа ажыглалга кирбейн турары — дузалал ажыктыг болган.

Суг-Аксы ортумак школазында өөренекчилерге орук шимчээшкинниниң дүрүмнерин өөредири эки тургускан. Башкы Х. С. Ондар ол ажылды билдиглиг удуртпушаан, өөренекчилерге орук шимчээшкинниң дүрүмнерииң талазы-биле ханы билгини берип турар. Оон түнелинде үстүкү класстарның чамдык өөренекчилери транспорт башкарарыпга хандыкшып, чолаачының мергежилии чедип алырына белеткеннп турарлар.

Чөөп-Хемчик райкүүскомнуң иштики херектер киллизиниң КАИ ажылдакчылары совхозка доктаамал кээп турар болгаш чолаачылар, механизаторлар ортузуига тайылбыр ажылын багай эвес тургускан. Совхозтуң девискээрииде транспорт шимчээшкинниниң байдалын түүнеп, эки ажылдыг чолаачыларны олар шаңнап-мактап турарлар.

Б. САТ.
хөй-нинтичи автоинспектор. Чөөп-Хемчик район.

КЕМЕРОВОДА

Бо хүнерде Кемерово хоорайга Чөөп болгаш Барыын Сибирьниң театрларының эзналар аразының чогаадыкчы конференциязы болуп эртер. Ол девискээрниң театрларының төлээлери «СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин болгаш көрүкчүлериниң идей-эстетиктиг кижизидилгезиниң талазы-биле Сибирь театрларының сорулгалары» деп айтырыгны чугаалажыр. Ол конференцияда бистиң театрның төлээлери — театрның кол режиссёру С. Оюн, орус бөлүктүң кол режиссёру В. Шкляр, чогаал кезээниң эргелекчизи В. Серен-оол, режиссёр К. Сагды киржип турарлар.

В. БОЛАТ.

ЧУРУКТАРДА: А. Гельманның «Бистер, адаанда ат салганнар...» деп шиизинден көргүзүг; тыва бөлүктүң чоокта чаа тургускаиы, М. Ворфоломеевтиң «Көжегелер» деп шиизиден көргүзүг.

Ю. КОСАРЬКОВ болгаш В. КАРА-САЛДЫҢ фотолары.

СПОРТ * СПОРТ * СПОРТ

МАРГЫЛДАА, КЕЖЭЭ

Частың тыныжы, чылыг хүнер Тес-Хемиңң карак четпес ховуларын, дагларының элээн белзеидире берген. Спортчулар бойдустуң бо таврымчалыг үезии культурлуг дыштанырының, күш-дамыр талазы-биле дадыгыышкынны алырының чаагай үези деп санаар. Самагалдайжылар часка тураскаатказ спортчу маргылдааларыпы эрттирген. ГТО-нуң нормазын нитизи-биле 132 ажылчынар дужаараи. Хаакка эр улуступ 5 километрге чарыжынга—57, херээжеипер ортузунга 17 кижи 3 километрге маргышкаиар. Эр улустан Алексей Сапчат (районнуң ыяш ажылагый чери), Владимир Санчат (КМК-1070) алышкылар 1.2 дутаар черлерии үлешкеп. А шациалдыг 3-кү черии Карааол Лапчаа (райкүүском) алган.

Боодалга маргылдаазы база болган. Аиаа 61 адытжылар киришкеп. Алыр ужурлуг 50 саидан Алексей Санчат 48-ти аткаш тиилээн. О. Очур-оол аиаа ийи сан чедирбейн 2-гя черии ээлээп. 45 санныг А. Марчын 3-кү черде.

Кежээ Самагалдайның Культура бажыңында спортчу кежээни ВЛКСМ Тес-Хем райкому, районнуң спорткомитедп чедимчелиг организастаап. Аиаа бокс секциязының трепери Виктор Оюнга удурткач аныяктарның дзю-до, боксна көргүзүглери солуп эрткеп. Спортчу викторина, спорттуң янзы-бүрү хевир аайы-биле эстафетазы база болган. Коллективтериің аразында социалистиг чарыштың түннелдерин үндүрген. Орта байырлалдыг байдалга школаның, районнуң ыяш ажыл-агый черинің, райкүүскомнуң спортчу коллективтери, болгаш хөй-хей активти аныяктарны шапнап мактаан.

М. ТИРЧИН.

Кино

МАРТ 25-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Генерал Шубиниковтуң корпузу» 9.30, 11.40, 13.50, 16.00, 18.20 (үзаткан), 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Киночыыны 9.00, 12.10, 15.20, «Доштуң бичии уруу» 10.30, 13.40, «Ынак Раджам» (2 серилыг) 17.20, 20.10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Экипаж» 15.00, 17.30, 20.00 шактарда.

Агаар

Кызылдың агаар станциязының медээзии ёзугаар алырга, богүн республиканга бүрген, аязыр, чамдык черлерге быскан хар чаар. Мурнуу-барыын чүк угланыышкынныг хаттың дүргени секундада 5—10 метр чедер. Агаарның температуразы 2—3 градус соок болур.

Кызылга эдир булуттаар, чагбас. Барыын чүк угланыышкынныг хаттың дүргени секундада 5—10 метр чедер. Агаарның температуразы 0—1 градус соок болур.

ӨӨРЕНИРИНЧЕ ЧАЛАП ТУР

Красноярск хоорайның № 2 ортумак профессионал-техниктиг училищези (хемчилер белеткээр) 1981-1982 өөредилге чылында сургуулдар чыып турар.

Енисейиң Ленин орденниг хем пароходствозунга ажылдаар дараазында тускай эртемнилерни училище белеткеп турар:

8 класс дооскаинарны (өөренир хуусазы 3 чыл) **башкарыкчы-мотористерге** өөредип. 15,5 харлыг оолдарны хүлээп алыр.

10 класс дооскаинарны (өөренир хуусазы 1 чыл) **башкарыкчы-мотористерге, судноларның радиостанцияларының радио-операторларынга, судно-корпусник-септекчи- дуңзаалакчыга** өөредир.

17,5 харлыг оолдарны хүлээп алыр.

8 класс дооскаш, училищеге киргеннерни болгаш судокорпусник-септекчи - дуңзаалакчыга өөренирлерни хүнде үш катап чемгерер, флоттуң форма хеви-биле хандырар.

Училище тускайлаттынган кабинеттериг, лабораторияларлыг, слесарь ажылдары кылыр мастерскаяларлыг, спортчу комплекстиг, чаагайжыды туттунган общежитиелиг, столоваялыг, клубтуг.

Училищеде техниктиг чогаадылганың, бот-тывынгыр уран чүүлдүң болгумнери болгаш спортчу секциялар (хоккейниң, хаактың, хостуг хүрештиң, бокстуң) ажылдап турар.

Бүдүрүлге (эжиндириишкин) практиказын сургуулдар амгы үеним теплоходтарынга эрттирер.

Училищени дооскан соонда күзелдиг кижилерни өөредилгезин уламчылазары-биле Астраханьның индустриалдыг-педагогика техникумунче, суг транспортунуң инженерлериниң Новосибирскиде институдуне болгаш оон-даа өске өөредилге черлериие өөредип чорудуп болур. Доозукчуларга ортумак тускай эртемнин дипломун тыпсыр.

Училищеге өөренип кирерде дараазында документилерни эккээр.

Школаны дооскаиының дугайында херечилел (аттестат).

Паспорт (төрүттүнген дугайында херечилел).

Школадан характеристика. 3х4 хемчээлдиг 8, 5х6 хемчээлдиг 3 фото-чурук.

Чурттап турар черииден справка.

Өг-бүлезиниң дугайында справка.

№ 286 майыкка эмчи справказы.

Документилерни 1981 чылдың май 20-ден эгелеп хүлээп алыр. Кичээлдер сентябрь 1-де эгелээр.

УЧИЛИЩЕНИҢ АДРЕЗИ: 650010. Красноярск хоорай-10. Столовая кудумчузу-73. Хоорайның № 2 ортумак профтех училищези.

Доктаар чери: «Цирк» азы «Затон».

ТЫВА АССР-НИҢ ИШТИКИ ХЕРЕКТЕР МИНИСТЕРСТВОЗУ ССРЭ-НИҢ ИХМ-НИҢ ДЭЭДИ БОЛГАШ ОРТУМАК ӨӨРЕДИЛГЕ ЧЕРЛЕРИНГЕ КУРСАНТЫЛАР ЧЫЫП ТУРАР.

Дээди школаларга өөренирииң хуусазы дөрт, а ортумак өөредилге черлериие — йиң чыл. ИХМ органнарынга ажылдаар юридиктиг дээди болгаш ортумак эртеминг специалистерни школа белеткеп турар.

ССРЭ-ниң ИХМ-ниң Омскиде дээди школазынга болгаш Иркутскиниң орт-техниктиг училищезинге 30 хар чедир назылыг, Совет Армияга албан эрттирген, эртирбээн-даа, ортумак эртеминг, калыкшылының байдалы-биле ИХМ органнарынга ажылдап болур өг кижилерни хүлээп алыр.

Киреринии шылгалдаларын чедиишкиниг дужаараи болгаш устунде айыткан өөредилге черлериие дыынакчылар кылыр хүлээп алдынганарны Совет Армияга албан эрттиреринден хостаар.

Волгоградтың, Горькийниң, Рязаньның, Хабаровскиниң дээди школаларынга, а ол ышкаш Новосибирскиниң, Оралдың, Воронежтиң, Елабуганың, Барнаулдуң, Саратовтуң ортумак школаларынга устунде айыткан негелделерге таарыжыр, шериг албаның эрттиргеи өг кижилерни хүлээп алыр.

Школаларга кирип турарлар конкурстуг шылгалдалар дужаар: орус дылга болгаш литературага (бижимел болгаш аас-биле), ССРЭ төөгүзүүге.

Киреринии күзээшнер 1981 чылдың апрель 30-га чедир, а ортумак школаларга өөренирии күзээшнер май 30-га чедир медицина комиссиязын эртеринде Тыва АССР-ниң ИХМ-ниң кадрлар киллизинге келир болгаш дараазында документилерни экээр:

калыкшылының дугайында эмчи справказы, ортумак эртеминиң дугайында аттестат (болу-биле), шериг биледи азы кинр бижиткеп хереченл, будүрүлге болгаш партия-комсомол характеристиказы (өөлгү ажылдап азы өөренип турган черииден). 3х4 хемчээлдиг борт чокка тырттырган 3 фото-чурук, СЭКП азы ВЛКСМ хооркомунуп, райкомунуп өөредири-биле чоруткан бижии.

Киреринии экзаменнерии дужары-биле Тыва АССР-ниң ИХМ-ниң кадрлар киллизинден бижик алган кижилерге Кызыл хоорайдан өөредилге черинге турар черинге чедир базары болгаш дедир келири халас.

Конкурс эрткеннери дыынакчылар кылдыр хүлээп алыр болгаш халас аъш-чем-биле, хеп-биле болгаш иитиниң чурталга бажыны-биле хамдырар. Оон ангыла айда 40 рубль стипендия бээр.

Айтырыгларны Тыва АССР-ниң ИХМ-ниң кадрлар киллизинче чорудар. № 204 кабинет, телефоннары: 2-10-71, 99-23-88.

ОЗАЛ-ОНДАК БОЛДУРБАС ДЭЭШ

Час дүшкеи. Хемнер дожу уламас бөдүп эгелээр. Ынчангаш сугга озал-ондак болдурбазының хемчегларии баш үдүр ап чорудары чугула. Ол талазы-биле чорудар хемчегларии сугга дүшкеннер камгалаар район чөвүлели ажылдап кылгаш, планны тургускан. Ол айтырыгны чугаалажып көруп тура, чөвүлел эрткеи чылда ажылын түнээн.

Шиитизи-биле чөвүлелдиң ажылында чедир шиитпирлеттинмээн айтырыглар эвээш эвес. Чижээ, район девискээринде хемге эштиринге таарымчалыг черлер тургустунмаан. Камгалал постузу ажылын негелдеге дүүштүр тургустпайи келген. Сугга озал-ондак болдурбазын, ону чайладырын көргүскен көскү агитацияны районда тургусканы негелдеге ыракта дүүшпес. 1980 чылда район девискээринге янзы-бүрү чылдагааннар-биле сугга озал-ондак болганындан амы-тынын өскүпганнарның саны чурттакчы чонга хамаарыштыр алыр болза, хөй болуп турар.

Сугга дүшкеннер камгалаар чөвүлел үстүнде үүлдерии өөренип көргеш, район девискээринде будүрүлгелерге, албан организацияларга, ажыл-агыйларга сугга дүшкеннер камгалаарының эге организацияларын четчелеп тургускан. Бо чылдың мартың эге хонуктарында хеме башкарыкчыларының билиин бедидер курстар ажылдап эгелээн. Оон-биле кады район девискээринде хууда хеме ажыглап турар кижилерниң, албан организацияларның бүрүткелии чөвүлелдиң кежигүннери чорудуп турар. Бо чугула айтырыглар-биле кады Чаа Шагаан-Арыгның тудугжуларының талазындан хаалгыг эштир бассейн тургусса деп айтырыгны чугулалап көруп турар бис. Бир эвес ук бассейнни тургузуптар болза, улуг-даа, биче-даа кижилерни эштип өөредириниң аргазының тургустунуп келири чугаажок. Сугга дүшкеннер камгалаар район чөвүлели үстүнде хемчегларии амыдырала боттандырбышаан, хемнерге озал-ондак болдурбазын хандырар.

К. ОШАРОВ,
сугга дүшкеннер камгалаар чөвүлелдиң даргазы. Улуг-Хем район.

КОНКУРСТАРНЫ ЭРТТИРИП...

«Сүт-Хөл» совхозтуң директиязы, партком, профсөвүзтелкомитеди, бот-башкарылгалыг хөй-нинти организацияларны ажыл-агыйның девискээринге транспорт озал-ондаа болдурбазының айтырыын шыггыы кичээнгейге алган болгаш ол талазы-биле тодаргай хемчегларии ап чорудуп турар. Чижээ, совхозтуң чолаачыларының, механизаторларының орук шимчээшкинииниң дүрүмнериие хамаарыштыр билиин хынаар өөредиглиг конкурстарны организастаары чанчыл апаргаи. Ындыг конкурс совхозтуң Культура бажыңында чоокта чаа болуп эрткеи. Оон киржикчилери — чолаачылар, механизаторлар болгаш транспорт башкарарынга чаа өөренип чоруур аныяктар аңаа орук шимчээшкинииниң дүрүмнуе биллии шенешкеп. Бо конкурс ылаңгыя арга-дужулгазы эвээш аныяк чолаачыларга өөредиглиг болган. Ол кежээ чүгле транспорт башкарар кижилерге эвес, а орук шимчээшкинииң база бир кол киржикчилери чадаг кижилерге ажыктыг болган.

Суг-Аксы ортумак школазында өөренекчилерге орук шимчээшкинииниң дүрүмнерии өөредириг эки тургускан. Башкы Х. С. Ондар ол ажылды билдиглиг удуртпушаан, өөренекчилерге орук шимчээшкинииң дүрүмнериие талазы-биле ханы билгини берип турар. Оон түнелинде үстүкү класстарның чамдык өөренекчилери транспорт башкарарынга хандыкшып, чолаачының мергежилии чедип алырына белеткеннп турарлар.

Чөөп-Хемчик райкүүскомнуң иштики херектер киллизиниң КАИ ажылдакчылары совхозка доктаамал кээп турар болгаш чолаачылар, механизаторлар ортузуига тайылбыр ажылын багай эвес тургускан. Совхозтуң девискээринде транспорт шимчээшкинииниң байдалын түүнеп, эки ажылдыг чолаачыларны олар шаңнап-мактап турарлар.

Б. САТ.
хөй-нинтичи автоинспектор. Чөөп-Хемчик район.

телевидение

МАРТ 25-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00—**«Ye».** Информастыг программа. 8.40—Эртеняги суда шимчээшкин. 9.05—**«Чажыт обком ажылдап тур».** Хөй сериялыг уран-чечен фильм. 2-ги сериязы. —**«Улуг отряд».** 10.20—12.00—Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

12.00—**«Орус дылды өөренип тур бис».** Телекичээл 12.15—14.30 — Чапсар.

МОСКВАДАН

14.30—Медээлер. 14.50 — **«Моол-биле ужуражылга».** Кинопрограмма. 15.20—**«Шыдыраа школазы».** 15.50—**«Горнистер, харыылаиар!»** 16.20 — **«Орус чугаа».** 16.50—Үргүларга фильм. **«Ийиги чылчы, ийиги классчы Иван Семеновтуң амыдыралындан үш чартык хүн».** Уран-чечен телефильм. 18.15—**«Кижи болгаш хоойлу».** 18.45—**Богүн делегейде.** 19.00—**«Ажык чугаа».** СЭКП-ниң XXVI съездизиниң делегады, СЭКП ТК-ның кежигүнү В. А. Затловтуң удуртқан бригадазы дамчыдылга киржир. 19.45—**«Чажыт обком ажылдап тур».** Хөй сериялыг уран-чечен фильм. 3-кү сериязы—**«Партизаннар».** 21.00 **«Ye».**—Информастыг программа.

КЫЗЫЛДАН

21.35—**«СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин — амыдыралга».** Дамчыдылга. 22.05 — 22.30 — Телемедээлер. 22.45—**«Ырлап турар раковина».** Документалдыг телефильм. 23.00—футболга ССРЭ чемпионады. **«Динамо»** (Тбилиси)—**«Динамо»** (Минск). 2-ги ужуражылга. Тбилисиден дамчыдылга. 23.45—**«Бийир-биле-даа, хирээ-биле-даа».** Документалдыг фильм. 00.00—01.00—Мячилиг хоккейге ССРЭ чемпионады. Түнел оюн. **«Енисей»** (Красноярск)—**«Болтик»** (Шведия). 2-ги ужуражылга. **«Олимпий»** спорт комплекизинден дамчыдылга.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

19.00—**«Аныяк ленинчилер».** 19.30—**«Бис база-ла Спаскиден бис».** Фильм-концерт. 20.00 — **«Горькийниң өөнүү—Андреева».** Документалдыг фильм. 21.00—**«Флуераш».** Фильм-концерт.

МОСКВАДАН

21.35—22.30—**«Ыры биле кижи тудуш».**

Редактор В. С. ШАРАВИЙ

Редакциянның адрези: Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң ораалакчыларының 2-35-24, 2-31-75 харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузуг киллистерииии 2-37-13, пропаганда киллизиниң 2-31-75, культура киллизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, үлетүр киллизиниң 2-31-75, чагаз киллизиниң 2-41-27 информация киллизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейи баргаиза 2-32-75 телефонче долгаар.

Тираж 17866. Чагыг № 455.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың №-№) ТС—00328.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 72 (11570) | 1981 чылдың март 26, четверг | 1925 чылда үндезилеттингеден | Өртээ 2 коп.

СЭКП-НИҢ XXVI СЪЕЗДИЗИНИҢ ШИИТПИРЛЕРИН-АМЫДЫРАЛГА!

ЧАС МАНАВАС

1981 чылда көдээ ажыл-агый ажылдарын чедишкинниг чорудар дээш кышкы үеде көдээ ажыл-агый техниказын база механизатор кадрларны өй-шаанда болгаш шынарлыг белеткээр талазы-биле Бин-Хем районнуң совхозтарының болгаш сельхозтехниканың район каттыжыышкынының механизаторларының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының шилемрыы республиканың механизаторларының кичээнгейин ам-даа хаара тутпушаан. Частың бо хүнниринде социалистиг чарыш улам-на калбарган.

Кызыл районда «Көк-Тей» совхоз 32 тракторлуг, оларның онуга капитал септелгени чорудары планнаттынган. Мартың 16-га чедир ол план күүсеттинген болгаш сес трактор немей септеттингеи азы септелге планы 180 хуу күүсеттинген. Ынчангаш трактор септээриниң талазы-биле социалистиг чарыштың бирги черии «Көк-Тей» совхоз алган. Ийиги черде — 22 трактор септээр тургаш, 38-ги септээн «Тиилелге» совхоз. Үк совхозтуң тракторларының 29-зу капитал септелгени эртхен.

Кызыл районуң чеди совхозунуң хөй кезии септелге планын күүседи алган. Бо хүнгерге чедир трактор септелгезин дооскан чаңгыс-ла район ол. Оон даразында черии үк планны 79 хуу күүсеткен Чөөп-Хемчик эвлеп турар. Ниитизи-биле трактор септээр планны республика 69,8 хуу күүсеткен — эрткен чылдың деңнелиниден үш-ле хуу ажыг.

Трактор септелгези Өвүр районда эң-не оожум, чүгле 27 хуу. А Мөңгүн-Тайга 22 тракторуның чаңгызын-даа септеввэн. Тожу, Тес-Хем районнарда байдалды база чүгээр дээр арга чок. Республикада чеди-ле совхоз трактор септээрин дооскан.

Андазын септелгезиниң байдалы мүн-не чүгээр, 82 хуу. Ынчалзажок үк планны дөртле районуң күүсеткени база дүвүренчиг. Ылаңгыя Таңды, Каа-Хем, Кызыл ышкаш тараллаң районнарда бо ажыл организас чок.

Андазын септээрин Бай-Тайга, Мөңгүн-Тайга, Барыын-Хемчик, Бин-Хем районнарның совхозтары шупту бүрүн дооскан. А эң сөөлгү черде — гланын 22 хуу күүсеткеп «Кызыл тук», 21 хуу күүсеткен «Нарын» совхозтар.

Сеялка септелгези ниитизи-биле эрткен чылдагыдан оожум — 71 хуу. Үк планны Барыын-Хемчик. Тожу, Мөңгүн-Тайга районнар күүсеткен. Ынчалза-даа оларның сеялкаларын шуптузуп кадар-даа болза, чамдык совхозтарынындан безин эвээш болгай. Сеялка септээрин 22 совхоз доозупкан, а «Коммунизмниң херели» 22 хуу. «Бурунгаар» биле «Кызыл тук» совхозтар 37—37 хуу күүсеткеп, хожудан турар.

Картофель олуртур машиналар республикада хөй эвес. Оларның 32-зи септеттингеи азы ол талазы-биле план 61,3 хуу күүсеттинген. 709 культиваторнуң 520-зи белеп. А автомашина септелгези эрткен чылдың деңнелинден элээн оожум — чүгле 38,9 хуу. Бо талазы-биле планны «Алдан-Маадыр» —3,4 хуу, «Октябрьның 30 чылы» — 6,7 хуу, «Өөк» — 4,3 хуу, «Чаа орук» — 6 хуу күүсеткеп. «Ак-Чыраа», «Кара-Хаак» совхозтар биле куш фабрикаларындан өске автомашиналар септелгези дооскан чаңгыс-даа ажыл-агый республикада чок.

Он бирги беш чылдың баштайгы чазының хову ажылдарынга белеткелдин байдалы мындыг-дыр. Ажыл-агыйларның удуртукчулары, тускай эртемниглер болгаш өске-даа харыысалгалыг ажылдакчылар бо байдалдан түнелеп үндүрер, дарый хемчег алыр ужурлуг. Час техниканы септеп алырын манаяс дээрзи билдингир.

Бөгүн «Шын» солун **КҮШ-АЖЫЛЧЫ АЛДАРНЫҢ ТУГУН** Барыын-Хемчикте «Барлык» совхозтуң хойжузу **Шактар-оол Сааяның** чедишкинининге алдар болдуруп көдүргеи.

Мурнакчы хойжу Шактар-оол Өшкү-Сааровичиниң төрүүр 278 хоюнуң 268-зи төрээн болгаш оон 278 хураган менди алдынган.

Мурнакчыларга денежиңер!

ҮЛҮҮН ШИЛЧИДЕР

№ 48 тудуг эргелелиниң Е. С. Бизяева бригадирлээн шеверлекчилер бригадазы чылдың эрткен ийи айынга 12,5 мүн рубльдиң шеверлел ажылын кылыр тургаш 12,7 мүн чедирип, планын 101,6 хуу күүсеткеп. Бригаданың найыралдыг коллективи ленинчи коммунистиг субботник хүнүнге куш-ажылчы белектерлиг ужуражыр дээш шудургу ажылдап турар.

Бригада «кызыл субботэ» хүнүнде камнап алган материалдары-биле ажылдаар болгаш, эвээш эвес ажылдарны ол хүн кылып, боттарының үлүүн беш чылдың фондузунче шилчидер.

Бистин корр.

КАҢ «АЪТТЫҢ» БАШКАРЫКЧЫЗЫ

Судья холун бадырыптарга чоогунда турган бульдозерже Николай маңнапкан. Бодунуң үезинде хөйнү будурген танывазы машина ооң мурнунда турган. Шимчедикчини хөделдир долгай казапкаш, холче дедир кагыышкынны ол дораан эскерип каан. Ооң чылдагаанын хоочун механизатор билип каан, дизельди дораан-на ажылдаткаш, оңгар казарының маргылдаазынга киржи берген. «Красноярскстроймеханизация» трестиң Красноярск крайда, Хакасияда, Тывада ажылдап турар мун-муң механизаторларындан эң эки алды бульдозеристер киришкен маргылдаага Кызыл чурттуг Николай Семёнов оңгар казарын бир дугаарында дооскан. Механизатор кадрларның мергежилии, теоретиктиг билиглерин практика-биле холбап билирин хынаар ол улуг маргылдаага Николай Семёнов ийиги черни эдээш, Москвада УАЧД-ге базар путевка-биле шаңнаткан.

№ 14 механизация эргелелинде бульдозерист, оожум, тавзар будуштуг, хөй чугаага ынак эвес Н. Семёнов-биле шагдан бээр таныжар бис. Ооң-биле бир-ле дугаар ужурашкаш, чугаалажып, хөөрежип олурда кайы чер чурттуун, каяа ажылдап чорааның сонуургаан мен.

— Алыс чурттум Ермаковск районда «Кызыл партизан» совхоз. Механизация училищезин дооскаш, анаа будун чартык чыл дургузунда трактористеп ажылдадым. Ажай-буурул дагларлыг, ак-көк хемнериң чурту Тыва дугайында хөйнү дыңнаан мен. Маңаа келгеш, 1962 чылдан бээр № 14 механизация эргелелинде ажылдап тур мен — деп чугаалады. Ооң-биле хөөрежип олурумда, чанымда олурган күдер-шыырак эр күүлүг бульдозеринге саадапкаш, ону эптин-биле башкарбышаан, улуг-улуг оңгарларны казып-хөөп турда, Элегес-Аксында туубу заводунче баар орукту дескилеп. «Тыва даг-дүгү» комбинаттың тудуун тудар черниң оңгарын казып, чай чок ажылдап турган үелери мээң сагыжымга кире дүштү.

Найысылалдың он ийи дугаарлыг кварталының тудугларынга хоочун механизатор төлептиг үлүүн база киирген. Ук черниң хөрүнү элезиннелчек болганындан чамдык хөй кат бажыңнарны адагаштар кырынга тударын негеттинип келген. Ынчан № 14 механизация эргелелинге адагаштар тургузар чаа техника келген. Эргелелдиң механизаторларының аразындан оон тургузуун билир болгаш аңаа ажылдап чорааи кижи чок болган. Билбези техниканың нарын деригелерии шингээдип алгаш, аңаа ажылдаары ындыг амыр эвес херек. А Николай Семенов чаа техниканы башкарарын шиитпирлеп алган.

Хоочун механизатор таваан адагаштар кырында салган баштайгы бажыңнарны тударынга төлептиг үлүүн ынчаар киирген. Нарын техниканы башкарарынга чүгле боду өөренип алган эвес, эжин база өөренип каан. Планныг онаалдаларын долдур болгаш ажыр күүседиринден аңгыда эдилээн техниказынга хумагалыг болуп, кывар-чаар материалдарны камнап ап келген. Хөй чылдарда ажылдап келген болгаш оон арга-дүрүлгелиг улуг. Бодунуң билир чүүдерии эп-өөрүнге күзелдин-биле айтып бээр.

Беш чылдың планныг даалгаларын 4,5 чыл иштинде күүседкен мурнакчы механизаторнуң чүрүүн эргелелдиң хүндүлел самбыразында аскан. Николай Семёнов мурнакчы будурулгечи боорундан аңгыда идепкейлиг хөй-ниитичи. Партбюро бежигүнү И. Семеновтуң удуртканы будурулге сектору машина-техниканың чогуур үезинде ажылче үнген турарын, механизатор кадрларның эдилээн техниказынга камналгалыын, кывар-чаар материалдарны хумагалыг чарыгдаарын доктаамал хынаддага алган.

Бир-ле катап Николайның бажыңынга чеде бергеш, Лариса, Люда адашкыларның ногаа тарыыр чалды кылып турарын сонуургадым. Күчүлүг бульдозерии башкарып келген холдар бичии хүүрекчигеш-биле хөрүнү эжип орарын көргеш, дыка магададым.

— Бульдозерге ажылдаарга кайы хире солунул, Николай Тимофеевич?—деп чугаа эреп айтырдым.

— Солун болбайн канчаар. Ооң «дыпын» туткаш олурупканында хуулгаазын күчүтенге дөмейлежи бээр сен. Шынзыкпайн олур силер бе? Ылап-ла ындыг. Ол күчүлүг техника-биле будурген үүлең аас-кежиктп сеңээ шаңнаар. Чырык чер кырында тайбың күш-ажыл биле аас-кежиктен артык түү бар деп?

Күш-ажылдың хоочунларының бирээзи, хоочун танывым—№ 14 механизация эргелелинде мурнакчы бульдозерист, Күш-ажылчы Алдар орденниң үшкү чергезиниң эдилекчизи Николай Тимофеевич Семёнов мичээр чурттап, ажылдап чоруур.

Ю. ТОМИН.

ЧУРУКТА: бульдозерист Николай Семёнов.

А. МЕЛЬНИКОВТУҢ фотозу.

ОРГАНИЗАСТЫГ КИРЖИР

В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 111 чыл оюнга тураскаатказ коммунистиг субботникти апрель 18-те эрттирер дугайында Москваның мурнакчы будурулгелериниң эгелээшкинии Чадаананың районнар аразында Сельхозтехника каттыжыышкынының коллективи изии-биле деткээп. Олар апрель 18-те коммунистиг субботникче организастыбиле үнерии шиитпирлээннер.

Ол хүн ажылче шупту 92 кижи үнер. Септекчилер, монтажниктер боттарының ажылдаар черлерииге бедик будурукчулуг ажылдаарлар. Ол будурулгенің кол салбыры — септелге мастерскаязының коллективи субботник хүнүнде куш-ажылчы маргылдааны баштавышаан, техника септелгезии чүгле эки шынарлыг чорударын шиитпирлээн. Септекчилер ол хүн бир тракторнуң капитал септелгезин кылып доозар база ГАЗ-51А маркзының автомобилинге 2 моторну септээрии хүлээнгеннер.

Фермаларда дериг-херекселдернің техниктиг ажаалдазын чорудар станциязың слесарьлары ол хүн онаашкан ажылдарын бедик шынарлыг кылып чорударынга белеткенип турарлар.

Оон аңгыда субботник хүнүнде албан-хаакчылар будурулгенің девискээрин аштап, арыглаарынга, бажың-балгатты чугайлап-чуурунга киржирлер.

Коммунистиг субботник хүнүнде коллектив ниитизи-биле 1251 рубльдиң продукциязын будурер, 351 рубльи беш чыл фондузунче шилчидер.

Н. ООРЖАК.

Эш А. И. Ванжаны Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы албан-хүлээлгезинден хостаар дугайында

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң **доктаадыры болза:**

Эш Альберт Иванович Ванжаны Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы албан-хүлээлгезинден оске ажылче шилчээнии-биле холбаштыр хостаар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай, 1981 чылдың март 25.

ОРБИТАДА НАЙЫРАЛ БАЖЫҢ

Чер чоогунуң орбитазында «Салют-6» станцияга өөрүшкүлүг ужуражышкын болуп, каттышкан совет-моол экипаж ажылдап эгелеп турда, Москвага таптыг-ла дүн ортузу турган. А ооң бетинде космонавтылар эвээш эвес ажылдаан. В. Джанибеков биле Ж. Гуррагча ужудуп үнгеш, кашпа шак удаан, скафандрларын ужулган. Оттуп келгеш, элээн каш мүн километр ыракта ужуп чораан «Салют-6» станция-биле харылзааны туткан. «Салют-6»-ның эзлери В. Ковалёнок биле В. Савиных он хонук дургузунда каттыжкан экспедиция бирги хүнүнден эгелеп долу күш-биле ажылдаарынга бүгү чүүлдерии кылган. Совет Эвилелиниң болгаш Моолдуң эртемденнериниң белеткээии шенелделерии чорударынга херектиг дериглерии «Прогресс-12» кораблькеп дүжүрүп, турар черлерииге эптеп салгылаан. Космонавтылар станцияның булуң бүрүзүн сордурукчу-биле ылаптыг аштап арыглаан.

Ужудуушкун башкарар төпке биске В. Ковалёнок биле В. Савиныхтың он хонук дургузунда кылган ажылдарының узун даразын көргүстү. Утку-лгага белеткелдерден аңгыда, олар хөй санныг профилактика ажылдарын кылган: маңнаар оруктуң кожалаңын солаан, башкарылга системазында, хүн батареяларында, телевидение блоктарында чамдык хуусаазы эрткен херекселдерии алырган, орнунга туралларын салган.

«Тутчулга» эвлүүшиин» нижеиерлери болгаш операторлары чоокшулажышкын дээш харылсалгалыг система бүрүзүн барык секунда саныда хайгаарап, хынап турдулар. Башкарылга төвүнүң кол залында МАРН ТК-ның Политбюро кежигүнү, МАР-ның Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Ж. Батмунх башталан моол делегация база чедип келген. Экспедицияның эртем программазын белеткежип турган моол эртемденнер база мында. Чоокшулажышкынның канчаар болуп турарын секунда бүрүзүнде хайгааралга алган моол космонавтының тода илеткелдери дыңналган.

Станцияже шилчидер мурнунда экипаж агаар эрттирбезин ылаптыг хынаан, базышкынны деңнештирген. Станцияның экипажы эштерин уткуп алырынга шагда белеп. В. Ковалёнок люктун аксында, а В. Савиных люктун халызынга четтикпейн, дээш каап чораан. Люктун халызы ажыттынары билек Ж. Гуррагча станцияже казыргы дег ужудуп кирип келген. Ооң холунда ССРЭ биле Моолдуң туктары кызыл-көк челээш бооп хаяаланыл чораан.

Эштер Л. И. Брежневке болгаш Ю. Целенбалга орбитадаи космосчу байыр чедиримишкинин каттышкан экипажтың командири В. Ковалёнок номчуурга, орбитада найыралдың хүндүлээчел бажыңында чыллган дөрт космонавт куспактажыпкан. Аку-дуңма ийи чурттун удуртукчуларының бортче дамчыткан байыр чедиримишкини өөнүктер кедүрлүүшкүнүг хүдээп алган болгаш чагай күзээшкиннер дээш өөрүп четтиргении илереткеп. Акыдүмма ийи улустарның найыралын космос орбитазынче чедире берген экспедицияның ажылдап эгелээн.

Н. ЖЕЛЕЗНОВ, СЭТА-ның корр.

Ужудуушкун башкарар төп.

ЧУРУКТА: «Союз-39» космос кораблиниң экипажы — корабльдиң командири, Совет Эвилелиниң Маадыры, ССРЭ-ниң ужудукчу космонавтызы В. А. Джанибеков (солагай талада) болгаш космонавт-шинчилекчи, МАР-ның хамаатызы Жүгдэрдэмидийн Гуррагча ужудуушкун мурнунда Звёздный хоорайда Ю. А. Гагаринге тураскаалдың чанында.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Мал ажылы — шалыпчы фронт

ЧЭЭРБИ ҮШКҮ ЧЫЛЫНДА

Кежээниниң чеди шак. Хүч ам-даа ашкалак. Часкы чылыг хүнүң херелиге эрээн хар кыштаг өлээнде, ооң кедээзинде хавактарда, мээстерде кылаңайнып, бусталып чыдар. Даштың чылыы дегет.

Кыштагда делгем, өрээл-өрээл улуг хөй кажаазы. Кажаанын иштинде ийи кезек черде кожа-кожа үзүктээштер, оларда элээн каш чаш хураганнар тудум-тудум кылдыр азып каан кадар сигеннп, көк суланы чип турар. Хөй кажаазының бир өрээлинде доруга берген, шупгузу кара-кара баштарлыг, бир түп ак хурганнар. А бо 260 ажыг хураганнарның эзлери — ажаакчылары Артис Сенмитовна Хертек (хойжуиуң өөнүң ишти, дуржулгалыг сакманчы, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижиниң эдилекчизи) база Дыртыына Мага-Шириевна Бичеоол (Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны, Октябрь Революциязы, Күш-ажылдың Кызыл Тук, «Хүндүлелдиң Демдээ» орденнериниң база хөй медальдарның эдилекчизи, хоочун сакманчы, персоналдыг пенсионер) олар.

Бо арга-дуржулгалыг, кежээ, кызымак сакманчыларның ачызында хураганнар хорааза-ал, шупту онча-менди.

«Малчын» совхозта ады-сураа алгып-сурагжаан ол сакманчылар кодан хураганнарны шахтап чемгерип өөредип алган.

Оларже үнген кодан хой өдекче киргелекте, бо сакманчылар кажаа иштинде хөй чаш хураганнарны сиген, көк-сулабиле чемгерип, суггарып турда, ажыл мырынай төнмес.

Кыштагның кедээзинде улуг сыннып адын Ак-Баштыг дээр. Ол, шынап-ла, бедик сын — далай деңнелинден үш муң ажыг метр бедикте турар. Сыныың эдектериниң үш үүс ажыг хой шуужуп баткаш, ам кажаазының чанында чедип келген, эмзирер дээш хураганнарын четтикпейн манап турары бо.

Кодан хойнуң ээзи, Мөңгүл-Тайганың «Малчын» совхозта дуржулгалыг хойжу, коммунист, улус депутаттарының рэйон Совединиң күүскөм кежигүнү Мочак-оол Донгакович Бичеоол өөнче кирип, язык шайын аартап орар аразында, ооң-биле ужуражып, чугаалаштым.

Мочак-оол Донгакович Бичеоол онгу беш чылдың планнарын, социалистиг хүлээлгелерин бүрүн ажыр күүсеткеп. Онгу беш чылда 1019 хураган доруктуруп өстүрер планын ол 1242 башка чедирип, күрүне планын 121,9 хуугга күүседип, пландан 223 баш хураганны ажыр өстүргеп. Ол ышкаш 1908 кг дүк дужаар тургаш, херек хырыла 2283 кг дүктү дужаап, пландан 375 кг-ны ажырган. Хойжулар аразынга калбарган чарыштың тинлекчилериниң аразынга киргеп.

М. Д. Бичеоол бодунуң хойжулаанының чээрби үшкү чылында — он бирги беш чылдың баштайгы чылында мал кыштаглаашкынын база эки эрттирип турар. Бо хүннерге чедир ол 264 хураганы менди доруктуруп турар. Коланда хоюнуң деңгел-күжү ам-даа эки. Өдек-кыштаанда сиген-ширбиин, көк-сула, хоолулуг чемнер, дус четчир.

— Ам кол сорулга болза, хамык күштү малдың төлүн менди камгалап алырынче, деңгели баксырап, арып орар хойларның азырал-тежээлинче кичээнгей салыры — деп, М. Д. Бичеоол түнелиниде чугаалады.

А. БЕГЗИ.

Мөңгүн-Тайга район.

«СЭКП-ниң XXVI съездизиниң материалдары» деп ном

«СЭКП-ниң XXVI съездизиниң материалдары» деп ном үнген. Эш Л. И. Брежневтиң кылганы, Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XXVI съездизинге Төп Комитединиң Отчёду, СЭКП-ниң Төп ревизия комиссиязының отчёт илеткели, Маидат комиссиязының илеткели ол номда киргеи.

Эш Л. И. Брежневтиң Отчёдунуң талазы-биле съездиниң резолюциязын, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. А. Тихоновтуң «1981—1985 чылдарда болгаш 1990 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң кол угланыышкынналары» деп илеткели ол номда парлаттынган.

Чурттуң хөгжүлдезиниң Кол угланыышкынарының дугайында СЭКП ТК-ның төлевилелиниң талазы-биле съездиниң докгаалыя база ол документиниң съездиге бадыаттынган текизии парлаан.

Чурттуң коммунистериниң шуулганыынан сонгуткан СЭКП Төп Комитединиң болгаш СЭКП-ниң Төп ревизия комиссиязының составтарын, СЭКП Төп Комитединиң Пленумунуң дугайында информастыг дыңнадыгны, съездиии хаарда эш Л. И. Брежневтиң чугаазын ында парлаан.

Үк номну Политиктиг литератураның ном үндүрер черн парлап үндүргеп.

БЕДИК НЕГЕЛДЕ-БИЛЕ

Армияга, ужар түүлге болгаш флотка дузалаарының бүгү-эвилел, эки тура ниитилелиниң кежигүннери СЭКП-ниң XXVI съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин амыдыралга боттандырарынга чугула салыышкынын киирип турар. Олар чаа беш чылда бедик сорулгаларны чедип ап, партияның төлевилээн сорулгаларын чедиишкинниг күүседирип күзеп турарлар. ДОСААФ-тың Москвага чаа болган пленумунуң киржикчилери ол дугайын чугаалаан.

Чурттуң коммунистериниң шуулганының түнелдерииин болгаш ооң съездизиниң шиитпирлеринге холбаштыр ниитилел организацияларының сорулгаларының дугайында илеткелди ДОСААФ ТК-ның даргазының оралакчызы генерал-лейтенант В. В. Мосяйкин кылган. Ажылчы чоннарның, аныяктарның ортузунга кижизидилге ажылының деңнелии улам белидериин, өөредилге черлерин кадрлар-биле бызыглаарының, материал-техниктиг базаны сайзырангайжыларының, организакчы ажылдың деңнелии белидериниң айтырыглары пленумнуң киржикчилери көргеп.

(СЭТА).

Национально-краеведческий отдел

Тувинская республиканская библиотека

Депутат БУЛУҢУ

Чер-чер Советтери — бottарының девискээриниң эәлери. Олар девискээринде турар албан организацияларының, будурулгелериң толараткаш, оларның удуртукчуларына даалгаларны бергеш, ол дугайын депутат бүрүзүнге, доктаамал комиссияларга дыңпаткан. Чангыс сөс-биле, күүселденин планын балылаан. Эрткен чылдың февральда күүседирі-биле хүлээп алдынган ол сес чагының бежи бо хүнерде амыдыралда боттанган. Ук чагыглар хемчээл-даа, хандырар албан организацияларны, будурулгелериң толараткаш, оларның удуртукчуларына даалгаларны бергеш, ол дугайын депутат бүрүзүнге, доктаамал комиссияларга дыңпаткан. Чангыс сөс-биле, күүселденин планын балылаан. Эрткен чылдың февральда күүседирі-биле хүлээп алдынган ол сес чагының бежи бо хүнерде амыдыралда боттанган. Ук чагыглар хемчээл-даа, тарын киришкирип турар бис. Ыланғын суур чагайжыдылгазының талазы-биле ажылдарга округ айны-биле сонгукчулар улуг ажылдарны кылгылаан. Анаа бир кол дээштиг болуп турар чүүл — округ айны-биле эң эки чагайжыттынган округ дээш социалистиг чарыштың чарлаанын болур. Чарыштың түнелинин баш удур хынналда чоруткан соонда комиссия сентябрьда үндүрүп, эң эки чагайжыттынган девискээрлиг округту тиилекчи кылдыр тодаралыр.

Сонгукчуларның чагыглары амыдыралга боттандырарынга депутаттарның харыысалгазы бедик. Көдээ Советтиң депутадынга чангыс эвес удаа сонгудуп келгенинерин ол ажылга арга-дуржулгазы удур. Чижээ, депутаттар Ф. Л. Корнакина, Л. М. Никитина, А. Н. Саморина, М. Т. Новая болгаш оон-даа өскелер шонның оларга хөй-нийти организацияларыг-биле кады демнежип алгаш, массалыг субботниктерни, воскресниктерни организастап турары-даа таварылга эвес.

Садыг болгаш нийтиниң чемненилгезиниң талазы-биле доктаамал комиссия Дерзиг-Аксы суурда магазинниң септелгезин кыска хуусаа дургузунда чорудуп, чаа дериг-херекселдер-биле хандырар айтырыгны шиитпирлежирингe идепкейлиг киришкен. Чүүле ол эвес, көдээ соннуң садыгбиле хандырылгазын улам экижилерине угланган хемчегларни база ап чорудуп турар. Депутат В. П. Харченко удуртқан улус өөредилгезин болгаш культура талазы-биле доктаамал комиссия школаларның өөренкүлериниң изин чем-биле доктаамал хандырар айтырыгны шиитпирлээн. Эртикен өөредилге чылында уругларга албан черлериниң, школаларның, интернаттарның септелгезин шынарлыг чорударынче комиссия чүгула кичээнгейни угландырган.

Хамаатыларның хууда дузалал ажыл-агыйының дузазы, ажыы улуг дээрзи билдингир, мынангаш көдээ Советтиң күүскому чурттакчыларга ол талазы-биле боттуг дузаны көргүзүп келген. Анаа доктаамал комиссияларның киржилгези база улуг. Оон түнелинде чурттакчылар 1980 чылда күрүнеге 123 баш шээр малды, 220 баш хаванны дужаагаан.

Көдээ Советтиң күүскому план ёзугаар доктаамал комиссияларның даргаларының, секретарьларының семинар-хуралларын эрттирип турар. Сонгукчуларның чагыларының күүселдезининң дугайында чүгула анаа чангыс эвес удаа сонгудуп келген эш-өөрүмнүң арга-дуржулгазындан чүвенин үгшин чоорту билип ал эгелээн мен.

Көдээ Советтиң депутады А. М. Дворецкаяның депутат ажылының дуржулгазындан дараазында чүүл менээ өөредиглиг болган. Советтиң сонгукчуларының чагыларының планында Бузан хемни тавараш, Братск кудумчузуна чедир орукту чаарты кылып, асфальтылаары көрдүнген турган. Ол чагының күүселдезин № 2125 орук-септелге участогу боттандырар ужурлуг турган. Ол хүлээлгени күүседирібиле участоктуң алганындан бээр элээн үе эрткен, а ажыл чок. Ынчан депутат Дворецкая участоктуң удуртукчузунуң адынга сессияга негелде тургускан. Септелгениң чоруп туларының байдалын дыңнадырын депутат анаа негээн. Даштындан көөрге, негелде шын тургустунган ышкаш көстүр. Ындыг-даа болза Дворецкая чугула бир чүүлдү өөренип көрбейн барган болган. Негелдени тургузуп турда ол Советтиң шиитпирин, сонгукчуларның чагыының күүселдезин хандырбайн туларының дугайында удуртукчунуң адынга чангыс-даа сөс чок болган. Оон частырыын эскерттеш, ону эдип алырын сүмелешеш, ол негелдени Советтиң хүн айтырыынга бо удаада киирбээн. Негелденин утказын тодараткаш, ону оон дараазында сессияга көөрүн депутатка сүмелээн. Шынап-ла дараазында сессияга ол айтырыг талазы-биле шыңгыы чугаа болган. Эрге-чагырга органы участоктуң удуртукчузунган херек кырында ажылды болгаш хүлээнген жевазинге хамысалгалыг болурун негээн. Ук сессияның соонда орук септеттинген. Оон бээрле сессияга негелде кылырда ооң утказын ханы өөренип көөрүнче чугула кичээнгей салыр апарган мен. Чижээ, тудугга хамаарыштыр оон удуртукчузунга сессияга негелде тургузар хинген болзумза, ол четпестерни бадыткаан «амыдыралчы ийибир чижекти ыяап-ла киирер мен. А кажан сессияның ажыы чорун тувда, киирген негелдемнин Советтиң ажылының өгезинде номчуттунар, номчуттунмазын, хүн айтырыынче ону киирген азы киирбээнин хайгаараар. Бир эвес сессияның даргазы ону кичээнгейден үндүрүттер болза, ону дүрүм ёзугаар өөренип көөрүн дилээр мен. Ынчан мээң чүүнүн дугайында чугаалаар, айтырар дээнимни Советтиң билген турары чугула. Ол сорулга-биле негелденин сөзүн сессияның даргазына шилчидип бергени-биле кызыгаарланмайн, харын ону номчун доосканының соонда бүдүм сес алгаш, херектин ужурун тодаргай тайылбырлавышаан, анаа хамаарыштыр бодумнуң саналымны ыяап-ла киирер мен. А кажан сессияга айтырыг мындыг янзылыг тургустунун келирге, саналгонаа оон-моон эгелээр чүве болгай. Ынчан бодунның бодалынны шынзыдып бадыткаар дээш туржур апаар таварылгалар база тургулаар. Негелделернің кол утказы-даа ол, сонгукчуларның хереглелин хандырары дег чугула чүве кайда боор.

Суурга нийти ажыглалдың телефонун тургузар дугайында негелдени көдээ Советтиң күүскомунга тургуспас аргам чок болган. Амыдыралга чүү турбазыл. Телефон долгаар дээш дөрт километр хире чоруур бе? Ол берге. Ол айтырыг-биле районнуң харылзаа белдиринге баарымга, «чагыларны, аппарат садар акшаны кайыын тып алырыа?» дээр турган. Оон ол айтырыгга хамаарыштыр көдээ Советтин күүскомунга негелде тургускаш, «Маячный» суурга нийти ажыглалдың телефону черде тургустунар бе, күүскоп анаа хамаарыштыр кандыгбир хемчег алыр деп турар бе?» деп бижаан мен. Ону дарый шиитпирлээринин арга-зының чогун күүскоп даргазы тайылбырлаш, ону чоокку үеде шиитпирлеп көөрүн азаап, райкүүскомдан дилег кылган. Ай эрткенде суурга үш телефонну тургускан.

Депутаттың негелдези — организакчы улуг күш. Ону чамдык черлерде ховар ажыглап турары хомудавчыг. Шүгүмүүлелдиң болгаш контрольлуң бо аргазын ажыглаары кончуг чугула деп санаар мен.

ЧАГЫГЛАР КҮҮСЕЛДЕЗИНГЕ КИРЖИЛГЕ

ажыл-чорудулгазы хөй талалыг. Ол хөй, чугула айтырыгларның аразындан сонгукчуларның чагыларының күүселдезини чогуур үезинде хандырып, амыдыралга боттандырары чугула. Чурттакчы чонның чагыларын боттандырары — кижилериң амыдыралының деннелии белидери дээш сагыш човаажыын. Сонгукчуларның чагыларын ёзугаар эрткен беш чылда көдээ Советтиң девискээринде элээн ажылдар кылдынган, кудумчулар, чурттала бажыңнарының девискээринде санитарлыг байдалын экижилер, пассажирлер аргыштырылгазында четпестерни чайладыры дээш чижектиг көскү ажылдар кылдынган.

Үстүнде чагыларны амыдыралга боттандырарда ону дорт хандырар албан организацияларлан, будурулгелерден ангыла депутаттар, доктаамал комиссиялар идепкейлиг киржип келгеннер. Оон-биле кады анаа депутаттар дамчыштыр суурнуң чурттакчыларын боткөргүскен идегелин херек кырында ажыл-биле бадыткап келгеннер.

Сонгукчуларның чагыларын күүседирінге Советтиң доктаамал комиссияларының киржилгези улуг болгаш ажылдың янзы-бүрү арга-хевирлерин, олар ажыглаан турарлар. Советтиң күүскомунга, сессияларга сонгукчуларның чагыларының дугайында чугула анаа чангыс эвес удаа сонгудуп келген эш-өөрүмнүң арга-дуржулгазындан чүвенин үгшин чоорту билип ал эгелээн мен.

Сонгукчуларның чагыларының күүсеттинин турарында четпестер бар. Чамдык доктаамал комиссияларда ажылдың бо участогунга ажылдың янзы-бүрү арга-хевирлерин чедир ажыглавайн турар болгаш Советтиң сессияларына, күүскоп хуралларына айтырыг белеткээри-биле кызыгаарлаттынар чоруктар бар. Ол четпестерни чайлалыры-биле Советтиң депутаттары боттуг хемчеглерини ап чорудар.

Е. ШЕСТОПАЛОВА,
Сарыг-Сеп кодээ Советинин күүскомунуң секретары.

АҢЧЫ, МАЛЧЫН

Бо таварылга таптыг-ла 26 чыл бурунгаар болган. Сарыг-оол Буярай октябрь айның эгезинде аңаарынга белеткеп турган. Оон эрес-шоваа дуңмазы Анна акызының «аңаар дээнин будуу эскерип каашаа, чанынга келгеш, эргеленген байдал-биле:

— Мен сени эдерип чоруурун дээш, акый — дей каапкан.

Сарыг-оол шала элдесинге берген байдалдыг болу берген:

— Ол чүү дээриң ол, Анна. Бичии кыс кижи канчап аңаар чүвел? Эзим пиштинге аза бээр сен, келир чылын эдертир мен—деп чугаалаан.

— Ыяап-ла чоруур мен, тайгага аспас мен. Баштайгы хүнерде сээң чоогундан ыравас мен, акый. Кижиниң өөреммес чүвези бар эвес деп. кырган-аваң чугаалап олурар болчук чоп—дээш, Анна акызындан алырымбастай берген.

— Че, мындыг-дыр, эдертир-ле боол-тур мен ийин. Дурген белеткен. Боо боолап билир ийик сен бе ынчаш, Анна — деп, Сарыг-оол айтыра каапкан.

— Амыр-ла мен, акый — дээш, Анна сыгыр-октуу-биле дытка кара салгаш адарга, бичии ак саазын салдырт-ла дээн.

Сарыг-оол Буярай шала хүлүмзүрей каапкаш. «Чаа-ла он бештен турар уруг-ла болгай бо, канчап боолап өөренип алган чоор?!. Аңаарынга салымныг-ла болган-дырам бо» деп бодаанган. Удаваанда ачылар мунар иваларни бир черге болупкен. Анна Шоюн акызы-биле кады алды ивиин тутказ, аъш-чемин, ак-чемээн, ыдык-хевин чарыларга чудурупкеш, ыны-мени арбын Ажылыг тайгазы кайы сен дээш чортуп чоруп-ла каан. Хүн чыгыы чоруун келген. Сарыг-оол Буярай аңаар өөренген черинин чикпек кара пөштерлиг, курраг күдүрээлиг черин шилип мораап, одагланып алган.

Алышкылар курраг ыяш-биле оттуг чалбыраштаглыр салып үндурүпкеш, ивилерин өткарып каап, удуй берген. Сарыг-оол дан хаваз чаа-ла чырып орда, оттуп келгеш, дуву-далаш-биле он талазынче чоруур деп белеткеп берген.

— Аңаа, мээң бараным үспейи чор, кожа аңаар бис. Дииктер дуу ол кара пөштер аразында болдур ийин, кедеп, үнгээлеп чораап, аңаар эвес бе, дииктиң чүгле бажынче ыдар сен, оон башка кежи үрели бээр, өртек-үвези-даа куду болур — деп, дуңмазынга ылавылап чагааш, базып чорупкан.

Анна он ажыг хонук акызыбиле кады аңнаап, чүс чыгыы диңи өлүрген. Куигуртуг суурнуң кижилери бичии Аннаның хей олчалыг келгенинге өөрүп, чоргаарланып турганнар.

— Анна Шоюн эрес-тир, оон ёзулуг анчы үнүп болуур-дур. Иезинин төрээли ылап-ла эрес-пейи-дир — дижип, Аннаның кожалары чугаалажып турган дээр чүве. Ол акылары Сарыг-оол Буярай, Билчен Линей олар-биле кады чыл санында аңнап, хей чымчак алдынны Төрээн чуртунга берип, бердинген план-керээзин доктаамал ажыр күүселип келген.

Ажыл-ишке кызымаккай, бичее сеткилдиг аңчы кыстың үре-түнелдиг ажылын совхоз дирекциязы, Тере-Хөл сельпозунуң баштаар черн бедии-биле үнелеп, каш удаа өртектиг белектер болгаш мактал бижиктер-биле демделеп келген. Анна Шоюн сөөлгү он ажыг чылдарның дургузунда сезон санында-ла 200-тен 250 чедир диинии, 4—5 киштн өлүрүп, чуртунга бараалгадын келген.

Ол аңнырр сезону төнери билек-ле, совхозтуң олдар ыяш белеткээринге, малдың чаш төлүн өстүрүп доруктурарынга, нийтиниң малынга чем белеткээринге киржир. Анна Шоюн дөрт уругнуң иези. Оларын хирге-чамга дээспес, омак-хөглүг кылдыр өстүрүп доруктурган.

Ажыл-ишке сеткил-сагыжындан бердинген Анна Сурасовна Шоюнну 1978 чылда совхозтуң дирекциязы болгаш партия комитеди иви малдаарын сүмелээн. Кандыг-даа ажылдан чажам дивес, ак сеткилдиг аңчы, малчын үктүг Анна Шоюн даргаларның саналын улуг өөрүшкү-биле хүлээп алган. Ивижинии чымыштыг берге ажылыга мурнундан тура-ла чанчыккан болгаштың оон күзел-соруу улам хайныгып ажыллап кирипкен. Аңчы Сарыг-оол Буярайның дузалакчы кадарчызына ажылдап, ивилерини оолдап турар үезинде чангыс-даа баш ивиг анайын хоратпас дээш болдунар-ла аргаларны ажыглап турган, төрээн тозан ивиден 89 бызаапы онча-менди ажаап, өстүргеп.

Анна Сурасовна Шоюнунуң ажыл-ишке кызымаккай, амыдырал-чурттаглага төлептиг чоруун чангыс чер-чурттуглары бедии-биле үнелеп, ана улуг идегелди коргузуп турар апаргап. Чеб-чер Советтериниң сонгудалдарында ону улус депутаттарының район Советинин депутадынга чангыс эң-сеткилдиг сонгуп алганнар. Ол чангыс чер-чурттуглариның бедик идегелин арыг-шынчы сеткилдиг күүседип, ивиг малды өстүрүп көөдедирінге төлептиг салыышкының киирип чоруур болуу берген.

Ивижилерге почта чедирялгелин экижидер, оларның чурттап, ажыллап турар черлеринге аъш-чем, үлетпүр бараннарын чедирип садыглаар дугайында сонгукчуларның негелделерин районнуң совхозтуң удуртукчуларынга каш удаа Анна Шоюн тургускан. Ынчалза-даа ол чүүлдериниң кандыг-даа чылдагаан чокка күүсеттинмейн турарынга ивижилер улуг хомудалдыглар.

— Бистиң чурттап турар черавистен Кунгуртугга чедир барык ара хонуп чедер. Ол хире ырак черге боттарывыс аъш-чем, ыдык-хеп садып алыр дээш чорун турарывыстың түрегчиин канчаар оны. Оон кадында ай-айы-биле овааламы берген солуннарны база чүдүрер. Ол солуннар четче номчуттунмас боор-дур. Кинококцерт мырынай бәрбас, шаанда агитбригаданың боттывынгыр артистери чедип кээп турган чүве—деп, Анна Шоюн чугаалап олурду.

СЭКП обкомунуң, республиканың Министрлер Совуделиниң, профоблчөвүделиниң болгаш ВЛКСМ обкомунуң 1980—1981 чылларның кышкы үезинде мал кыштаглаашкынын чедиишкинниг эрттирер, мал ажылының продуктуларын бүдүрерин болгаш садыл алырын көвүдедир, мал бажын, оон чаш төлүн менди камгалап алыр дээш социалистиг чарыштың организастаар дугайында доктаалын мурнакчы ивижи Анна Шоюн изин-биле деткип, ийи чүс алдан сес баш ивизин онча-менди кыш ажыраар, төрүүр ивиг бүрүзүнден аиай алыр деп белиткен социалистиг хүлээлгени алгаш, совхозтуң мурнакчы ивиг кадарчызы Билянейни социалистиг чарышка кыйгырган.

Ажыл-ишчи анча-малчын Анна Шоюн бистер-биле чугаалашкан соон дарый, удаваанда элер чарызын мунун алгаш, ийи бора ивиг, чарызынга аъш-чемин, ыдык-хевин, солуннарын ыяк кылдыр чудурөөкеш, аңнып-меңнир Ажылыг тайгазы кайы сен дээш халдып чорупкан. Ынчан биже дүъш хүнүнүң хереллери Куигуртуг суурну улам чырыдып, аңнып-меңнир Ажылыг тайгазы кайы сен дээш халдып чорупкан. Ынчан биже дүъш хүнүнүң хереллери Куигуртуг суурну улам чырыдып, амыдырал-чурттаглагы каастап турар ышкаш болган. Анна Шоюн кежээки ивиргеп бээр аалыга чедер дээш далажыпканы илдеп.

К. ХЕРТЕК.

Депутаттың дуржулгазындан

НЕГЕЛДЕ ТУРГУЗУП...

«Депутаттың булуңунуң» бөгүнгү эзлчеглиг үндүрүлгезинге Красноярск кодээ Советтиң депутадының Н. Богомазовтуң Советтиң сессиязынга негелде тургузуп турарының дугайында арга-дуржулгазын «Советы народных депутатов» журналдан номчукчуларга парладывыс.

Красноярск кодээ Советинин составында 17 ажыг чылдың нүүрүнде ажылдап келдим. Ол үенин дургузунда чурттакчы чонның амыдыралчурталгазынга хамаарыштыр дээрден башка сессияларга ыңдыг-ла кончуг хей негелде тургуспайн келген мен. Баштайгы дээрезинде депутат ажылымга дуржулгам чок болганындан ол талазы-биле бергедер, частырыглар тургулаан. Сессияга кайы-бир организацияның ийикпе, аны будурулгенин удуртукчузунга тургускулаан негелделерим анаа айтырыглар кылдыр-даа салдынын тургулаан чүүлдер бар. Советтиң депутадынга чангыс эвес удаа сонгудуп келген эш-өөрүмнүң арга-дуржулгазындан чүвенин үгшин чоорту билип ал эгелээн мен.

Кодээ Советтиң депутады А. М. Дворецкаяның депутат ажылының дуржулгазындан дараазында чүүл менээ өөредиглиг болган. Советтиң сонгукчуларының чагыларының планында Бузан хемни тавараш, Братск кудумчузуна чедир орукту чаарты кылып, асфальтылаары көрдүнген турган. Ол чагының күүселдезин № 2125 орук-септелге участогу боттандырар ужурлуг турган. Ол хүлээлгени күүседирібиле участоктуң алганындан бээр элээн үе эрткен, а ажыл чок. Ынчан депутат Дворецкая участоктуң удуртукчузунуң адынга сессияга негелде тургускан. Септелгениң чоруп туларының байдалын дыңнадырын депутат анаа негээн. Даштындан көөрге, негелде шын тургустунган ышкаш көстүр. Ындыг-даа болза Дворецкая чугула бир чүүлдү өөренип көрбейн барган болган. Негелдени тургузуп турда ол Советтиң шиитпирин, сонгукчуларның чагыының күүселдезин хандырбайн туларының дугайында удуртукчунуң адынга чангыс-даа сөс чок болган. Оон частырыын эскерттеш, ону эдип алырын сүмелешеш, ол негелдени Советтиң хүн айтырыынга бо удаада киирбээн. Негелденин утказын тодараткаш, ону оон дараазында сессияга көөрүн депутатка сүмелээн. Шынап-ла дараазында сессияга ол айтырыг талазы-биле шыңгыы чугаа болган. Эрге-чагырга органы участоктуң удуртукчузунган херек кырында ажылды болгаш хүлээнген жевазинге хамысалгалыг болурун негээн. Ук сессияның соонда орук септеттинген. Оон бээрле сессияга негелде кылырда ооң утказын ханы өөренип көөрүнче чугула кичээнгей салыр апарган мен. Чижээ, тудугга хамаарыштыр оон удуртукчузунга сессияга негелде тургузар хинген болзумза, ол четпестерни бадыткаан «амыдыралчы ийибир чижекти ыяап-ла киирер мен. А кажан сессияның ажыы чорун тувда, киирген негелдемнин Советтиң ажылының өгезинде номчуттунар, номчуттунмазын, хүн айтырыынче ону киирген азы киирбээнин хайгаараар. Бир эвес сессияның даргазы ону кичээнгейден үндүрүттер болза, ону дүрүм ёзугаар өөренип көөрүн дилээр мен. Ынчан мээң чүүнүн дугайында чугаалаар, айтырар дээнимни Советтиң билген турары чугула. Ол сорулга-биле негелденин сөзүн сессияның даргазына шилчидип бергени-биле кызыгаарланмайн, харын ону номчун доосканының соонда бүдүм сес алгаш, херектин ужурун тодаргай тайылбырлавышаан, анаа хамаарыштыр бодумнуң саналымны ыяап-ла киирер мен. А кажан сессияга айтырыг мындыг янзылыг тургустунун келирге, саналгонаа оон-моон эгелээр чүве болгай. Ынчан бодунның бодалынны шынзыдып бадыткаар дээш туржур апаар таварылгалар база тургулаар. Негелделернің кол утказы-даа ол, сонгукчуларның хереглелин хандырары дег чугула чүве кайда боор.

Суурга нийти ажыглалдың телефонун тургузар дугайында негелдени көдээ Советтиң күүскомунга тургуспас аргам чок болган. Амыдыралга чүү турбазыл. Телефон долгаар дээш дөрт километр хире чоруур бе? Ол берге. Ол айтырыг-биле районнуң харылзаа белдиринге баарымга, «чагыларны, аппарат садар акшаны кайыын тып алырыа?» дээр турган. Оон ол айтырыгга хамаарыштыр көдээ Советтин күүскомунга негелде тургускаш, «Маячный» суурга нийти ажыглалдың телефону черде тургустунар бе, күүскоп анаа хамаарыштыр кандыгбир хемчег алыр деп турар бе?» деп бижаан мен. Ону дарый шиитпирлээринин арга-зының чогун күүскоп даргазы тайылбырлаш, ону чоокку үеде шиитпирлеп көөрүн азаап, райкүүскомдан дилег кылган. Ай эрткенде суурга үш телефонну тургускан.

Депутаттың негелдези — организакчы улуг күш. Ону чамдык черлерде ховар ажыглап турары хомудавчыг. Шүгүмүүлелдиң болгаш контрольлуң бо аргазын ажыглаары кончуг чугула деп санаар мен.

«Тувашвейбыт» каттыжыышкынның «Чечек» ательезинде ажылдакчылар ортузунда социалистиг чарыш калбарган. Күш-ажылчы маргылдааны дээштиг организастарынга Кызыл хоорай Советинин депутаттары А. К. Ерина, Т. Л. Смирнова оларның киришкирип турар үлүг-хуузу улуг. Депутаттарның киржилгезибиле ол айтырыгны коллективтин иштин хуралдарынга, бригадаларга чангыс эвес удаа чугаалажып келген. Оон түнелинде түс-түс бригадалар планныг онаалдаларын чедиишкинниг күүседип турарлар.

Депутат ажыл-ижи-биле эш-өөрүнге үлегерлиг болур. Аныяк депутат кыстар Анна Ерина биле Татьяна Смирнова — ательеде мурнакчылар. Ажыл-ишке үлегерлиг депутаттарны мында мактап чугаалажыры таварылга эвес.

ЧУРУКТА: (солагай талазында) даараныкчы С. Петрошенко Кызыл хоорай Советинин депутаттары А. К. Ерина, Т. Л. Смирнова олар-биле кады ажыл-иш дугайын сүмележип тур.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотозу.

КҮҮСЕТТИНГЕН

«Бай-Тал» совхозта хойжу ийи бригаданың малчынары эрткен чылын багай эвес көргүзүглерни чедип ап, инитизибиле бригадалар төрүүр чүс хойга онаштыр 80-ден өрү хураганны доруктургак. Он бирги беш чылдың баштайгы чылында хойжуларының алган хүлээлгези ам ажыл-херек кырында күүсеттинип, кайы-даа бригадаларның малчынары чүс башка онаштыр 81 хураганны камгалап алганнар.

Чарыштыг ийи бригадаларның хойжуларындан хой бүрүзүнден-не хураган алыр дээн хүлээлгезин күүсеткеннер хей. Чоокку хүнерге чедир малчыннар М. Д. Доос, Ө. Х. Хаван-оол, Б. С. Аракчаа, Х. С. Таар-оол, И. Х. Далай-оол олар чүс башка онаштыр 100—106 чедир хураганнарны онча-менди камгалап, съезд мурнуңу социалистиг чарыжының тилекчилери болганнар.

Эң ылаңгыда коммунист М. Д. Доостуң көргүзүү өскелерден белик. Оон кодаңында төрүүр 216 хой шупту оолдапкан, он хой ийистээн, ыңчангаш дуржулгалыг хойжу 226 хураганны онча-менди доруктуруп турар. Малчында мал чеми четчири-биле бар. Мыңдыг чедиишкинни малуын болдуңун кызымак ажыл-ижиндеп ангыда, чайгы семиртлгени, тарып боозадылганы чогуур өйүнде шынарлыг чорукаңындан база кыштаглаашкынга бүгү талазы-биле эки белеткеңгенинин түнелинде чедип алган.

Совхозтуң мурнакчы хойжуларының арга-дуржулгазын өске хойжулар өөренип, чаш төлдүң онча-менди камгалап алыр дээш улам күжениишкинниг ажыллап турарлар.

Х. МОНГУШ.

ЭДЕ КӨРГЕН

«Партия эге организациязы» деп эгелиг мурнуку чүүл февраль 18-те үнген солунда парлаттынган. Партия эге организацияларының дайынчы арга-шинээзин бедидиринче, оларның организакчы болгаш политиктиг ажылының деннелии үенин негелдезинге дүүштүр тургузарынче чамдык партия организацияларының ам-даа чогуур кичээнгей салбайн турарын айыткаш, оон чижээнге Өвүр, Тес-Хем райкомнарын киргеп.

СЭКП Өвүр райкомунуң бирги секретары Ч. Х. Ооржактың харылаана:

СЭКП райкомунуң бюрозунга сөөлгү ийи чылда чүгле ийи партия эге организациязының ажылының дугайында айтырыгны дыңнап чугаалашкан. Мурнуку чүүлде шүгүмүүлелди хүлээп албышаан, партия райкому ажыл планын эдс көргеп. «Кызыл туң» совхоза парткомнуң отчёдуун СЭКП райкомунуң пленумунга, «Ак-Чыраа» совхоза партия организациязының ажылынын дугайында отчёдуун райкомнуң бюрозунга дыңнаарын планнаан.

СЭКП Тес-Хем райкомунуң оргкилдизинин эргелекчизи Л. Нурзаттың харылаана:

Сөөлгү ийи чылда СЭКП райкому партия эге организацияларының отчёттарын чангыс-даа дыңнаваанын шүгүмүүлээнин чоп. Айыткан четпестерни чайладыры-биле СЭКП райкому бо чылдың дургузунда «Тес-Хем» совхозта парткомнуң ажылынын дугайында отчёттуу СЭКП райкомунуң пленумунга, сөптелге-тудуг участогунда партия эге организациязының ажылынын дугайында айтырыгны партия райкомунуң бюрозунга чугаалажырын партия райкомунуң ажыл планынга киргеп.

Эртенгиниң 6 шак. Суурнуң ол-бо чүгүнден демир-хүүрек тутказ кижилер партия райкомунуң чанынга чыглып эгелээн. Удаваанда бульдозериг трактор база олче углапты. Бөлүк кижи чангыс деминг чылган соонда, чүүк машиназынга олурупту. Машина чазаглыг, делгем орукче киприптер билек, шефчилерин катка-хөглүг чугаа-сооду, ырышоору оларны холу дынзыг, шалын ажылдаарынче хейаът киприп турган. Бо дээрге Каа-Хем районнуң Сарыг-Септе культура клиазынин, эмнелгенин, санэпидстанциянын болгаш райкүүскомнуң ажылдакчыларынын «Ленинчи ортк» совхозче шефтээр дээш чоруп турганнары бб.

МАЛЧЫНГА ДУЗА

Шефчилер айыткан шагында совхозка чедип келген. 21-кижи аңгы-аңгы бөлүктер болуп алгаш, малчыннарга дузалажыры-биле үнүпкен. Бир бөлүк хоочун малчын Хертек Кан-ооддуң авылынга барган. Малчыннар, сакманчылар киин түлүк ажылдаан. 200 ажыг хураганның доруга бергеннерине иогаан боодал сигеннерни дистиннэр баглаан, азып берген. Шынап-ла, хураганнар кажаазы дапкыш. Ынангаш делгем кажаа нететтинип турары чөптүг.

Ажыл хөлчок улуг. Көрженнин кылыны 30—40 см болган. Хойжу бригадазының бригадири В. Борисенко кижи бүрүзүнге кылыр ажыллариы хуваапты. Ажыл изиг түлүк. Кезек кижи көрженди хооруп бээрге, өскелери өгден ырак эвес черде овааалай салыпкан. Кончуг шилип, деминг иштин ачызында кажаа иштн арыглаттынган.

Музыка школазының директору А. Балчутов, культура клиазының чөлаачызы В. Иванов, санэпидстанцияның кол эмчази Ю. Чухров, дуржулгалыг анчы А. Салчак болгаш өскелер-даа үлегерлиг ажылдаан. Шынап-ла ажыл ёлчок шинарлыг болган. Шефчилерниң үре-түнелдиг дуза чедиргенинге малчын өг-бүле өөрүп четтиргенни оларга илереткен. Хойдан-на хураган ап, оларны хур-мөйил доруктурарын малчынарга күзээш, шефчилер арыг агаарга үлам сорук киргп алгаш, омак-хөглүг чаныл келген.

Н. БОЛХОЕВ.

ХӨГЛҮГ ЧАПСАР

Бөлүк өөренкчи оолдар, уругларның кудумчу, стадион, кинотеатрларга өткүт дыңналып ноэр хөглүг үннери, чылыг хүннерде крышалардан агып баткан дамдының аян ырызы ышкаш, частың чедип келириниң база бир кол медээзи. Март 24-тен эгелээн часкы хөглүг дыштанылгада уругларны хөй-ле солун, ажыктыг ажыл-херектер, ужуражыышкыннар, аян-чоруктар манап турар.

Ынак Москвавыс ам база бодунуң аныяк аалчыларын чылыг-биле уткуп ап эгелей берген. Пионерлерниң болгаш школачыларның төрээн черлерин өөренир бүгү-эвилел экспедициязының маршруттарын ёзугаар организастаан туристчи аян-чоруктарга 10 миллион ажыг өөренкчи идепкейлии-биле киришкен. Ам ол экспедицияның тиилекчилери — 2 муң кижи Москвага чыглырлар. Ол ышкаш аныяк географтар боттэрының бүгү-эвилел конференциязын эрттирери-биле чуртувустуң төвүнче аъттаныптар. Хөй-хөй уруглар ленинчи черлерге база бөөрлөр. Москваның школачылары Ульяновскиже, Ленинградче, Шушенскоеже экскурсиялаарлар. Псков хоорайның школачылары база өске-даа область, республикаларда оларның үе-чергелери өөредилге чылының баштайгы хүннеринден-не белеткеннп келгени «Совет литературада болгаш уран чүүлде В. И. Ленинниң овур-хевири» деп темалыг байырлалды эрттирерлер. 1900 чылда Псковка В. И. Ленин «Искра» солуннуң төлевилелин анылдаан кылган. Ынчангаш аныяк псковчулар ол байырлалга улуг көдүр-чүүшкүн-биле белеткеннп турарлар.

Часкы дыштанылганың культурлуг программазы база солун боору чугаажөн. Муң-муң уруглар «Номнуң төрүттүнген хуну» деп уруглэрниң байырлалынга, бичиилерге болгаш элээдилерге музыка неделязынга киржир.

Грузияның «Руставаның чечектери» деп уруглар ансамбли, Москваның «Восход» деп нийти ыры школазы Калинин хоорайның школачыларынга аалдап чедерлер.

Аныяк киевчилер «хоорайның пионерлери—суурнуң бичиилеринге» деп шеверлер конкурузун ююнар болгаш ойнаарактар неделязы-биле төндүрер. Латвияның төвүнүң, Вильнюстуң, Таллинниң, Тбилисиниң аныяк чурукчуларының организастааны чурулга уран чүүлүнүң делгелгези Ригада ажыттынган.

А кинога сонуургалдыгларны база-ла өөрүшкү манап турар. Москвага эртер «тоол» деп фестивальдың жюризиниң кежигүннери боттары көрүнчүлер — пионерлер. Ол фестиваль дээрге уругларга кино көргүзүлгезиниң бүгү төвүнде эң-не улуг дээн көрүлде болур. Бүгү чурттуң барык 600 хире театрларынга школачылар баарлар. Дыка хөй чарлалдарда «Баштайгы көргүзүг» деп бижикти номчуп болур. А оларның бирээзин — «Винни-пух база шупту, шупту, шупту»... деп балетти Таджикистанның С. Айни аттыг олера болгаш балет театрының артистери Душанбениң аныяк чурттакчыларынга бараалгатканнар. Театрның хореография студиязының сургуулдары—бичии артистер—композитор Ю. Тер-Осипоптуң тургускаиы музыкалыг төолда профессионал танцылары-биле кады ойнап турар.

(СЭТА-ның корр.).

АКЫ-ДУҢМА УЛУСТАРНЫҢ БУЗУЛБАС ЧАҢГЫС ЭВИ

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң ажылы, социалистиг чурттарның акы-дуңма партияларының төлээлекчилериниң ада-бай чедирген чугаалары, күш-ажылчы коллективтер-биле ол партияларның делегацияларының совет черге сорук киргең өөрүшкүдүг ужуражыышкынары бистиң сорулгаларывыстың болгаш планнарывыстың бир дай эп-сеткилдиг чоруунуң дугайында, найралды болгаш хөделиишкиннерни калбартыр дээн чайгылыш чок чүткүлдүң дугайында тодаргай херечилеп турар.

«Күрүнелер аразында харылзааларны шагдан бээр улустар аразында харылзаалар кылдыр адап келген. Ынчалзажок чүгле бистиң үевисте, социализмниң делегейинге, ол харылзаалар ёзулуг-ла улустар аразында харылзаалар болган. Ол харылзааларга миллион-миллион кижилер дөрт киржип турар. Ол дээрге социализмниң принципиалдыг чаалап алышкыны, кижи төрелгетениң мурнунга ооң улуг ачы-хавыязыдыр» деп, ТК-ниң Отчёт илеткелинге эш Л. И. Брежнев демделээн.

Чаа делегейниң чыыткылыг түдүүн бистер кады кылып, күрүнелер аразының төөгүде көстүп көрбээн хевирин тургузуп турар бис, ынчаларга марксизм-ленинизмниң идеаларының, социалистиг интернационализмниң амыдыралчы чоруу ында тодаргай илергейлеттинип турар. Социал-экономиктиг хөгжүдениң, делегей политиказының бүгү кол айтырыгларының талазы-биле социалистиг чурттарның үзел-бодалдарының принципиалдыг чаңгыс эви бадыткаттынган.

Сырый кады ажылдажылганың үндезинвериинің үндезини, ооң дириг мээ-медереели —коммунистиг акы-дуңма партияларның дем каттыштырган ажыл-чорудулгазы болуп турар. Отчёттуг үеде дээди деңнелге найыралдың үжен чеди ужуражыышкынарның Крымга болганын XXVI съездиге демделээн. Акы-дуңма партияларның болган чурттарның аразында харылзаларны калбартырының перспективаларын, делегей политиказының кол айтырыгларын, келир үеде сорулгаларны ол ужуражыышкыннарга чугаалажып көргеп. Партия-чазак делегацияларының акы-дуңма социалистиг чурттарның аразында аргыжары үргүлүг болуп турар, делегей харылзааларының, идеологтуг болгаш партийжи-организастыг ажылдың айтырыгларының талазы-биле ТК-ларның секретарьларының чөвүлел хуралдары доктаамал үргүлүг болуп турар. Партия, күрүне болгаш хөй-ниити организацияларының, бүдүрүлге коллективтериниң аразында быжыг харылзаалар тургустунган, угаан-бодал амыдыралынга, идеологиягa болгаш культурага акы-дуңма харылзаалар улам калбарып турар.

Совет Эвилели-биле найыралдың болгаш кады ажылдажылганың идеаларын акы-дуңма чурттарның хөй нуруузунуң конституциязында бижээн чорук бистиң чуртувуска улуг идегелдиң дугайында херечилеп турар-дыр. Социализм чурттары-биле найырал, кады ажылдажылга болгаш бот-боттарынга дузалажылга совет даштыкы политиканың кол чүүлү болуп турарын ССРЭ-ниң чаа Конституциязы бодуүн эдилээнде чарлаан.

Совет Эвилели болгаш социализмниң эске-даа чурттары тургузукчу ажылга эргежок чугула даштыкы байдалдарны хандырып бээринче чүткүвүшаан, тайбың дээш, чавырлыышкынны быжыглаар дээш, чаа дайынның кыжаныышкынынга удур идепкейлиг болгаш шиитпирлиг демисеедиг чорудуп турар. Варшава Керөзининиң Организациязының, хамыктың мурнунда ооң Политиктиг консультативтиг комитединиң ажыл-чорудулгазы делегей херектерииге салдарлыг болгаш чаагай үре-түннелдиг рольду ойнап турар. Политиктиг консультативтиг комитет Хельсинкиге Ниити-Европа чөвүлел хуралынга орукту ажыктан болгаш делегейниң хөй-ниитизининиң кичээнгейин хаара тутқан чугула чаа инициативаларны көдүрген. Социализм чурттарының шериг-политиктиг камгалал эвилели тайбынга шынчызы-биле баразан болуп, улустарның социалистиг чаалап алышкыннарын бүзүрелдиг камгалаларынга эргежок чугула бүгү чүүлдерлиг болуп турарын съездиге онзалап демделээн.

Бистиң экономиктиг кады ажылдажылганың үндезинин, ооң дириг мээ-медереели —коммунистиг акы-дуңма партияларның дем каттыштырган ажыл-чорудулгазы болуп турар. Отчёттуг үеде дээди деңнелге найыралдың үжен чеди ужуражыышкынарның Крымга болганын XXVI съездиге демделээн. Акы-дуңма партияларның болган чурттарның аразында харылзаларны калбартырының перспективаларын, делегей политиказының кол айтырыгларын, келир үеде сорулгаларны ол ужуражыышкыннарга чугаалажып көргеп. Партия-чазак делегацияларының акы-дуңма социалистиг чурттарның аразында аргыжары үргүлүг болуп турар, делегей харылзааларының, идеологтуг болгаш партийжи-организастыг ажылдың айтырыгларының талазы-биле ТК-ларның секретарьларының чөвүлел хуралдары доктаамал үргүлүг болуп турар. Партия, күрүне болгаш хөй-ниити организацияларының, бүдүрүлге коллективтериниң аразында быжыг харылзаалар тургустунган, угаан-бодал амыдыралынга, идеологиягa болгаш культурага акы-дуңма харылзаалар улам калбарып турар.

Совет Эвилели-биле найыралдың болгаш кады ажылдажылганың идеаларын акы-дуңма чурттарның хөй нуруузунуң конституциязында бижээн чорук бистиң чуртувуска улуг идегелдиң дугайында херечилеп турар-дыр. Социализм чурттары-биле найырал, кады ажылдажылга болгаш бот-боттарынга дузалажылга совет даштыкы политиканың кол чүүлү болуп турарын ССРЭ-ниң чаа Конституциязы бодуүн эдилээнде чарлаан.

Совет Эвилели болгаш социализмниң эске-даа чурттары тургузукчу ажылга эргежок чугула даштыкы байдалдарны хандырып бээринче чүткүвүшаан, тайбың дээш, чавырлыышкынны быжыглаар дээш, чаа дайынның кыжаныышкынынга удур идепкейлиг болгаш шиитпирлиг демисеедиг чорудуп турар. Варшава Керөзининиң Организациязының, хамыктың мурнунда ооң Политиктиг консультативтиг комитединиң ажыл-чорудулгазы делегей херектерииге салдарлыг болгаш чаагай үре-түннелдиг рольду ойнап турар. Политиктиг консультативтиг комитет Хельсинкиге Ниити-Европа чөвүлел хуралынга орукту ажыктан болгаш делегейниң хөй-ниитизининиң кичээнгейин хаара тутқан чугула чаа инициативаларны көдүрген. Социализм чурттарының шериг-политиктиг камгалал эвилели тайбынга шынчызы-биле баразан болуп, улустарның социалистиг чаалап алышкыннарын бүзүрелдиг камг

В. И. Ленинниң төруттунген хүнүнден бээр 111 чыл болуур оюнга

УЛЬЯНОВТАРНЫҢ СИБИРЬГЕ ЧУРТТАП ТУРГАН ЧЕРЛЕРИ

Ульяновскиниң педагогика институдунуң башкызы С. Ситин чаа ажылда томуйлаткан: Волганың хоочун хоорайының төп кезээнде чаартылга ажылдары кылып турар ажылчынарның консультантызы (штаттан дашкаар) ажылга ону томуйлаан. Ульяновтарның өгбүлезиниң чурттап турганы мооң мурнунда Московская, ам Ленин кудумчузун тургузарынга крайның төөгүзүн өренирлеринң удуртуучузу. Төөгү башкызының сүмелери дына ажыктыг болган.

Ол төөгүлүг кудумчуның бир кварталдарының бирээзи ажык черде мемориал болур. Эртиен чүс чылдагы турганы ышкаш хевирни тудугжулар аңаа тургузар деп турар. Башкынчының ады-биле холбашкан хөй-хөй черлер ол кудумчуда эвээш эвес. Аныяк Владимир олап гимназияже чоруп туган. Ында магазинден Ульяновтар номнарны болгаш ноталарны садып ап турганнар. Өске бир бажыңга типография турган. Ленинниң ачазы Илья Николаевич албан херээниң аайы-биле ынаар бо-ла киргилээр.

Чүс чыл мурнунда ол тудуглар кандыг хевирлиг турганыл? Оларның хөй кезии хөй удаа зде кылдынган болгай. Ол айтырыгларга харыыны С. Ситин бээр деп шиитпирлээн. Хоорайның чурттаачылары — аныяк Ильичиниң ынчаардагы үе-чергелериниң ол үеде улустуң амыдыралының болгаш чаңчылдарының үлептүр болгаш культура дугайында, кудумчулар болгаш чамдык бажыңнар дугайын бижээн аврген муң чыгыы карточкалар ында бар.

Хөй санныг папкаларда — Ленинчи черлерни зде дерип турганының дугайында хөй санныг чуруктар, шыйыглар, схемалар, планнар. Ол дээрге чуртту хөй чылдарда өренип келгенииниң түңнелинде чедип алдынган. Төөгүчү ол кижи шаандагы үениң үнелиг документилерин шыгжап чоруур кырганнарны база дилеп тыпкан. Ульяновскиниң, Москваның, өске-даа хоорайларның архив черлеринге барып, Симбирск дугайында мооң мурнунда билдинмес үүлдерни тыпкан.

Чогаалчылар, чурукчулар, архитекторлар — С. Ситинниң бажыңының аалчылары. Олар сонуургаан айтырыгларынга харыыларны оон ап турар. ССРЭ-ниң улустуң чурукчузу Н. Жуковтуң чураазы Ильичиниң портредин бажыңның көскү черинде аскан. Ол чурукта мынча деп бижээн: «Келир үениң салгалынга үнелиг үүл кылдыр арттырган ажылыңарга мээң сүрээделимниң болгаш өөрүшкүмнүң демдээ кылдыр Сергей Львович Ситинге».

В. ЗЛОБИН.
СЭТА-ның корр.

Ульяновск.

ҮР АЖЫГЛАТТЫНАР

«Нива» комбайнның дыка хөй ажылчын белдирлерин ынаныштыг болгаш үр ажыглаттынар болдуварынга ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Машина тудуунун институдунуң эртемденнери дузалаан. Кезектернин дүрбүжер черлерин лазер-биле болбайзыраткан. Оларның дүрбүжүшкүнге элевели 20—30 катап улгаткан дээрзин чорутқан шеңелдеер көргүскен. Шинчиледдерниң түңнелдерин Таганрогтуң комбайн заводунга дамчыдып берген.

— Чурттуң көдээ ажыл-агыйының машина парыгы чайгылыш чок калбарып турар — деп, институттуң директору, ССРЭ-ниң ЭА-зының корреспондент-кежигүнү К. Фролов чугаалаан. —Көдээге хереглээр техниканың хөй-хөй хевирлерин бүдүрер талазы-биле кол капиталистиг чурттарны ажыл эрткен бис. Чижээ, ССРЭ тракторларны АКШ-та, ГФР-де, Англияда болгаш Италияда бүдүрүп турарын катай алганындан хөйнү үндүрүп турар.

Ынчалзажок көдээ ажыл-агай бүдүрүлгезин механизастаар талазы-биле чамдык айтырыглар ам-даа шиитпирлетинмээн. Безектернин алектенне элеп, үрелип каарының уламында техниканың аңаа турары ховар эвес. Оон түңнелинде хову ажылдарының хуусаазы узап, дүжүттүң чамдыызы черге калып, продукциның бодүүзиези адрап турар. Ам эвээш эвес негелдемнер болдуруп турар көдээ ажыл-агай техниказының шынарында четпестерни чаа беш чылда чайладыры, ол эң-не бедик негелделерге дүүшкен турарын чедип алыры СЭКП-нин XXVI съездиниң демдеглеттинген.

Көдээ ажыл-агай техниказының шынарын, ынаныштыын база үр ажыглаттынарын бедидеринге эртем шинчиледдери чогуур салыышкынны киирер ужурлуг. Оон чеднишкиннери— көдээ ажыл-агыйга эртем-техниктиг депшилгени дүргедеринге ынаныштыг база. Бистиң институттуң чижекке ап көрээлиер. Машиналарның күжүн улгатырарының теоретиктиг үнделеннерин ажылдан кылып турар бис. Оон-биле черелештир көдээ ажыл-агыйның машина тудуунун өйү келген негелделеринге дүгжүп турар дузалал шинчиледдериниң хемчээли бистиң планнарывыста өзүп турар. Ол-алырга бөгүндээ саналдаарынга бистиң белен болуп турарывыс чамдык техниктиг чаа үүлдерни алап көрейн.

Тракторларда болгаш комбайнарда эң-не үрелиичел черлер дүрбүжер белдирлер болур дээрзин сан-фактылар көргүзүп турар. Ол талазы-биле практиктиг ажылдап кылган үүлдер эки түңнелдерин берген.

Үнелиг шынарларлыг болуп турар металлофторопласт дээр холушкак материалды институтка ажылдап кылган. Оон кылган подшипниктер үзээшкин хереглевес, конструкция талазы-биле кончуг бижыг болгаш дадарыышкынга алыспас. Чайганырының чанчыл болган подшипниктерин кыырынга бедик шынарлыг кадыргаан канны ажылдап турар болгай. Ынчаарга металлофторопластаан кылган подшипниктериң 80—90 хуузу чиик карылгалыг, шоолуг күүгүр чок кандан тургустунган. Чаа материалды машина тудуунга калбаа-биле ажыглаар чорук канчаар-даа ажок улуг экономиктиг ажыкты бээр.

Суг ышпинге турар насостарга сүгнүң саддары-биле подшипниктер дүрген үрелип каар. «Родник» дээр, сүгга турар электронасосту Көдээ ажыл-агыйны электрижидерининн бүгү-эвилел институдунуң специалистери-биле кады чогаалып кылган бис. Оон подшипниктерин аңаа суг болуп-ал үзеп турар. Ыланғыя Ортаакы Азияның байдалдарынга, оларда хойларны кудук суундан суттарар черлерге, ол иэсос эргежок чугула.

Бистиң лабораториаларывыстың бирээзинде физиктерниң, эмчилерниң, биологтарның-конструкторларның күжениишкиннери-биле сирилээшкинге удур хемчеглерни ажылдап кылып турар. Оон эчис сорудгазы — көдээ ажыл-агай машиналарының башкарыкчыларынга таарымчалыг байдалды тургузары. Хөй-хөй шеңелделернің түңнелинде пневматиктиг олуттуң үлегерин тургускан. Сириләэшкиннің деңнелин алды катап кудуладыры чедип алдынган. Ол олутту «Нива» комбайнның төлевиледеп турар хевирнге сүмелеп турар бис.

ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының ажылдап кылганы шинчиледдерниң комплекстиг программазын боттандырарынга машина шинчилээр институт-биле чергелештир, чурттуң оңгон шинчилел организацияларын киржип турар. Ол программа көдээ ажыл-агай техниказының күжүн улгаттырарынче, роботтарны, манипуляторларны болгаш кылаштаар машиналарны киирштир, көдээ ажыл-агай бүдүрүлгезин автоматчылырынга хереглээр машиналарын системазын тургузарынче углаган. Ону күүседир чорук көдээге улуг-улуг техниктиг болгаш социал айтырыгларны шиитпирлээрнге үндезин эртемнин чугула салыышкынны болуп.

(СЭТА-ның корр).

Москва.

ЭКИ ЧЫЛГЫЧЫ — ЭЗИРГЕ ДӨМЕЙ

Мен чоокта үнген «Шын» солундан Улуг-Хем районда Жданов аттыг совхозка солун спортчу маргылдаалар боор өрткенин сонуургал-биле номчудум. Оон иштинде аът шалбадаарының маргылдаазын чогум-на малчын чурттуң оюну дээрзин онзалап көрдүм. Оон ынай ол чугле оюн-тоглаа эвес, а харын-даа чылгы маддын ажылынга база бир чугула чүүл болур.

Сөөлгү үеде бистиң республиканда чылгы малдың санының өспейн турарынга болгаш ол малды малдаар кижилерни тывылбас апарганынга ушта соктурган аргамчыны аъттыг чүгүртүп тургаш илип ап шыдавас апарганывыс безин улуг салдарлыг боор турар. Черле ынчаш чер олардыг чылгы малды шалбалап, терепчилеп, аргамчы илип албас кижи малдаары берге. Ынчангаш чамдык чылгычылар мунган ыдың-туртузу мунгаш чадагланып, каларан чылгыын болуп ыядавайн санларадыр, моон-моонү-биле оскүнар таварылгалар бар.

Малды багай шалбалаар чылгычылар мал тудуп мунарда оълар чылгызын ой-чикке хүнү бадыр бөлер. Тудар дээн малын 10-20-даа катап чазар. Ынчап турда мунган аъдында турар, ойладып-сывыртаан мал онгап-суксаар. Ол ынчап тургаш чамдыкта тудар дивээн эмдик малды, азы мырылай эмдик аскыны безин шалбадаап, салыптар. Оон кедерээ ийи-бир мал тудар дээш 10—15 километр хире черде хажаларже сүрүп чедирер, хөй чылгы кажаага баскылажыр, тепкилежир, оон уламынан кемдээр.

Ынап шалбадаар эрес-кашпагай чылгычылар мал тударда чылгы болуп, ону ойладып, шүүдеп-даа турбас боор чүве. Тудар дээн малын тургап чеживден-не эзир дег «теп» алгап баар. Ындыг чылгычыларның мунуп турар аъттары-даа семис, боттары-даа дыш, кадарган малының күш-деңгели-даа эки болур.

Мен бодап көөрүмге, амгы үеде районнарда көдээ ажылагый эргелелдерн, совхозтарның удуртукчулары чылгы малды улам өстүрер сорулгабиле оны малдаар кижилерни баш удур өөредип, белеткээринче кичээнгейни салыры эргежок чугула. Аңаа таарышкан, ол ажылга сонуургалдыг чамдык аныяк-өскенни баш удур дилеп тывар херек. Оон ынай республиканың чер-черлеринге Жданов аттыг совхозка болган аът шалбадаарының маргылдаазы ышкаш маргылдааларны, харын-даа конкурстарны чыл бүрү эрттирип турары күзенчиг.

О. КУУЛАР.
хоочун чылгычы.

Чөөн-Хемчик район.

КӨДЭЭ СЦЕНАДА

Ыракку тере-хөлчүлер оюн-концертке база суидулуг улус. Кунгурттуг суурнуң Культура бажыныңга солун концерт болганыңга солуп көрдүвүс. Чоокта чаа тускай көрүлдени организастап эрттиргеи. Аңаа чеди албан организация кирипшкен. Тере-Хөл сельпозунуң, участок эмнелгезиниң, Сарыг-Хөл сүт-бараан фермазының коллективтери түс-түзүнда дес-дараалаштыр шаңналдыг бирги, ийги, үшкү черлерни эвлээнинер.

Сельпо коллективиниң тургусканы «Партияның тугу» деп композициянын утказы эки болган, ону Ө. Б. Ондар тургускан. Бот-тывынгыр уран үүлдүүн хоочун киржикчизи Н. Д. Ондарның мандолинага аялгалары солун. Участок эмнелгезиниң коллективиниң хепсын каасталгазы эки болган. Сүт-бараан фермазының коллективинде совхозтуң саанчылары, кадарчылары боттарының талантызын көргүзүп, чоңга аян туткан.

Көрүлде шинтизи-биле эки эрткен, чаңгыс четпес үүл—тыва хөгжүм керекселдериниң чок болуп турарындан аңаа ойнаар кижилер тывылбаан.

Б. ЭРЕКСЕН.
Культура бажыңының директору.

Кызыл район.

ШЕФЧИЛЕР ДУЗАЛАШКАН

Суурда албан организацияларга шефтер бо-ла организастаттынар. Улуг-Хем районда Арыг-Бажы сес чыл школазынга одаар ыяш белеткээринии шевеи чоокта чаз болган. Аңаа өреге бүрүзү 2 кубометр токпак белеткээн. Ийи удаа чоруткан ындыг шефчи түңнелинде 75 ег-буле 150 кубометр токпакты белеткээш, школа девискээринде соөртүп берген.

Шефчилерден Б. Дондуг-Эник, Д. Кызыл-оол, Д. Дортуй-оол, Х. Сандаков, Б. Сонгулда, Д.-Х. Болат-оол, М. Бичее-оол болгаш өскелер-даа шалыпчы ажылдаан. Школадз комсомол организациязының секретары Люба Дашбый удуртқан 20 комсомолчу 20 кубометр ыяшты белеткешкеи.

Х. САРЫГ-ООЛ.

ХААКТЫГ ҮНҮҮШКҮН

ВЛКСМ Чөөн-Хемчик райкомунуң киллис эргелекчизи Владимир Ховалыгга удурткан болуук комсомолчулар чоокта чаа «Чыраа-Бажы» совхозче хаактыг үнүүшкүнү кылганнар.

Олар Дагыр-Шеминиң комсомолчу-аныяктарының хойжу бригадазынга болгаш Шык-Бажы сүт-бараан фермазынга чорааннар. Аңаа баргаш олар СЭКП-ниң XXVI съездиниң материалдарын чоңга таныштырып, мурнакчыларга тускаткан агитхуудустарны, хаяа солуннарны үндүрүп, боттарының тускаалдыг белектерни байырлыг байдалга тыпсын берип чорааннар. Фермаңың коллективиниге Николай Сат съездиниң материалдарын таныштырган.

Ол-ла хүн райоңнуң Культура бажыңының агиткультбригадазы база солуп программалыг концертти коллективке бараалгаткан. Ферманың ажылчылары Сергей Кара-Салдың, Алла Оюнуң, Светлана Монгуштуң танцылаарын, Наталья Азанованың домпулуурга ойнаарын улуг сонуургал-биле көргеннер.

Концерт соонда сүт-бараан фермазының эргелекчизи, Ленин орденниң эдилекчизи К. С. Хомушку СЭКП-ниң XXVI съездизиниге коллективтиң күшажылчы челиишкиннериниг ужуражыгларының ол-ла үеде.

Тургустунган четпестерни биллиглиг ажыл эрткеш, күш-культура болгаш спорт талазы-биле чеднишкиннеривисти хүн бүрү быжыглап ажылдавы бистиң хүлээлгевис.

Ш. АЛА.
районнуң спорт комитединиң даргазы.

Бистиң спортчу амыдыралывыс

Күш-культураны болгаш спортту чон ортузунга сайырадып, оон массалыын чедип алыр дээш республиканың районнарының күш-культура болгаш спорт коллективтериниң аразында калбарган социалистиг чарышка Эрзин районнуң спортчулары эки түңнелдерни чедип алгаш, 1980 чылдың түңнелдери-биле республика чарыңының тиилекчизи деп бедии атты чедип ап, республиканың күш-культура болгаш спорт комитединиң шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнаткан. Ам бо булуңдан ол районнуң спортчу амыдыралы-биле таныжып көрээлиңер.

ДЕТКИМЧЕ ХЕРЕК

Кызылдың уран чүүл училишезиниң чурулга салбырын 2 чыл бурунгаар доостум. Улаштыр өскен төрээн черим Эрзинге келгеш, мергежилим аайы-биле ургуларның музыка школазының чурулга салбырына башкылай бердим. Бичимден тура-ла спортка, ылаңгыя хүрештиң янзы-бүрү хевирлеринге сонуургалым улуг турган. Ол сонуургалымны найысылап Кызылга өөренип тура улам бижыладым. Толдаргайлаарга, «Спартак» эки тура спорт ниитилелиниң чанында хостуг хүреш секциязынга үк хүрештиң нарын арганарын шиңгээдип алдым. Башкайгы тиилегенииң өөрүшкүзү, аштырышкынның сагыш-сеткилге бергези-даа маңаа келген. Чоорту спортчу дадыгышкынын ап, арга-мергежил база бедээн. Улан-Удэ, Якутск, Салават болгаш өске-даа улус хоорайларга эрткен маргылдаадарга, бистиң Кызылга чылдың болуп эртип турган «Азия төвү» шаңнал дээш бүгү-эвилел маргылдаазынга аңгы-аңгы чылдарда кириштим, 1978 чылда Салават хоорайга хүрешкеш, бодумнуң декзимге (52 кг) 3-кү черни ээлээш, ССРЭ-ниң спорт мастериниң кандидадының нормазын күүсеттим.

Маңаа ажылдап келгеш хөйнити эгелээшкин-биле Эрзин ортумак школазының базазынга хостуг хүрештиң болгаш самбовуң секцияларын ажыткаш, аңаа сонуургалдыг аныяктарны хаара туттум. Эртиен ийи чылда секцияның киржикчилери айыттынган хүреттерниң чүгле чамдык кол аргаларын шиңгээдип алган эвес, а республика чергелиг маргылдаалларга безин каш удаа киржип чорааннар. Аңаа баргаш команда талазы-биле шаңналдыг черлерни ээлевезивисседаа, дараазындагы IV, V дугаар түңнелдерни көргүзүп турарывыс биске улуг чедиишкин болур. Ам-даа бут кырынга туруп, быжыглар апаар бис. Эрткен ийи чылдарда хостуг хүреш секциязының доктаамал киржикчилери, үстүкү классчылар Валим Кызыл-оол, Сергей Бюрбюжап, Март Чымба, Тимур Дамдын оларның спортчу чеднишкини көскүзү-биле бедээн. Олар шупту бирги разрядтыг мөгелер. С. Бюрбюжап, В. Кызыл-оол 1980 чылда школачылар аразынга боттарының деңзилеринге чемпионаннар. В. Кызыл-оол оон кадында эрткен чылын Тываның шилиндек командазының составынга киргеш, Новокузнецкиге барып республиканың спортчуладын камгалап чораан. Үстүнде ады үнген мөгелерни келир үеде солуп болгу дег оолдар секцияда хөй. Оларга Р. Зайцев, М. Моңгуш, С. Ким, А. Дамдын болгаш өскелер-даа хамааржыр.

Чеднишкиннер-биле чергелештир түс черге хостуг хүрештиң сайзыралынга шаптыктыг үүлдер база бар. Базазында секция эрттирип турарывыс Эрзин ортумак школазының (директору А. М. Моңгуш) удуртулгазының талазындан биске деткимче, дуза кошкак. Спортзалга секция хичээлдер-биле капсырлашкаш, үргүлүүнүн эртиртинмес-тир. Ындыг болганда тускай чер херек. Бир аазаан бажыңның ишти-дашты арыглап алырывыска, улаштыр септедип бербээнииден соок дүжерге, аңаа секция эрттирер арга чок болдувус. Дараазында эрги столованың чылыглап, ыяк-так кылып алган турувуста аңаа школа буфединг тургузуп каан. Ол мышкаш хүрежир чадыглар база четче эвес. Районнуң улус өөредилге киллизин, Эрзин ортумак школазының талазындан бистиң негелде-хомудалларывысты дарый өөренип көөрү күзенчиг.

А. ДОНДУП.
ССРЭ-ниң спорт мастеримге кандидат, хөй-нитичи тренер.

ХААРА ТУДАР

СЭКП-ниң XXVI съездизинге СЭКП ТК-ниң Чиягине секретары эш Л. И. Брежневтиң кылган Отчёттуг илеткелинде мындыг хаңы утказыг сөстер бистерге, спорт ажылдакчыларынга, бедик харыысалганы онаап, тодаргай угланыышкынныг сорулганы салып турар: «Совет кижилериниң кадыкшылының дугайында сагыш салыышкыны күш-культураның болгаш спорттуң сайзырадыдан чарылбас». Совет спортчуларның кайгамчык чеднишкинери, ылаңгыя Москва Олимпиадазынга эң тодаргайы-биле көзүлгеи. Ынчалза-даа кезээте чүгле спортчу шылгаралдарны эвес, а харын күш-культураның болгаш спорттуң масселыг чоруун хамыкты мурнай үнелеп турар бөлгай бис. Чамдык кижилерге спорт дээрге аңаала бир сонуургап көөр, оюн-тоглаа болуп артып турар. Ындыг чоруктан үштунар, харын ынаар массаларны удаи хөйү-биле хаара тудар херек. Күш-культура болгаш спорт кадыкшылдың үндезини дээрзи бүгүдеге билдингир.

Республиканың районнарында спорт комитеттериниң аразында бедик спортчу чеднишкиннерин чедип алыры, күш-культура болгаш спортче массаларны улам-на калбаа-биле хаара тудары, ГТО-ның нормаларын дужаарынга хөй кижини киирштирери дээш социалистиг чарыш калбаргаи. Эрткен 1980 чылда бистиң районнуң спорт комитеди бо талазы-биле чамдык чеднишкиннерни чедип ап, шылчиир кызыл туң-биле шаңнаткан. Бо биске ам-даа спортчу өзүлдени алыр дээш улам тодаргай ажылдаарын дазидырып турар. Эвээш-биче чеднишкиннеривис аңаа келбээн. Хамыктың мурнунда хамаарышкан районувустуң партия, совет, профсөвюл болгаш комсомол органнары-биле быжыг харылзааны тутқан бис. Бир деминг ажылиштин түңнелинде районда сапаттынып турар 3217 күш-культуржулардан бөгүн 1117 кижи ГТО-ның кыскы, чайгы нормаларын дужаткан. Оон-биле чергелештир 1153 кижи масселыг разрядтарны чедип алган. Спорттуң янзы-бүрү хевирлеринге район маргылдааларын 16 катап эрттирген бис. Республика чергелиг маргылдааларга киржилгевис доктаамал.

Районга, республикага-даа эртип турар маргылдааларга үргүлчүнүн идепкейлиг киржип, дээрге түңнелдерни чедип ап келген улуг-биче салгалдың спортчуларын маңаа адаза чогуур. Оларның саны доктаамал өзүп турар. Ындыгларга самбога ССРЭ-ниң спорт мастери, 1980 чылда тыва күрешке республиканың чемпиону П. Шаптан, хостуг хүрешке спорт мастериниге кандидат, хөй-нитичи тренер А. Дондуп, спорттуң националь хевирлеринге РСФСР-ниң спорт мастери К. Майзыр, С.-М. Соян, Л. Лакпажап, С. Дажынмай, А. Хураган-оол, Н. Сагды, В. Кызыл-оол, М. Чымба, А. Дирчин, Ю. Ховалыг, Т. Дамдын, К. Онгай-оол болгаш өске-даа он-он спортчуларны хамаарыштырып болур.

Моон-биле чергелештир СЭКП-ниң XXVI съездизинин төөгүлүг шиитпирлерин амыдыралга боттандырар талазы-биле тодаргай сорулгалар бистиң муриувуста салдынган. Туруп турар сорулгаларны бүрүн күүседиринге районнуң чергелиг маргылдаалларга киржилгевис доктаамал.

Районга, республикага-даа эртип турар маргылдаал

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 73 (11571) | 1981 чылдың март 27, пятница | 1925 чылда үндезилеттингеи | Өртээ 2 кеп.

СПОРТТУҢ МАССАЛЫЫ ДЭЭШ

«Совет спортчуларның кайгамчык чедиишкиннерин Москва Олимпиадазы херек кырынга көргүскен. Ынчалза-даа бистер кезээде чүгле спортчу шылгаралдарны эвес, а харын күш-культураның болгаш спорттуң массалыын хамыктың мурнунда үнелеп турар бис. Бо херекте чедиишкиннер тодаргай. Ынчалза-даа кижилерниң хөй кезинге спорт ам-даа чүгле көөр оюн болуп артпышаан. Ындыг байдалды эдер херек. Күш-культура чурттакчы чоннуң бүгү кезектериниң, ылангыя ургларның, хүн бүрүдеги амыдыралынга кирген турар ужурлуг» — деп СЭКП ТК-ның XXVI съездизинге СЭКП ТК-ның Отчет плеткелинге СЭКП Төп Комитединиң Чингине секретары эш Л. И. Брежнев чугаалаан.

Шак моон алгаш көөрге, Коммунистиг партия болгаш Совет чазак күш-культураны болгаш спорттуң бистиң чуртувуска моон-даа ынай улам сайзыradып, аңаа миллион-миллион кижилерни хөйүүбиле хаара тудар дээш улуг кичээнгейни салып, ону күрүнениң херээ кылдыр көрүп турар-дыр. Бо талазы-биле бистиң республиканың партия, совет органнары, профэвилел, комсомол, спорт организациялары база элээн ажылдарны кылып чорудуп турар.

Сөөлгү үеде республиканың элээн хөй районнарында, совхозтар төптеринде, школаларда чырык, делгем спорт залдары ажыглалга кирген. Чүгле 1980 чылда безин Каа-Хем районда СЭКП-нин XXV съездизи аттыг совхозта, Таңдыда Дуржулга станциязында, Өвүр районнуң төвү Хандагайты суурда Улуг-Хем районда Чаа Чаа-Хөл ортумак школазында болгаш өске-даа черлерде чырык, делгем, чаа спорт залдары ажыглалда кирген. Оон уламындан ол черлерде хөй-хөй аныяктар хостуг үезинде спорттуң янзы-бүрүү хевирлериниң талазы-биле ажыттынган секцияларда, бөлүмнерде хаара туттунган болгаш хөй кижи киржикчилиг солуң маргылдаалар, эш хуузунуң ужуражылгалары болуп эртип турар.

Күш-культура болгаш спортче массаларны калбаа-биле хаара тудуп, ГТО-нуң нормаларын дужаар улустуң санын көвүдедир дээш районнарның спорт комитеттериниң аразында калбарган социалистиг чарыштың эрткен чылгы түңнелдери-биле Эрзин район эки көргүзүглерни чедип алган. Амгы үеде ол районда 3217 күш-культуржу бар. Оларның 1116-зы ГТО-нуң кышкы болгаш чайгы хевирлериниң нормаларын дужааганнар, а 1153 кижи спорттуң янзы-бүрүү хевирлериниң талазы-биле массалыг разрядтыг.

Чедиишкиннер-биле чергелештир спорттуң массалыг чоруун чедип алыр дээш чорудуп турар ажыл ам-даа чогуур негелдезиниге четпейн турар. Эң ылаңгыя көдээ черлерде «Урожай» эки тура спорт ниитилелдериниң кежигүннериниң саны эвээш. Районнар төптеринде ургларның спорт школалары тургустунмайн турар, а ындыг школалар бар черлерде ынаар ургларны хаара тудар ажыл кошкак. Республиканың ниитн билиг школаларында күш-культура кичээлдерин эрттирип турар башкыларның 80 ажыг хуузу дооскан түскай эртем чок. Оон уламындан өөреникчилер чогуур күш-дамыр сайзыралын албайн турар.

Хаактар, конькилер, волейбол, баскетбол мячиктери, футболкалар, майкалар дээш оон-даа өске чугула спорттуң дериг-херекселдери магазиннерде эвээш. А ол чорук күш-культураны массалыы-биле сайзырадырынга бурунгаар идиг бербейн турар.

Моон мурнунда чылдарда «Тыва кобальт», В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттарның ажыл-ишчилери спорттуң он ажыг хевирлеринге цехтер аразында спартакнаданы чорудуп, ынаар дыка хөй ажылчынарны; инженер-техниктиг ажылдакчыларны хаара тудуп, дыштаныр хүннерде солун ужуражылгаларны, спортчу маргылдааларны доктаамал эрттирип турган болза, амгы үеде ол ажыл сулараан, массалыг маргылдаалар эрттирбестей берген. Ынчангаш комбинаттарның удуртулгазы ынаар сагыш салып, ол ажылды катап диргизер ужурлуг.

Ажылчы чонну спортче массалыы-биле хаара тударының бир улуг хемчээ ГТО нормаларының дужаалдазы болур. Бо талазы-биле бистиң республикада чорудуп турар хемчеглер ам-даа четпес. Чурттакчы чоннуң чүгле 12 ажыг хуузу ГТО-нуң нормаларын дужаарында хаара туттунган. Сөөлгү үеде Тожу, Мөңгүн-Тайга, Өвүр, Бии-Хем районнарда, Кызыл хоорайда ГТО нормаларының хөрек демдээнин эдилекчилериниң саны эвээжээн. Үлетпүр бүдүрүлгелерде, школаларда, профтехучилищелерде, ортумак тускай өөредилге черлеринде база ажыллап турар аныяктар ортузунда ГТО-нуң нормалары дужаар ажылды четпес организастаан.

СЭКП-ниң XXVI съездизинин шиитпирлеринге дүүштүр спорт-массалыг ажылдың деннелин үениң негелдезинге чедир көдүрүп, оон массалыг чоруун чедип алыр дээш республиканың күш-культура болгаш спорт комитеди районнарда, хоорайларда спорт комитеттериниң, үлетпүр бүдүрүлгелериниң, ургларның спорт школаларының ажылынга удуртулганы улам экижидип, оларга практиктиг дузаны чедирбишаан, сырый харылзаалыг ажылдаары негеттинип турар.

СЭКП-НИҢ XXVI СЪЕЗДИЗИНИҢ ШИИТПИРЛЕРИН — АМЫДЫРАЛГА!

МУРНУКУ ОДУРУГДА

Кызыл хоорайда чер ажылдары кылыр тудуг эргелелинде эки ажылдыг бригаларның бирээзинге Валерий Николаевич Бушмановтуң удуртканы бригада база хамааржыр. Олар караа четпестерини Бүгүроссия ниитилелиниң Тывада салбырының беш каът бажыңының тудуунда ажылдап турар.

Үк бригада чээрби ажылчынарлыг. Оларның хөй кезии бедик мергежилдиг дашчылар болгаш бызанчылар. Аразында нийыралдыг, бот-боттарынга дузалажып бир дем-биле ажылдап келген бригада алган хүлээлгезин күүседип, сөглээн сөзүн эдеп турар. Нийыралдыг коллективтен чылдагаан чок ажыл шагы үзер, прогулдаар кижи чок. Ынчангаш ында күш-ажылдың бүдүрүкчүлүг бедик болгаш тудуг материалдары хумагалыг чарыгдаттынып турар.

Бригаданың дең-дески ажылынга бригадирнин кирип келген улуг улуг. Оон удуртkан бригадазы беш каът туүйбу бажыңның ийи подъездизинии ханаларын салыр онаалдалыг. Боттарынга алган хүлээлгезин В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнүң бүдүүзүнде бүрүн доозар дээш бригаданың кежигүннери күженишкинниг ажылдап, ажылдың темпизин хүн бүрү бедидип турар.

Эргелелдин бригадаларының аразында күш-ажылчы маргылдаага киришкеш, багай эвес түңнелдерни олар чедип алганнар. Он бирги беш чылдың баштайгы чылының ийи айларында 38 мун рубльдин ажылдарын кылыр планын 55 мун рубльге күүсеткеш, мурнакчыларның одуруунда киргеннер. Бедик мергежилдиг дашчылар Геннадий Чухломин, Анатолий Семис-оол, бызанчылар Николай Родин, Ким Селиванов болгаш оон-даа өскелер эдлчег үлүүн 120—150 хуу чедир күүседип, бригаданың күш-ажылчы чедиишкиннеринге төлептиг үлүүн киргеннер.

Мурнакчы бригаданың кежигүннери апрель 18-те ленинчи субботник эрттирер дугайында Москваның мурнакчы бүдүрүлгелериниң инициативазын бедик кедүрлүүшкүн-биле деткип турар. Коммунистиг субботник хүнүнде каматтынган материалдар-биле бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаш, тудуг ажылдарын эки шынарлыг кылып чорударын шиитпирлээннер. Ол хүн ажылдаан акшазын беш чылдың фонгузунче шилчидерлер.

М. ОНДАР.

ЧУРУКТАРДА: мурнакчы дашчылар Н. Родин, А. Сангы-Бадра (адаанда), Г. Чухломин олар ажыл үезинде.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотолары.

АНЫЯКТАРНЫҢ ШАЛЫПЧЫ АЖЫЛ-ИЖИН — ТӨРЭЭН ЧУРТКА

Ленинчи комсомол, совет аныяктар Коммунистиг партияның ниитики, даштыкы, политиказын изин-биле чүүлдүгүнүп, деткип, СЭКП-ниң XXVI съездизинин төөгүлүг шиитпирлерин соруктуг күүседип турар.

Ол дугайын ВЛКСМ ТК-ның март 25-те Москвага болган пленумунуң киржикчилери медеглеп турган. Чурттуң коммунистериниң шуулганының түңнелдерин болгаш оон шиитпирлеринге холбаштыр комсомол организацияларының соруглаларын анаа чугаалашкан.

ВЛКСМ ТК-ның бирги секретары В. Н. Пастухов илеткел кылгаш, эш Л. И. Брежневтин кылганы партия ТК-ның Отчёт илеткелин, партия съездизинин өске-даа документилерин эге организацияларда калбаа-биле өөренип турарын онзалап демдеглээн. Келир чылдарда комсомолдуң идей-кижизидилгелиг бүгү ажылынын чарылбас кезээ «СЭКП-ниң XXVI съездизинин шиитпирлерин — амыдыралга!» дээр бүгү-эвилел ленинчи зачёду болу бээр. Ол чоруп турарының үезинде боттарының комплекстиг планнарын күүседир дээш аныяк-өскеннин харысалгазын бүгү хемчег-биле бедидип, тодаргай онаалдаларның практиказын калбартыр херек.

Кижиден кижизидерн болгаш күш-ажыл — тудуш холбаалыг. Маадырлыг чанчылдарга шынчы ВЛКСМ ам: «Аныяктарның шалыпчы ажыл-ижин, билиглерин, инициативазын болгаш чогаадылгазын — он бирги беш чылга бараан болдурар!» деп лозунгу көдүрген.

Улус ажыл-агыйының эң улуг 130 ажыг объектилерин Бүгү-эвилелдин комсомолчу шалыпчы тудуглары кылдыр чарааан. Бо беш чылда миллион чыгам ооддар, ыстар комсомолчу путевкалар-биле ол тудугларга баар.

Комсомолдуң шефтээшкинниниң чугула угланыышкыны — чурттуң коммунистериниң шуулганынга чугаалап турган аъш-чем программазын боттандырарынга киржилге-дир. Мал ажылы ВЛКСМ-ге шалыпчы фронт апарган.

Коммунистиг тургузуушкунуң улуг соруглаларын күүседиринге Ленинчи комсомол төлептиг салыышкынын киирип, чаа беш чылда улам улуг чедиишкиннерлиг болурун пленумнуң киржикчилери айткаан.

(СЭТА).

ПАРТИЙЖИ СӨСТҮҢ КҮЖҮ-БИЛЕ

СЭКП-ниң XXVI съездизинин төөгүлүг шиитпирлерин совет кижи бүрүзүнге чедирери, партияның айтыышкынарын күүседиринче ажылчы чоннарны партийжи изиг сөстер-биле мобилизастаары — «Билиг» ниитилелинин үш миллион кижилиг отрядының хүндүлүг болгаш харысалгалыг хүлээлгези.

Бүгү-эвилелдин «Билиг» ниитилелиниң болгаш РСФСР-ниң «Билиг» ниитилелиниң каттышкан пленумунга Бүгү-эвилел «Билиг» ниитилелиниң баштаар черинин даргазы академик Н. Г. Басовтуң илеткелинде, пленум киржикчилериниң саналдарында ол дугайын чугаазлаан. Ол пленум бурунгу хүч Москвага болган.

Чурттуң коммунистериниң шуулганының түңнелдерин болгаш оон шиитпирлерине холбаштыр ниитилел организацияларының соруглаларын пленумга чугаалашкан. Он бирги беш чылда күрүненин экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезинин перспективаларын лекторлар боттарының ажылынга ханы илередип, амыдыралдың совет хевирин, пролетаржы интернационализминин принциптерин тодаргай сурттаалдаар, СЭКП-ниң даштыкы политиктиг ажыл-чорудулгазын бүгү талалыг тайылбырлаар ужурлуг.

Пленумнуң киржикчилери четпестерни ыяк анализтеп, лекция пропагандазын сайыраңгайжыдарының курлавырларын илередип, оон ажыктыын болгаш шынарын бедидерининг оруктарын тодаратkан.

(СЭТА).

ДЕЛЕГЕЙ КОСМОНАВТИКАЗЫНЫҢ АРЫННАРЫ

Юрий Гагариниң ужудуушкунунуң соонда эртткен 20 чыл дургузуида совет космонавтиканың чедиишкиннери — ракета-космос эртемнинин болгаш техниказының төөгүзүнге турасказаткан чыыштың темазы болган. Москвада Эртемденнер бажынынга ол болуп эрткен.

Орбитага баштайгы башкарылгалыг ужудуушкунну бортандырганы үеден бээр бо чылын 20 чыл болур деп, ССРЭ-нин Эртемнер академиязының оралакчы президентизи, «Интеркосмос» чөвүлелиниң даргазы академик В. Котельников СЭТА-ның корреспондентизинге чугаалаан.

Орбитага ужудуушкуннарнын үргүлүглелинин улгатканы совет космонавтиканың шылгарангай чедиишкиннеринин дугайын бүзүреллиг чугаалап турар. Чер бомбүрээзэн долгандыр болдунуп төөгүлүг ужудуушкунун планетанын баштайгы космонавтызы 108 минута дургузуида күүсеткен. Эрткен чылын Л. Попов биле В. Рюмин космоска 185 хонук ажылдаан.

Космос башкарылгалыг ужудуушкуннарның калбак хөгжүлдезин оларның бүгү кижи төрелгетенге ажыдып турар перспективалары амгы шагның ракета-космос техниказын тургускан эртемденнериин, конструкторларның, ажылчынарның хөй санныг коллективтеринин соруктуг ажылының ачызында болдунар аргалыг болган.

Космонавтиканың хөгжүлдези баштайгы базымнарындаңа эртемниг үндезилээшкиннерге даянган. К. Циолковскийнин гениалдыг ажылларында, Ф. Цандерниң, Ю. Кондратюктуң, В. Ветчинкиниң, өске-даа эртемденнерниң ажылларында ол үндезилеттингеи. Академиктер М. Келдыш биле С. Королёвтуң делегей космонавтиказынга шылгарагай салыышкыны-биле холбаалыг арынар космонавтика төөгүзүнде эң улуг соңуургалды болдурган.

Ракета-космос техниказының хөгжүлдезинге совет эртемденнериин, өске-даа чурттарның специалистериниң чогаадыкчы салыышкынын чыыштын киржикчилери чугаалашкан. Космос делгемин шинээдип эгелээнинин баштайгы хүннеринден-не Совет Эвилели космосту шинээдип алырын делегей соруглазы кылдыр көргеи. Социалистиг чурттар космос делгемин «Интеркосмос» программазын ёзугаар шинчилеп турар. ССРЭ-нин, Франциянын, Шөшиңнын, Индияның эртемденнери космос делгемин каны чедиишкинниг шинчилеп турар.

(СЭТА).

Шериг албанының доктаатkан хуусаларын эрттирген шериг албанныгларны ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштеринден 1981 чылдың апрель—июнь айларында халаар дугайында болгаш шериг албанынга хамаатыларның эзлчеглиг келдириишкинининиң дугайында

ССРЭ-ниң камгалал министрининиң ДУЖААЛЫ

ССРЭ-нин «Бүгү-ниитн шериг хүлээлгезинин дугайында» Хообүзүүн ёзугаар дужаарым болза:

1. Шериг албаны эрттирерининн хуусаазы 1981 чылдың июль 1-ге чедир доостур шериг албанныгларны Совет Армиязын, Шериг-Далай Флодунуи, кызыгаар болгаш иштики шериглерниң, хүрээленниден 1981 чылдың апрель-июнь айларында курлавырже халаар.

2. Бо дужаалдың 1-ги чүүлүн ёзугаар шериг албанныгларны курлавырже халаарыбиле холбаштыр келдириишкин хүнүнге чедир 18 харлапкан болгаш келдириишкин хуусаазын соңгаарладыр эргези чок хамаатыларны, а ол ышкаш келдириишкинден соңгаарлаткан хуусаазы төнген келдириишкинден ооң чедир 10 хонук ажылдаан.

3. Дужаалды бүгү-ле роталарга, батареяларга, эскадрильяларга болгаш корабльдерге чарлаар.

ССРЭ-ниң камгалал министри Совет Эвилелиниң Маршалы Д. УСТИНОВ.

СӨЗҮНГЕ ЭЭ БОЛБУШААН...

«Шын» солуннуң, радионуң болгаш улусчу контрольдуң каттышкан рейдизи

Бии-Хем районнуң совхозтарының, Сельхозтехүркомнуң район салбырының механизаторлары болгаш инженер-техниктиг ажылдакчылары 1981 чылдың көдээ ажыл-агый ажылдарын чедиишкинниг чорудары-биле көдээ ажыл-агый техниказын кышкы үеде эки шынарлыг септеп белеткээр, механизатор кадрларны өөредип, четчелээр талазы-биле инициативаны үндүргеш, боттарының мурнунга белеп эвес сорулгаларны салганнар. Часкы хову ажылдарын өй-шаанда бедик агротехниктиг байдалга эрттирери-биле совхозтарга андазыннар, культиваторлар болгаш сеялкалар септелгезин 1981 чылдың февраль 23-ке чедир доозарын, трактор парыгын апрель 1-ге чедир 90 хуудан куду эвес кылдыр белеткээрнин, тараа комбайннарын болгаш сиген белеткээр техниканы май 1-ге чедир бүрүн септеп доозарын болгаш өске-даа чүүлдерни кылырын бии-хемчилер хүлээнген.

Ам часкы ажылдар эгелээринге чедир санныг хонуктар арткан. Бии-Хем районнуң совхозтарының механизаторлары, чер ажылдыглары аңаа канчаар белеткенин турарыл, кыйгырыг үндүргеш, берген сөзүнге ээ болуп шыдааннар бе? Ол дугайын «Шын» солуннуң, радионуң болгаш улусчу контрольдуң каттышкан рейдизи хынаан.

Часкы хову ажылдарын чорударының баш бурунгаар тургускан планын ёзугаар, «Саян» совхозтуң чер ажылдыглары бо чылын 11 мун 750 гектарга тараа болгаш мал чеми культураларның үрезиннерни чаштырар, 30 гектарга картофельди болгаш 5 гектарга вогааларны тарып олуртур ужурлуг. Оон аңгыда 6550 гектар черни чазын удур аңдарар. Бо улуг хемчээлдиг ажылдарны кыска хуусаада эки шынарлыг чорударын техниканы, үрезиннерни, мехзинизатор кадрларны, хову турлагларын болур-чогууру-биле белеткээнинден, күш-ажылды болгаш сопиалистиг чарышты бедик деннелге организастаанындан кол хамааржыры билдингир.

Совхозтуң механизаторлары, инженер-техниктиг ажылдакчылары тракторлар болгаш көдээ ажыл-агый машиналарын часкы хову ажылдары эгелээр бетинде бүрүн септеп доозар дээш күженишкинниг ажылдап келгеннер. Септелгеде хаара туттунган түс-түс механизаторларың болгаш звеноларның аразына чарышты организастап, оларның ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны тургускан. Республиканың улуг ажыл-агыйларның бирээзи «Кызыл тараачын» совхозтуң база өске-даа коллективтериин септекчилериниң мурнакчы дуржулгазын ажыглап, ажылдың шыпарыыче улуг кичээнгейни салып келген. Оон түңнелинде бо совхозта ам бар кожуг машиналары ажылдаарынга бүрүн белеткеттингеи. Ынчалзажок артык кезектербиле хаидырылга багай болганындан тракторлар септээрэ хожудап турар. Ийи ДТ-75 болгаш беш К-700 ам-даа септелге мастерскаязындан үнмээн. Ынаңгыя часкы, чайгы чер аңдарарынга, хөрүүн болбаззырадырынга, үрезни чаштырарынга болгаш өске-даа ажылдарга тускай отряд кылдыр ажылдаар К-700-терниң чартык кезинии белеткеттинмээнин, сельхозтехрайсалбырының үк ажылды саададын турары совхозтуң чер ажылдыгларының чөптүг дүвүрээзинин болдуруп турар.

— Ол тракторларны хову ажылдары эгелээринге чедир септеп белеткеп алырының бүгү-ле хемчеглерин ап турар бис — деп, кол инженер Н. Дубровский чугаалап турар.

«Өөк» совхозтуң механизаторлары көдээ ажыл-агый машиналарын септээрин бүрүн доозуп, дутуйлуг болгаш илирбелиг тракторларны белеткээрин адакталдыра берзе-даа, база-ла үш К-700-түн септелгезин доозаан. Оларны базз хозу-шөлдерге хайыышкынның ажылдар эгелээринге чедир септеп алыр дээш күженишкинниг ажылдап турарлар.

Черле ынчаш, «Беларусь», ДТ-75 тракторларынынга деңээрге, К-700, К-701 тракторларның техниктиг белеги кайыаа совхозта куду дээрзин рейд үезинде көрдүвүс. Амгы үеде районуң ажыл-агыйларында 32 «Кировецтерниң» чүгле 18-и азы чартык кезии ажылдаарынга белеп. **(Улуг тракторларны септеп белеткээринде дүвүренчит байдал чүгле Бии-Хем районда эвес, харын өске-даа районнарда тургустунган).**

Маңаа немеп каар түве чүл дээрге, районуң совхозтарының септеэр ужурлуг 184 тракторунуң 160-ы март 20-ге чедир белеткеттинген. Арткан 20 ажыг тракторну хову-ажылдары эгелээринге чедир кылып алыр дээш чымыштыг ажыл чорун турар. Моон алгаш көөрге, районнуң совхозтарының трактор парыгының часка белеткели багай эвес-тир. Ол ышкаш тараа комбайнарын, суттат техниказын болгаш өске-даа дериг-херекселдерни септеп белеткээрин ажыл-агыйларда дүрген темпилиг чорун турар.

Бар техниканы бүдүрүкчүлүг ажыглаарының бир кол үндезини — бедик мергежилдиг механизатор кадрларны өөредип, четчелеп алыры болгай. Улуг тракторларны ийи ээлчегге ажылдадырынга совхозтарда ам-даа элээн хөй механизаторлар чедиишпейн турар.

Совхозтар амгы үеде тараа болгаш мал чеми культураларның (кукуруза, тарымал тоорук, горох үрезиннериден аңгыда) үрезиннери-биле четчир кылдыр хандыртынган. Чижээ, «Саян» совхоз чазын чажар культураларның сорттуг 2100 тонна үрезиннерни уруп алган. Оларның 1500 тонназы —1,2 классты. «Өөк» совхоз базала үрезиннерни четчир кылдыр белеткеп, чажар шынарынга чедир ариглап алган. Ам оларны хораннаар ажыл шаңнарда чорун турар.

Бо чылын совхозтарга картофель тарып олуртур шөлдерни хемчээлин улгаттырганыбиле күзүн урган үрезиннер хереглелге чедиишпейн турар.

Шөлдерже организатор чемишчидилгелерни сөөртүүр, үрезиннер-биле кады чаштырар минералдыг чемишчидилгелерни сөөртүп алыры совхозтарда уламчылап турар. Ол ышкаш кывар-таар материалдарны сөөртүп алырын, суттатгыр шөлдерни белеткээрин, ногаа, картофель өстүрер звеноларны организастап тургузарын, хову турлагларын, сөөртүп чоруур вагонтугаштарны септеп белеткээрин, чер ажылдыгларның чурттап, ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузарын ажыл-агыйларда чорудуп турар. Оон-биле чергелештир хову ажылдарынга киржир агрегаттарны бригаларда четчелеп турар.

Кысказы-биле чугаалаарга, көдээ ажыл-агый техниказы кышкы үеде, эки шынарлыг белеткеп алырынче республиканың механизаторларын кыйгырып тура, боттарынга алган хүлээлгелерин бии-хемчилер чедиишкинниг күүседип, берген сөзүнге ээ болуп шыдааннар. Бо талазы-биле республиканың совхозтарының аразында чарлаан социалистиг чарышка тиилекчи болгаш, Тыва АССР-нин Министрлер Чөвүлелиниң, профобличөвүлелдин база ВЛКСМ обкомунуң шилчинр Кызыл туктарын чаалап алганы оларны сорук киирип, улам күженишкинниг ажылдаарын хүлээндиргеи.

РЕЙД БРИГАДАЗЫНЫҢ КЕЖИГҮННЕРИ:

М. САУЛЕНКО — «Саян» совхозтуң механизатору, улусчу контролёр; **М. СМЕТАНИНА**—«Өөк» совхозтуң экономизи, ында улусчу контроль болуунуң даргазы; **С. ДАНЗЫН-ООЛ** — республика радиозуюнуң корр; **Х.-К. МОНГУШ** — «Шын» солуннуң корр.

Национально-краеведческий отдел

РЕВОЛЮСЧУ, ДАЙЫНЧЫ, КҮШ-АЖЫЛЧЫ АЛДАР

1981 чыл. Март № 3 (105)

ОТТУГ ЧЫЛДАР УТТУНДУРБАС

Ада-чурттун Улуг дайыны доозулгандан бээр 36 чыл эрткен.

...ТАР-ныц 10 дугаар Улуг Хуралы болунуп ажылын июнь 25-те дооскан. Орта Ада-чурттун Улуг дайынынга киржир, оон дайынчыларынга дузалажыр дугайында Тыванын бүгү арат чонунга кыйгырыгны үндүрген. Улуг Хуралга санал бергеннер дайынчы аъттарны, белектерни дораан чоруларын, харын херек болгаш чонпээрээр болза боттары-биле барып фронтуга тулчурун күзеп, чугаалап турганнар. Улуг Хуралдын төлээзи чогаалчы Сергей Шорбю болунуп саналыныл төнчүзүнде, фашизмни ажыл тнилээр дугайында шүлүүн дыңзыг үн-биле чугаалаан. АРИ Барыын-Хемчик кожмомунун секретары эш Бак-Кок саналының төнчүзүнде: «ССРЭ дээгередин!», «Совет улус тнилезин!» — деп йөрээл салган.

Улуг Хурал доозулган соонда оон төлээлери кожуун, сумуларынче, албан ямы черлеринче таран чангылаан, бүгү-ле ажылды дайын байдалынга таарыштыр улуг кодурлүүшкүн-биле чорудуп эгелээн.

Кызылдың каттышкан школазын дооскан улустарны кожуунарнын удуртур болгаш харысалгалыг ажылларынче чоруткулаан. Мени АРЭ Чөөн-Хемчик кожуун комитединин секретарынга чоруткан. Сумулар, арбаннарже хүн бүруде сургакчыларны чорудун, кызыл шериглерге аъттар чыылдазын, фронтуга ынзы-бүрү белек чыылдазын, арат чоннун ортузунга суртээл ажылын улам күштелдирип турду.

Кызыл шериге аът чыылдазын болгаш фронтуга белек дузаламчызын эки-тура-биле чорулар түрэ-даа, сургакчыларга чижек-планны берип каар турган. Ону ажыр күүседип келир турган бис. Дузаламчы чыылдазынга чон идепкейлиг киржип турган.

Бир катап мени Шемп сумузундан 60 аът чыып келирибиле чоруткан чүве. Сумунун, арбаннарнын даргаларынын эки киржилгези-биле үш хонук иштинде 64 аътты экелдим.

1944 чылдын сентябрь айза кожуун кооперациязын дамчыштыр алгы-кеэш чыылдазы чоруткан. Мени Баян-Тала сумузунче чоруткан. Орта ийиле хонук иштинде 300 ажыг алгы-кеэш чыып алдым. Сумуун оралакчы даргазы Ооржак Лопсанчап болдунуп тергелиг аалы-биле кожкопка ону экелип дужаган. АРЭ кожкомунун агитас-пропаганда килдизинин эргелекчизи Лопсан-Серен Хөр-Тайга чурттуг болгаш олче сургакчылаан алгы-кеэштэ пландан ажыр экелгеи.

1941 чылдын ноябрь айда мени АРЭ Тожу кожкомунун агитас-пропаганда килдизинин эргелекчизинге чоруткан. Орта баргаш АРЭ-нин ажыл-чорудулгазы-биле канспрлаштыр база-ла суурларже сургакчылап, фронтуга белек чыылдазын соксатпаан бис. 1942 чылдың эгезинде кожуунун белек комиссиязының даргазынга сонгуп каан. Төора-Хем, Салдам суурлардан чыглынган бедекти комиссия кежигүннери-биле хүлээп ап, ону шанактыг аътгар-биле Кызылче чорудуп турдувус. АРЭ кожкомунун секретары Торжунун саналы-биле айза шалыным чартыын оран намгаладынын фондузунче шилчидип турдум. Өске эрвечи активтер өг-бүлезинин хире-чергези-биле үш хүнүн, бир неделянын ажыл төлевирин шилчидип турганнар. Чижээ, башкылар Даамыкай, Самбайлык болгаш Одуген, Хамсыра, Уруг-Даг сумуларынын аъттары колдуунда ан-олук болгаш иви-чары кежин белекке базар турган.

1942 чылдын май 1-де бэйырлал хүнүнде, АРИ, АРЭ кожкомларының ажылдакчылары Кызыл Шеригге хаак чаян белеткедивис. АРЭ кожкому февраль 23-те хаак маргылдаазы организастаап, республикага бирги черни алгаш, ТАРИ ТК-ныц шаңнал бижиин алган.

Аныяктардан тургустуган ополченнер өредилгези Соскарның болгаш Седип-бөлдүн удуртулгазы-биле эки чорун турганын база-ла утпаан мен. Шериг өредилгезин ол уеде АРШ-тын шериг эмнизи турган С. А. Серекей Кызылдан келгеш, хынап көргеш, эки деп санаан.

ТАРИ ТК-ныц чорутканы-биле Эрзин АРЭ кожкомунун агитас-пропаганда, пионер килдистеринин эргелекчизи тургаш, кожуунун бүгү сумуларын кезип, фронтуга белек чыылдырар ажылдарга улугхүүм киирип чордум.

В. УЙНУКАЙ.

Каа-Хем райоп.

ДҮНЕКИ ХАЙГЫЫЛГА

Дүн орту эрте бергенде кызыгаарчылар Алыг-Ижээни дээр черге үнүп келгеннер. Долгандыр ыржымы коичуг. Булуттар артынче чаштына берген ай даглар баштарын бүлүртүп чыдыын турган.

Дмитрий Каминский бичии кала доктаай дүшкеш, тайганын оожум шыпшыына кичээнгейлиг дыңнай берген. Оон соондан Норбу Донгак кылаштап келген.

— Чүге чыдып каар кижи сен?— деп, улуг эргелиг кижи болгаш Дмитрий шыңгыы айтырган.

— Тайганын сымыранын дыңнап чордум — деп, Донгак харыылаан.

— Коргуп чор сен бе? Шынап-ла коргувчуу коичуг-дур. Кызыгаар чер болгаш ындыг ыйнаан — деп. Каминский чүраазын уламчылаан.

— Билир мен — деп, Норбу оожум харыылаан.

Озалдай бергенинин чылдагаанын ол бо удазала база чугаалавааи. Оон сестин чорааны-ла шын: сактырга артында кижи чоруп орар ышкаш болган. Хая көрүнген: кым-даа чок болган. Дыңнаалаан — даап үнмээн. Аныяк солдаттың сестин, дүвүреп чоруурун сержант Каминский эндевээн.

— Мээн мурнумга кирип ал, Донгак. Эмин эрттир бурунгаар эшкедевес сен. Мелээ болу бээрин хайгаарап чор — деп, ол айтышкын берген.

Эжинин кылажының даажы чилеп, бичии ырай бээрге. Дмитрий автомадын эде тутқулаш, аныяк кызыгааржының соонче базыпкан.

Тайгада час болунуп долу эргезинче киргеп. Чамдык черлерге чаржалдыр эрий бергилээн хар чыткан. Арга чурттуг аңнарның истери ычда тоза көстүп чыткылаан. Бойдустун «номук» номчуп билир сержантының кичээнгейин олар хаара түда бергеннер. Истерни топтап көөрге, аңнарның бир-ле чүвезен сестип, лескеин илеп болган. «Норбунун дүвүрели аңаа эвес болганзыр» — деп, сержант иштинде боланган. Ол хая көрүнген. Оон кичээнгейи кургаг дыгта барган. Сактырга оон бүдүктарының аразында бир-ле чүве ынчаш деэш ышкаш болган. Ынчалза-даа ол чүнүзээ дыңнаваан.

Мелээ болгаар Норбу чедип келген. Ол дайынчы даалгазын билип, чалым-хая кыдыынга туруп алгаш, айтомадын белеткеп алган. Каминский кургаг дыгка даап чок чеде кылаштай бергеш, сыйлып калган будукту солагай холу-биле чайлады илипкен. Кызыгааржы черле часпаан. Бир-ле чүвенин хелегези, ынаар арга ханызында, кажараш дээн. «Ан бе, азы кижи бе?».

Оон каш-ла метр черде, улут даштың иеминде пар чаштының чыткан. Пар халыырында белеткени берген. Каминский автомадын эктинден дүргеп дүжүргеш, парның бажынче шыгаай берген. «Алар бе, азы атпас бе?». Ынчап тура, пар олче эвес, а оске чүвеже халлаар деп турарын ол эскерип каан. Дмитрий бичии кала-ла хая көрүпген. Араатан чалым хая кыдынында турган Донгакче халыыр хире апарган. Айыыл дыргелген. Чүнү канчаарыл? Ол араатанның кичээнгейин чарлыктырар болдаш, автомадының тонаан чазылаткан.

Дааштан сезинген хевирлиг араатан Донгактың кырынче шурай берген. Солдат чайлап четтигипкен. Пар ховар частырыг кылыр. Бо удазала ол кызыгааржыларже катап халдашкын кылбайн, арга иштинче маңнап чоруй барган.

Кызыгааржылар парга таваржып турар уеде, оларны оюп, оске талазында оске «ан» эрте берген. Ол дугайын тайгада суурнун чурттакчызы, аңчы Иванов дыңнаткан:

— Дуу бедик тей артынче боолуг кижи ажа берди. Бистин-ле хевирлиг-дир. Ынчалза-даа оңу хынап көрзе артык эвес боор...

Иванов ынча дээш тайгаже чорупкан. Ол оолду сержант эки билир. Ол аввазы-биле кады чурттап турар. Ажылдавышаан өөренип турар.

Ивановтун көрген кижизиниц бажын дозар деп кызыгааржылар шиитпирлээнинер. Ийи шак хире болганда кызыгааржылар аңаа ужуражы бергеннер. Дмитрий биле «ачым» аяк черге барык-ла денге чыгыы үнүп келгеннер. Урекчи Каминскийни көрүп каан, дедир арыгже углай чорун каан. Аңаа Норбу Донгак үткүжүп келген.

— Тур!— деп, солдат дужаган.

Ол дужуп бербээн. Харында дезерии ораддашкан. Ынчалза-даа бүзээлээшкинде кире бергенин биле тыртып каан, быллай дүшкен дайыбиле аныяк кызыгааржыны хантар дээш боозун көдүрүп келген. Норбу ангадаваан. Ол автомады-биле камгаланып, күштүг кагыны дозуп четтигипкен. Кызыгаар үрекчизинин боозу сына берген.

Ийилээ сегиржип алганнар. Норбу самбо аргазы ажыглаап урекчини ужур илипкен. Урекчи күштүг, кашпагай кижи болган. Ол кончуг дүрген тура халаап, кызыгааржыны ужур майгыпкан. Таптыг-ла ынчан сержант маңнап келген.

— Тур! Холуң көдүр!— деп, ол дужаган.

...Бо таварылганы меңээ кызыгаарга шериг албаны эрттирип турган трактурист Норбу Донгак чугаалап берген чүве.

И. ЮНДИН,
курлавырда майор.

Совет Армияның болгаш Шериг-Далай Флодунуң амыдыралындан

АЛЫШКЫЛАР

КЫЗЫЛ ТУКТУГ СОҢГУ ФЛОТ. Офицер алышкылар Михаил биле Александр Пугачёвтарның допчу намдарымындыг-ла узун эвес. Кайгыыдаа ортумак школа дооскаш, М. В. Фрунзе аттыг дээди шериг-далай училищезинге кирип алганнар. Улуу Михаил, өредилгезин дооскаш, Кызыл туктуг Каспий флотилиязынга ажылдаар дужаал алган. Ам капитан-лейтенант М. Пугачёв — тральщик командири. Корабльдин экипажы социалистиг чарыштың мурнакчыларының одуруунда чорup орар.

Александр училищени дооскаш, Кызыл Туктуг Соңгу флотка албан эрттирер дужаал алган. Аныя чеде улаа лейтенант А. Пугачёв — дадыпчы улуг хемелерге удур корабльдин командирининң политика талазы-биле оралакчызы. Ук корабль шериг кезээнге бирги черни эзээш, тергиннеринең одуруундан үнмээн. Ам корабль океан эжиндиришкинининде чорup турар.

Пугачёв алышкылар үргулчу харыдажып, экипажтарында ажыл-херээнин дугайын чагаларынга бижип турарлар. Чоокта чаа оларгa дайынчы өредилгелерге чедиишкиннери дээш аныяк — СЭКП-ниц XXVI съездининиц делегады, Азербайджанның Компартиязының Төп Комитединиң идиш секретары Юрий Николаевич Пугачёв байыр чедирген.

Капитан,
В. ШИРОКОВ.

ТӨЛЕПТИГЛЕРНИҢ БАТАРЕЯЗЫ

СОВЕТ ШЕРИГЛЕРНИҢ ГЕРМАНИЯДА БӨЛҮҮ. Бо айда болган тактитиг өредилге уезинде тергиннер батареязының дайынчылары боттарының бедик мергежилдиин көргускеннер. Ол батареяны гвардияның капитаны Г. Уткин командылап турар. Артиллеристер танкылар көзүглаашкынга чажыды-биле чедип келгеш, будурланыкчының хүнүктүг машиналарын хенертен боолап киришкеннер.

Ол батареяның данзызында Совет Эвилелиниң Маадыры гвардияның старшиназы И. Табановтун адын мөңгээш-биле кирип бижээн. Төрээн чүргувустун амгы камгалакчылары фронтучуларның алдарынга төлептиг болуп чоруурлар. Гвардейжилер — капитан Г. Уткин, улуг лейтенант Н. Степанов, лейтенант С. Егоров болгаш өскелердаа кичээл бүрүзүнге сержантыларны болгаш солдаттарны часпас адарынга чугкулдуг өредип турарлар. Шак ындыг кызымак күш-ажылдың түннелинде артиллеристер өредилге уезинде бедик түннелдерни чедип ап, социалистиг хүлээлгелерин ак сеткилдиг күүседип турарлар.

Майор
И. ШПАРАГА.

Бистиң чаңгыс чер чурттугларывыс

«ДАЙЫНЧЫ ХУУДУСТУҢ» РЕДАКТОРУ

Машина хоорайның кудумчуларынга кирип келген. Александр Богданов шагынче көрген. Командирнин дужаалын чогуур үезинде күүседип четтигипкен болган. Рейс соонда машинаны хынап көргеш, гаражка тургузуп каар-дыр деп ол бодап чораан. Оон соонда уе хоступ — түнү-даа кылып ап болур.

Шеригге келгеш Александр үр болбаан. Чаа-ла чыл чедип чоруур. Армейжи амыдыралын эгелээр мурнунда ол Кызыл хоорайда ДОСААФ-ка автошкола дооскан. Ажыы-биле чугаалаарга, чолаачы болуруи ол күзевейи-даа чораан. Ортумак школаны дооскаш, ол Кызылдың автоорук техникумунун кежээки салбырынга, «Кызыл тудуг» треске ажылдавышаан, өөренип турган. Бир катап аңаа шериг комиссариадындан келдиришкин келгеп.

— Биске шериг чолаачылар херек — деп, кажан ол шериг комиссариадынга чеде бээрге, чугааланнар.

Шеригге баргаш, ол командирлеринге багай диртин көрбээн. Ажыл-ишчи, чугаакыр болгаш чаа эш-өөрүнүн хүндүткелин чаалап алган. Александрның дагдыныкчылары база-ла ак сеткилдиг, эки улус болган.. Биче сержант Михаил Макаров чаа келген солдат ооллларга дузалажып, аргадружулгазын оларга дамчыдып берген.

— Александр — деп, бир катап Богдановту ол доктаадыпкан.

— «Дайынчы хуудустун» редактору аарый берген-дир. Дузалап көр — деп дилээн.

Биче сержант часпаан болган. Александрның «Дайынчы хуудустары» солун-даа, утказлыг-даа болган.

— Чаа редактор тыпты берген ол бе— деп, «Дайынчы хуудустуң» эзлчеглиг үндурулгезин номчаашн, рота командирининиң политиктиг ажыл талазы-биле оралакчызы соңуургаан.

— Шак-ла ындыг ийин. Аңаа дайынчы Богданов — деп, взвод командири илеткээн.

— Оон багай эвес чурукчу-каастакчы үнүп болур-дур. Богдановту менче чорудуптар силер — деп, офицер чугаалаан.

Александр шак ынчаар штаттан дашкаар чурукчу болу берген. Техникумга өөренип турган, ол хөй шыйгылар кылып, а чамдыкта чуруп-даа турган. Оон ол соңуургалы шеригге келгенде ынчаар ажыглаттына берген.

Александр ленинчи өрээлге кирип келгеш, кылын саазыны чаткаш, өнүүт карандаштарын, будуктарын белеткеп алгаш, аалынче чорудар дээш чедир-биживээн чагаазын сактып келген. Ынчалза-даа аңаа хол дегбээн. Дайынчы хуудустү бижип, чуруп доозупкаш, уламчылаай мен деп, ол шинтширлээн.

Ю. САВОСТИН.

Омск хоорай.

ТӨӨГҮП БЕРИП ЧОРУУР

...Ровно хоорай дээш тулчуушкун эгелээн. Бирги соруда— демир-орук белдирин эжелеп алыры. Ында немецтер эвээш эвес күжүн мөөнгээни билдине берген. Оон-биле кады немецтер чажыт черде боттарының снайперлерин база тургускаан болгаш бистин хайгыылчыларывыс, снайперлеривис демир-орук шугумунга кәстүп кээрге-ле боолап, эскадронну бурунгаарлатпайн турганнар.

— Донгак, балыгланган снайперниң боозун алгаш, бурунгаарлап, немец снайперни чок кыл!— деп, капитан Кечил-оол дужаагаи.

Үнүкпен демир-орук шугумунуң кыдыын куду үнген бадып каан. Немецтерниң огу оон соо, мурнунга сыгайнып эртип турган. «Араатан дайзын ыяш бажында чаштып олурар-дыр» деп, ол билип каан. Ол кедеп чораап, немец снайперни чок кылган.

— Эр-хей, Донгак! Бурунгаар!— деп, капитан Кечил-оолдуң үнү дынналган.

Күүлүг «Ура!» диммиттелип, эки турачылар шаап халдап кирген. Удаткан чок демир-орук белдири болгаш чигир заводу хостаттынган.

Фашистер хоорайдан дезип үнген. Ровно хостаттынган. Кудумчу тулчуушкуунунга маадырлыг болганы дээш Үнүкпен Донгакты Ровнону хостаап соонда «Ада-чурттуң дайыны» орденниц ийиги чергези-биле шаңнаан. Тыва эки турачының хөрээнге баштайгы орден ынчаар чайнап, ону улам хей-аът кинрген. Улаштыр Сурмичи, Дубно дээш Украинаның өскедаа хоорай, суурлары хостаттынган...

Донгак Ууланович Үнүкпен дайын соонда Төрээн Тывазынга чедип келгеш, чолаачы ажылынга катап кирген. Оон бээр ам тайбың иштин үжен алды чылы болуп турар. Бо үенин иштинде ол Чөөн-Хемчик, Барыын-Хемчик районнарның колхоз, совхозтарынга чолаачылап, механиктеп ажылдап келген. Чүгле «Бардык» совхозта безин ол ам чээрби ажыг чыл чолаачылап турар. Соөлгү чылдарда ол өрт өөрүпер машинада чолаачылап, инспектор болуп келген.

1942 чылдан бээр партия хежүүнү Донгак Ууланович ам совхозта партия эге организациязының ажыл-херээнде идепкейлиг киржип турар. Көдээ Советтиң депутады.

ЧУРУКТА: У. У. Донгак.

Сөзү, фотозу Х. МОНГУШТУУ.

ОЙТУР ШАППЫШААН...

Эң баштай эскадрон украин суур Деражнюну дайзындан хостаарынга киришкен. Ол тулчуушкунга тыва эки турачылардан үш кижи өлүрткен. Гвардияның улуг лейтенантызы Сат балыгланы берзе-даа, взводту командылаарын соксатпаан. Пулемётчик Куржапай Оюн өлүртүп каарга, Сат пулемёт артынга чыдынкаш, боолап эгелээн. Ол аразында аңаа фашист снайперниң огу дээнкен.

Тываларның үзүктел чок адыышкынынга таварышкаш, дайзын атказрлаар ужурга таварышкан. Маңаа гвардияның аңаа дайынчызы Сенги Оюн тергиндээн. Пулемёт огу-биле ол он-он фашистерни үзүткээн. Кожазында 29 дугаар аътгыг шериг полугунга чедиишкинниг бурунгаарлаар арганы база берген. Эрес-дидим чоруу дээш Сенги Оюн тывалардан бир дугаарында Кызыл Тук орден-биле шаңнаткан.

Аткаарлап турган дайзынны сүрбүшаан, полктун составыбиле Ровно хоорайга эскадрон кирип келген. Февраль 1-де эскадрон түүйбу заводун эжелеп алгаш, бурунгаарлай берген. А полктун өске эскадронары дайзынның күштүг удурланыышкынынга таварышкаш, бурунгаарлаарын эдээп саададынкан. Берге байдал тургустунун келген. Ынчалза-даа тывалар шаап-халдашкынын соксатпаан.

Атакаже бир дугаарында гвардияның капитаны Кечил-оолга баштаткан дайынчылар кирген. Гвардияның улуг лейтенантызы С. Бүрэкейниң солдаттары орта эрес-дидим тулушканнар. Гвардияның улуг сержантызы М. Чот, сержант Д. Бегзи-Хуурак олар коргуш чок дайылдашкан. Гвардияның аңаа дайынчызы О. Ак-оол дайзынның чиик машиназын оорлап мунупкаш, фашистерниң от точкалары кайда турарын билип алгаш, дедир эскадронунга менди-чаагай эзи келген.

Эки турачыларның аразынга он санитар кыс чораан. Ол сес харлыг Норжун Кыргыс балыгланган он-он солдаттарга чогуур дузаны көргүскен. Санитарка Сыная Кыргыс бир офицерни камгалап каан. Оон аъдын өлүр адыптарга, ол черге кээп ушкан. Фашистер офицерни тудуп алыр дээш маңнажып кээрге, Сыная оларны өлүр боолагылапкан.

Өлүмнүг сегиржип алышкынар удаа-дараа болуп турган. Тыва эскадрон дайзынның удурланыышкынын ажыл эртпишаан. Дубнонун кыдыг кудумчуларынга кирип келген. Олар дайзынның атаказын холбиле сегиржип алышкынарга ойтур шаппышаан, көвүрүгге келгеш, ону эжелеп, алганнар. Ынчалза-даа күш деп эвес болган. Дайзын 19 эрестидим дайынчыны бүзээлеп четтигипкен. Ынчалза-даа тыва өолдар атака бүрүзүн ойтур шаап турган. Оларның саны улам-на кызырлып орган. Пулемётчик Сат Бүрэкей амы-тынының соөлгү минутазынга чедир маадырлыг тулушкан. Аар бадырланган старшина Дажы-Серен фашист куяктыг транспортёрнуң кырынче үне бергеш, чолуктарны кыргып-хыдып киришкен. Дайзын артиллерия-биле боолап эгелээн. Бир снаряд дорт келгеш, пулемёт кырынга дүшкен. Он тос маадырның эң соөлгүзү ынчаар өлген.

Мен база ол кадыг-дошкун тулчуушкуннарга киржип, эш-өөрүмнүн маадырлыг чоруктарын караам-биле көрген мен. Ол менээ кажан-даа уттунмас! Бистер, дириг арткан эки турачылар, аныяктар ортузунга шериг-патриотчу кижизидилге ажылын экижидеринге эвээш-биче-даа бол үлүүвүс киирип чоруур бис. Оон көскү үнелелим — Дайын хоочуннарының совет комитединин Бижин-биле шаңнатканым болур.

Б. ЛАМА,
Ада-чурттуң Улуг дайынының хоочуну.

КЫЗЫЛ ГАРНИЗОНУНДА

И. И. Шарафулиннин тускай мергежили—тракторист. Ол Томск областың «Кировошинский» совхозунга ажылдап турган. Ам аныяк ооп танкист апарган. Ефрейтор Шарафулин дайынчы болгаш политиктиг белеткелдерниң тергиинин.

ЧУРУКТА: ефрейтор И. Шарафулин.

✦ ✦ ✦

В. А. Сабельников шеригге кээр мурнунда Алтайга ажылдап турган. Ол ам өске эш-өөрү-биле Кызыл гарнизонунда шериг хүлээлгезин ак сеткилдиг эртгирип турар. Чоокта чаа оон танкистер экипажы шериг кезээнге чарлаттынган социалистиг чарышка тиилекчи болуп үнген.

ЧУРУКТА: сержант В. Сабельников (ортузунда) чаңгыс экипажта эштери аңаа дайынчы В. Шрайбер болгаш С. Чамаев суглар-биле ленинчи өрээлде турлар.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотолары.

«ЧОННУҢ МААДЫРЛЫГ ЧОРУУ»

1941-1945 чылдарда Ада-чурттуң Улуг дайынының тураскаалдарының дугайында чуруктарлыг чаа ном үнген. Ону Москваның «Политиздат» ном үндүрер чери парлаан. Номнуң тургузукчузу болгаш кол редактору В. Голиков.

Ол ном совет улустуң болгаш оон алдарлыг Чеңсектиг Күштериниң хан төгүүшкүнүг улуг дайынга эрес-маадырлыг чоруунуң дугайында чугаалап турар. Ында төөгүчүлерниң болгаш журналистерниң коллективтиг рассказтары киргеп. ССРЭ-нин девискээринде болгаш Польшада, Румынияда, Болгарияда, Югославияда, Бельгияда болгаш өске-даа чурттарда тураскаалдар болгаш мемориалдыг ансамбльдер дугайында тодаргай бижээн үүлдер ук номда хейү-биле кирген.

Номда Тываның дайынчы намдарының дугайында арыннар бар. Каргыштыг дайзынны тиилээринге эрес-маадырлыг чоруун, чүткулдуун көргүскен республиканың солдар, кыстарының дайынчы үлүүнүн дугайын оон номчуп болур. Кызыл хоорайда тыва эки турачыларга тураскаалды тургусканының төөгүзүн амыдыралчы фактыларга үндезилеп бижээн чүүлдү номнуң бир эгезинде кирген.

А. ЛЕГКИЙ.

Москва хоорай.

КӨРГҮЗҮГ ЧҮСТҮ АШКАН

Бырган Сенди Сади аныяк чалыы шаандан бөөр-ле үргүлчү мал малдап келген. Бүгү назынында хой малдаап, күрүнезинге чеже-чеже баш хойну өстүрүп, чеже тонна дүктү дужаган чүве, ону дораан санап түннээри берге. Хоочун хойжунуң ажы-төлүнден ийи оолдары — Иван биле Михаил бир шагда адазының хой дайгырын чораан мээстеринде кодан хойларны хүлээниш алган кадарып, аразында чарыштыг кожа-хелбээ чурттап чоруурдар.

Оларның совхозунда бо хүннерде хойнуң массалыг оолдаашкыны түлүктээн. Бир чамдык коданнарда хой бүрүн оолдапкан. Совхозтуң үш хойжу бригадаларының аразында калбарган чарышты коммунист Анатолий Өлзейниң удуртқан 3-кү бригадазы баштаан. Мында бүгү төрүттүнген хураган онча-менди өзүп, доругуп турар. Бригадада бо талазы-биле ажыл-иштин чогумчалыг чоруп турарынга ында партбөлүк организакчызы, ийи алышкыларның улуу Иван Садиниң хүн бүрү киирип турар үлүү улуг. Ол совхозта партком-ның удуртулгазы-биле бригада малчыннарының хуралдарын эрттирип, пропаганда ажылын, лекция-беседаларны чорударының тускай графигин тургускаш, ол ёзугаар ажылдап турар. Малчыннардан негелде-хомудалдар, дарый шиитпирлезе чогуур айтырыглар тургустунуп кээрге ол ыяп-ла совхоз удурткучуларынга, оон туржук партия райкомунга, райкүүскомга чеде бөөр чанчылдыг. А бир эвес херек болза, борта хамаарышкан округтарның база район Советинин, Тыва АССР-нин Дээди Советининдээ депутаттарынга база киништирге берген турар.

Ынчаарга бригаданың ажыл-ижин, ында бөгүнгү хой оолдаашкынының чугула кампаниязының чоруп турарының дугайында чугаалап бөөрин Иван Сендиевич Садиден дилээривиске мынча дээн:

— Бригадавыста 7159 баш хой бар. Оларны 16 коданнарга чарган. Оон иштинде 8 коданы төрүүр. Кыштагларывыс совхоз төвүнден улуг ырак авестре. Ортаа-Адыр, Чөөп-Адыр, Баян-Коль Шивити-Аксы бо мынчаар-ла туруп турар. Бригададан төрүзе чогуур 2923 хойдан сөөлгү хүнге чедир 2608 хой төрээн. Төрүттүнген чаш хураган шупту үүс хуу камгалап алдынган. Амдыызында хой бүрүнү-биле оолдап доостаап болганда олбо малчынны эки, азы тергиин эки ажылдаан деп дорт чугаалаары берге. Ындыг-даа болза районда-даа, республикада-даа сураглыг хойжу Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны, Ленин орденинин эдилекчизи, район Советинин депутады Орус Сандыкчапович Намдал, база-ла арга-дуржулгалыг дагдыныкчы хойжу Марсуу Учурал, ВЛКСМ обкомунуң кежигүнү Анатолий Самыя оларның коданнарында хой оолдаашкыны барык дооступ турар, байдал эки.

Ленинчи партияның чаа эрткен XXVI съездизи бистин партиявыстың болгаш чонувустуң амыдыралында төөгүлүг үе-чада, бүгү делегейде кайгамчык улуг ужур-дузалыг болуушкун болуп турар дээрзин демдеглексеп тур мен. Ынчангаш оон төөгүлүг шиитпирлерин амыдыралга боттандырып ажылдаары ылаңгыя бистиң коммунистерниң дорт хүлээлгези дээрзи билдингир.

Бистиң хойжу бригадавыстың партия бөлүүнүң ажылы база маңаа чагыртыр, аңаа дүүштүр тургустунар апаар.

«Мөрен» совхозтуң Культура бажыңының фойезинде эң көскү черде совхоз бүдүрүлгезинде эң идепкейлиг, орден-хавыяалыг 6 кижиниң фото-чуруктарын аскан. Оларның үжү чангыс бо хойжу бригадада ажылдап, чурттап турары безин хөйнү чугаалап турар. Үш кижиниң эң аныяа И. С. Садинин хөрээн «Күшажылчы шылгарал дээш» деп медаль каастап чоруур. Өгүнүң херээжен ээзи, дузалакчы кадарчы база-ла коммунист Чечек Кыргысовна Садинин кызымаккай ижи ангы-ангы чылдарда «Социалистиг чарыштың тиилекчизи» деп хөрек демдектери, хүндүлел бижиктер-биле демдеглеттинген. Ынчаарга аныяк хойжу өг-бүле хой малдаап ам элээн каш чыл чедип чоруур. Арга-мергежил чылдар-биле келир. Шынаала бо ажылга олар чылдан чылче чоорту ижигип, күш-ажылчы көргүзүглерин база бедидип келген. СЭКП-ниң XXVI съездизи эрткен бо төөгүлүг чылды алгаш кереэл. Хүлээлге — 100 хойга онаштыр 98 хураганны камгалап алыр турган. Коданда төрүзе чогуур 353 баш хой дөгере оолдаан. Олардан 358 хураган камгалап алдынган. Ынчангаш хүлээлге чүгле күүсеттинген эвес, а ажыр күүсеттинген. Эдээлиг күш-ажылчы тиилелгени коммунист хойжулар совет коммунистеринiң улуг шуулганынга тураскаатканы.

100 хойга онаштыр ол хире хөй хураганны камгалап алганының чажыды чүдел дээрзин сонуургаан бис. Бирээде, «Малдың суду, денгели дылында» дижири ышкаш олар чайгы үени биллиниг ажыглап, кодан хоюн эки семиртип, күш киирип алганнар. Ийиде, хойжулар кышкы үеде хереглээри-биле 41 тонна сигенни кезип белеткээн. Дус, чарба чергелиг немелде болган минералдыг чемнер-биле база баш удур четчир кылдыр хандыртынган. А эң кол чүве, малдың оолдаашкыны эгелей бээрге, уйгу-чыдын чокка бүгү күштү, арга-дуржулганы ынаар мөөнеп, болгу дег бүгү-ле чүүлдерни кылып шулуургу ажылданнар. Карак кызыл ажыл-иш халас барбаанын үстүнде түннел көргүзүп турар. Арта баштай төрээн дүнгүш хойдан ынча чаш төлдү камгалап алыры белен эвес дээрзи билдингир.

Борта совхозтуң талазындан малчыннарга боттуг дузаны докгаамал көргүзүп турарын база чугаалаары чугула. Чоок коданнарны чылыг сугбиле хандырар ужурлуг кудукту суурда тургускаш, оон чедирлгезин үзүк чокка организастаан. Малчыннарның школада уругларын күрүнеш долу хандырылгазынга тургускан, а школа назыны четпээн бичии чаштарны ясли-садикте хаара туткан. Ам магалыг, хой оолдаашкынының үезинде өгже, ында ажы-төлче сагыш човаар деп чүве турбас. Ол ышкаш совхоз малчын коданы бүрүзүнче сакманчыларны четчир санныг кылдыр аътнарган. Хой оолдаашкынының эгезинде-де бо коданга быжыглаттынган Димаа Херел, Маамы Намдак оларның кайызы-даа 150 хураганны түс-түзүнде ажаап өстүргеп. Ираккы Эрзин районда бир малчын коданда ажыл-иш-биле каксы таныжарга мындыг-дыр.

С. МОНГАЛ.

СЕПТЕКЧИЛЕРНИҢ ЧЕДИИШКИНИ

Самагалдайның районнар аразының сельхозтехника каттыжыышкыны 11-ги беш чылдың бирги чылының баштайгы ийи айларының планныг онаалдазын септекчилер съезд мурнуу чарымда күүселир дээн сөзүн ээлээн. Ам квартал планының күүселдези дээш чарыш калбарган. Ол үеге чедир 48 муң рубль түкге продукцияны коллектив берген. Ажыл-ишчи чедиишкинде слесарьлар А. Тумат, О. Күнчүй, Ч. Дангыт, токарь В. Арабаа оларның төлептиг салыышкыны киргеп. Олар шупту «Социалистиг чарыштың тиилекчизи» деп хөрек демдээнин эдилекчилери.

И. ОЛДЫРЕВ.

ТАЙБЫҢНЫҢ, КАДЫ АЖЫЛДАЖЫЛГАНЫҢ ЭРГЕ-АЖЫЫНГА

ДЕЛИ. (СЭТА). 1980—1981 чылларда бодунуң ажыл-чорудулгазының дугайында илеткелиң Индияның Даштыкы херектер министерствозу чурттуң парламентизинге киирген. Совет Эвилели-биле Индияның харылзаалары найыралдыг болгаш чогумчалыг болуп турар деп, ол документинде айыткан. СЭКП ТК-ның Чиигине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң Индияга аян-чоруунуң үезинде ат салдыынган дугуржулгалар ССРЭ-ниң болгаш Индияның аразында харылзааларны калбартырынга улуг идиглиг болган.

АКШ-тың Диего-Гарсия ортулукта шериг базазын калбартканының түнелинде тайбыының херээнге айылдыг байдал Индий океанның районунда тургустунган деп, илеткелде айыткан. АКШ-тың ол шериг базазы ядролуг чепсектиң улуг склады болуп турар.

«Дүргеп хөлелириниң күштери» дээр шериглери Американың Каттышкан Штаттарын Индий океанның районунга ажыглаар бодап турар.

Индий океанның районунда даштыкының шериг базазын узуткаар дээш, Индий океанны тайбыының зоназы болдурар дээш Индия демисежин турар деп илеткелде демдеглээн.

Пакистанның дайын белеткели-биле холбаштыр Индияның чазаанын сагыш човаашкынын документинде айыткан. Ден эргеш, девискээр талазы-биле бүдүн чоруктуг хүндүлээринге үнделиээш Пакистан-биле харылзааларны экижидерин Индия күзеп турар.

Ж. МАРШЕНИҢ ЧУГААЗЫ

ПАРИЖ. (СЭТА). Францияның Коммунистиг партизының Чиигине секретары Ж. Марше президент сонгулдазынга белеткел-биле холбаштыр телевидение дамчыдылгазынга чүве чугаалаан.

Францияның экономиктиг байдалының дугайын ол демдеглевишаан, чурт ханы кризиске таварышканын айыткан. Францияның үлетпүр бүдүрүлгези 1974 чылдың деннелинде хевээр туруп турар. Чуртта кан эзилдиришкинин болгаш хөмүр-даш тывыжы кызырылган. Үлетпүрде 800 муң ажылчынар боттарының ажылдаар черлерин чидирген. Оон-биле чергелештир монополияларның орулгазы сөөлгү чылдарда көвүдээн. Капиталистиг монополияларның орулгазын улам көвүдедиринче угланган эргечагыргаларының политиказы — чуртта кризистиң кол чылдагааны болуп турар деп, Ж. Марше демдеглээн.

Чурттуң экономиктиг байдалын экижидеринче угланган дээштиг хемчегларни ап чорударының эргежок чугулазын Францияның Коммунистиг партизының Чиигине секретары айыткан. Компартияның саналдары чогум-на ол сорулгага дүүшкен болуп турар.

Президентиниң албан-дужаалынга бүгү кандидаттарның иштинден чүгле Францияның Коммунистиг партизының кандидалы тодаргай программалыг болуп турар. Коммунистер болгаш социалистер кириишкен чазакты тургузар дээш Коммунистиг партия демисежин турар.

Барыын талакы чурттарның, ылангыя америк империалистерниң дайын белеткелин Ж. Марше шыңгыы буруу шапкан. Сөөлгү 35 чылдарның дургузунда империализм делегейниң чаа дайының өөскүдүп шыдаваан. Ол дээрге— социалистиг чурттарның, национал-хосталгалыг шимчээшкинниң, капиталистиг чурттарның ажылчын ангыының чүткүлдүг күжениишкиниериниң чаагай түннели-дир.

Тайбынны камгалаарыынче, боо-чепсекти дүжүрериинче, делегейге кады ажылдажылганы калбартырынче угланган идепкейлиг даштыкы политиканы Франция чорудар ужурлуг деп, Ж. Марше онзалап демдеглээн.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: КЫСКА ДЫҢНАДЫГЛАР, ТАЙЫЛБЫРЛАР

АНГОЛА УЛУСТУҢ БАЙЫРЛАЛЫ

Ангола Улус Республиканың найысылалы — Луанда байырлал шинчи кирген. МПЛА—Күш-ажыл партиязының болгаш республиканың чазаанның антиимпериалисчи утланыышкының деткээн лозуннарлыг плакаттарны болгаш транспарантыларны кайда-даа көрүп болур. Бөгүн чурт Тиилелгенин хүнүн, интервентилерни шылча шапканының, Анголаның девискээрининден расисчи Мурнуу-Африка республиканың шериглерин үнүр сывырганының беш чыл оюн демдеглээр. 1976 чылдың март 27-де мурнуу фронтулан Луандага «Анголаның девискээрининден расисчи Мурнуу-Африка республиканың докгаамал шериглерин үнүр сывырлывыс» деп кыска медээ келген.

Дорт шериг халлаашкыныының аргазы-биле чурттуң хөөйлу ёзугаар чазаан дүжүрер, депшилгелиг чаартылгаларның оруулгазын ону чайладыр дээн империалистиг күштериниң семээшкиниң чүдек-бүжар аштырышкынга таварышкан. Маадырлыг Анголаның чону, Совет Эвилелининң, Кубаның болгаш социалистиг дем каттыжылгазының өске-даа чурттарының акы-дукма бүгү талалыг дузаламчызының делегейнин депшилгелиг бүгү күштериниң деткимчезинин ачызында халдакчыларны ойтур шапкан. 1977 чылда МПЛА-Күш-ажыл партиязы кылдыр эде тургустуган МПЛА-ның удуртулгазыбиле ол хөгжүлдениң социалистиг оруун шилип алган болгаш үндезин социал-экономиктиг чаартылгаларны боттандырып кирипкен.

Анголаның экономиказының кол-кол адырларын күрүне контрольга алган. Банкыларны, металл ажыллап кылыр, пос-таавы болгаш резина үлегпүрүнүң будүрүлгелерин, цемент база транспорттуң хөйхой будүрүлгелерин, балык тудар флотту, чигир болгаш кофе плантациялярын национализастаан. Экономиканың күрүне сектору металл кылыгларының, шуугай, малаг-терге, мопел, пос-таавы, чигир будүрериин 100 хуу, алмаз тывыының 77 хуузуң хандырып турар. Идик, цемент будүреринин 50 хуузу, үнүн үзүнүн 37 хуузу база аңаа онаажып турар.

Колониалдыг дайынга база империалистиг халлаашкынга харыксыраан экономиканы катап тургузары болгаш хөгжүдеп будүн Ангола улустун херээ апарган. Партияның болгаш чурттуң үлетпүр күүзүзүнүн 70 хуузу мөөнеттиигеп найысылалдың ажылчы чонпарының кыйтырыы-биле республиканың будүн бүрүзүнде масалыг социалистиг чарыш неп-терээн.

Улусчу Ангола чаа амыдыралды тургузарынга Совет Эвилелининң болгаш социалистиг дем каттыжылгазының өске-даа чурттарының найыралчы деткимчезин доктаамал көрүп турар. Чүс-чүс совет специалистер ангола өнүктериниң бедик мергежилиг специалистерин белеткээрине, үлетпүрүү болгаш колээ ажыл-агыйны хөгжүлеринге, далай болгаш балык флоттарын тургузарынга, калык хамгалалын сайзыралырынга дузалап турар. Келир үеде совет-ангола балык ажыл-агый нинтилелиниң үндезини апаар балык тывыжының совет-ангола экспедициязы чылда 120 муң тонна балыкты тудуп турар.

«Ипомбо» хураажыл-агыйда (Кванза можу) ажыллап турар узбек хөвенчилер, Анголаның мурнуу чүгүнда оруктарны болгаш ковүрүглерин расисчи Мурнуу-Африка республиканың талазындан доктаамал халлаашкынларын нарын байдалынга катап тургузуп турар совет тудугжулар дугайында ангола улус чылыг сөстерни чугаалап турар.

Мурнуу-африканчы эжелекчилерни болгаш Барыын чүктүн чалча хөлезиленнүкчилерни чылча шапкан хүн чаа Анголаның төөгүзүнде мөңгеде кирер бижиттинген. Ону МПЛА-Күш-ажыл партиязының болгаш чазактың шиитпирия-биле бүгү улустун байырлалы кылдыр демдеглээр апарган. Байырлал үезинде, мурнуку чылларда ышкаш, комендант шагын солаан, дүнеки үеде шимчээшкинин чөпшээрээн.

Анголаның найысылалында доктаамал киирген дүн ортузундан чыгызыже чеглир күштүг комендант шагы ашык республикада чаа амыралдың тургузуушкыну империализмнин база оларның чалчаларының дайызырак чимеленишкинйери сөөсзааан деп чүвеин кезээле сагындырып турар. Мурнуу-Африка республиканың кара туразы-биле эжелеп алгаш Намибиядан АУР-же чепсектиг халлаашкыннар чамдык айларда 70 болгаш оол хөй-даа чеде бөөр. Ынчалза-даа дайзынарның кандыг-даа чимеленишкиннери ангола улустун чаа иннтилел тургузар, революцияның чаалап алышкынарын камгалап арттырар. Намибияның болгаш Мурнуу-Африка республиканың улустарының хосталга болгаш хамаарышпас чорууу дээш демиселин деткинр деп сорүктуг шиитпирин докгаалып шылавас. Оларның өнүктерин кажан-кезээде дузалап келиринге белен болгаш дузалалдаа турар.

В. РЕЙКЕРУС,
СЭТА-ның корр.

ТАЙБЫҢНЫҢ САЛЫМ-ЧОЛУ ДЭЭШ

ВАШИНГТОН. (СЭТА-ның корр.). «Делегейниң эмчилери ядролуг дайыны болдурбас дээш» деп темалыг делегей конференциязынга янзы-бүрү чурттарның эмчилери болгаш эртемденнери чыылган. Тайбынның болгаш келир үеде салгакчыларыны салым-чолу дээш сагыш човаашкын болгаш шиитпирлиг демисел — оларның кол сорулгазы болуп турар.

АКШ болгаш ССРЭ ийи аңгы социал тургузуглуг болгаш дөмей эвес идеологияларлыг деп, «Эмчилер социал харыысалга дээш демиселде», деп организациязының удуртукчуларының бирээзи доктор Хауэрд Корнфелд чугаалаан. Ындыг болза-даа, бистиң күрүнелеривистиң аразында ылгалдар болгаш чөрүлдээлер ядролуг халапка чедирерни болдурбас ужурлуг бис. Совет Эвилелибиле ядролуг дайынга белеткенири—ол дээрге, бодун өлүрер дээн сарыыл чок мугулай чорук-тур. Бистиң чурттарывыстың, бүгү делегейниң эмчилери дайынны болдурбас, чуаалажыышкыынарыны эгелээр дээш демиселге боттарының күжениишкиниерин сырый каттыштырар ужурлуг. Делегей байдалы мындыг дүшкүүрлүг үеде тайбыныы камгалаар дээш идепкейлиг демисежиин турар деп илеткелде демдеглээн.

Боо-чепсекти дүжүрер болгаш делегейниң янзы-бүрү райононарынга ядролуг чепсек чок зоналарны тургузар дугайында чаа совет саналдар оны-за чугула ужур-дузалыг болуп турар деп, америк эртемден чугаалаан. Кижи төрелгетенинiң мурнунда салдынган чугула социал айтырыгларны шиитпирлээрине хөй хөрөнгилерни угландырар чорук делегейде дүшкүүрлүг байдалдың чамырлырынга идиглиг болур ийик.

Улустарга кайы хире айыылдыг халапты дайын чедирегенин кижилер эки билир. Бир эвес ядролуг дайынын ортү кыптыгар болза, ол үүс катап айыылдыг болур деп, совет делегациянын кежигүнү ССРЭ-нин Медицина эртемелериин академиязының академиги Е. В. Шмидт СЭТА-ның корреспондентизинге медеглээн.

Атомнуг чазылдырыышкынның халавын карааң-биле көрген мен деп, Японияның делегациязының кежигүнү Хиросима хоорайның университединиң профессору доктор Наоми Шоно чугаалаан. 1945 чылдың чайынында Японияның өске хоорайынга турган мен, а мээн аҷам болгаш авам Хиросимага чурттан турганнар. Хиросимага улуг бомба чазылган дугайында дыңнаан дораан-на аалымче чорупкан мен. Америк атомнуг бомбаның ол халавын кажан-даа утпас мен. Атомнуг дайынның кыжанышкынчы амгы үеде бүгү кижи төрелгетеңге айыылдыг болуп турар. Ынчангаш ядролуг дайынын кыжанышкынынга удур демисел делегейниң чаагай сеткилдиг бүгү кижилериниң ылыктыг хүлээлгези болуп турар деп, япон эртемден чугаалаан. Ядролуг дайынның кыжанышкынынга удур делегей эмчилериниң бо ужуражышкынынга чүрээминiң ханызында язаг байырны чедирип турмен деп, ол медеглээн.

Ю. ЛЕВЧЕНКО.

ЭРТЕМДЕННЕР АТОМНУГ ЧЕПСЕККЕ УДУР

ЛОНДОН. (СЭТА). «Эртемденнер ядролуг чепсекке удур» деп чаа организацияны тургускан дугайында Великобританияның эртемденнериниң төлээлекчилери чарлаан. Тайбыны камгалаар болгаш термоядролуг дайынны болдурбас дээш идепкейлиг демисежиин ол организация бодунуң кол сорулгазы кылдыр санаң турар. Чаа организацияның тургузукчу конференциязынга 140 хире эртемденнер киришкен.

Великобританияның эртеннер академиязының 25 кежигүннери ол организацияның удуртур составында кирип турар. Ядролуг дайынның кыжанышкынынга удур эртемденнерниң чаа организациязын тургускан чорук тайбың дээш демиселди улам-на күштелдиреринге улуг идиглиг болур деп, эртемденнерниң медеглелиниде айыткан.

Нобель шанналының лауреады профессор Д. Ходжкин чаа организацияның тургузукчу конференциязын даргалаан болгаш эртемденнерниң организациязын тайбың дээш, ядролуг халапты болдурбас дээш демиселди калбартырын медеглээн.

«Эртемденнер ядролуг чепсекке удур» деп организацияның тайбынның болгаш улустарның ажыыл чок чоруунуң эргеажыктарын удуртулга болдурбушаан, өске чурттарда эртемденнерниң организациялары-биле болгаш каттыжышкынары-биле сырый холбаалыг ажылдаарын ол чугаалаан.

ХУНТАНЫҢ ДЕРЗИИ ҮҮЛГЕДИГЛЕРИ

САН-ХОСЕ. (СЭТА). Американың Каттышкан Штаттарынга деткиткен Сальвадорнуң болгаш Гондурастың шериглериниң чоига улус дерзин үүлгедиглериниң чаа фактыларны илерээн. Сальвадорнуң хунтазының 300 солдаттары болгаш Гондурастың 200 шериглери чоокта чаа 7 муң кижини боолап алууген. Оларның хөй иҷүүзү — кырганнар, херээженнер, бичии уруглар болган. Боо-чепсек чок кижилерни америк вертолеттар база боолап турган.

Сальвадорнуң улузу-биле эпсеткил каттыштырылгазының комители мелеглел кылган болган АКШ-тың Гоилураста элчини Дж. Бинис Сальвадорнуң тараачыннар чурттап турган районунга барып чораан соонда ол тараачынарны шериглер боолап өлүргенин дыаткан.

САН - ФРАНЦИСКО. (СЭТА). Латин Американың бичии чурту болур Сальвадорнуң иштики херектеринге АКШ-тың холгаралаашкынынга удурланышкынын чыскаалын хөй-нинти болгаш профсоюзтың организациялярының төлээлекчилери кылган болгаш «Сальвадордан АКШ үнүп чоруун!» деп лозуунчу кыйгырып турган. Сальвадорнуң дерзин хунтазынга дузаламчыны соксалары чыскаалдың киржикчилери негээн.

ДЕТКИ ИШКИН

ВАШИНГТОН. (СЭТА). 1981 сай-хөө чылында Каттышкан Штаттар Сальвадорнуң шериг хунтазынга экономиктиг дузаламчыны 63,5 миллион долларга немей көвүдедир дээнин АКШ-тың күрүне департаментизи чарлаан. Ынчангаш бо чылын АКШ-тың Сальвадорга дузаламчызының иниги түңү 126,5 миллион доллар болур. Каттышкан Штаттар реаксылыг хунтага бо чылын 40 миллион долларның шериг дузаламчызын база берген. Вашингтонуң ол дузаламчызы Сальвадорда дерзин шериг хунтазын быжыглаарынче болгаш чурттун патриоттуг күштерин кошкадырынче угланган.

Хөй америк боо-чепсекти шериг хунтазы база ап турар. АКШ-тың Вьетнамче интервенциязының үезинде ышкаш «погаан бөрттүг» америк шериглер Сальвадорнуң патриоттарынга удур дайында киржип турар.

УДУРЛАНЫЫШКЫННАР

САН-ХОСЕ. (СЭТА). Сан-Сальвадорнуң архиепископу Оскар Арнульфо Ромеронуң өлүрткенинден бээр бир чыл болганын сальвадор улус ажыл соксадыышкыны-биле болгаш массалыг чыскаалдар база митингилер-биле демдеглээн. «Ак кештиг дайынчыларның эвилели» дээр фашистиг бөлүктүң кежигүнүери архиепископту бир чыл буруугаар найысылалдың бир хүрээзинге чүдүлге үезинде боолап кааннар.

Фашистиг дээрбечилериң ханныг үүлгедиглерин соксадырын, сальвадор улустуң эрге-ажыынга дүүштүр социал-экономиктиг чаартылгаларын боттандырарын Оскар Арнульфо Ромеро чагырыкчы хунтадан негеп турган. Сальвадор улустуң иштики херектерикге холгаарлап киржир чоруун доп-дораан соксадырын архиепископ АКШ-тың администрациязындан хөй удаа негеп келген.

Фарабундо Марти атгыг Национал хосталга фронтузуу (НХФ) архиепископтуң турасказалы дээш дайын чорудулгаларын бир хонук соксадырын болгаш хосталган девискээрлерге политиктиг митингилерни организастарын шиитпирлээн. Сальвадорнуң католиктиг шажыныың баштының өлүрген чорук чуртта калбарган күүүлээшкинниң түдүш кезии болгаш деп. Национал хосталга фронтузуңуң медеглелинде айыткан.

Сальвадорнуң каргыс ёзу-чурумнуг эрге-чагыргазынга шериг дузаламчызын Каттышкан Штаттар улам улгаттырып турар. Чоннуң тура халыышкынының кем-буруулуг үүлгедиглерибиле ханга борап каарын кызыдып турар хунтага албан ёзунуң «кижиниң эргелерин камгалап турар» Вашингтон деткип турар.

ЧУРУКТА: хунтаның шериглери эвлечглиг шажылакчы аяа-чоруумче баар деп турары.

ЮПИ—СЭТА-ның фотозу.

Пол-потчу режимден хосталган кампучи улус чаа амыдыралды тургузарынга улуг чедиишкиннерни чедип ап турар. Үлетпүр бүдүрүлгелери, культура, албан черлери катап ажылдап эгелегилээн.

ЧУРУКТА: «Рысеи Кео» пос таавы фабриказында.

К. КРЕЛЛДИҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Айтырыңар, харыылап берээл

АГУСТИН ФАРАБУНДО МАРТИ

Сальвадорнуң Национал хосталга фронтузу чүге Фарабундо Мартинин ады-биле адаттынганыл? Фарабундо Марти деп кымыл? Бо айтырыгларны тайылбырлап бээрин «Ак-Туруг» совхозтуң малчыннары Чапай Сенди, Партизан Лопсан, Ак-Лама Тараачын дилээннер.

Агустин Фарабундо Мартиниң ады чартык үүс чылдың дургузунда сальвадор улустуң хосталга дээш демиселиниң демдээ болуп келген. Ат сураглыг революсчунуң эрес-дидим, төрээн чуртунуң хамаарышпас эргези дээш демиселиниң сальвадор патриоттарының демиселинге кажан-кезээде үлегер-чижек болуп арткан болгаш эртар-даа. Ынчангаш сальвадор улустуң маалыргыг оглу Фарабундо Мартинин ады-биле Сальвадорнуң Национал хосталга фронтузу бодунуң организациязын адаан.

Фарабундо Марти бодунуң революсчу ажыл-чорудулгазын Никарагуаның алдаржаан маадыры Сандинонуң отрядынга эгелээн. Партизан демиселиниң кадыг-дошкун школазын эрткеш, 1930 чылда төрээн чуртунга ээп келген болгаш Сальвадорнуң Коммунистиг партизын тургузуп эгелээн. Ол-ла үеде диктатор генерал Максимилиано Эриан деса Мартинесаның эрге-чагыргазынга удур тура халыышкынның белеткелинге эң-не идепкейлиг кириишкен. 1932 чылдың январь айда эгелээн чоннуң тура халыышкыны бүгү чуртту хөме алган. 40 муң таразчыннар болгаш хөлечиктер боо-чепсекти холга тутказ, диктатор ёзу-чурумга удур тура халыышкынга кириишкеннер. Фарабундо Мартиге удурткан тура халыкчылар элээн каш хоорайларны болгаш бичии суурларны эжелеп алганнар. Ол хоорайлар болгаш суурларның кырынга дёмиселдиң кызыл туктары үш хүнүң дургузунда киискээн.

Диктаторжу чазак тура халыкчыларга удур эң каржы хемчегларни ап тургаш, оларны баскан. Хөй-хөй патриоттарны истелге база суд чокка шажылдап өлүргеп. Дерзни диктаторжу идегеттернии холунга киргеш, Агустин Фарабундо Марти база өлүрткеп.

Хосталга дээш эрес-дидим, маадырлыг демиселчиниң ады сальвадор улустуң сагыш-сеткилинге, үнүс сорулгаже чүткүдүнге кажан-кезээде тураскаал боон артып калган. Сальвадорнуң Фарабундо Марти аттыг Национал хосталга фронтузу төрээн чуртунуң хамаарышпас чорууу дээш диктаторжу ёзу-чурумга удур кадыг-дошкун демиселди чорудуп турар.

Сальвадор черде демисел амдаа уламчылавышаан. Сальвадорнуң дерзни ёзу-чурумуу кандыг-даа буруу чок кижилерни массалыы-биле кыргыылып турар. 1980 чылдың дургузунда Сальвадорнуң диктаторжу эрге-чагыргаларының дерзни күүүлээшкинниң түнелинде 13 муң кижи өлүрткён. АКШ-тың кара дузаламчызы база деткимчезин-биле болгаш чонунга удур дүрүмхоолгу чок, каржы-дошкун, кижи көөр хөөн чок, өлүрүкчүкырыкчы, үүлгелиишкиннерни сальвадоржу дерзни ёзу-чурумнар кылып турар. Реаксылыг ёзу-чурумнуң кара-бажыңнарында политика талазы-биле хоруглаттырган сальвадор патриоттар хилинчектенип чыдар. Сальвадор чонга удур дерзни шериг хунтазы чүгле америк империалистерниң шериг болгаш экономиктиг калбак дузаламчызының ачызында ызыртынып турар.

Сальвадорнуң Фарабундо Марти аттыг Национал хосталга фронтузунуң отрядтарын реаксылыг шериг хунтазының шериглериниге удур төрээн чуртунуң хосталгазы база хамаарышпас чоруу дээш демиселин ам-даа уламчылап турарлар.

Лектор.

Бөгүн—Делегейниң театр хүнү

СОРУК КИИРИП ТУРАР

Делегейнин театр институдунуң IX конгрезиже 1961 чылда Театр хүнүн доктаадын тургусқан. Ук организациянын ажыл-чорудулгазы улустар аразынга тайбыңны болгаш найыралды бижиглаарыңче, бот-боттарын билчир чорукче, бүгү-ле театрларның чогаадыкчы кады ажылдажылгазын калбартырынче угланган. Театр хүнүн тургускандан бээр чаъри чыл болуп турар.

Улуг Октябрьның ачызында бистин культура, уран чүүлүвүс байгамчык хөгжүп сайзыраан. Совет театр уран чүүлүнүң чедишкиннери кайгамчык. Амгы үеде театрның чугула соруглазы болза чаа кижини хевирлеп кижизидиргеге улуг киржилгелиг болуру. Чүрттүн бүгү-ле эвилелдешкен республикалары шуптузу профессионал театрларлыг. Шын болгаш музыка театрларының саны чүртте чартык мун ажыл турар.

Хөй национадлыг совет театрының хөгжүлдезинин онзагай чүүлү бот-боттарын улам байыгчып турарында, национал драматүргияже кичээнгей салыышкын улуг. Москваның, Ленинградтың профессионал ат-сураглыг театрларының гастроль маршруттары Украина, Казахстан, Прибалтика, Сибирь, Ыраккы Чөөн чүк чедип турар апарган. Сцена уран чүүлүнүң мастерлери шимлер болгаш концерттер көргүзеривиле кызыгаарлаттынмайн, бүдүрүлге коллективтери-биле доктаамал харылзааны тудуп турарлар. Чогаадыкчы кады ажылдажылганын керээлерин чарары көвүдээн.

Совет театр аныяк салгалдын бүгү талалыг кижизидилгези дээш улуг кичээнгейни салып келген. Баштайгы профессионал уруглар театры бистин чүртувуска Улуг Октябрь тиилээн соонда дораан тургустунган. Чүртте ындыг театрларның саны 160 ажыл турар.

Социалистиг дем каттыштырылгазының чүрттарының аразында хөй национадлыг социалистиг культураны хөгжүдер ажыл идепкейлиг чоруп турар. Театр талазы-биле солчулга калбарган. Делегейнин чүрттарының өске-даа театрлары-биле харылзаа база көскү черии ээлеп турар. Делегейнин чүс чаарби ажыг чүрттары-биле Совет Эвилели культура талазы-биле солчулганы боттандырып турар.

Совет кижилерин угаанбодал культуразынга үнелеп четпес салдарны чедирип, чаа ажыл-херектерже, кижилерни кыйгырып, соруқ киирип турар театр уран чүүлүнүң ужур-дузазы конгуг улуг.

СЦЕНАДА—«КУР ЧЕР»

МОСКВА. ССР Эвилелиниң күрүненің үлегерлиг Ыче театрында «Кур чер» (Л. И. Брежневтиң «Кур чер» деп номунга сценажытнан композиция) деп шииниң баштайгы көргүзүүлү болган.

Шиини РСФСР-ниң алдарлыг артизи Б. Львов-Анохин биле В. Бейлис тургускан, режиссёру — М. Турбина. шимелдекхасталгазы — РСФСР-ниң улустуң чурукчузу Е. Кумельиовтуу.

ЧУРУКТА: шииниң түңнел көргүзүү. М. СТРОКОВТУҢ фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

АРТИСТ БОЛГАШ КӨРУКЧУ

Чоокта чаа Тываның хөгжүм-шиин театрынга М. Ворфоломеевтиң «Кежегелер» деп шизи болуп эрткен.

Зал ишти хенерген карангылаш дээш соонда, аялга чаңгыланы бергеп. Шии-даа эгелээн. Көлээ амыдыралда челер четпестерии, кижилериң янзы-бүрү ажыл-чаңын ук шиидө чидиг-биле сойгалап көргүзүп турап. Көрүкчүлер шиини улуг сонуургал-биле көрүп органнар. Шлаңгыя Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи Е. Кенденбильдиң ойнап турарын адыш часкадашкыныары-биле уткаанцар.

Шии-даа төнген Театрның кол режиссёру, Сиин-оол Оюн сценага үнүп келгеш, театрның хоочунарының бирээзи, Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи Е. Кенденбильди сценаже чалаан. Артист-биле көрүкчүлериң аразынга чогаадыкчы ужуражилга эгелээн. Көрүкчүлерниң сонуургаан айтырыгларына артист улуг күзелдии-биле хаамылап берип турган.

Айтырыг: — Кайы шиилерде рольдарга янак силер? Силерии эң-не янак ролюнар?

Харыы: — Мээи эң-не янак рольдарымга, А. Островскийниң «Чаниык» деп шизизиде— Катерина, В. Кок-оолдуң «Самбажық деп шизизиде — Чиичи, «Иркутскиге болган төөгү» деп шиде — Галяның овур-хевирлери хамааржыр. Мен хөй кырааззулда иелер рольларын ойнап турар мен.

Айтырыг: — Иелер рольдарың чедишкиниңер ойнаарыла, силерге чогум чүү дузалап турарыл? Ол ышкаш көрүкчүлер дугайында силериң бодалынар кандыгыл?

Харыы: — Мен бодумне кижи болгаш уруглarга дыка янак мен. Ынчангаш не кижиниң бодун ап чоруур аажы-чаңы, сагыш-сеткили мензэ кедергей биллигир. Ындыг болза-даа иелер ацгы-аңгы аажы-чаңнарлыг болур болгай. Ылаңгыя — шиилерде, Бодунга бердинген иелериң овур-хевирии чедишкиниңер ойнаарыла бир-ле дугаарында мензэ режиссёр дузалап турар. Ийиде, ном-лептерии хынзымчалыг номчуп тургаш, хөй-хөй аажы-чаңнарның чажыттарын билип ап турар мен.

Төрээн чонумнуң мурнунга бараан болуру — мензэ эң-не өөрүнчүг аас-кежик. Көрүкчүлерии адыш часкаашкыныары, оларның чылыг, чымчак хүлээп көрүүшкүнү мензэ канчаар-даа лажок эрием.

Айтырыг: — Силериң чогаадыкчы ажыл-ижиңерге бергелээшкиниңер киржилээн бе.

Харыы: — Турбайн канчаар. Чогаадыкчы ажыл-ишке албан бергелер таваржыр. Белен чүве черле турбас болгай. Сценага эки роль тургузары ыныг-ла амыр эвес болдур ийин. Бердинген овур-хевирии аажы-чаңы, кылажы, мөзү-шыны дораан-на төрүттүүп келбес. Аиаа улуг күженишкиниг, тура соруктуг, чогаадыкчы дилээшкиннер негеттинер.

Айтырыг: — Өске артистерии ойнаан овур-хевирлери-биле боттарыңарны ойнап турарыларны дөмейлеп турар силер бе?

Харыы: — Ийе. Өскениң ойнаанны биле бодунуун дөмейлеп аналиэтээри — артист кижиниң чогаадыкчы ажылынга улуг ужур-дузалыг болгаш детkимче болур.

Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи, режиссёр Кадр-оол Сагды ук артистиң дугайында мынчаар чугаалаан.

Екатерина Кенденбиль — талантылыг артист, чугаалаан теманы азы сестү дыка үр болгаш шингээдип алыр кижилер турар болгай. Чижээ, бир солун чүве чугаалаан болза, беш минута эрткенде суг каттыра бээр кижилер турар ышкажык. Екатерина Седип-оолговна ындыг эвес. Чугаалаан сёстү, айткан айтыышкынны, ол кончуг дүрген шингээдир болгаш бердинген ролюнуң сөзүн дораан-на доктаадып алган болур кижи. Ынчангаш мен бо артист-биле үргүлүг ажылдаксаар мен. Бодунуң артист ажылындан ангыда, Екатерина Седип-оолговна театрның хөй-нинтк ажылының идепкейлиг киржикдизи. Ол аныяк артистерии дагдыныкчызы.

Көрүкчүлериң өмүнээзинден. РСФСР-ниң школаларының алдарлыг башкызы Сат Шаңгыр-ооловна Дүкежек мындыг сөстерни чугаалаан:

— Хүндүлүг артизим Екатерина Седип-ооловна Бодум театрга дыка янак кижи мен. Тыва театрның бо эрткен 45 чылдарының иштинде, оон чаңгыс-даа шиизин эрттирбейн көрүп келдим. Хярыы-даа чамдык шиилерни катап-катап көргүзээр кижи мен. Иелериин ажыл-чаңы каш янзы. Силер оңу сценага шынчыг болгаш бүүреичиг ойнап биларлыр силер. Дүүн көргенним Вл. Серен-оолдуң «Сөөскеннер чечектелип турда» деп шизизинде роль биле бөгүнгү рольду канчап дөмейлээр боор. Олар коигус ийи ацгы-дыр. Бо шиини көрүп ора, мынчаар бодаиып ордум. Бистин аныяктар—шин көрүп билбес-тир. Каттырбас ужурлуг черлерге каттыржып, анаа-ла шимээн үндүрүп, чанынга эш-өөрлериңе шаптыктаарлар-дыр. Сценада персонажтар чокшуп, содаалажы бээрге каттыржып, амыраи, хөк бодап олурарлар база бардыр. Ында кижи каттырып, амыраар барымдаа чок шыкажыл, а харын-даа мунгараиныг болбас деп бе? Аныяктарга хамаарыштыр мындыг сумелиг мен: Театрга ынак болунар! Театрның сценазында болуп турар шиилерни черже эрттирбейн көрүп туруңар. Ол силерге ажыктыг болур, театрга кижи чалгаа чазып, ужур эдертип келбес, а бир-ле чүвени билип алыр дээш келир болгай.

Силериң чогаадыкчы ажыл-ижиңерге чедишкиннерни күзеп, совет уран чүүлүнүң хөгжүлдезиниге боттарыңарның хөй чылдарда үлүүлерии киргизитирип турарыңар бистерге — көрүкчүлерге өөрүвүүт-дүр — деп, башкы түңнел чугаалаан.

Екатерина Седип-ооловна көрүкчүлерге өөрүп четтиргении илереткен. Ужуражылга солун эрткен.

А. ШОЮН.

БОТКИН ААРЫ

Эмчиниң сүмези

Боткин аарыы азы халдавырлыг гепатит ижин-шөйүндүүнүң халдавырлыг аарыгларының бөлүүнге хамаарыжыр. Ол кончуг аар аарыгларның бирээзин. Ук аарыгдан чүгле кижилер аарыыр. Бо аарыг кижиниң кежи саргарып, баар аарыы хевирлиг илереттинер.

Саргарар аарыг эрте бурунтү үеден бээр кижилерге билдингир чораан. Сураглыг орус эртемден Боткин саргарар аарыгларының чамдык хевирлери халдавырлыг аарыгларга хамаарыжыр деп бир дугаарында тодараан, тыпкан. Ынчангаш ук аарыгны тодарадырынга Боткинниң ажылдары улуг ужур-дузалыг болган. Бо аарыгны «Боткинниң аарыы» деп адаи берген ужуру-даа ол.

Халдавырлыг гепатиттиң неп-тередикчизи вирус болур. Ук вирус аарыг кижиниң ханынга, кадыг, суук албанынга чоруур. Бо бүгү чүүлдерден кадык кижиже аарыг халдаар. Аарыг кайы-бир кижиге көскү демдектер чок эртип болур. Мындыг таварылгада ол кижи үр үеннн дургузунда аарыгның неп-тередикчизи апаар.

Халдавырлыг гепатиттиң вирузу янзы-бүрү. Ол даштыкы байдалдарга дыка үр өлбес. Чижээ, аъш-чем аймаанга, сугга, эт-сепке үр үеннң дургузунда диригг чоруур. Вирустуг гепатит дыка нептерешгей. Хөй кезиниде күскү, кышкы үелерде нептерээр. Оон өскүдүкчүзү аарыг кижи. Ол ышкаш ымыраа-сээктер безин аарыгның нептерээрнге идиглиг. Моон-биле чергелештир «Боткин аарыы» ижин-шөйүндү дамчыштыр нептереп халдаар аарыг. Ынчангаш кандыг-даа үелерде арыг-шеверии доктаамал сагыыры онза чугула.

Халдавырлыг гепатиттеи аараан кижилериниң бөары шын эвес ажылдазар. Чүге дээрге вирус бааржe шургун киргеш, оон клетkаларын өлүглендирип каапгар. Аарыгның демдектери ангы-аигы болур. Билдирбес үезинде (инкубация) вирус баар клетkаларынга өзүп көвүдээр, сарғарып эгелээрнии мурнундагы үезинде кижи 7-10 хонук бурунгаар диднреп. шыырыыгар апаар. Ол үеде аарыг кижи өске кижилерже аарыгны халдаадып болур.

Сарғарып эгелээр үезинии демдектери база янзы-бүрү. Чижээ, чамдык кижилериңиң эди изиир, чемге хөнү чоктаныр, кегиртир, куду олуртур, күстурар, оң талакы эзгилериниң адаанче аартыр, чүстери аярыыр, шагзыраар, чөдүрер, думчук суу төктүр апаар. Адак сөөлзүредир баары улгадып эгелээр. Сидиктии оңу кара хүреи көвүктелчек болур. Кадыг албанның өңү куурара бээр. Мага-боттуң кежи сарғарып эгелээр. Аарыгның өөскүп турар үезинде ханда билирубинның хемчээли улгады бээр. Аас шити кургамзыг, ажыксыг болур болгаш баар, чавана чоорлу улгадып эгелээр. Сарғарарының үези 2-3 неделядан 4-5 неделя чеде бергилээр. Бо бүгү демдектерии шын тодарадып эмнээрге, кижи дүрген сегиир.

Чамдык таварылгада аарыг каданнаар база болур. Каданнаар чорукту болдурбазы-биле эмчиниң сүмезии шын сагыыры чугула. Аъш-чемнии эмчиниң айтыышкынын ёзугаар чийи дузалыг. Аарыг кижи эмнелгеден үнген соонда, алды ай дургузунда эмчиниң хайгааралынга турар ужурлуг. Кадыг ажыл кылып болбас, арага ишпейн, ажыг чемнер аймаан чивейн, кефир, аяржы, ногаа болгаш фрукт аймаандан кылган чемнерни ажыглаза чугула. Буска быжырган азы хайындырган инек эъди, балык, аккара хлеб, дагаа чуургазы, кисель, компот, кат аймаандан кылган варенье, мёд чергелиг чемнерни чип болур.

Бир өг-бүледен чангыс кижи ындыг аарыгдан аараан болза, кады чурттап турган кижилерге профилактиканы ыяап-ла чорудары албан. 6 айдан 11 хар четкен уругларга гаммаглобулинии баш бурунгаар сыкыртыр. Бо тарыышкын аарыгдан баш бурунгаар камгаланыры-дыр. Бир эвес ол аарыгдан аарый-даа берген болза, тарыышкын эрттирген кижи ону чиик эртер. Аарыг кижиниң аяк-савазын, оруи-дөжээнии херекселдерии хлорлуг сугбиле чуур, оон-биле кады турган кижилерии бүгү талалыг шинчилгезин чорудар. Аарыгны болдурбазы-биле арыг-шеверии сагыыры кол чугула.

С. НУРЗАТ,
уруглар эмчизи.

ОРУС ДЫЛДЫ ӨӨРЕДИРИН УЛАМ САЙЗЫРАДЫР

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлериниге болгаш СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң «Эвилелдешкен республикаларга орус дыл башкылаашкынының база ону улам ынай эжикидериниң дугайында» доктаалында орус дыл башкыларының өөредилге-кижизидилге, теория болгаш методика, идеполитика талазы-биле башкылал ажылының деннелии улам бедиидерии айтып турар.

Өөренкчилерни коммунистиг мөзү-шынарга, бедик культурлуг чорукка, өөредилгеге болгаш куш-ажылга кижизидиринге орус дыл улуг ужурдузалыг болуп турар.

Республиканың Чырыдыышкын министерствозу башкы кадрларның методиктиг аргамергежилиң бедиидери дээш хөй ажылдарны кылып келген. Башкылар билии бедидер институтунуң организастап турары курстарга тыва өөренкчилерге орус дыл өөредиринче онза кичээнгейни салып келген.

Бо айтырыг талазы-биле республиканың башкылар биилии бедидер институдунуң методистери, пединституттуң башкылары. РСФСР-ниң Чырыдыышкын министерствозунуң национал школаларының эртем-шинчилел институдунуң тыва лабораториязының ажылдакчылары, арга-дуржулгазы шыырак башкылар шудургу ажыллап турарлар.

Келир үениң салгакчыларын орус дылга өөредирии белеткел класындан эгелээри эң-не таарымчалыг. 1980 чылдан эгелеп республикада 40 школаларда мидыг классгарны ажыткылаан. Чоокку келир үеде алды харлыг уругларны белеткел классгарынга шупгузуун хаара тудар деп планнап турар. Орус дылды 1—3 классгарга системалыг өөредири эң-не чогумчалыг болуп турар.

Орус дылды билип алырының кол-ла үилезини ынчаи салдынар.

Республиканың школаларында орус дылды 1158 башкы башкылап турар, олардан 365 кижи —4-10 классгарда. Оларның 80 хуузу дээди эртемниг. Эге классгарда 783 башкы ажылдап турар. Оларның 95,3 хуузу тускай эртемниглер. Эге болгаш үстүү классгарда башкылап турар дээди эртем чедип албааннарның улуг болүү институтта бот-өөредилгеге хаара туттуиган.

Орус дылды башкыларының талазы-биле амгы үеиин кичээлдериниң негелдеринге дүүштүр ажылдап турар мергежилдиг башкылар республика школаларында эвээш эвес. Эге классгарның дыка хөй башкылары боттарының ажылхерээнге кызымаккайы болгаш бердингеин-биле, кезээде өөренип чорууру-биле өөренкчилерге быжыг билиглерии берип турарлар. Оларга Эрзин ортумак школазында В. К. Натсак, Кур-Чер школазында М. С. Саая, Кызылдың № 2 школазында Ф. Т. Манзанова, Ак-Довурак школазында Г. И. Максакова. Барлык школазында Т. Т. Тамбал, Хандагайты школазында П. С. Донгак дээди оон-даа өскелер хамааржыр.

Эрзин ортумак школазының эге классгар башкызы Валентина Кызылаевна Натсактың эрттирип турар кичээлдери тодаргай соруглга угланымышыныг, солун болуп турар. Ол школага Валентина Кызылаевна он беш чыл ажыг ажылдап келген. Бо үеиин иштинде ийи чылчылар чок болгаш өөренкчилерии дөй кезии «4», «5» демлектерге өөренип келгеннер. Бодунуи ажылынга башкы классган дашкаар номчулгаже улуг кичээнгейни салып, хостуг үелерде уруглар боттары номнар номчуурун организастап, номчаан номнарынга түңнелди кылырын чедип ап турар.

Орус дылды башкыларынга мергежээн башкылар боттарының кичээлдериниң тургузуг чорудулгазын хандыр көрүп, төрээн дыл-биле харылзааны, ол дыллың онзагай үүлдериниге холбап, уруглarга киижизидилгелиг соруглаиы база шиитпирледнп турарлар. Өөренкчилерниң чугаалап билиринче онза кичээнгейни салып, частырыглarны сагындырып, аас болгаш бижимел чугааны катай сайзырадып турарлар. Ынлыг кичээллерии Кызыллың № 2 школазында Н. А. Мистрюкова, Кызыл-Мажалык школазында Т. Ф. Куулар, Шагаан-Арыг школазында Е. К. Соколова, Хандагайты школазында П. С. Донгак олар чорудуп, бижыг билиглии чедип турарлар.

Орус дылдын 0—3 классгарга программа болгаш өөредилге номнарының шынарын экижидериниң база башкы кадрларны белеткээринии шынарын экижидер дугайында хемчеглер чогуур түңнелди берип турар. Өөренкчилерниң орфографтыг билии элээн белээн. Бо талазы-биле РСФСРниң Чырыдыышкын министерствозунуң чорудул турары хыналда ажылларының түңнели көргүзүп турар. Ол ажылдарны 1975 чылда өөренкчилерниң—81,3 хуузу, 1980 чылда 92,1 хуузу эки күүсеткеннер.

Орус дыл башкылаашкынында чедишкиннер-биле казы чедир киидыимайн турар, шиитпирлеттинмээн нарын айтырыглар бистиң республикада эвээш эвес. Бистиң өөренкчилеривис программа негелдерии ам-даа чедир күүсетпейн турар. Оларның чамдык кезии орус дыл кырынга конгуг эвээш номчуп турарлар. Кол эртемнерге аас чугаа-биле харымнап чугаалаары кошкак.

Самагалдай, Шуй, Арыг-Бажы, Дөң-Терезин ортумак школаларында өөренкчилерии элээн кезиниин билии куду деднелде. Школалар библиотекаларында класстан ашкаар номчулгага хереглээрибиле сүмелээн совет литератураның номнары конгуг эвээш.

Орус дылды болгаш литератураны өөредириие ажыглаар амгы үеиин техниктиг херекселдерии ажыглап турарында улуг четпестер бар.

Орус дылды болгаш литератураны өөредириин шиитпирлетгинмээн турар айтырыгларының бирээзи школаларда тускай эртемниг башкы кадрларның челиишпейн турары болур. Кызылдың пединститудунуң дыка хөй доозукчулары Тыва АССР-ниң Чырыдыышкын министерствозунуң хуваап чорутkан черлериие ажыглавайн турар.

Бистиң республикада школаларга бүгү эртемнерии 8 класстан эгелеп орус дыл кырынга өөренип башкылап турар болза, РСФСР-ниң өске национал школаларында оон-даа эрте чорудуп турар. Бистиң школаларга түгле 8 класстан эгелеп орус дыл кырынга өөренип эгелеп турары башкылаашкынга база бир бергелээшкиниң чылдагааны болуп чаламас.

Школаларга орус дылды өөредирии экижидери, өөредилге-кижизидилге ажылдарын улам ынай сайзыраигайжыгары өөренкчилерии коммунистиг мөзү-шынарга кижизидиринии кол үилезиниериинң бирээзи болур.

Л. САЯЯ.
республиканың башкылар билии бедидер институдунуң орус дыл кабинединии эргелекчизи.

Республиканың спортчу амыдыралы

ЧАА РЕКОРД

Чаа аларынга республика найысылалынын спортчуларының «Часкы согуннар» деп аттыг шаииал дээш чаңчыл болган солун маргылдаазы чоокта чаа Херел аттыг спорт залга болуп эрткен. Анаа түүле Кызылдың эвес, а харын Тываның эң шыырак чаа адыкчылары база киреишкиннер.

Улуг улустуң 25, 18 метрлерге кара боолаарынга спортүүн бо хевириие ССРЭ-ниң спорт мастери Галина Огнева түүле чемпион атка тепептиг болган эвес, а харын 25 метрге республиканың чаа рекордуи тургускан. Ол ам 559 санга дең азы ССРЭ-ниң спорт мастериниң нормазындан 9 сан хөй болуп турар. А-эр улустуң аразынга Балгазында профессионал-техниктиг училищениң башкызы чаа аларынга спорт мастери Сергей Хоз-оол шылгаравн.

Бичии чаа адыкчыларының аразынга Тандының Сосновка школазының өөренкчизи Любва Михайленко биле Кызылдың № 15 школазының спортчузу Леня Сырат олар бирги черлерии ээлээнner.

В. СЫРАТ,
чаа аларынга ССРЭ-ниң спорт мастери.

ВОЛЕЙБОЛИСТЕР

Бистиң республиканың профессионал-техниктиг училищелериниң «Трудовые резервы» эки тура спорт иитилелиниң волейболга бирги черии дээш маргылдаазы эрткен дыштаныр хүннерде Кызылга болган.

Үргүлүүлеп келген спортчу демиселлии түңнелиниде Кызылдың № 1 көлээ профессионал-техниктиг училищезиниң волейболистери чаңгыс-даа комайдага уттурбайн, бирги черже бузурелдии-биле үнген. Чадаана биле Ак-Довуракты профессионал-техниктиг училищелериниң командалары ийнги, үшкү черлерии ээлээнner.

Кызыл хоорайның № 4 профтехучилищезиниң уругларының херээжен командаларның аразында чемпионнаан.

Волейболга «Трудовые резервы» эки тура спорт иитилелиниң Сибирь зоназының чемпионады Бийск хоорайга удавас болур. Анаа киржир эргеии № 1 көлээ профессионал-техниктиг училищеиии сургуулдары чаалап алганнар.

С. АРАКЧАА,
маргылдааның кол судьязы.

ХЕВИС КЫРЫНГА

Хостуг хүрешке республиканың «Спартак» эки тура спорт иитилелиниң уругларының спорт школазының бирги черии дээш ажык маргылдаазы чоокта чаа болган. Анаа 100 ажыг бичии мөгелер киржип, күжүн шенешкеннер.

Бичии мөгелерии ук маргылдаага эки белеткээринге олардың треиерлери Кызыл районда «Тиилелге» совхозтан ССРЭ-ниң спорт мастери Александр Оюи, Улуг-Хемде Хайыракан суурдан спорт мастери Владимир Күжүгет олардыи кииргеи улуг-хуузу улуг.

Ч. МӨНГЕ,
маргылдааның кол судьязы.

«УРОЖАЙНЫҢ» БИРГИ ЧЕРИ ДЭЭШ

Шыыраага республиканың «Урожай» эки-тура спорт иитилелиниң хууда бирги чери дээш маргылдаазы Кызылдың шыырааа клубунда эгелээн. Ында бүгү районнардан келгилээн республиканың эң шыырак дээн 17 шыырааачылары киржип, боттарының күжүи шенежип киришкен. Оларның аразында бирги разрядтыг — 7, ийиги разрядтыг 10 шыырааачылары киржип турар. Хоочуи шыырааачылардан Б. Хомушку (Танды), С. Идам (Эрзин) дээш кыиларны чок дээр. Эгелээи маргылдаа неделя дургузунда уламчылаар.

Баштайгы ийи салыгдан ийиийи саннарны Эрзиниң тедээзи Делгер-оол Чооду, Бай-Тайгадан Виктор Очур, бирбир саннарны Н. Чооду (Эрзин), К. Калиидүү (Улуг-Хем), Д. Арапчор (Бии-Хем), С. Идам (Эрзин), К. Салчак, Ш. Хертек (кайызы-даа Маягуп-Тайга) олар алган.

К. КЫЗЫЛ-ООЛ.

КЫШТЫ ҮДЭЭН

Бүлүк-Терек суурнуң чурттакчылары чылдың эрткен үезинде ажыл-ишчи чедишкиннерлиг болуп кыштың кажангызындан-даа солун байырлап, удээннер.

Хүнүи программазы албек болгаш аиаы-бүрү болган: каас-шиник деритгинген шапкты аъттарның маңы-биле чонга аин тудары, чагы бажы үнүп, ында аскан суй-белектерни челип алыры, аргамчы тыртып, бат хан маргыжары, чудук дооразары, шоодай кетеш чаржыры, хол бөмбүүнге маргылдаа... Суурнуң улуг-биче чону ол хүи магалыг ойнап, хөглеп байырлаан. Маргылдааларга суурнуң агитквартадарындан «Найыралдың», «Күш-ажылдың», «Чалбыштың» болгаш «Челээштиң» чурттакчылары эң-не идепкейлиг киржип, маргылданын тпилекчилери болганнар.

Ш. ДЕВЕК.

телевидение

МАРТ 27-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». Информастыг программа. 8.40 —Эртенги сула шимчээшкин. 9.05 — **«Чажыт обком ажылдап тур».** Хөй сериялыг уран-чечен телефильм. 4-кү сериязы. —, **«Ковель белдири».** 10.25—15.25 Чапсар. 15.25 — **«Москва болгаш москвачылар».** 15.55 — **«ВАЗ—дүүн, бөгүн, даарта».** Документалдыг телефильм. 16.45 — Уругларга фильм. **«Расмус — тоганчы».** Уран-чечен телефильм. 2-ги сериязы. 18.00 — Аиголага тиилелге байырлалынга үткүштүр. Аиголэ Улус Республиканың национал ансамблиниң күүселдези. 18.35—**«Светлячок».** Мультфильм. 18.45 —Бөгүи делегейде. 19.00 — «Бир шак эрте». 1981 чылдың апрель 1-деи эгелеп ССРЭ-ниң девискээрииге шак санап эгелээрииң дугайында.

КЫЗЫЛДАН

19.15— 19.40 — Телемедээлер.
19.40 — Чарлаллар.

МОСКВАДАН

19.45 — **«Кижиниң ады дээш».** Документалдыг фильм. 21.00 — «Ye». Информастыг программа. 21.35—23.00 — **«Ыры-81».** Төнгенде — **Бөгүн делегейде.** Информастыг үндүрүлге.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

КЫЗЫЛДАН

18.00 — Уругларга фильм. **«Удавас чашкын болур».** Мультфильм. 18.20 — **«Григореску».** Документалдыг фильм. 18.30 — **«Артист болгаш үе».** Дамчыдылга. 19.00 — **«Тываның экраннарында».** 19.15 — **«Он үшкү дарга».** Республиканың хөгжүм-шиин театрының шизи.

Агаар

Бөгүн республикага элир булуттаар, дүне быскан хар чаар. Сонгу-барының чүк угланышкынның хат секуидада 3—8, а чамдык черлерге 15—20 метр чедир дүргедээр. Агаарның температуразы дүне 4—9, бир чамдык районнарга 11—16 градус чедир соор. Хүндүс 3 градус сооктан 2 градус чедир чылыыр.

Кызылга быскан хар чаар. Сонгу-барының чүк угланышкынның хаттың секундада дүргеи 3—8 метр чедер. Дүне—6—8, хүндүс 0 градус болур.

Кино

МАРТ 27-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Мен — артист мен» 10.00, **«Артык кадайы»** (2 сериялыг) 12.10, 14.50, 17.30, 20.20 шактарда.

«ПИОНЕР»: **«Хлеб, дус, нагап»** 9.00, 10.50, 12.40, 14.30, 16.20, **«Генерал Шубниковтуң корпузу»** 18.50, 20.40 (узатkан) шактарда.

«КАА-ХЕМ»: **«Космоска адыгжыгаш»** 10.00, **«Ынак Раджам»** (2 сериялыг) 12.30, 15.00, 17.30, 20.00 шактарда.

Редакциянның адреси: Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажын № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-31-75 харысаалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи эмдырал болгаш совет тургузуг киидистериниң 2-37-13, пропаганда киидизиниң 2-31-75, культура киидизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый киидизиниң 2-21-47, үлегүүр киидизиниң 2-31-75, чагаа киидизиниң 2-41-27 информация киидизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейи баргында 2-32-75 телефояче долгаар.

Тираж 17866. Чагыг № 457.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериинии талазы-биле эргелелиниң типографиязы (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 1)

ТС—00332

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 74 (11572) | 1981 чылдың март 28, суббота | 1925 чылда үндезилеттингеп | Өртээ 2 көп.

БҮГҮ-ЭВИЛЕЛДИҢ СЭКП-НИҢ XXVI СЪЕЗДИЗИ АТТЫГ КОМСОМОЛЧУ ШАЛЫПЧЫЛ ОТРЯДЫНЫҢ КИРЖИКЧИЛЕРИНГЕ

Эргим өөнүктер!

Улус ажыл-агыйының эң чугула тудуглары-ны аныяк эки-турачыларның Бүгү-эвилел отрядын — чурттуң комсомол организацияларының толээлекчилерин чорудар деп СЭКП-нин XXVI съездизиниң кыйгырыынга харыы кылдыр Ленинчи комсомолдуң үндүрген чаа инициативазы сагыш-сеткилди ханы оортуп келир-дир. Ол дээрге коммунистиг идеалдарга совет аныяктарның шынчызының, партияның төөгүлүг шинтпирлерин боттандырарынга изиг сонуургалдыының тодаргай илерели-дир.

Силерниң отрядыңар СЭКП-ниң XXVI съездизиниң адын эдилээн-дир. Ол хүндүлүг болгаш харыысалгалыг-даа. Барыын Сибирьнин нефть болгаш газ байлактарлыг черлерин күженишкинниг шиңгээдип алырының, Сибирьге болгаш Ыраккы Чөөн чүкке девискээр-бүдүрүлге комплекстерин тургузарының, Бай-кал-Амур демир-орук магистралын, чаа хоо-райларны болгаш заводтарны тударының улуг хемчээлдиг программазын боттандырар талазы-биле улуг болгаш нарын ажыл-хереглер силерни манап турар.

Амгы беш чыл болгаш комсомолчу шалыпчы тудуглар хөй оолдар, кыстарның ажылчын намдарынга алдын үжүктер-биле бижиттинер. «XI беш чылга—аныяктарның шалыпчы күш-ажылын, бильин, инициативазын болгаш чо-газдыкчы чоруун бараалгадыр!» дээш патриоттуг массалыг шимчээшкинни совет аныяктар революстуг энергия-биле, коммунистиг ханы бүзүрел-биле, партияның улуг херээже кызыгаар чок шынчы чорук-биле калбартыр болгаш коммунистиг тургузуушкунуң чыл демдеглелинге чырыткылыг арыннарны киир бижиир дээрзинге ханы бүзүрелдиг.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң төөгүлүг шинтпирлерин, XI беш чылдың онаалдаларын күүседир дээш демиселге күш-ажылчы чаа-чаа чедиишкиннерлиг болуруп бистиң чурту-вустуң оолдар. кыстарынга күзеп тур мен, эргим өөнүктер!

Л. БРЕЖНЕВ.

ДЕПУТАТТЫҢ ҮЛЕГЕР-ЧИЖЭЭ

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шинтпирлери совет кижилерниң мурнунга сорук киирикчи өндүр перспективаларны ажыткан. Көдээниң болгаш хоорайның ажылчы чоннары экономиктиг база социал хөгжүлдениң программазын боттандырарын хандырарынга бүрүн беленин илергейлеп турар. Ол дугайын съезд мурнунуң социалистиг чарыжының түннелдери болгаш күш-ажылчы коллективтерниң, тус-тус кижилерниң 1981 чылда болгаш он бирги беш чылга ниитизи-биле алгылаан социалистиг бедик хүлээлгелери херечилеп турар.

Бистиң республиканың күш-ажылчы коллективтери, үлетпүрнүң, тудугнуң, транспорттуң, хандырылганың болгаш көдээ ажыл-агыйның ажылдакчылары бо чылга болгаш ниити беш чылга бедиткен социалистиг хүлээлгелерни боттарынга алгылаан. Оларга үндезилээш, ниити республиканың 1981 чылда социалистиг хүлээлгелери ажылдап кылдынган болгаш хүлээп алдынган. Амгы үеде ол хүлээлгелерниң күүселдези дээш күженишкинниг ажыл-иш чер болганда чоруп турар. Оларны күүседири белен эвес. Ынчангаш материалдыг чүүлдерни бүдүрүп турар кижи бүрүзүнүң, оон иштинде улус депутаттарының чарыштың эчис түннели дээш чогаадыкчы, чүткүлдүг ажылы негеттинер.

Бүгү Советтерниң бистиң республикада депутаттарының хөй нуруузу бүдүрүлгелерде ажылдап турар. Составында кайы-бир Советтиң депутады чок ындыг бүдүрүлге, цех, бригада, ферма барык чок. Улус депутаттарының барык шуптузу социалистиг чарышта идепкейлиг киржип, боттарынга алган хүлээлгелерин чедиишкинниг күүседип турар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединге каш удаа улай сонгудуп келген депутат, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры М. Д. Чола Чөөн-Хемчик районнуң хойжуларының социалистиг чарыжының үргүлчү эгелекчизи болуп, бодунга алган хүлээлгелерин доктаамал күүсетпишаан, ажылының арга-дуржулгазын өске хойжуларга күзелдин-биле дамчыдып берип келген. Кызыл хоорай Совединиң депутады, № 1 АТБ-ниң чолаачызы А. И. Галайко коллективинге күш-ажылчы чарышты нептередиринге идепкейлиг киржип, бодунуң алган хүлээлгелерин чыл бүрүде ажыр күүседип келгеш, ам 1982 чылдың октябрьның үлүүнде ажылдап турар.

Депутат ажылчы чоннарның эрге-чагырга органнарында бүрүн эргелиг төлээлекчизи, оон-биле кады ол бүдүрүлгеде ажыл-ишчи, чон ортузунда кижизидикчи. Харын мооң ужурунда эш Л. И. Брежнев «Бистиң ийи миллион ажыг депутаттарывыстың үштүң ийизинден хөйү бүдүрүлгелерде ажылдап турары билдингир. Ол дээрге дыка улуг күштүр. Оон ужурундан депутат мурнакчының болгаш бүдүрүлге чаартыкчызының үлегер-чижээ ындыг үнелиг болуп турар» — деп чугаалаан. Бо болза улус депутаттарынга-даа, оларның социалистиг чарышка киржилгезин организастаарда Советтерге-даа удуртулга болган турар ужурлуг.

Улус депутаттарының чер-чер Советтериниң, ажыл-агый удуртукчуларының болгаш хөй-ниити организацияларының талазындан депутаттарны чарышка киириштирерин, оларның анаа ролюн болгаш үлегер-чижээн бедидерин ам-даа чедир организаставайн турар. Кандыг-даа бүдүрүлге ажылдакчыларынга ышкаш. депутаттарның база бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаарынга, алган хүлээлгелерин күүседириңге таарымчалыг байдалдар четче тургустунмайн турарындан, чамдыкта оларның негелде-дилеглерин херекке албайн баарындан чамдык депутаттарның эгелээшкиннерин, чогаадыкчы, тывынгыр чоруун, мурнакчы дуржулгазын Советтерниң, ажыл-агый органнарының болгаш партия, профэвилел организацияларының талазындан үргүлчү деткип, неперетеркен турары эргежок чугула.

БИР ДЕМНИГ

Республика типографиязының коллективи СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар херекке идепкейлиг кириишшаан, В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 111 чыл болур оюнга алдар болгурган апрель 18-те эртер Бүгү-эвилелдиң коммунистиг субботнигинге бир демниг киржир деп шиитпирлээн.

Ам коллективте коммунистиг субботник хүнүнде бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаар талазы-биле чарыш калбарган. Ылаңгыя М. Маландинага удуртқан парлакчылар бригадазы хүн нормазын 110 хуу күүседирин хүлээнген. В. Трифоновага удуртқан комсомолчу-аныяктарның оруқчулер цеги ол хүнүң планын 105 хуу күүседир деп дугурушкаңнар.

— Бистиң бригадавыста 10 кижи бар. Олар чыл бүрүде коммунистиг субботникке бир демниг, бедик көдүрлүүшкүнүнүг киржип келген. Бо чылын база-ла бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаарын хүлээнип турар бис. «Кызыл субботаны» түстүс ажылдаар черлеривиске эрттирер бис. Ол хүн ажылдаан акшавысты беш чылдың фондузунче шилчидер бис — деп, бригадир чугаалап турар.

Коммунистиг күш-ажыл коллективиниң он кежигүнү апрель 18-те дөрт айларның бүдүрүлге планын күүседиптерин аазаанаар. Олардың аразындан Т. Щеглова, О. Блинова, М. Баева «Кызыл суббота» хүнүнде эң бүдүрүкчүлүг ажылдаан, 1,5 норманың үлүүн күүседирин хүлээнгеннер.

(Бистиң корр).

АЖЫЛДААР ЧЕРЛЕРИНГЕ

Бүгү-эвилелдиң коммунистиг субботнигин эрттиреринің хүнү — апрель 18-ке чедир хөй авес үе арткан. Ынчангаш бистиң республиканың ажыл-агыйлары, будүрүлге черлери аңаа уткуштур белеткел ажылдарын чорудуп, чеже хемчээлдиг ажылдар кылырын тодарадып ап турарлар. «Кызыл суббота» хүнүнде, оон мурнунда чылдарда ышкаш, Кызылдың пассажирлер АТБ-зиниң коллективи организастыг үнүп, бедик будүрүкчүлүг ажылдаарын дугуржуп алганнар.

Ол хүн чолаачылар, слесарьлар, септекчилер, мотористер, ажылчынар боттарының түс-түс ажылдаар черлерин эзлептер. «Кызыл субботага» ол коллективтен 565 кижи киржир. Хоорай иштинге болгаш районнарже бежен беш муң пассажирни дажыглаар. Такси чолаачылары база ынчаар ажылдаар. Коллективтиң херээженнери автобустар чүүр ажылга киржирлер. АТБ-ниң инженер-техниктиг ажылдакчылары будүрүлгениң иштидаштын аштаар, чугайлаар, металлолом чыыр ажылдарга хаара туттупар.

Кызылдың пассажирлер АТБ-зиниң коллективи «Кызыл суббота» хүнүнде 6600 рөбльдиң ажылын будүргеш, оон чамдыызын он бирги беш чылдың фондузунче шилчидер деп шиитпирлээн.

Ам ында кымнарның каяа ажылдаарының графиктерин доозуп, түс-түс бригазаларны, звеноларны улуртур кижилерни быжыглап турар.

О. ОПЕЕН.

Районнарның партактив хуралдары, СЭКП райкомнарының пленумнары

АЖЫЛ-ЧОРУДУЛГАГА ДАЙЫНЧЫ ПРОГРАММА

Төөгүлүг улуг болуушкун — СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерингe болгаш аңаа СЭКП ТК-ның Чингине секретары эш Л. И. Брежневтиң кылганы партия Төп Комитединиң Отчёт илеткелинде чүүлдерге болгаш түнелдерге дүүштүр партия организацияларының сорулгаларының дугайында айтырыгларны чугаалашкан районнарның партактив хуралдары, СЭКП райкомнарының пленумнары бо хүнеерде эртип турар.

МУГУР-АКСЫ. Дүүн аңаа болган районнуң партия активиниң хуралынга СЭКП райкомунуң кежигүнери, кежигүнүнге кандидаттар, ревизия комиссиязының кежигүнери, партия, совет база профэвилел, комсомол организацияларының ажылдакчылары, ажыл-агый, будүрүлге, албан организацияларның удуртукчулары, көдээ ажыл-агыйның мурнакчылары киришкен.

Партактив хуралынга «СЭКП-ниң XXVI съездизиниң түннелдериниң болгаш районнуң партия организациязының сорулгаларының дугайында» айтырыгны чугаалашкан. Бо талазы-биле илеткелди СЭКП райкомунуң бирги секретары **О. Н.-С. Шагдыр-оол** кылган. Илеткелдиң талазы-биле: «Моген-Бүрен» совхозтуң директору К. Д. Чындын-оол, «Малчын» совхозта кол зоотехник Д. Д. Доскаар, хойжу С. Х. Монгун-оол, районда тудуг-септелге участогунуң начальныгы Д.-К. Б. Доңгак, Мугур-Аксында магазин садыгжызы Д.-Д. С. Чаңзан болгаш өскелер-даа саналп берген.

Районнуң коммунистери, ажылчы чоннары партия организациязының удуртулгазы-биле ойгу беш чылда күженишкинниг ажылдаан. Экономиктиг болгаш социал хөгжүлдениң күрүне планнарын чедиишкинниг күүседир, будүрүлгениң ажыктын болгаш ажылдың шынарын белидер дээш, Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжынга идепкейлиг кириишкеш, оон тиилекчилериниң бирээзи болгаштын район СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнаткан. Он бирги беш чылдың эгезинге денээрге, эрткен чылын Моңгун-тайгажылар продукциязының ниити хемчээлин 8 хуу өстүргеп, хой база өшкүнүң, чылгының баш саны өскен.

«Мал ажылы — шалыпчы фронт» деп съездиге онзалап демделээн. Ынчангаш мал ажылдыг районнуң партия активиниң хуралынын киржикчилери бо айтырыгже онза кичээнгейни салганнар. Хар улуг дүшкен-биле мал кыштаглаашкыны амгы үеде совхозтарда ажыок нарын, берге байдалдыг эртип турар. Тургустунуп келген бергелерни ажып эртер, малдың баш санын, ылангыя чаш малды бүрүн камгалап алыр дээш партия, совет болгаш ажыл-агый органнары база өске-даа бүгү хой-ниити, малчынар тодаргай, хемчеглерни ап турар. Бо чылдың март төнчүзүнге чедир төрээн 20676 хойдан 19219 хураган алдынган. «Малчын» совхозта № 2 хойжу бригаданың (бригадири А. С. Кара-оол) хураган алыр талазы-биле көрүзүү өскелерден бедик.

Час эгелезе-даа, Моңгун-Тайганың агаар-бойдузу кадыгширии болгаш ол үеде малга ажок берге болур. Ынчангаш малдың ажаалда-тежээлдезин улам күштелдирип, кыштаглаашкыны организастыг доозарынче ажыл-агыйжы удуртукчуларын, специалистерниң, бүгү малчынарның кичээнгейин күштелдирген. Бо чугула ажыл-херектиң күүселдезиңге партия организациялары контрольду күштелдирип, даандырган ажыл-херек дээш совет, ажыл-агый болгаш хөй-ниити организацияларының, ажылдакчы база специалист, малчын бүрүзүнүң харыысалгазын бедидериниң эргежок чугуласын хуралга айыткан.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң негелдеринге дүүштүр районга мал ажылын көгжүдериниң перспективтиг сорулгалары, ылаңгыя малдың ук-саазын экижидериниң, оон баш санын өстүреринің, продуктулуун бедидериниң, малга быжыг чем-суурну тургузарының, малчынарның амыдыралчуртталгазын экижидериниң база аргаларны, курлавырларны чөп ажыглап тургаш, планнарны долдур болгаш ажыр күүседириниң айтырыглары активтиг хуралының киржикчилериниң кичээнгейинин тевүнге тургустунган.

Илеткелчи болгаш санал бергеннер съездиниң шиитпирлерин, оон идеяларын чоннуң кижи бүрүзүнге чедир хандыр тайылбырлап, пропагандалаар талазы-биле ажылдың ажыктыын база дээштинин улам бедидериниң, оларны практиктиг сорулгалар-биле сырый холбаштырарының дугайын тодаргай сайгырган. Оон-биле кады парткомнар болгаш партия эге организациялары улам-на ажыл-херекчи, инициативалыг болур, быжыг сагылга-чүрүмүү, даандырган ажыл-херек дээш бедик харыысалгалыг чорукту болгаш ажылдың ленинчи стилин бүгү-ле участоктарга бадыткаар ужурлуг дээрзинче хуралдың киржикчилерин кичээнгейин үглаидырган.

* * *

Дүүн ол ышкаш Туранга, Каа-Хем суурга, Эрзинге, Сарыг-Сепке Бии-Хем, Кызыл, Эрзин база Каа-Хем районнарының партия активтериниң хуралдары, а Самагалдайга, Тоора-Хемге СЭКП Тес-Хем, Тожу райкомнарының пленумнары болуп эрткилээн. Оларга базала СЭКП-ниң XXVI съездизиниң түннелдериниң болгаш районнарны партия организацияларының сорулгаларының дугайында айтырыгларны чугаалашкан.

Партактив хуралдарынга болгаш райкомнарның пленумнарыга ол дугайында илеткелдерни СЭКП райкомнарының бирги секретарьлары: Бии-Хемниң — **В. М. Евтевин**, Кызыл районуун — **К. Н. Шулуу**, Эрзинниң — **А. Ч. Монгуш**, Каа-Хемниң — **В. А. Бакулин**, Тес-Хемниң — **П. Т. Дамба-Хуурак**, Тожунуң — **С. Ы. Монгуш** олар кылганнар.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин, Төп комитеттиң Отчёт илеткелинде чүүлдерни болгаш түнелдерни районнарның партактив хуралдары болгаш партия райкомнарының пленумнары бүрүн долузу-биле чүүлдүгүүмүшаан, ажыл-чорудулгага хажык чокка удуртулга база лайыкы программа болдурар талазы-биле доктаалдарны хүлээп алган. Съездизиниң шиитпирлеөни, он бирги беш чылдың болгаш оон баштайгы чылының планнарын долдур база ажыр күүседиринге коммунистер, бүгү ажылчы чоннар боттарының төлептиг салыышкынын киирер, ол бүгүге боттарының күштерин, билиглерин болгаш арга-дуржулгазын бээр, социалистиг чарышка улам идепкейлиг киржир дээрзин партактив хуралдары болгаш пленумнар эш Л. И. Брежнев баштаан партия Төп Комитединге, оон Политбюрозунга бүзүреткеннер.

Бо чылдың часны хову ажылдарынга көдээ ажыл-агый техниказын өй-шаанда болгаш шынарлыг септеп алыр талазы-биле республикага кыйгырыг үндүрген ажыл-агыйларның бирээзи — «Өвөк» совхозта часка белеткелдиг чымыштыг ажылдары ам адакталып турар. Совхозтуң механизаторлары, септекчилери көдээ ажыл-агый машиналарын бүрүн септээш, белениниң шугумунда чыскаараан. Септелге мастерскаязында ам совлгу тракторларны кылып белеткээри уламчылап турар.

Совхозтуң чер ажылдыгларының ындыг эки көргүзүглерни чедип алганында машина-трактор мастерскаязының дарганнаар цегинде ажылдап турар улуг дарган В. Кочкинниң база оон дузалакчызы Ю. Фисенконуң киирген үлүү улуг.

ЧУРУКТА: дарган В. Кочкин (солагай талазында) дузалакчызы Ю. Фисенко-биле.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотозу.

ХҮЛЭЭЛГЕЗИН КҮҮСЕТКЕН

(Телефон-биле). Тес-Хемниң «О. Шынаа» совхоз төрүүр оң пйи муң хойлуг. Оон он бир муңу төрүпкен болгаш барык-ла чүс чедеи хире хураган артык алдынган. Ол дээрге чүс хойга онааштыр 91 хураганы совхозтуң алганы ол.

Валерий Хажылай удуртқан № 2 бригаданың төрээн хоюндан чангыс-даа баш чаш төл хораваан. Бригаданың төрээн чүс хоюнга онааштыр 101 хураган алдынган. Бо неделяда СЭКП кежигүнүнге кирген аныяк бригадирни күш-ажылчы чедиишкини мындыг болган.

Марттың 24-ке чедир совхозтуң 36 хойжузунуң 27-зи хураган камгалап алыр талазы-биле социалистиг хүлээлгезин күүсеткен. Оларның 25-жи чүс хойга онааштыр тозандан өрү, а 12-зи чүстен чүс сес чедир хураганны алган. Комбу-Сүрүң Достак-оол, Николай Агбаан, Чамзырай Давыл-оол болгаш өске-даа малчынар бедик көргүзүглерни чедип алган.

ПРОГРАММАНЫ ЧЕДИИШКИННИГ КҮҮСЕДИП ТУРАР

УЖУДУУШКУН БАШКАРАР ТӨП. (СЭТА). Каттышкан экипаж «Салют-6»—«Союз Т-4»—«Союз-39» деп эртемшинчилел комплекизинге ажылын чедиишкинниг үргулчүлеп турар. Дем каттыштыр планнаттынган совет-моол шенелдерни Владимир Джанибеков болгаш Жугдэрдэмидийн Гуррагча күүседип турар, а Владимир Ковалёнок болгаш Виктор Савиных оларга дузалажып, станцияның борт системаларының болгаш эртем аппаратуразының ажылдарын ханзырып турар.

Медицина-биологтуг шенелдерни, геофизиктиг болгаш физика-техниктиг шинчилелдерни чедиишкинниг чоруткан. Дензи чок байдалга кижиниң организминиң чаңчыгарының онзагай байдалдарының дугайында медээлерни улам арбын алыр сорулга-биле «Биоритм» болгаш «Нептун» деп шенелдерни кылган.

Болгарияның специалистерини ногаадып кылганы спектрофотометрни болгаш станцияда бар фотоаппаратураны кыттышкан экипаж ажылдавышаан. «Горизонт-Заря» болгаш «Иллюминатор» деп шенелдерни база кылган. Чурук тыттырыышкынга чер агаарының моондактаарын болгаш ажык космоска уэун хуусаада станцияның иллюминаторларының өскерлерин болдурбазының аргаларын ол шенелдерниң үезинде өөренип көрген.

Космонавтылар цинчилел анализаторун ажылдавышаан, физика-техниктиг хөй шенелдерни база күүсеткен. Ол херекселди совет болгаш моол специалистер чогаадып кылган. Черниң бойдус курлавырларын космостан шинчилээринің методтарының дээштинин бедидер арганы ол шенелдерниң түнелдери берип турар.

Телеметриктиг информациянын медээзин болгаш космонавтыларның илеткелдерин ёзугаар алырга, эртем-шинчилел комплекизинин ужудуушкуну чогумчалыг чоруп турар.

Эштер Ковалёнок, Савиных, Джанибеков болгаш Гуррагча оларның кадыкшыл байдалы эки.

ДҮҮН РЕСПУБЛИКАГА

ШТАБ ХУРАЛЫ

Коммунистиг субботник эрттирер талазы-биле республика штабының бирги хуралы дүүн болган. Ону Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы, субботник эрттиреринин республика штабының начальныгы В. Б. Добромыслов даргалап эрттирген.

Хуралга организастыг айтырыгларны чугаалажып, штаб кежигүнериниң харыылаар айтырыгларын хувааган болгаш районнарны, субботник ажылының кол-кол участокторын оларга бижыглаан. Штабтың ажыл планын бадылаан.

Кызыл хоорайга субботник эрттиреринге белеткелдин канчаар чоруп турарының дугайында дыңнадыгны штаб хуралынга СЭКП Кызыл хооркомунуң секретары, субботник эрттиреринің хоорай штабының начальныгы Б. П. Свинцов кылган.

ПЕДАГОГИКА НОМЧУКЧУЛАРЫ

Тыва АССР-ниң Чырыдыышкын министерствозу болгаш республиканың Башкылар билии бедидер институ «Өөреникчилерни кижизидериниң болгаш өөредиринің аргаларын сайзырангайжыдар дугайында» педагогика номчулгаларын организастаан.

Бо айтырыг талазы-биле Тыва АССР-ниң чырыдыышкын министриниң оралакчызы А. Т. Кошкарова илеткел кылган. «Өөреникчилерни амыдыралга болгаш күш-ажылга белеткээриниң дугайында» Кызылдың № 4 школазының башкызы Л. П. Петракова, Улуг-Хем районнуң Арыг-Узуу школазының башкызы Р. К. Малоева, Балгазын школазындан Е. Г. Саламатова, Хову-Аксының № 1 школазындан Н. И. Саникова болгаш өскелер-даа арга-дуржулгазын солушканнар.

А. АРАПЧОР.

КАТТЫШКАН ЭКИПАЖ: ТАЙБЫҢ СОРУЛГАГА

Космос делгемнинче ужудуушкуну совет кижиниң эң баштай эгелээнинден бээр 20 чыл болганын удавас демдеглээр бис. Бо кайгамчыктыг болуушкунну байырлаарыңың бүдүүзүнде, март 22-де, космостуң «Союз-39» кораблин «Интеркосмос» программаны ёзугаар салып үндүрген. Ону каттышкан экипаж: командирин — Совет Эвилелиниң Маадыры, ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы В. Джанибеков болгаш шинчилекти-космонавт Моол Арат Республиканың хамаатызы Ж. Гуррагча олар башкарган. Удаткан чок олар орбитада ужудуп, «Салют-6» — «Союз Т-4» эртем станциязында ажылдап чоруп турар космонавтар В. Ковалёнок болгаш В. Савиных оларга барып каттышканнар. Оон соонда «Интеркосмос» программаны ёзугаар ээлчеглиг шинчилелдер болгаш шенелдер эгелээн.

СЭТА-ның дыңнадыгларындан болгаш төп парлалга черлериниң чүүлдеривден-даа соңуургап көөрге, совет-моол экипажтың ажылының планы дыка солун кожавыс. Моол Арат Республиканың космосбиле холбашкан эртем-шинчилел ажылдарынга улуг салыышкын болурунга өөрүп турар бис. Чижээ, «Эрдэм» деп адаан шинчилел ажылдарының үезинде космостан МАР-ның девискээрин чурукка тырттырар, оон казымал байлактыг черлерин болгаш көдээ ажыл-агыйга ажыглаар девискээрлерин тодарадыр, хөрүзү-довураанын составын анализтээр дээш өске-даа хайгаарал ажылдары кылдынып турар. Оон ынай В. Джанибеков биле Ж. Гуррагчаның күүседир программазында «Эрдэмэд» деп дуржулга база барын солуынар бижип турар. Космоска шенелделерни чорударын белеткээринге моол эртемденнер калбаа-биле киришкен чорук, аңы-дүмма моол улустуң эртем-техника талазы-биле кайгамчыктыг чедиишкиниринің херечизи боон турар.

Совет-моол каттышкан экипажтың кежигүнериниң космоска чедиишкинниг ажылдааш, төрээн Черинге мендичаагай чедип келирин бистер, ужудукчулар, бүгү совет болгаш моол улустар-биле кады чүректиң ханызындан күзеп турар бис.

Б. БЕЛЕКПЕН, ужудукчу.

Хызыл.

«СОВЕТ ДЕМОКРАТИЯНЫҢ ЭРГЕЖОК ЧУГУЛА ТУДУШ КЕЗЭЭ — ЭРГЕЛЕП БАШКАРЫЛГА ОРГАННАРЫНЫҢ БОЛГАШ АЛБАН-ДУЖААЛДЫГ КИЖИЛЕРНИҢ АЖЫЛЫНГА БҮГҮДЕНИ ХААРА ТУДУП ТУРАР УЛУСЧУ КОНТРОЛЬ БОЛУП ТУРАР. ЧАҢГЫС-ДАА ХАЖЫДЫЫШКЫН, АЛБАН-ДУЖААЛЫН ШЫН ЭВЕС АЖЫГЛААР, ТӨТЧЕГЛЕКЧИ, САГЫЛГА-ЧУРУМ ЧОК ЧОРУКТУҢ ЧАҢГЫС-ДАА ФАКТЫЗЫ УЛУСЧУ КОНТРОЛЁРЛАРНЫҢ АЖЫЛ-АГЫЙЖЫ КӨРҮҢГҮР КАРААНДАН ЧАНДЫР БАРБАС УЖУРЛУГ».

(СЭКП-ниң XXVI съездизинге партия Төп Комитединиң Отчёт илеткелинден).

УЛУСЧУ КОНТРОЛЬДУҢ ҮНЗЕ

1981 чыл
март
№ 3 (84)

ДЕМНИГ КҮШ-БИЛЕ

ССРЭ-де улусчу контроль дугайында Хоойлуга дүүштүр чер-чер Советтериниң чанынга улусчу контроль бөлүктери тургустунгулаан болгай. Бистиң районувус улус депутаттарының суур, көдээ Советтериниң чанында 9 ыдыг бөлүктерде 60 хире хайгыылчылар контроль органнарының ажыл-чорудулгазын улам күштелдирериге боттарының үлүг-хуузун кирип турарлар. Оларның 40 хуузу СЭКП кежигүнери болгаш кежигүнүге кандидаттар, дыка хөйү көдээ Советтериниң депутаттары.

Чер-чер Советтериниң чанында улусчу контроль бөлүктери ажыл-агыйның янзы-бүрү айтырыгларының талазы-биле контрольду боттандырып, хынаалдарны организастап, херек апарганда Советке болгаш оон күүскомунга шинтирлээри-биле айтырыгларны тургузуп турарлар. Ол ышкаш бөлүктер бодунуң ажылын Советтиң девискээринде турар бүдүрүлге, албан организацияларда улусчу контроль бөлүктериниң ажыл-чорудулгазы-биле дүүштүрүп, демниг күш-биле ажылдап турар.

Эрткен чылын ол бөлүктер нитизи-биле 71 хынаалдаарны чорукаанныр. Оларны чорударынга Советтериң доктаамал комиссияларының кежигүнерин, комсомолчу прожектористерни профэвилел активин калбаа-биле киришкирген.

Хынаалдаарны чорударда ССРЭ-де улусчу контроль дугайында Хоойлуның үшкү чүүлүнге дүүштүр, улус ажылгыйының курлавырларын илередип тыварынга, планныг даалгаларның күүселдезин контрольдаарынче, бүдүрүлгенин ажыктыын болгаш ажылдың шынарын белидеринге айтырыгларынче кол хынзэнгейни утландырып турар. Экономистиг болгаш социал үзегжүлденни, планныг даалгаларның күүселдезинге хамаарыштыр айтырыгларга 10 хынаалданы, продукцияның шынарынга 21 хынаалданы, социалистиг өнчүүнү хүмагалап, камгалалдарының айтырыгларынга 7 хынаалданы чорукан. Советтерниң чанында бөлүктер садыг, столовая, харылзаа дээш өске-даа албан организацияның черлеринге хынаалдаарны организастап, четпестерни илередип, оларның түннелин бөлүктерниң хуралдарынга чугаалажып турар. Хайгыылчыларның тургускан чамдык айтырыглары көдээ Советтериниң күүскомпарының хуралдарынга, сессияларынга шинтирлеттинип турар.

Баян-Кол, Сукпак, Элегес-Аксы, Каа-Хем суур болгаш көдээ Советтеринде девискээр дайы-биле тургустунган партия эге организацияларга оларда улусчу контроль бөлүктеринге боттуг дузаны көргүзүп, оларның ажыл-чорудулгазын хүн бүрүнүң кичээнгейинге ап, партия хуралдарынга ол дугайында информацияларны дыңнап турар. Ынчангаш ол бөлүктер ажылды план ёзугаар чорудуп, контрольдуң дээштиин бедидер талазы-биле хемчеглерни ап келген. Эрткен чылы оларда контролёр бүргүзү ортумаа-биле 2—3 катап хынаалдаларга кириишкен. Бөлүктер шуптузу дерип кылган «Улусчу контроль» деп тускай булуңнарлыг.

Баян-Кол көдээ Советиниң чанында улусчу контроль бөлүүн коммунист Р. А. Бады-Назын билдилиг удуртуп турар. Бөлүктүң хайгыылчылары суурда аъш-чем болгаш үлетпүр барааннар магазининиң ажыл-шагы барымдаалап турарын, магазининиң арыг-шеверин, барааннарның кадагалалын болгаш кышка белеткелинге хамаарыштыр хынаалдаарны чоруткан. Оларның түннелчи бөлүктүң база көдээ Советтиң күүскомунуң каттышкан хуралынга чугаалашкан. Амгы үеле магазининиң ажылы, арыг-шевер байдалы экижээн, чондан хомудалдар эвээжээн.

Чоокта чаа шында контролёрлар план ёзугаар суурда тудуг черлериниге хынаалданы организастаан түннелинде школа тудуунда № 2 КМК тудуг материалдарын, цементини, туубуну кам-хайыра чокка кадагалап турарын илереткеннер. Илерээн четпестерни № 2 КМК-ның удуртулгазынга (начальниги А. П. Гопанчук), районнуң улусчу контроль комитединге дыңнаткан. Амгы үеле тудуг материалдары кадагалаар серилерни тудуп кылган.

Элегес-Аксы көдээ Советтиң чанында улусчу контроль бөлүү бодунуң ажылын база бүгай эвес организастап турар. Бо бөлүктү коммунист Г. П. Пономарчук эллэп үр үеле удуртуп келген. Мында контролёр бүргүзү тускай даалгалыг, чылда чийиндеп эвээш эвес хынаалдага киржип турар. Хынаалдаарны колдуунда-ла суурнуң чурттакчыларының амыдырал кандырылгазынга хамаарышкан магазин, столовая, харылзаа, коммунал-ажыл-агый болгаш өске-даа черлерге чорудуп турар.

Чер-чер Советтериниң чанында улусчу контроль бөлүктериниң ажыл-чорудулгазынга районнуң улусчу контроль комитединиң штаттан дашкаар активи улуг дузаны көргүзүп турар. Бөлүк бүргүзүле штаттан дашкаар инспектерлер быжыглаттынгаш. Олар чер-черге бөлүктерниң ажылын сонуургап, оларга арга-сүмени калып, ажылды планнан организастаарынга дузалап, хынаалдаларга киржип турарлар.

Оон-биле чергелештир чер-чер Советтериниң чанында улусчу контроль бөлүктерниң ажылын улам шалыпкыч, дээштиг болдурар талазы-биле ам-даа шүдүргү ажылдарны чорудар апаар. «Чаңгыс-даа хажыдыышкын, албан-дужаалын шын эвес ажыглаар, төтчеглекчи, сагылга-чурум чок чоруктуң чаңгыс-даа фактызы улусчу контролёрларның ажыл-агыйжы көрүүнүң караандан чандыр барбас ужурлуг» — деп, СЭКП-ниң XXVI съездизинге оскалаш демлеглээн. Ол партийжи негелдени улусчу контролёрларның ажыл-чорудулгазынга доктаамал удуртулга болдурар херек.

В. ОЙДУП.
Кызыл районнуң улусчу контроль комитединиң инспектору.

Районнар аразының Кызылда «Сельхозтехника» каттыжыышкыны — найысылалда улуг бүдүрүлгелерниң бирээзи. Оон составында септелге кылыр улуг мастерская, материал-техниктиг хандырылга баазазы, автомобильдерниң техниктиг ажаалдазының станциязы база мал фермаларының техниктиг ажаалда-тежээлдезиниң станциязы болгаш монтаж участогу кирип турар. Нитизи-биле беш чүс ажыг кижилиг улуг коллектив.

Мында улусчу контрольдуң бир кол, ийи цех бөлүктери, үш постулар ажылдап турар, оларда 41 хайгыылчы соңгуттурган, олар бүдүрүлгениң аңгы-аңгы адырларында хуваттынган. Хайгыылчылар курлавырларны илередип тыварынга, янзы-бүрү хажыдыышкыннарга удур демиселге идепкейлиг киржип турар.

Коллективте улусчу контролёрларның ажылын идепкейлиг хөй-ниитичи коммунист, слесарь Николай Михайлович Злыгостев 1972 чылдан бээр удуртуп келген.

ЧУРУКТА: (оң талазындан солагай талазынче) улусчу контрольдуң кол бөлүүнүң даргазы Н. М. Злыгостев. оон ораалакчызы В. И. Колоднина болгаш кол бөлүктүң кежигүнү Л. П. Дулова план ёзугаар чорудар хынаалдаларның дугайын чугаалажып олурарлы.

А. И. МЕЛЬНИКОВТУҢ фотозу.

ХҮННҮҢ ЧУГУЛА АЙТЫРЫГЛАРЫ

1981 чылдың хову ажылдарынга көдээ ажыл-агый техниказын чогуур хуусаазында, эки шынарлыг септел доозары, нитинин малының кыштаглаашкынын хүр-чаагай эрттирери — хүннүң чугула айтырыглары болуп турар.

Бо талазы-биле ажыл—улусчу контроль органнарының база кичээнгейиниң төвүнде турар. Ол дугайында чугаалап бээрибиле дараазында районнарның улусчу контроль комитеттериниң даргаларынга сөс бердивис.

Л. Н. ШУТОВ, Бии-Хем районнуң улусчу контроль комитединиң даргазы:

— Районнуң совхозтары часкы хову ажылдарын агротехниктиг бедик деннелге чорударынга белеткелдиң чамдык хемчеглерин боттандырган. Ховуларга органиктиг чемишчидилгелер төгериниң планын күүсеткен. Механизаторларның бүгү-нинти өөредилгезин багай эвес организастаан.

Бо чылын район эрте чажар культураларны 35827 гектарга, оон иштинде тараа культураларын 26780 гектарга чаштырар. Бир гектарга онаашты тараа культураларының 10,6 центнер, картофельдиң 76 центнер, нотаалардың 30 центнер дүжүдүн алыр. Нитизи-биле тараа культураларын 28387 тоннаны ажаап алыр. Ногаалдарны, мал чеми культураларны бүдүрери болгаш белеткээри элээш ковүдээр.

Эвээш чаргыдал үкдүргеш, күрүнеге хөй продукция бээр талазы-биле улуг сорулгаларны күүседиринң магадылалын тургузар дээш ажыл септелге мастерскаяларынга, трактор бригадаларынга, тараа складтарынга, бүгү-ле участоктарга организастыг чоруттуунган. Септелге планының күүселдезин, ажылдың шынарын, үрезинин тарыыр бедик кондициязынга чедир арыглаарын, органиктиг болгаш минералдыг чемишчидилгелер төгериин оон кадагалалын, механизаторларның мергежилин бедидерин улусчу контролёрлар доктаамал хайгааралга алган. Бүгү МТМ-лерде улусчу контрольдуң 22 хире түр постуларын тургузуп, анаа 110 хайгыылчыны хаара туткан. Олар рейд, хынаалдаларның дээштиин бедиткен.

Бо чылдың январьда часкы хову ажылдарынга кирер, техниканы өй-шаанда, шынарлыг септээр, чамдык совхозтарны механизатор кадрлар-биле хандырарының талазы-биле айтырыгларны комитеттиң хуралынга чугаалашкан. Ажыл-агыйлар септелгени организастыг эгелээниден бо хүннерде район аңдазынар, культиваторлар септээр планын күүсеткен. Сеялкалар болгаш тракторлар септелгезин колдуу дооступ турар. Маңаа ажылдың шынарынче кол кичээнгейни салган.

Техника септелгезин «Кызыл тараачын», «Өөк», «Хадын» совхозтар ийи шынарлыг чүүдүп келген. «Кызыл тараачын» совхозта коммунист В. Сиваев, Б. Ейзак, Ш. Кызыл-оол олар ышкаш контролёрлар рейд, хынаалдаарны доктаамал чорудуп, парткомга, ажыл-агыйның удуртукчуларынга идепкейлиг дузалажып келген. Амгы үеде совхоз картофель олуртур техникадым өске көдээ ажыл-агый техниказының септелгезин дооскан. Комбайннар септелгезин доостур чыгаан.

«Өөк» совхозта коммунистер А. Доспан, Ш. Ховалыг, контролёр Б. Дамчат-оол олар ышкаш активилер септелге үезинде рейд, хынаалдаарны чорудуп, күш-ажылдың сагылга-чурумун чогуур деннелге тургузарын чедип алганнар.

Ынчалза-даа районда техника септелгезинде бүгү-ле чүве эки деп болбас. Ылангыя К-700 тракторларның артык кезектериин ресаубликада чогундан ажыл-агыйларда оон септелгези элээн саадан турар. «Саян», «Шивилиг» совхозтарда техника септелгезин организастаанында улуг четпестер турган. Ылангыя механизатор кадрларны белеткээр, техниканы шын кадагалаар талазы-биле ажылды ол совхозтарда кошкак тургусканын улусчу контроль комитединиң чоруткан хынаалдазының үезинде илереткен болгаш сөөлгү үеде байдал экижээн.

Комитет болгаш улусчу контроль бөлүктери үезин белеткелинче, оон кадагалалынче база доктаамал кичээнгейни салып, ажыл-агый бүргүзүнде үезинге ажыглаар тараанын кадагалалын, оларны тарыыр кондициязынга чедир арыглаар талазы-биле ажылды хайгааралга алган. Органиктиг чемишчидилгелер соөртүлгезини, минералдыг чемишчидилгелер кадагалалын хайгыылчылар база контрольга тургузун келген.

Бо бүгү хемчеглер көдээ ажыл-агый техниказын часкы тарылгага өй-шаанда, эки шынарлыг белеткен алырынга улуг салдарны чедирген.

К. ДОҢГАК, Каа-Хем районнуң улусчу контроль комитединиң даргазы:

— 1980-1981 чылдарда кыштаглаашкынга белеткел дугайында СЭКП обкомунуң болгаш республиканың Министрлер Чөвүлелинин доктаалын күүседир талазы-биле ажылды организастаарынга районнуң партия, совет органнарынга боттуг дузаны улусчу контролёрлары көргүзүп келген.

Бо айтырыгны районнуң улусчу контроль комитединиң хуралынга чугаалажып көргеш, тускай хемчеглерни ажылдап кылгаш, ону боттандырарының хемчеглерин ап-келген. Кыштаглаашкын эгелээр мурнундала анаа белеткелдерни болгаш кышкы үеде оон чоруп турарының дугайында рейд, хынаалдаарны удаа-дараа чорудуп, чамдык хынаалдаарның түннелдерин комитеттиң хуралдарынга сайгарып көргүлээн.

Чижээ, «Ленинчи оруу» совхозта кыштаглаашкынга белеткелди эрткен күзүн хынаашн, хөй четпестерни илереткен. Комитеттиң хуралынга бо ол четпестер дээш совхозтуң кол зоотехниги турган эш Мутовиннге доңгулда хүлээткен болгаш ол четпестерни дүрген эдерии дааскан турган. Айткан хуусаа эртерге хынаалданы катап чоруткан. Кол зоотехник турган эш Мутовиниң талазындан кылдынмаан ажылдарны кылган кылдыр 1437 рубльге мегелеп немелде бижилге чорутканый улусчу контролёрлар өй-шаанда илереткеш, ону эдер талазы-биле хемчеглерни алган. Ол удаада совхоз директору В. П. Гурковка шынгыы доңгулда хүлээткен болгаш четпестерни эдериниң хемчеглерни алган. Оон түннелинде мурнуку чылдарга бодаарга бо ажыл-агыйда кыштаглаашкынның ниити байдалы хүр эртап турар.

«Бурунгаар» совхозта кыштаглаашкынга холбаштыр ында улусчу контроль бөлүүнүң даргазы Н. Т. Бажковтун удуртулгазы-биле хайгыылчылар хынаалдаарны чоруткан. Хөй четпестер илерээн. Ол айтырыгны комитетке чугаалажып, четпестерни эдерии совхоз директорунга дааскан. Декабрь айда комитет бо айтырыгже катап эглип, ажыл-агыйда кыштаглаашкынының байдалын хынап, чедир кылдынмаан ажылдарны, четпестерни тодаратказ. Ылангыя мал чемиң төтчеглеп, улучумал малга-са бастырып турары дээш совхоз директору А. М. Соломатовту шынгыы хемчег алган.

«Улуг Октябрь» совхозта улусчу контролёрлар-биле кадыңда кыштаглаашкынны чоруп турарын, малдың чаш төлүн хүлээп алырынга белеткелди бо чылдың январьда хынаан бис. Оон түннелинде хөй четпестер илерээн. Чамдык даанныдда хөй оолдан эгелей берген турда, безин чылыг хураган кажаалары белен эвес турган фактылар бар. Сиген, хоолулуг чемнер четчири-биле бар турбуже малчын коданнар долу хандыртынмааны, электри чырыны тургуспаанны, сакманшиктер чеңишпези тодараан. Ол ышкаш чаш хураганнарның ажаалда-чемгерилгезин четпес чорудуп, мал чемин, ылангыя саванны тетчеглеп, черге төкаап берип, малга саза бастырып турары, бода мал фермазында мал чеминиң үзүктели бээр таварылгалары турган. Өске-даа четпестерни илередип, оон түннелдерни комитеттиң хуралынга чугаалажып көргеш, совхоз директорлу эш Мурыгинге, кол зоотехник эш Текеевке харылсалга хүлээдип, четпестерни эдер талазы-биле хуусаа берген. Районнуң улусчу контроль комитеди бо айтырыгга хамаарыштыр хүлээп алган доктаалының күүселдезин хынап, ийи удаа рейд организастааш, четпестерни өй-шаанда чайлаткан.

«Совет Тыва» совхозта улусчу контроль бөлүү (даргазы Ө. Ч. Өшкүлүг) кыштаглаашкынның байдалын база кичээнгейниң төвүнге тургузуп, ында парткомнуң, директорлуң мурнунга чугула айтырыгларны тургузуп келген. Совхозтуң Чинге-Дагда семиртилге шөлүнде ажылды организастаанны куду деннелдиг болуп, малды четчир хемчээлдиг чем-биле рацион ёзугаар чемтербейн турган. Бо айтырыгны комитеттиң хуралынга чугаалашкаш, четпестерни чайлаткан.

Районнуң улусчу контроль органнары кыштаглаашкынны хүр-чаагай эрттиреринге холбашкан ажылдар-биле чергелештир 1981 чылдың часкы тарылгазынга көдээ ажыл-агый техниказының септелгезини, оон кадагалалын, үрезин болгаш механизатор кадрлар белеткелин доктаамал хайгаараларга тургузуп, комитеттиң тургусканы тускай сүмеге дүүштүр ажылды организастап турар.

ЦЕХТЕ БӨЛҮК

«Тыва кобальт» комбинатта автоматиканың болгаш контрольдуң төп лабораториязында коммунист Л. П. Лопатина удурткан. улусчу контроль бөлүү партияның болгаш чазактың салган сорулгаларынга дүүштүр бодунуң ажылын чорудуп турар. Коллективте ийиги бөлүктүң цехтериниң аразында социалистиг чарышка бо цех доктаамал бирги черни эелеп келгениңе хайгыылчыларның киирген үлүг бичээвес.

Бөлүктүң ажылын секторлар дамчыштыр квартал планынга үндезилеп чорудуп, эрткен чылын контролёрлар 22 рейд, хынаалдаарны кылган. Хыналда чоруткан санында «Чаңныктың», «Тенин» үндүрүп, көскү черде стендиге азып турары көрүштүр.

Цехте идепкейлиг контролёрлар С. Оюн, Ч. Дулуш, М. Кочеткова, К. Седова олариың эки ажылын администрацияның талазындан үнелеп, акша шанналдарын тывыскан. Улусчу контролёр Ю. И. Уткин РСФСР-ниң улусчу контроль комитединиң өртектиг белээ-биле шанналткан.

В. ЧУПРИН,
улусчу контролёр.

ХАЙГЫЫЛЧЫЛАР ХУРАЛЫ

Чоокта чаа Кызыл хоорайның садыг шугумында улусчу контролёрларның хуралы болуп эрткен. «СЭКП-ниң XXVI съездизинин негелделеринге дүүштүр садыгны организастаарынга контрольду күштелдирер талазы-биле улусчу контролёрларның соругазының дугайында» илеткелди анаа Тыва АССР-ниң садыг министри К. Х. Шавыраа кылган.

Амгы үеде найысылалдың үүрмектеп база бөлүү-биле садыглаар садыг бүдүрүлгелеринде, организацияларында 302 хайгыылчыны хаара туткан. Улусчу контрольдуң 38 бөлүктери ажылдап турар. Олар садыгның культуразын бедидеринге, янзы-бүрү хажыдыышкыннарны база четпестерни чайладырынга улуг күш. Хуралга Кызылдың аъш-чем база үлетпүр барааннар садыгларында болгаш өске-даа садыг бүдүрүлгелеринде хайгыылчыларның ажылының дуржулгазының дугайында хөй талалыг, солуң чугаалар болгулаан. Кызылдың үлетпүр барааннар садыында, аъш-чем садыының № 15 магазининде, столоваялар болгаш рестораннар трезинде улусчу контроль бөлүктериниң даргалары М. С. Маады, И. И. Екимова, В. А. Перфильева, Кызылдың аъш-чем садыының директору М. Р. Еремцова, Садыг министерствозунуң садыг баазазында улусчу контроль бөлүүнүң даргазы А. Т. Самофалова олар хайгыылчыларның идепкейлиг ажыл-херектеринге дугайында тодаргай доктаганнар.

Эң эки улусчу контролёрларга хүндүлүг бижиктерни база өртектиг белектерни тывыскан. Столоваялар болгаш рестораннар трезинде улусчу контроль бөлүүнүң кежигүнү И. П. Бочкарёваны РСФСР-ниң улусчу контроль комитединиң Хүндүлел бижии-биле шаңнаан. Ол ышкаш бөлүк хайгыылчыларга: Г. И. Жулановага (Кызылдың аъш-чем садыы), Т. Б. Кыргыска («Саян» универмаг), Г. Н. Щербинага («Росторгодеждаными» базазы), И. И. Николаевага (Кызылдың № 15 магазини) болгаш өске-даа эштерге өртектиг белектерни тывыскан.

Улусчу контролёрларның ол хуралынга СЭКП Тыва обкомунуң бюро кежигүнү, республикаңның Улусчу контроль комитединиң даргазы М. К. Шыырап киржип, чүве чугаалаан.

Тускай дыңнадыглар

КОМИТЕТТЕРДЕ

ХАНДАГАЙТЫ

Өвүр районнуң ыяш ажыл-агыйының директору С. Д. Сюрюн-оол күрүне өнчүзүн самчыгдаар, арага-дарыга сунзугар, даандырган ажылга деңдии харысалга чок чоруктуу болдурup келген. Оон талазындан кылдынмаан чүүлдерге мөге немей бижилгелер кылып, күрүне мегелээр фактылар база тургган.

Директор 1976 кубометр оттулар ыяшты, 59 тонна сигенни коллективтиң күжү-биле белеткээн деп мөге нарядтарны тургускаш, бодунга эң чоок кижилер-биле кады 4301 рубльди шингээдип алган, 180 кубометр тудуг ыяжын өскээр салыпкан. Ынчангаш нитизи-биле күрүнеге 5468 рубльдин каражазын чедирген.

Районнуң улусчу контроль комитединиң хуралынга үстүнде айттыынган четпестерниң дугайын сайгарып чугаалашкаш, С. Д. Сюрюн-оолду ажылындан хөстаан болгаш оон дугайында материалдарны суд органнарынче шилчидер деп шинтирлээн.

ТУРАН

Ажыл-агыйжы эвес, харысалга чок чоруктуң, үржүүнден «Шивилиг» совхозка 130 тонна минералдыг чемишчидилгелернин үрелип, үнелиг шынарын чидирип чыдарын ында улусчу контроёрлар хынала кылгаш, илереткен. Оларны деңзилевейн-даа складка душкан-на черниге төп каар турган. Ынчангаш 35,5 тонна суперфосфат биле 10 тонна хлорлуг калийниң шоодайлары орлуп, чарылгаш, холуштур овааланы берген, а январьда эккелген 7 тонна чемишчидилгени склад дашты-нга дүжүрүп каарга, хар, довурак-биле холушкаш, үрелгеи.

Харысалга чок чорук-биле үнелиг чемишчидилгенин үрелгени дээш база күрүнеге чедирген каражаның чамдыызын эгидери-биле совхозтуң кол агроному Н. Маады-биле склад эргелекчизи В. Морозюктуң бир-бир айда шалынын тырттар дугайында доктаалды районнуң улусчу контроль комитединиң хуралынга хүлээп алган.

* * *

Ол-ла районда газ конторазының чамдык ажылдакчыларының кирген медээлериниң дугайын хынаш, оон түннелин комитеттиң хуралынга база чугаалашкан. Райгазтың начальниги Е. Л. Тарасенко эрге-дужаалын соора ажыглаан, самчыгдал кылып, ажыл дакпырлааны дээш чамдык кижилерге шын эвес төлевир берип турган. Чижээ, 251 рубльди ажыл дакцырлааны дээш шын эвес төлээн, 52 баллон газты самчыгдаан.

Ол бүгү четпестери дээш комитет Е. Л. Тарасенкону доңгуткаш, оон бир айда шалының тырттарын шинтирлээн, а анаа база буруулуг бухгалтер А. П. Аркадскаяны доңгуткан.

ЧАДААНА

Часкы хову ажылдарынга белеткелдин, техника септелгезининң канчдар чоруп турарының дугайында «Хөндергей» совхозтуң удуртукчуларының информациязын Чөөн-Хөничиктин улусчу контроль комитединге дыңнаан. Нитизи-биле мында часкы белеткел кошкак, хынала кылган үеге чедир 6 трактор септеттинмээн, кожуг машиналарының септелгези база чоруттунмааны илерээн. 2 трактордуң 2700 рубль өртектиг чамдык көзектерни төммаглап каапкан, ынчангаш олар часкы хову ажылынга кирбес хире.

Совхозтуң шанында 21 тонна минералдыг чемишчидилге багай калгалаттынганындан, оларның 6 тонназы үрелген, 20 килограмм хорап химикат төктүп, чашканналып калган.

Ол улуг шынгыы четпестерни көрүп, билип тура-ла, чогуур хемчеглерни албааны дээш совхозтуң кол инженери Н. М. Ооржакты база кол агроному К. Б. Монгушту районнуң улусу контроль комитеди шынгыы доңгуткаш, күрүнеге чедирген когаралдың чамдыызын эгидери-биле олариың каймызының-даа бир айда шалының тырттарын шинтирлээн.

Фельетон орнунга

«КОКАЙГА ХОЙ КАДАРТПАС»

Тыва улустуң «Кокайга хой кадартпас» деп үлегер домза бар болгай. Ол черле кончуг шын ийин. Оон шынны чүдел дээрге, көстүп-ле тургай көк бөрүге хой кадартпас дээнинде эвес, а кокай мөзүлүг, алыскак-чиксек, кажар болгаш кара, сатыштыг кижилерге мал-маганны бөлгаш үнелиг хөреңгини илеген болбас дээрзин чечен-мергеин-биле соглээнинде.

Чазый-чилби, ажырымчы сеткилдиг кижилерниң ажылдап, хөделип чорууру шынапла хокай-биле эвмей кажар болгаш овуузунгур. Ынчэп чораан, чамдык удуртукчуларның идегелии, бүзүреликтиг чедип аскан соонда, олмажыктыг, аптар-чиптер чүвелиг черлерже сыныын кирип алыр. Баштай-чүгээр кижи боон чоруй, чоорту үүлгелиин кылып киришпес.

Иргит Баян-оол дээрзи Бай-Тайга районда «Тээлин» совхозка хойжулап ажылдаар мурнунда-ла ийи катап «кокпага» кирген чүве-дир. Ынчалзажок совхоз удуртукчуларының «үйин сеткилин» кажыр арга-биле хайныктыра каапкаш, бир кодан хой хүлээп алган. Оозун кадарбайн, эзи салып, садып-чарып, арагалап чоруп турган, 113 баш хойну чок кылгаш, совхозка 5462 рубльдин когаралын чедирген. Хой кадарган «кокай» база катап «кокпага» киргеч.

Иргит Баян-оол 1978 чылда херээнден хосталып келгеш, «Тээлин» совхозтуң удуртукчуларының мурнунга биеэүн-ле «чаңын чаңнап» турарга, демгилериниң «хомулаан сеткилин» частып, эки чаңнай берген. «Хой бээрге хоржок, чиптер-дир» дээнзиг, ам анаа оон улуг, «бооставже белен ашпас» хире ботқур малдар — 120 баш молдурганы 1979 чылдың ноябрьга хүлээдип берген. Алыскактың аксы-боскуу база алгыг деп чүвени каичаң уттупкан даргалар чүве ийик!

Ынчан молдурга кадартыызы апарган И. Баян-оол баштай шору кижи ышкаш кылдыр сагындырып, дарга-бошкаларының караан чаап турарга, олары база катап идегей берген хире болган. Оңу ажыглаан, Баян-оол оор-чазый, төтчеглекчи үүлгедиглерин чоорту доюлдуруп киришкен. 1980 чылдың чазынында кадарган молдургалары хунаанар апаарга, ёраажок чазый сеткил дөстүндурбейн барыптыр. Ол баштай совхозтуң бир семис хунаның чазын «сөңнүг» келген Чымба Чанзан-оолга молдургага орнапкан. Ону эскерген кижи чок хире болган.

Анаа амдажаан самчыгдакчы чүү боор, совхозтуң бир хунан шарызын чишке соп алган. 1980 чылдың ноябрь, декабрь айларында Баян-оолдуң аалынга «чиш» айтырган «сөңнүг аалчылар» бо-ла келир апарган. Совхозтуң эң семис, шымырак хунан шарыдарын «аалчыларыгга» бербишаан, «дүүюп молдурга-биле тургуулуп бээр силер» дээш, оларның өртээнин карышкаан болунга ол шиңгээдип, «сейшерип» чоогланып-ла турган. Оон түннеликле Иргит Баян-оол совхозтуң 25 хунаннарын чок кылгаш, күрүнеге 6683 рубльдиг когаралын чедирген.

Ажырымчы, төтчеглекчи кезэмче харысалгазын хүлээрп чугаажок. Ынчаарга анаа холбашкан өске кижилерни канчаарыл? Чымба Чанзан-оол болгаш өскелер-даа Баян-оолдан совхоз малын «орнап» ап тур бис деп чүвени билип турганы чугаажок. Олар базала оорлар, төтчеглекчилер-дир. Бо таварылгада, малларны өлүрген азы чиген хардаачыбиле кады оон өөрүн база кезедирип дег, демги «сөңнүг аалчылар» чогуур харысалгага онаажыр ужурлуг.

Чаңгыс-ла таварылга бо болза чүү дээр, эдип-чазап ап болгай. Мындыг байдалдың хаая эвээш бисти дүвүредип турар. Ол-ла «Тээлин» совхозта безин мурнунда мал төтчеглеп самчыгдаашн, шиңгиримп чораан Демир Ендан хой кадарып турар. Байыр Кан-оол дээрзи Даштыг-Арыг фермазында инек малдан турар. Баян-оолду совхоз удуртукчулары билбес эвес. Ол мурнунда шиңгирип чораашн, оон келгеш, паспорт, документ безин албаан кижи-дир. Үстүнде алданывыс ийи «малчынны» олар база-ла эки билир.

Мырынай «кадыг кижи каттырыптар, уян кижи ыглаптар» таварылгалар база тургулаардыр. Бай-Тайга районзу Зоя Севээн дээрзин ажылга хүлээп алгаш, садыгладып каан. Элээн болганда ол 700 рубль самчыгдаллыг болган. Райпо санажылга кылып, ылавылаар дээш демги «садыгжызын» таныпаш баргаш, херек кырында ол кандыг кижил дээрзин райпо ажылдакчылары билбес, танывас болган. Милицияга келгеш, дилеп тыварын дилээн. Чүү болган дээр силер? З. Севээниң райпозда кандыг-даа докумептизи чок болган. Оон паспорту бар бе, мурнунда адрези каяа турганыл дээрзин райпозда билир кижи чок. Милиция органы ук «садыгжыны» эриедирге, ындыг кижи кайыыаа район девискээриндеп паспорт ап, киир бижидип корбээн болуп турар. Ам чүнү барымдаалап ажылга хүлээп алганы ол дээр силер?! Самчыгдаттынган кооперация хөреңгизин «Севээн садыгжыны» ажылга ынчаар «хүлээп алган» кижилер харыылвар апаар эвес чүве бе?

А удуртукчулар? «Тээлин» совхозтуң директору О. Таргын, Бай-Тайга райпозунуң баштаар черинин даргазы К. Чамбый-оол үстүнде фактылардан чогуур түннелди кылыр болза погуур. Ажылагыйжы эвес, төтчеглекчи, самчыгдакчы чоруктарга удур демиселге удуртукчуларның харысалгазын улам безидерип партия негеп келген болгаш СЭКП-ниң XXVI съездизи базза катап шыгыы айыткан.

«Кокаараккa хоюн чирткеи.
Колан ээзи кижи багы...
Бөрүлерге хоюн чирткеи.
Бедей ээзи кижи багы»...—

деп тыва улустуң ырызы бар. Үстүнде ады киргеи удуртукчуларның материалдыг үнелиг чүүлзер харыылаар кижилер шилип ап турары ындыг багай эзлерге дыка дөмейдир.

А. ОЧУР,
прокуратура ажылдакчызы.

В. И. Ленинниң төруттүнген хүнүнден бээр 111 чылынга

САТИРАНЫҢ ОДУ-БИЛЕ

Коммунистиг партияның коску ажылдакчызы П. Н. Лепешинскийниң политиктиг болук карикатуралары ССРЭ-ниң Революция музейинин фондузунга немежип киргең. В. И. Ленинниң болгаш ооң сурукчуларының партияны пролетариаттың дайынчы авангарды болдурар дээш меньшевиктерге удур чорудуп турган демисели-ниң нарыын олар көргүзүп турар.

РСДРП-ниң II съездизиниң соонда, Плеханов баштаан меньшевиктер партияны чыдыш каап, кудуруктап чоруп орар, сандаргай организация болдурар дээш, ооң организастыг тургузуунче халдап эгелээннер. Ленинчи-большевиктер идейлиг дайзыннарының дезорганизакчы ажыл-чорудулгазың сойгалап, оларның чаа «Искраны» дамчыштыр сурттаалдап турган оппортуннисчи үзел-бодалдарын чидиг шүүмүүлеп турганнар. Ол демиселге П. Н. Лепешинскийниң карикатуралары дээштиг дузаны чедирип турган. Пантелей Николаевич ажыг дузаашкын-биле меньшевиктерни кам-хайыра чок соп турган.

В. И. Ленинниң «Бир базым бурунгаар, ийи базым аткаар» деп номунуң чырыкче үнгенинин соон дарый Мартов «Искраның» 67-ги номериниң капсырылгазынга «Хөөржүдүүге үезинде чүгаа орнунга» деп ийиги эгелиг «Бурунгаар азы аткаар» деп үүлдү парлаан. Аңаа ол Ленинниң ному хей дары-биле адыышкын болган, ок карага дегбээн деп бижээн.

Лепешинский ук үүлдү номчаш, «Күскелер Дисти канчаар хөөржүткеним» деп аттыг карикатураны чураан болгаш мындыг тайылбыр бижимелди кылган: «Кичээндиргиг тоол. Ону Жуковский чогаатпаан. Партийжи Күскелерге тарасказатканз». Карикатура үш кезектеп тургустуткан кезек бүрүзү тайылбыр бижиктиг.

«Мен мырнай кайгап калган мен. Ильич шуут-ла базары каткыже каттырган, ооң «Күскелерин» парладыр херек дээн» деп. П. Н. Лепешинский сактып бижээн.

Карикатура кайгамчык дээштиг болган. меньшевиктер өдү частыр часканнар.

П. Н. Лепешинскийниң чуруктарын Россияга-даа, дашкыгга-даа кадбаз-биле тарадып турган. Ооң «Шагдаа участогу», «Хялис ажыл», «Мартов болгаш ооң хөлегези», «Правдаже» поход» болгаш өске-даа карикатуралары дыка нептереэн турган.

Автор эң ылангыя Троцкийни көөр хөнүү чок чораан. Пантелеймон Николаевич ону чамдыкта тенип ойнаан күске оглу кылдыр, а чамдыкта ынай эрге-дужаалдыг чашпаа шагдаа-даа кылдыр амырап чуруур турган.

Меньшевиктер Лепешинскийниң ажыг дузаашкынындан дыка-ла коргарлар. Ол дугайын бир мындыг таварылга хереченнээр. Большевикчи болук Россиядан келген А. В. Луначарскийниң чугаазын дыңнаарын Швейцарияның Гандверкке ортанизастап турган. Мартов баштаан меньшевиктер залче чаза базып кирип келгеш, илеткелдиг үзерин ораллажып, үймээнин үндүрген. Соксадынар деп негелдеп олар тоомчага албаан. Ынчан президиумга орган Лепешинский туруп келгеш, залче көргеш, чуруурунга белеткеңип турар хевир көргүскен. Ооң Мартовту көрүп каапш, блоковдунга чуруттунуп эгелээн. Мартов талантылыг карикатуристиг дузаашкынынга база катап таварыжырындан илейтп-ле корткан. Ону мында кочулап, дорамчылап турар-дыр деп, ол далаш чугаалангаш, өөрүн эдертип алгаш, залдан үнүп чоруткан.

Лепешинскийниң карикатураларын В. И. Ленин дыка үнелеп чораан. Большевиктерниң парлап турганы ооң чуруктарын Владимир Ильич көрүп, сүме кадып турган.

Совет үеде Лепешинский база эвээш эвес карикатураларны чураан. Пантелеймон Николаевич эң-ле чидии-биле бюрократтарны, карьеристерни, врагачыларны, хээли алыкчыларын, чашпааларны сойгалап чораан.

П. Н. Лепешинскийниң хөй-хөй карикатураларын парлаан «Чудак» деп журнал, оларның авторунга хүндүткелдин демдээ кылдыр 1929 чылдың 21 дугаар номеринге ооң портрелин парлаш, мынча деп бижээн: «Стаж талазы-биле — партийжи парлалганың эң-не хоочун карикатуржузу. А сагыгыр, тывыгыр талазы-биле — «Чудактың» эң-не аныяк өнүүзү».

А. СИВЦОВ,
СЭТА-ның корр.
Москва.

БКП-ның ам болур XII съездизинге алдар болдурган социалистиг чарыш Болгарияның ажылчы чоннарының кызымак күш-ажылының күчүлүг быразы болуп турар. Күш-ажылдың шалыпчыларының мурнуку одуруунда — коммунистиг Димитровчу аныяктар звиленинің кежигүннери.

ЧУРУКТА: Благоевградта «Гоце Делчев» комбинаттың пөс-таавы цегинде. КДАЗ-ниң кежигүннери ол аныяк будурулгечилер хүнде онаалдаларын 110—115 хуу күүседип турар.

БТА—СЭТА-ның фотозу.

ЧКП ТК-ның пленуму

ПРАГА. (СЭТА). ЧКП ТК-ның пленуму болган.

ЧКП-ниң XV съездизиниң соонда партияның ажыл-чорудулгазының болгаш ниитилелдиң хөгжүлдезинин дугайында база партияның моон соңгааргы сорулгаларының дугайында ЧКП ТК-ның отчёдун, ол шыкаш «1981—1985 чылдарда ЧССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезинин кол угланышкынары» деп ЧКП ТК-ның төлевилелин пленум чугаалажып көргеш, чаңгыс үн-биле бадылаан.

ТАЙБЫҢЧЕ КЫЙГЫРЫГ

ВАШИНГТОН. (СЭТА). «Делегейниң эмчилери ядролуг дайынны болдурбас дээш» деп делегей конференциязының киржикчилериниң параалга конференциязы аңаа болган. ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневке болгаш АКШ-тың президентизи Р. Рейганга конференцияның киржикчилериниң хүлээп алган кыйгырыын база бүгү чазактарның баштыңнарынга болгаш Каттышкан Нациялар Организациязынга кыйгырыгны ол параалга конференциязынга номчаан.

Кижилерниң кадыын камгалаарының херээнге хандыралды бистин-биле хуваажып турар кижилер бооруларга, мындыг чүүлдү силерге үгаадырын күзедивис деп кыйгырыгда чугаалаан. Профессионал харыысалганы үгаап билир чорук ядролуг боо--чепсекти ажыглааның үржуктарын кадыг көөрү-биле бистин маңаа чыыддырды. Ядролуг дайын кижи шыдажыр аргазы чок үржуктарлыг болур деп чайлаш чок түңнелде келдивис.

Чүс-чүс миллион кижилерниң кырында дирегелип келген ядролуг кыжанытны кымнын-даа сагыш амыр көөр эргези чок деп, кыйгырыгның авторлары онзалап демделээн. Тургустунуп келген айыылды билир эмчи кижилер болганывыста, кажан-бир шагда делегейниң таваржып келгени айыылдардан артык улуг бо айыылды болдурбас үжүрлүг бис. Ядролуг дайынны болдурбас дээш эмчилериниң шимчээшкинии бижыглаарыңга идиг бээр төлээде, боттарының салдарын болгаш билинин ажыглаарынче бүгү эмчилерни конференцияның киржикчилери кыйгырган.

Кижи төрелгетенниң алыс догуннап чурттаарынга айыылды таварышпырар ядролуг дайынның халаптыг үржуктарын конференция киржикчилериниң параалгага парлап чарлазын дээш берген документизинде айыткан. Ону параалга конференциязынга тараткан. Ядролуг дайын тыптып келген таварылгада 200 миллион ажыг эр болгаш херээжен кижилер, улуг, биче уруг-дарыг ол-ла дораан кырлып калыр, 60 ажыг миллион кижи балыглаттынган артар. Медицинаның арткан курлавырлары радиацияга таварышкан болгаш өртенген кижилерге эргежок чугула дуза чедиреринге ажыглаттынмас, аъш-чемнин болгаш сугнун курлавырлары хораннаттынар, транспорт болгаш орук-харылзаа системалары узуткаттынар, радиоактивтиг артынчыларның тарап нептерээри кижилерге болгаш бойдуска өлүмнүг үржуун чедирер деп, кыйгырыгның авторлары демдеглээн.

Ядролуг дайын чокта безин, ам ядролуг чепсегленнишкиннерни эндере будурериңге үнелер четтинмес болгаш кызыгаралдыг курлавырларны кайы-хамаан чок чардыктырып, кижилерге чугула дээш социал, медицина болгаш экономика талазы-биле негелде-хереглелдерни хандырбайн турар-дыр деп, конференцияның киржикчилери демдеглээн.

Ядролуг дайынны болдурбас дээш демиселди чорудуп турар эмчилерниң янзы-бүрү национал бөлүктериниң ажыл-чорудулгазын айлаштыр башкарар сорулга-биле делегей организациязын тургузарын конференцияның киржикчилери деткип чугаалаан.

РЕПОРТАЖ

ХАЙЫМНЫГ ИШТЕ

Эртеки хүн чаптыла бээрге, найысылал Кызылдың дерткү микрорайоңу улам аян-хевир кире бээр. Ол сөөлгү үеде ажок өзүп сайзыраан. Дээрже шедиш үнүп, микрорайоңу аян кирип турар чаа-чаа туруг объектилери ында немежип турар. Оларның бирээзинге чаа хевирниң № 3 школа комплекизи база хамааржыр. Ооң чанында чооккулап чеде бээривиске: бир корпузунче холдарында сумка тутқан өөреникчилер, еске корпусче балды тутқан бызанчылар, мастерок тутқан шеверлекчилер кирип турар.

Ийиги каът. Кызыл-сарыг түүйбуларны эптеп тургаш, одуруглай салып үндүргеи хаиларже чыпшыр кактынган хоюдутнуң педилээн даажы-ында-мында өрээлдерден дыңналып кээп, эртеки ыржымны үрей берди.

«Дуу столду эккелчип бээйт, эжим», «Хоюдугну чоокшулады каазыт» дээн чугаалар дыңналып кээп, хайыышкынныг ажыл-иштиң эгелээнии хереченнел турду. Бачым иштин девииниге алыскаш, база бир күш-ажылчы ээлчээн эгелээннер — № 48 туруг эргелининиң шеверлекчилери ол болду. Оларның бригадири — ортумак сыныг, делгем эгиннерлиг, баштак ажыы-чанныг Татьяна Николаевна Николаевааны танывыр мен. Ашаак кыстың алыс чүрту Ыраккы Чөөн чүкте Хабаровск хоорай. Аңаа профессионал-техниктиг училишени дооскаш, шеверлекчи болуп ажылдап турган.

Бедик даглар, сыннар хүрээлээн, арыг суглуг ак-көк хемнериниң чүрту — Тыва черинии дугайын эш-өөрүнден дыңнааш, аңаа барып ажылдаар дээн күзел төрүттүнүп келгенин ол сактып чугаалаар. Ынчангаш күчүлүг Улуг-Хемниң кыдыында хоорайга дөрт чыл бүрүнгаар ол чедип келген. Ооң соонда ол тыва кыстар-биле бир дугаар таныжып, чангыс черге ажылдап, чүрттап, хостуг үелерии кады эрттирип кейгеннер. Оларның аразында найыралы быжыглыр, интернационалчы бригаданы тургусканнар.

Бригаданың удуртукчузу Татьяна Николаеваны бир өрээлден тып алдывыс. Ийи тыва уругга хаиаңы канчаар дескилеп шеверлээрин айтып берген тур. Хоонуң бригадиринии арга-дружулгазын шингээдип ап турар аныяктар — найысыладың № 4 ПТУ-зунуң сургуулдары Лена Оюн, Татьяна Ооржак олар болду. Училишеге алган теоретиктиг билиглерин практика-биле холбап турары ол дээрзин бригадир биске дыңнатты. Оон-биле ажыл-херекчи чугаа чаа-ла эгелээлек чорда, бир аныяк уруг маңнап келгеш:

— Маңаа турган машинавыс ап четти, Татьяна Николаевна — дей-дир.

— Дөрт хире кыстардан эвилелден алгаш, ол цементини дүжүрүптүүнер. Моңгуш — дээрге, оозу үне-ле халыды.

Хөрлээлээн чугаалы ара соксатпас дээш, бригаданың ажыл-ижин чугаалап бээрии бригадирден диледивис.

— Бистин найыралдыг коллективистиң шеверлекчи кыстары партияның. XXVI съездизиниң материалдарын хандыр таныжып, өөренип турар. Ол кайгамчыктыг документиде тудуг ажылдарынга хамаарышкан одуруглар бээп бар. Ылаңгыя ажыглалга киирер тудугларның шеверлел ажылдарын эки шынарлыг кылырын база тудугга хереглээр материалдарны камналгалыг чарыгдаарын болгаш өске-даа чугула түүлдерии ында кылып айыткан. Съездиге салдынган сорулгаларны амыдыралга боттандырарынга хамаарышкан ажыл-херекчи чугаалы аравыска кылып чоруттувус—деп, ол чугаалады.

Бо бичии коллектив коммунистиг күш-ажылдың бригадазы деп бедик атты эдилеп турары таварылга эвес. Олар оңаашкан ажылын коммунистиг ёзу-биле көрүп, ээ-харыысалгалыг болуп, алган хүлээлгелерии ажыр күүседип келгеннер. Найыралдыг бригаданың он ийи шеверлекчизи «1980 чылда социалистиг өөрүштүш тиилекчизи» деп атка төлептиг болганын бригадир чугаалады.

Шеверлекчи кыстар чаа беш чылды база эки эгелээннер. Февраль айда 6,3 муң рубль түңнүг шеверлел ажылдары кылыр планын 103,2 хуу күүсеткеннер. Бо күш-ажылчы чедишкиннер тус-тус ажылчыннар, звеноллар аразында социалистиг чарышты дээштиг организастааш, ажылдың ажыктыг чоруун бедиткеш, тудуг материалдарын хумагалыг чарыгдап тургаш, бир демниг ажылдап келгенинии түнелинде чедип алдынгаи. Мергежилиниң ёзулуг алдын холдуг мастерлери апарган Алдын-кыс Оюн, Антонина Куулар, Нина Давакай, Ольга Лапаа олар даалгаларны ажыр күүседиринден аңгыда, өөш-өөрүнге аргадружулгазын дамчыдып берип, лагдыныкчының хүлээлгезии ак сеткиллин-биле күүседип келгеннер. Оларның өөреникчилери Вера Кара-Монгуш, Антонина Куулар бүдүрүлгенин мурнакчылары, коллективтиң чоргааралы болу бергеннер.

Хаймныг иш улам шүүдээи. База бир өрээлдин шеверлел ажылларын Саяна Кууланың звенозу доозар чыгаан. Мурнакчы звенонуң цементилиг хоюдуг-биле малгаштаан даналарының дески, шевергини ажок.

—Бистиң бригадавыста чылдагаан чок черге ажыл шагы үзер, прогулдаар кижи чок. Иниги чурталга бажыында чүрттавышаан, хостуг үелерии-висте шуптувус кады агаарлап дыштанырынга, кино көөрүнге ынак бис. Аравыста найыралывыс быжыг, демиевис чангыс, ынчангаш кылган үүлевис бүдүнгүр — дээш. Саяна Куулар кыска чаңсар кылып алырын өөрүнге сүмелеп.

Найыралдыг бригаданың кежигүннери чүрттүн мурнакчы бүдүрүлгелериин эгелээшкиннерии бир үн-биле деткип келген. Улуг башкы В. И. Ленинии төрүттүнген хүнүнүң бүдүүзүнде болуп эртер коммунистиг субботникти бедик бүдүрүкчүлүг күш-ажыл-биле демдеглээрии ,олар шингтпирлээннер. Коммунистиг күш-ажылдың бригадазының шеверлекчилери апрель 18-те түс-тус туруштарын ээлепкеш, камнап алган хоюдуу-биле шеверлел ажылдарын кылырлар. Күш-ажылдың байырлалының хүнүнде ажылдаан акшазының хой кезиин беш чылдың фондузунче шилгидерээр.

...Кыска чаңсар дооэулган. Ханаларда чыпшынган хоюдутнуң даажы база катап ыржымны үрей берди.

М. ОНДАР.

БӨМБУРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болган ПМА: КЫСКА ДЫҢНАДЫГЛАР, ТАЙЫЛБЫРЛАР

Президентиниң чугаазы

ДАМАСК. (СЭТА). Сирияның туружун божаандырын күзээн империализмнин, сионизмнин болгаш реакцияның оралдажышкынарын ажылчын ангыын, тараачыннарның болгаш сирия улустуң патриоттуг өске-даа күштериин маадырлыг күжеңиишкиннерии сый шапкан деп, Сирия Араб Республиканың президентизи Хафез Асад араб профэвилелдериниң делегей конфедерациязын тургусканынаң бээр 25 чылынга тураскаатқан байырлыг хуралга медеглээн.

Чоокку болгаш Ортаакы чөөн чүктүң районуңга империалистиг күрүнелериниң дайын белеткелдерии САР-ның президентизи шынгыы шүгүмчүлээн.

Израильдиң агрессиязынга удур араб улустарның демиселин деткээн Совет Эвилелиниң Чоокку Чөөн чүкке хамаарыштыр политиказын Х. Асад бедин-биле үнелээн. Совет Эвилели биске политиктиг болгаш шериг деткимчезии көргүзүп турар деп, ол чугаалаан. ССРЭ-ниң болгаш Сирия Араб Республиканың аразында найыралды, кады ажылдажылга дүгайында керээ — ол дээрге империализмге, сионизмге болгаш расизмге удур дем каттыштырган демиселдин чугула документизи-дир. Ынчангаш ол керээ арабтарның эрге-ажыктарынга дүгжүп турар деп, президент демдеглээн.

ДАЙЫН ЧОРУДУЛГАЛАРЫ

БЕЙРУТ. (СЭТА). Иракның болгаш Иранның аразында дайын чорудулгалары сөөлгү хүниерде идепкейжээн. Ирак шериглер эрткен хоңуктарның дургузунда Гиляне-Гарб, Шуш, Мезран, Дизфкль, Сусенгер, Ахваз, Абадан районнарынга дайзынга согуушкуннарны таварыштырып, 130 ажыг иран солдаттарны чок кылып, 6 танкыны болгаш өске-даа шерит техниказын узуткаан деп, Иракның шериг командылалының чери дыннатқан.

Тегерандан медээ ёзугаар алырга, Иранның шериглери Мариван девискээринге ирак кызыгаарже үне берген болгаш стратегиг чүгүлә бедиктерии эзлеп алган.

ПОЛЬШАДА БАЙДАЛ

ВАРШАВА. (СЭТА). Чүртте байдалды чугаалажыры-биле Төп Комитеттиң ээлчеглиг пленумун март 29-та чыылдырарын ПКАП ТК-ның Политбюрозу докладтаткан.

Польшада байдал кедергей дүшкүүрлүг болбушаан. «Солидарность» дээр профкаттыжышкын ажыл соксадышкыннары чок, оожургалдыг, күш-ажылчы үш айны—90 хонукту хандырар деп чазактын кыйгырыынга чөрүштүр чүртка бүгү-ниити ажыл соксадышкыны эрттирииңе илепкейлиг белеткелди чорудуп турар. Профэвилелиң холгаарлай берген «КОР» дээр эртиссоциалистиг, антипольшачы организациянын удуртукчулары «Солидарность» кежигүннериниң күрүне болгаш партия организацияларынга удур чөнгээлиг кампания кылыр дээш эжелеп алганы воеводствонуң улусчу чөвүлелиниң бажының хостаар талазы-биле Быдгошеге чазактың алган хоойлу ёзугаар хемчегларии соора ажыглаарын ораллажып турар.

Коммунистерии адынга ажык кыжаныышкынныг, чөнгээлиг хуудустар чүртта эйдеривгеи. ПКАП-тың кежигүннериңе удур, ниитиниң корум-чүрумуи катап тургузар дээш туржуп турар бүгү-ле ажылчы чоннарга удур илепкейлиг хөделиринче ол хуудустар кыйгырып турар.

Польшаның Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының ораалакчызы М. Раковский чүртта байдал-дугайын чугаалап тура, «Солидарность» дээр профкаттыжышкын албадакчы бүдүштүг негелделер көдүрген деп чугаалаан. «Солидарностиниң» эрге-чагыргаларга удур чорудуп турар кампаниязы бир-ле дугаарында милиция болгаш айыыл чок чөрүк органнарынга удур угланган. Улусчу эрге-чагыргага удур дайын чаңдаарынга күзелдиг күштер профкаттыжышкында бар дээрзин ол чугаалаан. Олар боттарынга, боттарының өг-бүлелеринге, Польшада миллион-миллион кижилерге удур дайын чаңдап турарын үттүп турарлар-дыр.

Профкаттыжышкын негелделер көдүргеш, оларны күүсетпээн таварылгада ажыл соксадышкынын кыпсып үндүрер деп кыжанган. «Солидарностиниң» кежигүннери ажыл соксадыкчы белен байдалда тургустунган, ол чөрүк чүртта дүшкүүрелдиг байдалды улам чидиглендирген. Чаа күш-биле чалбашталып орар кризис Польшаның Европада болгаш делегейде туруштарын кошкадып турар деп, М. Раковский медеглээн.

ПАП агентилелиин дыннатканын ёзугаар алырга, Польша Улус Республикада дүшкүүрелдиг чорүктүң өскени-биле холбаштыр иниитиниң корум-чүрумуи чогумчударының хемчегларии ап турар.

Чүртте байдалдың нарыылаашкыны-биле холбаштыр лайын хоочуннары чүртте дүшкүүрлүг чорүктү чидиглендирип турарынга шинтпирлиг удурланышкының плергейлеп. Польшада политиктиг болгаш экономиктиг кризистиң ажыл эртеринче угланган оожургалдыг байдалга ажыл-херекчи чугаалажышкыннарыны чорударын деткип чугаалаан. Польшаның Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының программазы — чугаалажышкынныңың болгаш ажыл-чорудулганың угаан-сарыылдыг каоа чаңгыс үнелезинин-дир. Харын чүгле ынаар орук Польшаның күрүне эрге-ажыктарынга дүгжүр деп, дайын хоочунарының хүлээп алган резолюциязында онзалап демделээн.

Парижке болган манифестациянга чүс муң ажыг француз пенсионерлер киришкен. Чүртүн улуг назылыг кижилериниң амыдырал байдалын экижиде-рин, кыргыннарга пенсияларны болгаш пособиелерни улгаттырарын, ол ышкаш пенсияже үнериниң чылын эвээжедирин олар негээннер.

ЧУРУКТА: манифестациянын киржикчилери Парижтиң кудумчуларында.

АФП-СЭТА-ның фотозу.

БАЙДАЛДЫ ЧИДИГЛЕНДИРЕРИНЧЕ УГЛАНЫЫШКЫН

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Муркуу-Чөөн Азияга байдалды чидиглендирериче угланышкының АКШ уламчылавышаан. Пакистан президент Зия-уль-Хактың ёзу-чурумунга боо-чепсекти хөйу-биле берип эгелээр дугайында Ак бажынның шинтпири оон хереченни болур.

Пакистанга шериг-экономиктиг дузаламчы кылдыр Вашингтон 500 миллион долларны бээр бодалдыын, оортан 400 миллион долларны АКШ-тан боо-чепсек садыг алырынга чарыгладыр деп турарын америк «Нью-Йорк таймс» солун дыннаткан.

Ядролуг чепсекти чогаадыр тургузар ажылды Пакистанда чорудуп турары-биле холбаштыр ол чүртке боо-чепсек садарын кызыгаарлаар дээш тускаанын күш чок болдурарын америк администрация конгресстен дилээн. Пакистанның стратегиг байдалын барымдаалаш, Перси ёгүлдурунүн чоогунда ону АКШ «ээлээн күштүг болгаш бодунга бүзүрелдиг чүрт кылдыр» көөрүн күзеп турар деп, АКШ-тың курсекретарының дузалакчызының оралакчызы Д. Куи деп херээжен шүүт медеглээн. Пакистанга бодунуң шериг-далай базазын тургузарын АКШ күзеп турарын «Уолл-стит джорнэл» солун демделээн.

ТРИПОЛИ. (СЭТА). Кувейтиде албан кижилериниң чугааларын барымдаалаш, Ливиянын Джана ээр информация агентилели Пакистанның девискээринге эмеряк шерит баазаларын тудар дугайында чажыт дугуржулгага АКШ-биле Пакистан ат салганын дыннаткан.

Ол дугуржугага АКШ-тың болгаш Пакистанның аразында камгалал дугайында кады күүседир керээни чарарының белеткели болуур, ооң кол сорулгазы Пакистанның чоок хавыында национал-депшилгелиг күштерге удур демисел болур деп, Джана демделээн.

* * *

ДЕЛИ. (СЭТА). Вашингтонуң Пакистанга хөй санныг боо-чепсекти садарын боттанылыр дээн шинтпирии дугайты шынгыы сагыысыраи турарын АКШ-тың. Великобританияның чазактарынга Индия дыннаткан. «АКШ-тың стратегиг эрге-ажыктары Пакистанның айыыл чок турарынаң хамааржыр» дээр америк администрацияның чулчуруушкуун индий чайысмалдың албан болуктерииге чиганичиг чүүл кылдыр көрүп турар деп, саддарлыг «Индиан экспресс» солун дыннаткан. Пакистанга ким-даа кыжанмайн турар болганда, ону эндериларр чепсегдээрии чүүн-биле-даа агартып хоржок. Бодунуң ёзу-чурумун быжыглаар болгаш алган боо-чепсээн Индиига удур ажылаар дээш Исламбабад АКШ-тан шериг дузаламчызын чедип алырын ораллажып турар деп ол солун айтқан. «Совет кыжаныышкын» дижир чүве дугайында чүүл-бүрү чылдактар Пакистанны эндере чепсеглээрииге харын шырыманалыышкын-дыр.

Чепсектиг дээрбелдерии белеткээрикге болгаш оларны кожазында Афганистанче чорударынга Пакистанның девискээнии ажылап турар аапаган үезиндек бээр ол чүртче АКШ «ооңза соңгуургалдыг» болу бергеи деп, индий политиктиг белүктерде демделеп турар.

Кооператорларда

ХАНДЫРЫЛГАНЫ ЭКИЖИТПИШААН...

Мөңгүн-Тайга районнуң кооператорлары онгу беш чылда бүдүрүлгечи бедик көргүзүглерлиг ажылдааш, үүрмектеп садар бараан саарылгазының планын 102,6 хуу, ниитиниң чеменилгезиин — 103,8, болуунуң продукциязын бүдүрүп үндүрерии — 104,4 хуу күүсеткен.

Төрээн партиязының ээлчеглиг XXVI съездизи болуп эрткен төөсүлүг чылда улам соруктуг ажылдаарын шинтпирлээш, районуң кооператорлары он бирги беш чылдың биргизинде бедиткен социалистиг хүлээлгелерии алган. Ынчангаш ажылдакчы бүрүзү социалистиг чарышка чыл эгээлдеп тура идепкейлиг киржип эгелээн.

Бо чылдың эрткен ийи айларында алган бедиткен социалистиг хүлээлгезин болгаш планныг онаалдазын коллектив хүүеда бетинде күүсеткеш, чүртүн коммунистериниң улуг шүүлгазының ажыттынар үүнүүн бүдүүзүнде күш-ажылчы чедишкиниерии рапорттаан. Үүрмектеп садар бараан саарылгазының ийи айларның планныг онаалдазы 105,3, ниитиниң чеменилгезиини — 102,7 хуу күүсеттинген. Ол күш-ажылчы көргүзүглери дээш райоп районуң бүдүрүлгелериниң албан организацияларының аразында калбарган социалистиг чарышка тиилекчи болуп, СЭКП райкомунуң, райкүүскомнуң болгаш ВЛКСМ райкомунуң съезд мурнуунуң социалистиг чарыжының тиилекчизи деп вымпели-биле шанпатқан.

Коллективтиң ай, квартал санында планныг онаалдаларын, социалистиг хүлээлгелерии доктаамал күүселип келгенинге социалистиг чарыш идиглиг болуп турар. Ажылдакчылар ортузунга социалистиг чарышты шын, дээштиг организастаарынче хереглекчилер ниитилелиниң баштаар чери, партия, профэвилел болгаш комсомол организацияларыи чугула кичээнгейии үтүлүдүргеи. Күш-ажылчы маргылдаада 84 кижи хаара туттуургаи. Ооң түнелинде чыл санында коллективте күш-ажылдың сагыга-чурумуу экижип, бүдүрүкчүлүг бедип турар болгаш мурнакчыларның саны өзүп турар. Ажылдакчылар оргузунда социалистиг чарыштың түнелиин ай, квартал санында үндүрер. Ооң тиилекчилерии шанпамактаарының бүгү арга-хевирлерии ажыглап турар.

Кижизидилге ажылының мындыг янзылыг арга-хевирии ажыглап турары хүлээлген ажыл-херээ дээш кижи бүрүзүнүң харысалгазын бедиткен. Ооң түнелинде салыгның мурнакчыларының саны чыл санында өзүп турар. Районнуң кооператорларыпдан Тыва АССР-ниң салымның алдавлыг ажыллакчызы атты 2. совет салыгның тергиин актыг 4 кижи төлептии-биле эзилеп чоруур. Эрткен онгу беш чылдың түнели-биле 27 кижи коммунистиг күш-ажылдың шалыпчылары болган. Хөй кижилиг коллективте күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көрүп, чонга төлептии-биле бараан болуп турарлар хөй. Оларга район төвүнде төө магазинииң эргелекчизи Д.-Д. С. Чапзан, ажыл-агый, культура бараанынары садар магазинииң эргелекчизи Ф. Х. Доржаа, М. Салчак, автомагазин садыгжызы М. О. Салчак, столовая эргелекчизи Т. О. Куда болгаш ооң-даа ескелер хамааржыр.

Кадрларның профессионал билиин бедилериче чугула кичээнгей утланган. Эрткен онгу беш чылда 17 садыгжыны, 3 повары, хлеб бажыр 4 кижини өөредип ап, белеткээн. Оон-биле кады чылгыя аныяк садыгжылар ортузунда конкурстарны доктаамал эрттирип турар. Күш-ажылдың мурнакчылары, хоочуиары-биле ужуражылгаларга аныяк садыгжылар, поварлар, бухгалтерлер, товароведтер хоочун эш-өөрүнбиле арга-дружулгазын солуун, күш-ажылдың чаагай чанчылдарынга олардан өөренип турарлар.

Экономиктиг өөредилгеии, коммунистиг күш-ажылдың школаларын ажылдакчылар ортузунга киржизидилге ажылының бир чүгула хевири кылдыр ажыглап келген. Аңаа дыннакчылар мурнакчы дружулганы өөренип, шинтээдип ап, ону хүн бүрү ажылынга ажыглап турар. Мындыг янзылыг тозаргай ажылларның түнелиилге социалистиг хүлээлгелерии кол негелделериниң бирээзии —салыгның белик культуразын чедип албышаан, кодээ чонуң хандырылгазын бүрүн чедип алыры эки күүсеттинип турар. Садыглаашкынының чаа арга-хевирии ажыглап, ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниче чугула кичээнгей сагган. Садып алыкчыларга-даа, садыгжыларның ажылдаарынга-даа тааримчалыг байдалды тургузары-биле бараанны садыл алыкчы бодушилип алыр аргаже дөрт магазинии шилгиткеп болгаш садыг шөлүн 370 дербелчин метрге алгыткан.

Районнуң кооператорларының ажыл-ижинде кылынган чүүлдер-биле чергелештир чедир шинтпиралеттинмейн турар айтырыглар бар. Чижээ, чонну калбак хереглелиин чамдык барааннары-биле хандырып турары ам-даа негелдеге четпес. Оз айтырыгны райпо баштыар чери, партия, профэвилел болгаш комсомол организациялары шынгыы кичээнгейге алган. СЭКП-ниң XXVI съездизи чонуң хандырылгазынче, чугула хереглелиин барааннарын четчелээринче чугула кичээнгейии утландырган болгай. Садыг шүтүмүнүн ажыллакчылары бистерге ол дөрт хамааржыр. Ынчангаш партияның салгаиы од сорулгаларны амыдыралга боттандырарынга районнуң кооператорлары үлүүн киирештирер.

Б. САЛЧАК,
Мөңгүн-Тайга райпозунуң баштыар черииниң даргазы.

Күжүвүс—найыралда

АШХАБАДТАН ЧАГААЛАР

«Тыва АССР. Эрзин суур. Пушкин кудумчузу. Чыпсынактарга». Номчукчу моон онзагай чүве тыпказы шын. Ындыг болзажок, чагааны бээр чоруткан адрези ала чайтаар сонуургалды хайыктыра бээри чугаажок. Ында мынча деп каан: «Туркмен ССР. Ашхабад хоорай. Шакулова Айна». Бо туркмен херээжен кижи айыттынган өг-бүлениң чоок таныыр эжи, азы адаш-кудагайы эвес ирги бе?

Маңаа харыы бээр бетинде бир кыска төөгүре каксы доктаап көрээлиннер. Эрзин суурда адаттынган адресте бир үе-черге ийи аныяк кижи чурттап орар. Николай — өрт черинде, а Екатерина—уруглар садында — улус-чонугa эки дирткен төлептиг ишчилер. Аныяк өг-бүленин херээжен ээзиниң аавазы 7 уругун иези Александра Хангай аар дараазы, элээтен чок апарган. Уругларның эң улуу ынчан 6 класска өөренип, а эң хеймери чаа-ла 2 харлап бар чыткан. Оларның шуптузуя кырган-аавазы Севил Авыраевна бут кырынга тургузуп, амылыралдың делгем оруунче үдеп каан.

Буянныг кырган не Октябрь революциязындан безин 6 хар улуг назылыг. Бо хүннерде ол Мөрөн суурда чурттап орар. Үүгле хөй өл-чаш өскүс чаштарның иезинин орнуи солаан кырганның азырап-өстүргени биеэги уруглары ам шагда-ла улуг кижилер апаргылаан, өскен-төрээн Мөрөн суурундан үүк башка тарап чоргулай барган. Кижизидикчи башкы, тракторист, чолаачы, пос-таавы аргыкчызы, Совет Армиязының лайынныы дээш олардан кымнар-даа үнген. Шупту-ла Төрээн чурттуга төлептиг бараан болуруби сеткилинге тааржыр мергежилдерни шилип алганнар.

Кыс уругларның бирээзи Зоя каш чыл бурунгаар комсомолчу путёвка-биле Москва чоогунда Муром хоорайның пос-таавы фабриказынга ажылдаары-биле чоруткаш, чуртта ат-сураглыг аргыкчыларга барып өөреникчилей берген. Шилип алган мергежилинге бердинген уруг бергелерии билдилии-биле ажып эртип, ажылының чажыттарын хүнден хүнге улам ханызы-биле шикгээдип ап келген. Баштайгы ажылчын разрядты аная тывыскан улуг өөрүшкүзүн ол ак-көк хемнерниң чуруу, хүннээректиг төрээн Тывазында үгбачестезя-биле үлежип, доп-дораан чагаазы бижээн. Оон эгелээш-ле чүгле өөрүшкү-маңнайлыг чагаалар күүлүг улуг хем — Оканың эриктеринден оон чүс-чүс километр талыгырда дүүскектер кежир чыдып турар бичии Эрзин хемнин кыдында бир суурже улай-улай үжүккан.

Оларның бирээзин номчукчуга бараалгадыыл: «Экии, угбай! Часкы чагай шагның баштайгы улуг байырлалы—Делегейниң херээжеңнер хүнү—март 8 тавырыштыр изиг байырны чедирбишаан, ажыл-амыдыралынарга бүгү-ле экии күзел ор мен. Ол ышкаш чаптанчыг чаш оглукну төрүттүүген хүнү-биле мээң эмүнээмден изиг байырны тедирбишаан, дыпзыы-биле ошкап каайт. Мээңиннде бүгү чүве эки тур. Ээлчеглиг шөлээм алгаш, силерге чедеии дээримге, цех начальныги салыр хамаан чок ажылдап турар бригаданга бригадирле, оон шөлээни эптиг үеле бээр бис,—дейдир. Арга-дуржулгазы улуг, хөй чыл стажтыг дагдыкчы үгбайларже-даа айтырымга хоржок. Шыдаар дээрзинии ажыл-ижиң-биле шынзыдып келдим. Комсомолчу-аныяктар бригадазының кежигүнү кижи-дир сен, сешээ бо комсомолчу даалга-дыр диштилер. Биртээ ВЛКСМ кежигүнү кижи болганымда шында-ла ойталаар кандыг-даа хөрүм чогул. Шуптунарны кужактадым. Силернин Зоя».

Даравзындагы чагааларга ол «мен» дээриниң орнунга «бис», деп эпти-ле бижиптер апарган. «Хүреген оол тывылган-дыр эвеспе» дээр дугайында үгбачестеи бодап каан. Ол шынап ындыг болган-даа. «Кижи оглу каяа-даа чоруур, куш төлү чаяа-даа ужар» дижир. Шак ынчаар бурун орус хоорай Муром—туркмен оол Арслан Шакулов биле тыва уруг Зоя Хангайны таныштырып, оларның ханы, арыг шынчы ынакшылын ужуктаан. Арслан шериг албанындан курлавырже халажып үнгеш, дүштүу кысты анайкара чажындан ойнап өскени, ам ада-не, ха-төрелдериниң чурттап орары Ашхабадынче алгаш барган. А олары моон мурнунда дужуп чугаалажыр туржук, а харын бир чамдыктарының дынпап безин көрбээнн тыва кижиниң дозур кара характерлыг кызын боттарының өг-бүлезинге, төрээн уруу-биле дөмей, хүлээп ап, арта адаарынга эптиг кылдыр Айна деп адап чаңчыга бергениер. Удаткан чок өг-бүлениң, өөрүшкүзүн улам хөрлээлеткен, аксының-кежиин быжыг донпаан бичии чаш оолак база көстүп келген. Ада-не ону Алик деп адап алган.

Ам «Калбак делгем төрээн чурттумнуң кайызыга-даа хостуг ужуп чеде бээр мен»... деп ырлажып турарывыс бистиң улуг совет чуртувустуң бир өзүп-хөгжөөн булуну — Туркмен ССР-ниң найысылалы Ашхабад хоорайда ажылдап, чурттап чоруур тыва кыс Айна Шакулованың чаа чоруткан бир чагаазындан одургулары бо чүүлдүң төөчүзүнде киирдивис: **«Эргим төрээнгерим, экии? Бис-даа эки-ле чурттап тур бис. Шынап-ла Туркмения чечектелген. байлак-ла оран! Ылангыя бистиң Ашхабадта ам садтар безин долузу-биле чечектели берген. Чараажын чүге деннээр? Агаар,бойдузу таарымчалыг болгаш үнүш. чечек-чемис, ът-сигенниң үнери кедергей. Ынчалзажок харлыг баштыг тайга-сынгарым. Эрзинимниң кылаи дожу бир чамдыкта, ылангыя бо ойде, хире-хире сагындырып кээр. Маңаа хар барык чагбас чер-дир. Ынчангаш-ла ындыг болганы чадап чок. А кол-ла чүүл, силерни, дунмаларымны, эриг баарлыг кырган иевис Севил Авыраевнаны дангаар сактыр-дыр мен. Бо чайын ыяап-ла шөлээлеп чедер бис. Удавас ужурашкыже, байырлыг? Шуптунарны ошкадывыс.**

Арслан, Айна, Алик Шакуловтар.

Ашхабад. 1981 чылдың март ай».

С. МОНГАЛ.

ЛЕНИНЧИ БОДАЛГА СОРУК КИРГЕШ...

Сергей Бондарчуктун кылып турары «Кызыл коңгалар» деп кинозунга Октябрьның баштыңчызының ролюн РСФСР-ниң алдарлыг артизи А. Устюжанинов ойнаар.

Режиссёрнуң оны шилип алганы таварылга эвес: Ульяновскиниң ол актёру Владимир Ильич Ленин дугайында документалдыг публицисчи этюдтарның автору болгаш күүседикчизи. «Устюжаниновтуң ажылын ханызы-биле хүндүлээр, оон кайгамчык талантызын эдепсинер мен. Оон ойнап турары Ленин шынап-ла Ленин-дир!» — ССРЭ-ниң улустуң артизи Г. Рошальдың үнелээшкини ындыг.

— Мен ол ажылымга чүгле документилерни — баштыңчының чагааларын, чүүлдерин, телеграммаларын, оон дугайында сактыышкыннарны, намдарындан материалдарны ажыглап турар мен — деп, артист чугаалаар.— Оларның дыка хөйүн сценадан мурнунда ким-даа чугаалаваан. ынчангаш Ленин дугайында чаа чүүлдерни көрүкчүлерниң канчаар-даа ажок улуг сонуургал-биле дыннап турарын көргеш, кижи дыка-ла өөрүүр.

Артистиң библиотеказында эң-не хүндүлүг черни ленинчи ажылдар, Ильич дугайында номнар эзлеп турар. Ол бүгү литератураны актёр ханызы-биле өөренип турар. В. И. Ленинниң 55 томнуг Долу чыыддазында карандаш-биле көстүр-көзүлбес кылдыр демдеглелдер кыпаан арыннар барык-да чок боор. «Бодап, сайгарып көөрүбиле» муң-мун үшта бижилгелерни кылган. Ленинниң төрелдери, ап-өөлуракты Чөөн чүкке болгаш Сибирьге, Бара эвес хөрзүннүг зонаның областарынга болгаш Ортаа Азияның республикаларынга чораан.

Уран чүүл делегейи

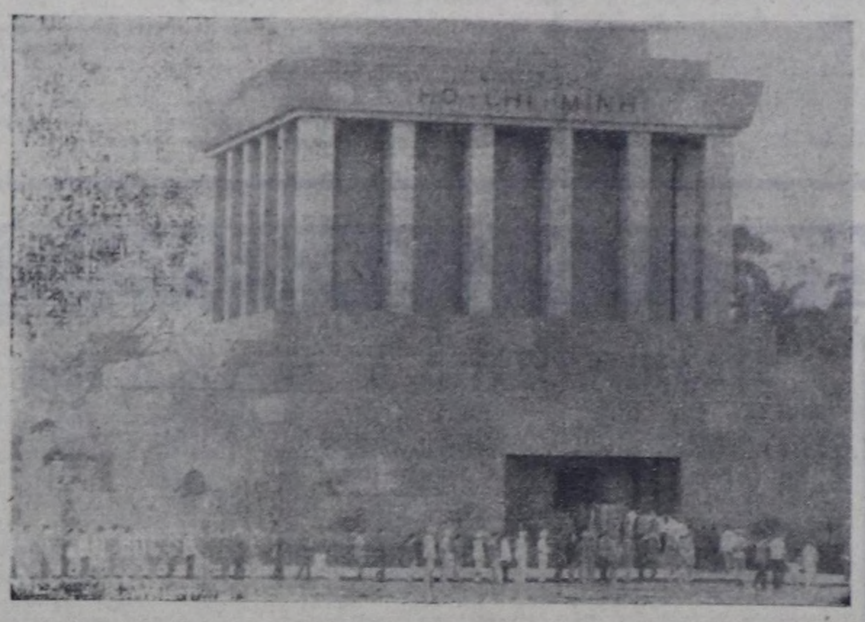
рү-биле чагаалажышкынын база ыяк өөренген.

— Ленинчи ажыл бүрүзүнден оон характеринии кандыг-ла бир чугула будужу биндинии келир, ол ындыг түүлдерден чогумна овур-хевир тургустунар — деп, Устюжанинов сөглээн.

Бодунун публицисчи Лениниианазы-биле ол чон мурнунга ийи муң ажыг катап бараалгаан. Артист овур-хевирни ылаптыг тургусканы, Владимир Ильичиниң чугаазын, оон кайгамчык кижизиг чоруун көрүкчүге, дыңнакчыга дамчыдып шыдаары — артистиң чеднишкинининң үндезиннери ол. Ленинниң ролюн артист хөй-хөй театрларның сценаларынга, радио болгаш телевидение шилеринге ойнаан.

—«Делегейни силгипкен оп хүннерде» уттундурбас болуушкуннарны төөгүп турар фильмге ойнаар болганымга дыка-ла өөрүп турмен — деп ол чугаалады. — Сценарийни катап-катап номчуп оргаш, Октябрь революциязының шинитпирлиг хүннеринде Ильичиниң кайы хире гениалдыг угаанныг болганын, чаныш-сыныш чок болгаш эрес-дидим болганын кайган ханмас чордум. Оон овур-хевирни шынны-биле, тода болгаш чеднингир кылдыр көргүзери — берге болгаш дыка харыысалгалыг сорулга, ол кижиден чогаадыкчы күштерни, бүгү-ле амыдыран эрткен, бодап угааныган чүүлдерини, хей-аът кириишкинни негээр.

В. ЗЛОБИН,
СЭТА-ның корр.

Шүлүк кыдыраажындан

ЛОДОНГИЙН ТУДЕВ, мөөл шүлүкчү.

ЧҮРЕКТЕРНИҢ ХӨӨРЕЖИИ

Ыыт чокка хөөрежир бис,
Ынчан эрин шимчевезе,
Карак ажын. Шимдинипсе,
Харын черле чүрек деспес.

Чүрек ыыт чок ора албас,
Чүү-даа ону дуглай албас.
Чөвүлешкен чүрекгерге
Сөстерниң-даа хөрээ чүү деп?

Халыын тынган чүрекгерниң
Ханы, чажыт догааштырыын.
Көвей утка, бодалын-даа
Көрүш-биле сөглеп хоржок.

Чүрекгерниң чугаа-домаан
Хары кижи угаай албас,
Кандыг-даа сөс, ыыт чокка
Чүгле сен, мен билип шыдаар.

Очулдурган С. МОЛДУРГА.

ЧАСКЫ ДҮШТЕР

Дүжүмде сен мээң-биле өгге ордуң
Дүндүк өттүр түмен сылдыс бисти көрген.
Аңаа баштай чылыг сөстер солчуп алган,
Айдың чырык дүне катап сагындырды.
Дүжүмде сен есие кижээ барган болдуң.
«Дүүрээн бот!»—дээш, сырынналып оттуп келдим.
Ыржым дүне ам-даа хевээр, чүрээм дойлуп.
Ырак-даа бол, оолдарым эргелеттим.
Аравыста анчыг сөстер элбээн-даа бол,
Аас-кежии бисти оюп кагбаан болгай.
Орук бүрү дески эвес, ынчалза-даа
Октаргайже ушнаш келир оолдарлыг бис.
Часкы дүштер хүндүс безин сеткилимни
Чаартыпнанзыг, өйлеп-эйлеп хайныктырар
Өртемчейни өөвүс кылган чурттап чор бис,
Өлчей-чолдуң үндезини ында-дыр деп биле бердим.

М. ДОРЖУ.

Сонуургактарга

ЧУГААЛААЖЫР АПАРГАН

...Бир-ле катап бир улуг организацияга аажок улуг болгаш аная эвес Ажыл чедип келген. Ажылды кылырын килдис начальнигинге дааскан турган. Килдис начальнигни бодунуң оралакчызынга Ажылды хүлээткен. Оралакчы Ажылды кылырын бөлүк удуртукчузунга сүмелээн. Бөлүк удуртукчузу ажылды улуг инженерже дамчыткан. Улуг инженер ажылды аная инженерге хүлээдип берген.

Аная инженер аная эвес Ажылды аная-ла олура-кылып каан.

Чазаан шуптузу дээш ажылдаан. Оон соонда ол ажыл дээш организация улуг шаннал алган.

Шанналды киидис начальнигиниң оралакчызы алган. Чаңгыс кижиниң кылган ажылының шаннадын шуптузу алганнар. Оон бээр-ле «Чаңгызы хөйү дээш, хөйү чаңгызы дээш» деп чугаалажыр апарган.

НЕМЕЦ ДЫЛДА ПАРЛААН

Африка болгаш чөөн чүк чурттарының культуразының талазы-биле немец шинчилекчи, филология эртемнериниң доктору Эрика Таубениң «Барыын Тываның улустуң тыва ырлары» деп номун Лейпцигке (ГДР) немец дылга парлап үндүрген. Номда тыва ырларның сөстерии, оларның анализин берген. Эге болгаш түңнел сөстү номда база киирген. Тываларның улустуң чаңчыл ырларынга хамаарышкан даштыкы литературага парлаттынган ийиги ном ол болур. Тыва улустуң ырларын профессор Е. В. Гиппиус эң баштай шинчилээн болгай.

Доктор Э. Таубе тыва улустуң ырларын 1966 чылдан эгелеп шинчилээн. 1974 чылда «Тувинская правда» солунга оон шинчилелиниң чамдык чүүлдери «Тыва музыка херек-седлери игил болгаш шоорнуң тывылганы» деп атгыле парлаттынган. Ук чүүлдүң эртем талазы-биле ужур-утказы ханы болган. Ында Убса-Нур аймактың Сенгел сумузунуң тываларының чаңчыл ырларын шинчилээн. Бөк-Моңчак, Кара-Сояң, Ак-Сояң төрел болук аймактарынга ук ырлар хамааржыр. Материалдарны эртемден бодуу чыын шинчилээн. Ол чүгле ырларның сөзүн эвес, харын аялгазын база шинчилээн.

Барыын Моолдуң тываларының музыка-теориялыг материалын калбаа-биле ажыглавышаан, ханы шинчилеп көргени Эрика Таубениң шинчилелин өнзалыр демдеглелдер кыпаан арыннар барык-да чок боор. «Бодап, сайгарып көөрүбиле» муң-мун үшта бижилгелерни кылган. Ленинниң төрелдери, ап-өөлуракты Чөөн чүкке болгаш Сибирьге, Бара эвес хөрзүннүг зонаның областарынга болгаш Ортаа Азияның республикаларынга чораан.

Ссрэ-ниң Чурукчулар эвилелиниң кежигүнү Бригад Санчыевич Дупчүр Эрзин суурда чурттап турар. Ол — районнуң Культура бижыкының чурукчузу. Даш чонукчузу апараган, ол бистиң республикага, ССРЭ-ниң улуг хоорайларынга, Чехословакияга, Польшага, ГДР-ге болгаш ГФР-ге эрткилээн делгелгелерге киришкен. Барнаул хоорайга эрткен «Социалистиг Сибирь» деп зона делгелгезинге оон кылган ажылдары көрүкчүлерниң кичээнгейин хаара тудуп, оларның сонуургалын хайныктырган. Оон шилиттинген чамдык ажылдар Москвага «Советская Россия» делгелгезин чедишкинниг эртикеш. эм «Бистер коммунизмни тургузуп тур бис» деп бүгү-эвилел делгелгезинче киргеи.

С. ХОЖУЯ.

ЧУРУКТА: Б. С. Дупчүр бодунуң чогаадыкчы мастерскаязында.

В. КУДРЯВЦЕВТИҢ фотозу.

Вьетнамның хосталгазы дээш алдаржаан демиселчи, Вьетнам Коммунистиг партияның, баштайгы вьетнам социалистиг күрүненің үндезилекчизи Хо Ши Минниң төрүттүнген хүнүнден бээр 90 чыл оюн вьетнам улус эрткен чылын демдеглээн. Ол Совет Эвилелиниң улуг өөнүү, төлептиг интернационалист, делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкининиң нөсну ажылдакчыларының бирээзи чораан. Вьетнам улус улуг баштыңчызынга төлептиг турасхаал кылдыр мавзолейни чурттуң найысылалы Ханойда тудуп тургускан.

ЧУРУКТА: Ханойда Хо Ши Минниң мавзолейи.

СЭТА-ның тускай корреспондентизи Б. Кавашнинниң фотозу.

ХОСТУГ ШАКТА

Бо геометриктиг фигураны карандажыңарны саазындан чаңгыс-даа катап адырбайн-бир шыйыгны база катап кежир шыяр чорукту шүүт болдурбайн тургаш, чуруп үндүрүптерин шенеп көрүңер.

Бо номнарның даштында айыттынган үжүктерни билдилиг бижыглап тургаш, көргүстүнгей үш романның аттарын тывыңар. Үжүктер-биле кожа саннар ук үжүктерни каш катап ажыглап болгурун тодаргайлап турар.

ТЫВЫЗЫКТАР

Кара-Хөл чалгыды
Кадыргылар доюлду
Узуп-оол холдааш,
Ушта тыртып эстп.
(Баажызы бажында ч.

Тудуп аарга,
Тудумга өй.
Октаарга шөйлүүчел,
Ораарга дүрлүүчел.
(Баажызы эдилелде)

Көнгүр-көнгүр көнгүрээш,
Хөректенир көнгүрээш,
Көгей сынның бажындан
Хөрүүн базып үндүрдү.
Эзинингe турган
Эзим-арга шимчеди.
Ыжы, бузу бургуран,
Ынаар-мынаар тарады.
Кызыл кезээн чайды
Хымыраанын чашты.
(Баажызы бойдуста).

ШЫН ТЫПКАННАР

Бо чылдың март 7-де үнген № 37 (11555) «Шын» солунуң «Аяк шайны аартап ора...» деп арыннга парлаттынган шыдыраа бойдалгазын Кара-оол Пагпий-оол (Улуг-Хемде Хайыракан ↑ суур), Юрий Монгуш (Бии-Хемде «Саяң» совхоз), Олег Ондар (Таңды районнуң Чал кежиг сее чыл школазы), Оттук-оол Монгуш (Чоон-Хемчикте «Некрас» совхоз), Байыр Одржак (Тес-Хем районнуң О. Шынва ортумак школазы) шын тыпканнар.

Теле Видение

МАРТ 28-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — **«Ут».** Информастыг программа. 8.40 —Эртенги зарядка шимчээшкин. 9.05 — **«АБВГД-лээр».** 9.35 — **«Силерге, ада-иелер».** 10.05 — **«Музейлер болгаш делгелге залдары-биле».** 10.35— **Москоу ньюс»** солуннуң шаналы дээш гимнастикага делегей маргылдаазы. В. И. Ленин аттыг Төп стадионнуң Спорт ордузундан дамчыдылга. 11.20 — **«Эки бараанарны хөйүү»** 11.50 — **«Ырак болгаш чоок ыры».** 12.50 — **«Спортлотонун»** 13-кү тиражы. 13.00 — **«Тинлекчилер».** Фроптучу өөнүктер клуву. 14.30 — Бөгүн делегейде. 14.45 — **«Өскерликчи чорук дээш харыы».** Документалдыг фильм. 15.40 —Мультфильмнер программазы: **«Чаш кижи биле Карлсон».** **«Карлсон оон келген».** 16.20 — **«Билдингир-даа бол, элдептиг».** 17.20—Политиктиг тайылбырлакчы В. П. Бекетовтуң беседазы. 17.50 — **«Силерниң чагааларынар ёзугаар».** Музыкалыг программа. 18.45 — **«9-ку студия».** 19.45 —**«Куй».** Телешин. Автору Г. Ибсен. 1-ги кезээ. 21.00 — **«Ут».** Информастыг программа. 21.35 — **«Куй».** Телешин. 2-ги кезээ. 22.55 — 23.50 — **«Кино көрүкчүнүң демдеглели».** Тонгенде — Медээлер.

Аагаар

Бөгүн республикага эдир бултаар, дүне быскан хар чаар. Сонгу-барыын чүк угланыышкынның хат секундада 3—8, а чамдык черлерге 15—20 метр чедир дүргедээр. Агаарның температуразы дүне 4—9, бир чамдык районнарга 11—16 градус чедир соор. Хүндүс 3 градус сооктан 2 градус чедир чылыр.

Кызылга быскан хар чаар. Сонгу-барыын чүк угланыышкынның хаттын секундада дүргени 3—8 метр челер. Дүне—6—8, хүндүс 0 градус болур.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

КИНО

МАРТ 28-ТЕ
«НАЙЫРАЛ»: «Мен—артист кижи мен» 10.00, «Артык кадайы» (2 сериялыг) 12.10, 14.50, 17.30, 20.20 шактарда.
«ПИОНЕР»: «Хлеб, алдын, наган» 9.00, «Руслан болгаш Людмила» (2 сериялыг) 10.50, 13.40, «Генерал Шубниковтуң корпузу» 16.50, 18.40 (узагхан), 21.00 шактарда.
«КАА-ХЕМ»: «Ынак Раджам» (2 сериялыг) 12.20, 15.00, 17.30, 20.00 шактарда.

СПОРТ

БЕШКИ САЛЫГ СООНДА

«Урожай» эки тура спорт өнитиделиниң хүүда бирги чери дээш республиканың шыдыраа маргылдаазының бешки салыы доозулган. Изиг түлүк спортчу сегиржин алышкынга В. Очур, Д. Иванову, К. Калиндүү, Б. Хунаны, С. Идам, К. Бушкашты түс-түзүнде уткулаан. Шыдыраачыларның эң айыыа Шагаан-Арыгның № 1 ортумак школазының 9-ку клазының өөреникчизи Сергей Пирогов хоочун апар чоруур шыдыраачы Д. Чооду-биле хайыммашкан.

Амдыызында «РСФСР-ниң спортунуң хоочуну» деп хөрек демдээниң эдилекчизи Навел Сергеевич Артомонов беш салыгдан беш санны ап, өскелерни мурнап чоруп турар. С. Идам, В. Очур, К. Салчак олар 4—4 саннарлыг.

Хөрээжен шыдыраачылардан Таңдыда Тываның көдээ ажылагыйының дуржулга станциязының ажылдакчызы, республиканың экс-чемпиону Зинанда Ооржак дөрт салыгдан 4 санны алгаш, турнир таблицазын баштай берген. Маргылдаа уламчылавышаан.

К. КЫЗЫЛ-ООЛ,
маргылдааның киржикчизи.

Редакциянның адреси: Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажын № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-31-75 харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-36, партийжи амыдыраа болгаш совет тургузуу килдистериниң 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үлетпүр килдизиниң 2-31-75, чагаа килдизиниң 2-41-27 информация килдизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейи барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Тираж 17866. Чагыг № 455.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ком'садыының херектериниң талазы-биле эргелеяиин типографиязы (Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 1) ТС—00335

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 75 (11573) | 1981 чылдың март 29, воскресенье | 1925 чылда үндезилеттингеи | Өртээ 2 кеп.

СЭКП обкомунда

КОММУНИСТИГ СУББОТНИКТИ РЕСПУБЛИКАГА ЭРТТИРЕР ДУГАЙЫНДА

В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 111 чыл болур оюнга тураскаатказ коммунистиг субботникти 1981 чылдың апрель 18-те эрттирер дугайында Москва хоорайның мурнакчы бүдүрүлгелериниң эгелээшкинин Кызылдың дараңылга фабриказының, Тыва электри четкилериниң, «Тыва көдээ тудуг» трестиң АТБ-зиниң, «Тыва тудуг» трестиң № 48 тудуг эргелелиниң, «Малчын» база «Х Улуг хурал» совхозтарының болгаш өске-даа бүдүрүлге, ажыл-агыйларның коллективтери митингилерге база хуралдарга деткээн. Ленинчи коммунистиг субботникти олар бедик бүдүрүкчүлүг шалыпчы ажыл-биле демдеглээр деп шиитпирээн.

Республиканың үлетпүрүнүң, көдээ ажыл-агыйының, тудуунуң, транспортунуң болгаш улус ажыл-агыйының өске-даа адырларының бүдүрүлгелериниң коллективтериниң бүгү чуртка дег, 1981 чылдың апрель 18-те коммунистиг субботник эрттирер дугаймда эгелээшкинин СЭКП обкомунуң бюрозу деткип, чүүлдүг деп көргеи.

СЭКП Кызыл хооркому, райкомнар, «Тыва дагдугу тудуг» эргелелиниң, «Тыва кобальт» комбинаттың парткомнары, хооррайкүүскомнар, профоблчөвүлел, ВЛКСМ обкому, министерстволарның болгаш ведомстволарның, ажыл-агый органнарының удуртукчулары коммунистиг субботникке ажылчы чонларның болгаш аныяктарның калбак киржилгезин хандырар, ону организастыг эрттирериниң хемчеглерин ажылдап кылыр, коллектив бүрүзүнге кылыр ажылдарның хемчээлин баш удур тодарадыр ужуралуг.

Коммунистиг субботниктиң белеткелич болгаш эрттирерии удуртуру-биле Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы В. Б. Добромыслов баштаан республика штавын тургускан.

СЭКП ТК-да, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинде, ВЦСПС-те болгаш ВЛКСМ ТК-да

ОН БИРГИ БЕШ ЧЫЛДЫҢ ОНААЛДАЛАРЫН ЧЕДИИШКИННИГ ДОЛДУР БОЛГАШ АЖЫР КҮҮСЕДИР ДЭЭШ БҮГҮ-ЭВИЛЕЛ СОЦИАЛИСТИГ ЧАРЫЖЫНЫҢ ДУГАЙЫНДА

Партияның XXVI съездизиигe СЭКП ТК-ның Чиигине секретары эш Л. И. Брежневтиң вледтелии, съездиниң шиитпирлерии, 1981—1985 чылдарда болгаш 1990 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал дөгжүлдезиниң Кол угланыышкыларыи коммунистер, ажылчыилар, колхозчулар, интеллигенция, бүгү совет улус канчаар-даа аажок улуг хейәът кириишкии болгаш патриотчу көдүрлүүшкүи-биле хүлээп алган деп, СЭКП ТК, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели, ВЦСПС болгаш ВЛКСМ ТК демдеглээн.

Чаа беш чылды Төрээн чурттуң чаагай чоруу дээш шалыпчы, идепкейлиг күш-ажыл-биле демдеглээр дээш партияның кыйгырыынга харыы кылдыр күш-ажылчы коллективтерде ажылдың ажыктыын болгаш шынарын бедидер дээш, эртем-техниктиг депшилгени дургедедир, он бирги беш чылдың онаалдаларын чедиишкиниг долдур болгаш ажыр күүседир дээш социалистиг чарыш калбарып турар. Беш чылдың бирги чылының хууда болгаш бригада онаалдаларын ноябрь 7-ге чедир күүседир дээш Москваның болгаш Ленинградтың ажылчы чонларының, он бирги беш чылда үлетпүр бүдүрүүшкүүнүң немелде өөрүлдезиг ажылдап турарларының санын көөдетпейн чедип алырының дугайында Ярославль областың, төлевиилел күүчүлерии хуусаа бетинде шиигээдип алырының дугайында Ростов областың ажылчы чонларының инициативалары, Краснодар крайның болгаш Днепропетровск областың колхозтарының болгаш совхозтарының көдээ ажыл-агый продукциязының шынарын экижидер дугайында эгелээшкиилери, Уралдың болгаш Кузбасстың күш-ажылчы коллективтериниң металлды болгаш одалга-энергетика курлавырларын камнап алыр талазы-биле дуржулгазы бүгү чуртта деткимчеии ап, нептереп турар.

Социалистиг чарыш массаларның боттуг чогаадылгазы, совет кижилериниң бедик медеренидиие болгаш идепкейлиигe үндезилеттиигеи патриоттуг шимчээшкии, коммунистиг тургузуушкуиуң планнарын амыдыралга боттандырарынче ажылчы чонларны мобилизастаарының күүлүг бараазы. Ол бүдүрүлгеиии курлавырларын тывар болгаш ажыглаарынга, ажылдың ажыктыын болгаш шынарын бедидеринге дузалаар, ажылчы чонларны бүдүрүлгеии эргелеп башкарарынга киириштирериии, күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөрүге кижизидерииии дээштиг арганы болур. Оон-биле чергелештир социалистиг чарыштыи улуг аргалары чамдык тавырылгаларда долузу-биле ажыглаттынмайн турар.

Социалистиг чарышты улам ыыдай калбартырып, чурттуң экономиктиг болгаш социал көгжүлдезиниң сорулгаларын шиитпирлээриигe оон ролюн бедидерин бирги чергеиии ужур-дузалыг деп көргеш, СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ Төп Комитединиң доктаадыры болза:

1. Эвилелдешкеи республикаларның компартияларының ТК-лары, партия крайкомнары, обкомнары, министерстволар болгаш ведомстволар, эвилелдешкеи республикаларның Министрлер Чөвүлелдери, партия, совет, профэвилел, комсомол болгаш ажыл-агый органнары, массаларның бедик күш-ажылчы болгаш политиктиг көдүрлүүшкүүнүи ажыглавышаан, социалистиг чарышты партияның XXVI съездизиигe СЭКП ТК-ның Отчёт илеткелиигe эш Л. И. Брежневтиң идил үндүрген сорулгаларын, съездиниң шиитпирлерии амыдыралга боттандырарынче, беш чылдың онаалдаларын чедиишкиниг долдур болгаш ажыр күүседиринге, совет кижилериң чаагай чоруунуң улам ыыдай өөрүлдезиин хандырарынче утландырар.

Социалистиг чарышты ортанизастаарының деиилеии бедидер, ажыл-агый механизмии сэйзыраигайжыдар талазы-биле хемчеглер-биле сырый холбаалыг кылдыр хөгжүдер. Чарыштың алдарлыг чанчылдарын улам көөдедир, коллективтиз бүрүзүнге ёзулуг-ла чогаадыкчы дилээшкиннии, күш-ажылчы маргылдааның болгаш эш-хуу ёзу-биле бот-боттарынга дузалажылгазының, даандыргап ажыл-херек дээш бедик харыысалгалыг чоруктуң, четпестерге, күш-ажылдың корум-чурумуи үрээр чоруктарга эптеш чок чоруктуң байдалын тургузар.

Бүгү-эвилелдиц социалистиг чарыжынга бүгү ажылчыннарның, колхозчуларның, инженертехниктиг ажылдакчыларның, специалистериниң болгаш албан-хаакчыларның, бригадаларның, участоктарның, звеноларның, салбырларның болгаш фермаларның, бүдүрүлгелериин, катыжышкынларның, совхозтарның, колхозтарның, организацияларының болгаш албан черлериниң коллективтериин, хоорайларның, райопнарның, областарның, крайларның болгаш республикаларның ажылчы чонларының идепкейлиг киржилгезин хандырар.

2. Чарыштың девизи: «Ажыктыг болгаш шынарлыг ажылдаар!» болур ужурлуг деп СЭКП ТК, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели, ВЦСПС болгаш ВЛКСМ ТК онзалап демдеглеп тур. Ол дээрге инитиини байлаап ээ ёзу-биле көөрү, бүгү-ле бир курлавырларны, бүгү бүдүрүлге күүлериии билдилиг болгаш чөп ажыглаары, эң эвээш чарыгдалдарны үндүрүп тургаш, бедик түнелдерии чедип алыры болур. Чаржып турарларның күжениишкиннерии күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң өөрүлдезии дүргедедиринче, продукцияның шынарын бедидеринче чиг-этти, материалдарны, одаар үүлдү болгаш электри энергиязын камнаарынче, кол фондуларны эки ажыглаарынче, продукцияны бээрииңи планнарын айыттыган хуусаларында болгаш номенклатура ёзугаар чугаа чок күүседиринче мөөңнээр.

Аиаа үндезилээш:

улус ажыл-агыйының болгаш чоиуң чүүк сөөртүлгезиигe негелделарин долу болгаш чогуур үезииде хандырарын, транспорттуп бүгү хевирлериии ажыл-чорудулгазын тодаргай холбаштырып-дүүштүрер талазы-биле Ленинградтың транспорт беллириии ажылдакчыларының дуржулгазын, көдээ ажыл-агыйның, чиик, пес-тавны болгаш үлетпүрүүн өске-даа адырларының ажыл-ишчилериии «муичуларын керээзии» деп кыйгырыглыг чарыжының дуржулгазын калбаа-биле ажыглаар.

Министерстволар, ведомстволар, эвилелдешкеи болгаш автономиут республикаларның Министрлер Чөвүлелдери, крайкүүскомнар болгаш облкүүскомнар чарыш талазы-биле керээ чарган бот-боттарының аразында холбаалыг бүдүрүлгелериин, каттыжышкынларның, эртем-шинчилел, төлевиилел-конструктор болгаш өске-даа организацияларның ажыл-чорудулгазын дүүштүрүп-таарыштырарын хандырар болгаш адырлар аразының дүүштүрүп-таарыштырылга чөвүлелдериие, база хөй-шинти штабтарынга бот-боттарының аразында холбаалыг бүдүрүлгелериің аразында чарышты көгжүлдериие чугула дузаны көргүзер.

6. Министерстволар, ведомстволар, профэвилелдер ТКлары каттыжыышкынар, бүдүрүлгелер болгаш организациялар коллективтериниң ажылын күрүне планнарының кайы хире куженишкиниин, өзүлдеиің темиилерии, бүдүрүлге ажыл-чорудулгазының төнчү түнелдерии, күүлериии болгаш чуртталга база культура-амыдырал объектилерии комплекстиг дужазганын, кижизидилге ажылыпын байдалын, социалистиг хүлээлгелериниң чылдың болгаш беш чылдың эгезииден бээр өзүп турар түнелдерлиг күүсеттиинл келгеиии барымдаалап үнелээр.

Чарыш киржикчилериие материалдыг болгаш моральдыг деткимче көргүзериниң системазын сайзырангайжыдар. Социалистиг чарыштың түнелдерии барымдаалап материалдыг шаңнал-мактал фондузун, ажыл төлевириниң фондузун ажылдакчыларны шаңнааарынга долу ажыглаар. Чарыштың түнелдерии үндүрерде шалыпкыи чорукту хандырар.

7. Социалистиг чарыштың тиилекчилериие дараазында шаңналдарны доктаадып тургузар:

ажылчыннарга, колхозчуларга, инженер-техниктиг ажылдакчыларга, специалистерге болгаш албан-хаакчыларга — министерстволарның, (ведомстволарның) болгаш профэвилелдер ТК-ларының хүндүлел дипломнары болгаш тураскаалдыг белектер азы акша шаңналдары;

бригада, участок, звено, ферма, салбыр коллективиие — министерстволарның (ведомстволарның) болгаш профэвилелдер ТК-ларының хүндүлел вымпелдери болгаш тураскаалдыг белектер азы акша шаңналдары;

комсомолчу-аныяктарның бригадаларың — «Беш чылдың маадырлары — комсомолчу-аныяктарның мурнакчы коллективиигe» деп шилчиир Кызыл туктарны дипломнар болгаш акша шаңналдары-биле каттай;

— үлетпүр, бүдүрүлге, эртем-бүдүрүлге, ажыл-агыйлар аразының, агроүлетпүр болгаш өске-даа каттыжыышкынарның, оларның салбырларының, бүдүрүлгелериин, тудугларының, колхозтарның, совхозтарның, эртем-шинчилел, төлевиилел, конструктор болгаш өске-даа организацияларның, албан черлериниң, дээди өөредилге черлериниң коллективтерии— СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның шилчиир Кызыл туктары-биле дипломнар болгаш акша шаңналдары-биле каттай.

Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжының түнелдерии беш чыл планының чыл бүрүзүиде болгаш беш чылда иитизи-биле үндүрер. СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның шилчиир Кызыл туктары-биле беш чылдың бүгү дургүзүндә чыл бүрүде районнарга, хоорайларга, национал округтарга, областарга, крайларга болгаш республикаларга ол шаңналдарны мөңгеи-биле кадагалаар кылдыр дамчыдып бээр.

8. Бүдүрүлгелер, каттыжышкынар, тудугдар, колхозтар, совхозтар, эртемшинчилел болгаш өске-даа организациялар, албан черлериниң болгаш дээди өөредилге черлериниң коллективтери шаңнаар кылдыр СЭКП ТКның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның «Он бирги беш чылда ажылдың бедик ажыктыы болгаш шынары дээш» деп тураскаалдыг демдээн доктаадың тургузар. Он бирги беш чыл планының онаалдаларын күүседир талазы-биле ажылдың эң-не бедик шынарын болгаш эки көргүзүлерии чедип алган болгаш Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжының чыл түнелдерин ёзугаар СЭКП ТК-ның, ССРЭниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның шилчиир Кызыл туктары-биле чангыс эвес удаа шаңнаткан коллективтерии тураскаалдыг демдек-биле шаңнаар.

Ажылдың ажыктыын болгаш шынарын бедидеринге бедик көргүзүглерии чедип алганы, даалгаларны болгаш социалистиг хүлээлгелерии хүүсаа бетинде күүсеткеии дээш ажылчыннарны, колхозчуларны, инженер-техниктиг ажылдакчыларны, специалистерии болгаш албан-хаакчыларны тураскаалдыг белек-биле катай шаңнаар «Он бирги беш чылдың шалыпчызы» деп Бүгү-эвилелдиң чангыс ааи демдээн доктаадың тургузар.

9. Күш-ажылга болгаш эртем-техниктиг чогаадылгага шылгарангай чедиишкиннери дээш социалистиг чарыштың мурнакчыларына — ажылчынларга, колхозчуларга, инженер-техниктиг ажылдакчыларга болгаш специалистерге тыпсыр ССРЭ-ниң Күрүне шаңналдарының санын 25 чедир көөрдедир.

Дараазында саналдар-биле чөпшээрежир:

ВЦСПС-тиң — социалистиг чарышка бедик түнелдерии чедип алган бүдүрүлге мурнакчыларына тыпсыр улус ажыл-агый адырларының айы-биле бүдүрүлгеиии шылгарангай хоочуннарының аттарын эдилээп совет профэвилелдериниң шаңналдарын доктаадып тургузар дугайында: Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжынга тиилекчилерии шаңнап мактаар кылдыр Совет Эвилелиигe болгаш дашты чурттарга аян-чорук кылыр чиигелделиг 120 мун туристи путевкаларны чыл бүрүде тускайлап бээр дугайында;

ВЛКСМ ТК-ның социалистиг чарышка бедик түнелдерии чедип алган комсомолчуаныяктар коллективтериие болгаш-бүдүрүлгелериии аныяк ажыллакчыларына Ленинчи комсомолдуң шаңналдарын тыпсыр дугайында: бүдүрүлге мурнакчыларын «XI беш чылдың аныяк гвардейжизи» демдек-биле шаңнаар болгаш социалистиг чарыштың тиилекчилериие совет улустуң революстут, дайынчы болгаш күш-ажылчы элдарының черлериие база онаалдаларын күүседир болгаш ажыр күүсеткеии дээш бүгү улустуң социалистиг чарыштың тиилекчилериие, ССРЭ-ниң Күрүне шаңналдарының санын 30 мунну тускайлап бээриин дугайында.

10. Партия, совет, профэвилел, комсомол болгаш ажылдагай организацияларның социалистиг чарышты организастаарының ленинчи принциптерии — ажык болдурарын, үре-түнелдерии деткиештирерии болгаш мурнакчы дуржулганы ажыл-херек кырынга катаптаар арганы чайгылыш чок боттандырар.

Чарыштың тиилекчилериниң дуржулгазын калбаа-биле нептередирии чедип алыр, ону ССРЭ-ниң УАЧД-де адырлар пашальоннарынга көргүзериң, мурнакчы дуржулганың школаларынга, экономиктиг өөредилге системазынга, коммунистиг күш-ажыл школаларынга, улусчу университеттерге өөренирии экижидер.

Шилчиир Кызыл туктар-биле шаңнаткан коллективтериниң баазазынга бүдүрүлгелер база организациялар удуртукчуларының, партия, профэвилел болгаш комсомол ажылдакчыларының семинарларын эрттирерии практикалаар.

Социалистиг чарыштың дээштикин хандырарынга, ооң киржикчилериниң бүдүрүлге болгаш хөй-шинти идепкейии киржирир дээш аиаа белеткел ажылдарын чорудуп турар. Улут баштыңчының төрүттүнген хүнүиге тураскааттытиган коммунистиг субботниктиң апрель 18-те эрттирер дээш Москваның мурнакчы бүдүрүлгелериниң идил үндүрген кыйгырыын бистиң коллектив изиибиле деткиивишаан, ол хүн эң-не бүдүрүкчүлүг ажылдаарын шиитпирлээннер.

Күш-ажылдың байырлалының хүнүнде түс-түс ажылдаар туруштарынче 120 ажылчын 625 мун тонна чижеглээн одаар үүлдү камнап алганынга деп.

Шакты бурунгаар шилчидерии кижилериниң кадыкшыл байдалынга салдар чедирбес. Медицинаның хөй санныг болгаш ханы шинчилелдерге үндезилеттингеи түнелии ындыт. Харын оон туржук, хүндүскү чырыктың «артык шагы» дыштанылгаиы идепкейжидерииге, спортка улам хаара туттунарынга, агаарга хөй чоруурунга улуг аргаларны бээр.

Ол чаа үүлдү ажыглап киирери-биле холбаштыр демир-орукчулар поездилериин шимчээрииии шилчилге үезиниң тускай графизин ажылдап кыларн деп, Күркомиссиянның даргазының оралакчызы дыштаткан. Шак ындыг белеткелди Аэрофлот болгаш ССРЭ-ниң Харылзаа министерствозу база кылып чоруткан. Март 31-деи апрель 1-же дүнеки ээлчегде ажылдаар кижилерге хамаарыштыр алыр болза, оларның ажылдаар үези бир шак кызырлыр. Ынчалзажок, чартык чыл болганда, кажан чурт кышкы үеже шилчиш турдаел дүнеки ээлчег артык шак ажылдаар ужурга таваржыр.

Ынчангаш март 31-де үлуур мурнунда үе санакчыларының — шактарының согунчугаштарын бир шак бурунгаар кыдыр эдерии утпаңар.

(СЭТА-ның корр.)

УТПАҢАР: БИР ШАК БУРУНГААР!

Бии-Хем районда «Өөң» совхозтуң ажыл-ишчилери эң бирги беш чылдың баштайгы чылының часы хову ажылдарында хынамчалыг белеткериин, кожуг машиналарын бүрүн септеп дооскаш, белениии шугумунда тургусканнар.

Совхозтуң септекчилериниң бо чедиишкиннериие машина-трактор мастерскаязында каннакчы Иван Пантелеевич Гориновтуң киирген үлүг ээвээш ыяк. Бодунуң ажылынга мергежээн бо мастер септекчилер ортузунда чарышка хөй удаа тиилекчи болуп, шаңналдып, мактадып келгеи.

ЧУРУКТА: И. П. Горинов. А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотозу.

НИИТИЛЕЛДИҢ САЛБЫР КОНФЕРЕНЦИЯЗЫ

Кызылдың Политиктиг чыдыышкын бажыңынга совет-моол найырал иинтилелиниң Кызыл хоорай салбырының конференциязы болган. Анаа илеткелди ол салбырның даргазы СЭКП Кызыл хооркомунуң секретары Г. Ш. Монгуш кылган.

Конференцияның киржикчилери салбырның баштаар черии болгаш совет-моол найырал иинтилелиниң III республика конференциязынга киржир делегаттарны сонгааннар.

Совет-моол найыралды улам быжыглаар талазы-биле доктаалды конференция хүлээп алган.

(Бистиң корр).

580 РУБЛЬДИ ШИЛЧИДЕР

«Кызыл тудуг» эргелелиниң коллективи партияның XXVI съездизиниң материалдары-биле ханы таныжылганы чоруттушаан, оон шиитпирлерии амыдыралга боттандырар дээш съезд сооида социалистиг чарышты тус-тус ажылчыннарның, бригадаларның ортузунда улам калбарткан. Дуржулганың бригадирлер Михаил Шиповаленко, Александр Пашков оларның удуртқан бригадалары күш-ажылчы маргылдаага киришкеш, чаа беш чылдың баштайгы чылының ийи айларының планын 108,6 болгаш 106,3 хуузга күүсеткеш, чарыштың тиилекчилери боол шылгааннар.

Эргелелдиң ажыл-ишчилери саннып хонуктар эртерге болур ленинчи субботникке идепкейлиг киржир дээш аиаа белеткел ажылдарын чорудуп турар. Улут баштыңчының төрүттүнген хүнүиге тураскааттытиган коммунистиг субботниктиң апрель 18-те эрттирер дээш Москваның мурнакчы бүдүрүлгелериниң идил үндүрген кыйгырыын бистиң коллектив изиибиле деткиивишаан, ол хүн эң-не бүдүрүкчүлүг ажылдаарын шиитпирлээннер.

Күш-ажылдың байырлалының хүнүнде түс-түс ажылдаар туруштарынче 120 ажылчын

ВЕРИФИЦИРОВАНО
Комиссия по делам типографий
Госкомиздата РСФСР

БҮГҮ ЧҮҮЛДЕРНИ КЫЛЫР

Бүгү чурттаазында ышкаш, Улуг-Хемниң коммунистери база бүгү ажылчы чонлары СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин, ацаа эш Л. И. Брежневтиң кылганы Төп Комитеттиң Отчёдунда чүүлдерни болгаш түңнелдерни бүрүн долузу-биле чүүлдүгзүмүшаан, ажыл-чорудулгага хажык чокка удуртулга, дайынчы программа кылдыр хүлээп алган. СЭКП райкому болгаш партия организациялары съезд ажылдап турган хүнгерден эгелээш-ле ацаа тураскаатка-тын янзы-бүрү хемчеглерни чергеге эртиргилээн. Оларга барык-ла он бир муң ажыг кижи киришкен болгаш бир муң ажыг кижи сос ан чүве чугаалаанар. Олар партияның айтыкан планнарын күүседиринге долу шиитпирлиин чаңгыс эп-сеткилдиг илергейлээнер.

«Партия — бистиң үениң угааны, алдары болгаш нүүрү» деп темага кино неделязын съездиниң эртип турган хүнеринде чоруткан. Культура бажыңнарынга, клубтарга Коммунистиг партияга тураскаатка-тын темажыткан кежээлерни, амгы үеде районуң библиотекаларында съездиниң бүгү материалдарының делгелгелерни организастаан.

Районуң партия организациялары лекторларның, пропагандистерниң, агитаторларның, политинформаторларның күжү-биле съездиге Төп Комитеттиң Отчёт илеткелии болгаш ооң материалдарын чонуң кижи бүрүзүнге чедир хандыр тәйилбирлап, пропагандалаар ажылды бо хүнгерде бүгү талалыг күштелдиргей. Ол бүгүнү районуң мурнунда ажыл-агыйжы сорулгалар-биле сырый холбаштырып турар. Партия, комсомол болгаш экономиктиг өредилгениң системазынга съездиниң материалдарын калбаа-бирээринче улуг кичээнгей салдыңган.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң делегады И. П. Гончарюк-биле ужуражыышкыннарны организастап турар. Ындыг ужуражыышкыннарны «УТКА 25 чылы», «Ак-Туруг» совхозтарга, Шагаан-Арыг хоорайга болгаш оске-даа черлерге эртиргилээн, оларны ам-даа үргүлчүлеп турар. Партияга, Ленинге тураскаатканы агитбригадаларның концерттери, уран чүүл көргүзүглери районуң бүгү суурларынга болуп эрткилээн.

Өске бүгү чон-биле бир дөмей, улуг-хемчилер съездиниң мурнуу чарында ажок улуг бедик патриотчу көдүрүлүшкүн-биле ажылдаан. Күш-ажылчы 18 коллектив ийи айларның планын хуусаа бетинде күүседткен. Жданов аттыг совхоз ол-ла үеде сүт база эът садар планын ажыр күүседкеш, чарыштың тивлекчиза болган. «УТКА 25 чылы» совхозтуң коллективи боттарының күш-ажылчы чедиишкиннерин СЭКП-ниң XXVI съездизиниң адресинге рапорттаан. Ол ышкаш райпо, Шагаан-Арыг АТБ-зи, сүт заводу, № 586 тудуг организациязы болгаш оске-даа коллективтер эки түңнелдерни чедип алган. Бо чылдың баштайгы кварталында улус ажыл-агыйының аңгы-аңгы адырларындан Т. Допчун-оол, Д. Эник, Б. Долчанмаа, Д. Мекпер-оол, М. Очур-оол, Т. Дагба-Ламэ, М. Бора-Тараа, Д. Маалыр-оол, М. Тувин-оол, А. Петеримова, С. Хүргүлек ышкаш оске-даа хой-хөй мурнакчылар илереп үнген.

«Мал ажылы көдээге бөгүнгү шалыпчы фронт деп республиканың, крайларның болгаш областарның партия организацияларын, районнарның партия организацияларын, көдээниң бүгү ажыл-ишчилерни СЭКП Төп Комитединиң кыйгырып тур. Төлевилеттинген планнарны чүгле күүседир эвес, а харын көскүзү-биле ажылаар, оорладыр база чидирер чоруктар-биле демисел ам-даа көшкак. Ооң түнелинде бо чылдың баштайгы ийи айларында байдалды эрткен чылдың ол-ла үези-биле деңнээргe бода малдың өлүп хораары — 2,2 катап, шээр малды — 65,8 хуу, чылгыны — 36,3 хуу көвүдээн. Ылангыя «Найырал», «Күш-ажылдың хостуу», «Ак-Туруг» совхозтарда малдың өлүп хораары, чидери хөй болган. Бо ажыл-агыйларның дирекциялары, оларда партия, профэвилел организацияларны болгаш оларның девискээринде көдээ Советтер ындыг четпестерни чайладыр дээш шиитпираг хемчеглерни алыры, ниитиниң малының баш санын өстүрер, ону камгалап хумагалаар талазы-биле шудургу ажылды чорудары эргежок чугула.

Ооң-биле малдың укеазын экижидеринге, ооң продуктулуун бедидеринге, малга быжыг чем-суурну тургузарынга холбаштыр шудургу, улуг ажылды чорудары негеттинип турар. Ниитизи-биле он бирги беш чылда болгаш бо чылын районуң көдээ ажылагый талазы-биле чедип алыр сорулгалары ажок улуг. Мал болгаш чер ажылының культуразын бедиктиишаан, ооң алыр продукциязының хемчээлин улгаттырары, күрүнеге садарын көвүдедирги көрдүнүп турар. Бо чылын район күрүнеге 3750 тонна эътти, 3680 тонна сүттү, 420 тонна дүктү база үш муң тонна тарааны болгаш көдээ ажыл-агыйның өске-даа продукциязын садарын, малга четчир санныг чемни белеткээрин социалистиг хүлээлгеде айткан. Салдынган сорулгаларны, планнарны күүседири бо чылдың кыштагларында күш-ажылчының хүр чаагай доозарындан, малдың чаш төлүн бүрүн камгалап алырындан, часкы хову ажылдарынга белеткелдерни бүгү талалыг доозарындан, ол чугула кампанияны чогуур хуусаада, бедик агротехниктиг дениелге чорударындан улуубиле хамааржыр. Ынчангаш партия райкому амгы үеде черчерде партия, совет болгаш ажыл-агый органнарының кичээнгейин ол чугула ажыл-херектерже угландырган.

Съездиниң шиитпирлерине сорук киргеш, районнуң үлетшүр, тудуг, транспорт болгаш садыг, амыдырал хандырылга организациялары база-ла бедик көдүрлүүшкүн-биле ажылдап турар. Чаа-Шагаан-Арыгны болгаш Саян Шушенск ГЭС-ти тудуп дооскан соонда сут хөөлбээнге таваржы бээр суурларны көжүрер, тудар талазы-биле районда тудуг организациялары боттарының ажылын эрткен чылдың ол-ла үези-биле деңнээргe элээн экижиткен. «Шагонартажстрой» трест 330 муң рубльди хөйнү шиңгээдип алган, бо кварталда 26 база 12 өг-бүле чурттаар бажыңнарны алган, өске-даа чугула тудуг объектилерин тудуп, ажыглалга киирген. Ынчалзажок тудугга көрдүнген капитал салыышкынын шиңгээдип алыр, керээлиг ажылдарның планын күүседир, объектилерни чогуур өйүнде ажылдалга киирер, доозулбаан тудугларның санын эвээжедир, шынарны экижидер, ажылчын кадрларны бижыглаар болгаш өске-даа талазы-биле шиитпирлээр, кылыр ужуруг чүүдер ажок хөй. Ол бүгү айтырыглар партия, совет органнардан, тудуг организацияларның удуртукчуларындан, инженер-техниктиг ажылдакчыларындан хүн бүрүнүң доктаамал кичээнгейин негеп турар.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин, ооң салган сорулгаларын амыдыралга боттандырарынче база бо чылдың планныг даалгаралы долдур болгаш ажыр күүседиринче коммунистерниң, бүгү ажылчы чоннарның күжүн мобилизастаар, партийжи организакчы болгаш политиктиг ажылды үениң негелдезинге дүүштүр тургузар дээш районнуң партия организациязы бүгү чүүлдерни кылыр апаар.

К. МАСПЫК-ООЛ,
СЭКП Улуг-Хем райкомунуң бирги секретары.

БЕДИК ХАРЫЫСАЛГА

Совет кижилерниң материалдыг чаагай чоруу бедээн тудум, оларның угаан-бодал негелделери улам хөй янзы апарган болгаш байлакшаан. Чечен чогаал биле уран чүүл бажың бүрүзүнүң эргин-дөрүл эзлей берген деп чугаалаар болза, черле чазыг болбас. Совет Эвилелинде литература, Ленин башкының чагып чорааны, күзеп чорааны ышкаш, шагда-ла партияның ниити херээниң кезээ апарган. Литература партияга эң улуг айтырыгны шиитпирлээринге — коммунизмни тургузуп турар чаа кижини кижизидеринге дузалап турар. Ынчангаш совет чогаалчыларның хүлээлгези харыысалгалыг болгаш чугула.

Бо дугайты Л. И. Брежневтиң СЭКП-ниң XXVI съездизинге чугаалаан сөстери утундурбас: «Совет кижилерниң уран чүүлге хандыкшылы ажок улуг. Чамдыкта эки шиниже кирери, солун номну садып алыры, делгелгеже эртери амыр эвес-ле болгай. Ынчангаш ол хүндүткел, уран чүүлге шак ыңдыг ынак чорук чогаадыкчының бодунуң чонунуң муриунга улуг харыысалгалыг болурун база негеп турар. Чонуң эрге-ажыктарында дүүштүр чурттаары, өөрүшкүнү болгаш муңгаралды олар-биле үлежири, амыдыралдың шыныыын, бистиң гуманисчи идеалдарывысты бадыткаары, коммунистиг тургузуушкуннуң идепкейлиг киржикчизи болуру — ол дээрге уран чүүлдүң ёзулуг улусчузу, ёзулуг партийжизи-дир».

Совет кижи — чаа ниитиледдиг орук изекчизи болгаш тургузукчузу, ол амыдыралдың социалистиг чаартылгаларының эге бажында турупturар. Совет кижиниң үлүгүнде бистиң эчис сорулгавыс — коммунистиг ниитилелди тургузарының улуг болгаш нарын сорулгалары, тайбыңны камгаларывыз оңаашкан.

Чаа кижиниң кижизидилгезинге совет литератураның улуг ролюнүң дугайында чугаа чоруп турда, чогаалчы кижи номчукчунуң бичии мурнунга чоруур ужурлуг деп лениичи сөстерни база катап сактып кээр бис. Бо чүл дээрге чогаалчы кижи бодунуң чүгле ажыл-херээниң, эртем-билиниң, уран талантызының талазы-биле эвес, харын үзел-бодалының, партийжизининиң талазы-биле база бодунуң үезиниң мурнакчы төлээлекчизи болурунуң дугайын чугаалап турар. Ооң дириг чижээге Коммунистиг партияның удуртукчузу, Совет күрүнеииң баштыңы Л. И. Брежневтиң «Бичии чер», «Катап тургузуушкун» болгаш «Күр чер» деп номнарны бижээш, чечен чогаал талазы-биле маадырлыг чорук кылганын айтыр апаар. Бо номнарның ханы танылылгалыг ужурдузазын чугаалап тура, ооң авторунуң коммунистиг бижыг туружун, коммунизмниң идеалдары дээш, бодунуң үзел-бодалы дээш чапыш-сыныш чогун номчукчулар магадаарлар.

Партийжи съездиге бистиң дайынчы отчёдувус болза, Россия Федерациязының чогаалчыларының V съездизи болган. Ооң ажылынга бистен Тыва АССР-ниң улустуң чогаалчызы Степан Сарыг-оол база бо одуругларның автору делегаттар болуп киришкен. Чогаалчылар С. Сүрүң-оол, О. Сувакпит, С. Козлова аалчылар болуп олурушканнар. Ук съездиниң ажылынга тыва чогаалчыларның киришкени оларга өредилге болуур болгаш боттарының чогаадыкчы херээн шүүмүүлекчи ёзу-биле көөр, ооң түңнелдерни кылыр дээрзинге идегээр херек.

РСФСР-ниң чогаалчыларының съездизинге СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүкге кандидат, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы эш М. С. Соломенцев сос алгаш, бистиң чуртувуста тиилээн боттуг социализмниң артык күштүүн бүгү делегейге суртаалдаарынче совет чогаалчыларны партияның ленинчи Төп Комитединиң мурнундан кыйгырган. Литератураның болгаш уран чүүлдүң бүгү адырларының ролюн бедив-биле үнелеп шаан, эш М. С. Соломенцев театр айтырыынче улуг кичээнгейин салган. Чүгле Россия Федерациязында безин бир чылда 65 миллион көрүкчү театрларга барып турар. Ол дээрге кайгамчык улуг аудитория-дыр. Бир эвес шиилерни ак-көк экраннарга көргүзүп, дамчыдып турар телевидениени болгаш радиодамчыдылгазыны катай алыр болза, бүгү чурт тоолзуг улуг театрга дөмей болур-дур.

Чогаалчы болгаш беш чыл

Екатерина Танова улуг хемчээлдиг чогаалдарны бижиглээнинер. Шүлүкчү Юрий Күнзегештиң «Кижиниң изи» деп чыындызын, аныяк болгаш эгелеп чоруур чогаалчылар Александр Даржайның «Сылдыстыгда дүш», «Эзеңгиниң кыңгыраажы», Николай Ооржактың «Хаңы ынакшыл», Монгуш Көжелдейниң «Часкы хаттар», Дандар-оол Сарыкайның «Бустунмаан үүже» деп номнары чогуур үнелелди алгылаан. Сөөлгү хүннерде Леонид Чадамба «Аян чорук», Монгуш Өлчей-оол «Назын», Салчак Молдурга «Тура-сорук» деп багай эвес номнарны чонга бараалгатканнар. Оон ыңай баштайгы чогаалдары болгаш номнары-биле өөрүнчүг идегелди берип турар Көк-оол Чамыян, Черлиг-оол Куулар, Каң-оол Ондар, Зоя Намзырай, Доюндуп Бичеоол болгаш өскелериң-даа атсураа улуска билдингир апарган. Совет Тыванның чечен чогаалы, бүгү совет литература ышкаш интернационалчы болуп турар. Шүлүкчүлер Светлана Козлова биле Анатолий Емельяновтуң номнары чүгле Кызылга эвес, Москвага база үнгүлээн. Хоочун чогаалчылар Николай Сердобовтуң «Дайынга дадыкканнар», Михаил Пахомовтуң «Бурунгу черниң эртени» (ийиги кезээ) деп чогаалдары ам удавас үнүп келир. Бо хоочуннарны Вячеслав Бузыкаев, Юрий Вотяков, Эмма Цаллагова, Борис Прудников, Владимир Колпаков болгаш өскелер-даа ызыртыр салган ораалар. Үстүнде өөрүнчүг демдеглелдер-биле кады тыва чогаалчыларның ниитилел амыдыралынга эгезинден тура идепкейлиг киржип келгенин чугаалаары артык эвес. Олар ың баштайгы кызыл партизаннар, ың баштайгы партия болгаш күрүне ажылдакчылары, ың баштайгы башкылар, ың баштайгы эртемденнер. Чогаалчы кижиниң күрүненин, чонуң мурнунга бедик харыысалгазы, ыдык хүлээлгези мында дүүшкен.

Чогаалчыларның ниитилел хөгжүлдезинге улуг ролюн В. И. Ленин, Коммунистиг партия кеэзээде бедин-биле үнелеп чоруан. Ол ыдыктыг чаңчылдың СЭКП-ниң XXVI съездизинге база катап демдеглеттингени чогаалчыларны чазча бедиктержe сорук киирип турар.

СЭКП-ниң XXV съездизинге «бүдүрүлге темаларының», «ыржым дан хайаларының», «изиг харларының» дугайында чугаа чоруп турган. Орта Л. И. Брежневтиң мынча деп чугаалаанын чогаалчылар утпаан: «Езулуг талант ховар таваржыр. Литератураның болгаш уран чүүлдүң талантылыг чогаалы — ол дээрге национал байлак-тыр».

Бодунуң коммунистиг үзелбодалдарынга шынчы Коммунистиг партия бодунуң XXVI съездизинге ол угланыышкынны улам ханылаткан болгаш байыткан. Л. И. Брежневтиң Отчёт илеткелге демдеглээнин болза: «Бистиң үежилеривистиң чыыткылыг овур-хевирин тургузарынга чогаадыкчы ажыллакчыларының чедиишкиннери маргыш чок. Ол овурхевирлер кижилериң сагыш-сеткилин доюлдуруп, маргылдаа үндүрүп, амгы болгаш келир үе дугайында боландырып турар. Партия ың эң өкө чогаалдарда сиңиккен хамаатыны сорукту, четпестерге эптеш чок чорукту, бистиң ниитилеливисте бар чугула сорулгаларны шиитпирлээринге уран чүүлдүң идепкейлиг киржилгезин хүлээп ап, байыр чедирип турар».

Оон ыңай партияның XXV съездизинге «Кан эзилдиригчилериниң азы пөс-таавы фабриказының директорунун, наставничиниң чедиишкинин дээш сагыжывыс хөлзеп турган» болза, ам XXVI съездиге «тудугжулар бригадири болгаш колхоз даргазы, демир-орук ажылчыны болгаш офицер, ужудукчу болгаш улуг эртемден» демдеглеттингеи.

Төп Комитеттиң Отчёт илеткелинге Л. И. Брежнев ооң ыңай мынча дээн: «Чогаалдарның маадырлары аар-саар чөгенчиг ажыл-херектер-биле хагдынмайн, бодунуң чуртунуң сагыш-човаашкыннарыбиле, күжениишкинниг күшажыл, чөптүг болгаш чаагай чоруктуң тиилелгелери дээш кызымаккай демисел-биле хайныккан амыдырал-биле чурттаан турарын чедип алыры чугула».

Маңаа хамаарыштыр тыва чогаалчыларның аар-саар темалардан халбактанып, үлетпүр болгаш көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезинче ханылавас, амыдыралдың чидий бар чыдар кара талаларын сүрер, оларны хөөредиксээр, тыва улустуң кыска сөөт үезе чедип алган улуг социал чаартылгаларын эскербес талаларын ажыыбиле минии чугаалаар херек. Борта совет чогаалчының партийжи быжыг туружунуң дугайын чугаалазы база артык эвес. Чогаалчы кижи чүгле бодунуң чогаалдары-биле эвес, харын бодунуң хууда чаагай үлегер-чижээ-биле база кижизидикчи болур ужуулуг.

Чогаадыкчы интеллигенциянның идейлиг өзүлдезинге Коммунистиг партия хүн бүрүде аданың сагыш салыышкынын кылып келген. Ооң тодаргай чижектеринге СЭКП Төп Комитединиң «Идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылды улам ыңай экижидер дугайында», «Чечен чогаал критиказының дугайында» база «Чогаадыкчы аныяктар дугайында» төөгүлүг доктаалдары хамаараар.

СЭКП-ниң XXVI съездизинге бодунуң чугаазында ССРЭниң Чогаалчылар эвилелиниң баштаар черииниң бирги секретары Г. М. Марков партияга өөрүн-четтиришкинниң чылыг сөстерин мынчаар чугаалаан: «Партия Төп Комитединиң политиктиг угланыышкынының ленинчи эчис сорулгалыы болгаш чайгылыш чогу, партияның литературага болгаш уран чүүлүнүң, оларның ажылдакчыларынга СЭКП Төп Комитединиң Отчёт илеткелинде эң күштүү-биле дыңналып турар идегели бүгү совет чогаадыкчы интеллигенциянын үүректеринде изиг өөрүп четтиришкин-биле чалбыышталган болгаш оларны чаа-чаа чүткүлдерже болгаш ажыдыышкыннарже чалгыналдырып турар».

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң чаңгыс үн-биле үүлүдүр деп хүлээп алганы «1981—1985 чылдарда болгаш 1990 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң хол угланыышкыннарында» мындыг одуругларны дүрүмчүдүп каан: **«Социалистиг культураны болгаш уран чүүлдү хөгжүдер,** марксисчи-ленинчи үзел-бодалды хевирлээринге, совет кижилериң хөй талалыг угаан-бодал хөреглелдерин улам долу хаидырарынга оларның ролюн бедидер».

Ынчангаш СЭКП-ниң XXVI съездизи ооң бирги беш чылда болгаш 1990 чылга чедир үеде Советтер чуртунуң чүгле экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң эвес, ооң литературазының болгаш уран чүүлүнүң сайзыралының оруктарын база тодараткан. Ол чүл дээрге Коммунистиг партия бистиң ниитилеливистиң ээлчеглиг үе-чадазында совет чогаалчыларны, уран чүүлдүң бүгү ажылдакчыларын марксизм-ленинизмниң чогаадыкчы теориязы-биле чепсеглеп каан, ам ол ыдыктыг сорулгаларны күүседир дээш карак кызыл ажылдаары артыкан.

К. КУДАЖЫ.
Тыва АССР-ниң Чогаалчылар эвилелиниң баштаар черииниң даргазы.

ЭЪТ БҮДҮРЕРИНГЕ НЕМЕРЕ

«Хаван ажыл-агыйын шапкын өстүрер,.. Ол талазы-биле тускайлаттынмаан ажыл-агыйларның фермаларынга болгаш хамаатыларның хууда дузалал ажыл-агыйларынга хаван эъди бүдүрериниң бар аргаларын долу ажыглаар».

(1981—1985 чылдарда болгаш 1990 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Бөл угланыышкыннарындан).

Бүрен хемге үнналтыр өскээн оруктап, бисти бичии-ле мурнап чоруткан машинаның быскан харда изи-биле тутсуптувус. Бүрен-Хем суурдан 20 хире километр ыракта, Соок-Сайыр деп черде, даштындан көөрге эргижирей берген тудугларлыг турлатта демги машинаның соон дарый келдинис. Бо черниң Соок-Сайыр деп ады ам үттундуруп бар чыдар, чүге дээрге бо черни ам Хаван-Фермазы деп колдады ады-дап турар. Чедип келген турлаавыста «Бурунгаар» совхозтуң хаван-фермазы туруп турар. Демги бисти мурнаан машина узун кажаа артында доктаапкан тур. Чүнү канчап келгенин айтырып сонуургаарывыска, кидин түлүк ажылдап турган эрлериң бирээзи, ажылындан чартыкпайн-даа, «чем үлекчизи транспортёрнуң илчирбези үстү берген, ону септеп турарывыс ол» деп харыылады.

Кажааның иштиже кире бээривиске бетики өрээлде улуг котёлдарда сүт шилээн, ында чүве калдырткайындыр хайыган тур. Улуг өрээлде демир клеткаларда эзлер-ле хөй. Ол дээрге семис-шыырак, тодугдогаа, көөрге, артында борбак-борбак ышкаш, хаваннар-дыр.

— Дүрген кылыптар улус болза, хаван чемгерер шак келди—деп, аныяксымаар херээжен кижи чугаалаттынган тур. Мендилежип, таныштывыс. Ол улуг ажаакчы Кара-кыс Аякаевна Салчак болду. Ферманың ажыл-ижининң дугайын чугаалап баэрик ооң диледивис.

— Эрткен чылдың сентябрь 20-де бистиң амгы бригадиривис Галина Петровна Васильева Улуг-Хемде «УТКА 25 чылы» совхозтан 42 кыс, 3 эр аныяк хаваннар садып эккелген. Ажаакчыларынга мени болгаш мээң өөм ээзи Владимир Давлаевичиии сүмелээн. Оон мурнунда хаван фермазы турда база ацаа ажылдап турган болгаш ол санал-биле чөптээрешкен бис. Бистен аңгы ийи одакчы бар, оон аңгыда бригадиривис — шупту беш кижи бо-ла бис. Эрткен күзүн 45 баш хаван хүлээп алган болза, ам мында 260 баш улуг, бичe хаван бар. Чамдыкмыын мырыңай чаш, көрүнер даан — дээш, клеткаларны эргий бисти эдертти. — Малдыычал магалыг мал, а мында азырап эгелээн үксаны дүрген өзер дээр. Эрткен чылгы эккелген беш айлыг хаваннар ам-даа хар четпээн, ол хүрээде улуун көрбес сөлер бе, улустуң хуу хаваннарының ийи харлыгларынга дең деп болур. Дунгуш төрээнери алды ооллуг болур, ооң дараазында төрүүрде 11-12 чедир ооллуг боол турар.

Хаван чемин четчири-биле сөөртүп эккеп турар. Чарба, минералдыг холумактар, тырткан сүт артыы дээш балык үзүнге чедир шуптузун рацион ёзугаар берип турар бис. Чем кылыр агрегат база бар, ол бистиң ажылывысты чиңгедип турар. Бөгүн харын транспортёру үрели берген, ону ам дораан кылыптар. Чем бээр шак чедип олур...

Бис чугаавыс доозуп турувуста септекчилер транспортёрун шенеп эгеледилер. Ферманың кажаазы эрги-даа болза, дериг-херекселдери шуптузу чаа, ында кижилерниң ажылдарында таарымчалыг кылдынган. Чем, сүт үлекчилери, едек аштаар коошпалар фермага эвээш кижи хөй хаванны азырап өстүрүп болур кылдыр таарыштырган.

Чайгы үеде маңаа инек фермазы база турар, оортан тырткан сүт артыын хөйнү алыр, чайгы ажык херимн белеп.

«Бурунгаар» совхозтуң катап тургустунган хаван фермазының орулга-чарыгдалы кандыгыл деп айтырыглыг бухгалтерияга чеде бээривиске, кол бухгалтер болгаш экономист кайызы-даа — ам дээрезинде ферма чүгле чарыгдалдыг боон келгенин, хаваннар садып алырынга, ферманың дериг-херекселдерин тургузарынга хөй түнүүр акша-хөреңгини үйдүргенин тайылбырлаш, ол адырның удавас дедир эгидилгелиг, орулгалыг апаарын чугааладылар.

Каа-Хем районуң чаңгыс «Бурунгаар» совхозта хаван ажылын катап эгелээнин маңаа каксы чугааладывыс. А ниитизи-биле районда хаван ажылы сөөлгү чылдарда катап хөгжүп эгелээн. Районуң совхозтарында хаванның ниити саны 2300 чедип турар. Чурттакчы чон хаванны база азырап өстүрүп турар. Бо дээрге СЭКП-ниң XXVI съездизиниге көдүрүлген аъш-чем программазын биске шиитпирлээринің бир оруу, анда немере-дир.

М. САЯЯ.

ЧУРУКТА: ажазакчылар Кара-кыс Салчак биле Владимир Дапы олар.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотозу.

КРАСНОЯРСК КРАЙ. «1981—1985 чылдарда болгаш 1990 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезинниң Көл угланыышкыннарында» Сибирьге өңнүг металлургияны шапкын хөгжүдери көрдүнген. Надеждинскиниң металлургия заводунуң тудуу ол шиитпирни күүседириниң чугула кезээ болуп турар.

Тускайжыткан «Таймырзнерго тудуг» эргелелдиң тудугжулар коллективи Ырааккы Соңгу чүктүң берге байдалдарында өңнүг металлургияның ол кайгамчык улуг тудуун кыска хуусаада доосиан.

Надеждинскиниң металлургия заводунуң ийиги эзилчээниң дериг-херенселдериниң комплекстиг шенээшкинининиң үезинде никельдиң баштайгы тонналары алдынган.

Эзилдирер цехтиң никель шугуму ук бүдүрүлге черииниң ажылдап турар объектилериниң одуруунда киргени ол.

Надеждинскиниң металлургия заводу Норильскиниң дагметаллургия комбинадының ийиги эзилчээниң бүдүрүлге черлериниң компленизиниң сөөлгүзү болур.

ЧУРУКТА: Надеждинск заводунуң эзилдирер цегинде конвертер салбыры.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Чугула хүлээлгем

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң ажылының дугайын, оон бүгү материалдарын солуннардан улуг сонуургал-биле номчуп, коммунистерниң улуг шүүлгелиниң доозулганын телевидение дамчыштыр магадап көргеи мен. Анда СЭКП ТК-ның Чиигине секретары эш Л. И. Брежневтиң кылган Отчёт илеткели хаңы утказыыр. эртемге үнлезилеттингеи амгы үениң чугула документизи болуп турарынга совет кижи бүрүзү чоргаварланыр.

Шынап-ла бистиң Коммунистиг партиявыстың делегейге бижыг тайбың, чечектелиишкиниг чаагай амыдырал дээш сагыш салыышкыны улуг. Ол бүгүнү амыдыралдан-на кижи көрүп, магадап чоруур-дур.

Бодумнуң салым-чолумну Коммунистиг партия-биле холбаштырган партия кежигүнү кижи болганымда кажан-кезээде, каяа-даа мурнуку одуругга туржурун хүлээлгем деп эки билип чоруур мен. Кадыг-дошкун 1941 чылда партия биледии байырладым-биле хүлээп алган хүнүм кажан-даа уттундурбас. Ол билетти холга быжыы-биле тутканда, партияның хүрээлеңиниге эртип келген оруум амыдыралчы улуг школа болган. Баштай республика типографизынга кадр ажылчын болуп, «Шын» солунга хөй чылдарда корректорлап, ажылдааш пенсияже үндүм. Амгы үеде телевидение болгаш радио дамчыдылга талазы-биле Күрүне комитединде ажылдап турар мен.

Уруг-дарыым база коочуларның изин истеп, харыысалгалыг участоктарда ак сетилдиг ажылдап чоруурлар. Улуг уруум Александра — инженер-экономист. Ол база партия кежигүнү. Оон бичезин Клара—Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи, коммунист, Москваның күрүне циригиниң артизи, а өскелери база-ла ажылдап, өөренип чоруурлар. Партия кежигүнүүн бедик адынга толептиг болуп, моон сонгаар-даа ажылдаарын чугула хүлээлгем кыадыр санап чоруур мен.

О. ДАНЧАЙ-ООЛ,
персоналдыг пенсионер.

Кызыл хоорай.

Көдээ спортчулар нииттилели

РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлели 1950 чылдың дехабрь 15-те колхозчуларның эки тура спорт ниитилелиң тургузар дээш тускай доктаалды хүлээп алган. Чаа тургустунган ниитилелге «Колхозчу» деп атты тывыскан. РСФСР-ниң бо доктаалын ёзугаар республикаларга, крайларга, областарга, районнарга «Колхозчу» эки тура спорт ниитилелин удуртур болгаш күүседикчи органнарын сонгуурунун белеткелдер ажылдарын 1956 чылдың марттың эгезинде төндүрген турган.

Ниитилелдиң хүрээленнинге баштайгы үеде колхозтарның болгаш салгының хереглел организацияларының коллективтери хаара туттунган турган. Баштайгы тургустунуп келген хүннерден эгелээш «Колхозчу» эки тура спорт ниитилели партия, совет органнарының удуртулгазы-биле профсоюз, комсомол организацияларының детимче-дузазы-биле колхозчуларны, оларның өг-бүлелерин күш-культура болгаш спортче хаара тударынче элээн ажылдарны кылган болгаш чамдык челиишкиннерни чедип алган. Маңаа хамаарыштыр областың «Колхозчу» деп эки тура спорт ниитилелиниң көргүзүглериниден каш чижектерден ап көрээл. 1952 чылда ниитилелге 3500 күш-культуржулар санаттырып турган. Чылда спортчун II-ги разрядтыг спортчуларын 5-ти, III-кү разрядтыг спортчуларын 11 кижини белеткеп, ГТО-ның I-II чаделарын 400 ажыг кижи дүжаар аралдыг болган. «Колхозчу» эки тура спорт ниитилели-биле чергелештир көдээ черлерге спорт ажылын бүгү эвилелдиң «Урожай» эки тура спорт ниитилели база чорудун турган. Ынчалза-даа көдээ черлерге ийи төрелеишкек ниитилеллерни чангыс ниитилел кылдыр 1956 чылда чангыс аай көдээ эки тура спорт ниитилели «Урожайны» тургускан.

Бо спортчу ниитилел бистиң республикага тургустунуп келген хүнүнден эгелээш ын улуг ниитилеллериниң бирээзинге санадып көдээ спортту сайзырадырынга база улуг ролдуг ойнаан. Көдээ күш-культуржулар болгаш спортчулар республиканың шыырак командаларынга спорттуң янзы-бүрү хевирлеринге кирип, республикадан дашкаар маргылдааларга багай эвес түнелдерни чедип ап турганнар. Маңаа хамаарыштыр ацгы-ангы чылларда алы-сураа үнүп чораан ниитилелдиң шыырак дээш спортчуларын адап көрээлиңер. С. Ондар, К. Монгун-оол, А. Абросимов, К. Радостев, К. Соян, Ф. Давуу, Н. Таранов, М. Монге, С. Самба-Люндуп, С. Аракчаа дээш оон-даа өскелерни хөйү-биле адап болур. Амгы үеде оларның чамдыктары амгы спортту кагбайн, аныяк өскенге арга-дүржулгазын дамчыдып берип чоруурлар. Бистиң ниитилелде спорттуң даразында хевирлери эң-не неп-терең. Оларга волейбол, мичилиг хоккей, тыва күреш, шыдырза дээш спорттуң өске-даа хевирлери хамаарыжыр.

Чыл келген тудум көдээ спорттуң материал-техниктиг базазы экижип, көдээ спортчуларның мергежили өзүп турары өөрүнүүр. Совхозтар төптеринде спорт залдыг Культура бижиңнары туттунуп турар. Эрткен чылын безин Кызыл-Хемде Партияның 25 съездизин аттыг совхозта, «Революцияның чалбыжы», «Дөн-Терезин» совхозтарда болгаш Дуржулга станциязында чырык делгем улуг спорт залдары ажыглалга кирген.

Күш-культураның ажык-дузазын шин билип, ону сайзырадыр дээш сагыш салып турар ажыл-агый удуртукчуларын айытпас аргажок. Жданов аттыг совхозтуң директору М. Бичс-оол, «Алдай-Маадыр» совхозтуң директору М. Монгуш дээш өскелерни-даа улуг сонуургал-биле адап болур. Үстүнде ажыл-агыйларда спорттуң янзы-бүрү секциялары доктаамал ажылдап турар болгаш маргылдааларны эртирип турар. Сөөлгү чылдарда ол черлериң спортчулары харын-даа республика чергелиг маргылдааларга боттарын тускай команда кылдыр киржип турары өөрүнүүр. Чамдык ажыл-агыйларының удуртукчулары дээш бүгү-ле бар турган арга-дарыызы ажыглап турган, ажылдаары бистиң хүлээлгевис.

Б. КУВЕЗИН,
республикада «Урожай» эки тура спорт ниитилелиниң даргазы.

БУРУУ ШАПКАН

АДЕН. (СЭТА). Восточная ядерс будүүрекчиге, Азияда, Африкада сөөлгү чер өмнөрээниң өске-даа районнарында национал-хосталгалыг ажыг-эвилекчилерни дарамчылаарга угланган америк империализминиң даңзыгырак политиказын Азиянып болгаш Африкадын улустарының эң-сеткил каттыштырылга организациязының (ОСНАА) чөвүлелиниң Демократтыг Йеменниң найысылалынга болган XIII сессиязының шыңгыы буруу шапкан. Империализмниң болгаш делегей реакциязының күштериге өйтүр шавыышкынны улам-на калбартырының эргежок чугулазының дугайында сессияның киржикчилери боттарының чугаалаларынга онзалап демдеглээн.

Тайбыңны болгаш чавырлыышкынны камгалаар сорулгабиле дем каттыштырган идепкейлиг хөделиишкиннерни делегейниң амгы дүшкүүрлүг байдалы неген турар деп, ОСНАА-ның президиумунуң даргазының оралакчызы Азиз Шериф совет журналистер-биле беседазынга чугаалаан. Империалистиг болуктерниң, хамыктың мурнунда америк империалистерниң буруузу-биле делегей байдалы соолгу үеде шыңгыы чидирленген болуп турар.

Рейганның администрациязы эрге-чагыргага кирген соонда АКШ-тың даштыкы политиказы улам-на дайынзырак болу берген деп, Азиз Шериф айыткан. Пакистанның девискээринден Афганистан Демократтыг Республикажже чорудуп турар дээрбечилерге боочепсекти бээр дугайында Вашингтоннуң планы америк чаа администрацияның политиказының милитаристиг харакгерии херечилеп турар-дыр.

Чоокку болгаш Орталкы Чөөн чүкке АКШ-тың политиказын өнчүк-чөнгээлиг политика кылдыр санаар апаар деп, ОСНАА-ның чингине секретарының оралакчызы Б. Рэй чугаалаан.

СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң XXVI съездиге көдүрген тайбың совет саналдарыны амыдыралга боттандырарының эргежок чугулазын Азияның болгаш Африканың депшилгелиг күштерииң төлээлекчилери боттарының чугааларынга онзалап демдеглээн.

Чоокку Чөөн чүктүң айтырыын чөптүү-биле шинтпирлээринче угланган Совет Эвилелиниң күжениишкиннерии Палестинаның араб чоңуна удур ажык демиселдя чорудуп турар Израильдиң парламентизиниң кыйгырыы-биле дорт холбаалыг болуп турар деп, Палестинаны хостаарыының улусчу фронтузуның Политбюро кежигүнү Бассам Абу Шариф чугаалаан. Ливаниың девискээринде деп чеде берген палестиннерниң лагерьлерине күштүг согуушкуннарны таварыштырарын Израильдиң генералдары Эйтан болгаш Зиппори олар чоокта чаа ажыы-биле медеглээннер. Ливаниың мурнуу чүгүнге агрессияны улам калбартырын Израиль планнап турар.

Пакистанга үр үениң дургузунда шериг дузаламчызын берип турар кылаг гегемонистерби-ле америк империализминиң чоокшулажылгазы Азияның тайбыга ынак чурттарынга шыңгыы кыжаныышкый болуп турар.

Империалистиг албадаашкынга удур, Азияга тайбың дээш демиселдя чорудуп турар Индияның даштыкы политиктиг угланыышкыны Тайбыңның Бүгү-делегей Чөвүлели бүрүн деткип турар.

ХОЛГААРЛААШКЫНГА УДУР

КАРАКАС. (СЭТА). Төп Американың болгаш Кариб бассейниниң чурттарынга хамаарыштыр Вашингтоннуң чорудуп турары холгаарлаашкынның база кыжаныышкынның политиказынга шыңгыы удурланыышкынны Венесуэланың Коммунистиг партиязының Чингине секретары Хесус Фарна болгаш ВКП ТК-ның Политбюро кежигүннери Радамес Ларрасабаль, Пейро Ортега Диас олар илергейлээн.

Каттыжкан Штаттар Төп Америкага болгаш Кариб бассейнинге кошкаан туружун катап чедип алыр, улустарның национал байлактарын мөлчүүр дээш делегейниң бо районунга дүшкүүрлүг чорукту чидирлендирииниң айыылдыг политиказын чорудуп турарын Венесуэланың Компартиязының удуртукчулары парлалга конференциязынга айыткан.

Социалистиг Кубага удур америк империализминиң дайынзырак чимзенишкиннерин болгаш «совет кыжаныышкын» дугайында хоозун америк иүтүллээшкинии ол парлалга конференциязынга шыңгыы буруу шапкан. Совет Эвилели эвес, а Американың Каттыжкан Штаттары боттарының шериг базаларын Панамада болгаш Латин Американың өскелэ чурттарында тургускан болуп турар. Эрткен чылдың эгезинден бээр 17 муң хире кижини өлүрген Сальвадорнуң дерзин хунтазынга АКШ шериг дузаламчызын берип турар.

Сальвадорнуң иштики херектеринге холгаарлаашкынны болгаш Куба революцияга удур өжээтен хөделиишкиннерин соксадырын Венесуэланың Компартиязының удуртукчулары Вашингтоннуң администрациязындан негээн.

КЫДАТТА АЖЫЛ ЧОКТАР

ПЕКИН. (СЭТА). Кыдаттың чоңунуң, ылангыы аныяктарын ортузунда ажыл чок чорук улам көвүдээн. «Бэйжин жибао» солунның медээзин ёзугаар алырга, эрткен чылын хөй муң аныяктар Пекинге ажыл тыппаан. Ортумак школаларны болгаш ортумак өөредилге черлерии бо чылын доозар он-он муң аныяктар база ажыл чок болур. Сөөлгү медээлерни ёзугаар алырга, Кыдаттың чүгле хоорайларында безин 26 миллион кижи ажыл чок болуп турар.

Хоорайлардан көдээже күшбиле чоруткан аныяктарның аразында ажыл чоктарны саны улам көвүдээн. Ажыл чок чорукту эвээжедириниң кандыг-даа программазын Кыдаттың эрге-чагыргалары ажыллап кылбаан. Кампат тудуун болгаш үлегчур бүдүрүлгезин кызырарын эрге-чагыргалар бодап турар. Аъш-чемниң болгаш калбак хереглелдиң барааннарын Кыдатта карточка системазы-биле сөдыглап турар.

ДЕЛЕГЕЙНИҢ ЭМЧИЛЕРИНГЕ КЫЙГЫРЫГ

ВАШИНГТОН. (СЭТА). «Делегейниң эмчилери ядролуг дайынны болдурбас дээш» деп делегей конференциязының киржикчилериниң парлалга конференциязы Вашингтонга болган. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневке болгаш АКШ-тың президентизи Р. Рейганга конференция киржикчилерниң кыйгырыын, бүгү чазактарның баштыңнарынга болгаш Каттыжкан Нациялар Организациязынга кыйгырыгны парлалга конференциязынга номчаан. Делегей шуулганының киржикчилери делегейниң бүгү эмчилерииге кыйгырыгны база хүлээп алган, ында айытканы болза:

Кижилериң кадыкшылын камгалаар херекке шынчы силерге бо чагааны чорудуп тур бис. Ядролуг чепсекти ажыларының уржуктарын кады чугаалажып көөр кылдыр профессионалдыг харыысалганы сагыш-сеткили бистерии чыылдырган.

Ядролуг дайынның медицина талазы-биле уржуктарынга болгаш ооң делегейге салдарының дугайында бар медээлерни тодаргай болгаш ажыы-биле чугаалажып көөрүнге киришивис. Ядролуг дайын шыдажыр арга чок халапгыг уржуктарлыг болур деп чайлаш чок түнелдя кылдывыс.

Ядролуг дайынның баштайгы шактарында болгаш хүнеринде-ле кайгамчык хөй кижилер кырлыр апаар. Дириг арткан кижилер — балыглангап, өрттенген ядролуг радиацияга хораданнаган кижилер шыдажыр арга чок берге байдалга таваржыр болгаш эмчи дузаламчызын, сугну, аъш-чемни алыр аргазы чок болур. Ядролуг дайынның уржуктары дараазында салгачы-ларга база халапгыг уржуктарлыг болур. Калбаа-биле чорутқан ядролуг дайын аңаа дорт кириишпээн чурттарга безин узун хүсаала халапгыг уржуктарлыг болур.

Ядролуг кыжаныышкыны кым-даа тоомча чок көөр эргези чок. Ол кыжаныышкын чүс-чүс миллион кижилериниң кырында диргелген туруп турар. Тургустунган айыылдыг байдалды билир эмчи кижилер болганывыста медицинаның чугула хемчээн алыр—делегейниң таварышканы кедергей улуг аймылды болдурбас ужурлуг бис. Бо улуг эгелээшкинге силериниң дузаңар эргежок чугула. Силерии шинтпирлии-биле кыйгырарывыс болза:

1. Ядролуг дайынның медицина талазы-биле уржуктарын өөренип көөр болгаш ол дугайында боттарының эштериңе база калбак хөй-ниитиге чарлап дыннадыр;

2. Ядролуг дайынның медицина талазы-биле уржуктарын медицина ниитилелдериниң хуралдарынга, тускай симпозиумнарга болгаш конференцияларга чугаалажып көөр;

3. Ядролуг чепсекти ажыларының медицина талазы-биле уржуктарының дугайында чүүлдерни белеткээр болгаш медицина парлалгазынга база тускай журналдарга парлаар;

4. Ядролуг дайынның медицина талазы-биле уржуктарының айтырыгларынга хамаарыштыр студентилериниң мурнунга — эмчилериниң болгаш силер-биле кады турар кижилериниң мурнунга тайылбыр кылып, чүве чугаалаар;

5. Ядролуг дайынны болдурбас дээш эмчилериниң шимчээшкиниин быжыглазынга йдигии бээр талазы-биле бодунарның салдарнарны болгаш билиңдерии ажыглаңар.

Парлалга бээр документиии парлалга конференциязына тараткан. Кижи төрелгетениниң салым-чолунга кыжаныышкынның ядролуг дайынның халаптыг уржуктарын ол документиде айытқан. Ядролуг дайын кыптыкган таварылгада 200 миллион ажыг эр, херээжен кижилер, бичии уруглар дораан кырлыр апаарын, 60 миллион ажыг кижилериниң балыглаңарын дамдеглээн. Радиацияга хораннанган болгаш өртенген кижилерге эргежок чугула эмнелге дуламчызын көргүзеринге медицинаның курлавырлары чедишпес болур. Аъш-чемниң болгаш ижер сугнуң курлавырлары хораннанар, транспорттуң болгаш харылзааның системалары үзүткаттыгнан болур. Радиоактивтиг артынчыларның чаашкынчары кижилерге болгаш долгандыр турар чүүлдерге өлүмүг хораны чедирер.

Ядролуг дайын чоокта безин боо-чепсекти эңдере бүдүрериңе кедергей хөй курлавырларны чарыгдап турарын конференцияның киржикчилери дамдеглээн. Оон түнелинде кижилериниң социал, медицина, экономика талазы-биле хереглелдери чедир хандыртынмаан болуп турар.

Ядролуг дайынны болдурбас дээш демиселди чорудуп турар эмчилериниң янзы-бүрү национал каттыжыышкынларының ажыл-чорудулгазын холбаштырар сорулга-биле делегей организациязын тургузарын конференцияның киржикчилери санаңдаан. Аарыгларга удур демисежип, аярыг кижилерге дуза чедирер, кижиниң амы-тынын камгалаар хүлээлгелиг эмчилер ядролуг дайынны болдурбазынга онза дээштиг ролду ойнап болурун документиде айытқан. Ядролуг дайынын медицина талазы-биле уржуктарының дугайында тускай биличиг эмчалер национал кызыгаарлардан хамаарылга чоккка өске чурттарның эмчилери-биле кады ажылдажып, делегейниң калбак хөйниитизинге информацияны кылып болур.

Дайын дээрге, кижиниң бойдус бүдүжүнүн чайлаш чок түнелии эвес-тир деп, конференцияның киржикчилери дамдеглээн. Маргылдааларны болгаш чөрүлдээлерни күүлээшкин чокка, чугаажыышкынларның тайбың аргазы-биле шинтпирлеп болур.

ТАЙБЫҢГА КЫЖАНЫГ

жаанышкын кылдыр хөй чурттарда санаң көргенин Р. Чандра медеглээн. Р. Рейганның администрациязының ол шинтпирии Индияның чоңу бодунуң чуртунуң аймыл чок чорууруга кыжаныышкын кылдыр санап турар.

Пакистанны АКШ-тың тепкинжи болдуруп, ону чепсеглеп. Перси мутулдурунда болгаш Индий океанның районунга америк шериглерин эңдере мөөнүзээ үеде дайын белеткелдерии кылып турарынын үезинде оларның саңын дыка остүрериңе чедирер ийик, кызырган шериглерниң санын безин дораан-на ажып барып дүжер санныг шериг албанныларны өске девискээрлерден Барыын Европаже октап болур болганда, ол чорук чепсектиг күштерии болгаш боо-чепсектерии кызырганының алыс идеязын бакырадып болур ийик. Ынчап туруп бээр болза, хажыызында турар чурттарның эрге-ажыктарынга база каража таваржыр деп венгр төлээлекчи чугаалаан.

ЧӨҢГЭЭЛЕР ҮРГҮЛЧҮЛЕВИШААН

БЕЙРУТ. (СЭТА). Израиль болгаш Мурнуу Ливанда барыын үзелдиг чарылдырыкчы күштер чурттуң мурнуу чүгүнге чепсектиг өнчүк-чөнгээлиг үжүдуушкуннарны база үргүлчү кылып турар.

Ливаниың найысылалы Бейрут хоорайның чөөн талакы кезээнде байдал база дыка чидирленген. «Ливан фронтузу» дээр барыын үзелдиг организациянның кежигүнери аңаа аткылажыышкыннарны өөскүдүп үндүрген. Боолажыышкын үезинде минометтарны болгаш граналарны база ажыглаан. Аткылажыышкыннар хоорайның өске районнарынга база болган.

Ливаниың мурнуу чүгүнге израиль шериглериниң дээрбечи халдаашкыннары Палестинаның араб чоңуна удур ажык демиселди өөскүдүп үндүрген. Израильдиң шериглери барыын үзелдиг Хаддадтың талалакчыларынга дегкидип алган, Тир округта Маждаль Зун суурже шургуп кирген болгаш ында чурттакчыларның үш бажыңнарын буза тевискен. Израильдиң шериг самолеттары Мурнуу Ливаниың бүгү девискээринии кырынга өнчүк-чөнгээлиг үжүдуушкуннарны база үргүлчү кылып турар.

СЕМИНАР

Улус депутаттарының Алдан-Маадыр көдээ Соведи чүгле районда эвес, харын республикада эки ажылдыг Советтериниң бирээзи. Оон девискээринде районда улуг ажыл-агыйларның бирээзи «Алдан-Маадыр» совхоз турар. Ол үш салбырлыг.

Эрткен онгу беш чылдың дургузунда көдээ Советтиң девискээринге культураның, уруглар албан черлериниң чаа тудуглары туттунуп, ажыглалга киргилээн. Чиңээ, ортумак школаның чаа интернады, столовая, 320 олуттуг Культура бажыңы, көдээ Советтиң бажыңы, Ак-Даш салбырында чаа инек каажазы туттунган. Күрүнеге мал продуктуларын саларының планныг онаалдазы база күүсеттингеп. Ажыл-агыйның бо чугула айтырыгларын челиишкиниг шинтпирлеп, боттандырарынга көдээ Советтиң улуг улуг болгаш ол ажылды чорудуп турарында чаа чүүлдер бар.

Улус депутаттарының Чөөн-Хемчик район Совединиң күүскомунун организастазыны-биле Алдан-Маадыр көдээ Совединиң базазынга районнуң көдээ Советтериниң күүскомварының даргаларының, секретарларының, совхозтар директорларының болгаш хереэжейнер чөвүлелдериниң даргаларының семинары болган.

Семинарны райхүүском даргазы Д. С. Куулар ажыткаш, оон киржикчилериге семинарның сорулгаларын таныштырган. СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шинтпирлерии амыдыралга боттандырар болгаш оон мегелделериңе дүүштүр Советтерниң сорулгаларының дугайында илеткелди кылган.

Ук семинарның киржикчилери Алдан-Маадыр көдээ Совединиң күүскомунун даргазы А. Ш. Ооржактың Советтиң ажыл-чорудулгазының аргадүржулгазынга хамаарыштыр кылган дыннадын сонуургалбиле дыннаан.

Үнзүрген шинтпирлериниң күүселдезин организастаарының, көдээ Советтерге херек эмгелели чорударының талазыбиле өөредиглиг сүмелерии семинарның киржикчилери алгаинар.

Улус депутаттарының Бора-Тайга, Сүт-Хөл, Тере-Хая көдээ Советтериниң күүском даргалары организас-массалыг ажылды чорудуп турарының арга-дүржулгазын өскелер-биле солушканнар.

Семинарның түнелинде оон киржикчилери Алдан-Маадыр көдээ Совединиң херек эмгелели-биле болгаш ында агитқәртираларнын ажылы-биле танышкан.

Н. ДАЖИНМАЙ.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: КЫСКА ДЫҢНАДЫГЛАР, ТАЙЫЛБЫРЛАР

ВЕНАДА ЧУГААЛАЖЫЫШКЫННАРДА

ВЕНА. Төп Европага чепсектиг күштерии болгаш боо-чепсекти кайы-даа таланың кызырарының дугайында Венада чугаалажыышкыннар киржикчилериниң хаалгыг эвилеглиг хуралы болган. Венгрия Улус Республиканың делегациязының баштыңы эвилии Т. Лёриңц ол хуралга үүве чугаалаан.

Оон чугаазының дугайын Венгрияның делегациязының парлалга-атташеи журналистерге дыннадып берген. СЭКПниии XXVI съездизиңе көдүрүлген даштыкы политиктиг улуг инициативаларда бүгүнии тайбыңның болгаш дүшкүүрлүг чорукту чаңырылдырарының салым-чолу дээш Совет Эвилелиниң хаңы харыысалгалыы илергейлеттиңген деп, венгр делегациязының баштыңы демдеглээн. Ол эгелеечи саналдар делегей харылзаларының амгы парын болгаш дүшкүүрелдиг байлалында илеглелдиг чөлеңгиниң болуп, кижи төрелгетениниң даартагы тайбың хүнүнче орукту айтып турар.

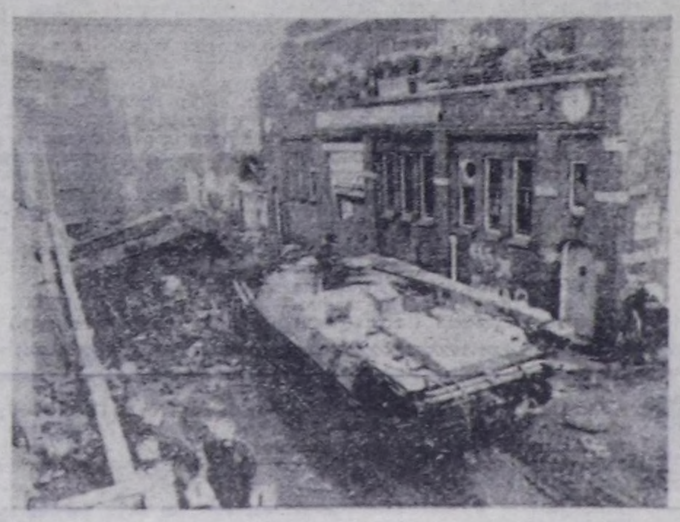
ССРЭ-ниң Венгрияга чүмүбиле детиттирген чаа саналдарын Барыын чүктүң чүвениң ёлыс ужурун чөптүг бодаар кижилериниң талазындан билип аптар боор деп идеглелдя венгр төлээлекчи илергейлээл. Ыидыг болур болза, ол чорук улустар аразында дүшкүүрлүг чорукту чидирленишкиниң кошкадырынга болгаш делегейде байдалды орталандырарыгга идиг бээр ийик. Дүшкүүрлүг чорукту улам ыыдай дүшкүүрленири Европа күрүнелериниң кайы иштилел системазынга, шериг-политиктиг кайы эвилелге бактаап турарындан хамаарылга чокка оларның айылы чок турар байдалын бакырадыр.

Совет болгаш америк шериглерии кызырганының болгаш кызыгаарлааныыың база чугаалажыышкыларның эске дорт киржикчилериниң шериглериниң составының саның хевээр арттырганының соонда безии чепсектиг күштериниң санын түр көвүдедир аргазы бар деп чугаалап турар Барыын чүктүң туружун венгр төлээлекчи шүүмчүлээл. Барыын талакы саналды боттандырары НАТО чурттарының шериглери улуг хемчээлдиг шериг шепелделери кылып турарының үезинде оларның саның дыка остүрериңе чедирер ийик, кызырган шериглерниң санын безии дораан-на ажып барып дүжер санныг шериг албаннылары өске девискээрлерден Барыын Европаже октап болур болганда, ол чорук чепсектиг күштерии болгаш боо-чепсектерии кызырганының алыс идеязын бакырадып болур ийик. Ынчап туруп бээр болза, хажыызында турар чурттарның эрге-ажыктарынга база каража таваржыр деп венгр төлээлекчи чугаалаан.

ДЕЛИ. (СЭТА). Тайбының Бүгү-делегей Чөвүлелиниң президентизи Ромеш Чандраның парлалга конференциязы Индияның найысылалынга болган. Пакистанны чепсеглээрииче болгаш делегейге дүшкүүрлүг чорукту улам-на чидирлендиреринче угланган америк администрациязының айыылдыг планнарынга удур тайбыңга ынак күштериң демиселии идепкейжидер сорулгаларга ол парлалга конференциязын тураскаатқан.

Пакистанның президентизи Зия-уль-Хактың ёзу-чурумунга америк боо-чепсекти хөйү-биле берип эгелээр дугайында Ак бажыңның шинтпирии Азияга тайбын херээнге шыңгыы кыжаныышкын кылдыр санап турар.

Пакистанны АКШ-тың тепкинжи болдуруп, ону чепсеглеп. Перси мутулдурунда болгаш Индий океанның районунга америк шериглерии эңдере мөөнүзээ үеде дайын белеткелдерии кылып турарынын үезинде оларның саның дыка остүрериңе чедирер ийик, кызырган шериглерниң санын безии дораан-на ажып барып дүжер санныг шериг албаннылары өске девискээрлерден Барыын Европаже октап болур болганда, ол чорук чепсектиг күштерии болгаш боо-чепсектерии кызырганының алыс идеязын бакырадып болур ийик. Ынчап туруп бээр болза, хажыызында турар чурттарның эрге-ажыктарынга база каража таваржыр деп венгр төлээлекчи чугаалаан.

Чурттагга бажыңнарының челиишпезиинден тургустунган берге байдалдарыны шинтпирлээриилеп эрге-чагыргаларның ойталаанынга удурлажыышкынның Голландиида Неймеген хоорайга болган чыскаалга удур полицияның улуг күжүн октаан. «Чурум камгалакчылары» хоорайның төвүнде ээп турар бажыңнарны эзэлекеп он-он өг-бүлелерии оортан үндүр сывырары-биле карак чажы төгүлдүрер газты, дубинкаларны ажыглаан. Эрге-чагыргаларның планнап турарын ёзугаар ол бажыңнарны бузар, оон орнунга гаражтар тудар.

Парлалганың мёдээлерии ёзугаар алырга, үүле Неймегенде безин 18 муң кижиге чурттаар бажың кегеттинип турар.

ЧУРУКТА: бажың чоктарны тарадып сывырып турганы.

ЮПИ СЭТА-ның телефотозу.

БУЯННЫГ ЭГЕЛЭЭШКИН

Элегес суур. Ол хун ажылшагы доозулган соонда Тока аттыг совхозтуң Культура бажыңының көрүкчүлер залын ажылчыннар, специалистер, школачылар доллуг олурупкан. Ындыг болбас аргазы чок. Ады-сураа алдаржаан Мунзуктарның тайбың камгалалының хереэнге тураскаатказан өг-бүле концерти болурунуң дугайын баш бурунгаар чарлап дыңнаткан турган.

Улус депутаттарының Элегес кодээ Соведининг күүскомунуң даргазы Н. Л. Оюп ужуражышкын кежээзин ажыткаш, Тайбың камгалалының республика комитединиң даргазы төөгү эртемериниң кандидады О. А. Толгар-оолга сөс берген.

— Бистер, совет кижилер, тайбыңның камгалаарының херээнге, тайбың дээш, улустарның хосталгазы болгаш хамаарышпас чоруу, социал деп-шилгези дээш демиселчилерге моральдыг болгаш материалдыг деткимче көргүзерин бодтарывыстың интернационалчылыктыг хүлээлгевис кылдыр санап, делегейниң бүгү-ле деп-шилгелиг күштериниң тайбың, найырал, кады ажылдажыгга дээш демиселин хан-дамырывыстан хереэвис кылдыр көрүп, Коммунистиг партиявыстың болгаш Совет чазаавыстың иштики база даштыкы политиказын сеткилдин ханызындан чангыс эп-сеткилдиг деткин турар бис деп, ол чугаалаан.

Чаа дайынны болдурбас дээш, тайбың дээш демиселчилерге деткимче кылдыр Тайбың фондузунга акша-хөреңги чыылдазынга бистиң чуртувустуң чогаалчылары, чурукчулары, артистери болгаш чогаадыкчы интеллигенциязының өске-даа төлээлекчилери идепкейлиг киржип турарын, РСФСР-ниң болгаш Тыва АССР-ниң улустуң артистери Кара-кыс Мунзук, Максим «Чечектел, Сибирь» деп ырларны бедик көдүрүүшкүнүнүг, хей-аът киришкинниг ырлап күүседкирге, залга адыш часкаашкынары диңмирел турган. Улуг чедиишкинниг эрткен концертке оларның уруу — артист Галина Мунзук база киришкен.

М. Мунзук сөс алгаш, бодунуң болгаш өг-бүлезиниң чогаадыкчы ажыл-херектерин, моон соңгаргы планнарын чыыланнарга таныштыргаш, «Дерсу Узала» деп уран-чечен фильмни делегейде ат-сураглыг япон кинорежиссёр Акира Куросаваның канчаар тургусканының дугайында кинону, «Ийи үе — чаңгыс салым-чол» деп Мунзуктарның өг-бүлезиниң дугайында документалдыг фильмни көөрунче көрүкчүлерни ол чалаан. Ол ийи фильмни чыылганнар адыш часкаашкыны-биле уткаан.

Оон соонда Максим болгаш Кара-кыс Мунзуктар «Малчын угбамга», «Агитатор», «Ушкаш келийн», «Элегезим», «Моор чычаан», «Чылгычы кыс», «Чүнү-даа чугаалавазан», «Аа-шуу, декей-оо», «Чечектел, Сибирь» деп ырларны бедик көдүрүүшкүнүнүг, хей-аът киришкинниг ырлап күүседкирге, залга адыш часкаашкынары диңмирел турган. Улуг чедиишкинниг эрткен концертке оларның уруу — артист Галина Мунзук база киришкен.

Концертти көрүкчүлерниң улуг соңуургалдыг уткааны бистиң улузувустуң тайбының идеалдарынга бердингенинии, ол дээш бүгү чүвени кылырынга белениниң база бир бадыткалы болган.

Улус депутаттарының Таңды район Соведининг күүскомунуң даргазы Т. С. Төлюш ужуражышкын кежээзинге одурушкаш, Мунзуктарның бүлиниг эгелээшкинниң чүүлдүзүнүң турарың илергейлеп, уран чүүл ажылдакчыларының тайбың хереэнге бараан болуп район девискээринге болган мындыг хемчеглериниг чер-чер Советтери идепкейлиг деткимчени көргүзерин айыткаан.

С. КЫЗЫЛ-ООЛ.

«Шынның» тускай корр.

ЧУРУКТАРДА: залда көрүкчүлер болгаш Максим биле Кара-кыс Мунзуктарның оюн көргүзүүнүң үези.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотозы.

ЧОГААДЫКЧЫ ОТЧЁДУ - БИЛЕ

Тываның малчыннарынче республиканың хөгжүм-шинн театрының артистери бо хүннерде чогаадыкчы отчёдун кылып үнүпкеннер. Олар бо-тарының үнүшкүнүн театрның 45 чыл оюнга тураскаадып чоруурлар. Дөртен ажыг чылдарның иштинде маадаң уран чүүлдүң кайгамчык мастерлери өзүп үнген. Оларның аразында кинога Дерсу Узаланың өвүр--хевирин тургускан РСФСР-ниң улустуң артизи Максим Мунзук база бар. (СЭТА).

ОРГАНИЗАСТЫГ ЭРТКЕН

«СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шинтпирлерин — амыдыралга» деп девиз-биле Тес-Хемниң башкыларының бо-тывынгыр уран чүүл көрүлдезин болуп эрткен. Анаа алды школадан 180 ажыг башкы киришкен, иниизи-биле көрулдениң деңнели бедик болганын жюри комиссиязы демделээн. Бирги черни Чыргаланды ортумак школазы, ийиги-зин — Самагалдай ортумак, үшкүзүн—Шуурмак сес чыл школазы алган. Самагалдай ортумак школазының дөрт үнүг акапелла иниги ыры (удуртукчузу музыка школазының башкызы Ирина Ондар), Чыргаланды школазының «Торээн чуртум коммунизмче базып олур» деп композициязы, ол-ла школаларның танцылары эки деп демделеттинген. Чооду Анна, Комбу Клара, Куваа-Сибрин Алдын-кыс, Григорий Намзырай дээш өске-даа башкыларның көрүлдеге киржилгези эң идепкейлиг болган.

А. КОМБУ.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

КАМГАЛААР, ХАЙГААРАЛГА АЛЫР

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң хүлээп алганы «1980—1985 чылдарда болгаш 1990 чылга чеде СССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң кол угланышкыннарында» долгандыр турар бойдус үүлдерин камгалаарының талазы-биле тускай айтышкынар барын билир болгай бис.

Эртем-техниктиг депшилгенин ханылаанының болгаш чаа-чаа черлерни ажыглалга киирип, кижиниг бойдуска салдары улгадып турар амгы үеде бойдус камгалалының айтырыы эң чугула үүлдериң бирээзи боон турар.

Бир эвес чүгле дириг амытаннарны алыр болза, дөртен ажыг хевирлер шуут чидип, узуткаттынарынга чедип турар. А оларны камгалаарының талазы-биле хемчеглерни бистиң чуртта калбаа-биле ап чорудуп турар. Оларның бир хевири дириг амытаннарның турумчуп, өзүп-көвүдеп турар девискээрлерин шыңгыы камгалалга алыр черлерни — заповедниктерни болгаш заказниктерни тургузары болур. Бистиң чуртта Совет эргечагырганың баштайгы чылдарындан эгелээш, ындыг камгалалдыг черлерни мун-муну-биле тургускан болгаш тургузарын үргүлчүлеп-даа турар.

Бистиң Тыва АССР-ниң талазы-биле 1981—1985 чылдарда көрдүнген перспективтиг планда камгалалдыг черлер — заповедниктерни тургузарын үргүлчүлээрин база айыткан. Ол бистиң республиканың бойдус байлаан камгалаарынга, экономиктиг күчүзүн углаттырарынга улуг ужур-дузалыг хемчег болур.

Бисте камгалалга алыр ужурлуг черлер болгаш дириг амытаннар-ла хөй. Чижээ, Азастың камгалалдыг девискээрни бо беш чылда 280 муң гектар чедир калбартыр болгаш ону өзулуг заповедник болдурары планнаттынган. Оон аңгыла онгу беш чылдың дургузунда беш аңгы девискээрлерге камгалалдыг черлерни организастап тургузар дээш. Оларның ийиги шөлүг чүс муң гектар ажыг болур.

Камгалалдыг черлерни тургузарының кол-ла соруглазы дириг амытаннар — аң-меңнерниң башкы санын өстүрери, а ындыг болганда оларның өске девискээрлерге иептерел, көвүдээрин чедип алыры болур. Дириг амытаннарның баш саны өзүп көвүдээринге таарымчалыг байдалдарны чорударыбиле фенологиялыг шинчилелхайгааралдарны база калбартыр апаар. Ол дээрге, камгалалдыг девискээрге хар-чаъс кажан чаап эгелээрин, кажан эриирин, от-сигенниң кайы үеде үнүп турарын, кажан кадып, быжарын эртем ёзузу-биле шинчилээри-дир.

Бир эвес агаар-бойдустуң байдалы аң-меңнерге; куштарга-даа дыка берге — улуг хар чагган, чайыктаашкының хатчаъс, кандаашкын болган таварылгада оларны немелде чемнер — белеткээн сиген-ширбик, дус аймаа-биле хандырар, оларны баш удур белеткээр ажылдарны организастаар апаар.

Тыванын девискээринге камгалалдыг черлерни хөй хевирлиг арга-биле тургузары чугула деп санап турар. Чүге дээрге, камгалалга алган черлерниң чүгле дириг амытаннары эвес, оон үнүштери, суг-хөөлбектери, чурумалдыг бойдус байлактарны кичээнгейге алдынып, хайгааралга кирер ужурлуг.

Ындыг хөй хевирлиг камгалалдыг черлерни 1985 чылга чедир тус-тузунда 5 черге, кайызы-даа 20 муң гектар девискээрлиг кылдыр тургузар. Ындыг камгалалдыг черлерни Өвүр, Эрзин, Барыын-Хемчик, Чөөн-Хемчик болгаш Тес-Хем районнарга тургузар.

Ажыы-биле чугаалааргa, камгалалдыг черлерни организастап, оларны хайгааралгa дээрге, ажыл-херектиң чүгле эгезэй-дир. Бир эвес хөй-нямтикин, ук черниң чонунуң, бойдус камгалалының ниитилелиниң организацияларының болгаш активчилериниң дузазы чок болур болза, ажылдың түңнели чер албас, салгаи соруглга чедип алдынмас болгай. Ынчангаш хамыктың мурнунда хей-нимтиниң деткимчези эң кол чүүл боон турар. Маңаа холбаштыр аң-меңни болгаш балык-байланы, куштарны кайы-хамаан чокка, кара-тура-зында узуткап, бодунуң хууда ажыын хараар кижилер-бракоиьерлер-биле демиселди улам күштелдирери негеттинип турар. Чер-черде штаттыг ажылдакчылар — егерьлер, оларның каш-ла санныг эки тура дузалакчылары 20 ажыг муң гектар делгем девискээрге четчир хайгааралды кылып шыдавазы билдингир-дир.

Үстүнде байдалдардан алган көөрге, камгалалдыг черлерге чогуур хайгааралды бодтандырары-биле районнарның, совхозтарның партия, совет болгаш хей-ниити организациялары күрүнеге ужур-дузалыг бо чугула хемчеглерже чогуур кичээнгейни салып, оларны боттандырарынга чонну калбаа-биле хаара тударынга идиг кылыры чугула боон турар-дыр. Камгалалдыг черлерниң хайгааразарынга комсомолчуларның, школачыларның отрядтары, ноғаан патрульдар кежигүнүери, бойдустуң аныяк өөнүктери улуг дузаны чедирип болуруи чурттуң өске областарының дуржулгазы балыткап турар.

«Камгалалдыг девискээрлерниң болгаш национал парктарның эртемге үндезилеттинген четкилерии тургузарын уламчылаар болгаш оларның база-ларынга бойдустуң курлавырларын чөп ажыглаарының талазы-биле сүмелерни ажылдап кылыр... Черлик дириг амытаннарның санын балансылаштыр көвүдедир болгаш чайгаар бүткен сугларга база хөөлбектерге балыктарның үнелиг хевирлерин өстүрер талазы-биле хемчеглерни боттандырар» дугайында Кол угланышкынарда толаргай айытқан. Моон алгаш көөрге, бойдус үүлдерин камгалаары — он бирги беш чылдың чугула соруглаларының бирээзи дең чүве билдингирдир. Чогум-на ынчангаш бойдус камгалалы — бүгү улустуң күрүне ужур-дузалыг херээ боон турар.

А. САНЧАТ,
республиканың аннырытывыш эргелелиниң охотоведи.

ХӨНДЕРГЕЙЖЕ КӨРНҮР

Бистер аңаа чанчыгып калган бис. А өске черлерден келген аалчылар, ылаңгыяда чайын Өвүрүнүң районнуг аржаанныларынга баар дээн чорумалдар. Хөндергей хемниң унуп орүн чоктап ора дыка-ла магадаарлар. Ынчанмастың аргазы чок. Хөндергей дээрге, Тываның энне каас-чараш бойдустуг черлериниң бирээзи болгай. Оон арга-арыы чадан ыяштардан эгелээш, сай-дорт чиниг чойганга чедир, эм-тан шынарлыг кат-чимистер-биле байлак. Оон девискээринле кандыг аң-меңнии, балык-байланы чок дээр! Ынчалза-даа сөөлгү чылдарда Хөндергей унунуң овур-хевири өскерлип, «ядыызыралы турар апарганын аңаа чораан кижилер эскерип болур апарган.

Херектиң ужуру чүдел? Күрүне планын ёзугаар чазагыг орук кылып турары бистиң черниң чонунга дыка өөрүнчүг. Ынчалза-даа орук-ла кылыр дээш, тудугжулар плаччөлевилел хамаан чокка аргаыышты кайы-хамаан чокка үргелеп, ажык чок черге хөй девискээрниң от-сиген, кагчимизин сыспа бастырып каапкан болгулаар. Эргежок таварылгада кестинген ол ыяштарны оон үштүп, ажыглаар безин арга чок. Оларны алыр дизе, база ол хире девискээрни үргедээр апаар. Мен бодаарымга ол дээрге, чүгле планнаалга дээш-ле күрүне эргежыын барымдаалавас, оон байлаан хумагалавас чоруктур.

Оон ынай орук ажылчыннары чайгы үеле эң-не чараш черлерге майгын тип алгаш, оон чоок-кавызын чүдедир, демир-дес, бензин-маслону овааланыдыр, хөөлбектендир төп кап турарлар. Ол хамаан чок күс дүжүп кээрге, күүлүг тракторларны мунупкаш, чоокавыда кат-чимистиг черни саза бастырып, тооруктуг пөштерни ужур үстүрүп каапкан болгулаар. Олар арга-ыяштын ап-меннерни база узуткап турган таварылгаларны ол черниң чону чежени-даа көрген.

Хөндергейниң бойдузунга хайгааралды тургуспас болза, ол девискээр чонныг чоон оруг боон, машина-балгаттыг кижилер хостуг чедип турар апарган ужурудан, моон соңгаар оон-даа артык когаралга таваржып болур.

Чөөн-Хемчик районнуң Ийме, Ак-Даш, Хайыракан, Тере-Хая, Алдан-Маадыр чурттуг малчыннары, фермалары ол черниң от-сигенни ажыглап, мал чайлагларыы-биле көжүп кээр болгай. Оларның аразында тайга-сынның аң-меңни, кат-чимизни төтчеглээр, өрт айыылы үндүрер кижилер база бар боон турар.

Өвүр черге улуг энергияны келгенинге бистер улуу-биле өөрүп четтирип турар бис. Ынчалза-даа демир удаазынар, алагаштар болгаш дерит-херекселдер чедирер дээш автомобиль чоруур оруктарны электри шугумнарынче шын эвес кылгылаан черлер дыка хөй. Шугумнуң бодун тургузарда ыяш-дажын чогуур девискээрге арыглап, аштаары чөп болбайнаан. А автомобиль, трактор оруктары шын эвес кылдыпып, дыка делгем девискээрлерниң ыяштарын, от-сигенин үргедээн.

Өвүрде № 6 КМК-ныи, Чадаана ыяш ажыл-агыйының, ол ийи районнарның янзы-бүрү организацияларының ыяш белеткээри-биле чөпшээрелдиг черлери база-ла Хөндергей унунда. Мөңгүн-Тайганың ажыл-агыйлары, янзы-бүрү албан-организацияларының база-ла оон ыяш кезип алыр. Бо бүгү коллективтер боттарының чөпшээрелдиг черлериниен аңгыда орук кыдыы, белен черлерден ыяш кезери көвүдээн. Оон аңгыла районнарның, а ол ышкаш Чадаананың-даа хууда чонунуң оттулар ыяш, тудуг кылыр дээш баар черн база-ла Хөндергей унунда арга-ыяштыг черлери боон турар. Чадаананың хөй-хөй организацияларының олуртур ыяштарны база оон барып алыр апарган.

Улус депутаттарының Чөөн-Хемчик район болгаш Хөндергей кодээ Советтери бо черниң бойдус байлаан чөп ажыглаарының айтырыын көөр үезин келген дең долу бадыткал-биле чугаалап болур. Чүге дээрге, бойдустуң байлаан чөп ажыглаар, оларны камгалаар дугайын Кол угланышкынарда онзалап айыткан.

М. МАДОН.

Өвүр район.

БОЙДУС – ЧОННУҢ БАЙЛАА

Бистиң өөнүктеривисте

Куба революциязы тиилээн соонда Кубаның Эртемнер академиязы чазактың даасканын ёзугаар чурттуң бойдус курлавырларының байдалын шинчилеп көрген болгаш ол курлавырларың дыка эвээжээнин демделээн. Испан колонизаторлар болгаш оларны солаан америк империалистер Кубаның бойдус байлактарын дөрт чүс бежен, ажыг чылдарның дургузунда үптеп, төтчеглекчи ёзу-биле ажыглап келгеи.

Куба ортулук шаанда ыяш, арга-арыг талазы-биле кедергей байлак турган. Колонизаторлар-биле кады ортулукка чедип келген хүрээ ламазы Бартоломе де лас Касас XVI чүс чылдың эгезинде мынча деп бижээн: «Кайгамчык чараш ыяш үнүштериң хөлегезиниң адаа-биле бо ортулуктуң бир ужундан өске ужукка чедип болур-дур». Кубага революция тнлегиже чедир ыяш үнүштериң чүгле 8 хуузу арткан. Ол дээрге—испан болгаш америк эжелекчилериниң Кубаның ыяш байлаан кам-хайыра чок төтчеглеп келгениниң түңнели-дир. Ортулуктуң эң үнелиг ыяштарын ёзугаар чурттуң бойдус курлавырларының байдалын шинчилеп көрген болгаш ол курлавырларың дыка эвээжээнин демделээн. Испан колонизаторлар болгаш оларны солаан америк империалистер Кубаның бойдус байлактарын дөрт чүс бежен, ажыг чылдарның дургузунда үптеп, төтчеглекчи ёзу-биле ажыглап келгеи.

Куба ортулук шаанда ыяш, арга-арыг талазы-биле кедергей байлак турган. Колонизаторлар-биле кады ортулукка чедип келген хүрээ ламазы Бартоломе де лас Касас XVI чүс чылдың эгезинде мынча деп бижээн: «Кайгамчык чараш ыяш үнүштериң хөлегезиниң адаа-биле бо ортулуктуң бир ужундан өске ужукка чедип болур-дур». Кубага революция тнлегиже чедир ыяш үнүштериң чүгле 8 хуузу арткан. Ол дээрге—испан болгаш америк эжелекчилериниң Кубаның ыяш байлаан кам-хайыра чок төтчеглеп келгениниң түңнели-дир. Ортулуктуң эң үнелиг ыяштарын ёзугаар чурттуң бойдус курлавырларының байдалын шинчилеп көрген болгаш ол курлавырларың дыка эвээжээнин демделээн. Испан колонизаторлар болгаш оларны солаан америк империалистер Кубаның бойдус байлактарын дөрт чүс бежен, ажыг чылдарның дургузунда үптеп, төтчеглекчи ёзу-биле ажыглап келгеи.

Куба ортулук шаанда ыяш, арга-арыг талазы-биле кедергей байлак турган. Колонизаторлар-биле кады ортулукка чедип келген хүрээ ламазы Бартоломе де лас Касас XVI чүс чылдың эгезинде мынча деп бижээн: «Кайгамчык чараш ыяш үнүштериң хөлегезиниң адаа-биле бо ортулуктуң бир ужундан өске ужукка чедип болур-дур». Кубага революция тнлегиже чедир ыяш үнүштериң чүгле 8 хуузу арткан. Ол дээрге—испан болгаш америк эжелекчилериниң Кубаның ыяш байлаан кам-хайыра чок төтчеглеп келгениниң түңнели-дир. Ортулуктуң эң үнелиг ыяштарын ёзугаар чурттуң бойдус курлавырларының байдалын шинчилеп көрген болгаш ол курлавырларың дыка эвээжээнин демделээн. Испан колонизаторлар болгаш оларны солаан америк империалистер Кубаның бойдус байлактарын дөрт чүс бежен, ажыг чылдарның дургузунда үптеп, төтчеглекчи ёзу-биле ажыглап келгеи.

Куба ортулук шаанда ыяш, арга-арыг талазы-биле кедергей байлак турган. Колонизаторлар-биле кады ортулукка чедип келген хүрээ ламазы Бартоломе де лас Касас XVI чүс чылдың эгезинде мынча деп бижээн: «Кайгамчык чараш ыяш үнүштериң хөлегезиниң адаа-биле бо ортулуктуң бир ужундан өске ужукка чедип болур-дур». Кубага революция тнлегиже чедир ыяш үнүштериң чүгле 8 хуузу арткан. Ол дээрге—испан болгаш америк эжелекчилериниң Кубаның ыяш байлаан кам-хайыра чок төтчеглеп келгениниң түңнели-дир. Ортулуктуң эң үнелиг ыяштарын ёзугаар чурттуң бойдус курлавырларының байдалын шинчилеп көрген болгаш ол курлавырларың дыка эвээжээнин демделээн. Испан колонизаторлар болгаш оларны солаан америк империалистер Кубаның бойдус байлактарын дөрт чүс бежен, ажыг чылдарның дургузунда үптеп, төтчеглекчи ёзу-биле ажыглап келгеи.

Куба революциязы тиилээн соонда Кубаның Эртемнер академиязы чазактың даасканын ёзугаар чурттуң бойдус курлавырларының байдалын шинчилеп көрген болгаш ол курлавырларың дыка эвээжээнин демделээн. Испан колонизаторлар болгаш оларны солаан америк империалистер Кубаның бойдус байлактарын дөрт чүс бежен, ажыг чылдарның дургузунда үптеп, төтчеглекчи ёзу-биле ажыглап келгеи.

Куба ортулук шаанда ыяш, арга-арыг талазы-биле кедергей байлак турган. Колонизаторлар-биле кады ортулукка чедип келген хүрээ ламазы Бартоломе де лас Касас XVI чүс чылдың эгезинде мынча деп бижээн: «Кайгамчык чараш ыяш үнүштериң хөлегезиниң адаа-биле бо ортулуктуң бир ужундан өске ужукка чедип болур-дур». Кубага революция тнлегиже чедир ыяш үнүштериң чүгле 8 хуузу арткан. Ол дээрге—испан болгаш америк эжелекчилериниң Кубаның ыяш байлаан кам-хайыра чок төтчеглеп келгениниң түңнели-дир. Ортулуктуң эң үнелиг ыяштарын ёзугаар чурттуң бойдус курлавырларының байдалын шинчилеп көрген болгаш ол курлавырларың дыка эвээжээнин демделээн. Испан колонизаторлар болгаш оларны солаан америк империалистер Кубаның бойдус байлактарын дөрт чүс бежен, ажыг чылдарның дургузунда үптеп, төтчеглекчи ёзу-биле ажыглап келгеи.

Куба ортулук шаанда ыяш, арга-арыг талазы-биле кедергей байлак турган. Колонизаторлар-биле кады ортулукка чедип келген хүрээ ламазы Бартоломе де лас Касас XVI чүс чылдың эгезинде мынча деп бижээн: «Кайгамчык чараш ыяш үнүштериң хөлегезиниң адаа-биле бо ортулуктуң бир ужундан өске ужукка чедип болур-дур». Кубага революция тнлегиже чедир ыяш үнүштериң чүгле 8 хуузу арткан. Ол дээрге—испан болгаш америк эжелекчилериниң Кубаның ыяш байлаан кам-хайыра чок төтчеглеп келгениниң түңнели-дир. Ортулуктуң эң үнелиг ыяштарын ёзугаар чурттуң бойдус курлавырларының байдалын шинчилеп көрген болгаш ол курлавырларың дыка эвээжээнин демделээн. Испан колонизаторлар болгаш оларны солаан америк империалистер Кубаның бойдус байлактарын дөрт чүс бежен, ажыг чылдарның дургузунда үптеп, төтчеглекчи ёзу-биле ажыглап келгеи.

Америк империализминиң мөлчүлгезинден болгаш тергиделинден хосталган куба улус бодувун чурттунун бойдус байлаан катап тургузарының болгаш камгалаарының херээн холунга алган. Чүгле 1960—1965 чылдарның дургузунда безин ортулукка 300 миллион ажыг хадыны, пөштү, кызыл болгаш кара бүрүлүг ыяштарны тарыя олурткан. Ыяш тарылгазы оон соонда чыл бүрүде улам калбарган. Гидротехниктиг тудуг ажылдарының түңнелинде Кубага суг шыгжамыры сөөлгү он беш чылдарда 75 катап көвүдээн болгаш арыг суг шыгжамыры 4 миллиард кубометр четкен.

Кубаның Коммунистиг партиязының болгаш чазааның ап чоруткан бо бүгү хемчеглериниң ачызында ортулуктуң бойдус байлаа дүргени-биле катап тургустунган болгаш улам-на көвүдеп турар. Бойдус курлавырларын камгалаар болгаш боттуг ажыглаар дугайында хоойлуну улусчу эрге-чагыргаиың Национал ассамблеязы эрткен чылдың декабрьда хүлээп алган чорук бойдус байлаан чоннуң эрге-ажыылга камналгалыг ёзу-биле бүрүн бараан болдурарынче углаган.

Геологтуг шинчилелдерни чорудуп, бойдус байлактарын черден казып, тудугларны кылган соонда хөрзүнүң бүрүнү-биле катап тургузарын ол хоойлуг бүгү министерстволарга, ведомстволарга болгаш тудуг организацияларынга хүлээндирип турар. Ижер арыг сугларны камгаларын хоойлунуң тускай белүүнде айытқан. Ижер арыг суглуг хөөлбектерни, хемнерни хирлендирип болгу дег ажылдарны кылырын ол хоойлу хоругдап турар. Хөөлбектер болгаш хемнер эриктериниде ыяштарны кезерин база соксаткан. Ортулуктуң агаарын, далай болгаш туристиг курлавырларын камгалаарын хоойлуда онзалап айытқан.

В. ФЕСЕНКО.
(СЭТА-ның корр.)

Частый айы—марттың орта үези. Тайга-сынгарның мээстериде хар эрип, ыяштарның будуктары, от-сиген хүйүнүн херелдериниден дирлип эгелээн. Часкы хүнге чазылган анай-хаак бүүр-буланның (чурукта) амданнаның чиир чеми апаар.

В. ВОНОГАНЫҢ фотозу.
(СЭТА-ның фотохроникази).

Агаар

Бегун республика девискээринге шокар булуттаар, чагбас. Соңгу-чөөн углуг хатты ың күжү секундада 9—14 метр чедер. Агаарның температуразы казымыр 3-тен кадар 2 болур.

Кызылга база шокар булуттаар, чагбас, агаарның температуразы 0—2 градус чылыг болур.

Телевидение

МАРТ 29-ТА

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — **«Ye».** Информастыг программа. 8.40 — Эртенги сула шимчээшкинче чыскаалыкар. 9.05 **«Правда»** Культура ордузунуң баянстер оркестриниң концерти. Горькийден дамчыдылга. 9.30 — **«Будильник».** 10.00 — **«Совет Эвилелинге бараан болуп тур мен!»** 11.00 — **«Кадыкшыл».** Эртем-тайылбырлыг программа. 11.45 — **«Эртенги почта»** Музыкалыг программа. 12.30 **«Кодээден дамчыдылга».** 13.00 —**«Музыкалыг киоск».** 14.00— **«Экранда кинокомедия». «Моссельпромдан келген папирос хавы».** Уран-чечен фильм. 15.30 — **«Кино аян-чоруктар клуву».** 16.30 — **«Москоу ньюс»** солунуун шаналы дээш гимнастикага делегей маргылдазы. В. И. Ленин аттыг Төп стадионнуң Спорт ордузундан дамчыдылга. 17.00 — **«Экия, цирк!»** Телефильм. 18.00 — **«Делегей панорамазы».** 18.50 — **«Доозулбаан кежээки чем».** 1-ги болгаш 2-ги сериялары. Уран-чечен телефильм. 21.00 — **«Ye».** Информастыг программа. 21.35 — ССРЭ-ниң улустуң артизи К. Шульженкоиуң концерти. 22.50—23.00 — **«Москоу ньюс»** солунуун шаналы дээш делегей маргылдазы. Төнгенде — Медээлер.

МАРТ 30-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

14.30 — Медээлер. 14.50 — **«Болгарияны эргий».** Кинопрограмма. 15.25 — **«Чаш назындаан».** Л. Кассиль. **«Кондитт болгаш Швамбрания».** 16.20 — ССРЭ-биле Мозамбик Улус Республиканың аразында кереэге ат салганының хүнүнге уткуштур. Мозамбик Улус Республиканың ырының болгаш танцының национал ансамблиниң концерти. 17.05 — **«Аныяктарның адрестери».** 18.05 — **«Съездиниң делегаттарынга сөс».** Москваның чогаалчылар организациязының баштаар черинің бирги секретары филология эртемериниң доктору Ф. Ф. Кузнецовтуң чугаазы.

КЫЗЫЛДАН

18.35 — Телемедээлер (тыва болгаш орус дылдарга).

МОСКВАДАН

19.00 — **«Беш чыл болгаш коллектив».** Улетпүрде инженерлериң ажылының ажыктыының дугайында. 19.30 — **«Хүүмзүруг дээш миллион».** Автору — А. Софронов. Күрүнеиин Моссовет аттыг үлегерлиг театрының фильм-шинизиниң баштайгы көргүзүлгези. 21.00 — **«Ye».** Информастыг программа. 21.35 — **«Хүүмзүруг дээш миллион»** деп фильмшинииң уланчызы. 22.15 — Футбол тайылбыры. 22.45 — Хоккейге эш хуузунуң ужуражышкыны. ЧССР биле Швециянның шилиндек командаларының оюну. 2-ги болгаш 3-кү кезектери. Прагадан дамчыдылга. Чапсарда — Бөгүн делегейде деп информастыг үндүрүлге.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

18.35— **«Бодра смяна»** (Болгария) деп урутларның ниитилрының концерти.

КЫЗЫЛДАН

19.00 — Чарлалдар. 19.05— — **«Дең эргелгелерниң эвилеля»** Телефильм. 19.35—20.45— **«Танцыларны чогаадыры».** Документалдыг телефильм.

Кино

МАРТ 29-ТА

«НАЙЫРАЛ»: «Сээң оглуң болгаш черим» (2 сериялыг) 10.00, **«Артык кадайы»** (2 сериялыг) 13.30, 16.20, 19.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Руслан болгаш Людмила» (2 сериялыг) 9.00, 13.40, **«Хлеб, алдын, наган»** 11.50, **«Генерал Шубниковтуи корпузу»** 16.30, 18.40, 20.50 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: Киночыынды 11.00, **«Ынак Раджам»** (2 сериялыг) 12.30, 15.00, 17.30, 20.00 шактарда.

МАРТ 30-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Шокар рейс» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Руслан болгаш Людмила» (2 сериялыг) 9.00, 13.40, **«Хлеб, алдын, наган»** 11.50, 16.30, 18.20, **«Артык кадайы»** 20.10 шактарда.

«ВОСТОК»: «Ынак Раджам» (2 сериялыг) 14.50, 17.30, 21.10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Генерал Шубниковтуң корпузу» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 (узатқан) шактарда.

Редакциянның адреси: Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажын № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-31-75 харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузуг киндистериниң 2-37-13, пропаганда киндизиниң 2-31-75, культура киндизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый киндизиниң 2-21-47, үлетпүр киндизиниң 2-31-75, чагаа киндизиниң 2-41-27 информация киндизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтериянын 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Тираж 17866. Чагыг № 459.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы (Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 1)

ТС—00340

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 76 (11574) | 1981 чылдың март 31, вторник | 1925 чылда үдезилеттингеш | Өртээ 2 көп.

КАДЫ ЧОРУДАР ШИНЧИЛЕЛДЕР ПРОГРАММАЗЫ ДООЗУЛГАН

УЖУДУУШКУН БАШКАРАР ТӨП. (СЭТА). «Салют—6»—«Союз Т-4»—«Союз-39» орбита комплекизинге кады чорудар совет-моол шинчилелдерни каттышкан экипаж дооскан. Эртем шенелделериниң программазын ёзугаар космонавтылар сөөлгү түңнел ажылдарны кылган болгаш чоруткан шинчилелдериниң материалдарын черге эккээря-биле белеткээн.

Владимир Джанибеков болгаш Жугдэрдэмидийн Гуррагча олар Моол Арат Республиканың сонгу-барыын болгаш төп кезээниң девискээрин хайгаарап, чурукка тырттырган. Республиканың геология объектилерни өөренип көөр, мал одарларын болгаш казар байлактыг районнарны тывар сорулга-биле ол шинчилелдерни чоруткан. Герман Демократтыг Республиканың специалистериниң даасканын ёзугаар бойдус курлавырларын шинчилээр сорулга-биле ГДР-ниң болгаш Балтий далайның чамдык районнарын хайгаарап көөрү болгаш чурукка тырттырары база планнаттынган турган.

Каттышкан экипаж «Союз-39» корабльдин шимчеликчи установкаларын болгаш өскелээ херекселдерни хынап көрген болгаш ону орбитадан бадырарынга белеткээн. Орбита комплекизинге кады чорудар ажылдарны дооскан дугайында космонавтылар ужудуушкуун башкарар төпке дыңнаткан.

Космонавтылар Владимир Ковалёноктун, Виктор Савиныхтың, Владимир Джанибековтун, Жугдэрдэмидийн Гуррагчаның калыкшыл байдалыжкы.

1977 чылдың сентябрь 29-та орбитаже салып үндүргеи «Салют-6» деп эртем станциязы үш чартык чылдарның дургузунда чер чоогунуң космос делгеминде ажылдап чоруп турар. Бо эрткен үениң дургузунда станция Черни 20.140 катап долганган.

«Салют-6» станцияның болгаш «Союз Т-4» база «Союз-39» корабльдериниң борт системалары чогумчалыг ажылдап турар.

СЭКП-НИҢ XXVI СЪЕЗДИЗИНИҢ ШИИТПИРЛЕРИН—АМЫДЫРАЛГА!

Мурнакчыга сөс

МУРНУКУ ОДУРУГДА

Эрткен чылдың кыжы биске, «Өөк» совхозтуң малчынарынга, берге болган. Малдың шинти күш-деңгели бакырап, чамдык кодаиар хорамчалыг-даа болгулаан. Оон түңелиниде совхоз малдан төл алырының болгаш дүк кыргыырының планныг даалгаларын күүсеткээн.

Бо эртип турар кыштың байдалы оон ылгалдыг, эки болду. Мал-магалыыс-даа кыштыг хүр ашты, чаш төлүн шупту оңчаменди камгалап ап тур бис. Бригадада төрүүр хойну 14 кодында тургускан. Оларда хой оолдаашкыны адакталып турар болгаш ам төрүүр эвээш саныг хойлар арткан. Ам кыштаглаашкынны эки доозуп, часы үеде улуг-даа, аныяк-даа малдың баш санын хоратпайн, бригада 100 хойга оңаштыр 83 хураганны камгалап, доруктурар, бир хойдан 3 килограмм 330 грамм дүктү кыргыыр хүдээлгевисти ажыл-херек кырында боттандырар дээш кызымаа ажылдап тур бис.

Бодумуңун кадарган малымдаа хүр-менди тур. Бо хүнге чедир төрүүр 436 хойдан 484 хураганны камгалап алдывыс. Бо чагай үүле-херекке эрес-кежээ сакманчылар Уйнук-оол, Ондар, Светлана Дакпай-оол дээш өскелериин-даа кынрген улуг-хуузу улуг. Ам-даа төрүүр чээрби ажыг хой арткан.

Мал чемнери-биле хандырыла эки, кыштагда кудуктан алган сугну үргүлүг чылдың берип, ажаалда-азыралын багай эвес тургускавыстан хураганнарның өзүп-доругун турары эки-дир. Эрткен чылын 100 хойга оңаштыр 95 хураган камгалап, доруктургаш, хойдан-на 4 кг дүк кыргаи улуг болгай бис. Ол көргүзүлерин бо чылын оон-даа бедидип болурунуң аргалары бар мышкаш-тыр. Ол дээш чүткулдуг ажылдар сорулгалыг мен.

Бистиң «Өөк» совхозтуң төп салбырында Чангыс-Аас (Чанзаш) деп адаар чангыс хойжу бригада бар. Ында 18 мун ажыг хой 33 кодында тургустунган. Хой ажылында ажылдап турарларның аразында хөй чылдарда малчынап келген байлак кодаиар арга-дружулгалыг хоочүнаар-даа, ук ажылга чаа-ла ижигип чоруур комсомолчу аныяктар-даа бар. Сөөлгү чылдарда аныяк оолдар, кыстар школа дооскаш, төрээн черинге, совхозуига малчынап артып каап, бистиң ажыл-херээвисти салган, уламчылап турары өөрүнүг. Совхозтуң удуртулгазы малчынарның амыдырал хандырылгазын экижидериниң айтырыглары база көдээге социал, культура айтырыглары болдунар аргазы-биле шинтпирлеп тургаш, аныяктарны хөй ажылынче улам хөйү-биле хаара тудар талазы-биле чамдык ажылдарны кылып чорудуп турар. Мен бодум ийи аныяк малчыны дагдынган, оларның-биле кады-кожа чурттап, хөй чылдарда мөөнээн дружулгамны оларга дамчыдып берип, арга-сүмени кадып чоруур мен. Ам дүнгужун төрээн хой кадарын турар. СЭКП кежигүнүмге кандидат Геннадий Монгуштун-даа, эрткен чылдагы хураган малдаан Николай Саттын-даа коданиарында байдал эки, кыштагларын хүр эрттиргеннер. Аныяктарны мынчаар дагдынган, боттарының байлак арга-дружулгазын оларга күзелдин-биле дамчыдып берип чоруур малчынар бригадада эвээш эвес.

Амгы үеде малчынарның амыдыралының деңнели дыка экижээн. Кыштаг бүрүзү электрижиттингеп. Хойжулар телевизорну көрүп, соодукчуну, хеп чүүр машинаны болгаш амыдыралга үгүлаа херек өскеда дериг-херекселдерни ажыглап турар. Ам кидис өгде чурттап орар чаңгыс-даа малчын чок, шупту бажың-балгат-биле хандыртынган. Совхоз малчынарны ажылдап кедер идик-хеп-биле база хандырып турар. Кыжын кедер фуфайканы, хөвеңнег чүвүрүү, кидис идикти, чайын чаъскы кедер плашты, сапог идикти бергеш, эдилээр хуусазы эрте бээрге, үндүр бижип кааптар.

Бистиң амыдыралывыстың материалдыг байдалы база багай эвес. Айда 150—160 рубльди кижи бүрүзү ажылдап ап турар. А плащан ажыр хой дүк кыргаан, хөй мал төлүү камгалап, өстүрген малчынар немелде төлевирни чыл төңчүзүнде черле алыр. Бис эрткен чылдың түңнели-биле мун ажыг рубльдии немелде төлевирни алган бис.

Бистиң амыдыралывыста, ажыл-ижинвисте бүгү-де чүве эки дивейн-дир мен. Төптеи ыракта чурттап турар улустуң удаа-дараа суур кирип, садыглап ап турар харыы чок болгай. Ылангыя хой оолдап турда, ол канчап-даа болдунмас. Ынчангаш малчынарның садыг хандырылгазынче кичээнгейни көштелдирери — чугула айтырыглардың бирээзи.

Шынын чугаалаар апаар: ажылчын кооперацияның автолавказы малчынарга кээп турза-даа, ап чоруур барааннарының ассортиментизи багай, чамдыкта куруг чыгыы келгилээр-дир. Автолавкага үргүлүү чоруур аъш-чем аймаа — хлеб, шай, дус, чигир, долган, янзы-бүрү консервалар биске херек болбайн аан. Ынчалзажок малчынарның оон ынай хереглээр чүвези чок дээр болза шын эвес. Малчын кижи культура төптеринден арай озалаш чурттап, шагның дөрт эргилдезинде мал-маган-биле сүржүп чорзаза-да, көрүштүг эт-херекселдер-биле дериттинген бажыңга, өгге культурлуг чурттаарын күзевес бе? Бистө үлетпүр бараанары — идик-хеп аймаа, младшгыя бичии үруглар хевү, бажың иштинии дериг-херекселдери, хевистер, чадыглар дээш өске-даа түүлдер чугула херек. Совхозтуң ажылчын кооперациянын удуртукчулары ол дугайын уттуп, малчынарның садыг хандырылгазынче кичээнгейни кошкаткаңы хомудавчыг-дыр...

Бо хүнгерде бистер кыштаглаашкынны эки доозар, малдың чаш төлүн бүрүн менди өстүрер дээш кызымаккай туржун, СЭКП-ниң XXVI съездизинин салган сорулгаларын амыдыралга боттандырар дээш күжениишкиниг ажылдап турар бис. Мал ажылы—шалыпчы фронт, а бистер, хойжулар, кезээде оон мурнуку одурүүнда бис.

Ш. ООРЖАК.

Бии-Хем районнуң «Өөк» совхозунуң хойжузу. Арждан көдээ Совединиң депутады, Күш-ажылдың Кызыл Тук орденниң эдилекчизи.

АПРЕЛЬ 18. ЛЕНИНЧИ КОММУНИСТИГ СУББОТНИК ХҮНҮ

БЕШ ЧЫЛДЫҢ ФОНДУЗУНЧЕ

Пролетариаттың башкызы болгаш баштыңчызы В. И. Ленининиң төрүттүнген хүнүнден бээр 111 чылынга тураскаатканы коммунистиг субботникти апрель 18-те эрттирер дугайында Москваның мурнакчы будүрүлгелериниң эгелээшкинин бин-хемчилер изин-биле деткээн. Субботник эрттиреринің штавын 12 кижи составтыг тургузуп, СЭКП райкомунуң секретары В. И. Габитовту ооң начальнигинге томуйлаан.

Районнан ниитизи-биле субботник хүнүнде 6770 кижи ажылче үнер. Олардан 3100 кижи боттарының ажылдаар черлеринге каш дакпыр күжениишкиниг ажылдап эртер.

Районда совхозтар ол хүн 14 мун рубльдин янзы-бүрү ажылын кылыр. Сүт-бараан фермалары 165 центнер сүттү саап, күрүнеге дужаар. Сүт-бараан фермалары болгаш өске-даа мыйыстыг бода мал, шээр мал турлагларының ажылдакчылары кажаалар болгаш кодан девискээрин арыглап аштаарлар. Ылангыя ол хүн 4800 дөрбелчин метр кажаанның көржээнин хоорар.

Үлетпүр будүрүлге черлериниң коллективтери ол хүн 10600 рубльдин, а түүгүт организациялары 15 мун рубльдин янзы-бүрү ажылларын кылыр. Ылангыя түүгүт няжыны 190 кубометрни, дилиг материалдарын 110 кубометрни белеткээр. Туранның үлетпүр комбинадының мебель цехиниң коллективи 400 рубльдин ажылын будүрер.

Коммунистиг субботник хүнүнде ажылдаан акшазындан бин-хемчилер 11 мун ажыг рубльди он бирги беш чылдың фондузунче шилчидер.

С. БАЯНМАА.

950 РУБЛЬДИ ШИЛЧИДЕР

В. И. Ленининиң төрүттүнген хүнүнден бээр 111 чыл ооңга тураскаатканы коммунистиг субботникти бо чылдың апрель 18-те эрттирер дугайында Москва хоорайның мурнакчы будүрүлгелериниң эгелээшкинин республиканың будүрүлгелери, күш-ажылчы коллективтери-биле бир демеп, Кызылдың столоваялар болгаш рестораннар трезининиң ажылдакчылары деткип, ажыыл суббота» хүнүнде кылыр ажылларыны тодараткаш, ол хүн эң будүрүкчүлүг ажылдаарын шинтпирлээнчер.

Күш-ажылдың байырладынын хүнүнде шупту 680 кижи ажылче үнер. Оларның 420-си ол хүн боттарының ажылдаар черлеринге ажылдаашаар, хоорайның чурттакчыларынга, галчыларынга төлептиг бараан болурлар. Ооң-биле кады трестиң ажылдакчыларының чамдыктары ол хүн төрээн хоорайының чаагайжыдылгазынга киржип, ооң кудумчуларын, скверлерин эштап-арыглап, хөй саиның мыштарын тарып олуртурлар.

Кызылдың столоваялар болгаш рестораннар трезининиң коллективи «кызыл суббота» хүнүнде ажылдаан акшазындан 950 рубльди беш чылдың фондузунче шилчидер.

В. КУУЛАР.

АЖЫЛДААР ЧЕРЛЕРИНГЕ

Эрзинде районуң септелгетудуг участогунуң коллективи ленинчи коммунистиг субботник хүнүнде колдуунда боттарының туруштарынга ажылдаарын шинтпирлээн. Ол хүнге чедир амгы үеде тудуп турары 3 чаа бажыңнарының бирээзинин тудуг ажыллары бүрүн дооступ, ажыглалга киирер-ужурлуг. Тудугжулар, шеверлекчилерден ангыда коллектив кежигүнүнүң участогтуң девискээрин чаагайжыдар. Ол ышкаш ында дүжүрүүнген маниза. брус, түүйбу чергелиг тудуг материалдарын эмгелей чыскаар. Кылза чогуур 400 рубльдин чүс бежении беш чыл фондузунче шилчидер.

(Бистиң корр.).

ТОДАРГАЙ АЖЫЛ-ХЕРЕКТЕР-БИЛЕ

(Кызыл районнуң партия активиниң хуралы)

«СЭКП-ниң XXVI съездизиниң түңнелдери болгаш районнуң партия организациязының сорулгаларының дугайында» айтырыгны Кызыл районнуң партия активиниң хуралынга чугаалашкан. Аңаа илеткелчи — СЭКП райкомунуң ийиги секретары М. П. Бессмертных болгаш санал бергеннер районнуң экономиказының бир кол адзыры —көдээ ажыл-агыйны хөгжүдериниң чугула сорулгаларынче кол киичээнгейни угландырган.

«Мал ажылы —көдээде шалыпчы фронт» — деп партияның съездизинге СЭКП ТК-ның Чингине секретары эш Л. И. Брежнев демделээн. Көдээ ажыл-агыйның бо чугула адзыры районнуң ажыл-агыйларының бүгү орулгазының 84 хуузун берип турар. Ооңгу беш чылда районда эът, сүт, дүк будүрери элээн көвүдээн. Күрүнеге эът, сүт, чуурга садарының беш чыл планы күүсеттинген. Съезд мурнунуң кушажылчы ээлчээнин үезинде районда ийи мун ажыг ажылчынаар, 20 ажыг будүрүлгелер, 67 цехтер, участоктар, бригадалар ооң бирги беш чылдың баштайгы чылынын ийи айларының планын съезд ажыттынган хүнге чедир күүсеткен.

Көдээ ажыл-агый будүрүлгезинге специализацияны болгаш концентрацияны улам ынай хөгжүдер, ажыл-агыйлар аразының кооперациязының арга-хевирлерин сайзырангайжымдарының сорулгаларын шинтпирлээринче партия активиниң хуралы улуг кичээнгейни салган. Ол бирги беш чылдың төңчүзүнде районга мыйыстыг бода малдың баш санын 9 мун, ооң иштинде нисти — 4 мун, хой, өшкүнү — 80 мун, хабанны — 13 мун, чыгыны — 2,5 мун баш чедирер. Ооңу чедишкиниг шинтпирлээри мал ажылының продуктуларын сайгарарының планын чедишкиниг күүседир арганы бээр.

Эът будүрерин көвүдедириэн чугула сорулга. Специализацияны улам ынай ханыладырынга, кооперациянын хевирлерин сайзырангайжымдарыга үндезилээш, ажыл-агыйлар аразының «Сукпак» каттыжышкынының базазазының малдын интенсивтиг семиртилгезин организасташ, мыйыстыг бода малды өстүрериниң болгаш семиртириниң бар арга-ларыны долу ажылаары чугула деп илеткелчи демделээн. Ынчангаш «Сукпак» совхозтуң семиртилге шөлүн 10 мун баш мал турар кылдыр алгыдары, каттыжышкынының мал чемниң базазын организастаарының айтырыны шинтпирлээри чугула болуп турар.

1979 чылдың декабрьда ажыглалга киргеи Кызылдың хаван ажылының комплекизи төлевилел ёзугаар күүсүн мракта чедир ажыглавайн келген. Оон күүсүн шинээдип алырын дүргедедир дугайында айтырыгны райком бюрозунга тургузуп, чогуур хемчеглерни ажылдап кылган. Ынчалза-даа ол оожум шинтпирлеттинип келген.

Хаван комплекизиниң талазы-биле айтырыгны чогуур деннелге шинтпирлээриниң хемчеглери алдының турарын «Көк-Тей» совхозта парторганизация секретары Г. П. Вьюн саналынга дыңнаткан. Ам ында 3100 ажыг хаван бар. Специалистериниң санап турарыбиле алырга, комплекс бо чылдың октябрьда долу күүсүзүнге чедер арга бар.

Районда ам бар хаван фермаларында хаванарның баш саның көвүдедириниң, Кызылдың куш фабриказының күүсүзүн эът, чуурга будүрериниң долу ажыглаарының, совхозтар ажылчыннарының болгаш албан-хаакчыларның хууда ажыл-агыйын, будүрүлгелерниң, организацияларның дузалал ажыл-агыйын көгжүдериниң айтырыглары активтиг хуралынга база бүгү талалыг анализтээн чугаалашкан.

Мал ажылын хөгжүдериниң кол үндезини — аңаа быжыг чем-базаны тургузары. 1985 чылга чедир үеде районнуң мал ажылының чем базазын хөгжүдериниң тодаргай программазын ажылдап кылган. Ону күүседир дээш бүгү ажыл-агыйларга мал чемниң будүрүлгезин тускай адыр кылдыр тургускан, ону специализастаарын уламчылап турар. Бо чылын мал чемниң белеткелиниң планныг онаалдаларын күүседир дээш культуратехниктиг улуг ажылды калбартыр. Кол мал чеми культура— кызыл-тасче киичээнгейни кошкатпайн, хөй чылдыг сигеннер тарыырын калбартыр. Үрезин будүрүлгезин экижидер. Сугтаттыг черлерин ажыглаарын үндезнии-биле экижидер.

Районда мыйыстыг бода мал ажылының технологизында хөй четпестерни актив хуралынга анализтээн. Ажыл-агыйларга хунажынарны тодаргай утланыышкынныг өстүрери, СБФ-лериже цех структуразын нептередири, эртемнига мурнакчы дружулганын, челиишкиннерни нептередири — чугула айтырыгларын бирээзи. Мыйыстыг бода малдың уксажылыгазын сайзырангайжылар, инектиң сүткүрүн бедидер, коданиарга саар инектерни денгиүүрүн көвүдедир, аңаа үндезилээш сүт будүрерии көвүделдирии чедип алыр. Бүгү эътжир утланыышкынныг инектерни сүткүр утланыышкынныг коданнар кылдыр шилчидер талазы-биле сорулгаларны районга боттандырып чорудар.

Көдээ ажыл-агый будүрүлгезиниң хөгжүлдезинде шинтпирлеттинмээн айтырыгларның хөөүн партия активиниң хуралының киржикчилери шүүмүлекчи ёзу-биле көргеи. Мал болгаш чер ажылының чамдык продуктуларын будүрер талазы-биле беш чылдың онаалдары күүсеттинмээн. Ниитиниң малының продуктулуу ооожум өзүп турар. Тоску беш чылга деннээрге бүгү совхозтар тараа будүрүлгезиниң хемчээлин кудулаткан, «Тере-Хөл», «Тиилелге», «Шамбалыг» совхозтар — эътти, «Кара-Хаак», «Көк-Тей», «Тиилелге», «Шамбалыг» совхозтар — сүттү, «Кара-Хаактан» өске ажыл-агыйлар дүктү будүрериң кудулаткан.

— Бистө ажыглаттынмайн турар курлавырлар хөй. Ону шын шинтпирлеп, четпестерни чайладыры эът, сүт ишкаш көдээ ажыл-агый продуктуларын будүрериң көвүдедир арганы бээр — деп, «Тиилелге» совхозтуң директору В. О. Оюн саналынга демделээн. Совхозта саар 800 баш инек кирер комплекти элээн каш чыл иштинде тудуп, объектиниң чамдыызыны ажыглалга дужаза-даа тудугиун төңчүзү көзүлбейн, үзамдыгын турарын ол чөптүү-биле шүүмүлээн. Компекс механизастаттынмаан, оон девискээри таагайжыттынмаан. Тудугжуларның ылаш четпес ажылы ында кижилериниң ажыл-иижиниг база салдарлыг болуп турар. Ол четпестерни чайладырынче угланган хемчеглери бо чылын ажылдап кылган, ону шыкыыы боттандырарынче оратор киичээнгейни угландырган.

1981 чылда район күрүнеге 2350 тонна эътти, 2370 тонна сүттү, 15 миллион чуурганы, 214 тонна дүктү күрүнеге салар. 1980 чылга деннээрге мал ажылының продукциязын будүрерин 12—20 хуу көвүдедир. Бо нарын, харысалгалыг сорулгаларны күүседир хомыктың мурнунда бо кыштаглаашкынны хүр-чаагай эрттиреринден, мал ажылында кадрлар-биле ажылды партия организацияларының бүгү талалыг сайзырангайжылардан, чарышка коммунистиг авангардны ролюн бедидеридеп, организакчы, идей-киижилелиг ажылдың стилин болгаш арга-методун съездиниң негелдеринге дүүштүр тургузарындан улуу-биле хамаарыжыр.

Партия активиниң хуралы партияның XXVI съездизиниң айыткан сорулгаларын бүрүн долузу-биле чүүлдүзүнүн, ону күүседир дээш районнуң партия организациязының мурнунда сорулгаларны тодаратказ доктаалды хүлээп алган.

В. МААДЫР.

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң ээлчеглиг хуралынга Барыын-Хемчик район Совединиң күүскомунуң сонгукчулар чагыгларын күүседирии организастаар талазы-биле ажылының дугайында райкүүскомдаргазы Ш. Д. Ооржактың илеткелии дыңнаавш, сонгукчуларның чагыгларын күүседирии организастаар талазы-биле райкүүскомдуң чогуур ажылдарны чорудуп турарын демделээн. Районуң чер-чер Советтериниң сонгукчуларының 144 чагыгларының 68-и, ооң иштинде район Совединиң депутаттарынга 39 чагыларының 16-зы күүсеттингеп.

Районуң Советтериниң күүскомнары сонгукчуларның чагыгларын күүседири-биле иштики курлавырларны ажыглап, будүрүлгелериниң, организацияларының хөренгилерии каттыштырып, күүседикчилериниң информацияларын ап турар. Сонгукчулар чагыгларыбиле чугула объектилерни ажыглалга кииргеии будүрүлге чорудулгазынга болгаш чоннуң амыдырал байдалынга эки салдарны чедиргеи. 1981 чылдың январь-февраль айларының планнарын үлетпүр будүрүлгелери күүсеткеп, совхозтар СЭКП-ниң XXVI съездизиниң ажыттынаганынга чедир күрүнеге эът садарыпы; квартал планын күүсеткеи.

Моон-биле чергелештир Барыын-Хемчик районуң Советтериниң күүскомнарының сонгукчулар чагыгларын күүседирии организастаар талазы-биле ажылында шыгыы четпестер барын Президиум хуралы демделээн. Советтериниң күүскомнары сонгукчулар чагыгларыбиле ажылдарда ССРЭниң Дээди Совединиң бо талазы-биле үндезилел болур документилерии удуртулгага четче албайн турар. Күүскомнарның хөй иеруузу сонгукчулар чагыгларын утчётка алыр, түңнээр болгаш баш удур өөренип көөр комиссиналарны тургускаан, сонгукчуларның чамдык санал-оналдары көрдүнмээн. Чамдык чагыглар тодаргай эвес, пиити хевирлиг, ангы-аягы Советтериниң депутаттарынга катаптап турар. Ак-Довурак хоорай Совединиң депутаттарынга кирген чагыглар ээлел чок болур, оларны боттандырар талазы-биле хемчеглерде хуусазларын-даа, күүседикчилерин-даа аймпаан. Чамдык чагыглар 1975—1977 чылдардан бээр күүсеттинмейн келген. Чагыларны күүсетпээн азы ону саадалып турар организацияларны, удуртукчуларны тодаратпайн турар.

Сонгукчулар чагыгларының талазы-биле хемчеглер бадылаан сессияларның шинтпирлерии чоига четче таныштырбаан, чагыглар күүселдезиниң контроль карточкалары азы журналы күүскомнарда чок.

Сонгукчулар чагыгларының күүседиринде бар болуп турар бо четпестер болза, хамыктың мурнунда, Барыын-Хемчик район Совединиң күүскомунуң талазыныан хоорай, суур болгаш көдээ Советтериниң күүскомнарынан, будүрүлгелериниң болгаш организацияларның удуртукчуларыдан чагыглар күүселдези дээш чогуур негелдеии салбайн келгеининде, оларның күүселдезии кошкак контролдан турарында деп демделээн.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумуну сонгукчулар чагыгларын күүседирии организастаар талазы-биле Барыын-Хемчик райкүүскомнуң ажылында шыгыы четпестерии барынче райкүүскомуң киичээнгейин угландырган болгаш оларны дарый чайладыр хемчеглерии алырын айыткан.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң хуралы оске-даа айтырыгларны чугаалашкан. Хуралды Дээди Советтиң Президиумунуң Даргазы М. К. Мендуме эрттиргеи.

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

ВСАП ТК-НЫҢ ПЛЕНУМУ

БУДАПЕШТ. (СЭТА). ВСАП ТК-ның Бирги секретары Я. Кадарның даргалаашкыны-биле ВСАП ТК-ның пленуму болуп, аңаа делегей байдалының айтырыглары, ол ышкаш чурттуң иштики политиктиг амыдыралының чугула айтырыглары чугаалашкан.

Бүгү делегейниң кичээнгейил хаара тутткан СЭКП-ниң XXVI съездизинин ажылына киришкеп ВСАП-ның делегациязының ажыл-чорудулгазын ТК чүүлдүг деп көргеии пленум дугайында дыңнаазында чугаалаан. XXV партийжи съездиниң шинтпирлерин күүсетпишаан, ленинчи партияның удуртулгазы-биле совет улустуң чедип алган чедишкиниериниге магалаашкынын венгр коммунистер, бүгү венгр улус ылергейлеп турар. XXVI съездиниң хүлээп алганы экономиктиг болгаш социал өндүр улуг программаны совет улус чедишкиниг күүседир дээриие ВСАП ТК бүзүрелии ылергейлээн.

Совет коммунистериниң дашгыкы политиктиг угланыышкыны социалистиг чурттарның, гайбынга ынак бүгү улустарының эрге-ажыктарына болгаш чүткүлдериие дүгжүп, венгр улустуң эрге-ажыктарынга ол чедишкиниерии үндезинии болу бергеи.

Ынчанмыже бөгүн бистии чедип алган болгаш чоргаарланып турар бүгү-ле чүүлдериис эки болгаш хөй чүүлдериин чүгле эгези-дир. Ол чорудулганы калбартырының чаа перспективалары, айты үзаалының негелдеринге дүүштүр ону хөгжүдериин оруктары СЭКП ТК-ның Чингине секретары Л. И. Брежневтиң съездиге илеткелинге көргүскеи. Ажыл-агыйжы механизмнерии структуралары чооктулаштырары, министерстволарның болгаш каттыжышкынарның аразында дорт хырлаалаарыны улам калбартырары, демнежии ажылдаар фирмаларны тургузары чергелиг ыныг айтырыглар хүн чурумунда кирип турар. Социалистиг экономиктиг кады ажылажылганың бистерге берип турар улуг күштери интенсификастаарынче болгаш улуу-биле ажыглаарынче ол бүгү чүүлдер утланган.

1990 чылга чедир бистии ийи чурттуустуң араазында материалдыг будүрүлгенің талазында специализацияның болгаш кооперастаашкынның кол схемазы-биле төлевилеттинген сорулгаларны күүседир талазы-биле бистии кады чорудуп турар ажылывыс моон-биле холбаштыр онза ужур-дузалыг болуп бар чыдар. Үр хуусаалыг чаа садыг дугуржулгазында Болгарияның болгаш ССРЭ-ниң аразында бараннар солчулгазын эгелээн беш чылда 29 миллиардтан 40 миллиард рубль чедир көвүдедирии көрген бистии чурттарывыстың чоокшулажмышкынының болгаш интеграциязының, улам долу болгаш алызындан демиг хөделимшкиниинии боттуг түңнелдериин чүгле бирээзи-дир деп, болгар министр түңнелиниде онзалап демделээн.

ШЫЛГАРАҢГАЙ БОЛУУШКУН

СОФИЯ. (СЭТА). СЭКП-ниң XXVI съездизи болдунуң хемчээлдериниң болгаш перспективаларының, ажыл-херекчизиниң болгаш чогаадыкчы байдалының талазы-биле шылгаранган болуушкун-дур. Бүгү книжи төрелгетенниң амыдыралы чугула болгаш өйү келгеи айтырыглары ооң ажылынга чыртыкан деп, Болгария Улус Республиканың даштыкы салдыг министри Христо Христов СЭТА-ның корреспондентизинин айтырыгларынга харылаан тура медеглээн.

Экономиктиг кады ажылдажылганы улам ынай хөгжүдүрииге, социалистиг экономиктиг интеграцияны калбартырынга болгаш ханыладырынга хамаарыштыр СЭКП-ниң XXVI съездизиниң кылган түңнелдерии мээн сагыш-сеткилимнин азжок улуг өөрүшкүүн хайныктырган деп, Х. Христов чугаалаан. Ол талазы-биле Болгарияның болгаш ССРЭ-ниң аразында дыка улуг чедишкиниер чедип алдынган. Бистии кады ажылдажылгавыстың чайгылыш чок принциптери — деп эрге, кайызынга-даа ажыктыг болуру, эштежилгении эрге-ажыктарын барымдаалаары, билчишкии болгаш акы-дузалышкы дузалажылга ол чедишкиниерии үндезинии болу бергеи.

Ынчанмыже бөгүн бистии чедип алган болгаш чоргаарланып турар бүгү-ле чүүлдериис эки болгаш хөй чүүлдериин чүгле эгези-дир. Ол чорудулганы калбартырының чаа перспективалары, айты үзаалының негелдеринге дүүштүр ону хөгжүдериин оруктары СЭКП ТК-ның Чингине секретары Л. И. Брежневтиң съездиге илеткелинге көргүскеи. Ажыл-агыйжы механизмнерии структуралары чооктулаштырары, министерстволарның болгаш каттыжышкынарның аразында дорт хырлаалаарыны улам калбартырары, демнежии ажылдаар фирмаларны тургузары чергелиг ыныг айтырыглар хүн чурумунда кирип турар. Социалистиг экономиктиг кады ажылажылганың бистерге берип турар улуг күштерии интенсификастаарынче болгаш улуу-биле ажыглаарынче ол бүгү чүүлдер утланган.

1990 чылга чедир бистии ийи чурттуустуң араазында материалдыг будүрүлгенің талазында специализацияның болгаш кооперастаашкынның кол схемазы-биле төлевилеттинген сорулгаларны күүседир талазы-биле бистии кады чорудуп турар ажылывыс моон-биле холбаштыр онза ужур-дузалыг болуп бар чыдар. Үр хуусаалыг чаа садыг дугуржулгазында Болгарияның болгаш ССРЭ-ниң аразында бараннар солчулгазын эгелээн беш чылда 29 миллиардтан 40 миллиард рубль чедир көвүдедирии көрген бистии чурттарывыстың чоокшулажмышкынының болгаш интеграциязының, улам долу болгаш алызындан демиг хөделимшкиниинии боттуг түңнелдериин чүгле бирээзи-дир деп, болгар министр түңнелиниде онзалап демделээн.

Тувинская республиканская библиотека им. А. С. Пушкина

Национально-краеведческий отдел

ӨӨРҮШКҮЗҮ—ЧАШТАР

«Октябрь 30 чылы» совхозта даштында чаагайжыды ыяштар тараан, ханаларында тоолдар болгаш басылар маадырларын чураан, азып шимээн ясли-сад аңаа келген кижи бүрүзүнүң кичээнгейин хаара тудуптар. Ында шупту 60 хире бичии чаштар бар. Баштайгы дээрезинде аңаа чаштарны чүгле сезонунуг ажылдар үезинде хүлээп ап турган болза, ам оон доктаамал ажылдап турар апарганы бичиилерниң ада-иелериниге улам-на тааржымчалыг апарган.

Ясли-садта чаштарны инити корум-чурумга өөредип, оларның ада-иелери-биле харылзажып, ортумак уругларга болүүн бичии болуктүн уругларынга бижиглап, оларны ясли-садтың инити байдалдарынга чанчыктырып турарлар.

— Чамдык уругларны маңнал экизерге, баштай таарышпас болур, ындыгларны чанчыктырып алыр дээш, эвээш эвес үени чаригдаар апаар-дыр бис. Бир дугаар кээп турар уруглар чаңгыс ай хүн чурумунга, хөй кижилиг коллективке ындыг-ла дүрген чанчыкпас боор-дур. Уруглар боттарының бажыңнарынга туралаан үезинде удуп, чемнеңнээ алыр, а кында ындыг эвес-ле болгай. Ынчангаш ясли-садтың ажылдакчылары ада-иелер-биле үргүлүү сүмележип турган, бичиилерни чаңгыс ай хүн чурумунга чанчыктырып, өөредип турар бис—деп, оон эргелекчизи Суваккаа Ооржак чугаалап турар.

«Хадыңчыгаштың» иштиилеңнеринге арыг-силиниң талазы-биле санитарлыг негелдеге дүүшкен. Ясли-сад кичээлдерге ажыглаар херекселдер болгаш ясы-бүрү ойнаарактар-биле четче хандыртынган. Уругларның хол-биле кылган ажылдарын түскай өрээлде делгээн. Оон пластилин, чогайлардан болгаш өске-даа чүүлдерден шевергин кылган ажылдарны көрүп болур. Ортумак болгаш улуг болуктерниң уруглары катцыжып алган, солуп, хөглүг концертти белеткээш, байырлалдар үезинде суурның чурттакчыларынга, Баян-Тала ортумак школазының эге класстарының өөренчикчилеринге көргүзүп турар.

Бо күш-ажылчы коллективти ясли-садтың эргелекчизи С. Ооржак билдилии-биле удуртуп турарын оон ажылдакчыларының эки ажылы, чангыс-эптиң хереченилеп турар. Ол чүгле даанган ажылынга кызымак эвес, а иденкейлиг хөй-иянгчи. Ол Кызылдың башкы училищезиниң школа назыны четпээн уругларга кижизидер салбырында бот-өөредилге-биле өөренип турар.

Уруглар албан черинден ажыттынганындан эгелеп ажылдаан, даанган ажылынга кызымак, дуржулглыг повар Севильчап Саттың ажылы коллективте макталдыг. Ол 1960 чылда Кызылдың садыг училищезиниң күлиларын салбырын доозкаш, совхозка поварлаары-биле келген. С. Сат бичии чаштарга амданныг-чаагай, хоолулуг язы-бүрү чемнерни кылып берип турар. Ол Баян-Тала суурның 6 дугаар агитквартальның даргазы хүлээлгезин база ак сетклидиг күүседип турар.

Кижизидикчи башкы Майя Монгуш «Хадыңчыгаштың» база бир хоочун ажылдакчызы. Ол кызымак ажылдынган аңгыда ясли-садта чаа ажылдап кирген аныяк кижизидикчи башкы Галина Монгуштуң дагдыныкчызы болуп, аңаа байлак арга-дүржулгазын дамчыдып берип турар. Г. Монгуш ам эки ажылдыг башкыларның бирээзи, көдээ Совет депутады.

Бо эп-найыралдыг коллективтиң ажылдакчыларынга ажыл-ишкин өөрүшкүзү — бичии чаштар. Оларны келир үениң төлептиг хамаатылары кылдыр өстүрер, кижизидерин олар бирги соруглазы кылдыр көрүп, кызымак ажылдап туралар.

А. МОНГУШ.
Чөөн-Хемчик район.

Партияның массалар-биле быжыг харылзаазы болур ажылчы чоннарның чагаалары болгаш санал-оналдары канчаар-даа аажок улуг ужур-дузалыг. Партияга кызыгаар чок бүзүревишаан, олар ниитилел амыдыралының, күш-ажылдың болгаш амыдыралдың эң чугула айтырыгларының талазы-биле сеткил-чүрээнин ханызындан партияга айтырыгларны тургузуп, боттарының бодаларын болгаш сагыш човаашкыннарын оон-биле сүмележип, бар четпестерни шүгүмчүлеп турарлар. Төп Комитет чагаа-биле ажылче, оларда тургустунган айтырыгларны чогуур үезинде сайгарып көөрүнче улуг кичээнгейни салып турар. Отчёттуг үеде бо ажыл элээн экижээн, ТК-ның аппарадында Чагаа килдизин тургусканы аңаа улуг деткимче болган.

(Партияның XXVI съездизинге СЭКП ТК-ның Отчёт илеткелинден).

Амыдыралдан сактыышкын

ЧЫЖЫРГАНА ТАРААНЫ

Билип кээримге-ле, аалывыстан аъттыг, чадаг улус үзүлбес. Оларның чорук-херээ аңгы-аңгы. Дус, дэг-дүгү, тараа дээш өске-даа садыг аймаа кылыр чоруктуг кижилер бар. Даг-дүгүнүң дой-довураа-биле шагда өглерге суугу кылып алыр турган. Ынчан-на улус «ыш чок, чылыг, магалыг чүве» деп чугаалажырын дыннаар мен.

Ачам хөлчок ажылгыр кижи. Келген аныяк өскенни тараа тарыырынга, дустаарынга, ак-довурак казарынга болгаш аннаарынга өөредип чораан. Хову-Аксы деп черде кыштаавыс бар. Бир-ле күзүн ачамның дунмазы Моге-Дарган деп кижи-биле кады кыштаары-биле хонуп алган бис. Кыш дүжүп, соой берген. Ачам бир-ле эртен: «Хемчик бадып чыжырганалап кел, чазын сүглар бажында чажып каар бис. Чаяа тыда орус өөнүүм Кочкин деп кижи бажыңының чанында ыяштар тарып алган. Канчаар тарыыр аргазын менээ айтып берген чүве» дээн.

Чазын ачам алды чаш шетерин эккелгеш, өг мурнунга тараан. Мал баспазын дээш оларын түс-түзүнда кажаалап каан. Моге Хемчик киргеш, таалын орту чыжыргана эккелген. Ачам Мөгениң оглу Доржуну, мени эдерткеш Хову-Аксының сүглар үнүнга чыжыргана тарыыры-биле чазын чорупкан. Чамдык черлериң доврээн кускүп-хай-биле казып тургаш, суг үннарын дурлаар тараан бис.

— Бо алаак Дүвүреңниг эвес, а чыжырганалыг алаак болур, оолдарым. Көрүп чоруур силер» деп, ачам чагыды. Оон Сарыг-Булуң, Тенниг-Өдек деп черлерниң кара суг баштарынга тараан бис. Ачам тараан чыжырганаларын, шеттерин доктаамал суггарып келген.

Шынап-ла, каш чылдар эрткенде тараан чыжырганаларывыс чинрбейленип үнгүлей бергей болган. Оон бээр 38 чыл эрткен. 1975 чылда ачамның бүүнүг холдары-биле өстүрген чыжырганаларын Хову-Аксының Дүвүреңниг алаактан 106 кг, Сарыг-Булуңдан 150 кг дүжүттү ажаагаш, күрүнеге дужааган бис. Ынчан мээң ажыл-агый чери ону бедии-биле үнелээн.

1977 чылда чыжырганалап чораан, Монгуш Допур-оолович Чолага ужуражы бердим. Лесник Монгуш Быстай-оолбиле кады чораан бис. «60 харыүүрүнде чурттап өскен черим Чыргакылар болгай. Ховар, эм үнүүш артында-ла ачанның кыштаанын чанында үнген. Элдеп чүве-дир» дээш, менче көрүндү. Чыжырганаңын үнүп келген төөгүзүн Допур-ооловичиге чугаалап бердим. Ол кезек боданган: «Ийи аңгы колхозка чурттап, ажылдап турузувусса-даа, оон кызымак ижин карааң-биле көрүп келдим. Ол каш удаа мактал-шанналга киржип келди. Шаанда дустап.

ДУСТААНЫВЫС

13 харлыг турган мен. Чайын ачам өөрү-биле дустаар дей берген. Ооржак Кундунмай, ийи аныяк-оол Донгак Чигжит, Күүлар Өкей-оол олар-биле күш-хүнезин белеткээш чорупкан бис. Аалдан үнгеш Тарбаганнығда Ак-Чыраалыг өзенге хондувус. Ол дүне чаъс кедергей чаттап. Майгын бар эвес, пеш адаанга чаглактанып, ол черге ийи хонган бис. Кежээликтей иник-хевиивеэти курлаттынып алгаш, дүн дүжүп чорда, Торгалытта чеде бердивис. Суг кежер арга чок болганындаг-дуктеп, ак-довуракпан чораан. Чоок-чавының чонуп ол бүгү-биле хандырып келген. Эрестиг-ле кижиз—деп, ол төөгүй каапты.

Ачамның кылышпаан ажылы шынап-ла ховар. Суурга школа, эмнелге, садыг, чурталга бажыңнары тутчурунга идепкейлиг киришкен. Адазының ажылгырын хеймер оглу Эрес-оол салгаан.' Ол совхозтуң мурнакчы механизаторларының бирээзи. Эрестиг ажылын үнеледип, чазактың шаңнал-хавыязын ап чоруур. Москваже аян-чорук кылып, ук черниң сураглыг черлерин база көргеш келген.

Чооду Шилимаа — ортумак школаны 1980 чылда чедиишкинниг доозкан. Ол төрээн совхозунга ажылдавышаан, өөредилгезин уламчылаар соруулганы салгаш, амгы хүннерде Тес-Хем районда «О. Шынаа» совхозта сакманчылап ажылдап турар. Комсомолчу кыс чүс хойга онааштыр ынча хире хураганны онча-менди доруктуруп, эрестиг ажылдап келген. Дүржулгалыг малчыннарның арга-сүмезин өөренип алгаш, ол чоорту малчын болур күзелдиг.

ЧУРУКТА: сакманчы Ш. Чооду.

М. ШЫВЫКТЫҢ фотозу.

ӨӨРҮ ЧОРГААРЛАНЫР

Мария Васильевна Степанова «Хадын» совхозта хүндүлүг кижилерниң бирээзи. Ол бистиң черге колхоз турардан бээр ылаы-бүрү марканың тракторларын мунуп, чүс-чүс гектар күр черлерни шингээдии, оон ээлек дүжүттү өстүрүп келген. Кан аъттың элиекчизининг кайгамчык ажылыжын ынчангы колхозтуң башаар чери болгаш сөөлгү үеде совхоз дирекциязы бедии-биле үнелеп, мактал бижиктер, өртектиг белектер-биле каш удаа шаннап келген.

Сөөлгү он ажыг чылда Мария Васильевна совхозтуң төп тараа шанын эргелекчилеп, тараа болгаш өске-даа мал чемн продуктуларны камныг ажаан, кадагалап, шан коллективиниң ажылын билдилиг удуртуп келген. Шаңда ажылдап турар Маады Чолдак-кыс, Нина Ховалыг, Валентина Формова болгаш Биче-оол Маады олар Мария Васильевнаның кижилер-биле ажылдап билирин, сагыш човаңгырын үнелеп, аңаа өөргаздаңын турадлар.

С. ДАНГАА.
Бии-Хем район.

ТУДУУН ДООСКАН

Таңдының чонунга тудугжулар күш-ажылчы улуг белекти бараалгаткан. Олар Бай-Хаакта үш каът эмнелге бажыңының тудуун доозкаш хүлээткеннер. Ында ниити аалыгларның, уругларның, кезин эмнээриниң, бөжудулга болгаш халдавырлыг аарыглар салбырларын база аңгы-аңгы кабинеттерни тургускан.

Район эмнелгезиниң кол эмчизи Г. Г. Пермитин сөс алгаш, мынча дээн: «Совет кижиниң калыкшылы дээш Коммунистиг партиявыстың ада-сагыш-салыышкынынга өөрүп четтирдивис. Медицинаның чаа техниказы-биле дериттинген эмнелгеге ажылдаары биске улуг өөрүшкү. Совет болгаш ченгер медицина техниказының чаа дериг-херекселдерин эмнелгеде тургускан. Партияның ада сагыш-салыышкынынга бистиң эмнелге коллективиниң кежигүннери кызымак, эрес-шудургу күш-ажылы-биле харыылаар».

585 дугаар КМК-ның начальныгы И. Ф. Пашкевич тураскаадлыг дулгүүрүү кол эмчиге тывысқанының соңда, СЭКП райкомунуң бирги секретары В. В. Лунаевский кызыл кожаалы үзе кескен.

С. ОЮН.

Багай чаңчылдан үштунар

КААШ БОЛУР

Араганың хоралыың болгаш ажык чогуи билбес кижи хонар. Ала-өгбелеривистиң «Эзирик кижи эки аъдын олур муиар, эки эжи-биле чүдекке бактажыр» деп чечен чугаазы бар. Ол шуут чиге сөглээн домак-тыр. Эзирик кижи үүлгединкеи херээн коңгус сагынмас болгулаар. Ол дээрге эки туразы-биле албысташ, арагага хораинатканы ол-дур.

Араганы болгаш таакпыны каары чүгле боттан хамааржыр. «Эш-өөрүм, дергүл-төредим хөй. Олар мени ындыгмындыг диижирлер. Араганы шүүт каап шыдавас мен» дээр. Ол көңгус шын эвес болалдыр. Чамдык эш-өөрлер эмнелдин алган эштериге келгеш, «Че, иженит, чоор сен, өлүү бээр эвес сен», а өскелери «Байып аар дээш акшаң харманнаган, арага ишпейн олурар сен бе?» диижир. Бо дээрге кижилерни дора көргеи сеткил-дир. Араганы болгаш таакпыны каары дээрге, ол бодунуң кадын камгалаары ол-дур.

Сөөлгү үеде машина-техникага озал-оңдак болгаш өскедаа кем-керек үүлгединиктери коллуунда араганың уржуундан болуп турары билдингир. Ону боллурбазы-биле профилактиктиг хемчеглериң баш бурунгаар чер-черлерге чорутса чогуур. Арага болгаш таакпының хоразының дугайында эмчиниң сүмелерин, номчукчуларның чагааларын солуиларлан бо-ла номчуп, радиодан үргүлчү дыннаар мен. Оон ажыктыг чүүлдерни билип ап келдим.

Шаанда араганы ижип чордум. Оон ажыын көрбедим. 1970 чылдан бээр араганы көңгус ишпестедим. Чамдык кижилер мээң арага ишпезимни кочулап-даа турдулар. Ынчалза-даа оларның хөйү мээң соом эдерип, эки чанчылче киргеннер.

Таакпыны каары арай берге чорду. Ынчалза-даа чоорту оон адырлырын болаап, 1980 чылдың мартта таакпыларын каттаан мен. Мурнуку чылдарда үргүлчү чөлүрер. Бажым дескинер кижи мен. Таакпыны каттаным сөөлүнде, ол аарым читкен.

Ш. ООРЖАК.
Танды район.

БОТТАН ХАМААРЖЫР

— Чүрээнериң кардиограммазы багай-дыр. Таакпылаваңар. Чемненирин шын сагыңар. Агаарга хөй селүүстээр болзаң эки. Эмнер алырының бижин бө. Он бир ай болгаш катап хынадыр силер — дээш, эмчи бижик сунган.

Эмнелгеден үнгеш, боданып базып олурган. «Таакпылаарын канчаң октаарыл?!. Бажыңыга келгеш, көдээде катиези аараан деп медээ дыннаан. Калайы аваазынче дораан чорупкан болган.

Ол 12 харлыг оглу-биле арткан. Аъш-чемни болгаш өскедаа ажылдарны ййилээн кылып турган. Бир-ле кежээ ачазам ажылдан кээрге, «Ачай, бо кежээ 7 шакта ада-не хуралы болур. Оялдавас силер. Мен эжим-биле хиолдан чоруптум». — деп каан бижик стол кырында чыткан.

Адазы оглунуң кайы школада, каш класста өөренип турарын билир эвес. Кыдыраажын номчуп көргеш, ам билип алган. Ада-иелер чымлган классты арай боорда тып алгаш, бакылай бээрге, шевергин кеттинген шилгелек дурткынның башкы тургаш: «Хуралга келиниер бе? Кириниер, кириниер, эртен олурунар»—дээн.

— Ийе. Ондар Андрейниң ачазы-дыр мек.

Ол хуралдан эгелээш школа-биле харылзаалы адазы узомдыктырбайн келген.

Дыштанып хүнзе алашкылар хирлиг хептерни чуп, хөлчок арыгланганнар. Биезеги ышкаш, ажылдан келгеш, таакпы буруладып чыдарын чоорту катган. Дыштанып хүннерде оглун эдерткеш, үргүлчү хаактаар апарган. Эмчиниң сүмезин ёзутаар чемненип, эмнеген соонда, калыы экижээн. Ажыллааш келгеш, бажын ажылын деңге кылчыр. Калайы келгеш, өөнүн ээзиниң шак мындыг туттунгур, кежээ, дузаргак апарганынга хөлчок өөрээн.

Шынап-ла, арагалаары болгаш таакпылаавы организмге оңза хоралыг. Бо бүгүдеи үштунар дизе, хостуг шактарны ажыктыг эрттирип, ажылынга сундулуг болур. Багай чанчылдан үштунары чүгле боттан хамааржыр.

С. МОНГУШ.
Кызыл район.

ЭМЧИЛЕРНИҢ АЧЫЗЫНДА

Кижи кадык-ла чорза, канчап-даа ажырбас деп улуг улустун чугаалажып орарын биичимде бо-ла дыннаар мен. Мээң назы-харым дыка улгатпаан, чаа-ла кижи ортузу ажып турар, ынчалза-даа аарберге аарыгга таварышкаш, элээп уеде эмнелгеге чыдып эмнеткеш, сегидим.

Республиканың ниити аарыглар эмнээр эмнелгезинге бир чыл ажыг эмнеттим. Кажан кирип турумда, мээң байдалым дыка берге турган. Мени эмнеп турган ниити аарыглар эмчизи Тамара Дмитриевна Кваша ,аарыг кижилерни эмнээринге чүгле бодунуң артембилиин харам чокка берип турар эвес, д эөлдек-эптии, чылыг сөстери-биле база дузалап турар. Эмчивис палатага чазык хулумзуруг-биле кирип кээп, аарыг кижилерни кичээнгейлиг шинчип, оларга яшы-бүрү сүмелерни, тайылбырны берип турда магалыг-ла кижи. Эмнелгеге кирген аарыг кижилерниң сегин үнүп турарында ында кижилерниң кадыы даэш ажылынга дуң-хүн дивейн кызымак ажылдап турар сестраларның ачы-дузазы база аваэш эвес.

Бо улуг болгаш найыралдыг коллективке өөрүп четтирбишаан, ажыл-ижинге моон соңгаар-даа улуг чедиишкиниерни солуп замчыштыр күзедим.

Д. БИЧИК.

КАДЫ АЖЫЛДААЛ

«Х Улуг хурал» совхоз менээ чаа трактор хүлээдип берген, оон-биле үш чыл чедир ажылдап тур мен. Бо үениң дургузунда ажылым даэш чектедип-даа көрбедим. Оон колла чылдагааны — мээң механизатор өөрүмнүң ачы-дузазы болгаш деткимчези. Ол даэш өөрүп, улам-на кызымак ажылдап чор мен. «Беш чылдың шалыпчызы» хөрек демдээнин эдилекчизи-даа апардым, район Советиниң депутадынга-даа соңгуттурдум.

Үш уруглуг мен. Ажылым аар-даа болза, даалгамны күүседип, харын-даа, мактадып чор мен. Бодум коммунист мен. Хереэженнер, аныяк кыстар совхозта ажыттынган механизаторлар күргүүн доозуп алгаш, мээң-биле чангыс олурутта туруп, механизатор деп бедик атты адилээрни күзээр мен.

Н. ЧАШ-ООЛ.
Кызыл район.

КОЖАВЫСКА БОЛГАН КУДА

Кызын чүве. Кожавыс Седен-Доржу сугга айның чаазында куда болур дигеп. Авам, ачамны болгаш чоок-кавы төрел-дөргүлдерин дөгерезин чалаан. Чүлдүм биле Маңмал оларның өгленген өөнге аныяктар, а улуг назылыглар түс шайлаар деп чугаалаваш, ачам сутларны үш өгнүң бирээзинче киире берди. Авам сутларга ужа салгаш, менээ эът каап берген. Үзүм, чигир, боова, бооргак, саржаг, далган дээш чемве хөй. Келген кижилер дөгерези эттеп, шайлаан соонда, өглеишкен аныяктар өөнүн чанынга бичии чыглы каапталарын бир кижи чарлады. Кудацы ажыдарын ачамга даваскан. Ачам туруп келгеш, аныяктарга аас-кежиктиг чурттаалганы күзеди:

Эзертээни чыраа болзун,
Эдилээни мөңгүн болзун,
Баштанганы мөңгүн болзун,
Бастырганы чыраа болзун.
Торга дег каас болзун,
Торлаа дег өөрлүг болзун.

Кудага бат кагар, чв. кажык адар, хол болгаш бога шыдыраа ойнаар дээш өске-даа оюнчар килии түлүк. Аңаа арагадары ишпедилер. «Өглеригерге ижиңер» дээш улуг улуска хемчээлдиг арагалар тудустулар. Куда колдуунда-ла оюнтоглаа, тоол-тывызык-биле эрткен. Аныяктар аразында арага ижер кижи көңгүс көзүлбес. Амгы үениң кудазы база шак ынчаар эрттирип, эки чанчылды салгаза деп күзелдиг мен.

М. ЧАШ-ООЛ.
Чөөн-Хемчик район.

ӘЪТКА ХАЛАЛЫГ

Кандыг-даа нацияның улустары боттары чанчылдарлыг, ажыл-агыйжы дериг-херекселдерлиг. Бистиң тыва чон базала шаг-шаандан бээр тускай хер-херекселлериг чурттап келген. Эзер-чонак, ыңгыржак, чулар-чүген, согааш-бала, чепбаг аргамчылар, кидис өг кожаланы, куру, өг ыяжы, харваңча, өгнүң эргин-хаалгазы дээш чүү чок дээр! Безин демир кыскаш чокта от одаары берге. Хүн бүрүүн чурттагазынга туткууш-даа херек. Чамдык үүрмек херекселдерни кижи бези эскербес. Ынчалзажок олар чокта чаңгыс хүн-даа эрттирери берге болур.

Ылангый ажыл-ижи кышкы, чайгы көш-биле холбашкан малчын өг-бүлелерге үүрмек херекселдер дыка херек. Кыжын шанак, чайын терге азы эзер-чонак ышкаш херекселдер ыяап-ла херек апаар. Соөлгү үеде чамдык аныяктар ажыл-агыйжы херекселдери хумагалавас, ында-кайда октагыластар апарган. Чайын, күзүн эзер-үүгенни, чонаан ол-чаъста ажыглаап, оозун кургатпайн, өг даштынга кадыр кааптар. Оон уржуундан кидис чыдып, хем калып каар. Чайын, күзүн малчыннар аалдарынга чоруурга, улуг назылыг малчыннар аът-хөлүнге, эзерчонак ышкаш херекселлериниге дыка камныг. Олар хой, чылгы кадарып чораап, аът-хөлүнге ажаок камныг, кээргээчел, эзерден дүшкеш, аъдын оъткарар, оон дүүн суйбаар, эзерни соөр, а бир чамдык чалыылар хөөкүй аълының эзериниң кырындан дүшпес, ында хоютку дег олурар. Күжүр аъттың оорга-мойну чеже шыдаарыл, ол демир эвес-ле болгай. Оон эът-соөгу ыстап-шылап, харындаа ооргазы шаарарын, ойлуп-тештип болгай.

Чылгы мал шүүлчел бээрге, ана каракка чаржыныыг: аъттың ооргазы чайладыр-даа эттинмес, ында ымыраа-сээк үгдээп чоруур. Ол база-ла кадыг бастынган чоруктан азы дерлиг, чонза ажок чуга болганындан, тывылган оюлган-дыр. Чамдык тыва эзерлерниң чавызы ажок, кызыы болганындан, аъттың ооргазын өйүп, кадыг базыптар — бо коичуг айылдыг. Ыя оон эгелээш, аът ооргазы ириней болур. Ынчангаш үрдүнар эзерни эки хынап, чонак-дерлиин солуп, кылын-чугазын ылавылап, молун-чиримин база хынап көөрү чугула. Оон башка, чамдык эзерлериң колуну эрбеинг, ол аъттың колдуун өйүп кааптар, олче курт чажып болур. А бир чамдык чалгаа калаачылар одарга мунуп келген аъдының суглуун безин ужулбайн оъткара бээр, азы уттуптар. А демги оъттаксаан аът чүткээш, суглукка дижин үреп, үүй дайнап-даа алыр таварылгалар бар.

Мунуп чораан аъдының аксын шеле соп болбас. Аъттың чырыы чарыглаш, балыглап, күүттүп болур. Бо дугайын чайын дыштанып келгеш хөй каларган бичии уругларга чөгүм, сургаазы күзенчиг. Кадарчы кижи хоюн-даа, мунуп чораан аът-хөлүн-даа деңге оъткарар хүлээлгелиг. Үзүү аргамчызын мыаң-ла дергилеп алыр ужурлуг. Оон башка чамдык малчыннарның хүлээп алган аът-хөлүнүн үттуг чанынга хүүн-даа азып болур-дур.

Күруне малынга мындыг хумага чок, оны мунупканда хаядашка эзирик, карак-кулак чок чүгүртүр, ол хөөкүй аъттың дүүүн безин кыжын дагалавас соок суг сүстүрер кээргел чок хөөннер эм-даа совхозтарда бар. Ынчангаш мал эмчилери, зоотехниктер, бүгү малчыннар ажыл аълын, оон херекселлерни эмгелеп, доктаамал кичээнгейге алыры үениң негелдезин апарган.

Эрткен чайын мал сүргеи кижилер Сукпакка аъттарлыг келдилер, аът-хөлү арган. Хамык херекселлерин мунган аъттарында дергилеп алгылаан, ал-боттары эзирик. Дыка аар чүктүг аътты мунуп болбас чүве болгай. Оон оргазы ойлуп, харын-даа кемдескерген болур. Совхозта өске аът чок эвес, аңгы аъттан коштап алгаш, аңаа ожуапажыл, күш-хүнезиниң түскай үдүрүп алыр херек. Чаңгыс аътка ырак черден аар артынчак алгаш, мунуп туруп бөгге берге-даа, хөөкүй аътка халалыг-даа.

Бир чамдык малчынарның дериг-херекселдери, эзер-чонак дыка чаржыныг болур-дур. Ындыг чединнее чорук ажыл малынга халалыг-даа, көрүшдаа чок болур. Ынчангаш ажылдаар аът-хөлдүн херекселлерин эмгелеп, харын оны үдам экижитсе деп санаадыг мен.

С. САНДЮ.

„Шынга" харыы

ИСТЕЛГЕ ОРГАНЫНЧЕ ШИЛЧИТКЕН

«Шын» солуннуң бо чылдың январь 31-де үнген дугаарынга «Улусчу контрольдун арнынга» «Төктүп турар сай эвес» деп эгелиг фельетон пардаттынган. Фельетонга хамаарыштыр Чөөн-Хемчик райкүүскомунун даргазы Д. С. Куулар дараазында харыны редакцияже чоруткан: Ында шүгүмчүлеттинген фантылар бүрүн бадыткаттынган. Херээ ныырында Карл Маркс аттыг совхоз Ташебе станцияга демир-дес аймаа дужазваан. Чадаанада Сельхозтехниканың автобаазазының чамдык чолаачылары меге шынзылгалар кылдырып алгаш, оларны автобаазанын бухгалтериязынга дужаагаш, артын акша ап турган. Бүүүлүг кижилерниң херээн истелге органнарынче шилчитнен.

УРУГЛАРГА УГААДЫР

Бүгү чүвеин дорт чугаалаар уруглар болгаш элээди-даа апарганнар чамдык тыва сөстерни билбес болгулаар. Оон уламындан будун домактарыны утказын билбестер. Ынчангаш ада-иелер уругларының билбейн турар сөстерин айтып берип, сөстүн утказыи чалгааравайн тайылбырлап бээри күзенчиг.

Чижээ ой, чик, ыйгыл, чоога, өзен, арга, эзим, мойналык, баалык, кызаа, шын, сирт кыры, хавак, эрик, деспек дээн ышкаш. черге хамдарышкан бо сөстерни уруглар эки-ле ылгаштырбас. Кызаа, өзен, хавак дээрге ындыг дээн чижектиг, харын-даа ол бүгүнү көргүзүп турган тайылбырлап берзе улам эки деп бодаар мен.

Кандыг-бир чүвеин шарып азы багланарын билдингир болгаш, ол чүвеин дорт чугаалаар уруглар болгаш элээди-даа апарганнар чамдык тыва сөстерни билбес болгулаар. Оон уламындан будун домактарыны утказын билбестер. Ынчангаш ада-иелер уругларының билбейн турар сөстерин айтып берип, сөстүн утказыи чалгааравайн тайылбырлап бээри күзенчиг.

Чижээ ой, чик, ыйгыл, чоога, өзен, арга, эзим, мойналык, баалык, кызаа, шын, сирт кыры, хавак, эрик, деспек дээн ышкаш. черге хамдарышкан бо сөстерни уруглар эки-ле ылгаштырбас. Кызаа, өзен, хавак дээрге ындыг дээн чижектиг, харын-даа ол бүгүнү көргүзүп турган тайылбырлап берзе улам эки деп бодаар мен.

Кандыг-бир чүвеин шарып азы багланарын база ангы-аңгы адаар, чугаалаар болгай бис. Чижээ доңнаар, сыдымнай тыртар, шивей баглаар, боскуй баглаар, чеже тырттар, дошка баглаар дээн чижектиг. Бат баглаарының байдалын четче билбес, баглап-даа алза, канчаар багладым?—дээрге тайылбырлап билбестер база бар.

Оон ынай маадың өң-чүзүнүге будалбас кылдыр өөретсе эки. Чижээ шилги инектикызыл дээр, доруг аътты кара дээр боордур. Ындыг янзылыг чижектерни кижи бодунуң уругларындан, оларның уругларының чугаа-домаандан-на эскерер-дир. Ынчангаш бо бүгүнү уругларга угаадып, айтып берип, чугаа-домакка өөредириң артык эвес деп бодал-биле моны бижидим.

Д. МИЖИТ.

Советтер амыдыралы

БИР ДЕМНИГ АЖЫЛДААР

Кызыл район Советиниң ээлчеглиг бешки сессиязыга киитиниң корум-чурумуи эжиждер болгаш, кем-херек үүлгедир чоруктар-биле демиселди күштелдирер талазы-биле СЭКП Тыва обкомунуң бюрозунуң, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң докталының күүселдези болгаш районнуң Совет органнарының сорулгаларының дугайында райкүүском даргазы К. Бакулиниң илеткелии чугаалашкан.

Кем-херек үүлгедир болгаш корум-чурум үрээр чоруктар дугайында айтырыгларны суур, көдээ Советтериниң сессияларына, күүсекчи комитеттериниң хуралдарына удаа-дараа чугаалажып, ол талазы-биле кылып чорудар хемчеглерниң комплекстиг планын ажылдап кылгаш, оон күүселдезин чер-чер Советтериниң күүскомнарының шыңгыы контролюнга тургускаиының түнелиинде кем-херек үүлгедишкинии 1976 чыл-биле деннээрге 1977, 1978, 1979 чылдарда эвээжээн, назы четпестериниң иштинден кем-херек үүлгедишкинии кызырылган. Ылаңгыя Кур-Чер көдээ Совет болгаш «Тиилелге» совхозтуң директориязы хөй-иитии организациялары-биле кады бир деминг ажылдааш, корум-чурум үрээрлер-биле болгаш оорлар-биле демиселдя сөөлгү үеде элээн күштелдирген, эки тура дружиианың ажылын совхозтуң кол агропому П. Кара-Сал холга ап, совхоз будурүлгезинде ажылдап турарларның аразында корум-чурумну быжыглаанындан, ажыл кылбас төлөр хөөнүүлерии ажылче хаара тутканындан «Тиилелге» совхозга машина-техниканың септелгези эки чоруп турар. Часкы тарылгага кирер бүгү трактолар, машиналар септеттинген, 32 комбайиы сеттээн. МТМ-иің коллективи дружина деп-журнайлаашкынынга идепкейлиг киржип, ай, декада санында чарышка шаиналлыг черлерии ап келген.

Кур-Чер көдээ Советиниң девискээринде сөөлгү үеде корум-чурумнуң экижиирииге ында хөй-иитии организациялының киржилгезиинии улуг ролюн сессия демдеглээн. Чижээ, херээженнер чөвүлелиниң талазындан уруглар кижизидилгезиниге, уран чүүлге хамаарышкан ажылдарны план ёзугаар организастап турары эки. Партияның XXVI съездизиниге үткүштүр сууриуң уран чүүл маргылдаазынга агитквартиралардан 30—35 кижи киришкен, а район көрүддезиниге Кур-Черниң бот-тывыгыр артистери бирги черии, эки тура дружиналарың район слёдунга «Тиилелгении» дружиниктери база бирги черии алган. Эш хуузуиуң судтарының ажылдарын Кара-Хаак, Баян-Кол көдээ Советтер сөөлгү үеде экижиткен. Ылаигыя Баян-Колда хоорун коммунист А. С. Хөпээиниктиң даргалааны эш хуузуиуң судуиуң ажылы өскелерге үлегер болур ужурлуг. Суурларга, бригадаларга корум-чурум хажыдыышкыннарын сойгалаан үүүшкүиүг хуралларны ол эрттирип келген. Баян-Кол, Кара-Хаак көдээ Советтерде профилактика чөвүлелдерии план ёзугаар ажылдап, кем-херек үүлгедир чоруккa удур хемчегларии ап турар аларган.

Кем-херек үүлгедикчиларииң херээи истээр, бүрүүдуларга кеземче онаар хемчегларни, корум-чурум үрээрлер-биле баш удур ажылды райоииуң чер-чер Советтери-биле кады административтиг органнар база чорудуп турар. Дружиниктерииң киржилгезиибиле 98 рейдилер чоруткан, ол үеде 83 корум-чурум үүлгедикчилерии дружиниктер тудуп, чогуур хемчеглерии алган.

Ынчалза-даа иитииың корум-чурум камгалалы болгаш кем-херек үүлгедир чоруктар-биле демисел районда чогуур негелдеге ыракта четпейн турар. 1979 чыл-биле деннээрге, кем-херек үүлгедишкиии 1980 чылда өскеи. Лар кем-херек үүлгедии болгаш күрүне өөнүүзүн тотчеглээри бо үеиик иштинде база өскеи. Эң хөй кем-херек үүлгедиглери 1980 чылда болгаш 1981 чылдың 2 айларында Шамбалыг, Сукпак, Элегес-Аксы көдээ болгаш Каа-Хем суур Советтериниң девискээринге болгулаан. Бо Советтерде дузалал пуиктулары, иитииың корум-чурум камгалалыиың чөвүлелдери, ала-не комитеттери, херээженнер чөвүлелдери, эки тура дружиналар, эш хуузуиуң судтары коичуг четпес ажылдап турары кем-херек үүлгедир чоруктарның ковудеп турарының бир кол чылдагааны мынла. Ылаигыя Каа-Хем суур Советииде профилактика чөвүлелиниң ажылы эрегелдээшкиие, ында улусчу дружинаның ажылы база кошкан, албан организацияларның удуртукчулары олче шоолуг киче-ингей салбайн, дежурийлаашкыи үезиие дружиниктерсе машиианы үадурүп бербейн турар. 1981 чылдың январь, февраль айларында Каа-Хем суур Советииии девискээринге хулиган херек үүлгедиишкиии дыка өскеп турда суур Советииии күүскому ол талазы-биле боттуг хемчеглер албайн турар.

Хулиганнаар, оорлаар чоруктар-биле демиселдя районнуң совхозтарында чөгенчиг куду деңиелде тургускаиын көдээ ажыл-агый эргелелииың начальииги А. И. Семенов миннип чугаалаан, оорлар, хулиганнар, ажыл кылбастар-биле демиселдя «Тиилелге», «Х Улуг хурал» совхозтарның директорлары В. Оюи, Х. Монгуш олардан өскелери херекке албайн, оиу көдээ Советтериниң күүскомнарыиче чүүй каап турары шын эвес деп, ол бодуиуң саналынга демдеглээн. Совхозтарда бухгалтерия, зоотехиик учёт-отчёттарның куду деңиелде турарын райкомиуң пленумнарынга, чөвүлел хуралдарга чугаалажып турза-даа, оон совхоз дирекциядары болгаш көдээ Советтер чогуур түнелдя үидүрбейи турарын, милиция, суд, прокуратура органнарының сула ажылдап турарын Баян-Кол магазииииың эргелекчизи, район Советиниң депутады А. О. Намажап шүгүмчүлээн. 1980 чылда Баян-Кол көдээ Советиидеи киирген 5 херекти чедир истевейи, ара соксаткан болуп турар. Депутат оон ынай кожа районнарның иштики херектер киидистери аразында харылзаалыг ажылдаары чугула деп чугаалааш, «Х Улуг хурал» совхозтуң 3 аъдын алган, Улуг-Хем чурттуг оорларны Баян-Колдуң А. Хөпээнчиик баштаан дружииниктери тутказш, Улуг-Хем районуң иштики херектер киидизиите дужаап бээрге, хостуг салыпканын, ол дугайын Кызыл районуң иштики херектер киидизи билир бе дээрзин чугаалаан.

Илеткелчиини-биле алырга, 1980 чылда 227 баш мыйыстыг бода мал, 3167 баш хой, өшкү, 118 баш чыгты мал, 20 баш хаван, 40 баш иви төтчеглеттинген болгаш малчыиарның зэ-харыысалга чогуубиле читкен, азы ол малдарның ортумак өртээ 145.000 рубль болган. А бир эвес ол чок малдарның 1981 чылда төрүүр ужурлуг чаш төлүи каражаның кырында каткаш, чаш төлдүң өртээи үилдреш, немээр болза, сан-түк улам-на көвүдээр ужурлуг. Күрүиеге, совхозуига хөй түиүг акшатөгерик каража чедирип турар, зэ-харыысалга чок малчыиарның аттарын эргелел начальииги саналынга алдаваан. Куш-ажыллыи сагылга-чурумну районнуң совхозтарында кашчаар тургустуиганын үстүиде чурагайлар хереченлеп турар.

Көдээ ажыл-ишчилериин ортузунга идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылдар чоруттунуп турар, ынчалза-даа хоойлу-дүрүм талазы-биле лекция беседалар, диспуттар ховар бооп турарын «Тере-Хөл» совхозтуң хойжузу, депутат Ичин Бөлүүк саналынга чугаалааш, көдээ Советтиң, совхозтуң политинформаторларының, лекторларын, пропагандистерии олче кол киүзэигейии салырын саналдаан. Кунгуртугда участок төлөэзиниң ажылы хөй-иитии организацияларынлан хоорук, чалгаалар, прогульшиктер-биле ажыл кошкак, эш хуузуиуң судуиуң ажылын база экижидер үе келген. Арагалаашкыига, оорларга удур комиссиялар база өске ады үиген көдээ Советтерде ышкаш. Шынаа көдээ Советиидеи доктаамал ажылдавайн турарын И. Л. Бөлүүк шутүмчүлээн.

Терлиг-Хая—райоида эвээш кижилиг, бичии суур, а ында-иитииың корум-чурумуиуң сагылгазы куду, кем-херек үүлгедишкиниери удаа-дараа бооп турарын Терлиг-Хаяның мөңүи-суу будурүлгезиинің директорлу депутат Вл. А. Довченко саналынга чугаалааш, ында дружина, эш хуузуиуң судуиуң, профилактика чөвүлелиинң ажылын экижидер дээш Терлиг-Хая көдээ Советиии ап чорудуп турар хемчегларииге доктаагаш, үлегерлиг сагылга-чурумиуг, культурлуг суур болдурар дээш терлиг-хаяжылариың мурнуидз сорулгаларга доктаагаи.

Корум-чурум камгалалыида болгаш кем-херекти баш удур болдурбас дээш ажылларда четпестериии барын районуң иштики херектер киидизиниң начальииги М. Ш. Шойжуи чугаалап, оиу чайлалырының аргаларын сүмелеп, милицияның бо талазы-биле сорулгаларыга доктаагаи. Ол ышкаш Кур-Чер, Кара-Хаак көдээ Советтериниң күүском даргалары П. Хертек, О. Доржу саналдарыига сессияның хүи айтырыида көрдүиген чедер, четпестериигe доктаагаш, корум-чурумиу эжижидери болгаш кем-херек үүлгедишкиииң болдурбазыига бүгү депутаттарның, активчилериің калбак киржилгезиниң, бүгү хөй-иитииың бир деминг ажылдазының чугулазын демдеглээнер.

Чугаалашкан айтырыг талазы-биле тускай хемчеглерии сессия хүлээп алган.

Д. ЧЫМБА.

ЭВИЛЕЛДЕШКЕН РЕСПУБЛИКАЛАРДА

РСФСР

Приморьеиің хоочун бүдүрүлгезіи — «Дальзаводтуи» шөлүнге сентеттиигеи эжиидирип чораап балык тудуп, сейзырады ажылдап кылыр заводтарның чартыыидан хөй кезии далайже хуусаа бетияде үнүпкен.

Ыидыг түкиелди чедип алырыига бүдүрүлгеиің бүгү салбырларында боттандырып турар аар ажылдарыи механизастаарының болгаш автоматчыдарының программазы дузалаан. Ол хемчеглер үре-түкиелдиг болгаш дүрген ажылдаар арганы берген. Чаигыс-ла чижекти көрээли. Чоокта чаала ажылчын кижи суднонуң дүвүи дадарыышкыидан болгаш будуктардан аштаар ажылды бир шакта беш дербелчии метрден эрттирбейн турган. Заводтуң тускай эртемнигларииің чогаадып кылганы херексел-биле ол ажылды кончуг дүрген кылыр апарган.

Ам заводтуң цехтериидe санныг программа-биле башкарар автоматтыг станоктар ажылдап турар.

УКРАИНА

«Мен ол куштуң кезекчигежи болганым-биле аас-кежиктиг мен» деп кыйгамчык уранчечеи одуруглар «Партийжи ёзу-биле көрүүшкүи» дээр документалдыг чаа киноиуи кол утказы болган. Украинаның кинематографистери 80 чылдарның коммунистериигe тураскаатказ ол кииону чурттуң заводтарының цехтериигe, тудуглар болгаш колхозтар шөлдериигe тыртказ.

Чаа кино Советтер чуртуиуң 17 миллион коммунистериии тургузукчу намдарын ленинчи партияның дайынчыларыиың овур-хевирии, амыдыралын тодаргай көргүскеи. Көрүкчүлер сураглыг шахтёрлар — Донецкиден А. Аситченко, Ростов областан — М. Чих олариың-биле, Херсоиуң колхоз даргазы Л. Давыденко болгаи Москваиы тудугжузу Н. Злобин суглар-биле танышкарлар. Экранга олар үеиин мурииуига коммунистиг бедик дарыысалгазының дугаймында, чаа инитилелди тургузарынга идепкейлиг киржир деп оон эң чүгула партийжи даалгазының дугайында сагыш-бодалын солчуп турарлар.

УЗБЕКИСТАН

Берукий районнуң Ленин аттыг колхозуиуң суур кудумчуларынга тодаргай айыткан шагында «Молоко» деп бижиктиг автоцистерналар чедип кээр. Олар бажың санынга доктаагаш, чартык-даа, бүдүи-даа кочал ишти чаа сапган сүттүг цистериаже кудуп ап, санажыр дептериигe демдеглээш, оон улаштыр-ла кезип чоруптарлар.

Мында хереглекчилер кооперациязы көдээ чурттакчыларны эът, сүт, дагаа чуургазы, ары чигири садары-биле холбашкан шүүттүг ажылдан ыячаар хостап турар. Эки уксажылгазы СЭКП-иің кичээиргейииің төвүиге туруп келгеи болгаш туруп-даа турар. Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң кежигүиери күрүиелер-биле садыг харылзааларын Совет Эвилели улам калбартып, бодуиуң улус ажылагый планнарын акы-дуима чурттарның планнары-биле сыры холбаштырып турар. Ынчангаи ол политика делегей экономиказынга социализмиин туруштарын быжыглаар үидезин болуп турар. Делегейиің социалистиг интеграциязының комплекстиг программазы-биле чергелештир 1990 чылга чедир үзүн хуусаалыг программалар ЭДЧ-иің кежигүиери чурттарын кадыг ажыллажылдазын улам-на калбартырының кол быразы болуп турар. Ол программаларны ажылдап кылырынга болгаи боттандырарынга шиитпирлиг салыышкыиы Совет Эвилели киирип турар деп, «Руде право» солуиуң мурнуку үүлүүн түиелиидe онзалап демдеглээн.

Ук таллың назыны амдыгында млап тодаратгынмаан. Ынчалзажок, эртеңденнериің болзп турарш-биле алырга, ол чүстеи чедe эвээш эвес чылдыг.

Ол хире кандаачал черге ук ыяш канчап қургааанын? Ында кужурлуг бичии суг бажы шыкты аиаа берип турар боогаи. Ол бир шагда арыг суглуг турган, сөөлүнде барып кужурлуг болуг берген чадавас. Ол тал ыяш ыидыг сугиу ажылдарынга база чанчыгын шылапканы ол боор.

Кайгамчыктыг талды ам камгалалда киргеи, оон дөүүнде дыштаныла булуиучугажыи дерии тургускан.

КАЗАХСТАН

Республиканың эи-не кургаг элезииииг чери—Мангышлактың хоорайларының болгаи суурларыиың иогаанчылыгазы ам дүргелээр. Область төвүиүң чанында дүргеи өөрн болгаш хөй ажалала, суг негевес тал ыяштарның үрезиинии өстүрер черии тургускан.

Ажаа тарыыр үрезиинии чартык ортулуктуң төвүнде кайдаашкынга быжыг чадан сигеннер үиүп турар черден тывылган кара чанғыс улуг ыяш берген. Оон уиуиуң чоону беш кижи кужактап четпес болгаи.

МОЛДАВИЯ

Республиканың шөлдери, садтары болгаш виноград тарыыр черлери шыиарыиың талазы-биле шын үвелээшкиииің демделктерии салган аттестаттарны алган. Молдавияда чер бүрүзүиүң шиарыи, тургузуулуи болгаш аргалыын тодарадып кылыр ажылдар доозулган.

Экономиканың болгаш көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиииң эртем-шиичилел институдуиуң база чер тургузуулуиуң талазы-биле төлевилел институдуиуң ажылдакчылары ол шиичилел ажылдарын чорударда чүгле күүсеттинген 60 ажылдар — республиканың районнарыига, колхозтарыига болгаи совхозтарыига продукциияны бүдүрер болгаш сайгарарының планнарын күүседириигe идегелдиг арга болур. Ол ышкаш чер курлавырларыиың дамзы-майык системазы ажыл-агыйларның ажыл-херээ хаидыр аиализтээриге, көдээ ажыл-агый культураларын шын ээлчештирип чажарыига болгаш адырларыи оон ыиай специализастаарыига база идиглиг үидезии болур.

(СЭТА-ның корр).

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: КЫСКА ДЫҢНАДЫГЛАР, ТАЙЫЛБЫРЛАР

ЧУГУЛА УЖУР-ДУЗАЛЫГ

ПРАГА. (СЭТА). 1981—1985 чылларда болгаш 1990 чылга чедир үеде ССРЭ-иің экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң кол угланышкыинар илергейлеп турар. Совет кижилерниң чаагай чоруун бедидер, тайбыиы камгалаар, чавырлыышкыиның чорудулгазын уламчылаар дугайында сагыш салыышкын ол чугула документизе сиииккеи деп, солуи онзалап демдеглээн.

1981—1985 чылларда болгаш 1990 чылга чедир үеде ССРЭ-иің экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң кол угланышкыинары бүгү делегейгe база улуг ужур-дузалыг болуп турар деп, «Руде право» айыткан. Социалистиг өске чурттарның дуржулгазын Кол угланышкыиларда барымдаалап көрген болгаш делегейиің экономиктиг харылзааларын, чамыктын муриуида күш-ажылдың социалистиг хуваалдазының харылзааларын улам ыиай калбартырын тодаргай айыткан.

Социалистиг өске чурттарбиле ССРЭ-иің кадыг ажылдагызы СЭКП-иің кичээиргейииің төвүиге туруп келгеи болгаш туруп-даа турар. Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң кежигүиери күрүиелер-биле садыг харылзааларын Совет Эвилели улам калбартып, бодуиуң улус ажылагый планнарын акы-дуима чурттарның планнары-биле сырый холбаштырып турар. Ынчангаи ол политика делегей экономиказынга социализмиин туруштарын быжыглаар үидезин болуп турар. Делегейиің социалистиг интеграциязының комплекстиг программазы-биле чергелештир 1990 чылга чедир үзүн хуусаалыг программалар ЭДЧ-иің кежигүиери чурттарын кадыг ажылдажылганын улам-на калбартырының кол быразы болуп турар. Ол программаларны ажылдап кылырынга болгаи боттандырарынга шиитпирлиг салыышкыиы Совет Эвилели киирип турар деп, «Руде право» солуиуң мурнуку үүлүүн түиелиидe онзалап демдеглээн.

ЛЕНИНЧИ ОРУК-БИЛЕ

БЕРЛИН. (СЭТА). СЭКП ТК-ның Чиигине секретары Л. И. Брежиевтиң СЭКП-иің XXVI съездизиигe көдүргеи тайбың чаа инициативалары бүгү делегейгe тайбыиы быжыглаарынга кайгамчык улуг ужур-дузалыг болуп турар деп, Германияның Социалистиг чаигыс аай партиязының ТК-зының Политбюро кежигүиү болгаи секретары Г. Миттаг медеглээн.

Иитилел депцилгезиииң түк тудулкчузу ролюи Совет Эвилелиииң Коммунистиг партиязы база катаи бадыткаан. Тайбыиы камгалаарының айтырыгларын ол хире бедик харыысалга-биле көрүп турар СЭКП-иің тайбың саналдарын делегейиің чаагай сеткилдиг бүгү кижилери деткип турар. Совет коммунистериің партиязы ленинчи орук-биле бүдүрелдиг бар чорууруи эш Л. И. Брежиевтиң съездиге кылган Отчёт илеткели тодаргай көргүскен. СЭКП ТК-ның Чиигине секретарының программалыг илеткели тайбыиы хандырарынга, чавырлыышкыиы уламчылаарына төөгүлүг ужур-дузалыг деп, Г. Миттаг онзалап демдеглээн.

Советтер чуртуиуң улус ажыл-агыйының дүргеи хөгжүлдезии ССРЭ-иің эрткен беш чылда экономиктиг түиелдери хереченлеп турар, 80 чылдарда ССРЭ-иің экономиктиг стратегиязы тайбыиың херээи быжыглаарынга, совет кижилериің чаагай чоруун улам-на бедидериигe улур ужур-дузалыг болур деп, Г. Миттаг онзалап айыткан.

БҮЗҮРЕЛДИГ БАЗЫМ

ДЕЛИ. (СЭТА). Совет Эвилелиииң экономика, социал болгаш культура тургузуушкуунга шылгараңгай чеднишкиннерии делегейиниң деиилгелиг хөй-иитизи магадап, аиаа чортаарланып турар деп, Индияның Коммунистиг партиязының Национал Чөвүлелиниң чигине секретары Раджешвара Рао медеглээн. Оон чүүлүн Центральиые сервис агентилел дамчыткан.

Совет экономиканың бүзүрелдиг базымы СЭКП-иің политиказының шыиңыының болгаш мерген угаанныының тодаргай херечизи деп, ол айыткан. Сибирьде улуг күчүлүг чаа электростанцияларын ажыглалга киргеии, Байкал-Амур магистралының тудуу, үк таллың назыны амдыгында млап тодаратгынмаан. Ынчалзажок, эртеңденнериің болзп турарш-биле алырга, ол чүстеи чедe эвээш эвес чылдыг.

Ол хире кандаачал черге ук ыяш канчап қургааанын? Ында кужурлуг бичии суг бажы шыкты аиаа берип турар боогаи. Ол бир шагда арыг суглуг турган, сөөлүнде барып кужурлуг болуг берген чадавас. Ол тал ыяш ыидыг сугиу ажылдарынга база чанчыгын шылапканы ол боор.

Кайгамчыктыг талды ам камгалалда киргеи, оон дөүүнде дыштаныла булуиучугажыи дерии тургускан.

Совет планнарының кол сорулгазы — чоиның аммдыралын экижидерн болгаш тайбың тургузуушкуиуиу калбартыры болуп турар деп, Р. Рао демделээн.

Бүгү совет республикаларының деп эргелиг болгаш чагаай үре-түиелдиг хогжүдезии—совет улустуи болгаш оон Коммунистиг партиязының улуг чедиишкиннериниң бирээзи-дир деп, ол айыткан.

ХАРЫЛЗААЛАР КАЛБАРГАН

ВЕНА. (СЭТА). Совет Эвилелиниң болгаш Австрияның аразынга садыг-экономиктиг харылзаалар чедиишкиииг калбарып турар деп, садыг болгаш үлетпүр министри И. Штарибахер медеглээн. Сөөлгү он чылдарда ийи чурттарның аразынга садыглажылга көвүдээн. ССРЭ-иің болгаш Австрия Республиканың аразынга 1981—1990 чылдарда экономиктиг, эртем-техниктиг кадыг ажылдажылганың узун хуусаалыг программазынга ат салыышкыны Москвага болган. Бистин харылзааларывысты улам-на калбартырынга ол программа эки үидезии болуп турар деп, министр айыткан.

Совет Эвилелиниң чагыын ёзугаар 100 ажыг судиоларны Австрия тудуп берген. ССРЭ-ге судиолар тударын көвүдедири совет-австрия харылзаалардың калбартырынга чугула ужур-дузалыг болур деп, И. Штарибахер чугаалаан. Машина болгаш прибор тудуунуң химия болгаш металлургия талазы-биле кады ажылдажылганы калбартырынга эки перспективалар база бар.

Нейтралитеттиң идепкейлиг политиказын Австрия чорудуп турар деп, министр медеглээн. Чавырлыышкыиның политиказыидан чугула сорулга Европада чок. Дүшкүүрлүг чоруктуи чавырлыышкыны Чөөи болгаш Барыын чүк чурттарының аразынга экономиктиг харылзаалары калбартырынга чугула ужур-дузалыг болур. Чавырлыышкыиның политиказы Европага болгаш бүгү делегейгe улам сайзыраар дээрзиигe бүзүрээр меи деп, И Штарибахер демделээн.

СОВЕТ-АРАБ НАЙЫРАЛ

СЭКП-иин XXVI съездизи Иорданияның хөй-иитизиниң улуг сонуургалын болдурган. Чоокку Чөөи чүктүи айтырыын таарыштыр шиитпирлээр талазы-биле чаа совет инициатива араб улустарының кичээиргейиин төвүиге туруп турар. ПМА-ның Амманда корреспондентизи К. Максимов-биле беседазында палестин чогаалчы болгаш журналист Махмуд Шкейриин медеглээии болза:

— Чоокку Чөөи чүктүи айтырыын таарыштыр шиитпирлээр талазы-биле Л. И. Брежиевтиг СЭКП-иің XXVI съездизиигe көдүргеи санаалдары империализмге болгаш сионизмге удур араб улустарының чөптүг демиселии деткээи Совет Эвилелиниң принципиалдыг туружуи илергелеп турар. Палестин улустуң бот башкартынар болгаш хамаарышпас иционал күрүиезии күргузар эргелерии совет саналдарга бүрүи деткээи.

Америк империализм Чоокку Чөөи чүктүи күрүиелерии болдуиуң салдарынга болгаш тергиидеиге бүрүи чагыртырын ораладжып турар. АКШ-тың ол планнарын боттандырарынга Кэмп-Девидтиң сүлчээи болгаш египет-израиль дугуржулга кол чепсек болуп турар.

Империалистер болгаш сионистер антиимпериалистиг болгаш антисионистиг ниити араб фронтудан Египетти чарып, боттарының талазынче киирип алган-даа болза, араб улустар америк империализмиин болгаш сионистерии планнарынга удур шиитпирлиг демисежип турар. Араб чөрлерии Израильдиң эжелелиидеи доставарынга араб улустар бүрүи шиитпирлиг.

Америк империализм Чоокку Чөөи чүкке болдуиуң политиказын чорутпушаан, совет болгаш араб улустарның найыралын божаидарын үргулчу ораладжып келген болгаш ораладжып-даа турар. Америк империалистер ол сорулгазын кажай-даа чедип ап шыдаастар. Чүге дээрге совет улусбиле арабтарның найыралы оларның хүи бүрүде амыдыралынга быжыы-биле бадыткаттынган болгаш империализмге, сионизмге болгаш реакцияга удур араб улустарның чедиишкиниг демиселиин деткээн болуп турар. Ынчангаш Чоокку Чөөи чүктүи айтырыын төптүү-биле таарыштыр шиитпирлээриге Совет Эвилелиниң киржилгези эргежок чугула.

— Кэмп-Дэвид сүлчээзиниң болгаш «Европа инициативазының» мунгашталганы демделевишаан, америк империализмге, сионистерниг болгаш реакцияның планнарынга база чимзеиишкиннерииге удур демиселдя улам-на калбартыры эргежок чугула — деп, Махмуд Шкейр беседаның түиелиидe чугаалаан.

(ПМА).

ГФР. Боттарының ажылдаар черлерии камгалап арттырып алыр дээш барыын-герман металлургтар шудургу демиселди чорудуп турар. «Мөөнээр болгаш чаартыр» хемчеглериің түиелиидe сөөлгү он беш чылда чуртта экономиканың ол чугула адырынга 100 муи ажыг кижи ажылын ышкынган. **Чурукта:** Дортмундтуи кан эзилдиргичилериниң кадайларының «Хёш» дээр концери эзлериниң бүдүрүүшкүиүиү база дагыи кызырар болгаш ажылчыиарны массалыы-биле үидүрер дээи планнарынга удурлаиышкыиның демдээ кылдыр аш чарлаанын көргүскен.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ПОЛЬШАДА БАЙДАЛ

ВАРШАВА. (СЭТА). Польшада байдал дыка дүшкүүрлүг болуп турар. Дөрт шак дургузунда үргүлчүлээн ажыл соксадымышкыны улус ажыл-агыйынга 2,5 миллиард злотых акша түиүг когаралды чедирген.

«Солидариость» дээр профэвилел каттыжмышкынынга чаглактанган «Кос-Кор» деп антисоциалистиг организациянын удуртукчулары март 31-де чорудар кылдыр чарлаан ажыл соксадышкынынга кедергей идепкейлиг белетккиип, ол ажыл соксадышкынын болдурбас дүгайында чазак-биле чугаалажышкынынарны моондактап турар. Планнаан ол ажыл соксадышкынынын алыс сорулгазының болгаи характериниң дугайында айтышкынынарны «Дзенник Балтыцки» солунга парлаан болгаш оиу «Солидариость» бүгү чуртта тараткан.

Ажыл соксадышкынын чарлаан үеден эгелээш бүдүрүлгелериің болгаш албан черлериниң удуртукчуларын эргелеп башкарылгадан бүрүи чайладырын ол айтышкын инструкциядa бижээн. Ажыл соксадышкын «эжелеп алыр характерлиг» болганда, бүгү бүдүрүлгелерии болгаш албан черлерии ажыл соксатканнар эжелеп алыр үжурлуг деп инструкциядa оон ыиай айыткан. Бүдүрүлгелерже кижилериің киреии болгаш оортан үиерии чугле «Солидариость» деп профэвилел каттыжмышкынының удуртукчуларының чөпшээрели-биле боттандырарын айыткан.

Ажыл соксадышкынының үезиидe оиу удуртурунга харылзааның бүгү хереклелдерии — телефоиларны, радиоиу бүрүи ажыглаарын инструкциядa демделээн. Транспорт хереклелдериг бүдүрүлгелер боттарының транспорттуи тускай чажыт инструкциядa айыткан черлерже чорудуп бээрив инструкциядa оон ыиай бижээн. «Солидариость» деп профэвилел каттыжмышкынынга чаглактанган антисоциалистиг «Кос-Кор» организациязының удуртукчулары республиканың дүрүм ёзугаар эрге-чагыргаларын херекке албайн, дерзии үүлгедиглерни кылын турарын өнчүк-чөнгээлиг инструкциялар бадыткаи көргүскен.

«Солидариостиниң» чер-черде организациялары айыыл чок чорук болгаш милиция органнарын ыүгүлдеп, олариың ажылдакчыларын коргударын оралдажып турар. Дораан узуткаар бодаан ажылдакчыларың дандызыи чамдык черлерде кылып эгелээн. Чижээ, Легницкий воеводствозуиуң Меичика уезднзиидe хамаагы милицияның болгаш айыыл чөк чорук органнарының ажылдакчыларының чурттап турар бажыиларының адрестерии айытпышаан, оларың дандызыи ажыы-биле кылып турар.

Келеңк воеводствозуида үрегдекчи кижилер оруктарга моондактарыы тургускан болгаш орук айтыр бүгү демдектерии узуткаи каапкан.

«Солидариость» деп профэвилел каттыжмышкынының удуртукчулары Модзелевский болгаш Лабуда олар Вроцлавада вагон тудуунуи заводуига чүве чугаалаан болгаш Польшаның Каттышкан ажылчын партиязыи болгаш улусчу эрге-чагырганы каржызы-биле иүгулдээнинер. Варшавада, Кониидe, Цехануведе болгаш чурттуң өске-даа хоорайларында харылзаа салбырларын антисоциалистиг кижилер эжелеп алырын ораладжып турган. Чижээ, олар Варшавага телевидение дамчыдылгазының төвүи түр када эжелеп апкан турган. Ынчалзажок антисоциалистиг күштериің политиктиг хоралакчы ол үүлгедиглерии ойтур шаптырган. Белостокта аъшчем складтарын контрреволюстуг кижилер эжелеп алган дугайында медээлер база бар.

Чуртта байдалдың шак мынаар шыигы чилиглевеиниибиле холбаштыр ПКАП ТК-ның Политбюрозуиуң хуралы болган Польшаның сеймииин (парламентизиии) төлөэлекчилер чөвүлелиниң хуралы болган. Сеймиин сессиязын бо чылдың апрель 2-де чылдырарын шиитпирлээи. Польшаның Каттышкан ажылчын партиязының воеводстволар болгаш хоорайлар комитеттериниң бирги секретарьларының чөвүлел хуралы болуп эрткен болгаш «Солидариостиниң» удуртукчуларының өнчүк-чөнгээлиг үүлгедиглерибиле холбашкан айтырыларыны ында чугаалажып көргеи.

ПКАП ТК-НЫҢ ПЛЕНУМУ

ВАРШАВА. (СЭТА). Польшаның Каттышкан ажылчын партиязының Төп Комитединиң IX пленуму ПКАП ТК-ның Бирги секретары С. Каняның даргалаазы-биле болуп эрткеи. Чуртта байдал-биле, а ол ышкаш партиияның IX оиза съездизиигe белеткел-биле холбашкан айтырыгларыны ында чугаалажып көргеи.

ПКАП ТК-ның Политбюро кежигүиү. ПКАП ТК-ның секретары К. Барчиковский Политбюроиуң илеткелии кылган. Болган саиал-оиалларың соонда чогуур шиитпирлерии пленум хүлээп алган.

Күжүвүс—найыралда

БИР СУУРДА „ЧЕРЕМУШКИЛЕР“

Эрзин суурга чеде бергей кижи ооң кедээзинде сөөлгү ваш чылдарда туттунган 3—4 өрээлдерлиг ийи-ийи аал чурттаар чаа бажыңнарны дораан эскерер. Москванынга домей-лештир Эрзинниң «Черёмушкилерн» дижир бо чаа микрорайонну бир чамдык кижилер «Чаа-Суур»-даа дижир-ле Район төвүнүң чурттавчыларының биче чартык кезии ол чырык, чылыг, делгем бажыңнарже көжүп киргилээн. Эгезинде чаңгыс квартал-дан чоорту бүдүн микрорайон апарганы ол.

Ооң эрткен үезинче каксыдаа бол хая көрүп көрээлиңер. 1960 чылдар. Суур-биле ынчангы дазыр шөлдү сут бугазы аңгылап турган. Ол буганың төөгүзүү база солуп. Ону Нарын хемниң улугдан шагшаанда араттар хүүрек-биле кызып турган бадырын эккелтеп. Амгы Ленин аттыг совхоз ону тарылга шөлүн суттарарынга ажыглап келген. Баштайгы бажыңның таваа маңаа 10-на чыл бурунгаар салдынган. Суур келээзинде озалаш туттунуп турган баштайгы чаңгыс бажыңны улус ынчаш аэровокзал бажыңы дижир турганнар. Чүте дээрге ооң ырак эвесте хавак кырында аэродром бар. А бажың авиацииби холбашкан деп болур: ооң эгезин салган кудумчуну баштайгы тыва ужудукчу Чооду Кидиспейниң ады-биле адаан. 1972 чылдың февраль айда ол чаа бажыңче музыка ажылдакчызы Б. Дүгер биле зоотехник Б. Балы-Хөөнүң аны-аныяк өг-бүлелери көжүп киргеп.

Ам бажыңнарны ынча саныы деп чугаалаары безин берге. Сөөлгү үеде чаа бажыңнар маңаа барык квартал санында немежии келген дизе, хөөредиг болбас. А кудумчу саны дөрт: Чооду Кидиспей, Иргит Шагдыржап, С. К. Тока, эки турачылар аттыг. Ук чер чурттуг эки турачылар Аймыкы Севээн, Сынаа Кыргыс, Данил Дажымба. Кыргыс Чамзырың олар-биле аныяктар болгаш школачылар ужуражыышкыннарны бо-ла органнизастай берген турар.

Нина Ивановна Борисенко партизан отрядының дайынчызы чораан. Ол Эрзин чурттуг, ТАРН ТК-ның Чингине секретары чораан Иргит Шагдыржаптың ады-биле адаан кудумчуда дөрт өрээлдиг бажында чурттап орар. Ынчангы партизаннарны дүүнүг чүве дег сактып, салаа базын сапап орар: Сазыкин, Бабкин, Масленников... Каргыштыг дайынны, оскунган эштерин сакты бергенде, өөзээкылыы хайнып, карактарының чаштары бүлдецейни бээр.

Аныяк коммуйист Төмүр-оол Ловандай, Эрзин көдээ Советтиң депутады Сергей Ензак, комсомолчу Оганес Сурмалян. Олар үжелээн чырык черге балалдыг истн — хоорай-суурларны тудуп, төөгүге арттырып чоруур тудугжулар. Мында бажыңнарны чогум-на оларның бригадалары тудуп келген. Т. Ловандай ВЛКСМ Эрзин раймонуң бюро кежигүнү, аныяктарның төлептаг дагдыныкчызы. Чоокта чаа ооң ог-бүлезинге база бир чаа совет хамааты немецкеннге бригада кежигүннери изиг байырны чедирип, ооң холуң катап-катап дыңзыг туткан. «Төмүр» дээрге моол дылдан очулдурарга «демир» дээн сөс. Турза үзүн, үзүн, тутса моге тудугжунуң оглу март 2-де төрүттүнген Тогмит Ловандай микрорайонуң эң аныяк чурттакчызы. Аңаа көөрде Чыргал Магвал чаптанчыг чаш Тогмиттиң кырган-авазынга-даа кырган-ава боон болур. Ол ам 80 харже кирипкен.

Наталья Тлеумбетова. Ол — ажыл-ижи чүгле Эрзинде эвес, а бүтүн республикада эки деп сурагжаан амыдырал хандырыла комбинадының даараныкчызы. Оны бо ажылга дазыктырып ижикпирген дагдыныкчызы, Тыва АССР-ниң амыдырал хандырылгазының алдарлыг ажылдакчызы Күзенмаа Урту-Назыновна Идам ооң-биле барык кожа чурттап орар. Коллективте социалистиг чарыштың каш удаа тиилекчилери бо ажыл-ишчи, ус-шевелер огородтарынга янзы-бүрү ногаа аймаан тарып өстүрүп, өскелерге бо талазы-биле база үлегер-чижээн көргүзүп турар. Ол ышкаш Н. Бегзи, О. Аван-оол З. Хайын, К. Доржу чергелиг оңон ог-бүлелер ээлери база ногааларны, чечек-чимисти хөй-биле тарып келген.

Микрорайонуң чурттакчылары партияның XXVI съездизинниң төөгүдүг шинтпирлерин амыдыралга боттандырар талазы-биле районда калбаргап чарыкка идепкейлиг киришкшаан, уран чүүлге, күш-культура болгаш спорттуң хөгжүлдезинге боттарының үлүүн базә кирип турарлар.

Чурулга башкызы Анатолий Доңдуп — хостуг хүрешке ССРЭ-ниң спорт мастеринге кандидат, хөй-нимчы тренер.

Бот-тывынгыр композитор, чуруккучу, даш чопукчузу Бритад Дүпчүр — ССРЭ-ниң Чуруккулар эвилелиниң кежигүнү, Тыва АССР-ниң культурасының алдарлыг ажылдакчызы. Ол бо микрорайонуң үндезин чурттакчыларының бирээзи. Ам аңаа сес:

— Маңаа солун кылдыр бичии төөгүден сакты каапгайы. Бичe шаанда, ынчангы Сарыг-Булун школазынга өөренип турумда, бистеринң — өөренирилерниң кичээл катаптап, шылгалдага белеткенир база бир ынак чери бо турган чүве. Ажык шөл, ам арта суурдан озалаш болгаш салгыннап каап турар — номчуттуварга сагыш-бодуе демей-ле. Арыг-кылан суглуг арыкчыгаш база чанында. Бир шагда маңаа хөй чаа бажыңнар чергележи бээр, оларның бироезинге сээн өг-бүлең чурттаар деп ынчан сүлер. Чайын маңаа тарымал ыыштар ногазарарып, чүзүү-бүрүн чечектер саглаа бээр — чараш-ла. Бистиң бот-кичээл кылып турган черивисте 700 олуттуг чаа даш школа база

бедип үнүп орар. Ол улуг делгем, чазагайжыды туттунган үш каът школага мээң ажыттелүм өөренип Шынап-ла, «Ада көрбээнин оглу, не көрбээнин кызы көөр» деп чүве бо эвеспе. «Шуптуң чүвени — кижиге, кижиниң чазагай чоруунга» деп Коммунистиг партияның салган соруглазының амыдыралга чайгылыш чок боттанып турарының бир хереечизи база ол-дур.

Б. Дүпчүрүнүң баштайгы ырлары — «Бора-хөлпеш», «Амырактың чечээ», «Октаргай алышкыларының ыры» — «Ырлажыылы» деп чыындыда парлаттынган. Оон бээр С. Пюрбю, Ю. Кюнзегеш, К. Экерооллуң, ол ышкаш бодуңуң сөстеринге бижээнин ырларынга аныяктар ынак. Даштан ооң чоңган ажылдарын республикага, Совет Эвилелиниң улуг-улуг хоорайларынга, акы-дүнма социалистиг чурттарга болган делгелгелерге салган. Эрзин суурнуң аалчылар бажыныын даштында улгаттыр кылдынган мал-маган дүрзү-хевирлерни кайыындаа келген чоп сонуургал-биле көөр. Оларның архитектору болгаш скульптору — Бритад Санчыевич Дүпчүр. Ооң чуруктулап ажылдап турары районнуң Культура бажыныын чанында аныяк чонар-дашчылар бөлгүмүн тургусканыдан бээр элээн уе эрткен.

Шак ынчаар мында кежээликтей аныяктарның:

Шала кежээ серинн салгын сырынап кээр.
Сайгылгааны чайынналган чаа суурум.
Тудуг биле ажыл-ижин деңге хөгжөөр
Дунда карам турум чурту Чаа-Суурум—деп

ырлажып турары «Чаа-Суурда» орус, тыва, украин, армян, узбек дээш хөй нацнн чон деминг ажылдап, бир нениң төлдери дег, эп-найыралдыг амыдыран-чурттап чоруурлар.

С. МОНГАЛ.

МАРТ 31-ДЕН АПРЕЛЬ 5-КЕ ЧЕДИР ТЕЛЕВИДЕНИЕ

МАРТ 31-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

14.30—Медээлер. 14.50—«Тараа болгаш ай». Эртем-тайылбырлыг фильм. 15.10—«Мәргылдажыг клуву». 16.05—Уругларга фильм. «Ленко» (Болгария) деп уран-чечен телефильм. 17.40—А. С. Яковлев—«Конструкторнуң демдеглелдери». РСФСР-ниң улустуң артизи Ю. Каюров номчуур.

КЫЗЫЛДАН

18.30—Телемедээлер.

МОСКВАДАН

18.45—Бөгүн делегейде.

КЫЗЫЛДАН

19.00 — «Бистиң почтавыс». 19.20—Телемедээлер.

МОСКВАДАН

19.30— «Экранда — кинокомедия». «Автомобильден овартын» деп уран-чечен фильм. 10.35—«Кино аян-чоруктарының клуву». 11.35—Медээлер. 11.40—12.00—Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

12.00—«Орус дылды өөренип түр бис». Телекичээл. 12.15—14.30—Чапсар.

МОСКВАДАН

14.30—Медээлер. 14.50—Социалистиг чурттарның телевидениезинниң документалдыг фильмнериниң программазы: «Бурункү Эрфурт хоорайның аян-шинчизи» (ГДР), «Аъттыг кижи база катап тутсуптуг» (БУР), «Космосче эжик». (Куба). 15.40—Аныяктарга хөгжүм кежээлери. 18.05—«Съездиниң делегаттарынга сес». Таджик ССР-ниң Чогаалчылар эвилелиниң баштаар черинин бирги секретары М. Қаноаттың чугаазы. 18.15—«Кыйгыга харыылаңар, горинстер!». 18.45—Бөгүн делегейде.

КЫЗЫЛДАН

19.00— Телемедээлер 19.15—«Шынчы чорук». Телефильм. 19.30—Телемедээлер. 19.40 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

19.45—«Аркадий Райкин-биле ужуражыышкын». Телефильм. 21.00—«Ye». Информастыг программа. 21.35—«Эрестиг чоруктуң чадалары». ГТО-ның 50 чылынга. 22.20—Н. Добронравотуң шүлүктеринге А. Пахмутованың ырларын ССРЭ-ниң улустуң артизи М. Магомаев күүседир. 22.45—Бөгүн делегейде. 23.00—ССРЭ-ниң футбол чемпионады. «Спартак» (Москва)— «Динамо» (Тбилиси). Тбилисиден дамчыдылга.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

КЫЗЫЛДАН

18.00 — Уругларга фильм. «Адыглар кожалар». 19.15 — «Эрги шагның байлары». Н. В. Гогольдуң тоожузуп И. В. Ильинский номчуур.

МОСКВАДАН

19.00 — «Бистиң садывыс». 19.30—М. де Фалья—«Үш булуңналчак» деп балеттен ийги сюита.

КЫЗЫЛДАН

19.45—20.15—Бичии хөгжүмчүлериин республика конкурсунуң киржикчилериниң концерти.

АПРЕЛЬ 2-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». Информастыг программа. 8.40—Эртенги гимнастика. 9.05 —«Алешканың мнакшылы». Уран-чечен фильм. 10.30—«Бар-даа болза, бүзүренчиг эвес» 11.30—«Медээлер. 11.35—14.30—Чапсар. 14.50—Документалдыг фильмнер программазы. 15.35 —«Шызырааш школазы». Разрядтыглар класы. Оюнуң ортузу. 16.05—«Партияның дайынчызы». СЭКП-ниң XXVI съездизиниң делегады. РСФСР-ниң Дээди Совединиң депутады. Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры «Кадыр болгаш Маска» заводтуң кан эвилдиричиин В. И. Коптевтиң дугайында телефильм. 16.35—«Орус чугаа». 17.05—«Москва чоогунга ужуражыышкыннар».

КЫЗЫЛДАН

17.35 —«Делегей байдалының допчуулалы». Дамчыдылга. 17.50 — «Көдээ ажыл-агый ажылдарының допчуулалы».

МОСКВАДАН

18.00 — «Миллионнарның ленинчи университеди». Магнитогорскиниң металлургия комбинадының коллективтериниң социал-экономиктиг соруглаларны шинтпирлеп турарының дуржулгазының дугайында.

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемедээлер (тыва болгаш орус дылдарга).

МОСКВАДАН

18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Москвада час». Киночурумал. 19.05 — «Европага—бижыг тайбың». Политиктиг тайылбырлакчы Э. Мнацаканов эрттирер. 19.20 — «Төп телевидениениң экранынга бир дугаар». «Ак пароход» деп уран-чечен фильм Ч. Айматовтуң ындыг аттыг тоожузуун өзүтаар. 21.00 — «Ye». Информастыг программа. 21.35—22.55 — ССРЭ-ниң улустуң артизи Евгений Нестеренконуң концерти. Төнчүзүүнде — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

17.35 — Болгар композиторларның чогаалдарын Софияның күрүне филармониязының оркестри күүседир.

КЫЗЫЛДАН

18.00 — «Аркадий Гайдар». Документалдыг фильм.

МОСКВАДАН

18.30 — Улустуң аялгалары.

КЫЗЫЛДАН

18.45 — 19.15 — «Нинелла Курганкина танцылап тур». Фильм-концерт.

АПРЕЛЬ 3-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 9.05 — «Кыйгыга харыылаңар, горинстер!» 9.35 — «Дээрде шаштыккан дагларның картазы». Документалдыг фильм. 9.50 — «Ак пароход». Уран-чечен фильм. 11.30 — Медээлер. 11.35 — 14.30 — Чапсар. 14.30 — Медээлер. 14.50 — «улусчу уран-шевелер». Документалдыг фильм. 15.00 — «Алдын шайба» клубтуң шанналы дээш. Бүгү-эвилел маргылдаазының түнелел оюннары. Казаньдан дамчыдылга. 15.45 — Сенегал улустуң национал баймралы — Хостаягга хүүгүге. Сенегалдың национал танцы ансамблиниң концерти. 16.30 — Аныяктар аразынга хоккейге Европаның бирги чери. ССРЭ биле Австрияның шилиндек командаларының оюну. 3-кү кезээ. Минскиден дамчыдылга. 17.05—«Тоол залдан келди». Золушкага үш тоорук». Уран-чечен фильм. «Барранлов» (ЧССР) биле «Дева» (ГДР) киностудияларның үндургеин. 18.45 — Бөгүн делегейде.

КЫЗЫЛДАН

19.05 — Телемедээлер (тыва болгаш орус дылдарга).

МОСКВАДАН

19.25 —«Ажык чугаа». Дамчыдылгага СЭКП-ниң XXVI съездизиниң делегаттары СЭКП Курган болгаш Новгород обкомнарының бирги секретарьлары Ф. К. Кинзев биле Н. А. Антонов олар киржир. 19.55 —«Саламандра» (Франция) деп уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүлгези. 21.00 — «Ye». Информастыг программа. 21.35 — «Кинопанорама». Киподраматург Д. Орлов эрттирер. 23.05 — Бөгүн делегейде. 23.20 —23.40— Лили Иванова биле Бисер Киров (Болгария) ырлаар.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

КЫЗЫЛДАН

18.00 — «Петрушканың концерти». Уругларның ойнаракгар театрының концерти. 18.30 — «Мурзилканың ужуралгары». Мультфильм. 18.50 — «СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шинтпирлерни — амыдыралга».

Тывaның комплекстиг геология-шинчилел экспедициязының начальныгы В. Л. Аврушкийниң чугаазы. 19.00 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

19.05 — А. Даргомыжскийниң романстарын делегей конкурстарының лауреады Вл. Панкратов ырлаар. Ленинградтан дамчыдылга.

КЫЗЫЛДАН

19.25 —«Тываның экранында». 19.40—20.25 —«Ажылгыр кижиниң эртени». Телефильм.

АПРЕЛЬ 4-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 —«Ye». Информастыг программа. 8.40—Эртенги гимнастика. 9.00—«Буратино делгелгеэн». 9.30—«Ада-иелер, силерге». 10.00—«Чуруккулар дугайында». Н. Нариманбеков. 10.30—«СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шинтпирлерин — амыдыралга». «Белоруссияның демир-орукчуларында». 11.00 — Удмурт АССР-ниң ырының болгаш танцының күрүне ансамблиниң концерти. 11.45—«Дем каттыжылгазы». Тележурнал. 12.15—«Р. Ибрагимов ырлап тур». Казаньдан дамчыдылга. 12.45 —«Ужугуушкун. Ю. Гагарин» Документалдыг телефильм. 13.15 — «Спортлотонуң» 14-кү тиражы. 13.25—«Дириг амытаннар делегейинде». 14.25—Бөгүн делегейде. 14.40 — Венгрияны фашистиг эжелекчилерден хостаныдаан бээр 36 чыл оюнга тураскаткан Венгрия Улус Республиканың телевидение программазы. «Венгрияны эргий». Кинодопчулал. Венгр балет артистериниң концерти. «Эвээргей кудумчуга дыштанылга үезинде» деп уругларга уран-чечен фильм. 16.55 — «Кино көрүкчүлерине» 17.40—Совет композиторларының чогаалдарын Төп телевиденениин болгаш Бүгү-эвилел радиозуунуң улуг симфония оркестри күүседир. 18.10— Политиктиг тайылбырлакчы Ю. А. Легуновтуң беседазы. 18.40—«Экии, шупту!» деп уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүлгези. 1-ги, 2-ги серинлары. 21.—«Ye». Информастыг програма. 21.35 — Төп телевиденнеиин болгаш Бүгү-эвилел радиозуунуң ССРЭ-ниң улустуң артизи Ю. Силантьев удуртқан эстрада-симфония оркестриниң концерти. 22.00—23.55 —ССРЭ-ниң футбол чемпионады «Спартак» (Москва)—«Арарат» (Ереван). «Олимпийский» спорт комплексинден дамчыдылга. Төнгеиде — Медээлер.

АПРЕЛЬ 5-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 —«Ye». Информастыг программа. 8.40—«Сула шимчээшкинче, чыскаалыкар!» 9.05 — В. Ивко (домра) ойнаар. 9.30—«Оттурукчу». 10.00—«Совет Эвилелинге бараан боон тур мен!» 11.00—«Кадыкшыл». Эртем-тайылбырлыг программа. 11.45—«Эртенги почта» деп хөгжүмнүг программа. 12.15—«Совет Эвилелин даштыкы аалчыларның көргени-биле». 12.30—«Көдээниң шагы». 13.30 —«Хөгжүмнүг киоск». 14.00— Ю. А. Гагаринниң ужудуушкунунуң 20 чылынга уткуштур. «Космос вести». «Демдеглелдерниң арынары». Документалдыг фильмниң баштайгы көргүзүлгези. 1-ги фильм. 15.00— «Бөгүн—Геологтуң хүнү». Дамчыдылгага ССРЭ-ниң геология министри Е. А. Козловский киржир. 15.25 — «Силериң чагааларынарны өзүгаар». Хөгжүмнүг программа. 16.15 — «Кино аян-чоруктарының клуву». 17.15—«Солагай». Мультфильм. 18.00 —«Делегей панорамазы». 18.45 — Концерт. 18.55 — Дж. Килли—«Чапчанчыг мегечи». ССР Эвилелиниң М. Горький аттыг үлегерлиг уран-чечен театрының фильм-шинзи. 21.00—«Ye». Информастыг программа. 21.35— «Балет дугайында». Искусствоведение кандидады А. Юреневтиң эрттирер. 22.40—Футбол тайылбыры. 23.10—00.30 — Аныяктар аразынга хоккейге Европаның бирги чери. ССРЭ биле Финляндияның шилиндек командаларының оюну: 2-ги, 3-кү кезектеря. Минскиден дамчыдылга. Төнгеиде — Медээлер.

АПРЕЛЬ 5-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 —«Ye». Информастыг программа. 8.40—«Сула шимчээшкинче, чыскаалыкар!» 9.05 — В. Ивко (домра) ойнаар. 9.30—«Оттурукчу». 10.00—«Совет Эвилелинге бараан боон тур мен!» 11.00—«Кадыкшыл». Эртем-тайылбырлыг программа. 11.45—«Эртенги почта» деп хөгжүмнүг программа. 12.15—«Совет Эвилелин даштыкы аалчыларның көргени-биле». 12.30—«Көдээниң шагы». 13.30 —«Хөгжүмнүг киоск». 14.00— Ю. А. Гагаринниң ужудуушкунунуң 20 чылынга уткуштур. «Космос вести». «Демдеглелдерниң арынары». Документалдыг фильмниң баштайгы көргүзүлгези. 1-ги фильм. 15.00— «Бөгүн—Геологтуң хүнү». Дамчыдылгага ССРЭ-ниң геология министри Е. А. Козловский киржир. 15.25 — «Силериң чагааларынарны өзүгаар». Хөгжүмнүг программа. 16.15 — «Кино аян-чоруктарының клуву». 17.15—«Солагай». Мультфильм. 18.00 —«Делегей панорамазы». 18.45 — Концерт. 18.55 — Дж. Килли—«Чапчанчыг мегечи». ССР Эвилелиниң М. Горький аттыг үлегерлиг уран-чечен театрының фильм-шинзи. 21.00—«Ye». Информастыг программа. 21.35— «Балет дугайында». Искусствоведение кандидады А. Юреневтиң эрттирер. 22.40—Футбол тайылбыры. 23.10—00.30 — Аныяктар аразынга хоккейге Европаның бирги чери. ССРЭ биле Финляндияның шилиндек командаларының оюну: 2-ги, 3-кү кезектеря. Минскиден дамчыдылга. Төнгеиде — Медээлер.

Василий Федорович ГАЙДУК

СЭКП Каа-Хем райкомунуң секретары Василий Фёдорович Гайдук аар болгаш үр аразының совөлүнде 1981 чылдың март 30-де мөчээн.

В. Ф. Гайдук 1930 чылда Полтава областа Оболонск районнуң Худолеевка суурунга төрүттүнген. Ортумак школаны доозкан соонда 1951—1953 чылдарда Совет Армияга албан эрттирген.

Совет Армияның хүрээлеринден халажып келген соонда ВЛКСМ Таңды райкомунуң инструкторунга ажылдаан. Оон дараазында чылдарда Барыын-Хемчик болгаш Таңды районнарның школаларында ажылдаан. В. Ф. Гайдук Кызылдың педагогика институдун 1962 чылда доозкан. 1962—1972 чылдарда Хову-Аксының сес чыл, Бай-Хаактың болгаш Сарыг-Сепгин ортумак школаларының директорунга, улус өөредилгезинниң Таңды, Каа-Хем районнар килдиринниң эргелекчизинге ажылдаан. В. Ф. Гайдук 1972 чылдан бээр партия ажылынга — партияның Каа-Хем райкомунуң пропаганда болгаш агитация килдизинниң эргелекчизинниң оралакчызы, ооң соонда— эргелекчизи болуп ажылдап турган 1979 чылдың октябрьда СЭКП Каа-Хем райкомунуң секретарынга сонгуткан.

В. Ф. Гайдук хөй-нимчи амыдыралга идепкейлиг киржип чораан. Чер-чер Советтериниң депутадынга, хөй партия эге организацияларының секретарынга сонгудуп, идепкейлиг лектор болуп келген. В. Ф. Гайдук СЭКП Каа-Хем райкомунуң бюро кежигүнү, улус депутаттарының район Совединиң депутады турган. «Эрес-маадырлыг күш-ажыл дээш. В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чылынга алдар кылдыр» деп медальбиле ол шанналган.

Ол бичe сеткилдии болган сагыш чоңаалыр база партийжи принципиалдыг чоруу-биле ажыл талазы-биле эш-өөрүнүн, районнуң ажылчы чонпарының ханы хүндүткелни чедип алган.

Кайгамчык эки кижиниң, коммунист Василий Фёдоровичи Гайдуктуң дугайында чырыткылыг тураскаал бистиң үүректеривиске кезээде артар.

Бөлүк эштери.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

Аграар

Кызылдың агаар станциязының медээзин ёзүгаар алырга, республикага эдир булуттаар, чагбас. Мурнуу-барыын үүк угланыышкынныг хатт секундада 3—8 метр чедер. Агаарның температуразы 4—9 градус чылыр, чамдык районнарга 0-тен 5 градус соор. Кызылга база-ла шокар булуттаар, чагбас. Мурнуу-барыын үүк угланыышкынныг хаттыг секундада дүргени-3—8 метр чедер. Хүндүе 7—9 градус чылыг болур.

КИНО

МАРТ 31-де

«НАЙЫРАЛ»: «Шокар рейс» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40 (узаткан), 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Хлеб, алдын, наган» 9.00, 19.30, 21.10, **«Руслан болгаш Людмила»** (2 серинлыг) 10.50, 13.40, **Меге кадайы»** (2 серинлыг) 16.50 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Генерал Шубниковтуң корпузу» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 (узаткан) шактарда.

«ВОСТОК»: «Ынак Раджам» (2 серинлыг) 14.50, 17.30, 20.10 шактарда.

СЭКП Каа-Хем райкомунуң секретары

Василий Фёдорович ГАЙДУКТУҢ

аар болгаш үр аразының соонда, 1981 чылдың март 30-де мөчээнин СЭКП Каа-Хем райкому, улус депутаттарының район Совединиң күүскому дыцпатпышаан, мөчээн кижиниң төрелдеринге болгаш чоок кижилериңе ханы кажыдалын илергейлеп тур.

СПОРТ · СПОРТ · СПОРТ

СЕЗОН ХАГДЫНГАН

Эрткен кышкы спортчу сезонда бистиң республиканың хоорай, суурларына спорттуң янзы-бүрү хевирлеринге солун маргылдаалар болуп эрткен. Оларның аразында Тыва АССР-ниң XIII кышкы спартакиадазынга кириштен спортчуларның саны хөй болган. Ооң бирги, ийнги чадаларының маргылдаалары күш-культура коллективтеринге, совхозтарга, үлетпүр будурулгелерге болгаш эки тура спорт инитилелдеринге болуп эрткен. А ооң түнелел оюннары республика пайысылалынга эрткен. Аңаа районнардан, Кызылдан инитизи-биле 300 хире спортчулар киришкен.

Бо кышкы спортчу сезонда болган маргылдаалардан база бир улуу — хаакка республиканың комсомол-профэвилел крозунуң түнелел оюнары болган. Аңаа 300 ажыг хаакчылар киржип, ГТО-нуң нормаларын дүжааганнар. Тываның спортчулары ол бүгү спортчу оюнларын Россия Федерациязының улустарының VII кышкы спартакиадазының түнелел оюнарынга киирштир эртирген.

Амгы үеде бистиң республиканың районнар төптеринде, совхозтарда кышкы спортчу сезонуңуң хаалкынынга тураскаткан маргылдаалар эртип турар. Эрткен дыштанып хүннерде Кызылдың спортчулары база кышкы сезонун хаттган. Аңаа киржири-биле республика пайысылалының үлетпүр будурулгелериндее, ортумак, дээди өөредилге черлеринден киитизи-биле 20 хире командалардан 150 ажыг хаакчылар киришкен.

Оларның аразында Тыва АССР-ниң шилиндек командазының кежигүннери хаакка ССРЭ-ниң спорт мастеринге кандидаттар Леонид Чуруто, Геннадий Евлокимов, Владимир Чуруто болгаш өскелерда хөй болган. Эр улус 10 километрге, а херээжен спортчулар 5 километрлериниң хаак оруктарынга маргышканнар.

Эр улустуң 10 километрге чарыжынга Бии-Хем районнан хууда киржип келген Геннадий Евлокимов эң эки үени көргүскен. Ол айыткан хемчээлди 35 минута 15 секундада эрткеш, эки үени көргүскен. Дээди болгаш ортумак өөредилге черлериниң спортчуларының аразынга Кызылдың № 1 көдээ профессионал-техниктиг училищезиниң сургуулдары бирги черже үнгеш, хоорайның күш-культура болгаш спорт комитединиң шилчир кубогун чаалап алган. Эрткен чылгы кубоктуң эдилекчизи Кызылдың педагогика институдунуң студентилери бо удаада нийиги черии алганнар, а № 1 көдээ профессионал-техниктиг училищенин командазы үшкү черде.

Тываның геология-шинчилел экспедициязының хаакчылары үлетпүр будурулгелер аразынга болган маргылдаага шылгараннар. Түс-түе хемчээлдерге тиилекчи болган спортчуларга өртектиг белектерни, мактал бижиктерни тывыскан.

Республика пайысылалының спортчулары кышкы спортчу сезонун шак ынчаар хаттганнар.

В. ЧАДАМБА.

ЧУРУКТАРДА: маргылдаанның байырлыг ажыдымшкыны; хоорайның күш-культура болгаш спорт комитединиң даргазы М. Д. Биче-оолдуң Г. Аңыраккa шаннаалды тыпсып турары.

СОЛУН КЕЖЭЭ

«Тээли» совхозтуң Найырал салбырының Культура бажыңының ажылдакчыларының чон ортузунга дыштанылга кежээлерни эрттирип турары эки. Чижээ, «Шагаа» кежээзин маңаа демдеглекседим.

Ол кежээни эрттиреринииң чарлалын хөй-нимчи черлеринге баш бурунгаар аскылаан. Ук кежээни Культура бажыңының ажылдакчылары биле херээженнер чөвүлели белеткээн.

Байырлыг кежээниң айыткан хүнүнде Культура бажыңыңга аныяктар, улуг иазылыг кырганнар хөй чыылган. Стендилерде бижээн үлегер домактарны, тывызыктарны чыылганнар улуг сонуургаан. Аңаа кур кагар, чинчи чажырар, кажыктаар болгаш өскеда оюн-тоглаа үзүктелбээн. Улуг иазылыг кырганнар аныяктарга бурунгу ада-өгбелериниң ойнап чораан оюнарының утказын тайылбырлап, канчаар ойнаарын айтып бергилээн. Янзы-бүрү тыва оюнарыбиле чергелештир амгы үениң тыва, орус танцылары база уламчылаан.

Кежээ чүгле оюн-тоглаа-биле кызыгаарлаттынмаан. Суурда агитквартираларның чурттакчыларының аъш-чем делгелгези база болган. Чыылганнар «Шагааның» аъш-чемин чип, кайы агитквартираның кылган чеми эки болганын тодаратканы, шаннаалдарын тывыскан.

Хоочуннарның өмүнээзинден коммунист, пенсионер Салчак Имитей чүве чугаалаан.

— «Шагаа» дээрге соок кыштың үдээриниң, чаа чылдың эдезии уткуп алырының байырлалы-дыр. Ол байырлалды тыралаар аал айы-биле ег-бүле бүрүзү «үнүп-сиген чазагай үнзүп, сүт-саан элбек болзун» дижип йөрээлер. Ооң соонда бот-боттары хүндүлежип чемненир, улуг-биче кижилер чүүгулаар, тевектээр, баг кагар дээш өске-даа маргылдаалыг оюннарны уламчылаарлар. Шак мындыг чаа хевирлиг хылдыр белеткээн байырлалларны культура бажыңнарынга амгы үеде-даа эртирип болурун бистиң бо кежээвис база катап бадыткады.

Б. БАРБА.

СОЛУН ЛЕКЦИЯЛАР

СЭКП-ниң XXVI съездизи улуг ужур-дузалыг болуушкун. Ооң шинтпирлери делегейнин ажылчы чоннарының кичээнгейин хаара түдүп турар. Бистиң чуртувустуң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезинин дугайында айтырыгларны чонга, кижи бүрүзүнге чедир ханы тайылбырлаар дээш лекторлар, илеткелчилер тус-тус коллективтерже, ажыл-агыйларже аъттанып, пропаганда ажылын калбарты берген.

Делегей байдалының дугаймында солун лекциялар «Большевик», «Искра», СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг, «Алдан-Маадыр» совхозтарның Культура бажыңнарынга болуп эрткилээн. «Сүт-Хөл» совхозтуң Ишкин салбырының Үстүү-Ишкинде, Шеледе, Хөр-Тайгада хой болгаш өшкү кадарчылары СЭКП-ниң XXVI съездизинге СЭКП Төп Комитединиң Чингине секретары Л. И. Брежневтиң кылганы Отчёт илеткел дугайында лекцияны улуг сонуургал-биле дыннааннар.

М. ДУГАРЖАП.

ОЙНАП АЛГАН

Улуг-Хем районнуң дыка хой чурттакчылары Күрүненiң үш хуулуг чээшкинiниң облигацияларын боттарының шыгжамырын кадагалаарының эптиг болгаш ажыктыг хевири кылдыр санап турарлар. Ол чээшкинiнiн облигацияларын ажаалга кассаларга хостуг садып база дедир хүлээп ап турар. Облигацияларны кадагалаары-биле ажаалга кассаларынга хүлээп алырда, оон ээзинге оларның номерлерин болгаш серияларын бижип каан шызылга бижикти бээр. Күрүненiң үш хуулуг чээшкинiнiн ойнап алышкын тиражтарын чылдын-на сес удаа эрттирип турар.

Үш хуулуг чээшкинниң облигацияларын-биле 40-тен 5000 чедир рубльди ойнап ап болур. Чоокта чаа Шагаан-Арыг хоорайның чурттакчызы И. Н. Орлова Тбилиси хоорайга болган 117 тиражтың ийи облигациязынга — биргизи-биле 40, а өскези-биле 500 рубльди ойнап алыр аас-кежиктиг болган.

А. КОРНИЛОВА.

Редакциянның адреси: Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ. Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-31-75 харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузуг киллистериниң 2-37-13, пропаганда киллизиниң 2-31-75, культура киллизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, үлетпүр киллизиниң 2-31-75, чагаа киллизиниң 2-41-27 информация киллизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейи барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Тираж 17866. Чагыг № 460.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы (Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1)

ТС—00118.